

Gapapaiwa New Testament

Gapapaiwa New Testament

Contents

Yesu Keriso Varana Biibiina Matiu Igirumi	1
Yesu Keriso Varana Biibiina Mak Igirumi	64
Yesu Varana Biibiina Luk Igirumi	104
God Varana Biibiina Jon Igirumi	168
Aposol I Bera	214
Pol Ina Giruma Rome Damsi Kurisi	274
Pol Ina Giruma Karena Korint Damsi Kurisi	303
Pol Ina Giruma Viruwina Korint Damsi Kurisi	330
Pol Ina Giruma Gareisiya Damsi Kurisi	348
Pol Ina Giruma Epesas Damsi Kurisi	358
Pol Ina Giruma Pilipai Damsi Kurisi	368
Pol Ina Giruma Kolosei Damsi Kurisi	375
Pol Ina Giruma Karena Tesalonika Damsi Kurisi	382
Pol Ina Giruma Viruwina Tesalonika Damsi Kurisi	388
Pol Ina Giruma Karena Timoti Kurina	392
Pol Ina Giruma Viruwina Timoti Kurina	400
Pol Ina Giruma Taitos Kurina	406
Pol Ina Giruma Pirimon Kurina	410
Giruma Hibru Damsi Kurisi	412
Jemes Ina Giruma	435
Pita Ina Giruma Karena	442
2 Pita Pita Ina Giruma	451
1 Jon Jon Ina Giruma Karena	457
2 Jon Jon Ina Giruma Viruwina	464
3 Jon Jon Ina Giruma Viarobina	466
Jud Ina Giruma	468
Jon Akova God Gwabinai Iviya Da Ivi debei, Revelation	471

Gapapaiwa New Testament

The New Testament in the Gapapaiwa Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Gapapaiwa long Niugini

Language: Gapapaiwa

Provided by: Wycliffe Bible Translators

This print-on-demand edition of Scripture is produced and provided at cost by the Digital Bible Society in partnership with the Bible League of Canada, Open Doors International, and other missions and translation agencies. To order additional copies of this or other Bibles, please visit www.dbs.org (USA), www.bibleleague.ca (Canada), and www.opendoors.org (Europe).

Copyright and Permission to Copy

Copyright © 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright © 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc. Scripture text used by permission.

PDF, ePub, and MOBI Bible covers and design are copyrighted 2017 by the Digital Bible Society (www.dbs.org).

PDF generated on 2017-08-24 from source files dated 2017-08-24.

c2a30bf2-8aeb-5472-bd99-ecf492f39a5e

ISBN: 978-1-5313-0544-4

Yesu Keriso Varana Biibiina

Matiu

Igirumi

(Matthew)

Vonaviakova

Weni bukana na Yesu kana kivina Matiu igirumi ma kamonai Yesu varana biibiina idebei. Giruma katamana kamonai God ina vonakiiyapa bagibagina iterei ina wawaya kurisi da mara sago ina Vivinevine Wawayina ina vonatawei kurisi. Matiu evonavoneta da wawayina inekiibau, tuna kata Viviyawa, kana vava Yesu.

Yesu na Jiu damsi kamosiyai itupuwa ma imagura ma weni varana biibiina na ke ti damsi kava kubiisi, ma bade tota kudubita dobuwai tamakamakai na kubiita.

Weni bukana kamonai Matiu ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 da ku 2:23 Yesu ina kaekiki mau i giu ma ikikava Yesu itupuwa.

Sapta 3:1-12 Jon Babataito ina biga.

Sapta 3:13 da ku 4:11 Yesu ibabataito ma muriyai ruyagha ipanani.

Sapta 4:12 da ku 18:35 Yesu ina baba kamonai idimadima, ivivi beyebeyena, ma wawaya ivivi yawasisi.

Sapta 19:1 da ku 20:34 Yesu ibaba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 21:1 da ku 27:66 Yesu ku Jerusalem inekiibau ma mara miikovi-maruwa kamonai bera ghamaghamasi iberai ma damonai korosiyai irabobo.

Sapta 28:1-20 Yesu rabobowai ivom-iiri ma kana kivikivina kurisi ivi debe meyei da yawawawana.

Weni bukana kamonai takitai da Yesu na vibeyebeyena wawayina ghamana. Rewapana gwabinai da God ina von-aviyoyovana iyamna vaghata idebei. Ma ina vibeyebeyena kamonai God ina viki-ivavona isisiyei.

Weni bukana kamonai na Matiu nota ghamaghamasi miikovi irereghi da kamonai Yesu ina vibeyebeyena isisiyei. Nani notasi na weni.

1 Wawaya God ina vikiivavona kamonai na ikikava ina makai. Weni vibeyebeyena kana vava “Dima koya baranai.” Sapta 5 da ku 7

2 Aposols ivi 12 i biga avai. Sapta 10

3 God ina vikiivavona miibiisi. Sapta 13

4 Wawaya Yesu ina kivini na aviyav- isina ina berai. Sapta 18

5 Mara damona ma ikikava God ina vikiivavona ina nekiibau. Sapta 24 da ku 25

Yesu ina kaekiki mau.

(Luk 3:23-38)

1 Kimta ma kimta kamonai na Yesu Keriso* ina kaekiki mau kii vava girumina na weni. Yesu na Kiivavo David tupurereghina, ma David na Abraham tupurereghina.

² Abraham natuna na Aisiki, ma Aisiki natuna na Jeikap, ma Jeikap natunatuna na Juda titina yoghoyogho yavata,

³ Ma Juda natunatuna na Peres ma Zera, ma i maduwa na Tama, ma Peres natuna na Hesron, ma Hesron natuna na Ram.

⁴ Ma Ram natuna na Aminadab, ma Aminadab natuna na Nason, ma Nason natuna na Samon,

⁵ ma Samon kawana na Reiyab ma natusi na Bowas,

***1:1 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ma Bowas kawana na Ruti ma natusi na Obedi,
 ma Obedi natuna na Jesi,
⁶ma Jesi natuna na Kiiwavo David.
 Ma David na Uraya kwapurina iravaghi ma ivi tuwa da natusi na Soromon,
⁷ma Soromon natuna na Reyobowam, ma Reyobowam natuna na Abiya, ma Abiya natuna na Asa,
⁸ma Asa natuna na Jospat, ma Jospat natuna na Jeyoram, ma Jeyoram natuna na Usaya,
⁹ma Usaya natuna na Jotam, ma Jotam natuna na Ahas, ma Ahas natuna na Hese kaya,
¹⁰ma Hese kaya natuna na Manase, ma Manase natuna na Amon, ma Amon natuna na Josaya,
¹¹ma Josaya natunatuna na Jekonaya titina yoghoyogho yavata. Nani maranai Babilon damsai ipisi ma Israel damsai ipatumisi ma irutinisi ku Babilon da kubiisi ita biga.[†]
¹²Nani dobunai Jekonaya natuna Seletiyel itupuwa, ma Seletiyel natuna na Zerubabel,
¹³ma Zerubabel natuna na Abiudi, ma Abiudi natuna na Eliyakim, ma Eliyakim natuna na Aso,
¹⁴ma Aso natuna na Zadok, ma Zadok natuna na Akim, ma Akim natuna na Eriyudi,
¹⁵ma Eriyudi natuna na Eriyesa, ma Eriyesa natuna na Matan, ma Matan natuna na Jeikap,
¹⁶ma Jeikap natuna na Josepa.
 Ma Josepa kawana Meri ivi tuwa da Yesu, ma tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

¹⁷Abraham ina kimtiyai da David ina ku kimta nani kamoni na kimta ivi 14. Ma bade David ina kimtiyai da Jekonaya ina ku kimta (ti damsai na irutinisi ku Babilon) na nani kamoni kimta ivi 14. Ma bade Babilon murinai da Keriso ina ku mara nani kamoni na kimta ivi 14.

Yesu Keriso itupuwa.

(Luk 2:1-7)

¹⁸Yesu Keriso na weni nakanani itupuwa. Ina maduwa Meri na Josepa kana vopapara. Muriyai da ita ravaghi na Meri damina iviyya da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iropeya.^a
¹⁹Ma Josepa na tomowa maninina, tuna kubiine maranai akova iviyya da Meri na roperopeyina, nota iviyya da gavugavunai ita voterei. Ma ke wawaya matasiyai ita berai da Meri iti avaberowei. ²⁰Nakanani nuwanuwana ivivi tetei ma ina matu kamoni Bada ina aneya kurina inekiibau. Ivona bo, “Josepa, tam David tupurereghina, Meri kuna ravaghi da kawam. Ke kuna yabumana, iyamna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iropeya. ²¹Meri ini tuwa da natuna tomowa ma kuni vavei Yesu,[‡] ^biyamna ina wawaya i berabero kamoni ini yawasisi.”

²²Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveta Aisaya kurina ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa. Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo, ²³“Kovi yana, wiwike gubugubu na ke meyani tomowa damina ita viiyya, ma kegha da ina ropeya da natuna tomowa ini tuwei. Ini vavei Imanuweru.”

[†]1:11 Israel damsai Babilon kamoni imakai da madegha 70 ikovi ma muriyai ivovira ku Israel. 2Kgs 24:14-15; 2Chr 36:10; Jer 27:20

[‡]1:21 Hibru gamosiyai Yesu kana vava iyamna na ‘Bada ini yawasita.’

^a1:18 Luk 1:27 ^b1:21 Luk 1:31

Nani vavana iyamna, “God gwabitiyai emakamakai.”^c

²⁴Vaghina ma, Josepa irumataka ma aviyavisina aneya ivonavonei na peyarina iberai. Meri irutini ²⁵da yavata imakamakai. Nani kamona Josepa, Meri damina ke ita viiya, ikoyakoyaghi da iti tuwa. Ma ivi tuwa da natuna tomowa ma Josepa tomowa kikei ivi vavei Yesu.^d

Numataya maramatanai ipisi.

2 Yesu Beteliyem kwanatunai itupuwa, tuna na Judiya dobnunai ma nani maranai na Herodi ivivi kiivavo. Nani murinai nuwagiura wawayisi maramatanai ipisi ku Jerusalem ²ma ivivi tarakiiyana bo, “Jiu damsi i kiivavo wekarakava itupuwa na imapatana? Ina tupuwa matakirina na gwamegwame maramatanai kakitai ma kاپisi da kata vokavakavari.”

³Ma Kiivavo Herodi weni sisiyina ivi yanei ma nuwanuwana ikarai, ma ke tuna kava, Jerusalem kamona wawayi peyarisi yavata. ⁴Ma Herodi taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ikwaturiyariyesi ma ivi tarakiiyanesi bo, “God ina Vivinevine Wawayina na meni dobnunai ita tupuwa?”

⁵Ivonapotei bo, “Beteliyem kwanatunai, Judiya dobnunai. Peroveta sago weni nakanani igiruma,

⁶Ma tami Beteliyem dami, Juda dobnunai,

Ke kona tereoruwe meyemi.

Judiya dobnunai na kwanatu ipeyari ma kamosiyai kami vava irakata, iyamna kamomiyai kiivavo sago ina kiibau

da aku wawayi Israel damsi ini nowesi.”^e

⁷Vaghina ma Herodi maramatana wawayisi gavunai ikwaturiyariyesi ma gwabisiyai akova iviyya da avi maranai gwamegwamena inekiibau. ⁸Ma ivonatawesi ku Beteliyem ma ivonesi bo, “Kona, ma wawayi kikei koekwa bubuni. Kona panani na kovovira da kona vonavereku. Ma taku bade ana nae da ana vokavakavari.”

⁹Herodi ina sisiya ivi yanei ikovi ma maramatana damsi ivomiiri. Nani gwamegwamena maramatanai ikitai na ivi nowesi da meni dobnunai wawayi kikei imakamakai na tepanai ivi kiimiiriyei. ¹⁰Ikitai ma nuwanuwasi ibi-ibii kirakai. ¹¹Ma nani ku numana irui na wawayi kikei ina maduwa yavata ikitisi. Ma ivi tuwaporeruruwana, ma wawayi kikei ivokavakavari. Ma i kutu ivi votaweyana da kamona gold, frank-insens ma meya iyuna da wawayi kikei isuwarei. ¹²Ma i matu kamona God ivonesi da ke ita vovira Herodi kurina, tuna kubiine keta bogiiyai iviyya da ivovira i ku dobu.

Josepa da Meri iverau ku Egypt.

¹³Maramatana wawayisi inae ma muriyai Josepa ina matu kamona Bada ina aneya ivonei bo, “Kevomiiri, wawayi kikei ma ina maduwa yavata kona nae ku Egypt dobnuna, iyamna Herodi wawayi kikei inekwai da ina kiivunui. Nani dobnunai kona makai ma kara ana vonemi da kona vovira.”

¹⁴Vaghina ma, Josepa wawayi kikei ina maduwa yavata irutini, didibarai ivomiiri ku Egypt ¹⁵da nani dobnunai imakamakai da Herodi irabobo. Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveta Hoseya kurina ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa. Hoseya igiruma da God

ivona bo, “Natuku ana kwatui da Egypt ina kiiibutawei.”^f

¹⁶Herodi damina iviia da maramatana wawayisi ivi beroberowei na nuwanuwana ipughu. Ma i sisiya inotapanani da avi maranai gwamegwame matakirina inekiibau. Tuna kubiine sisiya bagibaginai seri damsi ivonatawesi ku Beteliyem ma bade ku meyagai gisigisi Beteliyem ririnai da kamosiyai tomotomowa gisigisi kii madegha ruwa ma gaburinai iti kiivunuwana. Vaghina ma berana iberai.

¹⁷Ma aviyavisina peroveta Jerimaya ivi sisiyei na itupuwa. Igiruma bo,

¹⁸“Rama dobunai tutou ighae. Risera natunatuna kubiisi etutou ma esiyasiyapa.

Wawayita itinavurei ma ivi kayokayo kavai,

iyamna natunatuna irabobo yavu.”^g [†]

Egypt dobunai ivovira.

¹⁹Kiivavo Herodi irabobo ma murinai na Egypt kamoni Bada ina aneya matuwai inekiibau Josepa kurina. ²⁰Ma ivona bo, “Kevomiiri, wawayita kikei ina maduwa yavata kuna rutinisi kona vovira ku Israel dobuna, iyamna nani damsi wawayita kikei ita kiivunui na irukwa yavu.” ²¹Vaghina ma Josepa ivomiiri ma wawayita kikei ina maduwa yavata irutinisi ma ivovira ku Israel.

²²Ma ivi yanei da Akereyosi ivivi kiivavo Judiya kamoni, tuna ina mamai Herodi kana gawara iviia. Tuna kubiine iyabumana ma ke ita kayokayowei da Judiya kamoni ita makai. Ma matuwai God ivonaverei da ita nae ku Gariri dobuna. ²³Tuna kubiine inae da Nasaret kwanatunai imakai. Weni be-

rasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa, ivona bo, “Wawayita ina vona da tuna Nasaret tomowa.”^h

Jon Babataito idima.

(Mak 1:1-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

3 Nani marasiyai Jon Babataito inae ku Judiya ma warere kamoni dima ivi karei. ²Ma ivonavona bo, “Ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei, iyamna wekarakava na God ina vikiivavona enekiibau.”ⁱ ³Peroveta Aisaya ina giruma kamoni Jon ivi sisiyei. Ivona bo,

“Wawayita sago warereyai ekwatukwatu bo,

‘Bada ina keta kovovunaghi, Keta maninina koberai ma ina pisi.’”^j

⁴Ma Jon kana gara na kamel vuvunivuninai iyamoni ma kana boriwaya na ghamoghamo bekana. Ma kana vavai na madi da manigewa.^k ⁵Wawayita Jerusalem kamoni ma Judiya dobuna kamoni ma bade dobu kudubisi Jordan okowina ririnai na peyarisi inae Jon kurina. ⁶Ma i berabero debiiyai ivivi matatarei ma Jon ibababataitosi Jordan okowina kamoni.

⁷Perisi ma Sadusi damsi ipisi Jon kurina da ita babataito na Jon ikitisi ma ivonesi bo, “Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina kovogha epipisi na kona veruvuvurei?”^l ⁸Kovonavona da ami berabero komiirikupukuputei na ami yawasa iti matatara da vonavaghata. ⁹Ma ke kona nota meyemi da tami Abraham tupureghina kubiine na God ina kovogha kona veruvuvurei.

[†]2:18 Jeikap kana vava sago na Israel ma kawana na Risera. Tuna kubiine weni sisiyina ivi debei da wivine Israel kamoni i pepeya raborabobosi itutuwesi.

^f2:15 Hos 11:1 ^g2:18 Jer 31:15 ^h2:23 Mak 1:24; Luk 2:39; Jon 1:45

ⁱ3:2 Mat 4:17; Mak 1:15 ^j3:3 Isa 40:3 ^k3:4 2Kgs 1:8 ^l3:7 Mat 12:34, 23:33

Avonavonemi, God kovokovoghina da weni wakimisi ina berisi da ini wawaya da ti na Abraham tupurereghina.^m
¹⁰Wawaya ere karuwakoyina namada kii kunukunusiyai emiimiiri ma meni ki-ina amena ke biibiina na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei.ⁿ
¹¹Ma taku okowai abababataitomi, tuna ivi matakira da ami berabero komi-irikupukuputei. Ma murikuwai wawaya sago rewapana kirakiina ina nekiibau na taku ke wawaya kiimataniku da ata tawopika da kaena kana terepa-para uravina ata rupamatawei. Ma tuna wawayina na Kanuma Vovokaravinai ma keyama karakaratinai ina babataitomi. ¹²Mara sago ini tupavirevireta ma ina rereghita da biibiita ma ber-oberota. Biibiisi ina rutinisi ku kunuma ma ina koyagha bubunisi. Ti nakanani ma whiti vavina da wayowa wawayina ina maghara, numa kweta kamoni in terei. Ma beroberosi ti nakanani ma whiti muguna. Wayowa wawayina ina yuna da ina tawei ku keyama karata makamakii nonowina da ina karai.”

Yesu ibabataito.

(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22)

¹³Ma Yesu Gaririyai ivomiiri ku Jordan okowina da Jon gwabinai ita babataito. ¹⁴Ma Jon ikayowei da Yesu ina nota ita virai, tuna kubiine ivona bo, “Taku ke wawaya kiimataniku da ana babataitom. Ma tam na taku kuta babataitoku.”

¹⁵Ma Yesu ivonapotei bo, “Kegha vaghina, tam kuna babataitoku. Weni nakanani taberai, iyamna bera maninina ma God ina kayowana.” Ma Jon ivi vaghinei.

¹⁶Yesu ibabataito ma okowai igheghetawei na kunuma itamotate ma

ikita da God ina Kanuma Vovokaravina nakanani ma gabubu iororu kurina da tepanai itowa. ¹⁷Ma nani kamoni kunumai God gamona ivona bo, “Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiyei.”^o

Devil, Yesu iruyaghai.

(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

4 Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu irutini ku warere da Devil ita pisi da Yesu ita ruyaghai.^p
²Madeghai ma didibara ivivi siya da mara 40 ikovi ma vitonara ikara kirakiiyei. ³Ma Devil ipisi ma ivona bo, “Tam God natuna, bo? Kevona da weni wakimisi ini parawa.”

⁴Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Wawaya ke parawa kava tepanai ita makamakai ma God gwabinai vonana ekiikiibau na tuna tepanai ina makai.’”^q

⁵Nani murinai Devil, Yesu irutini ku Jerusalem, tuna na kwanatu vovokaravina. Ma ighae ku Taparoro Numana vovona. ⁶Ma Devil ivona bo, “Tam God natuna, bo? Ketawem kunoru. Giruma katamana evonavona bo, ‘God ina aneya ina vonesi da ina koyagha bubunim, ma ina vokemim da kaem ke wakima ina takurei.’”^r

⁷Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana bade evonavona bo, ‘Bada God ke kuna rubui.’”^s

⁸Nani murinai Devil, Yesu irutini da ku koya tepana ma dobu kudu-bina ina mura yavata ivi beyei. ⁹Ma Devil ivona bo, “Kuna runomeku ma kuna vokavakavariku na aviyavisina peyarina kekitakitika na ana verem da kuni badei.”

^m3:9 Jon 8:33 ⁿ3:10 Mat 7:19

^o3:17 Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 12:18, 17:5; Mak 1:11; Luk 9:35

^p4:1 Hib 2:18, 4:15 ^q4:4 Deut 8:3 ^r4:6 Psa 91:11-12 ^s4:7 Deut 6:16

¹⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana! Giruma katamana evon-avona bo, ‘Am Bada God ina kina kava ke-vokavakavari ma kevotekatekei.’”^t

¹¹Ma vaghina, Devil inae. Ma Bada ina aneya viya inekiibau ma Yesu ikoyagha bubuni.

Yesu ina biga ivi karei.

(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)

¹²Yesu sisiya ivi yanei da Jon gabura kamonai na ivovirame ku Gariri dobuna.^u ¹³Ma Nasaret kwanatuna ivoterei ma inae da Kapeniyam kwanatunai imakai. Nani kwanatuna na Gariri tokana baranai, Zebulun ma Napitali damsi i dobu kamonai.^v ¹⁴Nakanani iberai da aviyavisina peroveta Aisaya igirumi na itupuwa, ivona bo,

¹⁵“Gariri na Zebulun ma Napitali damsi i dobu.

Tuna kikirai, Jodan okowina nevanai, ma kamonai na kupuna damsi peyarisi imakiiyana.

¹⁶Tuna dobunai wawaya nubakutuva kamonai imakamakai, ma yasegana ghamana ina kitai.

Iyavo kava rabobo damina eviiviiya ma nubakutuvina kamonai emakamakai na

kurisi yasegana ina nekiibau.”^w

¹⁷Nani maranai Yesu dima ivi karei, ivonavona bo, “Ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuptei, iyamna God ina vikiivavona eneneki-ibau kurimi.”^x

Yesu kana kivikivina ruwamaruwa ivinesi.

(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11)

¹⁸Yesu Gariri tokana kikirinai ibababa ma totomomowa ruwa ikitisi iwiwito. Ti i biga na iyana ikonakonisi ma ivivi gimara. Sago na Saimon (kana vava sago Pita) ma sago na tina kikei Anduru. ¹⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi, kokiviniku. Ani beyebeyemi da wawaya kona konisi.” ²⁰Ma yaghiyaghina i wito ivoterei ma Yesu ikivini.

²¹Inae gisina ma totomomowa ruwa ikitisi, ti na Zebedi natunatuna Jemes ma Jon. Waka kamonai i mamai yavata i wito iwuwurapotapotai ma Yesu ikwatusi ²²na yaghiyaghina i mamai ma i waka ikuyowei ma Yesu ikivini.

Yesu gubagubagisi ivi yawasisi.

(Luk 6:17-19)

²³Yesu Gariri dobuna ine yavui ma kiki numasi kamosiyai ivivi beyebeyena, God ina vikiivavona idimadime. Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiai na kudubisi ivivi yawasisi.^y ²⁴Varana Siriya dobuna ine yavui, ma wawaya turaturasi gubagubagisi irutini kurina. Kii gubaga bogii ma bogiiai. Viya na ininisi ivivi visivisiyana, viya na paroparorosi, viya na digadigasi ma bade viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma. Ma Yesu peyarisi ivi yawasisi. ²⁵Tuna kubiine koroto ghamaghamasi ivivi ki-idaburana da Yesu ikivikivini. I dobu na Gariri, Dekapolis,[§] Jerusalem, Judiya ma bade Jodan okowina nevanai.

[§]4:25 *Dekapolis*: Dekapolis Grik gamonai iyamna ‘Kwanatu Imaruwa.’

^t4:10 Deut 6:13 ^u4:12 Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 ^v4:13 Jon 2:12

^w4:16 Isa 9:1-2 ^x4:17 Mat 3:2 ^y4:23 Mat 9:35; Mak 1:39

Yesu ina dima koya baranai.

(Luk 6:20-23)

5 Yesu koroto ghamana ikitisi na ighae ku koya barana ma ivi kiimakiiyei. Kana kivikivina ipisi kurina ² ma vibeye-beyena ivi karei. Ivonesi bo,

³ “Iyavo kava kanuma ina ku nevana mitamitisi na God ini biibiinisi ma ina vikiivavona na rapesiyai.

⁴ Iyavo kava etutou na God ini biibiinisi ma ini kayokayosi.^z

⁵ Iyavo kava vovokuwayisi na God ini biibiinisi ma ti na dobu ini rapenei.^a

⁶ Iyavo kava keta iekwekwa kirakiiyei da God ina kayowana ina kivini na God ini biibiinisi ma ini vitesi da ina panani.^b

⁷ Iyavo kava wawaya ikamyuyuwesi na God ini biibiinisi ma ini kamyuyuwesi.

⁸ Iyavo kava nuwanuwasi yagharina na God ini biibiinisi ma mara sago maghighina ina kitai.^c

⁹ Iyavo kava wawaya i vikawapata erarayaragha bo wawaya ivitesi da viruwa evoterei na God ini biibiinisi

ma ina vonesi da ti na natunatuna.

¹⁰ Iyavo kava God evovotekatekei da itupaketowana damina eviiviiya na God ini biibiinisi

ma ti na ina vikiivavona na rapesiyai.”^d

¹¹ “Tami iyavo kava taku kubiiku wawaya iavaberowemi bo itupaketowanemi bo viberowai iwavumi na God ini biibiinimi.^e

¹² Kovi nuwabiibi kirakiiyei iyamna kunumai God ini miiya bubunimi. Koakovi da ikikava itupaketowanemi

na nakanani peroperoveta mara katamaninai ivivi tupaketowanesi.”^f

Yegai ma yasegana miibiisi.

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

¹³ “Tami na dobu kana yegai. Mikeda yegai damina ina wapa na ikikava taberai da damina ina vovira? Ke kovokovoghina. Tuna ibero, wawaya ina tawei ma ini tugudagudai.”

¹⁴ “Tami na dobu kana yasegana. Ma kwanatu koya tepanai na yaseganina ke kovokovoghina da ina gavui, wawaya peyarisi ina kitai.^g ¹⁵ Ke meyani wawaya rampa ina kapuni ma bayawa vivikuratabuna kamonai ina terei. Ini rorokeyi da wawaya kudubisi numa kamonai yasegana ina veresi.^h ¹⁶ Tuna kubiine bera biibiisi koberai da tuna nakanani ma yasegana gwabimiwai ekarakarata. Wawaya ina kitai ma ami Mamai kunumai ini ghegheni.”ⁱ

Yesu vonaviyoyovana ivi sisiyei.

¹⁷ “Ke kona notai da apisi da Moses ma peroperoveta i giruma ata kiiviwapawapai. Apisi da aviyavisina igirumi da ita tupuwa na ina tupuwa. ¹⁸ Vonavaghata avonavonemi, karako da kunuma ma dobu i ku damona na nani kamonai ke sago avi girumina gisi korekorena God ina vonaviyoyovana kamonai ina wapa. Aviyavisina ivi sisiyei na peyarina ina tupuwa.^j ¹⁹ Tuna kubiine tam iyai vonaviyoyovana kamonai sisiya bagibagina gisi korekorena kuni kiigiiyei, ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ini kiigiiyei na kam vava inoru kirakai God ina vikiivavona kamonai. Ma tam iyai vonaviyoyovana kamonai

^z5:4 Isa 61:2 ^a5:5 Psa 37:11 ^b5:6 Isa 55:1-2 ^c5:8 Psa 24:3-4 ^d5:10 1Pit 3:14 ^e5:11 1Pit 4:14 ^f5:12 2Chr 36:16; Apos 7:52 ^g5:14 Jon 8:12, 9:5 ^h5:15 Mak 4:21; Luk 8:16, 11:33 ⁱ5:16 1Pit 2:12 ^j5:18 Luk 16:17

sisiya bagibagisi kuna nunura bubuni ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ina nunura bubuni na kam vava ina rakata God ina vikiivavona kamona. ²⁰Avonavonemi, God kota votekateka kirakiiyei da Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kota ghekuyowesi. Ke kona votekateka na God ina vikiivavona ku kamona ke kona rui.”

Nuwapughu ma kiivunuwa.

(Luk 12:57-59)

²¹“Namada kovi yanei da mara katamaninai God ivona bo, ‘Ke kuna kiivunuwa. Meni wawayina kiivunuwa ina berai na tuna wawayina vitupavira ma kovogha ina panani.’^k ²²Ma taku avonavonemi da meni wawayina nuwanuwana ipughu varesina kurina na tuna yavata vitupavira ma kovogha ina panani. Ma bade, meni wawayina varesina ina vonatepatepani na babada Sanhidran kamona ini tupavirei. Ma meni wawayina nuwanuwana ina pughu kirakai da varesina ina vonei bo, ‘Neghanegham!’ na ina nae ku keyama karata makamakii nonowina. ²³Tuna kubiine, mikeda am suwara God kurina ketereterei ma nani kamona kuna notapanani da varesim kurina berona kuberai na ²⁴am suwara na suwara kana kema ririnai keterekuyowei ma kenae da varesim yavata koni vonapoteyana. Muriyai kuna vovira ma kuna suwara God kurina.”

²⁵“Wawaya ini wavum na kebera tovoni da yaghiyaghina koni vonapoteyana. Ketiyai kona baba kona nena vitupavira badana kurina na nani kamona kovi vonapoteyana.

Ke kuna berai na ini damanim vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiiyaragha da kubera berai ma seri wawayina ku imana ina terem da ku gabura ina tawem. ²⁶Vonavaghata avonavonemi, gabura kamona kuna makamakai da kam kovogha kudubina kuni miiya yavui ma muriyai da kuna kiibau.”

Vipekana wapawapa na berabero.

²⁷“Namada kovi yanei da Moses igiruma bo, ‘Wawaya ke kawam vaghata na ke yavata koni pekana.’¹ ²⁸Ma taku avonavonemi, tam iyai wavine kukitakirorowei na namada nuwanuwam kamona berabero kuberai. ²⁹Mikeda matamuwai aviyavisina kuna kitai ina berim da nota berona kuna notai na matam ketupamiitawei ma ketawei. Ibiibai da tupuwim nevanavana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberi na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakarantina ina tawei.^m ³⁰Ma bade katagheyamuwai berabero kuna berai na kekiiyaraghatawei ma ketawei, iyamna ibiibai da tupuwim nevanavana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberi na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakarantina ina tawei.”ⁿ

Vikiitawetaweyana.

(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

³¹“Ma bade igiruma bo, ‘Tomowa kawana ina barei na kana sisiya ina girumi ma ina verei ma muriyai

^k5:21 Exod 20:13; Deut 5:17 ^l5:27 Exod 20:14; Deut 5:18

^m5:29 Mat 18:9; Mak 9:47 ⁿ5:30 Mat 18:8; Mak 9:43

ina vonatawei ina nae.^o ³²Ma taku avonavonemi, meni tomowina kawana ina barei ma ina vonatawei na berabero iberai. Ma mikeda karakava wavinena tomowa sago ina ravaghi na vipekana wapawapa eberaberi, tuna na berabero. Ma ke wavinena kava ma bade kawana wadubona yavata wavuna ina kavari. Ma meni tomowina nani wavinena iravaghi, tuna yavata na berabero eberaberi. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei da wawaya kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da kawana ke iti patutu ma wawaya sago yavata ivi pekana na tuna maranai ini kiitawetaweyana na vaghina.”^p

Vonakiiyapa bagibagisi.

³³“Ma bade namada kovi yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, ‘Am vonakiiyapa bagibagina ke kuni kiigiyeyi. Ma aviyavisina kuvonakiiyapa Bada kurina na keberai.’^q ³⁴Ma taku avonavonemi da vonakiiyapa bagibagisi ke kona bera wapawapai. Ke kunuma vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God ina vikiivavo gawarina.^r ³⁵Ma bade ke dobu vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God kaena kana kepana. Bo ke Jerusalem vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na Kiivavo God ina kwanatu vovokaravina.^s ³⁶Ke gayamimiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tam ke kovokovoghim kuna berai da uyawim sago kava

ina dumai bo ina poini. ³⁷Am vonakiiyapa kubiine na kevonota bo, ‘Vaghina, ana berai.’ Bo, ‘Kegha, ke ana berai.’ Ma sisiya viya am vonakiiyapa ku tepana kuna terei da wawaya ini tumaghanem na sisiyisi Seitan gwabinai ipisi.”

Biwa ke kona viiya.

(Luk 6:29-30)

³⁸“Namada kovi yanei da mara kata-maninai Moses igiruma bo, ‘Wawaya matam ina tupamiimiini na bade nakanani matana kuna tupamiimiini. Ma bade wawaya okem ina rigei, nakanani bade okena kuna rigei.’^t ³⁹Ma taku avonavonemi da wawaya ina berona ke kuni nevani. Mikeda wawaya nevanavam ina tapini na ketavira da bade nevana ina tapini. ⁴⁰Bo mikeda vitupavira kamonai ina panani da berona kubera wawaya sago kurina na kam kovogha na kam gara sago ina viiya na bade ku tepana kam tarasovo keverei. ⁴¹Mikeda seri wawayina ita darum da ina sawara kuta kavari da mutuba sago kota kenaviviri, kekavari da mutuba ruwa kona kenaviviri. ⁴²Ma wawaya ini nowi kurim na keverei. Ma wawaya ita vonem bo, ‘Kade am sawara kuta vereku ma karakava ata vovirei’ na keverei, ke kuna miirikupukuputei.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.

(Luk 6:27-28, 32-36)

⁴³“Namada kovi yanei da igiruma bo, ‘Turaturami nuwanuwasi koviiya, ma kami ghavighaviya

^o5:31 Deut 24:1-4; Mat 19:7; Mak 10:4

^p5:32 Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18; 1Kor 7:10-11

^q5:33 Lev 19:12; Num 30:2; Deut 23:21 ^r5:34 Jem 5:12; Isa 66:1; Mat 23:22

^s5:35 Isa 66:1; Psa 48:2 ^t5:38 Exod 21:24; Lev 24:20; Deut 19:21

kovi matatonetonesi ma kobaresi.^u
⁴⁴Ma taku avonavonemi da kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya, ma iyavo kava itupaketowanemi na kubiisi konipowana. ⁴⁵Weni nakanani kona berai na koni debemi da tami God natunatuna vaghata, iyamna tuna madegha ma garewa na ke wawaya biibiisi kava ita vereveresi ma wawaya beroberosi yavata. Ke maninisi kava ita vereveresi ma kawakiikiisi yavata. ⁴⁶Wawaya ini nuwaviina kurimi ma koni nevani na God ke ini miyemi. Teks yuyuna damsi na berabero wawayisi ma kegaha da nakanani inuwaviina. ⁴⁷Mikeda turaturami kava koni kiikiwesi na tuna ke bera ghamana. Kupuna damsi bade nakanani eberaberai. ⁴⁸Ma tami na kovi wawaya kiimatana da ami Mamai kunumai nakanani.”

**Verena wawaya
moyamoyakisi kurisi.**

6 “Kokitaruvimi da ami bera kiiki-imatanisi ke debiiyai kona berai da wawaya ina kitimi ma ina kawabiibi-yiyemi. Mikeda nakanani kona berai na ami Mamai God kunumai ke ini mi-yiyemi.”^v

²“Maranai kovereverena wawaya moyamoyakisi kurisi na ke miiruruwaruwasi evereverena nakanani kona verena. Ti na tureyai iyonayona ma evereverena da kiki numasiyai ma ketiyai wawaya ina kitisi ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, wawaya namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini miyesi. ³Ami verena moyamoyakisi kurisi na gavugavunai koberai da wawaya ke ina kitimi. Katagheyami

ina vereverena na dugemi ke inakovi. ⁴Gavugavunai koverena da ami Mamai, tuna bera gavugavusi iakova yavui na ini miyemi.”

Nipowana.

(Luk 11:2-4)

⁵“Ma bade ke kona nipowana mi-iruruwaruwasi nakanani. I kayowana ghamana da kiki numasiyai bo ketiyai ina nipowana da wawaya ina kitisi ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, kii miyaya namada iviyya.^w ⁶Ma nipowana kubiine na korui numa ku tupayaraghina kamona ma matuketa kogudui. Ami Mamai ke kitakitana na kurina konipowana ma ini miyemi, iyamna tuna bera gavugavusi iakova yavui.”

⁷“Ma ami nipowana kamoni na ke sisiya sago kava kona terei ma kona terei ma kona tere meyei kupuna damsi nakanani. Enotanotai da i nipowana ina guri na i god viviberosi ini yanesi. ⁸Ke kona berai da ti damsi nakanani, iyamna ami Mamai na ami kayowana namada iakovi ma muriyai koni nowi. ⁹Tuna kubiine weni nakanani kona nipowana.

‘Aki Mamai kunuma makamakiim, Kam vava kavovokaravei.

¹⁰Kainowi da am vikiivavona ina nekiibau.

Am kayowana kunumai etuputupuwa na bade nakanani dobuwai ita tupuwa.

¹¹Karaka kakii vavai keverekai.

¹²Akii bera beroberosi kenotatawei. Bade nakanani wawaya i bera beroberosi kurikai iberai na kanotatawei.

¹³Kevi noravekai da ruyagha ke kana panani.

Ma ketarapaparikai da wawaya bero ki-rakiina ke ina vowikai.”**

¹⁴“Wawaya berabero ina berai kurimi ma kona notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ina notatawei.^x
¹⁵Ma i berabero ke kona notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ke ina notatawei.”

Visiya.

¹⁶“Kona vivisiya na ke mi-iriruwaruwasi i bera nakanani kona berai. I kayowana da ini debei wawaya kurisi da ke ita kamkam ma ke itumuma. Tuna kubiine ti na maghighisi kitasi beroberosi. Vonavaghata avonavonemi, wawaya namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini miiyesi. ¹⁷Ma tami kona vivisiya na komonagha bubuna ma maghighimi kokowai. Ke koni debe meyemi ¹⁸da wawaya inakovimi da koiisiya. Ami Mamai kava inakovi. Tuna ke kitakitana ma bera gavugavusi iakova yavui ma tuna ini miiyemi.”

Mura dobuwai ma kunumai.

(Luk 12:33-34)

¹⁹“Dobu ina mura ke kona nuwatani, iyamna ami maghara na kaniketekete ina kani bo ina ravuwa bo yapiyapi wawayisi numa ina gavorori da ina yapiya.^y ²⁰Ma God ina kayowana koberai da tuna nakanani ma ami maghara kunumai koti daburi. Ma kunumai na kaniketekete, ravuwa, ma yapiyapi kegha. ²¹Ami mura imapatana kovi daburi na nuwanuwami ma ami nota na nani dobunai.”

Tupuwa kana kibe.

(Luk 11:34-36)

²²“Matam na tupuwim kana kibe. Mikeda matam biibiina na tupuwim kudubina ina biibai ma ere yaseganina. ²³Ma mikeda matam berona na tupuwim kudubina ina bero ma ere nubakutuvina. Mikeda tam nubakutuva wawayim ma kenotanotai da yasegana gwabimuwai emakamakai na kiber-oberowe meyem ma am yawasa kamonai na nubakutuva irakata kirakai.”

God ma dobu ina sawara.

(Luk 16:13, 12:22-31)

²⁴“Wawaya ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina biga. Bada sago kurina ina biga bubuna ma sago ina von-abarei. Sago nuwanuwana ina viini ma sago ina barei. Ke kovokovoghina da tami ami babada ruwa, sago na God ma sago na mane.”

²⁵“Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kani bo aviyavisina konumai. Tupuwimi ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kotei. Ami yawasa kamonai, kam ma gara na ke bera ghamaghamasi. ²⁶Kiu kokitisi, ke ita wayowayowa ma ke ita yabayaba bo ke ita vovovidaburana. Ma kegha da ami Mamai kunumai ikanikanisi. God ku matana tami kubiibii kirakai, ke kiu nakanani. ²⁷Ma nuwapoya ke ini vitemi da ami yawasa ina guri.”

²⁸“Ma avi kubiine gara koinuwapoyei? Berana kokitisi, dipiiyai egogogo wapawapa. Ke ita wayowayowa ma kii gara ke ita yamoyamoni. Ma kegha da kitasi

**6:13 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 13b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi. ‘Vikiivavona ma rewapana ma kadara rapemuwai, karako ma mara nonowa. Amen.’

ibiibii kirakai. ²⁹Avonavonemi da Kiivavo Soromon tuna mura wawayina da kana gara kitana biibiina. Ma kegha da berana dipiiyai kitasi ibiibii kirakai, ke Soromon kana gara nakanani.^z ³⁰Karako berana egogogo ma God ikotevunaghisi. Ma maram wawayina kapuni da ina karai. Ma tami bade ini kotevunaghimi. Ami vitumaghana igisi ghagha!”

³¹“Tuna kubiine ke koni nuwapoya da kona vona bo, ‘Avi kana kani?’ bo ‘Avi kanumai?’ bo ‘Avi kana kotei?’ ³²Iyavo kava God ke ita vivitumaghaneina weni sawarisi inuwapoyei. Ma tami na ami Mamai kunumai iakovi da ami kayowana avai. ³³Kunona God ina vikiivavona konekwai ma ina kayowana kona berai na aviyavisina mara nonowa koekwekwai da dobuwai kota makai bubuna na ina veremi. ³⁴Tuna kubiine maram kana bera ke koni nuwapoyei. Maram na mara sago, tuna mani kana nuwapoya emakamakai. Ma karako kana nuwapoya na tuna kava kokitai.”

Wawayake koni tupavira wapawapisi.

(Luk 6:37-38, 41-42)

7 Yesu ivona bo, “Wawayake koni tupaviresi na God ke ini tupavirem. ²Ikikava wawayake koni tupavireviresi ma kovogha kona vereveresi na God nakanani ini tupavireviremi ma kovogha ina vereveremi. Ma ikikava i yawasa koruvaruvai na God nakanani bade ami yawasa ina ruvai.^a ³Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma kinuwapoyei ma tam mani matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta viiviiya?

⁴Avi kubiine varesim kevonavonei bo, ‘Kepisi, vunavuna matamuwai ana votawei,’ ma tam mani matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai? ⁵Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta tam mani matamuwai kevtotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam matanai kuna votawei.”

⁶“Iyavo kava God ina sisiya vovokaravisi namada ibarei na ke kurisi kuni beyebeyena, iyamna ti nakanani ma kukou, ina miiritavire ma ina kanim. Ma bade kam posaru kiimatanina ke kuna tawei poro kurisi, iyamna ini tugudagudai.”

Kevi nowi, kekwa, kekiipowapowara.

(Luk 11:9-13)

⁷“Kevi nowi da God ina verem. Ma kekwa da am kayowana kuna panani. Kekiipowapowara da kubiim matuketa ina votawei. ⁸Iyavo kava ini nowi na peyarisi ina viiya. Iyavo kava inekwa na ina kayowana ina panani. Ma iyavo kava ina kiipowapowara na kubiisi matuketa ina votawei. ⁹Mikedana tum ita pisi kurim da parawa kubiine iti nowi na wakima kuta verei, bo? ¹⁰Bo iyana kubiine iti nowi na mota kuta verei, bo? Kegha! ¹¹Tami wawayake beroberomi, ma kegha da natunatumipuyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawayake biibiina. Tuna kubiine maranai koni nowi na puyo biibii kirakiisi ina veremi.”

¹²“Ikikava kekayokayowei da wawayake ina berai kurim na nakanani keberai kurisi. Weni sisiyina na Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i giruma kudubina ivi kiisagoi da iyamna ivi debei.”^b

**Matuketa bikokona
ma matuketa nabana.**

(Luk 13:24)

¹³“Kovi paparana da matuketa bikokonai kona rui. Matuketa nabana ma keta nabana emakamakai ma kegha da maninina enenae ku keyama karata makamakii nonowina. Ma wawaya peyarisi na keta nabana ekivikivini. ¹⁴Ma matuketa bikokona ma keta wiririna enenae ku yawasa makamakii nonowina. Ipiropiro kirakai da matuketa bikokonai kona rui, ma wawaya viya kava epanapanani da erurui.”

Kii ma amena.

(Luk 6:43-44)

¹⁵“Peroperoveta viviberosi kokitaruvisi. Ina pisi kurimi na kitasi nakanani ma sipu manamisi ma kegha da nuwanuwasi kamoni ti na nakanani ma kukou dipa, kayaya voravorasi. ¹⁶I bera kona kita kamowi na konakova bubunisi da ti na ikikava wawayisi. Ke kovokovoghina da puiya amesi gampuwe kamosiyai kota yuna. Ma bade ke kovokovoghina da koweya amesi iyiyo kamosiyai kota yuna. ¹⁷Maghimaghighina na kii biibiina amena biibiina ina terei. Ma kii berona na amena berona ina terei. ¹⁸Ma bade kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei. Ma kii berona na ke meyani amena biibiina ina terei. ¹⁹Ma vao kana koyakoyagha meni kiina ke ita amame bubuna na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei da ina karai.^c ²⁰Ikikava kii amena kokitakitai da biibiina bo berona na bade nakanani wawaya i bera kona kita

kamowi na kona vogiinisi da ti na ikikava wawayisi.”^d

Ke atakovimi.

(Luk 13:25-27)

²¹“Wawaya peyarisi evonavoneku bo, ‘Bada, Bada.’ Ma ke ruvaruvana da kudu-bisi ina rui God ina vikiivavona ku kamona. Ma iyavo kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberabera na ti wawayisi kava ina rui. ²²Mara damonai, vitupavira kana mara ina neki-ibau na wawaya peyarisi ina voneku bo, ‘Bada, Bada, avamuwai kavi peroveta ma kanuma beroberosi kakwavinisi ma bera ghamaghamasi kabera.’ ²³Ma debiiyai ana vonesi bo, ‘Taku ke atakovimi. Konetaweyana, wawaya beroberomi!’”^e

Numa ruwa.

(Luk 6:47-49)

²⁴“Wawaya aku sisiya ini yanei ma ina votekatekei na ti nakanani ma wawaya nuwanuwagiurina ina numa dobu akakiminai ivowai. ²⁵Ma garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana iki-ibau da numana itenukutuvi ma yanunu ghamana iverau da itapini, ma ke ita peku, iyamna dobu akakakiminai ivowai.”

²⁶“Ma wawaya aku sisiya ini yanei ma ke ina votekatekei na ti nakanani ma wawaya neghaneghana ina numa gonugonu tepanai ivowai. ²⁷Ma garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana iki-ibau ma yanunu ghamana iverau da nani numana ivorikai da okowa ikaruwei. Numa kudubina iresotawei.”

Yesu ina rewapana.

²⁸Yesu ina sisiya ivi kovini na koroto ghamana ivi deye kirakiyei,^f ²⁹iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina, ke

^{7:19} Mat 3:10; Luk 3:9 ^{d7:20} Mat 12:33 ^{e7:23} Psa 6:8

^{f7:28} Mak 1:22; Luk 4:32

vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani.

Yesu tomowa giigiipona ivi yawasi.

(Mak 1:40-45; Luk 5:12-16)

8 Yesu koya tepanai iororu na koroto ghamana ikivini. ²Ma tomowa sago, kana gubaga giipo na ipisi ma maghiononai ivi tuwaporeruruwana ma ivona bo, “Bada, kuna kayowei na kuni biibiiniku.”^{††}

³Ma Yesu ivororona da ivotovoni. Ma ivonei bo, “Akayokayowei. Aibiibiinim ma keyawasa.” Ma yaghiyaghina giipo gwabinai ikovi. ⁴Ma Yesu ivona bo, “Ke kuni mamatara da ikikava kuyawasa. Kenae, taparoro badana ina kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kuna suwara. Nakanani keberai da wawaya inakovi da tam wawayawasim.”^g

Senturiyon ina vitumaghana.

(Luk 7:1-10)

⁵Yesu irui ku Kapeniyam kwanatuna ma senturiyon sago ina dobu na Rome, ipisi kurina ma ivi nowi Yesu kurina da iti vitei. ⁶Ivonei bo, “Bada, aku bigabiga yaragina igubaga kirakai da ivi tamokovokovoghana, numiiyai ekenakena ma evovokwarakwara.”

⁷Ma Yesu ivonei bo, “Tanae da ani yawasi.”

⁸Ma senturiyon ivonei bo, “Kegha, Bada. Taku ke wawaya kiimataniku da aku ku numa kuta rui. Sisiya kava

kevonei ma aku bigabiga ina yawasa. ⁹Taku wawaya ghamaghamasi gaburisiyai ma bade seri wawayisi aku rewapana gaburina. Sago ana vonei bo, ‘Kenae’ da ina nae. Ma sago ana vonei bo, ‘Kepisi’ da ina pisi. Ma aku bigabiga ana vonei bo, ‘Keberai’ da ina berai.”

¹⁰Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da wawaya ikivikivini ivonesi bo, “Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago wawaya ata panani da ina vitumaghana ita rakata weni senturiyon nakanani. ¹¹Avonavonemi da God ina vikiivavona kamona na kupuna damsi peyarisi i dobu bogii ma bogiiyai ina pisi ma Abraham, Aisiki ma Jeikap yavata ina kam patapata.^h ¹²Ma Israel damsi peyarisi enotanotai da God ina vikiivavona ku kamona ita rui ma kegha, ina tawesi ku nubakutuva. Nani dobunai ina tou ma okesi ini tarakikitei.”^{‡‡} ¹³Muriyai Yesu, senturiyon ivonei bo, “Kenae ma ikikava kitumaghana na itupuwa.”

Ma ivivi sisiya kamona na senturiyon ina bigabiga wawayina iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.

(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

¹⁴Yesu irui Pita ina ku numa na ikitai da Pita rawana wavinena igubaga, inina imuyamuya kirakai ma ikenakena. ¹⁵Imana ivotovoni ma muyamuyana inekuyowei ma ivomiiri da Yesu ikoyagha bubuni.

¹⁶Ravi ipika na wawaya turaturasi kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma

^{††}**8:2 Kuni biibiiniku:** Moses ina vonaviyoyovana evonavona da iyavo kava giipo gwabisiyai na kanuma ina ku nevaneva ti na puyapuyakisi. Tuna kubiine tomowina Yesu kurina ke ita vona bo ‘kuni yawasiku,’ ivona bo, ‘kuni biibiiniku.’

^{‡‡}**8:12** God Israel damsi ivinesi da ina wawaya, tuna kubiine Yesu inotanotai da ti damsi iti tumaghana kirakiiyei ma kegha. Ma nani senturiyon na kupuna wawayina, ma kegha da ina vitumaghana irakata da Israel damsi ighekuyowesi. Tuna kubiine Yesu ivi deye kirakiiyei.

na irutinisi ipisi Yesu kurina. Ma Yesu kanuma beroberosi iyeghisi da wawaya ikiibutawesi. Ma gubagubagisi peyarisi ivi yawasisi. ¹⁷Mara katamaninai God peroveta Aisaya kurina weni berasi ivi sisiyei na peyarina itupuwa. Aisaya igiruma bo, “Ita inivisi vitana ikavari, Kata gubaga kudubina iviitawei.”^j

**Yesu takivini na vitana
damina taviiya.**

(Luk 9:57-62)

¹⁸Mara sago Yesu ikitai da koroto irakarakata na kana kivikivina ivonesi da tuna yavata toka ita damani ku nevana. ¹⁹Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena tomowina ipisi da Yesu ivonei bo, “Bada, mike kuna nena na ana kivinim.”

²⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Kukou dipa kii buba emakamakai ma kiu kidamowai kii nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi, aku kenakena gawarina kegha.”

²¹Ma Yesu kana kivikivina sago ivona bo, “Bada, aku mamai ana dogoi ma muriyai ana vovira da ana kivinim.”

²²Ma Yesu ivonapotei bo, “Kekiviniku. Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi ina dogosi.”

Yesu gamonai biimara ikena.

(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

²³Yesu kana kivikivina yavata ku waka igeru. ²⁴Idamadamana ma yaghiyaghinai yanunu berona ivomiiri ma tovava waka ikiikiimumui da ita monu. Ma Yesu, tuna ikena nunuwapa. ²⁵Ma kana kivikivina inae ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, kevi viteta! Tamonumonu, tarabobo!”

²⁶Ma Yesu ivonapotesi bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Ami

vitumaghana igisi ghagha!” Ma ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi ma ivi nubai da toka kamona biimara ikena.

²⁷Ma kana kivikivina inota kavakavai ma ivona bo, “Wena tomowa sago! Ivona, ma yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

²⁸Yesu Gerasa damsi i kikirai iwota, tuna na Gariri tokana nevanai. Ma totomomowa ruwa iverupotei, gwabisiyai kanuma beroberosi irunuma. Ti na karawagai, buba kamosiyai ivivi makiiyana ma ikayakayaya kirakai da wawaya nani ketanai ke ita bababa. ²⁹Ma Yesu kurina ikiirara bo, “Avi kuna berai kurikai? Tam God Natuna. Kupisi da kovogha kuna verekai, bo? Kovogha kana mara vaghata na karakava.” ³⁰Ma ririsiyai na poro yavona ikamkam. ³¹Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi nowi bo, “Mikeda kuna kwavinikai na kevonatawekai poro yavona kurisi.”

³²Yesu ivonesi bo, “Konae.” Ma kanuma beroberosi totomomowisi ikiibutawesi ma inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku anagha kiiyagirina ma iririgha da ku okowa ma iuma dodo.

³³Ma poro kii koyakoyagha iverau ku kwanatu ma aviyavisina itupuwa na ivi mamatarei. Ma bade ivonesi ikikava kanuma beroberosi totomomowa ruwa gwabisiyai ikiibau. ³⁴Ma nani kwanatunai wawayisi kudubisi ikiibau Yesu kurina ma ivi nowi da i dobu ita kiibutawei.

Yesu digadigana ivi yawasi.

(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

9 Yesu ku waka igeru ma toka idamani ku nevana da ina ku kwanatu, ku Kapeniyam. ²Ma wawaya viya kwinasi digadigana ritowai ipawoi da Yesu kurina inae. Yesu ikitisi da i vitu-maghana irakata na digadigana ivonei bo, “Natuku, am nota ke ina gisi. Am bera beroberosi anotatawei.”

³Ma weni sisiyina kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ti mani ivi tupanunuranei bo, “Ibero kirakai, weni tomowina God iavaberowei. Enotanotai da tuna nakanani ma God.”

⁴Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine nota beroberosi koinuwanotanotei? ⁵Itekateka da ana vona bo, ‘Am bera beroberosi anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da ana vona bo, ‘Kevomiiri, kuna baba,’ iyamna matamiyai kona kitai da ina tupuwa bo kegha. ⁶Ani beyemi da konakovi da taku Wawaya Natusi, aku rewapana kovokovoghina da bera beroberosi dobuwai ana notatawei.” Ma digadigana kurina ivona bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa.”

⁷Ma tomowina ivomiiri ma inae ina ku numa. ⁸Ma koroto ghamana nani berana ikitai na iyabumana ma inota kavakavai. Ma peyaris God ivi ghegheni da ina rewapana ivonatawei ioru wawaya kurisi.

Yesu, Matiu ikwatui.

(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

⁹Yesu nani dobuna ikuyowei ma ibaba inenae da tomowa kana vava Matiu ikitai, tuna teks yuyuna yobena kamonai imakamakai. Ma ivonei bo, “Kekiviniku.”

Ma Matiu ivomiiri da ikivini.

¹⁰Ma Matiu ina numiiyai, Yesu kana kivikivina yavata ikamkam. Ma bade berabero wawayisi ma teks yuyuna damsi viya ipisi da yavata ikamkam.^k ¹¹Ma Perisi damsi ikitisi na kana kivikivina ivonesi bo, “Avi kubiine ami bada na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi yavata ekamkam?”

¹²Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya gubagubagisi kava na yaboyabo inekwai, ma yawayawasisi na kegha. ¹³Konae ma koekwa da weni sisiyina giruma katamana kamonai na iyamna avai. Igiruma bo,

‘Ke ata kayokayowei da ghamoghamo kota kiiyunui ma kota suwara kuriku.

Aku kayowana ghamana da wawaya koni kamyuyuwesi.¹

Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi. Ke ata pisi wawaya biibii kirakiisi kubiisi.”

Wawaya Yesu ivi tarakiiyanei visiya kubiine.

(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴Jon kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine tokai ma Perisi damsi kaisiya, ma kam kivikivina na ekamkam ma eumuma.”

¹⁵Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tavine tomowina kana miimiirigwagwara wawayisi ke ina siyapa, gwabinai ina kaporagha ma ini nuwabiibai. Ma marana epipisi da nani tomowina ini wapai ma tuna maranai turaturana ini siya.”

¹⁶Ma miiba sago iterei. “Wawaya gara vuna sinamina ita viiya da gara katamana tamosikana tepanai ita terei ma ita tupapotai na karakava peyarina ita bero, iyamna maranai ina tinakowai na gara sinamina ina tinakokoni ma gara katamanina tarabogina ita sikavinaban-

^k9:10 Luk 15:1-2 ^l9:13 Mat 12:7; Hos 6:6

abai da iti beroi. ¹⁷ Ma wawaya wain vuna ke ku beka katamanina ina tepoi, iyamna puropuro ina berai da beka katanina ini kwata da ini beroi ma wain ina sororo. Kegha, wain vuna ku beka vuna kuna tepoi da ina makai bubuna.”

**Wavine kikei raborabobona
ma wavine gubagubagina.**

(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Yesu ivivi sisiya kamonai na kiki numana badana sago inekibau. Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivona bo, “Natuku wavine wekarakava irabobo. Kuta pisi da imam kava ku tepana kuta terei da ita yawasa.”

¹⁹ Vaghina ma, Yesu ma kana kivikivina ivomiiri da tomowina yavata inae.

²⁰ Inenae ma wavine sago Yesu murinai ipisi da kana gara damona ivotovoni. Tuna wavinena na nawaravi ivi-iyia ma tarana mara nonowa iveraverau da madegha 12 ikovi. ²¹ Ivi nuwanotanota bo, “Mikeda kana gara kava ana votovoni na ana yawasa.”

²² Yesu imiiritavire da wavinena ik-itai. Ma ivonei bo, “Natuku, am nota evirewapana. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa.” Ma yaghiyaghinai wavinena iyawasa.

²³ Ma Yesu inae da kiki numana badana ina ku numa irui ma koroto ikitai, ti na isiyasiyapa, iyogoyogosi ma viya ivivi durere. ²⁴ Ma ivonesi bo, “Konetaweyana. Wavine kikei ke ita rabobo, ekenakenota.” Ma wawayisi ivi namei. ²⁵ Ma nani korotona irudarudarusi da ikiibau na Yesu irui wavine kikei kurina ma imana iviyya da ivomi-iri. ²⁶ Ma aiyavisina itupuwa na sisiyina nani dobuna ine yavui.

**Yesu matapotapotasi
ruwa ivi yawasisi.**

²⁷ Yesu ivomiiri inenae ma wawaya ruwa matapotapotasi murinai iverukivini, ma ikwatukwatu bo, “Tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuwakai.”

²⁸ Yesu ku numa sago irui na bade matapotapotasi ikivini da irui. Ma ivi tarakiyanesi bo, “Koitumaghana da taku kovokovoghina da ani yawasimi, bo?”

Ma ivonapotei bo, “E, vaghina, Bada, kaitumaghanem.”

²⁹ Ma matasi ivotovoni ma ivonesi bo, “Ikikava koitumaghana na nakanani ina tupuwa kurimi.” ³⁰ Yaghiyaghinai matasi iruyaghari da ikita. Ma Yesu ivonatanisi bo, “Wawaya ke koni akovisi.”

³¹ Ma kegha da tomotomowisi inae ma aiyavisina Yesu iberai na ivi mamatarei da varana nani dobuna ine yavui.

**Yesu, tomowa ke
ita vivisisiya na ivi yawasi.**

³² Nani tomotomowisi ivi ruwa iki-ibau inae na wawaya tomowa sago irutinapiyei Yesu kurina. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma da ke ita vivisisiya. ³³ Yesu kanuma berona ik-wavini da ikiibutawei inae, ma tomowina sisiya ivi karei. Koroto ghamana ik-itai na ivi deyei ma inota kavakavai ma ivona bo, “Te, te, te, te, te! Ke meyani Israel kamonai bera weni nakanani kata kitai!”

³⁴ Ma Perisi damsii ivona bo, “Yesu ina rewapana na kanuma beroberosi i bada ghamana gwabinai iviyya da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”^m

Bigabiga damsi ke ita peyari.

³⁵Yesu ibaba inenae da kwanatu ma meyangai nununai, kiki numasiyai ivivi beyebeyena, God varana biibina ma ina vikiivavona idimadime. Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiyyai na peyarina ivivi yawasisi.ⁿ ³⁶Ma Yesu ina baba kamoni koroto ghamaghamasi ik-itakitisi ma ivivi kamyuyuwesi, iyamna i nuwapoya ipeyari ma ke itakovi da iyi iti vitesi. Kitasi na nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha.^o ³⁷Tuna kubiine kana kivikivina ivonesi bo, “Yaba kana mara ipisi ma vao irakata kirakai ma yabayaba wawayisi ke ita peyari.^p ³⁸Kovi nowi vao badana kurina da yabayaba wawayisi viya ina vonatawesi da yavata tayaba.”

Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonatawesi.

(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

10 Yesu kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi ma rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiyyai iti yawasisi. ²Ma nani aposol kii vava na weni. Saimon, kana vava sago Pita, ma tina kikei Anduru, Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ³Piripo, Batoromiya, Tomas, Matiu, tuna teks yuyuna wawayina, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, ⁴ma Saimon, tuna Zelote^q wawayina. Ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawane.

⁵Muriyai da Yesu weni tomotomowisi ivi 12 ita vonatawesi na ivi varavarisi bo, “Ke kona nae kupuna damsi kurisi bo kona rui ku Sameriya

kwanatusi. ⁶Ma kona da Israel damsi kava kurisi, ti na God ina sipu siwasiwanisi. ⁷Kona nena na weni sisiyina kona dimei. ‘Wekarakava na God ina vikiivavona enenekiibau.’^q ⁸Ma gubagubagisi kovi yawasisi, raborabobosi kovovimiirinisi, giigiiposi kovi yawasisi ma kanuma beroberosi kokwavinisi. Iki kava God nevana kava iverotemi na bade nakanani wawaya nevana kava koverotesi. ⁹Ami baba kubiine na mane ke kona kavari, ¹⁰ke kutu, gara, kaeterepapara, bo diwona kona kavari. Iyavo kubiisi kona biga na kii wavu da ina koyagha bubunimi.”^r

¹¹“Meni ku kwanatuna bo meyangina kona rurui na kokitavirevire da wawaya kiimatanina kona panani. Ma nani wawayina gwabinai kona makamakai da ami vomiiiri kana ku mara. ¹²Ina ku numa kona rurui na kovonesi bo, ‘God ini biibiinimi.’ ¹³Kona rui ma ina koyagha bubunimi na ami vibiibiina gwabisiyai ina makai. Mikeda kona rui ma ina koyagha beromi na ami vibiibiina gwabisiyai koviitawei. ¹⁴Ma mikeda wawaya ke ini kiikiiwemi bo ami sisiya ke ini yanei, nani numana bo kwanatuna kokiilbutawei ma kaevunavunami kokiiririghi, ini matakira da kovogha ina viiya.^s ¹⁵Vonavaghata avonavonemi, vitupavira maranai Sodom ma Gomora kwanatusi kovogha berona ina viiya, ma kegha da meni kwanatuna ina baremi na kovogha ghamanakina ina viiya.”

Vitupaketowana marana epipisi.

(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶“Kovi yana, tami nakanani ma sipu ma avonavonatawemi kukou dipa

^q10:4 **Zelote:** Zelote damsi ikayokayowei da ti mani iti bada meyesi Israel kamoni. Ma Rome i vidadana ita kutawei.

^o9:35 Mat 4:23; Mak 1:39; Luk 4:44 ^o9:36 Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mak 6:34 ^p9:37 Luk 10:2 ^q10:7 Luk 10:4-12

^r10:10 1Kor 9:14; 1Tim 5:18 ^s10:14 Apos 13:51

kurisi. Tuna kubiine konuwagiura mota nakanani. Ma bade kovi yamoyamona gabubu nakanani.^t ¹⁷ Kokitaruvimi, iyamna wawaya ina panimi da vitupavira wawayisi maghinosiyai kona miiri ma bade kiki numasiyai ina widimi.^u ¹⁸ Ma kokivikiviniku kubiine ina rutinimi babada ma kiikiivavo kurisi da ini tupavireviremi ma nani kamoni God varana biibiina koni mamatarei kurisi da kupuna damsi yavata ini yanei. ¹⁹ Ma ina panimi da ina vivitupavireviremi na ke koni nuwapoya da aviyavisina kona vonei bo ikikava kurisi koni sisiya, iyamna God sisiya ina veremi. ²⁰ Nani sisiyisi na ke tami ami nota, ami Mamai God Kanumina nota ina veremi da koni sisiya.”

²¹ “Wawaya ina vomiiiri da varesina kana puka ina vowai, ma bade morapa natuna kurina nakanani ina berai. Ededa i moramorapa ini ghaviyesi ma babada ku imasi ina teresi da ini rabobosi.^v ²² Taku kubiiku na wawaya kudubisi ina baremi ma iyavo kava ina miirikik-ina da ku damona na God yawasa ina veresi.^w ²³ Mikeda kwanatu sago kamoni ina vivitupaketowanemi na koverau, kona nae ku kwanatu sago. Vonavaghata avononemi, ami biga Israel dobuna ina kwanatu kamosiyai ke koni kovini ma Wawaya Natusi ina nekiibau.”

²⁴ “Wawaya girugirumina ke kovokovoghina da ina vibeyebeyena wawayina ina ghekuyowei, ma bade bigabiga wawayina ke ina bada ina ghekuyowei.^x ²⁵ Ma kovokovoghina da wawaya giruma ina voyavui da tuna

ina vibeyebeyena wawayina nakanani. Ma ikikava ina tupuwa bigabiga wawayina ina bada kurina na bade nakanani ina tupuwa bigabiga kurina. Wawaya namada ivomiiri da rakaraka kii iyaroko ivi avaberowei ma ivonei da tuna Berusiburu.^{§§} Ma bade ina vomiiiri da peyarisi nani rakarakana kamoni ina avaberowesi.”^y

God ina kina kava tayabumanei.

(Luk 12:2-7)

²⁶ “Tuna kubiine wawaya ke kona yabumanesi. Karakava God wawaya i bera gavugavusi kudubina ini debei ma aviyavisina wawaya ke ita kitakitai na ina vovimatari.^z ²⁷ Aviyavisina nubakutuvai ana vonemi na mariyai kovi sisiyei. Ma aviyavisina tinimiyai ana vonakarakaravei na numa kupuwai korumamarei. ²⁸ Iyavo kava tupuwimi ina kiivunui na ke kona yabumanesi, iyamna ti na ke kovokovoghina da kanumimi ina kiivunui. Ma God ina kina kava kota yabumanei, iyamna tuna kovokovoghina da ke tupuwimi kava ma kanumimi yavata keyama karakaratina ina kiivunui. ²⁹ Aririta ruwa kona gimari na miiyanisi igisi kirakai. Ma kegha da aririta sago kava ina rabobo na God ke ini notawapei, iyamna nani rabobona ina vivaghina kamoni itupuwa. ³⁰ Ma tami, uyawimi peyarina God ivi yavi ikovi da viya. ³¹ Tuna kubiine ke kona yabumana. God enotanotimi, iyamna tami na ina kayowana ghamana da aririta peyarina koghekuyowesi.”

§§10:25 Berusiburu iyamna ‘vibero badana,’ Seitan kana vava sago.

^t10:16 Luk 10:3 ^u10:17 Mak 13:9-11; Luk 12:11-12, 21:12-15

^v10:21 Mak 13:12; Luk 21:16 ^w10:22 Mat 24:9, 13; Mak 13:13; Luk 21:17

^x10:24 Luk 6:40; Jon 13:16, 15:20

^y10:25 Mat 9:34, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 ^z10:26 Mak 4:22; Luk 8:17

Debiiyai Keriso tisisiyei.*(Luk 12:8-9)*

³²“Tam iyai dobuwai, wawaya maghinosiyai kuni debe meyem da kekivikivini na bade nakanani kunumai, aku Mamai maghinonai ani debei da tam na aku wawaya. ³³Ma tam iyai wawaya maghinosiyai kuna vonaveyaveyiyeku na bade nakanani aku Mamai maghinonai ana vonaveyaveyiyem.”^a

Yesu kubiine wawaya ini bogebogesi.*(Luk 12:51-53, 14:26-27)*

³⁴“Ke kona notai da taku nuwanuba ata piyei ku dobu. Apisi na seri akavara-piyei da wawaya ini bogebogesi ma ini makiiberowana. ³⁵Apisi da tomowa ina mamai ini kawapatei, wavine ina maduwa ini kawapatei, ma bade wavine na rawana wavinena ini kawapatei. ³⁶Ma tomowa kana ghavighaviya na tuna mani ina rakaraka kamonai.”^b

³⁷“Mikeda kevonavona da nuwanuwaku kuviiya ma kegha da am mamai bo am maduwa nuwanuwana kuvii kirakiiyei da taku ighekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. Ma natunatum nuwanuwasi kuna vii kirakiiyei da taku ina ghekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. ³⁸Tam iyai am korosi ke kuna kavari da murikuwai kuna pisi na tam na ke taku kaku kivikivina.^c ³⁹Tam iyai am yawasa kuna nuwaghane na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa taku kubiiku kuna nuwatawei na yawasa vaghata kuna panani.”^d

God ini miiyem.*(Mak 9:41)*

⁴⁰“Wawaya ikiikiiwemi na taku yavata ikiikiiweku. Ma iyavo kava ikiikiiweku na aku Mamai yavata ikiikiiwekai, iyamna tuna ivonataweku.^e ⁴¹Wawaya peroveta ini kiikiiwei iyamna iakovi da tuna na God ina peroveta na ikikava God peroveta ini miiyei na bade nakanani wawayina ini miiyei. Ma wawaya tomowa maninina ini kiikiiwei iyamna iakovi da tuna God ina wawaya na ikikava God tomowa maninina ini miiyei na bade nakanani wawayina ini miiyei. ⁴²Ma mikeda kaku kivikivina sago, kana vava ke ita rakata ma okowa nubanubana kava kuna verei, iyamna kuakovi da tuna na aku wawaya na vonavaghata avonavonem, God ini miiyem.”

Yesu ma Jon Babataito.*(Luk 7:18-35)*

11 Yesu kana kivikivina ivi 12 ivon-avibeyebeyesi ikovi na ivomi-iri da Gariri dobunai vibeyebeyena ma dima ivi karei kwanatu nunusiyai.

²Ma Jon Babataito na gabura kamonai ivi yanei da Keriso aviyavisina iber-berai na kana kivikivina ivonatawesi da iti tarakiiyanei. ³Vaghina ma inae da ivonei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na vaghina tam, bo wawaya sago kana koyaghi?”

⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovovira da aviyavisina kokitakitai ma koiyanei na Jon kovonei. ⁵Kovonei da matapotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi

^a10:33 2Tim 2:12 ^b10:36 Mic 7:6 ^c10:38 Mat 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23

^d10:39 Mat 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33; Jon 12:25

^e10:40 Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16; Jon 13:20

God varana biibiina iyanei.^f
⁶Kovi tumaghana da vaghina wawayina kokoyakoyaghi na taku. Ami nota ke ina ragharagha ma God ini biibiinimi.”

⁷Jon kana kivikivina inae ma Yesu ivi karei da koroto ghamana kurisi Jon Babataito ivivi sisiyei. Ivonesi bo, “Avi kubiine kokiibau ku warere? Ami kayowana da rai yanunu itapitapini da ituwayovana na tuna kota kitai, bo? ⁸Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara biibiisi ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, Jon kana gara ke biibiisi. Ma mura wawayisi na ke warereyayi, ti na kiikiivavo i numa ghamaghamasi kamoni kona pananisi. ⁹Aviyavisina kitana kubiine kokiibau? Peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na peroveta. Ma God ina peroperoveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. ¹⁰Giruma katamana kamoni God ivona bo, ‘Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei. Tuna am keta ina vovunaghi.’^g Wawayina ivivi sisiyei na vaghina tuna, Jon. ¹¹Vonavaghata avonavonemi da Jon Babataito na wawayi ghamana. Dobuwai kotekwa na ke sago wawayi kota panani da Jon ita ghekuyowei. Ma kegha da God ina vikiivavona kamoni na wawayota kana vava ke ita rakata na tuna ighe kirakai da Jon ighekuyowei. ¹²Rorova Jon idimadima ma ibababataito ma nani maranai ivi karei da ipisi karako na God ina vikiivavona ere rewapanina erakarakata. Ma bade wawayi kawakiikiisi na God ina vikiivavona ikawapatei.^h ¹³Moses ma peroperoveta kudubisi vonaverena

igirugirumi i mariyai da Jon Babataito ina ku mara na ivonavoneta da mara sago God ina vikiivavona ita nekiibau na karako enekiibau. ¹⁴Ma bade ti igiruma da mara sago Elaidiya ita pisi, ma avonavonemi da wawayina na Jon, namada ipisi. Vonavaghata, kovi tumaghana.ⁱ ¹⁵Wawayi ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

¹⁶“Tami weni kimtina kamoni na ikikava ani sisiyemi? Tami nakanani ma ededa merewai irekwa ma irukwatukwatuwana turaturasi kurisi, ¹⁷‘Durere kauveni kubiimi ma ke kota riku. Kasiyapa ma ke kota tou.’* ¹⁸Jon Babataito ivivi siya, ke ita kamkam ma wain ke meyani itumumai. Tuna kubiine weni kimtina kovonavona bo, ‘Kanuma berona gwabinai.’ ¹⁹Ma taku, Wawayi Natusi, akamkam ma aumuma na kovonavona bo, ‘Nani wawayina na kamonabanabana ma umaneghaneghana. Turaturana na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi.’ Ma God ina nuwagiura na wawayi i yawasa kamoni idebei kurita da tuna nuwagiura vaghata.”

**Wawayi kwanatu viya
kamosiyai ke iti tumaghana.**

(Luk 10:13-15)

²⁰Kwanatu viya kamosiyai na Yesu bera ghamaghamasi iberai ma kegha da wawayi i berabero ke itanimaye i ke ita miirikupukuputei. Tuna kubiine iyeghisi. Ivona bo, ²¹“Koti nuwapoya kirakai, Korasin ma Betsaida![†] Ikikava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai, nakanani Taya ma Saidon wawayi gwabisiyai ata berai na yaghiyaghinai i

***11:17** Durere na ivi matakira da Keriso ina vibeyebeyena kamoni ikwatusi tavine kamna ina nuwabiibai kubiine. Ma siyapa ivi matakira da Jon Babataito ina vibeyebeyena kamoni ivonesi da i berabero kubiine iti nuwapoya kirakai.

†**11:21** Kwanatu kii vava.

^f**11:5** Isa 35:5-6, 61:1 ^g**11:10** Mal 3:1 ^h**11:12** Luk 16:16

ⁱ**11:14** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13

berabero itinimayei ma ita miirikupuku-putei, i nuwapoya kubiine mowamowasi iti kote ma ere yapuyapukaresi ita makamakai.^j ²²Ma avonavonemi, vitupavira maranai na Taya ma Saidon kii kovogha na berona. Ma tami Korasin ma Bet-saida kami kovogha na ina bero kirakai. ²³Ma tami Kapeniyam wawayimi, konotanotai da kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karakaratina. Ilikava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai na nakanani Sodom kamonai ata berai na nani kwanatuna karako patana da ita makamakai.^k ²⁴Avonavonemi, vitupavira maranai Sodom kana kovogha na berona. Ma tami Kapeniyam wawayimi na kami kovogha na ina bero kirakai.”^l

Yesu gwabinai koni yakam.

(Luk 10:21-22)

²⁵Nani maranai Yesu ivona bo, “Mamai, tam dobu ma kunuma kana kiivavo ma aigheghenim iyamna akova vaghata kuteregavui da wawaya nuwanuwagiurisi ma giruma kirakiisi ke itakovi. Ma iyavo kava ke girugirumisi ma ke akakovisi, ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ti kurisi vonavaghata kuvi debei da iakovi. ²⁶E Mamai, am kayowana da weni nakanani ita tupuwa na vaghina, itupuwa.”

²⁷“Aku Mamai bera peyarina ivereku da rapekuwai. God ina kina kava Natuna iakova bubuni. Ma God Natuna ma bade iyavo kava ivinesi da ina Mamai akovina ita viiya na ti kava Mamai iakova bubuni.”^m

²⁸“Tami iyavo kava vita kokavakavari ma ininimi ibara na peyarmi kopisi kuriku ma gwabikuwai koni yakam.

²⁹Aku vibeyebeyena kokivini ma tuna tepanai kona makai, iyamna taku na voyaghotu ma nuwanuba wawayiku, ma gwabikuwai kanumimi ini yakam.”ⁿ

³⁰Aku vibeyebeyena itekateka da kona kivini, ma vita ana veremi da kona kavari na ke damina.”

Viyakam marana ina Bada.

(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

12 Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata vao basunai ibabakiiyaragha inenae. Ma kana kivikivina vitonara ikarisi, tuna kubiine ivi karei da whiti vavisi ivivi tinamuyana ma ikamkam.^o

²Ma Perisi damsai ikitisi na Yesu ivonei bo, “Kekitai! Kam kivikivina vonaviyoyovana ikiigiyei. Avi kubiine viyakam maranai ewayowayowa?”

³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovi yavi bo kegha da mara katamaninai David turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.^p ⁴Iruu God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawisi iyuna da turaturana yavata ikam. Nani parawisi na itaravatu da ke wawayota ita kam, tuna taparoro babadisi kava kii parawa ma kegha da David ikani. Vonaviyoyovana ivi kiigiyei ma kegha da God ke ita vona da berabero iberai.^q ⁵Ma kovi yavi bo kegha da Moses ina vonaviyoyovana kamonai igirumi da viyakam maranai na biga kegha. Ma kegha da ivi vaghinei da taparoro babadisi kava Taparoro Numana kamonai i biga ina berai na nani kamonai ke berabero ita beraberi.^r ⁶Ma avonavonemi da karako wawaya sago inekiiibau na tuna wawayina ighe kirakai da

^j11:21 Isa 23:1-18; Ezek 26:1-28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4

^k11:23 Isa 14:13-15; Gen 19:24-28 ^l11:24 Mat 10:15; Luk 10:12

^m11:27 Jon 3:35, 1:18, 10:15 ⁿ11:29 Jer 6:16 ^o12:1 Deut 23:25

^p12:3 1Sam 21:1-6 ^q12:4 Lev 24:9 ^r12:5 Num 28:9-10

Taparoro Numana ighekuyowei.
⁷Giruma katamana ivona bo, ‘Ke ata kayokayowei da ghamoghamo kota kiivunui da kota suwara kuriku. Aku kayowana ghamana da wawaya koni kamyuyuwesi.’” Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini bo, “Nani girumina iyamna kotakova bubuni na wawaya biibiisi nakanani ma kaku kiviivini ke kota kiiviberosi.⁵ ⁸Ma viyakam marana badana na taku, Wawaya Natusi.”

Tomowa gibegibesina iyawasa.

(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹Yesu nani dobuna ivoterei inae da ku kiki numana irui. ¹⁰Ma kamonai tomowa sago imana gibegibesina imakamakai. Ma Perisi damsida keta iekwekwai da Yesu iti wavui, tuna kubiine ivi tarakiiyanei bo, “Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai wawaya tiyawasi bo kegha?” ¹¹Ma Yesu ivonesi bo, “Viyakam maranai am sipu ku bonagha ita peku na kuta tinepai bo kegha?^t ¹²Ma meni tuna na bera ghamana, sipu kuti yawasi bo wawaya kuti yawasi? Sipu na kana vava ghamoghamo ma wawaya na iyamna irakata. Tuna kubiine Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai na bera biibiisi taberai.”

¹³Ma gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ma ivororona da imana kudubina iyawasa, iyanumi da imana nevana nakanani. ¹⁴Ma Perisi damsida nuwanuwasi ipughu ma inae da ivi ogatara, keta iekwekwai da Yesu iti raboboi.

God ina bigabiga ivinei.

¹⁵Yesu iakovi da Perisi damsida i kayowana da iti raboboi, tuna kubiine

nani dobuna ikiibutawei. Ma wawaya peyarisi ikivikivini ma gubagubagisi peyarisi ivivi yawasisi. ¹⁶Ma Yesu ivonatanisi da ke iti mamatara da tuna iyai. ¹⁷Weni berasi peyarina iberai da aviyavisina peroveta Aisaya igiruma da ita tupuwa na itupuwa. Aisaya igiruma bo,

¹⁸“Aku bigabiga avinei na weni, tuna aku nuwaviina ma ainuwabiibiyei. Kanumiku ana vonatawei kurina da ina towatepani, Ini yonayona dam ma dam dobu ku kudubina kurisi da God ini tupaviresi ma kubiisi bera maninina ina berai.

¹⁹Ke ini kawapata bo ina kiirara, Kwanatu kamosiyai ke ina rumamara da gamona ketiyai ini yanei.

²⁰Ke ina berai da wawaya vivikamyuyuwisi i nota ina peku, Ke ina berai da wawaya mitamitasi kii vita ini taratatanei.

Nakanani ina berabera da mara sago bera kudubina ina ghegavovori ma ini maninina.

²¹Ma dobu kudubina aku bigabiga kana vava ini tumaghanei.”^u

Yesu ma Berusiburu.

(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

²²Ma wawaya viya kwinasida irutinaneyei Yesu kurina. Kwinasida kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ivi yawasi da ikita ma ivi sisiya. ²³Ma wawaya peyarisi ivi deyei ma ivona bo, “God ina Vivinevine Wawayina takoyakoyaghi, tuna David tupurereghina na vaghina wawayina, bo?” ²⁴Ma Perisi damsida weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Kegha! Kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu

gwabinai rewapana iviia da kanuma beroberosi ekwawikwavinisi.”^v

²⁵ Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Kiivavo sago ina wawaya kamosiyai iti kawapata ma iti bogebogesi na nani kiivavona kudubina ita wapa. Bo dam sago kamonai rakaraka ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina, ita peku. ²⁶ Ma nakanani kanuma berona wawaya gwabinai ma Seitan ita vom-iiri da ita kwavini na iti matakira da ina vikiivavona kamonai ivi bogebogesi da ke kovokovoghina da ita miirikikina. ²⁷ Kovonavona da Berusiburu rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwawikwavinisi. Ma tami mani kami kivikivina na God ina rewapanai ekwawikwavinisi. Ma ti na ina vonemi da koibero, iakovi da taku bade aku rewapana God gwabinai aviiya.”

²⁸ “God Kanumina ina rewapanai kanuma beroberosi akwawikwavinisi, tuna kubiine kotakovi da kurimi God ina vikiivavona inekiiibau.”

²⁹ “Ma sago, wawaya ke kovokovoghina ita rui tomowa rewapanina ina ku numa da aviyavisina rapenai ita yapi da kunona tomowina imana ma kaena ita kutatani ma muriyai da ita yapi.”[‡]

³⁰ “Wawaya ke ita viviteku na ikawapateku. Iyavo kava ke taku yavata kata bigabiga patapata da wawaya kata kiikiividaburisi na aku biga ere-

soresoi.^w ³¹ Avonavonemi da God kovokovoghina da ami bera beroberosi peyarina ina notatawei. Ma Kanuma Vovokaravina koni avaberowei na ke meyani ina notatawei. ³² Ma iyai taku Wawaya Natusi ini avaberoweku na God kovokovoghina da ina berabero ina notatawei. Ma iyai Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na ke ina notatawei, ke karako ma ke nokoni ku marana.”^{¶ x}

³³ “Mikeda kii biibiina na amena biibiina, bo kii berona na amena berona. Amena kona kitai ma kiina konakovi da biibiina bo berona.^y ³⁴ Tami mota natunatusi! Tami beroberomi na ke kovokovoghimi da sisiya biibiina koni sisiyei. Aviyavisina wawaya nuwanuwasi kamonai egheghetawei na kawasiyai ekarakaratawei.^z ³⁵ Wawaya biibiina nuwanuwana kamonai na biibiina enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana ina votawei na biibiina ina karatawei. Ma wawaya berona nuwanuwana kamonai na berona enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana ina votawei na berona ina karatawei. ³⁶ Ma avonavonemi da vitupavira maranai wawaya God maghinonai ina miiri ma aviyavisina kudubina ivivi sisiya wapawapai na kurina ini mamatarei. ³⁷ Tam mani am sisiya tepanai God ina vona da tam wawaya biibiim bo tam wawaya berom.”

[‡]**12:29** Tomowa rewapanina miiba kamonai na Seitan. Ma aviyavisina Seitan rapenai na tomowina, tuna kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ipisi da Seitan imana ma kaena ikutatani da tomowina iyapini da Seitan ina rewapana ikiibutawei.

[¶]**12:32** Perisi damsi ivonavona da Yesu ina bera ghamaghamasi na Seitan ina rewapanai iberabera ma kegha, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iberabera. Tuna kubiine Perisi damsi Kanuma Vovokaravina ivivi avaberowei ma God i berabero ke meyani ina notatawei.

^v**12:24** Mat 9:34, 10:25 ^w**12:30** Mak 9:40 ^x**12:32** Luk 12:10

^y**12:33** Mat 7:20; Luk 6:44 ^z**12:34** Mat 3:7, 23:33, 15:18; Luk 3:7, 6:45

**Wawaya i kayowana
da matakira ita kitai.**

(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

³⁸Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Yesu ivona tovonni bo, “Vibeyebeyena wawayim, akii kayowana da matakira ghamana kuta berai da kata kitai ma katakovi da am rewapana God gwabinai kuviiya.”^a ³⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami weni kimtina kamona ami nota na beroberosi ma kawakiikiimi. Ma ami kayowana da matakira ghamana kota kitai, bo? Kegha, ke ana berai. Ma aviyavisina itupuwa peroveta Jona kurina na tuna matakirina kava.”^b ⁴⁰Ikikava Jona mara aroba ma didibara aroba iyana ghamanakina kamokamona kamona imakai, nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi kurina da mara aroba ma didibara aroba tano kamona ina kena.^c ⁴¹Ma Jona idima Nineva damsi kurisi da itupuwavira. Ma vitupavira maranai nani damsi ina vomiri ma ina vona da karako weni kimtina na berabero wawayimi. Ma kovi yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.^d ⁴²Mara katamaninai Seba kana kiivavo wavinena dobu rabarabai ivomiri inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura ma ina vibeyebeyena iti yanei. Ma vitupavira maranai nani wavinena ina vomiri ma weni kimtina ini wavumi, ina vona da tami na berabero wawayimi iyamna aku vibeyebeyena ke koti yanei. Ma kovi yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Kiivavo Soromon ighekuyowei.”^e

Kanuma berona ivovira.

(Luk 11:24-26)

⁴³“Mikeda kanuma berona wawaya gwabinai ina kiibau na warere makiiwasiyai gawara inekwekwa da iti yakam ma ke ina panani. ⁴⁴Ma ina vona bo, ‘Aku ku numa ana vovira.’ Ina ku numa ina nekiibau na ina panani da numana kwebuna, wawaya igigiri ma bera peyarina itere bubuni. ⁴⁵Vaghina ma ina nae ma kanuma beroberosi miikovi-maruwa, ti na bero kirakiisi, ina rutinisi ma peyarisi ina vovira da nani wawayina gwabinai ina runuma. Karenai wawayina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina runuma na ina yawasa ina bero kirakai. Ma nakanani ina tupuwa weni kimtina kawakiikiimi kurimi.”

**Yesu ina maduwa ma
titina yoghoyogho.**

(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

⁴⁶Yesu patana da ivivi sisiya koroto kurisi ma ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da kawakawarai imiri ma i kayowana da Yesu kurina iti sisiya. ⁴⁷Wawaya sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim, i kayowana da iti sisiya kurim.” ⁴⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa na iyai? Ma titiku yoghoyogho na iyavo?” ⁴⁹Ma ituparorona kana kiviivina kurisi ma ivona bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na vaghina weni, ⁵⁰iyamna iyavo kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberabera, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa mau.”

^a12:38 Mat 16:1; Mak 8:11; Luk 11:16

^b12:39 Mat 16:4; Mak 8:12

^c12:40 Jon 1:17

^d12:41 Jon 3:5

^e12:42 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12

Pei vonina miibiina.*(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)*

13 Marana sago Yesu numa iki-ibutawei ma inae ku toka da baranai imakiipika da iti beyebeyena. ²Ma wawaya peyarisi Yesu kurina iriyei ma koroto irakata sasara da Yesu ku waka igeru ma tepanai imakai. Ma wawaya kikirai imiimiiri.^f ³Ma sisiya peyarisi miibiyai ivonesi. Ivona bo, “Wawaya sago ikiibau pei vonina kubiine. ⁴Ma pei ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikam yavui. ⁵Ma viya ku tano wakiwakimina iririgha, ma kana tano ke ghamana. Ma yaghiyaghinau ituwepa. Ma kana tano tetepakina kubiine, ⁶madegha irarana da nani peina kudubina isivisivi ma ikaragavovori, iyamna ramramsi kegha. ⁷Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha na yavata igogo ma iyiyo nani peina ipanigudagudai. ⁸Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo da sago sago duma iuwa bubuna da pei sago na amena 100 ma sago 60 ma sago 30 iterei.” ⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Avi kubiine Yesu miibiyai ivivi beyebeyena.*(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)*

¹⁰Yesu kana kiviivina ipisi kurina ma ivi tarakiyanei bo, “Avi kubiine miibiyai wawaya kurisi kisisiya?”

¹¹Ma ivonapotesi bo, “Akova gavugavuna kudubina God ina vikiivavona kamona avo debei kurimi, ma wawaya viya kurisi na ke ati debei. ¹²Ma iyavo kava akova gwabisiyai, God ku tepana ina terei da ina sasara. Ma iyavo kava akova gisi vaghina gwabisiyai na nani

akovina God ina viitawei.^g ¹³Miibiyai aisisiya kurisi, iyamna ina kitai ma ke inakovi, ini yanei ma ke notana ina viini.

¹⁴Weni wawayisi kamosiyai aviyavisina peroveta Aisaya igirumi na itupuwa. Igiruma bo,

‘Weni wawayisi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.

Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.

¹⁵Matasiyai ita kita,

bo tinisiyai iti yana,

ma nuwanuwasi ita votawei,

na ita miiritavire kuriku ma ati yawasisi.

Ma kegha da nuwanuwasi igudui,

ma tinisi itupapotapotai,

ma matasi itapotapotai.”^h

¹⁶“Ma tami na koti nuwabiibai, iyamna God ivi biibiinimi da matamiyai kokitakita ma tinimiyai koyana.ⁱ

¹⁷Vonavaghata avonavonemi, rorova mara katamaninai peroperoveta ma God ina wawaya maninisi i kayowana da aviyavisina karako kokitakitai ma koyanei na ita kitai ma iti yanei, ma ke kovokovoghina.”

Yesu pei vonina miibiina iyamna ivi debei.*(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)*

¹⁸“Kovi yana bubuna da pei miibiina ani debei kurimi da konakova bubuni.

¹⁹Pei ketiyai iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma iyamna ke itakova bubuni. Aviyavisina nuwanuwasi kamona na Seitan ipisi da inebosi. ²⁰Ma pei tano wakiwakiminai iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma yaghiyaghinau iviini ma ivi nuwabiibiyai. ²¹Ma ramramsi ke itoru kirakai, tuna kubiine ke ina miiri mara gurina. Wawaya ini kawapatesi ma ini tupaketowanesi vara biibiina itu-

^f13:2 Luk 5:1-3 ^g13:12 Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18, 19:26

^h13:15 Isa 6:9-10 ⁱ13:16 Luk 10:23-24

maghanei kubiine na yaghiyaghinai i nota ina peku ma ina voterei. ²²Pei iyiyo ku kamosi iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma dobu yawasina inuwapoya kirakiyei ma mura ikirokirorowei da God vonana ipanigudagudai ma amena gwabisiyai kegha. ²³Ma pei viya ku tano biibiina iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma iakova bubuni. Tuna nakanani ma pei igogo ighae, iuwa da sago sago duma amena 100, 60 bo 30 iterei.”

Yesu inamona ivi miibe.

²⁴Yesu bade miiba sago ivi sisiyei kurisi. Ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa sago whiti peina biibiina ina vao kamona ivi busagha. ²⁵Ma didibarai wawaya ikenakena ma kana ghaviya ipisi ma inamona peina vao ku kamona ivi busagha ma inae. ²⁶Ma pei biibiina igogo ighae ma ivi karei da amena itereterei ma nani kamona bade inamona igogo ighae.”

²⁷“Vao badana ina bigabiga inae kurina ma ivonei bo, ‘Bada, pei biibiina kuvoni ma inamona imapatana ipisi da whiti kamona igogo?’”

²⁸“Ma ivonapotesi bo, ‘Kaku ghaviya iberai.’”

“Ma ina bigabiga ivi tarakiyanei bo, ‘Kekayokayowei da kana ragui bo?’”

²⁹“Ma ivonesi bo, ‘Kegha. Inamona kona ragui na whiti yavata kona kayoragutawei. ³⁰Kovoterei da inamona yavata ina gogo patapata da kara bori kana mara ina nekiibau. Ma boribori wawayisi ana vonesi da kunona inamona ina ragutawei ma ina bawai ma ina kapuni. Ma muriyai whiti ina borini ma aku ku maghara numana ina tura.’”

Pei gisina miibiina.

(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

³¹Yesu miiba sago ivi sisiyei. Ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa kii peina iviiva da ina vao kamona ivoni. ³²Tuna peina na gisi korekorena ma kegha da ina rakata da ini kiidagima da vao kamona pei peyarina ina ghekuyowesi. Ma kiu ina pipisi da ragharaghanai ina towatowei.”

Yist miibiina.

(Luk 13:20-21)

³³Ma bade miiba sago iterei. Ivonesi bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Wavine sago yist gisi vaghina iviiva ma parawa ghamana yavata ivoviravirai ma iterei da kapawina irakata.”

³⁴Ma Yesu aviyavisina ivivi sisiyei koroto kurisi na miibiyai kava, ke meyani da iti sisiyota. ³⁵Nakanani ivivi miiba da aviyavisina peroveta igirumi na itupuwa. Igiruma bo, “Miibiyai ani sisiya,

Dobu ayamoni ma nani maranai aku nota ateregavui da mara sago nani notasi miibiyai ani sisiyei kurisi.”^j

Yesu inamona miibiina ivi debei.

³⁶Yesu koroto iverukuyowesi ma irui ku numa kamona. Ma kana kivikivina ipisi kurina ma ivonei bo, “Bada, kade inamona vao kamona miibiina na kuta vonavibeyekai.”

³⁷Ma ivonapotesi bo, “Tomowa pei biibiina ivoni na Wawaya Natusi. ³⁸Ina vao na dobu. Ma pei biibiina na God natunatuna. Inamona na Devil natunatuna. ³⁹Vao badana kana ghaviya inamona ivoni na Devil. Bori marana na mara damona ma boribori wawayisi na aneya.”

⁴⁰“Ikikava inamona ina ragui ma ku keyama karakaratina ina tawei na nakanani mara damonai ina tupuwa. ⁴¹Wawaya Natusi ina aneya ina vonatawesi da ina vikiivavona kamonai berabero wawayisi ma aviyavisina kava eberaberisi da berabero eberabera na kudubisi ina ragutawesi. ⁴²Ina tawesi ku keyama karata makamakii nonowina ma nani dobunai ina tutou ma okesi ina vivitarakikitei. ⁴³Nani murinai wawaya maninisi i Mamai God ina vikiivavona kamonai ina makai na kii kita ina ruyasegana da madegha nakanani. Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Mane gavugavuna miibiina.

⁴⁴“God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago tomowa sago mane ghamana gavugavuna tano kamonai ipanani. Idogo meyei ma nuwabiibiyai inae ma ina mura kudubina ivi gimarei. Ma manena iviia ma inae da nani tanona igimaratawei da mane gavugavuna ivi rapenei.”

Pel miibiina.

⁴⁵“Bade miiba sago weni. God ina vikiivavona nakanani ma tomowa sago pel biibiisi iekwekwai da ita gimara. ⁴⁶Sago biibii kirakiina ipanani ma inae da ina mura peyarina ivi gimarei. Ma manena iviia da nani pelna igimaratawei da rapenai.”

Wito miibiina.

⁴⁷“Ma miiba sago na God ina vikiivavona nakanani ma wito. Wawaya ivi yoyowi ioru ku okowa ma iyana bogii ma bogiyyai ikonai. ⁴⁸Ikona kirakai da wito itupakutukutuvi ma itini da ku kikirai. Ma imakiivipikapika ma ivor-

ereghi, iyana biibiisi ku kode iuwana ma beroberosi ivi tawetaweyana. ⁴⁹Weni nakanani ina tupuwa mara damonai. Aneya ina nekiibau ma God ina wawaya maninisi kamosiyai na wawaya beroberosi ina viitawesi ⁵⁰ma ina tawesi ku keyama karata makamakii nonowina. Nani dobunai ina tutou ma okesi ina vivitarakikitei.”

Vonavaghata katamanina ma vonavaghata vuna.

⁵¹Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Weni miibiisi peyarina koakova bubuni bo kegha?”

Ma kana kivikivini ivona bo, “E, damina kaviini.”

⁵²Ma ivonesi bo, “Meni vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina God ina vikiivavona ku kamona ina rui na tuna nakanani ma wawaya ghamana ina mura numa kamonai iti yava bubuni. Ma mura kamonai na buderi katakatamanisi ma bade mura vusi.”

Nasaret damsai Yesu ibarei.

(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³Yesu ina miiba sisiyisi ivi kovini ma ivomiiri inae. ⁵⁴Ina ku kwanatu vaghata inekiibau ma ivi karei da i kiki numanai wawaya ivivi beyebeyesi. Ma wawayisi ivi deyei ma ivona bo, “Weni tomowina na ina nuwagiura meni dobunai iviia? Ma rewapana imapatana iviia da bera ghamaghamasi eberabera? ⁵⁵Wena takovi, da tuna vonura wawayina natuna, ma ina maduwa na Meri. Titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Saimon ma Judas. ⁵⁶Ma bade novunovuna gwabitiyai emakamakai. Ma weni berasi na imapatana iviia?” ⁵⁷Ma ivonavuvurei. Ma Yesu ivonesi bo, “Dobu viruwa wawayisi peroveta evovokaravei, ma tuna mani ina dobuwai bo

ina numiiyai na kegha.”^k 58 Tuna kubiine nani dobunai bera ghamaghamasi ke peyarina ita berai, iyamna i vitumaghana kegha.

Jon Babataito irabobo.

(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

14 Nani maranai Gariri dams i ki-ivavo kana vava Herodi ma tuna Jon Babataito iwana ikiiyaraghi. Ma Yesu varana ivi yanei, ² na ina bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Nani tomowina na Jon bo? Agunai da rabobowai ivomi-iri. Tuna kubiine rewapana gwabinai da bera ghamaghamasi eberaberai.”

³⁻⁴ Jon ina rabobo na weni nakanani itupuwa. Herodi varesina na Piripo ma Piripo kawana na Herodiyasi. Ma Herodi na Piripo kawana ivi tuneboi. Tuna kubiine Jon inae Herodi kurina ma ivonei bo, “Varesim kawana kuravaghi na Moses ina vonaviyoyovana kuvi ki-igiiyei.” Weni sisiyina kubiine Herodi, Jon ipaniya ma ku gabura iterei.¹ ⁵ Ma ina kayowana ghamana da Jon ita ki-ivunui. Ma ke kovokovoghina, iyamna wawayi peyarisi ivivi tumaghana da Jon na God ina peroveta, tuna kubiine Herodi iyabumanesi.

⁶ Ma Herodi ina tupuwa marana na kam ghamana iterei. Ma Herodiyasi natuna wiwikenana koroto maghinosiyai iriku da Herodi nuwanuwana ivii kirakiiyei. ⁷ Tuna kubiine vonakiiyapa bagibagina kurina iterei, ivona bo, “Am kayowana avai, kuna voneku na ana verem.” ⁸ Ma wiwikenana ina maduwa ina kayowana ikivini da Herodi ivonapotei bo, “Aku kayowana Jon Babataito gayamina dabira kamonai kunuwani da kuna vereku.” ⁹ Ma Herodi ivi nuwapoya kirakai, ma namada ivonakiiyapa da turaturana peyarisi ina sisiya ivi yanei, tuna kubiine ke

iti kegha. Ina seri wawayina ivi yonei ¹⁰ da ita nae da gabura kamonai Jon iwana ita kiiyaraghi. ¹¹ Ikiiyaraghi ma Jon gayamina ku dabira iuwani ma ikavararuwei da wiwikenana iverei. Ma wiwikenana ikavari da ina maduwa iverei. ¹² Ma vaghina, Jon kana kivikivina ipisi da tupuwina ikavari inae da idogoi. Muriyai inae da aviyavisina itupuwa na Yesu ivonei.

Yesu wawayi 5 tausan ivi kanisi.

(Mak 6:30-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

¹³ Yesu ivi yanei da Jon irabobo na koroto ghamana ikuyowesi ma ku waka igeru ma ina kayowana da ina kina kava ita nae ku dobu makiwapanana. Ma ke kovokovoghina, wawayi sisiya ivi yanei da Yesu wakiiyai inenae na i kwanatu ikii-butawei ma tanowai iverukivini. ¹⁴ Yesu iwota na koroto ghamana ikitisi da ivi kamyuyuwesi ma i wawayi gubagubagisi ivi yawasisi.

¹⁵ Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu ivonei bo, “Madegha ikovi ma wena dobu makiwapanana. Kevonatawesi ina nae ku meygai da ti mani kii vavai ina gimara.”

¹⁶ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, ke ina nae. Tami vavai kona veresi da ina kam.”

¹⁷ Ma kana kivikivina ivona bo, “Ke ruvaruvana! Parawa miikovi ma iyana ruwa kava weni.”

¹⁸ Ma Yesu ivona bo, “Kokavarapiyei kuriku.” ¹⁹ Ma nani korotona ivonesi da inamona tepanai imakiipikapika. Ma nani parawisi miikovi ma iyana ruwa ivi-iyi ma itepa ku kunuma ma God kurina ivi kiikiwa ma parawa ivogimai. Ma kana kivikivina iveresi da wawayi irereghisi. ²⁰ Vaghina ma, nani korotona kudubina ikam da inunusi. Ikam ikovi ma kana kivikivina kam tutura iyuna da

^k13:57 Jon 4:44 ¹14:3-4 Luk 3:19-20; Lev 18:16, 20:21

kode ivi 12 ivi tupoi. ²¹Ma nani korotona kamonai totomomowa kava ivi yavisi na 5 tausana. Ma wivine da ededa yoghoyogho na ke iti yavisi.

Yesu okowa tepanai ibaba.

(Mak 6:45-52; Jon 6:15-21)

²²Nani murinai Yesu kana kivikivina ivi gerusi ku waka, ivonatawesi da ivi nao ku toka nevana. Idamadamana na bade Yesu koroto ghamana ivonatawesi inae. ²³Korotona inenae ma nipowana kubiine ighae ku koya tepana. Ravi ipika ma patana da ina kina kava imakamakai, ²⁴ma waka na namada ikiibu kirakai. Ma yanunu maghinosiyai ipipisi ma tovava ghamaghamasi waka irugerugei. ²⁵Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae kurisi. ²⁶Ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa tepanai ibababa ma iyabumana kirakai ma ikiirara bo, “Momosika!” ²⁷Ma Yesu yaghiyaghinai ivonesi bo, “Ke kona yabumana, ami nota evirewapana. Taku.”

²⁸Ma Pita ivona bo, “Bada, vonavaghata da tam na kevoneku da taku bade okowa tepanai ana baba ana nae kurim.”

²⁹Ma Yesu ivona bo, “Kepisi.” Vaghina ma Pita waka ikiibutawei ma ivi karei da okowa tepanai ibaba inenae Yesu kurina, ³⁰ma damina iviia da yanunu ma tovava irakata na iyabumana kirakai. Ivi karei da imonumonu ma ivi kwatu bo, “Bada, kevi viteku!” ³¹Ma Yesu ivororona, imana ivotani ma itinepai. Ma ivonei bo, “Am nota igisi, avi kubiine ke kuti tumaghaneku?”

³²Ma ivi ruwa igerugeru ku waka na yanunu inuba. ³³Ma vaghina, kana kivikivina waka tepanai ivokavakavari

ma ivona bo, “Vonavaghata, tam God Natuna.”

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.

(Mak 6:53-56)

³⁴Toka idamani ku nevana da Genesaretiyai iwota. ³⁵Ma wawaya nani dobunai ivogiini da tuna Yesu na sisiya ivi vovonavoneyanei da dobu ine yavui ma i wawaya gubagubagisi ikavaraneyesi Yesu kurina. ³⁶Ma wawaya ivivi nowi da gubagubagisi kana gara damokikina kava ita votovoni. Ma iyavo kava ivovotovoni na kudubisi iyawasa.

Kaekiki mau i vibeyebeyena.

(Mak 7:1-13)

15 Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kamonai ipisi Yesu kurina da ivi tarakiyanei bo, ²“Avi kubiine kam kivikivina kiki katamana ikiigiyei? Vi imakowa ketana ke ita kivikivina bubuni. Kunona na imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam.” ³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ma tami, avi kubiine God ina sisiya bagibagisi kobarei da tami mani ami kiki kokivikivini? ⁴God ivoneta bo, ‘Ami mamai da ami maduwa kovoepetisi.’ Ma ivona bo, ‘Iyi ina mamai bo ina maduwa ini avaberowesi na kokiivunui.’” ⁵Ma tami na ami vibeyebeyena na weni nakanani. Tomowa ina maduwa da ina mamai ina vonesi bo, ‘Aku bera ma aku sawara peyarina God kurina asuwara. Tuna kubiine ke ani vitemi.’ ⁶Weni nakanani koibeyebeyena na God vonana kotatakuputei da ami kiki katamana kokivikivini. ⁷Tami miiriruwaruwami! Aisaya ivona bubuna, igiruma da God ivona bo,

⁸Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,

Ma nuwanuwasi inetaweyana, ke gwabikuwai.

⁹I vokavakavara na kwebuna.

Nuwatepasiyai evovokavakaraviku na iyamna kegha.

Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeye-beyena.”ⁿ

Aviyavisina ina berim da kuna dadabu.

(Mak 7:14-23)

¹⁰Yesu wawaya ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Kovi yana bubuna da akova kona viiya. ¹¹Aviyavisina kawamuwai kekanikani ma keumumai na ke ina berim da God ku matana tam na dadabum. Ma sisiya berona kawamuwai ina kiibau na tuna ina berim da God ku matana tam na dadabum.”

¹²Muriyai kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivonei bo, “Kuakovi bo kegha da nakanani kuvi sisiya na Perisi damsi nuwanuwasi ipughu.”

¹³Ma ivonapotesi bo, “Aku Mamai kunumai aviyavisina ke tuna mani imanai ita voni na ere ramramna ina tinaragutawei. ¹⁴Kovoteresi, nani Perisi damsi ke kona notisi, ti na babada matapotapotasi. Wawaya matapotapotana ma kwinana matapotapotana ini nowei na ivi ruwa ku bonagha ina ririgha.”^o

¹⁵Ma Pita ivona bo, “Bada, miibiina Perisi damsi kuvonesi na iyamna kuti de-bei kurikai.”

¹⁶Ma Yesu ivona bo, “Te! Patana da koneghanegha bo? ¹⁷Kade kotakovi da aviyavisina kawatiyai takanikani ma tumumai na ku kamokamota erurui ma muriyai tupuwita ina kiibutawei.

¹⁸Nota berona wawaya nuwanuwana kamonai egheghetawei da kawanai

sisiyina ekarakaratawei. Tuna ina berai da God ku matana wawayina na dadabuna.^p ¹⁹Wawaya nuwanuwana kamonai nota dadabusi egheghetawei. Kiivunuwa, vipekana wapawapa, ruwavine, rutomowa, yapi, vimamatara bero ma viavabero. ²⁰Weni berasi kona berai na God matanai tami wawaya dadabumi. Ma imami ke kona tepokowakowai ma kona kam na tuna ke ini dadabumi.”

Wavine sago ina vitumaghana.

(Mak 7:24-30)

²¹Yesu nani dobuna ikiibutawei ma inae ku Taya ma Saidon kwantusi. ²²Ma wavine sago nani dobunai imakamakai, tuna dobu viruwa wawayina, ina karena na Keinan dobuna. Ma ipisi Yesu kurina ma ikiirara bo, “Bada, tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku! Natuku wavinena gwabinai kanuma berona irunuma da evovokwarakwara kirakai.” ²³Ma Yesu ke sago ita vonapotei. Ma kana kivikivina ipisi da Yesu kurina ivi nowi bo, “Kevonatawei ina nae, ekivikivinita ma ekiikiirara kirakai.”

²⁴Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, “Apisi da Israel damsi kava kubiisi. Ti nakanani ma sipu siwasiwani.”

²⁵Ma wavinena ipisi kurina da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivonei bo, “Bada, kevi viteku!”

²⁶Ma ivonapotei bo, “Ke ita biibai da wawaya ededa kii vavai ita viiya ma ita tawei kukou kurisi da ita kani.”

²⁷Ma wavinena ivona bo, “Vonavaghata Bada, ma kegha da kukou ina mamai ekamkamririgha na evovoterei da ina kukou ekanikani.”

²⁸Ma Yesu wavinena ivonapotei bo, “Aku wavine, am vitumaghana irakata

kirakai! Am kayowana ana berai.” Ma yaghiyaghinai natuna iyawasa.

Yesu wawaya peyarisivi yawasisi.

²⁹ Yesu nani dobuna ivoterei da ku Gariri tokana inae. Ma kikirai ibaba inae da ighae ku koya barana ma imaki-ivipika. ³⁰ Koroto ghamana iriyei kurina ma gubagubagisi irutinaneyesi. Digadigasi, matapotapotasi, kawapotapotasi ma kii gubaga bogii ma bogiyyai. Yesu maghinonai ivi makiinisi da ivi yawasisi. ³¹ Ma wawaya peyarisivi deye kirakiyeyi da kawapotapotasi ivivi sisiya, digadigasi ibababa, ma matapotapotasi ikitakita. Ma Israel i God ivi ghegheni.

Yesu wawaya 4 tausan ivi kanisi.

(Mak 8:1-10)

³² Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyisi ma ivonesi bo, “Weni wawayisi aikamyuyuwesi, iyamna mara aroba yavata tamakamakai ma kii vavai kegha. Ke ata kayokayowei da ere vitonarisi ana vonatawesi da ketiyai ina kayoparoro.”

³³ Ma kana kivikivina ivonei bo, “Wena dobu makiwapana. Vavai imapatana tapanani da koroto ghamana tikanisi?”

³⁴ Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai?”

Ma ivonapotei bo, “Parawa miikovimaruwa ma iyana ruwa kikei.”

³⁵ Ma Yesu, koroto ghamana ivonesi da tanowai imakai. ³⁶ Ma parawa da iyana iviyya ma God ivi kiikiwei. Ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da irereghi wawaya kurisi. ³⁷ Ma peyarisivi ikam da inunusi. Ikam ikovi ma murinai kana kivikivina kamtutura iyuna da kode miikovimaruwa ivi tupoi. ³⁸ Nani korotona kamoni na tomotomowa kava ivi yavisivi na ivi 4 tausan

ma bade wivine ma ededa yoghoyogho yavata ikam. ³⁹ Ma vaghina, korotona ivonatawesi inenae na Yesu ku waka igeru da idamana ku Magadan dobuna.

Wawaya matakira ikayokayowei.

(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

16 Perisi ma Sadusi damsi ipisi Yesu kurina ma ivi kaetina da matakira ghamana ita berai da ita kitai.¹

² Ma ivonesi bo, “Ravi ina pika ma mara ina ruwabai na kona vona bo, ‘Maram na mara biibiina.’ ³ Ma mara boiboyai mara ina gigiri ma muriyai ina kwavui na kona vona bo, ‘Garewa ina katuna.’ Koakovi ikikava matakira kunumai kona kitai na kona vona da mara biibiina bo mara berona. Ma karako na matakira ghamaghamasi etuputupuwa, idebei da God ina Vivinevine Wawayina inekiibau ma avi kubiine ke akovina kota viiviiya? ⁴ Weni kimtina na God ke koti tumaghaneivi ma kawakiikiimi, ma ami kayowana da matakira ghamana kota kitai, bo? Kegha, ke ani beyemi, ma peroveta Jona aviyavisina ipanani na tuna matakirina kava kona kitai.” Ma Yesu ivoteresi ma inae.

Perisi ma Sadusi damsi i yist.

(Mak 8:14-21)

⁵ Toka idamani na Yesu kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita viini. ⁶ Ma Yesu ivonesi bo, “Kokitaruvimi! Perisi ma Sadusi damsi i yist kokitaruvai.”^r ⁷ Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, “Mikeda parawa ke kata viini, tuna kubiine nakanani ivoneta.”

⁸ Ma Yesu iakovi aviyavisina ivivi sisiyeyi ma ivi tarakiyanesi bo, “Tami ami vitumaghana igisi ghagha. Parawa ke kota viini na tuna

¹16:1 Mat 12:38; Luk 11:16 ^r16:6 Luk 12:1

koisisiyei, bo? ⁹Tami kotakovi da taku iyai. Konotanotai bo kegha da parawa miikovi kava ma tomotomowa ivi 5 tausan avi kanisi? Ma kamtutura na kodesi viya koviini?^s ¹⁰Ma bade parawa miikovimaruwa kava na tomotomowa ivi 4 tausan avi kanisi. Ma kamtutura koyuna na kode viya kovi tupoi?^t ¹¹Avi kubiine ke kotakovi da taku ke parawa ata vivisisiyei? Ma ana vona meyemi da Perisi ma Sadusi dams i yist kokitaruvai.” ¹²Ma wekarakava kana kivikivina akovina iviia da ke parawa kana yist ita vivisisiyei ma Perisi ma Sadusi dams i vibeyebeyena viviberona na tuna ivivi sisiyei.

**Pita ivi mamatara da Yesu na God
ina Vivinevine Wawayina.**

(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

¹³Yesu kana kivikivina yavata inae ku kwanatu sago kana vava Sisariya Pilipai. Ma kana kivikivina ivi tarakiiyanesi bo, “Kovoneku, wawaya enotanotai da taku Wawaya Natusi na iyai?”

¹⁴Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na peroveta Elaidiya, ma viya evonavona da tam Jerimaya bo peroveta sago.”^u

¹⁵Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Ma tami, konotanotai da taku na iyai?”

¹⁶Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina. Tam na God Yawayawana Natuna.”^v

¹⁷Ma Yesu ivonapotei bo, “Saimon, Jona natuna, God ivi biibiinim. Aku Mamai kunumai nani notana iverem, ke wawayota gwabisiyai kuta viiya. ¹⁸Saimon, avonavonem da kam vava vuna na Pita (Pita iyamna na ‘wakima’). Ma

weni wakimina tepanai aku ekalesiya ana yamoni. Ma rabobo ina rewapana ke kovokovoghina da ina ghegavovori. ¹⁹Pita, tam matuketa kana koyakoy- agha God ina vikiivavona kamonai ma rewapana avereverem da aviyavisina dobuwai kuna gudui na bade God ku murim ina miiri da kunumai ina gudui. Ma aviyavisina dobuwai kuni vaghinei na bade God ku murim ina miiri da kunumai ini vaghinei.”^w ²⁰Ma Yesu ivonatanisi da wawaya kurisi ke iti mamatara da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.

(Mak 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

²¹Nani maranai Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavonaveresi da aviyavisina ina tupuwa kurina. Ivona bo, “God ina kayowana da ana nae ku Jerusalem da Jiu dams i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bera i da ani kamaghi kirakiiyei. Ma ini raboboku ma mara viarobina kamonai rabobowai ana vomiiiri.” ²²Ma Pita, Yesu itinaviviri ku ririna ma iyeghai bo, “Kegha, Bada! Ke nakanani ina tupuwa kurim!”

²³Ma Yesu imiiritavire ma Pita ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana! Kiketagudugudu! Nani notana na ke God ita verem, tam dobu notana kenotanotai.”

²⁴Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavari ma kekininiku.”^x ²⁵Tam iyai am yawasa kuna nuwaghane i na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna nuwatawei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina

^s16:9 Mat 14:17-21 ^t16:10 Mat 15:34-38

^u16:14 Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 ^v16:16 Jon 6:68-69

^w16:19 Mat 18:18; Jon 20:23 ^x16:24 Mat 10:38; Luk 14:27

kona panani.^y ²⁶Dobu kana mura kudubina kuta viiya ma kanumim kuti wapai na am mura ke sago iti vitem da yawasa kuta panani bo kanumim kuta vii meyei. ²⁷Ma mara sago taku Wawaya Natusi aku Mamai kana kadara kamonai ana pisi, ma aneya vovokaravisi yavata. Nani maranai wawaya kudubisi i bera ana ruvai ma ani miyeesi bo kii kovogha ana veresi.^z ²⁸Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya kamotiyai taku Wawaya Natusi aku vikiivavona kona kitai ma muriyai da kona rabobo.”

Yesu kitana ivire.

(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

17 Mara miikovimasago murinai Yesu kana kivikivina aroba irutinisi, ti na Pita, Jemes ma Jon, tuna Jemes tina kikei. Koya ghamana igheni ma nani dozunai ti mani kava imakai.^a ²Ma kana kivikivina ikitakitai ma Yesu kana kita ivire. Maghighina iruyasagana da madegha nakanani ma kana gara poipoi kirakiina. ³Ke mara gurina ma ivi aroba ikitai da Moses ma Elaidiya irumatara da Yesu yavata ivivi sisiya. ⁴Ma Pita, Yesu kurina ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni! Kuna kayoweii na yobe aroba ana yamoni. Sago tam, sago Moses, ma sago Elaidiya.”

⁵Ivivi sisiya kamonai na kwavu ere yaseganina inekiibau da isovomumusi. Ma gamo kwavu kamonai ivona bo, “Wena natuku, tuna nuwanuwaku ma ainuwabiibiyeyi. Ina sisiya kovi yana bo-gai.”^b

⁶Maranai kana kivikivina gamo ivi yanei na iyabumana kirakai da

itawotesi ku dowo ma maghighisi ikiigavugavui. ⁷Ma Yesu ipisi kurisi da ivotovonisi. Ma ivonesi bo, “Kovomiiri, ke kona yabumana.” ⁸Itepa ma ita kita na Yesu ina kina kava ikitai.

⁹Koya tepanai iororu na Yesu sisiya bagibaginati ivonatanisi bo, “Matakirisi kokitai na ke koni sisiyeyi. Taku Wawaya Natusi rabobowai ana vomiiiri ma nani murinai wawaya kurisi koni mamatara.”

¹⁰Kana kivikivina Yesu ivi tarakiyaneii bo, “Avi kubiine vonaviyoyovovana vibeyebeyena wawayisi mara nonowa evonavona da Elaidiya ini nao ina vovira ku dobu ma murinai na God ina Vivinevine Wawayina ina nekiibau?”^c ¹¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti nao ma bera peyarina ita vovunaghi. ¹²Ma ana vonemi da Elaidiya namada inekiibau ma wawaya iveyiyeyi ma ivi kayotiraneii. Ma bade nakanani taku Wawaya Natusi ini kayotiraneku da ani kamaghi kirakiyeyi.”^d ¹³Nani maranai kana kivikivina inotapanani da tuna Jon Babataito ivivi sisiyeyi.

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.

(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

¹⁴Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu na koroto ghamana ipanani ivivi koyakoyagha. Ma tomowa sago ipisi Yesu kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi bo, ¹⁵“Bada, natuku kevi kamyuyuweii. Eparoparoro ma evovokwarakwara kirakai. Mara ipeyari epekupeku ku keyama karakaratina ma ku okowa. ¹⁶Arutinapiyeyi kam

^y16:25 Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

^z16:27 Mat 25:31; Psa 62:12; Rom 2:6

Deut 18:15; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22

^c17:10 Mal 4:5 ^d17:12 Mat 11:14

^a17:1 2Pit 1:17-18 ^b17:5 Gen 22:2;

kivikivina kurisi ma ke ruvaruvana da iti yawasi.”

¹⁷Ma Yesu ivonesi bo, “Weni kimtina na kawakiikiimi. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ami vitumaghana kegha! Vaghina, tomowa kikei korutinapiyei kuriku.” ¹⁸Ma Yesu kanuma berona iyeghai da tomowa kikei ikiibutawei ma yaghiyaghina yawasa.

¹⁹Nani murinai kana kivikivina inae Yesu kurina ma gavunai ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine tokai ke ruvaruvana da kanuma berona kata kwavinakiibuwei?”

²⁰Ma ivonapotesi bo, “Iyamna ami vitumaghana igisi kirakai. Vonavaghata avonavonemi, mikedda ami vitumaghana ita rakata da nakanani ma pei gisi korekorena na kovokovoghina da koya kota vonei bo, ‘Noke kenae’ ma vaghina ita nae. Koni tumaghana na kovokovoghimi da bera kudubina kona berai.” ²¹(-)[§]

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.

(Mak 9:30-32; Luk 9:43b-45)

²²Yesu kana kivikivina yavata Gariri kamonai ivi sagosi ma ivonesi bo, “Tomowa sago taku Wawaya Natusi ini wawaneku da kaku ghaviya ku imasi ina tereku. ²³Ma ini raboboku ma mara viarobina kamonai God ina berai da rabobowai ana vomiri.” Nakanani ivi sisiya na kana kivikivina ivi nuwapoya kirakai.

Yesu Numa Taparoro kana teks ivi miiyei.

²⁴Yesu kana kivikivina yavata irui ku Kapeniya kwanatuna. Ma teks yuyuna

damsi ipisi Pita kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Ami Bada Taparoro Numana kana teks ini miiyei bo kegha?”^e

²⁵Ma Pita ivonapotesi bo, “E, ini miiyei.”

Pita irui ku numa kamona da Yesu kurina iti sisiya ma Yesu ivi nao, ivona bo, “Saimon, am nota avai? Kikiivavo na meni wawayisi gwabisiyai teks ina yuna, natunatusi gwabisiyai bo wawayota gwabisiyai?”

²⁶Pita ivonapotei bo, “Wawayota gwabisiyai.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine kikiivavo natunatusi na teks ke ini miiyei. ²⁷Ma kegha da ke ata kayokayowei da weni dams nuwanuwasi ina pughu. Tuna kubiine kenae ku toka ma am kimo ketawei. Meni iyanina kuni nao kuna tini na kawana kevoaghae da kamoni silva riririghina** kuna panani. Ma tuna na ruvaruvana da tam ma taku kubiita ita teks kuni miiyei.”

Iyi ini wawayaghama God ina vikiivavona kamonai?

(Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

18Nani maranai Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “God ina vikiivavona kamonai na iyi ini wawayaghama?”^f

²Ma Yesu wawaya kikei sago ikwatui ipisi da kamosiya imiri. ³Ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, ke kona tereoruwe meyemi da tami nakanani ma ededa yoghoyogho na ke kovokovoghina kona rui God ina ku vikiivavona.^g ⁴Tam iyai kuna tereoruwe meyem da weni wawaya kikina

[§]17:21 Mara katamaninai giruma dams peyarisi ves 21 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Kanuma berona weni kanumina nakanani na kona nipowana kirakai God kurina da kona kwavini.’ Mat 21:21; Mak 11:23; 1Kor 13:2 kekitai.

**17:27 Silva riririghina kana vava *drachma* bo *shekel*, ma tomowa ina bagibagi kupom na kana miya.

^e17:24 Exod 30:13, 38:26

^f18:1 Luk 22:24

^g18:3 Mak 10:15; Luk 18:17

nakanani na God ina vikiivavona kamonai tam kuna ghe kirakai.”

⁵“Ma iyavo kava taku notakuwai wawaya kikei kona tinariyai na ke tuna kava ma taku yavata kotitinariyeku.”

Ruyagha.

(Mak 9:42-48; Luk 17:1-2)

⁶“Ma iyavo kava ina berai da wawaya kikei ina vitumaghana ina voterei na kovogha bero kirakiina ina viiya. Ita biibai da iwanai wakima ghamana ita kuni ma ita tawei ku bogapu da ituma dodo. ⁷Wawaya dobuwai, koti nuwapoya kirakai iyamna ruyagha ipeyari ina berai da wawaya vitumaghana ina voterei. Nakanani mara nonowa ruyagha tapanapanani. Ma iyai kwina ina ruyaghai da ina peku na tuna kana kovogha ina rakata kirakai.”

⁸“Mikeda imam bo kaem ina berim da berabero kuna berai na kekiiyaraghatawei. Ibiibai da imam bo kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da imam bo kaem ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawem.^h ⁹Bo matam ina berim da kuna peku na matam kemuitawei. Ibiibai da matam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawem.”^{†† i}

Sipu isiwana miibiina.

(Luk 15:3-7)

¹⁰“Kokitaruvimi da weni ededa yoghoyoghosi ke kona kitaoruwesi. Avononemi da i aneya kunumai mara nonowa aku Mamai God maghinonai emiimiiri.”^{11 (-)‡‡}

¹²“Mara sago tomowa ina sipu ivi 100 ma sago ita siwana na ami nota ikikava? Aviyavisina ita berai? Ina sipu ivi 99 warereyai ita kuyowesi da ita kamkam ma ita nae da siwasiwana itekwai. ¹³Nani sipuna sago kava ita panani na avononemi da iti nuwabiibii kirakiyei, ke nakanani ma ivi 99. ¹⁴Bade nakanani ami Mamai kunumai ke ita kayokayowei da wawaya kikei sago ina siwana.”

Varesim ina berabero.

¹⁵“Keresiyana varesim berabero ina berai kurim na kenae kurina ma kevonei da ibera beroi. Kebera gavui da ami viruwa kava koni sisiyei. Ini yanem na nuwanuwana kuna tinavirai da koni vonapoteyana.^j ¹⁶Ma am sisiya ke ini yanei na bade vimamatara wawayisi sago bo ruwa kuna rutinisi da yavata kona vovira da kona vona meyei. Nakanani kona berai da giruma katamana kona nunuri. Igiruma bo, ‘Wawaya ruwa bo aroba wawaya ini wavui, ke sago kava.’^k ¹⁷Patana da ke ini yanemi na korutini da ekalesiya yavata kovi dughuwei ma ina berabero kudubina kovi debei kurisi. Ma tuna ekalesiya ke ini yanesi ma ina berabero

^{††}18:9 Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata muitawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimaye ma kata votere tuwanonowi.

^{‡‡}18:11 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 11 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Taku, Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwani ati yawasisi.’

^h18:8 Mat 5:30

ⁱ18:9 Mat 5:29

^j18:15 Luk 17:3

^k18:16 Deut 19:15

ke ininimayei na vaghina, kobarei da ke kamomiyai ina makai. Koberai da tuna nakanani ma ke vitumaghana wawayina bo teks yuyuna wawayina yapiyapina.”

Vonatana ma vivaghina.

¹⁸“Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina dobuwai kona gudui na bade God kunumai ina gudui. Ma aviyavisina dobuwai koni vaghinei na bade God kunumai ini vaghinei.¹⁹ Ma bade ana vona meyemi. Keresiyana varesim yavata ami viruwa dobuwai aviyavisina koni vaghinei na ami nota koni sagoi ma kona nipowana na aku Mamai kunumai ami kayowana ina berai kubiimi, ²⁰iyamna maranai wawaya ruwa bo aroba avakuwai ini sagosi na taku yavata nani kamonai.”

Notataweyana miibiina.

(Luk 17:3-4)

²¹Pita imiiririya Yesu kurina ma ivi tarakiyana bo, “Bada, varesiku berona ina beraberi kuriku na mara viya ana notatawei? Mara miikovi-maruwa bo?”^m

²²Ma Yesu ivonapotei bo, “Avon-avonem da ke mara miikovimaruwa kava, kegha da mara peyarina ma mara nonowa kuna beraberi,ⁿ ²³iyamna God ina vikiivavona na weni miibi-ina nakanani. Mara sago kiivavo sago imakamakai ma nuwanuwana ivivi tetei da ina bigabiga wawayisi kii tupi ita ruvai da ita gudui. ²⁴Ivi karei ma wawaya ina bigabiga sago irutinapiyei, kana tupi irakata kirakai.^{§§} ²⁵Nani bigabiga

wawayina ke ruvaruvana da kana tupi ghamanakina ita gudui. Tuna kubiine kiivavo ina bigabiga viya kurisi ivon-akiiyaragha da wawayina, kawana ma natunatuna iti gimaresi da iti sleiv ma bade ina sawara yavata kudubina iti gimarei da nani tupina ita gudui.”

²⁶“Ma bigabiga wawayina itawotei ku tano ma manawinai isasa da kiivavo ku maghinona. Ma ivi nowi bo, ‘Kevi kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani miyei.’²⁷ Vaghina ma, kiivavo ivi kamyuyuwei ma kana tupi inotatawei ma ivotawei da inae.”

²⁸“Nani bigabiga wawayina ikiibau inenae na bigabiga kwinana ipanani. Tuna gwabinai kana tupi gisina imakamakai.* Tuna kubiine kaiyona ikimopotai ma ikiirara bo, ‘Kam tupi gwabikuwai kegudui!’”

²⁹“Ma kwinana maghinonai itawotei ku tano ma ivi nowi bo, ‘Kevi kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani miyei.’”

³⁰“Ma ibara, ke iti kamyuyuwei da ku gabura itawanaoruwei ma nani dobunai ita makamakai da kana tupi iti miyya yavui. ³¹Bigabiga turaturasi weni berana ikitai ma ivi nuwapoya kirakai. Inae kiivavo kurina ma aviyavisina peyarina itupuwa na ivi debei.”

³²“Ma kiivavo nani bigabiga wawayina ikwatui da irui kurina. Ma ivonei bo, ‘Tam bigabiga berom! Kuvonavikamyuyuwa kuriku na kam tupi ghamanakina ma anotatawei. ³³Ikikava avi kamyuyuwem na nakanani bigabiga kwinam kuti kamyuyuwei.’³⁴ Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai da ivonatawei ku gabura. Ma nani kamonai

ⁿ18:22 Grik igiruma da mara 77 bo mara 70 x 7 kwinam ina berabero kuna notatawei.

^{§§}18:24 Grik gamonai kana tupi ghamana na ‘10 tausan talent.’

*18:28 Grik gamonai kana tupi gisina na ‘100 denariyas.’

¹18:18 Mat 16:19; Jon 20:23 ^m18:21 Luk 17:3-4 ⁿ18:22 Gen 4:24

ina vowavowa kirakiiyei ina nene da kana tupi kudubina ini miiya yavui na ina kiiibau.”

³⁵“Ma aku Mamai kunumai nakanani ina berai kurimi maranai tami ke nuwanuwami kudubina vavarevaresimi i berabero kona notatawei.”

Vikiitawetaweyana sisiyina.

(Mak 10:1-12)

19 Yesu ina sisiya ivi kovini na Gariri dobuna ikuyowe ma inae ku Judiya dobuna da Jodan okowina idamani. ²Ma koroto ghamana ikivikivina yawarei, ma Yesu gubagubagisi nani dobunai ivivi yawasisi.

³Ma Perisi damsi inae kurina da ivivi kaetina. Ivi tarakiiyane bo, “Vonaviyoyovana kamona kade vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa tuna mani ina kayowanai kawana yavata ini kiitawetaweyana?”

⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses ina giruma namada kovi yavi da dobu karenai God ‘wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’” ⁵Ma God ivona bo, “Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi da kawana yavata ini kiikapu da sago.” ⁶Ivi ruwa ini kiikapu da sago, ke ruwa, iyamna God iberai da tomowa ma wavine isagosi, tuna kubiine wawaya ke ini bogebogesi.”

⁷Perisi damsi ivi tarakiiyane bo, “Avi kubiine Moses igiruma da, ‘Maranai tomowa kawana ina barei na kana bera weni nakanani. Vikiitawetaweyana sisiyina ina girumi da wavinena ina verei. Ma ina vonatawei da ina nae.’”^q

⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vikawakiikai irakata, tuna kubiine Moses vivaghina iveremi da kakawami yavata koti kiitawetaweyana. Ma dobu

karenai God ke nakanani ita terei. ⁹Avonavonemi da meni tomowina kawana yavata ini kiitawetaweyana ma wavine sago ina ravaghi, tuna na berabero iberai. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei da tomowa kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da kawana tomowa sago yavata ipekana wapawapa na vaghina, ina barei da ini bogebogesi.”^r

¹⁰Ma kana kivikivina ivi 12 ivone bo, “Mikeda tomowa da wavine weni nakanani ita makamakai na ibiibai da wawaya ke meyani ita tavine.”

¹¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “God vibeyebeyena sago iterei da wawaya voviyavisi kava ke meyani ina tavine, ma tuna na ke wawaya peyarisi kubiisi. ¹²Bera bogii ma bogiiyai emakamakai da wawaya ke ina tavine. Viya itupuwesi da igisi kegha ma ke ruvaruvana da iti pekana. Ma viya igisi iyuna da ke ruvaruvana da iti pekana. Ma wawaya viya God ina vikiivavona kubiine na vonakiiyapa bagibagina ina terei da ke ini pekana. Iyavo kava God ivinesi da ke ina tavine na weni vibeyebeyena ita kivini. Ma kegha na kegha.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.

(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

¹³Ma wawaya viya ededa yoghoyogho irutinapiyesi Yesu kurina da imana ku tepasi ita terei ma ita nipowana kubiisi. Ma kana kivikivina wawayisi iyeghisi. ¹⁴Ma Yesu ivonesi bo, “Ededa yoghoyogho kovoterisi da ina pisi kuriku, ke kona tarapaparisi. Wawaya weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai.” ¹⁵Vaghina ma, imana ku gayamisi iterei da ivi biibiinisi ma inekuyowesi.

^o19:4 Gen 1:27, 5:2 ^p19:5 Gen 2:24

^q19:7 Deut 24:1-4; Mat 5:31

^r19:9 Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

Mura tomowina yaragina.

(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

¹⁶Tomowa sago yaragina ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Bada, avi berana biibiina ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?”

¹⁷Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubi-ine bera biibiisi kitarakiiyanei? God ina kina kava na biibiina. Ina sisiya bagibagisi kevotekekei da yawasa makamakii nonowina kuna panani.”

¹⁸Ma ivi tarakiiyanei bo, “Meni sisiyisi bagibagisi kava?”^s

Ma Yesu ivonapotei bo, “Ke kuna ki-ivunuwa, ke kuni pekana wapawapa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero,¹⁹ am mamai da am maduwa kevopepetisi, ma ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.”^t

²⁰Ma yaragina ivonapotei bo, “Weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei. Ma aviyavisina ku tepana ata berai?”

²¹Ma Yesu ivonei bo, “Viwawaya kimatana kuna kayowei na kenae, am mura kudubina kevi gimarei ma manena na wawaya moyamoyakisi keveresi. Ma God mura makamakii nonowina kunumai ina verem. Tuna kuna berai, ma muriyai kuna pisi da kuna kiviniku.”

²²Ma yaragina weni sisiyina ivi yanei na ere nuwapoyina inae, iyamna tuna wawayina ina mura irakata kirakai.

²³Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi. Ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina ku vikiivavona ina rui. ²⁴Avonavona meyemi, ipiropiro da kamel unubu

bonaghina itonagha, ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina vikiivavona ku kamona ita rui.”

²⁵Kana kivikivina ina sisiya ivi yanei da inota kavakavai ma ivonei bo, “Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina panani?”

²⁶Ma Yesu ikitakunukunusi ma ivonesi bo, “Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawaye ke kovokovoghina ita berai na God kurina na itekateka kirakai.”

²⁷Ma Pita ivona bo, “Ma tokai na ikikava? Akii bera kudubina kavoterei da kakivikivininim.”

²⁸Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da taku Wawaye Natusi na kiivavo kana gawara kadakadarina ana makai. Ma tuna maranai tami bade ami kiivavo gawarisi ivi 12 kona viiya da kona makiivipika ma Israel kii dam ivi 12 koni tupaviresi.”^u

²⁹Ma iyavo kava taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, i mamai, i maduwa, natunatusi bo i tano ikuyowesi na God vibiibiina ina veresi ma ku tepana ina vivikiitatanei. Ma bade yawasa makamakii nonowina ina veresi.

³⁰Ma wawaye viya wekarakava inao na karakava ini muri. Ma wawaye viya wekarakava imuri na ini nao.”^v

Bigabiga vao kamona miibiina.

20 Yesu ivonesi bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago boiboiyai na vao badana ina numa ikiibutawei inae da bigabiga ita viinisi da ina vao kamona ita biga. ²Ivonesi da ita wayowa kupom na wawaye sago sago duma silva riririghina.”[†]

[†]20:2 Nani silva riririghina na kana vava denariyas. sago iti miiyesi. Ivi vaghinei ma damsi ivonatawesi inae ina ku vao.”

^s19:18 Exod 20:13-16; Deut 5:17-20

^t19:19 Exod 20:12; Deut 5:16; Lev 19:18 ^u19:28 Mat 25:31; Luk 22:30

^v19:30 Mat 20:16; Luk 13:30

³“Madegha ighepaka ma vao badana mara viruwina ikiibau ma vigimagi-mara gawarinai ikita da tomotomowa viya ivivi miiriyana, i biga kegha. ⁴Ma ivonesi bo, ‘Tami bade konae da aku vao kamonai kona biga ma ani miya bubunimi.’ ⁵Vaghina ma, tomotomowisi inae.”

“Ma vao badana na madegha punai ma ravi madeghinai na bade berana sago ib-erai. ⁶Ma raviyai ivovirame ku vigimagi-mara gawarina ma ikita da wawaya viya patana da ivivi miiriyana. Ma ivonesi bo, ‘Avi kubiine koimiiriwapeyana? Iyamna kegha.’”

⁷“Ma ivonapotei bo, ‘Ke sago wawaya ita kayowekai da kubiine kata biga.’”

“Ma vao badana ivonesi bo, ‘Vaghina, tami bade konae da aku vao kamonai kona biga.’”

⁸“Madegha ita kamkovoghi ma vao badana ina vao kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Bigabiga wawayisi kek Watkins da kuni miyesi. Ma iyavo kava raviyai biga ivi karei na ini nao. Ma iyavo kava mara boiboyai biga ivi karei, ti damsi na ini muri kuni miyesi.’”^w

⁹“Wawaya raviyai biga ivi karei na sago sago duma silva riririghina sago ivi miyesi, tuna nakanani ma biga ku pom miyanina. ¹⁰Vaghina ma, iyavo kava mara boiboyai biga ivi karei ipisi da iti miyesi na inotai da kii miya ita rakata. Ma kegha, peyarisii kii miya na silva riririghina sago. ¹¹I miya iyuna ma vigamowana ivi karei vao badana kurina. ¹²Ivonei bo, ‘Nokoni damsi ivi muri ipisi ma tokai na biga ghamana kabera kupomei, madegha iraranikai. Ma kubera da kii miya ma kakii miya na sago.’”

¹³“Ma vao badana i wawaya sago ivonapotei bo, ‘Aku tomo, ke ata bera beroi kurim. Kuvi vaghinei da silva

riririghina sago kava ati miyem. ¹⁴Vaghina, am miya kuviiya ikovi ma kenae. Aku kayowanai na tam ikikava avi miyem na bade nakanani nokoni tomowina avi miyei, tuna muriyai vaghata ipisi. ¹⁵Aku rewapana emakamakai da taku mani aku mane na aku kayowanai ana berai. Ma aku agabiibai kubiine kunuwakapi bo?”

¹⁶Ma vaghina, Yesu ina sisiya turina ivonesi bo, “God ina vikiivavona kamonai iyavo kava karako inao na ini muri ma iyavo kava karako imuri na ini nao.”^x

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.

(Mak 10:32-34; Luk 18:31-34)

¹⁷Yesu ivomiiri igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi 12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, ¹⁸“Tagheghae ku Jerusalem na wawaya sago, taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi ini wawaneku da taku Wawaya Natusi, ini tupavireku ma ina vonakiiyaragha da ana rabobo. ¹⁹Ina patumiku ma kupuna damsi ku imasi ina tereku da ini nameku ma ina widiku ma korosiyai ina tuparatuku da ana rabobo. Ma mara viarobina kamonai rabobowai ana vomiiiri.”

Jemes ma Jon i maduwa ivi nowi.

(Mak 10:35-45)

²⁰Nani murinai Zebedi kawana, natunata Jemes ma Jon irutinisi inae Yesu kurina ma ivi tuwaporeruruwana da iti nowi.

²¹Ma Yesu ivona bo, “Am kayowana avai?”

Ma ivonapotei bo, “Aku kayowana da kuni vaghinei da maranai kuni ki-iyavo na natuku sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai ina makai.”

²²Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da avi koisisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona karapotai, bo?”[‡]

Ma ivi ruwa ivonapotei bo, “Tokai kovokovoghikai.”

²³Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata da aku reduwai konuma. Ma taku aku rewapana kegha da wawaya ata vinesi da iyai katagheyakuwai ma iyai dugekuwai ina makai. Nani gawarisi na aku Mamai ivovunaghi ikovi na kii wawaya namada ivinesi.”

²⁴Maranai Yesu kana kivikivina imaruwa ivi yanei da Jemes ma Jon nakanani ivi nowi na nuwanuwasi ipughu. ²⁵Tuna kubiine Yesu ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Tami koakovi da meni kiikiivavosi ke iti tumaghana na ivi rewapana kirakai, ti na wawaya bagibagisi ma ekayokayotata kirakai.^y ²⁶Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyavo kava kamomiyai ekayokayowei da ini wawayaghama na ina tereoruwe meyei da tuna na kudubimi ami bigabiga.^z ²⁷Ma iyavo kava ekayokayowei da ini nao na ini sleiv turaturana kubiisi. ²⁸Ma taku Wawaya Natusi bade nakanani, ke ata pisi ku dobu da wawaya vitaku ita kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata kavari. Ana suwara meyeku da wawaya kii tupi ani miyei da berabero kamonai ana votawesi ina kiibau da yawasa ina panani.”

**Yesu matapotapotasi
ruwa ivi yawasisi.**

(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

²⁹Yesu kana kivikivina yavata Jeriko kwanatuna ikiikiibukuyowei na koroto

ghamana ikivini. ³⁰Ma tomotomowa ruwa matapotapotasi keta baranai imakamakai na ivi yanei da Yesu inenae ma ikiirara bo, “Bada, David Tupurereghina, kevi kamyuyuwakai.” ³¹Ma wawaya nani korotona kamonai iyeghisi ma ivonesi da kawasi ita pota. Ma kegha, ighekiirara, ivona bo, “Bada, David Tupurereghina, kevi kamyuyuwakai.” ³²Yesu ivi kiimiiriyei ma ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Aviyavisina kokayokayowei da ana berai kubiimi?” ³³Ma ivonapotei bo, “Bada, kakayokayowei da kana kita.” ³⁴Ma Yesu ivi kamyuyuwesi ma matasi ivotovoni. Yaghiyaghina ikitabanege na Yesu ikivini.

**Yesu irurui ku Jerusalem na
koroto ghamana iverupotei.**

(Mak 11:1-11; Luk

19:28-40; Jon 12:12-19)

21 Yesu kana kivikivina yavata ibababa da gisina kava ita nekiibau ku Jerusalem. Ma ipisi ku Betipadi, Oliv koyanai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao ²ma weni nakanani ivi varavarisi. “Konae da meyagai maghinotiyai donki iwarimi na ere natuna kona kitai. Uravina kotinarupami ma korutinapiyesi wike kuriku. ³Mikeda wawaya ikikava ina vonavonemi na kovonei bo, ‘Bada ekayokayowei.’ Ma yaghiyaghina ini vaghinei da kona rutinisi.” ⁴Yesu weni nakanani iberai da aviyavisina peroveta igirumi da ita tupuwa na itupuwa. Igiruma bo, ⁵“Zayon wawayimi,^f Kokitai, ami kiivavo epipisi kurimi,

[‡]20:22 Yesu imiiba, ivi tarakiyanesi da ti kovokovoghisi bo kegha da ikikava Yesu ini kamaghiyei na nakanani ini kamaghiyei.

^f21:5 Zayon na Jerusalem kana vava sago.

^y20:25 Luk 22:25-26 ^z20:26 Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

Itereoruwe meyei da donki votuna ku tepana igeru,

Donki tepanai igeru ma epipisi.”^a

⁶Vaghina ma, kana kivikivina ruwa inae ma aviyavisina ivonesi na iberai.

⁷Donki irutinipiyesi ma kii tarasovo natuna tepanai ikepani ma Yesu igeru.

⁸Ma koroto ghamana kii tarasovo ketiyai ikepana ma wawaya viya kii ragharaghasi ketiyai itawetawei.

⁹Ma nani korotona kamosiyai Yesu inenae. Ma wawaya ibababa na ikarakarayogosi.

“Hosana! Kaigheghenim! Tam David Tupurereghina,

kavovokavakavarim!

God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!

Hosana, God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”^b

¹⁰Yesu irui na wawaya kudubisi Jerusalem kamoni ivi tataghanisi da ivi tarakiyana bo, “Mede wawaya iyai?”

¹¹Ma nani korotona ivonapotesi bo, “Weni tuna na peroveta Yesu, ina kwanatu Nasaret, Gariri dobunai.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.

(Mak 11:15-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹²Yesu Taparoro Numana garina ku kamona irui da iyavo kava ivivi gimagimara na peyarisii ikwavinisi ikiibau. Ma iyavo kava mane ivivi vovivirana na i kemakema ivi kuvirei. Ma iyavo kava gabubu ivivi gimagimara na i ipumakamakai ma kemakema ivi kutabirana.[§]

¹³Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamoni evonavona bo, ‘Aku numana na

nipowana numana.’ Ma tami, koberabera da yapiyapi damsi i numana.”^c

¹⁴Matapotapotasi ma digadigasi Yesu kurina ipisi da ivi yawasisi Taparoro Numana garina kamoni. ¹⁵Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi weni berasi ghamaghamasi ikitai ma bade ivi yanei da ededa yoghoyogho ivivi kiirareyana bo,

“Hosana kurim, tam David Tupurereghina, kavovokavakavarim.”

Tuna kubiine nuwanuwasi ipughu, ¹⁶ma ivonei bo, “Kiyanei da ededa yoghoyogho aviyavisina evonavonei?”

Ma Yesu ivonapotesi bo, “E, aiyanesi. Giruma katamana kovi yavi bo kegha? Ivona bo,

‘God, tam ededa ma gegeya kuvi beyebeyesi da vigheghena biibiina ita berai.’”^d

¹⁷Ma Yesu ivoteresi ma kwanatu ikiibutawei inae ku Betani kwanatuna, ma nani dobunai ikena.

Koweya isivi.

(Mak 11:12-14, 20-24; Luk 13:6)

¹⁸Mara boiboiyai Yesu ivovovirame ku Jerusalem ma vitonara ikarai. ¹⁹Ma koweya kiina sago imiimiiri keta baranai ma inae ita kitai da amena bo kegha. Ma ipanani da ke sago amena ita makamakai, ruguruguna kava na ivona bo, “Kawakuwai aimimagim da ke meyani kuname!”

Ma yaghiyaghinai ruguruguna isivi da kiina ipoki.

²⁰Kana kivikivina ikitai ma ivi deye kirakiyeyi da ivona bo, “Te! Ikiikava da kiina yaghiyaghinai ipoki?”

²¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, koni tumaghana ma ke ami nota ina peku na aviyavisina weni

[§]**21:12** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiyyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiyyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.

^a**21:5** Zech 9:9

^b**21:9** Psa 118:25, 26

^c**21:13** Isa 56:7; Jer 7:11

^d**21:16** Psa 8:2

kiina kurina aberai na kovokovoghina da nakanani kona berai. Ma ke tuna kava, bade weni koyana kota vonei bo, 'Kevomiiri, ma ketawem ku yegai' na ita tupuwa.^e ²²God koni tumaghane'i ma kona nipowana na ina veremi."

Yesu ina rewapana ivi tarakiiyanei.

(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

²³Yesu ivovira ku Taparoro Numana da wawaya ivivi beyebeyesi. Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "Iyi ivi vaghinei da weni berasi keberaberai? Iyi rewapana iverem?"

²⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, "Taku bade ati tarakiiyanemi. Kona vonapoteku na bade taku ana vonemi da aku rewapana imapatana aviiya. Ke kona vonapoteku na bade ke ana vonapotemi. ²⁵Kovona, Jon ina rewapana imapatana iviia da ibabataito? God gwabinai iviia bo wawayota gwabisiyai?"

Ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, "Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo, 'God gwabinai' na ina voneta bo, 'Ma avi kubiine Jon ke koti tumaghane'i?' ²⁶Ma mikeda tavona bo, 'Wawaya gwabisiyai' na tayabuyabumana da weni korotona ina ravita, iyamna ti na itumaghana da Jon na God ina peroveta." ²⁷Tuna kubiine ivonapotei bo, "Ke katakovi."

Ma Yesu ivonesi bo, "Nakanani na bade ke ana vonemi da iyai ina rewapanai weni berasi aberaberai."

Tomowa natunatuna ruwa.

²⁸Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, "Miiba sago ana vonemi na kovi nuwanotanotei. Tomowa natunatuna ruwa yavata imakamakai. Ma iyarokona ivonei bo, 'Natuku, karako kuna nae vao kamoni

kuna wayowa.' ²⁹Ma ivonapotei bo, 'Abara.' Ma muriyai ina nota ivirai ma inae da iwayowa. ³⁰Ma natuna murimurina kurina inae ma sisiyina sago ivonei. Ma murimurina ivonapotei bo, 'Vaghina, mamai, ana nae.' Ma ke ita nae." ³¹Ma Yesu ivonesi bo, "Ikikava notanotai? Tomowa natunatuna ivi ruwa na meni tuna ina mamai ina kayowana iberai?"

Ma ivonapotei bo, "Iyarokona."

Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi ina rui God ina ku vikiivavona, ma tami na kegha, ³²iyamna Jon Babataito ipisi kurimi na yawasa maninina ketana ivi beyebeyemi ma ke koti tumaghana. Ma teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi, ti na ivi tumaghana. Ma tami na koki-tisi da ikikava i berabero imiimi-irikupukuputei ma patana da ke koti tumaghana ma bade ami bera beroberosi ke koti nuwapoyei da kota miirikupukuputei."^f

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, "Kovi yana. Miiba sago. Tomowa greipi ivoni ina vao kamoni, wakimiyai igariya, ma mewa iyabai da greipi amena nani gawarinai iti tugudagudai da muina kava ita viiya. Ma numa kweta kiidamowai ivowai da potapota wawayisi ita makai da vao ita koyaghi. Ma wawaya viya yavata vivaghina iberai da vao ku imasi iterei da ita koyakoyaghi ma madegha nununai ita vivimiyei. Muriyai tomowina inumataya ku dobu sago da nani dozunai imakii kirakai.^g ³⁴Ma greipi imenai da purana kana mara ipisi ma vao badana ina bigabiga ivonatawesi

^e21:21 Mat 17:20; 1Kor 13:2 ^f21:32 Luk 3:12, 7:29-30 ^g21:33 Isa 5:1-2

vao kana koyakoyagha kurisi da kana reregha ita viiya. ³⁵Ma koyakoyagha ivomiiri da bigabiga sago ivowai, sago ikiivunui ma sago wakimiyai iravi. ³⁶Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi ma ti na koroto ghamana, ma koyakoyagha damsi berana sago iberai kurisi. ³⁷Ma turina na natuna vaghata ivonatawei. Inotanotai da natuna ita vokaravei. ³⁸Ma koyakoyagha damsi natuna ikitai ipipisi na ti mani kavakava ivi ogatara ma ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Kopisi ma takiivunui ma mara sago vao badana ina rabobo na weni vao na tirapenei.’ ³⁹Vaghina ma, ivotatani ma itawanakiibuwei ku gari kupuna ma ikiivunui.” ⁴⁰Ma Yesu taparoro babadisi i babada ivi tarakiyanesi bo, “Vao badana ina pisi na aviyavisina ina berai vao kana koyakoyagha kurisi?”

⁴¹Ma ivonapotei bo, “Nani wawayisi beroberosi ini kiivunuwana tawetaweyana ma wawayaya vusi ina vinesi da vao ina koyaghi. Ma pura kana mara ina pisi na koyakoyagha vusi vivaghina ina nunura bubuni da vao badana kana reregha ina verei.”

⁴²Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, “Giruma katamana kovi yavi bo kegha? Ivona bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei. Ma Bada nani wakimina iviyya ma iterei da tepanai numa vuna ivowai. Weni berana Bada iberai na ibibii kirakai kurita.’^{*** h}

⁴³“Tuna kubiine avonavonemi da God ina vikiivavona gwabimiyai ina viitawei ma dam sago ina verei, da ti na God ina kayowana kava ina berai. Ti nakanani

ma kii biibiina amena biibiisi kavakava ina terei.” ⁴⁴(-)††

⁴⁵Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi Yesu ina miiba ivi yanei na iakovi da ti ivivi sisiyese. ⁴⁶I kayowana da Yesu ita paniya ma koroto iyabumanesi kubiine na ivoterei, iyamna nani korotona inotanotai da Yesu na God ina peroveta.

Tavine miibiina.

(Luk 14:15-24)

22 Yesu miibiyai ivi sisiyame. Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, ²“God ina vikiivavona na weni nakanani. Kiivavo sago natuna ina tavine kubiine na ivovovunagha da ita kampoagha. ³Ivovunagha ikovi na ina bigabiga ivonatawesi ikiibau iti yonayona da ina wawayaya ghamaghamasi ita pisi. Ma kegha, ivi bareyana. ⁴Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi, ivonesi bo, ‘Konae, da aku wawayaya vovinesi kona vonesi da namada avovunagha, kata siya monamonana arighai ma vavai yavata avi tava ikovi. Kopisi da takam.’ ⁵Ma kegha, ina wawayaya vovinesi nani kamna ibarei, i kayowana iberai. Sago inae ina ku vao, ma sago inae da iti gimagimara. ⁶Ma wawayaya vovinesi viya na kiivavo ina bigabiga ivotanisi ma iravisi ma bade ina bigabiga viya na ivi kiivunuwana. ⁷Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai ma ina seri wawayisi ivonatawesi inae da kiivunuwa damsi ivi kiivunuwana ma i kwanatu ikapuni. ⁸Muriyai ina bigabiga ikwatusi ma ivonesi bo, ‘Tavine kamna avovunaghi ikovi. Ma

****21:42** Weni miibiina kamonai wakima na Yesu.

††21:44 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 44 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiyeyi. Ma nani wakimina ina peku wawayaya ku tepana, ina kiigudagudai da nama popoku.’

^h21:42 Psa 118:22-23

wawayisi akayokayowesi na ke wawaya kiimatanisi da yavata kata kam, tuna kubiine abaresi. ⁹Ma wekarakava na kokiibau da wawaya ketiyai kona panapananisi na kovonesi da ina pisi weni ku kamna.’ ¹⁰Vaghina ma, ina bigabiga ikiibau ku keta da wawaya wapawapa irutini, biibiisi ma beroberosi yavata irui da kam gawarina ivi tupoi.”

¹¹“Ma kiivavo irui da kana numataya iti kiikiwesi. Ma tomowa sago ikitai da gara berona ikotei. ¹²Ma ivonei bo, ‘Aku tomo, tam ke gara biibiina kuta kotei. Avi kubiine kurui?’ Ma tomowina ke sago ita vonapotei. ¹³Ma kiivavo ina bigabiga ivonesi bo, ‘Imana ma kaena kokuni, kotawanakiibuwei ku nubakutuwa. Wawaya nani dobunai ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakikitei.’”ⁱ

¹⁴Ma Yesu ivonesi bo, “God wawaya peyarisi ekwatukwatusi ma voviyavina kava ina kwatu iyanei na evinevinesi da erurui.”

Teks ini miiyei bo kegha.

(Mak 12:13-17; Luk 20:19-26)

¹⁵Perisi damsi viya inae ma ivi ogatara da Yesu ku poko ita terei, iti sisiya bero na iti wavui. ¹⁶Ma Perisi damsi kii kivikivina ma Kiivavo Herodi turaturana ivonatawesi Yesu kurina da ivonei bo, “Bada, kakovi da tam wawaya kiimatanim ma mara nonowa kevonavona vaghata. Am vibeyebeyena kamonai wawaya kevonavonesi da God ina keta maninina ita kivini. Wawaya ke kuta vivinimayesi ma kevonavonatepanisi da nuwanuwasi

epughupughu kurim ma kegha da tam vonavaghata kidebei. Ma tam kurim wawaya ghamaghamasi ma wawayota keberaberisi da peyarisi na sago. ¹⁷Ma ikikava kenotanotai? Kevonekai da vaghina bo kegha da Rome ina Kiivavo Sisa kurina teks timiyei?”^{‡‡}

¹⁸Ma Yesu iakovi da nota beroberosiyai ivivi kaetina na ivonesi bo, “Tami miiruruwaruwami. Avi kubiine koiberoberoweku da ati sisiya bero?”^{¶¶} ¹⁹Teks kana ruva mane riririghina sago kovi beyeku da takitai.” Vaghina ma, mane sago iverei, ²⁰ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi maghighina ma kana vava weni?”

²¹Ma damsi ivonapotei bo, “Rome ina Kiivavo Sisa.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Vaghina, aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

²²Weni sisiyina ivi yanei ma ivi deye kirakiiyei da Yesu ina nota ighekuyowesi. Ma vaghina, Yesu ivoterei ma inae.

Wawaya rabobowai ina vomiiiri bo kegha?

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³Nani maranai Sadusi damsi viya ipisi Yesu kurina. Ti na inotanotai da wawaya ina rabobo na ke meyani ina vomiiiri. Ma Yesu ivi tarakiiyane bo, ^{j24}“Bada, Moses weni nakanani igiruma. “Tomowa sago ina tavine ma ina rabobo ma kawana yavata natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na

^{‡‡}22:17 Rome ina kiivavo ghamana kana vava Sisa. Nani maranai dobu kudubina ivi badei.

^{¶¶}22:18 Perisi damsi i kayowana da Yesu ita vona da Jiu damsi, Sisa ina vibadana ita barei. Yesu iti sisiya bero na Perisi damsi iti mamatara Sisa ina wawaya kurisi da Yesu ku gabura ita terei.

ⁱ22:13 Mat 8:12, 25:30; Luk 13:28 ^j22:23 Apos 23:8

tomowina raborabobona natunatuna.^k
²⁵Ma kevi yana. Kamokiiyai na rakaraka sago kamonai na totomomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatusi kegha. Ma kana tere-tana kwapurina iravaghi ²⁶da bade ke iti tuwa ma tomowina irabobo. Ma kana viaroba bade nakanani. Ma vaghina, miikovimaruwa nani kwapurina iravaghi da peyarisi irukwa. ²⁷Turina vaghata na kwapurina irabobo. ²⁸Kevonekai, mara damonai raborabobosi ina vomiiri na wavinena na iyi kawana, iyamna wavinena sago ma totomomowa miikovimaruwa iravaghisi.”

²⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami neghaneghami, iyamna giruma katamana ma God ina rewapana ke kotakovi. ³⁰Maranai raborabobosi ina vomiiri, ti na God ina aneya nakanani da ke ina tavine. ³¹Ma wekarakava ani debei kurimi da raborabobosi ina vomiiri. Giruma katamana kovi yavi da kotakovi. Ivona bo, ³²‘Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.’ God na wawaya yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God.”^{§§1}

³³Ma koroto ghamana weni vibeyebeyena ivi yanei na ivi deye kirakiiyei.

Sisiya bagibagina ghamanakina.

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴Perisi damsi sisiya ivi yanei da Yesu, Sadusi damsi i keta peyarina igudui na ivi ogatarame da nota vuna ita panani da iti wavui. ³⁵Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago inae Yesu kurina da iti kaetina. Ivi tarakiiyanei bo,^m ³⁶“Vibeyebeyena wawayim, Moses ina vonaviyoyovana

kamonai na meni sisiyina bagibagina ighe kirakai?” ³⁷Ma ivonapotei bo, “Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai ma ami nota kudubinai ami Bada God nuwanuwana kona viiya.”ⁿ
³⁸Weni tuna na sisiya bagibagisi peyarina ighekuyowei ma iyamna irakata kirakai. ³⁹Ma kana viruwa na weni, ‘Ikikava tam mani kinuwavina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.’^o ⁴⁰Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i vibeyebeyena kudubina na weni ivi ruwa tepanai iututukikita.”

God ina Vivinevine Wawayina na iyai tupurereghina?

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

⁴¹Perisi damsi ivi kiidaburana na Yesu ivi tarakiiyanesi bo, ⁴²“Ikikava konotanotai? God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?”

Ma ivonapotei bo, “Kiivavo David tupurereghina.”

⁴³Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine Kiivavo David, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada? Igiruma bo,

⁴⁴‘Bada God, aku Bada kurina ivona bo, Katagheyakuwai kuna makamakai da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’”^p

⁴⁵“Takovi da David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma kegha da David na mara katamaninai itupuwa, ma God ina Vivinevine Wawayina na murinai, tuna na David tupurereghina. Tuna kubiine God ina Vivinevine Wawayina David ita vopepetei ma kegha, David, God

§§22:32 Nani wawayisi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya Moses kurina ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi yawayawasisi, God gwabinai emakamakai.

^k22:24 Deut 25:5

^l22:32 Exod 3:6

^m22:35 Luk 10:25-28

ⁿ22:37 Deut 6:5

^o22:39 Lev 19:18

^p22:44 Psa 110:1

ina Vivinevine Wawayina ivopepetei. Ikikava na nakanani?"

⁴⁶Perisi damsī ke kovokovoghisi da Yesu ita vonapotei. Nani murinai ke sago iyi ita bera tovoni da iti tarakiyana.

Yesu, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsī ivi sisiyesi.

(Mak 12:38-39; Luk 11:43, 46, 20:45-46)

23 Nani murinai Yesu na kana kivikivina ma koroto kurisi ivi sisiya. ²Ivona bo, "Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsī rewapana iviini da Moses ina vonaviyoyovana ita vonaveremi. ³Tuna kubiine i vibeyebeyena kona vatekatekei. Ma i bera ke koni bonebonei, iyamna ti mani i vibeyebeyena ke ita kivikivini. ⁴Ma ti mani i vibeyebeyena viya vonaviyoyovana ku tepana etereterei na ibagibagi kirakai da wawayina ina kivini. Ma nani vitasi wawayina ikavarisi na ke meyani ini kamyuyuwesi da ini vitesi. ⁵Ma bade i bera peyarina debiiyai eberaberai da wawayina ita kitisi ma iti gheghenisi. Kii kuyaragha ma kii imakwasi ghamaghamasi ma tepasiyai Moses ina sisiya igirumi ma ivovikarapasipasi. Kokitai, irakarakeyana ghagha! Ma bade kii tarasovo ikote na ararusi gurigurisi.* ⁶Ma i kayowana da kampoaragha kamoni ma kiki numasiyai na babada kii gawariyai ina makai. ⁷Ma bade i kayowana ghamana da vigimagimara

gawariyai wawayina ina runomesi ma ini kiikiwesi ma ina vonesi bo, 'Bada.' ⁸Ma tami vitumaghana wawayimi peyarimi na sago, ke sago ita ghae bo sago itoru. Tuna kubiine ke koni vaghinei da wawayina ina kwatumi bo 'Bada' iyamna ami Bada na sago kava. ⁹Ma wawayina dobuwai ke kona kwatui bo 'Mamai' iyamna ami Mamai na sago kava ma tuna kunumai. ¹⁰Ma bade ke koni vaghinei da wawayina ina kwatumi bo, 'Aku vibeyebeyena wawayim' iyamna ami vibeyebeyena wawayina na sago kava ma tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ¹¹Ma wawayina ghamakirakiina kamomiyai na ami bigabiga wawayina.† ¹²Iyavo kava ina terepa meyesi na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava ina tereoruwe meyesi na God ina terepiisi."s

Yesu miiriruwaruwasi iyeghisi.

(Mak 12:40; Luk 11:39-42, 44, 52, 20:47)

¹³"Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! God ina vikiivavona ketana kogudugudui, iyamna ke ami kayowana da kota rui. Ma wawayina komiimiiripotesi da ti bade ke ina rui."

¹⁴(-)†

¹⁵"Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai!

*23:5 Perisi damsī weni sawarisi ikote na ivi matakira wawayina kurisi da God ina vonaviyoyovana enununura bubuni.

†23:14 Mara katamaninai giruma damsī peyarisi ves 14 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: "Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Kwapukwapura koiberoberowesi da i numa ma i sawara koirapenei. Ma kayotata notasiyai na debiiyai koniponipowana guriguri. Kovogha bero kirakiina kona viiya." (Mak 12:40)

‡23:5 Mat 6:1; Num 15:38; Deut 6:8

§23:11 Mat 20:26-27; Mak 9:35, 10:43-44; Luk 22:26 §23:12 Luk 14:11, 18:14

Miiriruwaruwami! Yegiiyai ma dobuwai konumanumataya da wawaya koekwekwisi. Koipaparana kirakai da wawaya kona tinavurei da ikikava koitumaghana nakanani ini tumaghana. Ma maranai wawaya sago ami vibeyebeyena ini tumaghaneini na ina berabero ini ruwai da kana kovogha keyama karakaratina kamonai ina rakata kirakai.”

¹⁶“Koti nuwapoya kirakai! Konotanotai da wawaya koti noravesi ma matami isowa yavui. Ami vibeyebeyena kamonai wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini kiigiyei.’ Ma wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi Taparoro Numana kana gold vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.’ ¹⁷Tami neghaneghami! Matapotapotami! Meni tuna iyamna irakata, gold bo Taparoro Numana? Taparoro Numana iyamna irakata. Ma kegha da wawaya gold esuwasuwara na Taparoro Numana kamonai, suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani gold na vovokaravina.

¹⁸Ma bade kovonavonesi bo, ‘Iyi suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini kiigiyei.’ Ma wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi ina suwara vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.’ ¹⁹Matapotapotami! Meni tuna iyamna irakata, suwara bo suwara kana kema? Suwara kana kema iyamna irakata. Wawaya esuwasuwara na suwara kana kema tepanai etereterei, tuna

kubiine nani suwarina na vovokaravina. ²⁰Tuna kubiine iyavo kava suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke kemana vavanai kava, ma bera kudubina kemana tepanai na yavata. ²¹Ma iyavo kava Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke Taparoro Numana vavanai kava, ma God yavata. ²²Ma wawaya kunuma vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke kunuma vavanai kava, ma God ma ina vikiivavo gawarina yavata ina kamowani.”^t

²³“Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Bera gisigisisi konununura bogai, ma avi kubiine bera ghamaghamasi ke kota beraberi? Wawaya koti kamyuyuwesi ma bera maninisi kava kota berai kurisi, ma God kurina koti patutu. Ma nani berasi ke kota beraberi. Ami kayowana da bera gisigisisi kona bera bogai, vavai kii vovoghabughabu[‡] korereregha da riba imaruwa ma riba sago God kurina kosuwasuwara. Nakanani koberaberi na vaghina, ma kegha da ku tepana bera ghamaghamasi yavata kota berai.”^u

²⁴Konotanotai da wawaya koti noravesi ma kegha matami isowa yavui. Avi kubiine nasinasi gisi korekorena kami okowa kamonai na kona taratawei ma muriyai konumai? Ma sawara ghamanakina nakanani ma kamel ruvana na kudubina kona runamiya.”

²⁵“Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Ami redu ma dabira kupusi kotepotepokowakowa,

[‡]23:23 *vavai kii vovoghabughabu*: Weni ‘spices’ kava ivi sisiyei, ‘mint’, ‘dill’ ma ‘cumin.’

^t23:22 Isa 66:1; Mat 5:34 ^u23:23 Lev 27:30

ma kamosiyai na idadabu kirakai iyamna kawakiikai ma nota meyena nuwanuwami ivi tupoi.²⁶ Tami Perisi dami matami isowai! Kunona ami redu ma ami dabira kamosi kota kowai ma muriyai da kupuna kota kowai.”

²⁷ “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Tami nakanani ma dogo karawaga kamonai, wawaya wakima poipoisi igwagwara da tepanai kitana biibiina ma kamonai na wawaya tuwirisi ma viyosi bowabowasi.^v ²⁸ Ma bade ana vona meyemi, koberabera da wawaya ina kitimi ma ina vona da tami God ina wawaya maninimi. Ma kegha, nuwanuwami kamosiyai na notaruwaruwami ma berabero itupo.”

Yesu ivi debei da kii kovogha ghamana ina viiya.

(Luk 11:47-51)

²⁹ “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Peroperoveta kii dogo gawarisi tepasiyai na matakira numasi kovowavowa ma bade wawaya kiikiimatanisi kii dogo gawarisi na koimonagha bogai. Ma tami mani ami kaekiki mau nani wawayisi ivi kiivunuwana.³⁰ Ma kovonavona bo, ‘Rorova mara katamaninai akii kaekiki mau yavata kata makamakai na ke kati vitesi da peroperoveta kati kiivunuwana.’ ³¹ Vona bubuna, wekarakava koimamatara meyemi da tami mani ami kaekiki mau peroperoveta ivi kiivunuwana.³² Vaghina, ami kaekiki mau aviyavisina ivi karei na tami koni kovini.³³ Tami mota! Tami na mota natunatusi! God

ini tupavireviremi ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawemi! Ke kovokovoghina kona veruvuvurei!^w ³⁴ Avonavonemi da peroperoveta, nuwagiura wawayisi ma vibeyebeyena wawayisi ana vonatawesi kurimi. Ma viya kona kwavinisi kwanatu nunusiyai, ma viya koni kiivunuwana, ma viya kona tuparatusi ma viya ami kiki numasi kamosiyai kona widisi.³⁵ Tuna kubiine ami kaekiki mau i berabero na tami weni kimtina wavuna kona kavari. Ti na God ina wawaya maninisi mara katamaninai ivi kiivunuwana da tarasi isororo. Abel ina rabobowai da ipisi Barakiya natuna Zekaraya ina ku rabobo, tuna na Taparoro Numana garina kamonai kokiivunui da Taparoro Numana ma suwara kana kema basunai irabobo.^x ³⁶ Vonavaghata avonavonemi, weni rabobosi rorova mara katamaninai itupuwa na wavuna weni kimtina kona viiya.”

Yesu Jerusalem ituwei.

(Luk 13:34-35)

³⁷ “O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta koikiivunuwana ma God ina yonayona wawayisi wakimiyai koraravisi da koirabobosi. Mara nonowa akayokayowei da natunatumi ata koyagha bubunisi ma ke ami kayowana. Ikikava kokoreko wavinena mapemape-nai natunatuna eragoragobisi, nakanani ata taraghavumi ma kegha, kobabareku!³⁸ Ma kovi yana, God ami Taparoro Numana ivoterei da ibubu.^y ³⁹ Vonavaghata avonavonemi, ke kona kita meyeku, karako da ku mara damona. Ma nani maranai ana vovira ma kona vona bo, ‘God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi! Kiiwa, kiiwa!’”^z

^v23:27 Apos 23:3 ^w23:33 Mat 3:7, 12:34; Luk 3:7

^x23:35 Gen 4:8; 2Chr 24:20-21 ^y23:38 Jer 22:5 ^z23:39 Psa 118:26

Taparoro Numana ina rikai.

(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

24 Yesu ivomiiri da Taparoro Numana garina ikiikiibutawei ma kana kivikivina ipisi kurina da Taparoro Numana ma numa viya nani garina kamonai ivivi deyei na ivivi sisiyei kurina. ²Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai ma koideyei, bo? Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da peyarina ina kuririghi inoru ku tano, ke wakima sago kana gawariyai ina makai.”

Nuwapoya kana mara ina pisi.

(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

³Yesu Oliv koyana baranai imakamakai ma kana kivikivina inae kurina da ti mani kavakava ma ivi tarakiyane bo, “Kevonekai, weni berasi kisisiyei na avi maranai ina tupuwa? Ma avi ini matakira da kanakovi da gisina kava ma kuna vovira ma bade mara damona?”

⁴Ma ivonapotesi bo, “Kokitaruvimi da wawaya ke ini beroberowemi. ⁵Wawaya ipeyari ina pisi ma ina vonemi da taku avonatawesi. Ma ina vonemi bo, ‘Taku God ina Vivinevine Wawayina!’ Wawaya peyarisi ini yanesi ma ini tumaghanesi. ⁶Sisiya koni yanei da wawaya rabarabai ighaviya, bo sisiya kona viiya da ghaviya epipisi na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma ke kona notai da mara damona. Kegha, karakava. ⁷Dam ina vomiiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina vomiiiri da kiivavo sago kana ghaviya. Ma dobu bogii ma bogiyai kamosiyai nukenuke bo gomara ina tupuwa. ⁸Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa kubiine ita dagui da ita vivivowavowa.”

⁹“Nani maranai wawaya ina patumimi, ini tupaketowanemi ma ini rabobomi. Taku kubiiku na dam kudubina dobuwai ina baremi.^a ¹⁰Wawaya peyarisi i vitumaghana ina voterei. Ma turaturasi ini wawanesi ma ini makiiberowana. ¹¹Ma peroperoveta viviberosi ipeyari ina nekiibau ma wawaya ini noweberosi. ¹²Berabero ma kawakiikai ina rakata da dobu ina kiimumui, ma wawaya i nuwaviina ini beroi. ¹³Ma iyavo kava ina miirikikina da ku damona na God ini yawasisi.^b ¹⁴Wawaya God ina vikiivavona varana biibiina ina dimei dam ma dam kurisi. Ma vonavaghata ini mamatarei da dobu kudubina akovina ina viiya. Ma nani murinai na mara damona ina nekiibau.”

‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana ina puyaki.

(Mak 13:14-20; Luk 21:20-24)

¹⁵“Aviyavisina peroveta Daniyera igirumi da ina tupuwa na kona kitai. ‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamonai God kana gawara ina viiya da gawarina vovokaravina ina puyaki.” (Viyava wawayimi akova kovii bubuni.)^c ¹⁶“Nani sawarina bero kirakiina kona kitakitai na iyavo kava Judiya kamonai na yaghiyaghina ku koya koverau. ¹⁷Ma iyai matarai kemakamakai na ke kuna rui ku numa kamona da am sawara kuna yuna.^d ¹⁸Ma iyai vao kamonai na ke kuna vovira ku numa da kam gara kuna yuna. ¹⁹Nani maranai wivine roperopeyisi ma vivi sususi na ini kamyuyuwa kirakai. ²⁰Konipowana kirakai God kurina da weni marana berona ke bodu kamonai bo viyakam

^a24:9 Mat 10:22

^b24:13 Mat 10:22

^c24:15 Dan 9:27, 11:31, 12:11

^d24:17 Luk 17:31

maranai ina tupuwa.^f ²¹ Dobu karenai da karako weni ku marana na wawaya vokwarakwara damina eviiviya ma ke ita rakata kirakai. Ma weni marana aisisiyei na nuwapoya ma vokwarakwara na ina rakata ma ina bero kirakai. Ma murinai ke vokwarakwara nakanani tapanana meyei.^e ²² Nani marana berona ita guri na wawaya kudubisi ita rabobo yavu. Tuna kubiine God ina wawaya vovinesi notasiyai na vokwarakwara marana ina terevitupoi.”

²³ “Nani maranai wawaya ina vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina na weni’ bo ‘God ina Vivinevine Wawayina nokoni’ na ke koni tumaghanesi. ²⁴ Wawaya ipeyari ini bero, ina vonemi da ti na God ina Vivinevine Wawayina ma peroperoveta viviberosi yavata ina vomiiiri da bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi ina berai da wawayota ini beroberowesi. Ma ini paparana da God ina wawaya vovinesi yavata bade ini beroberowesi da i vitumaghana ina voterei. ²⁵ Vaghina, namada avonaveremi ikovi, ²⁶ tuna kubiine maranai wawaya ina vonemi bo, ‘Kovi yana, God ina Vivinevine Wawayina warereyai’ na ke kona kiibau nake. Bo ina vonemi bo, ‘Kovi yana, God ina Vivinevine Wawayina numa kamona i kove’ na ke koni tumaghanesi, ^{f27} iyamna Wawaya Natusi ina pipisi na namanamara nakanani. Ma ina vokadari da maramatana da niyipuna ina yasegana yavui.”

²⁸ “Oghogha yavona imapatana kona kitai na konakovi da bowabowa nani. Ma wawaya weni matakirisi kudubina ina kitai na inakovi da tuna na mara damona.”^g

Wawaya Natusi ina nekiibau.

(*Mak 13:24-27; Luk 21:25-28*)

²⁹ “Vokwarakwara marasi ina kovi na murinai na yaghiyaghina madegha ini nubakutuvi, nawaravi ina yasegana ina kovi, ma gwamegwame ina ririgha. Ma bera peyarina kunumai na God ina nukei.^h ³⁰ Wawaya peyarisu dobuwai matakira kunumai ina kitai na ina tutou. Ma ina kita da Wawaya Natusi kwavu kamona ere kadarina ma rewapanina ina pipisi.ⁱ ³¹ Ma ture ina tou da gamona ghamana na God ina aneya ina vonatawesi da dobu ina ne yavui da ina wawaya vovinesi ina kiividaburisi.”

Kiinumo miibiina.

(*Mak 13:28-31; Luk 21:29-33*)

³² “Kii na miiba, nota ina veremi da mara damona na ikikava. Maranai kiinumomi kiina takitai da ruguruguna eraravi ma enumonumomi na takovi da gisina kava da kwamra. ³³ Maghimaghighina weni berasi avi sisiyei peyarina kona kitai na konakovi da mara itupo, gisina kava da Wawaya Natusi ina nekiibau. ³⁴ Vonavaghata avonavonemi, Jiu dami viya patana da kona makamakai ma weni berasi peyarina ina tupuwa. ³⁵ Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

^f24:20 Jiu dami i vonaviyoyovana kamona ivonesi da viyakam maranai ke ina baba ku dobu rabaraba, tuna kubiine viyakam maranai ke kovokovoghina da nuwapoya ina verukuyowei.

^e24:21 Dan 12:1; Rev 7:14 ^f24:26 Luk 17:23-24 ^g24:28 Luk 17:37

^h24:29 Isa 13:10, 34:4; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12-13

ⁱ24:30 Dan 7:13; Zech 12:10-14; Rev 1:7

Mara damona na ke katakovi da meni maranai ina tupuwa.

(Mak 13:32-37; Luk 17:26-30, 34-36)

³⁶“Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi, nakanani bade God Natuna ke itakovi. Mamai God ina kina kava iakovi. ³⁷Nowa ina mariyai ikikava bera ghamana itupuwa da ivi tataghanisi, nakanani ina tupuwa Wawayi Natusi ina vovira marana.^j ³⁸Muriyai da kutukutuwa ita kunisi na wawayi ikamkaporagha, iumuma, ma itatavine ma nani kamonai na Nowa ina ku waka igeru. ³⁹Wawayi ke itakovi da aviyavisina ituputupuwa ma kutukutuwa inekiibau da peyarisi ikaruwesi da irukwa. Nakanani ina tupuwa maranai Wawayi Natusi ina vovira.^k ⁴⁰Nani maranai totomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa na sago ina vitawei ma sago ina makai. ⁴¹Bade wivine ivi ruwa vavai ina yaghayagha na sago ina viitawei ma sago ina makai.”

⁴²“Tuna kubiine kovovunagha meyemi ma kona vivikoyakoyagha. Ke kotakovi da mara avai ami Bada ina vovira. ⁴³Koviyana. Numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi na numa iti tarapaparane da yapiyapi wawayina ke kovokovoghina da numa ita gavovori da ita rui.^l ⁴⁴Ma vaghina, tami bade kovovunagha meyemi, iyamna nani marana kona notanotai da Wawayi Natusi ke ina pisi na tuna maranai ina nekiibau.”

Bigabiga biibiina ma bigabiga berona.

(Luk 12:41-48)

⁴⁵Yesu ivona bo, “Numa badana ina bigabiga tomowina patupatutuna

ma nuwanuwagiurina ina panani na ina vinei da ina bigabiga peyarina ini badesi ma kii vavai ina rereghisi. ⁴⁶Maranai numa badana ina vovira ina ku numa ma ina panani da bigabiga tomowina ebigabiga bubuna na ini nuwabiibiyei. ⁴⁷Vonavaghata avonavonemi, numa badana nani bigabigana ina terepai da ina mura kudubina ini badei ma ina koyagha bubuni. ⁴⁸Ma mikedda bigabiga tomowina na wawayi berona na ina vona bo, ‘Aku bada ina numataya iguri.’ ⁴⁹Tuna kubiine ini karei da bigabiga turaturana ina kwapukwapusi ma mara nonowa wawayi umaneghaneghasi yavata inumuma ma ina kamkam. ⁵⁰Ma ke itakovi da meni maranai ina bada ina vovira, tuna kubiine ke ita notanotai da ita nekiibau na nani maranai ina nekiibau da ini tataghani. ⁵¹Ma numa badana bigabiga berona ini tarabedibediyanai ma ina tawanakiibuwei da miiruruwaruwasi yavata ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakikitei.”

Wiwikesi imaruwa miibiina.

25 Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago wiwike imaruwa, i rampa ikavara ma inae da tomowa ita tavine na verupotena kubiine.^m ²Kamosiyai wivine miikovi na nuwanuwagiurisi ma miikovi na neghaneghasi. ³Neghaneghasi na i rampa ikavara ma kamonai kii oira ke ghamana. ⁴Ma nuwanuwagiurisi na i rampa ikavara ma bade kii oira ku diudeu kamosi itepo na yavata ikavara. ⁵Tavine tomowina ivivi kayovira kubiine, wiwikesi matasi ipota na ivivi keneyana.”

⁶“Nubakutuwa basunai ma yonayona wawayina ikiirara bo, ‘Tavine tomowina epipisi! Kokiibau

^j24:37 Gen 6:5-8

^k24:39 Gen 7:6-24

^l24:43 Luk 12:39-40

^m25:1 Luk 12:35

da kona verupotei!’⁷ Wiwikesi irumatamatakeyana da i rampa ivovovunagha.⁸ Ma neghaneghasi turaturasi kurisi ivi nowi bo, ‘Kade oira gisina kota vereikai, akii rampa epekipeki.’⁹ Ma nuwanuwagiurisi ivonapotesi bo, ‘Kegha. Kona da kubiimi kona gimara. Ke ruvaruvana da kana votepowemi.’¹⁰ Vaghina ma, neghaneghasi inae da i oira ita gimara ma nani kamonai tavine tomowina inekiibau. Ma wiwikesi miikovi ivovunagha na tomowina yavata irui ku numa tavine kamna kubiine ma matuketa igudui.”

¹¹ “Muriyai neghaneghasi inekiibau ma ikwatukwatu bo, ‘Bada, Bada! Matuketa kevotawei da kana rui!’ⁿ ¹² Ma ivonapotesi bo, ‘Kegha! Vonavaghata avonavonemi da tami ke atakovimi!’”¹³ Ma Yesu ina sisiya turina iterei, ivona bo, “Tuna kubiine kovovunagha meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai Wawaya Natusi ina nekiibau.”

Bigabiga ivi aroba miibiina.

(Luk 19:11-27)

¹⁴ Yesu ivonesi bo, “Ma bade God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago mura tomowina ita numataya. Ina bigabiga ikwatusi ma ivi varavarisi da ina mura ita koyagha bubuni.¹⁵ Ma i akova ruvanai mane irereghisi. Sago na 5 tausan gold riririghisi, sago na 2 tausan gold riririghisi ma sago na 1 tausan gold riririghisi iverei. Ma iverukuyowesi da inae.¹⁶ Bigabiga tomowina 5 tausan ivi-iyi na maninina inae da ivi gimagimara ma bade ku tepana 5 tausan ipanani.¹⁷ Ma bigabiga tomowina 2 tausan ivi-iyi na berana sago iberai da ivi gimagimara da ku tepana 2 tausan ipanani.¹⁸ Ma bi-

gabiga tomowina 1 tausan ivi-iyi na inae da dow a iyabai ma ina bada ina mane iteregavui.”[§]

¹⁹ “Mara gurina murinai ma mura tomowina ivovira. Ma ina bigabiga ikwaturiyariyesi da iti tarakiiyanesi da mane iveresi na ikikava iberai.²⁰ Ma bigabiga tomowina sago ipisi ma ivona bo, ‘Bada, 5 tausan kuvereku na ku tepana 5 tausan aberai na kekitai, weni.’²¹ Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibiim! Bera gisigisi kubiisi kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera ghamaghamasi kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.”

²² “Ma bigabiga tomowina kana viruwa ipisi ma ivona bo, ‘Bada, 2 tausan kuvereku na ku tepana 2 tausan aberai na kekitai, weni.’²³ Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibiim! Bera gisigisi kubiisi kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera ghamaghamasi kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.”

²⁴ “Ma bigabiga tomowina turina ipisi ma ivona bo, ‘Bada, akovim da tam na wawaya bagibagim. Pei ke kuta vovoni ma keyabayaba. Wereka ke kuta bubuni ma kevovopura.²⁵ Tuna kubiine ayabumanem ma anae da am 1 tausan gold riririghisi tano kamonai ateregavui. Kekitai, am mane na weni.’²⁶ Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga berom, kayobarim! Namada kuakovi da taku pei ke ata vovoni ma kegha da ayabayaba, ma wereka ke ata bubuni ma kegha da avovopura.²⁷ Aku gold riririghisi averem na mane kii vovidaburana wawayisi benki kamonai kuta veresi da mane gisina ku

§25:18 Mane na Grik gamonai kana vava ‘talent’ ma talent sago na 1 tausan gold riririghisi ruvana.

ⁿ25:11 Luk 13:25

tepana ita yamoni. Ma maranai avovira na aku mane gwabisiyai kuta viiya ma bade ku tepana iyamoni na yavata kuta vereku.”

²⁸“Ma ina wawaya ivonesi bo, ‘Weni bigabiga wawayina gwabinai gold riririghisi koviitawei da nokoni bigabiga wawayina 10 tausand gwabinai na tuna kona verei.’

²⁹‘Avonavonemi da iyavo kava avi puyona God gwabinai iviia ma ina bera bubuni na ku tepana ina vere kirakiiyesi. Ma iyavo kava puyo gisina gwabisiyai ma ke ina bera bubuni na God kudubina ina viitawei.’^o ³⁰Ma weni bigabiga kayobarina kotawanakiibuwei ku nubakutuva. Nani dobonai ina tutou ma okena ina vivitarakitei.”^p

Vitupavira turina.

³¹“Mara sago Wawaya Natusi ere kadarina ma ere rewapanina ina aneya yavata ina nekiibau na ina vikiivavo gawarina tepanai ina makiivipika ma ini bada.”^q ³²Ma wawaya dam ma dam ku maghinona ina kiiriyariyesi ma wawaya ina vorereghisi da koroto ruwa. Nakanani ma sipu kii koyakoyagha ghamoghamo ita rereghisi da sipu bogiiyai ma gote bogiiyai. ³³God ina wawaya maninisi, ti nakanani ma sipu na ina vonatawesi da katagheyana in makai. Ma wawaya ke maninisi na ina vonatawesi da dugenai in makai, ti nakanani ma gote. ³⁴Nani murinai na Kiivavo ina vona bo, ‘Tami katagheyakuwai na kopisi. Aku Mamai ivi biibiinimi. Dobu karenai ina vikiivavona ivovunaghi tami kubiimi da koni rapenei,’³⁵iyamna vitonara ikariku na vavai kovereku da akani. Kaiyoku ikanakana na okowa kovereku da aumai. Anumataya ma ke

kotakoviku ma kegha da korutiniku ami ku numa. ³⁶Kaku gara kegha na gara kovereku. Agubaga na korapa bubuniku. Taku gabura kamonai na korugenariku.’ ³⁷Ma wawaya maninisi ivonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarim na kavi kanim? Bo kaiyom ikanakana na okowa kaverem? ³⁸Ma avi maranai ke katakovim ma kegha da karutinim akii ku numa? Bo kam gara kegha ma gara kaverem? ³⁹Avi maranai kugubaga na kanae kakitim? Bo gabura kamonai kumakamakai na karugenarim?’⁴⁰Ma kiiivavo ina vonapotesi bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuwina na nakanani ma varesiku. Ma aviyavisina kurina koberai na nakanani ma taku kuriku kota bera.’”

⁴¹“Ma wawaya dugenai ina vonesi bo, ‘Konetaweyana! Tami God ivi magimi. Keyama karata makamakii nonowina ivovunaghi da Devil ma ina aneya kubiisi na tami yavata nake kanae,’⁴²iyamna vitonara ikariku na vavai ke kota vereku. Kaiyoku ikanakana na okowa ke kota vereku. ⁴³Ke kotakoviku na kokitakyoweku da ke kota rutiniku ami ku numa. Kaku gara kegha na gara ke kota vereku. Gabura kamonai agubaga na ke kota rugenariku.”

⁴⁴“Ma nani wawayisi dugenai ina vonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarakarim, bo kaiyom ikanakana, bo kunumataya da kakitakyowem, bo kam gara kegha, bo kugubaga gabura kamonai na ke kati vitem?’⁴⁵Ma kiiivavo ina vonapotesi bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuwina kokitakyowei ma ke koti vitei na tuna nakanani ma taku

^o25:29 Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18

^p25:30 Mat 8:12, 22:13; Luk 13:28

^q25:31 Mat 16:27, 19:28

kuriku kota berai.^r ⁴⁶Vaghina ma, nani damsi dugenai na ina nae da kovogha makamakii nonowina ina viiya. Ma wawaya maninisi na ina nae da yawasa makamakii nonowina ina viiya.”^r

**Babada ivi ogatara
da Yesu iti raboboi.**

(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

26 Yesu weni vibeyebeyena ivi kovini na kana kivikivina kurisi ivona bo, ²“Koakovi da mara ruwa ina kovi na Pasova kamna kana mara. Ma taku Wawaya Natusi, wawaya sago ini wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina tereku da ina tuparatuku.”^s

³Ma nani maranai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi ki-idaburana da taparoro badana ghamana Kayapas ina numiiyai ⁴ivivi ogatara da ikikava gavunai Yesu ita paniya ma iti raboboi. ⁵Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamonai taberai iyamna koroto ghamana ini kayotirana da kwanatu ina kayoresoi.”

Wavine Yesu ivi monaghi.

(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

⁶Yesu inumataya ku Betani kwanatuna da Saimon ina numiiyai imakamakai. Tomowina kunonai gubaga kana vava giipo ininina ikam yavui. ⁷Ma Yesu nevanevanai ikenavipika da ikamkam ma wavine sago ipisi kurina, ina diudeu kamonai na oira ghabughabuna, miiyanina irakata kirakai. Ikavari ipisi da Yesu ku gayamina ivotepoi.^t ⁸Ma kana kivikivina ikitai da nuwanuwasi ipughu. Ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei? ⁹Nani oirina iti gimarei da

mane ghamana ita viiya da wawaya moyamayakisi ita veresi.”

¹⁰Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivi sisiyei na ivonesi bo, “Weni wavinena kovoterekuyowei, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina kuriku iberai. ¹¹Moyamayakisi na mara nonowa gwabimiyai emakamakai, ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.^u ¹²Weni wavinena oira ghabughabuna ivotepoi ku tepaku na tupuwiku ivovunaghi da dogoku kubiine. ¹³Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina ina dimadimei na aviyavisina weni wavinena iberai na ini sisiyei da notana ina viiviiya.”

**Judas ivi vaghinei da
Yesu ini wawanei.**

(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot, ma tuna inae taparoro babadisi i babada kurisi. ¹⁵Ivi tarakiiyanesi bo, “Yesu ani wawanei na aviyavisina ku imaku kona terei?” Ma ti na silva riririghisi ivi yavi da 30 ma ivi miiyei.^v ¹⁶Vaghina ma, Judas ivi karei da keta iekwekwai da ikikava Yesu ku imasi ita terei.

**Yesu kana kivikivina yavata
Pasova kamna ivi karei.**

(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,
21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷Jiu damsi i kaporagha sago kana vava ‘Parawa Kiipanina’ ma nani kamna na mara ivi 8 ina verau. Ma nona marana nani kaporaghina kamonai na kana vava Pasova. Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Imapatana kekayokayowei da kana vovunagha Pasova kamna kubiine?”

^r25:46 Dan 12:2 ^s26:2 Exod 12:1-27

^t26:7 Luk 7:37-38

^u26:11 Deut 15:11 ^v26:15 Zech 11:12

¹⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani ma kovonei, ‘Ita Bada ivona bo, Kaku mara ipisi. Kaku kivikivina yavata Pasova kamna kana berai am numa kamonai.”
¹⁹Vaghina ma, kana kivikivina inae ma ikikava ivonavonesi na iberai, Pasova kamna kubiine ivokuyakuya.

²⁰Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivi 12 yavata nevanevasiyai ikenavipika da ita kam. ²¹Ma ikamkam kamonai na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, kamotiyai wawaya sago ini wawaneku.”

²²Kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai, ma sago sago duma ivonavonei bo, “Bada, ke taku, bo?”

²³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawayina ini wawaneku na taku yavata parawa ku dabira kakiikutuva patapata.^w ²⁴Ikikava peroperoveta igituma na nakanani taku Wawayina Natusi ana rabobo. Ma meni wawayina ina viviwawaneku na iti nuwapoya kirakai iyamna ini kamyuyuwa kirakai. Ita biibai da nani wawayina ke meyani ita tupuwa.”

²⁵Ma Judas, viwawana wawayina, ivonei bo, “Bada, ke taku, bo?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “E, vaghina, tam. Kuvi debe meyan.”

Yesu ina kam turina.

(Mak 14:22-26; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

²⁶Ikamkam kamonai na Yesu parawa sago iviia ma God kurina ivi kiikiwa ma ivogimai da kana kivikivina یرهghisi. Ma ivonesi bo, “Koviiya ma kokani. Weni tuna tupuwiku.”

²⁷Ma bade redu iviia ma ivi kiikiwa. Ma kana kivikivina iveresi ma ivonesi bo, “Peyarimi weni redunai kouma. ²⁸Weni tuna taraku. Imatakira da God ma ina wawaya yavata vivaghina vuna makamakii nonowina eberaberai. Taraku ina sororo da wawaya peyarisi i berabero God ina notatawei.^x ²⁹Avonavonemi da wain ke anuma meyei ina nanae da mara karakava aku Mamai ina vikiivavona kamonai na tuma patapata.”

³⁰Ma vaghina, vokavara tavorina sago iravi ikovi ma ikiibau ku Oliv koyana.

Yesu ivona da kara Pita ini bero.

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Weni didibarinai peyarimi kona verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,

‘Sipu kii koyakoyagha ina kiivunui, ma sipu yavona ini verubogebogesi.’^y

³²Ma rabobowai ana vomiiiri murinai na ani nao ana nae ku Gariri.”^z

³³Ma Pita ivona bo, “Mikeda kam kivikivina kudubisi ina verukuyowem ma taku na ke meyani da ana verukuyowem.”

³⁴Ma Yesu, Pita ivonei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai, muriyai da kokoreko ina tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”

³⁵Ma Pita ivona bo, “Kegha! Namanaki inakoviku da taku na kam kivikivina na yavata ini rabobota, ke meyani ana vona da ke atakovim!”

Ma kana kivikivina peyarisi sisiyina sago ivonei.

^w26:23 Psa 41:9 ^x26:28 Exod 24:8; Jer 31:31-34 ^y26:31 Zech 13:7

^z26:32 Mat 28:16

Yesu Getsemani dobunai inipowana.

(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶ Yesu kana kivikivina yavata inae ku gawara sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana nae noke da ana nipowana.”

³⁷ Ma Yesu ita nae na Pita ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon irutinishi da yavata inae. Ma damina iviia da nuwanuwana kamoni ivisivisi ma nuwapoya ikiivunui. ³⁸ Ma ivi aroba ivonesi bo, “Aviyavisina nuwanuwaku kamoni damina aviiviiya na tuna nuwapoyina ekiikiivunuku. Ke kona kuyoweku, weni dobunai komakai da kokita ma yavata tabanebanenega.”

³⁹ Yesu ine gisina ma itawotei da maghighina ku tano ma inipowana bo, “Aku Mamai, kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowanai keberai.”

⁴⁰ Yesu ivovira kana kivikivina ivi aroba kurisi ma ikitisi da ivivi keneyana na Pita ivonei bo, “Kade kota banenega mara gisina bo kegha?

⁴¹ Kokitabanenega ma konipowana da ruyagha ke kona panani. Kanumimi ina kayowana ma tupuwimi na imitamita.”

⁴² Vaghina ma, mara viruwina ikuyowesi da ine gisina ma inipowana bo, “Mamai, mikedda ke kovokovoghina da vokwarakwara reduna kuna vitawei na vaghina, anumai da am kayowana ina tupuwa.” ⁴³ Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ikitisi da bade ivivi keneyaname, iyamna matasi ikiikovoghi.

⁴⁴ Ma vaghina, mara viarobina Yesu ikuyowesi inae ma nipowanai sisiyina sago iterei. ⁴⁵ Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ivonesi bo,

“Karakava da kokenakena ma koiyakam bo? Kokitai, taku Wawayaya Natusi kaku mara inekiibau da viwawana wawayina ini wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina tereku. ⁴⁶ Kovomiiri ma tanae. Kokitai, viwawana wawayina inekiibau.”

Seri wawayisi Yesu ipaniya.

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴⁷ Yesu ivivi sisiya kamoni na Judas, tuna Yesu kana kivikivina sago ivi 12 kamosiyai na koroto ghamana yavata ere kepatisi ma ere serisi inekiibau. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu dami i babada ivonatawesi. ⁴⁸ Karakava da ita pisi na Judas ivonesi bo, “Wawayina ana yoyoni na vaghina wawayina. Tuna kopaniya.”

⁴⁹ Vaghina ma, Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Kiiwa, kiiwa, Bada.” Ma iyani.

⁵⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Kwinaku, aviyavisina kenotanotai na vaghina, keberai.”

Ma nani korotona ipisi da Yesu ivotatani ma ipaniya. ⁵¹ Ma kana kivikivina sago ina seri itinatawei da taparoro badana ghamana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. ⁵² Ma Yesu ivona bo, “Am seri ketupasusura meyei, iyamna iyavo kava seriyai itona na seriyai ina rabobo. ⁵³ Kotakovi da ati kwatu aku Mamai kurina na yaghiyaghina aneya korotosi ita vonatawesi da kubiiku iti tona.” ⁵⁴ Ma mikedda weni berana ata berai na aviyavisina peroperoveta igirumi na ke ita tupuwa.”

⁵⁵ Vaghina ma, Yesu nani korotona ivonesi bo, “Avi kubiine seri da kepata kopiyei da kota paniku, nakanani ma taku kayakayayiku? Mara nonowa

**26:53 Yesu ivona da aneya ‘legion’ ivi 12 ita pisi, iyamna da aneya 72 tausan ita pisi da iti tona.

Taparoro Numana garina kamonai avivi beyebeyena ma ke kota paniku.^a ⁵⁶Ma aviyavisina peroperoveta namada igirumi da ita tupuwa na wekarakava etuputupuwa na idebei kurita da vonavaghata.”

Nani murinai kana kivikivina ivoterei da iverukuyowei.

Yesu Sanhidran dughuna maghinonai imiri.

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19:24)

⁵⁷Iyavo kava Yesu ipaniya na irutini ma yavata inae da Taparoro Badana Ghamana Kayapas ina ku numa. Ma nani dobnai vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana. ⁵⁸Ma Pita ina kina kava murisiyai ikivinisi da Kayapas ina numa garina ku kamona irui. Ma numa kana potapota wawayisi yavata imakiivipika ma ita kitai da aviyavisina ita tupuwa. ⁵⁹Taparoro babadisi i babada ma Sanhidran babada kudubisi keta iekwekwai da sisiya viberowai Yesu iti wavui ma iti raboboi. ⁶⁰Ma wawayi ipeyari ivom-iiri da sisiya viviberosi iberabera ma ke ruvaruvana da aviyavisina ita panani da Yesu iti wavui. Turinai na tomotomowa ruwa imiirikiibau ⁶¹ma ivona bo, “Weni tomowina ivona da God ina Taparoro Numana ita rikatawei ma mara aroba kamona ita vowa meyei.”^b

⁶²Ma taparoro badana ghamana ivom-iiri ma Yesu ivonei bo, “Iwavum na ikikava kuna vonapotesi? Kam papara kuna vowai bo kegha?” ⁶³Ma Yesu kawana ipota. Ma ivona meyei bo, “God makamakii nonowina avanai vonavaghata kevonekai. Tam God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? Tam God Natuna, bo?”

⁶⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina, kuvona bubuna. Ma peyari avonavonemi da mara epipisi da taku Wawayi Natusi kona kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyani ana makamakai, ma bade kona kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”^c

⁶⁵Taparoro badana ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu da kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Kovi yanei! God ivi avaberowei! Ivona da tuna na God! Ke vimamata wawayisi tekwei da ini wavui, iyamna namada tuna mani ina sisiya tavi yanei!”^d ⁶⁶Ami nota ikikava?”

Ma Sanhidran wawayisi ivonapotei bo, “Wawayi berona! Kana kovogha na rabobo!”

⁶⁷Ma ivi karei da maghighina ikanukanui ma piideyai iraravi. Ma viya nevanavana itapitapiya^e ⁶⁸ma ivonavonavinamei bo, “Kuvona da tam na God ina Vivinevine Wawayina. Tam peroveta na kade kuta vonekai da iyi iravim.”

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.

(Mak 14:66-72; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

⁶⁹Ma Pita na numa garina kamonai imakamakai ma bigabiga wavine sago ipisi da ivonei bo, “Akitim da tam bade Gariri tomowa Yesu yavata kobababa.”

⁷⁰Ma Pita ivi bero ma wawayi maghinosiyai ivona bo, “Taku ke atakovi da avi kisisiyei.” ⁷¹Ma ikiibau gari ku matuketina ma bigabiga wavinena sago Pita ikitai ma wawayi viya ivivi miriyana na kurisi ivona bo, “Weni tomowina na Yesu, Nasaret wawayi yavata ibababa.”

^a26:55 Luk 19:47, 21:37 ^b26:61 Jon 2:19 ^c26:64 Dan 7:13

^d26:65 Lev 24:16 ^e26:67 Isa 50:6

⁷²Mara viruwina Pita ivi bero, ivona bo, “God vavanai vonavaghata avon-avonemi da nani tomowina ke atakovi.”

⁷³Ke mara gurina ma nani wawayisi baranai ivivi miiriyana ipisi Pita kurina ma ivonei bo, “Vonavaghata, tam ina wawaya sago ma bade am sisiya viyan-ina na Gariri damsi nakanani.”

⁷⁴Ma Pita ivonesi bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da nani tomowina ke atakovi. Mikeda aibero na aivaghinei da God kovogha ina vereku.”

Ma ina sisiya turina itereterei na kokoreko itou. ⁷⁵Ma yaghiyaghinai Pita ina nota ivovira da ikikava Yesu ivivi sisiya na inotai. Yesu ivona bo, “Muriyai da kokoreko ina tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.” Ma vaghina, Pita ikiibau ku kupuna ma itusiyasiyapa.

Wawaya Yesu irutini Pailat kurina.

(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

27 Mara boiboiyai na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada kudubisi ivi ogatara da ikikava Yesu iti raboboi. ²Ma imana ikuni ma irutini inae Pailat kurina. Tuna na Rome kana bada sago ma ivonatawei da Judiya dobuna ivivi badei.

Judas irabobo.

(Apos 1:18-19)

³Judas, tuna viwawana wawayina na sisiya ivi yanei da Sanhidran babada ivi vaghinei da Yesu iti raboboi. Ma damina iviia da bera berona iberai na ivi nuwapoya kirakai. Ma nani 30 silva riririghisi taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada gwabisiyai iviia na ikavari ivovira da ita vere meyesi.^f ⁴Ma ivonesi bo, “Abera beroi da wawaya ina berabero kegha ma avi wawanei da koni raboboi.”

Ma ivonapotei bo, “Tam kava kam wavu. Tokai ke kati nuwapoyei.”

⁵Vaghina ma, Judas nani 30 silva riririghisi Taparoro Numana ku kamona ivi tawetaweyana. Ma ikiibau inae da iruke.

⁶Taparoro babadisi i babada nani riririghisi iyuna ma ivona bo, “Weni tuna na puka manena, ma vonaviyoyovana evonavoneta da ke ruvaruvana da Taparoro Numana kana mane yavata tikiikapui.” ⁷Ivi dughu ma ivi vaghinei da riririghisi ivoviviri na bayawa yamoy-ama wawayina gwabinai tano igimari da kupuna damsi kii karawaga. ⁸Tuna kubiine nani tanona patana da ekwatuk-watui da ‘Tara Tanona.’

⁹Weni tanona igimari na ikikava peroveta Jerimaya ivi sisiyei na berana itupuwa. Ivona bo, “Israel damsi ivi vaghinei da wawayina kana miia na 30 silva riririghisi. Ma manena ivi-ia^g ¹⁰da iruvoviviri da bayawa yamoy-ama wawayina gwabinai tano igimari. Ikikava Bada sisiya bagibagina iverevereku na nakanani itupuwa.”

Pailat, Yesu ivi tupavirei.

(Mak 15:2-5; Luk 23:3-5; Jon 18:33-38)

¹¹Yesu na Judiya dobuna kana bada Pailat maghinonai imiimiiri ma Pailat ivi tupavirevirei. Ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kuvona bubuna.” ¹²Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi karei da Yesu ivivi wavui na ke ita vonapotesi.

¹³Tuna kubiine Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Kade, wavu kudubina evereverem na kiyanesi bo kegha?”

¹⁴Ma Yesu ivi kawapotapota da i sisiya ke sago ita vonapotei na Pailat ivi deye kirakiiyei.

^f27:3 Apos 1:18-19 ^g27:9 Zech 11:12-13

**Pailat ivonakiiyaragha
da Yesu ini raboboi.**

*(Mak 15:6-15; Luk 23:13-25;
Jon 18:39-19:16)*

¹⁵ Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai koroto i kayowanai wawaya sago gabura kamonai ina votawei. ¹⁶ Ma nani maranai tomowa sago gabura kamonai imakamakai, kana vava Barabas. Ma wawaya peyarina iakovi da tuna tomowa kayakayayina. ¹⁷ Ma koroto ghamana ipisi na Pailat ivi tarakiiyanesi bo, “Meni wawayina kokayokayowei da kubiimi ana votawei? Barabas bo Yesu, tuna na wawaya viya evonavonei da God ina Vivinevine Wawayina.” ¹⁸ Pailat iakovi da taparoro babadisi i babada na Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine irutinapiyei kurina.

¹⁹ Ma Pailat vitupavira gawarinai imakamakai na kawana sisiya ivonatawei kurina. “Nani wawayina kevotesi. Ke aviyavisina sago kuna berai kurina. Tuna ina berabero kegha. Taku didibarai wawayina avi matuwei na ayabumana kirakai.”

²⁰ Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada koroto ghamana ivivi nuwatinisi da ita vona bo, “Barabas kevotesi ma Yesu na kevi raboboi.”

²¹ Ma Pailat ivi tarakiiyana meyesi bo, “Wawaya na ruwa, ma meni wawayina kokayokayowei da ana votawei kubiimi?”

Ma peyarisai ikarayogosi bo, “Barabas!”

²² Ma Pailat ivonesi bo, “Ma weni tomowina Yesu, wawaya evonavona da tuna na God ina Vivinevine Wawayina na ikikava ana berai?”

Ma kudubisi ighekiirara bo, “Kotuparatui!”

²³ Ma bade ivonapotesi bo, “Avi kubiine kana tuparatui? Aviyavisina ibera beroi?”

Ma kegha da koroto ighekiirame. “Kotuparatui! Kotuparatui!”

²⁴ Pailat damina iviia da ke kovokovoghina da wawaya i nota ita tinavirai. Ma ikitai da gisina kava viruwa ghamana ita tu puwa. Tuna kubiine bigabiga sago ivonei da okowa ikavarapiyei ma koroto maghinosiyai imana ikowai. Ivonesi bo, “Weni tomowina tarana ina sororo na ke taku wavuna ana kavari, tami mani kami wavu!”^h

²⁵ Ma wawaya kudubisi nani korotona kamonai ivonapotei bo, “Tarana na tokai ma natunatakai wavuna kana kavari!”

²⁶ Vaghina ma Pailat, Barabas gabura kamonai ivotawei da ikiibau. Ma Yesu na ivi damani seri damsi kurisi da ita kwapui ma ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivi agaberowei.

(Mak 15:16-20; Luk 23:11; Jon 19:2-3)

²⁷ Seri wawayisi viya Yesu irutini i numa garina ku kamona ma seri damsi kudubisi ikwaturiyariyesi da Yesu imiirigwagwari. ²⁸ Ma kana gara iru-pamatawei ma tarasovo yebayabarina ivi kotei. ²⁹ Ma urava ere iyiyona ivi-ya da imetami ma gayamina itaratani, kiivavo kana tarapinawa ivi bonebonei. Ma diwona ku katagheyana iterei. Tuna nakanani ma kiivavo ina diwona. Ma ivi beroberowei da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivonavonavinamei. Ivonei bo, “Kiiwa kiiwa, tam Jiu damsi i kiivavo!” ³⁰ Ma ikanukanui ma diwona imanai itinaneboi da gayamina iraravi. ³¹ Ivi namei ikovi ma tarasovo yebayabarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi kotei. Ma irutini ikiibau da ita tuparatui.

^h27:24 Deut 21:6-9

Seri wawayisi Yesu ituparatui.

(Mak 15:21-32; Luk
23:26-43; Jon 19:17-27)

³²Seri wawayisi Yesu irutini da Jerusalem ikiibutawei inenae. Ma ketiyai tomowa sago ipanani, kana vava Saimon, ina dobu Sairini.^{††} Ma seri damsi idarui da Yesu kana korosi ikavari. ³³Inekiibau ku koya sago, kana vava Gorugata.^{‡‡} ³⁴Ma wain ikavarapiyei ma gegura kawakiikwarikwarina yavata igwada ma Yesu iverei da itumai. Ikara tovonni ma ibarei, ke itumai.ⁱ ³⁵Vaghina ma ku korosi ituparatui. Ma seri damsi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.^j

³⁶Nani murinai imakiivipika da Yesu iti matatetei. ³⁷Ma Yesu gayamina ma ku tepana vonaverena igirumi imakamakai, ivi debei da avi kubiine ituparatui. Igiruma bo, “Weni na Yesu, Jiu damsi i kiivavo.” ³⁸Ma yapiyapi damsi ruwa Yesu yavata ituparatusi, sago katagheyana ivi miirini ma sago dugenai ivi miirini.

³⁹Ma wawaya ketiyai inenae ma ipipisi na Yesu ikarakara vibagibagiyei ma ikiikiirara, ivonavonaberoberoi.^k ⁴⁰Ivonavonei bo, “Tam kuvona da Taparoro Numana kuta rikai ma mara aroba kamona kuta vowa meyei. Tam God Natuna, bo? Mede kevi yawasa meyem da korosiyai keoru!”^l

⁴¹Ma bade taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada Yesu ivonavon-

aviiviyakei. ⁴²Ivonavona bo, “Wawaya bogii ma bogiyyai ivivi yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani iti yawasa meyei. Ivonavoneta da tuna Israel kana kiivavo na mede tuna mani ina rewapanai korosiyai eoru da takitai ma titumaghane. ⁴³God itumaghane ma ivona da tuna God Natuna. Vaghina, takitai da God ekayokayowe i da ini yawasi bo kegha.”^m

⁴⁴Ma nani totomowisi ruwa Yesu ririnai ituparatusi na ti yavata ivonavonaviiviyakei.

Yesu irabobo.

(Mak 15:33-41; Luk
23:44-49; Jon 19:28-30)

⁴⁵Madegha punai dobu kudubina ivi nubakutuvi, ma nakanani imakai da ku ravi madegha. ⁴⁶Ma ravi madeghinai Yesu ikiirara bo, “*Eloi, Eloi, lama sabachthani?*” Sisiyina iyamna na “Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?”ⁿ

⁴⁷Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi yana beroi ma ivona bo, “Kovi yana, Elaidiya ekwatukwatu.” ⁴⁸Ma wawaya sago yaghiyaghina iverau da gumba^o ivokutuvi ku wain kamona. Ma ku kii gurina ivi kavini ma ivororona da Yesu ita karasusui.^o

⁴⁹Ma wawaya viya ivona bo, “Kevoterei. Takitai, kade Elaidiya ina pisi da ini yawasi bo kegha.”

⁵⁰Vaghina ma Yesu ikiirarame, yapurana itatawei ma irabobo.

⁵¹Ma tuna maranai Taparoro Numana kana tupayaragha garana ba-

^{††}27:32 Sairini na kwanatu sago Africa kamona.

^{‡‡}27:33 Gorugata iyamna ‘Teuteu Gawarina,’ ma nani dobunai wawaya ikiivunuwana.

^o27:48 *gumba*: gumba na ‘sponge.’

ⁱ27:34 Psa 69:21 ^j27:35 Psa 22:18 ^k27:39 Psa 22:7, 109:25

^l27:40 Mat 26:61; Jon 2:19 ^m27:43 Psa 22:8 ⁿ27:46 Psa 22:1

^o27:48 Psa 69:21

sunai itamosika, tepanai ivi karei da ioru ku kapina da nake ma wike.^p Ma nukenuke dobu inukei da wakima ivi tamosepisepiyana. ^{q52}Ma bade karawaga kamona dogo kawasi itamotote da God ina wawaya vovokaravisi irukwamakai na rabobowai ivomiiri. ⁵³Ma karakava Yesu rabobowai ina vomiri ma murinai nani wawayisi vovokaravisi ina rui ku Jerusalem da wawaya peyarisi ina kitisi.

⁵⁴Ma seri damsi i senturiyon yavata Yesu ivivi matatetei na nukenuke damina iviia ma aviyavisina peyarina itupuwa na ikitai da iyabumana kirakai ma ivona bo, “Vonavaghata, weni to-mowina tuna God Natuna.”

⁵⁵Ma wivine viya Gariri kamona ivomiiri da Yesu yavata ibababa da kana vavai ivivi tava ma ikoyakoyaghi. Nani wivinesi imiiritaweyana da Yesu korosi tepanai ikitakitai, ^{r56}ma kamosiyai na Meri Magadarini, Jemes ma Joses i maduwa Meri, ma Zebedi kawana, tuna Jemes ma Jon i maduwa.

Yesu tupuwina ku karawaga iterei.

(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁵⁷Ravi ipika ma mura tomowina sago inekiibau. Kana vava Josepa ma ina kwanatu na Arimateya, Judiya dobuna kamona. Ma tuna Yesu kana kivikivina sago. ⁵⁸Inae Pailat kurina ma ivi nowi da Yesu tupuwina ita viiya. Ma Pailat vivaghina sisiyina ivonatawei seri damsi kurisi da Josepa, Yesu tupuwina ita kavari. ⁵⁹Ma Josepa inae da Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei ma kwarewa vunai igerei.^{s8} ⁶⁰Ma Josepa namada buba sago iyamoni da karakava ita rabobo na tupuwina nani dobunai ita terei. Ma Yesu tupuwina

ikavari inae ma nani bubana ku kamona iterei. Ma wakima ghamana itabiri da buba kawana igudupotai ma ikuyowei. ⁶¹Meri Magadarini ma Meri sago ivi ruwa imakai da karawaga imakiikarokaroni ma aviyavisina peyarina Josepa iberaberai na igayogayoi.

Karawaga kana potapota.

⁶²Mara itom na viyakam marana. Ma taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi inae Pailat kurina. ⁶³Ivonei bo, “Bada, Yesu na viviberona ma kanotanotai da ivona bo, ‘Ana rabobo ma mara viarobina kamona rabobowai ana vomiri.’^s ⁶⁴Tuna kubiine seri damsi viya kevonatawesi da kana buba ina potapotai da mara aroba ina kovi. Nakanani kuna berai da kana kivikivina ke ruvaruvana da tupuwina ina yapini ma muriyai wawaya ina vonesi da tuna rabobowai ivomiiri. Mikeda nakanani ina tupuwa na weni viberona na ina bero kirakai, ke Yesu ina vibero viya nakanani.”

⁶⁵Ma Pailat ivonesi bo, “Vaghina, seri damsi yavata konae ma karawaga kopota bubuni.”

⁶⁶Vaghina ma inae ma karawagai dobodobo iviia ma buba matuketina ipasipotai, ivi matakira da wawaya ke ita votawei. Ma seri damsi iteresi da buba ipotapotai.

Yesu rabobowai ivomiiri.

(Mak 16:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

28 Viyakam marana ikovi ma mara tomtomwai Meri Magadarini ma Meri sago inae Yesu kana ku karawaga da ita kitai. ²Ma God ina aneya sago kunumai ioru ma nukenuke ghamana

^{s8}27:59 Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni.

^p27:51 Mat 4:17; Mak 1:15 ^q27:51 Exod 26:31-33 ^r27:55 Luk 8:2-3

^s27:63 Mat 16:21, 17:23, 20:19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

itupuwa. Inae Yesu kana ku buba ma wakima ghamana buba kawana igudui na wakimina itabiratawei ma tepanai imakai. ³Maghighina kitana vovokadadarina ma kana gara poipoi kirakiina da kitana matakamokamona. ⁴Seri wawayisi iyabumana kirakai da ikirokiroro ma iririgha ku tano da ivi kiiparoparowesi da nama wawayi raborabobosi.

⁵Ma aneyina wivinesi ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Akovi da Yesu itu-paratui na tuna koekwekwai. ⁶Tuna ke weni. Namada rabobowai ivomi-iri. Ikikava ivonavonemi na nakanani itupuwa. Kopisi da ikenakena gawarina kona kitai. ⁷Ma yaghiyaghina konae da kana kivikivina kona vonesi bo, ‘Yesu rabobowai ivomiiri. Ma ini nao ku Gariri, nani dobunai kona panani.’ Vaghina, avonemi.”

⁸Wivinesi yaghiyaghina karawaga ikuyowei, ti na ere yabuyabumanisi ma kegha da ivi nuwabiibii kirakai. Veru ivi karei da kana kivikivina ita vonesi, ⁹ma keta borina na Yesu itawanaki-ibuwei da ivonesi bo, “Kiiwa, kiiwa!” Ma wivinesi inae kurina, itawotesi ku maghinona da kaena ivotani ma ivokavakavari. ¹⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Konae da varevaresiku kona vonesi da ina nae ku Gariri ma nani dobunai ina pananiku.”

Seri wawayisi ivi mamatara.

¹¹Nani wivinesi inenae na seri damsi buba ipotapotai na viya ivovira ku kwantu da karawagai aviyavisina itupuwa na taparoro babadisi i babada kurisi ivi mamatarei. ¹²Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i

babada ivi kiidaburana ma ivi dughu. Mane ghamana seri damsi ivi miiyesi da iti bero. ¹³Ma ivonesi bo, “Weni nakanani kovi bero. ‘Didibarai kakenakena ma kana kivikivina ipisi da tupuwina iyapiya.’ ¹⁴Ma mikeda Pailat weni sisiyina ini yanei na ke koni nuwapoyei, iyamna tokai kami papara kana vovai da ke aviyavisina berona kurimi ina berai.”

¹⁵Vaghina ma potapota damsi mane iviia ma ikikava ivonavonesi na nakanani iberai. Nani vibero sisiyina Jiu damsi kamonai ivoviteteyanei da karako patana da emakamakai.

Yesu inekiibau kana kivikivina kurisi.

(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁶Yesu kana kivikivina ivi 11 ivi varavarisi da ita nae ku koya sago Gariri kamonai na vaghina inae. ¹⁷Nani dobunai Yesu ikitai na ivokavakavari. Ma viya i nota iragharagha da tuna Yesu bo kegha. ¹⁸Yesu kurisi imiiririya ma ivonesi bo, “God rewapana ivereku da bera kudubina kunumai ma dobuwai ani badei. ¹⁹Tuna kubiine avonavonatawemi kona nae da dobu ma dobu, dam ma dam kurisi koni beyebeyesi da ini tumaghaneku ma ina kiviniku. Ma Mamai ma Natuna ma Kanuma Vovokaravina avasiyai kona babataitosi. ²⁰Koni beyebeyesi da aku sisiya bagibagisi peyarina avi beyebeyemi na ina votekateke yavui. Ma konota bogai da taku mara nonowa gwabimiyai ana makamakai, karako da ku mara damona.”

Yesu Keriso Varana Biibiina

Mak

Igirumi

(Mark)

Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Mak igiruma bo, ‘Yesu Keriso God Natuna varana biibiina na weni.’ Ina giruma kamonai Mak ivi debei da Yesu na ke sisiya kava ma ere rewapanina bera ipeyari iberai. Iki-kava ivi beyebeyena, iki-kava kanuma beroberosi ighegavovorisi, ma iki-kava wawaya i berabero inotatawei na weni berasi peyarina Yesu ina rewapana ivi debei kurita. Ma bade Yesu ivi debe meyei da tuna na ‘Wawaya Natusi’ ioru ku dobu da ina yawasa ivere meyei ma wawaya ivotawesi da i berabero ikiibutawei.

Iki-kava Mak igiruma na maninina ma rewapanina ma aviyavisina Yesu iberai na tuna ivi sisiyei ma aviyavisina Yesu ivi beyebeyena na ke iti sisiya kirakiiyei. Kunona Jon Babataito ina biga gisi vaghina ivi sisiyei ma bade muriyai iki-kava Yesu ibabataito ma warereyai ruyagha ipanani na ivi sisiyei. Nani murinai Mak ivi karei da Yesu ina biga ivi debei, ivoneta iki-kava ivivi beyebeyena ma bade iki-kava wawaya ivivi yawasisi. Ma varagutugutuna enenae na ivi debei kurita da nani kamonai kana kivikivina Yesu akovina iviiviiya. Ma bade iyavo kava ighaviyei na i nuwapughu kurina irakaradata. Ma Mak ina giruma turinai na aviyavisina itupuwa Pam Sande da ku Ista Sande kamonai, iki-kava

Yesu ituparatui ma iki-kava rabobowai ivomiiri na peyarina ivi sisiyei.

Mak 16.8 murinai na aviyavisina Mak igirumi na rorova mara katamaninai iwapa. Muriyai wawaya viya na ti mani i nota igirumi da Mak ina buka damona iterei.

Mak ina nota weni nakanani irereghi. Sapta 1:1-13 Giruma ivotawei.

Sapta 1:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamonai.

Sapta 10:1-52 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 11:1 da ku 15:47 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.

Sapta 16:1-8 Yesu rabobowai ivomiiri.

Sapta 16:9-20 Yesu irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

Jon Babataito idima.

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

1 Yesu Keriso* na God Natuna ma varana biibiina tikarei. ²Peroveta Aisaya igiruma da God ivona bo,

“Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei,

Tuna am keta ina vovunaghi.”^v

³“Wawaya sago warereyai erurukwatu bo,

‘Bada epipisi, tuna kubiine kovovunagha meyemi,

ina keta maninina koberai.”^w

⁴Ma vaghina Jon inekiibau da warereyai wawaya ibababataitosi ma idimadima, ivonavonesi bo, “Ami berabero kubiine kovinimaya ma ami nota korereghi da nani berasi kona takuputei ma kona babataito. Nakanani kona berai na God ami berabero ina notatawei.”

⁵Ma wawaya peyarisi Judiya dobuna ma Jerusalem kamonai ikiikiibau Jon ku-

***1:1 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

rina da i bera beroberosi ivivi mamatarei ma Jodan okowinai Jon ibababataitosi.

⁶Ma Jon kana gara na kamel vunivun-inai iyamoni ma borikiide borinai iveru-viviri. Ma kana vavai na madikapoka ma manigewa.^x ⁷Ma ina dima kamonai ivona bo, “Wawaya sago murikuwai epipisi na tuna ina rewapana irakata kirakai, ke taku nakanani. Taku ke tomowa kiimataniku da ata tawopika da kaena kana terepapara uravina ata rupamatawei. ⁸Taku na okowai ababataitomi ma tuna na Kanuma Vovokaravina ina babataitomi.”

Jon, Yesu ibabataitoi.

(Mat 3:13-4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

⁹Ke mara gurina ma Yesu ivomiri da Nasaret meyagina Gariri dobuna kamonai ikuyowei ma inae Jon kurina da Jodan okowinai ibabataito.

¹⁰Ma okowa kamonai igheghetawei na ikita da kunuma itamotate ma Kanuma Vovokaravina iororu kurina, kitana nakanani ma gabubu. ¹¹Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku vaghata. Tam na nuwanuwaku, ainuwabihiyem.”^y

Seitan, Yesu iruyaghai.

¹²Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu ivi nowei da maninina inae ku warere. ¹³Mara 40 warereyai imakamakai ma nani kamonai Seitan iruruyaghai. Ma Yesu ghamoghamo dipa yavata imakamakai ma aneya ikoyakoy-agma bubuni.

Yesu wito damsi ikwatusi da kana kivikivina.

(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15, 5:1-11)

¹⁴Jon ku gabura itereruwai ma murinai na Yesu inae ku Gariri

dobuna ma God varana biibiina idimadime. ¹⁵Ivona bo, “Karako na marana vaghata ipisi. God ina vikiivavona namada enenekiibau kurimi. Ami berabero kovinimayei ma komiirikupukuputei. Ma God varana biibiina kovi tumaghanei!”^z

¹⁶Mara sago Yesu Gariri tokana baranai ibaba inenae da Saimon tina kikei Anduru yavata ikitisi. Ti na wito damsi ma i wito itawetawei. ¹⁷Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi, kokiviniku. Ma ani beyemi da wawaya kona konisi.” ¹⁸Yaghiyaghina i wito ivoterei ma ikivini.

¹⁹Ma Yesu ibaba gisina inae na Zebedi natunatuna Jemes da Jon ikitisi waka kamonai i wito ivovovunaghi.

²⁰Yaghiyaghina ikwatusi ma i mamai ina bigabiga wawayisi yavata waka kamonai ikuyowesi ma Yesu ikivini.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Luk 4:31-37)

²¹Yesu kana kivikivina yavata inae ku Kapeniyam kwanatuna. Ma viyakam marana inekiibau na inae ku kiki numana da irui ma vibeyebeyena ivi karei. ²²Ma wawaya ina vibeyebeyena ivi yanei na ivi deyei, iyamna tuna ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. Ivivi beyebeyena na nakanani ma rewapana ghamana gwabinai.^a

²³Ma tomowa sago ku kiki numana irui ma gwabinai na kanuma berona irunuma. ²⁴Ma ikiirara bo, “Yesu, Nasaret wawayim! Avi kuna berai kurikai? Kupisi da kuna gwaramutukai, bo? Akovim da tam God ina wawaya vovokaravim!”

^x1:6 2Kgs 1:8 ^y1:11 Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 9:7; Luk 3:22 ^z1:15 Mat 3:2 ^a1:22 Mat 7:28-29

²⁵Ma Yesu kanuma berona iyeghai bo, “Kawam epota. Tomowina kekiibutawei!”

²⁶Ma kanuma berona tomowina inuke kirakiiyei, ikiirara ma ikiibutawei. ²⁷Ma wawaya kudubisi ivi deyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Ikikava? Vibeyebeyena vuna etereterei na ivi rewapana kirakai. Ma bade kanuma beroberosi kurisi isisiya na evovotekatekei!”

²⁸Ma yaghiyaghinai sisiyina ikiibau, dobu ine yavui da wawaya peyarisi Gariri kamonai ivi yanei.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.

(*Mat 8:14-17; Luk 4:38-41*)

²⁹Yesu ma kana kivikivina kiki numana ikiibutawei ma Jemes da Jon yavata inae Saimon da Anduru i ku numa. ³⁰Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai na ina kepana tepanai ikenakena. Yesu inekiibau na wawaya yaghiyaghinai ivonei da wavinena igubaga. ³¹Ma irui kurina, imana iviia ma ivovimakinini na ininina inuba da iyawasa. Ma ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

³²Ravi ipika ma madegha ivokutuvi na kwanatu damsi i wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na peyarisi irutinapiyesi Yesu kurina. ³³Kwanatu damsi kudubisi numa maghinonai ivi kiidaburana, ³⁴ma Yesu wawaya peyarisi kii gubaga bogii ma bogiiai na ivi yawasisi. Ma bade kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai na peyarisi ikwavinisi. Ma kanuma beroberosi ivonatanisi da ke ini sisiya, iyamna iakovi da Yesu na iyai.

Yesu Gariri kamonai idima.

(*Luk 4:42-44*)

³⁵Mara tomtom didibarinai Yesu ivomiiri numa ikiibutawei inae ku dobu makiiwapana ma nani dobunai iniponipowana. ³⁶Ma Saimon turaturana yavata ivi karei da Yesu iekewekwai. ³⁷Ma ipanani na ivonei bo, “Wawaya peyarisi iekewekwim.”

³⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, tanae ku kwanatu viya da bade ti damsi kurisi ana dima. Tuna bigana kubiine apisi.”

³⁹Vaghina ma Gariri dobuna ine yavui, i kiki numasi kamosiyai idimadima ma kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwawikwavinisi.^b

Yesu tomowa ivi yawasi.

(*Mat 8:1-4; Luk 5:12-16*)

⁴⁰Tomowa sago ipisi Yesu kurina, tuna gubaga berona iviia da ininina kudubina ivi beroi. Maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi bo, “Kuna kayowei na kuni biibiiniku da ana yawasa. Akovim da tam kovokovoghim.”[†]

⁴¹Ma Yesu ivi kamyuyuwe i na ivororona da tomowina ivotovoni. Ma ivona bo, “Aivaghinei. Keyawasa.” ⁴²Ma yaghiyaghinai kana gubaga ikovi da iyawasa. ⁴³Muriyai da tomowina ita vonatawei ita nae, Yesu ivonatani da ke weni berana iti sisiyei. Ivona bo, ⁴⁴“Kevi yaneku. Ke kuni mamatara da taku avi yawasim. Kenae taparoro badana kurina da ina kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kesuwara. Nakanani wawaya kurisi kuni debe meyem da gubaga gwabimuwai ikovi.”^c

[†]1:40 Gubagina kana vava leprosy, tuna giipo ma eberabera i da wawaya tupuwina ikanikani ma inivisi damina ke ita viiviini.

^b1:39 Mat 4:23, 9:35 ^c1:44 Lev 14:1-32

⁴⁵Ma kegha, tomowina inae da ikweya wapawapa da wawaya peyarisi varana ivi yanei. Tuna kubiine Yesu ke kovokovoghina da debiiyai ita rui ku kwanatu kamosi ma dobu makii-wapasiyai imakamakai. Ma patana da wawaya peyarisi dobu bogii ma bogiiyai inenae kurina.

Yesu digadigana ivi yawasi.

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

2 Mara viya ikovi na Yesu ivovirame ku Kapeniyam kwanatuna. Ma wawaya sisiya ivi yanei da ina ku numa inekiibau. ²Ma koroto ghamana iriyeyi kurina da numa kamona itupo ma bade wawaya matariyai matuketa imiiripotei da ke sago taraboga ita makai. Ma Yesu na God vonana idimadimeyi kurisi. ³Ma nani kamona tomotomowa ruwamaruwa inekiibau. Kwinasi digadigana ritowai ipawoi da ita nae Yesu kurina. ⁴Ma taraboga kegha da ita neriya kurina iyamna koroto irakata kirakai. Tuna kubiine ipawoi ighae da ku numa tepana ma imapatana Yesu imiimiiri na tepana taraboga iberai da kwinasi ritowai ivi yoyowi da ioru kurina. ⁵Yesu damina iviia da i vitumaghana irakata kirakai da digadigana kurina ivona bo, “Natuku, am berabero anotatawei.”

⁶Ma korotona kamona na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya imakamakai. Ma ivivi nuwanotanota bo, ⁷“Avi kubiine weni tomowina nakanani isisiya? God iavaberowei, iyamna God ina kina kava kovokovoghina da berabero ina notatawei.”

⁸Yaghiyaghina Yesu i nota gavugavusi iakovi na ivonesi bo, “Avi kubiine nakanani koinuwanotanota? ⁹Meni sisiyina itekateka? Itekateka da digadigana kurina ata vona bo, ‘Am berabero anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da kurina ata vona bo, ‘Kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba,’ iyamna

matamiyai kona kitai da ina yawasa bo kegha. ¹⁰Bera bagibagina ana berai da ini matakira kurimi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai emakamakai da berabero ana notatawei.” Ma digadigana ivonei bo, ¹¹“Avonavonem, tam kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba kenae am ku numa.”

¹²Ma tomowina yaghiyaghina ivomiiri, ina kepana ikavari ma koroto matasiyai ibaba ikiibau. Ma peyarisi ivi deyei ma God ivi ghegheni da ivonavona bo, “Ke meyani bera nakanani kata kitai!”

Yesu, Livai ikwatui.

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³Mara sago Yesu ivovirame ku Gariri tokana. Ma toka baranai na koroto ghamana iriyeyi kurina, ma ivi karei da ivi beyebeyena kurisi. ¹⁴Ma ibaba inenae da tomowa sago ikitai, tomowina na Arupiyasi natuna Livai. Tuna ina biga gawarinai imakamakai ma teks mane wawaya gwabisiyai iyuyuna. Ma Yesu ivona bo, “Kekivini.” Ma vaghina Livai ivomiiri da ikivini.

¹⁵Nani murina Yesu, Livai ina numiyai ikamkam. Ma bade koroto ghamana iyavo kava mara nonowa Yesu yavata ibababa, kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi, peyarisi na Yesu ma kana kiviivina yavata ikamkam. ¹⁶Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ikitai. Ti na Perisi dami ma ke iti vaghine da berabero wawayisi ma teks yuyuna wawayisi yavata ikamkam. Tuna kubiine kana kiviivina ivi tarakiyanesi bo, “Avi kubiine wawaya beroberosi yavata ekamkam?”

¹⁷Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya yawawasisi na yaboyabo ke ita kayokayowei, gubagubagisi kava. Ke ata pisi wawaya maninisi kubiisi. Taku api da berabero wawayisi ata kwatusi.”

Yesu visiya ivi sisiyei.

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸ Mara sago Jon Babataito kana kivikivina ma Perisi damsi ivivi siya. Ma wawaya viya inae Yesu kurina ma ivona bo, “Avi kubiine kam kivikivina ke ita vivisiya? Perisi damsi kii kivikivina ma Jon kana kivikivina na peyarisi isiya, ma kam kivikivina na kegha.”

¹⁹ Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina tavine na kam ghamana ina terei. Ma nani kamonai turaturana ke ini siya, ti na i tomowa yavata ina kam.

²⁰ Ma marana ina nekiibau da turaturana tomowina ini wapai ma nani maranai visiya ini karei.”

²¹ “Ma sago na ke ita biibai da gara wadubona tamosikana kuta viiya ma gara vuna sinamina na wadubona tepanai kuta terei ma kuta popopotai. Kuta kowai na gara vuna na ita gisi ma katamanina na kegha da tarabogina ita tinavinabanabai. ²² Ma bade ke ita biibai da wain vuna kuna tepoi ghamoghamo bekana katamanina ku kamona, iyamna beka katamanina na bagibagina. Ke kovokovoghina da ita rakata maranai wain kamonai ina purupuro ma ina dodo. Kuta berai na beka iti kwata, ma wain yavata peyarina iti beroi. Tuna kubiine mara nonowa wain vuna ku beka vuna pikapikana tatepoi da ina makai bubuna.”

Viyakam marana ina bada.

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³ Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata ibababa ma keta na vao sago itupakiiyaraghi, kamonai na whiti. Ma kana kivikivina ivi karei da whiti vavina ivivi tinamuyana ma ikamkam.^d ²⁴ Ma Perisi damsi Yesu kurina ivona bo, “Kekitisi, vonaviyoyovana

ikiigiiyei. Karako na viyakam marana ma evovobagibagi.”

²⁵ Ma ivonapotesi bo, “Giruma katamana kovi yavi na kotakova bubuni da aviyavisina ita kaekiki David ibera maranai turaturana yavata vitonara ikarakarisi.^e ²⁶ Taparoro badana ghamana Abiyata ina mariyai na Kiivavo David irui God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawina iviia da ikani. Ma bade turaturana iveresi da ti yavata ikani. Ma vonaviyoyovana kamonai iterei da suwara parawina na vovokaravina ma taparoro babadisi kava ita kani ma kegha da David ivi kiigiiyei.”^f

²⁷ Muriyai ivonesi bo, “Wawaya iyamonisi ma kubiisi viyakam marana iterei da iti vitesi. Ma ke viyakam marana ita terei iti nao ma muriyai wawaya ita yamonisi. ²⁸ Ma Wawaya Natusi na Bada. Ma nani kamonai na bade viyakam marana ibadei.”

Yesu tomowa gibegibesina ivi yawasi.

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

3 Viyakam marana sago na Yesu ivovirame ku kiki numana. Ma numana kamonai na tomowa sago imana gibegibesina. ² Ma Perisi damsi viya keta iekwekwai da ikikava Yesu iti wavui. Tuna kubiine ikitakita bogai da nani gibegibesina iti yawasi bo kegha. Viyakam maranai iti yawasi na vonaviyoyovana iti kiigiiyei. ³ Ma Yesu gibegibesina ivonei bo, “Kepisi wike da koroto maghinosiyai kuna miiri.” ⁴ Ma Perisi damsi ivi tarakiiyanesi bo, “Vonaviyoyovana kamonai na aviyavisina ivi vaghinei da viyakam maranai kata berai? Bera biibisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?”

Ma ti na kawasi ipota. ⁵ Yesu ikitavirevire ma nuwanuwana ipughu kurisi. Ma bade nuwanuwana idugara kirakiyei da

^d2:23 Deut 23:25 ^e2:25 1Sam 21:1-6

^f2:26 Lev 24:9

nuwanuwasi na gudugudusi. Ma nani gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona ma imana iyawasa.⁶ Ma Perisi damsi ikiibau inae Kiivavo Herodi ina wawaya kurisi. Ma yavata ivivi ogatara da ikikava Yesu iti raboboi.

Koroto ghamana Yesu ikivini.

⁷Yesu ma kana kivikivina ikiibau inae ku Gariri Tokana. Ma Gariri damsi peyarisi ikivini. ⁸Ma bade koroto ghamana Yesu sisiyina ivi yanei da dobu rabarabai ipisi. I dobu na Judiya dobuna, Jerusalem, Idumeya dobuna, Taya ma Saidon kwanatusi ma dobu viya Jodan okowina nevanai. ⁹Koroto irakata kirakai da Yesu kana kivikivina ivonesi da waka gisina ita tinapiyei da maranai koroto ita riyatawei na ita geru.⁸ ¹⁰Wawaya ipeyari namada ivi yawasisi tuna kubiine gubagubagisi peyarisi ivivi riya kurina da ita votovoni. ¹¹Ma wawaya viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ti damsi Yesu ik-itai ma maghinonai itawotawotesi ma ikiikiirara bo, “Tam God Natuna!”

¹²Ma Yesu iyeghisi da ke iti mamatara da tuna iyai.

Yesu ina aposol ivi 12 ivinesi.

(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³Yesu ighae ku koya barana ma ina kayowana wawayisi ikwatusi da ita pisi kurina na wawayisi ighae. ¹⁴Ma ivi 12 ivinesi da ti na ina aposol[‡] da yavata ita makai ma ita baba. Ma bade ita vonatawesi da ita dima, ¹⁵ma rewapana ita veresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi.

¹⁶Tomotomowisi ivi 12 kii vava na weni. Saimon, tuna na Yesu ivi vavei

Pita,¹⁷ ma Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ti na Yesu ivi vavesi Bowanajesi, vavana iyamna warikewayakeya natunatuna. Ma bade ¹⁸Anduru, Piripo, Batoromiya, Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, Saimon, tuna Zelote[¶] wawayina, ¹⁹ma Judas Iskariyot, tuna wawayina karakava Yesu ini wawanei.

Yesu ma Berusiburu.

(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23, 12:10)

²⁰Yesu ku numa irui, ma bade koroto ghamana iriyei kurina da ke kovokovoghina da tuna ma kana kivikivina yavata ita kam. ²¹Ma ina rakaraka ivi yanei da ikikava Yesu imakamakai na ipisi da ita rutinatawei. Ma ivona bo, “Yesu ineghanegha.”

²²Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kwanatunai ipisi ma ivonavona bo, “Berusiburu Yesu itowatepani. Tuna na kanuma beroberosi i kiivavo ma rewapana iverei da kanuma beroberosi erurukwawina.”^h

²³Ma Yesu ikwatusi ipisi kurina ma miibiyai ivi sisiya kurisi, ivona bo, “Avi kubiine Seitan ina vomiri da Seitan ina kwavini?” ²⁴Mikeda dobu sago kamoni wawaya ita totoi da ti mani kavakava kamosiyai iti ghaviya na i rewapana ita gisi ma peyarisi ita peku. ²⁵Bo mikeda rakaraka sago kamoni wawaya iti kawapata na ke kovokovoghina da nani rakarakana ita miirikikina. ²⁶Ma bade nakanani Seitan tuna mani ina wawaya yavata iti kawapata na ke kovokovoghina da ita miirikikina, ita peku.”

²⁷Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “Wawaya ita rui tomowa rewapana ina ku numa da ina sawara ita yapi

[‡]3:14 **Aposol:** Aposol iyamna wawaya da ivonatawei.

[¶]3:18 **Zelote:** Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamoni Rome i vibadana ita kutawei.

^g3:9 Mak 4:1; Luk 5:1-3 ^h3:22 Mat 9:34, 10:25

na kunona tomowina imana ma kaena ita patumi ma muriyai da ina numa ita rikai da ita yapi.”

²⁸“Ma vonavaghata avonavonemi da God wawaya i berabero ma i avabero bogii ma bogiyyai ina notatawei ²⁹ma berabero sago kava na ibero kirakai da ke meyani ina notatawei. Iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na i berabero na makamakii nonowina.”ⁱ ³⁰Wawaya ivonavona da kanuma berona Yesu itowatepani, tuna kubiine weni sisiyisi iterei.

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(*Mat 12:46-50; Luk 8:19-21*)

³¹Ma Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da matarai imiimi-iri, ma sisiya ivonatawei da Yesu ita ki-ibau. ³²Koroto ghamana Yesu imakiig-wagwari ma wawaya ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai na ekwekwim.”

³³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo?” ³⁴Ma nani korotona ikitaviraviresi ma ivonesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na weni. ³⁵Iyavo kava God ina kayowana evovotekatekei, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa.”

Pei vonina miibiina.

(*Mat 13:1-9; Luk 8:4-8*)

4 Mara sago Gariri tokana baranai na Yesu vibeyebeyena ivi karei. Ma wawaya peyarisiri iriyeyi kurina da koroto irakata kirakai na Yesu ku waka igeru ma imakiivipika. Ma korotona toka baranai imakai.^j ²Yesu miibiiyai ivi beyebeyena kurisi, kamoni na akova bogii ma bogiyyai. Ivona bo,

³“Kovi yana. Mara sago, tomowa inae da ina whiti peina ita voni. ⁴Ma peina ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikani. ⁵Ma viya tano wakiwakiminai iririgha da kana tano ke ita rakata. Tuna kubiine yaghiyaghina ituwepa ⁶ma kegha da madegha iraranisi na isivisivi, iyamna ramramsi kegha. ⁷Ma viya iyiyi kamosiyai iririgha da igogo. Ma iyiyi yaghiyaghina ighae ma irogusi da ke iti yam. ⁸Ma viya tano biibiina iririgha ma igogo ighae ma iuwa bubuna, da pei sago sago duma amesi iterei da viya 30, viya 60, ma viya 100.”

⁹Muriyai Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.

(*Mat 13:10-17; Luk 8:9-10*)

¹⁰Yesu ina kina kava imakamakai na ina wawaya ivi 12 ma iyavo kava mara nonowa ikivikivini na ipisi kurina, ma ivi tarakiiyane da ina miiba na iyamsi avai. ¹¹Ma ivonesi bo, “Akova gavugavuna God ina vikiiavona kamoni na tami kurimi aidebei da konakovi. Ma iyavo kava kupunai na miibiiyai aisisiya kurisi. ¹²Peroveta Aisaya igruma bo, ‘Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.

Ini yana ma ini yana ma iyamna ke ina viiya.

Ita kita ma iti yana na i berabero ita takuputei

ma ita miiritavire God kurina na i berabero ita notatawei.”^k

¹³Muriyai Yesu ivonesi bo, “Weni miibiina iyamna ke kotakovi na ikikava miiba viya konakovi? ¹⁴Nani tomowina pei ivivi busagha na God varana idimadime. ¹⁵Ma wawaya viya na nakanani ma pei ketiyai. God varana ivi yanei ma Seitan yaghiyaghina ip-

isi na vonana gwabisiyai iviitawei. ¹⁶Ma wawaya viya nakanani ma pei tano wakiwakimina tepanai. God varana ivi yanei ma nuwabiibiyai iviia. ¹⁷Ma ramramsiki kegha, iyamna sisiyisi nuwatepasiyai ivi vaghinei. Imakai da ke mara gurina ma i vitumaghana kubiine wawaya ivi tupaketowanesi bo nuwapoya ipanani na yaghiyaghinai God varana ibarei. ¹⁸Ma viya nakanani ma pei iyiyo kamosiyai. God varana ivi yanei ¹⁹ma nuwapoya i yawasa kamoni inotanota kirakiyei, dobu ina mura imatamatighei ma sawara biibiisi ikirokirorowei da God varana irogui ma amesi kegha. ²⁰Ma viya nakanani ma pei tano biibiinai. God varana ivi yanei, ivi vaghinei ma ivi tumaghanei. Ti na nakanani ma pei igogo ighae, sago sago duma amesi iterei da 30, 60 bo 100.”

Rampa miibiina.

(Luk 8:16-18)

²¹Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya rampa karakaratina ina kavariyeyi na meni dobunai ina terei? Ke bayawa vivikuratabuna gaburinai ina terei. Ma bade ke kemakema gaburinai ina terei. Kegha, gawara yagharinai ini rorokeyi da ina ruyasegana.¹ ²²Ma akova gavugavuna kudubina ina rudeba. God varana biibiina ke gavugavuna ina makai, kudubina ina rupamatawei da wawaya inakova bubuni.^m ²³Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

²⁴“Sisiya koni yana bubuna ma nuwanuwami koni tete bubuni na iyamna kona panani. Akova gisi vaghina kunekwai na kuna panani ma God akova ku tepana ina terei.ⁿ ²⁵Iyavo kava akova gwabisiyai emakamakai na ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava

akova gwabisiyai irekwei na kudubina ina viitawei.”^o

Pei igogo miibiina.

²⁶Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa ina whiti peina irubusagha vao kamoni.²⁷ Ma tomowina didibarai ikenakena ma mariyai na ivovomiiri ma ivovobagibagi kupom ma nani kamoni peina igogogo ma igheghae. Ma tomowina na ivivi nuwanotanota da ikikava pei na egogogo. ²⁸Tano muina na biibiina, tuna kubiine pei igogo ighae da iuwa. Kunona kunukununa iterei, muriyai tanana iterei, muriyai na amena iterei. ²⁹Ma vaghina, amena imagura da bori kana mara inekiibau ma tomowina inae da whiti iboriya.”^p

Kiiroko peina miibiina.

(Mat 13:31-32, 34; Luk 13:18-19)

³⁰Ma bade Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na ikikava ani sisiyeyi kurimi? Kade miiba sago ana terei da konakovi. ³¹Tuna na kiiroko peina nakanani. Tuna gisina ma kegha da ³²kuna voni ma ina ghae ina rakata kirakai da pei peyarina vao kamoni ina ghekuyowesi. Ini ruragharagha da ragharaghana ghamaghamasi. Ma kiu ina pisi da tepanai ina towa ma rogunai ini yakam.”

³³Ma vaghina, nakanani Yesu miiba bogii ma bogiiyai ivivi beyebeyena kurisi da ti na akova ghamana ma ruvasi kava iviia. ³⁴Ke meyani iti sisiyota koroto ghamana kurisi, ina vibeyebeyena peyarina na miiba kavakava. Ma maranai kana kivikivina kava gwabinai imakamakai na miibiisi peyarina ivivi debei kurisi.

¹4:21 Mat 5:15; Luk 11:33 ^m4:22 Mat 10:26; Luk 12:2

ⁿ4:24 Mat 7:2; Luk 6:38 ^o4:25 Mat 13:12, 25:29; Luk 19:26 ^p4:29 Joel 3:13

Yesu iberai da biimara ikena.

(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

³⁵Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tadamana ku toka nevana.”

³⁶Yesu namada waka tepanai ma kana kivikivina bade ku wakana igeru da yavata inae, koroto ghamana kikirai ikuyowesi. Ma waka viya na yavata inae.

³⁷Idamadamana ma yanunu ghamana yaghiyaghina ivomiiri ma tovava irakata da irui ku waka kamona da gisina kava ita monu. ³⁸Ma Yesu na namada ivi kunuwana da ikena nunuwapa ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, tamonumonu! Tuma dodo! Kinuwapoyekai bo kegha?”

³⁹Ma Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi bo, “Kovi raborabobo!” Ma yaghiyaghina yanunu ivoterei. Ma biimara ikena. ⁴⁰Ma kana kivikivina kurisi ivona bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Patana da ke kota vivitumaghaneku, bo?”

⁴¹Ma kegha, peyarisi iyabumana kirakai ma ti mani kamosiyai ivivi sisiya karakarava bo, “Wena avi tomowina da bade yanunu ma tovava evovotekateke!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

5 Yesu kana kivikivina yavata Gariri tokana idamani ma iwota. Dobuna kana vava Gerasa. ²Yesu wakiyai iororu na yaghiyaghina tomowa sago iverupotei. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma ma karawaga kamona ikiibau. ³Mara nonowa karawaga bubana kamosiyai ivivi makiiyana ma wawaya ikutatana kawai. ⁴Mara ipeyari imana ma kaena ikutatani ma kegha da chein

imanai iyaraghi ma kirama sawarisi kaena ipatumi na ivi kiigiiyana. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita kuvipikapikai. ⁵Didibarai ma mariyai tomowina na karawagai ma koyiyai ikiikiirara yawara ma tuna mani wakimiyai irigharigha meyei.

⁶Tomowina ikitataweyana da Yesu ikitai. Iverau da ku maghinona ma ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. ⁷Ma ikiirara bo, “Yesu, tam God Kiidamo Makamakiina Natuna. Avi kuna berai kuriku? Ainowi kurim da God avanai kuni vaghinei da kovogha ke kuna vereku.”

⁸Nakanani ivi sisiya iyamna Yesu namada ivona bo, “Kanuma berom, weni tomowina kekiibutawei.”

⁹Ma Yesu ivi tarakiiyana bo, “Kam vava iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto Ghamana, iyamna kapeyari kirakai weni tomowina gwabinai karunuma.”⁸ ¹⁰Ma ivi nowi kirakai da Yesu ke ita kwavinisi da nani dobuna ita kuyowei.

¹¹Ma poro yavona ghamana ke ita rabaraba, ti na koya baranai ikamkam. ¹²Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi nowi bo, “Nani porosi kurisi kuna vonatawekai. Ma kuni vaghinekai da gwabisiyai kana runuma.” ¹³Ivi vaghinei na peyarisi tomowina ikiibutawei da inae poro kurisi. Ma nani porosi ivi 2 tausan na iverau ioru ku kiiyagirina ma itawesi ku okowa da iuma dodo.

¹⁴Ma poro kii koyakoyagha iverau inae da wawaya kwanatu kamona ma bade dipiiyai ivonaveresi. Ma peyarisi ikiibau da aviyavisina itupuwa na matasiyai ita ikitai. ¹⁵Yesu kurina inekiibau ma tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ikitai da tuna Yesu ririnai

§5:9 ‘Koroto Ghamana’ na Lidiyoni ivi sisiyei. Lidiyoni sago na Rome damsi i seri wawayisi 6 tausan.

imakamakai, ivi gara ma gayamina ibi-ibai. Ikitai na peyaris i yabumana. ¹⁶Ma iyavo kava bera kudubina ikitai na turaturasi ivi mamataresi da aviyavisina itupuwa tomowina kurina ma bade poro kurisi.

¹⁷Ma peyaris ivi karei da Yesu ivon-avonei da i dobu ita kiibukuyowei.

¹⁸Yesu ku waka igerugeru da ita nae ma nani tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ivi nowi da yavata ita nae.

¹⁹Ma Yesu ke iti vaghinei, ivonapotei bo, “Kegha, kenae am ku numa ma am rakaraka kuna vonesi da aviyavisina Bada iberai kurim. Kevi akovisi da ivi kamyuyuwem.”

²⁰Ma vaghina, tomowina inae ma Dekapolis dobunai ivivi mamatara meyei da Yesu ivi yawasi.** Ma wawaya peyaris ivi deyei.

**Jairas natuna ma
wavine sago iyawasa.**

(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

²¹Yesu idamaname ku Gariri tokana nevana na toka baranai koroto ghamana iriyei kurina da imiirigwagwari. ²²Ma bade kiki numana badana sago kana vava Jairas ipisi. Tuna Yesu ikitai na maghinonai itawotei da ivi tuwaporeruruwana, ²³ma ere nuwadugarina natuna gisina kubiine ivi nowi kirakai, ivona bo, “Natuku wavinena igubaga kirakai da gisina kava ina rabobo. Kade kuta pisi, imam ku tepana kuta terei da ita yawasa.”

²⁴Ma Yesu ivomiiri da yavata inae. Ma koroto ghamana ikivinisi da ivi kiitabitabirana.

²⁵Ma wavine sago gubagubagina nani korotona kamoni. Kana gubaga na nawaravi iviyya ma tarana iverau da

madegha 12 ikovi. ²⁶Yaboyabo ipeyari ivi miiyesi ma ibunama kawai, ke ita yawasa. Ina mura kudubina ivi kovini ma kegha da kana gubaga irakata. ²⁷Ivi yanei da Yesu wawaya ivivi yawasisi, tuna kubiine koroto kamoni tuna murinai ipisi ma kana gara ivotovoni. ²⁸Inotai bo, “Kana gara kava ana vovotonotei na ana yawasa.”

²⁹Yaghiyaghina tarana veru ivoterei ma damina iviyya da iyawasa. ³⁰Ma bade Yesu damina iviyya da rewapana gwabinai ikiibau. Wawaya kamosiyai imiiritavire ma ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi kaku gara ivotovoni?”

³¹Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kekitai da koroto ikiitabitabirana. Avi kubiine kuvi tarakiiyana da iyi ivotovonim?”

³²Ma Yesu patana da ikitakitavirevire da iyi iberai. ³³Ma wavinena iakovi da aviyavisina itupuwa kurina ma ipisi Yesu kurina da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghigina ioru ku tano. Iyabumana kirakai ma ere kirokirorona vonavaghata kudubina ivi mamatarei. ³⁴Ma Yesu ivona bo, “Wavine, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Nuwanubiiyai kenae. Weni gubagina kamoni kuvovokwarakwana na karako kukiibutawei.”

³⁵Yesu ivivi sisiya ma nani kamoni Jairas turaturana ipisi ma ivonei bo, “Natum namada irabobo. Ita vibeyebeyena wawayina kitinaviravirai. Kevoterei ma tanae.”

³⁶Ma Yesu ivi yanatawesi ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Kevi tumaghaneku.”

³⁷Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke ita kivini ma wawaya aroba kava ivinisi da yavata ita nae. Ti na Pita, Jemes ma Jon (tuna na Jemes tina kikei).

**5:20 *Dekapolis*: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa.

³⁸Jairas ina ku numa inekiibau na Yesu nipu ghamana ivi yanei, wawaya itu-tuwenoweno ma isiyasiyapa. ³⁹Irui ma ivonesi bo, “Avi kubiine kotutou ma kosiyasiyapa? Kovoterei! Wawaya kikei ke ita rabobo, ekenakena.”^{††}

⁴⁰Ma wawayisi Yesu ivi namei. Ik-wavinisi ikiibau da wavine kikei na mamai, ina maduwa, ma kana kivikivina ivi aroba na ti kava irutinisi da irui wavine kikei kurina. ⁴¹Imana ivi-ini ma ivonei bo, “*Talitha, koum*” iyamna “Wavine kikei, kevomiiri.”

⁴²Yaghiyaghina ivomiiri ma ibaba tovotovona ma peyarisi inotakavakavai. Ma wavine kikei iyawasa na kana madegha na 12. ⁴³Nani murinai Yesu peyarisi ivonatanisi da aviyavisina itupuwa na ke ini mamatara. Ma ivonesi da wavine kikei vavai ita verei da ita kam.

Nasaret damsia Yesu ibarei.

(Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

6 Yesu nani dobuna ikuyowei ma kana kivikivina yavata inae ina ku dobu, ku Nasaret kwanatuna. ²Ma viyakam maranai irui ku kiki numana ma ivi karei da ivivi beyebeyena wawaya kurisi. Pe-yarisi ivivi yanei na ivivi deyei ma ivon-avona bo, “Ina akova na ikikava ivi-ya? Ma rewapana imapatana iviia da bera ghamaghamasi eberaberi?” ³Tuna na vonura tomowina. Ina maduwa na Meri ma titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Judas ma Saimon ma bade novunovuna na weni, yavata tamakamakai.” Ma wawayisi na Yesu ibarei.

⁴Ma ivonesi bo, “Dobu ku kudubina dam peyarina God ina peroperoveta evovokaravei. Ma tuna mani ina kwanatu

kamonai, kana dam ma ina rakaraka vaghata ke ita vovokaravei.”^q

⁵Tuna kubiine Nasaret kamonai gubagubagisi viya kava ivotovonisi da ivi yawasisi. Ma ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita berai.

⁶Ma inotakavakavai da wawayisi ke iti tumaghanei.

Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonatawesi.

(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yesu baba ivi karei da kwanatu nununai ivivi beyebeyena. ⁷Nani kamoni, kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Ma ivonatawesi da ruwa ruwa ita kiibau ma bade rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi. ⁸Ma ivonesi da i diwona ita yuna ma ke sago avai ku tepana ita kavari. Ke vavai, ke kutu, ke mane bo ke gara viya, kegha.^r ⁹Ma ivi vaghinei da kaesi kii terepapara iti kote. ¹⁰Ma ivonesi bo, “Ku kwanatu sago kona rui na meni wawayina ini kiikiiwemi ma ina rutinimi ina ku numa da kana numataya, tuna yavata komakai da ami ku vomiiiri marana. ¹¹Ma meni kwanatuna kamoni wawaya ke ini kiikiiwemi ma ami dima ke ini yanei na kovoteresi. Kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma konae. Ini matakira da kovogha ina viiya.”^s

¹²Ma kana kivikivina ivomiiri ikiibau ma wawaya kurisi idima da i berabero itinimayeie ma ita miirikupukuputei. ¹³Ma kanuma beroberosi peyarisi ikwavinisi da wawaya ikiibutawesi. Ma bade oira ikavari da wawaya gubagubagisi peyarisi ivi kununubisi da ivi yawasisi.^t

^{††}5:39 Yesu iakovi da irabobo ma ini yawasi, tuna kubiine nakanani ivi sisiya.

^q6:4 Jon 4:44 ^r6:8 Luk 10:4-11 ^s6:11 Apos 13:51 ^t6:13 Jem 5:14

Jon Babataito irabobo.

(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

¹⁴Wawaya peyarisu Yesu ivivi sisiyei na Kiivavo Herodi varana ivi yanei.^{‡‡} Ma viya ivonavona bo, “Yesu tuna na Jon Babataito. Irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine rewapana gwabinai da nani berasi ghamaghamasi eberaberai.”^u

¹⁵Ma wawaya viya ivonavona bo, “Tuna na Elaidiya.”

Ma bade viya ivonavona bo, “Tuna na God ina peroveta, nakanani ma peroperoveta mara katamaninai.”

¹⁶Kiivavo Herodi sisiyisi ivi yanei na ivona bo, “Jon iwana akiiyaraghi ma rabobowai ivomiiri, bo?” ¹⁷Jon ina rabobo weni nakanani itupuwa. Kiivavo Herodi ina seri wawayisi ivonatawesi da Jon ivotani, ipatumi ma ku gabura iterei. Herodiyasi kubiine na nakanani ib-erai, iyamna tuna wavinena na varesina Piripo kawana ma ivi tuneboi.^v ¹⁸Ma Jon mara nonowa Kiivavo Herodi kurina ivonavona bo, “Varesim kawana kivi tuneboi na God ina vonaviyoyovana kovi kiigiyeyi.”

¹⁹Tuna kubiine Herodiyasi mara nonowa nuwanuwana ipughupughu ma ina kayowana da Jon ita kiivunui. Ma kegha da Kiivavo Herodi kana papara ivowai da ku gabura iterei na Herodiyasi ke kovokovoghina da ita kiivunui. ²⁰Kiivavo Herodi iakovi da Jon na God ina wawaya maninina ma vovokaravina, tuna kubiine iyabuyabumanei. Ina kayowana ghamana da Jon ina sisiya iti yanei ma kegha da ivivi yana na notaragharagha gwabinai irakata.

²¹Ma mara sago Herodiyasi keta ipanani da Jon ita kiivunui. Kiivavo

Herodi ina tupuwa marana kubiine kam ghamana iterei. Wawaya ghamaghamasi ipisi, ti na iyavo kava Kiivavo Herodi gaburinai dobu ivivi badei ma seri wawayisi i babada ma bade Gariri dobuna ina kiikiivavo. ²²Ma Herodiyasi natuna wiwikena irui ma iriku da Kiivavo Herodi turaturana yavata nuwanuwasi ivii kirakiyei. Ma Kiivavo Herodi wiwikena ivonei bo, “Ana puyom. Am kayowana avai? Kevoneku ma ana verem. ²³God matanani vonakiiyapa bagibagina atereterei da am kayowana avai na ana puyom. Kuna vona na aku mura nevanevana ana verem.”

²⁴Ma wiwikena ikiibau ma ina maduwa ivi tarakiiyanei bo, “Aviyavisina ani nowi da ina vereku?”

Ma ivonapotei bo, “Kevi nowi da Jon Babataito gayamina ina verem.”

²⁵Maninina irui Kiivavo Herodi kurina ma ivonei bo, “Akayokayowei da wekarakava Jon Babataito gayamina kuna kiiyaraghi da ku dabira kunuwani ma kuna vereku.”

²⁶Ma Kiivavo Herodi ivi nuwapoya kirakai. Ma namada babada turaturana peyarisu ina vonakiiyapa bagibagina ivi yanei, tuna kubiine ke kovokovoghina da iti kegha. ²⁷Vaghina ma yaghiyaghinai taravunuwa tomowina ikwatu ipisi. Ma ivonei da Jon gayamina ita kiiyaraghi ma ita kavariyei. Tomowina inae ma gabura kamoni Jon iwana ikiiyaraghatawei,²⁸ ma gayamina ku dabira iuwani ma ikavaraneyeyi wiwikena kurina da iverei. Ma wiwikena ikavari ikiibau da ina maduwa iverei. ²⁹Ma Jon kana kivikivina ivi yanei da irabobo na ipisi ma tupuwina ikavari ku karawaga da buba kamoni iterei.

^{‡‡}6:14 **Kiivavo Herodi:** Herodi Antipas, Gariri kamoni ivi kiivavo.

^u6:14 Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19 ^v6:17 Luk 3:19-20

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.

(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

³⁰ Aposols ivi 12 ibaba ikovi na ivovira Yesu kurina ma ivonaverei da avi kava iberai ma ivi beyebeyena. ³¹ Ma wawaya peyarisi ipipisi ma inenae da taraboga kegha da Yesu ma ina aposol ita kam. Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Tota kavakava tanae ku gawara makiiwapanana, tamakiitaweyana da tiyakam.” ³² Ma ina aposol yavata wakiiyai igeru da ivomiiri.

³³ Ma kegha da wawaya peyarisi ikitisi da inenae na ivogiinisi. Tuna kubiine wawaya i kwanatu bogii ma bogiiyai kaetanowai iverau. Ivi nao da makii katamanisi ma murisiyai Yesu ina aposol yavata inekiibau. ³⁴ Yesu iwota ma koroto ghamana ikitisi da ivi kamyuyuwesi, iyamna kii kita nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha. Tuna kubiine ivi karei da kurisi na vibeyebeyena bogii ma bogiiyai iberabera. ^w ³⁵ Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu kurina ivona bo, “Weni dobuna na makiiwapanana ma namada mara ikovi. ³⁶ Wawaya kevonatawesi ina nae da iyavo kava ririnai emakamakai, ti na kwanatu viya kamosiyai ma bade dipiiyai na gwabisiyai vavai ina gimara da ina kam.”

³⁷ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha. Tami vavai koveresi da ina kam.”

Ma ivonapotei bo, “Te! Mane irakata ghagha! Imapatana taviya da parawa tagimari ma weni korotona tikanisi?”^{¶¶}

³⁸ Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai? Kona da kona kitai.”

Ikitai ikovi ma ivona bo, “Parawa mikovi ma iyana ruwa weni.”

³⁹ Muriyai kana kivikivina ivonesi da koroto ghamana ita yaraghi da i gawara nununai ita makai. ⁴⁰ Ma vaghina, nani korotona iyaraghi da viya na 100 ma viya na 50. Ma peyarisi inamona tepanai imakiipika. ⁴¹ Ma Yesu na parawa mikovi ma iyana ruwa iviiva ma itepa ku kunuma da God ivi kiikiwei. Ma parawa ivogimai ma kana kivikivina iveresi da ita rereghi koroto ghamana kurisi. Ma bade iyana ivogiiya ma iveresi da irereghi. ⁴² Ma peyarisi ikam da ikam dodo. ⁴³ Ma murinai kana kivikivina puwata iyuna da kode 12 ivi tupoi. ⁴⁴ Ma nani korotona kamonai tomotomowa kava ivi yavi na 5 tausan.^{§§}

Yesu okowa tepanai ibaba.

(Mat 14:22-33; Jon 6:15-21)

⁴⁵ Yaghiyaghina Yesu kana kivikivina ivi gerusi ma ivonatawesi ivi nao da Gariri tokana ita damana ku Betsaida kwanatuna. Ma tuna ita makai da koroto ita vonatawesi ita nae. ⁴⁶ Koroto ivi kiruruwesi ikovi na ighae ku koya da ita nipowana.

⁴⁷ Ivi didibari ma i waka na toka basunai. Ma Yesu ina kina kava na tanowai ⁴⁸ ma ikitataweyana da kana kivikivina wakiiyai ivivi paparana, yanunu ivoivoi potepotei. Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae da namada kurisi inenekiibau. Ita kiivuresi iti nao ⁴⁹ ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa

^{¶¶}6:37 Yesu kana kivikivina ivona da wawaya ita vobigabiga da nawaravi ivi 8 ita kovi na ina miiya kudubina iti kiikapui na ruvaruvana da nani korotona ghamana iti kanisi.

^{§§}6:44 Kakawasi da natunatusi yavata ikam ma ti na ke iti yavisi.

^w6:34 Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mat 9:36

tepanai ibababa, ma ti inotai da momosika da peyarisi ikiirara ⁵⁰ ma iyabumana kirakai.

Yaghiyaghinai ivonesi bo, “Ami nota ke ina gisi. Wena taku. Ke kona yabumana.” ⁵¹ Muriyai ku waka igeru ma yanunu inuba. Ma kana kivikivina inota kavakavai, ⁵² iyamna ikikava Yesu parawa iviyya da bera ghamana iberai na ke ita nota kamowi. Nuwanuwasi patana da guduguduna.

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.

(*Mat 14:34-36*)

⁵³ Yesu kana kivikivina yavata toka idamani ku dobu kana vava Genesaret ma iwota. ⁵⁴ Wakiiyai iororu ma yaghiyaghinai wawaya ivogiiini da tuna Yesu. ⁵⁵ Wawayisi iverau da nani dobuna ine yavui, i wawaya gubagubagisi ritowai ikavakarisi Yesu kurina. ⁵⁶ Yesu meni ku kwanatuna bo meyagina inenae na wawaya turaturasi gubagubagisi ikavarisi da namada keta baranai ma vigimara gawarisiyai ivivi koyakoyagha. Ma ivivi nowi kurina da kana gara damokikina ita votovoni. Ma iyavo kava ivotovoni na kudubisi iyawasa.

Yawasa dadabuna ma yawasa maninina.

(*Mat 15:1-9*)

7 Mara sago Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Jerusalemuwai ipisi Yesu kurina ma imiirigwagwari. ² Nuwanuwasi ipughupughu iyamna ikitai da Yesu kana kivikivina ikamkam wapawapa, ke imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam.

³ Jiu damsi peyarisi i kiki katamana inununura bubuni ma kamosiyai na Perisi damsi ine kirakai. Ke meyani ita kam

wapawapa. Kunona okowa vivibiibiinina ita viiyya da imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam. ⁴ Ma sago na vigimara gawarina ina kiibutawei na maninina imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam. Ma bade nakanani vivitava ma kamkam sawarisi mara nonowa na ina tepokowakowa. Weni berasi peyarisi ivi matakira da i kiki katamana bogii ma bogiiyai ivototani.

⁵ Vaghina ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ivi tarakiiyaneini bo, “Avi kubiine kam kivikivina ita kiki katamanina ke ita nunuri? Ekamkam ma imasi ke ita tepotepokowai.”

⁶ Ma ivonapotesi bo, “Peroveta Aisaya ivona bubuna maranai tami miiruruwaruwami ivi sisiyemi. Rorova mara katamaninai igruma da God ivona bo,

‘Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,

Ma nuwanuwasi inetaweyana,

⁷ Nuwatepasiyai evovokavakavariku na iyamna kegha.

Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeyena.”^x

⁸ “Ma tami na God ina sisiya bagibagisi kovovurei ma wawaya i kiki kovovotani.”

⁹ Ma Yesu ivona meyesi bo, “Koakova kirakai da God ina sisiya bagibagisi kobarei ma tami mani ami kiki konununuri! ¹⁰ Ami bera ani mamatarei. Moses igruma bo, ‘Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’ ma bade igruma bo, ‘Iyi ina mamai bo ina maduwa ini avaberowei na koni raboboi.’^y ¹¹ Ma tami na ke nakanani koti beyebeyena, kovonavona da wawaya ina maduwa da ina mamai kurisi ina vona bo, ‘Ke kovokovoghina da ani vitemi. Aku mura kudubina

na God rapenai, iyamna namada vonakiiyapa bagibagina aterei da kurina ana suwara yavui.*¹² Tuna kubiine ami vibeyebeyena kamona wawaya kotaratarapaparsi da i mamai ma i maduwa ke ini vitesi na ini kamyuyuwa.¹³ Nakanani koibeyebeyena wawaya kurisi na God vonana murimiyai koterei ma ami kiki koviiya da ku maghinomi. Bera peyarisi nakanani koberaberi.”

**Aviyavisina wawaya
nuwanuwasi ini dadabui.**

(Mat 15:10-20)

¹⁴Ma Yesu koroto ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Peyarimi, kovi yana bubuniku da akova kona viiya.¹⁵ Aviyavisina wawaya tupuwina kupunai ina rutonai da ku kamokamona ina rui na ke nuwanuwana ini dadabui. Ma aviyavisina berona nuwanuwana kamona ina ghetawei da berabero ina berai na tuna ina yawasa ini dadabui.”¹⁶ (-)†

¹⁷Muriyai Yesu koroto ikuyowesi ma irui ku numa. Ma kana kivikivina ivi tarakiiyaneɪ da nani miibiina na iyamna avai.¹⁸ Ma ivonesi bo, “Tami bade neghaneghami, bo? Namada kotakovi da aviyavisina tupuwita kupunai tarutonai na ke nuwanuwata ini dadabui God matanai,¹⁹ iyamna wawaya ina kam bo inuma na inoru ku kamokamona ma karakava tupuwina kamona ina kiibau, ma ke ku nuwanuwana ina rui.” Yesu na weni sisiyina iterei da vavai ma siya peyarina ivotawei da wawaya ina kam wapawapa.

²⁰Ma ina sisiya ikwapanatini bo, “Aviyavisina berona wawaya

nuwanuwana kamona ina ghetawei na tuna ini dadabui God matanai.²¹ Wawaya nuwanuwana kamona nota dadabusi egheghetawei da tuna berabero eberaberi da vipekana wapawapa, yapiyapi, kiivunuwa, vitunebo,²² matamatigha, kayotirana, vibero, tupuwa ina kaywana dowadowasi, nuwakapi, avabero, kayotata ma bera neghaneghami eberaberi.²³ Weni berasi berobero peyarina wawaya nuwanuwana ma ina nota kamona ekiikiibau na eberaberi da wawayina na dadabuna God ku matana.”

Wavine sago Yesu ivi tumaghaneɪ.

(Mat 15:21-28)

²⁴Yesu Gariri dobuna ikuyowei ma ikiibau ku Taya kwanatuna. Ma kwanatu ririnai ku numa sago irui ma ke ita kayowei da wawaya itakovi da tuna na nani dobunai. Ma ke kovokovoghina da ita kove.²⁵ Wavine sago ivi yana da Yesu ipisi. Wavinena natuna na wavine kikeɪ ma gwabinai kanuma berona irunuma. Tuna kubiine yaghiyaghinaɪ inae Yesu kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano.²⁶ Wavinena na Grik wavine, ma Ponsiya dobunai itupuwa, Siriya kamonaɪ. Ma ivi nowi Yesu kurina da kanuma berona natuna gwabinai ita kwavini.²⁷ Ma Yesu miibiiyai ivonapoteɪ bo, “Kunona ededa yoghoyogho ina kam bubuna. Ke ita biibai da kii vavai tavi-itawei ma kukou taveresi.”

²⁸Ma wavinena Yesu ivonapoteɪ bo, “Bada, kuvona bubuna, ma kegha da

*7:11 Wawaya nakanani i vonakiiyapa bagibagina iterei na berana kana vava ‘Koban.’

†7:16 Mara katamaninaɪ giruma damsɪ peyarisi ves 16 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igrumi: ‘Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.’

ededa ekamkam ririgha na kukou bade kema gaburinai ekamkam.”[‡]

²⁹Ma vaghina, Yesu ivona bo, “Kuvonapote bubuniku. Tuna kubiine keovira am ku numa na kuna panani da kanuma berona natum gwabinai ikiibau.”

³⁰Ivovira ina ku numa na ikitai da natuna ikenakena bubuna, iyamna kanuma berona ikiibutawei inae.

Yesu, tomowa ke ita viviyana ma ke ita vivisisiya na ivi yawasi.

³¹Yesu ivomiiri Taya kwanatuna ikuy-owe inae ku Saidon kwanatuna. Muriyai ibaba da ku Dekapolis, tuna dobuna na Gariri tokana baranai.[¶] ³²Ma wawaya viya tomowa sago irutinapiyei kurina, tomowina na ke ita viviyana ma ke ita vivisisiya. Ma wawayisi ivi nowi da imana ku tepana ita terei da iti yawasi. ³³Ma Yesu koroto kamoni tomowina irutinavurei ma imarakorakona ku tinabonaghina nevana da nevana iterei. Muriyai imana ikanui ma tomowina pepana ivotovoni. ³⁴Ma itepa da ku kunuma ikita. Ma yana itawei ma tomowina kurina ivona bo, *Ephphatha*, weni sisiyina iyamna ‘Kevotawei.’

³⁵Yaghiyaghina tinina itamobau da ivi yana, ma pepana ivi kiivirei da ivi sisiya bubuna. ³⁶Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke sago iyi kurina iti matara da avi iberai. Mara nonowa nakanani ivonavonatanisi da ke iti matara ma kegha da wawaya kurisi ivivi sisiya. ³⁷Wawaya peyarisi inotanota kavai da ivonavona bo, “Bera peyarina eberabera bubuni! Ma bade

tinapotapotasi da iyana ma kawabutabutasi da isisiya!”

Yesu wawaya 4 tausan ivi kanisi.

(Mat 15:32-39)

8 Mara sago koroto ghamana ivi kiid-aburana ma kii vavai na ivi kovini. Tuna kubiine Yesu kana kiviivina ikwatusi ma ivonesi bo, ²“Weni wawayisi aikamyuyuwesi iyamna mara aroba yavata tamakai ma kii vavai kegha. ³Mikeda ere vitonarisi ana vonatawesi na ketiyai ina paroro, iyamna wawaya viya na dobu rabaraba ma ipisi.”

⁴Ma kana kiviivina ivonei bo, “Ke kovokovoghina da weni dobunai parawa taviyi da tikanisi. Wena dobu makiwapanana.”

⁵Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai?”

Ma kana kiviivina ivonapotei bo, “Parawa miikovimaruwa.”

⁶Ma Yesu nani korotona ivonesi da tanowai ita makiipikapika. Parawina iviya ma God ivi kiikiiwei, ivogimagimai ma kana kiviivina iveresi da ivorereghi koroto kurisi. ⁷Ma bade iyana gisigisi viya imakamakai na Yesu iviia da God ivi kiikiiwei. Ma kana kiviivina ivonesi da ita vorereghi. ⁸Wawaya ikam da ikam dodo ma muriyai kana kiviivina puwata iyuna da kode miikovimaruwa ivi tupoi. ⁹Ma nani korotona kamoni na totomowa ivi 4 tausan. Kakawasi ma natunatusi yavata ikam ikovi na Yesu ivonatawesi inae. ¹⁰Ma kana kiviivina yavata ku waka igeru ma idamana ku Darumanuta dobuna.

[‡]7:28 Weni miibiina kamoni ededa yoghoyogho na Jiu damsi, kukou na kupuna damsi, ma vavai na Yesu ina rewapanana. Yesu ivonavona da tuna mani ina dam Israel kamosiyai na ina biga irakata, tuna kubiine ke kovokovoghina da ita kiibau kupuna damsi kurisi da ti yavata iti yawasisi. Ma Grik wavinena kam ririgha ivi sisiyei na ivonavona da Yesu ina rewapanana irakata, tuna kubiine itekateka kirakai da natuna iti yawasi.

[¶]7:31 *Dekapolis*: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa.

**Perisi damsi i kayowana da
Yesu bera ghamana ita berai.**

(Mat 12:38-42, 16:1-4)

¹¹ Perisi damsi viya ipisi da Yesu yavata iti taghegheyana. Ma ita rubui kubiine ivonei bo, “Bera ghamana keberai kana kitai. Nakanani kanakovi da rewapana God gwabinai kuviiya bo kegha.”^z

¹² Ma Yesu yana itawei ma ivona bo, “Tami weni kimtina kokayokayowei da bera ghamana kota kitai. Ma vonavaghata avonavonemi da kubiimi na ke avi berana ana berai.”^a

¹³ Ma vaghina Yesu ikuyowesi da ku waka igerume, ma ivomiiri da Gariri tokana idamadamani.

Perisi damsi ma Herodi i yist.

(Mat 16:5-12)

¹⁴ Ma kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita kavari. Ma parawa sago kava wakiiyai imakamakai.

¹⁵ Ma Yesu ivi varavarisi bo, “Kokoyagha bubunimi ma kokitaruvimi Perisi damsi i yist ma Kiivavo Herodi ina yist kubiine.”^b

¹⁶ Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, “Mikeda parawa kegha, tuna kubiine nakanani ivoneta.”

¹⁷ Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivivi sisiyei na ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine parawa koinuwapoyei? Patana da akoviku ke kota viiviiya bo? Avi kubiine vonavaghata damina ke kota viiviiya? Nuwanuwami na gudugudusi, bo?”

¹⁸ Matami emakamakai. Avi kubiine ke kota kitakita? Ma tinimi emakamakai. Avi kubiine ke kota viviyana? Kade konotanotai bo kegha, ^{c19} da parawa miikovi avogimagimai da tomotomowa

5 tausan avi kanisi? Ma puwata kodesi viya kovi tupoi?”

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kode ivi 12.”

²⁰ “Ma bade parawa miikovimaruwa avogimagimai da tomotomowa 4 tausan avi kanisi. Ma puwata kodesi viya kovi tupoi?”

Ma ivonapotei bo, “Kode miikovimaruwa.”

²¹ Ma ivonesi bo, “Ma patana da vonavaghata damina ke kota viiviiya, bo?”

**Yesu, tomowa
matapotapotana ivi yawasi.**

²² Yesu kana kivikivina yavata ku Betsaida kwanatuna inekiibau. Ma wawaya viya tomowa matapotapotana irutinapiyei Yesu kurina. Ma ivi nowi da ita votovoni da iti yawasi.

²³ Matapotapotana imana iviia ma irutini da kwanatu ikiibutawei. Matana ikanui ma muriyai na imana ku tepana iterei. Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Kade aviyavisina kekitakitai?”

²⁴ Ikita tovona ma ivona bo, “Wawaya akitakitisi ma kitasi nakanani ma kii ita bababa.”

²⁵ Ma matana ivotovona meyei da ita-motatagha na iyawasa da ikita bubuna.

²⁶ Ma Yesu ivona bo, “Ke kuna rui ku kwanatu. Maninina kenae da am ku numa.”

**Pita ivi mamatara da Yesu na God
ina Vivinevine Wawayina.**

(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷ Yesu kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meygagi gisigisi Sisariya Pili-pai kwanatuna ririnai. Ketiyai inenae ma kana kivikivina kurisi ivi tarakiiyana bo, “Kovona. Wawaya isisiya da taku na iyai?”

^z8:11 Mat 12:38; Luk 11:16 ^a8:12 Mat 12:39; Luk 11:29 ^b8:15 Luk 12:1

^c8:18 Jer 5:21; Ezek 12:2; Mak 4:12

²⁸Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam na Jon Babataito. Viya evonavona da tam Elaidiya, ma bade viya evonavona da tam na God ina peroveta sago.”^d

²⁹Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Ma tami na ikikava koinuwanotanota? Taku na iyai?”^e

Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina.”^g

³⁰Ma Yesu ivonatanisi da ke iti matara wawaya kurisi da tuna na iyai.

Yesu ina rabobo ivi sisiyei.

(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

³¹Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavonaviakovisi bo, “Taku Wawaya Natusi ana vokwarakwara kirakai. Ma Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma mara viarobina kamoni na ana vomii.” ³²Debiiyai ivi sisiyei kurisi, ma Pita irutini ku ririna ma iyeghai da ke nakanani ini sisiya. ³³Ma Yesu itavira da kana kivikivina viya ikitakitsi ma Pita iyeghai bo, “Seitan, kawam epota! Nani notana na ke God ita verem. Dobu kana akova kenotanotai.”

³⁴Ma Yesu koroto ikwaturiyariyesi da kana kivikivina yavata ipisi kurina. Ma ivona bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na tam mani kuna vere meym, kam korosi kuna kavari ma murikuwai kuna pisi.”^f ³⁵Tam iyai am yawasa kuna nota kirakiiyei na kuni wapai. Ma iyi tam am yawasa kuna nuwatawei kubiiku ma God

varana biibiina kubiine na yawasa makamakii nonowina kuna panani.^g

³⁶Mikeda wawaya dobu kudubina iti rapenei ma ita rabobo da kanumina ita wapa na ina mura ke ini vitei.

³⁷Aviyavisina ini miyei da kanumina ma ina yawasa ina vii meyei? Ke sago.

³⁸Karako weni kimtina na kawakiikiimi ma ami berabero irakata. Ma iyi taku Wawaya Natusi ina vonaveyaveyieku ma vonaku ina barei na nani wawayina ana vonaveyaveyieyi maranai aku Mamai kana kadara kamoni aneya vovokaravisi yavata kana pisi.”

9Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da tami viya weni kamoni God ina vikiivavona ere rewapanina ina nekiibau na kona kitai, ma muriyai da kona rabobo.”

Yesu kana kita ivire.

(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

²Mara miikovimasago ikovi na Yesu turaturana Pita, Jemes ma Jon irutini ighae koya ghamana ku tepana da ti mani kava imakamakai. Ma maghinosiyai Yesu kana kita ivire.^h ³Ma bade kana gara ivirei da poipoi kirakiina ma vovokeyakeyuna. Wawaya dobuwai ke kovokovoghina kii gara ita kowai da nakanani ita poini. ⁴Ma bade ivi aroba ikitakita na peroveta Elaidiya ma Moses inekiibau Yesu kurina da yavata ivivi sisiya. ⁵Ma Pita ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba kana vowai, sago tam kubiim, sago Moses, ma sago Elaidiya kubiine.” ⁶Pita turaturana yavata iyabu-

^g8:29 Hibru damsi gamosiyai ivona bo, ‘Mesaya.’ Grik damsi gamosiyai ivona bo, ‘Keriso.’ Ivi ruwa iyamsi sago, ‘God ina Vivinevine Wawayina na ivonatawei da wawayi ini yawasisi.’

^d8:28 Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 ^e8:29 Jon 6:68-69

^f8:34 Mat 10:38; Luk 14:27 ^g8:35 Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

^h9:2 2Pit 1:17-18

mana kirakai, tuna kubiine ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.

⁷Ma kwavu inekiiibau isovosi ma kwavuna kamonai gamo sago ivona bo, “Wena na natuku, tuna nuwanuwaku. Ina sisiya kovi yana bogai.”⁸Nani murinai, Pita ma turaturana yaghiyaghinai ikitavirevire da ke sago iyi ita kitai, Yesu ina kina kava.

⁹Ma peyarisi ivomiiri da koyiyai iororu ma Yesu ivonatanisi bo, “Bera kokitai na ke wekarakava wawaya kurisi koni mamatara. Taku Wawaya Natusi ana rabobo ma rabobowai ana vomiiiri na murinai koni mamatara.”

¹⁰Tuna kubiine nani berana ikitai na nuwanuwasi kamonai itatani. Ma Yesu ina sisiya da rabobowai ina vomiiiri na ti mani kamosiyai kava ivivi tarakiyana meyesi da tuna na iyamna avai.

¹¹Ma Yesu kana kivikivina ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da peroveta Elaidiya ini nao ina pisi ma God ina Vivinevine Wawayina na ini muri?”^j

¹²Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti nao da bera peyarina ita vovunaghi. Ma kovi nuwanotanota da avi kubiine giruma katamana ivona da Wawaya Natusi ini kamaghi kirakiyei ma wawaya ina barei. ¹³Ma ani akovimi da Elaidiya namada ipisi ma wawaya i kayowanai ivi kayotirana kurina. Ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa kurina na nakanani itupuwa.”^{**}

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.

(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)

¹⁴Yesu ma turaturana ivi aroba ivovovira kana kivikivina peyarisi

kurisi na ikitai da koroto ghamana imiirigwagwarisi. Ma ikitai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata ivivi gamowana. ¹⁵Peyarisi Yesu ikitai da ipipisi na ivi deyei. Ma iverupotei da ivi kiikiwei. ¹⁶Ma ivi tarakiyanesi bo, “Avi koigamowanei?”

¹⁷Ma tomowa sago koroto kamonai ivonapotei bo, “Bada, natuku arutinapiyei kurim, iyamna kanuma berona gwabinai irunuma da ke ita vivisisiya. ¹⁸Maranai natuku evowavowai na eparoparoro, kawapupurona ekiikiibau ma okena itarakikitei. Ma muriyai tupuwina epatopatokiiyana. Kam kivikivina avi nowi kurisi da ita kwavini na iberu kawai.”

¹⁹Ma Yesu ivona bo, “O, tami weni kimtina na ami vitumaghana kegha. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ke kota vivitumaghana. Karakava da koinibariku. Vaghina, tomowa kikei korutinapiyei.”

²⁰Irutinapiyei kurina na kanuma berona Yesu ikitai ma iberai da tomowa kikei iparoro, ipeku ku tano ma ivivi kiivirevirei ma kawapupurona ikiikiibau. ²¹Ma Yesu tomowa kikei ina mamai ivi tarakiyane bo, “Mara avai weni gubagina gwabinai ivi karei?”

Ma ivonapotei bo, “Namadani kava, gisinai ivi karei. ²²Mara ipeyari itawei ku keyama karakarantina ma ku okowa, virabobona kubiine. Kade, kovokovoghina bo kegha da kuni kamyuyuwakai ma kuni vitekai?”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona bo, ‘kovokovoghina bo kegha?’ Wawaya ini tumaghana na kovokovoghina da ina tupuwa.”

^{**}9:13 Yesu ivivi miiba da Jon Babataito na Elaidiya nakanani. Ma Kiivavo Herodi namada ivi kayotirana da Jon iwana ikiiyaraghi da ivi rabobo.

²⁴Ma yaghiyaghinai tomowa kikei ina mamai ivona bo, “Aitumaghanem ma kegha da aku nota igisi. Kuni viteku da aku vitumaghana ina rakata.”

²⁵Yesu ikitai da wawaya peyarisi ivivi veraveruwana kurina ma yaghiyaghinai kanuma berona iyeghai bo, “Kanuma berom, kam vava kawabuta ma tinapota na kevi yaneku. Sisiya bagibagina avereverem da tomowa kikei kekiibutawei ma ke meyani da kuna vovira kurina!”

²⁶Nani kanumina berona ikiirara, tomowa kikei inukei ma ikiibukuyowei. Ma tomowa kikei kitana da nama ita rabobo ma wawaya peyarisi ivon-avona bo, “Irabobo!” ²⁷Ma Yesu tomowa kikei imana iviia ma itinavom-iirini da imiiri.

²⁸Muriyai ku numa irui ma kana kivikivina gavunai ivi tarakiiyane bo, “Avi kubiine kanuma berona kwavinina kabera kavai?”

²⁹Ma ivonapotesi bo, “Kona nipowana kirakai da kanuma beroberosi weni kanumina nakanani kona kwavinisi da ina kiibau.”

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.

(Mat 17:22-23; Luk 9:43b-45)

³⁰Nani dobuna ikuyowei ma Gariri dobuna kamonai ibaba inenae. Ma Yesu ke ita kayokayowei da wawaya itakovi da mike ineyana, ³¹iyamna kana kivikivina kurisi ivivi beyebeyena. Ivonesi bo, “Wawaya ini wawana da Wawaya Natusi kana ghavighaviya ku imasi ina terei. Ini rabobo ma mara viarobina kamonai na ina vomiiri.”

³²Ma kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei na ke itakovi. Ma iyabu-mana, tuna kubiine ke iti tarakiiyane da iyamna iti debei.

Iyai kana vava ita rakata?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³Yesu kana kivikivina yavata ku Kapeniyam kwanatuna inekiibau. Ma numiiyai ivi tarakiiyane bo, “Ketiiai na aviyavisina kovivi gamowanei?”

³⁴Ma kana kivikivina ke ita vonapotei iyamna ketiyai ivivi gamowana da kamosiyai iyi kana vava ita rakata.^k

³⁵Yesu imakiipikapika ma kana kivikivina ivi 12 ikwatusi ma ivonesi bo, “Mikeda kekayokayowei da God matanai kuni nao na kevi muritaweyana. Ketereoruwe meyem da tam turaturam i bigabiga.”^l

³⁶Ma wawaya kikei sago irutinapiyei da basusiyai ivi miirini. Ku dogarina iterei ma kana kivikivina ivonesi bo,

³⁷“Iyi tam avakuwai wawaya kikei sago kuni kiikiiwei na bade taku kikiikii-weku. Ma iyi tam kuni kiikiiweku na aku Mamai ivonataweku na tuna bade kikiikiiwei.”^m

Iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.

(Luk 9:49-50)

³⁸Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya kubiine kavonatani.”

³⁹Ma Yesu ivona bo, “Ke kona vonatani. Wawaya avakuwai bera ghamaghamasi ina berai na muriyai ke kovokovoghina da yaghiyaghinai kaku vava ina kiiviberoi. ⁴⁰Wawaya iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.”ⁿ

⁴¹Vonavaghata avonavonemi da meni wawayina iakovim da tam na taku rapekuwai ma avakuwai

^k9:34 Luk 22:24 ^l9:35 Mat 20:26-27, 23:11; Mak 10:43-44; Luk 22:26

^m9:37 Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 ⁿ9:40 Mat 12:30; Luk 11:23

okowa ina verem na God wawayina ini miyei.”^o

Ke wawayina kuna ruyaghai da berabero ina berai.

(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴²“Meni wawayina itumaghaneku da tuna na weni wawayi kikei nakanani na ke meyani kuna ruyaghai da berabero ina berai. Kuna ruyaghai da ina peku na kovogha ghamana kuna viiya, ita biibii kirakai da wakima vitana iwamuwai ita kuni ma ku yegai ita tawem.

⁴³Imamuwai bera berona kuta berai na imam kuta boritawei. Ibiibai da imam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da imam ruwa ma kuna nae ku keyama karata makamakii nonowina.

⁴⁴(-) ⁴⁵Ma kaemuwai bera berona kuta berai na kaem kuta boritawei. Ibiibai da kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da kaem ruwa ma ku keyama karakarantina ina tawem.

⁴⁶(-) ⁴⁷Ma matamuwai bera berona kuta berai na matam kuta tupatawei. Ibiibai da matam nevana kava ma God ina ku vikiivavona kuna rui. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karakarantina ina tawem.”^{††}

⁴⁸Nani gawarinai na, ‘Wawayi kii motamota ke meyani ina rukwa, nonowa viyosi ina kanikani. Ma keyama ke meyani ina peki, mara nonowa ina karakarisi.’”^{‡‡}

⁴⁹“Ma bade kudubimi keyama ina karimi da avi berona ami yawasa

kamonai na peyarina ina kara yavui da biibiina kava ina makai.”

⁵⁰“Ma yegai na biibiina ma kegha da damina ina wapa na ikikava kona berai da damina ina vovira? Ke kovokovoghina. Kobera meyemi da tami nakanani ma yegai damina biibiina, ere nuwanubami komakai ma kovi nuwasago.”^p

Yesu vikiitawetaweyana ivi sisiyei.

(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

10 Yesu kana kivikivina yavata Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna. Ma Jodan okowina idamani da ku nevana. Ma mara nonowa koroto bogii ma bogiiyai ipipisi kurina ma ikikava mara nonowa vibeyebeyena itereterei, nakanani ivivi beyebeyena kurisi.

²Ma Perisi damsi viya ipisi da Yesu ita rubu tovonni. Tuna kubiine ivi taraki-iyanei bo, “Vonaviyoyovana kamonai vi-vaghina emakamakai bo kegha da tomowa kawana ina barei?”

³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses aviyavisina igirumi?”

⁴Ma Perisi damsi ivona bo, “Moses ivi vaghinei da maranai tomowa kawana ina barei na kana bera weni. Viki-itawetaweyana sisiyina ina girumi da wavinena ina verei ma ina vonatawei da ina nae.”^q

⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Ami vitinapota irakata ma nuwanuwami gudugudusi, tuna kubiine Moses nakanani igirumi.

⁶Kota notai da dobu karenai ‘God wawayi iyamonisi da tomowa ma

^{††}9:47 Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata tupatawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimayei ma kata votere tuwanonowi.

^{‡‡}9:48 Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 44 ma 46 iterei ves 48 nakanani. Isa 66:24

wavine.^r 7“Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi da kawana yavata ini kiikapu^s 8da tupuwsu sago.’ Tuna kubiine ivi ruwa ini sagosi da ke ruwa, ti na sago. 9God tomowa ma wavine ivi sagosi, tuna kubiine wawaya ke ini bogebogesi.”

¹⁰Muriyai Yesu kana kivikivina yavata numiyai imakamakai na ivi tarakiyane da ina sisiya na iyamna avai. ¹¹Ma ivonapotesi bo, “Tomowa kawana ina barei da ini kiitawetaweyana ma wavine vuna ina ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa eberaberi.^l ¹²Ma bade wavine kawana ina barei ma tomowa vuna ina ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa God ku matana.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.

(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

¹³Mara sago wawaya ededa yoghoyogho irutinapiyesi da Yesu ita votovonisi ma iti biibiinisi. Ma kana kivikivina iyeghisi ma ededa itarapaparisi. ¹⁴Ma Yesu ikitisi ma ke iti nuwabiibiyesi na ivonesi bo, “Ededa kovoteresi da ina pisi kuriku. Ke kona tarapaparisi iyamna iyavo kava weni ededisi nakanani na God ina vikiivavona kamoni emakamakai. ¹⁵Vonavaghata avonavonemi da iyi tam kekayokay-owe da God ina vikiivavona kamoni kuna makai na kebera meyem da weni ededisi i yawasa nakanani. Ke kuna berai na ke meyani kuna rui God ina vikiivavona ku kamona.”^u ¹⁶Ma ededa yoghoyogho itaraghavusi, imana ku tepasi iterei ma ivi biibiinisi.

Mura tomowina ipisi Yesu kurina.

(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

¹⁷Yesu ivomiiri da baba iti karei ma tomowa sago iverau kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana. Ma ivonei bo, “Bada biibiim, avi ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?”

¹⁸Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona da taku biibiiku? Ke sago wawaya biibiina dobuwai, ma God ina kina kava na biibiina. ¹⁹Sisiya bagibagisi namada kuakovi. ‘Ke kuna kiivunuwa, ke kuni pekana wapawapa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, ke wawaya ina mura kuna vogavui da kuni rapenei, ma bade ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.”^v

²⁰Ma tomowina ivona bo, “Bada, gisikuwai avi karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”

²¹Ma Yesu tomowina ikita bogai ma nuwanuwana iviini. Ma ivonei bo, “Bera sago kava kuta berai. Kenae ma aviyavisina peyarina rapemuwai na kevi gimarei. Ma nani manena kuna viiya da wawaya moyamoyakisi kuna veresi da kunumai am mura makamakii nonowina kuna panani. Ma muriyai na kepisi da kuna kiviniku.” ²²Tomowina Yesu ina sisiya ivi yanei na ivi nuwapoya kirakai da idune. Ma ere nuwapoyina inekuy-owe iyamna ina mura na ghamana.

²³Ma Yesu ikitavirevire ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ipiropiro kirakai da mura wawayisi ina rui God ina ku vikiivavona.”

²⁴Ma kana kivikivina ina sisiya ivi yanei na ivi deyei. Ma Yesu sisiyina ivona meyei, “Natunatuku, ipiropiro kirakai da wawaya God

^r10:6 Gen 1:27, 5:2 ^s10:7 Gen 2:24 ^t10:11 Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

^u10:15 Mat 18:3 ^v10:19 Exod 20:12-16; Deut 5:16-20

ina ku vikiivavona ina rui. ²⁵Ikikava ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita susura na bade nakanani ipiropiro kirakai da mura wawayina ita rui God ina ku vikiivavona.”

²⁶Kana kivikivina ivi deye kirakiyei ma kamosiyai ti mani ivi tarakiikiyana meyesi bo, “Nakanani na iyavo yawasa ina panani?”

²⁷Yesu ikita bogiisi ma ivonesi bo, “Wawayi kurisi na ke kovokovoghina. Ma God kurina na kovokovoghina, iyamna tuna kurina bera peyarina na itekateka kirakai.”

²⁸Ma Pita ivonapotei bo, “Ma tokai na ikikava? Aviyavisina kudubina kaverukuyowei da kakivikivininim.”

²⁹Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava God varana bi-ibiina kubiine bo taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, maduwa da mamai, natunatusi bo i tano ikuyowei, ³⁰na ti damsi weni maranai aviyavisina iverukuyowei na maghimaghighina dobuwai bade ina panana meyei. Numa, vivaresina, vinovuna, maduwa mau, vinatuna bo tano ina panani da ina sasara.”^f Ma bade nani kamoni wawayi ini tupaketowanesi. Ma magh-
inotiyai marana epipisi da yawasa makamaki nonowina ina panani. ³¹Ma iyavo kava weni yawasina kamoni inao na karakava ini muri. Ma iyavo kava weni yawasina kamoni imuri na karakava ini nao.”^w

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.

(*Mat 20:17-19; Luk 18:31-34*)

³²Yesu kana kivikivina yavata igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi deyei da tuna ivi nao. Ma bade iyavo kava ivivi kaeturanesi na iyabuyabumana kirakai da aviyavisina

ita tupuwa Jerusalem kamoni. Ma Yesu turaturana ivi 12 itinavivirisi ma ivona meyesi da aviyavisina ita tupuwa kurina. ³³Ivonesi bo, “Ku Jerusalem taghae na wawayi sago taku Wawayi Natusi ini wawaneku taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi. Ini tupavireku da wawu ina vereku ma ina vonakiiyaragha da ini raboboku. Ma kupuna damsi ku imasi ina tereku da ³⁴ini avaberoweku, ina kanuku ma ina widiku ma muriyai na korosiyai ini raboboku. Ma mara viarobina kamoni na rabobowai ana vomiiiri.”

Jemes da Jon ivi nowi.

(*Mat 20:20-28*)

³⁵Ma Zebedi natunatusi Jemes da Jon inae Yesu kurina ma ivona tovonu bo, “Bada, akii kayowana kuna berai.”

³⁶Ma ivonapotesi bo, “Aviyavisina ana berai kubiimi?”

³⁷Ma ivi ruwa ivona bo, “Akii kayowana da kuni vaghinei da am vikiivavona kadakadarina kamoni, sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai kana makai da tibada patapata.”

³⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da aviyavisina kosisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona karapotai, bo? Kovokovoghimi da ikikava ana babataito nakanani kona bapataito, bo?”^x

³⁹Ma ivonapotei bo, “Kovokovoghikai.”

Ma ivonesi bo, “Vonavaghata da ikikava vokwarakwara reduna anumai na nakanani konuma. Ma ikikava rabobowai ana babataito na nakanani kona babataito. ⁴⁰Ma taku na aku rewapana kegha da wawayi ana vinesi da iyi katagheyakuwai bo dugekuwai

^f10:30 *ina sasara*: Sasara iyamna sago ina verukuyowei na 100 ina panani.

^w10:31 *Mat 20:16; Luk 13:30* ^x10:38 *Luk 12:50*

ina makai. Nani gawarisi na God ivovunaghi ma kii wawaya ivonesi ikovi.”

⁴¹Maranai turaturasi imaruwa ivi yanei da Jemes ma Jon weni nakanani ivi nowi na nuwanuwasi ipughu kirakai. ⁴²Ma Yesu ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Koakovi da kupuna damsi i babada na ivi rewapana kirakai. Ma bade i wawaya ghamaghamasi na ekayokayotata kirakai.”^y ⁴³Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyi tam kamomiyai kekayokayowe i da kuni wawayaghama na ketereoruwe meyem da tam na turaturam kudubisi i bigabiga.^z ⁴⁴Ma iyi tam kekayokayowe i da kuni nao na tam kebera meyem da kuni sleiv turaturam kubiisi. ⁴⁵Ma bade taku Wawaya Natusi ke ata pisi ku dobu da wawaya vitaku ita kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata kavari. Aku yawasa ana suwara da wawaya peyarisi ana gimaratawesi.”

Yesu, Batimeyas ivi yawasi.

(*Mat 20:29-34; Luk 18:35-43*)

⁴⁶Yesu kana kivikivina yavata inekiibau ku Jeriko kwanatuna. Koroto ghamana ivivi kaeturanesi inae da Jeriko kwanatuna ikiibukuyowe. Ma keta baranai tomowa matapotapotana imakamakai da mane kubiine ivivi nowi. Tuna na Timeyas natuna, kana vava na Batimeyas. ⁴⁷Ma ivi yana da nani Nasaret tomowa Yesu ketiyai inenae na kwatu ivi karei, ikiikiirara bo, “Yesu! David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku.”

⁴⁸Ma wawaya peyarisi iyeghai ma ivonei da kawana ita pota. Ma kegha da ighekiirara, “David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”

⁴⁹Ma Yesu ivi kiimiiriyei ma ivona bo, “Kokwatui da ina pisi.”

Ma wawaya matapotapotana ivonei bo, “Kevi nuwabiibai ma kevomiiri. Ekwatukwatum.”

⁵⁰Ina kwarewa ivi rupiitawei ma yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba inae Yesu kurina.

⁵¹Ma Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Avi ana berai kubiim?”

Ma Batimeyas ivona bo, “Bada, aku kayowana da ata kita.”

⁵²Ma Yesu ivona bo, “Am vitu-maghana kubiine kuyawasa, nuwabiibiyai kenae.”

Yaghiyaghinai ikita ma Yesu ikivini da yavata ibaba inae.

Yesu ku Jerusalem irurui na wawaya ivi kiikiwei.

(*Mat 21:1-11; Luk*

19:28-40; Jon 12:12-19)

11 Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da gisina kava ku Jerusalem ita nekiibau, ma Betani da Betipadi ku meygasi ipisi, ti na Oliv koyana barabaranai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. ²Ivonesi bo, “Konae, ma nani meygagina maghinotai kona rurui na donki votuna wariwarimina kona kitai. Wawaya ke meyani ita geru tovon. Uravina korupami ma korutinapiyei wike. ³Ma mikedu wawaya ini tarakiiyanemi bo, ‘Avi kubiine donki uravina koruparupami?’ na kovonesi bo, ‘Bada ekayokayowe. Ke mara gurina ma ina vovirei.’”

⁴Ivi ruwa irui ku meygai da keta baranai numa sago matuketinai donki wariwarimina ipanani ma ivi karei da uravina ita rupami. ⁵Ma wawaya viya ikitisi na ivonesi bo, “Avi kubiine nani donki uravina koruparupami?”

⁶Ma ikikava Yesu ivonavonesi na nakanani ivonaveresi na wawayisi ivi vaghinei. ⁷Ma donki irutini ivovira Yesu kurina. Ma kii tarasovo ivi tawanepeyana donki ku tepana ma Yesu igeru. ⁸Ma wawayi peyarisi kii tarasovo ketiyai ikepana ma bade viya kiiragharaghasi dipiiyai iyaragha da ketiyai itawei. ⁹Ma kana koroto Yesu maghinonai ma murinai ibababa na ikarakarayogosi bo,

“Hosana! Kaigheghenim!

Bada avanai kepipisi! Tam na Bada ina vibiibiina kamona! ^a

¹⁰Ita kaekiki David kana viteparara epipisi ma ina vikiivavona na Bada God ini biibiini!

Hosana! God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”

¹¹Yesu irui ku Jerusalem, ma manin-ina inae ku Taparoro Numana. Ikitavirevire ma namada ravi ipika, tuna kubiine kana kivikivina ivi 12 yavata ikiibau ku Betani meygina.

Yesu koweya imagi.

(*Mat 21:18-19*)

¹²Mara itom ma Betani meygina iki-ibutawei inenae da Yesu vitonara ikarai.

¹³Ikitataweyana da koweya inumoi ik-itai. Ma iverubanenegi, ita kitai da iame bo kegha. Inekiibau na ipanani da amena kegha, iyamna ke kana mara da koweya itame. ¹⁴Ma nani kiina imagi bo, “Ke meyani wawayi amem ina kam tovonii.”

Ma kana kivikivina ivi yanei da nakanani ivivi sisiya.

Yesu wawayi Taparoro Numana kamona ikwavinisi.

(*Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22*)

¹⁵Yesu inekiibau ku Jerusalem ma irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma vigimara wawayisi ma iyavo kava gwabisiyai igimagimara na kwavinisi ivi karei. Iyavo kava gabubu ivivi gimara bo mane ivivi vovivirana na i kemakema ivi kuririghana.^{§§} ¹⁶Ma keta igudui da wawayi ke kovokovoghina da i vigimagimara sawarisi yavata Taparoro Numana garina ku kamona ita rui. ¹⁷Ma ivi beyebeyena kurisi, ma nani kamona ivonesi bo, “Giruma katamana kamona evon-avona bo, ‘Aku numa na nipowana numana dam ma dam kubiisi.’

‘Ma tami koberai da tuna yapiyapi damsi i numa.’”^b

¹⁸Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina sisiya ivi yanei na ivi karei da keta iekwekwai da ikikava iti raboboi. Ma Yesu iyabuyabumane iyamna ina vibeyebeyena ivi rewapana kirakai da koroto kudubina itinavivirisi.

¹⁹Ma ravi ipika na Yesu kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei.

Koweya kiina isivi.

(*Mat 21:20-22*)

²⁰Mara itom na Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ku Jerusalem ma ikitai da koweyina Yesu imagi na isivi-sivi ma ipoki. ²¹Ma Pita nani koweyina inotapanani na Yesu ivonei bo,

§§11:15 Pasova kamna kubiine na wawayi i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawayi viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.

^a11:9 Psa 118:25-26

^b11:17 Psa 118:25-26

“Bada, kekitai. Koweyina kuimagi na ikaragavovori.”

²²Ma Yesu ivonesi bo, “God kovi tumaghane. ²³Vonavaghata avonavonemi da iyai weni koyana ita vonei bo, ‘Kenae, ku yegai kuna tawem,’ ma aviyavisina isisiyei na nani kamoni notaragharagha gwabinai kegha da nuwanuwana kudubinai ini tumaghana da nani berana ina tupuwa na God ina berai.^c ²⁴Tuna kubiine avonavonemi da aviyavisina ami nipowana kamoni koinowi na kovi tumaghana da ami kayowana namada gwabimiyai, God ina veremi. ²⁵Ma kuna vomiiiri da kuta nipowana na kuna notapanani da nuwanuwam kamoni kwina in berabero patana da kutatani emakamakai na kenotatawei. Kuna notatawei na am Mamai kiidamowai bade am berabero ina notatawei.”^d ²⁶(-)*

Taparoro babadisi Yesu ina rewapana ivi taravirei.

(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

²⁷Yesu kana kivikivina yavata ivovirame ku Jerusalem. Ma Yesu Taparoro Numana garina kamoni ibababa na taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivonamatakitakitei bo, ²⁸“Avi rewapanina kuviini ma iyi nani rewapanina iverem da weni berasi keberaberi?”

²⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Aku vitarakiyana sago kava ana terei kurimi. Kona vonapoteku na bade ana vonemi da aku rewapana imapatana aviya da weni berasi aberaberi. ³⁰Jon ina rewapana na imapatana iviia da ibabaito?

Kunumai ipisi bo wawaya gwabisiyai? Kovoneku.”

³¹Ma kamosiyai ti mani ivivi sisiya bo, “Mikeda kata vona da ina rewapana kunumai ipisi na ina kayovoneta bo, ‘Avi kubiine Jon ke koti tumaghane?’ ³²Ma bade kata vona da rewapana wawayota gwabisiyai iviia na iyavo kava i nota da Jon na peroveta na ti damsi nuwanuwasi ita pughu kurita.” Koroto ghamana iyabuyabumanesi, iyamna wawaya peyarisi inotanotai da Jon na God ina peroveta. ³³Tuna kubiine Yesu kurina ivona bo, “Ke katakovi.”

Ma ivonesi bo, “Nakanani da bade ke ana vonemi da iyi rewapana ivereku da weni berasi aberaberi.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

12Ma Yesu ivi karei da miibi-iyai kurisi ivivi sisiya. Ivona bo, “Mara sago tomowa greipi ivoni ina vao kamoni. Ma wakimiyai igariya ma mewa iyabai da greipi amesi inuwani ma ititugudagudai da muina kava ita viiya. Ma numa kweta ivowai da wawaya ita makai da greipi ita potapotai. Muriyai ina vao na wawaya ku imasi iterei da ita koyaghi ma inumataya ku dobu sago.^e ²Ma kana mara ipisi da greipi imenai na ina bigabiga sago ivonatawei da kana reregha ita viiya. ³Ma vao kana koyakoyagha, bigabiga wawayina ivotani, ivowai ma ikwavini da imana kwebuna ma ivovira vao badana kurina. ⁴Ma bade kana viruwa ivonatawei inae kurisi. Ma gayamina iravi ma ivi kayoberoberowanei. ⁵Ma bade kana viaroba ivonatawei ma tuna na ikiivunui. Muriyai na pe-

***11:26** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 26 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Ma i berabero ke kuna notatawei na bade ami Mamai kunumai am berabero ke ina notatawei.’

^c**11:23** Mat 17:20; 1Kor 13:2 ^d**11:25** Mat 6:14-15 ^e**12:1** Isa 5:1-2

yarisi sago sago duma ivi vonataweyana inae da viya ivowa kirakiiyesi ma viya ivi kiivunuwana. ⁶Vao badana na ina wawaya turina gwabinai da ita vonatawei. Tuna na natuna tomowina ma nuwanuwana ivii kirakiiyei. Murina vaghata na natuna ivonatawei ma ivona bo, ‘Anotanotai da natuku ina vokaravei.’ ⁷Ma vao kana koyakoyagha ivi ogatara ma ivona bo, ‘Nokona natuna. Vao badana ina rabobo na weni tanona buderina ina damana da tuna ini rapenei. Tuna kubiine takiiyunui ma tanona na tota mani tirapenei.’ ⁸Ma vaghina ivotatani, ikiivunui ma gari ku kupuna itawanakiibuwei.”

⁹Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Ma vao badana na aviyavisina ina berai? Ina nae da vao kana koyakoyagha ini kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina veresi. ¹⁰Ma tami na giruma katanama kovi yavi na damina koviini bo kegha? Igiruma bo, ‘Vonura damsi wakima ibarei, Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.

¹¹Weni berana Bada iberai na ibiibii kirakai kurita.”^f

¹²Nani murinai taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu ita paniya, iyamna iakovi da nani miibiina kamoni na ti ivivi wavusi. Ma koroto ghamana iyabumanesi, tuna kubiine ivoterei ma inae.

Wawaya teks iti miyei bo kegha?

(*Mat 22:15-22; Luk 20:20-26*)

¹³Muriyai Perisi damsi ma Kiivavo Herodi ina wawaya viya ivonatawesi Yesu kurina da iti kaetina. I kayowana da Yesu iti sisiya bero na wavu ita verei. ¹⁴Ipsi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam tomowa kiimatanim. Tam

ke miiriruwaruwam, iyamna namanaki wawaya ghamaghamasi bo wawayota ma peyarisi kurisi am vibeyebeyena na maninina kavakava. Vonavaghata tepanai na God ina keta kibeyebeyena. Ma kevona, Kiivavo Ghamana Sisa ina teks kani miyei na tuna na bera maninina bo kegha? Tam kivaghinei bo kegha da kani miyei?”

¹⁵Ma Yesu iakovi da ivivi kaetina na ivonesi bo, “Avi kubiine ku poko kota tereku? Mane sago kokavarapiyei da ana kitai.”

¹⁶Mane sago iverei na ivi tarakiiyanesi bo, “Wena iyi maghighina ivi gubegubei? Ma iyi kana vava igirumi?”

Ma ivona bo, “Kiivavo Sisa.”

¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

Wawaya Yesu ina sisiya ivi yanei da ivi deyei.

Raborabosi ina vomiiiri na ivi sisiyesi.

(*Mat 22:23-33; Luk 20:27-40*)

¹⁸Ma Sadusi damsi inotai da wawaya ina rabobo na ke ina vomiiiri. Ma vikaetina kubiine ipisi Yesu kurina ma ivonei bo,^g ¹⁹“Bada, Moses ina vonaviyoyovana kamoni igiruma da tomowa tatavinena ina rabobo da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatusa.^h ²⁰Vaghina ma, mara sago tomowa titina yoghoyogho miikovimasago. Tomowina itavine ma ke iti tuwa ma irabobo. ²¹Tina kikei sago vonaviyoyovana inunuri da kwapurina iravaghi. Ma tuna bade ke iti tuwa ma irabobo. Ma nakanani itupuwa tina kikei

^f12:11 Psa 118:22-23 ^g12:18 Apos 23:8 ^h12:19 Deut 25:5

viarobina kurina. ²²Nakanani ma to-motomowa miikovimaruwa kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa ma peyarisi irabobomakai. Turina na bade kwapura irabobo. ²³Ma mara damonai God ina berai da wawaya rabobowai ina vomiiiri na nani wavi-nena na iyi kawana, iyamna kakawana miikovimaruwa?”

²⁴Ma Yesu, Sadusi damsii ivonapotesi bo, “Avi koakovi? Tami koinuwanotanota bero iyamna God vonana ma ina rewapana damina ke kota viini. ²⁵Mara damonai raborabobosi ina vomiiiri ma ti na aneya kiidamowai nakanani, ke ina tavine. ²⁶Ma vonavaghata ani beyebeyemi da wawaya raborabobosi ina vomiiiri. Moses ina giruma kovi yavi da kotakovi da kiikiiruku ikarakarai na God gamona ivi sisiya Moses kurina. Ivona bo, ‘Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma ti na gwabikuwai emakamakai.’ⁱ ²⁷Weni sisiyina ivi debei da God na ke wawaya raborabobosi ma wawaya yawayawasisi i God. Tuna kubiine koinuwanotanota bero da raborabobosi ke ina vomiiiri.”[†]

Sisiya bagibagina ghamanakina.

(*Mat 22:34-40; Luk 10:25-28*)

²⁸Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ipisi ma ivi yanei da Sadusi damsii ma Yesu ivivi taghegheyana. Ma bade ivi yanei da Yesu ivonapote bubunisi. Ma kurina ivi tarakiiyana bo, “God ina sisiya bagibagisi kudubina kamosiyai na meni tuna irakata kirakai?”^j

²⁹Ma Yesu ivonapotei bo, “Sisiya bagibagina ghamanakina na weni. ‘O Israel kovi yana, ita Bada God na sago kava, ma tuna kava na Bada. ³⁰Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai, ami nota kudubinai ma ami rewapana kudubinai da ami Bada God kurina kovi nuwaviina.’^k ³¹Ma sisiya bagibagina kana viruwa na weni. ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana kevi-iyai.’ Ke meni sisiyina bagibagina weni ivi ruwa ita ghekuyowesi.”^l

³²Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina ivona bo, “Kuvi sisiya bubuna da ita Bada God na sago kava ma tuna kava na God.”^m ³³Ma nuwanuwata kudubinai, kanumita kudubinai, ita nota kudubinai ma ita rewapana kudubinai na ita Bada God kurina tinuwaviina. Ma bade ikikava tinuwaviina meyeta, nakanani kwinata nuwanuwana taviia. Weni berasi na bera ghamaghamasi, ke verena ma suwara kapukapunina nakanani.”ⁿ

³⁴Ma Yesu ivi yanei da ivonapote bubuna ma ivonei bo, “Tam na gisina kava ma God ina ku vikiivavona kuna rui.” Ma nani murinai ke sago iyai iti tepatora da Yesu kurina iti tarakiiyaname.

God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina.

(*Mat 22:41-46; Luk 20:41-44*)

³⁵Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivivi beyebeyena na wawaya ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena

[†]12:27 God ivi sisiya Moses kurina na tuna maranai Moses ina kaekiki Abraham, Aisiki ma Jeikap namadani kava irabobo ma kegha da God ivi sisiyesi da ti na yawayawasisi. Tuna ivi debei da ti na rabobowai ivomiiri da karako kunumai emakamakai.

ⁱ12:26 Exod 3:6

^j12:28 Luk 10:25-28

^k12:30 Deut 6:4-5

^l12:31 Lev 19:18

^m12:32 Deut 4:35

ⁿ12:33 Hos 6:6

wawayisi evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na Kiivavo David tupurereghina? ³⁶ Kanuma Vovokaravina David itowatepani da ivona bo,

‘Bada God ivi sisiya aku Bada kurina.

Ivona bo,

Katagheyakuwai kuna makamakai

da kam ghavighaviya

kudubina ku kae gaburim ana teresi.^o

³⁷ David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma nakanani ivi sisiya iyamna God ina Vivinevine Wawayina na David tuna mani tupurereghina kamosiyai?”[‡]

Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi sisiyesi.

(*Mat 23:1-36; Luk 20:45-47*)

Ma koroto ghamana nuwabiibiiyai Yesu ivivi yana bogai.

³⁸ Yesu ivivi beyebeyena inenae da ivona bo, “Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kokitaruvisi. I kayowana da iti wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ini kote ma nakanani ina baba yawara. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisi kamosiyai wawayi ina vokaravesi ma ini kiikiwesi. ³⁹ Ma bade kiki numasiyai ma kampoaraha marasiyai i kayowana da babada kii gawariyai ina makai. ⁴⁰ Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei. Ma kayotata notasi gwabisiyai, tuna kubiine debiiyai eniponipowana guriguri. Iyavo kava nakanani eberaberai na kovogha berona ina viiya.”

Kwapura ina suwara.

(*Luk 21:1-4*)

⁴¹ Yesu na Taparoro Numana garina kamonai ma inae da suwara gawarina ririnai imakiipika. Ma iyavo kava i suwara ivereverena na ikitakita bogiisi. Ikita da mura wawayisi peyarisi mane ghamaghamasi itutura. ⁴² Ma kwapura moyamoyakina ipisi da mane riririghina ivi ruwa kava iterei. ⁴³ Ma Yesu kana kiviivivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawayi peyarisi nakanani. ⁴⁴ Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina na moyamoyakina ma kana makii kavakava na kudubina itere yavui.”

Mara damona kana sisiya.

(*Mat 24:1-2; Luk 21:5-6*)

13 Yesu Taparoro Numana ikiikiibutawei na kana kiviivivina sago ivona bo, “Bada, kekitai. Wakima irakarakateyana vaghata! Taparoro Numana kana kita ibiibii kirakai!”

² Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana ghamana koideyei, bo? Mara sago wawayi weni wakimisi kudubina ina rikatawei da ke sago wakimina kwinana tepanai ina kena. Peyarina ina kuririghi ku tano.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.

(*Mat 24:3-14; Luk 21:7-19*)

³ Yesu na Oliv koyana baranai imakamakai ma anagha nevanai na Taparoro Numana imiimiiri. Ma Pita, Jemes, Jon da Anduru ivi tarakiyana gavui bo,

[‡]**12:37** Kiivavo David tupurereghina na ivokaravei iyamna ti na murimurisi ma David na kii iyaroko. Ma God ina Vivinevine Wawayina bo Mesaya na wawayi ghamanakina. Tuna kubiine namanaki da Mesaya na Kiivavo David murinai itupuwa ma kegha da ighekuyowei da David, Yesu kurina ina vona bo, “Bada.”

^o**12:36** Psa 110:1

⁴“Kevona. Weni berasi kivi sisiyei na mara avai ina tupuwa? Ma avi matakirina ini nao, ini akovikai da weni berasi na gisina kava ina tupuwa?”

⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Matami ekita da waway ke ini beroberowemi.

⁶Waway ipeyari avakuwai ina pisi ma ina vonavona da ti na God ina Vivinevine Wawayina. Ma bade waway ipeyari kirakai i vibero ini tumaghane. ⁷Sisiya koni yanei da ghaviya dobu rabarabai etuputupuwa bo sisiya kona viiya da ghaviya kurimi epipisi na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma mara damona na karakava da ina pisi. ⁸Dam sago ina vomiri da dam viruwa kana ghaviya. Ma dobu sago ina vomiri da dobu viruwa kana ghaviya. Ma nukenuke dobu bogii ma bogiyyai ina tuputupuwa ma bade gomara yavata. Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa ita dagui na inivisina iti karei.”

⁹“Matami ekita ma kovi rewapana. Ina patumimi ma vitupavira babadisi ku imasi ina teremi da kiki numasiyai ina widimi. Taku kubiiku ina patumimi da babada ghamaghamasi ma kikiivavo maghinosiyai kona miiri da ini tupaviremi. Ma God varana biibiina koni mamatarei kurisi. ¹⁰Ma kunona waway God varana biibiina ina dimei da dam ma dam kudubisi ini yanei ma muriyai mara damona ina neki-ibau. ¹¹Ma maranai ina patumimi ma ini tupaviremi na ke koni nuwapoya da ikikava koni sisiya. Maghinosiyai kona miiri na nani kamoni God nota ina vereveremi na kovi sisiyei. Nakanani kona berai na ke tami kota vivisisiya, ma Kanuma Vovokaravina ini sisiya kubiimi.^p ¹²Waway ina vomiri da varesina

ini wawanei. Ma bade morapa tuna mani natuna ini wawanei. Ededa i maduwa mau ma i mami mau ini ghaviyesi na kii puka ina vowai. ¹³Kokivikivini ku biine na waway kudubisi ina baremi. Ma iyi tam kuna miirikikina da ku damona na yawasa makamakii nonowina kuna panani.”^q

Sawara Bero Kirakiina.

(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

¹⁴“Mara sago kona kitai da ‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamoni God kana gawara ina viiya da gawarina vovokaravina ina puyaki.” (Viyava wawayim na damim kevii bubuni.) “Nani maranai iyavo kava Judiya kamoni komakamakai na yaghiyaghina ku koya koverau.^r ¹⁵Ma tam iyai matarai kemakamakai ke kuna rui ku numa kamona da am sawara kuna yuna.^s ¹⁶Waway vao kamoni na veru kevi karei, ke kuna vovira ku numa da kam gara kuna yuna. ¹⁷Nani maranai wivine manamanawisi ma vivisususi na ini kamyuyuwa kirakai. ¹⁸Konipowana kirakai da weni nuwapoyisi ke nuba kana mara kamoni ina tupuwa. ¹⁹Nani marasiyai na nuwapoya ina rakata kirakai, ke mara karenai God dobu iyamoni da ku karako nakanani. Ma murinai nani nuwapoyisi ke meyani ina tupuwame.^t ²⁰Nani marana berona ita guri kirakai na waway kudubisi ita rabobo yavu. Tuna kubiine God ina boriya da tupona, iyamna iyavo kava ivovinesi da ina waway na ini kamyuyuwesi.”

²¹“Nani maranai mikedda waway ina vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina ipisi!’ bo ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina nokoni!’

^p13:11 Mat 10:17-20; Luk 12:11-12 ^q13:13 Mat 10:22

^r13:14 Dan 9:27, 11:31, 12:11 ^s13:15 Luk 17:31 ^t13:19 Dan 12:1; Rev 7:14

na ke koni tumaghanei, ²²iyamna Keriso vivibero ma peroperoveta vivibero ina pisi ma bera ma matakira ghamaghamasi ina berai, ina bera tovonni da God ina wawaya vovinesi ini noraveyana berosi. ²³Tuna kubiine kokitaruvimi. Vaghina, mara damona kana bera na karakava ina tupuwa ma namada kudubina avi mamataremi.”

Wawaya Natusi ina nekiibau.

(*Mat 24:29-31; Luk 21:25-28*)

²⁴“Ma nani nuwapoyisi murinai, ‘Madegha ina didibari ma nawaravi yaseganina kegha.”^u

²⁵Gwamegwame kiidamowai ina ririgha, ma aviyaavisina kudubina kunumai na ini nuke yavu.”^v

²⁶Nani maranai wawaya kudubisi ina kitai da taku Wawaya Natusi kwavuwai ere rewapaniku ma ere kadariku anororu ku dobu.”^w ²⁷Ma aku aneya ana vonatawesi da dobu ku kudubina ina ne yavui. Ma God ina wawaya vovinesi ina rutinisi da ini kiidaburana.”^f

Kii miibiina.

(*Mat 24:32-35; Luk 21:29-33*)

²⁸“Kovi yana, kii kona kitai na ini beyemi. Kiina enumonumoi na namada akovina koviiviiya da kwamra kana mara epipisi. ²⁹Ma bade maghimaghighina, nani berasi avivi sisiyei ina tuputupuwa na

konakovi da mara damona gisina kava ina pisi, marana namada enenekiibau. ³⁰Vonavaghata avonavonemi da weni kimitina ke ina rabobo yavu ma berasi ina tupuwa.”[§] ³¹Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

Ke sago iyai itakovi da mara damona na avi maranai ina tupuwa.

(*Mat 24:36-44*)

³²“Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi ma bade nakanani taku God Natuna ke atakovi. Aku Mamai ina kina kava iakovi.”^x ³³Tuna kubiine kokitaruvimi ma mara nonowa na kovovunagha meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai ana vovira. ³⁴Tuna nakanani ma tomowa sago ita numataya. Muriyai da ita nae na ina bigabiga sago sago duma i biga iveresi. Ma bade matuketa kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Matam ekita.’ Ma ivomiiri, ina numa ivoterei.”^y ³⁵Ma tami bade nakanani, matami ekita, iyamna ke kotakovi da avi maranai numa badana ina vovira. Raviyai bo didibara punai, kokoreko ina vivitutuwana kamoni bo mara tomtomwai. ³⁶Yaghiyaghinai ina nekiibau na ke ita biibai da ina pananimi da kokenakena. ³⁷Weni sisiyina avonavonemi na bade wawaya kudubisi kii sisiya. ‘Matami ekita.’”

^f**13:27** Miibiiyai igiruma da aneya God ina wawaya dobu bogii ma bogiiyai ina rutinisi nakanani ma yavara, yabarata, karakarata, ma okowa ita viinisi da Yesu kurina iti kiidaburana.

[§]**13:30** Ivona bo ‘kimitina’ na mikeda iyamna vaghata na Israel damsi patana da dobuwai ina makamakai ma berasi ina tupuwa.

^u**13:24** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12

^v**13:25** Isa 34:4; Joel 2:10; Rev 6:13 ^w**13:26** Dan 7:13; Rev 1:7

^x**13:32** Mat 24:36 ^y**13:34** Luk 12:36-38

Babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi.

(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

14 Mara ruwa kava imakamakai da Pasova kamna kana mara ma nani murinai na kam ghamana sago kana vava ‘Parawa Vivikiipanina.’ I kiki da nani kamna kubiine kii parawa kamonai na yist ke ina terei. Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi ogatara da gavunai Yesu ita paniya da iti raboboi.**
^{z2}Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamonai taberai. Ina wawayi nuwanuwasi ita pughu da iti kayotirana.”

Wavine sago Yesu ivi monaghi.

(Mat 26:6-13; Jon 12:1-8)

³Ma Yesu na Betani meyakini ma Saimon Giigiipona ina numa kamonai nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam. Ma wavine sago diudeu^{††} ikavarapiyei, kamonai na oira ghabughabuna, kana mane na ghamanakina. Ma diudeu kana terepapara ivotawei, ma muriyai na virina ivotawei da oira Yesu ku gayamina itepoi.^a ⁴Wawayi viya nani berana ke iti vaghinei da ti mani inipusi ma ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei? ⁵Tuna iti gimarei na mane ghamana ita panani da wawayi moyamoyakisi ita veresi.” Ma wavinena iyegha kirakiiyei.^{‡‡}

⁶Ma Yesu ivona bo, “Kovoterei, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina ma nuwaviivinina kuriku iberai. ⁷Mara iguri da wawayi moyamoyakisi yavata kona makii patapata da koni vitesi. Ma taku na ke mara gurina yavata

tamakai.^b ⁸Weni wavinena nota iviyya da weni berana biibiina iberai kuriku. Oira ghabughabuna itepoi na tupuwiku ivovunaghi da ke mara gurina ma wawayi ku karawaga ina tereku. ⁹Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudinabina wawayi God varana biibiina ina dimadimeyi na bade weni wavinena aviyavisina karako iberai na ini sisiyei da notana ina makii nonowa.”

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.

(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

¹⁰Ma nani murinai Judas Iskariyot ivomiiri inae. Tuna na Yesu ina wawayi ivi 12 kamosiyai ma inae taparoro babadisi i babada kurisi da Yesu iti wawanei. ¹¹Damsi ivi yanei da nuwanuwasi ibiibii kirakai ma vonakiiyapa bagibagina kurina iterei da imana ina kovoghi. Ma Judas ivi karei da keta iekwekwai da Yesu ku imasi ita terei.

Bada Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna iberai.

(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14,
21-23; Jon 13:21-30)

¹²Kam ghamana kana vava ‘Parawa Vivikiipanina’ na marana inekiibau. Ma i kiki da weni kamna kubiine parawa kamonai na yist kegha. Weni kamna ghamana ina verau da taparoro sago ina kovi ma karenai sipu gegeyina ina kiivunui ma ina kani da Pasova ina notai. Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyane bo, “Mike kana nae da kana vovunagha da Pasova kamna taberai?”

**14:1 *Pasova*: Pasova na Israel damsii i kam ghamana da maranai God i kaekiki katamana ivitesi da Egypt ikuyowe in notai.

††14:3 Diudeuna na wakimiyai irayoni, wakimina kana vava na alabasta.

‡‡14:5 Nani oirina miyanana irakata da wawayi sago madegha sago ita vobigabiga ma ina miyya kudubina ita kiikapui na ruwana.

^z14:1 Exod 12:1-27

^a14:3 Luk 7:37-38

^b14:7 Deut 15:11

¹³Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi, ivonesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani, tuna okowa kibubuna ina kavakavari na kokivini. ¹⁴Ma meni ku numana ina rui na tuna wawayina na numa tuwakarena kurina kovona bo, ‘Akii Bada ekayokayowe da am numiiyai Pasova kamna ina berai. Ivi novi da numataya i tupayaragha kamona! kuna terekai da tokai kana kivikivina yavata kana kam patapata.’ ¹⁵Ma tomowina tupayaragha ghamana kiidamowai ini beyemi, kamona! na namada ivovunaghi ikovi ma sawara kudubina itura. Ma tami nani dobunai kona vokuyakuya ma kona vovunagha kubiita.”

¹⁶Ivi ruwa inae ku Jerusalem da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. Ma Pasova kamna ivovunaghi.

¹⁷Ravi ipika na Yesu turaturana ivi 12 yavata inekiibau. ¹⁸Ma nevanvasiyai ikenavipika da ikamkam na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, wawayina sago kamotiyai ini wawaneku, wawayina yavata takamkam patapata.”^c

¹⁹Turaturana nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai. Ma sago sago duma ivona bo, “Bada, taku bo iyai? Ma taku adami kaviku.”

²⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Wawayina na tami ami vi 12 kamomiyai. Tuna na taku yavata parawa ku dabira kavovokutuva patapatai. ²¹Ikikava giruma katanama namada ivona da Wawayina Natusi ita rabobo na nakanani ina tupuwa. Ma meni wawayina ini wawaneku na iti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha berona ina panani. Tuna kubiine ita biibai da nani wawayina ke ita tupuwa ku dobu.”

Yesu ina kam turina.

(*Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25*)

²²Ikamkam na Yesu parawa iviini ma God ivi kiikiwei, ma ivogimagimai da kana kivikivina iveresi. Ma ivonesi bo, “Koviiya, wena tupuwiku.”

²³Muriyai redu iviyya ma God ivi kiikiwei, ma iveresi da peyarisi iuma. ²⁴Ma ivonesi bo, “Wena taraku, ina sororo da wawayina peyarisi ini yawasisi. Karako imatakira da God ina vivaghina makamakiina ina wawayina yavata eberaberi.^d ²⁵Vonavaghata avonavonemi, wain ke anuma meyei da karakava nokoni ku marana God ina vikiivavona kamona! wain vuna anumai.”

²⁶Ma vokavara tavorina sago iravi ma peyarisi ikiibau inae ku Oliv koyana.

Yesu ivona da Pita ini bero.

(*Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38*)

²⁷Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Peyarimi ami nota ina peku da kona verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,

‘Sipu kana koyakoyagha ina kiivunui, ma sipu yavona ini verubogebogesi.’^e

²⁸Ma ana vomiri na ani nao ku Gariri ma nani dobunai ana pananimi.”^f

²⁹Ma Pita ivona bo, “Turaturata peyarisi ina verukuyowem ma taku na ke ana voterem.”

³⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai, muriyai da kokoreko mara viruwina ita tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”

³¹Ma Pita ina sisiya bagibagina iterei da ivona bo, “Ke ana vonabarem!”

^c14:18 Psa 41:9 ^d14:24 Exod 24:8; Jer 31:31-34 ^e14:27 Zech 13:7

^f14:28 Mat 28:16

Mikeda taku na tam yavata iti rabobota na kara ke ana voterem.”

Ma kana kivikivina peyarisi nakanani ivivi sisiya.

**Yesu ina nipowana
Getsemani dobunai.**

(*Mat 26:36-46; Luk 22:39-46*)

³² Yesu kana kivikivina yavata inae ku nawaba sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana nae noke da ana nipowana.” ³³ Ma Pita, Jemes da Jon irutini da yavata inae. Ma ivi karei da nuwanuwana ipoya kirakiiyei da damina ibero kirakai. ³⁴ Ma ivi aroba ivonesi bo, “Nuwapoya tepanai ma tepanai da vitana irakata, ma tuna ekiikiivunuku. We komakai ma matami ekita.”

³⁵ Ma Yesu inae gisina ma ivi tuwapororeruruwana ma itawotei da gayamina ioru ku tano. Ma inipowana ina Mamai kurina, ivi nowi da kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara marana maghinonai epipisi na ita veruvuvurei. ³⁶ Ma ivonatou bo, “Abba, Mamai, kade weni vokwarakwarana reduna gwabikuwai kuta viitawei. Bera peyarina kurim na itekateka kirakai. Ma kegha da ke taku aku kayowana, ma tam am kayowana keberai.”

³⁷ Ma ivovira da kana kivikivina ivi aroba ipananisi da ivivi keneyana ma ivona bo, “Saimon Pita, avi kubiiene kekenakena? Kade mara gisina kava kuta makamakai ma kuta kitakita. ³⁸ Matami ita kita ma kota nipowana da maranai ruyagha ina nekiibau na ke kona peku. Kanumimi i kayowana da biibiina kota berai ma tupuwimi na mitamitasi.”

³⁹ Ma ivomiiri inae da kunona ikikava inipowana na bade nakanani inipowaname. ⁴⁰ Ma ivovirame na bade

ipananisi da matasi ikiikovoghi da ikena nunuwapa. Ma ti na ke itakovi da ikikava ita vonoi.

⁴¹ Ma mara viarobina ivovirame ma ivonesi bo, “Tami kokenakena, bo? Patana da koyakam, bo? Kena kovoterei. Marana inekiibau. Kokitai, taku Wawaya Natusi ini wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina tereku. ⁴² Kovomiiri. Tanae. Kokitai, wawayina ini wawaneku na enenekiibau.”

Yesu ipaniya.

(*Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12*)

⁴³ Yesu ivivi sisiya ma Judas inekiibau, tuna bade na kana kivikivina sago. Ma tuna murinai na koroto ghamana seri da kepata ikavara. Taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu dams i babada ivonatawesi. ⁴⁴ Ma Judas namada koroto ivonesi bo, “Weni nakanani ani matakira. Tomowa sago ana yoni na konakovi da vaghina wawayina. Ma tuna kona paniya ma kona rutinaneyei.”

⁴⁵ Vaghina ma Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Bada,” ma iyoni. ⁴⁶ Ma nani korotona Yesu ivotani da ipaniya. ⁴⁷ Ma Yesu ina wawaya sago ina seri itina yavui da taparoro badana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. ⁴⁸ Ma Yesu ivonesi bo, “Taku ke tomowa nuwaghakighakiku bo kayakayayiku da seri ma kepata kota kavarapiyei da kota paniku. ⁴⁹ Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai avivi beyebeyena ma ke kota paniku. Ma ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa na nakanani etuputupuwa.”⁸

⁵⁰ Ma kana kivikivina kudubisi Yesu iverukuyowei.

⁸14:49 Luk 19:47, 21:37

⁵¹Ma kana kivikivina sago, tuna na yaragina ere kaperona. Ita verau ma nani korotona ibera tovoni da ita votani ⁵²ma kegha, kana kapero kava itinatawei ma yaragina iyuna kava iverau, kana kapero iverukuyowei.

Yesu Sanhidran babadisi maghinosiyai imiiri.

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19-24)

⁵³Yesu irutini da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Sanhidran babadisi kudubisi ivi kiidaburana, ti na taparoro babadisi i babada, Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi. ⁵⁴Ma Pita na kana taraboga ma ikivikivini da taparoro badana ghamana ina ku numa garina irui. Ma nani kamoni potapota wawayisi yavata imakai da ivivi rarana. ⁵⁵Ma taparoro babadisi i babada ma bade iyavo kava Sanhidran kamoni na kudubisi keta iekwekwai da Yesu iti wavui da iti raboboi. Ma ke sago wawaya ita panani da iti mamatara da berona ibera. ⁵⁶Wawaya peyarisi ivivi mamatara bero da Yesu iti wavui ma i sisiya bogii ma bogiyyai na viviberosi.

⁵⁷Ma turinai wawaya viya ivomiiri da Yesu iti wavui. Vimamatara vibero iterei, ⁵⁸ivona bo, “Weni tomowina kavi yanei da ivona bo, ‘Weni Taparoro Numana na wawaya imasiyai ivowai, ma taku na kudubina ana rikatawei. Ma mara aroba kamoni sago vuna ana vowai, ma tuna na ke wawaya imasiyai ina vowai.’”^h ⁵⁹Ma patana da i nota bogii ma bogiyyai itereterei da ke sago iyai kwina yavata i nota iti sagoi.

⁶⁰Vaghina ma, taparoro badana ghamana ivomiiri da peyarisi maghinosiyai Yesu ivi tarakiyyanei bo, “Weni wawayisi iwavum na kam

papara kuna vowai bo? Kade i sisiya kuna kovoghi bo kegha?”

⁶¹Ma Yesu kawana ipota da ke sago ita vonapotei. Ma bade ivona bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? God tavovokavakavari ma vonavaghata bo kegha da tam na natuna?”

⁶²Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, taku. Ma mara sago taku Wawayi Natusi kona kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyani ana makamakai ma bade kona kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”ⁱ

⁶³Ma taparoro badana ghamana nuwanuwana ipughu kirakai da tuna mani kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Ke sago vimamatara wawayina tekwei da ini wavui, ⁶⁴iyamna namada kovi yanei da God ivi avaberowei. Ma tami ikikava konotanotai?”^j

Ma kudubisi ivonakiiyaragha da ibera beroi ma kana kovogha na rabobo. ⁶⁵Ma wawaya viya ivi karei da Yesu ikanukanui. Ma gara iviia da matana ikupotai ma imasi ivovidubidubini da iraravi. Ma ivonavonavinamei bo, “Tam peroveta bo? Kevonekai da iyi iravim.” Muriyai potapota wawayisi Yesu irutini da ivowa kirakiyyei.

Pita, Yesu ivonaveyaveyyei.

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

⁶⁶Pita na numa garina kamoni imakamakai ma taparoro badana ghamana ina bigabiga wavinena ipisi ⁶⁷ma ita kita da Pita ivivi rarana na ikita bogai ma ivonei bo, “Tam na Yesu kwina, nani Nasaret tomowa ina wawaya.”

⁶⁸Ma Pita ivona bo, “Taku nani tomowina ke atakovi. Ke atakovi da aviyavisina kisiyyei.” Ma ikiibau da gari

^h14:58 Jon 2:19 ⁱ14:62 Dan 7:13 ^j14:64 Lev 24:16

ku matuketina ma yaghiyaghinau koko-reko itou.

⁶⁹Ma wavinena Pita ikitai da nani gawarinai imiimiiri ma iyavo kava ririnai ivivi miiriyana na ivona meyesi bo, “Ina wawaya sago na weni.” ⁷⁰Ma Pita ivi berome da Yesu ivonavaveyaveyiei.

Ke mara gurina ma wawaya Pita ririnai imiimiiri na ivonei bo, “Vonavaghata da tam na Yesu ina wawaya sago, iyamna tam na Gariri wawaya.”

⁷¹Ma Pita ivona bo, “Taku ani bero na God kovogha ina vereku. Nani tomowina kisisiyei na ke atakovi.”

⁷²Vaghina ma, yaghiyaghinau koko-reko itume. Ma Pita ina nota ivovira ma Yesu ina sisiya inotapanani da tuna ivona bo, “Mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko mara viruwina ina tou.” Ma Pita itupagavovora da itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.

(*Mat 27:1-2, 11-14; Luk 23:1-5; Jon 18:28-38*)

15 Mara boiboi vaghata Sanhidran damsi ivi kiidaburana. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kudubisi Yesu ivivi dughuwei da vivaghina iberai. Ma imana ikutatani ma irutini inae Pailat kurina.[¶] ²Ma Pailat, Yesu ivonei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “E, ikikava kisisiya na taku nakanani.”

³Ma taparoro babadisi i babada wavu kudubina Yesu kurina iterei. ⁴Tuna kubiine Pailat ivi tarakiiyane bo, “Kade, kuna vonapotesi da kam papara kuna vowai bo kegha? Kiyanei da wavu kudubina kurim etereterei.”

⁵Ma Yesu ke sago aviyavisina ita vonapotei. Ma Pailat ivi deyei da tuna mani kana papara ke ita vowai.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ina tuparatui.

(*Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Jon 18:39-19:16*)

⁶Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai wawaya sago gabura kamonai ivovotawei. Koroto i kayowana iyai na tuna wawayina ini kiibuni. ⁷Ma wawaya viya gabura kamonai, ti na Israel damsi ma ivomiiri da ivi ghaviya da Rome damsi ita kwavinisi. Ma nani viruwina kamonai wawaya viya ivi kiivunuwana. Tuna kubiine gabura ku kamona iteresi. Ma sago kana vava na Barabas. ⁸Ma Yesu patana da Pailat maghinonai imiimiiri na koroto ghamana ipisi ma Pailat ivonei da i kayowana da ikikava madegha nununai iberabera na nakanani ina berai, wawaya sago gabura kamonai ita terekiibuwei. ⁹Ma Pailat koroto ivi tarakiiyane bo, “Ami kayowana iyai? Kokayokayowei da Jiu dami ami kiivavo ana votawei, bo?” ¹⁰Nakanani ivi tarakiiyane iyamna iakovi da taparoro babadisi i babada Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine ipaniya ma irutinaneyei kurina.

¹¹Ma taparoro babadisi i babada koroto nuwanuwasi ipiroi da peyarisi ke i kayowana Yesu. I kayowana da Barabas ita votawei. ¹²Ma Pailat ivona bo, “Ma aviyavisina ana berai weni tomowina kurina, tami kovonavona da tuna na Jiu dami ami kiivavo?”

¹³Ma korotona ikiirarapotei bo, “Kotuparatui.”

¹⁴Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine? Aviyavisina ibera beroi?”

[¶]**15:1 Pailat:** Rome ina kiivavo ghamana Sisa, Pailat ivine da Israel ivivi badei. Tuna na ina *governor*.

Ma kegha, korotona gamosi irakata da ikarayogosi bo, “Kotuparatui!”

¹⁵Ma Pailat ina kayowana da nani korotona iti nuwabiibiinisi da nuwanuwasi ita pika. Tuna kubiine Barabas gabura kamona ivi kiibuni. Ma seri wawayisi ivonesi da Yesu iwidi kirakiyei ma ivonatawei da ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivonavinamei.

(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

¹⁶Seri wawayisi Yesu irutinaruwei da Pailat ina numa garina ku kamona. Ma gawara kana vava Praitoriyum ku kamona irui ma turaturasi ikwaturiyariyesi. ¹⁷Tarasovo yebayebarina ivi ini da Yesu ivi kotei.^{§§} ¹⁸Ma ivi karei da ivonavonavinamei bo, “Kiiwa kiiwa! Tam Jiu damsi i kiivavo ghamam!” ¹⁹Ma diwona ikavarapiyei da gayamina iraravi ma bade ikanukanui. Ivivi tuwaporeruruwana ma ere vivinamesi irurunomei. ²⁰Ivi namei ikovi na tarasovo yebayebarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi kote meyei. Ma irutinakiibuwei da ita tuparatui.

Yesu ituparatui.

(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

²¹Ketiyai inenae ma tomowa kana vava Saimon ipanani, tuna wekarakava dobu rabarabai ipisi da ku Jerusalem irurui. Tomowina ina dobu Sairini ma natunatuna kii vava Ariksanda ma Rupas. Seri wawayisi ikwatui ma idarui

da Yesu kana korosi ita kavari ma yavata ita nae.^k ²²Ma Yesu irutini inae da ku gawara kana vava Gorugata, nani vavana iyamna ‘Teuteu Gawarina.’ ²³Ma wain ita verei da itumai, kamona na gegura kana vava meya ivirai. Ma Yesu ibarei. ²⁴Ma muriyai na ituparatui. Ma kana gara ita vorereghi kubiine na virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.^l ²⁵Marana ituparatui na madegha namada ivovomuyamuya.^{*} ²⁶Ma gayamina tepanai giruma sago itutui ivi debei da avi wavuna ikavakavari. Igiruma bo, “Jiu damsi i kiivavo.” ²⁷Ma yapiyapi wawayisi ruwa yavata ituparatusi, sago ku katagheyana ma sago ku dugena.^m ²⁸(-)[†]

²⁹Ma wawaya ketiyai ibababa na ivivi avaberowei ma gayamisi ivivi ru ruwini. Ikiikiirara bo, “Damidamina! Taparoro Numana kuta rikai ma mara aroba kamona kuta vowa meyei.ⁿ ³⁰Korosi tepanai keoru da kuni yawasa meyem!”

³¹Ma bade nakanani taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ikarakara vibagibagiyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Wawaya ivivi yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani ini yawasa meyei. ³²Ivona da tuna na God ina Vivinevine Wawayina ma Israel ina kiivavo. Mede wekarakava korosiyai eoru da takitai ma titumaghanei.”

Ma tomotomowa ruwa Yesu yavata ituparatusi na ti bade ivi avaberowei.

§§15:17 Tarasovona yebayebarina na kitana ‘purple’ ma tuna na kiikiivavo kava ikotekotei. Ma kana kraun na urava iyiyonai imetami ma gayamina itaratani.

*15:25 Tuna na 9 o’clock boiboiyai.

†15:28 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 28 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Wawaya beroberosi yavata iterei.’

^k15:21 Rom 16:13 ^l15:24 Psa 22:18 ^m15:27 Isa 53:12

ⁿ15:29 Psa 22:7, 109:25; Mak 14:58; Jon 2:19

Yesu irabobo.

(Mat 27:45-56; Luk
23:44-49; Jon 19:28-30)

³³ Madegha punai dobu kudubina ivi didibara yavui ma nakanani imakai da madegha inubanuba kana ku mara.[‡]

³⁴ Ma tuna maranai Yesu ikiirara bo, “*Eloi, Eloi, lama sabachthani?*” iyamna, “Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?”^o

³⁵ Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi yanei ma ivona bo, “Kovi yana, Elaidiya ekwatukwatui.”

³⁶ Ma tomowa sago iverau da gumba^f ivokutuvi wain tomatomana ku kamona ma kiyai ivi kavini ma ivororona da Yesu ita susui. Ma ivona bo, “Wekarakava na tavoterei. Takitai da kade Elaidiya ina pisi da ina tereoruwei.”^p

³⁷ Ma Yesu ikiirara, yana turina itawei ma irabobo.

³⁸ Irabobo na Taparoro Numana garana itamosika da ruwa. Tepanai da ioru ku kapina.[§] ³⁹ Ma senturiyon, tuna seri wawayisi i bada Yesu maghinonai imiimiiri na ivi yanei da ikiirara, ma ikitai da ikikava irabobo. Ma ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na God Natuna.”

⁴⁰ Ma wivine viya gisina rabarabai imiimiiri ma kamosiya na Meri Magadarini, Sayome ma Meri (tuna na Jemes murimurina ma Joses i maduwa).^q

⁴¹ Weni wivinesi na Yesu ikivikivini, yavata ibababa Gariri kamona da ikoy-

akoyaghi. Ma bade wivine viya ikivini, ti na yavata ighae ku Jerusalem.

Yesu tupuwina ku buba iterei.

(Mat 27:57-61; Luk
23:50-56; Jon 19:38-42)

⁴² Vovunagha marana kamona na Yesu irabobo. Ravi ita pika na viyakam marana iti karei.^{**} Gisina kava ravi ita pika, ⁴³ tuna kubiine tomowa sago kana vava Josepa Arimateya ivi yaghiyaghina ma ere tepatorana inae Pailat kurina. Tuna na wawaya ghamana Sanhidran kamona na nimonimoriyai ivivi koyakoyagha da God ina vikiivavona ita pisi. Inae ma ivi nowi da Yesu tupuwina ita viiya.

⁴⁴ Pailat ivi yanei da Yesu namada irabobo ma ivi deyei. Senturiyon ikwatui ma ivi tarakiyanei da vonavaghata da irabobo bo kegha.

⁴⁵ Ma akova senturiyon gwabinai iviia da irabobo ikovi na ivi vaghinei da Josepa, Yesu tupuwina ita viiya. ⁴⁶ Ma Josepa inae da gara vuna igimari^{††} ma Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei da igerei, ma buba ku kamona iterei. Bubana na koya baranai itarai da karawaga iyamoni. Muriyai wakima ghamana itabiri inae da bubana igudupotai. ⁴⁷ Ma Meri Magadarini ma Joses ina maduwa Meri na ivi ruwa ikitai da tupuwina meni dobunai iterei.

Yesu rabobowai ivomiiri

(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

16 Viyakam marana ikovi na Meri Magadarini, Jemes ina maduwa

[‡]15:33 12:00 da ku 3:00 o'clock raviyai.

^f15:36 *gumba*: gumba na ‘sponge.’

[§]15:38 Tuna garana numa itupayaraghi da wawaya ke ita kita ku kamona.

^{**}15:42 Vovunagha marana kamona wawaya biga peyarina ini kovini da maram viyakam marana ke ina bagibagi ma bade raborabobosi ke ina dogosi.

^{††}15:46 Garana na poipoina ma lineniyai iyamoni.

^o15:34 Psa 22:1 ^p15:36 Psa 69:21 ^q15:40 Luk 8:2-3

Meri ma Sayome oira ghabughabusi igimara da ita nae Yesu tupuwina ita vovisiboi. ²Sande mara boiboi vaghata i oira ikavara ma ivomiiri ku karawaga. ³Ibaba inenae na ti mani ivivi ogatara da nani wakimina bubana igudupotai na iyi ita tabiratawei. ⁴Inenekiibau na itepa ita kita da bubu wakimina ghamanakina na namada wawaya itabiratawei. ⁵Wivinesi irui karawaga bubana ku kamona ma itataghana, iyamna ku katagheyasi tomowa yaragina ikitai, kana gara poipoina.

⁶Ma tomowina ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Akovi da Nasaret wawayina Yesu ituparatui na tuna koekwekwai. Rabobowai ivomiiri da ke ita makamakai. Kokitai, tupuwina weni dobunai iterei, gawarina na kwebuna. ⁷Ma konae da kana kivikivina ma Pita kovonesi bo, ‘Yesu ini nao ku Gariri. Ma nani dobunai kona panani, nakanani ina sisiya kurimi iterei.’”^r

⁸Wivinesi inotakavakavai ma ere kirokirosi karawaga ikiibutawei ma veru ivi karei. Ma iyabumana kirakai da ke sago iyi kurina iti sisiya.

[Rorova mara katamaninai Mak ina giruma damona iwapa. Muriyai giruma wawayisi iekwa kawai na vesis 8 da ku 20 ti mani igiruma tovonni. Ma Mak ke ita girumi.]

⁹Sande mara boiboi vaghatai Yesu rabobowai ivomiiri na kunona Meri Magadarini kurina inekiibau, tuna wavinena gwabinai kanuma beroberosi miikovimaruwa na Yesu ikwavinisi. ¹⁰Ma Meri inae da kana kivikivina itutusiyasiyapa na ivonesi. ¹¹Ivi mamataresi da Yesu na

yawayawana, ma ivonesi da tuna mani matanai ikitai. Ma kana kivikivina ke iti tumaghanei.

Kana kivikivina ruwa Yesu ikitai.

(Luk 24:13-35)

¹²Muriyai kana kivikivina ruwa Jerusalem ikiibutawei da ketiyai ibababa ma Yesu inekiibau kurisi. Ma kana kita ivire da kunona ke ita vogiini da tuna na Yesu. ¹³Muriyai ivi ruwa ivovira ku Jerusalem ma turaturasi ivonesi da Yesu ikitai. Ma bade ke iti tumaghanesi.

Kana kivikivina ivi 11 Yesu ikitai.

(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁴Muriyai bade kana kivikivina ivi 11 ikamkam ma Yesu kurisi inekiibau. Ma iyeghisi iyamna i vitumaghana igisi ma bade iyavo kava ivivi mamataresi da rabobowai ivomiiri na ke iti tumaghanesi, nuwanuwasi na guduguduna. ¹⁵Ma ivonesi bo, “Kokiibau da dobu ku kudubina, da varaku biibiina dam ma dam kurisi kona dimei.”^s ¹⁶Iyavo kava ini tumaghaneku ma ina babataito na yawasa makamakii nonowina ina panani. Ma iyavo kava ke ini tumaghaneku na kovogha ghamana ina viiya. ¹⁷Ma iyavo kava itumaghaneku na weni matakirisi gwabisiyai ina makamakai. Avakuwai kanuma beroberosi ina kwavinisi, kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ini sisiya, ¹⁸mota beroberosi ina votovoni ma gubaga ke ina panani, gegura berona inumai ma ke ina rabobo, ma bade imasi wawaya gubagubagisi ku tepasi ina terei da ini yawasisi.”

Yesu ighae ku kunuma.*(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)*

¹⁹Bada Yesu kana kivikivina kurisi ivi sisiya ikovi na God iviitawei ighae ku kunuma da katagheyana imakiipika.^t

²⁰Ma vaghina, kana kivikivina ikiibau da dobu nununai Yesu varana biibiina idimadime. Ma Bada ivi vitesi da bera ma matakira ghamaghamasi kamosiyai ituputupuwa, berasi ivivi mamatara da vonavaghata ivivi sisiyei.

^t16:19 Apos 1:9-11

Yesu Varana Biibiina

Luk

Igirumi

(Luke)

Vonaviakova

Yesu Varana Biibiina Luk igirumi na ivi debei da Israel damsi kii Viviyawa inekiibau. God vonakiiyapa bagibagina iterei da wawayina ita vonatawei kurisi, tuna na Yesu. Ma ke Israel damsi kava kubiisi ma tota yavata. Igiruma da Kanuma Vovokaravina, Yesu ikwatu da varana biibiina ita dimei wawayavivikamyuyuwisi kurisi. Tuna kubiine weni bukana kamoni ivi debei da wawayi i nuwapoya bogii ma bogiyyai na kudubisi Yesu ivi vitesi. Nota weni girumina kamoni ipeyari ma nota sago na imiiritaweyana, tuna Yesu nuwabi-ibai ipiyei ku dobu. Buka karenai ivi mamatara da wawayi peyarisi ivi nuwabi-ibai da Yesu itupuwa. Ma bade buka damoni ivi mamatara da Yesu ighae ku kunuma ma kana kivikivina nuwabiibiyai imakamakai i vitumaghana tepanai. Varagutugutu viya na weni bukana kava kamoni emakamakai ma ke Matiu, Mak ma Jon i buka kamosiyyai ita girumi. Varagutugutusi na weni. Aneya itavotavora Yesu ina tupuwa maranai, sipu kii koyakoyagha inae da pepeya Yesu ikitai, Yesu gisinai Taparoro Numana kamoni, ma miiba ruwa, ti na Sameriya tomowa biibiina ma tomowa natuna isiwana. Nota ghamaghamasi viya Luk ivi sisiya kirakiiyei na nipowana, Kanuma Vovokaravina, ikikava wivine Yesu yavata ibiga patapata ma ikikava God berabero enotanotatawei.

Ma bade Luk na buka sago igirumi, tuna bukana kana vava *Aposol I Bera (Acts)*.

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.

Sapta 1:5 da ku 2:52 Jon Babataito ma Yesu itupuwa ma ivi ededa marasiyai.

Sapta 3:1-20 Jon Babataito ikikava ibiga.

Sapta 3:21 da ku 4:13 Yesu ibabataito ma ruyagha ipanani.

Sapta 4:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamoni.

Sapta 9:51 da ku 19:27 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 19:28 da ku 23:56 Yesu ina biga turina Jerusalem kamoni ma barabaranai.

Sapta 24:1-53 Yesu rabobowai ivom-iiri, irumatara wawayi kurisi ma ighae ku kunuma.

1 Kiiwa kiiwa Teyopilas, tam wawayi ghamam. Kamotiyai bera ipeyari itupuwa ma wawayi peyarisi ibera tovonni da ita girumi. ²Iyavo kava God varana idimadime, ti damsi kudubina matasiyai ikitai na ivi damani kurita. ³Tuna kubiine weni berasi kudubina karena da ku damona anunura bubuni ma anotai da ibiibai da taku ata girumi kubiim. ⁴Akovi da varana gisina kivi yanei ma agirugirumi da iyamna vaghata kudubina kutakova bubuni.

Aneya, Jon ina tupuwa ivi yonayonei.

⁵Judiya kamoni, kiivavo Herodi ina mariyai taparoro badana sago kana vava Zekaraya. Tuna turaturana yavata na Abiya ina rakaraka kamoni. Ma Zekaraya kawana kana vava Elisabet. Ti na Eron tupurereghina.^u ⁶Ma ivi ruwa God yavata ivi nuwasago ma ina vonaviyoyovana kudubina in-

^u1:5 1Chr 24:10

ununura bubuni. ⁷Ma natusi kegha, iyamna Elisabet na gagarina ma kawana yavata imorapa kirakai.

⁸Mara sago Zekaraya ina rakaraka yavata i mara ipisi da taparoro badana bigana ita berai Taparoro Numana kamoni. ⁹Ma i kiki imakamakai da virekwa sago iberai da biga irereghi, ma Zekaraya ivinei da ita rui Taparoro Numana ku kamona da insens ita kapuni. ¹⁰Insens ikapukapuni na wawaya peyarisi Taparoro Numana matarai iniponipowana. ¹¹Nani kamoni Bada ina aneya sago inekiibau Zekaraya kurina da suwara kana kema katagheyana imiimiiri. ¹²Maranai Zekaraya aneya ikitai na itataghana ma nuwanuwana ikaragavovori. ¹³Ma aneyina ivona bo, “Zekaraya, ke kuna yabumana. Am nipowana God ivi yanei. Kawam Elisabet ini tuwa da tomowa, ma koni vavei ‘Jon.’ ¹⁴Tuna na ami nuwabiibai ma ami nuwaviina. Ma bade ina tupuwa na wawaya peyarisi ini nuwabiibiyei. ¹⁵Bada ku matana tuna na wawaya ghamana. Ke meyani da wain bo okowa rewapanisi inumai. Ma gegeyinai Kanuma Vovokaravina gwabinai ina runuma.^v ¹⁶Ma wawaya peyarisi Israel kamoni nuwanuwasi ina tinavirai da ina vovira i Bada God kurina. ¹⁷Bada maghinonai ini nao, ma kanuma ina ku nevanewa ini rewapana kirakai peroveta Elaidiya nakanani. Moramorapa nuwanuwasi ina tinaviresi natunatusi kurisi. Ma wawaya kawakiikiisi ku maninina ina teresi. Bada kubiine ina vovunaghisi ma muriyai da Bada ina nekiibau.”^w

¹⁸Ma Zekaraya aneyina ivi tarakiyanei bo, “Ikikava anakovi da vonavaghata? Taku kawaku yavata kamorapa kirakai.”

¹⁹Ma aneyina ivona bo, “Taku Gebriyel, ma mara nonowa God maghinonai amiimiiri. Tuna ivi yoneku da weni varana biibiina ata vonem.^x ²⁰Ma ke kuti tumaghaneku kubiine, karako kawam akiikiipotai da ke kuni sisiya. Kana mara vaghata ina pisi da natum ina tupuwa ma muriyai kuni sisiya.”

²¹Wawaya Taparoro Numana matarai Zekaraya ikoyakoyaghi ma nuwanuwasi ivivi tetei da avi kubiine ke ita kiibau yaghiyaghina. ²²Muriyai ikiibau ma sisiya kurisi iberai kawai. Wawaya ikitai ma inotai da bera gubana sago Taparoro Numana kamoni ikitai, iyamna ke kovokovoghina da iti sisiya ma imana kava irurutawei.

²³Zekaraya ina biga Taparoro Numana kamoni ivi kovini na Jerusalem ikiibutawei ma ivovira ina ku numa. ²⁴Nani murinai kawana Elisabet iropeya ma nawaravi miikovi gaburai imakai da ke ita baba. ²⁵Ma Elisabet ivona bo, “Weni berana Bada kubiiku iberai. Karako ivi kamyuyuweku da kaku vinimaya aku wawaya kamosiyai ivi koviya.”

Aneya, Yesu ina tupuwa ivi yonayonei.

²⁶Elisabet iropeya da kana nawaravi miikovimasago na God ina aneya Gebriyel ivonatawei ku meyagai sago. Meyagina kana vava Nasaret, Gariri dobuna kamoni. ²⁷Ivonatawei inae wiwike gubugubu sago kurina, wiwikenana kana vava Meri ma kana vopapara Josepa, ma tuna na Kiivavo David tupurereghina.^y ²⁸Aneyina ivona bo, “Kiiwa kiiwa, tam Bada ina vigheghena ghamana. Bada gwabimuwai emakamakai.”

²⁹Ma Meri weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ikarai ma ivi nuwanotan-

ota da avi kubiine nakanani ivi kiiki-
iwei. ³⁰Ma aneyina ivona bo, “Meri,
ke kuna yabumana. God ina agabiibai
gwabimuwai irakata. ³¹Kuna ropeya
ma kuni tuwa da natum tomowa, ma
kevi vavei Yesu.^z ³²Ini wawayaghama
ma wawaya kudubisi ina vonei da tuna
na God Kiidamo Makamakiina Natuna.
Rewapana Bada God gwabinai ina vi-
iya da ini kiivavo ina kaekiki David
nakanani.^a ³³Jeikap kana dam kamoni
ini bada nonowa ma ina vikiivavona na
ina makai nonowa.”^{††}

³⁴Ma Meri ivona bo, “Taku na ke
meyani tomowa damina ata viiya.
Tuna kubiine ikikava da weni berasi
ina tupuwa kuriku?”

³⁵Ma aneyina ivonapotei bo,
“Kanuma Vovokaravina ina towa-
tepanim ma God ina rewapana
ina rogum. Ma tuna kubiine pepeya
vovokaravina kuni tuwei da tuna na
God Natuna. ³⁶Ma bade am tuwa
Elisabet ini tuwa. Imagura kirakai ma
wawaya inotanotai da tuna na gagarina
ma kegha da gisina kava ini tuwa
da natuna tomowa. Wekarakava
kana nawaravi na miikovimasago.
³⁷God kurina bera kudubina itekateka
kirakai.”^b

³⁸Ma Meri ivonapotei bo, “Taku na
God ina bigabiga. Aivaghinei da ikikava
kuvoneku na nakanani ina tupuwa
kuriku.” Ma vaghina, aneyina Meri
inekuyowei.

Meri inumataya Elisabet kurina.

³⁹Nani murinai Meri ivovunagha ma
yaghiyaghinai ivomiiri, inumataya ku
kwanatu sago Judiya kamoni. ⁴⁰In-
ekiibau ma Zekaraya ina ku numa

irui da Elisabet ivi kiikiwei. ⁴¹Elis-
abet, Meri ina vikiikiwa ivivi yanei
na pepeya manawina kamoni ikayopa-
para ma Kanuma Vovokaravina itowa-
tepani ⁴²da ikiirara, ivona bo, “Wivine
kudubisi kamosiyai na tam gwabimuwai
Bada ina vibiibiina irakata kirakai.
Ma bade wawaya kikei kuni tuwei,
tuna yavata na Bada ina vibiibiina ka-
moni. ⁴³Ma anota meyeku da taku
na ke wavine kiimatana da aku Bada
ina maduwa ita pisi da ita kitiku.
⁴⁴Kuvi kiikiweku na wawaya kikei
manawiku kamoni nuwabiibiyai ikay-
opapara. ⁴⁵Bada ivi biibinim iyamna
aviyavisina ivi sisiyei kurim na kuvi tu-
maghanei da berasi ina tupuwa.”

Meri kana tavora.

⁴⁶Ma Meri ivona bo,^c
“Nuwanuwaku Bada evovokavakavari
da kana kadara ina rakata,
⁴⁷Ma kanumiku inuwabiibai da God na
kaku Viviyawa,
⁴⁸Iyamna taku ina bigabiga
vovokuwayiku na enotanotiku.^d
Kimta kudubisi karako ma mara nonowa
ini sisiyeku, ina vona da taku na ina
vibiibiina kamoni.
⁴⁹Tuna na God Rewapana Kirakiina
ma kubiiku bera ghamaghamasi
eberaberi.

Ma kana vava na vovokaravina.

⁵⁰Iyavo kava God eyabuyabumanei na
ini kamyuyuwesi,
Kimta ma kimta kurisi ina vikamyuyuwa
ini debei.

⁵¹Imana rewapaninai na bera gham-
aghamasi eberaberi.
Iyavo kava i nota gavugavusi kamoni
ekayokayotata na ikugerisi.

^{††}1:33 Jeikap kana vava sago na Israel ma tuna na Jiu damsi i kaekiki ghamana. Ina varagutugutu na Gen 25:26 - 35:29

^z1:31 Mat 1:21 ^a1:32 2Sam 7:12, 13, 16; Isa 9:7 ^b1:37 Gen 18:14

^c1:46 1Sam 2:1-10 ^d1:48 1Sam 1:11

⁵² Kiikiivavo eteretereoruwesi ma wawaya vovokuwayisi na etereterepisi.^e

⁵³ Iyavo kava vitonara ikarakarisi na ikanikanisi, ma mumurisi na imasi kwebukwebusi ma evonavonatawesi.

⁵⁴ Ina bigabiga Israel damsi ini vitesi, ke nuwanuwana ita wapa da iti kamyuyuwesi.

⁵⁵ Vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham ma tupurereghina kurisi,^f Tuna sisiyina ita kaekiki mau kurisi ibera i na enununuri.”

⁵⁶ Ma vaghina, Meri nawaravi aroba Elisabet yavata imakai ma muriyai ivovira ina ku dobu.

Jon Babataito itupuwa.

⁵⁷ Elisabet ina mara ipisi da iti tuwa na ivi tuwa da natuna tomowa. ⁵⁸ Ma ina rakaraka ma turaturana sisiyina ivi yanei da Elisabet yavata ivi nuwabiibii kirakai da Bada ivi kamyuyuwe i da ivi tuwa.

⁵⁹ Ivi tuwa murinai na mara 8 ikovi na wawaya iriyei da tomowa kikei kwimata bekana ita tuviviratawei ma kana vava ita verei. Ma iti vavei Zekaraya, ina mamai yavata iti varigheya.^g ⁶⁰ Ma ina maduwa ivona bo, “Kegha, kana vava Jon.”

⁶¹ Ma wawayisi ivonapotei bo, “Am rakaraka kamoni ke sago iyai da kana vava nakanani.” ⁶² Ma wawayisi tomowa kikei ina mamai kurina imasiyai irurutawei, akova ita viiya da ina kayowana ikikava natuna kana vava kubiine.

⁶³ Ma imanai ivi matakira da girugiruma sawarisi ita kavarapiyei. Ma igiruma bo, “Kana vava Jon.”

⁶⁴ Yaghiyaghina kawana itamotatagha ma pepana ivi kuvirei da ivi sisiya ma God vighheghena ivi karei.

⁶⁵ Turaturasi inota kavakavai ma weni berasi kudubina sisiyisi ikiibau da Judiya dobuna ine yavui. ⁶⁶ Wawaya ivi yanei ma nuwanuwasi ivivi tetei da ivonavona bo, “Weni wawaya kikina ina magura na avi ina berai? God imana gwabinai emakamakai.”

Zekaraya kana tavora.

⁶⁷ Ma Kanuma Vovokaravina, Zekaraya itowatepani da sisiya God gwabinai iviia. Ma ivona bo,

⁶⁸ “Bada tavokavakavari, tuna Israel ita God

Tota ina wawaya kurita inekiibau da ita nuwapoya kamoni ina votaweta.

⁶⁹ Ina bigabiga David ina rakaraka kamosiyai kata Viviyawa rewapana kirakiina ina miirikiibau.

⁷⁰ Ikikava mara katamaninai ina peroperoveta vovokaravisi kurisi ivi sisiya na nani berasi ina berai.

⁷¹ Ivona da kata ghavighaviya ina ghegavovorisi ma ini yawasita.

Ini viteta da iyavo kava ebareta na i rewapana takiibutawei.

⁷² Ita kaekiki ivonesi da ini kamyuyuweta,

Ma ina vivaghina makamakiina ma vovokaravina kurita iterei na ke ini notawapei.

⁷³ Vonakiiyapa bagibagina ita mamai Abraham kurina iterei,

⁷⁴ Ivona da ini tarapaparaneta da kata ghavighaviya ke aviyavisina ina berai kurita.

Tuna kubiine ke tayabumana ma kovokovoghita da tavokavakavari ma ina biga tabera bubuni,

^g1:59 Israel damsi i kiki da natunatusi totomowisi ina tupuwa ma mara kana vi 8 na kwimata bekasi ina tuviviratawei. Lev 12:3

^e1:52 Job 5:11, 12:19 ^f1:55 Gen 17:7

⁷⁵Ma mara ku peyarina ina vona da tota na ina wawaya vovokaravita ma maninita.

⁷⁶Ma tam, natuku, ina kwatum da God Kiidamo Makamakiina ina peroveta.⁸

Kuni nao da Bada ina keta kuna vovunaghi.

⁷⁷Ina wawaya kuni akovisi da God i bera beroberosi ina notatawei da yawasa makamakii nonowina ina panani.

⁷⁸Ita God nuwanuwana nubana, tuna kubiine ivi kamyuyuweta.

Karako mara itom, iyamna ina yasegana kunumai ioru kurita,

⁷⁹ma iyavo kava nubakutuva kamonai imakamakai na gweyurina ina rui kurisi,^h

ma bade iyavo kava rabobo eyabuyabumane na ina yasegana ina veresi, Ini noweta da nuwanuba ketana takivini.”

⁸⁰Ma vaghina, Zekaraya natuna Jon imagura ma kanumina ivi rewapana. Ma warereyai imakai inene da kana mara vaghata ipisi da ina biga iti karei ma inekiibau Israel damsi kurisi.

Yesu itupuwa.

(Mat 1:18-25)

2 Nani maranai kiivavo ghamana Sisa Ogastas sisiya iterei da iyavo kava Rome damsi i rewapana gaburina imakamakai na kudubisi vivavatura ita berai, kii vava ita giruma da iti yavisi. ²Weni tuna na vivavatura karena maranai Kwirinias ivivi kiivavo Siriya dozunai. ³Ma wawaya kudubisi ivovira i ku dobu da kii dam kamosiyai iti vavatura.

⁴Tuna kubiine Gariri dozunai tomowa sago kana vava Josepa ivomiiri

da ina kwanatu Nasaret ikiibutawei. Inae ina kaekiki David ina ku dobu, ku Beteliyem kwanatuna Judiya dozunai.

⁵Josepa kana vopapara Meri na roperopeyina ma tuna yavata inae da iti vavatura. ⁶Ma Beteliyem kamonai Meri ina mara inekiibau, damina iviyya da iti tuwa. ⁷Vaghina ma ivi tuwa, natuna iyarokona ivi tuwei da tomowa. Ma pepeyina kwarewa sinasinamisiyai igerei. Ma numataya i numa itupo kubiine, ghamoghamo kii siga kamonai ivi kenai.

Sipu kii koyakoyagha ma aneya.

⁸Ma Beteliyem ririnai tomotomowa viya warereyai ivivi makiiyana, didibarai i sipu ikoyakoyagha. ⁹Ma Bada ina aneya inekiibau kurisi, ma bade Bada kana kadara ioru da gweyurina nani gawarina iyasegana yavui da sipu kii koyakoyagha iyabumana kirakai. ¹⁰Ma aneyina ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Kurimi apisi da vara biibiina ata vonemi. Weni varana kubiine, wawaya peyarisi ini nuwabiibii kirakai. ¹¹Karako David ina kwanatu kamonai kami Viviyawa itupuwa. Tuna na Bada, God ina Vivinevine Wawayina.⁸⁸ ¹²Weni ini matakira kurimi da pepeyina kona panani, tuna kwarewa sinasinamisiyai igerei ma ghamoghamo kii siga kamonai ekenakena.”

¹³Aneyina ivi sisiya ikovi na yaghiyaghina aneya korotona ghamana inekiibau da God ivovokavakavari. ¹⁴Peyarisi ivonavona bo, “God kiidamo makamakiina tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina rakata.

§§2:11 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

^{81:76} Mal 3:1 ^{h1:79} Isa 9:2

Ma iyavo kava dobuwai God nuwanuwami eviiviiya na ina nuwanuba gwabimiyai ina makai.”

¹⁵ Aneya ikuyowesi ighae ku kunuma na muriyai sipu kii koyakoyagha ti mani kamosiyai ivona bo, “Tanae ku Beteliyem. Ma weni berana Bada ivoneta da itupuwa na takitai.”

¹⁶ Yaghiyaghina ivomiiri inae da Meri da Josepa ipanansi ma bade pepeyina ikitai, tuna ghamoghamo kii siga kamona ikenakena. ¹⁷ Sipu kii koyakoyagha ikitai ikovi na ikikava aneyina wawaya kikei ivi sisiyei na peyarina wawaya ivonaveresi. ¹⁸ Ma iyavo kava ivi yanesi na kudubisi inota kavakavai. ¹⁹ Ma Meri na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei ma ivivi nuwanotantotei. ²⁰ Ma sipu kii koyakoyagha ivovira ku warere ma God ivivi ghegheni ma kana kadara ivovokavakavari iyamna bera ghamaghamasi ivi yanei ma ikitai. Ikikava aneyina ivonesi na nakanani ipanani da vonavaghata.

Yesu ivi vavei.

²¹ Meri ivi tuwa murinai mara ivi 8 ikovi na kana mara vaghata inekiibau da wawaya kikei kwimata bekana ita tuviviratawei. Ituviviri ma ivi vavei Yesu. Nani vavana na aneyina iverei ma muriyai Meri iropeya.ⁱ

²² Ikikava Moses ina vonaviyoyovana iterei na kana mara vaghata ipisi na Josepa da Meri natusi ita kavari ita nae ku Jerusalem da Bada kurina iti maghibeyei ma taparoro babada iti biibiinisi,^{*} ²³ iyamna Bada ina vonaviyoyovana kamona igiruma da Israel damsi natunatusi tomotomowisi iyiarokosi na vovokaravisi ma God rape-

nai.^j ²⁴ Ma bade igiruma da gabubu ruwa bo kughukughu ruwa ita suwara da taparoro babadisi ita kapuni. Josepa da Meri nani girumisi inununuri da ivomiiri ku Jerusalem.

²⁵ Ma Jerusalem kamona tomowa sago imakamakai, kana vava Simiyon ma tuna na wawaya maninina ma God iyabuyabumane. Ma ivivi koyakoyagha da Israel kana Viviyawa ita nekiibau, iyamna Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma ²⁶ ma ivi debei kurina da muriyai da ina rabobo na matanai Bada ina Vivinevine Wawayina ina kitai. ²⁷ Mara sago God Kanumina ivi nowei da Taparoro Numana garina ku kamona irui. Ma Josepa da Meri inekiibau, vonaviyoyovana inununuri da natusi Yesu ikavarapiyei ma ti bade irui. ²⁸ Simiyon pepeyina ipewai ma God ivi ghegheni, ivonavona bo,

²⁹ “Bada, ikikava kuriku vonakiiyapa bagibagina kuterei na karako berana itupuwa.

Tuna kubiine taku am bigabiga kevotaweku da ere nuwanubaku dobu ana kuyowei,

³⁰ Iyamna karako matakawai am Viviyawa akitai ikovi,

³¹ Am Viviyawa kuvovunaghi na dam ma dam kudubisi ina kitai.

³² Tuna am yasegana da ini debem kupuna damsi kurisi,^k

Ma bade tuna na kam kadara am wawaya Israel kamosiyai.”

³³ Simiyon weni nakanani wawaya kikei ivi sisiyei na ina mamai da ina maduwa ivi yanei ma ivi deyei. ³⁴ Ma Simiyon ivi biibiinisi ma Meri kurina ivona bo, “God weni wawaya kikina ivinei da tuna tepanai wawaya viya Is-

^{*}2:22 Moses igiruma da wavine ini tuwa na tarana kubiine, tuna na puyapuyakina. Mara 40 ina kovi ma muriyai ina nae ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ina suwara ina kapuni ma ini biibiini.

ⁱ2:21 Lev 12:3; Luk 1:31 ^j2:23 Exod 13:2, 12 ^k2:32 Isa 42:6, 49:6, 52:10

rael kamonai ina tereoruwesi ma viya ina terepisi. Ma bade ini matakira da wawaya viya ina vonavikoniyei ³⁵ na ti mani i nota gavugavusi ini debei. Ma tam ina maduwa na mara epipisi da nuwapoya nuwanuwam ina tonai.”

³⁶ Ma nani kamonai kwapura sago in-ekiibau. Tuna na God ina peroveta ma kana vava Ana. Ina mamai kana vava Panuweru ma kii dam na Asera. Itavine ma madegha miikovimaruwa murinai ikwapura. ³⁷ Ma namada imagura kirakai, kana madegha na 84. Mariyai ma didibarai Taparoro Numana ikivukivui da Bada ivovokavakavari, ivivi siya ma iniponipowana. ³⁸ Ma kwapurina ineki-ibau da wawaya kikei ikitai ma God ivi kiikiiwei. Muriyai inae da iyavo kava nimonimoriyai Jerusalem kana Viviyawa ikoyakoyaghi da ita pisi ma iti yawasisi na kurisi wawaya kikei ivi sisiyei.

Josepa da Meri ivovira ku Nasaret kwanatuna.

³⁹ Josepa da Meri, Bada ina vonaviyovovana inunura bubuni da bera kudubina ivi kovini ma ivovira i ku kwanatu Nasaret, Gariri dobuna kamonai.¹ ⁴⁰ Ma natusi imagura ma ivi rewapana. Ina nuwagiura irakata ma God ina agabiibai gwabinai imakamakai.

Yesu gisinai inae ku Taparoro Numana.

⁴¹ Madegha nununai Yesu ina maduwa da ina mamai inumanumataya ku Jerusalem Pasova kamna kubiine.^m ⁴² Ma Jiu damsi i kiki inunuri da Yesu kana madegha ivi 12 na yavata inae nani kamna kubiine. ⁴³ Pasova murinai Josepa da Meri ivomiiri, ibaba ivovovira i ku dobu. Ma ke itakovi da natusi Yesu iverukuyowei, tuna na

Jerusalem kamonai imakai. ⁴⁴ Inotai da tuna turaturasi kamosiyai. Tuna kubiine ibaba ku pom ma raviyai turaturasi ma i rakaraka kamosiyai iekwa kavai. ⁴⁵ Ke ita panani na ivovirame ku Jerusalem da nani dobunai itekwai. ⁴⁶ Mara aroba ikovi ma Taparoro Numana garina kamonai natusi ipanani, tuna vibeyebeyena wawayisi kamosiyai imakamakai da ivivi yanesi ma ivivi tarakiikiyanesi. ⁴⁷ Ma iyavo kava ivivi yanei da ikikava Yesu ina akova irakata ma ina nuwagiura tepanai ivonavonapote na peyarisi ivivi deye kirakiiyei. ⁴⁸ Ina maduwa da ina mamai ipanani na inota kavakavai. Ma Meri ivona bo, “Akuu! Natuku, avi kubiine weni nakanani kuberai kurikai? Am mamai yavata kavi nuwapoya kirakiiyem da kaekwekwim.”

⁴⁹ Ma ivi tarakiikiyanesi bo, “Avi kubiine koekwekwiku? Tami kotakovi da taku na aku Mamai ina numiiyai ata makamakai.” ⁵⁰ Ma ti na ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.

⁵¹ Nani murinai ina maduwa da ina mamai yavata ivovira ku Nasaret. Ma mara nonowa ina yawasa kamonai ivovotekatekesi. Ma ina maduwa na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei da ivivi nuwanotanotei. ⁵² Ma Yesu imagura, tupuwina ivi rewapana ma ina nota ikiivimaguri da ina nuwagiura irakata. Ma God ma wawaya ku matasi tuna na wawaya biibiina da peyarisi ivi ghegheni.ⁿ

Jon Babataito idima.

(*Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Jon 1:19-28*)

3 Rome kamonai Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo ma ina vikiivavona kamonai na Pontiyas Pailat ivinei da Judiya dobuna iti badei. Ma Gariri dobuna kubiine na Herodi ivinei. Ma

¹2:39 Mat 2:23 ^m2:41 Exod 12:1-27; Deut 16:1-8 ⁿ2:52 1Sam 2:26; Prov 3:4

Ituriya ma Trakonitis dobusi kubiine na Herodi varesina Piripo ivinei. Ma Abilin dobuna kubiine na Laiseniyas ivinei. ²Ma bade nani maranai taparoro babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai na Anas ma Kayapas. Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo da madegha 15 ikovi na Zekaraya natuna Jon warereyai imakamakai ma kana sisiya God gwabinai iviia. ³Ivomiiri da dobu kudubina Jodan okowina barabaranai ine yavui, idimadima da wawaya i bera beroberosi itinimayei, ita miirikupukuputei ma ita babataito da God i berabero ita notatawei. ⁴Peroveta Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo,^o

“Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,

‘Kovovunagha Bada kubiine,
Ina keta maninina koberai.

⁵Anagha kodogomumui
ma koya kotaravipikapikai.
Keta riwariwana kovovimanimanini
Ma keta tupitupina kotaramumui.

⁶Ma wawaya kudubisi God ina Viviyawa ina kitai.”

⁷Koroto ghamaghamasi mara nonowa ikiikiibau Jon kurina da ita babataito. Ma iyeghisi bo, “Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina nuwapughu kota veruvuvurei?”^p ⁸Ami yawasa kamonai amena ita tupuwa. Kovonavona da ami bera beroberosi koinimayei ma kona miirikupukuputei. Kota tupuwavira, koti debemi da ke koti bero. Ma ke kona vona bo, “Tota na Abraham tupurereghina, tuna kubiine God namada ivona da tota na ina wawaya maninita.’ Vonavaghata

avonavonemi, God kovokovoghina da weni wakimisi ina berisi da ti na Abraham natunatusi.”^q ⁹Namada wawaya ere karuwakoyina kii kunukununai ikoyakoyagha. Meni kiina ke ita amame bubuna na ina taratawei ma ku keyama karakarantina ina tawei da ina karai.”^r

¹⁰Ma wawaya viya koroto kamonai ivi tarakiiyanei bo, “Kevonekai, aviyavisina kana berai?”

¹¹Ma Jon ivonapotesi bo, “Mikeda gara ruwa gwabimuwai ma kwinam ivi kegha na kam gara sago keverei. Ma mikeda vavai gwabimuwai na bade nakanani keberai da wawaya kuni vitesi.”

¹²Ma bade teks yuyuna damsi ipisi da ita babataito ma Jon kurina ivi tarakiiyana bo, “Bada, tokai na aviyavisina kana berai?”^s

¹³Ma ivonesi bo, “Teks ruvana vaghata koyuna. Ke ku tepana kona yuna.”

¹⁴Muriyai seri wawayisi viya ivi tarakiiyanei bo, “Ma tokai, aviyavisina kana berai?”

Ma Jon ivonapotesi bo, “Wawaya ke kona darusi da i mane ina veremi ma bade wawaya ke koni wavu wapawapisi. Ami miiya ikikava koviiviiya na tuna kava kovi nuwabiibiiyei.”

¹⁵Wawaya peyarisi ivivi neneghana ma nuwanuwasi ivivi tetei da Jon na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.[†] ¹⁶Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai ababataitomi ma aku rewapana igisi. Ma wawaya sago epipisi, tuna ina rewapana irakata kirakai ma taku ke tomowa kiimatani ku da kana

[†]3:15 Peroveroveta rorova mara katamaninai igiruma da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ina pisi ku Israel da kii Viviyawa ma ti na ikoyakoyagha da ina nekiibau kurisi.

^o3:4 Isa 40:3-5

^p3:7 Mat 12:34, 23:33

^q3:8 Jon 8:33

^r3:9 Mat 7:19

^s3:12 Luk 7:29

kaeterepapara uravina ata vorupami. Ma tuna na Kanuma Vovokaravinai ma keyama karakaratinai ina babataitomi.¹⁷ Wawayina nakanani ma vao badana, namada ivovunagha da whiti ita gudagudai ma ita tawetawei ku yanunu matana da muguna ita karukaruwei. Ma whiti vavina ina yuna ma ina numiiyai ina terei ma whiti muguna ina kapuni, ku keyama karata makamakii nonowina ina tawei da ina karai.”

¹⁸Ma vaghina, Jon weni nakanani idima, sisiya bogii ma bogiiyai tepanai God varana biibiina ivivi sisiyei kurisi ma bade ivivi nowi kirakai da iti yana bubuna. ¹⁹Ma mara sago inae Kiivavo Herodi kurina da iyeghai, iyamna Herodi ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma bade varesina Piripo kawana ivi tuneboi.^t ²⁰Tuna kubiine Herodi ivomiiri da Jon ku gabura iterei. Nakanani iberai na ina berabero ivi kiitatanei.

Jon, Yesu ibabataitoi.

(Mat 3:3-17; Mak 1:9-11)

²¹Wawaya peyarisi ibababataito na nani kamoni Yesu yavata ibabataito. Ma iniponipowana na kunuma itamotate ma ²²Kanuma Vovokaravina ioru kurina, kitana nakanani ma gabubu. Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku. Tam nuwanuwaku ma ainuwabiibiyem.”^u

Yesu ina kaekiki.

(Mat 1:1-17)

²³Yesu kana madegha 30 ma ina biga ivi karei. Ma wawaya inotanotai da ina mamai na Josepa. Ma Josepa ina mamai na Heli.

²⁴Ma Heli ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai. Ma Livai ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Janai. Ma Janai ina mamai na Josepa.

²⁵Ma Josepa ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na Eimos. Ma Eimos ina mamai na Naum. Ma Naum ina mamai na Esili. Ma Esili ina mamai na Nagai.

²⁶Ma Nagai ina mamai na Mat. Ma Mat ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na Semein. Ma Semein ina mamai na Josek. Ma Josek ina mamai na Joda.

²⁷Ma Joda ina mamai na Jowanani. Ma Jowanani ina mamai na Resa. Ma Resa ina mamai na Zerubabel. Ma Zerubabel ina mamai na Seletiyel. Ma Seletiyel ina mamai na Neri.

²⁸Ma Neri ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Adi. Ma Adi ina mamai na Kosam. Ma Kosam ina mamai na Elumadam. Ma Elumadam ina mamai na Eya.

²⁹Ma Eya ina mamai na Josuwa. Ma Josuwa ina mamai na Eliyesa. Ma Eliyesa ina mamai na Jorim. Ma Jorim ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai.

³⁰Ma Livai ina mamai na Simiyon. Ma Simiyon ina mamai na Juda. Ma Juda ina mamai na Josepa. Ma Josepa ina mamai na Jonam. Ma Jonam ina mamai na Eliyakim.

³¹Ma Eliyakim ina mamai na Meleya. Ma Meleya ina mamai na Mena. Ma Mena ina mamai na Matata. Ma Matata ina mamai na Neitan. Ma Neitan ina mamai na David.

³²Ma David ina mamai na Jesi. Ma Jesi ina mamai na Obedi. Ma Obedi ina mamai na Bowas. Ma Bowas ina ma-

^t3:19 Mat 14:3-4; Mak 6:17-18

^u3:22 Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 9:35

mai na Samon. Ma Samon ina mamai na Nason.

³³Ma Nason ina mamai na Aminadab. Ma Aminadab ina mamai na Ram. Ma Ram ina mamai na Hesron. Ma Hesron ina mamai na Peres. Ma Peres ina mamai na Juda.

³⁴Ma Juda ina mamai na Jeikap. Ma Jeikap ina mamai na Aisiki. Ma Aisiki ina mamai na Abraham. Ma Abraham ina mamai na Tera. Ma Tera ina mamai na Naho.

³⁵Ma Naho ina mamai na Serugi. Ma Serugi ina mamai na Reu. Ma Reu ina mamai na Pelegi. Ma Pelegi ina mamai na Eba. Ma Eba ina mamai na Sela.

³⁶Ma Sela ina mamai na Keinan. Ma Keinan ina mamai na Apakisadi. Ma Apakisadi ina mamai na Sem. Ma Sem ina mamai na Nowa. Ma Nowa ina mamai na Lamek.

³⁷Ma Lamek ina mamai na Metusera. Ma Metusera ina mamai na Inoka. Ma Inoka ina mamai na Jared. Ma Jared ina mamai na Mahalalel. Ma Mahalalel ina mamai na Keinan.

³⁸Ma Keinan ina mamai na Inos. Ma Inos ina mamai na Set. Ma Set ina mamai na Adam. Ma Adam ina Mamai na God.

Seitan, Yesu iruyaghai.

(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

4 Kanuma Vovokaravina, Yesu itowatepani ma ivi nowei da Jodan okowina ivoterei inae ku dobu makiwapana ma ivivi siya, ²imakamakai da mara 40 ikovi. Ma ke ita kamkam kubiine na damonai vitonara ikarai. Ma nani kamonai Devil ipisi da ita ruyaghai.

³Ivona bo, “Tam God Natuna, bo? Kevona da weni wakimina ini parawa.”

⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Wawaya ke parawa kava tepanai ina makai.’”^v

⁵Ma Devil, Yesu ivi nowei da ku gawara sago ighe kirakai nake da dobu kudubina ivi beyei, ⁶ma ivonei bo, “Kudubina rapekuwai. God ku imaku iterei da aku kayowanai wawaya ana verei. ⁷Kuna vokavakavariku na rewapana ma kadara kudubina dobuwai ana verem da kuni badei.”

⁸Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Am Bada God ina kina kava kevokavakavari ma kevotekatekei.’”^w

⁹Ma Devil, Yesu ivi nowei da inae ku Jerusalem ma ku Taparoro Numana vovona ighae. Ma ivonei bo, “Tam God Natuna, bo? Ketawem, ¹⁰iyamna giruma katamana evonavona bo, ‘God ina aneya ina vonesi da ina koyagha bubunim ¹¹ma ina vokemim da ke wakima kuna takurei.’”^x

¹²Ma Yesu ivonapotei bo, “Ma bade evonavona bo, ‘Bada God ke kona rubui.’”^y

¹³Ma Devil, Yesu iruyaghai ikovi na ikuyowei inae. Inotai da mara sago taraboga biibiina ita panani da ita vovirame.

Yesu ina biga ivi karei Gariri kamoni.

(Mat 4:12; Mak 1:14-15)

¹⁴Yesu ivovirame ku Gariri ma Kanuma Vovokaravina gwabinai na ivi rewapana kirakai. Ma varana ikiibau da dobu ikiimumui. ¹⁵Ma i kiki numasi kamosiyai ivivi beyebeyena ma wawaya peyarisi ivivi ghegheni.

Nasaret damsı Yesu ibarei.

(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)

¹⁶ Mara sago Yesu inae ku Nasaret, ina ku dobu. Ma ikikava mara nonowa iberaberi na viyakam maranai irui ku kiki numana. Ma ivomiiri da iti yava ma ¹⁷ wawaya sago ipisi da Aisaya ina giruma iverei. Ivotataghi ma kamoni giruma sago ipanani da ivi yavi, ivona bo,

¹⁸ “Bada kanumina gwabikuwai, Iyamna ivineku da wawaya moyamoyakisi kurisi varana biibiina ana dimei.

Ivonataweku da iyavo kava gabura kamoni na ana rumamara kurisi da gabura ina kiibutawei.

Ma matapotapotasi kurisi ana rumamara da ina kita.

Ma bade iyavo kava wawaya ikayotiranesi da i nota ipeku na ana votawesi.

¹⁹ Aiyonayona da karako marana vaghata ipisi da Bada ina wawaya ini yawasisi.” ^z

²⁰ Yesu ivi yava ikovi na girumina ivonokui ma giruma kana koyakoy- agha wawayina iverei. Muriyai ivi kimakiyei. Ma wawaya kudubisi kiki numana kamoni ikitakita bogai ²¹ ma Yesu sisiya ivi karei. Ivonesi bo, “Karako weni girumina kovi yanei na vonav- aghata, marana inekiibau.”

²² Muriyai sisiya ghamaghamasi itere bubuni da wawaya peyarisi ivi deyei ma ikawabiibiyei. Ma kegha da, muriyai wawayisi ivona bo, “Te! Ikikava da nakanani isisiya? Wena na Josepa natuna.”

²³ Ma Yesu ivonesi bo, “Anotanotai da weni miibiina kota voneku, kota vona bo, ‘Yaboyabo kevi yawa meyem. Bera

ghamaghamasi Kapeniyam kamoni ku- beraı na sisiyina kavi yanei. Mede tam mani am kwanatu kamoni be- rasi keberai da kana kitai.’ ²⁴ Vonav- aghata avonavonemi, God ina peroveta na tuna mani ina dobuwai wawaya ke ina vokaravei.^a ²⁵ Kota notai da per- oveta Elaidiya ina mariyai kwapukwa- pura moyamoyakisi ipeyari kirakai Is- rael kamoni ma ke sago iti vitesi. Nani maranai gomara ghamana itupuwa iyamna madegha aroba ma nawaravi miikovimasago na garewa kegha. ²⁶ Ma God, Elaidiya ivonatawei da Israel iki- ibutawei inae ku Zarepata kwanatuna Saidon kamoni da kwapura sago nani dobunai ivi vitei.^b ²⁷ Ma bade peroveta Elaisiya ina mariyai wawaya ipeyari kirakai Israel kamoni gubaga sago kana vava giipo gwabisiyai ma ke sago kamosiyai iti yawasi. Tomowa sago kava ivi yawasi ma tuna na Siriya tomowa Neiman.”^c

²⁸ Yesu weni nakanani ivivi sisiya ma iyavo kava kiki numana kamoni ivi yanei na nuwanuwasi ipughu ki- rakai. ²⁹ Ivomiiri ma Yesu ivotabitabiri da kwanatu ikiibutawei. Ma inae ku koya kiiyagirina tawanoruwena kubiine. ³⁰ Ma Yesu koroto kamosiyai ionagha da inae.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Mak 1:21-28)

³¹ Yesu Nasaret ikiibutawei ioru ku Kapeniyam, tuna kwanatu sago Gariri kamoni. Ma viyakam maranai ivi karei da wawaya kurisi ivivi beyebeyena. ³² Sisiya ghamaghamasi iterei da wawaya ivi deyei, iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina.^d ³³ Ma kiki numana kamoni tomowa sago imakamakai, ma kanuma berona

^a4:19 Isa 61:1-2 ^a4:24 Jon 4:44 ^b4:26 1Kgs 17:1 ^c4:27 2Kgs 5:1-14

^d4:32 Mat 7:28-29

gwabinai irunuma. Ma ikiirara, ³⁴ ivona bo, “Aaa! Tam Yesu, Nasaret wawaya, avi kuna berai kurikai? Kupisi da kuna gwaramutukai, bo? Avogiinim da tam na God ina Wawaya Vovokaravim.”

³⁵ Ma Yesu iyeghai, ivona bo, “Kawam epota! Tomowina kekiibutawei!” Ma koroto maghinosiyai kanuma berona tomowina itawei ku tano ma ikiibutawei inae. Ma tomowina na ke sago gubaga ita panani.

³⁶ Wawaya peyarisi ivi deyei ma ti mani kamosiyai ivona bo, “Te! Ikikava da weni nakanani ibeyebeyena? Ma bade rewapana gwabinai da sisiya bagibagisi etereterei na kanuma beroberosi evovotekatekei ma ekiikiibau.” ³⁷ Ma Yesu varana ikiibau da dobu ine yavui.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.

(Mat 8:14-17; Mak 1:29-34)

³⁸ Yesu kiki numana ikuyowei ma inae Saimon ina ku numa. Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma wawaya Yesu ivona tovonni da iti vitei. ³⁹ Imiiririya wavinena kurina ma muyamuyana iyeghai da ikiibukuyowei ma iyawasa. Ma yaghiyaghina ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

⁴⁰ Ravi ipika na wawaya peyarisi turaturasi gubagubagisi, kii gubaga bogii ma bogiiyai na ikavarapiyesi Yesu kurina. Ma sago sago duma imana ku tepasi iterei da ivi yawasisi. ⁴¹ Ma bade, kanuma beroberosi ikwawikwavinisi da wawaya peyarisi ikiikiibutawesi. Ma kanumisi ere kiikiirarisi ivonavona bo, “Tam God Natuna!”

Tuna kubiine iyeghisi ma ivonatanisi da ke iti sisiya, iyamna ti na iakovi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu kiki numana kamonai idima.

(Mak 1:35-39)

⁴² Mara tomtomwai na Yesu ikiibau ku dobu makiiwapana. Ma wawaya peyarisi Yesu iekwekwai da ipanani ma i kayowana da gwabisiyai iti tinatani da ke ita kuyowesi. ⁴³ Ma ivonesi bo, “Kegha, ana nae da kwanatu viya kamosiyai God ina vikiivavona varana biibiina ana dimei, iyamna tuna bigana kubiine God ivonataweku.”

⁴⁴ Ma vaghina, Judiya dobuna ine yavui da kiki numasi nununai idimadima.

Yesu kana kivikivina ivinesi.

(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20)

5 Mara sago Yesu, Genesaret tokana[‡] kikirinai imiimiiri ma koroto ghamana imiirigwagwari. Ma God vonana idimadimeiki kurisi da ivivi yana.^e ² Ma Yesu ikitataweyana da waka ruwa kikirai ikitai, nani wakasi na wito damsi ikuyowei da i wito ititinakowa. ³ Ma inae da ku waka sago igeru, tuna wakana na Saimon rapenai. Ma Saimon kurina ivi nowi da kikirai ita kuyowei gisina ita ghae. Muriyai Yesu wakana tepanai imakamakai da wawaya kikirai kurisi ivivi beyebeyena.

⁴ Ivi beyebeyena ikovi na ivona bo, “Saimon, takiiibau ku bogapu ma wito kona tawei.”

⁵ Ma Saimon ivonapotei bo, “Bada, kawito mareba ma ke sago kata konai. Ma tam kuvona kubiine na ana tawe tovonni.”^f ⁶ Vaghina ma, itawei na iyana ikona kirakiyeyi da wito ita tini na iti tamoyarayagheyana.^g ⁷ Ma turaturasi waka kana viruwa tepanai ikwatusi da ita pisi ma iti vitesi. Ipsi na iyana iyuna da i waka ruwa ivi tupotupo

[‡]5:1 Toka kana vava aroba, Genesaret tokana, Gariri tokana ma Taiberiyas tokana.

^e5:1 Mat 13:1-2; Mak 3:9-10, 4:1 ^f5:5 Jon 21:3 ^g5:6 Jon 21:6

da gisina kava ita monu. ⁸Ma Saimon Pita weni berana ghamana ikitai na Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana. Ma ivona bo, “Bada, kevotereku, iyamna taku na berabero wawayiku!”

⁹Weni nakanani ivi sisiya iyamna Saimon ina bigabiga yavata ivi deyei da iyana ikona kirakiiyei. ¹⁰Ma bade Zebedi natunatuna Jemes ma Jon na ti bade ivi deyei, ti na mara nonowa Saimon yavata iwiwito patapata. Ma Yesu, Saimon kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Karako kuni karei da wawaya kuna konisi kubiiku.”

¹¹Damsi ivi yanei na i waka itinepepa ma i bera kudubina ikuyowei da Yesu ikivini.

Yesu tomowa ivi yawai.

(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

¹²Yesu na kwanatu sago kamona ma tomowa sago gubagubagina ipisi, kana gubaga na giipo ma tupuwina kudubina ikanikani da namada ivivi berai. Tomowina Yesu ikitai na maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Ma ivi nowi bo, “Bada, kekayokayowei da kuni yawasiku bo kegha? Akovi da tam kovokovoghim.”

¹³Ma Yesu ivororona da tomowina ivotovoni ma ivonei bo, “Akayokayowei. Keyawasa.” Ma yaghiyaghina gubagina ikuyowei da iyawasa. ¹⁴Ma Yesu tomowina ivonatani bo, “Ke kuni matara da iyi ivi yawasim. Ma manina kenae taparoro babadisi kurisi ma aviyavisina Moses ina vonaviyovovana kamona igirumi na kenunuri. Kevi debe meyem kurisi da ina kitim da kuyawasa ma bade am suwara keveresi da ina kapuni kubiim. Weni nakanani keberai da wawaya inakovi da kuyawasa.”^h

¹⁵Ma kegha, Yesu varana irakata ikiibau da dobu inunui. Tuna kubiine

mara nonowa koroto ghamaghamasi iriyeriyesi da Yesu iti yanei ma bade gubagubagisi ipipisi da iti yawasisi. ¹⁶Ma mara ipeyari Yesu taraboga ipanapanani da ikiikiibau ku gawara makiiwawasi da iniponipowana.

Yesu digadigana ivi yawasi.

(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

¹⁷Mara sago Yesu ivivi beyebeyena ma koroto kamona na Perisi damsi ma vonaviyovovana vibeyebeyena wawayisi ivivi makiiyana. Ti na i kwanatu bogii ma bogiiai Gariri, Judiya ma Jerusalem kamona ipisi. Ma tuna maranai na Bada God ina rewapana Yesu gwabinai da gubagubagisi iti yawasisi. ¹⁸Nani kamona tomotomowa viya ipisi, kwinasi digadigana ritowai ikavarapiyei. Ma ibera tovoni da ita rui ku numa kamona da digadigana Yesu ku maghinona ita terei. ¹⁹Koroto irakata kirakai da keta iekwa kavai da ita rui na ighae ku numa tepana da taraboga iberai. Ma digadigana ere ritona ivi yoyowi da koroto ku kamona Yesu maghinonai ioru. ²⁰Yesu ikitisi da i vitumaghana irakata na digadigana kurina ivona bo, “Kwinaku, am bera beroberosi anotatawei.”

²¹Ma Perisi damsi ma vonaviyovovana vibeyebeyena wawayisi ivi karei da ivi nuwanotanota bo, “Weni tomowina ina rewapana kegha da nakanani iti sisiya. Tuna na God iavaberowei iyamna God ina kina kava berabero ina notatawei.”

²²Ma Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine weni nakanani koinuwanotanota? ²³Meni tuna itekateka da ana vonei, ‘Am bera beroberosi anotatawei,’ bo ‘Kevomiiri, kuna baba.’ ²⁴Ani beyemi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai kovokovoghina da bade bera beroberosi ana notatawei.”

Ma digadigana ivonei bo, “Avonavonem. Kevomiiri, am kepana kekavari ma ke-nae am ku numa.”

²⁵ Yaghiyaghina koroto matasiyai digadigana ivomiiri ma ina kepana ikavari. Ma ivi karei da God ivivi ghegheni ma ikiibau inae da ina ku numa. ²⁶ Ma bade wawaya peyarisi ivi deye kirakiiyei ma God ivi ghegheni. Ma ivona bo, “Karako bera varatete takitai.”

Yesu, Livai ikwatui.

(*Mat 9:9-13; Mak 2:13-17*)

²⁷ Nani berasi murinai Yesu ikiibau da teks yuyuna wawayina sago kana vava Livai ipanani, tuna na ina bagibagi gawarinai imakamakai. Ma Yesu ivona bo, “Kekiviniku.” ²⁸ Ma yaghiyaghina Livai ina bera kudubina ivoterei, ivomiiri da Yesu ikivini.

²⁹ Muriyai Livai ina numiiyai kam ghamana Yesu kubiine iberai. Koroto iriyesi da ikamkam ma kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ipeyari. ³⁰ Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu kana kivikivina iyeghisi, ivona bo, “Avi kubiine teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi yavata kokamkam ma kouwuma?”¹

³¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawaya wawayawasisi yaboyabo ke ita kayokay-owe, kegha da gubagubagisi kava. ³² Ke wawaya maninisi kubiisi ata pisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi ma ata vonesi da i berabero itinimaye i ma ita miirikupukuptei.”

Visiya sisiyina.

(*Mat 9:14-17; Mak 2:18-22*)

³³ Wawaya viya ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiiyane i bo, “Mara ipeyari Jon kana kivikivina isiya ma eniponipowana. Ma Perisi damsi kii kivikivina bade nakanani eberaberai. Ma kam kivikivina na avi kubiine ke ita vivisiya da mara nonowa ekamkam ma eumuma?”

³⁴ Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina tavine na turaturana ina kam ma ini nuwabiibai. Ke kona vonesi da ini siya iyamna tavine tomowina patana da gwabisiyai emakamakai. ³⁵ Ma marana epipisi da tomowina ina kuyowesi, ma tuna maranai turaturana ini siya.”

³⁶ Ma miiba sago iterei, ivona bo, “Wawaya ke gara vuna ina sikai ma sinamina ina viiya da gara katamanina tarabogina ina tupapotai. Nakanani ita berai na gara vuna iti beroi ma bade gara katamanina kitana iti beroi.”

³⁷ “Ma sago na ke vaghina da wain vuna ku beka katamanina ina tepoi. Nakanani ita berai na wain ita purupuroi da beka katamanina iti kwata da iti beroi ma wain ita sororo. ³⁸ Kegha, wain vuna ku beka vuna pikapikana kona tepoi da beka ina dodo ma wain ina makai bubuna.” ³⁹ Ma damonai Yesu ivona bo, “Iyavo kava wain katamanina iumumai na wain vuna ina barei ma ina vona bo, ‘Katamanina imagi kirakai.’”[¶]

Viyakam marana kana Bada.

(*Mat 12:1-8; Mak 2:23-28*)

6 Viyakam marana sago Yesu ibaba inenae ma keta whiti vaona iki-

[¶]5:39 Weni miibiisi ivi debei da Yesu keta vuna ivokiibuwei da wawaya God yavata ini nuwasago ma ina vokavakavari. Ma ke kovokovoghina da Jiu damsi i kiki katamanina ma Moses ina vonaviyoyovana weni ketana vuna yavata ini kiikapu.

iyaraghi. Ma kana kivikivina ivi karei da whiti vavina ivivi tinamuyana, iyogogo da bekasi ivivi votaweyana ma vavisi ikamkam.^j ²Ma Perisi damsī viya ivonesi bo, “Vonaviyoyovana kovi kiigiyei. Avi kubiine viyakam marana kamonaī ma kovovobagibagi?”

³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kiivavo David ina varagutugutu kovi yavi na kotakovi da rorova maranaī turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberaī.^k ⁴Tuna irui God ina Yobe Vovokaravina garina ku kamona ma suwara parawisi iyuna. Nani parawisi taparoro babadisi kava ita kani. Ma David iyuna ma ikani ma bade viya turaturana iveresi da ti yavata ikam.”^l

⁵Muriyai ivonesi bo, “Taku Wawaya Natusi na viyakam marana kana bada.”

Yesu gibegibesina ivi yawasi.

(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)

⁶Viyakam marana sago Yesu irui ku kiki numana da ivivi beyebeyena. Ma kamonaī tomowa sago imakamakai na imana katagheyana gibegibesina. ⁷Ma Perisi damsī ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu iti wavui, tuna kubiine ivivi matatetei da ita kitai da viyakam marana kamonaī Yesu nani gibegibesina iti yawai bo kegha. ⁸Ma Yesu i nota iakovi ma gibegibesina ivonei bo, “Kevomiiri da koroto maghinosiyai kuna miiri.” Vaghina ma, ivomiiri. ⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoneku, avi taberaī viyakam maranaī da vonaviyoyovana tanunura bubuni? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?” ¹⁰Ma Yesu ikitavirevire da koroto ikitakitisi ma muriyai gibeg-

ibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona da imana iyawasa ikovi.

¹¹Ma Perisi damsī ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nuwanuwasi ipughu kirakai, ma ivi ogatara da avi ita berai Yesu kurina.

Yesu ina aposol ivinesi.

(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)

¹²Mara sago Yesu ivomiiri da nipowana kubiine ighae ku koya. Ma God kurina inipowana mareba.

¹³Mara itom na kana kivikivina ikwaturiyariyesi. Ipsi ma kamosiyai ivi 12 ivinesi ma ivonesi da ti na ina aposol.[§] ¹⁴Wawayisi kii vava na weni. Saimon da Yesu ivi vavei Pita, ma tina kikei Anduru, Jemes ma Jon, Piripo, Batoromiya, ¹⁵Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Saimon, tuna na Zelote wawayina, ¹⁶Jemes natuna Judas, ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawanei.

Yesu wawaya ivivi beyebeyesi ma ivi yawasisi.

(Mat 4:23-25)

¹⁷Yesu ina aposol yavata koyiyai ioru ku dobu ruvipikapikana ma imiiri. Ma kana kivikivina peyarisi ma koroto ghamanakina iriyei kurina. Kamosiyai na Judiya ma Jerusalem damsī ma bade kikirā damsī, i kwanatu na Taya ma Saidon. ¹⁸Ipsi da Yesu iti yanei ma kii gubaga iti yawasi. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma da i nuwapoya irakata na Yesu ivi yawasisi. ¹⁹Wawaya peyarisi i kayowana da Yesu ita votovoni, iyamna rewapana gwabinai ikiikiibau da kudubisi ivivi yawasisi.

[§]6:13 *aposol*: Grik damsī gamosiyai ‘apostolos’ iyamna wawaya i bada ivonatawesi da ina biga ina berai.

^j6:1 Deut 23:25 ^k6:3 1Sam 21:1-6 ^l6:4 Lev 24:9

Nuwabiibai ma nuwapoya.

(Mat 5:1-12)

²⁰ Yesu kana kivikivina ikitakitisi ma ivona bo,

“Tami moyamoyakimi bo kanuma ina ku nevaneva mitamitami na God ini biibiinimi da koni nuwabiibai, iyamna tami na God ina vikiivavona na rapemiyai.

²¹ Tami iyavo kava wekarakava vitonara ekarakarimi na God ini biibiinimi da koni nuwabiibai, iyamna kona kam dodo.

Tami iyavo kava wekarakava kotutou na God ini biibiinimi da koni nuwabiibai, iyamna koni nama.”

²² “Tami iyavo kava Wawaya Natusi koitumaghane ma ami vitumaghana kubiine wawaya ebaremi, itupaketowanemi, iavaberowemi, ma ina vona da tami na berabero wawayimi na God ini biibiinimi da koni nuwabiibai.^m ²³ Nani berasi ina berai kurimi na kovi nuwabiibiyeyi da nuwabiibiyeyi koni kapokapoka iyamna kunumai God ini miya bubunimi. Konotai da iyavo kava ini tupaketowanemi na i kaekiki mau berana sago iberai God ina peroperoveta kurisi.”ⁿ

²⁴ “Ma tami mura wawayimi na koti nuwapoya kirakai, iyamna ami miya kudubina namada koviyi ikovi.

²⁵ Tami iyavo kava wekarakava kokamkamdodo na koti nuwapoya kirakai,

iyamna vitonara ina karimi. Tami iyavo kava wekarakava koinama na koti nuwapoya kirakai, iyamna kona siyapa ma kona tou.”

²⁶ “Tami iyavo kava wawaya peyarisi ekawakawabiibiyemi na koti nuwapoya

kirakai, iyamna wawayisi i kaekiki mau nakanani iberai peroperoveta viviberosi kurisi.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.

(Mat 5:38-48, 7:12)

²⁷ “Tami iyavo kava koiyana na ana vonemi. Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya. Iyavo kava ini agaberowemi na biibiina koberai kurisi. ²⁸ Ma iyavo kava inimagimi na kovi biibiinisi. Ma bade iyavo kava ina kiiviberomi na konipowana kubiisi. ²⁹ Wawaya nevanenam ina tapini na bade ketavira, kevi vaghinei da nevana ina tapini. Ma wawaya kam tarasovo ina yapini na kevoterei da bade gara viya ina yuna. ³⁰ Wawaya ini nowi kurim na aviyavisina ekayokayowei na keverei. Ma bade wawaya am sawara sago ina kavari na ke kuna darui da ini vovirei. ³¹ Ikikava kekayokayowei da wawaya ina berai kurim na nakanani keberai kurisi.”^o

³² “Wawaya ina nuwaviina ini debei kurimi na itekateka da ami nuwaviina koni debei kurisi. Ma ke kona notai da ami nuwaviina kubiine God ini biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi yavata inuwaviina. ³³ Wawaya bera biibiina ina berai kurimi na itekateka da bera biibiina kona berai kurisi. Ma ke kona notai da ami bera biibiisi kubiine, God ini biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi kurisi biibiina eberabera. ³⁴ Ma bade wawaya mane kubiine ini nowi kurimi ma koakovi da karakava ami mane ina kovoghi na itekateka da mane kona veresi. Ma ke kona notai da ami verena kubiine, God ini biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani evereverena turaturasi

kurisi, iyamna iakovi da karakava i verena ruvana kudubina ina vii meyei. ³⁵Ma tami na kami ghavighaviya nuwanuwasi kona viiya, bera biibiisi kona berai kurisi, ma maranai mane kona veresi na ke kona notai da ini kovoghi. Nakanani kona berai na mara sago ami miiya ghamana God gwabinai kona viiya ma koni debemi da tami na God Kiidamo Makamakiina natunatuna. God ina agabiibai irakata berabero ma notameyena wawayisi kurisi, tuna kubiine tami natunatuna bade nakanani koberai. ³⁶Ikikava ami Mamai wawaya ikamyuyuwesi, bade nakanani wawaya kovi kamyuyuwesi.”

Turaturami ke koni tupaviresi.

(Mat 7:1-5)

³⁷“Wawaya ke koni tupaviresi na God ke ini tupaviremi. Wawaya ke koni wavusi na God ke ini wavumi. Wawaya i berabero kona notatawei na God ami berabero ina notatawei. ³⁸Kona verena ma bade God ina veremi. Vonavaghata da God ina vere kirakiiyemi da ina sasara, tuna nakanani ma puwata ami dabira tepanai ita tura kirakai da vavai ita ririgha. Ikikava wawaya kurisi koberaberi na maghimaghighina God ina berai kurimi.”

³⁹Ma Yesu ivi miiba, ivonesi bo, “Wawaya matapotapotana kwinana matapotapotana ini nowe bubuni bo kegha? Ke kovokovoghina. Kegha, ivi ruwa ku bonagha ina peku.^p ⁴⁰Iyavo kava wekarakava egirugiruma na ke kovokovoghina da i vibeyebeyena wawayina ina ghekuyowei. Ma mara sago giruma ina voyavui ma tuna maranai ti na i vibeyebeyena wawayina maghimaghighina.”^q

⁴¹“Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma tam matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta viiviiya? ⁴²Ke bera biibiina da kwinam kuna vonei bo, ‘Utomo, kepisi vunavuna matamuwai ana votawei,’ ma tam na ke damina kuta viiya da matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai. Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta matamuwai kevotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam matanai kuna votawei.”

Kii ma amena.

(Mat 7:16-20, 12:33-35)

⁴³“Kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei. Ma kii berona ke meyani amena biibiina ina terei. ⁴⁴Ma kii amena kava kuna kitai na kunakovi da tuna na avi kiina. Ke kovokovoghina da koweya amesi gampuwe kamosiyai kuta yuna. Ke kovokovoghina da puiya amesi rarava tepanai kuta pura.^r ⁴⁵Wawaya biibiina na nuwanuwana kamonai biibiina enuwanuwaghane. Nuwanuwana ina ghetawei na sisiya biibiisi ini sisiyei. Ma wawaya berona na nuwanuwana kamonai berona enuwanuwaghane. Nuwanuwana ina ghetawei na sisiya beroberosi ini sisiyei. Nakanani etuputupuwa iyamna aviyavisina wawaya nuwanuwana kamonai emakamakai na ini badei da ini sisiya.”^s

Wawaya ruwa numa ivowai.

(Mat 7:24-27)

⁴⁶“Avi kubiine kovonavoneku bo, ‘Bada, Bada,’ ma aku sisiya ke kota vovotekatekei? ⁴⁷Meni wawayina ina pisi kuriku ma aku sisiya ini yanei ma ina votekatekei na ana vonemi da

^p6:39 Mat 15:14 ^q6:40 Mat 10:24-25; Jon 13:16, 15:20 ^r6:44 Mat 12:33

^s6:45 Mat 12:34

tuna na ikikava. ⁴⁸Tuna nakanani ma tomowa numa ita vowai na kii biibiisi ma bagibagisi itarai da numa kana kowora. Ma tano bagibagina ere wakimina iyabai ioru kirakai ma irutona. Ina numa ivowai ikovi na mara sago okowa ghamana ikiibau da ina numa iravi ma ke kovokovoghina da ita nukei bo ita karuwei, iyamna nani numana ivowa bubuni da ivi rewapana kirakai. ⁴⁹Ma meni wawayina aku sisiya ini yanei ma ke ita votekatekei na nakanani ma tomowa numa ita vowai na ke sago kowora ita rutona, ina numa na tano tepanai ivowai. Ma mara sago okowa ghamana ikiibau da ina numa iravi ma yaghiyaghina nani numana ituparikai ma ikaruwei da kudubina iwapa tuwanonowa.”

Yesu, senturiyon ina bigabiga ivi yawai.

(Mat 8:5-13)

7 Yesu weni sisiyisi peyarina wawayi kurisi ivi beyebeyena ikovi ma inae da irui ku Kapenyam kwanatuna. ²Ma Kapenyam kamonai senturiyon** sago imakamakai. Ma ina bigabiga kiimatanina igubaga kirakai da gisina kava ita rabobo. ³Senturiyon sisiya ivi yanei da Yesu inekiibau na Jiu damsi i babada ivonatawesi kurina da kubiine iti nowi da ita pisi ma ina bigabiga iti yawai. ⁴Babadisi Yesu kurina inekiibau na ivi nowi kirakai. Ivona bo, “Ita senturiyon kuti vitei iyamna tuna na tomowa biibiina. ⁵Tuna dam viruwa wawayina ma kegha da tota Israel damta kurita ina nuwaviina irakata kirakai. Ivi vitekai da akii kiki numana ivowai kubiikai.”

⁶Nakanani ivi sisiya, tuna kubiine Yesu ivomiiri da babadisi yavata inae. Gisina kava da senturiyon ina ku

numa ita nekiibau ma ina yonayona iverupotesi da ivona bo, “Bada, ke kuni paparana da kuriku kuna pisi. Ainimaya da aku ku numa kuta rui. ⁷Ke taku mani ata pisi kurim da ati nowi, iyamna anota meyeku da taku ke wawayi kiimataniku. Ma akovim da sisiya kava kuna terei na aku bigabiga ina yawasa. ⁸Akovi da tam kovokovoghim, iyamna taku bade wawayi ghamaghamasi gaburisiyai ma aku rewapana gaburina na seri wawayisi emakamakai. Sago ana vonei bo, ‘Kena’ da ina nae. Ma sago ana vonei bo, ‘Kepisi’ da ina pisi. Ma aku bigabiga ana vonei bo, ‘Keberai’ da ina berai.”

⁹Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da koroto ghamana ikivikivini na ivonesi bo, “Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago wawayi ata panani da ina vitumaghana ita rakata weni senturiyon nakanani.”

¹⁰Vaghina ma yonayona wawayina ivovira senturiyon ina ku numa ma ipanani da bigabiga namada iyawasa ikovi.

Kwapura natuna rabobowai ivomiiri.

¹¹Mara sago Yesu inae ku kwanatu sago kana vava Nein. Ma kana kiviivina ma koroto ghamana yavata inae. ¹²Kwanatu kana ku gari matuketina inekiibau na kwanatu damsi peyarisi ikiikiibau na ipanansi. Tomowa sago irabobo tuna kubiine ti na tupuwina ikavari ikiibau da ita dogoi. Tomowina ina maduwa na kwapukwapurina ma tuna na natuna tupukeya. ¹³Ma Bada Yesu kwapurina ikitai da ivi kamyuyuwei na ivonei bo, “Ke kuna tou.” ¹⁴Muriyai inae ku rito ma ivotovoni ma iyavo kava ikavakavari na ivi kiimiiriyesi. Ma Yesu ivona bo, “Yaraga, avonavonem

**7:2 senturiyon: Senturiyon na Rome damsi i seri wawayisi ivi 100 i bada ghamana.

da kevomiiiri.”¹⁵ Ma tomowina ivi kiimakiyei ma sisiya ivi karei. Ma Yesu kwapurina ivonei bo, “Wavine, natum weni.”

¹⁶ Wawaya peyaris nani korotona kamona i yabumana ma God ivokavakavari. Ivona bo, “Peroveta ghamana kurita inekiibau, God ipisi da tota ina wawaya ini viteta.”

¹⁷ Ma Yesu varana ikiibau da Judiya kamona sisiyina dobu ine yavui.

Yesu ma Jon Babataito.

(Mat 11:2-19)

¹⁸ Jon kana kivikivina inae ma Yesu varana ivi sisiyei Jon kurina. Ivi yanesi na kana kivikivina ruwa ikwatusi ¹⁹ ma ivonatawesi Bada kurina da iti tarakiyane bo, “God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawaya sago kubiine kana koyagha?”

²⁰ Ivi ruwa Yesu kurina inekiibau na ivonei bo, “Jon Babataito ivonatawekai da weni nakanani kati tarakiyanem. ‘God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawaya sago kubiine kana koyagha?’”

²¹ Ma nani maranai Yesu gubagubagisi peyaris ivivi yawasisi, kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi ma matapotapotasi peyaris iberaberisi da ikitakita. ²² Tuna kubiine Jon ina yonayona ivonapotesi bo, “Kona vovira Jon kurina da aviyavisina wekarakava kokitakitai ma koiyane na kovi sisiyei. Kovonei da matapotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyane.^t ²³ Kovi tumaghaneku ma ke koni notaruwa na God ini biibiinimi.”

²⁴ Jon ina yonayona inae ma muriyai Yesu ivi karei da koroto kurisi Jon ivi sisiyei. Ivona bo, “Rorova avi kubiine kokiibau ku warere? Aviyavisina kota kitai? Rai yanunu itapitapini na kota kitai, bo? ²⁵ Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara biibiina ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, iyavo kava gara biibiisi ikote na ke warereyai ita makamakai, ti na mumurisi ma i numa ghamaghamasi kamona emakamakai. ²⁶ Ma, kovoneku. Kokiibau na avi kota kitai? God ina peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na God ina peroveta. Ma properoveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. ²⁷ Giruma katanama ivi sisiyei, ivona bo, ‘Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei. Tuna am keta ina vovunaghi.’^u ²⁸ Avonavonemi da Jon na wawaya ghamana, tuna kubiine dobu ku kudubina wawaya sago kotekwai da Jon ita ghekuyowei na kotekwa kawai. Ma kegha da God ina vikiivavona kamona Jon na ke wawaya ghamana. Nani kamona wawayota na Jon ighekuyowei.”

²⁹ Wawaya peyaris, teks yuyuna damsi yavata na Yesu ina sisiya ivi yane ma ivi vaghinei. Ivona da God ina keta na keta vaghata iyamna Jon namada ibabataitosi.^v ³⁰ Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na ke iti vaghinei, iyamna ti na God ina keta ibarei ma ke ita babataito.

³¹ Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. “Avi miibiina ana terei da karako weni kimtina ani sisiyesi? I bera na ikikava? ³² Ti nakanani ma ededa merewai ita vivirekwa ma turaturasi kurisi ita rurukwatukwatu bo, ‘Enava karavi kubiimi na ke kota riku. Kasiyasiyapa na ke kota tou.’ ³³ Jon Babataito ipisi na isiya, parawa ke ita kanikani

^{7:22} Isa 35:5-6, 61:1

^{7:27} Mal 3:1

^{7:29} Mat 21:32; Luk 3:12

ma wain ke itumumai na kovonavona bo, 'Kanuma berona gwabinai.' ³⁴ Ma Wawaya Natusi ipisi na ekamkam ma eumuma na kovonavona bo, 'Kamonabanabana ma umaneghaneghana. Tuna na teks yuyuna ma berabero wawayisi kwinasi.' ³⁵ Ma iyavo kava God ina nuwagiura ekivikivini, ti na nuwagiura natunatuna. Ma i yawasa ini debei da nani nuwagiurina na vonavaghata."

Yesu, Saimon ina numiiyai.

³⁶ Perisi sago Yesu ivonei da ita pisi ina ku numa da yavata ita kam. Ma Yesu inae da nevanevanai ikenavipika da ita kam. ³⁷ Ma nani kwanatuna kamonai wavine sago imakamakai, ma ina yawasa kamonai berabero irakata kirakai. Ma nani wavinena ivi yanei da Yesu ipisi da Perisi tomowina yavata ikamkam na diudeu sago ikavara-piyei ina ku numa, kamonai na oira ghabughabuna. ^{††} ³⁸ Iru da Yesu murinai ivi kiimiiriyeyi ma tou ivi karei. Matadogana Yesu kaena ivivi butai ma uyawinai ikiikiipupuni. Muriyai kaena iyoyoni ma oira ghabughabuna ku kaena itepotepoi da ivovovisiboi. ³⁹ Ma Perisi tomowina weni berasi ikitai na ivi nuwanotanota bo, "Weni tomowina na ke God ina peroveta. Iti peroveta na akova God gwabinai ita viiya da nani wavinena evovotovoni na berabero wawayina."

⁴⁰ Ma Yesu ivonei bo, "Saimon, ana vonem."

Ma Saimon ivona bo, "Bada, kevona."

⁴¹ Ma Yesu ivi miiba, ivona bo, "Mara sago mura wawayina tomotomowa ruwa ivi vitesi da mane iveresi, ma ivonesi da karakava mane ruvana kudubina iti kovoghi. Sago na silva riririghisi ivi 50 iveresi ma sago na ivi 50

iveresi. ^{‡‡} ⁴² Muriyai ivi ruwa ipanani da ke kovokovoghina da nani manena ita kovoghi, tuna kubiine mura wawayina ivi kamyuyuwesi da kii tupi ivi notawapei. Ma ivi ruwa kamosiyai na meni tomowina ina nuwaviina ina rakata mura wawayina kurina?"

⁴³ Ma Saimon ivonapotei bo, "Agunai, tomowina kana tupi irakata na bade ina nuwaviina irakata mura wawayina kurina."

Ma Yesu ivonei bo, "Kuvonapote bubuniku." ⁴⁴ Ma itavira wavinena kurina ma ivona bo, "Saimon, weni wavinena kekitai. Arui am ku numa na tam, okowa ke kuta vereku da kaeku ata kowai. Ma weni wavinena matadoganai kaeku ikowai ma uyawinai ikiipupuni. ⁴⁵ Ma tam ke kuta yoniku, ma weni wavinena kaeku yonina ke ita voterei. ⁴⁶ Ma bade tam ke oira ku gayamiku kuta tepoi da kuti monaghiku. Ma weni wavinena oira ghabughabuna ku kaeku itepoi. ⁴⁷ Vaghina ma ana vonem. Weni wavinena ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma peyarina anotatawei. Tuna kubiine ina nuwaviina kuriku irakata. Ma meni wawayina ina bera beroberosi ke ita peyari kirakai ma anotatawei na ina nuwaviina igisi."

⁴⁸ Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, "Am bera beroberosi anotatawei ikovi."

⁴⁹ Ma Saimon turaturana viya na yavata ikamkam ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, "Weni tomowina na wawayota, ina rewapana kegha da wawaya i berabero ita notatawei."

⁵⁰ Ma Yesu wavinena ivonei bo, "Am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai."

^{††}7:37 Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta.

^{‡‡}7:41 Silva riririghina kana vava denariyas.

Wivine viya Yesu yavata ibababa.

8 Nani murinai Yesu ibababa da kwanatu ma meyagai nununai God varana biibiina ma ina vikiivavona idimadime. ²Kana kivikivina ivi 12 ma bade wivine viya yavata ibababa, wivinesi na kii gubaga Yesu ivi yawisi bo kanuma beroberosi gwabisiyai ikwavinisi. Wivine kamosiyai sago na Meri Magadarini, tuna gwabinai Yesu kanuma beroberosi miikovimaruwa ikwavinisi.^w ³Ma sago na Jowana, tuna kawana na Kusa, Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma sago na Susana ma bade wivine viya yavata. Weni wivinesi na Yesu ma kana kivikivina ivivi vitesi da ima tepasiyai ibababa.

Pei vonina miibiina.

(*Mat 13:1-9; Mak 4:1-9*)

⁴Koroto ghamana i kwanatu bogii ma bogiiyai iriyei, ma Yesu weni miibiina ivonesi bo,

⁵“Mara sago tomowa inae pei vonina kubiine. Ma pei irubusagha da viya ketiyai iririgha ma wawaya ivi tugudaguda ma kiu ipisi da pei ikam yavui. ⁶Ma viya wakima ku tepasi iririgha. Igogo ma tano ke niginigina kubiine, yaghiyaghinai isivi. ⁷Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha. Iyiyo yavata igogo ma iyiyo irogusi. ⁸Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo ma iuwa bubuna da pei sago sago duma na 100 iterei.” Yesu weni miibiina ivi kovini na ikiirara bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Yesu miibisi ivi sisiyei.

(*Mat 13:10-17; Mak 4:10-12*)

⁹Kana kivikivina Yesu ivi tarakiyaneai da pei miibiina na iyamna avai. ¹⁰Ma

ivonesi bo, “Tami kurimi God ina vikiivavona ina nota gavugavusi kudubina aidebei. Ma wawaya peyarisi kurisi miibiyai kava aisisiya da ‘ina kita ma ina kita ma ke ina kitai. Ini yana ma ini yana ma ke inakovi.’”^x

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.

(*Mat 13:18-23; Mak 4:10-12*)

¹¹“Pei vonina miibiina iyamna na weni. Pei na God vonana. ¹²Pei ketiyai na wawaya God vonana ivi yanei ma Devil ipisi da nuwanuwasi kamoni ivi itawei da ke iti tumaghana ma yawasa makamakii nonowina ke ita panani. ¹³Ma pei wakima tepasiyai na wawaya God vonana ivi yanei ma nuwabiibiyai iviini ma ramramsi kegha. Ivi tumaghana da ke mara gurina iyamna rubu ma nuwapoya ipanani da vitumaghana ivoterei. ¹⁴Pei iyiyo kamosiyai na wawaya God vonana ivi yanei ma i yawasa kamoni dobu ina mura, dobu ina nuwapoya ma dobu ina nuwabiibai inotanota kirakiiyei da God vonana irogui. Pei iuwa da mabusi. ¹⁵Ma pei tano biibiinai na wawaya God vonana ivi yanei ma nuwanuwasi yagharisi ma biibiisi da ivotani. Ivotekateka ma imi-irikikina inenae da iuwa bubuna.”

Rampa miibiina.

(*Mak 4:21-25*)

¹⁶“Wawaya rampa ini nawai na ke bayawa vivikuratabuna kamoni ina terei bo kemakema gaburinai ina terei. Kegha, ini rorokeyi da iyavo kava ku numa ina rui na yaseganina ina kitai.”^y

¹⁷“Aviyavisina kudubina gavugavuna na God ini debei. Ma aviyavisina kudubina guduguduna na God ina votawei da wawaya inakovi.”^z

^w8:2 Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49 ^x8:10 Isa 6:9-10

^y8:16 Mat 5:15; Luk 11:33 ^z8:17 Mat 10:26; Luk 12:2

¹⁸“Tuna kubiine kovi yana bubuna, iyamna iyavo kava akova vaghata gwabisiyai na God ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava inotanotai da namada iakova kirakai na i akova kudubina ina viitawei.”^a

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(*Mat 12:46-50; Mak 3:31-35*)

¹⁹Mara sago Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho ipisi da ita kitai. Ma koroto irakata da ke kovokovoghina da ita rui. ²⁰Ma wawaya sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim. I kayowana da ina kitim.”

²¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo kava God vonana iyanei ma evovotekatekei.”

Yesu gamonai biimara ikena.

(*Mat 8:23-27; Mak 4:35-41*)

²²Mara sago Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Toka tadamani ku nevana.” Ma peyarisi ku waka igeru da ivomiiri. ²³Idamadamana ma waka kamoni Yesu ikena nunuwapa. Ma yanunu berona ivomiiri ma tovava irakata da waka ku kamona irurui da gisina kava ita monu. ²⁴Ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, Bada, tamonumonu ma tuma dodo!”

Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi da ivi nubai ma toka kamoni biimara ikena. ²⁵Ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ami vitumaghana kegha, bo?”

Ma kana kivikivina iyabumana ma inota kavakavai. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Wena tomowa sago,

sisiya bagibagina iterei na bade yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(*Mat 8:28-34; Mak 5:1-20*)

²⁶Yesu kana kivikivina yavata ikuka inae da Gariri tokana nevanai Gerasa damsi i ku kikiriki inekiibau da iwota. ²⁷Yesu ku tano ioruru na tomowa sago iverupotei. Tomowina gwabinai kanuma beroberosi irunuma ma mara iguri kirakai da kwanatu ikiibutawei da ina numa kegha ma iyuna kava karawaga kamoni imakamakai. ²⁸Tomowina Yesu ikitai na ikiirara ma maghinonai itawotei ma ivona bo, “Avi kuna berai kuriku? Tam Yesu, God Kidamo Makamakiina Natuna. Ainowi da kovogha ke kuna vereku!” ²⁹Nakanani ivi sisiya, iyamna namada Yesu kanuma berona iyeghai da tomowina ita kiibutawei. Mara ipeyari wawaya ibera tovonni da tomowina kaena ma imana cheiniyai ita patumi ma kana potapota ita terei da ita makai bubuna. Ma ibera kawai, iyamna nani kanumina itowatowatepani da chein ivivi tinayaraghana ma iveraverau ku dobu makiwapasi.

³⁰Ma Yesu tomowina ivi tarakiyane bo, “Kam vava iyai?”

Ma kanuma beroberosi peyarisi tomowina gwabinai irunuma, tuna kubiine ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto.”^{¶¶} ³¹Ma ivi nowi kirakai da ke ita vonatawesi itoru ku Abis bonaghina.

³²Ma koya baranai poro yavona ghamana ikamkam. Tuna kubiine kanuma beroberosi ivi nowi da Yesu ita vonatawesi ita nae poro kurisi da gwabisiyai ita runuma. Ma ivi vaghinei. ³³Vaghina ma peyarisi tomowina ikiibutawei inae da poro itowatepanisi.

^{¶¶}**8:30 Koroto:** Koroto na ‘Lidiyoni.’ Kanuma beroberosi ivi miiba da ti nakanani ma seri wawayisi i koroto ghamana, kamoni wawayisi ivi 6 tausan.

^a**8:18** Mat 25:29; Luk 19:26

Ma porosi iverau ku koya kiiyagirina ma iririgha ku okowa da iumadodowana.

³⁴ Poro kii koyakoyagha weni berana ikitai na iverau da wawaya kwanatu kamonaɪ ma dipiiyai ivi akovisi. ³⁵ Ma wawayisi ikiibau ita kitai da aviyavisina itupuwa. Inekiibau Yesu kurina ma ipanani da tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na Yesu kaena ririnai imakamakai, ivi gara ma gayamina imanini. Peyarisi ikitai ma iyabumana kirakai. ³⁶ Ma iyavo kava matasiyai bera peyarina ikitai na wawayisi kurisi ivi mamatara da ikikava tomowina iyawasa. ³⁷ Muriyai Gerasa damsi peyarisi ivi nowi da Yesu i dobu ita kibukuyowei iyamna iyabumana kirakai. Tuna kubiine Yesu ku waka igeru da ita nae. ³⁸ Ma nani tomowina iyawasa na ivi nowi da yavata ita geru ita nae.

Ma Yesu ivi kegha ma ivonatawei ina ku dobu. Ivonei bo, ³⁹ “Kenae am ku numa ma am wawaya kevi akovisi da ikikava God bera ghamaghamasi iberai kubiim.”

Ma vaghina, tomowina inae ina ku kwanatu ma aviyavisina peyarina Yesu iberai ma ikikava ivi vitei na wawaya kurisi ivi sisiya kirakiiyei.

**Jairas natuna ma
wavine gubagubagina.**

(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)

⁴⁰ Yesu toka idamani, ivovira ku nevana na koroto ghamana iverupotei da ivi kiikiwei, iyamna ivivi koyakoyagha da ita nekiibau. ⁴¹ Nani kamonaɪ kiki numana badana sago ipisi da Yesu maghinonai itawotei. Tuna kana vava Jairas ma ivi nowi Yesu kurina da yavata ita nae ina ku numa, ⁴² iyamna gisina kava ma natuna wavinena ita rabobo. Natuna na tupukeya ma kana madegha 12.

Yesu ivomiiri da yavata inenae ma koroto irakata kirakai da ivivi tapasi-

pasiyei. ⁴³ Ma koroto kamonaɪ na wavine sago gubagubagina. Kana gubaga na nawaravi iviia da madegha 12 tarana iverau ma ibunama kavai. ⁴⁴ Yesu murinaɪ ipisi da kana gara damona ivotovoni ma yaghiyaghinaɪ tarana veru ivoterei da iyawasa. ⁴⁵ Ma Yesu ivi tarakiiyana bo, “Iyi ivotovoniku?”

Ma wawaya peyarisi iveiyeyei, ma Pita ivona bo, “Bada, koroto ghamana etatagudagudim ma ekiikiitabitirim.”

⁴⁶ Ma Yesu ivona bo, “Kegha, wawaya sago ivotovoniku. Damiku aviyai da rewapana gwabikuwai ikiibau.”

⁴⁷ Ma wavinena damina iviia da ke kovokovoghina da gavunai itonagha da ita nae na ere kirokirorona ipisi Yesu kurina ma maghinonai itawotei. Ma koroto maghinosiyai ivi mamatara da avi kubiine Yesu ivotovoni ma ikikava yaghiyaghinaɪ iyawasa. ⁴⁸ Ma Yesu wavinena ivonei bo, “Natuku, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai.”

⁴⁹ Yesu patana da ivivi sisiya ma wawaya sago Jairas ina numiiyai ipisi ma ivona bo, “Jairas, natum namada irabobo. Bada kevotei, ke kuni tinaviravirai.”

⁵⁰ Yesu weni sisiyina ivi yanei ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Kevi tumaghaneku ma natum ina yawasa.”

⁵¹ Jairas ina ku numa inekiibau na wawaya peyarisi ivonapotesi da matarai imakai. Ma Pita, Jon da Jemes, ma bade wavine kikei ina mamai da ina maduwa na ti kava ivinesi da yavata ita rui. ⁵² Ma wawaya peyarisi ivivi tutuwana ma isiyasiyapa na ti kurisi Yesu ivona bo, “Vituduwana kovoterei. Wavine kikei ekenakena, ke ita rabobo.”

⁵³ Ma peyarisi Yesu ivi namei, iyamna iakovi da wavine kikei namada irabobo ikovi. ⁵⁴ Ma Yesu wavine kikei yarona iviia ma ivonei bo, “Natuku, kevomi-

iri.”⁵⁵ Vaghina ma, wavine kikei kanumina ivovira kurina da yaghiyaghina ivomiiri. Muriyai Yesu ivonesi da vavai ita verei da ita kam.⁵⁶ Ma ina maduwa da ina mamai ivi deye kirakiiyei da natusi iyawasa. Ma Yesu ivonatanisi da ke ini mamatara wawaya kurisi da aviyavisina itupuwa.

Yesu ina aposol ivi 12 ivonatawesi.

(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

9 Nani murinai, Yesu kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma gubaga bogii ma bogiyai iti yawisi.² Ma ivonatawesi ikiibau da God ina vikiivavona ita dimei ma wawaya gubagubagisi iti yawasisi.³ Ma ivonesi bo, “Ke avi sago kona viiya keta kubiine. Ke diwona, kutu, vavai, bo mane, ma ke gara kana viruwa.”⁴ Meni wawayina ina ku numa kona rui na tuna kava gwabinai komakai ina nena da ami ku vomiiiri marana na nani kwanatuna kona kiibutawei.⁵ Ma wawaya ke ini kiikiiwemi na i kwanatu kokiibutawei, kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma kona. Ini matakira da kovogha ina panani.”

⁶Ma vaghina kana kivikivina ivomiiri inae da kwanatu nununai God varana biibiina idimadimei ma gubagubagisi ivivi yawasisi.

Herodi ina nota iragharagha.

(Mat 14:1-12; Mak 6:14-29)

⁷Gariri kana kiivavo Herodi weni berasi varana ivi yanei na ina nota iragharagha kirakai, iyamna wawaya viya ivonavona da Jon Babataito rabobowai ivomiiri,^c ⁸ma viya ivonavona da peroveta Elaidiya inekiibau, ma bade viya ivonavona da God ina peroveta katamana sago

ivomiiri. ⁹Tuna kubiine kiivavo Herodi ivona bo, “Akovi da Jon iwana akiiyaraghi. Ma weni tomowina varana aiyanei na iyai?” Ma ibera tovonai da Yesu ita kitai.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.

(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-14)

¹⁰Yesu ina aposol ivi 12 ivovira kurina ma aviyavisina kudubina iberaberi na ivonaverei. Muriyai irutinisi da yavata ti mani kava ita nae ku kwanatu sago kana vava Betsaida. ¹¹Ma koroto ghamana ikitai da Yesu kana kivikivina yavata inenae na ikivinisi. Yesu ikitisi ma ivi kiikiiwesi. Ma God ina vikiivavona ivi sisiyei kurisi, ma bade iyavo kava igubaga ma ekayokayowei da ita yawasa na ivi yawasisi.

¹²Ravi ipika ma kana kivikivina ivi 12 ipisi kurina ma ivonei bo, “Weni na dobu makiiwapana. Koroto kuta vonatawesi ita nae da iyavo kava kwanatu kamosiyai ma dipiiyai emakamakai na gwabisiyai ita kam ma ita kena.”

¹³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami vavai koveresi da ina kam.”

Ma ivonapotei bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa kava gwabikiiyai. Tuna ke kovokovoghina iyamna koroto irakata kirakai. Kevonavonekai da kata nae da kii vavai kata gimari bo?” ¹⁴Ma nani korotona kamonai totomomowa ivi 5 tausan.

Ma ivonesi bo, “Wawaya korereghisi da 50, 50 nununai ina makai.”

¹⁵Irereghisi ikovi ma wawaya imakipikapika. ¹⁶Ma Yesu parawa ma iyana iviia ma itepa ku kunuma ma God ivi kiikiiwei. Ma ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ita reregha. ¹⁷Irereghi da wawaya kudubisi koroto kamonai ikam da ikamdodo. Muriyai kana

^b9:3 Luk 10:4-11; Apos 13:51 ^c9:7 Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

kivikivina puwata makiiterena iyuna da kode 12 ivi tupoi.

**Pita ivi mamatara da Yesu na God
ina Vivinevine Wawayina.**

(*Mat 16:13-19; Mak 8:27-29*)

¹⁸ Mara sago Yesu iniponipowana ma kana kivikivina ipisi na ivi tarakiiyanesi bo, “Wawayana evonavona da taku iyai?”

¹⁹ Ma ivonapotei bo, “Wawayana viya evonavona da tam na Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na Elaidiya, ma viya evonavona da tam na God ina peroveta katamana sago ma rabobowai kuvomiiri.”^d

²⁰ Ma Yesu ivonesi bo, “Ma tami, kovonavona da taku iyai?”^e

Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayim.”

**Yesu ina vokwarakwara ma
ina rabobo ivi sisiyei.**

(*Mat 16:20-28; Mak 8:30-9:1*)

²¹ Ma Yesu sisiya bagibaginal ivonatanisi da ke wawayana kurisi iti mamatara da tuna iyai. ²² Ivona bo, “Taku Wawayana Natusi ani kamaghi kirakiiyei. Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma mara viarobina kamonal na rabobowai ana vomiiiri.”

²³ Ma bade ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavara nonowei ma murikawai kepisi.”^f ²⁴ Tam iyai am yawasa kuna nuwaghane na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna nuwatawei kubiiku na yawasa makamakii nonowina kuna panani.^g

²⁵ Ma kam vava ina rakata ma dobu

kana mura kuna wagiwagiye kirakiiyei ma kanumim kuni wapai na kam vava ma am mura ke ini vitem. ²⁶ Iyi tam kuni muritina ma kuna vonaveyiyeku na mara sago taku bade ana vonaveyiyem. Tuna maranai aku Mamai kana kadara kona kitai iyamna taku Wawayana Natusi aneya vovokaravisi yavata ere kadarikai kana pisi. ²⁷ Vonavaghata avonavonemi, wawayana viya weni kamonal God ina vikiivavona kona kitai ma muriyai kona rabobo.”

Yesu kitana ivire.

(*Mat 17:1-8; Mak 9:2-8*)

²⁸ Yesu weni sisiyisi iterei ma mara 8 murinai Pita, Jon, ma Jemes irutinisi ighae ku koya nipowana kubiiine.^h ²⁹ Iniponipowana ma kamonal Yesu maghighina ivire ma kana gara ipoi kirakiiyei da ivovokeyakeyu. ³⁰ Ma totomomowa ruwa ere kadakadarisi inekiibau, ti na Moses ma Elaidiya, ³¹ ma Yesu yavata ivivi sisiya. Ikikava Yesu Jerusalem kamonal God ina kayowana peyarina ina bera yavui ma muriyai dobu ina kuyowei na peyarina ivivi sisiyei. ³² Kunona Pita turaturana yavata, matasi ipota kirakai. Muriyai ikitabanege da Yesu ere kadirina nani totomowisi ruwa yavata ivivi miiriyana na ikitisi. ³³ Tomotomowisi ivomiiri da ita kuyowesi na Pita, Yesu ivonei bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba tavowai. Sago tam, sago Moses ma sago Elaidiya.” Pita ivi sisiya wapawapa, ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.

³⁴ Ivivi sisiya kamonal na kwavu ioru da peyarisisi isovosi ma Pita turaturana yavata iyabumana kirakai. ³⁵ Ma kwavu kamonal God gamona ivona bo, “Wena

^d9:19 Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 ^e9:20 Jon 6:68-69 ^f9:23 Mat 10:38; Luk 14:27 ^g9:24 Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 ^h9:28 2Pit 1:17-18

na natuku, tuna aku Vivinevine Wawayina. Ina sisiya kovi yana bubuni.”³¹

³⁶Gamona ivi sisiya ikovi na kana kivikivina ikitame da Yesu ina kina kava imakamakai. Ma ti na weni berana ivi nuwanotanotei ma ke iti mamatarei wawaya kurisi.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Mat 17:14-18; Mak 9:14-27)

³⁷Mara itom na Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu ma koroto ghamana iverupotesi. ³⁸Ma tomowa sago nani korotona kamoni irukwatu bo, “Bada, ainowi da natuku tomowa tupukeya kuta kitai ma kuti vitei. ³⁹Kanuma berona gwabinai irunuma ma mara nonowa edagudagui na yaghiyaghina ekiikiirara ma eparoparoro da kawapuropurona ekiikiibau. Nani kanumina edagudagui na gubaga epanapanani ma ke meyani da taraboga ita vereveri da ita viviyakam. ⁴⁰Kam kivikivina avi nowi kurisi da ita kwavini ma ibera kawai.”

⁴¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami na kimta kawakiikiimi ma ami vitumaghana kegha. Ininiku ibara da namada ata voteremi.” Ma tomowa kikei ina mamai kurina ivona bo, “Natum kerutinapiyei.”

⁴²Tomowa kikei ibaba ipipisi na kanuma berona idagui da itawei ku tano ma ivivi tukosokosowana. Ma Yesu kanuma berona iyeghai na tomowa kikei ikiibutawei da iyawasa. Ma ina mamai kurina ivona bo, “Natum weni.” ⁴³Ma weni berana itupuwa na wawaya peyarisi God ina rewapana ghamana ikitai da ivi deyei.

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.

(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Waway Yesu ina bera kudubina patana da ivivi deyei ma nani kamoni Yesu kana kivikivina kurisi ivona bo, ⁴⁴“Aviyavisina ana vonemi na kovi yana bogai. Waway sago, taku Waway Natusi ini wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina tereku.” ⁴⁵Ma kana kivikivina ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei, God i nota ikiiviwapawapai da iyamna ke ita vii bubuni. Ma iyabumana kubiine na ke iti tarakiiyane da ina sisiya na iyamna avai.

Iyai ini waway ghamana?

(Mat 18:1-5; Mak 9:33-37)

⁴⁶Mara sago Yesu kana kivikivina vigamowana ivi karei da kamosiyai iyi iti waway ghamana da turaturana ita ghekuyowesi.^j ⁴⁷Ma Yesu i nota iakovi, tuna kubiine waway kikei sago iviia da ririnai ivi miirini. ⁴⁸Ma ivonesi bo, “Tami iyavo kava avakuwai waway kikei koni kiikiiwei na taku yavata koikiikiiweku. Ma iyavo kava koni kiikiiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata koikiikiiwei. Ma meni wawayina ina tereoruwe meyei, tuna wawayina na turaturana ina ghekuyowesi God ku matana.”^k

Meni wawayina ke ita vivikawapatesi na kwinsi.

(Mak 9:38-40)

⁴⁹Ma Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita waway, tuna kubiine kavonei da ita voteri.”

ⁱ9:35 Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22 ^j9:46 Luk 22:24

^k9:48 Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20

⁵⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Ke kona vonei da ina voterei. Meni wawayina ke ita vivikawapatemi na kwiniami.”

Sameriya damsi Yesu ke iti kiikiwei.

⁵¹Mara itupo da Yesu dobu ita kuy-
owe ma ita ghae ku kunuma, ma
ina nota ivi rewapana da ivomiiri ku
Jerusalem. ⁵²Ibaba inenae na yonayona
ivonatawesi ivi nao Sameriya damsi i
ku kwanatu sago da ita vovunagha da
Yesu ita rui kurisi. ⁵³Ma Sameriya damsi
iakovi da Yesu inenae ku Jerusalem,
tuna kubiine ibara ma ke iti kiikiwei.^{§§}
⁵⁴Ma kana kivikivina Jemes da Jon ik-
itai da damsi Yesu ke iti kiikiwei na
ivona bo, “Bada, tinowi da God keyama
karakaratina kunumai ina vonatawei in-
oru da weni damsi ina gwaramutusi.”*

⁵⁵Ma Yesu imiiritavire ma iyeghisi.†
⁵⁶Ma kana kivikivina yavata ivomiiri
inae ku meyagai sago.

Wawayi viya Yesu ita kivini.

(Mat 8:19-22)

⁵⁷Yesu kana kivikivina yavata ibaba
inenae ma ketiyai tomowa sago Yesu
kurina ivona bo, “Mike kuna nena na
ana kivinim.”

⁵⁸Ma Yesu ivonapotei bo, “Kukou
dipa kii buba emakamakai ma kiu ki-
idamowai kii nighu emakamakai ma
taku Wawayi Natusi aku kenakena
gawarina kegha.”

⁵⁹Ma Yesu tomowa sago kurina ivona
bo, “Kekiviniku.”

Ma ivonapotei bo, “Bada, vaghina bo
kegha da aku mamai ana dogoi ma
muriyai ana pisi da ana kivinim.”

⁶⁰Ma Yesu ivona bo, “Wawayi rab-
orabobosi i biga da raborabobosi ina do-
gosi. Ma tam na am biga da God ina viki-
ivavona kuna dimei.”

⁶¹Ma bade tomowa sago ivona bo,
“Bada, ana kivinim ma karakava,
iyamna ana nae da aku wawayi
ani kiruruwesi.”[‡]

⁶²Ma Yesu ivonapotei bo, “Wayowa
wawayina ina kayowana da ina tano
inuwata bubuni na uwata sawarina
ina votani da bagibagina maranai ox
nani sawarina etitini. Ma bade ku magh-
inona kava ina kitakita da maninina
ina nae ma ke ina tavire. Iyi tam am
kayowana da God ina vikiivavona ku-
biine kuna biga ma mikedda kuna tavire
na tam ke kovokovoghim da ina biga
kuna berai.”

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivonatawesi.

10 Yesu ivi sisiya ikovi ma kana
kivikivina ivi 72 ivonesi. Ma
ruwa ruwa duma ivonatawesi ivi nao
ku kwanatu ma dobu bogii ma bogiiyai.
²Ma ivonesi bo, “Vavai itawagha ma
iyavo kava ina yaba? Vao irakata ma
yabayaba wawayisi iruwa kikei. Vao
badana kurina kovi nowi da yabayaba
wawayisi peyarisi ina vonatawesi
da yavata tayaba.^m ³Konae. Tami
nakanani ma sipu gegeyisi ma kukou
dipa ku kamosi avonavonatawemi.ⁿ

§§9:53 Sameriya ma Israel damsi mara nonowa ivivi kawapata.

*9:54 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 54b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igrumi: ‘Elaidiya nakanani ibera.’

†9:55 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 55b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igrumi: ‘God Kanumina na tami rapemiyai, ma ke damina kota vii bubuni. Taku Wawayi Natusi ke ata pisi da wawayi ata gwaramutusi. Kegha, apisi da wawayi ati yawasisi.’

^l9:61 1Kgs 19:20 ^m10:2 Mat 9:37-38 ⁿ10:3 Mat 10:16

⁴Ma ami baba kubiine, mane kana kutu ke kona kavari, wagu kegha, ma kaemi kana terepapara kana viruwa ke kona kavari. Ma ketiyai wawaya kona panani na ke kona kweya da ina guri kirakai.^o ⁵Ma wawaya i ku numa kona nekiibau da kii numataya na kovona bo, 'Weni numanai God ina nuwanuba ina makai.' ⁶Ma mikedada wawayisi na biibiisi nani numanai na God ini biibiinisi da ina nuwanuba gwabisiyai ina makai. Ma mikedada ti na ke wawaya biibiisi na God ina nuwanuba ke ina viiya. ⁷Ma meni ku numana kona nekiibau da kii numataya na nani numanai kava komakai. Ma aviyavisina ina veremi na kokani ma koumai. Koakovi da bera maninina da bagibagi wawayina kana miyya ina viiya. Ma ke koni gubamavuremi.^p ⁸Ma maranai ku kwanatu sago kona rui ma wawaya ini kiikiiwemi na aviyavisina ku maghinomi ina terei na kokani, ⁹gubagubagisi nani dobunai kovi yawasisi, ma peyarisi kovonesi bo, 'God ina vikiivavona enekiibau kurimi.' ¹⁰Ma maranai ku kwanatu sago kona rui ma wawaya ke ini kiikiiwemi na ketiyai kona miiri ma kona vona bo,^q ¹¹'Tami ami kwanatu vunavunana kaekiyai kakiikiiririghatawei. Nuwanuwami ke ina wapa da God ina vikiivavona ita nekiibau kurimi ma kobarei.'" ¹²Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, "Vonavaghata avonavonemi. Vitupavira kana mara ina nekiibau na meni kwanatuna God ina vikiivavona ina barei na kii kovogha ina rakata da Sodom damsi kii kovogha ina ghekuyowei."^r

Wawaya kwanatu viya kamosiyai ke iti tumaghana.

(Mat 11:20-24)

¹³"Koti nuwapoya kirakai, Korasin dami! Koti nuwapoya kirakai, Betsaida dami! Ami kwanatu kamosiyai bera ghamaghamasi aberai ma ami berabero ke kota miirikupukuputei. Nani berasi Taya ma Saidon kwanatusi kamosiyai ata berai na yaghiyaghinai i berabero itinimaye ma ita miirikupukuputei ma ere yapuyapukaresi mowamowasi ita vivikote, iti matakira da i berabero kubiine inuwapoya.^s ¹⁴Ma vitupavira kana mara ina nekiibau na Korasin ma Betsaida dami kami kovogha ina rakata kirakai, ke Taya ma Saidon damsi kii kovogha nakanani. ¹⁵Ma Kapeniyam dami, konotanotai da kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karata makamakii nonowina."^t

¹⁶Ma kana kivikivina ivonesi bo, "Iyavo kava ini yanemi na taku yavata iyaneku. Ma iyavo kava ina baremi na taku yavata ibareku. Ma iyavo kava ina bareku na wawayina ivonataweku na tuna yavata ibarei."^u

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivovira.

¹⁷Yesu kana kivikivina ivi 72 nuwabiibiyai ivovira kurina da ivona bo, "Bada, avamuwai sisiya bagibagisi katerei ma kanuma beroberosi ivotekateka!"

¹⁸Ma ivonapotesi bo, "Taku mani Seitan akitai, tuna namanamara nakanani kunumai ipeku. ¹⁹Rewapana averemi da mota ma gwaghagwagha koni tugudaguda ma bade kata

^o10:4 Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5 ^p10:7 1Kor 9:14; 1Tim 5:18

^q10:10 Apos 13:51 ^r10:12 Gen 19:24-28; Mat 11:24, 10:15

^s10:13 Isa 23:1-18; Ezek 26:1-28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4

^t10:15 Isa 14:13-15 ^u10:16 Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48; Jon 13:20

ghaviya ina rewapana kudubina kona ghekuyowei. Ma ke sago gubaga kona panani.^v ²⁰Ma ke koni nuwabiibai da kanuma beroberosi evovotekatekemi, iyamna tuna na ke bera ghamana. Kovi nuwabiibii kirakai da God kami vava kunumai igirumi.”

Yesu ivi nuwabiibai.

(*Mat 11:25-27, 13:16-17*)

²¹Nani maranai Yesu, Kanuma Vovokaravina damina iviyya da ivi nuwabiibii kirakai ma ivona bo, “O, Mamai, tam Bada kunumai ma dobuwai. Aiki-ikiwem da vonavaghata kuteregavui da iyavo kava inotanotai da i nuwagiura ma i akovi irakata na ke itakovi. Ma iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na kurisi vonavaghata kuvi debei da iakovi. E, Mamai, am kayowana kubera da nakanani itupuwa.”

²²“Aku Mamai bera peyarina ivereku. Ma Mamai kava Natuna iakova bubuni. Ma Natuna na Mamai iakova bubuni. Ma iyavo kava Natuna ivinesi da ina Mamai ivi debei kurisi na ti yavata Mamai iakova bubuni.”^w

²³Ma Yesu imiiritavire ma kana kiviivina kava kurisi ivona bo, “Kovi nuwabiibai da God ivi biibiinimi da weni berasi peyarina matamiyai kokitakitai. ²⁴Avonavonemi da peroperoveta ma kiikiivavo peyarisu i kayowana da aviyavisina kokitakitai na ita kitai ma kegha. Ma bade i kayowana da aviyavisina kovi yanei na iti yanei ma kegha.”

Sameriya wawaya biibiina ina miiba.

²⁵Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivomiiri da Yesu ita rubui. Ivona bo, “Bada, avi ana berai

da yawasa makamakii nonowina ana panani?”^x

²⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Moses ina vonaviyoyovana kuvi yavi na kamonai aviyavisina iterei? Am nota ikikava?”

²⁷Ma ivonapotei bo, “God nuwanuwana kuna viiya. Nuwanuwam kudubina, kanumim kudubina, am nota kudubina ma am rewapana kudubina God kuna verei.’ Ma bade igiruma bo, ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviyya.”^y

²⁸Ma Yesu ivonei bo, “Kuvona bubuna. Nakanani keberai ma yawasa makamakii nonowina kuna panani.”^z

²⁹Ma tomowina ke iti nuwabiibai ma ina kayowana da tuna mani ku biibiina ita tere meyei. Tuna kubiine Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Igiruma da kwinaku kurina ati nuwaviina na meni wawayisi kava kurisi ata berai?”

³⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Tomowa sago Jerusalemwai ivomiiri, ibaba iororu ku Jeriko. Ma keta borinai yapiyapi wawayisi tomowina ivowai. Kana gara irupami ma ivi kiyyedarana kirakiiyei da gisina kava ita rabobo ma iverukuyowei. ³¹Ma taparoro badana sago nani ketanai ibaba ipisi da tomowina ikitai. Ma iveruvuvurei da ibaba inae. ³²Muriyai Livai tomowina sago ipisi da meni gawarinai tomowina ikenakena nake na berana sago iberai, ikitai ma iveruvuvurei da ibaba inae.

³³Ma murina vaghata na Sameriya tomowa ibaba da meni gawarinai tomowina ikenakena na kurina inekiibau. Ikitai da ivi kamyuyuwei.^a

³⁴Inae kurina ma kana gubaga ibunami, oira ma wain itepoi ma igerei. Ma ikavari, ina ku donki ivi gerui ma ineyei

^v10:19 Psa 91:13 ^w10:22 Jon 3:35, 10:15

^x10:25 Mat 22:35-40; Mak 12:28-34 ^y10:27 Lev 19:18; Deut 6:5

^z10:28 Lev 18:5 ^a10:33 2Chr 28:15

numanumataya i ku numa. Ma yavata imakii mareba da ikoyagha bubuni.³⁵ Mara itom na ina kutu ivotawei da silva mane riririghisi ruwa iviyya. Ma numa kana koyakoyagha iverei ma ivonei bo, 'Ita tomowa kekoyagha bubuni. Ma mikeda weni manena ke kovokovoghina na ana vovirame wike ma ku tepana ana terei.'"

³⁶ Yesu weni miibiina ivi kovini ma vonaviyoyovana vibeyebeyena waway-ina kurina ivona bo, "Am nota ikikava? Weni wawayisi ivi aroba kamosiyai na meni tomowina ivi kwinana bubuna gubagubagina kurina?"

³⁷ Ma ivonapotei bo, "Nani tomowina ivivi kamyuyuwai."

Ma Yesu ivona bo, "Vaghina. Kenae ma tam bade nakanani keberai."

Yesu inumataya Mata ma Meri kurisi.

³⁸ Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da ku kwanatu sago inekiibau. Ma nani dobunai wavine sago kana vava Mata ivi kiikiwesi ma irutinishi da kana numataya.^b ³⁹ Mata tina kikei kana vava Meri ma tuna inae da Yesu kaena ririnai imakai da ina vibeyebeyena ivivi yana bogai. ⁴⁰ Ma Mata ina biga irakata da ivi tinavirai tuna kubiine ivi nuwapoya da inae Yesu kurina ma ivona bo, "Kuti kamyuyuweku. Tiku kikei ivotereku da biga kudubina ina kiku kava aberaberi. Kevonei da ini viteku."

⁴¹ Ma Bada ivonapotei bo, "Mata, Mata. Kegiyagiyaguwa ma bera peyarina kinuwapoya kirakiyeyi. ⁴² Bera sago kava ibiibii kirakai ma tuna kuta kayowei. Meri na bera biibiina ivinei da ke ini wapai."

Yesu nipowana ketana ivi beyesi.

(Mat 6:9-13, 7:7-11)

11 Mara sago Yesu inae ku dobu sago ma iniponipowana. Inipowana ikovi na kana kivikivina sago ivonei bo, "Bada, Jon kana kivikivina ivi beyebeyesi da ikikava ita nipowana. Ma nakanani kuti beyebeyekai da kata nipowana."

² Ma Yesu ivonesi bo, "Maranai kona niponipowana, kovona bo, 'Mamai,

Kam vava kavovokaravei.

Kainowi da am vikiivavona dobuwai ina makai.

³ Mara nonowa kakii vavai keverekai.

⁴ Ma wawaya i bera beroberosi kurikai kanotatawei na nakanani akii bera beroberosi kenotatawei.

Kevi nowekai da ruyagha ke kana panani."

⁵ Ma bade ivonesi bo, "Mikeda didibarai kwinam sago kurina kuta nae ma kuti nowi bo, 'Kwinaku, puwata gisina kuta vereku ⁶iyamna kaku numataya sago wekarakava dobu rabarabai ipisi ma ke sago aviyavisina gwabikuwai da ata verei ita kam.' ⁷ Iyi tam nakanani kuti nowi na kwinam numa kamoni ina kayowana da ita vonapotem bo, 'Kenetaweyana! Ke ana vomiri da ani vitem. Matuketa agudui ikovi, ma natunatuku yavata kakenakena.' ⁸ Avonavonemi, nakanani ita vonapotem ma kegha da ina vomiri da puwata ina verem. Avi kubiine? Ke tam kwinana kubiine da ini vitem ma kubi nowi kirakai, kubi tepatora ma ke kutinimaya, tuna kubiine ina vomiri ma am nuwapoya kudubina ina berai. ⁹ Tuna kubiine avonavonemi da kovi nowi da God ina veremi. Koekwa da ami kayowana kona panani.

^b10:38 Jon 11:1

Kokiipowapowara da God matuketa ina votawei. ¹⁰Iyavo kava God kurina ini nowi na kudubisi kurisi ina verena. Iyavo kava inekwa na i kayowana ina panani. Ma iyavo kava ina kiipowapowara na matuketa ina votawei kubiisi. ¹¹Mikeda natum ita pisi ma iyana kubiine iti nowi kurim na mota kuta verei, bo? Kegha taweyana. ¹²Bo kiu pupuna kubiine iti nowi kurim na gwaghagwagha kuta verei, bo? Kegha taweyana. ¹³Tami na wawaya beroberomi ma kegha da koakovi da natunatumi kurisi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Koni nowi na Kanuma Vovokaravina ina veremi.”

Yesu ma Berusiburu.

(*Mat 12:22-30; Mak 3:20-27*)

¹⁴Mara sago Yesu kanuma berona tomowa sago gwabinai ikwavini, kanumina iberai da tomowina ke kovokovoghina da iti sisiya. Ikiibutawei inae na tomowina sisiya ivi karei ma koroto ghamana weni berana ikitai da ivi deyei. ¹⁵Ma wawaya viya ivona bo, “Yesu ina rewapana kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai iviia da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”^c

¹⁶Ma viya na Yesu irubui, ivi nowi da bera ghamana ita berai, iti matakira da ina rewapana God gwabinai ivi-^dia. ¹⁷Ma Yesu i nota iakovi ma ivona bo, “Mikeda kiivavo sago ina wawaya ita totoyaraghi da dam ruwa na nani kiivavona ina rewapana ita gisi. Bo mikeda dam sago kamoni rakaraka ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina, ita peku. ¹⁸Seitan tuna mani ina wawaya yavata iti kawapata na ke kovokovoghina da ina vikiivavona ita miirikikina. Kovonavona da Berusi-

buru rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna kubiine weni nakanani aisisiya. ¹⁹Ma mikeda Berusiburu rewapana ita vereku da kanuma beroberosi ata kwavinisi na kami kivikivina na rewapana iyi gwabinai iviia da ekwavikwavinisi? Tami mani kami kivikivina ina vonemi da tami koibero. ²⁰Ma taku na God imana gwabikuwai da ina rewapanai akwavikwavinisi na aidebei kurimi da God ina vikiivavona inekiibau.”

²¹“Tomowa rewapanina ere kapiyina ina numa ini taraparanei na ina sawara kudubina ina makai bubuna. ²²Ma wawaya sago rewapana kirakiina ina kayaya kurina da ina ghekuyowei na ina sawara ma nani kapiyina tomowina ivivi tumaghanei na peyarina ina kavari ina nae da sawarisi turaturana yavata ina rereghi.”

²³“Tuna kubiine meni wawayina ke kwinku na ikwapateku. Ma meni wawayina ke iti viteku da yavata kata vivikiidaburana na aku biga eresoresotawei.”^e

Kanuma berona ivovira.

(*Mat 12:43-45*)

²⁴“Kanuma berona wawaya ina kibukuyowei na warereyai ina baba yawara, gawara inekwai da ini yakam, ma ke ina panani. Ma ina vona bo, ‘Aku numa avoterei na ana vovira nake.’ ²⁵Ina nekiibau na ina kitai da wawaya numa igigiri ma bera peyarina itere bubuni. ²⁶Vaghina ma ina nae da kanuma beroberosi bero kirakiisi miikovimaruwa ina rutinisi ma peyarisi ina vovirame tomowina kurina da gwabinai ina runuma. Kunona tomowina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina runuma na ina yawasa ina bero kirakai.”

^c11:15 Mat 9:34, 10:25

^d11:16 Mat 12:38, 16:1; Mak 8:11

^e11:23 Mak 9:40

Nuwabiibai vaghata.

²⁷ Yesu ivivi sisiya ma wavine sago koroto kamona iikiirara bo, “Am maduwa iti nuwabiibai da ivi tuwem ma ivi susum.”

²⁸ Ma ivonapotei bo, “Ma iyavo kava God vonana ini yanei ma ina votekatekei na God ini biibiinisi da i nuwabiibai ina rakata sasara.”

Wawaya matakira ikayokayowei.

(Mat 12:38-42)

²⁹ Yesu gwabinai koroto irakata kirkakai ma ivonesi bo, “Weni kimtina na wawaya beroberosi, ekayokayowei da matakira ghamana ita kitai ma ke sago matakira ana veresi da sago kava ina kitai, tuna na Jona ina matakira.^f

³⁰ Ikikava Jona ivi matakira Nineva damsi kurisi, nakanani Wawaya Natusi ini matakira weni kimtina kurisi.^g ³¹ Vitupavira kana mara ina pisi na Seba damsi i kiivavo wavinena ina vomiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamona na berabero wawayisi. Mara katamaninai nani wavinena dobu rabarabai ibaba inae Kivavvo Soromon kurina da ina nuwagiura iti yanei. Ma karako weni maranai, wawaya sago inekiibau ma tuna na Soromon ighekuyowei.^h ³² Jona idima Nineva damsi kurisi na i berabero ivinimayei ma imiirikupukuputei. Ma mara damonai Nineva damsi ina vomiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamona na berabero wawayisi. Ma karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.”ⁱ

Tupuwa kana yasegana.

(Mat 5:15, 6:22-23)

³³ “Wawaya rampa ina kapuni na ke ina teregavui ma bade ke bayawa vivikuratabuna kamona ina terei. Kegha, ini rorokeyi da iyavo kava ina rui ku numa na yaseganina ina kitai.^j ³⁴ Matami na tupuwimi kana kibe. Matami biibiisi da kokitakita bubuna na yasegana gwabimiyai da tupuwimi inunui. Ma matami beroberosi da ke kota kitakita na nubakutuwa gwabimiyai da tupuwimi inunui. ³⁵ Tuna kubiine kokitaruvimi da yasegana gwabimiyai ina makai ma ke nubakutuwa. ³⁶ Mikeda yasegana gwabimiyai ma tupuwim kamona nubakutuwa kegha na yasegana gwabimiyai ina rakata da yaghiyaghinai tupuwimi kudubina ina yasegana yavui. Tuna nakanani ma kibe gweyurina ita kamowanimi.”

Nuwapoya miikovimasago.

(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

³⁷ Yesu ivi sisiya ikovi ma Perisi sago ipisi kurina ma ivonei da yavata ita nae da ina numiiyai ita kam. Inae ma Yesu irui ina ku numa ma nevanevanai ikenavipika da ita kam. ³⁸ Ma Perisi tomowina ivi deye kirakiyei da Yesu i kiki ke ita nunuri, imana ke ita tepokowakowai. ³⁹ Ma Bada Yesu ivona bo, “Tami Perisi dami dabira ma redu kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na panikowa ma nota dowadowasi itupo. ⁴⁰ Neghaneghami! God ke kupuna kava ita yamoni ma kamona yavata. ⁴¹ Aviyavisina ami dabira kamona na konuwatawei ma moyamoyakisi kurisi koverena. Nakanani kona be-

^f11:29 Mat 16:4; Mak 8:12 ^g11:30 Jon 3:4

^h11:31 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12 ⁱ11:32 Jon 3:5

^j11:33 Mat 5:15; Mak 4:21; Luk 8:16

rai na kudubina kona gigiri da God ku matana na biibiina kavakava.”

⁴²“Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai iyamna bera gisigisisi konununura bogai ma bera ghamaghamasi ke kota berabera! Vane ruguruguna ami vao kamonai koiyiyavi da viya ma ruguruguna imaruwa kamosiyai na sago koviiyiiya da Taparoro Numana kamonai God kurina kosuwasuwara. Ma bera maninisi wawaya kurisi ke kota berabera, ma bade God nuwanuwana ke kota viiya. Bera gisigisisi koberabera na vaghina, ma bade ku tepana na bera ghamaghamasi yavata kota berabera.”^k

⁴³“Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna ami kayowana ghamana da koti wawayaghama, tuna kubiine kiki numasi kamonai wawaya ghamaghamasi kii gawarai komakamakiivipika ma bade vigimara gawarisiyai ami kayowana da wawaya ina vokaravemi. ⁴⁴Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna tami nakanani ma karawaga ke gwagwagwarina. Wawaya tepanai ina baba ma ke itakovi da kaesi gaburinai na wawaya tupuwina idogoi.”

⁴⁵Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivona bo, “Bada, weni nakanani kisisiya na tokai yavata kevonavonavigibowikai.”

⁴⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Tami bade vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti nuwapoya kirakai, iyamna vita ghamaghamasi wawaya kovereveresi ma ke ruvaruvana da ita kavari. Ma bade ke kota vovororona da koti vitesi. ⁴⁷Koti nuwapoya kirakai, iyamna ami kaekiki mau God ina peroperoveta ivi kiivunuwana ma idogosi. Ma tami na meni gawarisiyai idogosi na kii matakira

kopasipasi. ⁴⁸Nakanani koberabera na koimamatara meyemi da ami kaekiki i berabero koivaghinei iyamna ti na ivi kiivunuwana ma tami na kii matakira kopasipasi. ⁴⁹God namada iakovi da nakanani kota bera tuna kubiine ivona bo, ‘Aku peroperoveta ma aposol ana vonatawesi kurisi. Ma viya ini kiivunuwana ma viya ini tupaketowanesi.’ ⁵⁰Dobu karenai da ku karako peroperoveta peyarisi ivi kiivunuwana ma tarasi isororo na God weni kintina ini wavumi, tami biwana kudubina kona viiya. ⁵¹Abel tarana kubiine ma bade Zekaraya tarana kubiine, tuna suwara kapuna kana kema ma Taparoro Numana basunai ikiivunui da irabobo. Vonavaghata Abel ina mariyai ipisi da ku Zekaraya na kudubisi i rabobo kubiine na biwana God weni kintina ina veremi.”¹

⁵²“Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti nuwapoya kirakai, iyamna koiketagudugudu da wawaya vonavaghata ina ku numa ke ina rui. Tami mani ke kota rui ma bade iyavo kava i kayowana da ita rui na koitarapaparanesi.”

⁵³Ma Yesu nani dobuna ivoterei da inae. Ma tuna maranai Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi karei da Yesu kurina nuwanuwasi ipughupughu da yavata ivivi kawapata. Ma mara nonowa Yesu kurina vitarakiiyana bogii ma bogiiyai itereterei da ivivi kaetina. ⁵⁴I kayowana da Yesu iti sisiya bero na ita paniya.

Yesu wawaya miiriruwaruwasi ivi sisiyesi.

(Mat 10:26-27)

12 Nani maranai koroto ghamanakina ivi kiiriyeriyeyana da wawaya ivivi kiipasipasiyana. Ma

^k11:42 Lev 27:30 ¹11:51 Gen 4:8; 2Chr 24:20-21

Yesu sisiya ivi karei, kana kivikivina kava ivonesi bo, “Perisi damsi na miiruruwaruwasi ma viviberosi. Kokitaruvimi da nani yist na ke ina damana kurimi.^m ²Ma mara sago wawaya i bera gavugavusi kudubina na God ini debei ma bade ina berai da aviyavisina kudubina guduguduna na ina votawei.ⁿ ³Aviyavisina didibarai koisisiyei na madeghai God sisiyisi ini debei da wawaya peyarisi ini yanei. Ma aviyavisina numa kamonai wawaya tinisiyai koisisiyakarakaravei na tuna matarai sisiyisi peyarina ina rukaghei.”

Iyi kota yabumanei?

(Mat 10:28-31)

⁴“Turaturaku, avonavonemi da iyavo kava ina kiivunumi na ke kona yabumanesi. Ina kiivunumi ma murinai ke kovokovoghina da aviyavisina berona ina berai kurimi. ⁵Ma ani beyemi da meni wawayina kota yabumanei. Tuna na God ma ina rewapana emakamakai da ina kiivunumi ma rabobo murinai ku keyama karakaratina ina tawemi. Vonavaghata, tuna wawayina kota yabumanei.”

⁶“Aririta miikovi kota gimari na miyanisi igisi kirakai. Ma kegha da God na aririta sago kava ke ini notawapei. ⁷Vonavaghata, God uyawim peyarina ivi yavi ikovi, iakovi da viya. Ke kona yabumana, tami God kurina miyanimi irakata kirakai ma enotanotimi. God ku matana aririta peyarina koghekuyowesi.”

Keriso ina wawaya.

(Mat 10:32-33, 12:32, 10:19-20)

⁸“Avonavonemi, wawaya kurisi koni debei da tami na aku wawaya ma

taku Wawaya Natusi nakanani ana berai kubiimi, God ina aneya maghinosiyai ani debei da tami na aku wawaya. ⁹Ma kona vonaveyiyeku na God ina aneya maghinosiyai bade ana vonaveyiyemi.”

¹⁰“Wawaya ini avaberoweku na kovokovoghina da God i berabero ina notatawei. Ma Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na God ke ina notatawei.”^o

¹¹“Wawaya ina patumimi ma ina rutinimi da kiki numasi kamonai ma kwanatu babadisi ma kiikiivavo maghinosiyai kona miiri da ini tupavireviremi. Ma ke koni nuwapoya da ikikava kona vonapotesi bo kami papara kona vowai, ^{p12}iyamna nani marasiyai Kanuma Vovokaravina ini beyemi da ikikava koni sisiya.”

Mura wawayina neghaneghana.

¹³Tomowa sago koroto kamonai Yesu ivonei bo, “Bada, aku tuwa kevonei da akii mamai ina buderi nevanevana ina vereku.”

¹⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Aku tomo, ke sago iyai rewapana ita vereku da ami mamai buderina ata rereghi.” ¹⁵Ma peyarisi ivonesi bo, “Kokitaruvimi da ke kona vomatamatighana kirakai. Ami mura ma ami sawara ina rakata na yawasa vaghata ke ina veremi.”

¹⁶Ma weni miibiina ivonesi bo, “Mura tomowina sago iyaba da iti maghara ¹⁷ma ina vavai irakata. Ma ivi nuwanotanota bo, ‘Avi ana berai? Numa kweta ke ruvaruvana.’ ¹⁸Muriyai ivona bo, ‘Agunai weni nakanani ana berai. Aku numa kweta gisigisisi ana rika ma ghamghamasi ana vowa da aku maghara ma aku sawara ana vovidaburana bubuna. ¹⁹Ma ana vona bo, “Taku vaghina, aku mura irakata da mara gurina ana kam,

^m12:1 Mat 16:6; Mak 8:15 ⁿ12:2 Mak 4:22; Luk 8:17

^o12:10 Mat 12:32; Mak 3:29 ^p12:11 Mat 10:19-20; Mak 13:11; Luk 21:14-15

anuma ma ani nuwabiibai.”²⁰ Ma God nani tomowina ina vonei bo, “Tam neghanegham. Weni didibarinai am yawasa ana viitawei da kuna rabobo. Ma aviyavisina kudubina kuvovidaburi ma kuvivi maghari na iyi ini rapenei?”

²¹Ma bade ivonesi bo, “Iyavo kava enotanota meyesi ma dobu ina sawara ina vovidaburana na ikikava itupuwa nani mura tomowina kurina na nakanani ina tupuwa kurisi. God ita notanotai ma kanumisi ina mura ita vovidaburana na kegha.”

God kovi tumaghanei ma ke koni nuwapoya.

(Mat 6:25-34)

²²Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa dobuwai na ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kani ma aviyavisina kona kotei. ²³Ami yawasa na ke kam kava kubiine ma tupuwimi na ke gara kava kubiine. ²⁴Oghogha kokitisi. Ke ita wayowayowa ma ke ita vivimaghara. Ma God ikanikanisi. Ma tami na ekayokayowana kirakiiyemi, ke kiu nakanani. ²⁵Ma nuwapoya notasi ke ini vitemi da ami yawasa gisi vaghina ini gurini. ²⁶Ma bade ke ini vitemi da bera gisi korekorena ina tupuwa. Tuna kubiine avi kubiine bera peyarina koinuwapoyei? ²⁷Saru kokitai, dipiiyai egogogo wapawapa. Ke ita vovobagibagi ma kii gara ke ita popopo ma kitasi ibiibii kirakai da Kiiavovo Soromon kana gara biibii kirakiina ighekuyowei.^q ²⁸Inamona na karako egogogo ma maram wawaya ina kapuni ma kegha da God ikotevunaghisi. Inamona ikotevunaghisi ma tami iyavo kava ami vitumaghana igisi na bade ini kotevunaghimi.”

²⁹“Kam ma uma ke kona nota kirakiiyei ma ke koni nuwapoyei. ³⁰Iyavo kava God ke ita vivitumaghanei na kam ma uma inuwapoyei ma ekwekwa kirakiiyei. Ma tami na ami Mamai namada iakovi da aviyavisina kokayokayowei. ³¹God ina vikiivavona konekwai na bade ku tepana ami kayowana dobuwai ina vokiibuwei.”

Kunuma kana mura.

(Mat 6:19-21)

³²“Tami aku sipu yavona na ke kona yabumana, iyamna ami Mamai inuwabiibai da ina ku vikiivavona korui ma rewapana evereveremi da yavata koni kiivavo patapata. ³³Ami mura kovi gimara ma mane na moyamoyakisi kona veresi. Ami kutu ku kamona na kunuma kana mura konuwani, ke dobu kana mura. Kunuma kana mura na ke ina ravuwa, ke meyani da ina kovi, yapiyapisi ke ina kavari, ma kaniketekete ke ina kani. ³⁴Meni dobunai ami mura kovovovidaburana na bade nuwanuwami na nani dobunai.”

Matami ekarata ma kona banenega.

³⁵“Ami rampa kokapuna ma kokitaruvai da mara nonowa ina karakarata. Ma bade kovi gara, kovovunagha meyemi da biga kubiine.^f ³⁶Koberai da tami nakanani ma bigabiga wawayisi ita vivikoyakoyagha da i bada kamporghai ina vovira ku numa. Kurisi ina nekiibau ma ina kiipowapowara na yaghiyaghinai matuketa ina votawei.^g ³⁷Ina kitisi da ebanebanenega na ini nuwabiibii kirakiiyesi. Vonavaghata avonavonemi, nani badana ina tereoruwe meyei da bigabiga kana gara ina kotei ma ina vonesi da ina makai ma ina kam ma tuna mani ina koyaghisi. ³⁸Vona

^q12:27 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6 ^r12:35 Mat 25:1-13 ^s12:36 Mak 13:34-36

bubuna da i bada didibarai ina vovira ku numa ma ina pananisi da patana da ebanebanenega na ini nuwabiibai. Namanaki kokorereko kana viruwa bo viarobina kamonaɪ ina nekiibau kurisi ma kegha da matasi ina kitakita na ini nuwabiibii kirakiyesi. ³⁹Ma sago ana vonemi, weni tuna damina kovii bubuni. Mikeda numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi na ina numa iti taraparaneɪ da yapiyapina ke ita gavovori. ⁴⁰Tami bade nakanani kona vovunagha ma kona banebanenega. Mara sago kona notanotai da Wawayaya Natusi ke ita pipisi ma nani kamonaɪ ina nekiibau.”

**Bigabiga patupatutuna
bo ke patupatutuna.**

(Mat 24:45-51)

⁴¹Pita ivona bo, “Bada, weni miibiina na tokai kava kubiikai bo wawayaya peyarina kubiisi?”

⁴²Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Numa badana bigabiga sago patupatutuna ma nuwanuwagiurina ina vinei da bigabiga peyarisi kii koyakoyagha. Ma rewapana ina verei da ini badesi ma kii miyya ma kii vavai ina rerereghi. ⁴³Numa badana ina vovira ma ina kitai da ekoyakoyagha bubunisi na ini nuwabiibiiyei. ⁴⁴Vonavaghata avonavonemi, rewapana ghamana ku tepana ina verei da aviyavisina kudubina rapenai na ku imana ina terei da ina koyaghi. ⁴⁵Ma mikeda bigabiga kii koyakoyagha ita vona bo, ‘Aku bada inae ma mara gurina murinai ina vovira,’ na iti karei da bigabiga wivnesi ma tomotomowisi ita widiwidi kirakiyesi, ita guraguramodi ma itumuma neghanegha. ⁴⁶Mara sago

nani berasi ina beraberaɪ na ina bada ina nekiibau da ini tataghani. Ma kovogha ghamana ina verei ma ina kwavini da iyavo kava ke ita votekateka na ku kamosi ina rui da yavata ina makai.”

⁴⁷“Meni bagibagi wawayina iakovi da avi bigana kava ina bada ekayokayowei da ina berai ma ke ita vovovunagha ma ke ita votekateka na kovogha ghamana ina viiya, kana widi ina peyari kirakai. ⁴⁸Ma meni bagibagi wawayina ke itakova bubuna da aviyavisina kava ina bada ekayokayowei, ma ina bera berai na kana widi ke ita peyari. Tami iyavo kava puyo ghamaghamasi God gwabinai koviiya na ekayokayowei da kona vere meyemi da biga ghamaghamasi kona berai. Ma bade tam iyai da God itu-maghanem ma bera peyarisi ku imam iterei da kuna koyaghi na ekayokayowei da nani vitana ghamana kuna kavara bubuni.”

Vimakiibogebogeyana.

(Mat 10:34-36)

⁴⁹“Apisi ku dobu na keyama karakaratina akavarapiyei, ma aku kayowana da namada ita karata bubuna. ⁵⁰Ma kunona babataito[‡] sago damina ana viiya ma ere nuwapoyiku aikoyakoyagha da tuna berana ina kovi. ⁵¹Konotanotai da apisi ku dobu da makiinuwapota ina tupuwa, bo? Kegha, avonavonemi da apisi na kubiiku vimakiibogebogeyana ina tupuwa. ⁵²Karaka weni marana ma nake na rakaraka kamonaɪ wawayaya miikovi na ini makiibogebogesi da wawayaya aroba ivi ruwa ini kawapatesi bo wawayaya ruwa ivi aroba ini kawapatesi. ⁵³Wawayaya ini kiitawetaweyana da mamai natuna

[‡]12:50 ‘Babataito’ na Yesu ina vokwarakwara ma rabobo isisiyei.

tomowina ini ghaviyei ma bade natuna ina mamai ini ghaviyei. Maduwa natuna wavinena yavata ini ruwa ma bade natuna wavinena ina vomiiri da ina maduwa yavata ini ruwa. Ma kwabura rawana wavinena ini kawapatei, ma bade rawana wavinena ina vomiiri da kwabura ini kawapatei.”^v

Ikikava wawaya akova ina viiya da bera sago ina tupuwa.

(Mat 16:2-3)

⁵⁴Yesu koroto ivonesi bo, “Kwavu dumadumasi kona kitai da dipiiyai ighegheyana na kokayokayovona bo, ‘Garewa ina katuna,’ na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa. ⁵⁵Ma damina koviiviiya da yavara everav-eraru na kokayokayovona bo, ‘Madegha ina muyamuya kirakai,’ na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa. ⁵⁶Tami miiriruwaruwami, iyamna dobu ma kunuma kokitakitai na akova koviiviiya da aviyavisina ina tupuwa. Ma avi kubiine karako aviyavisina etuputupuwa na damina ke kota viiviiya?”

Kami ghavighaviya yavata ami pipiro kovi maniniya.

(Mat 5:25-26)

⁵⁷“Avi kubiine ke kota vivitarapiri meyemi da meni berana na maninina? ⁵⁸Wawaya yavata koni kawapata ma kona vomiiri da vitupavira badana kurina da ami vikawapata iti maniniya, na kobera tovonni da ketiyai tami mani ami pipiro koni maniniya. Ke koni maniniya na kam ghaviya ina tinakwarokwarom vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina terem. Ma tuna ina rutinim da ku gabura ina terem. ⁵⁹Avonavonemi da gabura

kamonai kuna makii kirakai da kam kovogha kudubina kuni miiya yavui.”

Ami berabero kona miirikupukuputei bo kona rabobo.

13Wawaya viya Yesu ivonei bo, “Pailat ina seri wawayisi inae da Gariri damsi viya ivi kiivunuwana maranai i ghamoghamo suwarisi ivovovunagha da ita kapuna. Ma wawayisi tarasi na ghamoghamosi tarasi yavata ivi sagoi.” ²Ma Yesu ivonapotesi bo, “Weni nakanani irabobo kubiine na konotanotai da nani Gariri damsi na i berabero irakata, ke nakanani ma Gariri damsi viya, bo? ³Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami berabero ke koninimayei ma ke kona miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni wapai. ⁴Ma nani wawayisi ivi 18 Jerusalem kamoni irabobo maranai Silowam numana ipeku ku tepasi na konotanotai da ti i berabero irakata kirakai, ke nakanani ma wawaya viya Jerusalem kamoni, bo? ⁵Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami bera beroberosi ke koninimayei ma ke kona miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni wapai.”

Kii ke itame miibiina.

⁶Ma Yesu weni miibiina ivonesi. “Tomowa sago ina vao kamoni koweya ivoni. Ma inae da koweya amena itekwai ma ke sago ita panani. ⁷Ma ina vao kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Taku madegha aroba avi veruvira wike da weni kiina arurupoti ma amena aekwekwa kawai. Ketaratawei! Avi kubiine tano muina kava eviiviiya?’ ⁸Ma vao kana koyakoyagha ivonapotei bo, ‘Bada, tavoterei da madegha sago ina miiri. Ma nani kamoni kiina ana koyagha bubuni, kunukununa ririnai ana koini ma mugu

ana tawei da ramramna muina ina viiya.
⁹Ma maram madeghinai iname boni na ibiibai. Ma kegha, na tataratawei.”

**Yesu wavine
gubagubagina ivi yawasi.**

¹⁰Viyakam marana sago kiki numana kamonai Yesu ivivi beyebeyena. ¹¹Ma wavine sago nani kamonai, kanuma berona gwabinai iberai da madegha 18 igubaga, kuputuwana itinarukumi da ke kovokovoghina ita miirimanini. ¹²Ma Yesu wavinena ikitai na ikwatui da koro to ku maghinosi ita pisi. Ma ivonei bo, “Wavine, avovotawem, karako weni gubagina ekiikiibutawem.” ¹³Imana ku tepana iterei na yaghiyaghina wavinena kuputuwana ivi kiimaniniyei da God ivi ghegheni.

¹⁴Ma kiki numana badana nuwanuwana ipughu da Yesu viyakam maranai wavinena ivi yawasi. Tuna kubiine koroto kiki numana kamonai ivonesi bo, “Mara miikovimasago kamonai na biga taberaberi. Nani marasiyai kona pisi da kona bunama. Ma ke viyakam maranai kona pisi.”^w

¹⁵Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Tami miiriruwaruwami! Viyakam maranai peyari sago sago duma ami ghamoghamo uravisi kona rupama ma i numa kamonai kona rutinakiibuwesi ku okowa da inuma. ¹⁶Weni wavinena na Abraham tupurereghina ma tuna Seitan ikutatani da madegha 18 ikovi. Kade aviyavisina ikutani na viyakam maranai kata rupami, bo kegha?” ¹⁷Yesu weni nakanani ivi sisiya na iyavo kava ivivi kawapatei na ivinimaya. Ma wawaya peyari sago sago duma ami ghamoghamo uravisi kona rupama ma i numa kamonai kona rutinakiibuwesi ku okowa da inuma. ¹⁶Weni wavinena na Abraham tupurereghina ma tuna Seitan ikutatani da madegha 18 ikovi. Kade aviyavisina ikutani na viyakam maranai kata rupami, bo kegha?” ¹⁷Yesu weni nakanani ivi sisiya na iyavo kava ivivi kawapatei na ivinimaya. Ma wawaya peyari sago sago duma ami ghamoghamo uravisi kona rupama ma i numa kamonai kona rutinakiibuwesi ku okowa da inuma.

Kiiroko peina miibiina.

(Mat 13:31-32; Mak 4:30-32)

¹⁸Muriyai Yesu ivona tovonisi bo, “God ina vikiivavona na ikikava? Aviyavisina kurina ana vonagubai? ¹⁹Tuna nakanani ma tomowa kiiroko peina iviia da ina vao kamonai ivoni. Peina igogo da ivi kiidagima da kiu bogii ma bogiiyai ragharaghanai itowatawei.”

Yist Miibiina.

(Mat 13:33)

²⁰Ma Yesu ivona tovona meyesi bo, “God ina vikiivavona na aviyavisina kurina ana tere tovonisi? ²¹Tuna na nakanani ma yist. Wavine yist gisina ivi-iyi ma parawa ghamana kamonai iterei ma ivoviravirai. Ma yist na parawa inunui da kapawina irakata.”

Matuketa gisina.

(Mat 7:13-14, 21-23)

²²Yesu ivomiiri ku Jerusalem na keta borinai kwanatu ma meyagai kamosiyai ivivi beyebeyena. ²³Ma wawaya sago ivi tarakiiyane bo, “Bada, wawaya ke peyarina yawasa makamakii nonowina ina panani, bo?”

Ma ivonapotesi bo, ²⁴“Kovi paparana da ku matuketa gisina kona rui, iyamna wawaya ipeyari ina bera tovonisi da ina rui ma kara ke kovokovoghina. ²⁵Marana ina pisi da numa badana ina vomiiiri da matuketa ina gudui. Ma matarai kona miiri ma kona kiikiipowapowara ma kona vivinowi kurina bo, ‘Bada, matuketa kevotawei kubiikai.’ Ma numa badana ina vonemi bo, ‘Ke atakovimi! Mimei kovi piyana?’ ²⁶Ma kona vonapotei bo, ‘Rorova takam ma tuma patapata ma akii

^w13:14 Exod 20:9-10; Deut 5:13-14

meyagiyai kuvivi beyebeyena.’²⁷ Ma numa badana ina vona meyemi bo, ‘Ke atakovimi. Mimei kovi piyana? Abaremi, konetaweyana. Peyarimi na berabero wawayimi!’^x ²⁸Tuna maranai koni tutuwana ma okemi koni tarakikitei iyamna tami na kupunai, ma Abraham, Aisiki, Jeikap ma peroperoveta peyarisi kona kitisi da ti na God ina vikiivavona kamoni.^y ²⁹Ma dobu matatupina ruwamaruwa kamosiyai wawayi ina riyesi ma kaporagha kubiine ina makiivipika God ina vikiivavona kamoni.^z ³⁰Vonavaghata da wawayi viya karako imuri na nani maranai ini nao, ma wawayi viya karako inao na nani maranai ini muri.”

**Yesu Jerusalem
kubiine ivi nuwapoya.**

(Mat 23:37-39)

³¹Nani maranai Perisi damsi viya ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, “Weni dobuna kekiibutawei kenae iyamna Kiivavo Herodi ina kayowana da ina kiivunum.”

³²Ma ivonapotesi bo, “Konae da nani kukou dipa kovonei bo, ‘Karako ma maram na kanuma beroberosi ana kwavinisi ma wawayi gubagubagisi ani yawasisi, ma mara viarobina kamoni na aku biga ani kovini.’

³³Vonavaghata da karako, maram ma mara kana viaroba na biga ke ana voterei, aku kayowanai ana nanae. Ma bade vona bubuna da peroperoveta na ke Jerusalem kupunai ita raborabobo.”

³⁴“O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta kovi kiivunuwana. Ma iyavo kava God ivonatawesi kurimi na wakimiyai koravisi

da kovi rabobosi. Mara ipeyari akayokayowei da ikikava kokoreko wavinena mapemapena gaburinai natunatuna ekiikiividabudaburana da kii papara ita vowai na nakanani Jerusalem dami kubiimi ata berai. Ma tami kobara. ³⁵Damina kota viiya da God ivoteremi da ami numa kwebuna. Avonavonemi da ke kona kita meyeku ina nanae da mara sago kuriku kona vona bo, ‘God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!’”^a

Yesu tomowa ivi yawasi.

14 Viyakam marana sago Yesu inae da Perisi damsi i bada ina numiiyai ita kam. Ma Perisi damsi viya ivivi matatete bubuni da ita kitai, vonaviyoyovana iti kiigiyei bo kegha. ²Ma tomowa sago ipisi Yesu ku maghinona, tomowina na tupuwina gwarugwaruna. ³Ma Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi tarakiyanesi bo, “Vonaviyoyovana kamoni ivi vaghinei da viyakam maranai wawayi tiyawasi bo kegha?”

⁴Ma peyarisi ivi kawapotapota. Vaghina ma Yesu tomowina ivotovoni da ivi yawai ma ivonatawei inae.

⁵Ma ivonesi bo, “Viyakam maranai natum bo am ghamoghamo ita peku ku dogo kamona na kuta kitakuyowei bo yaghiyaghinai kuta tinepai?”^b

⁶Ma ke sago ikikava ita vonapotei.

Viwawayaghama miibiina.

⁷Yesu ikitai da kam kubiine na wawayi gawara biibiisi ivinevinei da ita makai na weni miibiina ivi isisiyei.

⁸“Iyi tam tavine kamna kubiine kam sisiya kuviiya ma kuna pisi na ke wawayi ghamaghamasi kii gawarai kuna makai. Mikeda wawayi sago

^x13:27 Psa 6:8 ^y13:28 Mat 22:13, 25:30 ^z13:29 Mat 8:11-12

^a13:35 Psa 118:26; Jer 22:5 ^b14:5 Mat 12:11

kana vava irakata da ighekuyowem kana sisiya iviyya da ina pisi^c ⁹na kam badana ina vonem bo, 'Kevomiiri ma ita tomowa weni gawarina ina viiyya.' Ma tam kuninimaya da wawayota kurisi kuna nae da kamosiyai kuna makai. ¹⁰Ma weni nakanani kuta berai. Tavine kamna badana kam sisiya ita vonatawei da kuta pisi na wawayota kamosiyai kuta makai. Ma badana ita pisi da ita vonem bo, 'Kwinaku, keghae ku gawara biibiina.' Ma vaghina, waway maghinosiyai ita rutinim waway ghamaghamasi i ku gawara da kam vava ita rakata. ¹¹Iyavo kava ekayokayotata ma ekayokayowei da ini wawayaghama na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava eteretereoruwe meyesi na God ina terepisi da ini wawayaghama."^d

¹²Ma Yesu, Perisi damsi i bada kurina ivona bo, "Kam ghamana kuna berai na ke varevaresim, am rakaraka, damturam bo mura wawayisi kii sisiya kuna vonatawei da ina pisi, iyamna am agabiibai ina kovoghi. Karakava kam sisiya ina vonatawei da gwabisiyai kuna kam. Nakanani ina berai kurim na tam namada kam miyya kuviiya. ¹³Tuna kubiine kam ghamana kuna berai na wawayaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi ma matapotapotasi kii sisiya kevonatawei da ina pisi. ¹⁴Ti wawayisi na ke kovokovoghina da am agabiibai ina kovoghi, tuna kubiine God ini biibiinim. Ma maranai ina wawayaya maninisi rabobowai ina vomiiiri na kam miyya God gwabinai kuna viiyya."

Kamporagha miibiina.

(Mat 22:1-10)

¹⁵Ma tomowa sago Yesu yavata ikamkam ma ina sisiya ivivi yanei. Ma

ivonei bo, "Iyavo kava God ina viki-ivavona kamonai ina kamkamporagha na ini nuwabiibii kirakai."

¹⁶Ma Yesu ivonapotei bo, "Tomowa sago ivovunagha da kam ghamanakina ita berai ma wawayaya peyarisi ikwatusi da ita pisi. ¹⁷Kam kana mara inekiibau na ina bigabiga ivonatawei da iyavo kava ikwatusi na ivonesi bo, 'Kopisi ma takam, bera peyarina namada avovunagha ikovi.' ¹⁸Ma peyarisi ivi karei da ivonavonavurana. Wawayaya sago ivona bo, 'Taku aku dowa wekarakava agimari, tuna kubiine anenae da ana kitai. Tuna kubiine ainowi da kuna votereku.' ¹⁹Ma sago ivona bo, 'Taku aku ox imaruwa wekarakava agimari. Anenae da ana bera tovonisi da uwata sawarina ina tina bubuni bo kegha. Tuna kubiine ainowi da kuna votereku.' ²⁰Ma bade sago ivona bo, 'Taku wekarakava atavine, tuna kubiine ke kovokovoghina da ana pisi.' ²¹Bigabiga ivovira ina bada kurina da weni sisiyisi ivi mamatarei. Ma ina bada nuwanuwana ipughu da ivonapotei bo, 'Kena, yaghiyaghinai kekiibau ku kwanatu da ketiyai wawayaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi ma matapotapotasi kuna rutinapiyesi.' ²²Ina bigabiga ivovira ma ivona bo, 'Bada, aviyavisina kuvoneku na aberai da wawayisi ipisi, ma gawara ke ita tupo.' ²³Ma badana ivonei bo, 'Kena, kwanatu kekiibutawei da dipiiyai ma dobu rabarabai wawayaya ketiyai kunekwisi da ina pisi ma aku numa ini tupoi. ²⁴Avonavonem da iyavo kava kunona akwatusi ma ibara na ke sago aviyavisina ina kuta tovonni weni kamna kamonai.'"

^c14:8 Prov 25:6-7 ^d14:11 Mat 23:12; Luk 18:14

Ikikava Yesu kuna kivini.

(Mat 10:37-38)

²⁵ Koroto ghamana Yesu yavata ibaba inenae na imiiritavire da ivonesi bo, ²⁶ “Meni wawayina nota ina viiya da ita kiviniku na ina kayowana kirakiiyeku da ke nakanani ma ina mamai, ina maduwa, kawana ma natunatuna, varevaresina, novunovuna ma bade tuna mani ina yawasa. Ke ina kayowana kirakiiyeku na ke kovokovoghina da ina kiviniku.^e ²⁷ Ma bade meni wawayina kana korosi ke ita kavari da murikuwai ita pisi na ke kovokovoghina da ina kiviniku.^f ²⁸ Mikeda wawayina sago weni korotona kamoni am kayowana da numa ghamana kuta vowai na kunona kuta makai ma am mane kuta ruvai da kovokovoghina da numa kana sawara kudubina kuta gimara yavui bo kegha. ²⁹ Numa vowana kuti karei ma borinai am mane ita kovi na ke kovokovoghina da numa kuni kovini. Ma wawayina peyarisi ina kitai ma ina vonavinamem. ³⁰ Ina vona bo, ‘Nani wawayina numa vowana ivi karei ma ke kovokovoghina da iti koviya.’ ³¹ Bo mikeda kiivavo ita nae da kiivavo sago yavata iti ghaviya na kunona ini nuwanotanota da ina seri wawayisi 10 tausan na kovokovoghina da kana ghaviya ina seri wawayisi 20 tausan ina miripotesi bo kegha. ³² Ma sisiya ini yanei da kana ghavighaviya ina seri wawayisi namada ivomiiri epipisi na ina yonayona ina vonatawesi ini nao. Ma dobu rabarabai ina verupotesi ma ini nowi kurisi da keta inekwai da nuwanuba kamosiyai ita makai, iyamna ke kovokovoghina da ita miiripotesi. ³³ Ma bade nakanani, iyi tam ke kuni vaghinei da am bera ma am yawasa kudubina

ku imaku kuna terei, tam na ke kaku kivikivina.”

Yegai damina kegha na titawei.

(Mat 5:13; Mak 9:50)

³⁴ “Yegai na biibiina. Ma mikeda yegai damina ina wapa na kara ke kovokovoghina da damina ina vovira. ³⁵ Ma mikeda yegai damina kegha na tuna iyamna kegha. Tuna kubiine ke vao kamoni kuna tepotawei da dowamuina ini rakati. Kegha, tuna na berona, ketawei. Wawayina ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Sipu iwapa miibiina.

(Mat 18:12-14)

15 Mara sago teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi Yesu imiiriviviri da ina sisiya iti yanei.^g ² Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivonavonakunukunura bo, “Weni tomowina berabero wawayisi i kiikiiwesi ma yavata ekamkam.” ³ Ma Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi. Ivona bo, ⁴ “Mikeda am sipu ivi 100 ma sago ita wapa na kade ivi 99 gawara yagharinai kuna kuyowesi da wapawapana kunekwai bo? ⁵ Ma kunekwai da kuna panani na kade ere nuwabiibiim ku katagheyam kuna tawanepai ⁶ da kuna nae ku numa bo? Muriyai turaturam ma am rakaraka kuna kwaturiyariyesi ma kuna vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai, iyamna aku sipu iwapa ma apanani.’ ⁷ Avonavonemi da wawayina sago kava ina berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei na kunumai nuwabiibai ina rakata kirakai, da ke wawayina maninisi ivi 99 i berabero kegha inuwabiibiiyesi nakanani.”

^e14:26 Mat 10:37 ^f14:27 Mat 10:38, 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23

^g15:1 Luk 5:29-30

Mane iwapa miibiina.

⁸“Ma miiba sago na wavine ina mane na silva riririghisi imaruwa, ma sago ina wapa na avi ina berai? Kade rampa ini nawai da numa ina rughirighiriya ma inekwai da ina panani bo? ⁹Ma ina panani na wivine turaturana ina kwaturiyariyesi ma ina vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai iyamna aku mane sago iwapa na apanana meyei.’ ¹⁰Avonavonemi da wawaya sago kava ina berabero ininimaye ma ina miirikupukuputei na kunumai God ina aneya ini nuwabiibii kirakiyei.”

Yaraga iwapa miibiina.

¹¹Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, “Tomowa sago natunatuna tomo-tomowa ivi ruwa. ¹²Ma murimurina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, bud-erim na kaku reregha da kevereku.’ Vaghina ma i mamai na aviyavisina kudubina rapenai na ivorereghi natunatuna kurisi. ¹³Ke mara gurina ma murimurina ina sawara peyarina ivi gimarei da mane iviia ma ivomiiri da ku dobu rabaraba. Ma nani dobunai berabero yawasina kamona imakamakai da ina mane peyarina ivi rekwe wapapapai da ivi koviya. ¹⁴Ivi koviya ma muriyai gomara itupuwa da nani dobuna kudubina ikamowana yavui. Gomara irakata kirakai ma yaragina mara nonowa vitonara ikarakarai. ¹⁵Ma inae da biga iekwai ma wadubo wawayina gwabinai biga ipanani ma ivonatawei da ina poro iti kanisi. ¹⁶Ere vitonar-ina poro ivivi kanisi ma ina kayowana ghamana da poro kii vavai ita kani ma ke kovokovoghina. Ma ke sago wawaya iti kamyuyuwei da vavai ita verei. ¹⁷Ma nani kamona nota iviia. ‘Aku mamai ina bigabiga wawayisi kii vavai na ghamana, ma taku weni dobunai vitonara ekarakaravunuku. ¹⁸Ibiibii ki-

rakai da ana vovira aku mamai kurina, ma ana vonesi bo, “Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. ¹⁹Taku ke wawaya kiimataniku da kuna voneku bo, natuku. Tuna kubiine keviiniku da am bigabiga kamosiyai ana makai ma kubiim ana vobagibagi.” ²⁰Vaghina ma yaragina ivomiiri inae ina mamai kurina.”

“Karakava ita nekiibau ku numa ma ina mamai namada ikitataweyana da natuna ipipisi na ikitai. Ma ivi nuwapoya kirakai da natuna iverupotei, itaraghavui ma iyon. ²¹Ma yaragina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. Taku ke wawaya kiimataniku da kuna voneku bo, natuku.’ ²²Ma kegha, ina mamai bigabiga kurisi ivona bo, ‘Kovi yaghiyaghina! Gara biibii kirakiina kokavarapiyei ma natuku kovi kotei. Rini ku imadigedigena kovi runi ma kana kaeterepapara ku kaena kovi kotei. ²³Ma kau natuna dodona korutinapiyei ma kokiivunui. Peyarita takamporagha ma tinuwabiibai, ²⁴iyamna natuku na irabobo ma iyawasa, tuna iwapa ma ivovira.’ Ma vaghina, kamporagha ivi karei.”

²⁵“Peyarisi ivivi nuwabiibai na kamona natuna tutuwaghina dipiiyai ikiibau. Ipipisi numa ku ririna na ivi yanei da wawaya enava iraravi ma ivivi rikuwana. ²⁶Ma bigabiga sago ikwatui ma ivi tarakiyane bo, ‘Aviyavisina etuputupuwa?’ ²⁷Ma ivonapotei bo, ‘Tim kikei ivovira ma tuna na yawawayasina, tuna kubiine am mamai kau natuna dodona ivowai.’ ²⁸Ma tutuwaghina nuwanuwana ipughu kirakai da ke ita rui. Tuna kubiine ina mamai ikiibau kurina da ita rutinaruwei. ²⁹Ma ibara ma ina mamai kurina ivona bo, ‘Kevi yana, weni marana gurigurina kubiim

avovobagibagi kirakai ma ke meyani da am sisiya ata vonabarei. Ma ke avi biibiina kuta vereku da turaturaku yavata kata kam ma kati nuwabiibai, ke gote gubuna kava kuta vowai kubiiku. ³⁰Ma weni natum na am buderi kudubina ivi rekwe wapawapai na keta wivinesi igimagimaresi. Ma karako ivovira kurim na avi kubiine kana kau dodona kuvowai? ³¹Ma ina mamai ivona bo, 'Natuku, tam ma taku na weni marana gurigurina yavata tamakamakai, ma aku sawara kudubina namada averem da rapemuwai. ³²Ma tim kikei irabobo ma iyawasa, iwapa ma ivovira. Tuna kubiine bera biibiina taberai da yavata takamporagha ma tinuwabiibai.'"

Koyakoyagha nuwanuwagiurina miibiina.

16 Yesu kana kivikivina miibiyai ivonesi bo, "Mura wawayina sago ina bigabiga ivinei da ina mane ma ina sawara kudubina ita koyaghi. Ma mara sago mura wawayina sisiya ivi yanei da bigabiga bera wapawapa iberabera da ina mane ivivi rekwei. ²Tuna kubiine ikwatui ma ivonei bo, 'Sisiyim avi yanei da aviyavisina rapekuwai na ke kuta koyakoyagha bubuni. Ikikava kukoyaghi ma aviyavisina peyarina kubera na kuni mamatareku da akovina ana viiya, iyamna gwabikuwai kubiga ikovi ma kuna nae.' ³Ma bigabiga tuna mani ivona meyei bo, 'Aviyavisina ana berai? Aku bada weni bagibagina kamoni eviivitaweku. Taku ke kovokovoghiku da ana wayowa, ma bade ainimaya da vinowi tepanai ana makai. ⁴Akovi aviyavisina ana berai da maranai aku bagibagi ani wapai na turaturaku ina peyari ma ina koyagha bubuniku.' ⁵Vaghina ma, iyavo kava kii tupi ina bada gwabinai imakamakai na ikwatusi ipisi. Wawayaga sago

ikwatui ma ivonei bo, 'Tam aku bada gwabinai kam tupi na aviyavisina kava?' ⁶Ivonapotei bo, 'Taku na 3 tausan litas oliv oira am bada gwabinai aviiya.' Ma bigabiga ivonei bo, 'Am pepa weni, keviya ma wekarakava girumina kevirai da kam tupi na 1 tausan 5 hundred litas kava.' ⁷Ma wawayaga kana viruwa ikwatui ma ivonei bo, 'Tam kam tupi na viya?' Ma ivonapotei bo, 'Taku na 20 tausan kilos whiti aviiya.' Ma bigabiga ivonei bo, 'Am pepa weni, keviya ma girumina kevirai da kam tupi na 16 tausan kilos kava.' ⁸Ma vaghina, aviyavisina nani bigabigana iberai na ina bada sisiyina ivi yanei ma ivi ghegheni iyamna tuna na yapiyapina ma viviberona ma kegha da ina nuwagiura irakata kirakai." Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. Ivona bo, "Vonavaghata da iyavo kava dobu yawasina kamoni emakamakai na iakova kirakai da ikikava ini bero da turaturasi ini nuwabiibiinisi. Ma iyavo kava yasegana kamoni emakamakai na neghaneghasi, ke itakovi."

⁹"Avonavonemi da dobu kana mura ke ina makii nonowa. Tuna kubiine kovoregghi da turaturami ina peyari. Nakanani kona berai da karakava kunumai wawayaga peyari ini kiikiwemi. ¹⁰Iyavo kava bera gisina ina koyagha bubuni na kovokovoghina da titumaghane da bade bera ghamana ina koyagha bubuni. Ma iyavo kava aviyavisina gisina gwabisiyai na ke ina koyagha bubuni na takovi da bade ghamana ke ina koyagha bubuni. ¹¹Iyi tam dobu kana mura ke kuta koyakoyagha bubuni na avi kubiine God mura makamakii nonowina ina verem? ¹²Mura kudubina na God rapenai. Ma iyi tam dobu kana mura gisina iverem da kuta koyagha bubuni ma kuvi rekwei na God ke ini tumaghanem da mura vaghata ina verem da rapemuwai."

¹³“Bigabiga wawayina ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina biga bubuna. Mikeda ina babada ruwa na bada sago ina barei ma sago nuwanuwana ina viiya. Bo sago kurina ini patutu ma sago ina miirikupukuputei. Ke kovokovoghina da ami babada ruwa, sago God ma sago mane.”^h

Yesu ina vibeyebeyena viya.

(*Mat 11:12-13, 5:31-32; Mak 10:11-12*)

¹⁴Ma Perisi damsi, ti na mane nuwanuwasi iviivi kirakiiyei. Tuna kubiine Yesu ina vibeyebeyena ivi yanei na ivonavonavinamei. ¹⁵Ma tuna ivonesi bo, “Wawaya matasiyai koberaberi da tami nakanani ma wawaya biibiimi, ma God iakovi da nuwanuwami ikikava. Aviyavisina wawaya dobuwai enotanotai da bera ghamana na God kurina iyamna kegha.”

¹⁶“Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta aviyavisina igirugirumi na tanununuri da Jon Babataito ina ku mara. Nani maranai ivi karei da ku karako na wawaya God ina vikiivavona edimadime i ma wawaya peyarisi ipaparana da ina rui.”ⁱ ¹⁷Ikikava ibagibagi kirakai da dobu ma kunuma ita wapa na bade nakanani ke kovokovoghina da giruma gisi korekorena Moses ina vonaviyoyovana kamonai kata kiipupuni da ita wapa.”^j

¹⁸“Meni tomowina kawana ina barei ma muriyai wavine sago ina ravaghi na ipekana wapawapa ma tuna na berabero God ku matana. Ma bade meni wawayina kawana yavata ini kiitawetaweyana ma muriyai wavinena na tomowa sago ina ravaghi na ivi ruwa ipekana wapawapa, tuna bade na berabero God ku matana.”^k

Mura tomowina ma Lasaras.

¹⁹“Mura tomowina sago mara nonowa kana gara biibii kirakiisi ivivi kote, ikamkam bubuna ma ina kayowana kudubina rapenai. ²⁰Ma tomowa moyamoyakina ma ininina gubagubagina kana vava Lasaras. Tuna na mara nonowa mura tomowina ina matuketa ririnai ikenakena ma ivivi nowi wawaya kurisi. ²¹Ma vitonara ikara kirakiiyei da ina kayowana da kamririgha mura wawayina ina kema gaburinai ita kani ma ke kovokovoghina. Ma kukou ivivi piyana da kana gubaga inemonemoui. ²²Mara sago Lasaras irabobo ma aneya ipisi da kanumina iviia ineyei ku kunuma da Abraham yavata imakamakai. Ma bade mura wawayina irabobo ma wawaya tupuwina idogoi, ²³ma kanumina na ku keyama karata makamakiina inae. Ma nani dobunai inivisi ghamana ipanani da ivovokwarakwara. Ma ita tepa da nokomanaki Abraham ikitai, tuna na Lasaras yavata imakamakai. ²⁴Ma ivi kwatu bo, ‘Mamai Abraham, kevi kamyuyuweku na Lasaras kevonatawei da imarakorakona ku okowa ina tupakutuvi ma pepaku ini nubanubai. Taku weni keyama karakaratina ininiku ivivisiyana.’ ²⁵Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Natuku, kevi nuwanotanota da am yawasa dobuwai na biibiina, am kayowana kudubina rapemuwai. Ma Lasaras na ke sago biibiina rapenai. Ma karako na tuna inuwabiibai ma tam na inivisiyai kemakamakai. ²⁶Ma sago na kawanagha ghamanakina emakamakai tam ma tokai kamopotiyai. Meni wawayina wime i ina kayowana da

^h16:13 Mat 6:24 ⁱ16:16 Mat 11:12-13 ^j16:17 Mat 5:18

^k16:18 Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

kurim ita damana na ke kovokovoghina. Ma bade wawaya namei ke kovokovoghina da kurikai ina damana.’²⁷ Ma mura tomowina ivonapotei bo, ‘Mamai Abraham, ainowi kurim da Lasaras kevonatawei aku mamai ina ku numa.’²⁸ Nani do bunai varevaresiku miikovi emakamakai ma aku kayowana da Lasaras ina vonaviakovisi da ina kitaruvisi da i rabobo murinai na ke weni ku inivisi do bunai ina pisi.’²⁹ Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Moses ma peroperoveta namada ivonaviakovisi da ita kitaruvisi. Aviyavisina ti damsi igiruma na namada varevaresim gwabisiyai ma kovokovoghina da ini yavi.’³⁰ Ma mura tomowina ivona bo, ‘Kegha, mamai Abraham, ti na kara ke ini yava to voni. Ma wawaya sago kuna vonatawei da rabobowai ina vovira kurisi na i berabero ina miirikupukuputei.’³¹ Ma Abraham ivona bo, ‘Moses ma peroperoveta i sisiya ke ini yanei na karakava wawaya rabobowai ina vomii na bade tuna ina sisiya ke ini yanei.’”

Berabero ma vitumaghana.

(*Mat 18:6-7, 21-22; Mak 9:42*)

17 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Vonavaghata da wawaya i yawasa kamoni ruyagha ina panani da berabero ina berai. Ma meni wawayina kwina ini nowe beroi da ruyagha ina panani da berabero ina berai na tuna iti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha God gwabinai ina viiya.”² Ita biibii kirakai da wakima ghamana iwanai ita kuni ma ku bogapu ita tawanoruwei da kara ke kovokovoghina da wawaya ina ruyaghisi, iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ruyagha ke ina veresi da berabero ina berai.³ Tuna kubiine kokitaruvimi.”¹

“Varesim bera berona ina berai na keyeghai. Ma mikedda ininimaya ma ina berabero ina miirikupukuputei na tam na ina berabero kenotatawei.”⁴ Mikeda mara miikovimaruwa mara sago kamoni bera beroberosi kurim ina berai ma mara miikovimaruwa ina pisi kurim ma ina vonem da ina bera beroberosi inimayei ma ina miirikupukuputei na bade tam na mara miikovimaruwa ina berabero kenotatawei.”

⁵Ma aposol Bada Yesu kurina ivona bo, “Akii vitumaghana kevi rakati.”

⁶Ma ivonapotesi bo, “Mikeda ami vitumaghana gisi vaghina ita makai nakanani ma pei gisi korekorena ma weni kiina kota vonei bo, ‘Ketararagu meyem ma kedamana ku yegai da kamoni kuna gogo,’ na vonavaghata, ina votekatekemi.”

⁷“Mikeda bada sago ina bigabiga wawayina ituwuwata bo sipu ita koyakoyaghi ma muriyai ita vovira ku numa na ina bada ke ita vonei bo, ‘Kepisi, kuna makai ma takam.’ Kegha,⁸ ita vonei bo, ‘Kaku vavai kevi tavi, kam gara biibiina kekotei ma kekoyaghiku da ana kam ma anuma. Ma muriyai tam kuna kam ma kunuma.’⁹ Ma bigabiga wawayina ina bada ina kayowana peyarina ina berai na ke ini kikiwei.”¹⁰ Bade tami nakanani, maranai Bada biga ina veremi ma koni kovini, kona vona bo, ‘Tokii na bigabiga, akii biga kava kaberberai.’”

Yesu totomowa imaruwa ivi yawasisi.

¹¹Mara sago Yesu inenae ku Jerusalem. Ma Sameriya da Gariri i viparaparatai ibababa.”¹² Ku meygai sago irurui na totomowa imaruwa gubagubagisi ipipisi kurina. Kii gubaga na giipo, tuna kubiine

¹17:3 Mat 18:15

nokomanaki ma ivi kiimiiriyesi. ¹³Ma gamotepasiyai ikiirara. “Yesu! Bada! Kevi kamyuyuwekai!”

¹⁴Yesu ikitisi, ma ivonesi bo, “Konae da taparoro babada kurisi koni beye meyemi da koyawasa.”

Ma ivivi neyana da keta borinai na iyawasamakai.^m ¹⁵Kwinasi sago, maranai ikitai da iyawasa, ivovovira ma gamotepanai God kana vava ivovokavakavari. ¹⁶Ma ipisi da Yesu magh-inonai itawotei ma ivi kiikiwei. Tuna na Sameriya wawaya. ¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Vonavaghata da wawaya imaruwa avi yawasisi. Ma ivi 9 na imapatana? ¹⁸Weni tomowina na dobu viruwa wawayina, ma ina kina kava ivovira. Avi kubiine peyarisi ke ita vovira da God ita vokavakavari?” ¹⁹Ma Yesu tomowina ivonei bo, “Kevomiiri ma kuna nae, am vitumaghana kubiine kuyawasa.”

God ina vikiivavona ina nekiibau.

(*Mat 24:23-28, 37-41*)

²⁰Mara sago Perisi damsi Yesu ivi tarakiyane'i da avi maranai God ina vikiivavona ina nekiibau. Ma Yesu ivonapotesi bo, “God ina vikiivavona ina nekiibau na damina kona viiya, ma ke matamiyai kona kitai. ²¹Ma wawaya ke kovokovoghina da ina vona bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ iyamna God ina vikiivavona namada nuwanuwami kamonai.”

²²Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Mara epipisi da ami vokwarakwara kamonai ami kayowana ghamana da Wawaya Natusi kota kitai. Ma kegha, ke kona kitai. ²³Wawaya ina vonemi bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ Ma

ke koni tumaghanesi da kona kiibau da konekwai. ²⁴Maranai Wawaya Natusi ina nekiibau na nakanani ma namanamara ita vovokadari da dobu kudubina ita yasegani. ²⁵Ma kunona Wawaya Natusi ina kiivikamaghiyei ma weni kimtina ina barei. ²⁶Aviyavisina itupuwa Nowa ina mariyai, na bade nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi ina mariyai.ⁿ ²⁷Maranai Nowa ina ku waka igeru na wawaya ikamkam, iumuma, wivine ma tomotomowa itatavine. Ma kutukutuva ighae da peyarisi irukwa.^o ²⁸Bade berana sago Lot ina mariyai itupuwa. Wawaya ikamkam ma iumuma, igimagimara ma ivivi gimara, iwayowayowa ma inumanumavowa.^p ²⁹Ma maranai Lot, Sodom kwanatuna ikiibutawei, sulpa wakimisi karakaratisi kunumai ioru da wawaya peyarisi ikaragavogavovorisi. ³⁰Ma bade nakanani, wawaya dobu yawasina ina vivinuwabiibiyei ma nani kamonai Wawaya Natusi ina rudeba da wawaya matasiyai ina kitai.”

³¹“Nani maranai wawaya matarai ke ina rui numa ku kamona da ina sawara ina yuna. Bade nakanani wawaya ina wayowayowa na ke ina vovira ku numa da aviyavisina ina viiya.^q ³²Ikikava itupuwa Lot kawana kurina na kota notai.^r ³³Wawaya iyai ina yawasa ina nuwaghane'i na ini wapai, ma iyai ina yawasa ina nuwatawei na yawasa makamakii nonowina ina panani.^s ³⁴Avonavonemi, nani didibarinai wawaya ivi ruwa gawara sago ina kenakena na God sago ina viitawei ina ghae ma sago ina makai. ³⁵Wivine ivi ruwa whiti

^m17:14 Lev 14:1-32 ⁿ17:26 Gen 6:5-8 ^o17:27 Gen 7:6-24

^p17:28 Gen 18:20–19:25 ^q17:31 Mat 24:17-18; Mak 13:15-16

^r17:32 Gen 19:26 ^s17:33 Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24; Jon 12:25

ina yaghayagha na sago ina viitawei ina ghae ma sago ina makai.”³⁶ (-) ¶

³⁷Ma kana kivikivina ivi tarakiiyanei bo, “Bada, weni berasi na imapatana ina tupuwa?”

Ma Yesu miibiyai ivonapotesi bo, “Oghogha kona kitisi da ini kiidaburana na konakovi da bowabowa nani dozunai.”

Kwapura ma vitupavira badana miibiina.

18 Muriyai Yesu miiba sago kana kivikivina kurisi iterei, ivi beyebeyena da mara nonowa ita niponipowana ma ke meyani i nota ina peku. ²Ivona bo, “Kwanatu sago kamonai vitupavira badana sago imakamakai, tuna na God ke ita vovokaravei ma bade wawaya ke ita vivikamyuyuwesi. ³Ma kwapura sago nani kwanatunai imakamakai ma mara nonowa ipipisi kurina ma ivivi nowi bo, ‘Kevi viteku. Wawaya sago yavata kavi kayotakurana na kuni maniniya.’ ⁴Namadani kava vinowi ivi karei ma vitupavira badana ibara, ke ina kayowana da iti vitei. Ma turinai na ivona bo, ‘God ke ata vovokaravei ma wawaya ke ata vivikamyuyuwesi, ⁵ma namanaki, weni kwapurina mara nonowa inibariku. Tuna kubiine ani vitei da nani wawayina yavata ivi kayotakurana na ani tupaviresi da berana ani maniniya. Mikeda kwapurina ke ani vitei na ina kayovinibara kirakiiyeku!”

⁶Ma Bada Yesu ivona bo, “Weni vitupavira badana na ke maninina ma ina sisiya kovi yanei na kovi nuwanotanotei. ⁷Ma God na maninina, ma

ina wawaya vovinesi i tou kurina madeghai ma didibarai etereterei na iyanesi ma bera maninina eberaberai kubiisi. Ma ke meyani da ita vonavonesi da karakava. ⁸Avonavonemi da yaghiyaghinai ini vitesi ma i nuwapoya ina tupavimaniniya. Ma Wawaya Natusi ina nekiibau ku dobu na kadeni da dobu kamonai vitumaghana damsi ina makamakai ina pananisi bo kegha?”

Perisi ma teks yuyuna wawayisi miibiina.

⁹Wawaya viya enotanota meyesi, da God ku matana ti na maninisi da wawaya viya ekitakitaoruwesi. Tuna kubiine Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi. ¹⁰“Tomotomowa ruwa inae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine. Sago na Perisi tomowina ma kana viruwa na teks yuyuna tomowina. ¹¹Ma Perisi tomowina imiiri ma ina nipowana kamonai tuna mani ivi gheghena meyei. Ivona bo, ‘God aikiikiiwem da taku vaghina, ke wawaya viya nakanani. Ti na yapiyapisi, berabero wawayisi ma vipekana wapawapa wawayisi. Ma bade taku ke nokoni teks yuyuna tomowina nakanani. ¹²Taku taparoro nununai aisiya da mara ruwa ma aku miiya aviviiya na aku verena ruvanai atereterei.”⁸ ¹³Ma teks yuyuna tomowina imiiritaweyana. Idune ma ere nuwapoyina nuwakadana iravi ma ivona bo, ‘God, kevi kamyuyuweku, taku berabero wawayiku.”¹⁴Ma Yesu ivona bo, “Avonavonemi da God weni tomowina ina bera beroberosi peyarina inotatawei da nuwanuwana yagharina ma ikiibau inae ina ku numa, ke nakanani ma Perisi tomowina. Iyavo kava ekayokayotata

¶**17:36** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 36 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Tomotomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa, sago ina viitawei ina ghae na sago ina makai.’ (Mat 24:40).

§**18:12** *aku verena ruvanai*: Verena ruvanai na 10%, iyamna silva riririghina imaruwa kamonai na sago iverena.

ma enotanotai da ighe kirakai na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava ina tereoruwe meyesi na God ina terepisi.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.

(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

¹⁵ Mara sago wawaya ededa yoghoyogho gisigisisi irutinapiyesi Yesu kurina da ita votovonisi ma iti biibiinisi. Ma kana kivikivina ikitisi na iyeghisi. ¹⁶ Ma Yesu ededa yoghoyogho ikwaturiyariyesi ma ivona bo, “Ke kona tarapapari, kovoteresi da ina pisi kuriku. Wawaya weni ededa yoghoyogho nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai. ¹⁷ Vonavaghata avononemi, iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona ku kamona kuna rui na kebera meyem da tam weni ededisi nakanani. Ke kuna berai na ke meyani kuna rui.”

Mura wawayina.

(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

¹⁸ Jiu damsi i bada sago ipisi ma Yesu ivi tarakiiyane bo, “Bada biibiim, aviyavisina ana berai da yawasa makamaki nonowina ana viiya?”

¹⁹ Ma Yesu ivone bo, “Avi kubiine kuvoneku da taku biibiiku? Ke sago wawaya biibiina da God ina kina kava. ²⁰ Tam sisiya bagibagisi vonaviyoyovana kamoni kuakovi. ‘Ke kuni pekana wapawapa, ke kuna kivunuwa, ke kuna yapi, ke kuni matara bero, ma am mamai da am maduwa kevopepetisi.”

²¹ Ma tomowina ivonapote bo, “Bada, gisikuwai avi karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”

²² Ma Yesu weni sisiyina ivi yane na ivona bo, “Bera sago kava emakamakai da kuta berai. Am sawara kudubina kevi gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kuna veresi da mura makamaki nonowina kunumai kuna viiya.

Muriyai kepisi da kuna kiviniku.” ²³ Ma tomowina weni sisiyina ivi yane na ivi nuwapoya kirakai, iyamna tuna na mura wawayina.

²⁴ Yesu ikitai da tomowina ivi nuwapoya na ivona bo, “Ipiropi da mura wawayisi God ina ku vikiivavona ina rui. ²⁵ Vonavaghata, ipiropi da kamel unubu ku bonaghina ita susura ma bade ipiropi kirakai da mura wawayina ita rui God ina vikiivavona ku kamona.”

²⁶ Iyavo kava weni sisiyina ivi yane na ivi tarakiiyane bo, “Nakanani na iyavo kava yawasa makamaki nonowina ina panani?”

²⁷ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aviyavisina ipiropi kirakai da wawaya ke kovokovoghina da ina berai na God kurina itekateka kirakai.”

²⁸ Ma Pita ivona bo, “Ma tokai, na ikikava? Akii bera kudubina kavi verukuyowana da kakivikivininim.”

²⁹ Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avononemi, wawaya iyai God ina vikiivavona kubiine ina numa, ina rakaraka, kawana, varevaresina, ina mamai da ina maduwa bo natunatuna ina kuyowesi ³⁰ na aviyavisina peyarina ikuyokuyowei na weni yawasina kamoni God ini teparari ma ku tepana ina vere kirakiyei. Ma bade kunumai yawasa makamaki nonowina ina panani.”

Yesu ina rabobo ivi sisiyei.

(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

³¹ Yesu kana kivikivina ivi 12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, “Tagheghae ku Jerusalem na aviyavisina peroperoveta igrugirumi Wawaya Natusi kubiine na ina tupuwa. ³² Ina paniya ma kupuna damsi ku imasi ina terei da ini namei, ini avaberowei, ina kanukanui, ina widiya ma ini rabobo. ³³ Ma mara viarobina kamoni rabobowai ina vomii.”

³⁴Ma aviyavisina ivivi sisiyei na kana kivikivina damisi ke ita viiviiya. Sisiyina iyamna vaghata na gavugavuna, tuna kubiine ke itakovi.

Wawaya matapotapotana ikita.

(Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

³⁵Yesu kana kivikivina yavata ku Jeriko kwanatuna inenekiibau na tomowa matapotapotana keta baranai imakamakai da mane kubiine ivivi nowi.

³⁶Ma ivi yana da koroto ghamana ibaba ipipisi na ivi tarakiiyana da aviyavisina ituputupuwa.

³⁷Wawaya ivonei bo, “Yesu, Nasaret tomowa, epipisi.”

³⁸Ma ivi kwatu bo, “Yesu, tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”

³⁹Ma wawaya viya ivi nao na iyeghai. Ivonei da kawana ita pota ma kegha, tuna ighekiirara bo, “David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”

⁴⁰Ma Yesu ivi kiimiiriyeyi ma ivonesi da tomowina ita rutinapiyeyi kurina. Ipiisi na Yesu ivona bo, ⁴¹“Aviyavisina kekayokayoweyi da ana berai kubiim?”

Ma ivonapotei bo, “Bada, aku kayowana da ata kita.”

⁴²Ma Yesu ivona bo, “Kekita. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa.”

⁴³Yaghiyaghina ikitabanenega ma ivi karei da God ivovokavakavari ma Yesu ikivikivini. Ma koroto ghamana weni berana ikitai na ti yavata God ivovokavakavari.

Yesu ma Zakiyas.

19 Yesu irui ku Jeriko kwanatuna ma kamoni ibaba inenae. ²Ma nani kwanatunai na mura tomowina sago kana vava Zakiyas, tuna na teks yuyuna wawayisi i bada ghamana. ³Ina kayowana da Yesu maghighina ita kitai, ma tuna itupo kirakai da ke kovovoghina, iyamna koroto ghamana

imiirirogurogui. ⁴Tuna kubiine ivi nao, iveru inae da kii sago igheni da Yesu nani ketanai ipipisi na ita kitai. ⁵Ma Yesu ipisi nani ku gawarina na itepa ma ivona bo, “Zakiyas, yaghiyaghina keoru. Taku karako am numiiyai ana makiivipika.”

⁶Yaghiyaghina ioru ma ere nuwabiibiina Yesu ivi kiikiwei ma irutinaneyeyi ina ku numa. ⁷Ma wawaya peyarisi ikitai ma ivonavonakunukunura bo, “Yesu inae da berabero wawayina kana numataya.”

⁸Ma Zakiyas ivomiiri ma ivona bo, “Bada, kevi yaneku! Aku mura nevanevana wawaya moyamoyakisi ana veresi. Ma mikedda wawaya avi beroberowesi da i mane gisina ayapiya na ana vere meyesi, ma ruwamaruwa ku tepana ana terei.”

⁹Ma Yesu ivonapotei bo, “Karako wawaya weni numana kamoni yawasa makamakii nonowina ipanani, iyamna weni tomowina ivi tumaghana kubiine, tuna na Abraham tupurereghina vaghata. ¹⁰Taku Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwanisi atekwisi da ati yawasisi.”

Gold mane miibiina.

(Mat 25:14-30)

¹¹Wawaya Yesu ivivi yanei na ina sisiya ikwapanatini. Ku Jerusalem inenekiibau, ma wawaya inotanotai da gisina kava God ina vikiivavona ita tupuwa. Tuna kubiine miiba sago kurisi ivi sisiyeyi. ¹²Ivona bo, “Mara sago tomowa ghamana imakamakai da sisiya iviia da ita numataya ku dobu rabaraba ma nani dobunai rewapana ita viiya da tuna mani ina dobuwai iti kiivavo. Ma muriyai ita vovira ina ku dobu. ¹³Muriyai da ita nae na ina bigabiga imaruwa ikwatusi ma ina gold mane irereghisi da sago sago

duma mane sago kava iviia.** Ma ivonesi bo, 'Taku ana nae ma weni manena avereveremi na kotura da biga ina beraberai, ma kamoni viya kona panani kubiiku. Ma karakava ana vovira.' Ma tomowina ivomiiri inae. ¹⁴Ma ina dobu wawayisi na i babara tomowina. Tuna kubiine yonayona murinai ivonatawesi inae da kiivavo ghamana kurina ma ivonei bo, 'Tokai ke kata kayokayowei da nani tomowina rewapana kuna verei da kubiikai ini kiivavo.'"

¹⁵"Ma kegha da tomowina ivi kiivavo ma ivovira. Ma ina bigabiga wawayisi ikwaturiyariyesi da itakovi da mane iveresi na ku tepana viya ipanani. ¹⁶Nona wawayina ipisi na ivona bo, 'Bada, gold mane sago kuvereku na ku tepana imaruwa apanani.' ¹⁷Ma ina bada ivonapotei bo, 'Kubera bubuni, tam aku bigabiga biibiim. Kuvi patutu da bera gisina ma kubera bubuni. Tuna kubiine kwanatu imaruwa ana verem da kuni badei.' ¹⁸Ma bigabiga viruwina ipisi ma ivonei bo, 'Bada, taku gold mane sago kuvereku na ku tepana miikovi apanani.' ¹⁹Ma ina bada ivonei bo, 'Vaghina, tam kwanatu miikovi kuni badei.'"

²⁰"Ma ina bigabiga sago ipisi ma ivonei bo, 'Bada, am gold mane na weni, gara sinasinaminai akupotai ma ateregavui. ²¹Tam wawaya bagibagim sago, tuna kubiine ayabumanem. Aviyavisina ke tam rapemuwai ma kegha da keviiviya. Aviyavisina ke tam kuta vovoni ma kegha da keyabayaba.' ²²Ma ina bada ivonapotei bo, 'Tam bigabiga berom! Tam mani am sisiya ikikava kutereterei na nakanani ani wavum! Kuakoviku da wawaya bagibagiku sago. Aviyavisina ke rapekuwai ma kegha da aviiiviya, ma aviyavisina ke ata vovoni ma kegha da

ayabayaba. ²³Avi kubiine aku gold manena averem na ke kuta terei da biga ita berai? Maranai avovira na gisina kava ku tepana yavata ata viiya.'"

²⁴"Ma wawaya ririnai ivivi miiriyana na ivonesi bo, 'Nani gold manena gwabinai koviitawei ma bigabiga wawayina ina gold mane imaruwa gwabinai na tuna koverei.' ²⁵Ma wawayisi ivonapotei bo, 'Bada, tuna namada gold manena imaruwa gwabinai.' ²⁶Ma badana ivonapotesi bo, 'Avonavonemi da wawaya sago sago duma aviyavisina gwabisiyai ekoyakoyagha bubuni na bade God ku tepana ina terei. Ma wawaya aviyavisina gwabisiyai ke ita koyagha bubuni na God kudu-bina ina viitawei.' ²⁷Ma iyavo kava ighaviyeku ma ke ita kayokayowei da ati kiivavo na korutinapiyesi wike ma maghinokuwai koni kiivunuwana.'"

Yesu inekiibau ku Jerusalem.

(*Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19*)

²⁸Yesu ivi sisiya ikovi ma ivi nao, kana kivikivina yavata inenae ku Jerusalem. ²⁹Namada inekiibau ku Betipadi ma Betani kwanatusi, Oliv koyana baranai na kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. Ivonesi bo, ³⁰"Kona, da nokoni kwanatuna maghinotai, ma kona rurui na donki votuna kona kitai, iwarimi ma emiimiiri. Ke meyani wawaya ita geru tovonni. Korupami ma korutinapiyei wike. ³¹Mikeda wawaya ini tarakiyanemi da avi kubiine koruparupami na kovonei da Bada ekayokayowei.'"

³²Ivi ruwa inae da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. ³³Ma donki uravina iruparupami na

**19:13 Gold manena kana vava na mina. Tuna na 1 tausan kina ruvana.

babadisi ivonesi bo, “Avi kubiine koruparupami?”

³⁴Ma ivonapotesi bo, “Bada ekayokayowei.” ³⁵Ma irutini inae da Yesu kurina. Kii tarasovo donki ku tepana ivi tawanepayana ma Yesu igeru. ³⁶Ivomiiri inenae ma wawayi kii tarasovo ivi votaweyana ma ketiyai ikepana da Yesu tepanai ibababa.

³⁷Oliv koyanai iororu na kana kivikivina peyarisi nuwabiibiyai God ivivi kikiwei, gamotepasiyai ivovokavakavari, iyamna bera ghamaghamasi Yesu iberai na matasiyai ikitai. Ivonavona bo,

³⁸“Tam Bada avanai kepipisi, Akii kiivavo, God ini biibinim, Kunumai nuwanuba ina makai, Ma God kiidamo makamakiina tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina rakata!”

³⁹Koroto kamosiyai Perisi damsi viya Yesu ivonei bo, “Bada, kam kivikivina keyeghisi da kawasi ina pota!”

⁴⁰Ma ivonapotesi bo, “Avonavonemi, mikedada ti kawasi ita pota na wakima iti karei da iti kiirareyana.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi nuwapoya.

⁴¹Yesu ipipisi Jerusalem ku ririna da kwanatuna ikitai na ivi nuwapoyei da ituwei. ⁴²Ma ivona bo, “Tami, kotakovi da aviyavisina karako kota berai da kota makiinuwapota ma kegha, namada vonavaghata igavui da ke konakovi. ⁴³Ma marana ina pisi da kami ghavighaviya ina nekiibau na ina garikunimi da ke meni taraboginai kona verau. ⁴⁴Ma ami kwanatu garina ini turikarikai ma natunatum yavata ini tugudagudimi. Ma ke sago wakima kana gawariyai ina makai. God ipisi kurimi da iti yawasimi ma tami kobarei, tuna kubiine weni nuwapoyisi kona panani.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.

(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)

⁴⁵Muriyai Yesu irui Taparoro Numana garina ku kamona ma vigimagimara wawayisi ikwavinisi. ⁴⁶Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamonai evonavona bo, ‘Aku numa na nipwana numana.’ Ma tami koberai da yapiyapi damsi i numa.”

⁴⁷Nani murinai Yesu mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ivivi beyebeyena. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada i kayowana ghamana da ita kiiyunui. ⁴⁸Ma keta ke ita panani da ita berai, iyamna wawayi peyarisi ikayokayowei da ina sisiya kudubina iti yanei.

Yesu ina rewapana imapatana iviia?

(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)

20 Mara sago Yesu Taparoro Numana garina kamonai wawayi ivivi beyebeyesi ma God varana biibiina idimadime. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina, ²da ivi tarakiiyanei bo, “Kevonekai, am rewapana imapatana kuviiya da weni berasi keberaberi? Iyai weni rewapanina iverem?”

³Ma ivonapotesi bo, “Taku bade ani tarakiiyanemi. Kovoneku, ⁴Jon ina rewapana imapatana iviia da ibabataito? God gwabinai bo wawayi gwabisiyai?”

⁵Ma wawayisi ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai,’ na ina voneta bo, ‘Ma avi kubiine da Jon ke koti tumaghanei?’ ⁶Ma mikedada tavona bo, ‘Wawayi gwabisiyai,’ na weni korotona kudubina

wakimiyai ina ravita da ini rabobota, iyamna ti namada ivi tumaghana da Jon na God ina peroveta.”⁷ Tuna kubiine wawayisi ivonapotei bo, “Ke katakovi da imapatana iviyya.”

⁸Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana vonemi da imapatana aku rawapana aviiya da weni berasi aberaberai.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)

⁹Yesu miibiiyai ivi sisiya wawayi kurisi. Ivona bo, “Mara sago tomowa sago greipi ivoni ina vao kamoni ma vao na wawayi ku imasi iterei da ita koyaghi. Ma tuna inumataya ku dobu sago da imakii kirakai.”¹⁰ Greipi imenai da pura kana mara na vao badana ina bigabiga ivonatawei da kana reregha ita viiya. Ma koyakoyagha wawayisi ivomiiri da bigabigana iravi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira.¹¹ Muriyai bigabiga kana viruwa ivonatawei. Ma bade tuna iravi ma iyeghaberoeroi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira.¹² Ma bigabiga kana viaroba ivonatawei ma koyakoyagha wawayisi tuna bade iravi da ivi sidari ma gari ku kupuna itawanakiibuwei.¹³ Vaghina ma, vao badana ivona bo, ‘Aviyavisina ana berai? Natuku, tuna nuwanuwaku ana vonatawei na mikedda ina vokaravei.’¹⁴ Koyakoyagha wawayisi natuna iktai na ivi ogatara. Ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Takiivunui ma tano buderina tirapenei.’¹⁵ Vaghina ma, vao kamoni itawanakiibuwei da kupunai ikiivunui.”

Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, “Vao badana na aviyavisina ina berai koyakoyagha wawayisi kurisi?”¹⁶ Ina pisi da nani wawayisi ini kiivunuwana ma

vao na dam viruwa ina veresi da ina koyaghi.”

Koroto ghamana weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Kara ke kovokovoghina da nakanani ina tupuwa!”

¹⁷Ma Yesu ikitatupesi ma ivi tarakiyanesi bo, “Giruma katamana weni nakanani evonavona na iyamna koakovi bo kegha? Ivona bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei, Ma Bada nani wakimina iviyya ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.’^t

¹⁸Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiyei. Bo wakimina meni wawayina ku tepana ina peku na wawayina ina kiigudagudai.”

Teks ini miyei Sisa kurina bo kegha?

(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)

¹⁹Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma taparoro babadisi i babada iakovi da Yesu miibiiyai ivivi avaberowesi. Tuna kubiine i kayowana da yaghiyaghina ita patumi ma koroto ghamana iyabumanesi da ke kovokovoghina.²⁰ Tuna kubiine taraboga iekwai na wawayi viya ivonatawesi kurina, iti bero da nakanani ma wawayi maninisi. Iti kaetina da maranai Yesu iti sisiya bero na iti wavui ma Pailat ku imana ita terei, tuna tomowina Rome damsi ivinei da Judiya dobuna ivivi badei.²¹ Ma vibero wawayisi ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam ke kuta vivimiiriruwaruwa ma am sisiya na maninina. Ke wawayi sago ku murina kuta miimiiri ma sago na kegha, tuna kubiine vonavaghata kava kibeyebeyena da God ina keta kidebei.²² Ma, kivaghinei da teks kani miyei Kiivavo Sisa kurina bo kegha?”

²³Ma Yesu iakovi da wawayisi ivivi kaetina na ivona bo, ²⁴“Mane sago kovereku ana kitai.” Ikitai ma ivona bo, “Wena iyi maghighina, ma iyi kana vava?”^{††}

Ma ivonapotei bo, “Kiivavo Sisa.”

²⁵Ma Yesu ivona bo, “Vaghina. Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa kona verei. Ma aviyavisina God rapenai na God kona verei.”

²⁶Koroto ghamana maghinosiyai ma nakanani ivivi sisiya na viberu wawayisi ivi yanei na ivi deyei da kawasi ipota. Ma ke kovokovoghina da iti wavui.

Raborabobosi ina vomiiri bo kegha?

(*Mat 22:23-33; Mak 12:18-27*)

²⁷Sadusi damsi inotanotai da wawayi ina rabobo na muriyai ke ina vomiiri. Ma viya ipisi Yesu kurina ma ivona bo,^u ²⁸“Bada, Moses ita vonaviyoyovana kamoni weni nakanani igrumi. “Tomowa ina rabobo da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatuna.”^v

²⁹“Vaghina, mara sago rakaraka sago kamoni na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatuna kegha. ³⁰Ma kana kiitana kwapurina iravaghi da bade ke iti tuwa ma irabobo. ³¹Ma kana viaroba bade nakanani. Vaghina, nakanani miikovimaruwa peyarisi kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa, ma peyarisi irabobomakai ma natunatusi kegha. ³²Turina vaghata na kwapurina irabobo. ³³Ma mara damoni wawayi ina vomiiri na wavinena na iyi kawana? Nani

tomotomowisi peyarisi miikovimaruwa iravaghi.”

³⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Karako dobuwai na tomowa ma wavine etatavine. ³⁵Ma mara damoni iyavo kava God ivinesi da ina wawayi kiikiimatanisi na rabobowai ina vomiiri. Maru vuna ini karei ma nani kamoni wawayi ke meyani ina tavine. ³⁶Ti na God ina aneya nakanani, ke meyani da ina rabobome. Ma rabobowai ivomiiri kubiine, ti na God natunatuna. ³⁷Ma Moses kiikiirukuna ikarakarai na ivi varagutugutui. Ma kamoni God ivona bo, ‘Abraham, Aisiki, ma Jeikap i God na Taku.’ Ivi beyebeyeta da raborabobosi ina vomiiri.^{‡‡} ^{w38}Tuna wawayi yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God. Wawayi kudubisi na yawayawasisi God ku matana.”

³⁹Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna.” ⁴⁰Ma nani murinai na ke sago wawayi iti tepatora da iti tarakiiyanei.

God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?

(*Mat 22:41-46; Mak 12:35-37*)

⁴¹Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava na wawayi evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina? ⁴²Ma David, Psalms kamoni igruma bo, ‘Bada God aku Bada kurina ivona bo, Katagheyakuwai kuna makamakai ⁴³da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’^x

⁴⁴David evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma ikikava da God ina

^{††}20:24 Manena na Rome damsi i silva riririghina kana vava denariyas.

^{‡‡}20:37 Nani tomotomowisi ivi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi gwabinai emakamakai.

^u20:27 Apos 23:8

^v20:28 Deut 25:5

^w20:37 Exod 3:6

^x20:43 Psa 110:1

Vivinevine Wawayina na bade David tupurereghina?”

Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na miiriruwaruwasi.

(*Mat 23:1-36; Mak 12:38-40*)

⁴⁵Wawaya peyarisivi ivivi yana ma Yesu, kana kivikivina ivonesi bo, ⁴⁶“Kokitaruvimi! Ke kona berai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. I kayowana da ini wawayaghama. Tuna kubiine garururukarukaruwesi ikote ma ebababa, ekayokayogesiro. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisiyai wawaya ina vokaravesi ma ini kiikiwesi. Ma bade i kayowana da kiki numasiyai ma kaporaghai babada kii gawariyai ina makai. ⁴⁷Kwapukwapura iberberowesi da i numa ma i sawara irapenei, ma ekayokayotata da eniponipowana guriguri. Wawaya nakanani na kovogha bero kirakiina ina viiya.”

Kwapura ina verena.

(*Mak 12:41-44*)

21 Yesu Taparoro Numana garina kamonai ma mura wawayisi ivereverena na ikitakita. ²Nani kamonai bade ikita da kwapura moyamoyakina iverena. Mane riririghina gisigisivi ruwa kava iterei. ³Ma Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawaya peyarisinakanani. ⁴Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina kana makii kavakava na kudubina itereyavui. Ivokoyona meyei.”

Taparoro Numana wakimisi ina kuririghi.

(*Mat 24:1-2; Mak 13:1-2*)

⁵Yesu kana kivikivina Taparoro Numana ikitakitai ma ivivi sisiyei da

wakima kiikiimatanisiyai ivowai. Ma wawaya sawara iverena God kurina sawarisi itura da Taparoro Numana ivi monaghi da kitana ibiibii kirakai. ⁶Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai na mara epipisi da peyarina ina kuririghi inoru ku tano, ke sago wakima kana gawariyai ina makai.”

Nuwapoia ma vitupaketowana.

(*Mat 24:3-14; Mak 13:3-13*)

⁷Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiyane bo, “Bada, weni berasi na avi maranai ina tupuwa? Ma aviyavisina ini matakira da gisina kava ina tupuwa?”

⁸Ma ivonapotesi bo, “Matami ekita da wawaya ke ini beroberowemi. Wawaya bogii ma bogiiyai ina pisi ma ina vonemi bo, ‘Taku na God ina Vivinevine Wawayina!’ bo ‘Marana ipisi da God ina Vivinevine Wawayina ina nekiibau.’ Ma ke koni tumaghanesi. ⁹Sisiya koni yanei da dam ruwa ighaviya bo dobu sago kamoni ti mani kavakava iruwa na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma ke kona notai da tuna na mara damona. Kegha, karakava.”

¹⁰Ma ivona meyesi bo, “Dam ina vomiiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina vomiiiri da kiivavo sago kana ghaviya. ¹¹Nukenuke ghamaghamasi, gomara ma gubaga beroberosi dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai ina tupuwa. Ma kunumai bera ma matakira ghamaghamasi ina tupuwa da wawaya ina yabumana kirakai. ¹²Ma weni berasi ini muri. Kunona ina votatanimi ma ini tupaketowanemi. Ina rutinimi da kiki numasiyai ini tupavireviremi ma ku gabura ina teremi. Ma kiikiivavo ma babada ghamaghamasi maghinosiyai kona miimiiri da ini tupavireviremi. Koitumaghaneku kubiine na weni berasi ina tupuwa

kurimi. ¹³Ma vitupavira kamonai na varaku biibiina koni mamatarei kurisi. ¹⁴Ma ami nota ini rewapana ma ke koni nuwapoya da ikikava kami papara kona vowai, ¹⁵iyamna taku sisiya ma nuwagiura ana veremi da kami ghavighaviya ke ina ghetanimi. ¹⁶Ma ami rakaraka vaghata, maduwa da mamai, varevaresimi bo turaturami ini wawanemi da babada ku imasi ina teremi ma tami viya ini rabobomi. ¹⁷Taku kubiiku na wawaya peyaris ina baremi. ¹⁸Ma kegha da ke uyawimi sago kava ina wapa. ¹⁹Komiirikikina da yawasa makamakii nonowina kona panani.”

Kupuna damsi Jerusalem ina gwaramutui.

(Mat 24:15-21; Mak 13:14-19)

²⁰“Mara sago kona kitai da seri wawayisi Jerusalem kwanatuna ina mirigwagwari na konakovi da mara gisina kava ma ina gwaramutui. ²¹Iyavo kava Judiya dobuna kamonai ina makamakai na ku koya ina verau. Ma iyavo kava Jerusalem kwanatuna kamonai na yaghiyaghina in kiibutawei. Ma iyavo kava kupunai na ke ina rui ku kwanatuna. ²²Tuna maranai na kovogha kana mara, ikikava giruma katamana kamonai peroperoveta ivona da ita tupuwa na ina tupuwa. ²³Nani kamonai wivine manamanawisi ma vivisususi ini kamyuyuwa kirakai. God nuwanuwana ina pughu Jiu damsi kurisi ma nuwapoya ina rakata Judiya dobonai. ²⁴Ma kupuna damsi ina vomiri ma kepatiyai Jiu wawayisi viya ini kiivunuwana ma viya ina patumisi da ina rutinisi ku dobu bogii ma bogiiyai. Ma God kupuna damsi kii mara ina veresi da Jerusalem ini tugudagudai ma ina wawaya ini kayonogenogeyanesi ma nakanani ina makamakai da kii

mara itereterei ruvana ina viiya na ina voterei.”

Wawaya Natusi ina nekiibau.

(Mat 24:29-31; Mak 13:24-27)

²⁵“Mara sago matakira notakavakavasi ina tupuwa, madegha, nawaravi ma gwamegwame kurisi. Ma wawaya i dobu bogii ma bogiiyai debudebura gugurina ini yanei ma ini nuwapoya kirakai da i nota ina ragharagha. ²⁶Wawaya ina yabumana kirakai da ina voviparoporosori. Ma nuwanuwasi ina karakarai ma ina banebanenea da aviyavisina ina tupuwa dobuwai, iyamna God madegha, nawaravi ma gwamegwame ina nukesi da kunumai kii keta ini wapai. ²⁷Nani maranai wawaya kudubisi ina kita da taku Wawaya Natusi kwavuwai ere rewapaniku ma ere kadariku ana nekiibau.”

²⁸“Weni berasi ina tuputupuwa na kovomiiri ma kotepa, iyamna gisina kava ma God ini yawasimi.”

Koweya kiina miibiina.

(Mat 24:32-35; Mak 13:28-31)

²⁹Yesu weni miibiina ivonesi bo, “Koweya ma kii peyaris kokitai. ³⁰Kii enumonumoi na namada akova koviiya da kwamra kana mara epipisi. ³¹Ma bade nakanani, weni matakirisi kona kitai na akova kona viiya da gisina kava ma God ina vikiivavona ina nekiibau. ³²Vonavaghata avonavonemi, weni kintina ke ina rabobo yavu ma berasi ina tupuwa. ³³Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

Kata banenega.

³⁴“Kokitaruvimi da kampoagha ma uma neghanegha ke kona vodunenunuwapei. Ma dobu vitana ke koni nuwapoya kirakiiyei. Ke ita biibai

da Wawaya Natusi ina vovira marana ini tataghanimi da tami nakanani ma puwari kamonai kota kona. ³⁵Weni berana na wawaya kudubina dobuwai ina kamowana yavusi. ³⁶Mara nonowa kona banebanenga ma kona niponipowana da ami rewapana kovokovoghina da kona miirikikina maranai weni berasi ina tuputupuwa kurimi. Ma bade konipowana da damonai Wawaya Natusi maghinonai kona miiri na ke koninimaya.”

³⁷Mara nonowa Yesu ivivi beye-beyena Taparoro Numana garina kamonai, ma didibarai na ikiikiibau da Oliv koyanai imakamakai. ³⁸Ma mara nonowa wawaya peyaris ivivi mara ku Taparoro Numana da Yesu ina vibeye-beyena iti yanei.

Taparoro babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi.

(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Jon 11:45-53)

22 Jiu damsi i kam ghamana kana vava Pasova inenekiibau. Damsi i kiki da Pasova kana parawa kapunina kubiine na yist ke ina terei. ²Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da ikikava Yesu iti raboboi. Gavunai ita berai, iyamna wawaya iyabuyabumanesi.

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.

(Mat 26:14-16; Mak 14:10-11)

³Ma Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot. Ma nani maranai Seitan ivi karei da Judas itowatepani. ⁴Ma inae da taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada kurisi ma yavata ivi sisiya da ikikava Yesu iti wawanei. ⁵Babadisi ivi nuwabiibii kirakai ma ivi vaghinei da Judas imana ita kovoghi. ⁶Ma bade

Judas ivi vaghinei ma taraboga biibiina iekwekwai da maranai wawaya kegha na Yesu babadisi ku imasi ita terei.

Pasova kamna kubiine ivovunagha.

(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

⁷Marana inekiibau da sipu gegeyisi iti kiivunuwana Pasova kamna kubiine.

⁸Yesu kana kivikivina ruwa, Pita ma Jon ivonatawesi. Ivonesi bo, “Kona. Kona vovunagha da Pasova kamna kubiine.”

⁹Ma ivi tarakiyanei bo, “Imapatana kekayokayowekai da kana vovunagha?”

¹⁰Ma ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani, tuna okowa kibubuna ina kavakavari. Kokivini da meni ku numana ina rurui na yavata korui. ¹¹Ma numa badana kovonei bo, ‘Aki Bada ivona da tupayaraghina kuni beyekai da kamonai tuna yavata Pasova kubiine kana kam.’ ¹²Tomowina na tupayaraghina ghamana kiidamowai ini beyemi. Kamonai na sawara kudubina ivovunaghi ikovi ma vokuya kava kona berai.”

¹³Pita ma Jon ivomiiri ma irui ku Jerusalem ma Yesu ikikava ivonesi na nakanani ipanani. Ma nani dobunai ivokuya da Pasova kamna kubiine.

Yesu ina kam turina.

(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Kor 11:23-25)

¹⁴Ravi ipika ma kam kubiine Yesu kana kivikivina yavata nevanevasiyai ikenavipika. ¹⁵Ma ivonesi bo, “Aku kayowana ghamana da weni Pasova kamna takam patapata ma muriyai da ani kamaghi kirakiyeyi. ¹⁶Avonavonemi da ke meyani Pasova kamna ana kam meyei ina nena da maranai God ina viki-ivavona ina nekiibau ma Pasova berasi

iyamsi vaghata ini debe yavui na tuna maranai ana kani.”

¹⁷Ma Yesu redu iviia ma God ivi kikiwei ma ivona bo, “Wena koviiya ma kamomiyai kovi umavereyana. ¹⁸Avon-avonemi da ke meyani wain anuma meyei ina nena da God ina vikiivavona ina nekiibau na tuna maranai anumai.”

¹⁹Yesu parawa iviia ma God ivi kikiwei ma ivogimagimai. Ireregha kurisi ma ivonesi bo, “Weni tuna na tupuwiku. Weni berana kona beraberai da kona notanotiku.” ²⁰Ma bade nakanani kam murinai redu iviia ma ivona bo, “Weni reduna imatakira da tami kubiimi taraku ina sororo da God ina vivaghina makamakiina vuna ina wawaya yavata ina berai.”

²¹“Ma kovi yana, wawayina ini wawaneku na wekarakava yavata takamkam patapata. ²²God ina kayowana ikikava itereterei na nakanani ina tupuwa taku, Wawaya Natusi kuriku da ana rabobo. Ma tam iyai kuni wawaneku na kuti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha ghamanakina kuna panani.”

²³Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi tarakiiyana meyesi da iyi weni berana ina berai.

Iyi ini wawayaghama?

²⁴Yesu kana kivikivina ti mani kavakava ivivi taghegheyanesi da kamosiyai meni wawayina na ghe kirakai. ²⁵Ma ivonesi bo, “Kupuna damsii i kiikiivavo i vibadana na ibagibagi kirakai ma ekayokayotata ma enotanotai da i wawaya ivite bubunisi. ²⁶Ma tami na ke nakanani kona berai. Kamomiyai wawaya ghamana ina tereoruwe meyei da tuna nakanani ma wawaya kikei. Ma meni wawayina ini bada na ina tereoruwe meyei da tuna nakanani ma bigabiga wawayina. ²⁷Meni wawayina na

wawaya ghamana, wawayina kepanai imakai da ekamkam bo wawayina ebigabiga da vavai ererereghi? Wawaya ghamana na ekamkam, tabo? Ma taku, ke nakanani ata beraberai. Kamomiyai taku na ami bigabiga.”

²⁸“Ma wawaya ivi tupaketowaneku na tami kovi patutu kirakai da ke meyani kota kuyoweku. ²⁹Ikikava aku Mamai vibadana ivereku na bade nakanani tami vibadana ana veremi. ³⁰Nani maranai na aku kepanai takam ma tuma ma kiikiivavo kii gawariyai kona makai da dam ivi 12 Israel kamonai koni badesi.”

Yesu ivona da Pita ini bero.

(*Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38*)

³¹Yesu ivona bo, “Saimon, Saimon, Seitan ivi nowi God kurina ma vivaghina gwabinai iviia da ina ruyaghimi. ³²Ma anipowana kubiim da vitumaghana ke kuna voterei. Karakava kuna miiritavire kuriku na turaturam kuni vitesi da ti bade i vitumaghana ini rewapana.”

³³Ma Saimon Pita ivona bo, “Bada, taku kovokovoghiku da tam yavata ku gabura tarui bo yavata tarabobo.”

³⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Pita, avonem da karako mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko ina tou.”

Wagu, kutu ma seri.

³⁵Yesu kana kivikivina ivona tovonisi bo, “Rorova avonemi da kaeterepara bo wagu bo mane kana kutu ke kota yuna ma avonatawemi. Kade ami baba kamonai nuwapoya kopanani bo kegha?”

Ma ivonapotei bo, “Kegha.”

³⁶Ma ivonesi bo, “Ma wekarakava na mane kana kutu bo wagu gwabimuwai na kekavari. Ma mikedda tam seri gwabimuwai kegha na kam nuba garana

kevi gimarei da seri kuna gimari.⁴¹
³⁷Giruma katamana kamonai ivona bo, ‘Wawaya beroberosi yavata kovogha ina viiya. Ma avonavonemi da weni girumina na taku ivi sisiyeku. Vonavaghata, ikikava igiruma da ita tupuwa na peyarina wekarakava etuputupuwa.’^y

³⁸Ma kana kivikivina ivona bo, ‘Bada, kekitai. Seri ruwa weni.’

Ma Yesu ivona bo, ‘Vaghina, kovokovoghina.’

Yesu Oliv koyanai inipowana.

(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)

³⁹Yesu mara nonowa ikiikiibau ku Oliv koyana, tuna kubiine kana kivikivina yavata ivomiiri ma Jerusalem iki-ibutawei da inae nake. ⁴⁰Inekiibau na ivonesi bo, ‘Konipowana da ruyagha kamona ke kona peku.’

⁴¹Kana kivikivina ikuyowesi ma inae ke gurina ma ivi tuwaporeruruwana ma inipowana bo, ⁴²‘Mamai, kivaghinei bo kegha da weni vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowana ina tupuwa.’ ⁴³Ma aneya kunumai ioru da rewapana iverei. ⁴⁴Ma nuwapoya iki-ivunui kubiine na nuwanuwana kudu-binai inipowana kirakai da poyagururu iterevunui. Ma poyapoyana ivivi toi na kitana nakanani ma tara.

⁴⁵Nipowana ivoterei ma ivomiiri da ivovira kana kivikivina kurisi, ma ipanansi da nuwapoya ikiivunusi da ivivi keneyana. ⁴⁶Ma ivonesi bo, ‘Avi kubiine kokenakena? Kovomiiri ma konipowana da ruyagha kamona ke kona peku.’

Yesu ipaniya.

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Jon 18:3-11)

⁴⁷Yesu ivivi sisiya kamona ma koroto ghamana inekiibau. Judas ivi nowesi, tuna na kana kivikivina sago. Imiiririya Yesu kurina da ita yoni, ⁴⁸na Yesu ivi tarakiiyanei bo, ‘Judas, viwawana kubiine taku Wawaya Natusi keyoyoniku, bo?’

⁴⁹Ma kana kivikivina ikitai da aviyavisina ituputupuwa na ivona bo, ‘Bada, akii seriyai kana ravisi, bo?’ ⁵⁰Ma kana kivikivina sago taparoro badana ghamana ina bigabiga iravi da tinina katagheyana ikiiyaraghatawei.

⁵¹Ma Yesu ivonesi bo, ‘Kovoterei!’ Ma ivororona da tomowina tinina ivotovoni da iyawasa.

⁵²Ma Yesu taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada ma kwanatu babadisi peyarisi kurisi ivona bo, ‘Taku aighaviyemi bo, da kaku seri ma kaku kepata kokavarapiyei?’ ⁵³Mara nonowa tami ma taku Taparoro Numana garina kamona tamakamakai, ma ke kota paniku. Ma wekarakava na kami mara ipisi na nubakutuva ina rewapana ibademi.’^z

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.

(Mat 26:57-58, 69-75; Mak 14:53-54, 66-72; Jon 18:12-18, 25-27)

⁵⁴Seri damsi Yesu ivotani ma irutini inae da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita murisiyai ikivini inae. ⁵⁵Ma taparoro badana ina numa garina kamona na wawaya keyama iki-iri da ivivi rarana. Ma Pita inae da kamosiyai imakai. ⁵⁶Bigabiga wavinena sago ikitai da Pita keyama ririnai imaka-

^y22:36 Yesu na ke seri vaghata iti sisiyei ma ivonavonesi da kanuma ina ku nevanewa ini ghaviya. Epe 6:10-18

^z22:37 Isa 53:12 ^z22:53 Luk 19:47, 21:37

makai. Keyama gweyorinai ikita bubuni ma ivona bo, “Weni tomowina tuna Yesu yavata ibababa.”

⁵⁷ Ma Pita ivi bero bo, “Wavine, taku nani tomowina ke atakovi!”

⁵⁸ Imakai mara gisina ma tomowa sago Pita ikitai ma ivona bo, “Tam na Yesu kana kivikivina sago.”

Ma Pita ivona bo, “Aku tomo, taku ke meyani ata kivini.”

⁵⁹ Imakai da ke gurina ma bade wawaya sago ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na Yesu kana kivikivina, iyamna tuna na Gariri wawaya.”

⁶⁰ Ma Pita ivonapotei bo, “Aku tomo, kegha. Taku ke atakovi da aviyavisina kisisiyei!”

Nakanani ivivi sisiya ma kokoreko itou. ⁶¹ Ma Bada Yesu itavire da Pita iki-tatupei. Ma Pita ina nota ivovira da Yesu ina sisiya inotai. “Karako mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma muriyai kokoreko ina tou.” ⁶² Ma vaghina, Pita numa garina ikiibutawei ku kupuna ma itou kirakai.

Wawaya Yesu ivi namei ma iravi.

(Mat 26:67-68; Mak 14:65)

⁶³ Seri damsi Yesu ikoyakoyaghi na ivowavowai ma ivivi namei. ⁶⁴ Matana igerepotai, iravi ma ivonei bo, “Tam peroveta bo? Mede kevonekai, iyi iravim?” ⁶⁵ Ma ivi avaberowei.

Pailat ma Herodi Yesu ivi tupavirei.

(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Jon 18:19-24)

⁶⁶ Mara itom ma Jiu damsi i babada, taparoro babadisi i babada, ma giruma wawayisi ivi kiidaburana ma seri wawayisi Yesu irutini inae ku maghinosi. ⁶⁷ Ivonei bo, “Mikeda tam Keriso, kevonekai.”

Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda ana vonemi na ke koni tumaghana. ⁶⁸ Ma mikeda ata vonatovonimi na ke

kovokovoghina kota vonapoteku. ⁶⁹ Ma karako da nokoni ku marana, Wawaya Natusi, God katagheyani ina makai.”

⁷⁰ Peyarisi Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam God natuna, bo?”

Ivonapotesi bo, “Ikikava kovonavoneku na vonavaghata.”

⁷¹ Peyarisi ivona bo, “Avi kubiine vi-mamatara wawayisi tekwekwisi? Namada tuna manai kawanai ivi mamatara meyei.”

Pailat, Yesu ivi taravirevirei.

(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)

23 Ma babadisi kudubisi ivomiiri da Yesu irutinaneyei Pailat kurina.

² Ma nani dobunai ivi karei da Yesu ivivi wavui, “Weni tomowina kapanani da akii wawaya inoraveraveyana berosi. Ivonesi da Kiiivavo Sisa ina teks ke iti mi-iyeyi, bade ivona da tuna kiivavo, ma Keriso.”

³ Pailat Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”

Yesu ivona bo, “Vonavaghata, vaghina kevonavona.”

⁴ Ma Pailat ivi sisiya taparoro babadisi i babada ma koroto kurisi. Ivonesi bo, “Weni wawayina ina berona ke sago ata panani.”

⁵ Ma kegha da taparoro babadisi i babada ma koroto gamosi ibagibagi, “Weni tomowina ina vibeyebeyena kubiine, wawaya peyarisi Judiya kamonai nuwanuwasi eghakighaki. Gariri kamoni ivi karei ma ipisi da wike.”

Herodi, Yesu ivi taravirevirei.

⁶ Pailat sisiyina ivivi yanei na ivi tarakiiyana bo, “Tomowina na Gariri wawaya bo?” ⁷ Pailat ivi yanei da Yesu tuna Herodi ina rewapana gaburinai na ivonatawei Herodi kurina, iyamna iakovi da Herodi wekarakava ipisi ku Jerusalem. ⁸ Maranai Herodi Yesu ikitai,

nuwanuwana ibiibii kirakai, iyamna tuna namadani kava ina kayowana da Yesu ita kitai. Varana ivivi yanei na ina nota ghamana da Yesu bera ghamaghamasi ita berai da ita kitai. ⁹Ivi taravirevire kirakiyei ma Yesu ke ita vonapotei. ¹⁰Taparoro babadisi i babada ma giruma wawayisi imiiriyi ma Yesu ivi wavu patei. ¹¹Ma Herodi, ina seri wawayisi yavata Yesu ivi namei ma ivi kaekaeyei. Ma muriyai gara kiimatanina iviyya ma Yesu ivi kotei ma ivonatawei ivovira Pailat kurina. ¹²Karenai Pailat da Herodi ivi kawapata ma nani maranai ivi karei da ivi turana.

Wawaya Yesu ikovoghi.

(*Mat 27:15-26, 27:11-14; Mak 15:6-15; Jon 18:39-19:16*)

¹³Pailat, Yesu iviyya na babadisi ma koroto kudubisi ikwaturiyariyesi, ¹⁴ma ivonesi bo, “Weni tomowina kopiyei na kovona da wawaya ivivi noraveyana berosi. Tomowina kovi wavui na maghinomiyai avi tupavirevirei ma ke sago ina berona ata panani. ¹⁵Bade Herodi nakanani ke sago berona ita panani. Tuna kubiine ivonatawei ivovira kurita. Ke aviyavisina berona ita berai da kana rabobo kota vonei. ¹⁶Tuna kubiine kovogha kava ana verei ma ana vonatawei ina nae.” ¹⁷(-)§§ ¹⁸Peyarisi marasago ikarayogosi, “Kokiivunui! Akii kayowana da Barabas kovotawei!” ¹⁹(Barabas viruwa ma kiivunuwa kubiine ku gabura iterei.)

²⁰Pailat babadisi ma wawayisi ivonatononisi da Yesu ita votawei. ²¹Ma kegha da koroto ere kiikiiraris ivonavona bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”

²²Pailat ina vonatovona viarobina iterei, “Ikikava? Weni tomowina aviyavisina ibera beroi? Ke aviyavisina berona ita berai da kana rabobo kota vonei. Tuna kubiine ana vonesi da widi kava ina verei ma ina vonatawei ina nae.”

²³Ma kegha, ere nuwaghakighakisi koroto ikiikiirara ma ivonavona bo, “Kotuparatui!” Nani kiirarina kubiine, ²⁴Pailat i kayowana iberai. Yesu seri wawayisi ku imasi iterei da ita tuparatui. ²⁵Ma Barabas, viruwa ma kiivunuwa kubiine gabura kamonai imakamakai, ivotawei koroto i ku kayowanai.

Seri damsi Yesu ituparatui.

(*Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27*)

²⁶Seri damsi Yesu irutini inenae. Nani kamonai tomowa sago, kana vava Saimon, ina dobu Sairini, ku Jerusalem irurui. Seri damsi imiiripotei ma Yesu kana korosi iviyya da Saimon ivi kavari. Ma ivonei da Yesu murinai ita baba.

²⁷Ma koroto ghamana ikivikivini ma kamonai na wivine Yesu itutuwei ma isiyasiyapei. ²⁸Yesu imiiritavire ma ivonesi bo, “Jerusalem wivine, ke kona tuweku. Tami ma natunatumi kubiimi kota tou. ²⁹Kokitai, mara epipisi ma wawaya ina vona bo, ‘Iyapoma da wivine gagarisi, manawisi kamonai pepeya ke ita kavari, ma ke iti susui.’ ³⁰Nani maranai wawaya koya ina vonei bo, ‘Koya ghamam, ketamogunewa da kuna dogokai! Koya kikei, agu etini ku tepakai!’^a ³¹Mikeda wawaya weni berasi ina berai maranai kii matinai, ma avi berana ina berai maranai kii na ina poki?”

§§**23:17** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 17 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pasova kamna nununai Pailat wawaya sago gabura kamonai ivovotawei.’

^a**23:30** Hos 10:8; Rev 6:16

³²Seri damsi tomotomowa beroberosi ruwa irutini ikiibau da Yesu yavata iti rabobosi. ³³Maranai inekiibau da gawara kana vava ‘Wawaya Teuteuna,’ ma nani dobunai Yesu ma tomotomowisi ruwa ituparatusi. Sago katagheyani ma sago dugenai. ³⁴Yesu ivona bo, “Mamai, weni damsi i berabero kenotatawei. Ti ke itakovi da aviyavisina eberaberi.”^b

Ma seri wawayisi virekwa sago ib-erai da kamosiyai Yesu kana gara ir-ereghi. ³⁵Ma wawaya imiiri ikitakita ma babada ivonavonavinamei. Ivonei bo, “Kuvona da tam God ina Vivinevine Wawayim. Wawaya kuvivi yawisi na mede kevi yawa meyem!”^c

³⁶Seri damsi imiiririya ma ti yavata Yesu ivi namei. Wain tomatomana iverei da itumai^d ³⁷ma ivonei bo, “Mikeda tam Jiu damsi i kiivavo na kevi yawa meyem.”

³⁸Ma gayamina vovonai, korosiyai, igiruma bo, ‘Weni tuna Jiu damsi i kiivavo.’

³⁹Tomowa berona yavata iroroke na Yesu ivonavinamei, “Tam Keriso bo? Kevi yawita.”

⁴⁰Ma kana viruwa kwinana iyeghai bo, “Tam God keyabuyabumanei bo kegha? Ita viaroba na kovoghina sago taviiviiya. ⁴¹Tota na ita berabero tepanai na kovogha taviiviiya ma weni tomowina na ina berona kegha.” ⁴²Ma ivonei bo, “Yesu, maranai kuni kiivavo na ke kuni notawapeku.”

⁴³Yesu tomowina ivonapotei bo, “Karako tam ma taku tarui ku Paradais.”

Yesu irabobo.

(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30*)

⁴⁴Vaghina ma madegha punai ma nubakutuva ioru da dobu kudubina isovo yavui, ma nakanani imakamakai da ku ravi madegha. ⁴⁵Maranai madegha rarana ivoterei Taparoro Numana kana tupayaragha garana basunai itamogosira da ruwa.^e ⁴⁶Ma Yesu gamona irakata ma ikwatu, “Mamai, kanumiku ku imam atereterei.” Ina sisiya turina iterei, nuwayaporina ighae ma irabobo.^f

⁴⁷Ma senturiyon sago weni berana ik-itai, God ivokavakavari ma ivona bo, “Vonavaghata da weni tomowina na wawaya maninina.”

⁴⁸Vaghina ma, wawaya ivi kiidaburesi ma weni berana ikitai na peyarisi nuwapoyina iviia da nuwakadasi irar-avi ma ivovira i ku numa. ⁴⁹Wawaya viya Yesu iakova kirakiiyei ma bade wivine Yesu ikivini Gaririyai ipisi, imi-iritaweyana ma ikitakita.^g

Yesu idogoi.

(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 10:38-42*)

⁵⁰Tomowa sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya, Judiya kamonai. Tuna wawaya biibiina ma kiimatanina. Ma bade tomowa ghamana Jiu damsi babadisi kamosiyai. ⁵¹Maranai babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi na ke iti vaghinei. Ma bade tuna ni-monimoriyai ikoyakoyagha da God ina vikiivavona kana mara ita pisi. ⁵²Inae Pailat kurina ma Yesu tupuwina kubiine ivi nowi. ⁵³Korosi itereoruwei ma igerei. Ma ikavari inae da buba vuna vaghata

^b23:34 Psa 22:18 ^c23:35 Psa 22:7 ^d23:36 Psa 69:21

^e23:45 Exod 26:31-33 ^f23:46 Psa 31:5 ^g23:49 Luk 8:2-3

kamonai ivi kenai. ⁵⁴Ivovovunagha da viyakam marana kubiine.

⁵⁵Nani wivinesi Yesu Gaririyai ikivini ighae na bade wivinesi sago Josepa ikivini inae da buba ikitai ma ikikava Yesu tupuwina iterei. ⁵⁶Ivovira ku numa ma i oira ghabughabusi ivovunagha.^h

Ma viyakam marana kubiine ivi yakam.

Yesu rabobowai ivomiiri.

(*Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10*)

24 Sande mara boiboiyai wivine oira ghabughabusi ivovunagha na iyuna ma ivi mara ku karawaga. ²Inekiibau na ikitai da buba vovotawena. Kana gudu na wakima ghamana ma wawaya itabiri ku ririna. ³Iruu ku buba kamona ma ikitavirevire da Bada Yesu tupuwina kegha. ⁴Imiiri vaghata ma nuwanuwasi ivivi tetei na nani kamona tomotomowa ruwa, kii gara matakamokamosi inekiibau da ririsiyai imiiri. ⁵Wivinesi iyabumana kirakai da idune vaghata ma tomotomowisi ivona bo, “Avi kubiine wawaya yawayawana koekwekwai raborabobosi kamosiyai? ⁶Yesu ke weni dobunai, tuna namada rabobowai ivomiiri. Kade konotanotai da Gariri kamona yavata komakamakai na ikikava ivonemi?” ⁷Ivona bo, “Wawaya Natusi ina viiya da berabero wawayisi ku imasi ina terei ma korosiyai ina tuparatui. Ma mara viarobina kamona rabobowai ina vomiiiri.”

⁸Ma nani maranai wivinesi Yesu ina sisiya inotapanani. ⁹Karawagiiyai ivovira ku numa ma Yesu ina aposol ivi 11 ma kana kivikivina viya yavata ivonesi. ¹⁰Wivinesi na Meri Magadarini, Jowana ma Jemes ina maduwa Meri ma wivine viya yavata. ¹¹Weni wivi-

nesi ivi sisiya na Yesu kana kivikivina ke iti tumaghanesi, inotai da ivivi sisiya wapawapa. ¹²Ma Pita ina kina kava ivomiiri ma iverau da ku karawaga. Ma ku buba irugenara da Yesu tupuwina kana gere kava ikitai. Ma ivovovira ku numa ma aviyavisina itupuwa na inota kavakavai.

Emeyas ketanai.

(*Mak 16:12-13*)

¹³Ma bade nani maranai na Yesu kana kivikivina ruwa Jerusalem ikuyowei da ibaba inenae ku Emeyas kwanatuna.* ¹⁴Ma i baba kamona na aviyavisina kudubina itupuwa na ivivi sisiyei. ¹⁵Ivivi sisiya na Yesu kurisi inekiibau da yavata ibaba patapata. ¹⁶Ma kana kivikivina matasi ikiivurei da Yesu ke ita vogiini. ¹⁷Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Aviyavisina koisisiyei?”

Ma ere nuwadugarisi ivi kiimiiriyesi ma idune. ¹⁸Ma sago, kana vava Kiriyopas ivi tarakiiyana bo, “Numanumataya peyarisi iakovi da aviyavisina Jerusalem kamona etuputupuwa ma ikikava tam ina kim kava ke kutakovi?”

¹⁹Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Avi berasi?”

Ma ivonapotei bo, “Aviyavisina itupuwa Nasaret wawaya Yesu kurina. Tuna na peroveta ma God ma wawaya ku matasi ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi rewapana kirakai. ²⁰Ma taparoro babadisi i babada ma Jerusalem damkai akii babada na tomowina iviia ma kupuna damsi ku imasi iterei. Ma ti na ivi tupavirei ma ivonakiiyaragha da ita rabobo ma korosiyai ituparatui. ²¹Tokai kanotai da tuna tomowina Israel damta

***24:13** Emeyas kwanatuna na 11 kilomitas Jerusalem kupunai.

^h**23:56** Exod 20:10; Deut 5:14 ⁱ**24:6** Mat 16:21, 17:22-23, 20:18-19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

iti yawasita. Akii nuwapoya irakata, ma ku tepana na weni berasi murinai na ke sago biibiina ita tupuwa. Ma namada mara aroba ikovi. ²²Ma bade wivine viya kamokiiyai sisiya sago ivonekai na kavi deyei. Karako ivi mara ku karawaga ma irui ku buba kamona ²³da Yesu tupuwina ikita kavai. Ma ivovira ivonekai da aneya ikitisi. Ma sisiya gwabisiyai iviia da Yesu na yawayawana. ²⁴Ma akii wawaya viya inae ku karawaga ma ikikava wivinesi ivivi sisiya na nakanani ipanani. Ma Yesu ke ita kitai.”

²⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Tami neghaneghami ma gayama butabutami da aviyavisina peyarina peroperoveta ivivi sisiyei na ke koti tumaghanei. ²⁶Kotakovi da God ina kayowana da ina Vivinevine Wawayina iti kamaghi kirakiiyei ma ita rabobo ma murinai kana ku kadara ita rui.” ²⁷Vaghina ma Yesu ivi karei da ikikava giruma katamana kamoni God ina Vivinevine Wawayina ivi sisiyei na peyarina kurisi ivi debei. Kunona Moses aviyavisina igirumi na ivi sisiyei ma muriyai peroperoveta viya i giruma na iyamsi ivi sisiyei kurisi.

²⁸Namada ku Emeyas inenekiibau ma Yesu iberai da nama maninina ita nena. ²⁹Ma kegha da kana kivikivina ivonatani. Ivona bo, “Ke kuna nae. Tadena iyamna mara ikovi, namada ravi ipika.” Vaghina, ivovira ma yavata irui da imakai. ³⁰Kam kubiine na parawa iviia ma God ivi kiikiwei ma ivogimai. Ma ivi karei da ita veresi. ³¹Tuna maranai matasi ikiigigiri da kwinasiki ita bubuni da tuna na Yesu. Ikitakitai na iwapa. ³²Ma ti mani ivonavona bo, “Tuna kubiine ita baba kamoni giruma katamana kamoni miiba gavugavusi ivivi debei kurita na nuwanuwata itonatonai ma tavivi nuwabiibii kirakiiyei.”

³³Nani murinai ivi ruwa ivomiiri da maninina ivovirame ku Jerusalem. Ma nani dobunai kana kivikivina ivi 11 ma turaturasi viya namada ivi kiidaburana na ipanani. ³⁴Ma ivi yanesi da peyarisi ivivi sisiya bo, “Vonavaghata da Bada rabobowai ivomiiri! Saimon kurina inekiibau!”

³⁵Ma ivi ruwa turaturasi ivi akovisi da aviyavisina tupuwa i baba kamoni, ma bade ikikava ivogiini da tuna Yesu, maranai parawa ivovogimai.

Yesu kana kivikivina kurisi inekiibau.

(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

³⁶Ivivi sisiyei ma nani kamoni Yesu inekiibau da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai ina makai.”

³⁷Ivi tataghanisi da iyabumana ma ogariri igheyesi ma inotai da nama momosika ita kitakitai. ³⁸Ma ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Ami nota ke ina ragharagha ma ke ina gisi. ³⁹Imaku ma kaeku kokitai. Wena na taku! Kovotovoniku da damina kona viiya. Momosika viyosi ma tuwirisi kegha.”

⁴⁰Weni nakanani ivi sisiya kana kivikivina kurisi ma imana da kaena ivi beyesi. ⁴¹Peyarisi inota kavakavai da ke nuwanuwasi kudubinai iti tumaghana ma kegha da ivi nuwabiibii kirakai. Tuna kubiine Yesu ivonatovonisi bo, “Kade, aviyavisina emakamakai da ata kani?” ⁴²Iyana gibugibuna iverei, ⁴³ma kana kivikivina matasiyai Yesu nani iyanina ikani.

⁴⁴Ma ivonesi bo, “Rorova yavata tamakamakai na avonemi da aviyavisina Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta ma Psalms kamoni igirugirumi da ita tupuwa kuriku na God ina kayowana da kudubina ina tupuwa.”

⁴⁵Muriyai i nota ivotawei da sisiya giruma katamana kamonai na iyamsi itakova bubuni. ⁴⁶Ivonesi bo, “Weni nakanani igiruma. ‘God ina Vivinevine Wawayina ini kamaghi kirakiiyei ma ina rabobo, ma mara viarobina kamonai na ina vomiiiri.’ ⁴⁷Ma bade igiruma da kana kivikivina ina dima da wawaya i berabero ininimaye i ma ina miirikupukuputei da God i berabero ina notatawei. Jerusalem kamonai dima ini karei ma muriyai ina kiibau da dam ma dam kurisi. ⁴⁸Tami na weni berasi kudubina kana vivimamatara wawayimi. ⁴⁹Ma aku Mamai ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ita puyomi na taku berana ana berai, puy-

ona ana vonatawei kurimi. Tuna kubiine Jerusalem kamonai kovi koyakoy- agha da rewapana kunumai inoru da ina towatepanimi.”^j

Yesu ighae ku kunuma.

(Mak 16:19-20; Apos 1:9-11)

⁵⁰Vaghina ma, Yesu kana kivikivina irutini da Jerusalem ikiibutawe inae ku gawara sago Betani kwanatuna riri- nai. Imana ivororona ma ivi biibiinisi. ⁵¹Ivivi biibiinisi kamonai na God ivi- itawei da ighae. ⁵²Ma kana kivikivina Yesu ivokavakavari ma nuwabiibiiyai ivovirame ku Jerusalem. ⁵³Nani murinai mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai God ivivi kiikiwei.

God Varana Biibiina

Jon

Igirumi

(John)

Vonaviakova

Weni vonaviakovina na ke Jon ita girumi ma wawaya muriyai iterei. Aposol Jon *God Varana Biibiina* igirumi na ivi akovita da Yesu na God Vonana Makamakii Nonowina. Ma tuna ivi wawayota da dobuwai wawaya kamosiyai imakai. Ma bade Jon ivoneta da ina kayowana da wawaya ini tumaghana da Yesu na God Natuna ma kata Viviyawa, tuna kubiine weni bukana igirumi. Ina kayowana da nani vitumaghaninai na yawasa makamakii nonowina ina panani.

Kunona Jon ivi akovita da God Vonana ma Yesu na sago, muriyai Yesu ina bera ghamaghamasi ivi sisiyei, matakirisi ivi debei da vonavaghata da tuna na God Natuna ma kata Viviyawa. Jon igiruma da Yesu matakira peyarina ibera yavui na muriyai nani berasi tepanai nota ghamaghamasi ivivi beyebeyena. Ma ina vibeyebeyena kamoni na wawaya nevanavana Yesu ivi tumaghaneɓi ma ikivini ma nevanavana na ke iti tumaghaneɓi ma ivi ghaviyei. Ma sapta 13 da ku 17 kamoni Jon ina giruma evonavoneta da muriyai Yesu ita patumi na nani didibarinai kana kivikivina yavata ere nuwaviinisi ivi nuwasago ma ikiiepepisi ma nota rewapanai ivovunaghisi da i nota ke ina peku, iyamna iakovi da ina rabobo. Ma ina giruma turinai Jon evonavoneta da Yesu ipatumi ma ivi tupavirei, itu-paratui ma ikikava rabobowai ivomiiri ma irumatarata kana kivikivina kurisi.

Jon ina giruma kamoni nota ghamana na Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina taviya. Ma iyavo kava itumaghana da Yesu na keta, vonavaghata ma yawasa na tuna puyona wekarakava eviiviiya. Weni bukana kamoni aviyavisina mara nonowa ita yawasa kamoni emakamakai na eviiviiya ma nani miibiisi tepanai kanuma ina ku nevanava akova ghamana ibeyebeyena. Kamoni na okowa, parawa, yasegana, sipu kii koyakoyagha yavata, ma greipi uravina amena yavata.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-18 Yesu na vona ma dobu kana yasegana.

Sapta 1:19-51 Jon Yesu ibabaito. Ma Yesu nona wawayisi ivinesi da kana kivikivini.

Sapta 2:1 da ku 12:50 Yesu ibababa ma ina biga iberaberai.

Sapta 13:1 da ku 19:42 Yesu ina biga turina Jerusalem kamoni ma barabaranai.

Sapta 20:1-31 Bada Yesu rabobowai ivomiiri ma wawaya kurisi irumatarata.

Sapta 21:1-25 Sisiya ku tepana na Yesu Gariri doɓunai irumatarata.

Keriso na vona ma dobu kana yasegana.

1 Karenai na Vona imakamakai. Tuna na God yavata imakamakai, ma tuna na God. ²Ma karenai tuna na God yavata. ³Tuniyai da bera kudu-bina iyamoni, mikeda tuna kegha na ke sago aviyavisina doɓuwai ita yamoni. ⁴Tuna gwabinai na yawasa, ma nani yawasina na wawaya i yasegana. ⁵Ma yasegana gweyurina nubakutuvata kamoni ekarakarata ma nubakutuvata ke kovokovoghina da ita ghekuyowei.

⁶Ma God ina yonayona ivonatawei, tuna kana vava na Jon Babataito.^k ⁷Ipisi da nani yaseganina iti debei da wawaya peyarisu iti tumaghane. ⁸Ipisi da yasegana kurisu iti debei, ma tuna na ke yasegana. ⁹Ma wawaya ivi akovisi da yasegana vaghata na ku dobu ina nekiibau da wawaya peyarisu yasegana ina veresi.

¹⁰Namanaki da tuna tepanai God dobu iyamoni ma kegha da ku dobu inekiiibau na wawaya dobuwai iveiyei. ¹¹Ipisi ina ku dobu vaghata ma ina wawaya kurisu ma kegha da ibarei. ¹²Ma wawaya viya kava ina sisiya iviia ma ivi tumaghana na ti damsi ivonesi da God natunatuna. ¹³Ma God natunatuna i yawasa na God gwabinai ipisi. Ma nani yawasina na ke kaekiki mau bo tomowa kawana yavata gwabisiyai ita pisi.

¹⁴Ma Vonana ivi wawaya da yavata tamakii patapata. Tuna na God Natuna sago kava na kana kadara kakitai. Ma agabiibai ma vonavaghata gwabinai irakata kirakai.

¹⁵Jon namada ivoneta bo, “Weni wawayina avivi sisiyei na, ‘Tuna murikuwai ina pisi. Ma ighekuyoweku, iyamna imakamakai ma muriyai da atupuwa.’”

¹⁶Ma ina agabiibai kudubina peyarita damina taviiviiya ma ina vibiibiina mara nonowa everevereta. ¹⁷Vonaviyoyovana na God ivi damani Moses kurina da iti debei wawaya kurisu. Ma agabiibai ma vonavaghata na Yesu Keriso[†] gwabinai ipisi. ¹⁸Ke meyani wawaya sago God ita kitai. Natuna sago kava na God yavata ivi kovokovoghana. Tuna ina Ma-

mai yavata na sago. Ma ivi akakovita da God na iyai.

Jon Babataito ina vibeyebeyena.

(*Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Luk 3:1-18*)

¹⁹Jiu damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai taparoro babadisi ma Livai damsi ivonatawesi Jon kurina ma ivi tarakiiyane bo, “Tam na iyai?”

²⁰Ma Jon ke ita bara bo ita yabumana ma ivi debe meyei, ivonapotesi bo, “Taku na ke God ina Vivinevine Wawayina.”

²¹Ma ivi tarakiiyane bo, “Nakanani na tam iyai? Tam peroveta Elaidiya bo?”¹

Ma ivonapotesi bo, “Kegha, taku ke tuna.”

“Tam na nani perovetina kakoyakoyaghi bo?”[‡]

Ma ivonapotesi bo, “Kegha.”

²²Ma damsi ivona bo, “Nakanani na tam iyai? Kevonekai da kana vovira akii babada kurisu ma kana vonesi da tam iyai.”

²³Jon ivonapotesi ikikava peroveta Aisaya igiruma na nakanani ivonesi bo, “Taku na wawaya gamona warereyai erurukwatu,

‘Keta maninina koberai, Bada kubiine.’”^m

²⁴Ma Perisi damsi wawaya viya ivonatawesi ma ²⁵ivi tarakiiyane bo, “Mikeda tam ke Keriso, ke Elaidiya bo ke peroveta na avi kubiine kebababataito?”

²⁶Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai abababataito. Ma kamomiyai wawaya sago ke kotakovi. ²⁷Tuna to-

[†]1:17 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

[‡]1:21 Deut 18:15 kamonai Moses igiruma da mara sago peroveta ghamanagina ina nekiibau kurisu. Ma Jiu damsi patana da nani perovetina ekoyakoyaghi. Tuna kubiine wawaya Jon ivi tarakiiyane da tuna vaghina wawayina bo kegha.

^k1:6 Mat 3:1; Mak 1:4; Luk 3:1-2 ¹1:21 Deut 18:15, 18; Mal 4:5 ^m1:23 Isa 40:3

mowina murikuwai epipisi. Ighekuyoweku, taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara ata rupami.”

²⁸ Weni berasi peyarina itupuwa Betailiyai, Jodan okowina nevanai, Jon nani dobunai ibababataito.

God ina sipu gegeyina.

²⁹ Ma mara itome na Jon, Yesu ikitai ipipisi kurina na ivona bo, “Kokitai, God Ina Sipu Gegeyina epipisi da dobu ina berabero ina viitawei. ³⁰ Weni wawayina avivi sisiyei maranai avona bo, “Tomowina murikuwai epipisi na ighekuyoweku, tuna namada imakamakai ma muriyai da atupuwa.’ ³¹ Taku bade ke atakovi da tuna na nakanani, ma apisi da okowai abababataito, iyamna aidebei da Israel inakovi da tuna iyai.”

³² Ma Jon aviyavisina matanai ikitai na ivi debei, ivona bo “Kanuma Vovokaravina akitai nakanani ma gabubu kunumai ioru da tomowina ku tepana. ³³ Taku patana da ke atakovi da tuna iyai ma kegha da Wawayina ivonataweku da okowai abababataito tuna ivoneku bo, “Tomowina kuna kitai ma Kanuma Vovokaravina inoru ku tepana na tuna wawayina Kanuma Vovokaravina ina veremi.’ ³⁴ Taku akitai na aidebei da tuna na God Natuna.”

Nona wawayisi Yesu ivinesi da kana kivikivina.

³⁵ Mara itome ma Jon kana kivikivina ruwa yavata patana da nani gawarinai imakamakai. ³⁶ Ma Jon ikitai da Yesu ibaba inenae na ivona bo, “Kokitai, tuna na God ina Sipu Gegeyina.”

³⁷ Kana kivikivina ruwa ina sisiya ivi yanei na inae da Yesu ikivini. ³⁸ Yesu imiiritavire ikitisi da ikivikivini na ivi tarakiyanesi bo, “Aviyavisina kokayokayowei?”

Ma damsi ivonapotei bo, “Rabai (iyamna vibeyebeyena wawayina), tam na meni dobunai kemakamakai?”

³⁹ Yesu ivonapotesi bo, “Kopisi da kona kitai.” Ma tuna na namada ravi madeghinai. Damsi ikivini inae da ina makamakai ikitai, ma yavata nani dobunai imakii kupom.

⁴⁰ Nani kamonai na Anduru, (tuna Saimon Pita tina kikei.) Maranai Jon Babataito ina sisiya ivi yanei na Yesu ikivini. ⁴¹ Ma yaghiyaghinai Anduru inae da ina tuwa Saimon ipanani ma ivonei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kapanani.” (Tuna iyamna Keriso.) ⁴² Ma irutini ipisi Yesu kurina.

Yesu ikitai ma ivona bo, “Tam Jon natuna Saimon, wawayina kwatum da Kepas.” Ma nani vavana Grik gamosiyai na Pita. (Kepas ma Pita ivi ruwa na iyamsi ‘wakima.’)

Yesu Piripo da Nataniyera ikwatusi.

⁴³ Mara itome na Yesu ivi karei da ita nae ku Gariri. Ibaba inenae da Piripo ipanani na ivonei bo, “Kekiviniku.” ⁴⁴ Piripo na Anduru da Pita nakanani, peyarisi i kwanatu na Betsaida. ⁴⁵ Ma Piripo inae da Nataniyera ipanani ma ivonei bo, “Wawayina kapanani. Moses vonaviyoyovana kamonai igirugirumi ma bade peroperoveta i giruma kamonai ivivi sisiyei. Tuna Yesu, Nasaret wawayina, Josepa natuna.”

⁴⁶ Nataniyera ivona bo, “Nasaret. Kamonai aviyavisina biibiina ina tupuwa?”

Ma Piripo ivonapotei bo, “Kepisi da kuna kitai.”

⁴⁷ Maranai Yesu Nataniyera ikitai ipipisi na ivona bo, “Weni tomowina tuna Israel vaghata. Tuna na wawayina kiimatanina.”

⁴⁸ Ma Nataniyera ivona bo, “Ikikava kuakoviku?”

Yesu ivonapotei bo, “Muriyai da Piripo ita kwatum na akitim koweya rogunai kumakamakai.”

⁴⁹Ma Nataniyera ivonakiiyaragha bo, “Bada, tam God Natuna, Israel kana Kiivavo.”

⁵⁰Yesu ivonapotei bo, “Avonem da akitim koweya rogunai kumakamakai, tuna kubiine kivi tumaghaneku, bo? Karakava bera ghamaghamasi kuna kitai ke nakanani ma weni berana.”

⁵¹Ma ivonesi bo, “Vonavaghata avon-avonemi da karakava kona kitai da kunuma ina tamotate ma God ina aneya ina gheghae ma inororu Wawayata Natusi kurina.”^{f n}

Tavine kamna Keina kwanatuna kamoni.

2 Mara viarobina kamoni tavine itupuwa kwanatu kana vava Keina, Gariri dobunai. Ma Yesu ina maduwa na nani kamoni. ²Ma bade Yesu kana kivikivina yavata ivonesi da nani ku kamna irui. ³Ma wain ikovi na ina maduwa Yesu ivonei bo, “Wain ivi kovini.”

⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Wavine, avi kubiine kuvoneku da aviyavisina ana be-
rai. Aku mara ke ita pisi.”

⁵Ma kegha da ina maduwa biga-
biga wawayisi ivonesi bo, “Aviyavisina
ina vonemi na koberai.”

⁶Ma ririsiyai na okowa kibubusi ghamaghamasi miikovimasago iruwanamiimiiri. Nani kibubusi wakimiyai ipapa na Jiu damsi i kiki inununuri da imasi itepotepokowakowa, tuna ivi matakira da nuwanuwasi na

yagharina.[§] ⁷Yesu bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Kibubusi na okowa kovi tupotupo.” Damsi okowa itepo da ighe kawa barasiyai. ⁸Ma ivonesi bo, “Wekarakava na gisina kotaraivui ma kokavari kona da kam badana kurina.” Ikavari inae da iverei, ⁹ma badana nani okowina ikaratovoni. Okowina na namada ivi viravira da wain. Ma ke itakovi da mimei ipisi ma bigabiga wawayisi na iakovi, iyamna okowa na ti ivui. Tuna kubiine kam badana tomowina itatavine ikwatu ma itinaviviri ku ririna. ¹⁰Ma ivonei bo, “Wawayata peyarisi karenai na wain biibiina evereverena ma wawayata eumuma da damisi eviiviya ma muriyai berona evovokiibuwei. Ma tam na biibiina kuvotani da wekarakava kuvokiibuwei.”

¹¹Weni tuna na Yesu ina bera ghamana karena iberai Keina kwanatunai, Gariri kamoni. Kana kadara ivi debei da kana kivikivina ivi tumaghane.

¹²Weni berana murinai Yesu ma ina maduwa, titina yoghyogho ma kana kivikivina yavata ioru ku Kapenyam. Ma nani dobunai imakii mara gisina.^o

Yesu Taparoro Numana igigiri.

*(Mat 21:12-13; Mak
11:15-17; Luk 19:45-46)*

¹³Marana inenekiibau da Jiu damsi i kaporagha kana vava Pasova ma Yesu ighae ku Jerusalem.^p ¹⁴Ma Taparoro Numana garina kamoni ipanani da tomo-
tomowa kau, sipu ma gabubu ivivi gi-
mara. Ma viya na kemakema tepasiyai

^f1:51 Wawayata Natusi na iyamna God ina Vivinevine Wawayina, wawayata kii Viviyawa, Keriso bo Mesaya. Mara viya Yesu iteregavui da tuna mani ivivi sisiya meyei. Nani marasiyai ivonavona da tuna na ‘Wawayata Natusi,’ sisiyina ivi matakira da kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota.

[§]2:6 Kibubu sago na 80 bo 120 litas ruvana.

ⁿ1:51 Gen 28:12 ^o2:12 Mat 4:13 ^p2:13 Exod 12:1-27

imakamakai ma mane ivivi vovivirana. ¹⁵Tuna kubiine Yesu urava iviyya da wasira iyamoni ma peyarisi Taparoro Numana garina kamonai wawaya i sipu ma kau yavata ikugerisi. Ma bade mane vivovivirana wawayisi i mane ikiiririghi ma i kemakema ivi kuvirevire.** ¹⁶Ma iyavo kava gabubu gimara na kurisi ivona bo, “Weni sawarisi koturakiiki-ibuwana. Avi kubiine tami aku Mamai ina Numa koruvovirei da vigimagimara gawarina?” ¹⁷Ma kana kivikivina inotapanani da giruma katamana ivona bo, “Am Taparoro Numana na aku kayowana ghamana, tuna kubiine nuwapoyina ekiikiivunuku.”^q

¹⁸Ma Jiu babadisi ivonei bo, “Avi matakirina ghamana kuna berai da kanakovi da am rewapana imakamakai na weni berana kuberai?”

¹⁹Yesu ivonapotesi bo, “Weni Taparoro Numana kona tinarikai ma mara viarobina kamonai ana ruepa meyei.”^r

²⁰Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Weni Taparoro Numana madegha 46 kamonai ivowai ma tam, kovokovoghim da mara aroba kamonai kuna ruepa meyei, bo?”

²¹Ma Yesu na ke Taparoro Numana ita vonavonei ma tuna mani tupuwina ivivi sisiyei. ²²Maranai rabobowai ivom-iiri, kana kivikivina inotai da Yesu ikikava ivi sisiya. Ma nani sisiyina ma giruma katamana ivi tumaghane i da vonavaghata.

Yesu wawaya peyarisi i nota iakovi.

²³Yesu na Jerusalem kamonai Pasova kamna kubiine, ma matakira ghamaghamasi iberai da wawaya peyarisi ik-

itai ma ivi tumaghana da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ²⁴Ma Yesu na wawaya peyarisi i nota iakovi, tuna kubiine ke iti tumaghane. ²⁵Tuna ke wawaya gwabisiyai nota ita viiya da ti na ikikava, iyamna namada iakovi da aviyavisina nuwanuwasi kamonai emakamakai.

Yesu ma Nikodimas.

3 Jiu damsi i bada ghamana sago, tuna na Perisi ma kana vava Nikodimas. ²Didibarai ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, kakovim da tam vibeyebeyena wawayim ma God ivonatawem, iyamna iyavo kava gwabisiyai God ke ita makamakai na ke kovokovoghina da weni berasi ghamaghamasi ina berai.”

³Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem da iyavo kava ina tupuwame na ti kava God ina vikiivavona ina kitai.”

⁴Ma Nikodimas ivona bo, “Ikikava tomowa magurina ina tupuwame? Ke kovokovoghina da ina ruime ina maduwa ku manawina da ina tupuwame!”

⁵Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem da wawaya God ina ku vikiivavona ke ina rui da kunona okowai ma Kanuma Vovokaravinai ina tupuwame na ina rui. ⁶Wawaya ina maduwa ini tuwei na wawayota. Ma wawaya Kanuma Vovokaravinai ina tupuwa na tuna God rapenai. ⁷Aku sisiya ke kuna tataghane. Ma ketupuwame. ⁸Ikikava yanunu ina kayowanai everaverau, gugurina kuni yanei ma ke kutakovi da mimei epipisi bo mike enenae, bade nakanani wawaya Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ina tupuwame.”

**2:15 Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiyyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiyyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.

⁹Ma Nikodimas ivi tarakiiyanei bo, “Weni berana na ikikava?”

¹⁰Ma Yesu ivona bo, “Tam na Israel damsi i vibeyebeyena wawayina ghamana. Ma weni berasi ikikava na ke kutakovi? ¹¹Vonavaghata avon-avonem da aviyavisina kakakovi na kaisisiyei, ma aviyavisina kakitakitai na kavonavonaverena. Ma kegha da tami na akii vonaverena ke kota kayokayowei. ¹²Dobu kana bera aisisiyei na ke kota vivitumaghana, na bade kunuma berasi ati sisiyei na koti tumaghaneku bo kegha? ¹³Ke sago iyai ku kunuma ita ghae, ma wawayi sago kava kunumai ioru, tuna na Wawayi Natusi.”

¹⁴“Ma ikikava Moses warereyai mota iyamoni ma kii tepanai iterei ma iruepai, nakanani Wawayi Natusi ina ruepai ina ghae, ¹⁵da wawayi iyavo kava ini tumaghane na yawasa makamakii nonowina ina panani. ¹⁶God wawayi dobuwai nuwanuwasi ivii kirakiiyei da Natuna sago kava ma iverena da iyavo kava ini tumaghane na ke ina rabobo ma yawasa makamakii nonowina ina viiya. ¹⁷Ma God Natuna ivonatawei na ke dobuwai kovogha ita rereghi kubiine ma dobu iti yawai kubiine.”

¹⁸“Ma iyavo kava God Natuna itumaghane na kovogha ke ina panani. Ma iyavo kava ke ita vivitumaghana na namada ivonakiiyaragha da kovogha ina veresi, iyamna Natuna sago kava ke iti tumaghane. ¹⁹Ikikava God wawayi ini tupaviresi ma ini wavusi na weni. Yasegana ipisi ku dobu, ma wawayi ibarei da didibara ekayokayowei, iyamna i bera na beroberosi. ²⁰Wawayi berabero eberaberai na yasegana ke ita kayokayowei, ma ku yasegana ke ina pisi, iyamna eyabuyabumana da i bera beroberosi ina kayovidebei. ²¹Ma wawayi vonavaghata tepanai

emakamakai na ekayokayowei da ku yasegana ina rui, iyamna yaseganina ini debei da ina bera kudubina na God ina kayowana kava eberaberai.”

Yesu da Jon Babataito.

²²Weni berana murinai Yesu ma kana kivikivina yavata inae ku Judiya, ma nani dobunai imakii gisina ma wawayi ibababataitosi. ²³Ma Jon na Ainon dobunai ibababataito. Tuna Salim kwanatuna baranai, iyamna nani gawarina na okowa dobuna. Tuna kubiine wawayi peyarisi inenae nani ku gawarina da ita babataito. ²⁴Weni berasi ivi nao, muriyai da Jon ku gabura iterei.^t

²⁵Mara sago Jon kana kivikivina ma Jiu wawayi sago yavata ivivi vonapasipasiyana da ikikava i kiki ita nunura bubuni da tupuwisi ita kowai da iti matakira da nuwanuwasi yagharina. ²⁶Ma inae Jon kurina ma ivona bo, “Bada, nani tomowina Yesu kenotanotai, tota Jodan okowinai ma wawayi kubababataitosi na tuna yavata nani dobunai ma bade kuvi sisiyei kurikai. Ma karako tuna ivi karei da wawayi ebababataitosi na peyarisi enenae kurina.”

²⁷Ma Jon ivonapotesi bo, “Wawayi puyo ke ina vii wapawapai. God kunumai ina kina kava biga ina rereghi. ²⁸Tami kovi yaneku da avi debeku, avona da taku ke God ina Vivinevine Wawayina. Ma God ivonataweku da avi nao.^u ²⁹Taku nakanani ma tomowa ita tavine na kana miiritana. Ma ina wavine ivopapari na tuna kava rapenai. Tuna kubiine maranai aiyanei da tuna ina wavine yavata ivi kiisagosi na ainuwabiibii kirakai kubiisi. ³⁰Tuna ini wawayaghama da kana kivikivina ina peyari ma taku na wawayota, aoru kirakai.”

Wawayaya kunumai ipisi.

³¹ Wawayaya kunumai ipisi, tuna na ighe kirakai. Ma wawayaya dobuwai ipisi, tuna na dobu rapenai ma dobu ina bera isisiyei. Ma meni wawayina kunumai ipisi na tuna na wawayaya peyarisi ighekuyowesi.^{††} ³² Tuna aviyavisina ikitai ma ivi yanei na isisiyei ma wawayaya ke peyarina ina sisiya ita viiya. ³³ Ma iyavo kava ina sisiya iviyya na ivi debei da God na vonavaghata isisiyei. ³⁴ Ma wawayina God ivonatawei na God vonana isisiyei, iyamna God, Kanuma Vovokaravina ivere kudubi. ³⁵ Mamai God, Natuna nuwanuwana ivii kirakiyei da rewapana kudubina iverei.^v ³⁶ Ma tam iyai God Natuna kuni tumaghane na yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma tam iyai God Natuna kuna barei na nani yawasina ke kuna panani, iyamna God ina nuwapughu kuna kamowani.

Yesu da Sameriya wavine.

4 Perisi damsi ivi yanei da koroto ghamana inenae Yesu kurina ma ibababataitosi da kana kivikivina, ke nakanani ma Jon. ² Ma kegha, vonavaghata da ke Yesu ita bababataito ma kana kivikivina kava iberabera. ³ Maranai Bada Yesu akovina iviyya da Perisi damsi ivivi sisiyei na ivomiiri da Judiya ikuyowei inenae ku Gariri. ⁴ Sameriya dobuna kamoni ibaba inenae ⁵ da ku kwanatu sago inekiibau, kana vava Saika.

Nani kwanatuna ririnai na mara katamaninai Jeikap, natuna Josepa dowan iverei. Ma nani dobunai Jeikap kana okowa iyabai.^w ⁶ Namada madegha iveruvivira ma Yesu ibaba da

ininina ibara, tuna kubiine dogo kawa baranai ivivi yagam.

⁷ Ma Sameriya wavine ipisi da okowa itivu. Ma Yesu ivona bo, “Kade, okowa kuta vereku atuma.” ⁸ Ma kana kivikivina na ke yavata, ti na namada inae ku kwanatu da vavai ita gimara.

⁹ Ma wavinena ivonapotei bo, “Tam na Jiu tomowa ma taku na Sameriya wavine. Ikiyawa na kuvoneku da okowa ana verem?” Nakanani ivi sisiya iyamna Jiu ma Sameriya damsi ke ita vivinuwaviina bubuna.^x

¹⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “God ina puyo ke kutakovi ma bade ke kutakovi da iyi uma kubiine kurim inowi. Mikeda kutakovi na kuti nowi da okowa yawayawana ita verem.”

¹¹ Ma wavinena ivona bo, “Bada, tam ke sago taraivivu gwabimuwai da okowa kunivui. Ma bade dogo na ioru kirakai. Ma ikiyawa okowa yawayawana kuna viiya da wawayaya inumai na yawasa ina panani? ¹² Akii kaekiki Jeikap na wawayaya ghamana ma tuna weni dogona iverekai. Rorova mara katamaninai natunatuna ma i ghamoghamo yavata weni dogonai iumuma. Ma tam, kevonavona da Jeikap kughekuyowei, bo?”

¹³ Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawayaya iyavo kava weni okowina inumai na kaiyosi ina kanakaname. ¹⁴ Ma wawayaya iyai taku okowa ana verei inumai na ke meyani kaiyona ina kanakaname. Ma okowina ana verei na yawayawana ma ina yawasa kamoni ina vusivusira da yawasa makamakii nonowina ina viiviiya.”

¹⁵ Wavinena Yesu ivonei bo, “Bada, nani okowina kevereku da kaiyoku ke

^{††}3:31 Jon igiruma bo, ‘wawayaya kunumai ipisi’ na Yesu Keriso isisiyei. Ma igiruma bo, ‘wawayaya dobuwai ipisi’ na Jon Babataito isisiyei.

^v3:35 Mat 11:27; Luk 10:22 ^w4:5 Gen 33:19; Josh 24:32

^x4:9 Ezra 4:1-5; Neh 4:1-2

meyani ina kanakana ma ke ana vovirame wike da okowa anivu.”

¹⁶Ma Yesu ivonei bo, “Kenae da kawam kuna vonei ma kona pisi.”

¹⁷Ma wavinena ivonapotei bo, “Taku kawaku kegha.”

Ma Yesu ivona bo, “Tam kuvonavaghata da kawam miikovi. ¹⁸Vonavaghata da kakawam miikovi. Ma tomowina wekarakava yavata komakamakai na ke kawam. Kuvi sisiya bubuna.”

¹⁹Ma wavinena ivona bo, “Bada, wekarakava akovim da tam na peroveta. ²⁰Akii kaekiki mau na weni koyana tepanai ivovokavakavara, ma tami Jiu dami kovonavona da Jerusalem kamona kava kata vokavakavara.”

²¹Yesu ivona bo, “Wavine, kevi tumaghaneku. Mara epipisi da Mamai God ke weni koyana bo Jerusalem kamona kona vokavakavari. ²²Ma tami Sameriya dami ke kotakovi da iyi kovovokavakavari ma tokai na kakovi, iyamna God ina keta da wawaya ini yawasisi na Jiu damkai gwabikiyai. ²³Ma marana ipipisi da inekiibau da vitumaghana damsi Kanuma Vovokaravinai ma vonavaghata tepanai Mamai ina vokavakavari, iyamna wawaya ekwekwisi da nakanani ina vokavakavara kurina. ²⁴God na kanuma, tuna kubiine iyavo kava ina vovokavakavari na Kanuma ina rewapanai ma vonavaghata tepanai kava ina vokavakavari.”

²⁵Ma wavinena ivona bo, “Akovi da mara sago God Ina Vivinevine Wawayina ina pisi. Ina pisi na bera kudubina kurikai ini debei.”

²⁶Ma Yesu ivona bo, “Taku aisisiya kurim na vaghina wawayiku.”

²⁷Ma ivivi sisiya kamona na Yesu kana kivikivina inekiibau ma ivi deyei da wavine sago yavata ivivi sisiya. Ma ke sago iti tarakiyane bo, “Wavine, avi

kekayokayowei?” Bo, “Bada, avi kubiine weni wavinena yavata koisisiya?”

²⁸Ma wavinena kana okowa kibubuna ikuyowei ma ivovira ku kwanatu da wawaya kurisi ivi sisiya. ²⁹“Kopisi ma tanae, tomowa sago kona kitai. Bera kudubina aberabera na ivi debei. Tuna na God ina Vivinevine Wawayina, bo?” ³⁰Vaghina ma damsi kwanatu iki-ibutawei ma ibaba inae Yesu kurina.

³¹Nani kamona na kana kivikivina ivonei bo, “Bada, vavai kekani.”

³²Ma ivonapotesi bo, “Taku kaku vavai emakamakai na tami ke kotakovi.”

³³Kana kivikivina ti mani kamosiyai ivi tarakiikiyana meyesi bo, “Kade, iyi vavai iverei?”

³⁴Ma Yesu ivona bo, “Kaku vavai na weni. Wawayina ivonataweku na ina kayowana ana berai da bigana ivereku ani koviya. ³⁵Tami kovonavona bo, ‘Nawaravi ruwamaruwa ma kabiiyago kana mara.’ Avonavonemi da matami ekita, ma ku vao kokita da whiti namada ipoki da bori kana mara inekiibau. ³⁶Ma wekarakava na bori damsi namada evovoidaburana da i miiya eviiviiya. Ma aviyavisina evovoidaburana na wawaya, ti na iyavo kava yawasa makamakii nonowina eviiviiya. Ma nigu wawayina ma boribori wawayina inuwabiibai. ³⁷Vonavaghata isisiya da, ‘Sago enigunigu ma sago eboribori.’ ³⁸Ke kota nigu ma kegha da avonavonatawemi da kona bori ma kona vovoidaburana. Wawaya viya biga ghamana iberai ikovi, ma tami na ko-boribori da i biga iyamna koviiiviiya.”

³⁹Nani kwanatunai Sameriya damsi ipeyari kirakai Yesu ivi tumaghane, iyamna wavinena ivonesi bo, “Aviyavisina aberabera na kudubina Yesu ivi debeku.” ⁴⁰Tuna kubiine maranai Sameriya damsi ipisi kurina na ivi nowi da yavata ita makai na ivi vaghine da mara ruwa gwabisiyai imakai.

⁴¹Ma Yesu ina vibeyebeyena kubiine na bade ku tepana koroto ghamana ivi tumaghane. ⁴²Damsi wavinena ivonei bo, “Wekarakava kavi tumaghana, ke tam kuta vonekai kubiine, ma takii mani ina sisiya kavi yanei kubiine. Wekarakava kakovi da vonavaghata, tuna na dobu kana Viviyawa.”

Yesu wawaya kikei ivi yawai.

⁴³Mara viruwina murinai Yesu, Saika kwanatuna ikiibutawei ma inae ku Gariri dobuna. ⁴⁴Ma namada ivona bo, “Peroveta tuna mani ina dobuwai na wawaya ke ina vokaravei.”^y ⁴⁵Ma ineki-ibau ku Gariri na Gariri damsi ivi kikiiwei, iyamna rorova ti na inae ku Jerusalem Pasova kamna kubiine ma Yesu bera ghamaghamasi nani dobunai iberai na matasiyai ikitai.^z

⁴⁶Yesu ivovirame ku Keina kwanatuna Gariri kamonai, rorova nani dobunai okowa iberai da ivi wain. Ma bada ghamana sago na ina kwanatu na Kapenyam ma natuna igubaga kirakai.^a ⁴⁷Ma badana sisiya ivi yanei da Yesu Judiya ikuyowei ma ivovira ku Gariri. Tuna kubiine inae kurina ma ivi nowi da yavata ita nae da natuna iti yawasi, iyamna gisina kava ma ita rabobo. ⁴⁸Yesu tomowina ivonei bo, “Tami ami vitumaghana kegha, ma ami kayowana da bera ma matakira ghamaghamasi matamiyai kona kitai na koni tumaghana.”

⁴⁹Ma tomowina ivona bo, “Bada, kevi yaghiyaghina ma natuku ina rabobo.”

⁵⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Kenae ma natum ina yawasa.”

Tomowina Yesu ina sisiya ivi tumaghane ma inekuyowei. ⁵¹Inenae ma keta borinai ina bigabiga wawayina ipanani ma sisiya biibiina ivonei da natuna namada iyawasa.

⁵²Badana ivi tarakiiyane da mara avai natuna iyawasa. Ma ivonapotei bo, “Raviravi madegha imiimirivivira na gubagina ikuyowei.” ⁵³Ma badana inotai da nani maranai Yesu ivonei bo, “Natum ina yawasa.” Tuna kubiine ina rakaraka yavata peyarisi Yesu ivi tumaghane. ⁵⁴Weni berana ghamana na Yesu ina matakira kana viruwa maranai Judiya dobuna ivoterei ma ivovirame ku Gariri.

Tomowa toka baranai iyawasa.

5 Nani murinai Yesu ighae ku Jerusalem Jiu damsi i kam kubiine. ²Ma Jerusalem kamonai na toka sago kana vava Betesada, tuna na gari matuketina kana vava ‘Sipu’ ririnai. Ma nani tokana na tupatina miikovi imiiriviviri. ³Nani gawarinai na koroto ghamana matapotapotasi ma digadigasi ivivi makiiyana. ⁴(-)^{‡‡} ⁵Ma kamosiyai na sago idigadiga da madegha 38 ikovi. ⁶Ma Yesu tomowina ikitai ikenakena na iakovi da tuna namadani kava igubaga na ivona tovoni bo, “Kekayokayowei da kuna yawasa, bo?”

⁷Ma digadigana ivonapotei bo, “Bada, ke sago iyai da iti viteku ku toka ita tere-oruweku maranai okowa isewasewai. Aberabera tovoni da atoru na wawaya maghinoku epapari.”

^{‡‡}5:4 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 4 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Bera sago mara nonowa nani dobunai ituputupuwa na weni, madegha nununai Bada ina aneya iororu da okowa isewasewai na gubagubagisi kamosiyai iyi ivivi nao iororu ku okowa na tuna wawayina iyawayawasa.’

⁸Ma Yesu ivonei bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kuna baba.”
⁹Yaghiyaghinai tomowina iyawasa, ina kepana ikavari ma ibaba.

Weni berana na viyakam maranai itupuwa. ¹⁰Tuna kubiine Jiu babadisi tomowina ivonei bo, “Karako na viyakam marana ma vonaviyoyovana kuvi kiigi-iyei da am kepana kukavari.”^b

¹¹Ma ivonapotesi bo, “Wawayina ivivi yawasiku na ivoneku bo, ‘Am kepana kekavari ma kebaba.’”

¹²Babadisi ivi tarakiiyane bo, “Iyi ivonem da am kepana kuta kavari ma kuta baba?”

¹³Tomowina ke itakovi da iyi ivi yawasi, iyamna Yesu namada ionagha da koroto ghamana ku kamosi irui.

¹⁴Nani berana murinai Yesu Taparoro Numana kamoni tomowina ipanani. Ma ivonei bo, “Kekitai, kuyawasa. Bera beroberosi kevotei. Ke kuna voterei na nuwapoya ghamanakina ina tupuwa kurim.”

¹⁵Vaghina ma tomowina inae ma Jiu babadisi kurisi ivi mamatara da wawayina ivi yawasi na Yesu. ¹⁶Ma Yesu weni berasi iberaberai viyakam marasiyai, tuna kubiine Jiu babadisi ivi karei da ivivi tupaketowanei. ¹⁷Ma Yesu ivonesi bo, “Aku Mamai mara nonowa ebiga-biga, tuna kubiine taku bade nakanani ana biga.”

¹⁸Weni sisiyina kubiine na Jiu babadisi ivivi paparana kirakai da ita ki-ivunui. Viyakam marana kana sisiya bagibagina ivi kiigiyei ma ke tuna kava, ma bade ivonavona da God na ina Mamai vaghata, nakanani ma God yavata iti yavayavatesi.

God Natuna ina rewapana.

¹⁹Yesu, Jiu babadisi ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da God Natuna ke kovokovoghina da ina kina kava ina kayowana ina berai. Aviyavisina ek-itakitai da ina Mamai eberaberai na tuna bade nakanani ina berai. Mamai ina berai na bade Natuna ina berai. ²⁰Ma Mamai Natuna nuwanuwana ivii kirakiiyei, tuna kubiine aviyavisina eberaberai na kudubina ini debei kurina. Vonavaghata da karakava matakira ghamaghamsi viya ini debei Natuna kurina da ina berai na ke weni matakirina nakanani. Kona kitai na koni deye kirakiiyei. ²¹Ikikava Mamai eberaberai da wawayi raborabobosi evovomiiri ma yawasa evereveresi, bade nakanani Natuna iyavo kava ekayokayowesi na yawasa ina veresi. ²²Ma bade Mamai wawayi ke ini tupaviraviresi, iyamna nani rewapanina kudubina ivi damani Natuna kurina da tuna wawayi ini tupaviresi da meni tusi biibiisi ma meni tusi beroberosi. ²³Ivi damani da wawayi ikikava Mamai evovokaravei na bade nakanani Natuna ina vokaravei. Ma wawayi iyavo kava Natuna ke ina vokaravei na idebe meyesi da bade ina Mamai yavata ke ita vovokaravei, iyamna Mamai, Natuna ivonatawei.”

²⁴“Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava aku sisiya iyane ma wawayina ivonataweku itumaghane na yawasa makamakii nonowina namada iviia ma God ke ini wavusi ma bade kovogha ke ina veresi. Ti damsi na rabobo ketana ivoterei ma idamana yawasa ku ketana. ²⁵Vonavaghata avonavonemi, marana epipisi na gisina kava ina neki-ibau da wawayi kanumisi raborabobosi na God Natuna gamona ini yane.

^b5:10 Neh 13:19; Jer 17:21

Ma iyavo kava ini yanei na yawasa ina panani. ²⁶Ikikava Mamai gwabinai yawasa ekiikiibau na iberai da bade nakanani Natuna gwabinai yawasa ekiikiibau. ²⁷Ma rewapana kudubina iverei da wawaya ini tupaviraviresi, iyamna tuna na Wawaya Natusi. ²⁸Aviyavisina wekarakava avonemi na ke koni deyei. Marana epipisi da raborabobosi kii dogo kamosiyai ma gamona ini yanei, ²⁹na kii dogo ina kiibutawei. Wawaya iyavo kava bera biibiisi iberabera na ina vom-iiri da yawasa makamakii nonowina ina viiya. Ma iyavo kava berabero iberabera na ina vomiiiri da vitupavira ma wavu ina viiya.”^c

Bera aroba imamatara kurita da Yesu na iyai.

³⁰“Taku ke kovokovoghina da ina kiku kava bera ana berai. Aviyavisina God ina voneku na ani yanei ma wawaya ani tupaviresi. Ma aku vitupavira na vonavaghata tepanai, iyamna ke taku mani aku kayowana ata berabera ma Wawayina ivonataweku, tuna ina kayowana aberabera.”

³¹“Taku mani ani mamatareku da taku iyai na ke konakovi da aku sisiya na vonavaghata bo kegha. ³²Ma Wawaya sago kubiiku imamatara da taku na iyai ma akovi da ina sisiya na vonavaghata. ³³Ma kana viruwa na ami yonayona wawayisi kovonatawesi Jon Babataito kurina ma tuna vonavaghata ivi mamatarei kurimi.^d ³⁴Ma wawaya dobuwai ini mamatara kubiiku na ke aku kayowana ghamana. Ma tami kubiimi Jon ivi mamatara na aisisiyei da tami yawasa kota panani. ³⁵Jon tuna nakanani ma rampa karakarantina ere yaseganina. Ma tami mara tupona nani yaseganina

kokayowei da kovi nuwabiibiyei. ³⁶Ma vimamatara kana viaroba idebei da taku na iyai. Ma tuna iyamna irakata kirakai, ke nakanani ma aviyavisina Jon ivi mamatarei kurimi. Bigasi aku Mamai ivereku da aberabera na imamatara kubiiku da Mamai ivonataweku. ³⁷Ma Mamai tuna yavata imamatara kubiiku. Ma kegha da tami ke meyani gamona koti yanei bo maghighina kota kitai, ^{e38}ma bade vonana nuwanuwami kamonai ke ita makamakai, iyamna wawayina ivonatawei na ke koti tumaghane. ³⁹Tami God vonana kokitakita bubuni iyamna konotanotai da nani kamonai yawasa makamakii nonowina kota viiya. Nani girumisi na taku isisiyeku, ⁴⁰ma tami na kobareku. Ke ami kayowana da kota pisi kuriku da yawasa kota viiya.”

⁴¹“Taku ke ata kayokayowei da wawaya dobuwai ini ghegheniku. ⁴²Ma akovimi da tami ikikava wawayimi ma bade God nuwanuwana ke kota viiviiya. ⁴³Aku Mamai ina rewapanai apisi, ma ke kota kayoweku. Ma wawaya wapawapa tuna mani ina rewapanai ita pisi na kota kayowei. ⁴⁴Ke kovokovoghina da koni tumaghaneku, iyamna kokayokayowei da tami mani kavakava kamomiyai koni gheghenavivirana. Ma ke kota kayokayowei da God iti gheghenimi, ma tuna ina kina kava na God. ⁴⁵Ma ke kona notai da Mamai maghinonai taku ani wavumi, iyamna ami nota kudubina Moses kurina kotereterei na tuna ini wavumi. ⁴⁶Mikeda Moses ina giruma koti tumaghane na bade taku koti tumaghaneku, iyamna ina giruma kamonai na taku ivi sisiyeku.

^c5:29 Dan 12:2 ^d5:33 Jon 1:19-27, 3:27-30

^e5:37 Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

⁴⁷Ma ina giruma ke koti tumaghane i kubiine, ke kovokovoghina da aku sisiya koti tumaghane i.”

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.

(*Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17*)

6 Muriyai Yesu, Gariri tokana idamani ku nevana. Nani tokana kana vava sago na Taiberiyas. ²Ma koroto ghamana iverukivini iyamna bera ma matakira wawaya gubagubagisi kurisi iberai na matasiyai ikitai. ³Yesu ighae da koya baranai kana kivikivina yavata imakiivipika. ⁴Ma Jiu damsi i Pasova kamna kana mara namada inenekiibau. ⁵Ma Yesu itepa ma ikita da koroto ghamana ipipisi kurina na Piripo ivonei bo, “Meni dobunai parawa tagimari da weni damsi tikanisi?” ⁶Nakanani ivi sisiya da Piripo ita rubui, iyamna namada iakovi da aviyavisina ita berai.

⁷Ma Piripo ivonapotei bo, “Te! Ita mane ke kovokovoghina da parawa kata gimari da weni korotona kamonai gisina gisina ita kam. Kana mane ita rakata kirakai. Wawaya nawaravi 8 ita bagibagi na miiyiina ke kovokovoghina da parawa nakanani ita gimari.”

⁸Ma kana kivikivina sago, Saimon Pita tina kikei Anduru na ivona bo, ⁹“Tomowa kikei weni, tuna bari parawina gisigisisi miikovi ma iyana gisigisisi ruwa gwabinai. Ma koroto irakata kirakai, ke kovokovoghina da tavorereghi.”

¹⁰Ma Yesu ivona bo, “Wawaya kovonesi da ina makiivipika.” Ma nani dobunai na gawara yagharina ma wawaya peyarisi dimodimo tepanai imakiivipika. Nani korotona kamonai tomotomowa kavakava ivi yavisi na 5 tausan. ¹¹Yesu parawa iviia ma ivi kiikiwa God kurina ma ivorereghi koroto kurisi. Ma bade iyana nakanani

iberai. Ma peyarisi i kayowanai iyuna da ikam. ¹²Ikam dododowana na Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Kamteresi koyuna, ke koni rekwei.” ¹³Vaghina, kana kivikivina parawa iyuna. Karenai parawa miikovi kava ma damonai wawaya ikam ikovi ma makiiteresi iyuna da kode ivi 12 ivi tupotupo.

¹⁴Wawaya peyarisi ikitai da Yesu nani matakirina ghamana iberai ma ivi karei da ivivi sisiya bo, “Vonavaghata, giruma katamana na weni tomowina ivivi sisiyei. Ivona da mara sago peroveta ghamanakina ku dobu ita nekiibau.” ¹⁵Ma Yesu namada iakovi da damsi i kayowana da ita darui da iti kiivavo, tuna kubiine ivomiiri ma ina kina kava ibaba igheme ku koya.

Yesu okowa tepanai ibaba.

(*Mat 14:22-33; Mak 6:45-52*)

¹⁶Namada ravi ipika, ma Yesu kana kivikivina ibaba ioru ku toka, ¹⁷ma ku waka igeru. Toka idamadamani ku Kapeniyam kwanatuna, ma nani kamonai namada ivi didibari. Ma Yesu patana da ke ita nekiibau kurisi. ¹⁸Ma yanunu ghamana iveraverau da ivivi tovatovava. ¹⁹Damsi ivoi inae da kana rabaraba, ruvana na kilomitas miikovi. Ma Yesu ikitai okowa tepanai ibaba ipipisi ku waka na iyabumana kirakai. ²⁰Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Taku. Ke kona yabumana.” ²¹Ivi yanei ma nuwabiibiyai ivi gerui. Ma yaghiyaghinai waka mike enenae na nake iwota.

Wawaya Yesu iekwai.

²²Koroto ghamana patana da toka nevanai imakai da mara itom. Ma nota iviia da raviyai waka sago kava imakamakai na Yesu kana kivikivina kava igeru inae. Ma Yesu na ke ita geru. ²³Damsi ivivi nuwanotanota ma Taiberiyas damsi i waka viya inekiibau. Ma imapatana Bada parawa iviia,

ivi kiikiwa ma wawaya iveresi ikam na nani dobunai wakasi iwota. ²⁴Maranai koroto nota iviyya da Yesu ma kana kivikivina kegha na igeru nani ku wakasi ma idamana ku Kapeniyam da Yesu itekwai.

Yesu ivonakiiyaragha da tuna na yawasa vavina.

²⁵Damsi toka nevanai Yesu ipanani ma ivi tarakiiyane'i bo, "Bada, avi maranai kunekiibau wike?"

²⁶Ma Yesu ivonapotesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da ke matakira ghamaghamasi aberai kubiine, ma parawa kokam da kokam dododowana, tuna kubiine koekwekwiku. ²⁷Ke vavai kava kubiine kona biga iyamna tuna ina bero. Ma vavai sago kubiine koni paparana da kona viiyya, tuna na yawasa makamakii nonowina. Ma nani vavina na Wawaya Natusi ina veremi, iyamna rewapana ma matakira Mamai God gwabinai iviyya da vavina ina rereghi."

²⁸Ma damsii ivi tarakiiyane'i bo, "Ikikava kana berai da God ina kayowana kana vatekatekei?"

²⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, "God ina kayowana na weni. Ina kayowana da wawayina ivonatawei na tuna koni tumagane'i."

³⁰Ma ivi tarakiiyane'i bo, "Aviyavisina kuna berai? Avi berana ghamanai kuni matakira da kana kitai ma kani tumaghanem? ³¹Akii kaekiki mau warereyayi mana ikani. Giruma katamana kamonai evonavona bo, 'Vavai kunumai ioru, iveresi da ita kam.'" ^f

³²Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da nani vavina na ke Moses ita veresi ma kunumai ioru. Ma vavai vaghata na aku Mamai ina veremi. ³³Wawaya sago kunumai ioru ku dobu

da yawasa ita veremi ma God ina vavai vaghata na tuna wawayina."

³⁴Ma damsii ivona bo, "Bada, mara nonowa nani vavina kuna vereverekai."

³⁵Ma Yesu ivonakiiyaragha bo, "Yawasa vavina na taku. Wawaya ina pisi kuriku na ke meyani vitonara ina karai, ma iyi ini tumaghaneku na ke meyani kaiyona ina kanakana.

³⁶Ma namada avonemi, kokitakitiku ma kegha da ke koti tumaghaneku.

³⁷Iyavo kava aku Mamai everevereku na peyarina ina pisi kuriku. Ma iyavo kava ina pisi kuriku na ke meyani

ana baresi, ³⁸iyamna wawayina kunumai ivonataweku aoru ku dobu na tuna ina kayowana ana berai ma

ke taku aku kayowanai. ³⁹Wawayina ivonataweku ina kayowana da wawaya peyarina everevereku na ke sago kava

ani wapai. Ma mara damonai ana berisi da rabobowai ina vomiiiri. ⁴⁰Aku Mamai

ina kayowana da iyavo kava Natuna kurina ekitakita ma itumagane'i na kudubisi yawasa makamakii nonowina

ina viiyya da mara damonai na ana berisi da rabobowai ina vomiiiri."

⁴¹Nakanani ivi sisiya na Jiu babadii ivi karei da ivonavonakunukunura, iyamna Yesu ivona bo, "Vavai vaghata kunumai ioru na taku."

⁴²Damsii ivona bo, "Avi kubiine na ivona da tuna kunumai ioru? Weni tuna na Yesu, Josepa natuna. Ina mamai da ina maduwa takovisi."

⁴³Ma Yesu ivona bo, "Kamomiyai vonakunukunura kovoterei. ⁴⁴Aku Mamai ivonataweku, ma iyavo kava ini nuwatinisi na ti kava ina pisi

kuriku, da mara damonai ana berai da rabobowai ina vomiiiri. ⁴⁵Peroperoveta igiruma bo, 'God tuna mani wawaya ini beyebeyesi.'

Iyavo kava Mamai iyane'i ma gwabinai akova eviiviiyya

^f6:31 Exod 16:4, 15; Psa 78:24

na ina pisi kuriku.^g ⁴⁶Ke sago iyai Mamai ita kitai da wawayina God gwabinai ipisi na tuna kava Mamai ikitai. ⁴⁷Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na yawasa makamakii nonowina ina viiya. ⁴⁸Yawasa vavina na taku. ⁴⁹Ami kaekiki mau warere kamonai mana ikani, ma kegha da irukwamakai. ⁵⁰Ma vavai kunumai ioru na namada inekiibau wike. Wawayina ina kani na ke ina rukwa. ⁵¹Yawasa vaghata vavina kunumai ioru na taku. Wawayina weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Weni vavina na taku viyoku, tuna na yawasa parawina, ana verena da wawayina yawasa vaghata ina panani.”

⁵²Ma Jiu babadisi nuwanuwasi ipughu da ti mani kamosiyai ivonavonakunukunura bo, “Ikikava weni tomowina viyona ina vereta da takani?”

⁵³Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da Wawayina Natusi viyona ke kona kani ma tarana ke konumai na yawasa gwabimiyai kegha. ⁵⁴Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na yawasa makamakii nonowina gwabisiyai ma bade mara damonai na ana berai da rabobowai ina vomii, ⁵⁵iyamna viyoku na vavai vaghata ma taraku na okowa vaghata. ⁵⁶Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na mara nonowa yavata tinuwasago. Ma mara nonowa taku na gwabisiyai ma ti bade na gwabikuwai. ⁵⁷Yawasa ina Mamai ivonataweku, tuna kubiine taku yawayawaku, bade nakanani iyi viyoku ina kani na gwabikuwai yawasa ina panani. ⁵⁸Weni tuna na vavai vaghata kunumai ioru, ma iyi weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Ami kaekiki mau na mana ikani ma kegha da irukwamakai.”

⁵⁹Kapeniyam kwanatuna kamonai Yesu weni nakanani ivivi beyebeyena kiki numana kamonai.

Yawasa makamakii nonowina kana sisiya.

⁶⁰Iyavo kava Yesu ikivikivini ma weni sisiyina ivi yanei na peyarisi ivona bo, “Weni vibeyebeyena ibagibagi kirakai! Iyi ini vaghinei?”

⁶¹Yesu damina iviia da ivonavonakunukunura, tuna kubiine ivonesi bo, “Weni sisiyina iberimi na ami nota ivi beroi, bo? ⁶²Wawayina Natusi kota kitai ita gheghae kana ku gawara kunona imakamakai nake na ikikava kota notai? ⁶³Yawasa na God Kanumina evereverena ma wawayota ti mani i rewapana na iyamna kegha. Sisiyisi avi sisiyei kurimi na Kanuma kana sisiya ma yawasa vaghata evereverena. ⁶⁴Ma tami viya ke kota vivitumaghana.” Yesu namada iakovi da meni wawayisi ke ita vivitumaghana ma iyi ini wawanei. ⁶⁵Ma ina sisiya ikwapanatini, “Tuna kubiine namada avonemi da ke iyai ina pisi kuriku da kunona Mamai ini vitesi na ina pisi.”

⁶⁶Weni berana murinai na kana kiviivina viya ivi muritina da kivinina ivoterei. ⁶⁷Ma kana kiviivina ivi 12 ivonesi bo, “Ma tami na ikikava, ami kayowana bade kona votereku, bo?”

⁶⁸Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, iyi kurina kata nae? Yawasa makamakii nonowina kana sisiya na tam kava gwabimuwai.^h ⁶⁹Kaitumaghanem ma kakovim da tam na God ina Wawayina Vovokaravim.”

⁷⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ami vi 12 avinemi. Ma kegha da kamomiyai wawayina sago tuna na Devil ina wawayina.” ⁷¹Yesu na Judas ivi sisiyei, tuna Saimon Iskariyot natuna. Tuna na

kana kivikivina ivi 12 kamosiyai ma kegha da mara epipisi da ini wawanei.

Yesu ma titina yoghoyogho.

7 Nani berasi murinai Yesu Gariri dobuna kamonai ibababa. Ke ita kayokayowei da ita nae ku Judiya iyamna iakovi da Jiu babadisi nani dobunai ikayokayowei da iti raboboi. ²Ma Jiu damsi i kam ghamana sago kana vava Yobe.¹ Ma marana iututuriyariya na ³Yesu titina yoghoyogho kurina ivona bo, “Tam weni paratina kuta voterei da kuta nae ku Judiya, da nani dobunai bera ghamaghamasi kuta berai da iyavo kava ekivikivinin na ita kitai. ⁴Wawaya iyi ekayokayowei da iti wawayaghama na ina bera ke gavunai ina berai. Ma tam weni berasi keberaberi na kuti debe meyem koroto ghamana kurisi.” ⁵Titina yoghoyogho vaghata ma kegha da ke ita vivitumaghanei.

⁶Ma Yesu ivonesi bo, “Aku mara vaghata na ke ita nekiibau. Ma tami mara wapawapa na ami mara. ⁷Tami na wawaya ke ita vivikawapatemi ma taku na ikawapateku, iyamna avon-avonesi da aviyavisina dobuwai eberaberi na berona. ⁸Tuna kubiine tami koghae Yobe kamna kubiine, ma taku na karakava ana ghae, iyamna aku mara vaghata na ke ita nekiibau.” ⁹Weni nakanani ivi sisiya ikovi ma tuna Gariri dobuna kamonai imakai.

Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivi beyebeyena.

¹⁰Yesu titina yoghoyogho ivi neyana Yobe kamna kubiine ma tuna bade murisiyai inae na ke debiiyai ma gavunai. ¹¹Ma kamna kamonai na Jiu damsi i babada Yesu ikitakitekwekwai ma

ivivi tarakiikiyana bo, “Nani tomowina na imapatana?”

¹²Ma nani korotona kamonai na wawaya Yesu ivivi sisiyakarakaravei. Viya ivona bo, “Tuna tomowa biibiina.” Ma viya ivonapotesi bo, “Kegha, tuna wawaya iberobewesi.” ¹³Ma ke sago wawaya iyai debiiyai iti sisiyei, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi.

¹⁴Ma Yobe kamna borinai na Yesu ighae da Taparoro Numana garina kamonai vibeyebeyena ivi karei. ¹⁵Jiu babadisi ivi deyei ma ivi tarakiyana bo, “Weni tomowina na ke ita giruma ma ikikava da iakova kirakai?”

¹⁶Yesu ivonapotesi bo, “Aku vibeyebeyena na ke taku mani aku nuwagiurai. Ma wawayina ivonataweku na tuna gwabinai akova aviiviiya da aibeyebeyena. ¹⁷Wawaya iyai ekayokayowei da God ina kayowana ina berai, tuna wawayina evi nuwanotanota da aku vibeyebeyena na God gwabinai epipisi bo taku mani aku kayowanai aisisiya. ¹⁸Meni wawayina tuna mani ina notiyai isisiya na eberaberi da wawaya ini ghegheni. Ma meni wawayina ina bada ikikava ivi varavarai na nununai ibeyebeyena da ina bada kana vigheghena kubiine, tuna na wawaya maninina, vibero gwabinai kegha. ¹⁹Moses ina vonaviyoyovana iveremi ma ke sago wawaya ita nunuri. Ma avi kubiine koberabera tovonni da kona kiivunuku?”

²⁰Ma koroto ivonapotei bo, “Tam kanuma berona itowatepanim. Ke sago iyi ita kayokayowei da ina kiivunum.”

²¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku bera ghamana sago viyakam maranai aberai da kotataghana. ²²Ma Moses ivonemi da kwimata bekami kota tuviviratawei. Ma vona bubuna da ke Moses gwabinai

ita pisi ma ami kaekiki mau gwabisiyai. Mara viya na viyakam marasiyai tomo-tomowa gisigisi kwimata bekasi kotu-tuviviratawei.^j ²³Tuna kubiine na to-motomowa gisigisi viyakam marasiyai kotutuviviratawei na Moses ina von-aviyoyovana ke kota vivikiigiiyei. Ma avi kubiine nuwanuwami ipughu kuriku maranai tomowa tupuwina kudubina avi yawasi viyakam maranai?^k ²⁴Ke bera kona kitai ma wekarakava nota kona vi-ya. Bera iyamna vaghata konekwai na konakovi da avonavona bubuna.”

Yesu na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.

²⁵Ma nani kamoni Jerusalem damsi viya ivi karei da ivivi tarakiyana bo, “Wena vaghina tomowina, bo? Tuna babada ipaparanei da ina kiivunui, bo? ²⁶Karaka na debiiyai isisiya ma ke sago iyai ita vivighevuvuranei. Mikeda ita babada enotanotai da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ²⁷Ma kegha da weni tomowina na ina dobu takovi. Ma God ina Vivinevine Wawayina vaghata ina pisi na ke sago wawaya inakovi da tuna imapatana ina pisi.”

²⁸Ma Yesu patana da ivivi beyebeyena Taparoro Numana garina kamoni ma ikiirara bo, “Vonavaghata da koakoviku da taku iyai ma bade koakovi da mimei apisi. Ke taku mani aku kayowanai ata pisi. Ma wawayina ivonataweku na wawaya maninina ma tami ke kotakovi. ²⁹Ma taku na akovi, iyamna tuna gwabinai apisi, tuna ivonataweku.”

³⁰Weni sisiyisi kubiine na babada ib-era tovonni da Yesu ita votatani, ma ke kovokovoghina, iyamna ina mara ke ita nekiibau. ³¹Ma koroto kamoni na wawaya ipeyari i vitumaghana Yesu kurina iterei. Ma ivivi sisiyei, ivonavona

bo, “Vonavaghata, weni tomowina na God ina Vivinevine Wawayina, iyamna ikikava tanotanotai da Keriso matakira ghamaghamasi ita berai na weni tomowina peyarina eberaberai.”

Potapota wawayisi inae da Yesu ita paniya.

³²Perisi damsi ivi yanei da nani korotona ghamana Yesu ina bera ivivi sisiyakarakaravei na taparoro babadisi i babada yavata Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Yesu ita paniya. ³³Ma kegha da Yesu ivona bo, “Taku aku mara na tupo vaghina da tami yavata tamakai, ma muriyai na ana vovira wawayina ivonataweku kurina. ³⁴Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae.”

³⁵Ma Jiu babadisi ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Weni tomowina mike ekayokayowei da ina nae? Ma avi kubiine ke tapanani? Mikeda ina nae da ita wawaya ivi verubogebogesi Grik damsi kamosiyai imakiyana na kurisi da ini beyebeyesi.”

³⁶“Avi kubiine ivona bo, ‘Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae?’”

Okowa yawayawana.

³⁷Ma Yobe kamna ina mara turina inekiibau, tuna na mara ghamana nani kamna kamoni. Ma Yesu ivomiri ma ikiirara bo, “Wawaya iyai kaiyona ina kanakana na ina pisi da gwabikuwai inuma.^l ³⁸Wawaya iyai ini tumaghaneku na giruma katamana evonavona bo, ‘Okowa yawayawana gwabinai ina vusivusira.’”^m ³⁹Yesu weni sisiyina iterei

^j7:22 Gen 17:10; Lev 12:3 ^k7:23 Jon 5:9 ^l7:37 Lev 23:36

^m7:38 Ezek 47:1; Zech 14:8

iyamna iyavo kava itumaghanei na karakava Kanuma Vovokaravina ina vi-
iya. Ma nani maranai na Kanumina ke
ita veresi, iyamna Yesu ke ita voepai
kana ku kadara.

Wawaya ivi bogebogesi.

⁴⁰Ma wawaya weni sisiyina
ivivi yanei na viya ivona bo,
“Vonavaghata weni tomowina na ita
peroveta ghamana.”

⁴¹Ma wawaya viya ivona bo, “Tuna na
Keriso, God ina Vivinevine Wawayina.”

Ma viya ivona bo, “Ikikava da tuna
God ina Vivinevine Wawayina? Ina dobu
na Gariri. ⁴²Ma giruma katamana evon-
avona da Keriso na Beteliyem kamoni
ina tupuwa, iyamna tuna kwanatuna
na Kiivavo David ina dobu. Ma evon-
avona da Keriso na David ina rakaraka
kamoni.”ⁿ ⁴³Wawaya nakanani Yesu
ivivi sisiyei na ivi bogebogesi. ⁴⁴Ma viya
i kayowana da ita votatani ma ke sago
iyai imana ku bekana ita terei.

Jiu babadisi Yesu ke iti tumaghanei.

⁴⁵Taparoro Numana kana potapota
ivovira taparoro babadisi i babada
ma Perisi damsi kurisi. Ma babadisi
iyeghisi bo, “Avi kubiine Yesu ke
kota rutinaruwei?”

⁴⁶Ma potapota wawayisi ivonapotesi
bo, “Nani tomowina ivivi sisiya na ke
sago wawaya iyai nakanani iti sisiya.”

⁴⁷Ma Perisi damsi iyeghisi.
“Tami bade ina sisiya viberowai da
nuwanuwami itinavirai, bo?” ⁴⁸Ma tokai
ami babada ma Perisi damkai Yesu
kaitumaghanei, bo? Ke sago tovana.
⁴⁹Nani korotona na neghaneghasi,
Moses ina vonaviyoyovana ke itakova
bubuni, tuna kubiine God imagisi.”

⁵⁰Ma Perisi sago kana vava Nikodi-
mas, tuna namada inae da Yesu yavata

ivi sisiya na ivonesi bo, ⁵¹“Ita vonaviy-
oyovana ivona da kunona wawaya ina
sisiya tiyanei ma tapanani da aviyav-
isina iberai ma muriyai ku berona
tateri.”

⁵²Ma ivonapotei bo, “Tam yavata
Gariri wawaya bo? Giruma katamana
kekitai ma kuna panani da ke sago per-
oveta Gariri kamoni ina kiibau.”

⁵³Ma vaghina, peyarisi nani gawarina
ikuyowei ma ivovira i ku numa.

Wavine ivi pekana wapawapa na ipanani.

8 [¹Yesu ighae ku Oliv koyana.
²Ma mara boiboyai ivovirame
da Taparoro Numana garina kamoni
ivi kiimakiiyei ma wawaya peyarisi
iriyei kurina da ivivi beyebeyesi.
³Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi ma Perisi damsi, wavine sago
irutinapiyei da koroto maghinosiyai
ivi miirini. Wavinena na ivi pekana
wapawapa, tomowa sago ke kawana
vaghata ma yavata ivivi pekana na
wawaya ipanani. ⁴Ma ivona bo,
“Bada, weni wavinena kapanani da
ivivi pekana wapawapa. ⁵Moses ina
vonaviyoyovana kamoni igiruma da
wivine weni nakanani bera ina bera
beroi na wakimiyai kata kiivunusi.
Ma tam, am nota na ikikava?”^p ⁶Weni
vitarakiyanina iterei da Yesu iti sisiya
bero na iti wavui. Ma kegha da Yesu
itawopika ma ivi karei da dowiyai
imarakorakonai ivivi girugiruma. ⁷Ma
wawayisi patana da ivivi tarakiyanei.
Tuna kubiine Yesu ivomiiri ma ivonesi
bo, “Tam iyai ke meyani berabero
kuta bera na kevi karei da weni
wavinena wakimiyai kuna ravi.”
⁸Vaghina ma itawopikame da dowiyai
ivivi girugiruma. ⁹Ma wawayisi weni
sisiyina ivi yanei na ivi karei da

sago sago duma inae. Magumagurisi ivi nao, da peyarisi Yesu ikuyowei. Ma wavinena na patana da imiimiiri. ¹⁰Yesu ivomiiri ma nani wavinena ivi tarakiiyanei bo, “Wavine, wawayisi ivivi wavum na mike ivi neyana? Wawaya sago ku berona iterem, bo kegha?”

¹¹Ma wavinena ivona bo, “Bada, ke sago iyai.”

Ma vaghina, Yesu ivonei bo, “Taku bade nakanani, ke ku berona ana terem. Kenae, ma berabero ke kuna bera meyei.”^f

Yesu na dobu kana yasegana.

¹²Yesu ivi karei da koroto kurisi ivi sisiya na ivonesi bo, “Taku na dobu kana yasegana. Wawaya ina kiviniku na ke meyani nubakutuvai ina baba, ma nani yaseganinai na yawasa vaghata ina panani.”^q

¹³Ma Perisi damsi ivonapotei bo, “Kibero. Tam mani kisisiya meyem ma ke sago wawaya ku murim ita miiri da iti sisiya kubiim, tuna kubiine aviyavisina kuvonei na iyamna kegha.”^r

¹⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku mani aisisiya meyeku, ma kegha da aku sisiya na vonavaghata, iyamna taku akovi da imapatana apisi ma mike ana nae. Ma tami na ke kotakovi. ¹⁵Tami mani ami akova tepanai da koitupavireku. Ma taku na ke sago wawaya ati tupavirei. ¹⁶Mikeda ati tupavira ma ata vonakiiyaragha da wawaya ibera beroi na nani kamoni aku nota na maninina kavakava, iyamna taku na ke ina kiku kava. Aku Mamai ivonataweku na tuna gwabikuwai. ¹⁷Ami vonaviyoyovana kamoni igirumi da wawaya ruwa sisiyina sago ini mamatarei na tuna vonavaghata.”^s ¹⁸Taku mani kubiiku aisisiya

ma kaku viruwa na aku Mamai, tuna ivonataweku.”

¹⁹Ma ivi tarakiiyanei bo, “Am mamai na imapatana?”

Yesu ivonapotesi bo, “Tami ke kotakovi da taku iyai ma bade aku Mamai ke kotakovi. Kotakoviku na aku Mamai kotakovi.”

²⁰Yesu weni sisiyisi ivi sisiyei Taparoro Numana garina kamoni. Gawara sago imakamakai da wawaya i verena itutura ma nani gawarinai Yesu ivivi beyebeyena. Ma ke sago wawaya ita votatani, iyamna kana mara ke ita nekiibau.

Yesu ivonesi bo, “Mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae.”

²¹Ma Yesu ivona meyesi bo, “Taku ana nekuyowemi da tami konekwa kaviku, ma ami bera beroberosi kamoni kona rukwa. Mike ana nae na tami ke kovokovoghina da nake kona nae.”

²²Ma Jiu babadisi ti mani ivivi tarakiiyana meyesi, “Tuna mani ini rabobo meyei bo? Mikeda tuna kubiine ivona da, ‘Mike ana nae na tami ke kovokovoghina da nake kona nae.’”

²³Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, “Tami na weni dobuna wawayimi, ma taku na kiidamo wawayiku. Tami ami dobu weni, ma taku na kegha. ²⁴Tuna kubiine avonemi da ami bera beroberosi kubiine kona rukwa. Namada avonemi da taku iyai. Ke koni tumaghaneku na vaghina, ami bera beroberosi kubiine kona rukwa.”

²⁵Ma ivi tarakiiyanei bo, “Tam iyai?”

Ma ivonapotesi bo, “Taku, mara nonowa avonavonemi. ²⁶Ami bera ipeyari kirakai da ati sisiyei ma bade ati tupaviremi ma ata vonakiiyaragha da berabero koberai ma kegha.

^f8:11 Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 8:1-11 ke ita terei.

^q8:12 Mat 5:14; Jon 9:5 ^r8:13 Jon 5:31 ^s8:17 Deut 19:15

Wawayina ivonataweku na tuna vonavaghata wawayina. Ma aviyavisina gwabinai aiyanei na tuna kava wawayavonavonesi.”

²⁷Ma ti damsi na ke itakovi da ina Mamai ivivi sisiyei. ²⁸Tuna kubiine Yesu ivona bo, “Taku Wawayav Natusi kona voepiiku na konakovi da taku iyai. Ma ke taku mani aku kayowana ata beraberai, ma aku Mamai ikikava ivi beyebeyeku na nakanani aisisiya. ²⁹Wawayina ivonataweku na gwabikuwai. Ke ita kuyoweku, iyamna ina kayowana aberaberai.”

³⁰Yesu weni sisiyisi itereterei na wawayav peyaris i vitumaghana kurina iterei.

Vonavaghata ina votawemi.

³¹Ma Jiu damsi iyavo kava Yesu ivi tumaghane na ivonesi bo, “Aku vibeyebeyena kona votekatekei na tami na kaku kivikivina vaghata. ³²Vonavaghata konakovi na nani vonavaghatina gabura kamonai ina votawemi.”

³³Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Tokai na Abraham tupurereghina. Ma ke meyani ita patumikai bo kati sleiv. Avi kubiine kuvona da ita votawekai?”^t

³⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, tam iyai berabero keberaberai na am bera beroberosi ipatumim da kuvi sleiv. ³⁵Ma takovi da wawayav natuna ina rakaraka kamosiyai na ina gawara mara nonowa emakamakai. Ma sleiv na ke ina makii nonowa nani rakarakana kamosiyai, iyamna ke ina rakaraka vaghata. ³⁶Ma Wawayav Natusi ini yawasimi ma ina votawemi na ina votawe tuwanonowimi. ³⁷Akovi da tami na Abraham tupurereghina. Ma ke mara gurina na koni raboboku, iyamna aku sisiya ke kota vivitumaghane. ³⁸Aviyavisina aku Mamai

ivi debei kuriku na avonavonemi, ma tami na aviyavisina ami mamai gwabinai kovi yanei na koberaberai.”

³⁹Ma ivonapotei bo, “Akii mamai na Abraham.”

Ma Yesu ivona bo, “Mikeda tami Abraham tupurereghina na aviyavisina Abraham iberai na nani berasi kota beraberai. ⁴⁰Aviyavisina God gwabinai avi yanei na vonavaghata ma tuna avonavonemi. Ma kegha da tami kokayokayowei da kona kiivunuku. Ma Abraham ke nakanani ita berai. ⁴¹Ikikava ami mamai berabero eberaberai na tami bade nakanani koberaberai.”

Ma ivonapotei bo, “Tokai na ke deba wawayav. God ina kina kava na akii Mamai ma tokai na natunatuna vaghata.”

⁴²Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda God na ami Mamai na nuwanuwaku kota viiya, iyamna God gwabinai apisi, tuna ivonataweku. Ma ke taku mani aku kayowanai ata pisi. ⁴³Avi kubiine aku sisiya ke kota viviyanei? Iyamna na weni. Tami ke ruvaruvami da aku sisiya konakova bubuni. ⁴⁴Tami ami mamai na Devil, ma kokayokayowei da tuna ina kayowana kona berai. Dobu karenai da ku karako, tuna na kiivunuwa wawayina. Ma bade vonavaghata ke ita kayokayowei, iyamna vonavaghata gwabinai kegha. Maranai ini bero na tuna ina yawasa vaghata ekivikivini, iyamna tuna na viviberona, ma tuna na vibero ina mamai. ⁴⁵Ma taku na vonavaghata aisisiyei tuna kubiine ke kota vivitumaghaneku. ⁴⁶Kamomiyai wawayav sago kovokovoghina da ita vona da taku berabero aberai bo kegha? Ke kovokovoghina. Vonavaghata avonavonemi ma avi kubiine ke kota vivitumaghaneku? ⁴⁷Iyi God rapenai na God ina sisiya iyanei.

Ma tami na ke God ina wawaya, tuna kubiine ke kota viviyana.”

Yesu ma Abraham.

⁴⁸Ma Jiu babadisi Yesu kurina ivona bo, “Vonavaghata kavonavonei da tam na Sameriya wawayim ma kanuma berona gwabimuwai irunuma.”

⁴⁹Ma Yesu ivona bo, “Kanuma berona ke gwabikuwai. Ma taku na aku Mamai avovokaravei. Ma tami na kokiikiiviberoku. ⁵⁰Ke taku mani kaku vigheghena atekwekwai ma wawaya sago ina kayowana da wawaya ini ghegheniku. Ma tuna na vitupavira badana ma ina nota na maninina kavakava. ⁵¹Ma vonavaghata avonavonemi da wawaya iyai vonaku ina votekatekei na tuna rabobo ke ina panani.”

⁵²Ma Jiu damsi ivonapotei bo, “Wekarakava kakovi da tam kanuma berona itowatepanim. Abraham irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam kuvona da wawaya vonam ina votekatekei na rabobo ke ina panani. ⁵³Akii mamai Abraham kughekuyowei bo? Kegha taweyana. Ma tuna irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam na iyai?”

⁵⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda taku mani ati gheghena meyeku da kaku kadara ita rakata na nani vigheghenina na iyamna kegha. Aku Mamai, tuna kava ini ghegheniku. Ma tami na kovonavonei da tuna na ami God. ⁵⁵Ma kegha, tami God ke kotakovi, ma taku na akovi. Mikeda ata vona da ke atakovi na taku wawaya viviberoku nakanani ma tami. Ma taku God akovi, tuna kubiine vonana avovotekatekei. ⁵⁶Ami mamai Abraham ivi nuwabiibii kirakai da mara sago aku nekiibau marana ita kitai. Ma ikitai na ivi nuwabiibai.”

⁵⁷Ma Jiu damsi ivonei bo, “Tam karakava kam madegha ini 50 ma kuvona da Abraham kukitai.”

⁵⁸Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi muriyai da Abraham ita tupuwa na taku namada amakamakai.”

⁵⁹Weni sisiyina kubiine wakima iyuna da ita ravi, ma Yesu koroto kamonai ion- agha da Taparoro Numana garina iki- ibutawei inae.

Yesu tomowa matapotapotana ivi yawasi.

9 Yesu ibaba inenae na tomowa sago ikitai, itupuwa da matapotapotana. ²Ma Yesu kana kivikivina ivi taraki- iyanei bo, “Bada, iyi ina berabero da weni wawayina itupuwa da mat- apotapotana? Tuna mani bo ina mamai da ina maduwa?”

³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke tuna, ma ke ina mamai da ina maduwa wavu ina viiya. Tuna matana ipota da God ina rewapana gwabinai ina rudeba da wawaya ina kitai. ⁴Taku na God ivonataweku ma ina biga na mariyai taberai. Ma didibara epipisi na nani ka- monai ke kovokovoghina da wawaya ina biga. ⁵Wekarakava taku dobuwai amakamakai na taku na dobu kana yasegana.”^u

⁶Ivi sisiya ikovi ma ikanu ku dowu, ma kanuna dowu yavata ivoviravirai da ivi dobodobo. Ma iviyya da tomow- ina matana ipasiya. ⁷Ma ivonei bo, “Kenae ku toka kana vava Silowam da maghighim kuna kowai.” Silowam iyamna ‘Vonatawei.’ Ma tomowina inae matana ikowai da iyawasa. Ma ere kitak- itana ivovira ina ku numa.

⁸Turaturana ma bade wawaya viya to- mowina iakovi da mara nonowa vinowi tepanai imakamakai na ivi tarakiyana

^u9:5 Mat 5:14; Jon 8:12

bo, “Weni na vaghina tomowina mara nonowa ivivi nowi bo?”

⁹Ma wawaya viya ivona da vaghina wawayina, ma viya ivona da kegha, kana kita da maghimaghghina.

Ma tomowina tuna mani ivi sisiya bo, “Taku na vaghina wawayiku.”

¹⁰Damsi ivi tarakiiyane bo, “Ma ikikava na kekitakita?”

¹¹Ma ivonapotesi bo, “Tomowa kana vava Yesu dobodobo ivoviravirai ma matakku ipasini ma ivoneku bo, ‘Kenae ku Silowam ma matam kuna kowai.’ Ma anae akowai da akitakita.”

¹²Ma ivi tarakiiyane bo, “Tomowina na imapatana?”

Ivonapotesi bo, “Ke atakovi.”

Perisi damsii matapotapotana ivi tupaviravirei.

¹³⁻¹⁴Ma tuna na viyakam marana kamoni ma Yesu dobodobo iviia da tomowina matana ivi yawasi. Tuna kubiine wawaya tomowina irutinapiyei Perisi damsii kurisi. ¹⁵Ma ti bade tomowina ivi tarakiiyane da ikikava matana ikita. Tomowina ivona bo, “Yesu dobodobo ku matakku ipasiya ma akowai na akita.”

¹⁶Ma Perisi damsii viya ivona bo, “Yesu na ke God gwabinai ita pisi, iyamna viyakam marana ke ita vovokaravei.”

Ma viya ivona bo, “Berabero wawayina na ke kovokovoghina da matakira ghamaghamasi ita berai.” Tuna kubiine Perisi damsii ti mani kamosiyai ivi bogebogesi.

¹⁷Ma Perisi damsii tomowina ivi tarakiiyana meyei bo, “Ma tam ivi yawasim na tam am nota na tuna iyai?”

Ma tomowina ivonapotesi bo, “Anotanotai da tuna na God ina peroveta.”

¹⁸Ma Jiu babadisi patana da ke iti tumaghane bo, “Tuna itupuwa da mat-

apotapotana ma wekarakava na ekita. Tuna kubiine ina mamai ma ina maduwa kii sisiya ivonatawei da ipisi. ¹⁹Ma ivi tarakiiyane bo, “Weni tomowina na tami natumi, itupuwa da matapotapotana bo kegha? Ma ikikava da wekarakava na ekita?”

²⁰Ma ina maduwa da ina mamai ivonapotesi bo, “Kakovi da tuna na natukai, ma vonavaghata da itupuwa da matapotapotana. ²¹Ma ikikava da ekita ma iya matana ivi yawasi na ke katakovi. Kovi tarakiiyane da tuna mani ini sisiya, tuna magurina.” ²²Ina maduwa da ina mamai weni nakanani ivonesi, iyamna iyabumana. Iakovi da Jiu babadisi namada sisiya iterei da iyavo kava ini tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina na kiki numanai ini kiibunisi. ²³Tuna kubiine ivonesi bo, “Kovi tarakiiyane, tuna magurina.”

²⁴Ma mara kana viruwa tomowina ivonei da ipisi. Ma ivonei bo, “God ku matana vonavaghata kevi sisiyei. Kakovi da Yesu na berabero wawayina.”

²⁵Tomowina ivonapotesi bo, “Ke atakovi da tuna berabero wawayina bo kegha. Ma akovi da matakku ipota ma wekarakava na akitakita.”

²⁶Ma ivi tarakiiyane bo, “Ikikava iberim da matam ikita?”

²⁷Ma ivonapotesi bo, “Namada avonemi ma ke koti yaneku. Ma avi kubiine kokayokayowei da koni yana meyei? Mikeda tami bade kokayokayowei da kona kivini bo?”

²⁸Nakanani ivi sisiya na Jiu babadisi ivi avaberowei ma ivonei bo, “Tam na Yesu kana kivikivina, ma tokai na kegha. Tokai na Moses kana kivikivina. ²⁹Kakovi da God na Moses kurina ivi sisiya ma nani tomowina Yesu na ke katakovi da mimei ipisi.”

³⁰Ma tomowina ivonapotesi bo, “Avi deyei da tami ke kotakovi da mimei ipisi ma kegha da matakku

ivi yawasi. ³¹ Peyarita takovi da God na berabero wawayisi ke ita viviyanesi. Ma wawaya maninisi kava ina kayowana eberaberi na ti damsi iyanesi. ³² Ke meyani wawaya ita tupuwa da matapotapotana ma muriyai da ita kita. Weni berana na karako da itupuwa. ³³ Mikeda Yesu ke God gwabinai ita pisi na ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita berai.”

³⁴ Ma ivonapotei bo, “Tam na berabero kamonai kutupuwa da kumagura. Ma avi kubiine kekayokayowei da kuti beyebeyekai?” Ma vaghina Perisi damsi nani tomowina kiki numana kamonai ivi kiibuni.

Kanuma ina ku nevaneva wawaya matasi ipota.

³⁵ Yesu ivi yanei da tomowina ikwavini ikiibau na iekwai da ipanani. Ma ivonei bo, “Wawaya Natusi kitumaghane bo kegha?”

³⁶ Tomowina ivi tarakiyane bo, “Bada, tuna na iyai? Kevona bubuniku da taku ani tumaghane.”

³⁷ Ma Yesu ivona bo, “Wekarakava wawayina kekitakitai ma yavata koisisiya.”

³⁸ Ma tomowina ivona bo, “Bada, aitu-maghana.” Ma ivokavakavari.

³⁹ Ma Yesu ivona bo, “Apisi ku dobu da wawaya ani tupaviresi. Ma bade apisi da wawaya matapotapotasi na ina kita ma iyavo kava ekitakita na matasi ina pota.”

⁴⁰ Weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi viya ivi yanei. Ma ivi tarakiyane bo, “Aviyavisina kisisiyei? Kevonavona da tokai yavata matakii ipota bo?”

⁴¹ Ma Yesu ivona bo, “Mikeda matami ita pota na ami berabero wavuna kegha. Ma kovonavona da kokitakita, tuna kubiine ami berabero wavuna emakamakai.”

Sipu kii koyakoyagha miibiina.

10 Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, meni wawayina ina votete da sipu garina ku kamona ina rui na tuna yapiyapi wawayina, iyamna ke matuketiyai ita rui. ² Ma sipu kii koyakoyagha na garina kana matuketiyai ina rui, ma tuna wawayina na kii koyakoyagha vaghata. ³ Ma gari kana potapota wawayina emakamakai ma tuna matuketa ina votawei da sipu kii koyakoyagha ina rui. Ma sipu sago sago duma kii vava ina kwatui ma ti na gamona ini yanei ma ina kivini da ina kiibau. ⁴ Tuna mani ina sipu rape-nai ina rutinakiibuwesi ma ini nowesi ina nae. Ti na i mamai ekivikivini, iyamna gamona iakovi. ⁵ Ma ke kovokovoghina wawaya viruwa ina kivini. Wawayina ina barei ma ina verukuyowei, iyamna gamona ke itakovi.”

⁶ Yesu weni miibiina ivi sisiyeyi kurisi ma damsi iyamna ke itakovi.

Yesu na sipu kii koyakoyagha biibiina.

⁷ Tuna kubiine Yesu ivona meyesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, sipu kii matuketa na taku. ⁸ Iyavo kava maghinokuwai ipisi na yapiyapi wawayisi, nani kubiine sipu gamosi ke ita votekatekei. ⁹ Taku na matuketa. Wawaya iyi gwabikuwai ina rui na yawasa ina panani da ina makai bubuna. Nakanani ma sipu, kii gari matuketinai erurui ma ekiikiibau da kii rai ma kii okowa biibiina epanapanani. ¹⁰ Yapiyapi wawayina ina pisi da yapi, kiivunuwa ma kiivibero ina berai. Ma taku apisi da tami yawasa biibiina kudubina kona vii yavui.”

¹¹ “Taku na sipu kii koyakoyagha biibiiku. Ma koyakoyagha wawayina biibiina na ina yawasa ina vere meyi da ina sipu kubiisi ina rabobo. ¹² Ma mikeda

sipu i mamai bigabiga sago ini miyei da sipu ina koyaghisi na bigabiga wawayina ke nuwanuwana kudubinai ina koyaghisi, iyamna nani sipusi ke rapenai. Tuna kubiine bigabiga ina kitai da kukou dipa kayakayayina epipisi na sipu ina verukuyowesi. Ma kukou dipa sipu viya ini kutavunuwana ma viya ina rukwavinisi da ini verubogebogesi. ¹³ Bigabiga wawayina ina verau, iyamna tuna wawayi wapawapa, ke sipu kii koyakoyagha vaghata da iti nuwapoyesi. ¹⁴⁻¹⁵ Taku na koyakoyagha biibiiku. Ikikava aku Mamai iakoviku ma Mamai akovi, nakanani aku sipu akovisi ma iakoviku. Ma aku yawasa ana verena da ana rabobo aku sipu kubiisi. ^v ¹⁶ Ma sipu viya rapekuwai na ke weni yavona kamoni. Ana rutinisi da weni garina ku kamona ina rui da ini kiisagosi ma kii koyakoyagha na sago kava.”

¹⁷ “Aku Mamai ina nuwaviina na taku, iyamna avi vaghinei da aku yawasa ana verena da ana rabobo. Ma muriyai aku yawasa ana vii meyei. ¹⁸ Aku rewapana emakamakai da aku yawasa ana verena ma bade ana vii meyei. Ke sago iyi ina rewapana ita makamakai da aku yawasa ina viitawei. Kegha, aku kayowanai ana verena. Aku Mamai sisiya bagibagina ivereku da weni nakanani ata bera.”

¹⁹ Ma Yesu ina sisiya kubiine na bade Jiu damsi ivi bogebogesi. ²⁰ Viya ivona bo, “Avi kubiine koyane? Tuna ineghanegha, kanuma berona itowatepani.”

²¹ Ma viya ivona bo, “Tomowa kanuma berona gwabinai na ke kovokovoghina da weni nakanani iti sisiya. Ma kanuma berona ke meyani wawayi matapotapotana iti yawai.”

Jiu babadisi Yesu ibarei.

²² Taparoro Numana kana mara ghamana inekiibau da Jiu damsi ita kamporagha ma tuna na nuba kana mara. ²³ Nani maranai Yesu na Soromon Ina Tupatina kamoni ibababa, Taparoro Numana garina kamoni. ²⁴ Ma Jiu babadisi imiriviviri ma ivonei bo, “Mara iguri ghagha da kekiikiigudugudukai. Mikeda tam God ina Vivinevine Wawayina na kevona bubunikai.”

²⁵ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata namada avonemi ma ke koti tumaghaneku. Aku Mamai avanai bera ghamaghamasi aberai, ma nani berasi ivi debeku. ²⁶ Ma ke koti tumaghaneku, iyamna tami ke aku sipu. ²⁷ Aku sipu na akovisi. Gamoku iyanei ma ekivikivini. ²⁸ Yawasa makamakii nonowina averesi da ke ina rabobo, ma ke kovokovoghina da wawayi sago ina pisi da gwabikuwai ina viitawesi. ²⁹ Aku Mamai ivi rewapana kirakai ma tuna aku sipu ivereku. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da wawayi sago ina pisi da Mamai imanai ina viitawesi, ³⁰ iyamna taku ma aku Mamai na sago.”

³¹ Ma Jiu babadisi wakima iyuna da Yesu ita kiivunui. ³² Ma ivonesi bo, “Aku Mamai avanai bera biibiisi ipeyari kirakai aberai da kokitai. Ma meni tuna kubiine kona kiivunuku?”

³³ Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Ke bera biibiisi kubiine. Ma God kuvi avaberowei, tuna kubiine kana ravim, iyamna tam wawayota ma kevonavona da tam na God.”^w

³⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vonaviyoyovana katamanina kamoni igiruma da God ami babada kurisi ivona bo, ‘Vonavaghata avonemi da tami na gods.’^x ³⁵ Ma takovi da God vonana ke

kovokovoghina da tavorai. Nani damsi na God vonana katamanina kurisi in-ekiibau ma ti kurisi ivona bo, ‘Tami na gods.’³⁶ Tuna kubiine ke kona vona da God aiavaberowei maranai avonavona da taku na God Natuna, iyamna God ivinetaweku da tuna rapenai ma ivonataweku ku dobu.³⁷ Mikeda aku Mamai ina kayowana ke ata beraberai na vaghina, ke koni tumaghaneku.³⁸ Ma kegha da aberaberi. Mikeda aku sisiya ke kota vivitumaghaneini na aku bera biibiisi imamatara kurimi da koti tumaghana. Tuna tepanai kotakova bubuni da Mamai gwabikuwai ma taku gwabinai.”

³⁹Ma Jiu babadisi ibera tovona meyei da ita votani ma ionagha da inae.

⁴⁰Nani murinai Yesu ivovira Jodan okowina idamani ma inae da imapatana Jon rorova ibababataito na nani ku gawarina. Ma nani dobunai imakai.^y

⁴¹Ma wawaya peyarisiri iriyeyi kurina, ma ivonavona bo, “Jon matakira ghamaghamasi ke ita berai ma aviyavisina ivi sisiyeyi weni tomowina kubiine na vonavaghata.”⁴²Ma wawaya peyarisiri nani dobunai ivi tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

Lasaras irabobo.

11 Tomowa sago kana vava Lasaras na mara sago igubaga. Tuna Betani meyagina kamoni novunovuna Meri da Mata yavata imakamakai.^z Weni Meri na karakava oira ghabughabuna ina viiya da Bada ku kaena ina tepoi ma uyawinai ina kiipupuni. Tuna wavinena novuna Lasaras igubaga kirakai.^a ³Tuna kubiine

Meri da Mata sisiya ivonatawei Yesu kurina. Ivona bo, “Bada, novukai na kwinam kiimatanina. Ma tuna na igubaga.”

⁴Ma Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Weni gubagina ina damona na ke rabobo. Gubagina itupuwa da God kana kadara ini debei. Ma bade itupuwa da taku God Natuna kaku kadara ina rakata.”⁵Yesu ina nuwaviina ghamana na Mata da Meri ma novusi Lasaras.⁶ Sisiya ivi yanei da Lasaras igubaga, ma kegha da ke ita nae. Imakai da mara ruwa ikovi na muriyai ⁷kana kivikivina ivonesi bo, “Tavovirame ku Judiya.”

⁸Ma ivonapotei bo, “Kegha Bada, ke kovokovoghina da tavovirame. Raviraviyota Jiu babadisi kam diri itetei da wakimiyai ita kiiyunum. Avi kubiine kekayokayowei da kuna vovirame nake?”

⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mara etomtom na madegha egheghae ma yasegana everevereta enenae da raviyai eororu da evovokutuvi. Ma nani yaseganina kamoni wawaya ekitakita da ina baba bubuna ma ke kaesi ina takurei.¹⁰Ma wawaya didibarai ina baba na kaesi ina takurei, nubakutuva kubiine ke ina kita bubuna.”^{§§} ¹¹Weni sisiyina ivi kovini ma ivonesi bo, “Kwinata Lasaras ikenanunuwapa, ma ana nae da ana kiivimataki.”

¹²Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Bada, mikeda ekenakena na karakava ini damini.”

¹³Ma Yesu, tuna Lasaras irabobo na ivivi sisiyeyi, ma kana kivikivina inotai da nama ita kenakenota.¹⁴ Tuna kubiine

§§11:10 Weni miibiina iyamna ruwa. Sago na Yesu ivonavonesi da tuna na i yasegana ma gisina kava ina kuyowesi, ina rabobo da ti na nuwapoya kamoni ina makai. Ma kana viruwa na taraboga wekarakava gwabisiyai da God ina biga ina berai na tarabogina ke ini rekwei.

^y10:40 Jon 1:28

^z11:1 Luk 10:38-39

^a11:2 Jon 12:3

vonavaghata ivi debei kurisi, ivona bo, “Lasaras na irabobo. ¹⁵Ma tami kubiimi ainuwabiibai da taku ke nani dobunai, iyamna taraboga ina veremi da ami vitumaghana ina rakata. Tavomiiri ma tanae kurina.”

¹⁶Ma Tomas, kana vava sago Didi-mas, na turaturana ivonesi bo, “Peyarita tanae, da Bada yavata tarabobo.”

¹⁷Yesu ku Betani meygina inenekiibau na akova iviiva da Lasaras tupuwina na buba ku kamona iterei da mara ruwamaruwa ikena. ¹⁸Ma Betani da ku Jerusalem na ke ita rabaraba.* ¹⁹Tuna kubiine Jerusalem kamoni Jiu damsi peyarisi ivi piyana da Mata ma Meri nuwanuba ita veresi, iyamna novusi ivi wapai.

²⁰Mata ivi yanei da Yesu ipipisi na ikiibau da ita nepotei ma Meri tuna numiyyai imakai. ²¹Ma Mata, Yesu ivonei bo, “Bada, mikeda tam weni dobunai na novuku ke ita rabobo. ²²Ma akovi da wekarakava aviyavisina God kurina kuni nowi na ina verem.”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Novum ina vomiiri.”

²⁴Ma Mata ivona bo, “Akovi da mara damonai wawaya kudubisi ina vovomiiri na novuku yavata.”

²⁵Ma Yesu ivona bo, “Taku aku rewapanai da raborabobosi ina vomiiri ma bade taku yawasa makamakii nonowina ana veresi. Iyavo kava ini tumaghaneku na namanaki ina rabobo ma kegha da yawasa ina panani. ²⁶Ma iyavo kava itumaghaneku na yawayawasisi ma kanumisi ke meyani ina rabobo. Weni sisiyina kitumaghane bo kegha?”

²⁷Ma Mata ivonei bo, “Bada, weni sisiyina na vonavaghata. Taku aitu-maghanem da tam na God Natuna, ina Vivinevine Wawayina. Ma kunumai kuoru ku dobu.”

Yesu itou.

²⁸Mata, Yesu yavata ivi sisiya ikovi ma murinai ivovira ku numa da Meri ikwatui. Ma gavunai ivonei bo, “Bada ipisi ma tam ivi tarakiyanem.” ²⁹Meri weni sisiyina ivivi yanei na ivomiiri da yaghiyaghinae inae Yesu kurina. ³⁰Ma Yesu na karakava ku meygai ita rui, imapatana Mata ipanani na nani gawarinai imakamakai. ³¹Ma iyavo kava numiyyai Meri itutuviiviyei na ikitai da yaghiyaghinae ikiibau ma damsi ikivini, iyamna inotai da inenae ku karawaga da ita tou.

³²Ma Meri inekiibau Yesu kurina na maghinonai itawotei. Ma ivonei bo, “Bada, tam namada kuta pisi na novuku ke ita rabobo.”

³³Yesu ikitai da itutusiyasiyapa ma bade iyavo kava Meri yavata ipisi na ikitisi da ivivi tutuwana. Ma ivi nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugari. ³⁴Ma ivi tarakiyanesi bo, “Tupuwina na imapatana koterei?” Ma damsi ivonapotei bo, “Bada, kepisi ma tanae da kuna kitai.”

³⁵Ma Yesu matadogana isororo. ³⁶Ma damsi ivona bo, “Kokitai, ina nuwaviina kurina irakata kirakai.”

³⁷Ma viya ivona bo, “Tomowa matapotapotana ivi yawai da ikita, ma kade kovokovoghina da Lasaras ita vonatani da ke ita rabobo?”

Yesu iberai da Lasaras rabobowai ivomiiri.

³⁸Lasaras tupuwina na buba kamoni ma matuketa na wakimiyyai igudui. Ma Yesu ku karawaga inekiibau ma ivi nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugara meyei. ³⁹Ma ivona bo, “Buba guduna kovotabiri.”

* 11:18 Betani da ku Jerusalem na kilomita aroba.

Ma Mata ivona bo, “Bada tupuwina katerei ikena da mara ruwamaruwa ikovi. Namada bowana everaverau.”

⁴⁰Ma Yesu ivona bo, “Namada avonemi ikovi da koni tumaghana na God kana kadara kona kitai.”

⁴¹Ma damsi guduna ivotawei ma Yesu itepa ku kunuma ma ivona bo, “Mamai, aikiikiwem da kivi yaneku.

⁴²Akovi da mara nonowa kiyaneke. Ma debiiyai aisisiya kurim da weni wawayisi imiiriyana na ini yaneku ma ini tumaghana da tam kuvonataweku.”

⁴³Yesu inipowana ikovi na gamo tepanai ikiirara bo, “Lasaras, kekiibau.”

⁴⁴Vaghina ma tomowa raborabobona ere geregerena ivomiiri ma ibaba ikiibau. Ma Yesu ivonesi bo, “Karawaga garasi korupamatawei.”

Wawaye Yesu kana diri itetei da ita kiivunui.

(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Luk 22:1-2)

⁴⁵Iyavo kava ipisi da Meri irurugenari na ikitai da Yesu bera ghamana ibera na peyarisi ivi tumaghane da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ⁴⁶Ma kegha da viya na ivovira Perisi damsi kurisi da Yesu aviyavisina ibera na ivi mamatara. ⁴⁷Tuna kubiine taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi ivi kiidaburana da Sanhidran dughuna ivi kwatuwei. Ma ivona bo, “Nani tomowina Yesu bera ghamaghamasi eberberai na ikikava taberai? ⁴⁸Takitakuy-owe na kana vava ina rakata da wawaye peyarisi ini tumaghane da tuna i kiivavo ma ina kivini. Ma Rome damsi varana ini yane na ina pisi da ita dobu, ita wawaye ma ita Taparoro Numana ina gwaramutui.”

⁴⁹Ma nani dughuna kamoni tomowa sago kana vava Kayapas, tuna nani madeghinai na taparoro badana ghamana. Ivona bo, “Tami neghaneghami. Ke sago aviyavisina

kotakovi. ⁵⁰Konotai, ibiibai da wawaye sago kava ina rabobo ita wawaye kubiisi da ita dobu ke ina gwaramutui.”

⁵¹Weni sisiyina na ke tuna mani ina nota iti sisiyei. Nani madeghinai tuna taparoro badana ghamana, tuna kubiine sisiyina God gwabinai iviia ma ivonakiiyaragha da Jiu damsi kubiisi na Yesu ita rabobo. ⁵²Ma ke nani dobuna damsi kava ma bade God natunatuna dobu ku kudubina kamoni emakamakai na ti yavata ini kiisagosi da dam sago.

⁵³Tuna maranai Jiu babada Sanhidran kamoni ivi karei da Yesu kana diri itetetei da iti raboboi. ⁵⁴Tuna kubiine Yesu ivi karei da ke debiiyai ita bababa Jiu damsi kamosiyai. Ikiibau ku meyangai sago kana vava Epraim, tuna warere ririnai. Ma nani dobunai kana kivikivina yavata imakai.

⁵⁵Gisina kava Jiu damsi i kaporagha marana iti karei, kamna kana vava Pasova, wawaye peyarisi Israel kamoni igheghae ku Jerusalem da ita konuwa, ita vovunagha meyesi ma muriyai da kaporagha. ⁵⁶Ma wawaye peyarisi na ikitakitavirevire ma ivivi tarakiiyana Yesu kubiine. Taparoro Numana garina kamoni ivivi miiriyana ma ivonavona bo, “Ikikava konotanotai? Mikedake ita pisi weni kamna kubiine bo?” ⁵⁷Ma taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi wawaye ivonesi da iyavo kava Yesu ita kitai na iti akovisi da tuna ita paniya.

Meri oira ghabughabuna Yesu ku kaena itepoi.

(Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

12 Mara miikovimasago imakamakai da Pasova kamna iti karei ma Yesu inae ku Betani, Lasaras kurina. Tuna wawayina irabobo ma Yesu ivi yawai. ²Lasaras ina numiiyai Yesu ina kam ivovunaghi.

Mata wawaya kii vavai iyepa na iveresi. Ma Lasaras na Yesu ririnai imakai da yavata ikamkam. ³Ma Meri na diudeu iviyya, kamona na oira ghabughabuna miiyanina irakata kirakai. Ikavarapiyei da Yesu ku kaena itepoi ma uyawinai kaena ikiikiipupuni. Ma oira ghabuna na numa kamona inunui.† ^{b4}Ma kana kivikivina sago, Judas Iskariyot tuna mara sago Yesu ini wawanei, ke iti vaghinei ma ivona bo, ⁵“Weni oirina miiyanina irakata kirakai, ruvana da wawaya madegha sago ita biga na kana miiya. Kati gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kata veresi.” ⁶Weni nakanani ivi sisiya na ke moyamoyakisi iti kamyuyuwesi kubiine. Tuna Yesu kana kivikivina i mane kutuna kana koyakoyagha ma bade tuna na yapiyapina da mara nonowa mane nevanavana iviiviitawe.

⁷Ma Yesu ivona bo, “Ita wavine kevotei da ina kayowanai ina berai. Aku rabobo marana itupo tuna kubiine evovovunaghiku.‡ ⁸Moyamoyakisi na mara nonowa yavata kona makai ma taku na ke mara gurina da yavata tamakai.”^c

Jiu babadisi Lasaras kana diri itetei da ita kiivunui.

⁹Koroto ghamana ivi yanei da Yesu tuna Betani meyaginai na ivi neyana, ke tuna kava kurina ma bade i kayowana da Lasaras ita kitai, iyamna wawayina irabobo ma Yesu iberai da ivomiiri. ¹⁰Tuna kubiine taparoro babadisi i

babada Lasaras kana diri itetei da Yesu yavata ita kiivunusi, ¹¹iyamna aviyavisina itupuwa Lasaras kurina iberai da wawaya peyarisi Yesu ivivi tumaghane ma taparoro babadisi ivovoteresi.

Yesu irui ku Jerusalem.

(*Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:28-40*)

¹²Mara itom na wawaya sisiya ivi yanei da Yesu ipipisi ku Jerusalem. Ma Pasova kamna kubiine na koroto ghamana Jerusalem kamona. ¹³Ma ti damsai yapi rugurugusi iyuna ma Yesu iverupotei. Ma ikiikiirara bo, “Hosana! Kaigheghenim!”^f Tam Bada avanai kepipisi! God ini biibiinim, tam Israel akii Kiivavo!”^d

¹⁴Muriyai da ku Jerusalem ita rui na Yesu donki votuna ku tepana igeru. Ikiyava giruma katamana ivona na nakanani itupuwa. Igiruma bo, ¹⁵“O Zayon kwanatuna, ke kona yabumana.

Kokita, ami kiivavo epipisi, tuna donki votuna tepanai igeru.”^e

¹⁶Weni berasi ituputupuwa na kana kivikivina iyamna ke ita vii bubuni. Ma karakava Yesu ita rabobo ma ita vom-iiri da kana kadara iti debei na nani murinai kana kivikivina inotapanani da weni berasi ti mani iberaberi na giruma katamana ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa.

¹⁷Iyavo kava matasiyai ikitai da Yesu, Lasaras ikwatui da karawagai ivomiiri

†**12:3** Diudeuna na 500 milalita ruvana.

‡**12:7** Jiu damsai i kiki da oira ghabughabunai wawaya raborabobosi tupuwisi evovovunaghi dogosi kubiine. Ma Meri ke itakovi da Yesu gisina kava ina rabobo. Weni berana Meri iberai na ina vigheghena ma ina vokavakavara Yesu kurina. Ma bade ivi kiikiiwei da novuna Lasaras irabobo ma ivi yawai.

^f**12:13** Hosana iyamna ‘God tavokavakavari’

^b**12:3** Luk 7:37-38 ^c**12:8** Deut 15:11 ^d**12:13** Psa 118:25-26

^e**12:15** Zech 9:9

na sisiyina ivi rakati. ¹⁸Tuna kubiine koroto ghamana ikiibau da iverupotei, iyamna bera ghamana iberai na sisiyina namada ivi yanei. ¹⁹Ma Perisi damsai ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Weni tuna ke kovokovoghina avi taberai. Kok-itai, dam kudubina ekivikivini.”

Grik damsai viya Yesu ita kitai.

²⁰Ma iyavo kava namada ipisi ku Jerusalem da Pasova kamna kamoni ita vokavakavara ma kamosiyai viya na Grik damsai. ²¹Ma ti damsai inae Piripo kurina (tuna ina kwanatu Bet-saida, Gariri dobunai). Ma ivi nowi kurina, ivonei bo, “Bada, akii kayowana da Yesu kata kitai.”

²²Ma Piripo inae da Anduru ivonei ma ivi ruwa inae da Yesu ivi akovi. ²³Ma ivonapotesi bo, “Marana ipisi da Wawaya Natusi kana kadara ini debei. ²⁴Vonavaghata avonavonemi, pei kuna dogoi ku dowana na ina tupuvurana ma wadubona ina rabobo da vuna ina ghae. Ma vuna na peina ina terei da ina peyari. Ma pei ke kuna voni na ke kovokovoghina da ina peyari, patana da sago kava. ²⁵Wawaya iyi ina yawasa dobuwai ina vivinuwabiibiyai na ini wapai. Ma iyi ina yawasa dobuwai ina vere meyei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina ina panani.^f ²⁶Wawaya iyi ekayokayowei da tuna aku bigabiga na ina kiviniku da taku imapatana ana makamakai na tuna gwabikuwai. Ma ina biga kubiiku na aku Mamai ini ghegheni.”

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.

²⁷“Ma wekarakava na ainuwapoya kirakai ma aviyavisina ana vonei? Ata vona bo, ‘Mamai, kevowaguku da

weni marana kamoni vokwarakwara damina ke ana viiya.’ Ma kegha, weni marana kubiine na apisi ku dobu. ²⁸Mamai, kam kadara kevi debei ku dobu da wawaya ina kitai.”

Ma kunumai wawaya gamona sago ivona bo, “Kaku kadara namada avi debei ma bade ani debe meyei.”

²⁹Ma koroto ghamana nani dobunai imiimiiri na gamona ivi yanei. Ma viya ivona da warikewaye, ma bade viya ivona da aneya ivi sisiya kurina.

³⁰Ma Yesu ivona bo, “Nani gamona ivi sisiya na ke taku kubiiku ma tami kubiimi. ³¹Marana inekiibau da God wawaya dobuwai ini tupaviresi ma ini wavusi da berabero iberai. Ma bade weni dobuna kana kiivavo ina rewapana ina kutawei.[§] ³²Ma taku na wawaya ina ruepiku ku kiidamo na ana berai da wawaya peyarina ana tinariyesi kuriku.” ³³Weni nakanani ivi sisiya na ivi debei da tuna ikikava ina rabobo.

³⁴Ma nani korotona ivonapotei bo, “Moses ina vonaviyoyovana kamoni ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina na ina makii nonowa. Ma avi kubiine kevonavona da Wawaya Natusi ina ruepai? Ma bade Wawaya Natusi na iyai?”^g

³⁵Ma Yesu miibiyai ivonesi bo, “Wawaya nubakutuwa kamoni ina bababa na ke itakovi da mike enenae. Tuna kubiine yasegana gwabimiyai emakamakai na kobaba, iyamna gisina kava ma yasegana koni wapai da nubakutuwa ina kamowanimi. ³⁶Yasegana gwabimiyai na ami vitumaghana kurina koterei da tami na yasegana natunatuna.” Yesu ivi sisiya ikovi na inekuyowesi. Ma nani murinai na iveraveruvuvuresi.

[§]12:31 Ivona bo, ‘weni dobuna kana kiivavo’ na Seitan isisiyei.

^f12:25 Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33

^g12:34 Psa 110:4; Isa 9:7; Ezek 37:25; Dan 7:14

Wawaya Yesu ke ita vivitumaghane.

³⁷Namanaki da Yesu matakira ghamaghamasi wawaya maghinosiyai iberaɗi da ikitai ma patana da ke ita vivitumaghane. ³⁸Peroveta Aisaya aviyavisina igiruma da ita tupuwa na etuputupuwa. Ivona bo, “Bada, am sisiya kaiyonayonei ma wawaya ke ita vivitumaghane.

Ma am rewapana kuvi debei kurisi ma patana da akovim ke ita viiviyi.”^h

³⁹Tuna kubiine damsi ke iti tumaghana. Ma bade peroveta Aisaya igiruma bo,

⁴⁰“Matasi ikiipotai,

ma nuwanuwasi igudui da ke kovokovoghina ita kita, ma ke kovokovoghina da sisiya iyamna itakovi.

Ma Bada ivona bo,

“Tuna kubiine damsi ke ita miiritavire kuriku da ati yawasisi.”ⁱ

⁴¹Aisaya namada Keriso ere kadakadarina ikitai, tuna kubiine nakanani igiruma.

⁴²Ma Jiu damsi ipeyari kirakai Yesu ivi tumaghane ma kamosiyai na i babada viya yavata. Ma ke ita kayokay-oweɗi da i vitumaghana iti debei, iyamna Perisi damsi iyabuyabumanesi. Iti matara da Yesu itumaghane na kii gawara kiki numana kamonaɗi iti wapai ma iti kiibu tuwanonowisi. ⁴³Ti na ke ita notai da God iti gheghenisi, tuna na bera ghamana. Ma i kayowana ghamana da wawaya iti gheghenisi.

Yesu ina sisiya ini wavusi da ti na berabero wawayisi.

⁴⁴Yesu gamo tepanai ivi sisiya, koroto ghamana ivonesi bo, “Wawaya iyi itumaghane ku na ke taku kava ita vivitumaghane ku ma wawayina ivonataweku

na tuna yavata. ⁴⁵Ma taku ekitakitiku na bade wawayina ivonataweku ekitak- itai. ⁴⁶Taku na dobu kana yasegana, tuna kubiine apisi. Ma iyavo kava itumaghane ku na ke nubakutuwa kamonaɗi ita makamakai. ⁴⁷Wawaya iyi aku sisiya ivi yaneɗi ma ke ita vovotekatekeɗi na ke taku aku biga da ani tupavirei. Apisi ku dobu na ke wavy ana vereɗi ma viyawasina kubiine. ⁴⁸Ma iyavo kava taku ibareku ma aku sisiya ibareɗi, mara damonaɗi wawaya sago ini tupaviresi ma kovogha ina veresi, iyamna namada vonavaghata ke iti vaghineɗi. Ma tuna ini debei da ti na berabero wawayisi, ⁴⁹iyamna avi sisiya na ke taku aku rewapanai, ma Mamai ivonataweku, tuna ivoneku da ikikava ati sisiya ma aviyavisina ati sisiyei. ⁵⁰Tuna kubiine aviyavisina Mamai ivoneku na tuna kava aisisiyei ma akovi da nani sisiyisi wawaya ini nowesi da yawasa makamakii nonowina ina panani.”

Yesu kana kivikivina kaesi ikowa.

13 Mara ita tom na Pasova kamna kana mara, ma Yesu iakovi da ina mara ipisi da dobu ita kuyoweɗi ma ita ghae ina Mamai kurina. Kana kivikivina kurisi ina nuwaviina irakata, tuna kubiine wekarakava ina nuwaviina vaghata ini debei kurisi.

²Ravi ipika, ikamkam ma nani kamonaɗi na namada Saimon Iskariyot natuna Judas nota berona Devil gwabinai iviyya da Yesu iti wawaneɗi. ³Ma Yesu iakovi da ina Mamai rewapana ivereɗi da bera kudubina iti badei. Ma bade iakovi da tuna God gwabinai ioru ma ina vovira kurina. ⁴Tuna kubiine kam kamonaɗi ivomiiri da tepana garana ivotaweɗi ma kiipupuna iviyya da borinai ikuni. ⁵Muriyai na okowa ku dabira itepoi ma ivi karei da kana kivikiv-

^h12:38 Isa 53:1 ⁱ12:40 Isa 6:10

ina kaesi ikowakowa ma ikiikiipupuna.
⁶Ma ipisi Saimon Pita kurina na Saimon Pita ivona bo, “Bada, avi kubiine kaeku kuna kowai?”

⁷Ma Yesu ivonapotei bo, “Aviyavisina wekarakava aberabera na ke kutakovi da avi kubiine. Ma karakava da kunakovi.”

⁸Ma Pita ivona bo, “Kegha Bada, ke kaeku kuna kowai.”

Ma Yesu ivonapotei bo, “Kaem ke ana kowai na tam na ke kaku kivikivina.”

⁹Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, nakanani na ke kaeku kava ma imaku ma gayamiku yavata kuna kowai.”

¹⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya namada ivi yeka na kaena kava ina kowai, iyamna tupuwina na biibiina. Ma tami peyarimi na yagharimi ma kamomiyai wawaya sago kava na kegha.” ¹¹Yesu iakovi da meni wawayina ini wawanei, tuna kubiine ivona bo, “Ke peyarimi na yagharimi.”

¹²Ma kaesi ikowa ikovi na kana gara ikote meyei, ma ivovira da kana ku gawara. Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Kade koakovi da aviyavisina kurimi aberai?” ¹³Tami kovonavoneku da taku na ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku. Ma kovona bubuna, taku na nakanani. ¹⁴Ma wekarakava taku ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku kaemi akowa na tami bade nakanani turaturami kaesi kona kowa. ¹⁵Taku vibeyebeyena biibiina aberai da kokitai. Ma tami bade nakanani koni boneboneku. ¹⁶Vonavaghata avonavonemi da bigabiga wawayina ina bada ke ina ghekuyowei. Ma yonayona ke meyani ina ghe kirakai da wawaya iyai

ivonavonatawei na ina ghekuyowei.^k
¹⁷Wekarakava akovina koviiya da weni berasi kota berai. Kona berai na God ini biibiinimi.”

¹⁸“Weni sisiyisi na ke peyarimi ata vonavonemi. Avinemi da kaku kivikivina ma akova bubunimi da tami ikikava wawayimi. Ma kegha da giruma katamana kamonai igiruma da wawaya sago parawa yavata kani vogime na tuna wawayina ini ghaviyeku. Ma marana enenekiibau.^l
¹⁹Karakava berana ina tupuwa na namada avi akovimi. Ma kona kitai da aviyavisina avonemi ina tupuwa na koni tumaghana da taku na God ina Vivinevine Wawayina.
²⁰Vonavaghata avonavonemi da wawaya iyai aku yonayona wawayina ini kiikiiwei na taku bade ikiikiiweku. Ma iyai ini kiikiiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata ikiikiiwei.”^m

Yesu ivi akovisi da wawaya sago ini wawanei.

(*Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23*)

²¹Yesu ivi sisiya ikovi na nuwanuwana idugari ma nuwapoya ivi kirakiiyei da debiiyai ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi da kamomiyai na wawaya sago ini wawaneku.”

²²Ma kana kivikivina ivi kitavonevoneyana ma nuwanuwasi ivivi tetei da iyi weni berana ina berai. ²³Ma kana kivikivina sago na Yesu ina nuwaviina ghamana. Ma tuna wawayina na ririnai imakamakai, ²⁴ma Saimon Pita gayamina irutawei kurina ma ivona bo, “Kevi tarakiiyane na iyi evonavonei.”

^j13:12 Luk 22:27 ^k13:16 Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 15:20 ^l13:18 Psa 41:9

^m13:20 Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16

²⁵Ma tomowina ivi rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, wawayina na iyai?”

²⁶Yesu ivonapotei bo, “Weni parawina ku redu ana kiikutuvi na wawaya sago ana verei. Wawayina na tuna.” Nani murinai parawa iviia ikiikutuvi ma Saimon natuna Judas Iskariyot iverei. ²⁷Ma Judas parawa iviiviini na Seitan itowatepani da ivi badei. Ma Yesu ivona bo, “Kevi yaghiyaghina. Aviyavisina kenotanotai da kuta berai na wekarakava keberai.” ²⁸Ma nani kamna kamoni ke sago iyi itakovi da avi kubiine Yesu weni nakanani Judas ivonei. ²⁹Viya inotai da Yesu ivonei da vavai ita gimara bo wawaya moyamoyakisi mane ita veresi, iyamna Judas na i mane kana koyakoyagha.

³⁰Ma vaghina Judas parawa ivopotei ma numa ikiibutawei da ku nubakutuva irui.

Yesu sisiya bagibagina vuna iveresi.

³¹Judas ikiibau inae ma nani murinai Yesu ivona bo, “Marana inekiibau da taku Wawaya Natusi kaku kadara ani debei. Ma bade aviyavisina ina tupuwa kuriku na God kana kadara ini debei. ³²Ma nani berasi wekarakava ina tupuwa na bade taku God Natuna kaku kadara ini debei. ³³Natunatuku, ke mara gurina ma ana kuyowemi. Ma Jiu babadisi ikikava avonesi na tami bade nakanani avonavonemi. Kona kita kaviku iyamna mike ana nae na tami ke kovokovoghina da kona kiviniku.ⁿ ³⁴Tuna kubiine sisiya bagibagina vuna avereveremi. Kovi nuwaviinavirana. Ikikava taku nuwanuwami aviiviya, tami bade nakanani kovi nuwaviinavirana.^o ³⁵Ma kamomiyai koni nuwaviina

na wawaya peyarisi inakovi da tami na kaku kivikivina.”

Yesu ivi debei da Pita ini bero.

(*Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34*)

³⁶Ma Saimon Pita ivi tarakiiyana bo, “Bada, mike kenena?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “Mike anenae na tam wekarakava ke kovokovoghina da kuna kiviniku. Ma karakava da kuna kiviniku.”

³⁷Ma Pita ivi tarakiiyana bo, “Bada, avi kubiine ke wekarakava ana kivinim? Aku yawasa anuwatawei da tam kubiim ana rabobo.”

³⁸Ma Yesu ivonapotei bo, “Vona bubuna bo kegha da am yawasa kuna nuwatawei kubiiku? Vonavaghata avonavonem, muriyai da kokoreko ina tou na tam mara aroba kuni bero da ke kutakoviku.”

Yesu na keta ina Mamai kurina.

14 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Ke koni nuwapoya kirakai. Namada God koitumaghane ma bade taku yavata kovi tumaghaneku. ²Aku Mamai ina numa kamoni na gawara ipeyari kirakai, ma ani nao da kami gawara ana vovunagha. Mikedda ke nakanani na namada ati akovimi. Ke ata vivibero, vonavaghata aisisiyei. ³Ana nae, kami gawara ana vovunagha ina kovi ma murinai ana vovira na ana rutinimi da yavata tanae. Ma meni dobunai ana makamakai na mara nonowa tami na taku yavata tamakai. ⁴Ma namada koakovi da mike anenae, ma bade ikikava nani ku dobuna kota nae na ketana namada koakovi.”

⁵Ma Tomas ivona bo, “Bada, ke katakovi da mike kenena, tuna kubiine ikikava nani ketana kanakovi?”

ⁿ13:33 Jon 7:34 ^o13:34 Jon 15:12, 17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina ketana na taku. Taku na keta, ma taku na vonavaghata, ma taku na yawasa. Taku tepakuwai da wawaya aku Mamai kurina ina nae, ke sago keta kana viruwa ita makamakai. ⁷Kotakova bubuniku na bade aku Mamai kotakova bubuni. Ma aku Mamai akovina na karako weni maranai koviiviyi ma bade matamiyai kokitakitai.”

⁸Ma Piripo ivona bo, “Bada, am Mamai kevi debei kurikai da kana kitai. Tuna kava kakayokayowei.”

⁹Ma Yesu ivonapotei bo, “Piripo, tam na ikikava? Patana da ke kutakovi da taku iyai, bo? Namadani kava yavata tamakii patapata na kutakova bubuniku. Ma iyavo kava taku ikitiku na bade aku Mamai ikitai. Avi kubiine kuvona bo, ‘Am Mamai kevi debei kurikai?’ ¹⁰Kitumaghana bo kegha da taku na mara nonowa aku Mamai gwabinai, ma bade aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai emakamakai. Weni sisiyisi avonavonemi na ke taku mani aku sisiya ma aku Mamai gwabikuwai ina biga eberaberi na aisisiya. ¹¹Aku sisiya kovi tumaghane, avonavonemi da taku ma aku Mamai na sago. Ma bade bera ghamaghamasi aberai na tuna yavata ivi matakira kurimi da koti tumaghana. ¹²Ma vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na aviyavisina aberaberi na ti yavata nakanani ina berai. Ma bade ku tepana i bera ina peyari ma ina rakata kirakai, iyamna anenae aku Mamai kurina. ¹³Avakuwai koni nowi na ana berai kubiimi da taku tepakuwai aku Mamai kana kadara ina rakata. ¹⁴Aviyavisina peyarina avakuwai koni nowi na ana berai.”

Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da Kanuma Vovokaravina ina vonatawei.

¹⁵Yesu ivonesi bo, “Nuwanuwaku kona viini na aku sisiya bagibagisi kona votekatekei. ¹⁶Ma aku Mamai kurina ani nowi da wawaya sago ina vonatawei kurimi da mara nonowa gwabimiyai ina makamakai ma ina vivi vitemi. ¹⁷Wawayina na Kanuma Vovokaravina ma mara nonowa vonavaghata ina vividebei kurimi. Ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke kovokovoghina da Kanuma Vovokaravina ina viiya, iyamna ke itekwekwai ma eveyaveyiyei. Ma tami na namada wawayina koakovi iyamna kamomiyai emakamakai ma bade karakava gwabimiyai ina runuma.”

¹⁸“Ke ana nae vaghata da tami nakanani ma kami koyakoyagha kegha. Ana vovira kurimi. ¹⁹Ke mara gurina ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke ina kita meyeku. Ma tami kava na kona kitiku. Ma taku yawayawaku kubiine na tami bade yawasa kona panani. ²⁰Aku rabobo murinai na ana vovira kurimi. Kona kita meyeku na nani maranai damina kona viiya da taku na aku Mamai gwabinai, ma tami na taku gwabikuwai, ma bade taku na tami gwabimiyai.”

²¹“Wawaya iyai aku sisiya bagibagisi iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviyya. Nuwanuwaku kuna viiya na aku Mamai nuwanuwam ina viiya. Ma bade taku nuwanuwam ana viiya da ana rumatara kurim.”

²²Ma Judas sago (tuna ke Judas Iskariyot ma Judas bogiiyai) ivona bo, “Bada, avi kubiine kekayokayowei da kuna rumatara kurikai, ma ke dam kudu-bina kurisi?”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya iyai aku vibeyebeyena iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviia. Ma aku Mamai wawayina nuwanuwana ina viia. Ma taku aku Mamai yavata kana nae kurina da gwabinai kana makii patapata. ²⁴Meni wawayina nuwanuwaku ke ita viiviiya, tuna wawayina na aku vibeyebeyena ke ita vovotekatekei. Weni sisiyina avonavonemi koiyanei na ke taku aku sisiya ma aku Mamai ina sisiya, tuna ivonataweku da apisi.”

²⁵“Wekarakava na yavata tamakamakii patapata ma kamomiyai na weni sisiyisi kudubina avonavonemi. ²⁶Ma aku Mamai avakuwai kami vivita ina vonatawei, tuna na Kanuma Vovokaravina. Tuna bera kudubina ini beyebeyemi, ma bade ini akovimi da aviyavisina aisisiyei kurimi na ke koni notawapei.”

²⁷“Ke koni nuwapoya kirakai ma ke kona yabumana. Nuwanuba kamomiyai ina makai. Aku nuwanuba avereveremi. Ma weni nuwanubana na ke dobu kana nuwanuba nakanani. ²⁸Namada avi akovimi ikovi da ana nae ma bade ana vovira kurimi. Tami nuwanuwaku kota viia na koti nuwabiilbai da taku anenae aku Mamai kurina, iyamna aku Mamai na ighe kirakai, ke taku nakanani. ²⁹Wekarakava avonavonemi ma muriyai da berasi ina tupuwa. Ina tuputupuwa kona kitakitai na koni tumaghaneku. ³⁰Aku mara ke ita guri da ani sisiya kurimi, iyamna weni dobuna kana kiivavo epipisi.** Ma tuna ina rewapana ke kovokovoghina da taku ina ghekuyoweku. ³¹Ma kegha da dam kudubina dobuwai akova ina viia da aku Mamai nuwanuwana aviiya, tuna kubiine ina kayowana kava ana berai.”

“Vaghina, kovomiiri ma tanae.”

Greipi uravina miibiina.

15“Taku na greipi uravina kunukununa vaghata ma aku Mamai na vao kana koyakoyagha. ²Ma meni raghana ke ita amame na ina kiiyaraghatawei. Ma bade meni raghana iamame na ina kuya bubuni da ina ruyaghari na iname kirakai. ³Ma tami na aku vibeyebeyena kovi tumaghanei, tuna kubiine namada ami yawasa na yagharina. ⁴Gwabikuwai komakai ma bade taku gwabimiyai ana makai, iyamna ke kovokovoghina da greipi raghana ita kiiyaraghatawei da tuna mani ita makii duma da itame. Nakanani bade gwabikuwai kota turataweyana na ke kovokovoghina da kotame.”

⁵“Taku na greipi uravina kunukununa ma tami na ragharaghana. Meni wawayina gwabikuwai ina makai, ma bade taku gwabinai ana makai na iname kirakai. Iyi tam gwabikuwai kuna turataweyana na ke sago aviyavisina kuni tupuwi. ⁶Meni wawayina ke gwabikuwai ina makai, tuna nakanani ma greipi raghana ikiiyaraghatawei ma itawei da ina poki. Ma ragharaghasi pokipokisi wawayina ina yuna da ku keyama karakaratina ini tawetaweyana da ina karai. ⁷Ma gwabikuwai kona makai ma vonaku kona vokikini ma koni nowi na aviyavisina kokayokayowei na aku Mamai ina veremi. ⁸Ma koname kirakai na koni debe meyemi da tami na kaku kivikivina vaghata. Nakanani kona berai na aku Mamai kana kadara ina rakata. ⁹Ikikava aku Mamai nuwanuwaku iviia, nakanani nuwanuwami aviiya. Ma tami na aku nuwaviina kamonai

**14:30 Dobu kana kiivavo na Seitan.

komakai, ke kona kiibutawei. ¹⁰Ma ikikava taku aku Mamai ina sisiya bagibagisi avotekatekei da ina nuwaviina kamonai amakamakai na tami bade nakanani, aku sisiya bagibagisi kona votekatekei da tami aku nuwaviina kamonai kona makai.”

¹¹“Weni tuna avonavonemi da aku nuwabiibai damina kona viiya, da tami yavata koni nuwabiibai. Ma nani nuwabiibiina nuwanuwami ini tupoi. ¹²Ma aku sisiya bagibagina na weni, ikikava taku nuwanuwami aviya na bade nakanani kovi nuwaviinavivirana.^p ¹³Nuwaviina ghamanakina na weni, meni wawayina kwina kubiine ina rabobo na tuna wawayina ina nuwaviina irakata kirakai. ¹⁴Ma aku sisiya kona votekatekei na tami na turaturaku. ¹⁵Wekarakava na ke ata vonavonemi da tami na aku bigabiga wawayimi, iyamna bigabiga wawayisi i bada aviyavisina eberaberi na ke itakovi. Ma tami na avonavonemi da turaturaku, iyamna aku Mamai ina bera kudubina avi damani kurimi. ¹⁶Ma ke tami kota vineku, taku tami avinemi da kona kiibau ma koname da amemi ina makii nonowa. Nani maranai aviyavisina kona kayokayowei na avakuwai aku Mamai kurina koni nowi na ina veremi. ¹⁷Aku sisiya bagibagina kurimi na weni, kovi nuwaviina bubuna.”

Wawayi, Yesu kana kivikivina ina baresi.

¹⁸Yesu ivona bo, “Wawayi dobuwai ina babaremi na konotai da kunona na taku ikiibareku. ¹⁹Ami dobu vaghata dobuwai ita makamakai na wawayi ita kayowana kirakiyemi. Ma tami na ke weni dobuna ina wawayi, iyamna taku

dobu kamonai avinetawemi. Tuna kubiine na dobu ina wawayi ebaremi. ²⁰Ami nota evovira da aku sisiya ikikava aterei kurimi na kona notai. ‘Biga kana kavakavara wawayina ke ina ghae da ina bada ina ghekuyowei.’ Taku ikikava itupaketowaneku na bade tami nakanani ini tupaketowanemi. Ma ikikava aku vibeyebeyena iviia na bade nakanani tami ami vibeyebeyena ina viiya.^q ²¹Tami na kaku kivikivina kubiine na wawayi ini tupaketowanemi, iyamna ti na God ke itakovi ma tuna ivonataweku ku dobu. ²²Mikeda ke ata pisi da ati sisiya kurisi na i berabero wavuna ke ita kavari. Ma avi sisiya kurisi, tuna kubiine ke sago iyai ina vona bo, ‘Tokai weni berasi kabereberi na ke katakovi da tuna na berabero.’ ²³Ma iyavo kava taku ebareku na bade aku Mamai ebarei. ²⁴Mikeda taku bera ghamaghamasi ke ata berai na wawayi i berabero wavuna ke ita kavari. Ma nani berasi gwabisiyai aberai na ke sago wawayi dobuwai nakanani ita berai. Wawayi bera ghamaghamasi matasiyai ikitai ma kegha da taku aku Mamai yavata ebarekai. ²⁵Giruma katamana kamonai weni berasi namada ivi sisiyeyi na itupuwa. Ivona bo, ‘Ke sago aviyavisina gigituna ma ibareku.’”^r

²⁶“Ma kami Vivita na ana vonatawei kurimi. Tuna na Kanuma Vovokaravina ma vonavaghata ina vividebei kurimi. Tuna na aku Mamai gwabinai ina pisi ma kubiiku ini mamatara. ²⁷Ma tami bade kubiiku nakanani koni mamatara, iyamna karena da ku damona na tami gwabikuwai ma bera peyarina matamiyai kokitai da koni mamatarei.”

16 Yesu ivonesi bo, “Weni sisiyisi avonavonemi da ami vitumaghana ke ina peku. ²Mara karakava

^p15:12 Jon 13:34, 15:17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

^q15:20 Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 13:16

^r15:25 Psa 35:19, 69:4

epipisi da kiki numasi kamosiyai ini ki-ibu tuwanonowimi. Ma wawaya ini ki-ivunuwanemi na ina notai da God ina biga eberaberai. ³Weni berasi ina bera-ri kurimi iyamna taku ma aku Mamai yavata ke itakovikai. ⁴Ma weni sisiyisi wekarakava avonavonemi da maranai weni berasi kurimi ina tuputupuwa na ami nota ina vovira da aviyavisina aisisiyei na kona notai. Ma rorova ke ata vonemi da weni berasi ina tupuwa, iyamna yavata tamakamakii patapata.”

Kanuma Vovokaravina ina bera.

⁵“Ma karako na ana voteremi ma wawayina ivonataweku ku dobu na ana vovira kurina. Ma kamomiyai ke sago iyai iti tarakiiyaneku bo, ‘Mike kuna nae?’ ⁶Ma avonemi da ana nae na koinuwapoya kirakiiyei. ⁷Ma vonavaghata avonavonemi da tami ami bi-ibiina kubiine na ana nae. Ke ana nae na kami Vivita ke ina pisi, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma ana nae kubiine na ina pisi, iyamna wawayina na taku ana vonatawei kurimi. ⁸Ina pisi na wawaya dobuwai ini debesi da ti na berabero wawayisi. Ma ini akovisi da avi berasi na maninisi God ku matana. Ma bade ina vonesi da mara sago God ini tupaviresi. ⁹Ini debesi da i berabero ghamanakina na weni, taku ke ita vivitumaghaneku. ¹⁰Ma anenae aku Mamai kurina da ke kona kitiku na Kanuma Vovokaravina wawaya ini akovisi da bera maninisi God ku matana na ikikava. ¹¹Ma bade ina vonesi da mara sago God ini tupaviresi, iyamna namada ivonaki-iyaragha da weni dobuna kana kiivavo wavu iviyya ma kovogha ina panani.”

¹²“Aku kayowana da wekarakava sisiya ipeyari ati damani kurimi ma tami ke kovokovoghina da kudubina kona vii yavui. ¹³Ma Kanuma Vovokaravina na vonavaghata ina vividebei. Tuna ina pisi kurimi na ini vitemi da

vonavaghata kudubina konakova bubuni. Aviyavisina gwabikuwai iyanei na tuna kava ini damani ma ke tuna mani ina nota ina veremi. Ma aviyavisina karakava ina tupuwa na namada ini akovimi. ¹⁴Vonavaghata gwabikuwai ina viiya na ini damani kurimi da kaku kadara ini debei. ¹⁵Aviyavisina peyarina aku Mamai rapenai na bade taku rapekuwai. Tuna kubiine avona da vonavaghata gwabikuwai Kanuma Vovokaravina ina viiviiya na ini damadamani kurimi.”

Yesu kana kiviivina nuwapoya ina voterei ma ini nuwabiibai.

¹⁶“Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma kona kita meyeku.”

¹⁷Ma kana kiviivina kamosiyai ivivi tarakiiyana meyesi bo, “Avi kubiine ivona bo, ‘Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma kona kita meyeku?’ Ma bade avi kubiine evonavona bo, ‘Ana nae aku Mamai kurina.’” ¹⁸Ma damsi patana da ivivi sisiya bo, “‘Ke mara gurina’ na iyamna avai? Weni sisiyisi na avi kubiine na ke damina kata viiviiya da aviyavisina isisiyei?”

¹⁹Ma Yesu namada i nota iakovi, tuna kubiine ivonesi bo, “Akovi da koti tarakiiyaneku. Avonemi da gisina kava ma maghighiku koni wapai ma bade avonemi da ke mara gurina ma kona kita meyeku. Ma nani sisiyisi kokayokayowei da iyamna kotakovi bo? ²⁰Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina ina tupuwa kuriku na wawaya peyarisii ini nuwabiibii kirakiiyei. Ma tami na kona tusiyasiyapa. Koni nuwapoya kirakai ma kegha da murinai ami nuwapoya ina kovi ma koni nuwabiibai. ²¹Tuna na nakanani ma wavine

vituwa kubiine ita vivivowavowa ma ita vovokwarakwara. Ma natuna ini tuwei murinai na ina vokwarakwara ina kovi ma ini nuwabiibii kirakai, iyamna natuna ivi tuwatawei ku dobu. ²²Ma tami nakanani damina koviiviiya, wekarakava na koinuwapoya. Ma gisina kava ana kita meyemi na koni nuwabiibii kirakai. Ma nani nuwabiibiina ke sago iyai ina viitawei.” ²³“Vonavaghata avonavonemi, nani maranai aviyavisina kona kayokayowei na ke taku kuriku ma aku Mamai kurina koni nowi. Avakuwai maninina aku Mamai kurina koni nowi na ina veremi. ²⁴Ke meyani da avakuwai koti nowi tovana. Ma karako na avakuwai koni nowi na ina veremi da ami nuwabiibai ina rakata kirakai.”

Yesu dobu ina bera kudubina ina ghegavovori.

²⁵“Weni sisiyisi kudubina na miibiiyi avivi sisiyei. Ma mara epipisi da ke nakanani ani sisiya. Tuna maranai aku Mamai ana vivisisiyei na sisiya maninina ana terei kurimi. ²⁶Nani maranai na avakuwai koni nowi. Avonavonemi da wekarakava tami mani koni nowi aku Mamai kurina, ke taku ani nowi kubiimi. ²⁷Tami nuwanuwaku koviiya ma kovi tumaghaneku da taku God gwabinai aoru. Tuna kubiine aku Mamai nuwanuwami iviiya. ²⁸Aku Mamai gwabinai aoru ku dobu, ma dobu ana kuyowei na ana vovira ana ghae aku Mamai kurina.”

²⁹Ma kana kivikivina ivona bo, “Wekarakava na vaghina, am sisiya na yagharina ma ke kuta vivimiiba. ³⁰Wekarakava na kakova bubuni da tam bera kudubina kuakova yavui. Muriyai da wawaya i nota gavugavusi iti tarakiyanem na tam namada kuakovi da kevonavonapotesi. Tuna

kubiine kaitumaghanem da tam God gwabinai kupisi.”

³¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wekarakava na koitumaghaneku, bo? ³²Ma mara iututuriyariya da namada iututanita da koni verubogebogeyanemi ami ku numa. Kudubimi kona verukuyoweku. Ma kegha da ke ina kiku kava ana makai, iyamna aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai. ³³Weni berasi kudubina aiakovimi da nuwanuba gwabikuwai kona viiya. Weni dobunai komakamakai na nuwapoya ipeyari kona panapanani. Ma ami nota evirewapana, iyamna taku weni dobuna ina bera kudubina aghegavovori.”

Yesu inipowana.

17 Yesu weni sisiyisi ivi kovini na itepa ku kunuma ma ivona bo, “Mamai, marana inekiibau. Taku na natum ma kaku kadara kevi debei da kaku vava ina rakata. Ma bade nani kamonai kam kadara ani debei da kam vava ina rakata, ²iyamna tam rewapana kuvereku da wawaya kudubina ani badesi. Ma kuberai da iyavo kava ku imaku kuteresi na yawasa makamakii nonowina ana veresi. ³Ma yawasa makamakii nonowina na weni. Wawaya tam ma taku inakova bubunita ma yavata tinuwasago. Tam ina kim kava na God vaghata ma kuvonataweku aoru ku dobu. ⁴Ma aviyavisina kivi yoneku na abera yavui da dobuwai wawaya kam kadara ikitai. ⁵Mamai, muriyai da dobu ita tupuwa na ita viruwa kata kadara kamonai tamakai patapata. Wekarakava na kevokavariku da nani kadarina gwabimuwai na ku kamona ana rui me.”

Yesu kana kivikivina kubiisi inipowana.

⁶“Iyavo kava dobuwai ku imaku kuteresi na avi akovisi da tam iyai.

Ti wawayisi na tam rapemuwai ma kuvereku da karako na vonam evovotekatekei.⁷ Wekarakava na iakova bubuni da bera kudubina rapekuwai na tam gwabimuwai ipisi,⁸ iyamna vonam kuvereku na avi beyebeyena kurisi da iviyya ma ivi tumaghane. Iakovi da tam gwabimuwai apisi, ma bade itumaghana da tam kuvonataweku.”

⁹“Ti na tam rapemuwai ma kuvereku. Tuna kubiine ti damsi kava kubiisi aniponipowana. Ma ke wawaya peyarisi dobuwai kubiisi ata niponipowana.¹⁰ Iyavo kava kuvereku na rapekuwai ma bade tam rapemuwai. Ma kaku kadara na ti damsi idebei.¹¹ Marana inekiibau da dobu ana kuyowei ma ana ghae kurim. Ma ti na patana da dobuwai ina makai. Mamai Vovokaravim, avam kuvereku na tuna ina rewapana kamoni kevi tarapaparanesi da ini nuwasago. Iki kava tam ma taku tavi nuwasago, nakanani ti bade avamuwai ini nuwasago.¹² Maranai taku na ti yavata kamakamakai na avam rewapaninai akoyagha bubunisi. Nani avana na tam kuvereku. Avi tarapaparanesi da peyarisi na vaghina ma sago kava na ina wapa da aviyavisina giruma katamana kamoni ivivi sisiyei na ina tupuwa. Tuna tomowina ina kina kava ina gawara na keyama karakarata makamakii nonowina.⁵ ¹³Mara gisina kava na ana ghae kurim. Ma wekarakava taku patana da dobuwai na weni sisiyisi aisisiyei kurisi da aku nuwabiibai damina ina viiya da nuwabiibai nuwanuwasi ini tupoi.¹⁴ Vonam na namada avi damani kurisi. Ma wekarakava ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiyyai. Tuna kubine weni dobuna ina wawaya

ikawapatesi.¹⁵ Ma weni nipowanina kamoni na ke ati nowi kurim da dobuwai kuna viitawesi. Ma ainowi da kuni tarapaparanesi da wawaya berona, tuna na Seitan, ke ina votovonisi.¹⁶ Ti na ke weni dobuna ina wawaya. Ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiyyai.¹⁷ Vonam na vonavaghata ma tuna ina rewapanai kevovunaghisi iyamna kuvinetawesi da ti na am wawaya vovokaravisi ma am kayowana kava ina berai.¹⁸ Iki kava kuvonataweku ku dobu na nakanani bade avonavonatawesi ina kiibau wawaya kurisi.¹⁹ Ti kubiisi na averevere meyeku ma am kayowana ana berai da ti bade nakanani ina vere meyesi da am kayowana kava ina berai.”

Yesu vitumaghana damsi kubiisi nipowana.

²⁰“Aku nipowana na ke weni damsi wekarakava gwabikuwai na ti kava kubiisi. Weni damsi ina dima ma iyavo kava ini yanesi ma ini tumaghaneku na bade ti damsi kubiisi aniponipowana²¹ da peyarisi nuwanuwasi ini sagoi. Mamai, iki kava tam kamokuwai, ma taku kamomuwai da tavi nuwasago, nakanani keberai da ti na ku kamota ina rui da yavata tinuwasago. Ma wawaya kudubina dobuwai nani vinuwasagona ina kitai ma ini tumaghana da tam kuvonataweku.²² Ma kam kadara kuvereku na avi damani kurisi, da peyarisi ini nuwasago, iki kava tam ma taku tavi nuwasago nakanani.²³ Taku kamosiyai ma tam kamokuwai. Ma wawaya dobuwai ina kitita da tinuwasago bubuna na inakovi da tam kuvonataweku. Ma inakovi da iki kava

⁵17:12 Psa 41:9; Jon 13:18

nuwanuwaku kuviiya, nakanani kaku kivikivina nuwanuwasi kuviiya.”

²⁴“Mamai, weni damsi kuvereku na akayokayowe da ti na mara nonowa gwabikuwai da kaku kadara ina kitai. Muriyai da dobu ita tupuwa na tam namada nuwanuwaku kuviiya, tuna kubiine nani kadarina kuvereku. ²⁵Mamai Kiimatanim, wawaya peyarisi ke itakovim, ma taku akovim. Ma weni damsi na iakovi da kuvonataweku ku dobu. ²⁶Ma avi akovisi da tam na iyai, ma bade ana viviakovisi da ikikava am nuwaviina damina aviiviiya na ti damsi yavata damina ina viiya, ma taku kamosiyai ana makii nonowa.”

Yesu ipaniya.

(*Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53*)

18 Yesu ina nipowana ivi kovini ma murinai na kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei da Kidiron anaghina idamani ku nevana. Ma nevanai na oliv nawabina ku kamona irui. ²Ma Judas, tuna viwawana wawayina na gawarina iakovi, iyamna mara nonowa Yesu kana kivikivina yavata nani ku gawarina iriyeriyesi. ³Vaghina ma Judas ivi wawana Yesu kurina ma koroto ghamana ivi nowesi da ku oliv nawabina inekiibau. Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi na Rome damsi i seri wawayisi ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Judas yavata inae, i seri ikavara ma ere kibekibesi ku nawabina irui. ⁴Ma Yesu iakovi da aviyavisina peyarina ina tupuwa kurina, tuna kubiine imiirikiibau ma ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi koekwekwai?”

⁵Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawayina.”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku.”

Ma viwawana wawayina Judas na kamosiyai yavata imiimiiri. ⁶Maranai Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku” na damsi murimuriyai iririgha ku dow. ⁷Ma Yesu ivi tarakiiyana meyesi bo, “Iyi koekwekwai?”

Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawayina.”

⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Namada avonemi da taku na vaghina wawayiku. Taku koekwekwiku, tuna kubiine weni damsi kovoteresi ina nae.” ⁹Yesu weni nakanani ivi sisiya iyamna namada ina nipowana kamona ivonakiiyaragha bo, “Wawayisi kuvereku na ke sago iyai ati wapai.”

¹⁰Ma Saimon Pita ina seri itina yavui da tomowa sago tinina katagheyanai ikiiyaraghatawei. Tomowina na taparoro badana ghamana ina bigabiga wawayina ma kana vava Malkas. ¹¹Ma Yesu, Pita iyeghai bo, “Am seri kana ku gawara keterei! Namada aku Mamai ivineku da ani kamaghi kirakiiyei. Ma tam, kenotanotai da weni vokwarakwarana reduna ke anumai, bo?”^t

Yesu, Anas maghinonai imiiri.

¹²Nani murinai seri wawayisi i bada ghamana yavata ma Taparoro Numana kana potapota Yesu ivotatani ma ipatumi. ¹³Kunona irutini inae Anas kurina. Anas na Kayapas rawana ma nani madeghinai Kayapas na taparoro badana ghamana. ¹⁴Rorova Kayapas dughu kamona ina nota iterei Jiu babadisi kurisi, ivona da ita biibai da tomowa sago ita rabobo i wawayia peyarisi kubiisi.^u

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.

(*Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57*)

¹⁵Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago na koroto ma Yesu

^t18:11 Mat 26:39; Mak 14:36; Luk 22:42

^u18:14 Jon 11:49-50

murisiyai inae da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita kwinana na bada ghamana iakovi, tuna kubiine kovokovoghina da Yesu murinai numa garina ku kamona irui. ¹⁶Ma Pita na matuketa kupunai ivivi koyakoyagha. Ma kwinana ivovira ikiibau da bigabiga wavine sago kurina ivi nowi, wavinena na matuketa kana koyakoyagha. Ivi vaghinei na Pita irutini irui. ¹⁷Wavinena Pita ivonei bo, “Agunai da tam na nani tomowina Yesu kana kivikivina.”

Ma Pita ivona bo, “Kegha. Taku ke yavata.”

¹⁸Ivi nuba kirakai tuna kubiine bigabiga wawayisi ma potapota damsi keyama mukisi ivi karavowi ma imiiriv-iviri da ivivi rarana. Ma Pita inae kurisi da yavata imiiri ma ivivi rarana.

**Taparoro badana ghamana
Yesu ivi tupavirei.**

(*Mat 26:59-66; Mak
14:55-64; Luk 22:66-71*)

¹⁹Nani kamoni taparoro badana ghamana Yesu ivi tupavirei, ivonei bo, “Kam kivikivina na iyavo kava ma aviyavisina kibeyebeyena?”

²⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke meyani da gavunai ati sisiya, mara nonowa debiiyai wawayi kurisi avivi sisiya. Wawayi iriyeriyesi ku kiki numasi ma ku Taparoro Numana da nani dobunai aku vibeyebeyena kudubina debiiyai aberaberi. ²¹Ma avi kubiine na kitarakiyana? Iyavo kava ivivi yaneku na ti kevonesi da aviyavisina avivi sisiyei na ti iakovi da ina vonem.”

²²Ma Yesu weni nakanani ivivi sisiya na potapota wawayina sago maghighina iravi. Ma iyeghai bo, “Avi kubiine

nakanani kuvi sisiya taparoro badana ghamana kurina?”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda avi sisiya bero na debiiyai kevi mamatara da aviyavisina avonei. Ma mikeda avona bubuna na avi kubiine kuraviku?”

²⁴Ma vaghina Anas, Yesu ere patupatumina ivonatawei da taparoro badana ghamana Kayapas kurina.

Pita ivi berome da Yesu ke itakovi.

(*Mat 26:71-75; Mak
14:69-72; Luk 22:58-62*)

²⁵Ma Saimon Pita miimiiriyai ivivi rarana ma wawayi viya ikitai na ivonei bo, “Agunai da tam nokoni tomowina kana kivikivina sago.”

Ma ivi bero, ivona bo, “Kegha. Taku ke yavata.”

²⁶Muriyai tomowa sago Pita kurina ivi sisiya. Tomowina na taparoro badana ghamana ina bigabiga ma varesina tinina na Pita ikiiyaraghi. Ma tomowina Pita kurina ivona bo, “Agunai da akitim, tam na Yesu yavata oliv nawabina kamoni.”

²⁷Ma Pita ina vibero ivi arobi, ivona bo, “Kegha.” Ivi sisiya ikovi na yaghiyaghinai kokoreko itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.

(*Mat 27:1-2, 11-14; Mak
15:1-5; Luk 23:1-5*)

²⁸Mara boiboi vaghata ma Kayapas ina numiiyai Jiu babadisi Yesu irutini da kiivavo Pailat ina ku numa. Ma Jiu babadisi ke ita rui, iyamna ke i kayowana da ita puyakisi da Moses ina vonaviyoyovana iti kiigiyeyi da ke kovokovoghina da Pasova kamna ita berai.†† ²⁹Ma Pailat ikiibau ku kupuna ma

††**18:28** Pailat na kupuna wawayina iyamna ina dobu na Rome. Ma Jiu damsi i kiki da ke meyani kupuna wawayina ina ku numa ina rui, ke yavata ina kam ma ke ina votovonisi. Pailat ina ku numa ita rui na ti mani ita puyaka meyesi.

kurisi ivona bo, “Avi wavuna weni to-mowina kovereverei?”

³⁰Ma damsi ivonapotei bo, “Mikeda ke avi berona ita berai na avi kubiine kata rutinapiyei kurim.”

³¹Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneysi da tami mani ami vonaviyovovana ina rewapana gaburina koni tupavirei ma koni wavui da berona iberai.”

Ma Jiu babadisi ighakiya da ivonapotei bo, “Kegha. Akii rewapana kegha da wawaya kani rabobo ma tami Rome dami kava nani rewapanina gwabimiyai.” ³²Yesu namada ina rabobo ketana ivi debei. Ma ikikava ivi sisiya da ita tupuwa na berasi etuputupuwa.^v

³³Pailat irui ina ku numa ma ina seri wawayisi ivonesi da Yesu irutinaneyei kurina. Ma ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

³⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Wena tam am nota kisisiyei, bo wawaya ivi sisiyeku na kuvi yanei?”

³⁵Ma Pailat ivonapotei bo, “Taku ke Jiu wawaya. Tam mani am wawaya ma ami taparoro babadisi i babada irutininim da kopisi kuriku. Aviyavisina kuberaberoi?”

³⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke dobu kana kiivavo. Mikeda aku vikiivavona dobuwai ita makamakai na kaku kivikivina ita kayaya kirakai, ma iti tarapaparana da Jiu babadisi ke kovokovoghina da ita viiniku. Ma kegha, taku na dobu sago kana kiivavo.”

³⁷Ma Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam kiivavo bo?”

Yesu ivonapotei bo, “Vaghina kevonavona. Weni ku dobuna atupuwa na iyamna sago kava, tuna na vonavaghata videbena kubiine apisi. Iyavo kava von-

avaghata itumaghanei na aku sisiya iyanei ma evovotekatekei.”

³⁸Ma Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Vonavaghata iyamna na avai?”

Ma ikiibau Jiu damsi kurisi ma ivona bo, “Weni wawayina, ke sago ina berona ata panani da wavu ata verei. ³⁹Ma ami kiki emakamakai da Pasova kamna kamonai wawaya sago gabura kamonai ani kiibuni. Ami kayowana ikikava, Jiu dami ami kiivavo ana votawei bo?”

⁴⁰Ma namei irapotei bo, “Kegha, ke tuna. Barabas kakayokayowei!” Barabas tuna kayoghakighakina ma ina kayowana da Rome damsi i vidadana ita kutawei.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu korosiyai ina tuparatui.

(*Mat 27:15-31; Mak 15:6-20; Luk 23:13-25*)

19 Nani murina Pailat ivona na ina seri wawayisi Yesu irutini ikiibau da iwidiwidiya. ²Ma urava iyiyona imetami da ku gayamina ivi kotei, kitana da nakanani ma kiivavo kana kraun. Ma bade tarasovo yebayabarina ivi kotei, ivi matakira da nakanani ma kiivavo. ³Imiimiiriya kurina ma ivivi rekwei ma ivivi namei bo, “Kiiwa kiiwa tam Jiu damsi i kiivavo.” Ma imiiritani ma iraravi.

⁴Ma Pailat ikiibume da koroto kurisi ivona bo, “Ana rui ma Yesu ana rutinakiibuwei da kona kitai. Ma aiakovimi da ke sago ina berona ata panani da wavu ata verei.” ⁵Irutinakiibuwei na patana da urava iyiyona ma gara yebayabarina ikotekotei. Ma Pailat ivonesi bo, “Kokitai, tomowina na weni.”

⁶Taparoro babadisi i babada ma taparoro numana kana potapota Yesu ikitai na ikiikiirara bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”

^v18:32 Jon 3:14, 12:32

Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani kona tuparatui. Ma taku na ke sago ina berona ata panani da wavu ana verei.”

⁷Ma ivonapotei bo, “Tokai akii von-aviyoyovana kamonai evonavona da ita rabobo, iyamna ivonavona da tuna na God Natuna.”

⁸Pailat weni sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai. ⁹Tuna kubiine Yesu irutinaruwei ina ku numa ma ivi tarakiyana meyei bo, “Tam mimei kupisi?”

Ma Yesu ke sago ita vonapotei. ¹⁰Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine na kuriku ke kuta vivisisiya? Kuakovi bo kegha da aku rewapana emakamakai da ana votawem kuna nae bo ana vona da ina tuparatum.”

¹¹Ma Yesu ivona bo, “Kara ke kokovoghina da kuti badeku, ma God rewapana iverem kubiine. Ma nani tomowina ku imam itereku na tuna wawayina ina berabero irakata kirakai, ke tam nakanani.”^{‡‡}

¹²Ma Pailat ivi paparana kirakai da ikikava keta ita panani da Yesu ita votawei ita nae. Ma koroto irapotei bo, “Weni tomowina kuna votawei ina nae na tam ke Kiivavo Sisa kwinana. Meni wawayina evonavona da tuna kiivavo na Sisa ikawapatei ma ighaviyei.”

¹³Pailat weni sisiyina ivi yanei na Yesu irutinakiibuwei inae ku vitupavira gawarina da ipumakamakii tepanai imakiivipika. Nani gawarina Hibru gamosiyai na ikwatukwatui Gabata. Gawarinai wakima ipasiya da tepanai ibababa, tuna kubiine kana vava iyamna “Wakima ikepani.” ¹⁴Ma Pailat koroto ivonesi bo, “Ami kiivavo weni.” Tuna madegha punai ma waway

peyarisi namada ivi karei da Pasova kubiine ivovovunagha.

¹⁵Ma koroto irapotei bo, “Koki-ivunui! Kokiivunui! Kotuparatui!”

Ma Pailat ivi tarakiyanesi bo, “Ami kayowana da ami kiivavo ana tuparatui, bo?”

Ma taparoro babadisi i babada ivonapotei bo, “Akii kiivavo sago kava. Sisa! Sisa!”

¹⁶Vaghina ma Pailat ivonakiiyaragha da seri wawayisi Yesu ita tuparatui.

Yesu ituparatui.

(*Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43*)

Seri damsi Yesu irutini ikiibau da ita tuparatui. ¹⁷Ma Yesu kana korosi ikavari ma kwanatu ikiibutawei, ma ibaba inae da ku gawara sago kana vava ‘Teuteu Koyana.’ Hibru gamosiyai evonavona bo ‘Gorugata.’ ¹⁸Ma nani gawarinai Yesu ituparatui ku korosi. Ma tomotomowa ivi ruwa yavata ituparatusi. Sago Yesu katagheyana ma sago dugenai. ¹⁹Ma Pailat igiruma bo, “Yesu, Nasaret wawaya, Jiu damsi i kiivavo.” Igirumi ikovi ma seri wawayisi iveresi da Yesu kana korosi tepanai itu-tui. ²⁰Wawaya ipeyari kirakai nani girumina ivi yavi, iyamna Teuteu Koyana na kwanatu ririnai. Ma bade girumina na Hibru, Latin, ma bade Grik gamosiyai igirumi.^{¶¶} ²¹Taparoro babadisi i babada Pailat ivonei bo, “Ke kuna giruma da Yesu na Jiu damkai akii kiivavo. Ma weni nakanani kuta giruma bo, ‘Weni tomowina tuna mani ivona da tuna Jiu damsi i kiivavo.’”

²²Ma Pailat ivonapotesi bo, “Aviyavisina agirugirumi na agirumi. Emakai.”

^{‡‡}19:11 Yesu ivona bo ‘nani tomowina’ na Kayapas ivi sisiyei.

^{¶¶}19:20 Hibru na Jiu damsi gamosi, Latin na Rome damsi gamosi, ma Grik na Grik damsi gamosi ma wawaya kudubisi Grik ivi sisiyei.

²³Seri damsi ruwamaruwa Yesu itu-paratui ikovi ma murinai na kana gara irereghi da peyarisi na sago sago duma iviyya. Ma kana gara gurina na ke ita rereghi, iyamna garana iyamoni na ke ita bori ma ita popoi. Ivuvui da kudubina na sago. ²⁴Tuna kubiine seri wawayisi ti mani kamosiyai ivona bo, “Weni garana ke tagosiri. Virekwa sago taberai ma takitai da iyi kudubina ina viiyya.” Weni berana iberai na giruma katamana kamonai ikikava ivona da ita tupuwa na nakanani itupuwa. Igiruma bo, “Kamosiyai kaku gara peyarina ivorereghi ma kaku gara gurina kubiine na virekwa iberai.”^w Ma vaghina, seri wawayisi nakanani iberai.

²⁵Yesu kana korosi ririnai na wivine viya ivivi miiriyana. Ti na ina maduwa ma ina maduwa tina kikei, ma Klopasi kawana ma Meri Magadarini. ²⁶Ma Yesu ina maduwa ikitai ma kana kivikivina sago, tuna nuwanuwana ivii kiraki-iyeyi na ina maduwa ririnai imiimiiri na ikitai. Ma Yesu ina maduwa kurina ivona bo, “Maduwa, weni tomowina kevi natunei.”

²⁷Ma kana kivikivina kurina ivona bo, “Am maduwa weni, kevi maduwei.” Vaghina ma, kana kivikivina ivi vaghineyi ma nani ravinai na Meri irutini da inae ina ku numa.

Yesu irabobo.

(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49*)

²⁸Nani murinai Yesu iakovi da ina Mamai ina kayowana kudubina ivi kovini.

Ma giruma katamana kamonai ikikava ivi sisiya da ita tupuwa na itupuwa, ivona bo, “Kaiyoku ikanakana.”^x

²⁹Ma ririnai na diudeu imakamakai, kamonai na wain tomatomana. Seri wawayina sago gumba iviyya da ku wain ikiikutuvi. Ma ku hisop kiina ivi kavini ma ivororona da Yesu ku mutuna. ³⁰Vaghina ma, Yesu wain iumai ma ivona bo, “Bera peyarina avi kovini.”

Idune ma tuna mani kanumina inuwatawei ma irabobo.

Yesu ghabaghabana igwariya.

³¹Jiu babadisi inae Pailat kurina ma ivi nowi da iti vaghineyi da seri wawayisi nani tomotomowisi ivi aroba korosiyai kaesi iti kiigiiyana da yaghiyaghinai ita rabobo. I kayowana da tupuwisi korosiyai ita turaoruwana, iyamna viyakam kana mara itupo da iti karei. Ma tuna na mara ghamana ma vovokaravina, ke viyakam marasi viya nakanani. ³²Tuna kubiine seri wawayisi inae da nani wawayisi ivi ruwa Yesu yavata ituparatusi na kaesi ivi kiigiiyana. ³³Ma ipisi Yesu kurina na ikitai da namada irabobo, tuna kubiine kaena ke iti kiigiiyana. ³⁴Ma seri wawayina sago ina iyowai Yesu ghabaghabana igwariya na tara ma okowa isororo. ³⁵Tomowa sago weni berasi matanai ikitai na tuna imamatarei da vonavaghata. Ma peyarina idebei kurimi da konakovi da vonavaghata ma tami yavata koni tumaghana.^{§§} ³⁶Yesu ina rabobo kamonai weni berasi itupuwa da giruma katamana kamonai ikikava ivivi sisiya na nakanani itupuwa. Igiruma bo, “Ke tuwirina sago ina kiigiiya.”^y ³⁷Ma bade

§§**19:35** Weni dobnai Jon ivi debei da bera peyarina matanai ikitai da weni bukana igirumi.

^w**19:24** Psa 22:18 ^x**19:28** Psa 69:21, 22:15

^y**19:36** Exod 12:46; Num 9:12; Psa 34:20

igiruma bo, “Wawaya iyowai igwariya na ina kitai.”^z

Yesu tupuwina ku buba iterei.

(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56*)

³⁸Weni berasi ikovi na wawaya sago kana vava Josepa, ina kwanatu Ari-mateya na inae da ivi nowi Pailat kurina da Yesu tupuwina ita viiya. Ma Josepa na gavunai Yesu ikivikivini, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi. Pailat ivi vaghinei na Josepa inae da Yesu tupuwina iviyya. ³⁹Ma Nikodimas na Josepa ivi ruwai da yavata inae. Tuna wawayina didibara sago inae Yesu kurina da yavata ivi sisiya. Ma inenae na Nikodimas muramura ikavari, tuna 30 kilos ruvana ma kamona na meya ma alo ghabughabusi.^a ⁴⁰Jiu damsii kiki inununuri na ivi ruwa muramurana iviyya da Yesu tupuwina ivovunaghi ma kwarewa vuna, poipoina ma gurina iviyya da igerei.* ⁴¹Meni gawarina Yesu ituparatui na ririnai na vao. Ma nani vaona kamona na buba vuna namada itarapapapai da karawaga iyamoni da imakamakai, ke sago wawaya tupuwina ku kamona ita terei. ⁴²Ma damsii ivivi yaghiyaghina, iyamna mara itupo da viyakam marana iti karei. Ma bade nani bubana ke ita rabaraba, tuna kubiine Yesu tupuwina nani dobunai iterei.

Yesu rabobowai ivomiiri.

(*Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12*)

20 Viyakam marana ikovi ma mara itom. Ma mara sowasowai Meri Magadarini ivomiiri inae ku karawaga. Ma ikita da buba kana gudu wakimina na wawaya itabiri ma bubana

na kawabonabonaghina. ²Tuna kubiine iverau da ivovira Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago kurisi. (Yesu tuna tomowina nuwanuwana ivii kirakiiyei.) Ma ivonesi bo, “Wawaya Bada tupuwina buba kamona iviitaweii ma ke katakovi da imapatana iterei!”

³Vaghina ma Pita kwinana yavata veru ivi karei ku buba. ⁴Ivi ruwa iveru inenae ma kwinana iveru kirakai da Pita ikuyowei. Ivi nao, ku karawaga inekiibau ⁵ma itawopika da buba ku kamona irugenara. Ma Yesu tupuwina kana gere na tuna kava ikitai da ikenakena. Ma ke ita rui. ⁶Ma Saimon Pita na muriyai inekiibau ma maninina irui. Ma Yesu tupuwina kana gere ikitai buba kamona ikenakena. ⁷Ma bade gara sago vonokunokuna ikitai, tuna na Yesu gayamina kana gere na gawara bogiiyai ikenakena. ⁸Nani murinai Pita kwinana bade buba ku kamona irui. Ma Yesu tupuwina ikita kavai na ivi tumaghana. ⁹Giruma katamana ivona da Keriso ina rabobo ma murinai ina vomiri, ma ivi ruwa patana da nani girumina iyamna ke ita vii bubuni. ¹⁰Ma vaghina, kana kivikivina ivi ruwa ivovira i ku numa.

Yesu irumatara Meri Magadarini kurina.

(*Mat 28:9-10; Mak 16:9-11*)

¹¹Meri na buba kupunai imiiri ma itutou. Ere tutuna itawopika, ma irugenara ku buba kamona. ¹²Ma aneya ivi ruwa ikitisi, kii gara poipoisi, ma imapatana Yesu tupuwina ikenakena gawarinai na sago gayaminai ma sago kaenai ivivi makiiyana. ¹³Ma aneya sago ivi tarakiiyana bo, “Wavine, avi kubiine ketutou?”

***19:40** Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni.

^z**19:37** Zech 12:10; Rev 1:7 ^a**19:39** Jon 3:1-2

Ma Meri ivonapotei bo, “Wawaya aku Bada tupuwina iviitaweii ma ke atakovi da imapatana iterei.”

¹⁴Ma itavire na wawaya sago ikitai imiimiiri ma ke itakovi da tuna na Yesu.

¹⁵Ma Yesu ivona bo, “Wavine, avi kubiine ketutou? Ma iyi kekwekwai?”

Ma Meri inotai da vao kana koyakoy-
agha na ivonei bo, “Aku tomo, Yesu
tupuwina na tam kuviiya, bo? Imap-
atana kuterei? Kevoneku da ana nae
ana kavari.”

¹⁶Ma Yesu ivona bo, “Meri.”

Meri imiiritavire ma Hibru gamosiyai
ivona bo, “Rabboni.” Weni sisiyina
iyamna, “Aku vibeyebeyena wawayim.”

¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Ke
kuna votaniku, iyamna karakava
ana ghae aku Mamai kurina. Ma kenae
da varevaresiku kuni akovisi da taku
agheghae aku Mamai kurina, tuna bade
na ami Mamai. Agheghae aku God
kurina, tuna bade na ami God.”

¹⁸Ma Meri Magadarini inae da Yesu
kana kivikivina ipanansi na ivonesi bo,
“Ita Bada akitai!” Ma aviyavisina Yesu
ivivi sisiyei na ivonaveresi.

**Yesu irumatara kana
kivikivina kurisi.**

*(Mat 28:16-20; Mark
16:14-18; Luk 24:36-49)*

¹⁹Sande ravi didibarinai Yesu kana
kivikivina peyarisi numa kamoni
ivi kiidaburana ma matuketa igudui,
iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi.
Ma Yesu irumatara kurisi ma ivona bo,
“Nuwanuba gwabimiyai emakai.” ²⁰Ma
weni sisiyina ivonesi ikovi na imana ma
ghabaghabana pitarisi ivi beyesi. Ma
kana kivikivina ivi nuwabiibii kirakai da
i Bada ikitai. ²¹Ma bade ivona meyesi
bo, “Nuwanuba gwabimiyai emakai.

Ikikava aku Mamai ivonataweku na
bade taku nakanani ana vonatawemi.”

²²Nani murinai Yesu yana itawei kurisi
ma ivonesi bo, “Kanuma Vovokaravina
koviiya. ²³Ma rewapana ina veremi
da wawaya i berabero kona notatawei
na God ina notatawei. Ma i berabero
ke kona notatawei na bade God ke
ina notatawei.”^b

Yesu irumatara Tomas kurina.

²⁴Yesu kana kivikivina ivi 12
kamosiyai, sago na Tomas, ma kana
vava kana viruwa na Didimas. Ma tuna
ke yavata maranai Yesu irumatara
kana kivikivina kurisi. ²⁵Tuna kubiine
kivikivina viya ivonei bo, “Bada
kakitai.”

Ma Tomas ivona bo, “Ke ani tu-
maghana da kunona matakawai imana
itutui na gawarisi ana kitai ma pitarisi
ana votovoni. Ma bade ghabaghabana
pitarina ana votovoni na ani tumaghana
da Yesu na yawayawana.”

²⁶Taparoro sago ikovi ma
kana kivikivina numa kamoni
ivi kiidaburana, ma Tomas na
yavata. Matuketa igudupotai ma
kegha da Yesu irumatara da kamosiyai
imiimiiri ma ivona bo, “Nuwanuba
gwabimiyai emakai.” ²⁷Ma ivona bo,
“Tomas, imaku kevotovoni ma kekitai.
Ma kevororona da ghabaghabaku
pitarina kevotovoni. Nota ragharagha
kevoterei. Kevi tumaghana.”

²⁸Ma Tomas ivonapotei bo, “Vonav-
aghata, tam aku Bada ma aku God.”

²⁹Ma Yesu ivonei bo, “Matamuwai
kukitiku, tuna kubiine kitumaghaneku.
Ma wawaya viya ke meyani ita kitiku ma
kegha da itumaghaneku. Ma God ini bi-
ibiinisi da nuwabiibai ina panani.”

^b20:23 Mat 16:19, 18:18

**Jon ivi debei da avi kubiine
weni bukana igirumi.**

³⁰Yesu matakira ghamaghamasi ipeyari iberai da kana kivikivina matasiyai ikitai, ma ke kovokovoghina da weni bukana kamonai peyarina ata girumi. ³¹Ma aviyavisina agirumi na aterei da tami koni tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma tuna na God Natuna. Koni tumaghane na tuna avanai yawasa makamakii nonowina kona viiya.

**Yesu irumataru kana kivikivina
miikovimaruwa kurisi.**

21 Ke mara gurina ma Yesu irumatarame kana kivikivina kurisi, ma berana weni nakanani itupuwa. ²Mara sago kana kivikivina miikovimaruwa Taiberiyas[†] tokana baranai ivi kiidaburana. Ti na Saimon Pita, Tomas (kana vava sago Didimas), Nataniyera (ina kwanatu Keina, Gariri do bunai), Zebedi natunatuna ma bade kivikivina ruwa yavata. ³Saimon Pita turaturana ivonesi bo, “Ana nae ana wito.”^c

Ma damsi ivonapotei bo, “Peyarita tanae.” Inae da ku waka igeru, ma nani didibarinai na iwito mareba da ke iyana sago ita konai. ⁴Ma mara boiboi vaghata ikitai da wawaya sago kikirai imiimiiri ma ke ita vogiini da tuna na Yesu. ⁵Ma Yesu ivi kwatu kurisi bo, “Turaturaku, kade iyana kokonai, bo kegha?”

Ma peyarisai ivi kwatupotei bo, “Kegha. Ke sago.”

⁶Ma Yesu ivonesi bo, “Ami wito ku katagheyami kotawei na iyana kona konai.” Ma damsi i wito itawei ma ke kovokovoghina da wito ita tinapai ku waka, iyamna iyana ikona kirakiyeyi.^d

⁷Ma kana kivikivina sago Yesu nuwanuwana iviiviya na tuna Pita kurina ivona bo, “Nokona Bada.” Ma Saimon Pita namada kupuna garana ivotawei ma maranai iakovi da Bada na yaghiyaghina kupuna garana iviiva da ikotei ma ivi kapoka ku okowa ma iyeka ioru ku kikiru. ⁸Ma turaturana na Pita ikivini wakiiyai ioru. Ma wito na ere iyanina itini ku kikiru, iyamna ke ita rabaraba, 100 mitas ruvana. ⁹Damsi ku kikiru ivoghae na keyama mokina ikitai ma tepanai na iyana. Ma ririnai na parawa yavata. ¹⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Iyana viya wekarakava kokonai na kokavarapiyeyi.”

¹¹Saimon Pita ighae ku waka da wito itinaoruwei ku kikiru. Iyana ghamaghamasi ikona na ivi 153, ma kegha da wito ke ita bewari. ¹²Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi. Tikawaboiboi.” Ma ke sago kana kivikivina iti tarakiyane bo, “Tam iyai?” iyamna kudubisi iakovi da tuna na Bada. ¹³Ma Yesu parawa iviiva ma irereghisi, ma bade iyana iviiva na berana sago iberai.

¹⁴Yesu rabobowai ivomiiri ma nani murinai mara ipeyari kana kivikivina kurisi irumataru. Ma weni tuna na mara kana viaroba.

Yesu, Pita ikiiepepai.

¹⁵Yesu kana kivikivina yavata ikam ikovi na Saimon Pita ivonei bo, “Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya, bo? Am nuwaviina kuriku irakata, ke nakanani ma weni damsi, bo?”

Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu gegeyisi kevi kanisi.” ¹⁶Ma bade

[†]21:2 Taiberiyas tokana kana vava sago na Gariri tokana.

^c21:3 Luk 5:5 ^d21:6 Luk 5:6

Yesu sisiyina sago ivona meyei bo, “Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya bo?”

Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kekoyagha bubunisi.”¹⁷ Ma Yesu ivoname bo, “Saimon, tam Jon natuna, nuwanuwaku kuviiya bo?”

Ma Saimon ivi nuwapoya kirakai, iyamna weni tuna mara kana viaroba Yesu ivi tarakiiyane da nuwanuwana iviiya bo kegha. Ma ivonapotei bo, “Bada, bera peyarina kuakova yavui. Ma namada kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kevi kanisi.”¹⁸ Ma patana da ivivi sisiya Pita kurina, ivona bo, “Vonavaghata avonavonem, yaragimuwai na tam mani kuvovororona da kuvivi kotevunaghim, ma am kayowanai kubababa. Ma kuna morapa na kuna vororona da wawaya imam ina patumi. Ma ina rutinim da gwara ke kuta kayokayowei na nake ina terem.”¹⁹ Yesu weni nakanani ivi sisiya na ivi debei da ikikava Pita ina rabobo, ma nani rabobona kamonai na God kana kadara ini debei. Muriyai ivona bo, “Saimon, kekiviniku.”

Yesu ma kana kivikivina sago.

²⁰ Pita itavire na Yesu kana kivikivina sago ikitai, murisiyai ipipisi. Tuna

tomowina na Yesu ina nuwaviina ghamana ma vaghina tomowina kam kamonai ivi rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, iyi ini wawanem?”^e
²¹ Ma Pita tomowina ikitai na ivona bo, “Bada, nokoni tomowina na ikikava?”

²² Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya. Tam na kekivina bubuniku.”

²³ Weni sisiyina kubiine na vitu-maghana dams kamosiyai sisiya wapawapa irakata, inotanotai da tuna tomowina na ke meyani ita rabobo. Ma kegha da Yesu ke nakanani iti sisiya, tuna ivona bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya.”

²⁴ Tuna tomowina na weni berasi kudubina matanai ikitai da weni bukana kamonai igirumi. Ma peyarita takovi da aiyavisina imamatari na vonavaghata.

Sisiya damona.

²⁵ Yesu bera ipeyari kirakai iberai. Ma anotanotai da weni berasi peyarina wawaya ita girumi na kara ke kovokovoghina da dobuwai gwara ita makai da nani bukasi kudubina ita tura.

Aposol

I Bera

(Acts)

Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Luk na buka sago igirumi tuna kana vava *Yesu Varana Biibiina*. Muriyai ina giruma ikwapanatini da *Aposol I Bera* igirumi.

Ma weni bukana kamoni iakovita da ikikava Kanuma Vovokaravina, Yesu kana kivikivina ivi nowesi da Keriso varana biibiina dobu nununai idimei, Jerusalem kwanatuna kamoni, Judiya da Sameriya dobusi kamosiyai, ma muriyai dobu ku kudubina.

Karenai na Jiu damsi kava Keriso ivi tumaghane da ivi Keresiyana. Ma muriyai na varana biibiina ikiibau da kupuna damsi kurisi. Ma karako na dobu ku kudubina wawaya Keriso itumaghane.

Weni bukana kamoni Luk ivi debei kurita da Jiu damsi i bera ma i von-aviyovovana giruma katamana kamoni ivi beyebeyesi da ikikava God itakovi. Ma aviyavisina Jiu damsi kamosiyai ivi karei na Yesu Keriso ipisi da ivi kovini da wawaya dobu nununai God yavata ini nuwasago. Luk weni bukana kamoni igiruma da aposol Yesu Keriso varana biibiina idimadimei da ekalesiya dobu nununai itupuwa ma Kerisiyana i koroto irakaradata.

Ma Luk igiruma da Yesu kana kivikivini weni nakanani ikiibau da Varana Biibiina ivoreri.

1. Yesu rabobowai ivomiiri ma ighae ku kunuma ma murinai kana kivikivina i biga ivi karei da Jerusalem kamoni wawaya ivi Keresiyana.

2. Kana kivikivina Jerusalem iki-ibutawei da Judiya ma Sameriya dobusi kamosiyai i biga iberai.

3. Muriyai Judiya ma Sameriya iki-ibutawei da Meditereniyana Yegai ine yavui da dobu bogii ma bogiiyai idima inenae da ku Rome inekiibau.

Nota ghamanakina *Aposol I Bera* bukana kamoni na Kanuma Vovokaravina ina rewapana. Tuna ioru da vitumaghana damsi Jerusalem kamoni itowatepanisi. Tuna berana na Pentikos maranai itupuwa ma nani murinai Kanuma Vovokaravina mara nonowa ekalesiya ma i babada yavata ivivi nowesi ma rewapana ivereveresi da bera peyarina weni bukana kamoni igirumi na itupuwa. Keresiyana damsi mara katamaninai idima na weni bukana kamoni igirumi da takovi ikikava ivi sisiya. Ma takitai da vitumaghana damsi i yawasa kamoni na God vonana ivi rewapana kirakai. Ma nani rewapanina tepanai na ekalesiya ivi nuwasago.

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-26 Yesu kana kivikivina ivovunagha da Keresiyana bigana iti karei.

a. Sapta 1:1-14 Yesu ina sisiya turina ma ina vonakiiyapa bagibagisi kana kivikivina kurisi.

b. Sapta 1:15-26 Judas epyanina ivinei.

Sapta 2:1 da ku 8:3 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Jerusalem kamoni.

Sapta 8:4 da ku 12:25 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Judiya ma Sameriya dobusiyai.

Sapta 13:1 da ku 28:31 Pol ina yawasa.

a. Sapta 13:1 da ku 14:28 Pol ina biga ivi karei ma ikikava ibaba.

b. Sapta 15:1-35 Aposol i dughu ghamana Jerusalem kamoni.

c. Sapta 15:36 da ku 18:22 Pol ina baba viruwina.

d. Sapta 18:23 da ku 21:16 Pol ina baba viarobina.

e. Supta 21:17 da ku 28:31 Pol na gabura kamonai, Jerusalem, Sisariya ma Rome kamosiyai.

1 Kiiwa kiiwa, Teyopilas.^f Rorova buka sago agirumi na kamonai Yesu ina vibeyebeyena ma ina biga ikikava iberai, karena da ku damona na kudubina aterei. ²Muriyai da ku kunuma ita ghae na iyavo kava ivinesi da ina aposol na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonaveresi da aviyavisina ita berai. ³Yesu irabobo murinai na mara 40 kamonai irurumatara ina aposol kurisi ma ivivi debe meyei da vonavaghata da tuna yawayawana. Ma kurisi God ina vikiivavona ivivi sisiyei. ⁴Mara sago yavata ikamkam ma sisiya bagibagina ivonesi bo, “Jerusalem ke kona kiibutawei, kovi koyakoyagha mara gisina. Namada avonemi da aku Mamai vonakiiyapa bagibagina iterei da kami puyo ina vonatawei.^g ⁵Jon okowai wawaya ibabataitosi ma ke mara gurina ma tami na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kona babataito.”^h

Yesu ighae ku kunuma.

(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

⁶Mara sago Yesu ina aposol iriyesi ma kurina ivi tarakiiyana bo, “Bada, weni maranai Israel i vikiivavona kuni vovirei, bo?”[‡]

⁷Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku Mamai tuna kava ibada da nani marana itereterei ma ke tami ami biga da akovina kota viiya. ⁸Ma Kanuma

Vovokaravina ina towatepanimi na rewapana ina veremi da aku bera kudubina matamiyai kokitakitai na koni mamatarei Jerusalem ma Judiya da Sameriya kamosiyai ma bade dobu ku kudubina.”ⁱ ⁹Ivi sisiya ikovi ma matasiyai God iviitawei igheghae da kwavu ikiigavugavui.^j

¹⁰Yesu ighae ma aposol ivi kiitata na kadenima totomomowa ruwa kii gara poipoisi na ririsiyai vaghata irumatara. ¹¹Ma ivonesi bo, “Gariri dami, avi kubiine kunuma kotatatai? Yesu ikikava gwabimiyai iviitawei egheghae na bade nakanani ina vovira.”

Matiyas ivinei da Judas epayanina.

(Mat 27:3-10)

¹²Weni berasi Oliv koyana tepanai itupuwa ma muriyai na aposol ivovirame ku Jerusalem.[¶] ¹³Inekiibau ma irui ku numa ma ivotete ighae ku kiidamo i ku tupayaragha. Tupayaraghina kamonai na Pita, Jon, Jemes da Anduru, Piripo ma Tomas, Batoromiya ma Matiu, Jemes (tuna Arupiyasi natuna), ma bade Saimon (tuna Zelote wawayina)[§] ma bade Judas (tuna na Jemes natuna).^k ¹⁴Ma mara nonowa nipowana kubiine na ivivi sagosi, Yesu titina yoghoyogho ma i maduwa Meri ma wivine viya yavata.

¹⁵Mara sago na vitumaghana damsi iriyesi da kamosiyai na wawaya ivi 120. Ma Pita ivomiiri da ivi sisiya. ¹⁶Ivona bo, “Varevaresiku, giruma katamana kamonai ikikava igirumi na itupuwa. Nani

[‡]1:6 Yesu kana kiviivina na dobu vikiivavona ivi sisiyei. Inotai da Yesu Rome damsi ita kwavinsi ma tuna iti kiivavo ma Israel damsi iti badesi.

[¶]1:12 Ibaba na ke gurina, 800 mita nakanani.

[§]1:13 **Zelote:** Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamonai Rome i vibadana ita kutawei.

^f1:1 Luk 1:1-4 ^g1:4 Luk 24:49 ^h1:5 Mat 3:11; Mak 1:8; Luk 3:16; Jon 1:33

ⁱ1:8 Mat 28:19; Mak 16:15; Luk 24:47-48 ^j1:9 Mak 16:19; Luk 24:50-51

^k1:13 Mat 10:2-4; Mak 3:16-19; Luk 6:14-16

kamonai Kanuma Vovokaravina David kurina ivi debei da Judas iti wawana da wawaya iti nowesi da Yesu ita patumi. ¹⁷Ma Judas na tota kamotiyai da yavata tabiga patapata.”

¹⁸Judas na Yesu ivi wawanei ma wawaya nani manena iviyya da tano igimari. Nani tanona na kamonai Judas ipeku da manawina ivi kwata da kamokamona irutepoi.¹ ¹⁹Jerusalem makamakiisi kudubisi nani rabobona varana ivi yanei ma Hibru gamosiyai tanona ivi vavei Akeldama, nani vavana iyamna ‘tara isororo.’

²⁰Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Psalms kamonai Kiivavo David igruma bo,

‘Ina numa ekwebu, da ke wawaya ina makai.’

Ma bade igruma bo, ‘Wawaya sago kana gawara ina viiya.’”^m

²¹“Tuna kubiine wawaya sago kana vinei da Judas kana gawara ina viiya. Tuna wawayina na mara nonowa Yesu yavata tabababa patapata.

²²Karenai Jon wawaya ibababaitosi maranai da Yesu ina ku ghe marana na tuna wawayina na yavata. Bera peyarina matanai ikitai na kana vinei. Ini vitekai da kani mamatara wawaya kurisi da Yesu rabowwai ivomiiri.”ⁿ

²³Vaghina ma totomomowa ruwa ivonagubisi. Sago na Matiyas ma sago na Josepa (tuna ikwatukwatui Basabas, ma kana vava viruwina Jastas). ²⁴Ma peyarisi inipowana da tomowa kiimatanina ita vinei. Ivona bo, “Bada, wawaya peyarina nuwanuwasi tam kuakovi. Kevi beyekai da meni tomowina kekayokayowei ²⁵da aposol bigana ina berai. Judas kana gawara ina viiya, iyamna ikuyowekai inae ku

gawara berona.” ²⁶Nipowana murinai na virekwa sago iberai da Matiyas ivinei da aposol ku kamosi irui da ivi 12.

Kanuma Vovokaravina ipisi.

2 Pentikos maranai vitumaghana damsai kudubisi ku numa sago ivi kiidaburana.^o ^{**2}Ivivi makiiyana ma kadenima kunumai gugura ivi yanei nakanani ma yanunu rewapanina. Nani gugurina ioru da numa kamona inunui. ³Ma sawara sago, kitana na nakanani ma keyama yebayebarina ioru ma ivi tamoyarayagheyana da sago sago duma ku tepasi itowa. ⁴Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi ma rewapana iveresi da ivi karei da gamo bogii ma bogiiyai ivivi sisiya.

⁵Ma Jerusalem kamonai na Jiu damsai i dobu bogii ma bogiiyai ma peyarisi na God ivovokaravei. ⁶Ma ti na nani gugurina ivi yanei na koroto ghamana iriyei. Ma ivi deyei da Pita turaturana yavata gamo bogii ma bogiiyai ivivi sisiya ma nani kamonai Jiu damsai sago sago duma ti mani gamosi ivivi yanei. ⁷Inota kavakavai da ivona bo, “Ede! Weni wawayisi gamo bogii ma bogiiyai isisiya, kudubisi na Gariri damsai. ⁸Ikikava da tota dam bogii ma bogiiyai ma gamotiyai isisiya? ⁹Ita dobu na Patiya, Midiya, Elam, Mesopotemiya, Judiya, Kapadosiya, Pontas ma Eisiya, ¹⁰Pirigiya, Pampiriya, Egypt ma Libiya, tuna na Sairini dobuna ririnai. Ma bade tota viya na Rome damta, ¹¹kamotiyai viya na Jiu vaghata, ma bade viya na kupuna damta ita vitumaghana tavirai da tavi Jiu. Ma bade viya na Kriti ma Arebiya damta. Peyarita tiyanesi da tota mani gamotiyai God ina bera ghamaghamasi isisiyei.” ¹²Jiu damsai ivi deyei

^{**2:1} Pasova kamna ikovi na mara 50 murinai na Pentikos kamna.

¹1:18 Mat 27:3-8 ^m1:20 Psa 69:25, 109:8 ⁿ1:22 Mat 3:16; Mak 1:9, 16:19; Luk 3:21, 24:51 ^o2:1 Lev 23:15-21; Deut 16:9-11

ma inota kavakavai da ivona bo, “Weni tuna na bera avai?”

¹³Ma viya nani korotona kamonai vitumaghana damsi ivivi namesi, ivona bo, “Nani wawayisi na iuma neghanegha makai.”

Pita irumamara.

¹⁴Pita ma aposol turaturana ivi 11 ivomiiri ma Pita koroto kurisi irumamara. Ivonesi bo, “Aku wawaya, Jiu dami ma Jerusalem makamaki-imi. Weni berana iyamna ani debei kurimi. Kovi yana boga! ¹⁵Ke kona notai da weni damsi ituma neghenegheyana. Madegha karakava ina ghe paka, ma peyarita takovi da okowa rewapanisi na ke boiboiyai katumai.^{††} ¹⁶Kegha, mara katamaninai peroveta Joel ivona da weni matakirina ghamana ita tupuwa. ¹⁷Igiruma da God ivona bo,

‘Mara ina riyariyatawei na Kanumiku ana vonatawei inoru wawaya kudu-bisi kurisi.

Natunatumi totomomowa ma wivine ini peroveta da sisiya gwabikuwai ina viiya ma ini debei.

Ana berai da ami yaraga bera mekeyusi ina kita,

ma ami dobodoboro ini matu.

¹⁸E! Nani marasiyai Kanumiku ana vonatawei inoru aku bigabiga totomowisi ma wivinesi kurisi

da aku bera gavugavusi ini debei.

¹⁹Bera ghamaghamasi kunumai ani beyebeyemi da koni deyei.

Ma matakira dobuwai ana terei.

Tara, keyama karakarantina ma bau ghamana kona kitai.

²⁰Madegha ini nubakutuvi

ma nawaravi kana kita ina virei da taratarana.

Weni berasi ina tupuwa ma murinai na Bada ina mara ghamanakina ma notakavakavana ina nekiibau.

²¹Ma meni wawayisi Bada kurina ini kwatu na ini yawasisi.”^p

²²Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Israel dami, aku sisiya kovi yanei! Yesu, tuna na Nasaret tomowa, bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi gwabimiyai iberai da matamiyai koki-tai. Tuna kubiine namada koakovi da tuna God ivonatawei kurimi. ²³Ma God ina nota kudubina namada ivorereghi ikovi da aviyavisina ita tupuwa Yesu kurina. Ma muriyai tami Yesu kovi-ini da wawaya kawakiikiisi kurisi ma ivi vitemi da ku korosi kotuparatui da kovi raboboi.^q ²⁴Ma kegha da rabobo ke kovokovoghina da Yesu ita vokikini, iyamna God rabobowai ivi yawasi da ina inivisi na kudubina itatawei.^r ²⁵Kiivavo David, Yesu ivi sisiyei, ivona bo, ‘Akovi da Bada na gwabikuwai, Tuna katagheyakuwai kubiine na ke ana yabumana.

²⁶Tuna kubiine nuwanuwaku ibiibii kirakai

ma kawakuwai avovokavakavara.

Namanaki tupuwiku imitamita, nuwanuwaku nubanai Bada aitumaghanei,

²⁷iyamna kanumiku ke kuna kuyowei da karawaga kamonai ina kena, ma am bigabiga vovokaravina tupuwina ke kuna voterei da ina bowa.

²⁸Tam yawasa makamakii nonowina kana keta kivi beyeku.

Tam gwabikuwai, tuna kubiine ani nuwabiibii kirakai.”^s

^{††}2:15 Weni berasi na 9 o'clock boiboiyai itupuwa.

^p2:21 Joel 2:28-32 ^q2:23 Mat 27:35; Mak 15:24; Luk 23:33; Jon 19:18

^r2:24 Mat 28:5-6; Mak 16:6; Luk 24:5 ^s2:28 Psa 16:8-11

²⁹Ma bade Pita ivonesi bo, “Varevaresiku, vonavaghata avonavonemi. Ita kaekiki David ke tuna mani iti sisiya meyei. Irabobo ma idogoi, kana karawaga na patana da gwabitiyai emakamakai. ³⁰David na peroveta, ma iakovi da God tuna mani avanai vonakiiyapa bagibagina iterei da tupurereghina sago kana gawara ina viiya da ini kiivavo.^t ³¹Bera karakava ita tupuwa na David iakovi, tuna kubiine namada ivi sisiyei da Keriso[‡] rabowai ita vomii. Ivona bo,

‘God ina Vivinevine Wawayina ke ina kuyowei da karawaga kamonai ina kena, ma tupuwina ke ina voterei da ina bowa.’”

³²“Ma peyarikai Yesu kakitai ma kakovi da vonavaghata da God rabowai ivi yawasi ³³ma iterepai da katagheyana emakamakai. Ma ina Mamai God vonakiiyapa bagibagina iterei Yesu kurina da Kanuma Vovokaravina ita verei. Ma karako Yesu nani Kanumina ivonatawei ioru kurikai da iyamna na kokitakitai ma koiyanei.

³⁴Kiivavo David na ke kunumai ita makamakai maranai ivona bo,

‘Bada God aku Bada ivonei bo,’[¶]

Katagheyakuwai kemakai,

³⁵ma kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’”^u

³⁶“Tuna kubiine wawayi kudubimi Israel kamonai, kovi yana. Yesu ku korosi kotuparatui na God iberai da tuna Bada ma ina Vivinevine Wawayina.”

³⁷Nani korotona ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi itonai da

Pita ma aposol kurisi ivona bo, “Varevaresikai, aviyavisina kana berai?”

³⁸Ma Pita ivonapotesi bo, “Peyarimi, ami bera beroberosi kovi nuwapoyei ma komiirikupukuputei. Ma Yesu Keriso avanai kona babataito da God ami berabero ina notatawei ma Kanuma Vovokaravina ina veremi. ³⁹Weni vonakiiyapina bagibagina na iyavo kava ita Bada God ekwatukwatumi na peyarimi kubiimi, tami ma natunatumu kubiimi ma bade dobu rabaraba damsi kubiisi.”

⁴⁰Ma Pita sisiya rewapanisi itereterei ma ivivi nowi kirakai da ivonavona bo, “Kokitaruvimi! Weni kimtina kawakiikiisi kokiibutawesi, ti na isiwana da kovogha berona ina panani.”

⁴¹Vaghina ma, iyavo kava Pita ina sisiya ivivi tumaghane na ibabataito. Nani maranai wawayi 3 tausan vitumaghana damsi ku kamosi irui.

⁴²Ma peyarisi nuwanuwasi kudubinai ivi nuwasago, aposol i vibeyebeyena ivivi yanei ma bade iniponipowana ma ikamkam patapata. Ma nani kamonai parawa ivovogimai.

Vitumaghana wawayisi ikikava imakamakai.

⁴³Aposol na God ina rewapana gwabisiyai da matakira ma bera ghamaghamasi iberaberi da wawayi ikitakitai ma inotanota kavakavai.

⁴⁴Vitumaghana wawayisi kudubisi mara nonowa ivivi kiidaburana ma i sawara ku deba itereterei.^v

⁴⁵Ma viya i sawara bo kii tano ivivi gimara ma manena na turaturasi viya gwabisiyai kegha na ivovorereghisi. ⁴⁶Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ivivi kiidaburana. Ma bade

[‡]2:31 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

[¶]2:34 Bada viruwina na Keriso.

^t2:30 Psa 132:11; 2Sam 7:12-13 ^u2:35 Psa 110:1 ^v2:44 Apos 4:32-35

i numa kamosiyai, nuwabiibiyai ma nuwanuwasi yagharinai ikamkam patapata ma nani kamoni parawa ivovogimai⁴⁷ ma God ivovokavakavari. Ma i yawasa biibiina kubiine na Jerusalem damsi nuwanuwasi iviyya. Mara nonowa wawaya vusi Bada vitumaghanina ivivi karei da yawasa makamakii nonowina iviiviiya. Ma vitumaghana damsi ku kamosi irurui da i koroto irakaradata.

Pita da Jon digadigana ivi yawasi.

3 Mara sago ravi madeghinai Pita da Jon igheghae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine.² Ma tomowa sago ipanani, itupuwa da digadigana. Mara nonowa ina wawaya ikavakavari da ku Taparoro Numana ma garina matuketinai itereterei. Matuketina kana vava na 'Kitana Biibiina.' Wawaya irurui na digadigana ivivi nowi kurisi.³ Maranai ikita da Pita ma Jon ita rui na ivi nowi kurisi mane kubiine.⁴ Ivi ruwa digadigana ikita bogai ma Pita ivona bo, "Kekitikai."⁵ Ma itepa, inotanotai da avi sawarina sago ita verei.⁶ Vaghina, Pita ivona bo, "Ke sago mane da ana verem. Ma aviyavisina gwabikuwai na ana verem. Yesu Keriso, Nasaret tomowa, avanai avonavonem. Kevomiiri ma kebaba!"⁷ Ma Pita digadigana imana katagheyana iviyya, ma itinavovimiirini da yaghiyaghinai kaena ma kaetupina ivi rewapana.⁸ Ivi kapoka da ivi kiimiiriyai ma baba ivi karei. Ma Pita da Jon yavata irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma tomowina ibababa ma ivivi kapokapoka ma God ivovokavakavari.⁹ Ma wawaya peyarisi tomowina ikitai da ibababa ma God

ivovokavakavari¹⁰ na ivogiini. Iakovi da tuna digadigana mara nonowa matuketa kana vava 'Kitana Biibiina' ririnai imakamakai ma ivivi nowi. Wawaya ivi deyei ma inota kavakavai da aviyavisina itupuwa kurina.

Pita ina sisiya Taparoro Numana garina kamoni.

¹¹ Tomowina iyawasa na Pita da Jon ivi votatana ma yavata irui ku gawara kana vava Soromon Ina Tupatina.^{§§} Ma kamoni wawaya ivi veraveruwana ipisi kurisi da tomowina ikitai ma ivi deye kirakiyeyi.¹² Pita ikitisi ma ivonesi bo, "Israel dami, avi kubiine kokitakita bogiikai? Avi kubiine koideyekai da nakanani ma tokai mani akii rewapanai weni tomowina kata berai da ita baba. God ku matana tokai na ke wawaya kiimatanikai da weni berana kata berai.¹³ God, tuna Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma bade ita kaekiki mau peyarisi i God. Ina bigabiga Yesu kana kadara iti debei kubiine na weni berana iberai. Vaghina wawayina Yesu na tami koviini da wawaya ku imasi koterei da ita kiivunui. Pailat ina kayowana da ita votawei na ke koti vaghinei, tomowina kobarei."^w ¹⁴ Tami nani wawayina vovokaravina ma kiimatanina kobarei ma ami kayowana da kiivunuwa wawayina gabura kamoni ita votawei.^x ¹⁵ Yawasa Badana kokiivunui. Ma God iberai da rabowai ivomiiri, matakiyai kakitai da vonavaghata."

¹⁶ "Weni tomowina koakovi da digadigana ma kokitakitai da kaena wekarakava ibagibagi. Yesu ina rewapana kavi tumaghanei, tuna kubiine iyawasa. Akii nota kudubinai

§§3:11 Soromon Ina Tupatina na gawara sago Taparoro Numana garina kamoni. Tuna gawara gurina gari barabaranai ma kana kowora ipeyari.

^w3:13 Exod 3:15 ^x3:14 Mat 27:15-23; Mak 15:6-14; Luk 23:13-23; Jon 19:12-15

Yesu kavi tumaghanei ma avanai weni tomowina iyawasa da tami kokitakitai.”

¹⁷“Ma varevaresiku, akovi da tami ami babada yavata ke kotakovi aviyavisina koberaberi maranai Yesu kokiivunui. ¹⁸Ma weni beranai na aviyavisina mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivi mamatara da ita tupuwa na itupuwa. Ivona da ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara. ¹⁹Ma karako na ami berabero kovi nuwapoyei ma komiirikupukuputei. Komiiritavire God kurina da ami berabero ina kowatawei.

²⁰Ma Bada God nuwanuba ina veremi da koni yakam bubuna ma kanumimi ini rewapana. Ma Yesu ina vonatawei kurimi, tuna wawayina na namada ivinetawei da ami Keriso. ²¹Ma tuna kunumai ina makamakai da marana vaghata ina pisi na God ina vonatawei. Ma tuna maranai God bera peyarina ini manimanini. Mara katamaninai vonakiiyapa bagibagina iterei ina peroperoveta vovokaravisi kurisi da berasi ita tupuwa na nakanani ina tupuwa. ²²Ma bade Moses ivona bo, ‘Bada God wawayi sago ina vinei da kubiimi ini peroveta, nakanani ma taku. Wawayina kami dam kamonai ina vinei. Ma ina sisiya kudubina kovi yana bubuni ma kovotekatekei. ²³Iyi tam nani perovetina ke kuni yanei na God ina rakaraka kamonai ina kwavinim ma ina kiipupunatawem.’^y ²⁴Aviyavisina peroperoveta ivivi sisiyei na karako etuputupuwa. Mara katamaninai peroveta Samuweru ma murinai peroperoveta kudubisi sisiyina sago iterei. ²⁵Ma tami nakanani ma nani peroperovetisi tupurereghisi, iyamna God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita tupuwa na tami iyamna kona viiya.”

“Ina vivaghina makamakiina ami kaekiki mau yavata iberai na tuna idamana kurimi. Abraham kurina ivona bo, ‘Tupurereghim sago ina bera tepanai na wawayi kudubisi dobuwai ani biibiinisi.’^z ²⁶God na ina bigabiga Yesu ivinei ma kunona tami Jiu dami kurimi ivonatawei da peyarimi sago sago дума ini biibiinimi ma ina tinaviremi da ami bera beroberosi kona voterei.”

Pita da Jon, Sanhidran babadisi maghinosiyai ivi sisiya.

4 Pita da Jon ivivi sisiya wawayi kurisi na taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada ma Sadusi damsi ipisi. ²Ti damsi nuwanuwasi ipughu iyamna ke i kayowana da aposol iti beyebeyena wawayi kurisi da aviyavisina Yesu iberai na ivi matakira da wawayi rabobowai ina vomiiiri. ³Pita da Jon ipatumisi ma ravi ipika kubiine ku gabura iteresi da mara ita tom na iti tupaviresi. ⁴Ma kegha da wawayi peyarisi i vibeyebeyena namada ivi yanei na ivi tumaghana da vitumaghana damsi i koroto irakata da tomotomowa ivi 5 tausan.

⁵Mara itom na Jerusalem kamonai wawayi ghamaghamasi ivi kiidaburana dughu kubiine. Kamosiyai na kwanatu babadisi ma taparoro babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi, ⁶ma bade taparoro badana ghamana Anas ina rakaraka viya yavata, ti na Kayapas, Jon da Ariksanda. ⁷Vaghina ma Pita da Jon irutinisi ipisi ku maghinosi ma ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi ina rewapanai bo iyi avanai da digadigana kovi yawasi?”

⁸Ma Kanuma Vovokaravina Pita itowatepani da ivonesi bo, “Magumagura ma kwanatu babadimi,

⁹bera biibiina kaberau digadigana kurina. Ma avi kubiine koiwawukai ma karako koitupavirevirekai da ikikava iyawasa? ¹⁰Vaghina, kovi yana. Tami ma wawaya kudubina Israel kamona kutakovi da Nasaret tomowa Yesu Keriso kotuparatui ma God rabobowai ivi yawasi. Tuna ina rewapanai ma avanai weni tomowina digadigana iyawasa da karako maghinomiyai emiimiiri. ¹¹Giruma katamana Yesu ivi sisiyei, ivona bo, ‘Tami vonura dami wakima kobarei, Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.’^a

¹²“Yesu ina kina kava kurina tikwatu da ini yawasita. Dobuwai ma kunumai na ke sago wawaya sago ita makamakai da yawasa makamakii nonowina ina vereta.”

¹³Ma babada Sanhidran dughuna kamona ikitai da Pita da Jon i nota ivi rewapana kirakai ma iakovi da ti na ke girugirumisi ma wawayota na ivi deyesi. Ma nota iviia da ti na Yesu yavata ibababa. ¹⁴Ma digadigana iyawasa na kamosiyai imiimiiri da matasiyai ikitakitai, tuna kubiine ke sago aviyavisina iti sisiyei ¹⁵ma Pita da Jon ivonesi da mara gisina Sanhidran i dughu gawarina ita kiibutawei ma muriyai ti mani kavakava iti sisiya. ¹⁶Ma ivona bo, “Aviyavisina taberau weni totomowisi kurisi? Wawaya peyarisi Jerusalem kamona iakovi da ti na bera ghamanakina iberai, tuna kubiine ke kovokovoghina da tagavui. ¹⁷Ma tagudusi da weni berana varana ke ina rakata wawaya kamosiyai. Tomotomowisi tavonatanisi da ke meyani Yesu avanai ini sisiyame wawaya kurisi.”

¹⁸Vaghina ma Pita da Jon ikwatusi irume ma sisiya bagibagina iterei da ke meyani Yesu avanai iti sisiya

bo iti beyebeyena. ¹⁹Ma ivi ruwa ivonapotesi bo, “Nuwanuwami kovi tetei da meni tuna ibiibai God ku matana. Tami kana votekatekemi bo God kana votekatekei? ²⁰Aviyavisina kakitai ma kavi yanei na kani sisiyei, ke kovokovoghina da kani kawapotapota.” ²¹Ma babada Sanhidran kamona Pita da Jon ivonaviyabuyabumanisi ma ivonatawesi da inae. Ke sago keta ita panani da kovogha ita veresi, iyamna wawaya peyarisi God ivovokavakavari nani berana ghamana itupuwa kubiine. ²²Ma nani digadigana iyawasa, kana madegha na 40 ighekuyowei.

Vitumaghana wawayisi tepatora kubiine inipowana.

²³Taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi Pita da Jon ivotawesi inae na ivi ruwa ivovira vitumaghana damsi kurisi. Ma babadisi ikikava ivonavonesi na peyarina ivi debei. ²⁴Vitumaghana wawayisi ivi yanesi na i nota ivi sagoi ma nipowana God kurina ivi karei, “Bada Ghamam, kunuma ma dobu ma yegai ma bera kudubina kamosiyai tam kuyamoni.”^b ²⁵Am bigabiga akii kaekiki David na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai am nota ivi sisiyei. Ivona bo,

‘Avi kubiine dam ma dam nuwanuwasi epughupughu,

ma wawaya iogatara kavakava?

²⁶Dobu kana kiikiivavo ivi sagosi ma ivovunagha

da Bada yavata ini kawapata ma ina Vivinevine Wawayina ini ghaviyei.”^c

²⁷“Vonavaghata da Herodi, Pontiyas Pailat, kupuna damsi ma Israel damsi weni kwanatuna kamona ivi ogatara da berona ita berai Yesu kurina. Tuna na am bigabiga vovokaravina ma am

^a4:11 Psa 118:22 ^b4:24 Exod 20:11; Neh 9:6; Psa 146:6 ^c4:26 Psa 2:1-2

Vivinevine Wawayina.^d ²⁸Ma tam am kayowanai ma am rewapanai namada kunotai da aviyavisina ita berai ma muriyai berasi itupuwa. ²⁹Vaghina, Bada, ivonaviyabumanekai kubiine na rewapana keverakai da maghitepakai ina tora ma vonam kana dimei. ³⁰Kevororona, wawaya kuni yawasisi ma am bigabiga vovokaravina Yesu avanai matakira ma bera ghamaghamasi keberai.”

³¹Inipowana ikovi na meni gawar-inai ivi kiidaburana na numana ivi nuke. Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da maghitepasi itora. Ma nani maranai ivi karei da ere tepatorasi God vonana idimadime.

Vitumaghana wawayisi i sawara ku deba iterei.

³²Vitumaghana wawayisi kudubisi i nota ma nuwanuwasi ivi sagoi. Ma ke sago iyai ita vona bo, “Wena taku aku sawara, rapekuwai,” iyamna i sawara peyarina ku deba iterei.^e ³³Ma God ina agabiibai kurisi irakata ma ivi biibiinisi. Ma aposol God ina rewapanai ivivi matara da Bada Yesu rabobowai ivomi-iri. ³⁴Ma vitumaghana damsiki kamosiyai na ke sago wawaya moyamoyakina, iyamna iyavo kava numa bo tano rapesiyai na ivivi gimara ma manena ³⁵apostol ivereveresi da turaturasi moyamoyakisi ivovorereghisi.

³⁶Ma bade tomowa sago weni nakanani iberai, kana vava na Josepa, kana dam Livai ma ina dobu Saipras, ma tuna apostol ivi vavei Banabas, vavana iyamna ‘kiiepepa wawayina.’ ³⁷Ina tano ivi gimarei ma manena apostol iveresi.

Ananayas da Sapira.

5 Tomowa sago kana vava Ananayas, ma kawana Sapira yavata i tano ivi gimarei. ²Ma Ananayas mane nevanevana ivoviviri ma nevana apostol iveresi. Ma ke iti debei kurisi da nevana ivotani, ma kawana ivi vaghinei da weni berana iberai. ³Ma Pita ivona bo, “Ananayas, avi kubiine kivi vaghinei da Seitan ivi nowem na Kanuma Vovokaravina kurina kivi bero da am tano manena nevana kuvoviviri? ⁴Tanona rapemuwai ma kivi gimarei, tuna kubiine manena na tam am mane, am kayowanai kuta berai. Avi kubiine weni berana berona kubera? Ke wawaya kurikai kuti bero, ma God kurina kivi bero!” ⁵Ma Ananayas weni sisiyina ivi yanei na yaghiyaghina ipeku da irabobo. Wawaya peyarisi ivi yanei da aviyavisina itupuwa na iyabumana kirakai. ⁶Ma vaghina, yaraga ivomiiri da tupuwina igerei ma ikavari ikiibau da idogoi.

⁷Ke mara gurina* ma kawana irui, ma ke itakovi da aviyavisina itupuwa. ⁸Ma Pita wavinena ivi tarakiiyanei bo, “Kevoneku, tam ma Ananayas tano kovi gimarei na manena kudubina weni, bo?”

Ma wavinena ivona bo, “E, vaghina manena.”

⁹Ma ivonapotei bo, “Ikikava konotanotai da Bada ina Kanuma Vovokaravina koti beroberowei? Kekitai, yaraga kawam idogoi na enenekiibau ku matuketa. Ma tam bade ina kavarakiiibuwem.”

¹⁰Ma yaghiyaghinai wavinena Pita maghinonai ipeku da irabobo. Ma yaraga irui ma ikitai da irabobo ma ikavarakiiibuwei da kawana ririnai

*5:7 3 hours murinai.

^d4:27 Mat 27:1-2; Mak 15:1; Luk 23:1, 7-11; Jon 18:28-29 ^e4:32 Apos 2:44-45

idogoi. ¹¹Ma vitumaghana damsi kudubisi ma bade wawaya peyarisi weni berasi sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai.

**Aposol gubagubagisi
peyarisi ivi yawasisi.**

¹²Aposol bera ghamaghamasi ma matakira peyarisi wawaya kamosiyai iberabera. Ma mara nonowa vitumaghana damsi Soromon Ina Tupatina kamoni ivivi kiidaburana. ¹³Wawaya peyarisi Jerusalem kamoni ivivi gheghenisi ma iyavo kava ke iti tumaghana na ke yavata iti kiidaburana iyamna iyabuyabumanesi. ¹⁴Ma kegha da mara nonowa wawaya viya irurui ku kamosi, wivine ma tomotomowa ivi karei da Bada ivivi tumaghane ma i koroto irakarakata. ¹⁵Ma aposol i bera ghamaghamasi kubiine, wawaya turaturasi gubagubagisi ikavakavarisi da keta baranai rito ma duya tepasiyai ivivi kenisi. I kayowana da Pita ibababa inenae na keyakeyuna ita rogusi da ita yawasa. ¹⁶Ma bade koroto ghamana meyagai gisigisisi Jerusalem ririnai iriyeriyeyi aposol kurisi. I wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi itowatepanisi na irutinapiyesi da kudubisi iyawasa.

Wawaya aposol ivi tupaketowanesi.

¹⁷Nani murinai taparoro badana ghamana, turaturana Sadusi damsi yavata i nuwakapi irakata kirakai aposol kurisi. ¹⁸Tuna kubiine ipatumisi ma ku gabura iteresi. ¹⁹Ma didibara Bada ina aneya gabura matuketina ivotawei ma ivi nowesi da ikiibau. ²⁰Ma ivonesi bo, “Konae da Taparoro Numana garina kamoni kona miiri ma wawaya kurisi Yesu varana biibiina

ma yawasa vuna sisiyina na kudubina kona dimei.” ²¹Mara itom ma ikikava aneya ivonesi na iberai. Irui Taparoro Numana garina ku kamona ma vibeyebeyena ivi karei.

Taparoro badana ghamana turaturana yavata ivi kiidaburana ma Sanhidran damsi kii sisiya ivonatawei da Jiu damsi i wawaya ghamaghamasi kudubisi ipisi dughu kubiine. Ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi ku gabura numana da aposol ita rutinapiyesi. ²²Ma ku gabura numana inekiibau da aposol kegha. Tuna kubiine ivovira da ivi mamatara, ²³ivona bo, “Matuketa guduguduna ma seri wawayisi nani, ipotapotai. Ma kavotawei na wawaya kamoni kegha.” ²⁴Ma taparoro babadi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada weni sisiyina ivi yanei na i nota iragharagha. Ma nuwanuwasi ivivi tetei da aviyavisina ita tupuwa. ²⁵Ma wawaya sago ipisi ma ivonesi bo, “Kovi yana, wawayisi ku gabura koteresi na Taparoro Numana garina kamoni emiimiiri ma wawaya kurisi ibeyebeyena.” ²⁶Ma potapota i bada sisiyina ivi yanei na ina seri wawayisi yavata inae da aposol irutinisi. Pikasiyai irutinisi iyamna iyabumana kirakai da wawaya wakimiyai ita ravis.

²⁷Irutinisi da Sanhidran maghinosiyai iteresi da taparoro badana ghamana iti tupaviresi. ²⁸Ma tuna ivonesi bo, “Sisiya bagibagina kaveremi, kavonatanimi da Yesu avanai ke koti beyebeyena. Ma kegha, kovi kawakiikai da ami vibeyebeyena Jerusalem inunui. Ma bade kokayokayowei da Yesu ina rabobo kubiine koti wavukai.”^f

²⁹Pita aposol turaturana yavata ivonapotesi bo, “Ke wawaya sago kana votekatekei da God ina kina kava! ³⁰Yesu korosiyai kotuparatui

^f5:28 Mat 27:25

ma kovi raboboi. Ma ita kaekiki mau i God iberai da rabobowai ivomiiri ³¹ma iruapai da vibadana iverei na katagheyanaivi makiini da tuna na Kiivavo ma Viviyawa. Ma Israel damta taraboga everevereta da ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei da God notataweyana ina vereta. ³²Weni berasi kudubina matakiiyai kakitai na kaimamatarei. Ma bade Kanuma Vovokaravina idebei wawaya kurisi da vonavaghata. Ma iyavo kava God evovotekatekei na Kanumina ina veresi da kii puyo.”

³³Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. Ma i kayowana da aposol iti rabobosi. ³⁴Ma Perisi sago ivomiiri da iti sisiya. Kana vava Gamariyel, tuna na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina. Ma tuna na Israel damsi i vigheghena ma i kayowana ghamana. Ivomiiri na ivonakiiyaragha da aposol Sanhidran kamoni ita kiibunisi da mara gisina kupunai ita makai. ³⁵Ma Sanhidran babadisi ivonesi bo, “Israel babadimi, kovi nuwanotanota kiimatana ma muriyai da aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi. ³⁶Rorova kava tomowa sago kana vava Teyudasi ivomiiri ma ivonavona da tuna na wawaya ghamana, ma tomotomowa ivi 400 ikivini. Wawaya Teyudasi ikiivunui ma kana kivikivina ivi verubogebogesi da aviyavisina ivi karei da ita berai na imomowa. ³⁷Ma Teyudasi murinai Gariri tomowa sago kana vava Judas na vivavatura maranai ivomiiri ma ina wawaya ivi nowesi da Rome babada kurisi ivi ghaviya. Tuna bade ivi raboboi ma ina wawaya ivi verubogebogesi. ³⁸Tuna kubiine avonavonavinotimi da weni tomotomowisi kota voteresi. Kovonatawesi ina nae. Mikeda ti

mani i notiyai weni berasi eberaberai na karakava ina kovi. ³⁹Ma mikeda weni notasi God gwabinai ipisi na ke kovokovoghina da kona gudusi. Gudusi koti paparanei na konotai da God koti kawapatei.”

⁴⁰Gamariyel ina sisiya kubiine Sanhidran babadisi i nota ivirai. Ma aposol ikwatasi irui ma potapota damsi ivonesi da iwidisi. Ma sisiya bagibaginai ivonatanisi da ke Yesu avanai iti sisiya ma ivotawesi inae. ⁴¹Aposol Sanhidran dughuna ikiibutawei ma ivi nuwabiibai, iyamna God ivinesi da Yesu kana vava kubiine ita vokwarakwara. ⁴²Ma mara nonowa Taparoro Numana garina kamoni ma numa nunusiyai Yesu Varana Biibiina ivivi beyebeyena ma idimadima da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

Vivita wawayisi miikovimaruwa ivinesi.

6 Vitumaghana wawayisi i koroto irakarakata ma kamosiyai, viya na Hibru gamonai ivivi sisiya ma viya na Grik gamonai ivivi sisiya. Nani kamoni Grik damsi ivi karei da Hibru damsi iyeghayeghisi, iyamna mara nonowa vavai vorereghina kamoni na Grik damsi i kwapukwapura kii reregha na gisina. ²Vaghina ma aposol ivi 12 vitumaghana damsi peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Ke ita biibai da God vonana vibeyebeyena kata voterei da vavai kata vorereghi. ³Varevaresikai, kamomiyai tomotomowa miikovimaruwa kovinesi, iyavo kava koakovisi da ti na nuwagiura wawayisi ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma. Ma vavai vorereghina bigana kana veresi. ⁴Ma ke ini tinaviravirekai da nuwanuwakii kudubinai kana niponipowana ma bade God vonana kana dimadime.”

⁵Wawaya peyarisi weni sisiyina ivi vaghinei da tomotomowisi ivinesi. Sago na Sitivin, ina vitumaghana irakata ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma bade weni damsi ivinesi. Piripo, Prokoras, Nikano, Timon, Pamenasi, ma Nikoras (tuna Antiyok tomowa ma ina vitumaghana ivirai da ivi Jiu ma muriyai Yesu ivi tumaghanei). ⁶Ivinesi ikovi ma irutini aposol kurisi. Aposol inipowana kubiisi, imasi ku tepasi iterei ma ivi biibiinisi.

⁷Ma vaghina, God vonana ikiibau da wawaya peyarisi ivi yanei. Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamonai i koroto yaghiyaghina irakata. Ma bade taparoro babadisi viya Yesu Varana Biibiina ivi tumaghanei da ivotekatekei.

Sitivin ipatumi.

⁸Sitivin gwabinai na God ina agabiibai ma ina rewapana imakamakai da wawaya kamosiyai matakira ma bera ghamaghamasi iberaberi. ⁹Ma wawaya viya ivi karei da Sitivin ivivi kawapatei. Ti na Jiu damsi ma i kiki numana kana vava ‘Sleiv vovotawesi i numa.’[†] I dobu Sairini ma Ariksandiriya, Silisiya ma Eisiya. Ma Sitivin yavata ivivi gamowana, ¹⁰ma ke kovokovoghina da ina nuwagiura ita ghekuyowei, iyamna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivivi sisiya. ¹¹Tuna kubiine damsi gavunai tomotomowa viya ivonesi da iti bero. Ita vona bo, “Sitivin kavi yanei da Moses ma God ivivi avaberowesi.” ¹²Weni sisiya viberona iberai na wawaya peyarisi, kwanatu babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata nuwanuwasi ipiroi

da Sitivin ipatumi ma irutinaneyei Sanhidran dughuna ku kamona da maghinosiyai imiimiiri. ¹³Ma viberu damsi ivi mamatara bo, “Weni tomowina mara nonowa ita Taparoro Numana Vovokaravina ma Moses ina vonaviyoyovana iavaberowei ma eteretereoruwei. ¹⁴Kavi yanei, ivona da Nasaret tomowa Yesu ina pisi na Taparoro Numana ina rikai ma ita kiki katamanina Moses ivereta na ina virai.” ¹⁵Ma peyarisi Sanhidran kamonai Sitivin ikita bogai ma maghighina iruyasegana da kitana nakanani ma aneya.

Sitivin ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

7 Nani murinai taparoro badana ghamana, Sitivin ivi tarakiyane bo, “Ivi wavum na vonavaghata bo kegha?”

²Ma ivonapotei bo, “Varevaresiku ma mami mau, kovi yaneku. Muriyai da ita kaekiki Abraham ita nae ku Haran kwanatuna na Mesopotemiya dobunai imakamakai ma God ere kadakadarina inekiibau kurina.^g ³Ma ivona bo, ‘Am dobu ma am dam kevoteresi ma dobu sago ani beyem da nake kuna nae.’ ⁴Vaghina ma Kaldiya dobuna ikiibutawei ma inae ku Haran ma nani kwanatunai imakai. Imakamakai da ina mamai irabobo, muriyai na God ivonatawei ipisi weni ku dobuna.^h ⁵Ma God ke sago tano ita verei da iti rapenei. Ke gisi vaghina ita vere tovonni. Ma nani maranai Abraham natuna kegha ma God vonakiyapa bagibagina iterei da mara sago tupurereghina yavata weni dobuna kudubina iti rapenei.ⁱ ⁶Ma bade God weni nakanani ivi sisiya kurina. ‘Tupurereghim na wawaya

[†]6:9 Wawayisi karenai ivi sleiv ma muriyai ivotawesi da karako ti mani ibada meyesi.

^g7:2 Gen 12:1 ^h7:4 Gen 11:31, 12:4 ⁱ7:5 Gen 12:7, 13:15, 15:18, 17:8

viruwa i dobuwai ina makamakai da nani dobuna babadisi ina berisi da ini sleiv. Ma ini kayoberoberowanesi da ini kamyuyuwa da madegha 400 ina kovi.^j ⁷Ma bade God ivona bo, ‘Ma nani dobuna damsi ina berisi da ini sleiv ma ini kamyuyuwa na ti damsi kovogha ana veresi. Ma muriyai tupurereghim nani dobuna ina kiibutawei ma wike ina pisi da weni dobunai ina vokavakavariku.^k ⁸Ma God, Abraham yavata vivaghina makamakiina iberai ma matakirina na Abraham kwimatana bekana ituviviratawei. Ma Abraham natuna Aisiki itupuwa na mara kana vi 8 kamoni tuna bade kwimatana bekana ituviviratawei. Ma muriyai Aisiki imagura ma ivi tuwa da natuna Jeikap. Ma Jeikap imagura ma ivi tuwa da natunatuna ivi 12, ma ti na Israel damta ita kaekiki mau.^l

⁹“Ma ita kaekiki mau tisi kikei Josepa inuwakapiyei, tuna kubiine ivi gimarei da Egypt kamoni ivi sleiv. Ma kegha da God ikoyakoyaghi ¹⁰da ina nuwapoya kamoni ivi yawasi.^m Ma nuwagiura iverei ma iberai da Pero ina kayowana ghamana Josepa. Pero na Egypt kana kiivavo ma Josepa iterepai da nani dobuna kudubina ivi badei ma ina numa ghamana ikoyakoyaghi.ⁿ ¹¹Nani murinai gomara ghamana itupuwa Egypt ma Keinan dobusiyai da wawaya peyaris ivovokwarakwara. Ma ita kaekiki Jeikap natunatuna yavata kii vavai kegha.^o ¹²Ma Jeikap sisiya ivi yanei da Egypt ka-

monai vavai imakamakai na natunatuna ivonatawesi inae. Tuna na i baba karena ku Egypt. ¹³Ma i baba kana viruwa kamoni Josepa varevaresina kurisi ivi matara da tuna iyai. Nani maranai Pero akovina iviia da Josepa ina rakaraka na iyavo kava.^p ¹⁴Murinai Josepa ina mai Jeikap ma ina rakaraka ivi 75 kii sisiya ivonatawei da kudubisi ita pisi.^q ¹⁵Ma Jeikap inae ku Egypt ma nani dobunai imakamakai da natunatuna yavata irukwa.^r ¹⁶Ma tupuwisi ikavara ivovira ku Sekem dobuna ma kii karawagai itura. Nani dowana Josepa ina nosi Abraham, Hamo natunatuna gwabisiyai igimari da kii karawaga.^s

¹⁷“Ma ita wawaya Egypt kamoni ivi tuwa da namada i koroto irakata kirakai. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kana mara itupo da ita tupuwa.^z ¹⁸Ma wawaya sago Egypt kamoni ivi kiivavo ma tuna Josepa ina bera ma ina yawasa ke itakovi. ¹⁹Ma tuna na kiivavo berona, ita kaekiki mau ivivi beroberowesi ma ivivi tugudisi. Ma bade idarudarusi da natunatusi gegeyisi ivivi tawetaweyana da iraborabobo.^u ²⁰Nani berasi kamoni na Moses itupuwa, ma God ku matana tuna pepeya kiimatanina. Nawaravi aroba na ina mamai da ina maduwa numiyai ikoyaghi, ²¹ma muriyai okowa baranai iteregavui. Ma Kiivavo Pero natuna wavinena ipanani ma ikavari da ivi natunei.^w ²²Ma Pero gaburinai imagura da Egypt damsi i vibeyebeyena ma i nuwagiura kudubina iviini. Ma ina

^z7:17 God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina da mara sago Keinan dobuna na tupurereghina ini rapenei.

^j7:6 Gen 15:13-14 ^k7:7 Exod 3:12

^l7:8 Gen 17:10-14, 21:2-4, 25:26, 29:31-35:18

^m7:10 Gen 37:11, 28, 39:2, 21 ⁿ7:10 Gen 41:39-41 ^o7:11 Gen 42:1-2

^p7:13 Gen 45:1, 16 ^q7:14 Gen 45:9-10, 17-18, 46:27

^r7:15 Gen 46:1-7, 49:33 ^s7:16 Gen 23:3-16, 33:19, 50:7-13; Josh 24:32 ^t7:17

Exod 1:7-8 ^u7:19 Exod 1:10-11, 22 ^v7:20 Exod 2:2 ^w7:21 Exod 2:3-10

sisiya ma ina bera peyarina na ivi rewapana kirakai.”

²³“Moses kana madegha 40 na nota iviia da inumataya ina wawaya Israel damsi kurisi.^x ²⁴Ina numataya kamoni ikitai da Egypt wawaya sago Israel tomowa ivivi kayoberowanei ma iraravi. Tuna kubiine Israel tomowa kana papara ivowai na ivomiiri da Egypt wawaya ikiivunui. ²⁵Ma Moses inotai da ina wawaya itakovi da God ivonatawei kurisi da iti vitesi, ma kegha. ²⁶Mara itom na Israel tomowa sago kwina yavata ivivi ruwa ma Moses inekiibau. Ibera tovonni da i viruwa ita voterei ma iti nuwasago. Ivonesi bo, ‘Tami vivaresina koakovi bo kegha, ma avi kubiine koiruwa?’ ²⁷Ma tomowina kwina iraravi na Moses ivotabiri ma ivona bo, ‘Iyi vibadana iverem da kuni tupavirekai?’ ²⁸Akovi da raviravi Egypt tomowa kukiivunui ma am kayowana da bade kuna kiivunuku, bo?’ ²⁹Ma Moses nani sisiyina ivi yanei na iyabumana da iverau ku Midiyan dobuna. Tuna na dobu viruwa wawayina ma kegha da nani dobunai imakai kirakai ma itavine da natunatuna ruwa itupuwa.”^y

³⁰“Madegha 40 ikovi ma mara sago Sainai koyana ririnai, warereyayi kikiiruku ikarakarai ma nani kamoni na aneya irumataru Moses kurina.^z ³¹Moses ikitai na ivi deyei. Ma ivi turariya inae da ita kita bubuni na Bada gamona ivi yanei, ivona bo, ³²‘Taku na am kaekiki mau Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.’ Moses iyabumana kirakai da kiroro ivi karei ma ke kovokovoghina da ita tepa. ³³Ma Bada ivonei bo, ‘Kaem kana terepara kevotawei, iyamna weni gawa-

rina tepanai kemiimiiri na dowo vokaravina. ³⁴Ma aku wawaya i vokwarakwara akitai ma i tou avi yanei. Aoru da Egypt dobunai ana votawesi ina kiibau. Moses, kevomiiri. Avonavonatawem kuna vovira ku Egypt.”

³⁵Ma Sitivin patana da ivivi sisiya Sanhidran babadisi kurisi na ivonesi bo, ‘Israel damsi namada Moses ivonabarei ma ivonei bo, ‘Iyi vibadana iverem da kuni tupavirekai?’ Ma God tuna mani Moses ivinei maranai kiikiruku ikarakarai na kamoni aneya irumataru Moses kurina. Ivinei da Israel damsi iti badesi ma i vokwarakwara kamoni iti yawasisi.^a ³⁶Matakira ma bera ghamaghamasi peyarisi iberai maranai ivi nowesi da Egypt ikiibutawei ma Yegai Yebayebarina^f idamani ku nevana ma bade warereyayi ibababa yawara da madegha 40 ikovi.^b ³⁷Moses tuna mani Israel damsi ivonesi bo, ‘Ikikava God ivonataweku na mara sago kami dam kamoni peroveta sago taku nakanani ina vonatawei kurimi.’^c ³⁸Ita kaekiki mau ivi kiidaburana warereyayi na Moses yavata nani kamoni. Ma tuna ighae da aneya yavata ivivi sisiya Sainai koyana tepanai. Ma yawasa sisiyisi biibiisi iviini da ivi damani kurita.”^d

³⁹“Ma ita kaekiki mau Moses ibarei ma ke ita votekatekei. Ma i kayowana da ita vovira ku Egypt. ⁴⁰Ma Eron kurina ivona bo, ‘Aki god viya keyamona da ti ini nowekai. Ma nani tomowina Moses, tuna Egypt dobunai irutinakiibuwakai, ke katakovi da aviyavisina itupuwa kurina.’^e ⁴¹Nani maranai sawara sago iyamoni da ita vokavakavari, tuna kau natuna maghimaghighina. Isuwasuwara kurina, ma kampoagha ghamana ib-

7:36 Yegai kana vava ‘Red Sea.’

^x7:23 Exod 2:11-15 ^y7:29 Exod 18:3-4 ^z7:30 Exod 3:1-10

^a7:35 Exod 2:14 ^b7:36 Exod 7:5, 14:21; Num 14:33 ^c7:37 Deut 18:15, 18

^d7:38 Exod 19:1-20:17; Deut 5:1-33 ^e7:40 Exod 32:1

erai, nani sawarina imasiyai iyamoni na ivivi nuwabiibiyei.^f ⁴²Tuna kubi-ine God imiirikuputesi ma ivoteresi da madegha, nawaravi ma gwamegwame ivovokavakarisi. Rorova peroperoveta igiruma da God ivona bo, ‘O, Israel dami, madegha 40 warereyai kobaba, na ghamoghamo kosuwasuwara na ke taku kuriku kota beraberai.

⁴³Molek korunomei ma kana numa kopawopawoi, ma gwamegwame kana vava Repan kovi tumaghane da tuna ami god, Nani sawarisi koyamona da kovovokavakarisi.

Tuna kubiine ana kwavinimi da ami dobu kona kiibutawei da Babilon nevanevanai kona makai.”^g

⁴⁴“Ma ita kaekiki mau warereyai ma nani kamonai God ivi debei Moses kurina da ikikava ina Yobe Vovokaravina ita yamoni. Ina sisiya kudubina ikivini da iyamoni ma nani yobena ivi matakira da God na gwabisiyai.^h ⁴⁵Vaghina ma Josuwa ita kaekiki mau ivi nowesi da weni ku dobuna irui ma nani yobena yavata ikavarapiyei. Ma God dam bogii ma bogiiyai ikwavinisi ma i tano ivi-iyi da ivi rapenei. Ma nani yobena weni dobnai imakamakai da Kiivavo David ina ku mara.ⁱ ⁴⁶Ma David na God ina kayowana ghamana. Ma ivi nowi God kurina da iti vaghinei da ina Taparoro Numana ita vowai. Ma God, tuna bade Jeikap ina God na ke iti vaghinei.^j ⁴⁷Ma muriyai Kiivavo Soromon nani Taparoro Numana ivowai.”^k

⁴⁸“Ma kegha da God Kiidamo Makamakiina ke numa wawaya imayamoyamonina kamonai ita makamakai.

Peroveta Aisaya igiruma da ⁴⁹Bada ivona bo,

‘Kunuma na aku vikiivavo gawarina. Ma tepanai amakamakai.

Ma dobu na kaeku kana kepana.

Ke kovokovoghina da numa kota vowai kubiiku.

Ke kovokovoghina da aku viyakam gawarina kota vowai.

⁵⁰Bera kudubina kunumai ma dobuwai na taku mani imakuwai ayamoni.”^l

⁵¹Ma Sitivin iyeghisi, ivona bo, “Tami kovi kawakiikii ghagha!

Nuwanuwami kamonai God ke koti tumaghane ma tinimi ipota da

ina sisiya ke kota viviyanei. Mara nonowa tami Kanuma Vovokaravina kobabarei, ami kaekiki mau nakanani!

⁵²Ti na peroperoveta kudubisi ivivi tupaketowanesi. Ma peroperoveta viya ivivi yonayona da mara sago God

ina Bigabiga Kiimatanina ita nekiibau. Ma ami kaekiki mau nani peroperovetisi

ivi kiivunuwana. Ma tami na nani Bigabigana Kiimatanina kovi dirigiigai

da kovi raboboi. ⁵³God ina aneya ivonatawesi da ina vonaviyoyovana

iveremi na tami koviiya ma ke kota vatekatekei.”

Sitivin wakimiyai ikiivunui.

⁵⁴Sanhidran babadisi Sitivin ina sisiya ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai

da okesi ivi tarakikitei. ⁵⁵Ma Kanuma Vovokaravina Sitivin itowatepani da

itepa ku kunuma ma God kana kadara ik-itai. Ma ikitai da Yesu, God katagheyana

imiimiiri. ⁵⁶Ma ivona bo, “Kokita! Kunuma itamotate ma Wawaya Natusi

akitakitai God katagheyana emiimiiri.”

⁵⁷Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na tinisi ivopotapota. Ma

^f7:41 Exod 32:2-6 ^g7:43 Amos 5:25-27 ^h7:44 Exod 25:9, 40

ⁱ7:45 Josh 3:14-17 ^j7:46 2Sam 7:1-16; 1Chr 17:1-14

^k7:47 1Kgs 6:1-38; 2Chr 3:1-17 ^l7:50 Isa 66:1-2

ere nuwaghakighakisi ikarayogosi ma iverau da Sitivin kurina. ⁵⁸Itinakwarokwaroi da kwanatu ikiibutawei ma ivi karei da wakimiyai iraravi. Ma kii tarasovo ivi votaweyana da tomowa sago yaragina kana vava Sol maghinonai iribai. ⁵⁹Wakimiiyai iraravi na Sitivin inipowana bo, “Bada Yesu, kanumiku keviya.” ⁶⁰Ipeku da ivi tuwaporeruruwana ma irukwatu, “Bada, i bera berona kenotatawei.” Ivi sisiya ikovi ma matana ipota da irabobo.

8 Ma weni berasi ituputupuwa na Sol nani kamonai, tuna mani matanai ikitai ma ivi vaghinei da Sitivin ikiivunui.

Sol vitumaghana damsi ivi tupaketowanesi.

Nani maranai wawaya ivi karei da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai ivivi tupaketowanesi. Ma peyarisi ivi verubogebogesi da ku Judiya ma Sameriya dobusi, ma aposol kava Jerusalem kamonai imakai. ²Ma vitumaghana tomotomowisi viya Sitivin ituwei ma tupuwina idogoi.

³Ma Sol ivi karei da vitumaghana damsi ivivi tupaketowanesi. Numa nununai tomotomowa ma wivine ititinakwarokwarosi da ku gabura itereteresi.^m

Piripo Sameriya kamonai idima.

⁴Vitumaghana wawayisi Jerusalem ikiibutawei ma ivi verubogebogesi da meni ku dobuna inenekiibau na God vonana idimadime. ⁵Ma Piripo inae ku kwanatu sago Sameriya kamonai, ma nani dobunai Keriso varana idime. ⁶Koroto ghamana Piripo ivi yanei ma ikitai da matakira ghamaghamasi iberabera na peyarisi ina sisiya ivivi yana bogai. ⁷Kanuma beroberosi ere kiiki-

irarisi wawaya ikiikiibutawesi. Ma digadigasi ma gibegibesisi peyarisi iyawayawasa. ⁸Tuna kubiine kwanatuna kamonai nuwabiibii irakata kirakai.

Saimon kiikiirapuna.

⁹Tomowa sago kana vava Saimon nani kwanatuna kamonai imakamakai, tuna kiikiirapuna. Ma namadani kava wawaya peyarisi Sameriya kamonai ina rewapana ivivi deyei. Saimon ikayokayotata da tuna wawaya ghamana. ¹⁰Ma babada ma wawayota kudubisi ivovokaravei ma ivi vavei ‘Rewapana Kirakiina’ bo ‘God Ina Rewapana.’ ¹¹Namadani kava ina bera vigayagaya kubiine wawaya ivivi deyei ma ivivi tumaghanei. ¹²Ma maranai Piripo inekiibau na God ina vikiivavona ma Yesu Keriso varana biibiina idime kurisi. Tuna kubiine tomotomowa ma wivine peyarisi ivi tumaghana ma ibabataito. ¹³Ma bade Saimon ivi tumaghana ma ibabataito. Ma Piripo iwagiyei ma ikitai da bera ma matakira ghamaghamasi iberabera na inota kavakavai.

¹⁴Aposol Jerusalem kamonai ivi yanei da Sameriya damsi God vonana ivi tumaghanei na Pita da Jon ivonatawesi kurisi. ¹⁵Ivi ruwa inekiibau ku Sameriya na inipowana vitumaghana damsi vusi kubiisi da Kanuma Vovokaravina ita towatepanisi, ¹⁶iyamna Bada Yesu avanai kava ibabataito ma Kanuma Vovokaravina ke ita viiya. ¹⁷Ma Pita da Jon imasi ku tepasi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi.

¹⁸Ma Saimon ikitai ikikava aposol imasi wawaya ku tepasi iterei da Kanuma Vovokaravina itowatepanisi na mane ivororona kurisi da nani rewapana ita gimari. ¹⁹Ma ivonesi bo, “Taku bade rewapana kovereku da iyavo kava

imaku ku tepasi ana tereterei na Kanuma Vovokaravina ina viiya.”

²⁰Ma Pita ivonapotei bo, “Tam ma am mane yavata ku keyama karata makamakii nonowina kona nae! Ikikava kunotai da God ina puyo kuta gimari? ²¹Nuwanuwam didibarina God ku matana, tuna kubiine weni bigana kamonai ke kuna biga! ²²Am bera berona kevi nuwapoyei ma kemiirikupukuputei. Ma Bada kurina kenipowana da mikeda am nota berona ina notatawei. ²³Damim aviiya da nuwakapi nuwanuwam ivi beroi ma bade am berabero ipatumim.”

²⁴Ma Saimon ivi nowi kirakai, ivona bo, “Kubiiku konipowana Bada kurina da aviyavisina kovi sisiyei na ke ina tupuwa kuriku.”

²⁵Pita da Jon i vitumaghana ivi matara ikovi ma Bada Vonana idima yavui na ivomiiri da ita vovira ku Jerusalem. Ma Sameriya dobuna kamonaibabana inenae na kwanatu nununai Bada Varana Biibiina idimadime.

Piripo ma Itiyopiya badana.

²⁶Mara sago Bada ina aneya Piripo ivonei bo, “Kevomiiri ma warere ketana eororu Jerusalem da ku Gasa kekivini.” ²⁷Vaghina ma ivomiiri, ibabana inenae da Itiyopiya tomowa ikitai.[§] Tomowina na wawaya ghamana ma tuna na Itiyopiya damsi i kiivavo wavinena Kandasi ina mura kana koyakoyagha.** Tomowina

ighae ku Jerusalem God vokavakavarina kubiine ²⁸ma iororu ina ku dobu. Ina seriyoti^{††} tepanai igeru iveraverau ma peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. ²⁹Ma Kanuma Vovokaravina Piripo ivonei bo, “Kenae nani ku seriyoti ma ririnai kuna baba.” ³⁰Ma Piripo iverau nake ma ivi yanei da tomowina peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. Ma Piripo ivi tarakiyana bo, “Kiyiyavi na iyamna keviivii bubuni, bo kegha?”

³¹Ma Itiyopiya tomowina ivonapotei bo, “Kegha, ke ata viiviiya. Ke sago wawaya da iti debei kuriku.” Ma tomowina Piripo ivonei da ita ghae ita geru.

³²Ma giruma katamana ivivi yavi weni,

“Tuna nakanani ma sipu, irutinaneyei da iti raboboi,

Ma nakanani ma sipu gegeyina, vuni-vunina eboribori na ke ita tutou,

Tuna bade nakanani, ke iti sisiya.

³³Wawaya ikiiviberoi,

ma ke vonavaghata tepanai iti tupavirei, Ke sago tupurereghina da tisisiyesi, Iyamna, ina yawasa dobuwai iviitawei.”ⁿ

³⁴Ma tomowina Piripo ivi tarakiyane bo, “Kuta voneku, peroveta tuna mani ivi sisiya meyei bo wawaya sago isisiyei?” ³⁵Vaghina ma Piripo nani girumina tepanai sisiya ivi karei da Yesu Varana Biibiina ivi debei kurina.

³⁶Ketiayi inenae da ku okowa inekiibau ma Itiyopiya tomowina ivona bo, “Kek-

[§]8:27 Weni Itiyopiya tomowina na ivi gagari, igina iviia.

**8:27 Itiyopiya damsi i kiki da i kiivavo tomotomowisi na ke sago biga ita berai. Tuna kubiine i maduwa na dobu ivivi badei. Ma meni kiivavona ina maduwa nani bigana iberaberai na ivonavona da wavinena na Itiyopiya damsi i ‘Kandasi.’

††8:28 Seriyoti na keta wakana, tuna wawaya igerugeru ma hosi sago bo ruwa etitini.

itai, wena okowa. Vaghina bo kegha da ana babataito?" ³⁷ (-)‡

³⁸Ma tomowina ivona na ina seriyoti ivi kiimiiriyei. Ma ivi ruwa ioru ku okowa da Piripo tomowina ibabataitoi. ³⁹Okowai igheghae na yaghiyaghinai Kanuma Vovokaravina Piripo iviitaweɪ da Itiyopiya tomowina ke ita kita meyei. Ma tomowina ere nuwabiibiina inae. ⁴⁰Ma Piripo, Asotas kwanatunai irumatara ma baba ivi karei. Kwanatu nununai Yesu varana biibiina idimadimeɪ inenae da ku Sisariya kwanatuna inekiibau.

Sol itupuwavira.

(Apos 22:6-16, 26:12-18)

9 Jerusalem kamonai na Sol patana da Bada kana kivikivina ivivi tupaketowanesi ma kii vikiivunuwana ivonavonei. Inae da taparoro badana ghamana kurina, ²ma ivi nowi da ita giruma kiki numasi kii koyakoy- agha wawayisi Damaskas kwanatuna kamonaɪ kurisi da Sol iti vitei da iyavo kava Damaskas kamonaɪ, tomowa bo wavine Yesu ina keta ekivikivini na ita patumisi ma ita rutinisi ku Jerusalem.

³Ibaba inenae da namada ku Damaskas ita nekiibau na kadenima yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviri. ⁴Ipeku ku dowā ma wawayā gamona ivi yaneɪ, ivona bo, "Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?"

⁵Ma Sol ivona bo, "Bada, tam iyai?"

Ma ivonapotei bo, "Taku Yesu. Taku kitupaketowaneku. ⁶Kevomiiri ma kuna rui ku kwanatu ma nani dobunai wawayā ina vonem da aviyavisina kuna berai."

⁷Ma iyavo kava Sol ivi kaeturaneɪ na gamo ivi yaneɪ ivivi sisiya ma ke sago wawayā ita kitai. Ma imiiri da kawasi ineghenegheyana. ⁸Sol ivomiiri ma damina iviɪya da ke kovokovoghina da ita kita. Tuna kubiine turaturana imana iviini ma irutini da ku Damaskas. ⁹Matana ipota da mara aroba ikovi ma nani kamonaɪ ke sago aviyavisina ita kani bo itumai.

¹⁰Ma Damaskas kamonaɪ Yesu kana kivikivina sago kana vava Ananayas. Ma Bada mekeyuna ikitai da ikwatukwatui bo, "Ananayas!"

Ma ivona bo, "Kevona, Bada."

¹¹Ma Bada ivonei bo, "Kenae Judas ina ku numa, numana na Keta Maninina baranaɪ. Ma kevi tarakiiyana da tomowa kana vava Sol kuna kitai. Tomowina ina kwanatu na Tasmus ma wekarakava eniponipowana kuriku. ¹²Ma namada mekeyum avi debeɪ kurina, ikitai da kuna nae kurina ma imam ku tepana kuna terei da matana ina kitame."

¹³Ma Ananayas ivonapotei bo, "Bada, nani tomowina sisiyina avi yaneɪ da vitumaghana damsi Jerusalem kamonaɪ ivivi agaberowesi. ¹⁴Ma bade avi yaneɪ da taparoro babadisi i babada gwabisiyāɪ rewapana iviɪya ma ipisi wike ku Damaskas da iyavo kava kavovokavakavarim na ina patumikai."

¹⁵Ma Bada ivonei bo, "Kenae! Nani tomowina avineɪ da kubiiku ina biga. Ana vonataweɪ da kupuna damsi kurisi, i kiikiivavo yavata ma bade Israel damsi kurisi da kaku vava ina dimei. ¹⁶Ma ani beyei da kaku vava kubiine ina vokwarakwara kirakai."

¹⁷Vaghina ma, Ananayas inae da nani ku numana irui ma imana Sol ku tepana iterei. Ivona bo, "Varesiku

‡8:37 Mara katamaninaɪ giruma damsi peyarisi ves 37 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: "Piripo ivona bo, "Nuwanuwam kudubina kuni tumaghana na ana babataitom." Ma tomowina ivonapotei, "Yesu Keriso aɪtumaghaneɪ da tuna God Natuna."

Sol, ketiyai Bada Yesu kupanani na tuna ivonataweku apisi kurim da kuna kitame ma Kanuma Vovokaravina gwabimuwai ina runuma.”¹⁸ Ma yaghiyaghinai sawara nakanani ma iyana yadasi Sol matanai itamoririgha da ikitame. Vaghina ma ivomiiri da ibabataito.¹⁹ Muriyai ikam da tupuwina ivi rewapana.

Sol Damaskas kamonaɪ idima.

Ma Sol Damaskas kamonaɪ imakai mara gisina vitumaghana damsɪ yavata.²⁰ Ma maninina ivi karei da kiki numasiyai idimadima da Yesu na God Natuna.

²¹ Ma iyavo kava ivi yanei na peyarisi ivi deyei ma ivona bo, “Wena vaghina tomowina Jerusalem kamonaɪ wawaya Yesu kana vava ivovokavakavari na ivi kiivunuwana. Ma ipisi wike da vitumaghana damsɪ ita patumisi ma ita rutinisi taparoro babadisi i babada kurisi.”

²² Ma kegha da Sol ina dima ivi rewapana kirakai da Jiu damsɪ Damaskas kamonaɪ ke kovokovoghina da ita vonapotei. Ma vonavaghata ivi debei kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

²³ Imakai inene da Jiu damsɪ ivi ogatara da ita kiivunui,²⁴ ma Sol namada akovina iviyya da Jiu damsɪ mara nonowa mariyai ma didibaraɪ kwanatu matuketinai ivivi pota da ita kiivunui.²⁵ Tuna kubiine didibaraɪ turaturana irutini ma iriga ghamana ku kamona iuwani da gari taraboginai ivi yoyowi ioru kwanatu ku kupuna da inae.

Sol Jerusalem kamonaɪ.

²⁶ Sol inekiibau ku Jerusalem ma ibera tovonɪ da vitumaghana damsɪ ku kamosi ita rui ma kegha, peyarisi iyabu-

manei. Ke iti tumaghaneɪ da tuna Yesu kana kivikivina.²⁷ Ma Banabas ivi vitei da irutini inae aposol kurisi. Ivonesi da ikikava Sol ibaba inenae ma ketiyai Bada ikitai ma ivi sisiya kurina. Ma ivi mamataresi da Damaskas kamonaɪ Sol ke ita yabumana da Yesu avanai idima.²⁸ Nani murinai Sol aposol yavata imakamakai ma ibababa Jerusalem kamonaɪ. Ma ere tepatorana Bada avanai idimadima.²⁹ Ma Jiu damsɪ viya Grik gamonaɪ ivivi sisiya. Ti damsɪ Sol yavata ivivi vonapasipasiyana, tuna kubiine keta iekwekwai da Sol ita kiivunui.³⁰ Maranai vitumaghana damsɪ sisiyina iviini na Sol irutini ikiibau ku Sisariya kwanatuna ma ivonatawei inae ku Tasus kwanatuna.

³¹ Ma nani murinai na vitumaghana damsɪ kudubisi Judiya, Gariri ma Sameriya kamonaɪ ere nuwanubasi imakai. Ma Kanuma Vovokaravina ikiiepepisi da ivi rewapana, ma wawaya ipeyari ivi tumaghana da i koroto irakata. Ma mara nonowa Bada ivovokaravei.

Aineyas da Dokas.

³² Ma Pita ibaba da dobu ine yavui ma mara sago ku Laida kwanatuna inumataya da vitumaghana damsɪ ita kitisi.³³ Nani dobonai tomowa digadigana kana vava Aineyas ipanani, tuna numa kamonaɪ ikena da madegha 8 ikovi.³⁴ Ma Pita ivona bo, “Aineyas, Yesu Keriso iyawasim. Kevomiiri ma am riyapa kenokui.” Ma Aineyas iyawasa da ikayovomiiri.³⁵ Ma Laida ma Seron kwanatusi kamonaɪ wawaya peyarisi ikitai da Aineyas ibababa na Bada ivi tumaghaneɪ.

³⁶ Ma vitumaghana wavinena sago Jopa kwanatuna kamonaɪ kana vava Tabita (vavana Grik gamosiyaɪ na

Dokas). Tuna mara nonowa bera biibiisi iberabera ma moyamoyakisi ivivi vitesi. ³⁷Ma mara sago igubaga kirakai da irabobo. Ma tupuwina ikowai ma ivovunaghi da kiidamo numana kamona iterei. ³⁸Ma vitumaghana damsi Jopa kamona ivi yanei da Pita tuna Laida kamona, ma ke ita rabaraba, tuna kubiine tomotomowa ruwa ivonatawesi inae kurina. Ma ivi nowi, ivona bo, “Kakayokayowei da wekarakava tanae ku Jopa.” ³⁹Vaghina ma Pita nani tomotomowisi yavata inae. Inekiibau na irutini ighae ku numa tepana. Ma kwapukwapura peyarisi ere tutusi Pita imiiriviviri. Ma Dokas yawayawanai gara ipopo kubiisi na Pita ivi beyebeyei. ⁴⁰Ma Pita peyarisi ivonatawesi ikiibau ma ina kina kava ivi tuwaporeruruwana da inipowana. Itavire wavinena raborabobona kurina ma ivonei bo, “Tabita, kevomiiri!” Yaghiyaghina matana itamotatagha da Pita ikitai ma ivi kiimakiiyei. ⁴¹Pita ivororona da imana iviini ma itinavomiirini. Ma vitumaghana damsi, kwapukwapurisi yavata, ikwatusi irui ma wavinena yawayawana ku imasi iterei. ⁴²Weni berana sisiyina irakata da Jopa kwanatuna ikiimumui na wawaya ipeyari Bada ivi tumaghanei.

⁴³Ma Pita tomowa sago kana vava Saimon, yavata imakii kirakai Jopa kamona. Ma Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi ivivi gimagamara.^{¶¶}

Pita ma Koneriyas.

10 Tomowa sago kana vava Koneriyas na Sisariya kwanatuna kamona imakamakai. Ma tuna na senturiyon, seri wawayisi ivi 100 ivivi badesi, ma i koroto kana vava Itali. ²Ma ina rakaraka yavata God ivovokaravei. Ina nuwaviina irakata moyamoyakisi kurisi ma mara nonowa God kurina iniponipowana. ³Mara sago ravi madeghinai^{§§} God ina aneya irumatara da matanai ikitai ipisi kurina. Ma ikwatui bo, “Koneriyas.”

⁴Ma Koneriyas iyabumana kirakai da ikita bogai ma ivona bo, “Bada, aviyavisina kekayokayowei?”

Ma aneyina ivonapotei bo, “Am nipowana ma am verena moyamoyakisi kurisi na God enotanotai ma inuwabiibiyei. ⁵Tuna kubiine am bigabiga kevonatawesi ku Jopa kwanatuna da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutinapiyei. ⁶Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa na kikirai.”

⁷Aneyina ivi sisiya ikovi ma ikuyowei na Koneriyas ina bigabiga wawayisi ruwa ma ina seri wawayina sago ikwatusi ipisi. Seri wawayina na Koneriyas kana koyakoyagha ma tuna yavata God ivovokaravei. ⁸Aviyavisina peyarina Koneriyas kurina itupuwa na ivi matataresi. Ma ivonatawesi inae ku Jopa.

^{¶¶}9:43 Saimon ghamoghamo bekasi ivivi gimagamara na ina biga kana vava ‘tanner’. Wawaya ghamoghamo ivivi kiivunuwa na Saimon gwabisiyai beka iyuyuna ma ku muramura ivovokutuvi da ke ita bowa ma ikiikiivipikai. Ma vunivunisi itarataramuumi. Muriyai wawaya nani bekasi igimagimari da kae kii terepapara, kutu ma borikide iyamoyamona. Moses ina vonaviyoyovana kamona (Lev 11:39-40) igiruma da iyavo kava ghamoghamo raborabobosi ina votovoni na puyapuyakisi. Ma kegha da Pita na Saimon kana numataya. Ivi debei da Pita na vonaviyoyovana ikiibutawei da kupuna damsi yavata imakamakai ma kurisi idimadima.

^{§§}10:3 3:00 o'clock

Pita mekeyu sago ikitai.

⁹Mara itom ma ku madegha puna na Koneriyas ina bigabiga ku Jopa kwanatuna inenekiibau. Ma Pita na ighae ku numa tepana nipowana kubiine. ¹⁰Iniponipowana da vitonara ikarai, ma ina kayowana da ita kam. Ivivi koyakoyagha da vavai ita tava na nani kamonai nuwanuwana iwapewapei. ¹¹Ikita da kunuma itamotote ma sawara sago, kitana da kwarewa ghamana matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi yoyowi iororu ku dobu. ¹²Ma kwarewina kamonai na ghamoghamo bogii ma bogiiyai, viya kaesi ruwamaruwa ma viya na kiu ma viya na mota.* ¹³Ma wawaya gamona ivona bo, “Pita, kevomiiri. Kevi kiivunuwana da kuna kam.”

¹⁴Ma Pita ivonapotei bo, “Bada, ke kokovoghina! Ke meyani aku yawasa kamonai siya dowadowasi bo puyapuyakisi ata kani, iyamna Moses ina vonaviyoyovana anununura bubuna.”

¹⁵Ma nani gamona ivi sisiyame, ivona bo, “Aviyavisina God ivonakiyaragha da biibiina na ke kuna vonei da dowadowana bo puyapuyakina.” ¹⁶Weni sisiyina mara aroba ivi yanei, ma yaghiyaghina nani kwarewina iviitawei ighae ku kunuma.

¹⁷Pita weni berana ikitai na ivivi nuwanotanotei da iyamna avai. Ma nani kamonai Koneriyas ina bigabiga ivonatawesi na inekiibau. Ma Saimon ina numa ipanani ma garina matuketinai ivi kiimiiriyesi. ¹⁸Ma irukwatu, ivi tarakiyana da numataya sago kana vava Saimon Pita weni numanai emakamakai bo kegha.

¹⁹Ma Pita patana da ivivi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina ivonei bo, “Saimon, tomotomowa ivi aroba ekwekwim, ²⁰tuna kubiine kevomiiri ma kunoru da yavata kona nae. Ke am nota ina ragharagha iyamna taku avonatawesi kurim.” ²¹Vaghina ma Pita ioru ma tomotomowisi ivonesi bo, “Wawayina koekwekwai na taku. Avi kubiine kopisi?”

²²Tomotomowisi ivonapotei bo, “Senturiyon Koneriyas ivonatawekai. Tuna tomowa maninina ma God evovokaravei. Bade Jiu damsi peyarisi i vigheghena. Ma aneya vovokaravina ivi sisiya Koneriyas kurina, ivonei da kuta nae ina ku numa ma kuti sisiya kurina.” ²³Vaghina ma Pita ivi kiikiwesi ma ivonesi da yavata ita kena.

Mara itom na Pita nani tomotomowisi yavata ivomiiri inae, ma vitumaghana damsi viya Jopa kamonai ivi kaeturanesi. ²⁴Mara itome na ku Sisariya inekiibau. Ma Koneriyas namada ina rakaraka ma turaturana ikwaturiyariyesi da ivivi koyakoyagha. ²⁵Pita ita rui ku numa na Koneriyas iverupotei, ku maghinona ivi tuwaporeruruwana ma itawotei. ²⁶Ma Pita itinavomiirini ma ivonei bo, “Kevomiiri, taku na wawayota tam nakanani.” ²⁷Ivi ruwa ivivi sisiya ma ku numa kamona irui ma Pita ikitai da koroto ghamana iriyesi. ²⁸Ma ivonesi bo, “Tami koakova bubuni da Moses igruma da tokai Jiu damkai na ke kupuna dami yavata tisagota bo kana numataya kurimi. Ma God ivi debei kuriku da ke sago wawaya ana barei bo ana vonei da dowadowana bo puyapuyakina. ²⁹Tuna kubiine, kaku sisiya kuvonatawei na maninina apisi,

*10:12 Weni siyasi Jiu damsi ke ita kamkam, iyamna Moses ina vonaviyoyovana kamonai ivona da dowadowasi.

ke ata bara. Ma, kevana. Am kayowana avai?”

³⁰Ma Koneriyas ivonapotei bo, “Rorova ravi madeghinai aku numiiyai aniponipowana ma kadenima tomowa sago kana gara vovokeyakeyuna maghinokuwai ivi kiimiiriyei. ³¹Ma ivona bo, ‘Koneriyas, God am nipowana ivi yanei ma am verena moyamoyakisi kurisi na enotanotai. ³²Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutinapiyei. Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa na kikirai.’ ³³Tuna kubiine yaghiyaghinai kam sisiya avonatawei, ma ibiibii kirakai da kupisi. Vaghina. Peyarita na weni ma God gwabitiyai emakamakai. Ma aviyavisina peyarina Bada ivonem na kevi sisiyei da kani yanei.”

Pita ina sisiya.

³⁴Ma Pita sisiya ivi karei, “Wekarakava akovina aviiya da God ku matana wawaya peyarita na sago.^p ³⁵Dam na bogii ma bogiiyai ma kegha da iyavo kava God evovokaravei ma i yawasa maninina na ekayokayowesi. ³⁶God varana biibiina ivonatawei Israel damsi kurisi na namada sisiyina kovi yanei. Ivonesi da Yesu Keriso avanai na nuwanuba tapanani da God yavata tinuwasago. Ma Yesu na peyarita ita Bada. ³⁷Ma namada koakovi da aviyavisina itupuwa Judiya dobnai, nani berasi Gariri kamoni ivi karei maranai Jon idima da wawaya ita babataito. ³⁸Ma bade koakovi ikikava God, Nasaret tomowa Yesu ivinei da Kanuma Vovokaravina ma rewapana iverei. Ma bade ikikava Yesu Judiya dobnuna ine yavui da bera biibiisi

iberaberai. Ma iyavo kava Devil imanai ivovokwarakwara na ivivi yawasisi, iyamna God gwabinai imakamakai. ³⁹Aviyavisina Yesu iberai Jiu damkai akii dobuwai ma Jerusalem kamoni na tokai aposol peyarina matakiyai kakitai na kaimamatara da vonavaghata. Ma korosiyai ituparatui ma ivi raboboi, ⁴⁰ma mara kana viaroba kamoni na God iberai da rabobowai ivomiiri ma irumatara kurikai da kakitai, yawayawana. ⁴¹Ma ke wawaya peyarisi kurisi, tokai kana kivikivina kava God ivineikai da kata kitai. Ma kaimamatara da rabobowai ivomiiri. Ma muriyai yavata kakam ma kauma. ⁴²Ma sisiya bagibagina ivonekai da wawaya kurisi kata dima ma kati mamatara da God, Yesu ivinei da mara damonai yawayawasita ma raborabobosi peyarita ini tupavireta. ⁴³Ma peroperoveta peyarisi ivi mamatarei, ivi debei da iyavo kava Keriso ini tumaghane na tuna avanai God i berabero ina notatawei.”

Kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviia.

⁴⁴Pita patana da ivivi sisiya ma nani kamoni iyavo kava ina sisiya ivivi yanei na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. ⁴⁵Ma vitumaghana damsi Pita ivi kaeturanei da yavata ipisi, ti na Jiu damsi. Ma ivi deyei da Kanuma Vovokaravina na kupuna damsi yavata itowatepanisi, tuna puyona na ke Jiu damsi kava kubiisi. ⁴⁶Iakovi da kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviia, iyamna ivi yanesi da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ivivi sisiya ma God ivovokavakavari. Ma Pita ivona bo, ⁴⁷“Weni damsi namada Kanuma Vovokaravina iviia, tota nakanani. Tuna kubiine okowai ina babataito,

ke kovokovoghina da tavonatanisi.”⁴⁸ Vaghina ma Pita ivonesi da Yesu Keriso avanai ibabataito. Ma Koneriyas turaturana yavata ivi nowi da Pita gwabisiyai ita makai da mara gisina.

Pita ina bera ivi sisiyeyi.

11 Aposol ma vitumaghana damsi peyarisi Judiya kamona sisiya ivi yanei da kupuna damsi God vonana ivi tumaghane. ²Tuna kubiine maranai Pita ighae ku Jerusalem na vitumaghana damsi iyeghai, iyamna ti na Jiu vaghata, peyarisi Moses ina vonaviyoyovana inununuri. ³Ivonei bo, “Avi kubiine tam kupuna damsi i ku numa kurui ma yavata kokam? Ti na dowadowasi!” ⁴Ma vaghina Pita ivi karei da aviyavisina peyarina itupuwa na ivi debei kurisi. ⁵Ivona bo, “Jopa kamona aniponipowana da nuwanuwaku iwapewapei na kunumai sawara sago iororu akitai, kitana da kwarewa ghamana ma matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi yoyowi ioru kuriku. ⁶Ku kamona arugenara na ghamoghamo bogii ma bogiiyai akitisi, viya kaesi ruwamaruwa ma viya ghamoghamo dipa ma bade mota ma kiu. Ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da peyarisi na dowadowasi ma puyapuyakisi. ⁷Ma wawaya gamona ivoneku bo, ‘Pita, kevomiiri. Kevi kiivununuwana ma kekam.’ ⁸Ma avonapotei bo, ‘Bada, ke kovokovoghina! Moses igiruma da nani siyasi na dowadowasi ma puyapuyakisi, tuna kubiine ke meyani ata kani.’ ⁹Ma nani gamona kunumai ivi sisiyame kuriku, ivona bo, ‘Aviyavisina God ivonakiiyaragha da biibiina na ke kuna vonei da dowadowana.’ ¹⁰Mara aroba weni sisiyina avi yanei ma ghamoghamo kwarewina kamona na

peyarina iviitawei ighae ku kunuma. ¹¹Ma yaghiyaghina tomotomowa ivi aroba Sisariya kwanatunai inekiibau da meni numanai amakamakai na maghinonai ivi kiimiiriyesi. ¹²Ma Kanuma Vovokaravina ivoneku da aku nota ke ita ragharagha ma tomotomowisi ivi aroba yavata kata nae. Ma varevaresita weni miikovimasago kokitisi, ti na Jopa damsi ma yavata kanae da Koneriyas ina ku numa kanekiibau ma karui. ¹³Ma Koneriyas ivonekai da ina numiiyai aneya inekiibau kurina ma ivonei bo, ‘Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutini. ¹⁴Ina vonaviakovimi da ikikava God tam ma am rakaraka yavata ini yawasimi.’” ¹⁵Ma Pita ina sisiya ikwapanatini, “Avi karei da Koneriyas ina wawaya yavata kurisi avivi sisiya na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. Ikikava karenai kurita itupuwa na nakanani itupuwa kurisi. ¹⁶Ma Bada ina sisiya anotai, ivona bo, ‘Jon na okowai ibabataito ma God na Kanuma Vovokaravinai ina babataitomi.’” ¹⁷Tota iyavo kava Bada Yesu Keriso tavi tumaghane na Kanuma Vovokaravina ivereta. Ma kupuna damsi nakanani bade iveresi, tuna kubiine taku na wawayota ke kovokovoghina da God ina kayowana ati kawakiikiyeyi.”

¹⁸Vitumaghana damsi Jerusalem kamona Pita ina sisiya ivi yanei, ma vigamowana ivoterei ma God ivokavakavari, ivonavona bo, “Nakanani da God na ke Jiu damsi kava ma kupuna damsi yavata i taraboga evereveresi da i berabero ina miirikupukuputei ma Yesu ini tumaghane da yawasa makamakii nonowina ina viiya.”

Vitumaghana wawayisi Antiyok kwanatuna kamonai.

¹⁹Sitivin irabobo murinai wawayi ivi karei da vitumaghana damsi ivivi tupaketowanesi, tuna kubiine ivi verubogebogesi. Viya na inae kirakai da inumataya ku Ponisiya dobuna, viya ku Saipras nuwana ma viya ku Antiyok kwanatuna. Ma nani dobusiyai na Jiu damsi kava kurisi Yesu Varana Biibiina idimadimeir.^r ²⁰Ma vitumaghana damsi viya, i dobu na Saipras nuwana ma Sairini kwanatuna, inae ku Antiyok ma nani kwanatunai ivi karei da kupuna damsi kurisi Bada Yesu Varana Biibiina idimadimeir.^r ²¹Ma God ina rewapana gwabisiyai da koroto ghamana Bada ivi tumaghaneir ma ikivini.

²²Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamonai sisiyina ivi yanei na Banabas ivonatawei ku Antiyok. ²³Inekiibau na ikitai da God ina agabiibai ma ina vibiibiina gwabisiyai. Nuwanuwana ibi-ibai ma ikiiepepisi da i nota iti rewapana. Ma ivonesi da nuwanuwasi kudubinai iti patutu Bada kurina. ²⁴Ma Banabas na tomowa maninina ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma nuwanuwana kudubinai ivi tumaghana. Tuna kubiine koroto ghamana ivi nuwatini da Bada ivi tumaghaneir.

²⁵Ma nani murinai Banabas, Antiyok ikiibutawei ma inae ku Tasus da Sol itekwai. ²⁶Ipanani ma irutinaneyei ku Antiyok. Vaghina ma madegha sago Banabas da Sol vitumaghana damsi yavata ivivi kiidaburana ma ivivi beyebeyena koroto ghamana kurisi. Ma Antiyok kamonai ivi karei da vitumaghana damsi ivi vavesi 'Keresiyana.'

²⁷Nani maranai Keresiyana viya Jerusalem kamonai inumataya ku Antiyok. Ti na peroperoveta, ²⁸ma

sago kana vava Agabas ivomiiri ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonakiyaragha da gomara ghamana ina tupuwa. Ma dobu bogii ma bogiiyai Rome i vibadana gaburinai na ina kamowanisi. Weni gomarina itupuwa na Rome damsi i kiivavo Korodiyus ina vikiivavona kamonai.^s ²⁹Ma Yesu kana kivikivina Antiyok kamonai inotai da vitumaghana turaturasi Judiya kamonai iti vitesi, tuna kubiine sago sago duma aviyavisina gwabisiyai, gisina bo ghamana na nevanevana iverena. ³⁰I verena iterei ma Banabas da Sol ikavari da Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamonai iveresi.

Vitupaketowana irakata.

12 Nani maranai Kiivavo Herodi ivivi tupaketowanesi ma viya ipatumisi. ²Ma Herodi ponanai seri wawayisi inae da Jon ina tuwa Jemes iwana seriyai ikiiyaraghi. ³Ma damina iviia da Jiu damsi ivi nuwabiibai da Jemes irabobo, tuna kubiine na bade Pita ipatumi. Weni berana Pasova kamna maranai itupuwa. ⁴Pita ku gabura iterei ma seri wawayisi ivi 16 ivorereghisi da wawayi ruwamaruwii duma. I biga da Pita iti matatetei da ke ita verau. Herodi ina kayowana da Pasova kamna murinai wawayi peyarisi maghinosiyai Pita iti tupavirei.^t ⁵Ma Pita gabura kamonai kubiine na Keresiyana damsi nuwanuwasi kudubinai iniponipowana God kurina.

Pita gabura ikiibutawei.

⁶Mara ita tom na Kiivavo Herodi, Pita iti tupavirei ma nani didibarinai Pita ere imapatupatumina ikenakena seri wawayisi ruwa basusiyai. Ma viya

^r11:19 Apos 8:1-4 ^s11:28 Apos 21:10

^t12:4 Exod 12:1-27

na matuketa imiimiiripotai. ⁷Kadenima Bada ina aneya irumatara ma gabura numana kamonai iruyasegana. Ma Pita ghabaghabana ikiividagui da ikiimataki. Ma ivonei bo, “Kevomiiri yaghiyaghina!” Ma chein Pita imanai ivi tamotawetaweyana. ⁸Ma aneya ivonei bo, “Kam borikiide kekuni ma kaem kana terepapara kekotei.” Vaghina ma, Pita iberai. Ma aneya ivona bo, “Kam tarasovo kekotei ma kekiviniku.” ⁹Pita ikivini da gabura numana ikiibutawei, ma ke itakovi da aneya aviyavisina iberabera kurina na bera vaghata, inotanotai da ita vivimatu. ¹⁰Ibaba inae da seri wawayisi viya ikuyowesi ma inene da bade viya ikuyowesi ma ku gabura matuketina inekiibau. Tuna matuketa bagibagina, kirama iyamoni. Ma kegha da tuna mani itamotate ma ivi ruwa ikiibau ku kwanatu. Ketiayi ibababa da ke gurina ma yaghiyaghina aneya Pita ikuyowei inae.

¹¹Ma Pita nota iviia da ke ita vivimatu ma ivona bo, “Wekarakava akovi da aviyavisina itupuwa kuriku na bera vaghata. Bada ina aneya ivonatawei kuriku, ivi viteku da Kiivavo Herodi ina rewapana aonaghi ma Jiu damsi ke kovokovoghina da berona ita berai kuriku.”

¹²Notana iviia ikovi ma ibaba inae Meri ina ku numa. Meri na Jon Mak ina maduwa. Nani numanai na wawayi peyarisi ivi kiidaburana da iniponipowana. ¹³Pita gari matuketinai irukiipowapowara ma bigabiga wavinena kana vava Roda ipisi da ita vonapotei. ¹⁴Ma wavinena Pita gamona ivi yanei na ivi nuwabiibii kirakai da matuketa ke ita votawei. Iverau ivovira wawayi kurisi da ikiirara, “Pita matuketiyai emiimiiri!” ¹⁵Ma wawayisi ivonapotei bo, “Kibero! Neghanegham!” Ma Roda patana da

ivonavona da Pita matuketiyai imiimiiri ma wawayisi ivonapotei bo, “Kegha, mikeda ina aneya.”

¹⁶Ma Pita patana da iruruki- ipowapowara na wawayisi matuketa ivotawei ma ikitai da vaghina wawayina na inota kavakavai. ¹⁷Pita imana iruepai da wawayi kawasi ita pota ma ikikava Bada gabura kamonai ivi yawasi na ivi sisiyei. Ma ivona bo, “Jemes ma varevaresita kovonaviakovisi.” Ma ikuyowesi inae ku dobu sago.

¹⁸Mara itom na nipunipu ghamana itupuwa seri wawayisi kamosiyai, iyamna ke itakovi da Pita mike inae. ¹⁹Ma Herodi seri wawayisi viya ivonesi da Pita iekwai, kwanatu ine yavui ma ke ita panani. Tuna kubiine iyavo kava Pita ipotapotai na ivi tupavireviresi ma ivi kiivunuwana.

Nani murinai Kiivavo Herodi ivomiiri Judiya ikiibutawei ma inae ku Sisariya ma nani kwanatunai imakai.

Kiivavo Herodi ina rabobo.

²⁰Ma namadani kava Herodi na Taya ma Saidon kwanatusi yavata ivivi kawapata. Taya ma Saidon damsi itarakapu ma inae da Brastas kurina, Brastas na Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma ivi nowi kurina da i keta ita berai da Herodi yavata iti sisiya. I kayowana da i vikawapata iti koviya ma nuwanubiiyai ita makai, iyamna kii vavai na Herodi ina dobuwai iviiviiya.

²¹Ma i mara iterei na Herodi kana gara biibii kirakiisi ivi kote. Ma inae da ina vikiivavona gawarina tepanai imakai ma koroto kurisi ina sisiya iterei. ²²Ma koroto sisiyina ivi yanei na ikiikiirara bo, “Wena god sago isisiya kurita, ke wawayota ita vivisiya.” ²³Ma Herodi koroto ke ita vonesi da ita voterei ma God ina kina kava ita vokavakavari, tuna kubiine Bada ina aneya inekiibau da Herodi ivowai, gubaga iverei da mota-

mota tupuwina ivi tupabubuwanei da irabobo.

²⁴Ma God vonana irakata da dobu ine yavui da bade wawaya peyarisi vitumaghana ivi karei.

²⁵Ma Banabas da Sol i biga Jerusalem kamona ivi koviya na Jon Mak irutini da yavata ivovira ku Antiyok.

Banabas da Sol ivinesi ma ivonatawesi.

13Antiyok kwanatunai ekalesiya kamosiyai, viya na peroperoveta ma viya na vibeyebeyena wawayisi. Ti na Banabas, Simiyon (tuna wawaya dumadumana), Lusiyas (ina dobu Sairini), Menayen (tuna kiivavo Herodi Antipas yavata imagura patapata) ma bade Sol. ²Mara sago ivivi siya ma Bada ivovokavakavari ma kamona na Kanuma Vovokaravina ivonesi bo, “Kamomiyai Banabas ma Sol na aku vivinevine, kovi biibiinisi ma kovoteresi da aku biga kava ina berai.”

³Peyarisi visiya ma nipowana ivi kovini na imasi ku tepasi iterei da ivi biibiinisi ma vaghina, ivonatawesi inae.

Banabas da Sol inae ku Saipras.

⁴Kanuma Vovokaravina Banabas da Sol ivi nowesi inae ku Selusiya kwanatuna ma nani dobunai ku kukakuka igeru da ku nuwa sago kana vava Saipras. ⁵Inekiibau ku Salmis kwanatuna Saipras kamona na Jiu damsi i kiki numasiyai idimadima. Ma i baba kamona na Jon Mak yavata da iti vitesi.

⁶Ma nuwana kamona ibaba yavui, idima inenae da ku Papos inekiibau. Ma nani kwanatunai Jiu tomowa sago kana vava Bajisas ipanani. Tuna kiikiirapuna ma peroveta viviberona ⁷ma tomowina Sediya Polas iwagiyei da gwabinai imakamakai. Sediya Polas na Saipras

kana bada ghamana ma tuna wawaya akakovina. Ma ina kayowana da God vonana iti yanei, tuna kubiine sisiya ivonatawei da Banabas da Sol ita pisi kurina. ⁸Ma nani kiikiirapuna Bajisas (kana vava Grik gamonai na Elimas) na imiiripotesi ma itarataravuvuresi da Sediya Polas ke iti yanesi, iberabera tovoni da Keriso ke iti tumaghane. ⁹Ma Sol (kana vava sago na Pol) Elimas ikita bogabogai ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonei bo, ¹⁰“Tam Devil natuna ma bera biibiisi kudu-bina kighaviyei. Tam am yawasa kamona na vibero ma bera didibarisi kava kevotani. Mara nonowa am viberowai Bada ina keta maninina kiriwariwai. ¹¹Tuna kubiine na wekarakava Bada kovogha ina verem da mara gisina kava matam ini didibari da yasegana ke kuna kitai!”

Ma yaghiyaghina Elimas matana isowai ma ididibari da ikiikiigwamgwam, ivivi nowi da wawaya sago imana ita viiya da ita rutini. ¹²Weni berana Sediya Polas matanai ikitai na Yesu Keriso ivi tumaghane. Ma Pol da Banabas Bada ina keta ivivi beyebeyena kurina na ivi deye kirakiyei.

Pisidiya Antiyok kamona.

¹³Papos kwanatunai na Pol turaturana yavata ku kukakuka igeru da ku kwanatu sago kana vava Pega, Pampiriya dobuna kamona. Ma nani dobunai Jon Mak ikuyowesi ma ivovira ku Jerusalem. ¹⁴Ma Pol da Banabas, Pega ikuyowei da inae ku kwanatu sago kana vava Antiyok, Pisidiya dobuna kamona. Ma viyakam maranai irui ku kiki numana da imakiivipikesi. ¹⁵Ma wawaya ivomiiri da Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i giruma ivi yava ikovi, ma murina na kiki numana babadisi wawaya sago ivonatawei Pol da Banabas kurisi, ivonesi bo,

“Varevaresikai, kade nota bo sisiya biibiina gwabimiyai na koni sisiyei da wawaya kona kiipepisi.”¹⁶ Pol ivomi-iri ma imana iruepai da wawaya nipu ita voterei ma ivona bo,

“Israel dami ma kupuna dami, tami iyavo kava God kovovokavakavari na kovi yaneku.¹⁷ Israel damta ita God ita kaekiki mau ivinesi da ina wawaya. Ma Egypt kamoni imakamakai na God ivi biibiinisi da i koroto irakata kirakai, ma ina rewapanai ivi nowesi da nani dobuna ikiibutawei.^u ¹⁸Ma dami madegha ivi 40 warereyai ibababa ma nani kamoni na God ivi kawakiikiyei ma kegha da ikoyagha bubunisi.^v ¹⁹Ma dam miikovimaruwa ighegavovorisi Keinan kamoni ma i tano na ina wawaya Israel iveresi da ivi rapenei.^w ²⁰Weni berasi kudubina na madegha 450 kamoni itupuwa.”^x

“Ma nani murinai na God wawaya kii koyakoyagha ivinesi da ikoyakoyaghisi da peroveta Samuweru ina ku mara.²¹ Vaghina ma Israel dami ivi nowi God kurina da kiivavo ita veresi. Ma tomowa sago ivinei da kubiisi iti kiivavo, tomowina na Kis natuna Sol, kii dam na Benjamin. Ma tuna ivi kiivavo da madegha 40 ikovi.^y ²²Ma God, Sol ivi ki-ibuni ma murinai David iterei da ivi ki-ivavo. God ivona bo, ‘Jesi natuna David, tuna nuwanuwaku ma aviyavisina peyarina ana vonei na ina berai.’^z ²³Ma God vonakiyapa bagibagina iterei da David tupurereghina kamoni wawaya sago ina nekiibau da Israel ini yawasisi. Ma tuna na Yesu.²⁴ Muriyai da Yesu

ita nekiibau na kunona Jon, Israel dami kudubisi kurisi idima da i bera beroberosi ita miirikupukuputei ma ita babataito.^a ²⁵Ma Jon ina biga ivivi koviya ma ivona bo, ‘Konotanotai da taku God ina Vivinevine Wawayina bo? Kegha, ke taku. Wawayina na murikuwai epipisi. Taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara uravina ata votawei.’”^b

²⁶“Varevaresiku, tami Abraham tupurereghina ma bade tami kupuna dami God kovovokaravei, kovi yana. Tota kurita God sisiya ivonatawei da ini yawasita. ²⁷Jerusalem kamoni wawaya i babada yavata ke iti vaghinei da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma ivi raboboi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi na itupuwa. Ma nani girumisi na viyakam marasiyai mara nonowa iyava. ²⁸Ke sago aviyavisina berona Yesu gwabinai ita panani da iti wavui ma kegha da Jerusalem dami Pailat ivonei da iti raboboi.^c ²⁹Ma aviyavisina peyarina iberai Yesu kurina na rorova mara katamaninai peroperoveta namada igirumi da ita tupuwa. Weni berasi iberai yavui na muriyai korosi tepanai itereoruwei ma ku buba iterei da kana karawaga.^d ³⁰Ma God iberai da rabobowai ivomiiri.”

³¹“Ma mara ipeyari irumatara ina wawaya kurisi. Muriyai da ita rabobo na ti dami yavata ibaba Gariri da ku Jerusalem. Ma ti na bera peyarina matasiyai ikitai da wawaya kurisi imamatara da vonavaghata.^e ³²Ma tokai na weni varana biibiina kapiyei kurimi.

^u13:17 Exod 1:7, 12:51 ^v13:18 Num 14:34; Deut 1:31

^w13:19 Deut 7:1; Josh 14:1 ^x13:20 Judg 2:16; 1Sam 3:20

^y13:21 1Sam 8:5, 10:21 ^z13:22 1Sam 13:14, 16:12; Psa 89:20

^a13:24 Mak 1:4; Luk 3:3 ^b13:25 Mat 3:11; Mak 1:7; Luk 3:16; Jon 1:20, 27

^c13:28 Mat 27:22-23; Mak 15:13-14; Luk 23:21-23; Jon 19:15

^d13:29 Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42

^e13:31 Apos 1:3

Ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei ita kaekiki katakatamanisi kurisi³³ na karako ita mariyai na berasi ib-
erai kubiita da Yesu rabobowai ivomiiri. Psalms kamona i giruma da ivona bo,

‘Tam na natuku,

Ma karako taku na am Mamai.’^f

³⁴Ma God iberai da Yesu rabobowai ivomiiri da ke karawagai tupuwina ita bowa. Giruma katamana kamona i giruma bo,

‘Aku vonakiiyapa bagibagina David ma tupurereghina yavata kurisi atere i da ani biibiinisi

na nani vibibiinina vovokaravina gwabimiyai ina makii nonowa.’^g

³⁵Ma bade giruma katamana evonavona bo,

‘Am wawaya vovokaravina ke kuna kitatawei da karawagai tupuwina ina bowa.’^h

³⁶“Ma David ke tuna mani iti sisiya meyei, iyamna ina yawasa kamona i God ina kayowana ivoyavu bubuni ma irabobo. Ma ina kaekiki kii karawagai idogoi da tupuwina ibowa. ³⁷Kegha, wawaya sago ivi sisiyei. Wawayina na Yesu, tuna tupuwina ke ita bowa, iyamna God iberai da rabobowai ivomiiri. ³⁸Varevaresiku, kovi yana kiimatana. Yesu tepanai na God ita bera beroberosi ina notatawei. Tuna kadimadime i kurimi da akovina kota viiya. ³⁹Ma iyavo kava Yesu itumaghane i na i berabero kamona i ina tinakiibuwesi ma God ina vonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma Moses ina vonaviiyovovana na ke kovokovoghina da i berabero kamona i ina tinakiibuwesi. ⁴⁰Ma kokitaruvimi da aviyavisina peroperoveta ivivi sisiyei na ke ina tupuwa kurimi. ⁴¹Ivona bo,

‘Kovi yana, iyavo kava kovonavon-avikoniyeku. Matami ekita ma ani tataghanimi ma kona rabobo, iyamna karako weni maranai bera ghamana ana bera i.

Nani berana irakata kirakai da wawaya ita vonaviakovimi na kota notai da vibero.’ⁱ

⁴²Pol da Banabas kiki numana ikiikiibutawei na wawaya ivi nowi kurisi da viyakam marana maghinosiyai ita vovira da nani notasi nake da iti sisiyei kurisi. ⁴³Ma koroto isawasawara na nevanavana Pol da Banabas ikivinisi. Kamosiyai viya na Jiu damsi ma viya na kupuna damsi Jiu damsi i kiki inununuri ma God ivovokavakavari. Pol da Banabas kurisi ivivi sisiya ma ivonavonesi bo, “Mara nonowa God koni tumaghane i da ina agabiibai tepanai kona makai.”

⁴⁴Ma viyakam marana inekiibau na wawaya kudubisi nani kwanatunai iriyesi ku kiki numana da Bada vonana iti yane i. ⁴⁵Ma Jiu damsi i babada koroto ghamana ikitai na inuwakapi. Ma ivi karei da Pol ivi avaberowei ma wawaya ivonavonesi da ina sisiya peyarina na vibero. ⁴⁶Pol da Banabas ere maghitepatorasi sisiya bagibaginai ivonapotesi bo, “God ina kayowana da tami Jiu dami koti nao da varana biibiina kurimi kata dimei. Ma ke kota kayokayowei kubiine, imatakira da yawasa makamakii nonowina kobare i. Karako na kana voteremi ma kupuna damsi kurisi kana dima. ⁴⁷Ma Bada sisiya bagibagina ivonekai na weni, ‘Avinem da tam na yasegana kupuna damsi kubiisi, tam tepamuwai na dam ma dam dobu kudubinai yawasa makamakii nonowina ina panani.’^j

^f13:33 Psa 2:7 ^g13:34 Isa 55:3 ^h13:35 Psa 16:10 ⁱ13:41 Hab 1:5

^j13:47 Isa 42:6, 49:6

⁴⁸Ma kupuna damsi weni sisiyina ivi yanei na ivi nuwabiibai. Ma Bada ivi ghegheni vonana kubiine. Ma iyavo kava God ivinesi da yawasa makamaki nonowina ita viiya na ti damsi ivi tumaghana.

⁴⁹Ma Bada vonana ikiibau da nani dobuna inunui. ⁵⁰Ma Jiu damsi i babada nani kwanatuna kamonai ivomiiri da tomotomowa ghamaghamasi nuwanuwasi ikanikani. Ma wivine mumurisi ti na mara nonowa i kiki numanai God ivovokavakavari na ti yavata i nota ivi beroi da peyarisi Pol da Banabas ivi tupaketowanesi ma ikwavinisi da i dobu ikiibutawei. ⁵¹Ma Pol da Banabas kaevunavunasi ikiiririghatawei, tuna ivi matakira da iyavo kava God vonana ibarei na kovogha ina veresi. Ma ivi ruwa ivomiiri ku kwanatu sago kana vava Aikoniyam.^k ⁵²Ma Antiyok kamonai vitumaghana damsi nuwabiibiyai imakamakai ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma.

Aikoniyam kamonai.

14 Aikoniyam kwanatuna kamonai Pol da Banabas ku kiki numana irui. Ma i dima na ivi rewapana kirakai da wawaya nuwanuwasi itinavirai. Ma koroto ghamana, Jiu damsi ma kupuna damsi yavata Bada ivi tumaghanei. ²Ma Jiu damsi viya Keriso varana biibiina ibarei na ti ivomiiri da kupuna damsi nuwanuwasi ikani da Pol da Banabas kurisi nuwanuwasi ipughu ma ivi kawapatesi. ³Ma Pol da Banabas nani dobunai imakii kirakai ma ere maghitepatorasi Bada varana biibiina idimadime. Ma Bada rewapana iveresi da matakira ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai, ivi debei da God ina agabiibai sisiyina na vonavaghata. ⁴Ma kwanatuna kamonai na wawaya

ivi bogebogesi da dam ruwa. Viya inae da Jiu damsi ke ita vivitumaghana na ku murisi imiiri. Ma viya inae aposol kurisi da ku murisi imiiri.

⁵Ma kupuna damsi ma Jiu damsi i babada yavata na Pol da Banabas kii diri itetetei da iti kayoberowanesi ma wakimiyai iti kiivunuwanesi. ⁶Ma aposol kii sisiya ivi yanei na iverugavu ku kwanatu ruwa, Listra ma Debe, Laikoniya dobuna kamonai. ⁷Ma nani dobunai Bada varana biibiina idimadime.

Listra ma Debe kwanatusi kamonai.

⁸Tomowa sago Listra kwanatuna kamonai imakamakai na itupuwei da digadigana ma ke meyani ita bababa. ⁹Mara sago Pol idimadima ma koroto kamosiyai digadigana na ivivi yana. Pol matana maninina itawei ma damina iviia da nani digadigana vitumaghana gwabinai da God iti yawasi. ¹⁰Ma ikiirara kurina, ivonei bo, “Tam, kevomiiri!” Vaghina ma digadigana itarukapoka imiiri ma baba ivi karei.

¹¹Koroto ikitai da digadigana iyawasa na ti mani i Laikoniya gamosiyai ikiirara bo, “Ita god ivi ruwa kiidamowai ioru kurita, kitasi ivire da nakanani ma wawayota!” ¹²Ivonavona da Banabas na i god Zus ma Pol na ivonavonei da i god Hemes, iyamna tuna na sisiya voravorana. ¹³Ma Zus ina taparoro numana na kwanatu nevanevanai. Ma taparoro badana ina wawaya yavata kau tomotowisi irutini ma saru gerogerorisi ikavara ma kwanatu ku matuketina inekiibau. I kayowana da Pol da Banabas ita vokavakavarisi ma suwara kurisi ita kapuni.

¹⁴Banabas da Pol sisiyina ivi yanei da suwara ita kapuna kurisi na ivi nuwapoya kirakai. Tuna kubiine

^k13:51 Mat 10:14; Mak 6:11; Luk 9:5, 10:11

kii gara igosira ma iverau koroto ku kamosi ma ikiirara bo, ¹⁵“Turaturakai, avi kubiine weni berana koberaberai? Tokai na ke god ma wawayota tami nakanani. God vaghata na yawayawana, tuna dobu ma kunuma ma yegai ma aviyavisina kudubina kamosiyai iyamoni. Kakayokayowe! da God varana biibiina koni yanei ma koni tumaghanei da weni berasi viviberosi kona voterei. Iyamsi kegha!¹⁶ Mara katamaninai na God, dam kudubina ivoteresi da i ku kayokayowanai ivovokavakavara wapawapa. ¹⁷Ma kegha da mara nonowa ina matakira gwabimiyai emakamakai iyamna tuna kwamra ma bodu nununai garewa evereveremi ma yabayaba da vavai ghamana kopanapanani da nuwabiibiyai komakamakai. Nani berasi ivi debei da tuna emakamakai ma ina agabiibai irakata tami kurimi.” ¹⁸Pol da Banabas weni nakanani ivivi sisiya ma ipiropiro kirakai da koroto ita vonatanisi, iyamna i kayowana ghamana da ita suwarisi. Ma kegha da ivonatanisi da kau ke iti kiiyunuwana.

¹⁹Nani murinai Jiu dams! viya Antiyok ma Aikoniyam kwanatusiyai inekiibau ma koroto nuwanuwasi itinavirai da nuwanuwasi ipughu Pol da Banabas kurisi. Ma koroto ivomiiri da Pol wakimiyai iraravi da ipeku ma inotai da irabobo. Ma itinakwarokwaroi da kwanatu ku kupuna itawanakiibuwei. ²⁰Ma vitumaghana dams! iriyesi da tupuwina imiirigwagwari ma Pol ivomiiri da yavata ku kwanatu irui. Mara itom na Banabas yavata ivi ruwa inae ku Debe.

Pol da Banabas ivovira ku Antiyok, Siriya kamonai.

²¹Pol da Banabas Debe kwanatunai Keriso varana biibiina idime! da koroto ghamana nuwanuwasi itinavirai da Yesu Keriso ivi tumaghanei. Ma nani murinai ivovira ku Listra, ku Aikoniyam ma ku Antiyok Pisidiya dobuna kamonai. ²²Ma kwanatu nununai Keresiyana ikiikiiepepisi da i nota iti rewapana ma sisiya biibiisi itereterei da i vitumaghana ita vokikini. Ma ivonesi bo, “Vitumaghana damta nuwapoya bogii ma bogiyyai tapanapanani da God ina ku vikiivavona tarui.” ²³Ma bade kwanatu nununai ekalesiya kii vinoraveraveyana ivinevesi. Ma ivivi siya ma iniponipowana da iyavo kava ivinevesi na Bada ku imana itereterei. Ti i nota ma i vitumaghana na Bada Yesu kava kurina itereterei.

²⁴Ma Pisidiya dobuna ine yavui na muriyai irui ku Pampiriya dobuna, ²⁵na Pega kwanatunai idima ikovi na ikiibau ku Ataliya kwanatuna. ²⁶Ma ku waka igeru da Ataliya ikiibutawei ma inae ku Antiyok Siriya dobuna kamonai. Karenai nani kwanatunai ivomiiri da baba ivi karei, tuna kubiine ivovira nake. Rorova kava vitumaghana dams! Antiyok kamonai Pol da Banabas God ku imana iteresi ma ivonatawesi da ina biga ita berai. Ma wekarakava God ina agabiibiyai nani bigana ivi kovini na ivovira kurisi.

²⁷Inekiibau ma vitumaghana dams! ikwaturiyariyesi da God aviavisina i biga kamonai iberai na kudubina ivonaveresi. Ma kamonai ivonesi da God ikikava kupuna dams! i keta ivotawei da Keriso ivi tumaghanei. ²⁸Vaghina ma nani dobunai imakii kirakai vitumaghana dams! yavata.

¹14:15 Exod 20:11; Psa 146:6

Vitumaghana damsi i dughu Jerusalem kamonai.

15 Tomotomowa viya Judiya dobunai inae ku Antiyok kwanatuna ma vibeyebeyena ivi karei vitumaghana damsi kurisi. Ivonesi bo, “Moses ina vonaviyoyovana kota nunuri da kwimata bekami kota tuviviratawei. Ke kona berai na Keriso ke ini yawasimi.”^m ²Weni sisiyina kubiine Pol da Banabas, Judiya damsi yavata ivi gamowana ma ivi vonapasipasiyana. Tuna kubiine vitumaghana damsi Pol da Banabas ma Keresiyana viya ivinesi da ita nae ku Jerusalem da weni vikawapatina kubiine aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana ita kitisi.

³Vitumaghana damsi Pol da Banabas ma wawaya viya ivonatawesi inae ku Jerusalem ma i baba kamonai irui da vitumaghana damsi Ponisiya ma Sameriya dobusi kamonai ivi akovisi da kupuna damsi Yesu ivi tumaghanei. Ma i vonaverena kubiine na vitumaghana damsi nuwanuwasi ibiibii kirakai. ⁴Inekiibau ku Jerusalem na aposol, Keresiyana ma kii vinoraveraveyana ivomiiri da ivi kiikiwesi. Ma Pol da Banabas vonaverena iterei da God aviyavisina i biga kamonai iberai. ⁵Ma Perisi damsi viya Yesu ivivi tumaghanei na ivomiiri ma ivonakiyaragha bo, “Kupuna damsi Yesu ina kivini na tavonesi da ina tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana ina votekateke yavui.”

⁶Ma aposol da Keresiyana kii vinoraveraveyana ivi kiidaburana da weni vikawapatina iti dughuwei. ⁷Ivi sisiya kirakiyei ma muriyai Pita ivomiiri ma ivonesi bo, “Varevaresiku, koakovi da rorova kava tota kamotiyai God ivineku da ata dima kupuna damsi kurisi da

taku kawakuwai Yesu varana biibiina iti yanei ma iti tumaghanei.ⁿ ⁸Ma God, ina kina kava nuwanuwata kamona iakovi. Ma ivi debei da kupuna damsi ekayokayowesi, iyamna ikikava tota Jiu damta Kanuma Vovokaravina ivereta na bade nakanani iveresi.^o ⁹God kurina na Jiu damta ma kupuna damsi na sago, iyamna i vitumaghana kubiine na i bera beroberosi inotatawei da nuwanuwasi yagharisi. ¹⁰Avi kubiine koberabera tovonni da God kota rubui? Rorova ita kaekiki mau da ipisi kurita na Moses ina vonaviyoyovana gwabitiyai ma kudu-bita tabera kawai da kata nunura bubuni. Ma avi kubiine ami kayowana da vitumaghana damsi vusi na Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri? Weni vitana ke ku tepasi kona terei. ¹¹Kegha taweyana! Takovi da ita vitumaghana kubiine na ita Bada Yesu ina agabiibai irakata da yawasa makamakii nonowina ivereta. Ma kupuna damsi bade nakanani.”

¹²Ma ke sago wawaya sisiya ku tepana ita terei. Nani murinai korotona ivoguguba ma Pol da Banabas i baba ivi sisiyei. Ivi mamatara kurisi da ikikava God ina rewapanai bera ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai kupuna damsi kamosiyai. ¹³Ivi sisiya ikovi na Jemes ivomiiri ma ivona bo, “Varevaresiku, kovi yaneku. ¹⁴Saimon Pita namada ivoneta da ikikava karenai God ivi debe meyei da kupuna damsi nuwanuwasi iviia ma kamosiyai wawaya viya ivovinesi da ina wawaya. ¹⁵Peroperoveta i sisiya yavata ivi kiisagoi ma nakanani igiruma da God ivona bo,

¹⁶‘Muriyai ana vovira da David ina vikiivavona iwapa na tuna ana ruepa meyei, tuna nakanani ma numa gharavuna ana vovunaghi

da ana vowa meyei.

¹⁷Weni berana ana berai da dam ma dam peyarisu taku Bada inekwiku.

Ma kupuna damsi kaku vava ini tumaghane da ti na taku aku wawaya.

¹⁸Rorova mara katamaninai ivi karei da ku karako na Bada evonavoneta da weni berasi ina berai.”^p

¹⁹Ma Jemes ina sisiya ikwapanaini ma ivona bo, “Kupuna damsi viya wekarakava i nota God kurina etereterei. Ke ata kayokayowei da i nota tapiroi.

²⁰Tuna kubiine tavonesi da ke Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina nunuri. Tagiruma kurisi da bera viya kava ke ina berai. Sago na vavai da siya wawaya kokoitau kurisi isuwari na suwarina ke ina kani, iyamna puyapuyakina. Ma kana viruwa na ke meyani ini pekana wapawapa. Ma kana viaroba na tara ke ina kani ma turina na ghamoghamo kayo kukupotana ke ina kani, iyamna tarana uyuwina kamoni.^q ²¹Ita biibai da kupuna damsi na weni berasi kava ita nunuri, iyamna namadani kava wawaya kwanatu nununai Moses ina vonaviyoyovana edimadime. Ma mara nonowa viyakam marasiyai kiki numasi kamoni iyiyavi.”

Kupuna damsi itumaghana na kurisi igiruma.

²²Nani murinai aposol, Keresiyana kii vinoraveraveyana ma vitumaghana damsi kudubisi Jerusalem kamoni ivi dughu. Ma nota iterei da wawaya ruwa ivinesi da Pol da Banabas yavata ita vonatawesi ku Antiyok. Judas (kana vava sago na Basabas) ma Sailas ivinesi. Weni tomotomowisi ivi ruwa na vitumaghana damsi kii vinoraveraveyana. ²³Ma weni nakanani igiruma da ita vonatawei,

“Tokai aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na varevaresikai kurimi kagirugiruma. Tami, kupuna dami vivitumaghani Antiyok kwanatunai, ma Siriya da Silisiya dobusi kamoni.

Kiiwa kiiwa.

²⁴Sisiya kavi yanei da wawaya viya kamokiyai ikiibau kurimi na akii vivaghina ke kata veresi. Ma aviyavisina ivivi sisiyei kurimi na ami nota ipiroi ma ivi notaragharaghami. ²⁵Tuna kubiine kavi dughu ma wawaya kavinesi da kana vonatawesi kurimi, turaturata biibiisi Banabas da Pol yavata ina nae. ²⁶Ti na ivere meyesi ita Bada Yesu Keriso kubiine. ²⁷Vaghina ma Judas da Sailas kana vonatawesi kurimi da aviyavisina kagirumi na bade kawasiyai ina vonaveremi. ²⁸Kavi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina yavata kavi vaghinei da bera viya kava ke kona berai. Ma ke sago vita ku tepana kana terei da kona kavari. ²⁹Kokoitau kana suwara, tara ma ghamoghamo kayo kukupotana ke kona kani, ma ke koni pekana wapawapa. Ita biibai da weni berasi kavonavonemi na ke meyani kona berai.

Vaghina, tuna kava ma kiiwa kiiwa.”

³⁰Ma tomotomowisi ivi ruwamaruwa ivonatawesi da ioru ku Antiyok. Nani dozunai vitumaghana damsi kudubisi ivi kiidaburana ma nani girumina Jerusalemuwai ikavarapiyei na iveresi. ³¹Ivi yavi ma nuwanuwasi irukiiepepai ma ivi nuwabiibii kirakai. ³²Ma Judas da Sailas imakai ma mara nonowa sisiya biibiisi vitumaghana damsi ivonavonaveresi, iyamna i puyo God

gwabinai iviyya da ti na peroperoveta. Tuna kubiine wawaya ikiikiiepepisi ma nota rewapana ivereveresi. ³³Ma gwabisiyai imakai mara gisina gurina ma muriyai vitumaghana damsi ivi biibiinisi ma nuwanubiiyai ivonatawesi ivovira i wawaya kurisi, ku Jerusalem. ³⁴(-)† ³⁵Ma Pol da Banabas na Antiyok kamonai imakai da wawaya viya yavata Bada Vonana ivivi beyebeyena ma idimadime.

Pol da Banabas ivi bogebogesi.

³⁶Ke mara gurina ma Pol, Banabas ivonei bo, “Tavovira da kwanatu nununai varevaresita tarugenarisi. Rorova Bada Vonana tadime kurisi na akovisi taviiya da ikikava emakamakai.” ³⁷Ma Banabas ina kayowana da Jon Mak ita rutini da yavata ita nae. ³⁸Ma Pol inotai da ke ita biibai, iyamna Pampiriya dobunai ibigabiga ma i biga kamonai na Jon Mak ivi muritina ma ikuyowesi.^r ³⁹Tuna kubiine Pol da Banabas ivi vonapasipasiyana da ivi bogebogesi. Banabas, Mak irutini ma waka ere kukana igeru da inae ku Saipras. ⁴⁰Ma Pol, Sailas ivinei da iti kaeturanei. Ma vitumaghana damsi Pol da Sailas ivi biibiinisi, Bada ku imana iteresi da ina agabiibai gwabisiyai ina makai. Ma ivonatawesi inae. ⁴¹I baba kamonai irui ku Siriya ma Silisiya dobusi da vitumaghana damsi irugenarisi ma sisiya biibiisi iterei da i nota ivi rewapana.

Timoti, Pol da Sailas yavata ibaba.

16 Pol inae ku Debe kwanatuna ma muriyai ku Listra kwanatuna da vitumaghana wawayina sago kana vava Timoti ipanani. Ina maduwa na Jiu wavine ma Keriso ivivi tumaghanei, ma ina mamai na Grik tomowa. ²Vitumaghana damsi peyarisi Listra ma Aikoniyam kwanatuni kamonai na ivonavona da Timoti na wawaya kiimatanina ma ikawabiibiyei. ³Pol, Timoti ita rutini yavata ita nae, tuna kubiine ina kayowana da Timoti kwimata bekana ita tuviviratawei ma Timoti ivi vaghinei, iyamna nani dobunai Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti ina mamai na Grik wawaya.[‡] ⁴Muriyai kwanatu nununai ibaba na sisiya bagibagisi itereneyei da vitumaghana damsi ita votekateka bubuni. Sisiyisi na aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamonai gwabisiyai iviyya. ⁵Ma vaghina ekalesiya kwanatu nununai i vitumaghana ivi rewapana, ma mara nonowa wawaya vusi vitumaghana ivivi karei da ku kamosi irui da i koroto irakarakata.

Masedoniya tomowa mekeyuna Pol kurina irumatara.

⁶I baba kamonai na Pol turaturana yavata Pirigiya ma Gareisiya dobusi ine yavui. Ma ke ita nae ku Eisiya dobuna da ita dima, iyamna Kanuma Vovokaravina itarapaparisi. ⁷Ma Misiya dobuna ina ku parata inekiibau na

†**15:34** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 34 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Sailas Antiyok kamonai ikuyowesi.’

‡**16:3** Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti gisinai na kwimata bekana ke ita tuviviratawei. Ma Timoti, Pol yavata ita baba ma ita dima na Moses ina vonaviyoyovana ita nunura bubuni da tuna na Jiu vaghata. Mikedda Timoti ke ita tuviviri na Jiu damsi ke iti vaghinei da i kiki numasi kamonai ita dima.

^r**15:38** Apos 13:13

ibera tovoni da ku Bitiniya dobuna ita rui ma kegha, Yesu Kanumina itarapapara meyesi. ⁸Vaghina ma Misiya kamonai ibaba maninina inae da ku Troas kwanatuna inekiibau. ⁹Ma nani didibarinai God Masedoniya tomowa mekeyuna ivonatawei Pol kurina. Ikita da tomowina imiimiiri ma kurina ivi nowi bo, “Pol, kedamana ku Masedoniya dobuna da kuni vitekai.” ¹⁰Pol nani mekeyuna ikitai ikovi na vaghina ma yaghiyaghina akii sawara kayuna ma kavomiiri ku Masedoniya. Kanotanotai da God ikwatukai da varana biibiina nani damsi kurisi kata dimei.[†]

Pilipai kwanatunai Lidiya ivi tumaghana.

¹¹Troas kamonai waka kaviiya da kadamana ku nuwa sago kana vava Samotires. Mara itom na kadamana ku Neyapolis kwanatuna. ¹²Ma nani dobunai kawota ma karui ku Pilipai. Masedoniya dobuna kamonai Rome damsi ivivi badesi na Pilipai tuna i kwanatu ghamana sago. Nani dobunai kamakai mara gisina. ¹³Viyakam maranai kwanatu kakiibutawei da kanae ku okowa. Jiu damsi i nipowana gawarina kata panani. Ma okowa baranai na wivine ivivi dughu na kanae da kurisi kavi sisiya. ¹⁴Ma iyavo kava ivivi yana na kamosiyai wavine sago kana vava Lidiya. Tuna ina kwanatu Tayatira ma ina biga da gara biibii kirakiisi ivivi gimarei.[§] Ma tuna wavinena na mara nonowa God ivovokavakavari. Ma Pol ina sisiya ivivi yanei ma Bada nuwanuwana ivotawei da ivi tumaghanei. ¹⁵Lidiya

ma ina rakaraka ma wawaya iyavo kava gwabinai ivivi makiiyana na peyarisi ibabaito. Ma ivonekai da kata nae ina ku numa. Ivona bo, “Kona notai da taku Bada aitumaghanei na tanae aku ku numa da tami kaku numataya.” Ivona kirakiyeyakai kubiine na yavata kanae.

Pol da Sailas ku gabura iteresi.

¹⁶Mara sago kanenae ku nipowana gawarina da bigabiga wavinena kapanani, tuna gwabinai kanuma berona irunuma. Kanumina ina rewapanai na bera karakava da ita tupuwa na namada ivivi debei. Akova gavugavusi gwabinai kubiine na wawaya mane ghamana kana koyakoyagha ivivi miyeyesi da wavinena ina sisiya iti yanei. ¹⁷Ma nani wavinena Pol ma tokai ikivikiviniikai ma ikiikiirara bo, “Weni damsi na God Kidamo Makamakiina ina vovobigabiga. Evonavonemi da tami ikikava yawasa makamakii nonowina kona panani.” ¹⁸Mara nonowa weni sisiyina iberabera da Pol nuwanuwana ipughu ma imiiritavire da kanuma berona ivonei bo, “Yesu Keriso avanai avonavonem da wavine kekiibutawei.” Ma kanuma berona yaghiyaghina wavinena ikiibutawei da inae.

¹⁹Maranai kana koyakoyagha ikitai da i mane kana keta igudui na Pol da Sailas ivotanisi ma itinaveraveruwei inae kwanatu babadisi kurisi. ²⁰Ma vitupavira babada ku maghinosi iteresi ma ivonesi bo, “Weni tomotomowisi na Jiu damsi. Ma ipisi da ita kwanatu kamoni i sisiya eberabera da wawaya inotaragharaghisi. ²¹Tota na Rome damta ma i vibeyebeyena kata kivini na ita kiki kati kiigiyei, tuna kubiine ke kati vagh-

[†]16:10 Weni dobunai Luk ivi karei da Pol mau yavata ibababa. Tuna kubiine igiruma bo, “akii sawara kayuna ma kavomiiri.”

[§]16:14 Tayatira damsi sisei sago ivivi tavi da ‘dye’ iyamoyamoni, kana kita dugadugarina bo ‘purple.’ Gara ivovokutuvi na kitana ibiibii kirakai da mumurisi kava igimagimari.

inei.”²² Ma koroto ghamana ti bade ivomiiri da Pol da Sailas iyeghayeghisi.

Ma vitupavira babada i wawaya ivonesi da Pol da Sailas kii gara ivi tinasikeyana ma kiiyai iravisi.²³ Ivi kiigudeyanesi ikovi ma ku gabura iteresi. Ma gabura badana ivonei da ita pota bubunisi da ke ita verau.

²⁴ Gabura badana weni sisiyina kubiine na numa ku kamovaghina iteresi ma kaesi ikuta da ke kovokovoghina da ita verau.

²⁵ Nubakutuva punai Pol da Sailas iniponipowana ma itavotavora, God ivovokavakavari. Ma iyavo kava gabura kamoni ivivi makiiyana na ivivi yanesi.²⁶ Kadenima nukenuke ghamanakina gabura numana inukei. Ma yaghiyaghinai matuketa peyarina itamotate, ma gabura damsi kii chein ivi tamotaweyana.²⁷ Gabura badana irumataka ma ivomiiri ita kita da matuketa peyarina kawabonabonaghisi. Ma inotai da gabura damsi peyarisi ivi veraveruwana na ina seri itina yavui da tuna mani iti rabobo meyei.^{**}²⁸ Ma Pol ikiirara, “Ke kuni rabobo meyem! Peyarikai na weni!”

²⁹ Gabura badana yasegana kubiine ivi kwatu. Ma iyabumana kirakai da iverau irui ma ere kirokirona Pol da Sailas maghinosiyai itawotei.³⁰ Ma irutini ikiibau ma ivonesi bo, “Babada, aviyavisina ana bera da yawasa ana panani?”

³¹ Pol da Sailas ivonapotei bo, “Bada Yesu kuni tumaghane na yawasa makamaki nonowina kuna panani. Tam ma am rakaraka yavata.”³² Ma Bada vonana idimei kurina ma ina rakaraka kurisi.³³ Namanaki da didibara basunai ma gabura badana Pol da Sailas irutini maninina inae da kii gubaga ikowa. Ma

yaghiyaghinai ina rakaraka yavata ibabataito.³⁴ Nani murinai irutini ighae ina ku numa ma vavai iveresi da ikam. Ma tuna ina rakaraka yavata ivi nuwabi-ibii kirakai da God ivi tumaghane.

³⁵ Mara itom na vitupavira babadisi potapota wawayisi ivonatawesi gabura badana kurina, ita vonei da Pol da Sailas ita votawesi ita nae.

³⁶ Vaghina ma gabura badana Pol ivonei bo, “Babada sisiya ivonatawei da tam ma Sailas kana votawemi. Kokiibau da nuwanubiiyai konae.”

³⁷ Ma Pol potapota wawayisi ivonesi bo, “Tokai na Rome damkai ma ke aviyavisina berona kata bera. Avi kubiine ke iti tupavirekai ma debiiyai ivi kiigudeyanekai ma ku gabura iterekai? Avi kubiine i kayowana da gavunai ina vonatawekai? Kegha! Kwanatu babadisi ti mani ina pisi da ina rutinikai kana kiibau.”

³⁸ Potapota wawayisi Pol ina sisiya ivi yanei ma inae da vitupavira babadisi ivonaveresi. Akovina iviia da Pol da Sailas na Rome damsi na iyabumana kirakai.³⁹ Vaghina ma inae kurisi da nuwanuwasi ikiivipikapikai ma gaburai irutini buwesi ma ivi nowi kurisi da kwanatu ita kiibutawei.⁴⁰ Pol da Sailas gabura ikiibutawei na inae Lidiya ina ku numa. Ma nani dobunai vitumaghana damsi yavata ivi kiidaburana ma sisiya biibiisi iveresi da i nota iti rewapana, ma ikuyowesi inae.

Pol idima Tesalonika kwanatunai.

17 Pol da Sailas ibaba da ku Ampiporis kwanatuna ma maninina inae da ku Apoloniya kwanatuna da bade maninina inae ku Tesalonika kwanatuna irui. Ma nani dobunai Jiu damsi i kiki numana sago imakamakai.

****16:27** Gabura badana ina biga ke ina bera bubuna da gabura makamakiisi ina verau na kovoghina na rabobo.

²Pol ina bera da meni ku dobuna ina rurui na ina nae ku kiki numana. Tuna kubiine Tesalonika kwanatunai taparoro aroba imakai ma viyakam marasi nununai na irurui ku kiki numana da wawaya kurisi God vonana iyamna vaghata ivivi mamatarei. ³Sisiya kiimatana ivi debei da giruma katamana kamoni vonaverena iterei da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara ma ita rabobo ma bade rabobowai ita vomiiiri. Ivonesi bo, “Weni wawayina Yesu aisisiyei kurimi, tuna na God ina Vivinevine Wawayina.” ⁴Vaghina ma Jiu damsi viya nuwanuwasi itinavirai da Yesu ivi tumaghane ma Pol da Sailas kurisi ikapu. Ma Grik damsi peyarisi yavata, ti namada God ivovokavakavari ma wekarakava Yesu ivi tumaghane. Ma kamosiyai na wivine avatetesi viya na yavata.

⁵Ma Jiu damsi inuwakapi na ikiibau ku keta bada da ivi dirigiigai, wawaya beroberosi ma babawapawapasi kava iviinisi. Ma iberai da koroto ghamana iwagiyesi da kwanatu kamoni ikiikiirara ma wawaya ivivi kiitabirana. Ma koroto iverau da Jeison ina numa ikuni ma igavovori, Pol da Sailas iekwisi ma ita viinisi da koroto ku imasi ita teresi. ⁶Ma ke ita pananisi kubiine na Jeison ma vitumaghana damsi viya yavata itinakiibuwesi ma itinaveraveruwesi kwanatu babadisi kurisi. Ma ivivi kiirareyana bo, “Pol da Sailas berona eberabera da dobu kudubina ikuvirei! Ma wekarakava irui ita ku kwanatu ⁷ma weni tomowina Jeison itinariyesi ina ku numa. Pol weni wawayisi yavata Kiivavo Sisa ikawakiikiyeyi, iyamna evonavona da kiivavo sago emakamakai, kana vava Yesu.” ⁸Koroto ma kwanatu babadisi Jiu damsi ivi yanesi na nuwanuwasi ipirotawetawei. ⁹Ma kii kovogha kubi-

ine mane ruvana iterei na Jeison ma vitumaghana damsi ivoruvai ma kwanatu babada iveresi. Ma tuna igudusi da mara muriyai weni berana ke ina bera meyei. Ma vaghina ivonatawesi inae.

Bereya kwanatuna kamoni.

¹⁰Ma vitumaghana damsi ikoyagha da didibara Pol da Sailas ivonatawesi inae ku kwanatu sago kana vava Bereya. Inekiibau ma Jiu damsi i ku kiki numana irui. ¹¹Ma Bereya damsi na wawaya biibiisi ma nuwanuwasi vovotawena, ke Tesalonika damsi nakanani. Tuna kubiine nuwanuwasi kudubina Keriso varana biibiina ivivi yanei. Ma mara nonowa giruma katamana ivivi yavi ma iekwekwai da Pol sisiya itereterei na vonavaghata bo kegha. ¹²Ma wawaya peyarisi Bereya kamoni ivi tumaghana, Jiu damsi ma Grik tomotomowa peyarisi ma bade Grik wivine avatetesi viya. ¹³Ma Jiu damsi Tesalonika kamoni Pol ivi kawapatei na akovina iviini da God vonana idimadime Bereya damsi kurisi. Tuna kubiine ivomiiri inae ku Bereya ma reso ivi karei, ma sisiya iberai da koroto nuwanuwasi ipirotawetawei da nuwanuwasi ipughupughu Pol kurina. ¹⁴Ma vitumaghana damsi yaghiyaghina Pol ivonatawei ikiibau ku kikirai da ita geru. Ma Sailas da Timoti ivoteresi da Bereya kamoni imakai. ¹⁵Ma tomotomowa viya Pol ivi kaeturanei inae ku Atenisi kwanatuna. Muriyai da tomotomowisi ita vovira ku Bereya na Pol ivi varavarisi da Sailas ma Timoti ita vonaviyaghiyaghini da ita nae ku Atenisi, Pol kurina.

Atenisi kwanatuna kamoni.

¹⁶Pol Atenisi kamoni Sailas da Timoti ikoyakoyaghisi na ikitai da kwanatu kamoni kokoitau ipeyari kirakai da ina nuwapoya irakata. ¹⁷Tuna kubiine kiki numana kamoni

ivi karei da Jiu damsi ma bade Grik damsi viya God ivovokavakavari na kurisi ivivi beyebeyena. Ma bade mara nonowa vigimara gawarinai iyavo kava nani dobunai ipanapananisi na ti kurisi ivivi beyebeyena. ¹⁸Nani kamoni Epikuriya damsi ma Sitoiki damsi Pol yavata ivivi vonapasipasiyana. Pol ina dima kamoni na ikikava Yesu irabobo ma bade ivomiiri na tuna ivi sisiyei. Ma nani damsi ti mani kamosiyai ivi tarakiyana bo, “Weni kawa neghaneghana imaghinopapapara na aviyavisina isisiyei?” Ma viya ivonavona bo, “Agunai dobu viruwa damsi i god isisiyesi.” ¹⁹Vaghina ma Pol irutinaneyei i ku dughu gawarina, dobuna kana vava Ariyopagas.^{††} Ma kwanatu babadisi ivi tarakiyane bo, “Tam am vibeyebeyena vuna kisisiyei na ikikava? ²⁰Bera viya kuvi sisiyei na kaveyaveyiyei ma kakayokayowei da akovina kata vii bubuni.” ²¹Mara nonowa Atenisi damsi peyarisi ma dam viruwa Atenisi kamoni na i kayowana ghamana da bera ma nota vusi ina viviyane ma ina vividughu kupomei.

²²Vaghina ma Pol kwanatu babadisi maghinosiyai ivomiiri ma ivona bo, “Akitakitimi da tami Atenisi dami na nuwanuwami kudubinai ami vokavakavara na kokoitau bogii ma bogiiyai kurisi kotereterei. ²³Ami kwanatu kamoni ababa na ami suwara kii kema ipeyari kirakai akitai. Ma kemana sago tepanai na kogiruma bo, ‘God sago ke katakovi na ina gawara vovokaravina weni.’ Nani God na ke kotakova bubuni ma kegha da kosuwawara kurina ma kovovokavakavari. Nani God na

kurimi ani sisiyei. ²⁴God na dobu ma bera kudubina kamoni iyamoni ma tuna dobu ma kunuma kana bada. Tuna kubiine wawaya taparoro numasi eyamoyamona na God vaghata ke nani numasi kamosiyai ita makamakai.^s ²⁵Tuna yawasa ma bera kudubina everevereta, tuna kubiine ke sago aviyavisina ita vadivadiyei da wawaya imasiyai ina yamoni. ²⁶Karevaghinai tomowa sago kava iyamoni ma nani tomowinai na wawaya itupuwa da dam bogii ma bogiiyai ma dobu kudubina imakii yavui. Tuna ina kina kava wawaya kii mara iterei ma bade i parata iterei da meni dobunai kava iti makiiyana. ²⁷Bera peyarina God iberai da wawaya tuna itekwai. Ina kayowana da wawaya ita vororona kurina ma damina ita viiya. Ma God na ke rabaraba, peyarita gwabitiyai.

²⁸Wawaya sago ivona bo, ‘God ina rewapanai da tota tidagudagu ma yawayawata tamamakakai.’ Ma ami giruma wawayina sago ivona bo, ‘Tota na God natunatuna.’

²⁹Tota natunatuna kubiine na ke tano-tai da tuna na kokoitau nakanani. Nani sawarisi na gold bo silva bo wakimiyai wawaya i nuwagiurai ma imasiyai eyamoyamoni. ³⁰Rorovani kava God ikitai da wawaya ke itakovi da aviyavisina eberaberi, tuna kubiine i bera neghaneghasi ikitatawei. Ma karako na sisiya bagibagina everevereta da wawaya kudubita dobuwai ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei. ³¹Ma kana mara vaghata iterei da vonavaghata tepanai wawaya kudubisi ini tupaviresi. Ma tomowa sago kiimatanina ivinei da nani vitupavirana ini gayamei. Ma iberai da tomow-

^{††}**17:19 Ariyopagas:** Ariyopagas na koya sago kana vava, tuna Atenisi kwanatuna kamoni. Ma tuna koyana tepanai na kwanatu babada i dughu gawarina.

^s**17:24** 1Kgs 8:27; Isa 42:5; Apos 7:48

ina rabobowai ivomiiri, ivi matakira wawaya kurita da tuna na ina Vivinevine Wawayina.”

³²Ma kwanatu babadisi Pol ina sisiya ivi yanei da wawaya rabobowai ivomiiri na ivi namei ma ivonaviiyiyekei. Ma wawaya viya ivona bo, “Akii kayowana da kade mara sago kuta vovira da weni notasi kuti sisiya meyei.” ³³Vaghina ma Pol nani dughuna ikiibutawei ma inae. ³⁴Ma wawaya viya Pol iwagiyei ma Yesu ivi tumaghane. Kamosiyai na tomowa sago kana vava Diyonisiyas, tuna kwanatu badana sago, ma wavine sago kana vava Damarisi ma bade wawaya viya yavata.

Korint kwanatuna kamonai.

18 Weni berasi murinai Pol Atenisi ikiibutawei da inae ku Korint kwanatuna. ²Ma Korint kamonai Jiu tomowa sago ipanani, kana vava Akwila, ina dobu Pontas. Akwila kawana Pirisera yavata wekarakava Itali dobuna ikiibutawei da ipisi ku Korint, iyamna Rome damsi i kiivavoghamana Korodiyus na Jiu damsi ikwavinisi, ivonakiyaragha da peyarisi Rome kwanatuna ita kiibutawei. Ma Pol inae da Akwila da Pirisera ita kitisi. ³I biga da gara ipopopo da yobe iyamoyamona. Ma Pol bade yobe popopo wawayina, tuna kubiine mara gurina gwabisiyai imakai da ibiga patapata. ⁴Ma viyakam marasi nununai Pol irurui ku kiki numana. Ma Jiu ma Grik damsi yavata sisiya ivivi taghegheyanei. Ina kayowana da nuwanuwasi ita tinavirai da Yesu iti tumaghane.

⁵Ma Sailas da Timoti Masedoniya dobuna ikiibutawei ma ipisi ku Korint. Nani maranai Pol yobe popo bigana ivoterei da mara nonowa God varana biibiina idimadime. Jiu damsi kurisi. Ma ivivi beyebeyena kurisi da

Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. ⁶Ma Jiu damsi viya Pol ivonavikoniyei ma ivi avaberowei. Tuna kubiine Pol maghinosiyai kana gara popokuna ikiiririghi. Ma ivonesi bo, “Rabobo berona kona panani na damidamina! Ke koni wavuku. Karako na ana voteremi da kupuna damsi kurisi ana dima.” ⁷Vaghina ma Pol voteresi. Nani murinai tomowa sago ina numiiyai idimadima, tuna kupuna tomowina kana vava Titiyas Jastas. Ina numa na kiki numana ririnai ma mara nonowa God ivovokavakavari. ⁸Krispas, tuna kiki numana badana ma ina rakaraka yavata kudubisi Bada Yesu ivivi tumaghane. Ma Korint damsi peyarisi Pol ivi yanei na Bada vitumaghanina ivi karei da ibabataito.

⁹Didibara sago Bada ivi sisiya Pol kurina, ivonei bo, “Ke kuna yabumana da kuni kawapotapota. Am dima kevi marapatei. ¹⁰Taku akoyakoyaghim da ke sago wawaya ina ravim bo inivisi ina verem, iyamna weni kwanatunai na aku wawaya ipeyari kirakai.” ¹¹Vaghina ma Pol Korint kamonai imakamakai da madegha sago ma nawaravi miikovimaruwa kamonai God vonana biibiina ivivi beyebeyesi.

¹²Akeya dobunai Gariyo ivivi bada ma nani maranai Jiu damsi viya ivi kikapusi da Pol ipaniya na irutini inae Gariyo kurina vitupavirena kubiine. ¹³Ma ivonei bo, “Weni tomowina taravatu ivi kiigiyeyi na wawaya kurisi ivi beyebeyena da vokavakavara God kurina na ke kana keta nununai.”

¹⁴Pol ivomiiri da iti sisiya, ma kegha da Gariyo Jiu damsi ivonesi bo, “Weni tomowina mikeda berabero gisina bo ghamana ita berai na taku aku biga da ati yanemi. ¹⁵Ma weni nuwapoyina na sisiya ma wawaya kii vava ma tami Jiu dami ami vonaviyoyovana koigamowanei. Tuna kubiine

tami mani kovi maniniya. Ma taku na weni nuwapoyina ke ani tupavirei.”¹⁶ Vaghina ma Gariyo ikwavinisi da vitupavira numana ikiibutawei. ¹⁷Ma nani numana maghinonai koroto ghamana ivomiiri da kiki numana badana Sostenis ivotani ma piideyai ivowai. Ma Gariyo ke iti nuwapoyei.

Pol ivovirame ku Antiyok.

¹⁸Pol mara gurina Korint kamonai imakai. Muriyai ikiibau ku kwanatu kana vava Senkirriya ma nani dobunai uyawina igharitawei, ivi matakira da vonakiiyapa bagibagina sago Bada kurina na ivi koviya. Vaghina ma vitumaghana damsi ikuyowesi da Pirisera ma Akwila yavata ku waka ere kukana igeru ma ivomiiri ku Siriya dobuna.^t ¹⁹Keta borinai ku Epesas kwanatuna inekiiibau, ma nani dobunai Pirisera da Akwila ivoteresi. Ma Pol ina kina kava irui ku kiki numana da Jiu damsi yavata sisiya ivi ghegheyanei. ²⁰Ma damsi ivonei da yavata ita makai mara gisina gurina ma Pol ivona bo, “Kegha.” ²¹Ma ita kuyowesi na ivonesi bo, “Mikeda God ini vaghinei na kara mara sago ana vovira.” Ma ku waka ere kukana igeru ma Epesas ikiibutawei. Ma Pirisera da Akwila na Epesas kamonai imakai.

²²Inekiiibau ku Sisariya kwanatuna da iwota. Ma irui ku Jerusalem da ekalesiya nani dobunai ivi kiikiiwesi. Ma ibaba inae ku Antiyok kwanatuna. ²³Pol nani dobunai imakii gisina ma muriyai ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dobusi kamona ine yavui. Ma vitumaghana damsi iruge-narisi ma ivi sisiya kurisi da nuwanuwasi ita kiiiepepai.

Apolos Epesas ma Korint kamonai.

²⁴Mara sago Jiu tomowa sago ku Epesas kwanatuna inekiiibau. Kana

vava Apolos ma ina kwanatu na Ariksandiriya. Tuna ina nuwagiura irakata ma giruma katamana iakova kirakiiyei. ²⁵Namada wawaya gwabisiyai Yesu ina keta akovina iviia. Ma nuwanuwana kudubinai idimadima. Ma Yesu ivivi sisiyei na maninina kavakava. Ma babataito sago kava iakovi, tuna Jon ina babataito. ²⁶Ma kiki numana kamonai ivi karei da ere maghiteporana idimadima na Pirisera da Akwila ivi yanei. Ma ivi kiikiiwei ma irutini i ku numa. Nani dobunai akova ku tepana iverei da God ina keta kudubina itakova yavui. ²⁷Mara sago Apolos ina kayowana da ita nae ku Akeya dobuna da ita dima. Tuna kubiine vitumaghana damsi Epesas kamonai igiruma Keresiyana varevaresisi Akeya dobunai kurisi. Ivonaveresi da Apolos ipipisi na ita verupotei. Inekiiibau ma iyavo kava God ina agabiibiyai namada ivivi tumaghana na ti damsi ivi vite kirakiiyesi. ²⁸Dughu ghamaghamasi kamonai debiiyai Jiu damsi ivonavonatepatepanisi. Ma giruma katamana ivovotawei ivivi yavi na tuna tepanai ivonavona bo, “God ina Vivinevine Wawayina kokoyakoyaghi na inekiiibau, tuna na Yesu.”

Pol Epesas kwanatunai.

19 Apolos na Korint kwanatunai imakamakai ma nani maranai Pol, Antiyok kwanatuna ikiibutawei. Ma ibaba da dobu viya dipiiyai ikiiyaraghi da ku Epesas inekiiibau. Ma nani dobunai

vitumaghana damsi viya ipananisi.^{‡‡}
²Ma ivi tarakiyanesi bo, “Maranai vitumaghana kovi karei na Kanuma Vovokaravina damina koviiya bo kegha?”

Ma ivonapotei bo, “Kegha. Tokai Kanuma Vovokaravina ke katakova tovonu. Ke meyani sisiyina kati yanei.”

³Ma Pol ivi tarakiyanesi bo, “Nakanani na meni babataitona koviiya?”

Ivonapotei bo, “Okowai, tuna Jon ina babataito.”

⁴Ma Pol ivonesi bo, “Jon ivi beyebeyena da wawaya i bera beroberosi itinimaye i ma ita miirikupukuputei na ita babataito. Ma ivi akovisi da tomowa sago karakava ina pisi na tuna tomowina kati tumaghane. Tuna na Yesu.”^u

⁵Vitumaghana damsi weni sisiyina ivi yanei na Bada Yesu avanai ibabataito. ⁶Ma Pol imana ku gayamisi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ivivi sisiya. Ma sisiya God gwabinai iviiviiya na ivivi debei. ⁷Ma damsi na ivi 12.

⁸Ma nawaravi aroba kamonai Pol mara nonowa irurui ku kiki numana ma ere tepatorana idimadima. Ina sisiya kiikiimatanisi itereterei, God ina vikiivavona ivivi sisiyei da wawaya nuwanuwasi itinavirei. ⁹Ma wawaya viya kawakiikiisi na Pol ina sisiya ke iti tumaghane ma debiiyai Yawasa Ketana ivonaviiviyakei. Tuna kubiine Pol kiki numana ivoterei, vitumaghana damsi irutinisi ma idamana ku numa sago, tuna na Tairanas ina vibeyebeyena numana. Ma mara nonowa nani dobunai ivivi beyebeyena. ¹⁰Nakanani iberberai da madegha ruwa ikovi. Ma

iyavo kava Eisiya dobunai imakamakai na peyarisi Bada varana biibiina ivi yanei, Jiu ma Grik damsi yavata.

Sikiva natunatuna.

¹¹God ina rewapanai na Pol bera ghamaghamasi iberberai. ¹²Ma nani kamonai wawaya gara sinasinamisi Pol gwabinai iyuyuna ma inenae da gubagubagisi kurisi da nani garasiyai ikiikiitovonisi da kii gubaga iyawayawasa. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ikiikiibukuyowesi. ¹³Ma Jiu damsi viya i biga na ibababa da kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai irunuma na ikwawikwavinisi. Ma ti na ke Keresiyana ma kegha da ibera tovonu da Bada Yesu avanai ita kwavinisi. Ivonavona bo, “Pol, Yesu edimadime. Ma nani wawayina Yesu avanai kakwawikwavinim. Kekiibau!”

¹⁴Ma tomotomowa miikovimaruwa na ti yavata weni berana iberberai. Ti na Sikiva natunatuna. Ma Sikiva na Jiu damsi i taparoro badana ghamana. ¹⁵Mara sago kanuma berona tomowa sago gwabinai na ivonapotesi bo, “Yesu akovi ma Pol akovi, ma tami na iyavo?”

¹⁶Ma tomowina na kanuma berona ina rewapanai ivi kapoka da nani tomotowisi miikovimaruwa iravisi. Iravi kirakiyeyesi da iyusi kava numa iki-ibutawei ma ere taratarasi ivi veraveruwana. ¹⁷Ma Jiu da Grik damsi Epe-sas kamonai na weni sisiyina ivi yanei da iyabumana kirakai. Tuna kubiine Bada Yesu kana vava ivokaravei. ¹⁸Ma peyarisi Bada ivivi tumaghane na debiiyai i bera beroberosi ivivi mamatarei. ¹⁹Ma wawaya viya kiikiirapusi ma ya-

^{‡‡}19:1 Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamonai ma Antiyok kwanatuna na Siriya dobuna kamonai. Pol ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dobusi ikiiyaraghisi da ku Epe-sas kwanatuna, tuna kikirai Eisiya dobuna kamonai.

^u19:4 Mat 3:11; Mak 1:4, 7-8; Luk 3:4, 16; Jon 1:26-27

puyapunesi na ti mani i kiirapu ma yapune bukasi iyuna da debiiyai ivi daburi ma ikapuni. Mikeda nani bukasi kudubina iti gimarei na 50 tausan silva mane riririghina ita panani. ²⁰Weni berasiyai na Bada varana biibiina dobu inunui da ivi rewapana.

**Viruwa ghamana itupuwa
Epesas kamoni.**

²¹Weni berasi murinai na Pol damina iviia da Kanuma Vovokaravina ina kayowana da ita nae ku Jerusalem. Muriyai da ita nae na nota iviia da Masedoniya ma Akeya dobusi kamoni ita baba da vitumaghana damsi ita rugenarisi. Ma ivona bo, “Ana nae ku Jerusalem na muriyai God ina vonataweku ku Rome.” ²²Kana vivita ruwa, Timoti da Erastas, ivonatawesi ivi nao inae ku Masedoniya dobuna. Ma Pol na Eisiya dobunai imakai mara gisina.

²³Ma nani maranai Epesas kamoni nuwapoya ghamana itupuwa. Wawayai ivi karei da Yawasa Ketana ivivi ghaviyei. ²⁴Grik damsi i god wavinena kana vava Artemis ma ina taparoro numana Epesas kamoni. Tomowa sago kana vava Dimitriyas, tuna ina biga da sawara silva kiraminai iyamoyamona, Artemis ina taparoro numana ivivi bonebonei da wawayai igimagimari. Ina bigabiga wawayisi iyamoyamona ma ivivi gimara da mane ghamana iviiviiya. ²⁵Tuna kubiine ina bigabiga wawayisi ma bade iyavo kava sawarisi iyamoyamona na peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Aku wawayai, weni sawarisiyai na mane ghamana taviiviiya. ²⁶Ma matamiyai kokitakitai ma tinimiyai koyanei da nani tomowina Pol wawayai peyarisi nuwanuwasi itinavirai da vokavara ketana bogiiyai ekivikivini, Epesas

kwanatunai ma bade Eisiya dobuna kamoni. Evonavona da kokoitau wawayai imasiyai eyamoyamona, ti na ke god vaghata. ²⁷Weni berana takitaruvai da kokoitau yamoyamona wawayita kata vava ke ina bero ma ita mura ketana ina gudui. Ma ke tuna kava. Bade ita god wavinena Artemis ina taparoro numana ina kiiviberi. Wekarakava wawayai Eisiya ma dobu ku kudubina kamoni Artemis erurunomei ma takitaruvai da ina vibadana ke ina kovi.”

²⁸Ma nani korotona Dimitriyas ina sisiyai ivi yanei na nuwanuwasi ipughu ma kiirara ivi karei, “Artemis! Artemis! Ita god na Artemis!” ²⁹Vaghina ma wawayai peyarisi kwanatu kamoni ivi yanesi na yogo wapawapa ivi karei. Ma bade Pol turaturana Gayas ma Aristakas ivotatanisi, ti na Masedoniya damsi. Ma ivi ruwa itinaveraveruwesi da dughu kana ku gawara irui. ³⁰Pol ina kayowana da koroto maghinosiyai ita miiri da iti sisiyai kurisi, ma vitumaghana damsi ivonatani. ³¹Ma bade nani dobuna ina parata babadisi, ti na Pol turaturana, sisiyai ivonatawei ma ivona kirakiiyei da ke ita nae ku dughu gawarina. ³²Nani korotona dughu gawarinai ivi notaragharaghisi da iyogoyogo wapawapa. Wawayai nota bogii ma bogiiyai kubiine ikiikiirara. Ma wawayai peyarisi na ke itakovi da avi kubiine iriyesi. ³³Ma Jiu damsi tomowa sago kana vava Ariksanda ivotabiri da koroto ku maghinosi. Ma wawayai viya ikiirara kurina da iti sisiyai. Imana iruepai da wawayai kawasi ita pota da kana papara ita vowai. ³⁴Ma koroto ikitai da tuna Jiu tomowa, na peyarisi ikarayogopatai bo, “Artemis! Artemis! Ita god na Artemis!” Mara gurina iyogoyogosi.^{¶¶}

^{¶¶}19:34 Iyogoyogosi da 2 hours ikovi.

³⁵Ma kwanatu badana sago ivovinubiisi ma ivona bo, “Epesas dami! Dobu kudubina iakovi da tota na Atemis kana koyakoyagha. Iakovi da kana vava irakata ma ina numa taparoro ma ina wakima vovokaravina kunumai ipeku na peyarina tota Epesas damta takoyakoyaghi. ³⁶Wawaya kudubina iakovi da vonavaghata. Tuna kubiine nipu kovoterei ma bera wapawapa ke kona berai. ³⁷Weni tomotomowisi korutinapiyesi na ke avi berona ita berai. Ma taparoro numana kamoni ke ita yapi bo ita god wavinena kana vava ita kiiviberoi. ³⁸Ma mikeda Dimitriyas ina bigabiga yavata ekayokayowei da wawaya ini wavusi na vitupavira kana keta emakamakai. Ma babadisi ami nuwapoya avai na ini vitemi. ³⁹Ma mikeda aviyavisina ku tepana kokayokayowei na kwanatu babadisi i dughu kamoni koni sisiyei da koni maniniya. ⁴⁰Ma Rome babadisi ekitakitai da tanene kirakai na gisina kava kovogha ina vereta. Karako weni kayoghakighakina ma kiirara wapawapana na iyamna kegha. Ma ke ruvaruvana da tavonesi da avi kubiine takiikiirara.” ⁴¹Kwanatu badana weni sisiyina ivi kovini ma wawaya ivonesi da isawara.

Pol inae ku Masedoniya da Akeya.

20 Epesas kamoni wawaya i kayoghakighaki ma i kiirara wapawapa ivoterei. Ma Pol vitumaghana damsi ikiiriyariyesi, ivi sisiya kurisi da nuwanuwasi ikiiepepai. Ivi kiikiwesi ma ivomiiri ku Masedoniya dobuna. ²Ma Masedoniya ine yavui da vitumaghana damsi irurugenarisi ma ivivi sisiya wawaya kurisi da i nota iti rewapana. Ma kwanatu nununai nakanani inenae da ku Akeya dobuna inekiibau, ³ma imakai da nawaravi aroba ikovi.

Ita vomiiri da ita kuka ku Siriya dobuna ma sisiya ivi yanei da Jiu damsi viya kana diri itetei da ita kiivunui. Tuna kubiine ina nota ivirai da ita vovirame ku Masedoniya. ⁴Pol ina baba kamoni na weni tomotomowisi ivi kaeturanei. Timoti, Sopata (ina kwanatu Bereya ma ina mamai Piras), Aristakas ma Sekundas (i kwanatu Tesalonika), Gayas (ina kwanatu Debe), ma Taikikas ma Toropimas (i dobu na Eisiya).

⁵Ku Pilipai kanekiibau ma nani tomotomowisi ivi nao inae ku Troas kwanatuna da ikoyakoyaghikai. ⁶Ma tokai na Pilipai kwanatunai kamakai da Pasova kamna ikovi murinai na kukakuka kaviiya. Kaverau mara mi-ikovi ma ku Troas kwanatuna kaneki-ibau. Ma nani tomotomowisi yavata kavi sagokai ma kamakai da taparoro sago ikovi.

Troas kwanatunai Yutikas rabobowai ivomiiri.

⁷Sande na peyarikai kavi sagokai da kata kam patapata ma parawa Yesu notanai kata vogimai ma kata rereghi. Ma Pol idima inae da ku didibara puna, iyamna mara ita tom na ita nae. ⁸Kiidamo numana sago tupayaraghinai kavivi dughu. Ma kamoni na rampa ipeyari kirakai ivivi karakarateyana. ⁹Ma tomowa sago yaragina kana vava Yutikas na biri tarabogina tepanai imakamakai. Pol ivivi sisiya ma ina sisiya iguri kirakai na Yutikas ivi yana da matana ikiikovoghi na ikena nunuwapa na biri taraboginai irutabiri da ipeku ku tano. Ma numana ighe kirakai, kemakemana ivi aroba. Tuna kubiine wawaya ioru da tomowina iruepai ma ipanani da irabobo. ¹⁰Pol ioru ma tomowina itaraghavui ma ivonesi bo, “Ke koni nuwapoya. Iyawasa.” ¹¹Ma peyarisi ivovira ighae ku numa

tepana ma parawa ivogimagimai da Yesu notanai ikam. Ma muriyai na Pol ivivi sisiya da mara itom ma ikuyowesi. ¹²Ma Yutikas ina wawaya irutini ina ku numa ma ivi nuwabiibii kirakai da tuna yawayawana.

Pol inae Troas da ku Miletas.

¹³Pol dowiyai ibaba da ku Asos kwanatuna. Ma tokai ku waka kageru ma kakuka da ku Asos ma ikikava ivonekai na nakanani kavivi koyakoy- agha da kati gerui. ¹⁴Inekiibau ma kapnani na kavi gerui da kanae ku Mitilini kwanatuna. ¹⁵Ma mara itom na kakuka da ku Kios nuwana kaneki- ibau. Ma maninina kanae da ku Samos nuwana, kawota da nani dobunai kak- ena. Mara itom na kageru da ku Mile- tas kwanatuna. ¹⁶Muriyai da ku Mile- tas kata nekiibau na Pol ina nota ivi- rai da ku Epesas ke ita rui, iyamna ke ita kayokayowei da Eisiya dobunai ita makii kirakai. Ivivi yaghiyaghina da ita rui ku Jerusalem ma muriyai da Pentikos kamna kana mara.

Pol Epesas damsi ivi kiruruwesi.

¹⁷Miletas kwanatunai Pol sisiya ivonatawei ku Epesas, vitumaghana damsi kii vinoraveraveyana kurisi da ita kiibau ma yavata iti sisiya. ¹⁸Damsi inekiibau na ivonesi bo, “Karenai arui ami ku dobu Eisiya ma tapisi da karako weni, na kamoni tami koakoviku da ikikava yavata tamakii patapata. ¹⁹Ma taku atereoruwe meyeku ma Bada ina biga ere matadogaku aberabera. Ma Jiu babadisi ivivi diritetete da berona ita berai kuriku ma kegha da amiirikikina ma Bada ina biga ke ata voterei. ²⁰Ma tami koakovi da vivitemi kubiine na ke ata yabumana bo ati muritina. Vonavaghata sisiyina

peyarina na debiiyai ma bade avivi numarui da avivi beyebeyena kurimi. ²¹Ma taku sisiyina sago Jiu ma Grik damsi avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei. Ma ita tavire God kurina ma ita Bada Yesu kava iti tumaghane. ²²Ma karako Kanuma Vovokaravina inoweku da ana nae ku Jerusalem ma ke atakovi da nani dobunai na aviyavisina kava ina tupuwa kuriku. ²³Ma aku baba kwanatu nununai na Kanuma Vovokaravina namada ivi akoviku da maghinokuwai vokwarakwara ana panani ma ku gabura ina tereku. ²⁴Ma aku yawasa na ke ata vivinuwapoyei, tuna ke bera ghamana. Ma bera ghamana na avere meyeku da aku biga Bada Yesu ivereku na ana bera yavui. Nani bigana na varana biibiina ani debei da wawaya God ina agabiibai ma ina nuwaviina inakovi.”^v

²⁵“Taku gwabimiyai ababa kirakai da God ina vikiivavona adimadime. Ma karako na avonavonaveremi da ke kona kita meyeku. ²⁶Tuna kubi- ine karako avonavonemi da tami iyavo Yawasa Ketana kona barei na keyama karakarantina ina karimi ma wavuna ke taku ana kavari, ²⁷iyamna God ina kayowana ke sago ata gavui da pe- yarina avere yavumi. ²⁸Kokitaruvimi ma bade God ina ekalesiya kokoyagha bubunisi, iyamna tuna mani taranai igi- maratawesi ma Kanuma Vovokaravina ivinemi da kota koyaghisi. Ti nakanani ma sipu yavona ma tami nakanani ma sipu kii koyakoyagha. ²⁹Ma kokitaru- vimi, iyamna kukou dipa kayakayay- isi ami ku kamo ina rui da sipu ina kugerisi ma ke ina nuwaghane. Ma nani kukusi na vibeyebeyena vibero wawayisi. Ana kuyowemi ma akovi

da murikuwai na ina nekiibau kurimi. ³⁰Ma bade wawaya viya tami mani kamomiyai vonavaghata ina ruvovirei da vibeyebeyena vibero ina terei. Ma vitumaghana damsi ini nuwatinisi da ina kivinisi. ³¹Tuna kubiine matami ekita! Konotai da ere matadogaku, madeghai ma didibarai avivi beyebeyena peyarimi kurimi da madegha aroba ikovi.”

³²“Ma karako na God ku imana atereteremi. Ma ina agabiibai varana namada kovi yanei ma tuna sisiyina kovokovoghina da ina kiipepimi da kona gogo ma koni rewapana. Ma bade kanuma ina mura ina rereghi ina wawaya vovinesi kurisi na tami yavata kami reregha kona viiya. ³³Ma taku na ke meyani wawaya i mane bo kii gara biibiina ata kitakirorowei. ³⁴Ma tami koakovi, abigabiga da taku mani akoyakoyagha meyeku. Ma wawaya ivivi kaeturane ku na ti bade ima kamokuwai imakamakai. ³⁵Ma aviyavisina peyarina aberai na tuna vibeyebeyena kurimi da ikikava tami bade ininimi ina pika da wawaya vivikamyuyuwisi tivitesi. Bada Yesu ina sisiya tanotai. Ivoneta bo, ‘Vibiibiina ghamana na verena kamona tapanani, ke nakanani ma vopote.”

³⁶Pol ivi sisiya ikovi na peyarisi ivi tuwaporeruruwana ma inipowana. ³⁷Ma peyarisi ere matadogasi itaraghavui ma iyon. ³⁸Ivi nuwapoya kirakai da tuna ivonesi da maghighina ke ina kita meyei. Ma ibaba patapata da ku waka.

Pol ina baba ku Jerusalem.

21 Keresiyana peyarisi Miletas kikirinai kavi kiruruwesi ikovi na ku waka kageru da maninina kakukadamana ku Kos nuwana da nani

dobunai kakena. Ma mara itom na ku Rodes nuwana karui ma muriyai na kanae da ku Patara kwanatuna. ²Ma nani dobunai waka sago kapanani da Ponisiya ina ku nevana inenae na kageru da kanae. ³Ma kaveraverau da Saipras nuwana kakitakitai ma ku katagheyakai kataweyana kaverau da ku Siriya dobu, da ku Taya kwanatuna kawota. Ma nani dobunai na kaoru ku tano da sawara iti oruni. ⁴Ma vitumaghana damsi viya kapananisi da yavata kamakai taparoro sago. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ti damsi Pol ivona kirakiiyei da ke ita ghae ku Jerusalem. ⁵Ma kamakii ikovi na kavomiiri. Vitumaghana damsi peyarisi kakawasi ma natunatusi yavata ikiviniikai da kwanatu kakiibutawei kaoru ku kikirai. Ma nani dobunai kavi tuwaporeruruwana ma kanipowana. ⁶Ma kanipowana ikovi na kavi kiruruwesi ma ku waka kageru, ma ti na ivovira i ku numa.

⁷Ma Taya kakiibutawei na kakuka da ku Tolemayas kwanatuna kawota. Ma nani dobunai vitumaghana damsi iverupotekai ma yavata kamakii kupom da kakena. ⁸Mara itom na kakuyowesi ma ku Sisariya kwanatuna kanekiibau da dima wawayina sago kana vava Piripo ina numiiyai kamakai. Ma ro-rova aposol vavai kana vovoreregha mi-ikovimaruwa ivinesi na Piripo yavata kamona. ^w ⁹Ma Piripo natunatuna wi-wikesi ivi ruwamaruwa na Kanuma Vovokaravina puyo iveresi da ti na per-operoveta. ¹⁰Ma Piripo gwabinai kamamakakai ma peroveta sago kana vava Agabas, tuna Judiya kamona ivomiiri ikiibau ku Sisariya. ^x ¹¹Ma ipisi kurikai na Pol kana radi borinai ivotawei ma iviyya da tuna mani imana ma kaena ikutatana. Ma ivona bo, “Kanuma Vo-

vokaravina ivoneku da meni wawayina weni radina ekotekotei na Jiu damsi i babada Jerusalem kamonai ina kutatani ma kupuna damsi ku imasi ina terei.”

¹²Ma weni sisiyina kavi yanei na tokai iyavo kava Pol yavata kabababa ma vitumaghana damsi Sisariya kamonai Pol kavona kirakiiyei da ke ita ghae ku Jerusalem. ¹³Ma Pol ivonapotekai bo, “Avi kubiine kotutou na nuwanuwaku kopiropiroi? Taku aivaghinei da ina patumiku Jerusalem kamonai ma ke patuma kava ma bade aivaghinei da ini raboboku Bada Yesu kubiine.”

¹⁴Ma kavonatana kawai na kavoterei. Ma kavonei bo, “Bada ina kayowana ina tupuwa.”

¹⁵Ma nani dobunai kamakai mara gisina, ma kavovunagha ikovi na kavom-iiri ku Jerusalem. ¹⁶Ma vitumaghana damsi viya Sisariya kamonai yavata kabababa na irutinikai da Nason ina ku numa da nani dobunai kata makai. Tuna Saipras wawayi ma tuna namadani kava ivi karei da Bada ivivi tumaghanei.

Pol inae Jemes kurina.

¹⁷Ma ku Jerusalem kanekiibau na vitumaghana damsi nuwabiibiiyai iverupotekai. ¹⁸Ma mara itom na peyari kai Pol yavata kanae da Jemes kata kitai. Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana kudubisi iriyasi. ¹⁹Pol ivi kiikiiwesi ma ina biga kamonai aviyavisina peyarina God iberaberi kupuna damsi kubiisi na ivonaveresi. ²⁰Ma ina sisiya ivi yanei ikovi, na peyarisi God ivokavakavari. Ma Pol ivonei bo, “Varesikai, kevi yana. Jiu damsi kamosiyai na koroto ghamana Yesu itumaghanei ma bade peyarisi patana da Moses ina vonaviyoyovana

evovokikini. ²¹Ma sisiya ivi yanei da tam kuvi beyebeyena da Jiu damsi iyavo kava kupuna damsi kamosiyai emakamakai, ti na Moses ina vonaviyoyovana ke ina kivini. Kuvonesi da natunatusi tomotomowisi kwimata bekasi ke ina tuviviratawei ma Jiu damta ita kiki ke ina nunuri. Tuna kubiine nuwanuwasi epughupughu kurim. ²²Varam ini yanei da kupisi na inekwim da ina kiivunum. Tuna kubiine aviyavisina taberai? ²³Kana vonem da aviyavisina kuna berai. Tomotomowa ruwamaruwa gwabikiyai na vonakiiyapa bagibagina Bada kurina iberai ma wekarakava ekivikivini.^y ²⁴Ku kamosi kerui da yavata kona vovunagha meyemi, muriyai kona nae ku Taparoro Numana da ini biibiinimi. Ma i suwara kevi miiyei kubiisi ma muriyai da uyawimi ini gharitaweyana, ini matakira da bera kudubina ami vonakiiyapa bagibagina kamonai kovi kovini. Nakanani keberai da wawayi peyarisi ina kitim ma inakovi da tam Moses ina vonaviyoyovana kenununura bubuni. ²⁵Ma kupuna damsi kubiisi, iyavo kava Bada Yesu itumaghanei na sisiya namada kavonatawei kurisi. Kavonesi da kokoitau kana suwara ke ina kani, tara ke ina kani, ma ghamoghamo kaiyo kukupotana ke ina kani iyamna tarana uyuwina kamonai, ma bade ke ini pekana wapawapa.”^z

²⁶Ma mara itom na Pol nani tomotomowisi yavata vibiibiina iviia. Muriyai na irui ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ivi akovisi da i vonakiiyapa bagibagina iberai na avi maranai iti koviya ma muriyai na sago sago duma i suwara ita kapuna kubiisi.

**Pol Taparoro Numana
garina kamona i paniya.**

²⁷⁻²⁸ Pol nani totomowisi yavata i vonakiiyapa bagibagina ivotani da namada mara miikovimaruwa ikovi ma ku damona inenekiibau. Ma Taparoro Numana kamona Jiu damsi viya i dobu Eisiya, Pol ikitai. Ma ivomiiri da yogoyogowai koroto nuwanuwasi ipirotawetawei. Ivivi kiirareyana bo, “Israel dami, kovi vitekai! Weni tomowina ina baba kamona wawaya peyarisi ibeyebeye berosi da Jiu damta ma ita vonaviyoyovana ma ita Taparoro Numana ita barei. Ma bade ku tepana kupuna damsi irutini irui ku Taparoro Numana da gawara vovokaravina ipuyaki.” ²⁹ Weni nakanani ivi sisiya iyamna Epesas wawaya kana vava Toropimas, ikitai da Pol yavata Jerusalem kamona ibababa. Tuna kubiine inotai da nakanani ma Pol nani wawayina ita rutini ita rui ku Taparoro Numana.^a

³⁰ Ma kwanatu kamona koroto kudu-bina nuwanuwasi ipirotawetawei da ivi veraveruwana ipisi da Pol ivotatani. Ma itinakwarokwaroi ikiibau ku matara ma yaghiyaghina Taparoro Numana garina matuketisi igudu. ³¹ Ma nani korotona Pol kiivununa ivivi paparanei na wawaya sago iveru inae da Rome damsi i seri badana ivonei da wawaya peyarisi Jerusalem kamona ikayakayaya. ³² Ma yaghiyaghina seri badana ina seri wawayisi irutini ma iverau ioru viruwa ku gawarina.^{ss} Nani korotona seri wawayisi ikitisi na Pol gudana ivoterei. ³³ Ma seri badana inae da Pol ivotani ma seri wawayisi ivonesi da chein ruwa ita piyei da ita patumi. Ma koroto ivi tarakiiyanesi bo, “Weni wawayina na

iyai? Ma aviyavisina ibera beroi?” ³⁴ Ma koroto kamona na wawaya viya sisiya sago ikiirarei ma viya na sisiya bogiiyai, da seri badana ina nota iragharagha da meni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutinaneysi i numa garina kamona. ³⁵ Irutinaneysi da ita ghae gari ku matuketina ma koroto ghamana ikayaya kirakai, tuna kubiine seri wawayisi Pol ivopawopawoi da wawaya ke ita ravi. ³⁶ Nani korotona ikivikivini na ivivi kiirareyana bo, “Kokiivunui! Kokiivunui!”

Pol kana papara ivowai.

³⁷ Seri wawayisi Pol gari ku kamona ita terei na Pol seri badana ivonei bo, “Aku kayowana da kati sisiya.”

Ma seri badana ivonapotei bo, “O! Tam Grik gamosi kuakovi. ³⁸ Anotanotai da tam na nani Egypt wawaya, tuna rorova ghaviya ivi karei da ina wawaya 4 tausan irutini ma iverau ikiibau ku warere.” ³⁹ Ma Pol ivonapotei bo, “Kegha. Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, tuna kwanatu ghamana Silisiya dobuna kamona. Ma, vaghina bo kegha da koroto kurisi ati sisiya?”

⁴⁰ Ma seri badana ivi vaghine na Pol matuketa maghinonai imiiri ma imana iruepai da koroto ita voguguba. Koroto ivoguguba na Pol Hibru gamona ivi sisiya kurisi.

22 Pol ivona bo, “Varevaresiku ma mami mau kovi yana. Taku ati akovimi da ke sago aviyavisina berona ata berai.” ² Ma koroto ivi yanei da Pol Hibru gamona ivivi sisiya na kawasi ipota. Ma ivonesi bo,

³ “Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, Silisiya dobuna kamona. Ma taku na Jerusalem kamona

^{ss}21:32 Seri badana na ‘kiriyaiki,’ tuna na seri wawayisi ivi 600 ivivi badesi.

^a21:29 Apos 20:4

amagura. Weni dobunai Gamariyel ivi beyebeyeku da ita mami mau i bera kudubina Moses ina vonaviyoyovana kamona na peyarina anunura bubuni. Ma tami ikikava nuwanuwami kudubina God kovovokaravei na taku bade nakanani aberabera.^b ⁴Ma iyavo kava Yawasa Ketana ikivikivini na taku avivi kiivunuwana. Ma tomotomowa ma wivine apanipanisi da ku gabura atereteresi.^c ⁵Taparoro badana ghamana ma kwanatu babadisi peyaris Sanhidran kamona na aku bera iakovi ma ina vonemi da avonavona bubuna. Rorova vivaghina sisiyina igirumi ma ivonataweku ku Damaskas kwanatuna, babada turaturasi kurisi. Nani girumina ivona da iyavo kava Damaskas kamona Yawasa Ketana ikivikivini na ata panisi ma ata rutinisi ku Jerusalem da kovogha ita viiya.”

Pol ina tupuwavira ivi sisiyei.

(Apos 9:1-19, 26:12-18)

⁶“Madegha punai anenae ku Damaskas ma keta borina kadenima kunuma ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviriku, ⁷da apeku ku dowo ma wawaya gamona avi yanei kuriku ivi sisiya bo, ‘Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?’ ⁸Ma avonapotei bo, ‘Tam iyai, Bada?’ Ma ivonapoteku bo, ‘Taku Yesu, Nasaret wawaya. Taku kitupaketowaneku.’ ⁹Ma iyavo kava ivi kaeturaneke na gweyurina kava ikitai ma wawaya gamona na ke iti yanei. ¹⁰Ma avonapotei bo, ‘Bada, aviyavisina ana berai?’ Ma Bada ivoneku bo, ‘Kevomiiri ma kerui ku Damaskas ma nani dobunai wawaya ina vonem da aviyavisina kuna berai.’ ¹¹Ma turaturaku imaku iviyya ma

irutiniku da ku Damaskas, iyamna nani yaseganina matakun ikarapotai.”

¹²“Ma nani kwanatunai tomowa sago kana vava Ananayas ipisi da ita kitiku. Tuna wawaya maninina ma vonaviyoyovana peyarina inununura bubuni. Ma bade nani dobunai Jiu damsi kudubisi iakovi da tuna wawaya biibiina. ¹³Ma ipisi da maghinokuwai imiiri ma ivona bo, ‘Varesiku Sol, kekita!’ Ma yaghiyaghina matakun ikiigigiri ma akitabanege da Ananayas akitai. ¹⁴Ma ivoneku bo, ‘Ita kaekiki mau i God tam ivinem da ina kayowana kutakovi ma ina Wawaya Maninina kuta kitai ma kawanai sisiya kuti yanei.’ ¹⁵Ma tam aviyavisina kukitai ma kuvi yanei na wawaya peyaris kurisi kuni mamatarei. ¹⁶Ma aviyavisina kekoyakoyaghi? Kevomiiri ma kuna babataito. Bada kevi tumaghane ma kuna nipowana kurina da am bera beroberosi ina kowatawei.”

God, Pol ikwatui da kupuna damsi kurisi idima.

¹⁷“Avovirame ku Jerusalem ma Taparoro Numanai aniponipowana da anipowana nunuwapa ma bera sago itupuwa kuriku. ¹⁸Bada akitai kuriku ivivi sisiya. Ivona bo, ‘Kevi yaghiyaghina! Wekarakava Jerusalem kekiibutawei, iyamna kubiiku kuna dima na wawaya weni dobunai am sisiya ke ini tumaghane. Ma nuwanuwasi ina pughu kirakai.’ ¹⁹Ma avonapotei bo, ‘Bada, weni wawayisi iakoviku da taku kiki numasi nununai arurui da wawaya ivivi tumaghanem na avunuvunuwisi ma ku gabura atereteresi. ²⁰Maranai wawaya ivomiiri da kam kivikivina

*22:14 Wawaya Maninina na Yesu ivi sisiyei.

^b22:3 Apos 5:34-39 ^c22:4 Apos 8:3, 26:9-11

Sitivin wakimiyai iraravi na taku yavata nani kamona. Taku na kii tarasovo akoyakoyagha ma avi vaghinei da ita kiivunui.^d ²¹Ma Bada ivoneku bo, ‘Kenae. Avonavonatawem ku rabaraba, kupuna damsi kurisi.’”

²²Ma Pol weni sisiyina iberabera na koroto kudubina ke iti vaghinei na ivomiiri da iratatani. Ikiirara bo, “Nani wawayina kokiivunutawei, ke kata kayokayowei da dobuwai ina makai!” ²³Peyarisi ikiikiirara ma kii tarasovo ivi votaweyana da itapitapi ma bade popoku ku kiidamo itawetawei. ²⁴Ma seri badana ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutinaneyei i numa garina ku kamona. Ma ivonesi da ita kwapui ma iti tupavirei da avi kubiine na koroto nuwanuwasi ipughu kurina da ikiikiirara. ²⁵Ma ikutatani da ita kwapui, ma Pol senturiyon ivonei bo, “Taravatu emakamakai da Rome damkai na ke kona kwapu wapawapikai. Koti tupavireku ma kota pananiku da berona aberai na murinai kota kwapuku.”[†]

²⁶Ma senturiyon weni sisiyina ivi yanei na inae ina bada kurina ma ivonei bo, “Aviyavisina kuna bera? Nani tomowina na Rome wawayi.”

²⁷Ma seri badana ipisi Pol kurina ma ivi tarakiyanei bo, “Kevoneku. Vonav-aghata da tam Rome wawayi bo?”

Ma Pol ivonapotei bo, “E, taku nakanani.”

²⁸Ma seri badana ivona bo, “Taku na mane ghamana avi miiya ma muriyai da Rome iviiniku da i wawayi.”

Ma Pol ivonapotei bo, “Taku na atupuwa da Rome wawayi.”

²⁹Ma seri wawayisi Pol iti tupavirei na ina sisiya ivi yanei ma yaghiyaghinai ivi muritina. Ma seri badana iyabumana kirakai, iyamna namada Pol ipatumi.

Pol ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

³⁰Mara itom na seri badana ina kay-owana da itakova bubuni da avi kubiine Jiu damsi Pol ivi wavui. Tuna kubiine sisiya ivonatawei da taparoro babadisi i babada ma Sanhidran babadisi iriyesi. Ma Pol kana chein ivotawei ma irutinaneyei da maghinosiyai imiiri.

23 Pol Sanhidran babadisi ikita bogiisi ma ivonesi bo, “Varevaresiku, mara nonowa aku yawasa God ku matana na maninina kavakava da nuwanuwaku yagharina.”

²Taparoro badana ghamana Ananayas weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu. Tuna kubiine wawayi Pol ririnai ivivi miiriyana na ivonesi da mutuna iravi. ³Ma Pol ivona bo, “Tam, God ina ravim! Tam miiriruwawam! Wawayi kurisi na kam kita na biibiina ma nuwanuwam kamona na idadabu kirakai! Am kayowana da Moses ina vonaviyoyovana tepanai kuti tupavireku, ma kegha da tam mani nani vonaviyoyovanina kuvi kiigiyei na wawayi kuvonesi da iraviku!”^e

[†]22:25 Rorova maranai Rome damsi dobu kudubina ivivi badei ma kii vava irakata. Keta aroba imakamakai da wawayi kana vava ina girumi da tuna na Rome wawayi. Sago na wawayi ina mamai da ina maduwa na Rome wawayisi. Kana viruwa na mane ghamana ini miyei na kana vava ina girumi da tuna na Rome wawayi. Kana viaroba na biga ghamana ina bera da Rome damsi ini vitesi na bade kana vava ina girumi da tuna na Rome wawayi. Iyavo kava itupuwa da Rome wawayi na ighe kirakai, ke Rome wawayi viya nakanani. I taravatu ghamana da Rome wawayisi ke meyani ina tuparatusi bo debiiyai ina widisi bo ina kwapusi.

⁴Ma wawayisi Pol ririnai imiimiiri na ivona bo, “Avi kubiine na God ina taparoro badana ghamana kuvi avaberowei? Kuta vokaravei.”

⁵Ma Pol ivona bo, “Varevaresiku, taku ke atakovi da tuna na taparoro badana ghamana. Giruma katamana evonavona bo, ‘Am bada ghamana ke kuni avaberowei.’”^f

⁶Ma Pol iakovi da Sanhidran kamona wawayi viya na Sadusi damsi ma wawayi viya na Perisi damsi. Tuna kubiine ikiirara kurisi, “Varevaresiku! Taku na Perisi ma bade aku mamai na Perisi. Aku vitumaghana da wawayi raborabobosi karakava ina vomiiiri, tuna kubiine na koitupavireku!”^g

⁷Ma weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi ma Sadusi damsi vigamowana ivi karei da dughu iyaraghi da dam ruwa. ⁸Sadusi damsi evonavona da wawayi raborabobosi ke ina vomiiiri ma bade aneya da kanukanuma kegha. Ma Perisi damsi na weni berasi peyarina itumaghanei.^h ⁹Vaghina ma dughu kamona vigamowana irakata. Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya, ti na Perisi damsi kamosiyai, ivomiiri da ivona bo, “Weni tomowina gwabinai ke sago berona kata panani! Ma mikeda kanuma bo aneya ivi sisiya kurina.”

¹⁰Ma vigamowana ighakighaki kirakai da seri badana iyabumana da Pol iti tinabediyanai. Tuna kubiine seri wawayisi ivonatawesi da Pol ita rutini ita vovira i ku numa garina kamona.

¹¹Ma nani didibarinai Pol ririnai Bada imiiri ma ivonei bo, “Am nota evi rewapana! Ma ikikava Jerusalem kamona varaku biibiina kudimadimeini nakanani Rome kamona kuna dima.”

Wawayi Pol ita kiivunui.

¹²Mara itom na Jiu damsi viya ivi dirigiigai da peyarisi ivi vaghinei da ke ita kam bo ituma da kunona Pol iti rabobi. ¹³I koroto irakata da 40 ruvana ikuyowei ma peyarisi i vonakiyapa bagibagina iterei da weni berana ita berai. ¹⁴Inae da taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi kurisi ma ivonesi bo, “Tokai akii vonakiyapa bagibagina katerei ma kavi vaghinei da ke kana kam bo kanuma da kunona Pol kana kiivunui. ¹⁵Weni nakanani taberai. Tami Sanhidran babadimi sisiya kona vonatawei seri badana kurina da Pol ina rutinapiyei wike. Kovonei da vitupavira kubiine ina pisi da ina sisiya viya kona vii bubuni. Ma tokai na keta borinai kana potai da kana kiivunui.”

¹⁶Ma damsi weni sisiyina iberaberai na Pol novuna natuna ivi yanesi na inae seri wawayisi i ku numa da Pol ivonei. ¹⁷Ma Pol seri wawayi sago ikwatui ma ivonei bo, “Weni tomowa kikina kerutinaneyei am bada kurina da ini sisiya na am bada ini yanai.” ¹⁸Ma senturiyon tomowa kikei irutini da ina bada kurina ma ivonei bo, “Gabura wawayina Pol ikwatuku ma ivoneku da weni tomowina ata rutinapiyei kurim da ina sisiya kuti yanai.”

¹⁹Ma seri badana tomowa kikei imana iviia ma itinaviviri ma ivi tarakiiyanai bo, “Avi sisiyina kuna voneku?”

²⁰Ma tomowa kikei ivona bo, “Jiu damsi ivi vaghinei da ini nowi kurim. I kayowana da maram Pol kona rutinaneyei Sanhidran ku maghinosi. Ini beroberowem da nakanani ma gwabinai sisiya kamowa viinina kubiine. ²¹Ke kuni yanesi, iyamna wawayi ivi 40 kana pota

^f23:5 Exod 22:28 ^g23:6 Apos 26:5; Plp 3:5

^h23:8 Mat 22:23; Mak 12:18; Luk 20:27

ina kenei. Vonakiiyapa bagibagina iterei da Pol ina kiivunui ma muriyai da ina kam bo inuma. Ekoyakoyaghim da i vinowi kuni vaghinei bo kegha.”

²²Ma seri badana tomowa kikei ita vonatawei na ivonei bo, “Kekitaruvai da ke sago iyai inakovi da weni sisiyina kuvi mamatareku.”

Pol ivonatawei kiivavo Pirikis kurina.

²³Seri badana ina senturiyon wawayisi ruwa ikwatusi ma ivonesi bo, “Ita seri wawayisi ivi 200 ma hosi wawayisi ivi 70 ma bade iyo wawayisi ivi 200 kovonesi da evovunagha. Ma karako didibara[‡] na kona vomiiri ku Sisariya kwanatuna. ²⁴Ma hosi viya korutina-piyesi da Pol ina geru ma kana papara kovowai, kokoyagha bubuni da kiivavo Pirikis kurina.” ²⁵Ma seri badana weni nakanani igiruma,

²⁶“Taku Korodiyus Lisiyas agirugiruma tam Pirikis, kiivavo ghamam kurim. Kiiwa kiiwa.

²⁷Weni tomowina na Pol, ma Jiu damsii iviia da gisina kava ma ita kiivunui. Ma apanani da tuna na Rome wawaya, tuna kubiine aku seri wawayisi yavata kanae da kavi yawai. ²⁸Aku kayowana da atakovi da aviyavisina ibera beroi na ivivi wavui. Tuna kubiine arutini anae da Sanhidran babadisi ku maghinosi. ²⁹Ma apanani da Pol, Jiu damsii yavata Moses ina vonaviyoyovana kubiine ivivi vonapasiyasiyana. Ma ke sago ina berona ata panani da ku gabura ata terei bo ati raboboi. ³⁰Ma wawaya ivonavereku da Jiu damsii ivi dirigiigai da weni tomowina ita kiivunui na yaghiyaghina avonatawei kurim. Ma bade viwavu wawayisi avonesi

da itoru kurim da ina berona iti mamatarem.”

³¹Seri badana igiruma ikovi na ina seri wawayisi ikikava ivonavonesi na nakanani ibera. Didibara Pol irutini ma ivomiiri inae da ku Antipatirisi kwanatuna. ³²Ma mara itom na seri ma iyo wawayisi ivovira ku Jerusalem, ma hosi wawayisi kava Pol yavata inae. ³³Ma ku Sisariya inekiibau na seri badana ina giruma pepana ma Pol na kiivavo Pirikis ku imana iterei. ³⁴Ma kiivavo Pirikis nani girumina ivi yavi ikovi na Pol ivi tarakiiyane da tuna na meni dobuna wawayina. Ma ipanani da tuna Silisiya wawaya, na ³⁵ivonei bo, “Iyavo kava ivivi wavum na ina pisi wike ma muriyai da ani tupavirem.” Ma ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutini da numa sago kiivavo Herodi rapenai ku kamona ita terei ma ita pota bubuni.

Jiu damsii Pol ivi wavui.

24 Mara miikovi murinai na taparoro badana ghamana Ananayas ma Jiu damsii i babada viya ma tomowa sago kana vava Tetulas irutini da yavata ikiibau ku Sisariya. Tetulas na vitupavira wawayina[¶] ma Rome damsii i taravatu iakova bubuni. Ma peyari inae da kiivavo Pirikis kurina Pol iti wavui. ²Ma Pol ikwatu irui na Tetulas ivomiiri da Pirikis kurina ivona bo,

“Tokai kavi nuwabiibii kirakai da weni marana gurina am vibadana kamoni na kamakiimakiinuwapota. Ma am nuwagiura irakata da bera ipeyari kuterevimanini akii dobu kamoni. ³Weni berasi kubiine na dobu ku kudubina mara nonowa kaigheghena kirakiiyem, kiivavo biibiim Pirikis. ⁴Ke kata kayokayowei da kanibarim, ma

[‡]23:23 9:00 o'clock

[¶]24:1 Vitupavira wawayina na 'public solicitor' bo 'lawyer.'

akii kayowana da akii sisiya tupona kava kuti yanei. ⁵Kapanani da weni tomowina Pol tuna yawasa kana kiikiivibero wawayina. Ma wawayi viya Nasaret tomowa sago ekivikivini da vokavara vibero eberaberi, ma kamosiyai weni tomowina Pol na bada ghamana. Tuna dobu ku kudubina Jiu damsi inotaragharaghisi da viruwa etuputuwa. ⁶Ma bade ibera tovoni da Taparoro Numana vovokaravina ita puyaki na kapatumi. ⁷(-)⁸Ma tam mani kevi tupavirei na kuna panani da aviyavisina kaiwavui na vonavaghata.”

⁹Ma Jiu damsi peyarisi Tetulas ku murina imiiri da Pol ivi wavui ma ivona da weni sisiyisi kudubina na vonavaghata.

**Pol kana papara ivowai
Pirikis maghinonai.**

¹⁰Ma kiivavo Pirikis ituparorona Pol kurina da iti sisiya. Pol ivona bo,

“Akovi da madegha ipeyari wawayi kuvi tupaviresi weni dobuna kamoni, tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da maghinomuwai amiimiiri da kaku papara ana vowai. ¹¹Ma tam vonavaghata akovina kuna kayowei na wawayi kuni tarakiyanesi da ina vonem. Taku raviraviyota aghae ku Jerusalem vokavakavara kubiine, karako na mara kana vi 12 ikovi. ¹²Ma viwavu damsi ke sago ita pananiku da Taparoro Numana kamoni wawayi yavata kata vivigamowana. Ma bade ke sago ita pananiku da kiki numasiyai bo kwanatu kamoni wawayi ata vivinuwapughupughusi da ita viviruwa. ¹³Ma weni wawayisi na iwavu wapawapiku ma ke

kovokovoghina da nani viwavuna ini debei kurim da vonavaghata isisiyei. ¹⁴Ma vona bubuna da taku na akii kaekiki i God avovokavakavari ma Yawasa Ketana akivikivini. Ma weni damsi evonavona da tuna ketana na vibero. Ma bade Moses ma peroperoveta i giruma kudubina aitumaghane. ¹⁵Ma taku aitumaghana da God ina bera da wawayi maninisi ma beroberosi kudubina rabowai ina vomiri. Ma weni viwavu damsi na bade nakanani itumaghana. ¹⁶Tuna kubiine na mara nonowa God ma wawayi matasiyai aberabera tovoni da aku yawasa maninina da nuwanuwaku yagharinai ata makai.”

¹⁷“Ma Jerusalem namadani kava akiibutawei ma bade raviraviyota avovirame. Aku wawayi moyamoyakisi i puyo akavaraneyei ma bade aku suwara Taparoro Numanai ata kapuni.ⁱ ¹⁸Ma aku vonakiiyapa bagibagina avi koviya da taparoro babadisi ivi biibiiniku ma aku suwara ikapukapuni ma weni viwavu damsi ipananiku. Nani kamoni na koroto kegha da ita nipu bo ita kayaya. ¹⁹Ma Jiu damsi viya Eisiya kamoni irui ku Jerusalem da Taparoro Numana garina kamoni ikitiku. Ti damsi karako ita pisi wike ku Sisariya da aviyavisina matasiyai ikitai da abera beroi na maghinomuwai iti wavuku. ²⁰Ma Jerusalem kamoni Sanhidran babadisi maghinosiya amiiri ma ivi tupavireku. Ma weni viwavu damsi ita vonem da aku berona ipanani bo kegha. ²¹Mikeda weni sisiyina sago kava kubiine iwavuku. Sanhidran babadisi

§24:7 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 6-7 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Kakayowei da akii vonaviyoyovana nununai kati tupavirei. ⁷Ma kegha, seri badana Lisiyas ina seri wawayisi yavata ipisi ma imakiiyai inebokai. Ma ivonekai da kata pisi kurim da tam maghinomuwai kati wavui.’

ⁱ24:17 Apos 21:17-28

maghinosiyai amiiri ma akiirara bo, “Taku aitumaghana da wawaya raborabobosi karakava ina vomiiiri, tuna kubiine na koitupavireku!”^j

²²Ma kiivavo Pirikis na Yawasa Ketaana iakova bubuni. Pol ina sisiya ivi yanei ikovi ma dughu igudui. Ma ivonesi bo, “Seri badana Lisiyas ina nekiibau na ina sisiya tiyanei ma muriyai ana vonakiiyaragha da Pol berona iberai bo kegha.” ²³Ma kiivavo Pirikis, senturiyon sago ivonei da Pol ita pota bubuni ma ke ina kitatawei. Ma ivi vaghinei da Pol turaturana ita rugenari da ina kayowana avai na iti vitei.

Pol imiiri Pirikis da Durusira maghinosiyai.

²⁴Mara viya ikovi ma Pirikis kawana Durusira yavata ivovira ku dughu gawarina. Ma kawana na Jiu wavine. Ma Pol kana sisiya ivonatawei na ipisi. Ma ikikava wawaya i vitumaghana Yesu Keriso kurina etereterei na Pol ivi beyebeyena da Pirikis ivi yanei. ²⁵Ma ina sisiya kamonai ivonesi da God ekayokayowei da ita yawasa na maninina kavakava. Ma bade ikikava wawaya ini potepote meyesi da berona ke ina berai ma ikikava mara damonai God ini tupavirevireta ivi sisiyei na Pirikis iyabumana. Tuna kubiine ivonei bo, “Kevoterei. Kenae ma taraboga ana panani na kam sisiya ana vonatawei.” ²⁶Nani murinai Pirikis mara nonowa Pol kana sisiya ivonavonatawei da yavata ivivi sisiya, iyamna Pol na gabura kamonai imakamakai ma Pirikis ina kayowana da gavunai iti miyei na ita votawei.

²⁷Madegha ruwa ikovi na Posiyas Pestas ipisi da kiivavo Pirikis kana gawara iviyya. Pirikis na Jiu babadisi ku murisi

imiiri, tuna kubiine na Pol gabura kamonai ivoterekuyowei.

Pol ivonesi da Kiivavo Sisa kurina ita nae.

25 Kiivavo Pestas ku Sisariya kwanatuna inekiibau ma imakai da mara aroba ikovi. Muriyai ivomiiri ighae ku Jerusalem. ²Ma nani dobunai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada na Pestas yavata ivi dughu ma Pol ivi wavui. ³Ivi nowi da Pestas iti vitesi da Pol ita rutinagheyi ku Jerusalem da iti tupavire meyei. Ma ivi kaetina, iyamna ivovunagha da keta borinai Pol kana pota ita kenei da ita kiivunui. ⁴Ma Pestas ivonapotesi bo, “Pol tuna Sisariyai avovotani gabura kamonai emakamakai. Ma taku na ke mara gurina ma ana vovira nake. ⁵Tuna kubiine ami babada viya yavata toru ku Sisariya ma nani dobunai, Pol aviyavisina ibera beroi, na titupavirei.”

⁶Pestas Jerusalem kamonai imakai da mara 8 bo 10 ikovi. Muriyai ioru ku Sisariya. Mara itom na vitupavira ivotawei ma seri wawayisi ivonesi da Pol gabura kamonai ita rutini da maghinosiyai ita miiri. ⁷Pol inekiibau ma Jiu damsi Jerusalemuwai ioru na imiirigwagwari ma ivi karei da wavu bogii ma bogiyyai ivereverei. Ma ke kovokovoghina da wawaya sago iti mamatara da Pol bera berona iberai. ⁸Ma tuna mani kana papara ivowai, ivona bo, “Taku ke sago aviyavisina ata bera beroi Jiu damsi i taravatu kamonai, bo Taparoro Numana kamonai, bo Kiivavo Ghamana Sisa kurina.”

⁹Ma Pestas na Jiu babadisi ku murisi imiiri, ina kayowana da iti nuwabiibiinisi. Tuna kubiine Pol kurina ivona bo, “Tam kivaghinei bo kegha da taghae

ku Jerusalem da nani dobunai ani tupavirem weni viwavuna kubiine?”

¹⁰Ma Pol ivona bo, “Kegha! Taku na Kiivavo Sisa ina vitupavira gawarinai amiimiiri, na weni gawarinai kava koti tupavireku. Tam kuakovi da taku ke sago aviyavisina berona Jiu damsi kurisi ata berai. ¹¹Ma mikeda bera berona ghamana ata berai na kaku kovogha da kota kiivunuku na ati vaghinei. Ma kegha, ke sago bera berona ata berai. Weni wavusi ivereku na ke vonavaghata. Tuna kubiine ke sago meni wawayina ina rewapana ita makamakai da Jiu babadisi ku imasi ina tereku. Taku akayokayowei da Kiivavo Sisa maghinonai ana miiri da tuna mani ini tupavireku.”

¹²Ma Pestas ina wawaya akakovisi ikwatusi da yavata ivi sisiya ikovi, ma Pol ivonapotei bo, “Tam am kayowana Kiivavo Sisa, na Kiivavo Sisa kurina kuna nae.”

Pestas, Agripa yavata ivi sisiya.

¹³Ke mara gurina na kiivavo Agripa novuna Benis yavata inumataya ku Sisariya kwanatuna, kiivavo Pestas kurina da iti kiikiiwei. ¹⁴Imakai gisina gurina na kamoni Pestas, kiivavo Agripa kurina Pol ivi sisiyei. Ivona bo, “Pirikis weni dobunai ivivi kiivavo na tomowa sago ku gabura iterei na patana da emakamakai. ¹⁵Aghae ku Jerusalem na Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ipisi kuriku da tomowina ivi wavui na ivoneku da ati raboboi. ¹⁶Ma avonesi da tokai Rome damkai akii taravatu da kovogha wawaya ke kana vere wapawapai. Ma kunona kiivavo maghinonai viwavu damsi yavata ita miiri da tuna mani kana papara ita vowai. ¹⁷Ma Jiu babadisi yavata kaoru patapata na ke ati koyakoyagha. Mara itom na vitupavira avotawei ma sisiya

avonatawei da seri wawayisi tomowina irutinapiyei. ¹⁸Ma viwavu damsi ivomiiri na anotai da ita voneku da tomowina bera berona ghamana iberai. ¹⁹Ma kegha da ivi ghevira ma Jiu damsi aviyavisina itumaghanei ma bade tomowa raborabobona kana vava Yesu ivi vonapasipasiyanei. Tuna wawayina na Pol evonavona da yawayawasina. ²⁰Aekwa kavai da ikikava sisiya kiimatana ata viiya. Tuna kubiine Pol avona tovoni da kata ghae ku Jerusalem da nani dobunai kati tupavirei ma akovina kata viiya da berona iberai bo kegha. ²¹Ma Pol ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ita miiri da tuna iti tupavirei. Tuna kubiine seri wawayisi avonesi da ku gabura itere meyei. Taraboga ana panani na Sisa kurina ana vonatawei.”

²²Ma Agripa ivona bo, “Aku kayowana da tomowina ina sisiya ati yanei.”

Ma Pestas ivonapotei bo, “Vaghina, maram kuni yanei.”

²³Mara itom na kiivavo Agripa da Benis ere tuturesi iderisi ma seri babadisi ma kwanatu babadisi yavata ku dughu numana irui. Ma Pestas ivona na seri wawayisi Pol irutinaruwei. ²⁴Ma Pestas sisiya ivi karei. “Kiiwa kiiwa, kiivavo Agripa kurim ma tami iyavo kava weni. Weni tomowina kokitai. Jiu damsi kudubisi weni dobunai ma Jerusalem kamoni ere kiikiirarisi ivi nowi da tomowina ati raboboi. ²⁵Ma ke sago aviyavisina berona gwabinai ata panani da ita rabobo. Ma tuna ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ina miiri, tuna kubiine ana vonatawei ku Rome, Sisa ina ku kwanatu. ²⁶Ma ke sago sisiya maninina ata panani da Kiivavo Ghamana Sisa kurina ata giruma. Tuna kubiine arutinapiyei peyarmi ku maghinomi da tam kiivavo Agripa yavata koni tupavirei. Ma nani kamoni sisiya vaghata ana viiya da ana giruma Sisa ku-

rina. ²⁷Ke ita biibai da gabura wawayina ana vonatawe wapawapai. Kunona na ina berona ana panani ma kana sisiya yavata ana vonatawei Sisa kurina.”

**Agripa maghinonai Pol
kana papara ivowai.**

26 Kiivavo Agripa dughu ivotawei ma Pol ivonei bo, “Aivaghinei da tam mani kam papara kuna vowa tovon. Kevi sisiya.” Ma Pol imana iruepai ma sisiya ivi karei.

²“Kiivavo Agripa, ainuwabiibai da karako tam maghinomuwai amiimiiri ma Jiu i babada iwavuku na ana vonapotesi da kaku papara ana vowai. ³Ainuwabiibiiyei, iyamna tam na Jiu damsi i kiki ma i vighevira kuakova kirakiyei. Tuna kubiine ainowi kurim da aku sisiya kuni yana bubuni.”

⁴“Jiu babadisi kudubisi aku yawasa iakova yavui da ikikava amakamakai. Aku dobuwai, gisikuwai avi karei da Jiu damsi i kiki ma Moses ina vonaviyoyovana kudubina avotana bubuni da amagura. Ma muriyai aghae ku Jerusalem da bade yawasina sago avovotani. ⁵Namadani kava iakoviku ma ke ita kayowei da ita vonem da taku na Perisi damsi kamosiyai amakamakai da i kiki bagibagisi kudubina anununura bubuni.^k ⁶Ma taku God aitumaghanei da ina vonakiiyapa bagibagina ita kaekiki mau kurisi iterei na ina berai. Tuna kubine na karako koitupavireku. ⁷Jiu damkai kaitumaghana da ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei kurikai na karakava ina berai. Tuna kubiine na kamokiyai dam ivi 12 nuwanuwakii kudubina mariyai ma didibarai God kavovokavakavari. Kiivavo Agripa, God ina

vonakiiyapa bagibagina aitumaghanei kubiine na Jiu damsi viya iwawuwapawapiku. ⁸Ma tami Jiu dami, avi kubiine konotanotai da God ke kovokovoghina da wawaya raborabosi ina berisi da ina vomiiiri?”

⁹“Rorova taku anotanotai da nani Nasaret wawaya Yesu ati ghaviyei ma avi paparana kirakai da kana vava ati beroi.¹ ¹⁰Ma taparoro babadisi i babada rewapana ivereku da kana kivikivina peyarisi Jerusalem kamonai ku gabura ateresi. Ma ivivi tupaviresi ma ivonakiiyaragha da iti rabobosi na taku yavata kavi vaghinei da iti kiivunuwana. ¹¹Mara ipeyari wawaya avonavonesi da kiki numasiyai kana kivikivina ikwapukwapusi ma inivisi ivereveresi. Ma aberabera tovon da Keriso ita vonabarei. Aku nuwapughu kurisi irakata kirakai da ayebayebaghisi ma bade dobu viruwai aekwekwisi da ati tupaketowanasi.”

Pol ikikava itupuwavira na ivi sisiyei.

(Apos 9:1-19, 22:6-16)

¹²“Mara sago taparoro babadisi i babada rewapana ivereku ma ivi yoneku ku Damaskas kwanatuna da Yesu kana kivikivina ati tupaketowanasi. ¹³Kiivavo Agripa, kevi yana. Kababa kanenae da madegha punai kadenima yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina ioru da taku turaturaku yavata iveruvivirikai. Yaseganina ivi rewapana kirakai, ke madegha nakanani. ¹⁴Peyarikai karirigha ku tano ma wawaya gamona avi yanei da kuriku Hibru gamosiyai ivivi sisiya bo, ‘Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku? Am vikawakiikai kubiine kevowavowa

^k26:5 Apos 23:6; Plp 3:5 ¹26:9 Apos 8:3, 22:4-5

meyem.”** 15 Ma avi tarakiyana bo, ‘Bada, tam iyai?’ Ma ivona bo, ‘Taku na Yesu, taku kitupaketowaneku. 16 Kevomiiri. Avinem da tam aku bigabiga ma vimamatara wawayim, tuna kubiine arumatara kurim. Wawayi kuna vonesi da karako kukitiku, ma bade mara muriyai ana rumatarame kurim na kuni mamatarei. 17 Ma ani tarapapanem da kupuna damsi ma bade am wawayi vaghata Jiu damsi ke ina kiivunum. Ma ana vonatawem kupuna damsi kurisi da 18 tam matasi kuna votawei da nubakutuvu ina barei ma ina kiibau ku yasegana. Ma Seitan ina vibadana ina barei ma ina damana God kurina da i bera beroberosi ina notatawei. Ma wawayi ini tumaghaneku na kii gawara God ina wawayi vovokaravisi kamosiyai ina panani.”

Pol ina biga ivi sisiyei.

19 “Kiivavo Agripa, tuna kubiine na weni matakirina kunumai akitai na avotekatekei, ke ata bara. 20 Damaskas kamoni dima avi karei ma muriyai ku Jerusalem da Judiya dobuna adima yavui. Ma muriyai akiibau kupuna damsi kurisi. Aku dima kamoni avonesi da i bera beroberosi itini mayei ma ita tavira God kurina da yawasa maninai ita makai, nakanani iti matakira da bera beroberosi ibarei.^m 21 Tuna kubiine na Jiu damsi Taparoro Numana garina kamoni ivotataniku ma ibera tovonu da ita kiivunuku. 22 Ma kegha da God ina rewapanai kaku papara ivowai da karako yawayawaku, maghinomiyai amiimiiri da kiikiivavo

ma wawayota kurimi aisisiya. Moses ma peroperoveta aviyavisina ivonavonei da ita tupuwa, na tuna sisiyina kava atereterei. 23 Ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara ma ita rabobo. Ma iti nao da rabobowai ita vomiiiri. Nakanani ita bera da yasegana ma yawasa ketana Jiu damsi ma kupuna damsi kudubisi iti beyesi.”ⁿ

24 Pol patana da ivivi sisiya na Pestas iikiirara bo, “Pol, tam neghanegham! Am akova ineghaneghim.”

25 Pol ivona bo, “Kiivavo Pestas, tam varatetem. Taku ke ata neghanegha. Aviyavisina avonavonemi na sisiya kamowa ma vonavaghata. 26 Ma tam, Kiivavo Agripa, weni berasi peyarina namada kuakovi, tuna kubiine debapunai aisisiya. Ma anotanotai da weni sisiyisi peyarina kuvi yana bubuni, iyamna weni berasi kudubina na debiiyai itupuwa. 27 Kiivavo Agripa, peroperoveta i giruma kitumaghanei da vonavaghata bo kegha? Akovi da tam kitumaghanei.”

28 Ma Agripa ivi ghevira da Pol ivonei bo, “Kenotanotai da wekarakava kisisiya na nuwanuwaku kuna tinavirai da ani Keresiyana bo?”

29 Ma Pol ivonapotei bo, “Wekarakava bo karakava, ainowi God kurina da mara sago kuni Keresiyana. Ma ke tam kava ma wawayi kudubimi karako koiyaneku na aku kayowana da peyarimi kona bera da tami taku nakanani. Ma bera sago kava aku yawasa kamoni ke ata kayokayowei da damina kona viiya. Tuna na weni, chein imakuwai.”

**26:14 Weni dobunai Yesu miiba iterei. Ivona da Pol na nakanani ma ox kawakiikiina. Ox na kau tomowina ma ina bada keyama ina papai da gamgamna na ox ina surini da ini yaghiyaghina. Ox kawakiikiina na ku murina ina ruwa na nani keyamina gamgamna ina kiituturi da gubaga ina panani.

^m26:20 Apos 9:20, 28-29 ⁿ26:23 Isa 42:6, 49:6; 1Kor 15:20

³⁰Ma kiikiivavo Agripa ma Pestas ma Benis ma i wawaya na peyaris i vom-iiri. ³¹Ikiibau ku matara ma ti mani kamosiyai ivivi sisiya da ivona bo, “Nani tomowina ke sago ina berona avai da ku gabura ita terei bo iti raboboi.” ³²Ma Agripa, Pestas ivonei bo, “Nani tomowina gabura kamonai kati kiibuni da ita nae. Ma namada ivona da ina kayowana da Sisa maghinonai ina mi-iri da ini tupavirei. Tuna kubiine ke kookovoghina da tikiibuni.”

Pol ivomiiri ku Rome.

27 Kiivavo Pestas ivi vaghinei da gabura damsi viya Pol yavata ita vonatawesi ku Itali dobuna. Tuna kubiine senturiyon sago kana vava Jiuriyas, ku imana iteresi. Jiuriyas na Kiivavo Sisa tuna mani ina seri wawayisi i senturiyon. ²Ma Adramitiam damsi i waka ivovunaghi da ita vomiiiri ku Eisiya dobuna da kawasusu nununai ita rukiibau. Weni ku wakana kageru ma tomowa sago, kana vava Aristakas na yavata. Tuna ina kwanatu na Tesalonika, Masedoniya kamonai. ³Mara itom na ku Saidon kwanatuna kawota ma senturiyon Jiuriyas ivi vaghinei da Pol ita nae turaturana ita kitisi da ina kayowana avai na iti vitei. ⁴Nani dobunai katenutaweyana kanenae da yanunu ivopotekai, tuna kubiine katereviviri da Saipras nuwana rogurogunai kava kaverau. ⁵Muriyai na dobu ruwa, Silisiya ma Pampiriya bogasi kaveruyaraghi da ku Maira kwanatuna kanekiibau, tuna Lisiya dobuna kamonai. ⁶Maira kamonai senturiyon Jiuriyas waka iekwai da kata nae ku Itali ma Ariksandiriya damsi i waka ipanani. Ivona na nani ku wakana ivi gerukai.

⁷Yanunu ivopotekai da nuwatuwai kaverau da taparoro ruwa ikovi ma muriyai Nidus kwanatuna ku bogana kanekiibau. Yanunu ivopotekai kubiine

waka katereviviri ma kaverau kaoru da Samone mutubina kakenaviviri. Ma Kriti nuwana rogunai kava kaverau. ⁸Yanunu irakata kubiine kikira baranai kakuka kanenae da dobu sago, kana vava Kawasusu Biibiina, nani ku dobuna karui. Tuna kawasusuna na Laseya kwanatuna ririnai.

⁹Namada yanunu ma tovava berona ikamowanikai tuna kubiine nuwatuwai kaveraverau da biimara kana mara ikovi. Jiu damsi i visiya marana ghamana namada itupuwa ma tuna marana imatakira da tovava ma yanunu kana mara inekiibau. Tuna kubiine Pol waka babadisi ivonaveresi bo, ¹⁰“Aku wawaya, anotanotai da maghinotiyai nuwapoya tapanani. Mikeda tatenutaweyana takiibau na yanunu ma tovava ami waka ma sawara kouwani na ini beroi ma bade wawaya viya kamotiyai inumadodo.”

¹¹Senturiyon Jiuriyas, Pol ina sisiya ivi yanei na ke iti vaghinei da nani dobunai kata makai. Ma waka babadisi yavata ivi sisiya da ita kuka ita kiibau na peyaris i vaghinei, ¹²iyamna nani dobuna na ke dobu biibiina. Waka damsi peyaris ke ita kayowei da kata makai mara gurina da nuba ghamana kana mara ita nekiibau. Peyaris ivi vaghinei da kata tenutaweyana ma kata bera tovonni da ku Piniks kwanatuna kawasusuna kata rui. Ma nani dobunai kata makai da nuba kana mara ita kovi. Piniks kawasusuna na Kriti nuwana rogunai ma mara nonowa biimara biibiina ekenakena.

Tovava ma yanunu berona ipanani.

¹³Yanuyanunu biibiina ivi karei na waka damsi inotai da mara biibiina ma waka kana sopa itinagheyei. Katenutaweyana da Kriti kikirina baranai kava kaverau, ¹⁴da ke

rabaraba ma yanunu bero kirakiina katagheyakiyai koyiyai ioru da iravikai. Tuna na yabarata.¹⁵ Yanunu ibero kirakai, waka iraravi da ke kovokovoghina da waka maghinona ku yanunu matana kata terei. Kavi bagunei ma waka kakavaraviviri da yanunu ikiinunurikai¹⁶ da ku nuwa gisina sago, kana vava Kauda. Nani nuwana rogurogunai kaveraverau. Nani kamonai ivi paparana kirakai da kana vivitaravonavona wakana itinepai.¹⁷ Ma ikutani ikovi na urava iyuna da waka ghamana iveruviviviri ma ikutatani da bagibagina da tovava waka ghabaghabana ke ita kiigavovori. Ma iyabumana da Suritisi ku maratetena ita tawanepikai. Tuna kubiine kuka ivi votaweyana da katenatenam ma yanunu ikiikiinunurikai.¹⁸ Mara itom na tovava iraravi kirakiyikai, tuna kubiine ivi karei da sawara waka kamonai ivivi tawetaweyana ku yegai.¹⁹ Ma mara kana viaroba na bade kuka, uravisi, keyamisi ma aviyavisina peyarina waka tepanai imakamakai na ivi tawetaweyana ku yegai.²⁰ Mara ibero kirakai da kaveru wapawapa ma madegha ma gwamegwame ke kata kitai da taparoro ruwa ikovi. Ma yanunu ivi rewapana kirakai da akii nota ipeku, kanotanotai da kata rabobo.

²¹ Ma nani kamonai wawaya wakiyai ke ita kam tovona. Tuna kubiine Pol maghinosiyai imiiri ma ivonesi bo, “Kokitai, avonemi da Kriti ke kata ki-ibutawei ma aku sisiya kobarei. Tuna kubiine karako ami waka ivi beroi ma ami sawara kovi tawetaweyana.²² Ma wekarakava na avonavonemi da ke kona yabumana ma ami nota evi rewapana. Waka kava ina monu ma ke sago wawaya ina rabobo.²³ God na aku Bada

ma taku na ina bigabiga. Ma didibarai ina aneya sago ivi yonei da ririkuwai imiimiiri,²⁴ ma weni nakanani ivoneku, ‘Pol, ke kuna yabumana. Tam Kiivavo Ghamana Sisa maghinonai kuna miiri da ini tupavirem. Tuna kubiine God am nipowana ivi yanei ma ina agabiibi-iyai tam ma wawaya peyarisi wakiyai ini yawasimi.’²⁵ Aku wawaya, tuna kubiine ami nota evi rewapana. Taku God aitumaghanei da aviyavisina ivoneku na ina tupuwa.²⁶ Ma kegha da yanunu ina tapitapita da ku nuwa sago kikirina ina kiiribeta.”

²⁷ Meditereniyan Yegiyai tovava ma yanunu ikiikiinunurikai da taparoro ruwa ikovi. Didibara punai ma waka damsi damisi iviyya da namada ku tano kanenekiibau.²⁸ Tuna kubiine bogapu iruvai da ioru meni kana pata.^{††} Ma ipanani da 40 mita nakanani. Imakai mara gisina ma bade iruva meyei ma ipanani da 30 mita nakanani.²⁹ Iyabumana kirakai ma inotai da waka iti tawanepi ku wakima tepasi. Tuna kubiine waka murinai kana sopa ruwamaruwa itawei da ita tinatani. Ma i kayowana da mara ita tom yaghina.³⁰ Ma waka damsi ibera tovoni da waka ita verukuyowei na ivi beroberowekai da nakanani ma waka maghinonai sopa viya ita tawei. Ma gavunai taravonavona wakana iteretereoruwei.³¹ Ma Pol senturiyon ma seri wawayisi ivonesi bo, “Waka damsi ina verukuyoweta na peyarimi kona rabobo.”³² Tuna kubiine seri wawayisi taravonavona wakana kana urava ivi kiivaraghana da ipeku ku yegai da yanunu ikaruwei.

³³ Mara iruruterei na Pol wawaya peyarisi ivona kirakiyiesi da ita kam. Ivonesi bo, “Tami nuwanuwami ikaragavovori da ke sago avai kota kani

^{††}27:28 Bogapu ruvana kubiine urava damonai kirama ikuni ma ivi yoyowi ma bogapu iruvai da ioru meni kana pata.

da taparoro ruwa ikovi. ³⁴Akayokay-
 owei da kota kam da koti rewapana.
 Ke tarabobo. Ke sago gubaga tapanani.”
³⁵Pol ivi sisiya ikovi ma peyarisi magh-
 inosiyai parawa iviyya da God ivi ki-
 ikiwei ma parawa ivogimai ma kam
 ivi karei. ³⁶Ma peyarikai weni be-
 rana kakitai na akii nota ivi rewa-
 pana da tokai bade yavata kakam.
³⁷Ma waka kamonai tokai na akii
 vi 276. ³⁸Ma peyarikai kakam dodo na
 waka kamonai whiti kavi kiibuni ma
 kavi tawetaweyana ku yegai da waka
 ita tekateka.

Waka igavovori.

³⁹Mara itom na waka damsi dobu
 ikitai da ke ita vogiyya. Ma kawa-
 susu ikitai da nani dobunai kikira bi-
 ibiina. Ma inotai da ita bera tovonai da
 waka nake ita veruwei da iti tawanepai.
⁴⁰Tuna kubiine waka damsi sopa urav-
 isi ivi kiiyaraghana ma bade waka kana
 yabiyabi irupama da iti yabiyabi. Ma
 kuka gisina maghinonai kava itinepai
 da yanunu ita viyya da itoru ku kikira.
⁴¹Kaverau ke gurina ma ku maratete
 kavi tawanepikai. Waka maghinona
 idogiya da ke iti dagu, ma tovava gham-
 aghamasi waka murina ikiigavovori.

⁴²Seri wawayisi ivi diritete da gabura
 damsi kudubisi iti kiivunuwana, iyamna
 ita yeka itoru ku kikira na iti ver-
 averuwana. ⁴³Ma senturiyon ke ina kay-
 owana da Pol ita kiivunui. Tuna kubi-
 ine kii papara ivowai na seri waway-
 isi ivonesi da ke iti kiivunuwana. Ma
 ivi vaghinei da iyavo kava yeka iakovi
 na ita tawesi da ita yeka ku kikira. ⁴⁴Ma
 wawayi makiiterena na i keta itekwai da
 waka keyamina tovava ikiitawetawei na
 keyamisiyai ita vokikita ma ita yeka da
 ku kikira. Ma vaghina nakanani itupuwa
 da wawayi kudubisi ku kikira ivoghae
 da iyawasa.

Malta nuwana kamonai.

28 Ku kikira kavoghae na kapanani
 da nuwana kana vava na Malta.
²Ma nuwa damsi ivi agabiibii kirakai
 da inepotekai ma keyama ikiiri iyamna
 garewa ikatukatuna da nuba irakata ki-
 rakai. ³Ma Pol keyama gisigisi iraguna
 ma ita terei ku keyama da ita karai.
 Ma nani kamonai mota berona keyama
 muyana damina iviyya da itarukapoka
 ma Pol imana ikaratani da iroroke. ⁴Ma
 nuwa damsi mota berona ikitai Pol
 imanai irororoke na ti mani kamosiyai
 ivona bo, “Agunai weni tomowina na
 kiivunuwa wawayina. Waka imonu ma
 ke ita rabobo ma wekarakava na mota
 berona ikani. Tuna na kana kovogha. Ita
 god ke ita kayokayowei da ina makai.”
⁵Ma Pol mota ivi rupiitawei da ku
 keyama karakarantina, ma ke sago visina
 bo gubagina ita panani. ⁶Ma nuwa
 damsi inotanotai da imana ita gwaru bo
 yaghiyaghinina ita peku da ita rabobo.
 Ma ivi koyakoyagha kirakai, ikitakitai
 da aviyavisina kurina ita tupuwa ma ke
 sago. Ikita kava na i nota ivirai ma ivona
 da Pol na god sago.

⁷Ke rabaraba na nuwana kana ki-
 ivavo Pobiliyas ina tano ghamana ma ina
 numa imakamakai. Ipisi ma nuwabiibi-
 iyai irutinikai da ina ku numa ma ikoy-
 agha bubunikai da mara aroba ikovi.
⁸Gwabinai kamakamakai na akovina
 kaviiya da ina mamai na gubagubagina,
 ininina imuyamuya ma manawa tara
 iviyya. Pol irui kurina ma inipowana.
 Ma imana ku tepana iterei da iyawasa.
⁹Weni berana itupuwa na nani nuwana
 kamonai wawayi gubagubagisi ikam
 pupuni da Pol kurina ma ivi yawasisi.
¹⁰Nuwa wawayisi ikoyagha bubunikai
 ma ivi vite kirakiiyekai. Mara ipisi da
 kata geru na wawayi ipuyokai ma kakii
 keta tamiina na peyarina iverekai.

Pol inekiibau ku Rome kwanatuna.

¹¹ Malta damsi gwabisiyai kamakamakai da nawaravi aroba ikovi ma ku waka sago kageru. Tuna na Arik-sandiriya damsi i waka ma maghinsona ipapai da kokoitau, i god ruwa kii vava Kasto ma Poruks. Waka na nani nuwanai imiimiiri da nuba ma yanunu kana mara ikovi ma kavomiiri. ¹² Kakuka da ku Sirakusa kwanatuna. Kawota ma nani kwanatunai kamakai da mara aroba ikovi. ¹³ Ma nani dobunai kakuka da ku Regiyam kwanatuna. Ma mara itom na yavara iveraverau kubiine kavomiiri, kaverau mareba da ku Puteyori kwanatuna da kawota. ¹⁴ Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya kapananisi da ivonatanikai, yavata kamakai da taparoro sago ikovi.

Ma vaghina ku Rome kanenekiibau. ¹⁵ Ma vitumaghana damsi Rome kamonai sisiyikai ivi yanei da viya ighae ku vigimara gawarina kana vava Apiyas ma viya ighae ku dobu kana vava Numataya Numasi Aroba. Nani dobusiyai ikoyakoyaghikai da ita nepotekai. Ma peyarisi Pol ivi kiikiwei da ina nota ivi rewapana ma God ivi ghegheni.

Rome kamoni.

¹⁶ Ku Rome kanekiibau ma Rome babada ivi vaghinei da Pol ina kina kava ita makai. Ina numa iverei ma seri wawayina sago kava iterei da iti matatetei.

¹⁷ Mara aroba ikovi ma Pol ivi yonayona da Jiu babadisi ita riyesi. Iriyesi ma Pol ivonesi bo, “Varevaresiku, taku ke sago avi berona ata bera ita wawayi kurisi ma bade ita kaekiki mau i kiki ke ati kiigiyeyi. Ma kegha da, Jerusalem kamoni ipatumiku da Rome damsi ku imasi itereku. ¹⁸ Ivi tu-

pavireku ma ipanani da ke sago berona ata bera ita ita raboboku, tuna kubiine ita votaweku. ¹⁹ Ma Jiu damsi ivi ghevira, tuna kubiine avonesi da Kivavo Sisa maghinonai ata miiri da ita tu-pavireku. Ma ke aku wawayi viwavusi kubiine. ²⁰ Weni berasi kubiine akwatumu kopisi da ata kitimi ma yavata kati sisiya. Israel damta kudubita titumaghana da God ina Vivinevine Wawayina kurita ina nekiibau da ini yawasita. Ma taku aitumaghane i da wawayina namada inekiibau. Tuna kubiine imaku chein iwarimi.”

²¹ Ma ivonapotei bo, “Ke sago kam sisiya Judiya dobunai kata viiya ma varevaresita ivivi piyana na ke sago iyai iti avaberowem. ²² Akii kayowana da tam am vitumaghana kuti sisiyeyi da kati yanem. Kakovi da wawayi dobu ma dobu tami ami vikeresiyana eteretereoruwei.”

²³ Ma i mara sago iterei da Pol iti yanei. Nani maranai koroto ghamana iriyesi Pol ina ku numa. Mara boiboiyai Pol ivi karei da God ina vikiivavona ivi beyebeyena kupomei, Moses ma peroperoveta i giruma tepanai ivivi sisiya kurisi. Ina kayowana da nuwanuwasi ita tinavirai da Yesu iti tumaghane.

²⁴ Ina sisiya na wawayi ivi yanei ma viya nuwanuwasi ivirai da ivi tumaghana ma viya na kegha. ²⁵ Tuna kubiine ti mani kamosiyai ivi ghevira. Muriyai da ita nae na Pol ina sisiya turina iterei kurisi, ivonesi bo, “Kanuma Vovokaravina ami kaekiki mau kurisi vonavaghata ivi sisiyeyi. Peroveta Aisaya igiruma bo,

²⁶ “Kenae aku wawayi kurisi ma kevonasi bo,

Weni wawayi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.

Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.

Matasiyai ita kita,
 bo tinisiyai iti yana,
²⁷ ma nuwanuwasi ita votawei,
 na ita tupuwavira ma ati yawasisi.
 Ma kegha da nuwanuwasi igudui,
 ma tinisi itupapotapota,
 ma matasi itapotapota.”^P
²⁸ “Tami Jiu dami vonavaghata ke
 kota viviyanei, tuna kubiine ani akovimi
 da God yawasa makamakii nonowina

kana sisiya ivonatawei kupuna damsi
 kurisi. Ma ti damsi na ini yana.”²⁹ (-)^{‡‡}
³⁰ Ma vaghina, Pol madegha ruwa
 Rome kamoni tuna mani ina rewapanai
 imakai. Ma iyavo kava ipipisi iruruge-
 nari na peyarisi ivivi kiikiiwesi.³¹ Ere
 tepatorana ma nuwanuwana kudubinai
 God ina vikiivavona ma Bada Yesu
 Keriso varana biibiina idimadime. Ma
 ke sago wawaya iti ketagudugudu.

^{‡‡}**28:29** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 29 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pol weni nakanani ivi sisiya ikovi ma Jiu damsi ivomiiri ma inae, ma kamosiyai ivivi ghevira kirakai.’

Pol Ina Giruma

Rome

Damsi Kurisi

(Romans)

Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igrumi da vitumaghana damsi Rome kwanatuna kamona ita vonaveresi da ita vovunagha ma muriyai ita numataya kurisi. Ina nota irereghi da gwabisiyai ita biga mara gisina ma iti tamiinei da muriyai ita nae ku Spain dobuna. Ina giruma kamona ita ivi beyebeyena da aviyavisina kava Keresiyana iti tumaghane ma ikikava i yawasa kamona nani vitumaghinina tepana ita makai. Weni girumina kamona na aviyavisina ivi beyebeyena ina dima kamona na kudubina itere yavui, ke ina giruma viya nakanani.

Kunona Keresiyana Rome kamona ita ivi kiikiiwesi ma ivonesi da iniponipowana kubiisi. Muriyai weni girumina ina nota ghamana ita debei, tuna na “Keriso varana biibiina karena da ku damona ita debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi.” (Rome 1:17)

Weni notana ghamana tepana akova ma nuwagiura bogii ma bogiiyai ita debei. Sago na ita debei da Jiu ma kupuna damsi yavata na kudubisi keta itekwai da God yavata ita nuwasago, iyamna kudubisi na berabero ina rewapana gaburinai. Ketana na sago kava, Yesu Keriso ini tumaghane. Nota kana viruwa na ita debei da iyavo kava Keriso yavata ita nuwasago na yawasa vuna ini karei ma yawasina isisiya bubuni da Rome damsi damina ina viiya. Kamona vitumaghana wawayina God yavata nuwanubiiyai ita makai. Ma Kanuma Vovokaravina wawayina ita votawei da

berabero ma rabobo ina ghekuyowei. Ma ina sisiya kana viaroba na Sapta 5 da ku 8 kamona ita akovita da God ita kubiine ita vonaviyoyovana iterei. Ma bade Kanuma Vovokaravina ita rewapana vitumaghana damsi i yawasa kamona ita isisiyei. Kana viruwamaruwa na Pol itarakiiyana da ikikava God ita nota irereghi da ke Jiu damsi kava ma kupuna damsi yavata ita ku vikiivavona ita rui. Ma tuna mani ita vitarakiiyana ivonapotei, ivoneta da God ita kayowanai Jiu damsi Yesu Keriso ibarei da varana biibiina ikiibau kupuna damsi kurisi, taraboga iveresi da Keriso ita tumaghane ma God ita agabiibai damina ita viiya. Ma ivoneta da enotanotai da mara sago Jiu damsi i nota ita virai da Yesu Keriso ini tumaghane. Ma Pol ita sisiya turina na ita debei da ikikava wawayi Keresiyana yawasina ita makiyeyi, kamona ita ivona da ita nuwaviinavivirana, God ita biga ita berai, babada dobuwai ita votekatekesi, ma ikikava nuwanuwasi kamona ita damina ita viiya da meni tuna na biibiina ma meni tuna na berona. Ma turina vaghata na ita vikiikiiwa wawayi sago sago duma kurisi iterei ma God ita ghegheni.

Pol ita nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-17 Giruma ita votawei ma Pol ita nota ghamana ita debei.

Sapta 1:18 da ku 3:20 Wawayi kudubisi berabero kamona, tuna kubiine keta itekwai da God ita yawasisi.

Sapta 3:21 da ku 4:25 God na Yawasa Ketana ita ivokiibuwei.

Sapta 5:1 da ku 8:39 Iyavo kava Keriso itumaghane na ita yawasa dobuwai ita virai.

Sapta 9:1 da ku 11:36 God ita ikikava ita nota irereghi Israel damsi kubiisi.

Sapta 12:1 da ku 15:13 Keresiyana yawasina.

Sapta 15:14 da ku 16:27 Vikiikiiwa ma giruma ita guduui.

1 Taku Pol, Yesu Keriso[¶] ina biga-biga. God ikwatuku ma ivineku da ati aposol da varana biibiina ata dimei.

²Varana biibiina na weni. Mara katananai God vonakiiyapa bagibagina iterei da ina Vivinevine Wawayina ita vonatawei. Ma ina peroperoveta nani varana biibiina buka vovokaravisi kamosiyai igiruma. ³Igiruma da God Natuna iti wawayota ma ita tupuwa da kiivavo David tupureghina. ⁴Ma God iberai da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai Yesu rabobowai ivomiiri, ma tuna matakirina rewapanina ivi debei da tuna na God Natuna. Tuna kubiine Yesu Keriso na ita Bada. ⁵Nani notanai na God wawaya kamosiyai ikiiepiku da avi aposol da dam ma dam ata tinaviresi da iti tumaghane ma ita votekatekei da kana vava ita rakata. ⁶Ma tami vitumaghana wawayimi Rome kamona na bade God ikwatumi da tami Yesu Keriso rapenai.

⁷Tuna kubiine na tami Rome wawayimi kurimi agirugiruma. God ina nuwaviina kurimi irakata ma ikwatumi da tami ina wawaya vovokaravimi.

Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma agabiibai ina veremi.

Pol ina kayowana da Rome damsi kurisi ita numataya.

⁸Kunona ata vonemi da Yesu Keriso avanai aku God aikiikiwei kubiimi, iyamna namada dobu ku kudubina wawaya ami vitumaghana varana iyanei. ⁹Ma God iakovi da mara nonowa kurina aniponipowana kubiimi. Vonavaghata da nuwanuwaku kudubinai abigabiga da Natuna varana biibiina adimadime. ¹⁰Ma namadani

kava aberabera tovonni da ata kitimi, tuna kubiine aku nipowana kamona mara nonowa God kurina ainowi da ini vaghinei na ana pisi kurimi. ¹¹Aku kayowana ghamana da ata kitimi, da kanuma ina ku nevanewa aviyavisina gwabikuwai na ati damani kurimi da koti rewapanai. ¹²Tikoyaghavivirana da aku vitumaghana ina kiiiepepimi ma nakanani bade ami vitumaghana ina kiiiepepiku da ani rewapanai.

¹³Turaturaku, ati akovimi da mara ipeyari abera tovonni da ata numataya kurimi na ke kovokovoghina. Aku kayowana da ikikava dobu viya kamosiyai kupuna damsi atinaviresi da Yesu itumaghane na tami bade kamomiyai nakanani ata berai.[¶] ¹⁴Taku aku biga God ivereku na Grik ma bade ke Grik damsi kamosiyai. Wawaya akakovisi ma bade wawaya neghaneghasi kamosiyai. ¹⁵Tuna kubiine aku kayowana ghamana da Rome kamona God varana biibiina ata dimei kurimi.

Keriso varana biibiina ina rewapanai.

¹⁶Keriso varana biibiina ke ata vivinimaye, iyamna tuna na God ina rewapanai da iyavo kava Keriso ina vivitumaghane na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina panani. Jiu damsi ivi nao varana iviikiinowe na ivi tumaghane da yawasa ipanani. Ma muriyai ikiibau da kupuna damsi bade nakanani ipanani.^f ¹⁷Keriso varana biibiina ivi debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi. Varana biibiina karena da ku damona na vitumaghana ivi sisiyei, tuna kubiine ita vitumaghana tepanai God ina voneta da tota na ina wawaya maninita. Giruma katamana ivona bo, "God ina

[¶]**1:1 Keriso** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.^s

**Berabero kubiine God
nuwanuwana ipughu.**

¹⁸God kunumai ina nuwapughu idebei da wawaya kii kovogha ina veresi. Ke iti vaghinei da wawaya berabero eberabera ma vonavaghata ekiikiigavugavui. ¹⁹Wawaya namada God itakovi, iyamna tuna mani ivi debe meyei kurisi. ²⁰Tuna na ke kitakitana ma kegha da mara karenai da ku karako bera peyarina dobuwai ma kunumai iyamoni da wawaya ekitakitai, ma nani kamoni akova ita viiya da God emakamakai. Ma itakovi da ina rewapana na makamakiina ma tuna na God vaghata. Tuna kubiine vitupavira maranai wawaya ke kovokovoghina da kovogha ina veruvuvurei. ²¹Wawaya God iakovi ma kegha da ke i kayowana da ita vokavakavari ma iti kiikiiwei. Ti na i nota kwebusi ma neghaneghasi, eberabera ma nuwanuwasi na didibarina.^t ²²Enotanota meyesi ma evonavona da ti na akakovisi ma kegha, ti na neghaneghasi. ²³God kadakadadina ma makamakii nonowina ibarei. Ma epayanina na kii ma wakima ipapa da wawaya ma ghamoghamo, mota ma kiu ivi gubegubesi ma nani sawarisi evovokavavarisi.^u

²⁴Tuna kubiine God ikitakuyowesi da i kayowana beroberosi iti badesi. I kayowana da vipekana wapawapa ma bera dowadowasi ina berai da tupuwisi ini berai. ²⁵God ina vonavaghata wawayisi evovoviviri da sisiya vibero iyanei ma evovotani. Ti na God ibarei da aviyavisina iyamoyamoni na tuna evovokavakavari. Ma God, tuna dobu iyamoni ma ina kina kava kata vokavakavara nonowei! Amen.

²⁶Wawaya vokavakavara wapawapa eberabera kubiine, God ikitakuyowesi da bera inimayamaysi eberabera, vipekana wapawapa. Nani kamoni wivine vipekana ketana vaghata kakawasi yavata na ibarei da ti mani wivine kavakava imogo. ²⁷Tomotomowa bade nakanani, bera inimayamaysi eberabera, kakawasi yavata ita vivipekana na kegha. I kayowana ghamana da tomotomowa turaturasi yavata itiputona. Ti na isirage, i berabero kubiine kovogha berona ina viiya.

²⁸Ma ku tepana, wawayisi ke ita kayokayowei da God itakovi, tuna kubiine iruvoterisi da i nota beroberosi kava ibadesi da aviyavisina ivoneta da ke kata berai na eberabera. ²⁹Wawaya nakanani na i yawasa kamoni na bera didibarisi ma bera dowadowasi evovotani. Vomamatigha, nuwakapi, kiivunuwa, vitaghegheyana, vibero, kayotirana, kiivibero, ma viyanuwe na i yawasa kamoni itupo. ³⁰Wawayisi na God ebarei, turaturasi iavaberowesi, ivonapasipasiyana, ekukuwepa meyesi, ekayokayotata ma keta vusi itupuwi da berona ina berai, ma bade kii moramorapa ikawakiikiyisi. ³¹Ti na ke itakovi da bera biibiisi bo bera beroberosi eberabera. Ma bade ke kovokovoghina da koni tumaghaneisi, iyamna vonakiyiyapa bagibagina ina terei da bera sago ita berai na muriyai i nota ina virai da kegha, ina bara. Wawaya ke ita vivikamyuyuwesi ma ke sago agabiibai gwabisiyai. ³²Wawayisi iakovi da God ivonakiyiyaragha da iyavo kava weni berasi eberabera na kii kovogha na rabobo. Ma kegha da berasi sago patana da eberabera. Ma ku

^s1:17 Hab 2:4 ^t1:21 Epe 4:17-18 ^u1:23 Deut 4:16-18

tepana iyavo kava turaturasi kamosiyai weni berasi eberaberai na igheghenisi.

God ini tupavireta.

2 Kwinaku, wawaya ke kuni tupaviresi da wavu kuna veresi. Nakanani kuna bera na tam mani ku berona keteretere meyem ma ke kovokovoghina da kam papara kuna vowai da kam kovogha kuna veruvuvurei, iyamna tam yavata na nani berana berona keberaberai.^v ²Takovi da God na vonavaghata tepanai ini tupavireta ma iyavo kava nani berasi beroberosi iberai na kovogha ina veresi. ³Ma tam, kwinaku, wawaya kitupaviresi ma kegha da tam yavata berabero keberaberai na ikikava kenotanotai da God ina vitupavira kuna veruvuvurei? ⁴Kuakovi bo kegha da God enuwanuwaghanem, ina agabiibai evereverem ma nuwanubiiyai ekoyakoyaghim? Ina agabiibai kebabarei bo? Nani agabiibiina na am taraboga evereverem da am bera beroberosi kuninimayei ma kuna miirikupukuputei. ⁵Ma kegha, tam kitinapota ma nuwanuwam ibagi kirakai da am bera dowadowasi ikiitatane i ma kam kovogha erakarakata. Vitupavira marana ina nekiibau na vonavaghata tepanai God ini tupavirem ma kovogha ina verem da ina nuwapughu damina kuna viiya. ⁶God wawaya kudubisi ini tupaviresi ma i bera ruvanai kii miiya ina veresi.^w ⁷Iyavo kava bera biibiisi mara nonowa ipoiyei ma ekayakoyewei da God iti gheghenisi, kii vava ita biibai ma yawasa makamakii nonowina ita viiya na vaghina, God i kayowana ina veresi. ⁸Ma iyavo kava enotanota meyesi ma vonavaghata ebarei ma berabero patana da

eberaberai na God ina nuwapughu damina ina viiya. ⁹Iyavo kava didibara yawasina ekivikivini na vitupavira maranai God kovogha ina veresi da nuwapoya ghamanakina ina panani da ini kamyuyuwa kirakai. Jiu dami ini nao kii kovogha ina veresi ma muriyai na kupuna dami. ¹⁰Ma iyavo kava bera biibiisi eberaberai na God kana ku kadara ina rui ma ini gheghenisi ma nuwanuba ina veresi. Jiu dami ini nao ma muriyai na kupuna dami, ¹¹iyamna God ina vitupavira maranai na ke sago iyai ku murina ina miiri. Peyarita na sago.^x

¹²God ina vonaviyoyovana Moses iverei na Jiu dami iakovi ma ke ita nunuri. Ma God vonaviyoyovanina tepanai ina miiri da ini tupaviresi ma kii kovogha ina veresi. Ma kupuna dami na ke nani vonaviyoyovanina ina rewapana gaburinai ita makamakai. Tuna kubiine ke kovokovoghina da vonaviyoyovanina tepanai ini tupaviresi, ma kegha da i berabero kubiine na kovogha ina veresi. ¹³Iyavo kava vonaviyoyovanina enununuri, ti dami na God ku matana na wawaya maninisi. Ma iyavo kava iyanatawei ma ke ita nununuri na God ku matana na ke wawaya maninisi.

¹⁴Ma kupuna dami viya na ke meyani Moses ina vonaviyoyovana iti yanei ma kegha da yawasa maninina evovotani, iyamna iakovi da berona ma biibiina na avai. Tuna yawasina evovotani na nakanani ma vonaviyoyovanina itakovi na ita nununuri. ¹⁵Tuna nakanani ma God ina vonaviyoyovana gavugavuna nuwanuwasiyai ita girumi, iyamna mara viya ti mani iwavu meyesi da bera berona eberaberai. Ma mara viya damisi eviiviiya da bera biibiina eberaberai. ¹⁶Varana biibiina adimadime i na weni nakanani evonavoneta. Vonavaghata da

vitupavira kana mara ina pisi ma Yesu Keriso tepanai God wawaya kudubisi i bera ma i nota gavugavusi ini debei ma ini tupaviresi.

Jiu damsi ma Moses ina vonaviyoyovana.

¹⁷Ma tam, Jiu wawayim na ikikava? Ke kuna notai da God ina vonaviyoyovana Moses iverem na tepanai kunitikikita ma kuna kayotata da tam God ina wawaya. ¹⁸Namada vonaviyoyovana kamona kuvi yavi ma kuakovi da God ekayokayowem da aviyavisina kuta berai. Ma kuakovi da meni tuna na berona ma meni tuna na biibiina. ¹⁹Ma mikeda tam damim keviiviiya da tam na matapotapotasi kii vinoraveraveyana bo tam na kibe da didibara makamakiisi kubiisi. ²⁰Ma God ina vonaviyoyovana kuvi yava yavui ma ina vonavaghata ma ina nuwagiura kudubina kuakova bubuni da kenotanotai da wawaya neghaneghasi ma ededa yoghoyogho kuni beyebeyesi, na kekitaruvim. ²¹Tam wawaya kibeyebeyesi na nani kamona tam bade akova keviiviiya bo kegha? Wawaya kevonavonesi da ke ina yapi ma tam keyapiyapi bo kegha? ²²Ma wawaya kevonavonesi da ke ini pekana wapawapa ma tam, kipekana wapawapa bo kegha? Tam kevonavona da kokoitau kebabaresi ma kokoitau suwarisi keyapiyapi bo kegha? ²³Kekayokayotata da tam nakanani ma God ina vonaviyoyovana kutakova yavui ma kegha da nani vonaviyoyovanina kikiigiyeyi na God kana vava keteretere-oruwei. ²⁴Tuna kubiine giruma katamana evonavoneta bo, 'Tami Jiu dami ami berabero kubiine na kupuna damsi God iavaberowei.'^y

²⁵Mikeda kwimata bekam ita tuviviratawei ma vonaviyoyovana kudubina kuta nunura bubuni, tuna na ere iyamna. Ma mikeda tuvivira kava kuta berai ma vonaviyoyovana ke kuta nunuri na am tuvivira na iyamna kegha.^{§§}

²⁶Kupuna wawayina ke ita tuvivira ma kegha da vonaviyoyovana ita nunura bubuni na God wawayina ita viini da rapenai, tuna nakanani ma ita tuvivira. ²⁷Tam Jiu wawayim na kwimata bekam ituviviratawei ma vonaviyoyovana na tam kubiim igirumi, ma kegha da kikiigiyeyi. Tuna kubiine kupuna damsi viya ke ita tuvivira ma vonaviyoyovana enununuri na ti damsi ini wavum. ²⁸Ke kuna notai da tuvivira kuberai na tam Jiu vaghata ma tam God ina wawaya, iyamna nani matakirina na tupuwa kava kana bera. ²⁹Kanuma Vovokaravina nuwanuwam ina tinavirai da nuwanuwam kudubina God kuni tumaghane na tam Jiu vaghata. Tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana nuwanuwam ke ina tinavirai, iyamna matakira vaghata da tam God ina wawaya na ke tupuwim ma nuwanuwam kamona. Ma God ina wawaya na vigheghena God gwabinai ina viiya ma ke wawaya gwabisiyai.^z

3 Jiu damsi na avi iyoyoi da kupuna damsi ighekuyowesi? Kwimata bekasi ituviviratawei na avi biibiina ina panani? ²Biibiina ghamana epanapanani. Sago na God vonana giruma katamana kamona na ti damsi kurisi ivi debei. ³Ti na vonakiiyapa bagibagina iterei God kurina da tuna kava iti tumaghane, ma mikeda viya ivi kiigiyeyi na ikikava? I vonakiiyapa bagibagina ivi kiigiyeyi na ke kuna notai da God bade ina

§§2:25 God, Abraham ivonei da ina wawaya yavata kwimata bekasi ita tuviviratawei na iti matakira da ti na God rapenai.

^y2:24 Isa 52:5 ^z2:29 Deut 30:6

vonakiiyapa bagibagina ini kiigiiyei.
⁴Kegha, kegha taweyana. Wawaya peyarina na viviberosi ma God tuna na vonavaghata. Giruma katamana kamonai Kiivavo David, God kurina ivona bo,
 “Kuna vivisisiya na am sisiya maninina kavakava.

Vitupavira kamonai wawaya kuni wavui na i sisiya kudubina kuna ravi.”^a

⁵Ita berabero ma God ina yawasa maninina ivi ruwa takitai na ita berabero God ina yawasa maninina ku yagharina etereterei da takita bubuni. Tuna kubiine ikikava tavona? God ita berabero kubiine kovogha everevereta na kenotanotai da eberabera beroi kurita bo? Weni nakanani wawaya viya isisiya. ⁶Kegha taweyana. Mikeda God na ke wawaya maninina na ke kovokovoghina da wawaya kudubisi dobuwai iti tupaviresi.

⁷Kuta vona bo, “Avi bero na God avi vitei, iyamna aku berabero kubiine kana kadara ma ina vonavaghata erurudeba da yaghara kiikiina. Tuna kubiine taku na ikikava? Avi kubiine aku berabero kubiine God ini wavuku ma kovogha ina vereku?”

⁸Kata vonavinama bo, “Berabero kata bera kirakiiyei da God ina biibiina kata tinariyai.” Wawaya viya iavaberoweku ma iwavuku da taku nakanani aibeyebeyena. Ti na kovogha ghamana ina viiya.

Ke sago wawaya maninikiikiina.

⁹Ikikava tavona? Tota Jiu damta tabiibii kirakai ke kupuna damsi nakanani, bo? Kegha! Namada avi debei da kupuna damsi ma tota Jiu damta peyarita na sago. Peyarita na berabero ina rewapana

kamonai tamakamakai. ¹⁰Giruma katamana evonavoneta bo,
 “Ke sago iyai wawaya maninina, kegha taweyana.

¹¹Ke sago wawaya akakovina,
 Ke sago wawaya God itekwekwai.

¹²Wawaya kudubina God ibarei ma imiirikupukuputei.

Ti na peyarisi God ku matana na kwebusi.

Ke sago iyai bera maninina ita berabera, kegha taweyana.

¹³Kawasiyai sisiya dowadowasi ekiiki-ibau nakanani ma karawaga kamoni dogo ita arai da bowana ita kiikiibau.

Pepasi ikuvirevirei da sisiya vibero eberabera.

I sisiya beroberosi na nakanani ma mota berona kawagegurina ita kiikiibau.^b

¹⁴Mara nonowa kawasiyai sisiya dowadowasi eberabera na damina ibero kirakai.^c

¹⁵Ma iyaghiyaghina kirakai da wawaya ini gubagi bo ini raboboi.^d

¹⁶Mike enenae na wawaya ekiikiiviberosi ma nuwapoya evereveresi.

¹⁷Nuwanuba gwabisiyai kegha.

¹⁸Ma God ke ita yabuyabumanei.”^e

¹⁹Takovi da vonaviyoyovana na Jiu damsi kubiisi ma tuna kamoni kii sisiya eberabera da ti na berabero wawayisi. Ma bade God vonaviyoyovana ivokibuwei na dam kudubina kawasi kiipotana kubiine da ke ini tupariyei, iyamna peyarisi na God ini tupaviresi.
²⁰Wawaya ke kovokovoghina da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da God ku matana ti na wawaya maninisi. Vonaviyoyovana emakamakai na idebeta da tota na berabero wawayita.^f

^a3:4 Psa 51:4

^b3:13 Psa 14:1-3, 53:1-3

^c3:14 Psa 10:7

^d3:15 Isa 59:7-8

^e3:18 Psa 36:1

^f3:20 Psa 143:2; Gar 2:16

Ikikava God ina terevimaninita.

²¹ Ma karako na God keta vuna ivi debei da ikikava ina vonakiiyaragha da tota wawaya maninita ku matana. Nani ketana na ke vonaviyoyovana tepanai ma kegha da vonaviyoyovana ma peroperoveta ivi mamatarei da mara sago ina nekiibau. ²² Namanaki tam Jiu bo kupuna wawayim, kudubita ita keta sago kava da yawasa maninina tapanani. Iyavo kava Yesu ini tumaghanei na God ku matana ti na ina wawaya maninisi.^g ²³ God na wawaya maninina ma kana kadara irakata kirakai da tota ke kovokovoghina da ita yawasa kati maninini da tuna nakanani, iyamna kudubita na berabero wawayita. ²⁴ Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava ipuyota, yawasa ivereta ma ivonakiiyaragha da tota wawaya maninita. Peyarita ita berabero kamoni ma Yesu Keriso ivotaweta da yawasa tapanani. ²⁵ God Natuna ivonatawei isuvara da ita berabero vitana ikavari. Wawaya Yesu ini tumaghanei na i berabero kudubina taranai ina kowatawei da God ina nuwapughu ina vovinubai. Weni berana iberai da iti beyeta da tuna wawaya maninina. Namadani kava wawaya i berabero kudubina ikitakitatawei, ivivi koyakoyagha ²⁶ da karako weni maranai ivi debei da vonavaghata tepanai wawaya i berabero ini tupavirei, ke ina kitatawei. Ma iyavo kava Yesu itumaghanei na God ina vonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi.

²⁷⁻²⁸ Ke kovokovoghina da takayotata da tota mani ita rewapanai tavona da tota God ina wawaya maninita. Kegha taweyana. Ma avi kubiine? Ke ita bera biibiisi kubiine bo vonaviyoyovana kata nunura bubuni da God ina vonakiiyaragha da tota biibiita. Kegha,

ita vitumaghana kubiine na nakanani ina voneta. ²⁹ Ma God na Jiu damsi kava i God bo? Kegha. Tuna na dam kudubita ita God. ³⁰ Namanaki da tami Jiu dami bo kupuna dami ma kegha da God na sago kava. Tuna kubiine iyavo kava Yesu itumaghanei na God ina vonesi da ti na ina wawaya maninisi.^h ³¹ Weni vitumaghanina vuna tavi karei iberai da vonaviyoyovana na iyamna kegha, bo? Kegha taweyana, titumaghana na tidebei da vonaviyoyovana iyamna vaghata tavovotani.

Abraham ina vitumaghana.

4 Jiu damkai akii kaekiki Abraham tisisiyei. ² Ke Abraham ina bera biibiisi kubiine na God ita vonakiiyaragha da tuna wawaya maninina. Nakanani ita tupuwa na Abraham ita kayotata wawaya kurisi, ma ke kovokovoghina da God kurina ita kayotata. ³ Giruma kamanana kamoni ikikava evonavoneta? Ivona da Abraham ina vitumaghana God kurina iterei, tuna kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna wawaya maninina ma yavata ivi nuwasago.ⁱ ⁴ Wawaya biga ina bera na miya ina viiya. Tuna ke puyo, tuna na ina biga miyanina. ⁵ Ma ke am biga bo am bera biibiisi kubiine God ina vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. God na berabero wawayisi etereterevimaninisi. Am vitumaghana kurina kuna terei na ina vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. ⁶ Ma bade Kiivavo David ivona da wawaya ini nuwabiibii kirakiiyei maranai God i berabero ina notatawei ma ina vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi. Ma ivona da ke i bera biibiisi kubiine da nakanani ina vonakiiyaragha. David ivona bo, ⁷ "Iyavo kava i berabero God ina notatawei na ini nuwabiibiyei.

^g3:22 Gar 2:16 ^h3:30 Deut 6:4; Gar 3:20 ⁱ4:3 Gen 15:6; Gar 3:6

Iyavo kava i vikawakiikai God ini nuwawapei na nuwabiibii ghamana ina panani.

⁸Meni wawayina ina berabero Bada ke ina taraepai da ini tupavirei na ini nuwabiibii kirakai.”^j

⁹David weni nuwabiibiina ivi sisiyei na iyavo kava kwimata bekasi ituviviratawei na ti damsi kava ivi sisiyesi bo? Kegha. Weni nuwabiibiina na iyavo kava ke tuvivira ita berai na ti yavata kubiisi. Namada tavi sisiyei da giruma katamana ivoneta da Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawayaya maninina. ¹⁰Meni berana ivi nao, vitumaghana bo tuvivira? God ina vonakiiyaragha ivi nao ma muriyai da Abraham ituvivira. ¹¹Abraham namada God ivi tumaghane i ma muriyai da ituvivira, ivi matakira da ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawayaya maninina. Tuna kubiine iyavo kava ke ita tuvivira ma kegha da itumaghana, ti wawayisi na Abraham nakanani, God ina vonakiiyaragha da ti na wawayaya maninisi. Tuna kubiine kanuma ina ku nevaneva na tota vitumaghana damta ita mamai na Abraham.^k ¹²Ma iyavo kava tuvivira damsi kamosiyai ini tumaghana Abraham nakanani na ti yavata ina vona bubuna da kanuma ina ku nevaneva i mamai na Abraham.

God vonakiiyapa bagibagina iterei na ita vitumaghana tepanai taviya.

¹³God vonakiiyapa bagibagina iterei da Abraham tupurereghina yavata na dobu kudubina iti rapenei. Ma avi kubiine nani vonakiiyapina iterei kurina? Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawayaya maninina na vonakiiyapa bag-

ibagina kurina iterei. Ma ke vonaviyoyovana ita nunuri kubiine.^l ¹⁴Mikeda kuta vona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na iyavo kava vonaviyoyovana enununuri na ti damsi kava kubiisi na kevonavona da vitumaghana na iyamna kegha. Ma bade kevonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina na iyamna kegha.^m ¹⁵Kuta bera tovonni da God ina vonaviyoyovana kuta nunuri na kuta bera kavai da God ina nuwapughu damina kuta viiya. Vonaviyoyovana emakamakai na wawayaya mara nonowa ikiigiyei. Ma vonaviyoyovana kegha na ke kovokovoghina da ini kiigiyei.

¹⁶Tuna kubiine bera ghamana na vitumaghana. Ikikava Abraham ivi tumaghana, nakanani titumaghana na God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na nani vonakiiyapina na tota yavata kubiita. Namanaki da Jiu damsi i kiki tanununuri bo kegha. Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava everevereta. Ma ke iti bero, ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tota Abraham tupurereghina kubiita ina berai, iyamna kanuma ina ku nevaneva na iyavo kava God titumaghane i na ita mamai Abraham.ⁿ ¹⁷Giruma katamana kamonai God, Abraham kurina ivona bo, “Ana berim da tam na dam ma dam i mamai.” Ma God ina rewapana irakata da ina vona da wawayaya raborabobosi ina vomiri. Ma bade ina rewapana emakamakai da aviyavisina kegha na ina vona da ina tupuwa.^o ¹⁸Ma God ivona da ina berai da Abraham tupurereghina ina peyari kirakai da kamosiyai dam bogii ma bogiiyai ina tupuwa. Ma Abraham, God ivi tumaghane i. Namanaki imagura kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma

^j4:8 Psa 32:1-2 ^k4:11 Gen 17:10 ^l4:13 Gen 17:4-6, 22:17-18; Gar 3:29
^m4:14 Gar 3:18 ⁿ4:16 Gar 3:7 ^o4:17 Gen 17:5

bade God ivona bo, “Tupurereghim ina peyari da gwamegwame nakanani.”^p ¹⁹Abraham kana madegha na 100. Ma iakovi da namada imorapa kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma bade iakovi da kawana Sera na gagarina.^q ²⁰Ma kegha da God ina vonakiiyapa bagibagina ivi tumaghane da vonavaghata. Ke sago notaragharagha gwabinai ma nuwanuwana kudubinai God ivi tumaghane. Ina vitumaghana nake da irakata ma God ivokavakavari. ²¹Iakova bubuni da God ina rewapana ghamana, ma ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tuna kovokovoghina da nakanani ina berai. ²²Ma Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. ²³Weni girumina, “God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina” na sisiya deba, ke Abraham kava kubiine. ²⁴Ma iyavo kava God titumaghane ma takovi da iberai da ita Bada Yesu rabobowai ivomiiri na God ina vonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita. Tuna kubiine nani girumina na tota yavata kati sisiya. ²⁵God ivi vaghine da ita berabero kubiine Yesu kana ghavighaviya ku imasi iterei da ivi raboboi. Ma bade iberai da rabobowai ivomiiri ma Yesu tepanai ivonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita.^r

**God ku matana tota
na wawaya maninita.**

5 Ita vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tota ina wawaya maninita. Ma ita Bada Yesu Keriso iberai da nuwanubiiyai God yavata tamakii patapata. ²Keriso titumaghane kubiine itinariyeta da God ina agabiibai ku kamona tarui ma damina taviiviiya. Nota rewapana gwabitiyai ma nuwabi-

ibiiyai takoyakoyagha da mara sago God kana kadara ku kamona tarui. ³Ma bade tinuwabiibai da nuwapoya ma vokwarakwara tapanapanani, iyamna ini nuwabagita da mara nonowa ita nota ini rewapana. ⁴Ma bade notarewapana ini viteta da notamagura taviya ma tiwawaya kiimatana. Ma tuna ina berita da nuwanuwata kudubinai titumaghana da yawasa makamakii nonowina taviya. ⁵Titumaghana na ke kata vitumaghana wapawapa, iyamna God Kanuma Vovokaravina ivereta da ina nuwaviina damina taviiviiya.

⁶Ita berabero kubiine tavi ikikayokayo ma God marana itereterei na Keriso inekiibau da tota kubiita irabobo. ⁷Wawaya sago ita vere meyei da kwinana biibiina kubiine ita rabobo na kata nota kavakavai. Bo mikedda kwinana na biibii kirakiina na kovokovoghina da wawayina ita vere meyei da kwinana kubiine ita rabobo. ⁸Ma tota na ke wawaya biibiita, patana da ita berabero kamoni tamakamakai ma kegha da Keriso ivere meyei da kubiita irabobo. Nakanani iberai na ivi debei da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁹Keriso tarana iberita da tota wawaya maninita God ku matana. Ma bade ivi yawasita da vitupavira maranai God ina nuwapughu damina ke taviya. ¹⁰Tota na God kana ghavighaviya ma nani kamoni Natuna kubiita irabobo na iberita da God yavata tavi turana. Tuna kubiine takova bubuni da vitupavira marana na kovogha ke tapanani, iyamna Natuna ina yawasa rewapanina ina tarapaparita. ¹¹Ma vaghina, karako na tinuwabiibai da God yavata tavi nuwasago. Iyapoma da ita Bada Yesu Keriso tepanai da God yavata tavi turana.

Adam ma Keriso

¹²Wawaya sago berabero ivi karei, tuna na Adam. Tuna berabero ketana ivotawei da wawaya kudubisi dobuwai berabero eberaberei. Ma Adam ina berabero kubiine rabobo ku dobu ineki-ibau da inunui, iyamna kudubita na berabero kamonai.^s ¹³Wawaya namada berabero iberaberei ma muriyai da God ina vonaviyoyovana Moses iverei. Rorova na nani vonaviyoyovanina kegha, tuna kubiine ke kovokovoghina da wawaya iti kiigiyeyi, ¹⁴ma kegha da peyarisi berabero iberai da irukwamakai. Namanaki da ti na ke God ina sisiya bag-ibagina sago iti kiigiyeyi Adam nakanani, rabobo ivi kiivavo Adam ina mariyai da Moses ina ku mara.

Adam ivi matakira da mara sago wawaya sago ita pisi. ¹⁵Ma ivi ruwa i bera na bogii ma bogiyai, iyamna God ina puyo kurita na ke Adam ina berabero nakanani. Adam ina berabero kubiine na kudubita rabobo tapanani. Ma Yesu Keriso ina agabiibai kubiine na kudubita yawasa tapanani. God ina agabiibai irakata kirakai, ke Adam ina berabero nakanani ma Yesu ipuyota da notataweyana ma yawasa tapanani. ¹⁶God ina puyo ma berabero ivi ruwa i bera kurita na bogii ma bogiyai, iyamna Adam ina berabero sago kava kubiine God ivi tupavirei ma ku berona iterei. Ma God ina puyo na ke nakanani. Ita berabero ipeyari kirakai ma kegha da God ini tupavireta ma ina vona da tota maninita ma ku biibiina ina tereta. ¹⁷Adam ina berabero kubiine rabobo ivi kiivavo. Ma kegha da iyavo kava God ina agabiibai damina eviiviya da Yesu Keriso tepanai evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi na berabero ma rabobo ina ghegavori.

¹⁸Vonavaghata, nona tomowina ina berabero kubiine ku kovogha berona itereta. Ma tomowa kana viruwa ina rabobo kubiine na God ina voneta da tota ina wawaya maninita ma yawasa ina vereta. ¹⁹Adam ina vikawakiikai kubiine na wawaya peyarisi berabero ku kamona ikona. Ma Yesu Keriso ina votekateka kubiine na ina berita da wawaya maninita.

²⁰Vonaviyoyovana ivokiibuwei na ivi beyeta da tota na berabero wawayita. Ma maranai wawaya i berabero erakaradata na God ina agabiibai bade erakaradata kamowa. ²¹Rorova berabero ivi kiivavo na rabobo itupuwa. Ma karako God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviya. Berabero ivi kiivavo na rabobo itupuwa. Ma God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviya.

Berabero ina rewapana ikovi.

6Ikikava, aviyavisina taberei? Mikeda berabero tabera kirakiyeyi da God ina agabiibai tirakati, bo? ²Kegha taweyana. Berabero ina rewapana ke kovokovoghina da ini badeta, iyamna maranai vitumaghana tavi karei na tuna nakanani ma berabero yawasina tarabobokuyowei. ³Koakovi bo kegha da tababataito na Yesu Keriso yavata tavi sagota, ma bade tuna yavata tarabobo. ⁴Tababataito na nakanani ma Keriso yavata tarabobo patapata ma tuna yavata idogota. Ma ina Mamai ina rewapana ere kadakadarina iberai da Natuna rabobowai ivomiiri da yawasa

vuna ivi karei. Ma tota yavata tavomiiri da yawasa vuna tamakiiyei.^t

⁵Keriso irabobo na yavata tarabobo patapata, ma bade ikikava rabobowai ivomiiri na nakanani tavomiiri.

⁶Bade takovi da rorova na ita yawasa wadubona kamoni na berabero irakata. Ma nani yawasina na Keriso yavata korosiyai ituparatui da berabero ina rewapana ivovinubai da ita yawasa ke ini badei, ⁷iyamna maranai Keriso yavata tarabobo na berabero ina rewapana takutawei. ⁸Keriso yavata tarabobo kubiine, nuwanuwata kudubina titumaghana da ita yawasa kamoni na Keriso yavata tinuwasago.

⁹Takovi da Keriso irabobo ma bade ivomiiri da ke meyani ina rabobome. Rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi. ¹⁰Mara sago kava irabobo ma ina rabobo kamoni berabero ina rewapana ivi kovi tuwanonowi. Ma ina yawasa kamoni aviyavisina kudubina eberaberi na God yavata inuwasago. ¹¹Karaka tanotai da berabero ina rewapana kegha da ita yawasa iti badei. Tuna kubiine na ita yawasa kamoni na God kana kadara kubiine Yesu Keriso tepanai tamakai.

¹²Ke taberai da berabero ita yawasa ini badei. Ke tivaghinei da tupuwita ina kayowana bero kirakiisi ina kirorwana kirakiyei da nake ini wagiya. ¹³Ke koni vaghinei da berabero tupuwimi ini badei da bera beroberosi ina eberaberi. Ma ami yawasa kudubina God koverei, iyamna tuna iberimi da rabobowai kovomiiri ma yawasa vuna iveremi. Tupuwimi kudubina bera maninisi kava kona eberaberi ami yawasa kamoni. ¹⁴Berabero ke ini bademi, iyamna tami na ke vonaviyoyovana gaburina

kota makamakai. Tami na God ina agabiibai gaburina komakamakai.

Yawasa maninina ini badeta.

¹⁵Takovi da tota ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburina kata makamakai. Tuna kubiine na ikikava tamakai? God ina agabiibai kubiine berabero patana da taberai bo? Ke nakanani taberai. ¹⁶Iyi kona vinei da ami bada na tuna kava kona votekatekei. Mikeda berabero kona vinei da ini bademi na ami damona na rabobo. Ma God kona vinei da ini bademi ma kona votekatekei na ina terevimaninimi ma yavata koni nuwasago. ¹⁷Rorova na ami bada na berabero kovovotekatekei. Ma karaka na God tikiikiwei da ina vibeyebeyena vaghata kovi yanei na nuwanuwami kudubina kovovotekatekei. ¹⁸Ma tami na berabero kamoni God itinakiibuwemi da karaka na yawasa maninina ibademi. ¹⁹Taku weni nakanani aisisiya kurimi, iyamna tami mani ami rewapanai na ke kovokovoghina da yawasa maninina konakova kamowi. Rorova kovere meyemi da berabero ivivi bademi da bera dowadowasi kovovotupei. Ma karaka na kovere meyemi da yawasa maninina ibademi da tami wawaya vovokaravimi.

²⁰Rorova na berabero ivivi bademi da yawasa maninina ina vibadana kobarei. ²¹Nani berasi beroberosi koberaberi na avi biibiina kopanapanani? Ke sago tovona. Ma karaka nani berasi koinimayei. Ma koakovi da berasi i damona na rabobo. ²²Ma karaka na berabero ke ita vivibademi, iyamna God namada itinakiibuwemi. Ma wekarakava na God ina vivibademi da biibiina kona panani. Ini nowemi da yawasa vovokaravina

kava kona makiiyei da yawasa makamakai nonowina kona viiya. ²³Berabero kana miya na rabobo. Ma ita Bada Yesu Keriso tepanai na God nevana kava ipuyota, tuna puyona na yawasa makamakai nonowina.

Tota ke vonaviyoyovana gaburinai kata makamakai.

7 Turaturaku, tami vonaviyoyovana koakovi na kurimi aisisiya. Kotakovi da wawaya yawayawana kava na vonaviyoyovana ibadei. Ma wawayina ina rabobo na vonaviyoyovana ina rewapana gwabinai na ina kovi. ²Tuna nakanani ma wavine tatavina. Ina tavine na vonaviyoyovana evonavoneta da kawana ke meyani ina barei. Yavata ina makai da rabobo kava ini bogebogesi. Ma mikeda tomowina ina rabobo na wavinena kovokovoghina da ina tavineme na vonaviyoyovana ke ini kiigiyeyi. ³Mikeda tomowina yawayawana ita makamakai ma wavinena tomowa sago ita ravaghi na wavinena kawana vaghata iututudowai. Ma kegha, kawana vaghata namada irabobo na wavinena tomowa sago iravaghi na ke bera berona, tuna vonaviyoyovana ke iti kiigiyeyi. ⁴Turaturaku, miibiina iyamna na weni. Keriso yavata korabobo ikovi, tuna kubiine vonaviyoyovana ina rewapana koki-ibutawei da karako ami yawasa na Keriso rapenai, tuna rabobowai ivomiri. Tuna kubiine God ina kayowana kava bera biibiisi kona beraberei. ⁵Rorova na tupuwa ina kayowana dowadowasi ivivi badeta. Ma nani kamoni vonaviyoyovana berabero ivi debei kurita da nuwanuwata ighetawei da bera beroberosi taberaberei da rabobo tatitinaryai. ⁶Ma karako na vonaviyoyovana ke ita vovotanita, iyamna namada Keriso

yavata tarabobo ikovi da iruvotereta. Karako na God kubiine tabiga bubuna, iyamna vonaviyoyovana katamanina na tavoterei ma keta vuna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai takivini.

God ina vonaviyoyovana ita berabero idebei.

⁷Nakanani na avi tavonei? God ina vonaviyoyovana na berona bo? Kegha. Ma vonavaghata da vonaviyoyovana ivi beyeku da berabero na avai. Mikeda vonaviyoyovana ke ita vona bo, “Ke kuna kitakiroro” na ikikava atakovi da kitakiroro na bera berona?^u ⁸Ma vonaviyoyovana iberai da berabero ina keta ivoviyaghari na kitakiroro bogii ma bogiiyai nuwanuwakuwai eghghetawetawei. Vonaviyoyovana kegha na berabero ina rewapana kegha. ⁹Rorova na vonaviyoyovana ke atakovi na anotanotai da taku yawayawasiku. Ma vonaviyoyovana akovina aviiya na aku berabero irumatarata ma akovi da taku na raboraboboku. ¹⁰Nani vonaviyoyovanina tepanai yawasa ata panani na kegha, rabobo apanani. ¹¹Ma berabero taraboga ipanani na vonaviyoyovana kamoni sisiya bagibagina sago iviia da ivi beroweku ma ivi raboboku.^v

¹²Ma vonaviyoyovana na vovokaravina ma kamoni sisiya bagibagisi kudubina igrumi na vovokaravisi, maninisi ma biibiisi. ¹³Nakanani na vonaviyoyovana biibiina wavy ina kavari da ivi raboboku, bo? Kegha taweyana! Sisiya bagibagina vonaviyoyovana kamoni na biibiina ma kegha da berabero nani sisiyina iviia ma iruvovirei da ivi raboboku. Nakanani itupuwa da berabero kata kitai ma kata vogiini. Ma bade

ivi debei kurita da berabero na ibero kirakai.

Berona da biibiina ikawapata.

¹⁴Vonaviyoyovana na biibiina. Ma taku na wawaya pekupekuku da berabero aku yawasa ibadei. ¹⁵Taku ke atakovi da aviyavisina aberabera. Bera biibiisi akayokayowei da ata berai na ke ata berabera. Ma bera beroberosi na ke sago aku kayowana tovana ma kegha da aberabera.^w ¹⁶Berabero aberabera ma nani kamoni damiku aviiviya da aberabera berai, tuna imamatara da vonaviyoyovana evonavona bubuna. ¹⁷Weni berasi na ke taku mani ata berabera. Tuna na berabero nuwanuwaku kamoni emakamakai na tuna edarudaruku da berona aberabera. ¹⁸Taku na wawayota ma aku rewapana kegha da avi biibiina ata berai. Akiikiitonatona ma aku kayowana da biibiina ata berai na ke kovokovoghina. ¹⁹Aku kayowana da biibiina ata berai na aberabera kawai. Ma berona ke ata kayokayowei na patana da aberabera. ²⁰Ma vaghina, ke aku kayowana da berona ata berai ma kegha da aberabera na ivi beyeku da ke taku mani ati bada meyeku ma berabero gwabikuwai irunuma na tuna ibadeku da berabero aberabera.

²¹Tuna kubiine apanani da yawasa kana bera da avi biibiina akayokayowei da ata berai na kegha. Mara nonowa na berona aberabera. ²²Nuwanuwaku kudubina na God ina vonaviyoyovana ainuwabiibiyei, ²³ma damiku aviiviya da vonaviyoyovana bogiyai ebigabiga tupuwiku kamoni. Aviyavisina anotanotai na nani vonaviyoyovanina berona tupuwiku kamoni evovomiiri da aku nota biibiisi evowavowai. Tuna eberaberiku da berabero ina rewapana ibadeku. ²⁴Avi kamyuyuwa ghagha.

Tupuwa ina kayowana da ini raboboku ma iyi ini viteku da ini yawasiku? ²⁵God aikiikiwei da ita Bada Yesu Keriso ini viteku.

Taku na vaghina weni nakanani, God ina vonaviyoyovana na aku nota kava evovotani ma tupuwa ina kayowana berona aberabera da aku yawasa ibadei.

Kanuma Vovokaravina ita yawasa kamoni.

8 Tuna kubiine, karako iyavo kava Yesu Keriso yavata inuwasago na kovogha ke ina panani, ²iyamna Yesu Keriso tepanai Kanuma Vovokaravina yawasa everevereta ma ina rewapanai ivotaweta. Berabero ma rabobo i rewapana ikutatanita na Kanuma Vovokaravina irupamataweta. ³Moses ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da iti viteta, iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi ivi rewapana kirakai ma tota na tamitamita. Ma God ivi viteta da Natuna vaghata inuwatawei da ivi wawayota tota nakanani, ma kegha da tuna na berabero ke ita berai. Ma ita berabero kubiine Natuna isuwarei da berabero ina rewapana ivovinubai. ⁴God weni berana ibera da tota iyavo kava Kanuma Vovokaravina ibadeta na nota maninisi vonaviyoyovana kamoni kudubina kata bera yavui ma tupuwa ina kayowana beroberosi kata barei. ⁵Iyavo kava tupuwa ina kayowana ibadesi na i nota kudubina na tupuwa ina kayowana beroberosi kava ina notanotai. Ma iyavo kava Kanuma Vovokaravina ina kayowana i nota ibadei, ti wawayisi na nota maninisi kava ina notanotai. ⁶Tupuwa ina kayowana beroberosi am nota ini badei na damona na rabobo kuna panani. Ma Kanuma Vovokaravina am nota ini badei na damona na nuwanuba ma yawasa

biibiina kuna panani. ⁷Nakanani na iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi i nota ibadei na God ikawapatei, iyamna God ina vonaviyoyovana ke ita vovotekatekei, vonavaghata da ke kovokovoghina. ⁸Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi, ti wawayisi na ke kovokovoghina ina bera bubuna da God ini nuwabiibiyesi.

⁹Ma tami na ke nakanani. Iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina gwabimiyai irunuma na inowemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ita vivibademi. Ma takovi da iyavo kava Keriso ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha, ti wawayisi na ke Keriso rapenai. ¹⁰Namanaki da tami Keriso rapenai ma kegha da berabero kubiine na tupuwimi ina rabobo. Ma kanumimi na ke ina rabobo, iyamna God namada ivonakiiyaragha da tami na ina wawaya maninimi. ¹¹Tami Kanuma Vovokaravina gwabimiyai emakamakai na mara sago God tupuwimi raborabobosi ini vuni da yawayawasi. Tuna ibera da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma tami bade Kanumina ina rewapanai ini yawasimi.^x

¹²Tuna kubiine turaturaku, ita biga da Kanuma Vovokaravina ina kayowanai tamakai ma ke tupuwita ina kayowana beroberosi ini badeta. ¹³Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi na ina rabobo. Ma tami iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini bademi na rewapanai ina veremi da ami bera beroberosi kona miirikupukuputesi na yawasa makamakii nonowina kona panani, ¹⁴iyamna iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina ina vivinowesi na ti damsi na God natunatuna vaghata. ¹⁵God, Kanuma Vovokaravina iveremi da yabumana ke ina vowimi bo ini bademi. Ma Kanumina eberaberita da

nota rewapanai God kurina tavonavona bo, “Abba, aku Mamai.”^y ¹⁶God Kanumina na tota kanumita yavata ini sagosi ma evonavoneta da tota God natunatuna ma nuwanuwata kudubina takovi da tuna vonavaghata. ¹⁷Tota na God natunatuna kubiine, God ina mura makamakii nonowina ina vorereghi kurita. Aviyavisina Keriso rapenai na tota bade rapetiyai. Ma ikikava ivi kamaghiyei na nakanani tikamaghiyei da mara sago kana kadara ku kamona tarui.

Mara damona kana kadara.

¹⁸Anotanotai da karako weni maranai tavovokwarakwara na ke bera ghamana, iyamna mara damonai God kana kadara ku kamona tarui na tuna na bera ghamanakina. ¹⁹God dobu ma kunuma kudubina iyamoni ma aviyavisina kamoni itereterei na kudubina nimonimoriyai ebanebanenea da mara sago God ini debei da iyavo kava na natunatuna vaghata. ²⁰Ma aviyavisina kudubina God iyamoni na ke ti mani i kayowanai ita kiiviberosi da iti kiikayokayo. Tuna na God ina kayowanai da nakanani itupuwa. Ma kegha da nani vikiikayokayona kamoni, bera kudubina ekoyakoyagha, iyamna wekarakava na dobu imagura da^z ²¹rabobo ma bowa ibadeta. Ma mara sago God weni nuwapoyisi ini kovi tuwanonowi. Nani maranai natunatuna ma bera peyarina rabobo ma bowa kamoni ina votawesi da ina kiibau ina ku nuwabiibii yawasina. ²²Takovi da mara karenai ipisi da ku karako weni na aviyavisina kudubina God iyamoni na evovokwarakwara nakanani ma wavine vituwa kubiine ita vivivowavowa na ita vovokwarakwara. ²³Ma nani kamoni tota vitumaghana

^x8:11 1Kor 3:16 ^y8:15 Mak 14:36; Gar 4:6 ^z8:20 Gen 3:17-19

damta na bera kudubina yavata taponaponagugu ma tikoyakoyagha. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita vereta na nevana namada ivereta, tuna na Kanuma Vovokaravina. Namanaki da tavovokwarakwara ma kegha da nimonimoriyai tavivi koyakoyagha da nevana na karakava ina vereta, ina yabisita da tota natunatuna, ma tupuwa vusi ina vereta.^a ²⁴Nota rewapanai tatumatuma da yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma wawaya ita vona bo, “Aku nota rewapanai atumatuma da sawara sago ana viiya bo bera sago ina tupuwa,” ma sawarina namada gwabinai bo berana namada itupuwa na wawayina isisiya wapawapa. ²⁵Ma aviyavisina ke rapetiyai ma nota rewapanai tatumatuma da tapanani na nuwapikatiyai ma nuwanuwata kudubina tikoyakoyagha.

²⁶Nakanani ma nuwapoya sinenai tamakamakai na mitamitata ma ke katakovi da ikikava tanipowana God kurina na Kanuma Vovokaravina ini viteta. Ita nuwapoya avai na God Kanumina kubiita ina ponagugu, iyamna ke kovokovoghina da notasi kati sisiyei. ²⁷God wawaya nuwanuwasi iakovi ma bade Kanuma Vovokaravina ina nota iakovi, tuna kubiine maranai Kanumina vitumaghana damta kubiita inowi na God iakovi da aviyavisina evonavonei, iyamna Kanumina na God ina kayowana kava ekivikivini.

²⁸Ma takovi da iyavo kava God kurina inuwaviina na God ina kayowanai ivinesi da rapenai na ti kubiisi avi peyarina etuputupuwa na God ini vitesi da nani kamoni biibiina ina panani. ²⁹Wawaya karakava ita tupuwa na God namada iakovisi ma ivinesi da i yawasa ina virai

da Natuna maghimaghinina. Nakanani iberai da Yesu na iyarokona ma ti damsi na murimurisi. ³⁰God iyavo kava namada ivinesi na ikwaturiyariyesi kurina. Ma ivonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma bade ivi vaghinei da kana kadara ku kamona ina rui.

God ina nuwaviina.

³¹God weni berasi eberaberi kubiine na ikikava tavona? Tuna kubiita emiimiiri na ke kovokovoghina da wawaya ini ghaviyeta ma ina ghegavovorita. ³²God tuna mani Natuna isuwarei kubiita. Tuna kubiine na ke aviyavisina ina panikowa tovonita. Natuna inuwatawei na ku tepana aviyavisina tekwekwai na ina vereta. ³³Meni wawayina ina vomiiiri da vitumaghana damta ini wavuta da tota na berabero wawayita? God tuna mani ivineta ma ivoneta da tota ina wawaya maninita. ³⁴Ke sago wawaya ini wavuta da ita berabero kubiine na kovogha kata viiya. Yesu Keriso irabobo ma bade ivomiiri da God katagheyanai emakamakai, ma kubiita God kurina inowi. ³⁵Keriso ina nuwaviina kurita irakata kirakai da ke sago aviyavisina bo meni wawayina ini bogebogeta. Nuwapoya tapanani bo wawaya ina vivitupaketowaneta bo gomara kamoni tamakamakai bo kata gara kegha bo iniririmona kamoni bo wawaya ina kiivunuta na weni berasi kudubina ke kovokovoghina da Keriso ina nuwaviina kubiita ini koviya. ³⁶Giruma katamana evonavona bo, “Tam kubiim na mara nonowa ere iniririmonikai kamakamakai. Wawaya enotanotai da tokai na sipu nakanani da ina kiivunutawekai.”^b ³⁷Namanaki da weni berasi ina tupuwa kurita, Yesu ina nuwaviina kurita

^a8:23 2Kor 5:2-4 ^b8:36 Psa 44:22

irakata kirakai, tuna kubiine na kudubina taghegavogavovori.³⁸ Vonavaghata akovi da ke rabobo bo yawasa, ke aneya bo kanuma beroberosi i kiikiivavo yavata, ke aviyavisina wekarakava etuputupuwa bo karakava ina tupuwa,³⁹ ke sago aviyavisina dobu gaburinai bo kiidamowai, bo aviyavisina kudubina God iyamoyamoni na ke kovokovoghina da ina nuwaviina ina miiripapari da ini bogebogeta. Ita Bada Yesu Keriso ikune na God ina nuwaviina na rapetiyai vaghata.

God ma Israel damsi.

9 Taku na aviyavisina aisisiyei na vonavaghata, iyamna taku na Keriso rapenai. Nuwanuwaku kamonai Kanuma Vovokaravina ibadeku, ma tuna bade evonavoneku da ke ata vivibero.² Vonavaghata da taku aku nuwapoya irakata kirakai da weni marana gurigurina nuwanuwaku evisivisi ma etutou.³ Aku nuwapoya na Israel damsi kubiisi, ti na varevaresiku ma aku dam vaghata ma Keriso ibarei. Ma ikikava ita kayoi da ti kubiisi na taku God itimagiku ma Keriso iti notawapeku da kaku gawara na aku wawaya ita viiya.⁴ Israel damsi na God tuna mani ivinesi da ina wawaya ma ikwatusi da natunatuna. Ina rewapanana ma kana kadara ivi debei kurisi. Vivaghina makamakiina yavata iberai ma ina vonaviyoyovana iveresi. Vokavakavara vaghata kana keta ivi beyesi. Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei da bera ipeyari ita berai kubiisi.^c ⁵I kaekiki mau na wawaya avatetesi ma kii dam kamonai na Keriso itupuwa. Keriso tuna na God, ma bera kudubina ibadei. Wawaya

kudubita kata vokavakavara nonowei! Amen.

⁶Taku ke ata vonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na ke ina berai. Israel damsi kamosiyai wawaya viya kava na God ina wawaya. Ma ti kubiisi na nani vonakiiyapina iterei.⁷ Ma Abraham tupurereghina kamosiyai na bade wawaya viya kava na God natunatuna, iyamna Abraham kurina God ivona bo, “Tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai.”^d ⁸Abraham tupurereghina ipeyari ma ke peyari na God natunatuna. Iyavo kava God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei da ti na natunatuna na ti damsi na Abraham tupurereghina vaghata,⁹ iyamna weni nakanani God ivonakiiyapa Abraham kurina. “Marana vaghata ina nekiibau na ana vovira kurim. Muriyai da ana pisi na kawam Sera ini tuwa da tomowa.”^e

¹⁰Ma bade kana viruwa ana vonemi. Rebeka ivi tuwa da wawaya ruwa. Ti na Iso ma Jeikap, ma i mamai na Aisiki, ita kaekiki.¹¹⁻¹² Muriyai da ita tupuwamakai na God namada murimurina ivinei da ina vonakiiyapa bagibagina kamonai, tuna kubiine Rebeka kurina ivona bo, “Iyarokona tuna murimurina ina biga kana kavakavara.” Ti na ke sago biibiina bo berona ita berai da God sago ita vinei ma sago ita barei. God ina kayowanai ivinesi ma ke i bera kubiine.^f ¹³Giruma katamana kamonai God ivona bo, “Jeikap akayokayowei, ma Iso na abarei.”^g

¹⁴Ke ikikava tavona. Ke kovokovoghina da kata vona bo, “God na ke wawaya maninina.”¹⁵ God, Moses kurina ivona bo, “Aku kayowanai wawaya ana vinei da ani kamyuyuwai,

^c9:4 Exod 4:22 ^d9:7 Gen 21:12 ^e9:9 Gen 18:10 ^f9:11-12 Gen 25:23
^g9:13 Mal 1:2-3

ma aku kayowanai wawaya ana vinei da ana nuwaghanei.”^h

¹⁶Tuna kubiine God ina kina kava ina kayowanai da wawaya ini kamyuyuwesi, ke wawaya i biga bo i kayowana kubiine. ¹⁷Giruma katamaninai God kiivavo Pero ivonei bo, “Taku aku kayowanai aberim da kuvi kiivavo da tam gwabimuwai aku rewapana ani debei da wawaya ina kitai, ma kaku vava ina rakata kirakai da dobu kudubina ina nunui.”ⁱ ¹⁸Nakanani takovi da God tuna kava ina kayowanai wawaya viya ini kamyuyuwesi ma ini vitesi, ma bade ina kayowanai wawaya viya ini nuwabagisi da tinisi ina kurukuru.

God ina nuwapughu ma ina vikamyuyuwa.

¹⁹Agunai kamomiyai wawaya viya weni sisiyisi ke koni vaghinei. Koni ghevira bo, “Nakanani na avi kubiine God ini wavukai maranai kana vivitinakurukuru? Wawaya i rewapana kegha da ina vomiiri da God ina kayowana ina boriya.” ²⁰Tam wawayota ma avi kuyoyoi da God kuna vonatani? Bayawa ke kovokovoghina da ina vomiiri da yamona wawayina ina vonei bo, “Avi kubiine weni nakanani kuyamoniku?”^j ²¹Iyai bayawa eyamoyamona na tuna kava ibada da nani dowana imanai ikikava ina ravi. Ina kayowei na dowana sago ma bayawa ruwa ina ravi, sago vinutavatava kubiine ma sago na ina kiimumu bubuni ma ina kirumi da bera ghamaghamasi kava kubiine.

²²Vonavaghata da God nakanani eberaberi. Rewapana gwabinai da maranai wawaya berabero ina berai na ina nuwapughu ini debei ma kovogha

ina veresi. Ma bade ina rewapana emakamakai da iyavo kava ivinesi da karakava ina nuwapughu damina ina viiya ma ina gwaramutusi, ti damsi na wekarakava egegegenuwisi. ²³God ina rewapana ma kana kadara irakata kirakai na ina kayowana da ini rurerei da wawaya ina kitai. Tuna kubiine iyavo kava ivinesi ma enuwanuwaberowesi na nani kamoni kana kadara idebei. Ma evovovunaghisi da mara epipisi na kana kadara kamoni yavata ina makai. ²⁴Weni kwatuna na ke Jiu damta kava kubiita. Ma bade kupuna damsi kamosiyai wawaya ikwatusi. ²⁵Hoseya igiruma da God ivona bo,

“Rorova dam sago na ke aku wawaya, ma kegha da karako ana kwatusi ma ana vona da ti na aku wawaya.

Rorova na dam sago ke ata kayokayowesi, ma karako na ana vonesi da ti na aku nuwaviina ghamana.”^k

²⁶Meni dobunai God ivonesi da ‘Tami na ke aku wawaya,’ na nani dobunai ina vonesi bo, ‘Taku na God makamakii nonowiku ma tami na natunatuku.’^l

²⁷Ma peroveta Aisaya irumamara da Israel kubiisi ivona bo,

“Namanaki Israel ipeyari da gonugonu kikirai nakanani, ma kegha da voviyavina kava yawasa Bada gwabinai ina viiya,

²⁸iyamna mara epipisi da Bada dobu kudubina ini tupavirei ma yaghiyaghina wawaya kii kovogha ina veresi da bera ini tuwanonowi.”^m

²⁹Rorova mara katamanina Aisaya ivona bo,

^h9:15 Exod 33:19 ⁱ9:17 Exod 9:16 ^j9:20 Isa 29:16, 45:9

^k9:25 Hos 2:23 ^l9:26 Hos 1:10 ^m9:28 Isa 10:22-23

“Iyapoma da Bada Rewapana Kiraki-ina ita wawaya viya Israel damta kamotiyai ivoteresi da mara muriyai iti tuwa da tupureghita. Mikeda ke ita voteresi na ikikava Sodom da Gomora kwanatusi igwaramutusi na nakanani ita tupuwa kurita.”ⁿ

Israel damsi ke iti tumaghana.

³⁰Tuna kubiine, ke ikikava tavona. Kupuna damsi ke ita vivipaparana da God ita vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da Keriso ivi tumaghane kubiine na God itinariyesi da ina wawaya maninisi. ³¹Ma Israel damsi ivi paparana da Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri da i keta iti maniniya ma God ita vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da ibera kawai. ³²Ma avi kubiine na ibera kawai? Iyamna inotai da aviyavisina ti mani iberabera na tuna tepanai God iti yawasisi, ma ke vitumaghana tepanai. Tuna kubiine na ‘wakima ivi gampiriisi.’ ³³Giruma katamana weni wakimina ivi sisiyei, “Wike kokita, Zayon kamonai wakima atereterei da wawaya ina vivigampiriisi, wakimina na wawaya, tuna ina berisi da ina ririgha. Ma kegha da iyavo kava nani wakimina ina vivitumaghane na ke meyani da ina kitatawesi.”^o

10 Varevaesiku, aku kayowana ghamanakina da aku wawaya Israel damsi yawasa makamakii nonowina ita viiya. Ti kubiisi na God kurina aniponipowana kirakai. ²Kubiisi na avonavona da nuwanuwasi kudubina isabibira da God ita kivini. Ma kegha da vonavaghata akovina ke ita vii bubuni da ketana vaghata ikiiyakiri. ³Ti na ke damisi ita viivii

kiimatani da ikikava God wawaya etitinaryisi ma evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi. Ti mani enotanota meyesi da aviyavisina eberabera na tuna ketanai God ita vona da ti na ina wawaya maninisi. Tuna kubiine God ina keta vaghata na ibarei, ke ita votekatekei. ⁴Keriso ipisi na Moses ina vonaviyoyovana ivi kovi tuwanonowi. Karako na iyavo kava Keriso ina vivitumaghane na God ina vonakiiyaragha da kudubisi na ina wawaya maninisi.

Yawasa makamakii nonowina na peparita kubiita.

⁵Iyavo kava vonaviyoyovana enununuri da God ita kayowesi na kubiisi Moses igiruma bo, “Vonaviyoyovana kudubina kuna nununura yavui na yawasa kuna panani.”^p ⁶Ma iyavo kava Keriso itumaghane da ti na God ina wawaya maninisi na ti damsi na weni nakanani ita vonem. “Ke kuna vona bo, ‘Kade wawaya sago ita ghae ku kunuma’” da Keriso ita rutini itoru, iyamna namada ioru.^q ⁷Ma bade, “Ke kuna vona bo, ‘Kade wawaya sago itoru ku tanama’” da Keriso irabobo ioru na ita rutini ita vovira, iyamna namada rabobowai ivovira. ⁸Ma bade Moses igiruma bo, “God vonana namada inekiibau kurimi na kawamiyai koisisiyei ma nuwanuwami kamonai damina koviiyiya.” Nani vonana kadimadime da wawaya iti tumaghane na weni. ⁹Iyi tam kawamatarai kuna vona bo, “Yesu tuna Bada,” ma nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana da Yesu irabobo ma God iberai da rabobowai ivomiiri na God yawasa makamakii nonowina ina verem. ¹⁰Nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana ma

kawamuwai kuni mamatara na God ina vonakiiyaragha da tam na ina wawayama maninim ma ini yawasim.

¹¹ Giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava i vitumaghana kurina ina terei na ke meyani da ina kitatawesi.”^r

¹² Weni sisiyina na wawayama peyarita kubiita, iyamna ke ita vonavona da Jiu damta na bogiiyai ma kupuna damsi na bogiiyai. God na sago kava ma tuna na kudubita ita Bada. Ma iyavo kava ikwatu kurina na kudubisi ibiibiinisi, ¹³ iyamna giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava Bada kurina ikwatu na kudubisi ini yawasisi.”^s

¹⁴ Wawayama Bada ke ita vivitumaghaneini na ikikava ini kwatu kurina? Ma Bada varana ke iti yanei na bade ikikava da ini tumaghaneini? Ma wawayama ke ita dima kurisi na ikikava varana ini yanei ma akovina ina viiya? ¹⁵ Ma vitumaghana damsi na dima wawayisi ke ina vonatawesi ina kiibau na iyi ina dima? Giruma katamana ivona bo, “Yonayona vara biibiina ina viini ina pisi ma maranai ina nekiibau na tinuwabiibii kirakiiyei.”^t ¹⁶ Ma kegha da ke wawayama peyarisi Israel kamonai God varana biibiina ita kayowei. Peroveta Aisaya ivona bo, “Bada, sisiyama kuverekai kaiyonayoneini na ke peyarisi iti tumaghaneini.”^u ¹⁷ Weni notasi kubiine yonayona wawayina ini sisiyama kurisi, tuna berana ini nao ma muriyai Keriso ini tumaghaneini, iyamna yonayona wawayina na Keriso varana biibiina ini sisiyei.

¹⁸ Ma wena aitarakiiyanota, wawayama sisiyama ivi yanei bo kegha? Sisiyama da vaghina ivi yanei. Giruma katamana evonavona bo, “Gamo didisi dobu kudubina ivi yanei,

i sisiyama ikiibau inae da dobu ku pusirina.”^v

¹⁹ Ma bade ani tarakiiyaname. Israel damsi vara biibiina iyamna iviia bo kegha? Ti na vaghina iviia, ma ibara. Moses ivi nao, igiruma da God ivona bo, “Kupuna wawayisi na ke dam vaghama ma ani biibiinisi da kona nuwakapiyesi, Ti damsi na makiiwapasi ma ani biibiinisi

da nuwanuwami ina pughu.”^w

²⁰ Ma bade Aisaya ere tepatorana igiruma da God ivona bo, “Wawayama ke itekwekwiku ma kegha da ipananiku,

wawayama ke ita vivitarakiiyaneku ma kegha da anekiibau kurisi.”^x

²¹ Ma Israel kubiisi na ivona bo,

“Avororona kupom dam tinapotapotasi ma kawakiikiisi kurisi. Ma akoyagha kavisi.”^y

God, Israel damsi ivi kamyuyuwesi.

11 Aku vitarakiiyana na weni. God ina wawayama na Israel damsi ma ibaresi bo? Kegha taweyana! Taku na Israel wawayama ma Abraham tupurereghina. Taku na Benjamin kana dam kamonai. Ma God ke ita bareku.^z ² Mara katamaninai God tuna mani Israel ivinisi da ina wawayama ma ke ita baresi. Giruma katamana konotai. Israel damsi i bera kubiine na peroveta Elaidiya ina weno God kurina iterei, ivona bo, ³ “Bada, am peroveroveta ivi kiivunuwana ma am suwara kana kapukapuna kemasi ivi kiirikeyana. Ina kiku kava yawayawaku ma ipaparana da taku bade ina kiivunuku.”^a ⁴ Ma God weni nakanani ivonapotei bo, “Kegha. Aku wawayama 7 tausan emakamakai. Ti na ke meyani da kokoitau Beil

^r10:11 Isa 28:16 ^s10:13 Joel 2:32 ^t10:15 Isa 52:7 ^u10:16 Isa 53:1

^v10:18 Psa 19:4 ^w10:19 Deut 32:21 ^x10:20 Isa 65:1 ^y10:21 Isa 65:2

^z11:1 Plp 3:5 ^a11:3 1Kgs 19:10, 14

ita vokavakavari bo ita runome tovonu.”^b
⁵Ma karako na bade berana sago, God ina agabiibai irakata da wawaya viya ivineta da tota ina wawaya. ⁶Ina agabiibai kubiine na wawaya evinevinesi ma ke aviyavisina biibiina ti mani ita berai kubiine. Mikeda i bera kubiine ita vinesi na tuna ke agabiibai vaghata.

⁷Bera weni nakanani itupuwa. Israel peyarisi keta iekwekwai da God yavata iti nuwasago ma ibera kavai. God wawaya voviyavina kava ivinesi na ti kava ipanani. Ma viya na God ivivi kwatu na tinisi ipota. ⁸Ma giruma katamana evonavoneta bo,

“God iberisi da ivi nuwawapawapisi ma ke kovokovoghina da ina kita bo ini yana da God damina ina viini. Ma karako ti na patana da nakanani emakamakai.”^c

⁹Ma Kiivavo David ivona bo,

“Ina kamkamporaghamakai ma nani kamonai keberai da ku poko ina kona meyesi. Keberai da ini gampiirisi! Kovogha keveresi.

¹⁰Matasi kekiipotai da ke ina kita kiimatana.

Nuwapoya ini kuputuwakiiyovu nonowesi.”^d

¹¹Nakanani na ani tarakiiyana bo, “Maranai Jiu damsai ivi gampiirisi na ipeku tuwanonowa bo?” Kegha taweyana! Ma Jiu damsai i berabero kubiine, God yawasa makamakii nonowina na kupuna damsai iveresi. Ma iveresi da Jiu damsai ita kitai da ita nuwakapiyesi. ¹²Jiu damsai Keriso ibarei kubiine na God ina vibiibiina ghamanakina ikiibau da wawaya peyarisi dobuwai iviyya. Jiu damsai ke

iti tumaghana kubiine na God kupuna damsai ivi biibiinisi. Ma maranai Jiu damsai i nota ina virai ma ti bade ini tumaghana na dobuwai God ina vibiibiina ina rakata kirakai.

Kupuna damsai yawasa makamakii nonowina eviiviyya.

¹³Wekarakava na tami kupuna dami kurimi aisisiya. God ivineku da tami kubiimi avi aposol ma anotai da weni bigana ivereku na iyamna irakata kirakai.

¹⁴Tuna notanai na keta aekwekwai da dam turaku ina nuwakapiyemi ma ti bade God ini tumaghane da ini yawasisi. ¹⁵Maranai God aku wawaya ibaresi na wawaya kudubisi dobuwai taraboga iveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago. Ma mara sago God ina kayowana meyesi, tuna nakanani ma ti na raborabobosi ma nani maranai na ita yawasame.

¹⁶Mikeda parawa kukapuni ma kunona bedina God kusuwarei na nani parawina kudubina na bade vovokaravina, God rapenai. * Ma mikeda oliv kiina ramramna na God kubiine kuna vonagubai na bade kiina kudubina ere ragharaghana na vovokaravina, God rapenai. ¹⁷Tami kupuna dami na nakanani ma oliv dipa kiina. Ma Israel na nakanani ma oliv vovonina. Ma God, oliv vovonina raghana itamogai ma oliv dipa raghana iviyya da gawarinai ivi kabai da iyanumapotai da tami nani oliv kiina ramramnai kami vavai koviviyya. ¹⁸Tuna kubiine na nani kii ragharaghasi ivi tamogiiyana da ami taraboga iveremi na ke kona kitaoruwesi. Ke kona kayotata, tami na ragha kava. Tami kii ramramna

***11:16** Weni miibiina kamonai parawa bedina na Israel damsai i kaekiki mau, ti na God ina wawaya. Ma mara sago Israel kudubisi God ini tumaghane, ti na nakanani ma nani parawina kudubina. Num 15:17-21

^b11:4 1Kgs 19:18 ^c11:8 Deut 29:4; Isa 29:10 ^d11:10 Psa 69:22-23

vitana ke kota kavakavari, kii ramramna tami vitami ekavakavari.

¹⁹Ma mikedada wawaya sago ina kayotata bo, “Vaghina, ma kegha da raghana sago ivogiitawei na kaku gawara ivoviyaghari.”

²⁰Tuna na vonavaghata. Ma ti na Keriso ke ita vivitumaghane kubiine da ivi vogiiyana, ma tam na am vitumaghana tepanai da nani gawarinai kemakamakai. Tuna kubiine ke kuna kayotata. Kegha, God kuna yabumane. ²¹Jiu damsi na kii ragharaghana vaghata, ma kegha da God ke ita nuwaghanesi. Ma tam na kupuna wawayim, tuna kubiine ke kuna notai da ina nuwaghanem.

²²Kevi nuwanotanota da God na agabiibai wawayina ma bade wawaya bagibagina. Wawaya God ikawakiikiyei na ti damsi kurisi nuwanuwana ipughu. Ma tam mara nonowa ina agabiibai kuni tumaghane na nani agabiibiina kuna kita nonowei. Ma mikedada ina agabiibai kuna barei, tam bade ina kiiyaraghatawem. ²³Ma mikedada Jiu damsi vitumaghana ini karei na God ku kiina raghana ini kaba meyesi, iyamna tuna kovokovoghina da ina tere meyesi kii ku gawara. ²⁴Tam kupuna wawayim na nakanani ma oliv dipa raghana ita kiiyaraghatawei, ma kata notai da ke kovokovoghina da ku oliv vovonina iti kabim ma kegha da God iberai kubiim. Ma Jiu damsi na nakanani ma oliv vovonina ragharaghana, tuna kubiine na itekateka kirakai da God ku kiina ini kaba meyesi.

God kudubita ini kamyuyuweta.

²⁵Varevaresiku, akayokayowei da vonavaghata gavugavuna na ani debei kurimi da ke kona nota meyemi da

tami nakanani ma nuwanuwagiurimi. Vonavaghata na weni, Israel damsi i vitinakurukuru mara sago ina voterei. God iakovi da kupuna damsi ruvana viya ekayokayowei da ina ku vikiivavona ina rui. Ikoyakoyagha da nani ruvana ini tumaghana yavu ma muriyai da Israel ini yawasisi. ²⁶Giruma katamana evonavoneta da Israel kudubina weni nakanani yawasa ina panani.

“Viviyawa wawayina Zayon kamonai ina vomiiiri,

da Jeikap tupureghina ina tinaviresi da bera didibarisi ina voterei.^e

²⁷Aku vivaghina makamakiina ti yavata kana berai

da i berabero kudubina ana pupunatawei.”^f

²⁸Jiu damsi Keriso varana biibiina ibarei, tuna kubiine na God yavata ivi ghavighaviyana da tami kupuna dami ami taraboga iveremi. Ma God namada ivovinesi da ina wawaya ma patana da ekayokayowesi, iyamna i kaekiki mau yavata mara katamaninai vivaghina makamakiina iberai. ²⁹Ina kayowanai wawaya evinevinesi ma ibi-ibiinisi na ke meyani da ina nota ina virai. ³⁰⁻³¹Rorova tami kupuna dami na God kovivi kawakiikiyei. Ma bade ina wawaya vaghata, Jiu damsi ikawakiikiyei, tuna kubiine God ivoteresi da tami ikamyuyuwemi. Bade berana maghimaghinina ina tupuwa. Iki kava God ikamyuyuwemi na bade nakanani Jiu damsi ini kamyuyuwesi. ³²Wawaya kudubina God ikawakiikiyei. Tuna kubiine ivi vaghinei da i berabero ekukutatani. Nakanani eber-berai da karakava ini kamyuyuwesi ma ku biibiina ina teresi.

^e11:26 Isa 59:20 ^f11:27 Jer 31:33-34

God tavokavakavari.

³³ God ina biibiina irakata kirakai. Ina mura ma akova ma nuwagiura ine kirakai da ke kovokovoghina da kata ruvai. Ina nota irakata kirakai da ighekuyoweta. Ma ina bera tanota kavakavai.^g

³⁴ “Ke sago iyai Bada ina nota itakovi. Ke sago iyai ina vomiiri da God ina giuvibeyebeyei.^h

³⁵ Ke aviyavisina God kata vere tovonida tuna ita notai da kana tupi ita kovoghi.”ⁱ

³⁶ Bera kudubina imanai itupuwa ma bera kudubina ima tepanai emakamakai ma bera kudubina rapenai. Tuna kubiine mara nonowa tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Amen.^j

Tavere meyeta God kurina.

12 Tuna kubiine, turaturaku, God ivi kamyuyuweta notanai na aku kayowana ghamana da mara nonowa kona vere meyemi God kurina da tami nakanani ma suwara yawayawana ma vovokaravina da ini nuwabiibiyemi. Nakanani kona berai na tuna na ami vokavakavara vaghata God kurina. ²Ke kona berai da dobu yawasina manamina ina ravimi. Ma ami yawsa kudubina God ku imana koterei da nuwanuwami ma ami nota ina virai ma ini vunimi. Nakanani kona berai na God ina kayowana avai na damina kona viiya, ma konakovi da aviyavisina na biibiina ma kiimatanina da God ini nuwabiibiyei.

³God ina agabiibai ivereku, tuna kubiine na peyarmi avonavonemi da ke kona kayotata da koni gheghena kirakiyemi. Kovi nuwanotanota kiimatana da tami ikikava wawayimi ma tami sago sago duma vitumaghana

God gwabinai koviiya na nani ruvanai komakai. ⁴Wawaya tupuwina na sago kava ma kamonai na biga bogii ma bogiiyai eberaberai. (Tinina ina biga da ini yana, matana ina biga da ina kita, ma kaena ina biga da ina baba.)^k ⁵Maghimaghigina tota iyavo kava Keriso yavata tavi kiikaputa da sago ma ita biga na bogii ma bogiiyai. Tavi kabakabita da nakanani ma tupuwa sago kava. Tami na taku rapekuwai ma taku na tami rapemiyai. ⁶God ina agabiibai irakata da kata puyo bogii ma bogiiyai ivereta na nununai ina biga taberai. Mikeda kata puyo da tota na peroperoveta da sisiya God gwabinai taviiya ma tidebei, na vaghina da ita vitumaghana tepanai taberai.¹ ⁷Mikeda tota vovobigabigata na vaghina da tabiga. Ma mikeda tota na vibeyebeyena wawayita na vaghina da tibeyebeyena. ⁸Ma mikeda kiipepa wawayita na vaghina da wawaya takiipepisi. Ma mikeda tota verevereyanita na vaghina da taverena kiimatana da wawaya tivitesi. Ma mikeda tota vibadana taviiya na vaghina da nuwanuwata kudubinai tibada bubuna. Ma mikeda tota agabiibai wawayita da wawaya tikamyuyuwesi na vaghina da nuwabiibiyai tivitesi.

⁹Wawaya kurisi koinuwaviina na ke nuwatepamiyai kona berai. Berona kobarakamtawai ma biibiina kava kovokikini. ¹⁰Keresiyana turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana. Ma nuwanuwami esabibira da mara nonowa turaturami kona vopepetisi. ¹¹Ke kona kayobara ma kona vovokwayokwayo. Keresiyana yawasina kamonai kovi patutu kirakai ma Bada ina biga koberai. ¹²Nota rewapanai

^g11:33 Isa 55:8 ^h11:34 Isa 40:13 ⁱ11:35 Job 41:11 ^j11:36 1Kor 8:6

^k12:4 1Kor 12:12 ^l12:6 1Kor 12:4-11

kotumatuma na mara nonowa nuwabiibiyai kona makai. Ma ami vokwarakwara kamonai na nuwanuwami nubanai kovi koyakoyagha da ami nuwapoya ina kovi. Ma nipowana kava kovovibagiya. ¹³Keresiyana turaturami aviyavisina gwabisiyai kegha na kovi vitesi. Ma ami matuketa kovotawei wawaya numanumatayisi kurisi.

¹⁴Wawaya ina vivitupaketowanemi na ke konimagisi, God kurina kovi nowi da ini biibiinisi.^m ¹⁵Wawaya ina vivinuwabiibai na kovi nuwabiibiiviiviyesi. Wawaya tutou ina gheyei na kotuviiviyesi. ¹⁶Wawaya kudubina yavata nuwanubiyai komakai bubuna. Ke makiigheghae koni paparanei, kotere-oruwe meyemi da tami vovobigabiga. Ke kona notai da tami ami akova irakata, ke wawaya viya nakanani.ⁿ

¹⁷Wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona verepotei. Aviyavisina wawaya kudubisi enotanotai da biibiina na tuna kava koberai. ¹⁸Tami sago sago duma ami biga da vikawapata kamomiyai kovovinubai, kobera tovonni da wawaya kudubina yavata nuwanubiyai kona makai. ¹⁹Turaturaku, ke meyani da kami biwa kona viiya. Kovoterei da karakava God kovogha ina veresi da bera ina mumui. Giruma katamana kamonai ivona bo, “Taku Bada avonavona da kovogha na taku ana verei, kami biwa na taku ana viiya.”^o ²⁰Ma tami na “kami ghaviya vitonara ina karai na kovi kani, kaiyona ina rugavovori na okowa koverei inuma. Weni berana kona berai na ininimaya kirakai.”^p ²¹Wawaya berona ina berai kurimi na ke koni vaghinei da ina berona ina berimi da tami bade berona kona berai. Ma biibiina kavakava kona beraberi da berona kona ghegavovori.

Ita babada tavotekatekesi.

13 Kudubita ita babada tavotekateka bubunisi, iyamna God ivi vaghinei da wawayisi ivi bada. Iyavo kava karako ivi badamakai na God nani ku gawarina iteresi. ²Tuna kubiine, meni wawayina bada sago ini gheviraivirai na God ina kayowana ikawakiikiyei. Nani wawayina igheviraivira na tuna kovogha ina viiya. ³Ma iyavo kava bera biibiisi eberaberi na i nuwapoya kegha da babada ita yabumanesi. Ma iyavo kava bera beroberosi eberaberi na ti damsi na babada ita yabumanesi. Kokayokayowei da babadisi ke kona yabumanesi na vaghina, bera biibiisi kava koberai da ini gheghenimi. ⁴Babada na God kubiine ebigabiga da tami ami yawasa ini biibiini. Ma bera beroberosi kona beraberi na kota yabumanesi, iyamna i biga iviyya da kovogha ina veremi. Tami iyavo kava berona kona berai na God nuwanuwana ina pughu kurimi. Ma tuna epayanina na nani babadisi kovogha ina veremi. ⁵Tuna kubiine na bera ghamana da babada kovotekatekesi. Ke kovogha yabumanina kava kubiine ma koakovi da votekateka na bera maninina kubiine na kona votekateka.

⁶Weni notasiyai na bade ami teks kovi miyei, iyamna ami babada na God ina bigabiga da mara nonowa vibadana bigana eberaberi kubiimi.^q ⁷Tuna kubiine ami biga da ami teks ruvana etereterei na koni miyei. Ma bade ami biga da kona vokuwayisi ma kona vopepetisi.

^m12:14 Mat 5:44; Luk 6:28 ⁿ12:16 Prov 3:7 ^o12:19 Deut 32:35

^p12:20 Prov 25:21-22 ^q13:6 Mat 22:21; Mak 12:17; Luk 20:25

Ita biga da tinuwaviina.

⁸Koberai da ke sago iyai gwabinai kami tupi ina makai. Ma kami tupi sago kava na weni, kwinam yavata mara nonowa koni nuwaviina. Nani tupina na ami biga da kona beraberai da ami ku damona. Meni wawayina kwinana kurina ini nuwaviina na tuna wawayina na Moses ina vonaviyoyovana kudubina enununura bubuni. ⁹Ina vonaviyoyovana evonavona bo, “Vipekana wapawapa kegha, kiivunuwa kegha, yapi kegha, kitakiroro kegha.” Nani vonaviyoyovanina kamonai sisiya bagibagisi ipeyari kirakai ma kegha da sisiya bagibagina sago kava na iyamsi kudubina ikiikokoni. Sisiyina na weni. “Ikikava kinuwaviina meyem na bade nakanani kwinam nuwanuwana keviya.”^r ¹⁰Wawaya nuwanuwana kona viiya na ke kovokovoghina da kona kiiviberoi. Tuna kubiine wawaya nuwanuwana kona viiya na Moses ina vonaviyoyovana kudubina kona nunura bubuni.

¹¹Kovi nuwaviina, iyamna namada koakovi da mara itupo. Marana inekiibau da kena kovoterei ma kovomiiri, iyamna mara namada iututanita da Keriso ina vovira ku dobu ma ini yawasita. ¹²Didibara namada erurutereterei, gisina kava da mara ini kwata na Keriso ina nekiibau. Tuna kubiine tavovunagha meyeta da didibara berasi wekarakava tavoterei ma yasegana berasi kava taberai. ¹³Yawasa kiimatana tavotani, iyamna tota yasegana wawayita. Tuna kubiine uma neghanegha, vipekana wapawapa, nuwakapi ma vikawapata tavoterei. ¹⁴Tupuwimi ina kayowana beroberosi na komiirikuputei. Ma kovovunagha meyemi da ami yawasa na Bada

Yesu Keriso maghimaghighina. Tuna nakanani ma gara berona kota votawei ma gara vuna ma biibiina kota kotei.

Keresiyana turaturami ke koni tupaviresi.

14 Namanaki kwinami ina vitu-maghana imitamita, kotinariyai ma kovi kiikiiwei. Ma Keresiyana yawasina kamonai bera gisigisi kubiine na ke kona tupavimaninaniya.^s ²Wawaya sago ina vitumaghanai na ekamkam wapawapa, ma wawaya sago na ina vitumaghana igisi na vavai kavakava ekamkam. ³Wawaya kam wapawapana ke kwinana vavi kava ekamkam na ina kitavigiugiuwei. Ma tam vavi kava kekamkam na kwinam kam wapawapana ke kuna vonei da tuna berabero eberaberi, iyamna namada God itinariyai kurina da ina wawaya. ⁴Tam avi kuyoyoi da God ina vovobigabiga sago kuti tupavirei? Tuna mani ina Bada ina vonei da ibera bubuni bo ibera beroi. Ma bade ina Bada ini vitei da ina miirikikina.

⁵Wawaya sago tuna enotanotai da mara peyarina kamonai na mara sago kava na vovokaravina, ke mara viya nakanani. Ma wawaya sago enotanotai da mara peyarina na vovokaravisi. Wawaya sago sago duma kata notai da avi notana God everevereta na tuna kava kata kivini. Wawaya sago tuna enotanotai da mara viya na vovokaravisi God ku matana, ma mara viya na kegha. Ma wawaya sago ke nakanani ita notanotai, tuna kurina mara peyarina na sago. Wawaya sago sago duma kata notai da avi notana God everevereta na tuna kava kata kivini. ⁶Iyi ina nota da mara sago na tuna mara vovokaravina na vaghina, iyamna nani maranai na Bada kurina evovokavakavara. Ma

^r13:9 Exod 20:13-15, 17; Deut 5:17-19, 21; Lev 19:18 ^s14:1 Kol 2:16

iyi God ini kiikiiwei ma ina kam wapawapa na Bada ivaghinei da ekamkam. Ma iyi isiya na bade vaghina, iyamna Bada God kubiine eberaberi na nani kamoni God ikiikiiwei. ⁷Ita yawasa dobuwai na ke tota mani ita kayowana kubiine kata makamakai. Ma ita rabobo na ke tota mani ita kayowana kubiine tarabobo. ⁸⁻⁹Tamakamakai na Bada kubiine tamakamakai. Ma tarabobo na bade Bada kubiine tarabobo, iyamna Keriso irabobo ma bade ivomiiri da tuna wawaya raborabobosi ma yawayawasisi i Bada. Yawayawata bo raborabobota ma tota na Bada rapenai. ¹⁰Tuna kubiine turaturami ke koni tupaviresi ma ke kona kitavigiugiuwesi. Kudubita na God maghinonai tamiiri da tuna ini tupavireta. ¹¹Peroveta Aisaya igiruma da, Bada ivona bo, “Taku God yawayawaku ma makamakii nonowiku, na wawaya kudubisi maghinokuwai ini tuwaporeruruwana ma kudubisi debiiyai ini mamatara da taku God.”^u

¹²Nani maranai tota sago sago duma kudubita aviyavisina peyarina taberai ma avi kubiine taberai na God kurina timamatarei.

Varesim ke kuna terekirai.

¹³Tuna kubiine na viwavuvivirana tavoterei. Ma notarewapanina taviiya da ke sago avi berana taberai da turaturata taterekirisi da ku berabero ina kayopeku. ¹⁴Taku na Yesu Keriso rapenai, tuna kubiine na ina rewapanai vonavaghata akovi da ke sago avi vavina bo siyana na berona God ku matana. Ma wawaya sago itumaghana da vavai bo siya sago na God ke iti vaghinei na vaghina, tuna kurina nani siyana bo nani vavina na berona na ke ina kani. ¹⁵Ma siyana sago tam kuna kani ma kwinam

ina kitim ma ina notai da nani siyana kanina na berabero God ku matana, na tam kubera beroi da kwinam nuwapoya kuverei. Tuna ke nuwaviina ketana kuta kivikivini. Keriso irabobo kwinam kubiine. Ma ke kuna kam wapawapa da ina yawasa kuni beroi. ¹⁶Aviyavisina kenotanotai da bera biibiina ma kwinam enotanotai da bera berona na kevoterei da wawaya ke ini wavum da bera berona keberaberi. ¹⁷God ina vikiivavona kamoni na kam ma uma na ke bera ghamaghamasi. Bera ghamaghamasi ina vikiivavona kamoni na yawasa maninina ma nuwanuba ma nuwabiibai. Ma weni berasi na Kanuma Vovokaravina everevereta. ¹⁸Tuna kubiine iyavo kava Keriso kovovotekatekei da weni berasi ami yawasa kamoni emakamakai na God ini nuwabiibiyemi. Ma wawaya bade ina kitimi ma ini gheghenimi.

¹⁹Tuna kubiine, iyavo kava titumaghana na ita nota tatere bubuni da tinuwasago ma nuwanubiiyai tamakai. Ma tivowaguvivirana da ita vitumaghana ini rewapana. ²⁰Ke kuna berai da am kam wapawapa kubiine na aviyavisina God eberaberi kwinam ina yawasa kamoni na kuni beroi. Vavai ma siya kudubina na biibiina God ku matana. Ma mikedda vavai ma siya kuta kani ma kwinam ita kitim ma ita notai da berabero keberaberi ma iti bonebonem da tuna bade ita kani na tam, kubera beroi da kwinam kuvi gampiiri da ipeku. ²¹Ibiibai da kwinam matanai siya ke kuna kani bo okowa bagibagina ke kunumai. Ma bade aviyavisina kava kuta berai da kwinam berabero ita berai na peyarina kevoterei da ina vitumaghana ke kuni beroi da ina peku. ²²Weni berasi kamoni aviyavisina kitumaghanei na keberai da God kava

^t14:10 2Kor 5:10 ^u14:11 Isa 45:23

inakovi. Meni wawayina inakovi da bera sago na bera maninina God ku matana ma maranai ina berai da ke sago notaragharagha gwabinai, tuna wawayina na God ini biibiini. ²³Meni wawayina inotaruwa da vavai bo siya sago na ita kani bo kegha ma ikani na ina notaragharagha kubiine God ku matana berabero iberai, iyamna ina bera na ke vitumaghana tepanai. Ma vaghina, aviyavisina kudubina taberabera ma ke ita vitumaghana tepanai kata berabera, tuna na berabero.

**Am kayowana kevotei da
kwinam mitamitana kuni vitei.**

15 Tota iyavo kava ita vitumaghana irakata na turaturata mitamitasi kii neyai tanae. Ke tabera da tota mani ita nuwabiibii kava tekwai. ²Vitumaghana wawayita tota sago sago duma turaturata takiipepisi da i vitumaghana ina rakata. ³Keriso dobuwai imakai na ke tuna mani ina nuwabiibii kubiine ita makai. Ma giruma katamana kamonai ivona bo, “Wawayi iavaberowem na taku bade iavaberoweku.”^v ⁴Giruma katamaninai aviyavisina kudubina igirugirumi na vibeyebeyeta kubiine. Igiruma da ina kiipepita ma ini viteta da tamiirikikina, nota rewapanai tatumatuma da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na ina berai kubiita. ⁵God eki-kiipepita ma iviteta da tamiimiirikikina. Ma kurina ainowi da ina berimi da koni nuwasago ma kona makii bubuna, da Yesu Keriso ina yawasa kona kivini. ⁶Koni nuwasago na kovokovoghina da peyarimi koni sagomi ma kawamatarai God kona vokavari da sago, iyamna tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai.

**God varana biibiina
kupuna damsi kubiisi.**

⁷Ikikava Keriso ekayokayoweta, nakanani Keresiyana turaturami kona kayowesi da vokavara God kurina ina rakata. ⁸Avonavonavinotimi da Keriso ipisi na itereoruwe meyei da Jiu damsi kubiisi ita biga. Ivi debei da God na wawayi maninina, iyamna ikikava i kaekiki mau kurisi vonakiiyapa bagibagina iterei na iberai. ⁹Ma bade ivi debei kupuna damsi kurisi da God kana kadara ita vokavakavari ina vikamyuyuwa kubiine. Giruma katamana evonavona bo,

“Kupuna damsi kamosiyai ani gheghenim, ma ana tavora da kam vava ana vokavakavari.”^w

¹⁰Ma bade evonavona bo, “Kupuna dami na God ina wawayi yavata kovi nuwabiibai.”^x

¹¹Ma bade ivoname, “Kupuna dami kudubimi Bada kovokavakavari, dam kudubimi dobuwai kovi ghegheni.”^y

¹²Ma bade Aisaya igiruma bo, “Wawayi sago Jesi tupureregghina kamosiyai ina vokiibuwei, ina vomiri da dam kudubina ini badesi. Ma kupuna damsi wawayina ini tumaghanei.”^z

¹³God gwabinai vitumaghana taviiviya. Ma tuna kurina ainowi da ami vitumaghana kubiine na ina berimi da nuwabiibai nuwanuwami ini tupoi ma nuwanubiiyai kona makai. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ami vitumaghana ina rakata kirakai.

^v15:3 Psa 69:9 ^w15:9 2Sam 22:50; Psa 18:49 ^x15:10 Deut 32:43

^y15:11 Psa 117:1 ^z15:12 Isa 11:10

**Avi kubiine Pol sisiya
rewapanina igirumi.**

¹⁴Turaturaku, akovi da tami wawaya biibiimi ma akakovimi ma kovokovoghimi da tami mani koni beyebeyenavivirana. ¹⁵Sisiya rewapanisi namada avonemi na bade weni girumina kamoni aiakova meyemi da sisiyisi ke nuwanuwami ina wapa. Ke ata vivinimaya da weni nakanani agirugiruma. Weni bigana na God ivereku ma tuna ina agabiibai kuriku irakata kirakai. ¹⁶Tuna kubiine ivineku da taku Yesu Keriso ina vovobigabiga da kupuna damsi kubiisi ata biga. Ikikava taparoro babadisi esuwawara God kurina na taku bade aku biga na nakanani. God varana biibiina adimadimeji da kupuna damsi ina vere meyesi da ti na nakanani ma suwara God kurina. Ma Kanuma Vovokaravina ina vovivirisi da ti na God ina wawaya vovokaravisi. ¹⁷Tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da Yesu Keriso tepanai na God kubiine abigabiga. ¹⁸Bera sago kava ani sisiyei, tuna ikikava Keriso ina rewapanai sisiya avi sisiyei ma bera aberai da kupuna damsi nuwanuwasi atinavirei God kurina da ivotekatekei. ¹⁹Kanuma Vovokaravina ina rewapanai na matakira ma bera ghamaghamasi aberai. Jerusalem akiibutawei na kwanatu kudubisi ane yavui da ku Iririkam dobuna. Ma aku baba kamoni na Keriso varana biibiina avi sisiya yavui. ²⁰Aku kayowana ghamana da wawaya ke meyani da Keriso varana biibiina iti yanei na ti damsi kamosiyai ata dima, iyamna ke aku kayowana da wawaya sago namada kowora irutonai ma tepanai ata vowa. ²¹Giruma katamana evonavona bo,

“Iyavo kava ke meyani da varana ita karaveresi na ti damsi na vonavaghata ina kitai, ma iyavo kava sisiyina ke ita viviyanei na inakovi.”^a

Pol ita numataya ku Rome.

²²Weni bigasi ivivi tinaviravireku na mara ipeyari kitami avonei ma ke ata pisi kurimi.^b ²³Ma wekarakava na weni dobusiyai na aku biga avi koviya. Ma madegha nununai akayokayowei da ata numataya kurimi da ata kitimi ma aberabera kavai, ²⁴ma karako na antanotai da vaghina. Aku kayowana da ana nena ku Spain dobuna na ana rui da ana kitimi. Ma nawaravi ruwa nakanani tamakai da tinuwabiibai ma nani murinai koni tamiineku da nake ana nae. ²⁵Ma ke wekarakava. Kunona ana ghae ku Jerusalem da vitumaghana damsi ana rugenarisi.^c ²⁶God ina wawaya Masedoniya da Akeya kamoni nuwanuwasi kudubina iverena da vitumaghana damsi moyamoyakisi Jerusalem kamoni kubiisi. ²⁷Ti mani i kayowanai na ere nuwabiibiisi iverena. Ma kii tupi da vitumaghana damsi Jerusalem kamoni ini vitesi, iyamna kanuma ina ku nevaneva na Jiu damsi tepasiyai na God ivi biibinisi. Ma kovoghina na bade tupuwa ina ku nevaneva i verena ina vonatawei Jiu damsi kurisi da ini vitesi.^d ²⁸Weni verenina ku imaku iterei na kudubina ani damani Jerusalem damsi kurisi na aku biga turina. Nani murinai na ana vomii ku Spain na aku baba kamoni na ana rui kurimi da ana kitimi. ²⁹Maranai ana pisi kurimi na akovi da Keriso ina vibiibiina ghamana damina taviya.

³⁰Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina nuwaviinai ma bade ita Bada

^a15:21 Isa 52:15

^b15:22 Rom 1:13

^c15:25 1Kor 16:1-4

^d15:27 1Kor 9:11

Yesu Keriso avanai avonavonemi da aku kayowana ghamana da nuwanuwami kudubinaɪ kona nipowanaviiviyeku da God ini viteku. ³¹Konipowana kirakai da God ini tarapaparaneku da wawaya ke vitumaghanisi Judiya dobuna kamonaɪ ke ina kiiviberoku. Ma konipowana da vitumaghana damsi Jerusalem kamonaɪ na aviyavisina ana kavaraneyei kurisi na ini nuwabiibiyei. ³²Konipowana da weni berasi ina verau bubuna ma God ina kayowei na nuwabiibiyyai ana pisi kurimi. Ma tamakiipatapata da nuwanuba ana viiya ma ani yakam bubuna. ³³God nuwanuba everevereta ma ainowi kurina da peyarimi gwabimiyai ina makai. Amen.

Pol vikiikiwa ivonatawei.

16 Aku kayowana da ani akovimi da novuta Pibi na wavine biibiina. Tuna na vitumaghana damsi Senkiriya kwanatunai kubiisi ebigabiga bubuna. ²Vitumaghana damta na tikita-vivirana, tuna kubiine ainowi kurimi da novuta Bada avanai kovi kiikiwei ma korutini ami ku numa. Ma aviyavisina ina kayokayowei na kovi vitei, iyamna ita wawaya ipeyari ikoyagha bubunisi ma taku yavata nakanani ikoyaghiku.

³Pirisera da Akwila aikiikiwesi. Ivi ruwa na Yesu Keriso kubiine kabiga patapata, ^{e4}ma ti damsi ivere meyesi da berona imiiripotei kubiiku ma ivi yawasiku da taku karako weni nakanani. Ke taku kava ata vivinuwabiibai da ivi yawasiku ma bade vitumaghana wawayisi kupuna damsi kamosiyai yavata inuwabiibiyesi. ⁵Vitumaghana damsi mara nonowa Pirisera da Akwila i ku numa ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiwesi.

Ma Eisiya dobuna ina parata kamonaɪ Epenetas ivi nao Keriso ivi tumaghaneɪ ma tuna yavata aikiikiwei, tuna na aku tomo biibiina. ⁶Ma Meri yavata aikiikiwei, tuna kubiimi ibiga kirakai. ⁷Dam turaturaku Andronikas da Jiu-niyas yavata aikiikiwesi. Ti yavata ku gabura iterekai da kamakii patapata. Ma aposol ti damsi na iakova bubunisi, ti na ivi Keresiyana yaghina ma taku murisiyai.

⁸Aku tomo Ampiriyatas yavata aikiikiwei, Bada avanai kavi nuwaviinana. ⁹Kwinaku biibiina Sitakis ma aku tomo Ubanus tuna Keriso kubiine kabiga patapata na ivi ruwa yavata aikiikiwesi. ¹⁰Apeles yavata aikiikiwei, tuna nuwapoya kamonaɪ ma patana da Keriso ivivi tumaghaneɪ da imiirikikina. Ma Aristobulas ina rakaraka yavata kudu-bisi aikiikiwesi. ¹¹Ma Herodiyon yavata aikiikiwei, tuna ma taku na kakii dam sago. Ma Keresiyana damsi Nasisas gwabinai na bade aikiikiwesi.

¹²Tripena ma Triposa ti ivi ruwa Bada kubiine ebigabiga bubuna na aikiikiwesi. Ma bade aku wavine biibiina Pesis, tuna biga ghamana Bada kubiine eberaberi na tuna yavata aikiikiwei. ¹³Ma Rupas yavata aikiikiwei, tuna Bada ivinei da ina bigabiga. Ma bade ina maduwa aikiikiwei, tuna nakanani ma aku maduwa vaghata. ^f¹⁴Turaturata Asinkritas, Pelegon, Hemes, Patrobasi, Hemas ma Keresiyana varevaresita yavata emakamakai na kudubisi aikiikiwesi. ¹⁵Ma Pilologas da Jiuriya ma bade Neriya novuna yavata ma Orimpas, ma vitumaghana damsi gwabisiyai na kudubisi aikiikiwesi.

¹⁶Kamomiyai kovi kiikiwavivirana. Weni dobunai vitumaghana damsi i kwanatu ma i ekalesiya bogii ma bogi-

iyai na peyarisi i vikiikiwa evon-avonatawei kurimi.

Sisiya turina.

¹⁷ Turaturaku, aku sisiya bagibagina atereterei kurimi na weni. Kokitaruvimi, iyamna vibeyebeyena vaghata koviiya ma kamomiyai wawaya viya vibeyebeyena vibero eberabera da koitaghegheyana. Ti na iketagudugudu da kamomiyai wawaya viya i vitumaghana ina voterei. Koveruvuresi. ¹⁸ Iyavo kava nani berasi eberabera na ke ita Bada Keriso ita bigebigei, ti mani i kayowanai eberabera. Sisiya kiikiimatanisi eberabera, ikaetina da wawaya ke notamagura gwabisiyai na i nota evowavowai. ¹⁹ Kerisiyana peyarisi iakovi da Yesu varana biibiina kovovokikini, tuna kubiine ainuwabiibii kirakiiyemi. Aku kayowana da kona nuwagiura kiimatana da biibiina kavakava kona berai, ma nuwanuwami yagharina kavakava da ke sago berabero notasi gwabimiyai. ²⁰ God nuwanuba everevereta na ke mara gurina ma ina rewapanai Seitan ina ghegavovori ma ku kae gaburimi ina terei.

Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabi-ibai gwabimiyai ina makai.

²¹ Ita tomo Timoti weni dobunai yavata kabigabiga na tuna ikiikiwemi. Ma

Lusiyas, Jeison, da Sosipata bade ikiikiwemi. Ti ma taku kakii dam na sago.^g

²² Ma taku Tetiyas, aviyavisina Pol isisiyei na agirugirumi, taku bade kudu-bimi aikiikiwemi.

²³ Ma bade Gayas ikiikiwemi ma taku Pol na gwabinai amakamakai. Ma Keresiyana peyarisi mara nonowa ikiidaburana ina ku numa. Weni kwanatuna badana ghamana Erastas tuna kwanatu kana mani kana koyakoyagha, ma bade kwinata Kwatas na ivi ruwa ikiikiwemi.^h ²⁴ (-)†

Pol nipowanai ma vokavarai igudui.

²⁵ Kudubita God tavokavakavari! Yesu Keriso varana biibiina adimadime na tuna sisiyina kubiine God ina berimi da kona miirikikina. Weni varana na von-avaghata ma namadani kava gavugavunai imakamakai. ²⁶ Ma karako ikikava peroperoveta ivi sisiyei i giruma kamoni na God ku debadebana itereki-ibuwei. Ma dam ma dam nuwanuwasi itinavirei da nani sisiyina gavugavuna itakovi, iyamna God makamakii nonowina sisiya bagibagina iterei da nakanani ita tupuwa da kupuna damsi kudubisi iti tumaghanei ma ita votekatekei.

²⁷ God na sago kava ma nuwagiura na tuna kava rapenai. Ma Yesu Keriso avanai tavokavakavara nonowei da kana kadara ina rakata! Amen.

†16:24 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 24 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Ita Bada Yesu Keriso ina agabiibai gwabimiyai ina makii nonowa. Amen.'

^g16:21 Apos 16:1 ^h16:23 Apos 19:29; 1Kor 1:14; 2Tim 4:20

Pol Ina Giruma Karena

Korint

Damsi Kurisi

(1 Corinthians)

Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igrumi vitumaghana damsi Korint kwanatuna kamona kurisi. Kunona Pol inae ku Korint ma idima kurisi da ekalesiya nani dobnai ivi karei. Ikuyowesi murinai na Korint damsi Keresiyana yawasina ma vitumaghana kamona nuwapoya viya ipanani na Pol igruma kurisi da ita terevimaninisi. Nani maranai Korint na kwanatu ghamanakina ma tuna na Grik damsi i dobwai, dobnai kana vava Akeya. Ma Rome damsi na Korint kamona imakamakai da Akeya kudubina ivivi badei. Ma Korint kana vava irakata da kamona na wawaya ivivi gimagimara ma waka ipeyari kirakai da tuna na mura dobnai. Ma bade i kiki yawasina ikayokayotatei, vipekana wapawapa kamosiyai irakata, ma ku tepana i vitumaghana bogii ma bogiyyai da sawara yamoyamonisi irurunomesi.

Pol ina kayowana ghamana da nuwapoya viya iti sisiyei kurisi. Nuwapoyisi na weni, Keresiyana vibogebogena, vipekana wapawapa vitumaghana damsi kamosiyai, tavine, ikikava Keresiyana inakovi da mena berona ma mena biibiina, vokavara maninina ketana, Kanuma Vovokaravina ina puyo, ma ikikava wawaya rabowai ina vomii.

Nuwagiura ghamana ivi debei da Keriso Varana Biibiina na weni notasi iteremaninini.

Sapta 13 na wawaya peyarisi iakova bubuni ma mara nonowa iyavi, kamona na nuwaviina isisiyei ma ivona da God ina puyo kiimatanina na nuwaviina.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-9 Giruma ivotawei.

Sapta 1:10 da ku 4:21 Vibogebogena Keresiyana kamosiyai.

Sapta 5:1 da ku 7:40 Vipekana wapawapa ma tavine.

Sapta 8:1 da ku 11:1 Keresiyana ma iyavo kava ke iti tumaghana.

Sapta 11:2 da ku 14:40 Keresiyana i vokavakavara ketana maninina.

Sapta 15:1-58 Keriso rabowai ivomiiri ma vitumaghana damsi bade rabowai ina vomii.

Sapta 16:1-4 Verena Keresiyana vivikamyuwisi Judiya kamona kubiisi.

Sapta 16:5-24 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 God ina kayowanai na taku, Pol ikwatuku da ati aposol Yesu Keriso[‡] kubiine, ma varesita Sostenis yavata akii viruwa kagirugiruma.

²Tami vitumaghana wawayimi kurimi Korint kwanatuna kamona. God ivovinemi da tami ina wawaya vovokaravimi na Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. Ma wawaya dobnai Yesu Keriso evovokavakavari na ti yavata kurisi kagirugiruma. Keriso na kudubita ita Bada.¹

³Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

[‡]**1:1 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

¹**1:2** Apos 18:1

Keriso ina vibiibiina.

⁴Mara nonowa tami kubiimi aku God aikiikiwei, iyamna ina agabiibai kurimi irakata kirakai Yesu Keriso notanai. ⁵Keriso tepanai na tami ami bera kudubina God ivi biibiini, ami sisiya ma akova yavata. ⁶Keriso varana adimei tami kurimi na kamomiyai ivi rewapana kirakai, ⁷da God ina puyo kudubina kurimi irereghi ikovi. Ma nimonimoriyai koikoyakoyagha da avi maranai ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau. ⁸Nota rewapana ina veremi ma kona miirikikina da ku damona, nani maranai Yesu Keriso ina nekiibau na ke sago iyai ini wavumi. ⁹God kovi tumaghanehi da ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita berai kubiimi na ina berai. Ikwatumi da Natuna, tuna ita Bada Yesu Keriso yavata koni nuwasago.

Keresiyana vibogebogena.

¹⁰Ita Bada Yesu Keriso rewapana ivereku da sisiya bagibagina turaturaku kurimi ana terei. Kamomiyai ke koni kawapata bo koni bogebogemi. Ami nota kovi sagoi ma komakii bubuna. ¹¹Varevaresiku, wawaya viya Klowe ina rakaraka kamonai ivoneku da tami kavakava koikawapata. ¹²Aviyavisina aisisiyei na weni, kamomiyai na sisiya bogii ma bogiiyai ekiikiibau. Tami viya kovonavona da taku Pol kokivikivini, ma viya kovonavona da Apolos kokivikivini, ma viya kovonavona da Pita kokivikivini, ma bade viya kovonavona da Keriso kokivikivini.^j ¹³Keriso na ke rerereghina. Taku Pol kubiimi korosiyai arabobo bo? Kaku vaviyai kobabataito bo? Kegha!

¹⁴God aikiikiwei da taku ke sago iyai kamomiyai ata babataitai, da Krispas

ma Gayas ivi ruwa kava ababataitosi.^k ¹⁵Tuna kubiine wawaya ke ina vona da taku Pol, kaku vaviyai ibabataito na kaku kivikivina. ¹⁶(O, wekarakava anotai, Sitepanas ina rakaraka yavata ababataitosi ma ke ata notanotai da imapatana wawaya sago ata babataito.)^l ¹⁷Keriso ivonataweku da God varana biibiina ata dimei ma ke babataito kubiine. Ke ata kayokayowei da Yesu Keriso ina vikamaghi ma ina rabobo korosiyai ina rewapana ana kiigavugavui, tuna kubiine ke wawayota i nuwagiurai ata dimadima vigayagaya.

Keriso na God ina nuwagiura ma ina rewapana.

¹⁸Iyavo kava God ibarei na ina kiipupunatawesi. Ma ti kurisi na Keriso kana korosi iyamna kegha. Ma tota iyavo kava ivivi yawasita na takovi da tuna na God ina rewapana. ¹⁹Aisaya igiruma da God ivona bo, "Wawaya nuwanuwagiurisi i nuwagiura ana resotawei.

Wawaya akakovisi i akova ana vitawei."^m

²⁰Ma bade nuwagiura wawayisi, giruma kirakiisi ma iyavo kava akova ita ghegheyanehi, ti na ikikava? God ivi beyeta da weni dobuna nuwagiurisi na iyamsi kegha.

²¹God ina nuwagiura na irakata kirakai. Ma iberai da wawayota i nuwagiurai ke kovokovoghina da God itakovi, iyamna, aviyavisina kadimadimehi na wawaya viya evonavona da tuna na neghanegha sisiyisi. Ma God inuwabiibai da iyavo kava sisiyina ini tumaghanehi na ini yawasisi. ²²Jiu damsi i kayowana da matakira ghamaghamasi ita kitai na iti tumaghana ma Grik damsi ti na nuwagiura iekwekwai. ²³Ma

^j1:12 Apos 18:24 ^k1:14 Apos 18:8, 19:29; Rom 16:23 ^l1:16 1Kor 16:15

^m1:19 Isa 29:14

Keriso korosiyai irabobo varana kadime i na Jiu damsi ke iti vaghinei, ibarei. Ma kupuna damsi ivona da peyarina iyamna kegha. ²⁴Ma iyavo kava God ikwatusi, Jiu damsi ma kupuna wawayisi, ti damsi kurisi na Keriso varana kadimadime i. Tuna na God ina rewapana ma ina nuwagiura. ²⁵Ma iyavo kava varana ibarei ma ivonavona da iyamna kegha na God ina nuwagiura damina eviivini ma enotanotai da neghanegha berasi. Ma kegha da tuna ina nuwagiura na irakata kirakai ke wawayota i nuwagiura nakanani. Ma bade God ina rewapana wawayi damina eviiviini ma enotanotai da mitamitana. Ma kegha da tuna ina rewapana na wawayota i rewapana ighekuyowei.

²⁶Varevaresiku, konota meyemi da tami ikikava maranai God ikwatumi. Wawayi kamosiyai tami ami nuwagiura igisi, ami rewapana igisi, ma kami vava ke ita rakata. ²⁷Ma kegha da God wawayi neghaneghasi ivinesi da wawayi nuwanuwagiurisi itinimayamayi ma wawayi makiiwapasi ivinesi da wawayi ghamaghamasi ma rewapanisi itinimayamayi. ²⁸Ma iyavo kava dobuwai wawayi ikitakitaoruwesi ma ke ita kayokayowesi na ti damsi God ivinesi. Weni nakanani iberei da aviyavisina dobuwai wawayi inotanotai da ghamana na ina resotawei, ²⁹tuna kubiine God kurina ke sago wawayi tuna mani ina terepa meyei. ³⁰Ma God iberei da tami ma Yesu Keriso kovi nuwasago. Ma bade iberei da Keriso tepanai ita nuwagiura taviya. Itere bubunita da God kurina tota ina wawayi maninita ma ivovineti da tota vovokaravita, iyamna Keriso ivi yawasita. ³¹Tuna kubiine giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokayowei da

vigheghena ina berai na aviyavisina Bada iberei, tuna kava ini ghegheni.”ⁿ

Keriso korosiyai sisiyina.

2 Varevaresiku, maranai apisi kurimi da God ina vonavaghata makii gavugavuna ati debei kurimi, ke sisiya ghamaghamasiyi bo nuwagiura piropirosiyai ati sisiyei, ²iyamna maranai taku, tami yavata tamakamakai na aku nota areghegi da nota kudubina avoterei ma Yesu Keriso ma ina rabobo korosiyai kava anotanotai. ³Ma apisi kurimi na taku ininiku imitamita ma yabumana iberiku da ininiku ivivi kirokirorowana. ⁴Aku dima ma aku vibeyebeyena kamonai na ke nuwagiura bo sisiya vigayagaya ati sisiyei, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapana avi debei kurimi da aku sisiya na vonavaghata. ⁵Tuna kubiine ami vitumaghana na ke wawayi i nuwagiura tepanai, kegha da God ina rewapanai.

God ina nuwagiura.

⁶Ma kegha da iyavo kava Keresiyana yawasina kamonai emakamakai ma namada nuwamagurisi iterei na ti kurisi nuwagiura ghamaghamasi kaisisiyei. Wawayi i nuwagiura bogii ma bogiiyi dobuwai emakamakai na ke nani nuwagiurisi kata vivisisiyei. Ma bade iyavo kava weni dobonai ibadabada na i akova ke kata vivisisiyei. Ti damsi i rewapana na ina kovi. ⁷Nuwagiura adimadime i na God ina nuwagiura gavugavuna, tuna nuwagiurina na namadani kava iteregavui. Muriyai da dobu ita yamoni na God namada nani nuwagiurina iviia da mara sago kata rui kana ku kadara. ⁸Weni dobona kana kiikiivavo ke sago weni nuwagiurina itakovi. Mikeda itakovi na

ⁿ1:31 Jer 9:24

Kadara Badana ke ita tuparatui. ⁹Ma giruma katamana evonavona da,
 “Aviyavisina ibiibii kirakai, wawaya ke meyani ita kitai bo iti yanei,
 ma bade wawaya ke ita notanotai da ita tupuwa,
 nani berasi kudubina God ivovunaghi da iyavo kava God ekayokayowei na ti kubiisi.”^o

¹⁰Ma karako weni berana takovi, iyamna God Kanumina ivi debei kurita. Nani Kanumina God ina nota gavugavuna kudubina iakovi.

¹¹Wawaya ina vinuwanotanota ke sago iyi itakovi da tuna mani kanumina kava. Ma bade maghimaghighina God Kanumina kava iakovi da God ina vinuwanotanota avai, ke sago iyai.

¹²Tota ke weni dobuna kanumina kata viiya. Ma God tuna mani Kanumina ivonatawei kurita da aviyavisina peyarina everevereta na damina taviiya ma takova bubuni.

¹³Tuna kubiine ke wawayota i nuwagiura kata vivisisiyei ma vibeyebeyena God Kanumina gwabinai kaviiviiya na tuna kaisisiyei, da iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na ti kurisi vonavaghata kani damani da kanuma ina ku nevaneva inakova bubuni. ¹⁴Iyavo kava God Kanumina ke gwabisiyai na aviyavisina Kanumina everevereta na ke ina viiya. Ti damsi nani berasi ke itakova bubuni, inotai da bera neghaneghasi, iyamsi kegha. Ma iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na iakovi da aviyavisina everevereta na biibiina. ¹⁵Ma tota iyavo kava God Kanumina gwabitiyai na bera kudubina taruvaruvai da takovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. Ma bade ke sago wawayota ini tupavireta da tota wawaya biibiita bo beroberota. ¹⁶Giruma katamana evonavona bo,

“Ke sago iyai Bada ina nota itakovi da ina tupavimanimanini.”^p

Ma kegha da tota na Keriso ina nota gwabitiyai.

Tota God ina bigabiga.

3 Varevaresiku, ikikava wawaya God Kanumina gwabisiyai kurisi avi sisiya na ke kovokovoghina da nakanani kurimi ati sisiya. Aviyavisina avi sisiyei kurimi na nakanani ma tami weni dobuna wawayimi, tami nakanani ma ededa yoghoyogho. Keresiyana ina ku keta nuwamagurimi ke ita terei. ²Ma tami ke kovokovoghimi da vavai bagibagina kota kani, tuna kubiine na vavai gwadagwadana averemi. Ma patana da tami ke kovokovoghimi, ³iyamna dobu yawasinai komakamakai, koinuwakapikapiyana ma koiruwa na ivi matakira da weni dobuna ina yawasa patana da kokivikivini. ⁴Ma kamomiyai wawaya sago ina vona bo, “Taku Pol kana kivikivina.” Ma sago ina vona bo, “Taku Apolos kana kivikivina.” Keresiyana kana bera na ke nakanani, tuna na dobu yawasina.

⁵Apolos iyai ma Pol na iyai da kubiisi koti ruwa? Tokai na bigabiga kava, tokai tepakiiyai God iberai da kovi tumaghana. Tokai, akii viruwa Bada biga iverekai na kaberaberai. ⁶Taku aku biga da pei avoni, ma Apolos ivi novuri ma God iberai da igogo. ⁷Vovao ma novura wawayisi na ke bera ghamaghamasi. God tuna mani eberaberai da egogogo. ⁸Vovao ma novura wawayisi i biga kamonai na i nota sago kava. Ma ti mani sago sago duma i biga ruvanai God ini miiyesi. ⁹Tokai na God kubiine kabigabiga patapata ma tami na God ina vao, bo tami nakanani ma God ina numa.

¹⁰God ina agabiibiiyai vonura akovina ivereku da ina numa koworina

avi miirini, ma wawaya numana evowavowai. Ma ti mani sago sago duma ina kitaruvai da ikikava ina vowa,¹¹ iyamna God namada Yesu Keriso iterei da tuna na kowora ma ke sago kowora sago imapatana ita makamakai da wawaya ini miirini.¹² Wawaya viya gold, silva bo wakima vovokeyakeyusiyai ina vonura ma bade wawaya viya na kiyyai, riyyai bo wabuniyai ina vonura.¹³ Ma Keriso ina vitupavira maranai wawaya sago sago duma i biga ini debei da ibera bubuna bo ibera beroi. Nani maranai wawaya i biga ina rubui na keyama karakaratinai ina kapuna da ina karai ma nani murinai ina kitai da iyi ivonura bubuna ma iyi ivonura bero.¹⁴ Iyavo kava numa ivonura bubuna da keyama ina kara kavakavai na ti wawayisi miiya God gwabinai ina viiya.¹⁵ Ma iyavo kava i biga keyama ina kara yavui na i biga iyamna kegha, ma vonura wawayisi na God ini yawasisi da ti nakanani ma numa karakarana kamonai itonagha ita kiibau.

¹⁶Koakovi bo kegha da tami na God ina taparoro numana ma Kanumina gwabimiyai irunuma?¹⁷ Mikeda wawaya God ina taparoro numana ini beroi na God nani wawayina ini beroi, iyamna God ina taparoro numana na vovokaravina ma nani taparoro numana na tami.

¹⁸Ke tami mani koni beroberowe meyemi. Iyavo kava kamomiyai konotanota meyemi da dobu nuwagiurisi gwabimiyai na nani nuwagiurisi kovoterei ma kobera meyemi da neghanegha nakanani da God ina nuwagiura vaghata kona viiya.¹⁹ Weni dobuna nuwagiurisi God kurina na bera neghaneghasi. Giruma katamana evonavona bo,

“Wawaya nuwanuwagiurisi i bera na neghaneghasi, tuna kubiine na God eberaberisi da ti mani ekonakona meyesi.”^r ²⁰Ma bade giruma sago evonavona bo, “Nuwagiura wawayisi i nota na iyamna kegha.”^s ²¹Tuna kubiine ke koni gamowana da meni badana ighe kirakai. Tokai ma bera peyarina na rapemiyai.²² Nani kamonai na taku Pol, ma Apolos da Pita. Ma ku tepana dobu kudubina, yawasa ma rabobo, karako ma mara karakava epipisi na peyarina tami rapemiyai.²³ Ma tami na Keriso rapenai. Ma Keriso na God rapenai.

Keriso ina aposol.

4 Tami kota notai da tokai na Keriso ina bigabiga kava, ivi tumaghanekai da God ina vonavaghata makii gavugavusi kata koyagha bubuni.² Ma bera sago kava ghamana na weni, bigabiga wawayina ina bada kurina ini patutu kirakai.³ Taku karako ke ata vivinuwapoya da tami bo wawaya iyai ini tupavireku. Ma taku mani ke kovokovoghina da ani tupavira meyeku.⁴ Damiku aviiya da ke sago berona ata berai. Ma kegha, ke atakova bubuni da tuna vonavaghata bo kegha da taku wawaya biibiiku. Bada tuna kava ini tupavireku.⁵ Tuna kubiine wawaya ke kona vonesi da ti na berabero wawayisi. Kovoteresi da vitupavira kana mara vaghata ina pisi. Koni koyakoyagha da Bada ina nekiibau, tuna na marana vaghata. Tuna yasegana ina kavarapiyei da bera didibarisi ma wawaya i nota gavugavusi ini debei. Ma nani maranai wawaya sago sago duma ami biga ruvanai Bada ini miyemi.

⁶Varevaresiku, weni sisiyisi aterei na kamonai taku ma Apolos kavi matakira kubiimi da sisiya sago iyamna kota vii

bubuni, sisiyina na weni, “God vonana igirumi na konunura bubuna.” Nakanani kona bera na ke vibeyebeyena wawayina sago koni gheghena kirakiiyei ma sago kona kitaoruwei. ⁷Tami sago sago duma iyi iterem da kuna kayotata? Avi kubiine kigheghena meyem da nakanani ma tam mani am rewapanai bera ghamaghamai kuta beraberai? Bera peyarina gwabimuwai na Bada iverem.

⁸Namada ami kayowana peyarina koviiya bo? Namada kanuma ina ku nevanewa ami mura irakata bo? Tami namada kovi kiivavo God ina vikiivavona kamoni ma tokai na kegha bo? Ita viiya da koti kiivavo da yavata kati kiivavo patapata. ⁹Damina aviiya da wawaye ekitakitaoruwekai ma evonononamekai. Tuna nakanani ma wawaye kii ghavighaviya ita ghegavorisi ma ita panisi da ita rutinisi i ku kwanatu. Ma kwanatu kamoni ita gheghae ma itororu da kwanatu damsi nani patupatumisi ita gayogayosi ma ita vivinamesi. Ma nani murinai na ita kiivunusi. Ma tokai aposol na nakanani, wawaye ma aneya peyarisi egayogayokai ma tokai na rabobo ketana kaviiya da kanenae. ¹⁰Tokai akii yawasa na Keriso tepanai kota kitai ma kota notai da neghaneghakai. Ma tami Keriso yavata kovi nuwasago da ami nuwagiura irakata kirakai. Tokai na mitamitakai ma tami na rewapanimi. Wawaye eteretereoruwekai ma tami na igheghenimi. ¹¹Weni maranai vitonara ekarakarikai ma kaiyokai ekanakana, tokai na mowamowasi kaikote, wawaye eraravikai, ma akii numa kegha, iyamna mara nonowa kabababa. ¹²Takii mani imakiiyai kabigabiga kirakai, akii yawasa kubiine. Wawaye imimagikai na kaibiibinisi. Wawaye eraravikai na

akii nota ke ita pekupeku.^t ¹³Wawaye iavaberowekai na nuwanuwakai pikanai kavonononapotesi. Mara nonowa wawaye ekitakitikai na nakanani ma yogho bo mugu bowabowasi. Ma vaghina, nakanani kamakamakai.

¹⁴Wena agiruma kurimi na ke ata kayowei da ana berimi da koninimaya. Ma avonononavibeyemi iyamna tami nakanani ma natunatuku. ¹⁵Namanaki ami vikeresiyana yawasina kamoni ami vibeyebeyena wawayisi ipeyari, ma kegha da ami mamai na sago kava. Taku na ami mamai, iyamna Keriso varana biibiina apiyei kurimi. ¹⁶Tuna kubiine avonononemi da taku aviyavisina aberaberi, tuna kava kokivini.^u

¹⁷Ma Timoti avonononatawei kurimi da ini vitemi. Tuna nuwanuwaku, nakanani ma natuku vaghata. Ma aitumaghanei, iyamna ivi patutu kirakai kuriku ma Bada kurina ina vitumaghana irakata. Tuna ina vonononotimi da Yesu Keriso ina keta akivikivini na aku yawasa ikikava. Ma bade ina vonononotimi da aviyavisina dobu nununai aibeyebeyena vitumaghana damsi kurisi.

¹⁸Akovi da tami viya konononotai da taku ke ana vovira kurimi, tuna kubiine kokayokayotata. ¹⁹Ma Bada ina kayowei na ke mara gurina ma ana pisi. Nani maranai taku mani ana panani da nani kayotatasi na ere rewapanisi bo kawasi kava ekweyakweya. ²⁰God ina vikiivavona na ke sisiya kava, kegha da ere rewapanina. ²¹Aviyavisina kokayokayowei? Kami kwapu ana viiya ma ana pisi bo, nuwaviina ma nuwanubiiyai ana pisi?

Vipekana wapawapa ekalesiya kamosiyai.

5 Sisiya kavi yanei da vipekana wapawapa kamomiyai emakamakai.

Iyavo kava ke iti tumaghana na nani berana bero kirakiina ke ita beraberai. Ma tami Keresiyana ma kegha da wawaya kamomiyai nani berana eberaberai. Kavi yanei da tomowa sago ina kavara wavinena yavata mara nonowa ipekana.^v ² Avi kubiine kokayokayotata da tami Keresiyana? Nani tomowina ina berabero kubiine na kade kotinimaya ma koti nuwapoya kirakai. Tuna tomowina na kamomiyai koti kiibuni.³⁻⁴ Bada Yesu avanai kovi kiidaburana da nani tomowina koni tupavirei na taku ke nani kamonai, ma kanuma ina ku nevanewa na aku nota kava gwabimiyai. Ma namada aku nota aregghi ikovi da tomowina bera berona iberai. Aisisiya na nakanani ma taku nani dobunai. Ita Bada Yesu ina rewapanai kovi kiidaburana na ⁵ tomowina kovi kiibuni da Seitan ku imana kona terei da ina vokwarakwara da mikedda ina berabero ininimaye ma Bada ina vitupavira maranai na kanumina ini yawasi.

⁶ Ibero kirakai da kokayokayotata ma kegha da nani bera berona patana da kamomiyai eberaberai. Ke koni kiibuni na berabero kamomiyai ina rakata. Tuna nakanani ma yist gisina ku parawa kona terei na parawa ina rakata ma ina dodo.^w ⁷ Nani tomowina bero kirakiina kokwavini da ina kiibutawemi ma tami biibiimi kava kona makai. Koberai da tami nakanani ma parawa kavakava, kamomiyai yist kegha. Vonavaghata da tami na yawasa vuna koviya da wawaya biibiimi, iyamna Keriso ita Pasova sipu gegeyina, isuwara meyei da irabobo kubiita.^x ⁸ Tuna kubiine Pasova kamna ina kiki tanunura bubuni. Ikikava Pasova parawina kamonai yist kegha ma ina kapuni, nakanani koberai da ami yawasa maninina kavakava. Bera

beroberosi ma nota didibarisi kovoterei, nani berasi na nakanani ma parawa yist yavata ita kapuni.^y

⁹ Namada agiruma kurimi ma avonemi da vipekana wapawapa wawayisi ke yavata koni kiikapu.¹⁰⁻¹¹ Ma iyavo kava evonavona vibero da Keriso itumaghane na ti damsai aisisiyesi. Viya na vipekana wapawapasi, matakirokilorosi, sawara yamoyamonisi erurunomesi, viviyanuwesi, umaneghaneghasi bo yapiyapisi. Nani miiriruwawasi, ti na evonavona da Keriso itumaghane ma ibero na ke yavata koni kiikapu bo kona kam patapata. Ma ke ata vonavonemi da iyavo kava Keriso ke iti tumaghane kona kuyowesi. Kota kuyowesi na weni dobuna kota kiibutawe tuwanonowi. Ti bade na vipekana wapawapasi, matakirokilorosi, yapiyapisi ma sawara yamoyamonisi erurunomesi.

¹²⁻¹³ Ma ita rewapana kegha da iyavo kava ke iti tumaghana na kati tupaviresi ma kata vonesi da ti na berabero wawayisi. God ina kina kava ini tupaviresi ma kovogha ina veresi. Ma vitumaghana dami kamomiyai iyavo kava berabero eberaberai na kovi tupaviresi ma kovonesi da aviyavisina eberaberai na berabero. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya berona kokwavini da ina kiibukuyowemi.”^z

Ikikava ekalesiya kamonai vikawapata ini maninini.

6 Keresiyana turam yavata koni kawapata na ke meyani kona kiibau da iyavo kava ke ita vivitumaghana kurisi da ina tupavimaninimi. Konae da God ina wawaya kurisi da ini tupaviremi ma ina vonemi da iyi berona ma

^v5:1 Deut 22:30 ^w5:6 Gar 5:9 ^x5:7 Exod 12:5

^y5:8 Exod 13:7; Deut 16:3 ^z5:12-13 Deut 13:5, 17:7

iyi biibiina. ²Koakovi bo kegha da mara sago tota God ina wawaya maninita dobu ku kudubina titupavirei ma tavona da iyavo biibiisi ma iyavo beroberosi. Karakava dobu koni tupavirei, tuna kubiine tami kovokovoghimi da wekarakava bera gisigisi yavata koni tupavirei. ³Koakovi bo kegha da mara sago tota Keresiyana aneya titupaviresi? Tuna kubiine ita yawasa kamonai dobuwai na takova bubuni da ikikava bera gisigisi titupavirei ma timaninisi.

⁴Tuna kubiine Keresiyana turam yavata koni kawapata na tami mani kamomiyai kovi maniniya. Ma avi kubiine kona kiibau da ke vitumaghana damsiki kurisi da ini maninimi? ⁵Kotinimaya! Wawaya nuwanuwagiurisi kamomiyai emakamakai da tami vitumaghana wawayimi ita tupavimaninimimi. ⁶Ma kegha, vitumaghana wawayimi varevaresimi korurutinisi da ke vitumaghana damsiki kurisi da maghinosiyai itupaviresi.

⁷Vonavaghata, tami mani kavakava koiwavuvirana, tuna kubiine na ami Keresiyana yawasina namada kovi beroi. Ibiibai da koti raborabobo ma wawaya nevana kava ita kiiviberomi. Wawaya sawara gwabimiyai ina yapini na ibiibii kirakai da kona notatawei. ⁸Ma ibero da kokiikiivibero ma koyapiyapi. Ma ibero kirakai da nani berasi na Keresiyana turaturami kurisi koberaberei. ⁹Kotakova bubuni da iyavo kava patana da berabero eberaberei na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui. Ke wawaya ini beroborowemi da tami God ina wawaya ma berabero kona beraberei na vaghina. Vipekana wapawapasi, iyavo kava sawara yamoyamonisi erurunomesi

bo turaturasi kakawasi eyapiyapi, viputona wapawapasi, ¹⁰bo yapiyapisi, vomatamatighisi, umaneghaneghasi, iyavo kava wawaya iavaberowesi bo viberowai sawara eyuyuna, ti damsiki na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui. ¹¹Rorova tami viya na nani berasi koberaberei. Ma Keriso ami berabero ikowatawei ma God ivinemi da tami ina wawaya vovokaravimi, iyamna Bada Yesu Keriso ma ita God Kanumina iberimi da tami na maninimi.

Tupuwita na God rapenai.

¹²Wawaya ina vona bo, “God ku matana na taku vaghina da bera kudu-bina ana berai.” Ma bera peyarina ke biibiina kavakava kurim. Ma ke kuna berai da bera sago ini badem.^a ¹³Ma wawaya sago tupuwa ina kayowana ivi miibeiki na ivona bo, “Vavai na manawa kubiine ma manawa na vavai kubiine.” Vaghina, ma mara sago God weni berasi ivi ruwa ini kovini. Tupuwita na ke vipekana wapawapa kubiine. Tupuwita na Bada rapenai, ivereta da ina biga kava kata berai. Ma tuna tupuwita ekoyakoyaghi. ¹⁴God ina rewapanai Bada Yesu rabobowai ivi yawasi ma tota bade nakanani rabobowai ini yawasita.

¹⁵Koakovi da iyavo kava Keriso titumaghaneiki, tami ma taku na Keriso tupuwina. Tuna kubiine ke meyani wavine madamadawarina yavata kati pekana iyamna nakanani kata berai na nani wavinena tupuwina ma Keriso tupuwina kati kiikapui. Ibero kirakai! ¹⁶Kotakovi da tomowa, wavine madamadawarina yavata tupuwisi ini sagoi na ivi ruwa na sago. Giruma katamana evonavona bo, “Tomowa ma wavine tupuwisi ini kiikapu da sago.”^b

¹⁷Ma iyi tam kuna vere meyem da Bada

^a6:12 1Kor 10:23 ^b6:16 Gen 2:24

yavata koni kiikapu na kanuma ina ku nevaneva na tam ma Keriso na sago.

¹⁸Tuna kubiine vipekana wapawapa kovoterei. Berabero viya wawaya ina berai na tupuwina ke ini beroi. Ma wawaya vipekana wapawapa eberaberei na tuna mani tupuwina iberoi. ¹⁹Koakovi bo kegha da tupuwimi na Kanuma Vovokaravina ina numa? Tuna Kanumina na God iveremi da gwabimiyai irunuma. Tupuwimi na ke tami rapemiyai ma God rapenai.^c ²⁰Kami tupi namada God ivi miiyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine, tupuwimi ma nuwanuwami kudubina God kona vokavakavari da kana kadara ina rakata.

Tavine sisiyisi.

7 Ma wekarakava na aviyavisina kovi tarakiyanei ami giruma kamonai na ani sisiyei. Vonavaghata, ibiibai da tomowa ke meyani wavine yavata ini pekana. ²Ma kegha da ruyagha irakata, tuna kubiine tomowa ina tavine da kawana sago kava, ma bade wavine ina tavine da kawana sago kava. ³Tomowa ina biga da ini vaghinei da kawana yavata ini pekana ma bade wavine ina biga da ini vaghinei da kawana yavata ini pekana. ⁴Wavine tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. Ma bade tomowa tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. ⁵Tuna kubiine tatavinemi tupuwimi ke kona panikowei, kegha da kunona ami viruwa koni vaghinei da koni siya mara gisina da Bada kurina kona nipowana. Nani murinai na kona vovira ami ku tavine yawasina da Seitan ke ina ruyaghimi, iyamna tami ami nota ke iti rewapana da kona miirikikina.

⁶Weni sisiyisi peyarina avonavonemi na vonavinota kava atereterei, ke sisiya bagibagina ata vereveremi. ⁷Ita biibai da wawaya peyarina ke ita tavine, taku nakanani. Ma kegha da sago sago duma kata puyo bogii ma bogiiyai God gwabinai taviiviiya. Sago ina tavine ma sago na kegha.

⁸Ma wekarakava tami ke tatavinemi, wiwikemi, yarayaragimi, umumara ma kwapukwapura na kurimi ana vonavinotimi. Ibiibai da ikikava komakamakai na nakanani kota makiiyota, taku nakanani. ⁹Mikeda ke kovokovoghimi da kona makiiyota taku nakanani na vaghina, kotavine. Ke ita biibai da kona makamakai ma vipekana notasi kona viivii kirakiiyei.

¹⁰Wawaya tatavinemi na sisiya bagibagina ana vonemi. Weni sisiyina na ke taku mani aku nota ma Bada gwabinai ipisi. Wavine kawana yavata ke ini kiitawetaweyana.^d ¹¹Mikeda ina voterei na nakanani ina makiiyota, ke ina tavineme da karakava ina vovira kawana kurina. Ma bade tomowa ke meyani kawana yavata ini kiitawetaweyana.

¹²⁻¹³Ma tami viya kurimi ana vonemi. Taku mani aku notiyai, nota ke Bada gwabinai ata viiya. Mikeda wawaya ruwa namada itavine ma sago na vitumaghana wawayina ma kawana na ke ita vivitumaghana ma kegha da ina kayowana da yavata ina makii patapata na ke ini bogebogesi, ¹⁴iyamna vitumaghana wawayina ina berai da i tavine kamonai na yawasa vovokaravina emakamakai. Iti bogebogesi na ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na natunatusi yavata ina kiikokonisi? Ina makii patapata na natunatusi God rapenai da vovokaravisi. ¹⁵Ma vitumaghana wawayim ma kawam ke iti tu-

^c6:19 1Kor 3:16; 2Kor 6:16 ^d7:10 Mat 5:32, 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18

maghana ma ina kayowana da koti boge-bogemi na vaghina, enae. Bera nakanani ina tupuwa na God ivi vaghinei da ini bogebogesi, iyamna ekayokayowei da nuwanubiiyai tamakai. ¹⁶Ma Keresiyana wavinem bo tomowim, ke kutakovi da mikeda tam tepamuwai na kawam vitumaghana ini karei da yawasa makamakii nonowina ina panani.

God ina kayowanai kava komakai.

¹⁷God ikwatumi da vitumaghana kovi karei na sago sago duma ikikava ami yawasa ivereveremi na nakanani komakai. Iyavo kava itumaghana dobu nununai na bade ti kurisi weni sisiyina bagibagina atereterei. ¹⁸Mikeda wawaya kwimatana bekana ituviviratawei ma God ina kwatu iviia da vitumaghana ivi karei na ke ini paparana da tuvivira warubina ina kiiwiwapawapai. Bo mikeda wawaya ke kwimatana bekana ita tuviviratawei ma God ina kwatu iviia na ke ini paparana da tuvivira ina berai. ¹⁹Wawaya ituvivira bo kegha ma tuna na iyamna kegha. Bera ghamana na God ina sisiya bagibagisi evonavoneta na kata vatekatekei. ²⁰Peyarimi ikikava komakamakai maranai God ina kwatu kovi yanei na nakanani komakai. ²¹Mikeda tam sleiv wawayim ma God ikwatum na ke kuni nuwapoyei da tam sleiv, nakanani kemakai. Ma taraboga kuna panani boni da am bada ina rewapana kuna kiibutawei na keviya. ²²Mikeda tam na sleiv maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako Bada ivotawem da berabero ina rewapana kukiibutawei da ke ini badem. Bo mikeda tam na vovotawem, ke sleiv, maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako na kivi sleiv, iyamna Keriso ibadem. ²³Kami tupi namada God ivi miiyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo na ami

berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine wawaya i nota ke ini bademi, Keriso kava ini bademi. ²⁴Varevaresiku, mikeda tam na tatavinem bo ke tatavinem, tam na Jiu wawayim bo kupuna wawayim, tam na sleiv wawayim bo ke sleiv wawayim, ikikava komakamakai maranai vitumaghana kovi karei na ke kona voterei. Nakanani komakai ma mara nonowa God yavata kona vivinuwasago.

Wivine ke tatavinesi ma kwapukwapura kii sisiya.

²⁵Wekarakava na wiwikesi kii sisiya. Taku sisiya bagibagina Bada ke ita vereku kubiisi, ma kegha da aku nota kava ana veremi, iyamna Bada ina agabiibai kuriku irakata da nuwagiura ivereku da sisiya ana vonaveremi.

²⁶Karako weni maranai ita nuwapoya erakarakata, tuna kubiine ibiibai da wawaya ita makiiyota ma ke ita tavine. ²⁷Kutavine boni? Kawam ke kuna barei. Ma ke kuta tavine boni? Na tavine ke kuni paparanei. ²⁸Mikeda tomowa yaragina ina tavine na tuna ke bera berona, ma bade wavine wiwike gubugubu ina tavine na nakanani, ina berona kegha. Avonavoveremi da konakovi da iyavo etatavine na dobu yawasina nuwapoyina epanapanani. Aku kayowana da nani nuwapoyisi ke kona panani.

²⁹Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na iyamna ghamana na weni, mara inetupo. Tuna kubiine karako wawaya tatavinemi kovi karei da ami tavine yawasina ke koni nuwapoya kirakiyeyi. Tavine yawasina ini tinaviraviremi na Bada ina biga ke kona bera bubuni. ³⁰Iyavo kava ina tutusiyasiyapa na ita makai da nakanani ma ke nuwapoya kamonai. Bo, iyavo kava ina vivinama na ita makai da nakanani ma ke nuwabiibii kamonai.

Bo, iyavo kava ina gimagamara na ita notai da nani sawarisi na nakanani ma ke rapesiyai. ³¹Iyavo kava dobu kana sawara evovotovotovoni na ke ina vokikini. Ma iyavo kava dobu ina biga eberaberi na ke nuwanuwasi kudubinai ini nuwapoyei, iyamna weni dobuna yawasina na ke ina makii nonowa, kara ina kovi.

³²Aku kayowana da kona makiiwawapawa, ami nuwapoya kegha. Tomowa ke tatavinena na Bada ina biga kava inuwapoyei da ikikava ina berai da Bada ini nuwabiibai. ³³Ma tomowa tatavinena na dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana ini nuwabiibai. ³⁴Tuna kubiine tomowina keta ruwa ekitakitai. Ma bade wavine tatavinena dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana ini nuwabiibai. Ma wavine ke tatavinena bo wiwike gubugubu tuna Bada ina biga kava ekitakitai. Ina kayowanai ina vere meyei da tupuwina ma kanumina na vovokaravina.

³⁵Weni sisiyina aberaberi na tami ati vitemi kubiine. Ke ata vonavonemi da ke kona tavine, ma aku kayowana da bera maninina kava kona berai ma nuwanuwami kudubinai kona vere meyemi Bada ina biga kubiine ma ami notaragharagha kegha.

³⁶Ma sago, mikedu tomowa namada wavine ivopapari ma ikoyakoyagha da tavine kubiine ma kegha da ruyagha damina eviiviyi, iyamna vipekana notasi gwabinai irakata na vaghina da ina tavine. Tuna ke bera berona. ³⁷Ma mikedu nani tomowina ina nota kudubina ina terei da kana vopapara yavata ke ina tavine ma kovokovoghina da ini potepote meyei ma ini wawaya bubuna na vaghina, ibiibai da nani wiwiken ke ina ravaghi. ³⁸Ma vaghina, tomowina kana vopapara iravaghi na ib-

era bubuni, ma tomowina ke ita tavine na tuna ibera bubuna kirakiyei.

³⁹Wavine itavine ma kawana emakamakai na ke kovokovoghina da ina tavineme. Ina makai da tomowina ina rabobo, nani murinai na wavinena ina taraboga emakamakai da ina kayowanai tomowa sago ina ravaghi. Ma ina kitai da tomowina ina ravaghi na vitumaghana wawayina. ⁴⁰Ma ita biibii kirakai da ke meyani ita tavineme, nakanani ita berai na nuwabiibiyai ita makai. Ma tuna taku aku nota, ma anotanotai da taku bade God Kanumina gwabikuwai.

Siya esuwasuwara sisiyina.

8 Ma ita sisiya sago na weni, wawaya siya esuwasuwara kokoitau kurisi na kana sisiya ana terei.

Takovi da peyarita na gwabitiyai akova emakamakai, ma kegha da nani akovina kubiine na takayokayotata. Akova kava na ekalesiya ke ini vitesi da ini rewapana. Ma nuwaviina tepanai na ekalesiya ini rewapana. ²Meni wawayina enotanota meyei da tuna iakova kirakai na gayamina butana, ina akova igisi. ³Ma meni wawayina God kurina inuwaviina, tuna na God yavata ivi nuwasago.

⁴Vaghina, siya ma vavai kanina ani sisiyei. Wawaya siya esuwasuwara kokoitau kurisi na kata kani bo kegha? Takovi da kokoitau dobuwai na yamsi kegha, kwebusi. Ma takovi da God na sago kava. ⁵Wawaya viya itumaghana da dobuwai ma kunumai na god bogii ma bogiiyai imakiiyana. Namanaki wawaya kanukanuma i babada kurisi eniponipowana bo god bogii ma bogiiyai itumaghane, ⁶ma tota kurita na God sago kava, tuna ita Mamai, dobu ma kunuma iyamoni ma iyamonita da tuna rapenai. Ma bade ita Bada Yesu Keriso sago kava, ma tuna tepanai bera

kudubina itupuwa ma tuna tepanai da yawasa tapanani.

⁷Ma ke wawaya peyarina weni akovina ita viiya, wawaya viya kokoitau ma sawara yamoyamonisi irunomesi da imanama da karako nani siyasi ekanikani na patana da enotanotai da siyasi na kokoitau rapesiyai. Damsi i nota igisi, tuna kubiine enotanotai da siyasi ina kani na kanumisi ina puyaki. ⁸Siya ma vavai ke kovokovoghina ina berita da God yavata tinuwasago bubuna. Mikeda siya ke takani na ke sago aviyavisina tiwapai, bo mikeda takani na bade ke sago biibiina tapanani.

⁹Ma kokitaruvimi da ikikava komakamakai. God ivotawemi ma kegha da ke avi kona berai da varevaresimi i vitumaghana ina gisi na ina takuresi da ina peku ma ku berabero kamona ina rui. ¹⁰Mikeda wawaya sago ina vitumaghana igisi ma inotai da siya sago na puyapuyakina iyamna wawaya namada isuwaru kokoitau kurisi ma tam kuakovi da tuna na ke berona ma ikitim da kekanikani na vaghina, tuna bade nani siyana ina kani. ¹¹Am nota rewapanina iberai da varesim ipeku. Kuta notai da Keriso irabobo nani wawayina kubiine. ¹²Mikeda varesim aviyavisina inotanotai da bera berona ma tam am matakira ikivini da iberai na tam kubera beroi, varesim kurina ma bade Keriso kurina. Ina nota kuresoi da ke itakovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. ¹³Taku atakovi da siya kanina ita berai da Keresiyana turaku ita peku na ke meyani siya ata kam meyei.

Aposol ina biga ma ina rewapana.

9 Taku God ivotaweku bo? Taku aposol bo? Yesu ita Bada matakuiwai akitai bo? Taku Bada ina biga aber-

berai bo? E, peyarina na vonavaghata. Ma tami ami vitumaghana imatakira da aku biga Bada kubiine na ere iyamna. ²Wawaya viya enotanotai da taku na ke aposol. Ma tami namada koakoviku da taku na aposol, iyamna tami mani ami yawasa ivi matakira da Bada ina biga aberaberi.

³Wawaya ina yeghayeghiku na weni nakanani ana miirikikina ma ana vonapotesi. ⁴Tokai aposol na akii rewapana emakamakai da vavai ma okowa kota verekai, bo kegha? E, emakamakai. ⁵Akii rewapana emakamakai bo kegha da kakawakai vivitumaghanisi yavata kata baba maranai Bada ina biga kabera-berai? E, emakamakai. Ma aposol viya ma Bada titina yoghoyogho ma Pita, ti na kakawasi yavata ebababa. ⁶Ekalesiya ami biga da aposol kona koyaghikai ma kegha da taku ma Banabas na takii mani kakoyakoyagha meyekai. ⁷Seri wawayina tuna mani ina koyagha meyei bo? Vao badana pei ina voni ma amena ke ina kani bo? Wawaya gote yavona ina koyagha ma susu na ke inumai bo? Kegha taweyana.

⁸Weni tuna aisisiyei na ke wawaya i notiyai kava ma bade vonaviyoyovana katamana Moses igirumi nakanani evonavoneta. ⁹Igirumi bo, “Maranai am ox whiti ina vivitugudagudai na kovoterei da whiti gisina ina kanikani, kawana ke kona kupotai.” God tuna ke ox kava ita notanotisi.^e ¹⁰Vonavaghata weni tuna na tota wawaya kubiina igirumi. Iyavo kava pei evovoni bo eyabayaba na enotanotai da damonai na kii reregha ina viiya. ¹¹Kanuma ina ku nevanewa Bada vonana kamomiyai kavovorereghi, tuna nakanani ma pei kavovoni. Ma tupuwa ina ku nevanewa, vavai ma gara kona vovorereghi na gisina kota verekai. Tuna na ke vita

^e9:9 Deut 25:4; 1Tim 5:18

ghamana.^f ¹²Wawaya viya Bada ina biga eberabera na i rewapana emakamakai da vivita tami gwabimiyai ita viiya. Ma tokai bade nani rewapanina gwabikiyai bo kegha? Akii rewapana emakamakai da kata vonemi da kami tupi koti miiyei kurikai, ma kegha, ke kata vonemi da koti miiyei. Tokai kakoyagha meyekai. Nani kamonai kavi kamyuyuwa kirakai, iyamna ke kata kayokayowei da ami nota kati beroi da Keriso varana biibiina ke koti yanei. ¹³Koakovi bo kegha da totomomowa Taparoro Numana kamona ebigabiga na kii vavai ma kii siya nani dobunai eviiviiya, ma iyavo kava suwara kana kema maghinonai ebigabiga na suwara ekapukapuni ma nevanavana eviiviiya da kii vavai ma kii siya.^g ¹⁴Ma bade, Bada evonavoneta da wawaya Keriso varana edimadime na iyavo kava ina dima iyanei na ti damsi tepasiyai ina makai.^h

¹⁵Ma kegha, ke ata vonemi da kami tupi kuriku koti miiyei, ma ke ata girugiruma da taku kubiiku weni berana koti karei. Ke ata kayowei da wawaya iti viteku, iyamna iti viteku na ke kovokovoghina da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine aku dima kamona na taku mani akoyakoyagha meyeku. Ita bibii kirakai da ata rabobotaweyana da wawaya vitaku ke ita kavari! ¹⁶Keriso varana biibiina adimadime na aku rewapana kegha da ati gheghena meyeku, iyamna God ivi yoneku na adimadima. Ma ata bara na nuwapoya ghamana ata panani. ¹⁷Aku kayowanai ata dima na vaghina, aku miiya ata viiya. Ma kegha, God ivineku da weni bigana aberabera ma ke kovokovoghina da ata bara. Tuna ivi tumaghaneku ma nani kubiine na avotekatekei. ¹⁸Ma aku miya na aviyavisina? Weni tuna kava, ainuwabiibai da Keriso varana biibiina adi-

madime na ke ere miiyanina. Ainuwabiibai da aku rewapana emakamakai da wawaya iti miiyeku na abarei.

¹⁹Taku na vovotaweku da aku kayowana aberabera, wawaya ke ita vivibadeku. Ma aku kayowana da ani sleiv wawaya kubiisi da peyarisi ana rutinisi Keriso kurina. ²⁰Jiu damsi kurisi aberai da taku Jiu, i yawasiyai amakamakai da nuwanuwasi ana tinavirai da ini tumaghana. Taku na vovotaweku da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini ma kegha da ana kivini da iyavo kava nani giuna ekivikivini na nuwanuwasi ana tinavirai da Keriso ini tumaghane.

²¹Ma nakanani kupuna damsi kurisi aberai da taku kupuna wawayiku, i yawasiyai amakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini, da bade ti damsi nuwanuwasi ana tinavirai da ini tumaghana. Ma kegha da ikikava God evonavoneku da ati wawaya bubuna na mara nonowa akivikivini ma Keriso ina vibeyebeyena anununuri. ²²Ma iyavo kava i vitumaghana igisi na kurisi taku aberabera da i yawasiyai amakamakai da ti damsi nuwanuwasi ana tinavirai da i vitumaghana ini rewapana. Ma vaghina, aku yawasa aviravirai da wawaya ikikava emakamakai na nakanani amakamakai. Weni berasi aberabera, iyamna keta aekwekwai da wawaya yawasa makamakii nonowina ina viiya.

²³Keriso varana biibiina kubiine weni berana kudubina aberabera da ina vibiibiina ku kamona tami ma taku kata rui.

²⁴Koakovi bo kegha da viveraverau kamona, wawaya peyarisi ina verau ma wawaya sago kava ini nao da miiya ina viiya. Tami bade nakanani koveru kirakai da miiya kona viiya. ²⁵Iyavo kava virekwa ku kamona ina rui na

^f9:11 Rom 15:27 ^g9:13 Deut 18:1 ^h9:14 Mat 10:10; Luk 10:7

ina vovunagha meyesi ma ini siya da ini rewapana ma tupuwisi na biibiina kavakava. Peyarina eberabera da kraun ita viiya, tuna ivi matakira da ivi nao. Ma nani kraun na ina yawasa tupona. Ma tota na tabera da kata kraun makamakii nonowina taviiya. ²⁶Tuna kubiine taku ke ata veraverau nakanani ma wawaya ita veraveru wapawapa. Ma taku ke ata viviruwu nakanani ma tomowa keyakeyuna yavata ita viviruwu. Aku rewapana ke ati rekwei. ²⁷Wawaya kurisi adimadima ma ke vaghina da taku mani ana bera berai. Tuna kubiine tupuwiku aberabera da ini rewapana ma avovunagha bubuni da virekwa kamona God ke ina voneku da 'kuvi rekwa bero' ma ke ini miiyeku.

Sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke tavokavakavarisi.

10 Varevaresiku, taku ana von-avinotimi da nuwanuwami ke ina wapa da aviyavisina itupuwa ita kaekiki mau kurisi. Kwavu gaburinai ti na Yegai Yebayebarina idamani. ¹ ²Ti na Moses ikivikivini da kwavu ma yegai kamona ibabataito. ³Ma kii vavai na kunumai iororu da peyarisi ikamkam, ^j ⁴ma bade kii okowa na God ivereveresi da peyarisi iumumai. Ibababa ma wakima vovokaravina gwabisiyai imakamakai da okowa ivereveresi da iumuma. Tuna wakimina na Keriso. ^k ⁵Ma kegha da God viya kava kurisi ivivi nuwabiibai ma peyarisi na kegha. Tuna kubiine God ivi kiivunuwana da tupuwisi na dobu makiwapana ivi yoghoyoghoi. ^l

⁶Weni berasi itupuwa na iti matakira kurita da berabero notasi ke nuwanuwata ku kamona ita rui. Ti

aviyavisina iberabera na ke nakanani tabera. ^m ⁷Ma sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke kona vokavakavarisi. Wawaya viya Moses ina mariyai weni berana iberai ma tami na ke nakanani kona berai. Giruma katamana evonavona bo, "Wawaya kamporgha kubiine imakiiyipika da ikamkam ma okowa bagibagisi iumumai da ivomiiri ma vipekana wapawapa iberabera. ⁿ ⁸Tota na ke tipekana wapawapa. Wawaya viya nakanani iberai na mara sago kava kamona God kovogha iveresi da wawaya 23 tausan irabobomakai. ⁹Ma tota na Bada ke tarubui. Wawaya viya nakanani iberai na mota beroberosi ikanisi da irabobo makai. ^p ¹⁰Ma ke kona vonavurana. Wawaya viya nakanani iberai na God ina aneya ivonatawei da peyarisi igwaramutusi da irukwa. ^q

¹¹Ma weni berasi itupuwa kurisi da iti matakira kurita. Igiruma da ita von-aviakovita da weni kimtina na takitaruvita, iyamna mara damona gisina kava da ina nekiibau.

¹²Tuna kubiine tami iyavo kava konotanotai da komiimiirikikina na kokitaruvimi da ke kona peku. ¹³Ruyagha ikikava kopanapanani na maghimaghighina mara nonowa wawaya peyarisi nakanani epanapanani. Ma God na biibiina da ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ini viteta na nakanani ina berai. Ini vitemi da ruyagha ke ina rakata kirakai da ami rewapana ina ghekuyowei. Ma bade keta ini beyemi da ruyagha kona veruvuvurei ma yawasa maninina kamona kona miirikikina.

¹⁴Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine sawara

ⁱ10:1 Exod 13:21-22, 14:22-29 ^j10:3 Exod 16:35

^k10:4 Exod 17:6; Num 20:11 ^l10:5 Num 14:29-30 ^m10:6 Num 11:4 ⁿ10:7 Exod 32:6 ^o10:8 Num 25:1-18 ^p10:9 Num 21:5-6 ^q10:10 Num 16:41-49

yamoyamonisi ma kokoitau kobaresi, ke kona vokavakavarisi.¹⁵ Tami nuwanuwagiurimi, tuna kubiine na aviyavisina aisisiyei kurimi na tami mani kokitai da vonavaghata bo kegha.¹⁶ Redu vivibiibiinina taviiya ma God tikiikiwei, tuna na Keriso tarana rereghina, kudubita tuma patapatai. Ma parawa tavogimai, tuna na Keriso tupuwina rereghina, kudubita takam patapatai.^f ¹⁷ Parawa sago kava ma tota peyarita nani rereghina taviiya na tota tavi nuwasago da kudubita Keriso tupuwina kamonai.

¹⁸ Israel damsi kokitisi, ti na suwara kana kema tepanai i suwara nevanavana eviiviiya ma evovorereghi da ekamkam patapatai na nani kamonai God kurina evovokavakavara.^s ¹⁹ Koakovi da aviyavisina aisisiyei, bo? Sawara yamoyamonisi ma kokoitau na i rewapana kegha. Ma siya esuwasuwara kurisi na bade siyasi i rewapana kegha ma ke puyapuyakisi.²⁰ Aviyavisina aisisiyei na weni, iyavo kava God vaghata ke iti tumaghane na kanuma beroberosi kurisi esuwasuwara, ke God kurina. Ma ke ata kayokayowei da tami kanuma beroberosi yavata koni kiikapu.^t ²¹ Tami ke kovokovoghina da Bada ina reduwai konuma ma bade kanuma beroberosi i reduwai konuma. Ma ke kovokovoghina da Bada ina riyapa tepanai kona kam patapata ma bade kanuma beroberosi i riyapa tepanai kona kam patapata.²² Weni nakanani koni miiruruwaruwa na Bada koni nuwapughupughui. Tami konotanotai da kovi rewapana kirakai da Bada koghekuyowei bo?^u

²³ Wawaya viya evonavona bo, “Bera kudubina taberai na vaghina.” Ma kegha da ke bera kudubina na biibiina kavakava da ini viteta. Ma bade ke

bera kudubina na biibiina kavakava da tirewapana.^v ²⁴ Ke tam am biibiina kubiine kunekwa. Kegha, waway a biibiina kubiine kunekwa.

²⁵ Vigimagimara gawarinai na siya peyarina na vaghina, kuna kam wawapawa. Ma ke am nota ina ragharagha ma ke kuni tarakiiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina,²⁶ iyamna giruma katamana evonavona bo, “Dobu ma bera kudubina na Bada rapenai.”^w

²⁷ Ma waway sago God ke iti tumaghane na viinim kam kubiine ma kuni vaghine na aviyavisina ku maghinom ina terei na kekani. Ke am nota ina ragharagha da berabero keberaberi bo kegha. Ma ke kuni tarakiiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina.²⁸ Ma waway sago ita vonem bo, “Weni tuna na suwara siyana,” na ke kuna kani, iyamna nani wawayina ivonem na inotai da siyana kuna kani na bera berona. Ina notaragharagha kubiine na siyana kebarei.²⁹ Ke tam am notaragharagha ati sisiyei, ma nani wawayina ina notaragharagha kubiine. Tuna ke itakova bubuni da meni tuna bera biibiina ma meni tuna bera berona.

Ma waway ina vona bo, “Taku vovotaweku da bera kudubina ana berai. Avi kubiine waway sago ina notaragharagha kubiine ina guduku?

³⁰ Kam kamonai God kurina avi kiiki-iwa bubuna na avi kubiine waway sago ini wavuku, ina vona da abera beroi?”

³¹ Tam na maranai kekamkam ma keumuma bo aviyavisina kudubina keberaberi na kebera bubuni da God kana kadara ina rakata.³² Ke kuna berai da Jiu damsi, Grik damsi bo vitumaghana damsi kamosiyai, waway sago ruyagha kuna verei da ina peku.³³ Taku nakanani aberabera tovonni da mara nonowa bera

^f10:16 Mat 26:26-28; Mak 14:22-24; Luk 22:19-20 ^s10:18 Lev 7:6

^t10:20 Deut 32:17 ^u10:22 Deut 32:21 ^v10:23 1Kor 6:12 ^w10:26 Psa 24:1

biibiisi aberabera da wawaya kudubisi ati nuwaviinisi. Ke taku aku biibiina kubiine ma wawaya kudubisi i biibiina aekwekwai da yawasa makamakii nonowina ita panani.

11 Ma vaghina, ikikava taku Bada ina bera akivikivini, nakanani tami bade aku bera kokivini.^x

Vokavakavara ina keta maninina.

²Bera ku kudubina kamoni konotanotiku ma bade vibeyebeyena ikikava avi damani kurimi na kovovotani, tuna kubiine aigheghena kirakiiyemi. ³Wekarakava akayokayowei da konakovi da Keriso ina Bada na God. Ma tomotomowa kudubita ita Bada na Keriso. Ma wavine ina bada na kawana. ⁴Tomowa debiiyai eniponipowana bo ini peroveta da sisiya God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina kwarekwarewina na Keriso ekiikiiviberoi.[†] ⁵Ma wavine debiiyai eniponipowana bo ini peroveta da sisiya God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina ke kwarekwarewina na kawana ekiikiiviberoi. Itinimaya, iyamna tuna nakanani ma uyawina ita gharitawei. ⁶Ma wavine gayamina ke ita kwarewi na ibiibai da peyarina ita gharitawei. Ma kegha, itinimaya da uyawina ita boriya bo ita gharini. Tuna kubiine gayamina na ina kwarewi. ⁷Ma tomowa gayamina na ke ina kwarewi, iyamna tuna God iyamoni da maghimaghigina ma kana kadara

kamoni. Ma wavine tuna kawana kana kadara kamoni,^y ⁸iyamna dobu karenai tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni. Ma ke wavine tuwirina ita votawei da tomowa ita yamoni.^z ⁹Ma tomowa ke ita yamoni wavine kubiine, kegha, wavine iyamoni na tomowa kubiine. ¹⁰Ma aneya notasiyai kubiine, wavine gayamina ina kwarewi, ini matakira da kawana ina rewapana gaburinai. ¹¹Ma tota Bada ina wawaya, tuna kubiine kamotiyai tomowa wavine ke ina kitaoruwei bo wavine tomowa ke ina kitaoruwei. Ivi ruwa na sago, ¹²iyamna tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni ma bade wivine ituwa da tomotomowa. Ma bera kudubina God gwabinai ipisi.

¹³Tami mani kotakovi da wavine gayamina ke kwarekwarewina ma God kurina ina nipowana na ibero. ¹⁴Ma bera ku maninina evonavona da ke meyani tomowa ini uyawa da wavine nakanani. Nakanani ita bera na itinimaya kirakai. ¹⁵Ma wavine ini uyawa na tuna na kana karawata. God uyawina iverei da gayamina kana terepara. ¹⁶Iyai ina kayowana da dughu kamoni vokavara kana keta ina viviruwana nonowei na kurimi aku sisiya damona na weni. Ke sago keta kana viruwa ita makamakai da aviyavisina wekarakava avi sisiyei na tuna kava. Ma tokai ma God ina wawaya ekalesiya bogii ma bogiiyai na kudubita tuna takivikivini.

[†]11:4 Pol ina mariyai Keresiyana i kiki da tomowa nipowana bo sisiya God gwabinai ini debei na ke gayamina ina kwarewi. Nakanani ina bera na ini matakira da God ivokaravei. Ma bade i kiki da wavine maranai nipowana bo sisiya God gwabinai ini debei na gayamina ina kwarewi. I mariyai wivine gayamisi kwarekwarewisi imatakira da kakawasi i rewapana gaburinai imakamakai. Ma nani maranai wivine madamadawarisi gayamisi ke ita kwarekwarewa.

^x11:1 1Kor 4:16; Plp 3:17 ^y11:7 Gen 1:26-27 ^z11:8 Gen 2:18-23

Korint damsi Bada ina kaporagha ikamkam wapawapai.

(Mat 26:26-29; Mak 14:22-25; Luk 22:14-20)

¹⁷Ana vonemi da ami vikiidaburana vokavara kubiine na kamonai na berona irakata ma biibiina igisi, tuna kubiine ke ata vivigheghenimi. ¹⁸Kunona, avi yanei da Keresiyana kudubimi koikiidaburana na kamomiyai ke kota vivinuwasago bubuna. Ma antanotai da weni sisiyina na vonavaghatata. ¹⁹Agunai tami viya koikawapata na nani kamonai wawaya inakovi da iyavo kava na God ina wawaya maninimi. ²⁰Maranai koikiidaburana na Bada ina kaporagha kota kani ma kegha, kokamkam wapawapa. ²¹Iyavo kava kovi nao kokamkam na turaturami ke kota notanotisi da wawaya viya vitonara ekarakarisi. Ma viya na eumuma neghanegha. ²²Kade ami numa bo kegha da kota kam ma kotuma? Keresiyana damsi viya kokitaoruwesi ma moyamoyakisi koinimayamayisi bo? Ikikava ana vonemi? Ani gheghenimi bo kegha? Kegha taweyana!

Ikikava Bada ina kaporagha ita kam bubuna.

²³Taku aviyavisina Bada gwabinai aviiya na bade tami kurimi avi damani, iyamna vaghata na weni. Muriyai da Judas ita vomiri ma Bada Yesu iti wawanei na Yesu parawa iviyya ma ²⁴God kurina ivi kiikiwa, ivogimai ma ivona bo, “Weni tuna na taku tupuwiku, tuna tami kubiimi. Weni nakanani kona berabera da taku kona notanota nonoweku.” ²⁵Ma bade nakanani nani kamna murinai, redu iviyya ma ivona bo, “Weni reduna kamonai na

taraku, tuna ivi matakira da God tami yavata vivaghina vuna makamakiina koberai. Maranai konumumai na taku kona notanota nonoweku.”^a

²⁶Maranai weni parawina kona kanikani ma weni redunai konumuma, tuna na Bada ina rabobo matakirina. Kona berabera da ina ku vovira marana. ²⁷Tuna kubiine tam iyai Bada tupuwina kuna kam wapawapai bo tarana kunuma wapawapai, tuna na berabero ghamanakina keberabera Bada tupuwina ma tarana kurina. ²⁸Tuna kubiine wawaya ini tupavire meyei ma ina damini da tuna vaghina na Bada tupuwina ina kani ma redunai inuma. ²⁹Wawaya, Bada tupuwina iyamna ke itakova bubuni ma ina kam ma inuma wapawapai na God ini tupaviresi ma ina vona da berabero iberai. ³⁰Tami viya nakanani koberabera kubiine na mitamitami ma gubagubagimi ma kamomiyai wawaya viya namada irabobo. ³¹Ma mikedata tota mani titupavira meyeta na God ke ini tupavireta. ³²Ma takovi da maranai Bada God itupavirevireta ma kovogha gisina everevereta na vibeyebeyena eberabera da ini maninita da mara damonai dobu ku berona ina teretere na tota ke ini wavuta.

³³Tuna kubiine varevaresiku, Bada ina kaporagha kubiine kovi koyakoyagha da kudubimi koni kiidaburana ina kovi ma muriyai da kona kam patapata. ³⁴Ma iyi vitonara ikarai na kunona ina numiyyai ita kam, da maranai koni kiidaburana na ke ina kam ma inuma wapawapa. Ina bera beroi na mara damonai God ina vitupavira ku kamona ina rui. Ma vaghina, bera viya na karakava ani beyebeyemi maranai ana vovira kurimi.

^a11:25 Exod 24:6-8; Jer 31:31-34

Kanuma Vovokaravina ina puyo.

12 Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina puyo ani sisiyei.

Akayokayowei da vonavaghata konakovi. ²Koakovi da rorova tami Keriso ke koti tumaghane ma nani maranai wawaya ivi berobrowemi da sawara yamoyamonisi ma kokoitau kovovokavakarisi. ³Tuna kubiine ani akovimi da iyai God Kanumina ina rewapanai isisiya na ke meyani ina vona bo, “Yesu aimagi.” Ma iyai ina vona bo, “Yesu tuna Bada” na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kava da nakanani ini sisiya.

⁴Kanuma ina ku nevana na puyo bogii ma bogiiyai taviiviiya, ma Kanuma Vovokaravina sago kava, tuna weni puyosi peyarina erereregha.^b

⁵Biga bogii ma bogiiyai ma kegha da Bada sago kava tabigebigei. ⁶Wawaya sago sago duma i bera bogii ma bogiiyai God kubiine eberaberi ma meni berasi kava eberaberi na God rewapana ina veresi da ina bera bubuni. ⁷Wawaya sago sago duma i yawasa kamoni ini debei da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabisiyai. Wawaya kana puyo na ke tuna mani kava ina biibiina kubiine, ma Keresiyana peyarisi kubiisi.

⁸Kanuma Vovokaravina wawaya sago kana puyo na nuwagiura iverei da nuwagiura sisiyisi wawaya kurisi ini damadamani. Ma nani Kanumina wawaya sago kana puyo na akova iverei da nani akovina ina vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. ⁹Ma bade wawaya sago kana puyo da ina nota ini rewapana ma ini tumaghana kiimatana. Ma sago kana puyo iverei da gubagubagisi ina viviyawasisi.

¹⁰Ma bade sago kana puyo da bera ghamaghamasi ina beraberi. Ma sago

kana puyo da ini peroveta na sisiya God gwabinai ina viiya ma ina vividebei. Ma wawaya sago kana puyo da inakovi da meni wawayina rewapana Bada gwabinai iviia ma meni wawayina rewapana kanuma berona gwabinai iviia. Ma sago puyo iverei da kunuma gamosiyai ina vivisisiya. Ma sago puyo iverei da maranai kwinana kunuma gamonai ini sisiya na iyamna ina vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. ¹¹Ma weni puyosi peyarina na nani Kanumina sago kava ererereghi, tuna ina kina kava ina kayowanai wawaya sago sago duma ina puyosi.

Tupuwa sago kava kamoni biga ipeyari.

¹²Wawaya tupuwina sago kava ma kegha da nani kamoni biga bogii ma bogiiyai eberaberi. Namanaki wawaya matana, kaena, imana bo tinina, ti na bogii ma bogiiyai, ma peyarisi na tupuwa sago kava kamoni. Ma Keriso na nakanani.^c ¹³Maghimaghighina tota peyarita, Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarita Kanuma Vovokaravina ibabaitota da Keriso tupuwina sago kava ku kamona tarui. Ma God, Kanuma Vovokaravina na peyarita ivereta.

¹⁴Vaghina ma, wawaya tupuwina na ke bera sago kava ina berai ma bera ipeyari. ¹⁵Mikeda wawaya kaena ita vona bo, “Taku na ke ima, tuna kubiine taku ke tupuwa kamoni.” Nakanani iti sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamoni. ¹⁶Mikeda wawaya tinina ita vona bo, “Taku ke mata, tuna kubiine taku na ke tupuwa kamoni.” Nakanani iti sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamoni. ¹⁷Mikeda wawaya tupuwina kudubina na mata kavakava na ikikava iti yana? Bo mikeda tupuwina

^b12:4 Rom 12:6-8 ^c12:12 Rom 12:4-5

kudubina na tina kavakava na ikikava pughu ita yoni? ¹⁸Ma vonavaghata, God wawaya tupuwina iyamoni da kamoni biga bogii ma bogiyyai ina berai. God ina kayowanai na kii gawara nununai iteresi. ¹⁹Wawaya kaena kava kuta kitai na ke kovokovoghina da kuta vona bo, “Tuna na wawaya.” ²⁰Vona bubuna, wawaya tupuwina na sago kava ma nani kamoni bera bogii ma bogiyyai eberaberai.

²¹Tuna kubiine mata ke ima ina vonei bo, “Tam ke ata kayokayowem,” bo gayama ke kae ina vonei bo, “Tam, abarem.” ²²Ma wawaya tupuwina kamoni na viya mitamitasi ma kegha da ke vaghina da tabaresi, iyamna i biga imakiyana. ²³Ma viya na ke debiyyai kata vivisisiyesi ma kegha da takitaruvisi ma takoyagha bubunisi. Ma wawaya tupuwita kamoni gawara viya inimayamaysi na tatere gavugavusi. ²⁴Ma viya na vaghina, ke inimayamaysi na debiyyai ina makai. Ma God peyarisi ivi sagosi da tupuwa sago kava. Ma nani kamoni mitamitasi ma inimayamaysi ekoyakoyagha bubunisi ma ekiikiiepepisi, ke rewapanisi nakanani. ²⁵Tuna kubiine Keriso tupuwina kamoni na wawaya ke ini bogebogesi ma peyarisi nani kamoni ini vowaguvivirana. ²⁶Ma mikeda tupuwa kamoni sago inivisi ina viiviiya na peyarisi nani inivisi ina vii patai. Ma sago ina bera bubuni na peyarisi ini nuwabiibiiyei.

²⁷Tami peyarimi na Keriso tupuwina ma tami sago sago duma na nani tupuwina kamoni. ²⁸Vitumaghana wawayita kamotiyai God, wawaya ivinesi da avi bigasi kava ina berai. Kunona aposol ivinesi, iteretani na peroperoveta, ma iteretana meyei na vibeyebeyena wawayisi. Nani murinai wawaya ivinesi da bera

ghamaghamasi eberaberai ma viya rewapana iveresi da gubagubagisi iyawasisi. Ma viya na nimonimoriyai turaturasi ivitesi, ma viya na wawaya peyarisi inowesi da biga eberaberai ma bade viya ivinesi da kunuma gamosiyai ini sisiya.^d ²⁹Ma ke peyarisi na aposol bo peroperoveta bo vibeyebeyena wawayisi. Ma ke wawaya peyarisi bera ghamaghamasi ita beraberai. ³⁰Ke peyarisi gubagubagisi iti yawasisi, ma bade viya kava kunuma gamosiyai ini sisiya, ma ke peyarisi sisiyisi iyamsi iti debei. ³¹Ma nuwanuwami kudubinai puyo ghamaghamasi kota kayowei.

Wekarakava na keta biibii kirakiina ani beyemi, tuna na nuwaviina.

Nuwaviina.

13 Mikeda taku, wawaya ma aneya gamosi bogii ma bogiyyai ati sisiya ma nuwaviina gwabikuwai kegha na aku sisiya na kwebuna, nipu wapawapa aberaberai ma iyamna kegha.

²Mikeda kaku puyo da ati peroveta ma bade akova kudubina ma nota gavugavusi atakova yavui, ma bade ati tumaghana kirakai da koya ata vonei da ita nae ku gawara sago ma ita tupuwa, ma weni berasi kamoni nuwaviina gwabikuwai kegha na taku na kwebuku.^e ³Mikeda aku sawara kudubina wawaya moyamoyakisi ata veresi, ma ati vaghinei da wawaya tupuwiku ku keyama karakaratina ita tawanaruweku ma nani kamoni nuwaviina gwabikuwai kegha na ke aviyavisina biibiina ata viiya.

⁴Nuwaviina wawayina na ere nuwanubana ma nuwanuwana pikanai bera kudubina eberaberai. Ma nuwaviina wawayina na ke ina nuwakapi bo ina kayotata ma

^d12:28 Epe 4:11 ^e13:2 Mat 17:20, 21:21; Mak 11:23

ke ini gheghena meyei. ⁵Nuwaviina wawayina gwabinai na vikayotirana kegha, nota meyena kegha, ma kayoghakighaki kegha. Tuna na notataweyana wawayina. ⁶Nuwaviina wawayina na bera beroberosi ke ita vivinuwabiibiiyei, ma vonavaghata na tuna ini nuwabiibiiyei. ⁷Nuwaviina wawayina ke meyani ina nota ina peku, mara nonowa ini tumaghana, ina nota ini rewapana, ma ina miirikikina.

⁸Nuwaviina na makamakii nonowina. Ma wawayina iperoveta da God ina sisiya idebei na karakava nani puyona ina kovi. Ma wawayina kunuma gamosiyai isisiya na karakava nani gamosi ina wapa. Ma nuwagiura nakanani, bade ina wapa, ⁹iyamna nuwagiura nevanavana kava takovi. Ma bade sisiya nevanavana kava God gwabinai taviiviiya da tidebei. ¹⁰Ma karakava bera vaghata kudubina ina nekiibau na aviyavisina gisina wekarakava gwabitiyai na ina wapa.

¹¹Gisikuwai na gegeya i sisiyai avivi sisiya ma gegeya notasi anotanotai. Maranai amagura na gegeya berasi avoterei. ¹²Karako weni maranai God maghighina takitakita sowasowai. Ma karakava mara epipisi da wawayina vaghata maghighina takita bubuni. Karako na aku akova igisi ma karakava anakova bubuna. Ikikava God iakova bubuniku, nakanani God anakova bubuni.

¹³Ma vaghina, puyo peyarisi ina wapa ma bera ivi aroba kava na mara nonowa ina makai, ti na vitumaghana, nota rewapana ma nuwaviina. Ma kamosiyai na nuwaviina ighe kirakai.

Kanuma Vovokaravina in puyo ivi sisiya meyei.

14 Nuwaviina ketana kokivini ma nuwanuwami kudubinai Kanuma Vovokaravina in puyo

kokayowei. Puyo sago biibiina kota kayowei na weni, koti peroveta da sisiya God gwabinai kota viiya ma koti debei wawayina kurisi. ²Iyi kunuma gamosiyai ini sisiya na ke wawayina kurisi ita vivisisiya ma God kurina, iyamna ke sago wawayina sisiya itakovi. Kanuma Vovokaravina in rewapanai sisiya gavugavusi isisiyei. ³Ma meni wawayina peroveta puyona iviiva da God ina sisiya idebei wawayina kurisi na ivitesi, nota biibiisi evereveresi da ekiikiiepepisi ma nuwanuba evereveresi. ⁴Ma iyai kunuma gamosiyai isisiya na tuna mani ivite meyei, ma iyai God in sisiya idebei na ekalesiya kudubisi ivitesi.

⁵Akayokayowei da kudubimi kunuma gamosiyai koti sisiya, ma kegha da aku kayowana ghamanakina da koti peroveta da God in sisiya koti debei wawayina kurisi. Tuna na puyo ghamana, ke nakanani ma wawayina kunuma gamosiyai iti sisiya. Ma kegha da wawayina kunuma gamosiyai ini sisiya ma bade ku tepana ini debei da nani sisiyisi na iyamsi avai na tuna puyo ghamanakina iviiva da ekalesiya ini vitesi da ini rewapana. ⁶Varevaresiku, ana pisi kurimi ma maranai kunuma gamosiyai ani sisiya na tuna na ini vitemi bo kegha? Kegha taweyana. Ma mikedada nota God gwabinai ana viiya ma ani mamatarei, bo nuwagiura ma akova ani beyebeyena bo God in sisiya gavugavuna ani debei, na vaghina, tuna ini vitemi.

⁷Sawara ke vividagudagusi, ke ti mani ita tutou nakanani ma durere ma enava na wawayina inuveni bo in kiitovotovona bubuni na tavogiini da avi tavorina iuvuveni bo eraravi. ⁸Ma mikedada ture ke inuvena bubuni na ikikava wawayina in vovunagha da ghaviya in nepotei? ⁹Tami nakanani, mikedada kunuma gamosiyai koni sisiya

vigayagaya na wawaya ikikava inakovi da tam aviyavisina kisisiyei? Tuna na sisiya wapawapa, am sisiya nakanani ma yanunu. ¹⁰Agunai dobu ku kudu-bina na wawaya i gamo bogii ma bogiyyai isisiya, ma peyarisi na ere iyamsi. ¹¹Mikeda wawaya sago isisiya na sisiyina iyamna ke ata viiviiya, tuna na dobu viruwa wawaya kuriku, ma bade taku na nakanani kurina. ¹²Ma bade tami nakanani. Ami kayowana ghamana da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabimiyai ita makai, tuna kubi-ine meni puyosi eberaberi da ekalesiya ina rewapana erakarakata na God kurina kovi nowi da nani puyosi kamomiyai ina rakata.

¹³Tuna kubiine, iyi kunuma gamosiyai isisiya na ina nipowana da akova Kanuma Vovokaravina gwabinai ina viiya da sisiyisi iyamsi ini debei wawaya kurisi. ¹⁴Mikeda kunuma gamosiyai aniponipowana na kanumikuwai aberaberi ma nani kamoni taku mani ke atakovi da aviyavisina aisisiyei. ¹⁵Aviyavisina ana berai? Kanumikuwai na kunuma gamonai ana nipowana ma bade aku notiyai na gamokuwai ana nipowana. Kanumikuwai na kunuma gamonai ana tavora ma bade aku notiyai ana tavora. ¹⁶Ma mikeda tam kanumimuwai na kunuma gamonai God kuta vovokavakavari ma wawaya sago koroto kamoni am sisiya iyamna ke itakakovi na ikikava ini vaghinei da ina vona bo, “Amen”? Am vikiikiwa iyamna ke ita viiviiya. ¹⁷Namanaki da am nipowana ma am vikiikiwa God kurina na ibiibii kirakai, ma kegha da kwinam na ke iti vite tovonu.

¹⁸God aikiikiwei da kunuma gamosiyai mara nonowa aisisiya da tami peyariami aghekuyowemi.

¹⁹Ma kegha da Keresiyana kamosiyai ani sisiya na meni berana na iyamna irakata da akova kona viiya? Vibeyebeyena kiimatanina ma tupona kava ana berai bo kunuma gamonai ani sisiya da ina guri kirakai? Kegha, vibeyebeyena tupona na iyamna irakata ma tuna ana berai.

²⁰Varevaresiku, ke kona berai da tami gegeya nakanani, ti na notam-agura gwabisiyai ke ita terei. Tami na komagura ikovi. Ma kegha da ikikava gegeya nota didibarisi ke itakovi na tami bade nakanani nota didibarisi ke kona notai. ²¹Ma giruma katamana kamoni igirumi da Bada ivona bo, “Dobu viruwa wawayisi ana vonatawesi da gamo viruwai ini sisiya aku wawaya kurisi,

ma patana da aku sisiya ke ini yanei.”^f

²²Sisiya kunuma gamosiyai na iyavo kava ke ita vivitumaghana na imatakira kurisi ma ke ekalesiya kubiisi. Ma God ina sisiya videbena, tuna na ekalesiya kubiisi ma ke iyavo kava ke ita vivitumaghana kubiisi.

²³Mikeda Keresiyana kudubimi koti kiidaburana ma peyariami koti karei da kunuma gamosi bogii ma bogiyyai kota vivisiya ma nani kamoni wawayota bo ke vitumaghana damsi ita rui ma nakanani iti yanemi na ita vona bo, “Damsi ineghanegha bo?” ²⁴Ma peyariami God ina sisiya kota vividebei ma wawayota bo ke vitumaghana wawayina ita rui ma nani sisiyisi iti yanei na nuwanuwana ita tonai, iyamna damina ita viiya da tuna berabero wawayina. Nani sisiyisi peyarisi iti yanei ma tuna mani iti tupavire meyei, ²⁵da ina nota gavugavusi iti debei. Iti tuwaporeruruwana ma God ita vokavakavari ma iti mamatara

^f14:21 Isa 28:11-12

bo, “Vonavaghata God na weni, tami kamomiyai.”

Vokavara kana keta.

²⁶ Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na ku tepana ana terei. Maranai koikiidaburana vokavakavara kubiine na wawaya sago da vokavara tavorina ina tavotavori, ma sago da ina vivibeyebeyena, ma sago da sisiya God gwabinai ina viiya da ina vividebei, ma sago da kunuma gamosiyai ina vivisisiya, ma bade sago da nani sisiyisi kunuma gamosiyai na iyamsi ina vividebei. Nani berasi kudubina kona beraberai na Keresiyana dami ini vitemi da koni rewapana. ²⁷ Wawaya kunuma gamosiyai visisiya ina kayowei na ruwa bo aroba kava ini sisiya. Ma ke peyarisi marasago ina berai. Ini koyakoyagha da wawaya sago sago duma ini sisiya. Ma wawaya sago ina vovunagha da nani sisiyisi peyarina iyamsi ini debei. ²⁸ Ma mikeda Keresiyana kamosiyai wawaya kegha da nani sisiyisi iyamsi iti debei na ibiibai da sisiya wawayina ini kawapotapota da tuna ma God kava ini sisiya karakarava. ²⁹ Peroperoveta ruwa bo aroba sisiya God gwabinai ina viiya da ini debei na iyavo kava ini yanesi na ina ruvai da aviyavisina isisiyei na vonavaghata bo kegha. ³⁰ Mikeda wawaya sago ina vivisisiya ma nani kamoni peroveta sago nota God gwabinai ina viiya na wawayina isisiya na ina voterei da peroveta ini sisiya. ³¹ Tami peyarmi sago sago duma ami taraboga kona viiya da God ina sisiya koni debei da peyarmi akova kona viiya ma ini vitemi da ami nota ini rewapana. ³² Ma wawaya iyai peroveta puyona ina viiya da God ina sisiya iti debei na kovokovoghina da tuna mani ini potepote meyei da ini koyakoyagha da ina taraboga

ina viiya da ini sisiya, ³³ iyamna God tuna ina kayowana da bera maninina kavakava. Ina kayowana da ina wawaya nuwanubiiyai ina makai.

Maranai Keresiyana kudubisi dobu nununai ikiidaburana vokavara kubiine ³⁴ na wivine kawasi ina pota, ke debiiyai ini sisiya. Vonaviyoyovana katamana igiruma da ti na kakawasi gaburisiyai. ³⁵ Ma aviyavisina akovina ina kayowei na karakava kakawasi ini tarakiyanesi i numiiyai, iyamna ibero kirakai da wavine ita vomiiri da vokavara kamoni iti sisiya.

³⁶ God vonana karena na tami bo? Bo tami kava kurimi inekiibau bo? ³⁷ Ma iyi tam kuna nota meyem da tam God ina peroveta bo puyo Kanuma Vovokaravina gwabinai kuviiya na kutakova bubuni da aviyavisina agirugirumi kurimi na Bada ina sisiya bagibagina. ³⁸ Ma iyavo kava weni sisiyina ina vonabarei na bade Bada ina vonabaresi.

³⁹ Tuna kubiine, varevaresiku, mara nonowa nimonimoriyai nuwanuwami kovotawei da sisiya God gwabinai kona viiya ma kona vividebei. Ma bade wawaya ke koni ghiyesi da kunuma gamosiyai visisiya ina voterei. ⁴⁰ Ma bera kudubina kohera bubuni da maninina kavakava.

Keriso irabobo ma ivomiiri kana sisiya.

15 Varevaresiku, wekarakava Keriso varana biibiina ata vonavinotimi. Tuna adimeyi kurimi na koviiya ma kovi tumaghaneyi da tuna tepanai komiimiirikikina. ² Weni varana biibiina adimeyi kurimi na kovi tumaghaneyi ma kovokikini da yawasa makamakii nonowina kopanani. Mikeda ke kona vokikini na ami vitumaghana na kwebuna.

³ Taku aviyavisina aviiya na avi damani kurimi. Ikiyawa giruma

katamana ivona da ita tupuwa na vaghina, nakanani itupuwa. Bera ghamanakina na weni, Keriso ita berabero kubiine irabobo,^g ⁴ma idogoi ma mara viarobina kamona rabobowai ivomiiri. Giruma katamana ikikava ivona na berana itupuwa.^h ⁵Ma kunona Keriso, Pita kurina inekiibau, ma muriyai da ina aposol ivi 12 kurisi.ⁱ ⁶Nani murinai na mara sago kana kiviivina peyarisi kurisi inekiibau, ti na ivi 500 ma ku tepana. Peyarisi na patana da yawayawasisi emakamakai, viya kava namada irabobo. ⁷Muriyai bade Jemes kurina inekiibau, ma ina aposol kudubisi kurisi.

⁸Ma turina na taku kuriku. Namanaki da taku aku tupuwa ketana na bogiiyai ma kegha da inekiibau kuriku.^j ⁹Taku na aposol peyarisi gaburisiyai. Ma taku ke ata biibii kamowa da ati aposol iyamna God ina wawaya avivi tupaketowanesi.^k ¹⁰Ma God ina agabiibai kuriku irakata da ivineku da avi aposol. Ma aposol bigana abera kirakiiyei da iyamna irakata, ke aposol peyarisi nakanani. Ma ke taku aku rewapanai ma God ina agabiibai tepanai da biga iverau bubuna. ¹¹Vaghina ma, mede kota voneku meni wawayina idima kurimi, taku bo aposol sago. Ma peyarikai na Keriso varana kava kadimadime. Ma tuna varana kovi tumaghane.

Rabobowai tavomiiri.

¹²Ma namada dima kamona kovi yanei da Keriso rabobowai ivomiiri. Ma avi kubiine tami viya kovonavona da wawaya ina rabobo na ke ina vomiiiri? ¹³Mikeda wawaya rabobowai ke ina vomiiiri na bade Keriso ke ita vomiiiri. ¹⁴Ma mikeda

Keriso ke ita vomiiiri na akii dima na iyamna kegha, ma bade ami vitumaghana na iyamna kegha. ¹⁵Ma ku tepana, mikeda vonavaghata da raborabobosi rabobowai ke ina vomiiiri na tokai aposol kavi mamatara bero maranai God kavivi sisiyei, iyamna akii dima kamona namada kavona da tuna iberai da Keriso rabobowai ivi yawasi. ¹⁶Mikeda raborabobosi ke ita vomiiiri na bade Keriso nakanani ke ita vomiiiri. ¹⁷Ma Keriso ke ita vomiiiri na ami vitumaghana na iyamna kegha, ma patana da ami berabero kamona kota makamakai. ¹⁸Nakanani na iyavo kava Keriso ivi tumaghane ma irabobo na iwapa tuwanonowa. ¹⁹Ma mikeda Keriso titumaghane ma nani vitumaghanina na ita yawasa dobuwai kava kubiine ma rabobo murinai na ke sago yawasa tapanani na wawaya ita vonaviiviiyaketa, ita vitumaghana na iyamna kegha.

²⁰Ma vonavaghata na weni. God iberai da Keriso rabobowai ivomiiri. Keriso ivi nao ivi matakira da iyavo kava irabobo na karakava ti bade ina vomiiiri, ²¹iyamna tomowa sago ina bera kubiine rabobo tapanapanani, ma bade tomowa sago ina bera kubiine rabobo murinai tavomiiri. ²²Adam ina bera kubiine peyarita tarabobo. Ma bade Keriso ina bera kubiine rabobowai tavomiiri. ²³Tota sago sago duma ita mara iterei. Keriso ivi nao ma karakava ina vovira na iyavo kava tuna rapenai na ina vomiiiri. ²⁴Nani murinai na mara damona ina nekiibau na Keriso ina vomiiiri da kiikiivavo, kanuma beroberosi i babada rewapanisi yavata kudubisi ina ghegavovorisi. Ma murinai ina vikiivavona ini damani ina Mamai God kurina,

^g15:3 Isa 53:5-12 ^h15:4 Psa 16:8-10; Mat 12:40; Apos 2:24-32

ⁱ15:5 Mat 28:16-17; Mak 16:14; Luk 24:34, 36; Jon 20:19 ^j15:8 Apos 9:3-6

^k15:9 Apos 8:3

²⁵iyamna Keriso ini kiivavo ina nena da kana ghavighaviya God ina tere-oruwesi da kae gaburina. ¹ ²⁶Ma damona na rabobo ina ghegavovori, tuna na kana ghaviya turina. ²⁷Giruma katanamana evonavona bo, “Bera peyarina kaena gaburina iterei.” Vonavaghata, ma maranai ivona bo ‘bera peyarina,’ takovi da ke God iti sisiyei, tuna na tepanai. Ma God bera peyarina Keriso gaburina ina terei. ^m ²⁸Bera peyarina Natuna Keriso gaburina ina terei da ini badei. Ma Natuna tuna mani ina tere-oruwe meyei da God ina rewapana gaburina ina makamakai. God nakanani ina berai da bera ku kudubina tuna ina ghekuyowei.

²⁹Ma mikedda raborabobosi ke ina vomiiri na iyavo kava raborabobosi kubiisi ina babataito na ke aviyavisina biibiina ina panani. Tuna kubiine na avi kubiine wawaya ina babataito raborabobosi kubiisi? ³⁰Ma mikedda raborabobosi ke ita vomiiri na avi kubiine mara nonowa tokai kaverevere meyekai Keriso kubiine da wawaya ina kiikiiviberokai? ³¹Ma taku akiibau wapa da rabobo ma yawasa ku kamona abigabiga. Ma vonavaghata, taku mara nonowa nakanani, ma kegha da ainuwabiibii kirakai iyamna tami ita Bada Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. ³²Mikedda raborabobosi ke ita vomiiri na avi kubiine Epesas kamona wawaya beroberosi yavata kavi ruwa, ti na nakanani ma ghamoghamo dipa? Aviyavisina biibiina ata panani? Rabobowai ke tavomiiri na vaghina, “Takam ma tuma, iyamna maram tarabobo.” ⁿ

³³Ma ke wawaya ini beroborowemi, “Wawaya maninimi ma beroberosi yavata koni kiikapu na ini nowemi da ku keta berona kona rui.” ³⁴Konota

kiimatana, kovovira ku keta maninina ma bera beroberosi kovoterei. Avon-avonemi, kotinimaya, iyamna tami viya na God ke kotakovi.

Raborabobosi ina vomiiri na tupuwisi ikikava.

³⁵Tami viya kota vona bo, “Raborabobosi na ikikava ina vomiiri? Ma, ina vomiiri na tupuwisi kitana ikikava?” ³⁶Tami neghaneghami! Aviyavisina tavovoni na vavina ina bowa da peina ina gogogo. ³⁷Ma aviyavisina dowiyai kevovoni, whiti peina bo pei sago, ke kiina kudubina kuta vovoni ma peina kava kevovoni. ³⁸Ma pei ina gogo ina ghae na God ina kayowanai ina berai da kitana ikikava. Pei bogii ma bogiiyai ma eberaberai da ina magura na kitasi bogii ma bogiiyai.

³⁹Ma tupuwa peyarina God iyamoni da bogii ma bogiiyai. Wawaya tupuwita, ghamoghamo tupuwisi, kiu ma iyana, peyarisi na bogii ma bogiiyai.

⁴⁰Ma kunuma makamakiisi kitasi ibi-ibii kirakai ma bade dobu makamakiisi kitasi ibiibii kirakai. Ma God iyamonisi da kii kita na bogii ma bogiiyai. ⁴¹Madegha kana kita bogiiyai, nawar-avi kana kita bogiiyai, gwamegwame kamosiyai kii kita bogii ma bogiiyai. Ma kegha da peyarisi na kitasi biibiisi.

⁴²Weni nakanani ina tupuwa maranai wawaya rabobowai ina vomiiri. Wawaya tupuwina ina dogoi na ina bowa ma ina vomiiri na tupuwina na makamakii nonowina. ⁴³Maranai wawaya tupuwina ina dogoi na berona, ma ina vomiiri na kitana ina biibii kirakai. Ma ina dogoi na mitamitana, ina vomiiri na tuna ini rewapana kirakai. ⁴⁴Wawaya ina rabobo ma ina dogoi na tuna dobu tupuwina. Ma wawayina rabobowai ina vomiiri

na tupuwina vuna na tuna kanuma tupuwina. Tuna kubiine wawaya na sago ma tupuwina na ruwa, sago na yawasa weni dobunai kubiine ma sago na rabobo murinai kubiine. ⁴⁵Giruma katamana igiruma bo, “God kunona tomowa iyamoni da yawayawana, ma tuna na Adam.” Ma murinai na Adam vuna inekiibau ma tuna Kanumina na yawasa everevereta. ⁴⁶Ma kunona God weni dobuna kubiine tupuwita iyamoni ma karakava tavomiiri na kanumita kubiine tupuwa vusi taviya. ⁴⁷Dobu karenai God dowo iviia ma iyamoni da Adam, tomowa karena. Ma tomowa viruwina na kunumai ioru, tuna Keriso. ⁴⁸Wawaya dobu makamakiisi na ere tupuwisi, ti na Adam nakanani dowiyai iyamonisi. Ma kunuma makamakiisi ti na Keriso nakanani, tuna kunumai emakamakai. ⁴⁹Tota karako tupuwita na Adam nakanani ma karakava mara epipisi da tupuwita ini vuni da tomowa kunuma makamakina nakanani.

⁵⁰Varevaresiku, avonavonemi da God ina vikiiavona kamonai wawaya tupuwisi ere viyosi ma ere tarasi na i gawara kegha. Aviyavisina ina rabobo na ke kovokovoghina da yawasa makamakii nonowina ini rapenei.

⁵¹Kovi yana, akova gavugavuna ana vonemi. Wawaya viya ina rabobo ma viya tamakamakai ma ture turina ina tou da yaghiyaghina God ina tawanavireta. ⁵²Bera yaghiyaghina ina tupuwa, nakanani ma kadakadara. Nani turena ina tou ma raborabobosi ina vomiri da ke ina rabobome. Ma peyarita God ina tawanavireta da tupuwita vusi.

⁵³Aviyavisina ita rabobo na ina virai da makamakii nonowina. Ma aviyavisina ita bowa na ina virai da ke meyani ina rabobo. ⁵⁴Weni berasi peyarina na ini matakira da aviyavisina giruma katamana ivonei da ina tupuwa na vonavaghata. Ivonei bo, “Rabobo kana mara ikovi, God ivi kovi tuwanonowi.”

⁵⁵O, rabobo kade kuta ghekuyoweku bo?

Kegha, ke kovokovoghim!

O, rabobo kuta voviku, bo?

Kegha, am rewapana ikovi!”^p

⁵⁶Rabobo ina rewapana berabero gwabinai iviia. Ma berabero ina rewapana na Moses ina vonaviyoyovana katamanina kamonai. ⁵⁷Ma God tikiikiwei, iyamna ita Bada Yesu Keriso iberai da berabero ma rabobo taghekuyowei.

⁵⁸Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine komiirikikina da ke kona peku. Ma mara nonowa nuwanuwami kudubina Bada kubiine kona bigabiga, iyamna ami biga Bada kurina na ke bera wapawapa.

Verena Keresiyana damsii kubiisi.

16 Ma wekarakava verena ani sisiyei. Mane kota terei da Keresiyana wawayisi Judiya kamonai koti vitesi. Vitumaghana wawayisi Gareisiya kamonai namada avonesi da weni berana eberaberi na tami bade nakanani kota berai. ^q²Sande nununai tami sago sago duma mane kona tereterei da ina rakata. Mura wawayimi na ghamana kona tereterei ma moyamoyakimi na gisina

§15:45 Adam vuna na Yesu Keriso.

**15:51 Pol weni tuna igirugirumi na inotanotai da gisina kava Keriso ita vovira ku dobu da mara damona. Inotanotai da tuna yawayawana dobuwai ma nani kamonai Keriso ita nekiibau da ita kitai. Ma kegha.

°15:54 Isa 25:8 P15:55 Hos 13:14 °16:1 Rom 15:25-26

kona tereterei. ³Ana nekiibau na iyavo kava kovinesi da mane ita kavari ita nae ku Jerusalem na vivaghina pepana ana girumi kubiisi, ana veresi ma ana vonatawesi. ⁴Mikeda ita biibai da taku yavata kata nae na vaghina, ani kaeturanesi kana nae.

Aviyavisina Pol ina berai.

⁵Ana nae ku Masedoniya dobuna ma muriyai ana pisi kurimi, iyamna aku biga emakamakai da Keresiyana damsi Masedoniya kamonai ana ruge-narisi.^r ⁶Muriyai ana pisi na gwabimiyai tamakai mara gisina gurina, mikeda kwamra sago. Ma koni tamiineku da mike nae ana kayowei boni na ana nae. ⁷Wekarakava ata pisi kurimi na mara tupona kava gwabimiyai kata makai. Tuna ke ata kayokayowei, aku kay-owana da mara gurina katamakii pat-apata. Mikeda Bada ini vaghinei na nakanani ina tupuwa.

⁸Ma Epesas kwanatuna kamonai ana makamakai da yaba kana ku mara, tuna Pentikos marana,^s ⁹iyamna weni dobunai taraboga biibiina apanani da ana dima ma ani beyebeyena. Ma nani kamonai na vikawapata irakata.

¹⁰Ma Timoti ina nekiibau kurimi na kovi kiikiiwei ma kokoyagha bubuni da ke ini nuwapoya, iyamna tuna Bada kubiine ebigabiga, taku nakanani.^t

¹¹Ke sago iyi tuna ina kitaoruwei ma kovi vitei da nuwanubiiyai ina baba da ina vovirame kuriku, iyamna taku aikoy-akoyagha da tuna ma varevaresita viya yavata ina nekiibau.

¹²Wekarakava varesita Apolos ani sisiyei. Mara nonowa avonavonei da varevaresita viya yavata ita nae kurimi,

ma ke ita kayokayowei da wekarakava ita nae. Taraboga ina panani na vaghina, ina nae kurimi.

Sisiya turina.

¹³Matami ekita, ami nota erakata God kurina ma komiirikikina, maghitepami etora ma kovi rewapana. ¹⁴Ma aviyavisina peyarina kona beraberai na nuwaviina yavata.

¹⁵Sitepanas ina rakaraka yavata koakovisi, ti na Akeya dobuna kamonai ivi nao ivi Keresiyana, ma ivere meyesi da God ina wawaya kubiisi ebigabiga. Varevaresiku, ainowi kurimi^u ¹⁶da wawaya weni nakanani na i vihadana kokivini ma iyavo kava yavata ebigabiga bade kovoepetisi.

¹⁷Tami kegha kubiine avi nuwabiibii kirakai da Sitepanas, Potunatas ma Akaikas ipisi da tami epayanimi. ¹⁸Ma ikikava nuwabiibai iveremi, nakanani nuwabiibai ivereku. Wawaya weni totomowisi nakanani na kati gheghenisi.

¹⁹Eisiya dobuna^{††} kamonai vitumaghana damsi kwanatu nununai ivi kiikiiwemi. Akwila da Pirisera ma vitumaghana damsi i numiiyai mara nonowa ikiidaburana na peyarisi Bada avanai, ivi kiikiiwa kirakiiyemi.^v ²⁰Ma bade Keresiyana varevaresita kudubisi weni dobunai ikiikiiwemi.

Ma tami kamomiyai kovi kiikiiwavivirana Bada avanai.

²¹Weni vikiikiiwina taku mani imakuwai agirugirumi, “Taku Pol, aikiikiiwemi.”

²²Iyavo kava Bada kurina ke ita vivinuwaviina, God inimagisi.

^{††}16:19 Rorova mara katamaninai Rome damsi dobu sago ivi vavei Eisiya. Ma karako nani dobuna kana vava Turkey.

^r16:5 Apos 19:21 ^s16:8 Lev 23:15-21; Deut 16:9-11; Apos 19:8-10

^t16:10 1Kor 4:17 ^u16:15 1Kor 1:16 ^v16:19 Apos 18:2

Maranatha!^{‡‡} O, Bada kepisi! ²³Ain-
owi Bada Yesu kurina da ina agabiibai ²⁴Yesu Keriso avanai aku nuwaviina
gwabimiyai ina makai. avonavonatawei peyarimi kurimi.

^{‡‡}16:22 Weni sisiyina na Hibu damsi gamosiyai. Pol ina kayowana da Bada Yesu Keriso yaghiyaghinai ina vovira ku dobu.

*Pol Ina Giruma Viruwina***Korint***Damsi Kurisi***(2 Corinthians)****Vonaviakova**

Pol na Keresiyana Korint kamoni yavata ivivi makiiberowana ma nani kamoni igiruma kurisi. Vitumaghana wawayisi viya Korint kamoni Pol ivi avaberowei ma weni girumina kamoni Pol ivi debei da ina kayowana ghamana da vikawapata wawayisi nuwanuwasi ita tinavirai da nuwanubiiyai ita makai. Muriyai ivona da ivi nuwabiibii kirakai da nakanani itupuwa.

Weni girumina karenai Pol ikikava Korint damsi yavata ivivi makiiyana na ivi sisiyei. Ma ivi debei da avi kubiine iyavo kava ivi avaberowei ma ivi kawapatei na sisiya bagibagisiyai ivonapotesi. Ma bade ivi debei da ivi nuwabiibii kirakai da vikawapata damsi ina sisiya bagibagisi ivi yanei ma i berabero ivoterei da Pol yavata ivi nuwasagome. Muriyai ivi nowi kurisi da verena ghamana ita terei ma ita vonatawei Keresiyana vivikamyuyuwisi Judiya dobunai kurisi. Ma Pol ina giruma damoni na wawayi viviberosi ivi sisiyesi. Ti na ivonavona da ti na aposol ma Pol na kegha na i sisiya iravi ma ivonapotesi da tuna na aposol vaghata.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.

Sapta 1:12 da ku 7:16 Pol ma vitumaghana damsi Korint kamoni.

Sapta 8:1 da ku 9:15 Verena Keresiyana Judiya kamoni kubiisi.

Sapta 10:1 da ku 13:10 Pol ivona da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata.

Sapta 13:11-13 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol ma God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso[¶] ina aposol. Ma varesita Timoti yavata akii viruwa kagirugiruma, God ina wawayi kudubimi Korint kwanatuna ma Akeya dobuna kamoni kurimi.^w

² Ainowi God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Pol ivi kiikiwa God kurina.

³ God tikiikiwei, tuna ita Bada Yesu Keriso ina God ma ina Mamai. Tuna bade na ita Mamai, mara nonowa ikamyuyuweta. Ma tuna na ita God, ita nuwapoya kamoni vivita everevereta.

⁴ Akii nuwavisi ma inivisi peyarina kamoni ivitekai. God gwabinai vivita kaviiyiya kubiine, nakanani wawayi kaivitesi i nuwapoya bogii ma bogiiyai kamoni. ⁵ Ikikava Keriso ivi kamaghi kirakiiyei na nakanani ina vikamaghi idamana kurikai da tokai yavata damina kaviiyiya. Ma bade Keriso tepanai da God ina nuwanuba ghamana idamana kurikai. ⁶ Kokitakitikai da ikikava akii nuwapoya kamoni nuwanuba gwabikiiyai na tuna ina kiipepimi da kanuma ina ku nevaneva na tami bade nakanani kona makii bubuna. Akii vivita God gwabinai ina rakata na ini vitemi da tami bade ere nuwanubami ami nota ini rewapana ami vikamaghi kamoni. Ikikava kaikamaghiyei na nakanani damina

[¶]1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

^w1:1 Apos 18:1

koviiviiya. ⁷Ma akii nota gwabimiyai ke ita peku, iyamna kakovi da ke vikamaghi kava ma bade God ina vivita yavata damina koviiviiya.

⁸Varevaresikai, akii kayowana da ikikava nuwapoya kapanani Eisiya dobuna kamonai na kani akovimi. Vitana irakata ma ibero kirakai da akii rewapana ighekuyowei. Ma akii yawasa kamonai akii nota ipeku, kanotai da kata rabobo.^x ⁹Vonavaghata, nuwanuwakii kamonai damina kaviiya da nakanani ma wawaya iti tupavirekai ma ita vonakiiyaragha da kakii kovogha na rabobo. Ma weni nakanani itupuwa na ivi beyebeyekai da ke takii mani akii rewapana kati tumaghanei, ma God kati tumaghanei. Tuna wawaya raborabobosi iyawasisi. ¹⁰Akii nuwapoya ibero kirakai da gisina kava kata rabobo ma kegha da God kakii papara ivowai da kayawasa. Ma bade mara nonowa kakii papara ina vowavowai. Akii nota ghamana da mara nonowa ini tarapaparankai, ¹¹ma tami kovi vitekai iyamna kubiikai koniponipowana. Ma bade wawaya peyarisni eniponipowana kubiikai da God iyanei da ibiibiinikai. Ma wawaya God ina agabiibai ma ina vivita kurikai ina kitai na gamosi ina rakata da ini kiikiwei.

Pol ina baba ketana ivirai.

¹²Takii mani kati gheghena meyekai, iyamna nuwanuwakai kamonai kakovi da dobuwai kamakamakai na akii yawasa na vovokaravina. Ma bade nani kamonai aviyavisina kurimi kabera na God ivi vitekai da bera maninina ma nota yagharina kava. God ina agabiibiiyai da kabera bubuni, ma ke wawaya i nuwagiura kata kivini. ¹³⁻¹⁴Aviyavisina kovokovoghimi

da koni yava ma konakova bubuni, tuna kava kagirugiruma kurimi. Namada gisina kava koakovikai ma aitumaghana da karakava konakova bubunikai. Kotakova bubunikai na Bada Yesu ina nekiibau maranai, ikikava kani gheghenimi na bade nakanani koni gheghenikai.

¹⁵Aitumaghana kirakiiyemi da koni kiikiweku, tuna kubiine anotai da mara ruwa ata numataya kurimi. Nakanani ata berai da mara ruwa koti nuwabiibai. ¹⁶Nuwanuwaku avi tetei da ata baba ku Masedoniya dobuna na keta borinai ata numataya kurimi ma bade Masedoniya dobunai ata vovira na ata rugenara meyemi, ma kota vonataweku da ata nae ku Judiya dobuna.^y ¹⁷Aku nota arereghi na taku ke ere notaragharaghaku, iyamna ke weni dobuna ina yawasa ata kivini da taku mani aku kayowana ata berai bo ata miiruruwaruwa da marasago ata vona bo, “Vaghina, vaghina” ma bade “Kegha, kegha.” ¹⁸Ikikava God na vonavaghata kava isisiyei, nakanani akii sisiya kurimi na vonavaghata, nani kamonai ke sago notaragharagha bo vikegha notana akii vivaghina kamonai. ¹⁹Taku, Sailas ma Timoti na kamomiyai Yesu Keriso varana kadimei kurimi. Keriso na God Natuna ma ivi debei da God mara nonowa vonavaghata isisiyei. Ke notaragharagha gwabinai da mara sago ini vaghina ma mara sago ini kegha.^z ²⁰Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na kudubisi Keriso tepanai ibera yavui. Tuna kubiine Yesu Keriso avanai tavonavona bo, ‘Amen’ maranai God tavovokavakavari. ²¹Ma God iberita, tami ma tokai, da tamiirikikita ma takovi da Keriso yavata tinuwasago. Ma tuna ivovineta da tota ina wawaya vovokaravita. ²²Ma

God ipusita da tota na tuna rapenai. Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamonai iterei, ma tuna pusina ivi matakira da karakava mara epipisi da ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na ina nunuri da kudubina ina berai kubiita.

²³Ke ata kayokayowei da ata yeghimi da nuwapoya ata veremi. Tuna kubiine ke wekarakava ana pisi Korint dami kurimi. God nuwanuwaku iakovi ma kubiiku ini mamatara kurimi da vonavaghata aisisiyei. ²⁴Ke kata kayokayowei da kata darumi da aviyavisina koti tumaghane. Kegha, kati vitemi da nuwabiibiyai kota makai. Ma kakovi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina.

2 Tuna kubiine nota aviiya da ke wekarakava ata vovira kurimi da nuwapoya ata vere meyemi, ²iyamna nuwapoya ata veremi na iyi iti nuwabiibiiniku? Aku nuwabiibai na tami koverevereku, tuna kubiine ke ita biibai da nuwapoya ata veremi. ³Rorova agiruma kurimi, iyamna ke ata kayokayowei da maranai ata numataya kurimi na nuwapoya kota vereku. Ma akovi da maranai ati nuwabiibai na tami yavata bade koti nuwabiibai. ⁴Rorova agiruma kurimi na ayeghimi ma nani kamonai aku nuwapoya irakata da ere matadogaku agirugiruma, iyamna aku nuwaviina kurimi irakata kirakai ma ke ata kayokayowei da nuwapoya ata veremi.

Pol wawaya sago ina berabero inotatawei.

⁵Wawaya sago kamomiyai bera berona iberai na nuwapoyina ke taku kava ata kavakavari ma tami peyarimi yavata. Kudubita damina gisina taviiviiya. Ma ke ata kayokayowei da berabero wawayina kana vita ati rakati, ⁶iyamna tami peyarimi kana kovogha namada koverei na ruvaruvana. ⁷Tuna kubiine ina berabero konotatawei, ma ami nuwaviina ma sisiya biibiisi koverei da nuwapoya ke ina kiivunui. ⁸Ainowi kurimi da koti debei da ami nuwaviina irakata kurina. ⁹Rorova agiruma kurimi, iyamna akova ata viiya da tami bera ku kudubina kovovotekateka bo kegha. ¹⁰Iyi ina berabero kona notatawei na taku bade ana notatawei. Ma anotai da nani wawayina ina berabero namada tavi kovini, ma debiiyai avonavona da anotatawe yavui. Ma aviyavisina Keriso avanai anotatawei na tami notamiyai anotatawei. ¹¹Weni berana aberai ini matakira da Seitan ke ina ghekuyoweta, iyamna tota ke neghaneghata, ina bera takova yavui.

Pol ivi nuwapoya Troas kamonai.

¹²Anae ku Troas kwanatuna ma apanani da Bada taraboga biibiina ivereku da Keriso varana biibiina ata dimei.^a ¹³Ma avi nuwapoya kirakai da varesita Taitos ke ata panani. Tuna kubiine nani dobuna damsi avi kiruruwesi ma anae ku Masedoniya dobuna.^{§§}

§§2:13 Pol, Taitos ivonatawei ku Korint iyamna Korint damsi ivi nuwapoyesi. Ma muriyai Taitos ita nae ku Troas ma nani dobunai Pol yavata iti panapanana da Korint damsi akovisi ita viiya. Ma Pol ku Troas inekiibau ma Taitos iekwa kavai.

^a2:12 Apos 20:1

Keriso kubiine tirewapana.

¹⁴God tikiikiwei, tuna mara nonowa inoweta ma etitnagerorita da nuwabiibiyai ma ere yogoyogota tanenae, iyamna Keriso yavata tavi nuwasago. God ibigebigeta da dobu nununai Keriso akovina tarerereghi wawaya kudubisi kurisi. Tuna nakanani ma gwabitiyai pughu ghabughabuna ekiikiibau wawaya kurisi, ¹⁵iyamna tota nakanani ma insens Keriso ita kapukapuni God kurina. Ma koroto pughuna eyoyoni ma nevanewa sago Keriso itumaghane na yawasa makamakii nonowina ina panani. Ma nevanewa sago ke ita vivitumaghana na rabobo ina panani. ¹⁶Iyavo kava rabobo ina panani, ti kurisi na pughu bowana. Ma iyavo kava yawasa ina panani, ti kurisi na pughu ghabughabuna.* Ma iyi kovokovoghina da weni bigana ghamana ina berai? ¹⁷Tokai ke wawaya viya nakanani, ti na God vonana vaghata ke ita dimadime. Wawayisi koroto ghamana iberoberowesi, i nota ghamana da gwabisiyai mane ita viiya. Ma tokai na God ivonatawekai, tuna kubiine ku matana akii nota manininai Keriso varana biibiina kadimadime.

Vivaghina vuna.

3 Kavi karei da kaigheghena meyekai bo? Ke kana berai wawaya viya nakanani, ke akii kayowana da wawaya vonaviakova ita girumi da tokai wawaya biibiikai ma muriyai kata rui kurimi, bo vonaviakova kubiikai kota girumi ma muriyai kata rui wawaya kurisi. ²Tami na

akii vonaviakova, nuwanuwakiiyai igirumi da wawaya peyarisi iti yavi ma akovikai ita viini. ³Ma koidebei wawaya kurisi da tami na Keriso ina vonaviakova girumina, iyamna tami na kovi tumaghana na ami yawasi ivirai na tuna imatakira da tokai na wawaya maninikai. Weni girumina na ke inkiyai ita girumi. Girumina na God makamakii nonowina ina Kanuma Vovokaravinai igirumi. Ma ke wakima tepanai ita girumi, wawaya nuwanuwasiyai igirumi.^b

⁴Weni nakanani kaisisiya debadeba, iyamna Keriso iberikai da akii nota ivi rewapana kirakai God kurina. ⁵Tokai ke kana vona bo, “Akii rewapana kovokovoghina da weni bigana kana berai,” iyamna rewapana God gwabinai kaviiyiya. ⁶God rewapana iverekai da kabigabiga ina vivaghina vuna kubiine, tuna vivaghinina na Kanuma Vovokaravina tepanai, ke Moses ina vonaviyoyovana tepanai. Moses ina vonaviyoyovana takivini na damona na rabobo, ma Kanuma Vovokaravina, tuna yawasa makamakii nonowina ina vereta.^c

⁷Moses ina vonaviyoyovana na wakima tepanai igirumi. Ma maranai iviiviya na God kana kadara ioru da Moses iyasegana yavui da maghighina ikadakadari. Namanaki nani yaseganina ikirikiriri, ina rewapana gwabinai patana da irakata kirakai da Israel damsi ke kovokovoghina da Moses maghighina ita kitatupei.^d ⁸Giu katamanina damona na rabobo ma kegha da kana kadara irakata. Maranai God Kanumina kamotiyai ererereghi da ina biga eberaberai na kana kadara

***2:16** Weni miibiina kamonai Pol, Rome dobuna i seri wawayisi isisiyesi. Dobu viruwa ina ghegavororisi ma ina patumisi ma ina rutinisi ku Rome kwanatuna. Ina tinagerorisi ku kwanatu ina rurui na koroto ghamana ina gayosi. Nani kamonai insens ina kapukapuni na tuna ini matakira patupatumisi kurisi da ina kiivunusi.

^b**3:3** Exod 24:12; Jer 31:33; Ezek 11:19, 36:26 ^c**3:6** Jer 31:31 ^d**3:7** Exod 34:29

irakata da irakata kirakai, ke giu katamana nakanani. ⁹Keta katamanina na kadadarina ma kegha da iyavo kava ekivikivini na ku berona ina teresi. Ma keta vuna na kana kadara irakata da irakata kirakai ma takivini na God ina vona da wawayu maninita. ¹⁰Tuna kubiine vivaghina katamanina kana kadara ikovi, iyamna Keriso varana biibiina na kana kadara irakata kirakai. ¹¹Vivaghina katamanina kana kadara ekirikiriri ma vivaghina vuna kana kadara na ke meyani ina peki.

¹²Tuna kubiine weni notana ghamana kaviiya da ere tepatorakai kaisisiya. ¹³Tota ke Moses nakanani, tuna gara iviia da maghighina iterepari da Israel damsi ke kovokovoghina maghighina ita kitai maranai nani kadarina ikirikiriri,^e ¹⁴iyamna Israel damsi i nota na gudugudusi, rorova da ku karako vonaviyoyovana katamana iyiyavi na patana da i nota nani tereparina egudugudui. Ma ini Keresiyana na Keriso kava nani tereparina ina votawei. ¹⁵Vonavaghata da karako Israel damsi na Moses ina vonaviyoyovana iyiyavi na patana da nani tereparina nuwanuwasi egudugudui. ¹⁶Ma kegha da iyavo kava ina miiritavire Bada kurina na tereparina ina votawei.^f ¹⁷Weni Badana tisisiyei na Kanuma Vovokaravina. Ma tota iyavo kava Bada Kanumina gwabitiyai emakamakai na vovotaweta. ¹⁸Tota na maghighita kana tereparina kegha, tuna kubiine wawayu Bada kana kadara gwabitiyai ina kitai. Nani kadarina Bada Kanumina gwabinai epipisi na ita yawasa kudubina eviravirai da tuna maghimaghina, ma kana kadara gwabitiyai erakaradata kamokamowa.

Mura ghamana ma bayawa beroberosi.

4 God ina vikamyuyuwai weni bigana iverekai da kaberberai. Tuna kubine akii nota ke ita peku. ²Bera gavugavusi ma inimayamayi kabarei, wawayu ke kata viviberowesi, ma God vonana ke kata vivikuvirevirei. God ku matana, vonavaghata debiiyai kaisisiyei da wawayu ina kitikai da tokai manikai. ³Keriso varana biibiina kadimadimei ma iyavo kava i damona na rabobo, nani wawayisi akii sisiya damina ke ita viiviiya, iyamna ti na gudugudusi. ⁴Nani wawayisi Keriso varana biibiina ke ita vitumaghane iyamna Seitan, tuna weni dobuna ina bada berona, imiiriparisi da ke kovokovoghina da varana ina yasegana ita kitai. Ma Keriso na God maghimaghina. ⁵Kadimadima da Yesu Keriso na Bada. Ma ke kata dimadima da wawayu iti gheghenikai, iyamna tokai na ami bigabiga kava Yesu kubiine. ⁶God ivona bo, “Yasegana nubakutuva kamoni ina ruyaghari.” Ma bade iberai da ina yasegana nuwanuwata kamoni ina ruyasegana. Ma Yesu maghighina ina yasegana takitakitai na God kana kadara akovina taviivini.^g

⁷Ma nani akovina nakanani ma mura ghamana gwabikiiyai ma tokai na wawayota, mitamitakai nakanani ma bayawa beroberosi dobowowai ita vopasipasi. Ma namanaki mitamitakai, God ina rewapana ghamanagina kaidebei wawayu kurisi, inakovi da nani rewapanina na God rapenai, ke tokai rapekiiyai. ⁸Nuwapoya ipeyari kirakai kapanapanani ma vita irakata kirakai kakavakavari ma kegha da patana

^e3:13 Exod 34:33 ^f3:16 Exod 34:34 ^g4:6 Gen 1:3

da kamiimiiri. Mara viya akii nota eragharagha da aviyavisina kata berai ma ke meyani akii nota ita peku. ⁹Kakii ghavighaviya ipeyari ma kegha da God ke meyani ita voterekai. Ma namanaki wawaya eraravikai kapekupeku ku dowo ma ke kata raborabobo. ¹⁰Mara ku peyarina akii ku biga kamona ininikai eriririmona da wawaya ini rabobokai Yesu nakanani. Ma tokai yawayawasikai kubiine, kaimatakira da Yesu tuna yawayawana. ¹¹Akii yawasa kamona mara nonowa kanotanotai da mara sago wawaya ini rabobokai Yesu kubiine. Tupuwikai ke makamakii nonowisi ma kegha da kaidebei da Yesu tuna yawayawana. ¹²Ma vaghina, tokai na rabobo damina kaviiviiya ma tami, na yawasa makamakii nonowina damina koviiviiya.

¹³Giruma katamana ivona bo, “God avi tumaghane na avi sisiyei.” Ma tokai nakanani kaitumaghana na God varana biibiina kaisisiyei, ^{h14}iyamna takovi da God iberai da Bada Yesu rabobowai ivomiiri, bade ina berai da tota rabobowai tavomiiri. Ma peyarita Yesu ina rutinita da God kurina. ¹⁵Weni nuwapoyisi peyarina kapanapanani na tami ami biibiina kubiine. Ma wawaya God ina agabiibai damina eviiviiya na inuwatinisi da vitumaghana damsii i koroto ku kamona erurui da ekalesiya erakaradata. Ma vikiikiwa God kurina ina rakata da bade kana kadara ina rakata kirakai.

Vitumaghana tepanai tamakai.

¹⁶Tuna kubiine akii nota ke meyani ita peku. Namanaki da tupuwikai nuwatuwai eberobero, ma kegha da God kanumikai mara nonowa ivuni. ¹⁷Ma weni nuwapoyisi kapanapanani na ke ina makai gurina, ti na bera

gisigisigi. Ma nuwapoyisi kubiine God ini miyekai da kana kadara makamakii nonowina ku kamona kana rui. Weni miyiina na irakata kirakai, ke nani nuwapoyisi nakanani. ¹⁸Tuna kubiine tokai ke weni dobuna yawasina kata notanota kirakiiyei ma kanuma yawasina kava kanotanotatupei. Aviyavisina dobuwai kakitakitai na emakamakai da mara tupona kava. Ma aviyavisina ke kata kitakitai na tuna na makamakii nonowina.

5 Takovi da tupuwita na nakanani ma yobe. Tarabobo na nani yobena bade kana mara ina kovi. Ma God numa vuna makamakii nonowina kunumai ivovunaghi kubiita, tupuwita ini vuni ma ina vereta. Nani numasi na ke wawaya ita vowai. ²Weni dozunai tavivi koyakoyagha na tavovokwarakwara. Ita kayowana ghamana da ita numa kunumai ku roguna tarui, ³iyamna taghae ku kunuma na ke kanumita kava ina makai ma tupuwita vusi yavata. ⁴Ma weni dobuna yobena kamona tamakamakai ma tamagumagura na vita ghamana takavakavari, tavovokwarakwara ma tikamaghiyei. Ke weni dobuna tupuwina kata babarei, ma ita kayowana ghamana da kunuma tupuwina taviiya. Ma tupuwita dobuwai na raborabobosi, tavoteresi ma tadamana da tarui ku tupuwa makamakii nonowisi. ⁵Weni tuna kubiine God iyamonita. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na ivi matakira da ina vonakiiyapa bagibagisi kurita iterei. Mara epipisi da aviyavisina kudubina ivovunaghi kubiita na ina vereta.

⁶Ma takovi da namanaki dobuwai tamakamakai ma tamagumagura ma bade ke Bada yavata kunumai kata makamakai. Ma kegha da mara

nonowa ita nota irewapana. ⁷Tuna kubiine ke aviyavisina dobuwai takitakitai na tepanai tamakai ma vitumaghana kava tepanai tamakai. ⁸Ita nota irewapana da tarabobo ma tanae da Bada yavata tamakai. ⁹Namanaki dobuwai tamakamakai bo kunumai tamakamakai, ita kayowana ghamana da tabera bubuni da Bada tinuwabiibiini. ¹⁰Mara damonai peyarita Keriso maghinonai tamiiri ma sago sago duma ita bera kubiine ini tupavireta. Ma ita bera biibiisi miyiina ina vereta ma bade ita bera beroberosi miyiina ina vereta.¹

Keriso tepanai na God yavata tinuwasago.

¹¹Bada tayabumanei ma tavokaravei iyamna takovi da ita miyiina ina vereta. Tuna kubiine wawaya mara nonowa kavonavonesi da tuna kava ini tumaghanei. God iakova kirakiyekai da maninikai ma akayokayowei da tami bade nuwanuwami kamoni nakanani konakovikai. ¹²Ke kona notai da kaigheghena meyekai. Kegha, akii kayowana da aviyavisina kana berai da tami kona kawabiibiiekai. Ma maranai iyavo kava dobu kana bera matasiyai ekitakitai ma ighegheni na konakovi da ikikava kona vonapotesi. Kona vonesi da aviyavisina wawaya nuwanuwana kamoni na bera ghamana. ¹³Ma mikeda wawaya enotanotai da tokai kaneghanegha na ke kata vivinuwapoyei, iyamna God kana kadara kubiine kabigabiga. Ma mikeda tokai akakovikai na kovokovoghina da kani vitemi. ¹⁴Mara nonowa Keriso ina nuwaviina ibadeta. Wawaya sago kava, tuna Yesu Keriso na peyarita kubiina irabobo. Tuna notanai na ita bera waduwadubosi ita yawasa kamoni na

tikovi tuwanonowi. ¹⁵Keriso irabobo kubiina ma God iberai da rabobowai ivomiiri. Ma tota iyavo kava yawasa gwabinai taviyiya na ita yawasa ku kamona ke tota mani ita kayowana taberai ma Keriso ina kayowana.

¹⁶Kavi Keresiyana na ikikava wawaya karuvaruvisi na kavirai. Karako na ke dobu ina yawasa notasiyai kata ruvaruvisi. Vonavaghata da rorova Keriso nakanani karuvai ma karako kakovi na kavoterei. ¹⁷Tuna kubiine wawaya ini Keresiyana na God ina berai da tuna wawaya vuna, ina yawasa wadubona ina kovi ma yawasa vuna ini karei. ¹⁸God weni berasi kudubina iberai kubiina. Rorova God yavata tavi makiiberowana, ma Keriso ina bera kubiine, God ivii meyeta da yavata tinuwasago. Ma wekarakava akii biga iverekai da wawaya nuwanuwasi kata tinavirai da ti bade God yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago. ¹⁹Akii sisiya na weni. Keriso tepanai God wawaya kudubisi taraboga evereveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago da i berabero ita notatawei ma ke iti yavi. Ma tuna sisiyina iverekai da wawaya kurisi kaiyonayonei.

²⁰Keriso ivinekai ma ivonatawekai da God kubiine kati sisiya. Keriso avanai nuwanuwakii kudubina kainowi kurimi da God yavata vimakiiberowana kovoterei, kovi vaghinei da yavata koni nuwasago. ²¹Keriso ke sago ina berabero. Ma God iberai da tota ita berabero vitana Keriso ikavari. Tuna kubiine Keriso yavata tinuwasago bubuna da God ina voneta da tota na ina wawaya maninita.

6 God yavata kabigabiga patapata, tuna kubiine kavonavonemi da God ina agabiibai evereveremi na ke kona barei. ²God ivona bo,

¹5:10 Rom 14:10

“Marana vaghata ipisi da ati vitemi na ami tou avi yanei, ma marana ipisi da ati yawasimi na aberai.”^j

Ma kovi yana, wekarakava na marana vaghata, God ini vitemi. Karako na marana inekiibau da God ini yawasimi.

³Ke meyani kana bera beroi da wawaya ina peku, iyamna ke kata kayokayowei da wawaya akii biga varana ina kiiviberoi. ⁴Kegha da bera kudubina kabera bera bubuni na kaimatakira da tokai na God ina bigabiga. Namanaki nuwapoya ma piropiro kapanapanani, ma nuwanubiyai ma akii nota kudubina kabigabiga. ⁵Wawaya eraravikai, ku gabura etereterekai, ma korotowai ekayakayaya kurikai. Biga irakata kirakai kabera bera da ke kata kenakena bubuna ma vitonara ekarakarikai.^k

⁶Nota yagharina, nuwagiura, nuwanuba ma agabiibai gwabikiyai, ma nakanani kaimatakira da tokai na God ina bigabiga. Kanuma Vovokaravina tepanai, akii nuwaviina na nuwaviina vaghata. ⁷Akii sisiya na vonavaghata, ma akii rewapana God gwabinai kaviiviiya. Tokai wawaya maninikai God ku matana, tuna kubiine kanuma ina ku nevaneva kaighaviya, katagheyakiyai kakayakayaya ma dugekiiyai kagudugudu. ⁸Wawaya viya ekawakawabiibiyekai ma viya ekawakawaberoikai. Viya ikawapatekai ma viya igheghenikai. Ma tokai na vonavaghata kadimadime ma kegha da wawaya evonavona da viviberoikai. ⁹Wawaya viya evonavona da tokai na wawaya wapawapa ma kegha da dobu nununai kakii vava irakata. Kitana nakanani ma kata raborabobo ma

kegha da yawayawasikai. Ewidiwidikai ma ke ita kiikiivunukai. ¹⁰Nuwapoya kapanapanani ma kegha da mara nonowa kainuwabiibai. Tokai moyamoyakikai ma kegha da wawaya peyarina mura kavereveresi. Dobu kana mura na ke gwabikiyai ma aviyavisina God evereverekai na iyamna irakata kirakai.

¹¹Ma tami Korint dami kurimi ke sago aviyavisina akii nota kamoni kata gavui, peyarina kavi sisiyei. Nuwanuwakai kudubina kavotawei kurimi. ¹²Tokai nuwanuwakai ke kata gudui kurimi, ma tami na nuwanuwami kogudui kurikai. ¹³Ma wekarakava aisisiya kurimi nakanani ma natunatuku kurisi ata vivisisiya. Nuwanuwakai ikikava kavotawei kurimi, bade nakanani nuwanuwami kona votawei kurikai.

Iyavo kava ke ita vivitumaghana na ke yavata koni kiikapu.

¹⁴Iyavo kava ke ita vivitumaghana na ke yavata koni kiikapu. Ikikava biibiina ma berona ini kiikapu? Yasegana ma nubakutuvu ke ina makii patapata. ¹⁵Ikikava Keriso ma Beliya ini nuwasago?[†] Ke ruvaruvana da vitumaghana wawayina ma ke vitumaghana wawayina ini sago bubunisi. ¹⁶Tota na God Yawayawana ina taparoro numana. Ma ikikava God ina taparoro numana ma kokoitau yavata vivaghina ina berai? God namada ivona bo, “Taku aku wawaya gwabisiyai ana makamakai ma kamosiyai ana bababa. Taku na i God ma ti na aku wawaya.”^l

[†]6:15 Hibru damsi Seitan ivi vavei ‘Beliya.’ Ma nani vavana weni dobunai Pol igirumi.

^j6:2 Isa 49:8 ^k6:5 Apoc 16:23 ^l6:16 Lev 26:12; Ezek 37:27; 1Kor 3:16, 6:19

¹⁷Tuna kubiine Bada ivona bo,
 “Iyavo kava ke iti tumaghana
 na kokiibutawesi
 da bogiiyai kona makai.
 Sawara ma wawaya puyapuyakisi ke
 kona votovoni
 na ani vaghinei da tami na aku
 wawaya.”^m

¹⁸Ma Bada Rewapana Kirakiina ivona
 bo,
 “Nani maranai taku na ami Mamai
 ma tami na natunatuku.”ⁿ

7 Turaturaku, tami nuwanuwaku. God
 namada weni vonakiiyapisi bagibag-
 isi iterei kurita. Tuna kubiine aviyav-
 isina kudubina tupuwita ma kanu-
 mita idadabui na takowatawei. Ma ita
 yawasa tavirai da biibiina kavakava,
 taberai da vovokaravita, iyamna God
 tayabuyabumanei.

Pol ina nuwabiibai.

²Nuwanuwami kovotawei kurikai. Ke
 sago wawaya kata kiiviberoi, wawaya i
 vitumaghana ke kata resoi, ma wawaya
 ke kati beroberowesi. ³Weni aisisiyei na
 ke ata vonavona da tami wawaya ber-
 oberomi, iyamna namada avonemi da
 akii nuwaviina irakata kirakai kurimi.
 Ke sago aviyavisina ini bogebogeta,
 ke rabobo bo aviyavisina yawasa ka-
 monai. ⁴Taku varami avi yanei na
 aigheghena kirakiiyemi. Ekiikiepepiku
 da akii nuwapoya peyarina ku kamona
 na ke aku nota ita pekupeku, ma mara
 nonowa ainuwabiibii kirakai.

⁵Maranai kanekiibau ku Masedoniya
 dobuna na ke kati yakam, akii
 nuwapoya patana da ipeyari, vitu-
 paketowana irakata ma nuwanuwakai
 kamonai na kayabuyabumana.^o
⁶Ma God wawaya nota pekupekusi
 nuwanuba evereveresi. Tokai bade

nakanani iberai kurikai, maranai Taitos
 inekiibau na nuwanuba kapanani.
⁷Inekiibau na kavi nuwabiibiiyei, ma
 ke tuna kava. Ivonaverekai da ikikava
 inumataya kurimi na tami Korint dami
 kokiiepepai ma nuwanuba koverei
 na tuna bade kavi nuwabiibiiyei. Ma
 rorova agiruma da ayeghimi na Taitos
 ivi akovikai da tami kovi nuwapoya
 kirakai da ami berabero kovoterei.
 Ma ivonekai da ami kayowana
 ghamana da kota kitiku. Ma mara
 nonowa konotanotiku na ainuwabiibii
 kirakiiyei.

⁸Agiruma kurimi ma ayeghimi na
 taku ke ati nuwapoyei. Kegha da
 avi nuwapoya da mara gisina kava
 nuwavisi averemi, ⁹ma wekarakava
 ainuwabiibai da ami nuwavisi
 iberimi da ami yawasa kovirai. Ami
 nuwavisi na God ina kayowanai,
 tuna kubiine aviyavisina kabera na
 ke kata kiiviberomi, ¹⁰iyamna God
 nuwavisi ina vereta na ina berita da
 berabero tavoterei ma ini yawasita.
 Muriyai nani nuwavisina ini kovi
 tuwanonowi. Ma dobu yawasina
 nuwavisi ina vereta ma damonai
 na tarabobo. ¹¹Ma ami nuwavisi
 na God ina kayowanai. Ma kokitai,
 biibiina kubiimi iberai. Iberimi da
 kovi dagudagu da berabero kamomiyai
 koti kovini ma nuwanuwami
 yagharinai kota makai. Iberimi da
 kotataghana, nuwanuwam ipughu,
 ma kovi nuwapoya. Ma ami nota
 ivi rewapana da yaghiyaghina berabero
 wawayina kovogha koverei na peyarina
 kobera bubuna kirakiiyei. Weni berana
 ku kudubina na kovi debe meyemi da
 ke tami kami wavu.

¹²Rorova agiruma kurimi ma aku
 nota ghamana na ke berabero wawayina

^m6:17 Isa 52:11; Ezek 20:34

ⁿ6:18 2Sam 7:14; 1Chr 17:13; Isa 43:6; Jer 31:9 ^o7:5 2Kor 2:13

ati wavui bo meni wawayina ikiiviberoi na ati sisiyei. Agiruma da taraboga ata veremi da God ku matana koti debei da ikikava ami nuwaviina kurikai irakata. ¹³Kovi debei na ikiiepepikai.

Kavi nuwabiibiyemi ma bade ku tepana Taitos kakitai na ivonekai da ikikava kovi kiikiwei ma kana nuwapoya peyarina kovi kovini na kavi nuwabiibii kirakiyemi. ¹⁴Avonei da tami wawayi biibiimi ma ke kota tereoruweku. Ikikava mara nonowa vonavaghata avivi sisiyei kurimi, nakanani vonavaghata avi sisiyei Taitos kurina maranai akawabiibiyemi. Tami mani kovi debei da vonavaghata. ¹⁵Ma Taitos ina nuwaviina kurimi irakata, iyamna ami votekateka ma bade ikikava ere yabuyabumanimi ma ere kirokiromi kovi kiikiwei na peyarina enotanotai. ¹⁶Kovokovoghina da ani tumaghanemi ma tepamiyai anitukikita, tuna kubiine na ainuwabiibii kirakai.

Keresiyana i verena.

8 Varevaresikai, kakayokayowei da kotakovi da ikikava Keresiyana damsi Masedoniya kamonai God ina agabiibai damina iviia.^p ²Ti damsi na nuwapoya ipeyari ipanapanani, ma kegha da i nuwabiibai irakata kirakai da namanaki ti moyamoyakisi ma i verena irakata kirakai. ³Avonavonemi da ti damsi na aviyavisina gwabisiyai na iverena, ma bade ku tepana iterei. ⁴Ti mani i kayowanai ivi nowi kurikai da taraboga kata veresi da God ina wawayi Judiya kamonai iti vitesi. ⁵Ma tokai ke kata notai da nakanani ita verena, ma kegha da iverere meyesi Bada kurina da ivotekateka, ma muriyai God ina kayowanai iverere meyesi tokai kurikai da ivotekateka. ⁶Tuna

kubiine Taitos katupei da ina biga gwabimiyai ivi karei na ini kovini da tami bade kona votekateka, ini vitemi da ami verena ere nuwaviinimi kona berai. ⁷Tami gwabimiyai na ami mura irakata. Nani murina na weni. Ami vitumaghana, ami sisiya, ami nuwagiura, ikikava nuwanuwami kudubina wawayi koivitesi, ma ami nuwaviina kurikai yavata. Tuna kubiine kakayokayowemi da bade nuwanuwami kudubina weni verena bigana kona berai.

⁸Ke ata darudarumi da tami nakanani kona verena. Ma kegha da ata vonavino-timi da ikikava Keresiyana Masedoniya kamonai iverena. Ma aku kayowana da nakanani kona verena da ami nuwaviina koni debei. ⁹Ma konotai da Bada Yesu Keriso ina agabiibai irakata kirakai kurita. Ina yawasa biibiina peyarina ivoterei ma tami kubiimi ioru ku dobu da ivi wawayota. Iberai da tami wawayota na yawasa biibiina kota panani.

¹⁰Aku nota na weni. Ibiibai da aviyavisina raviravi madeghinai kovi karei na karako koti kovini. Tami kovi nao da verena kovi karei ma kamonai ami kayowana ghamana da nani bigana kota berai. ¹¹Vaghina, bigana kovi karei na kovi kovini! Ikikava nimonimoriyai kovivi nuwanotanota da kota verena na nuwanuwami kudubina berana koberai. Wekarakava aviyavisina gisina gwabimiyai na koverena. ¹²Mikeda nuwanuwami kudubina kona verena na God ami verena ini nuwabiibiyei, iakovi da ruvamiyai koverena. God iakovi da aviyavisina ke gwabimiyai na ke kovokovoghina da kona verena.

¹³Ke ata kayokayowei da vita ghamana ata veremi da wawayi viya kii vita ati tekai. Ana berai da

koni kovokovoghana. ¹⁴Ma wekarakava na ami mura irakata na ibiibai da wawaya gwabisiyai ivi kegha na koti vitesi. Nakanani bade tami koti kegha ma ti kovokovoghisi da iti vitemi. Nakanani kona berai na koni kovokovoghana. ¹⁵Giruma katamana ivona bo, “Wawaya iyavo kava iyuna kirakai na ke ita sasara. Ma iyavo kava gisivaghina iviyya na ke ita gisi kirakai. Tuna kubiine iyavo kava iyuyuna na ruvasiyai kava.”^q

Taitos ma iyavo kava ikaeturanei.

¹⁶God aikiikiwei da ikikava taku akayokayowana kirakiiyemi na bade nakanani God iberai da Taitos nuwanuwana kudubinau ekayokayowemi. ¹⁷Kavonei da ita numataya kurimi na nuwabiibiyai ivi vaghinei. Ma tuna namada nota iviyya da ita nae, tuna kubiine nuwanuwana kudubinau ina vomiiiri kurimi. ¹⁸Varesita sago Taitos yavata kana vonatawesi kurimi. Tomowina na God varana biibiina edimadimeu ma vitumaghana damsi peyarisi tuna igheghena kirakiiyei. ¹⁹Ma ivinei da akii baba ku kamona iti kaeturane kai. Ini vitekai da ita verena kana kavari kana nae ku Jerusalem. Weni bigana kana berai da Bada kana kadara ina rakata ma kani debekai da akii kayowana da wawaya kani vitesi.

²⁰Kana kitaruvai da ami verena ghamana kana koyagha bubuni da wawaya ke ina vona da kabera wapawapai. ²¹Akii nota da bera maninina kava kana berai, ke Bada ku matana kava ma bade wawaya ku matasi nakanani.^f

²²Ma ku tepana varesita sago na Taitos yavata kavonavonatawei kurimi.

Mara ipeyari yavata kabigabiga ma kapanani da ina nota kudubinau ebigabiga. Ma wekarakava ina nota ghamana tami kurimi da nuwanuwana kudubinau ini vitemi. ²³Ma Taitos na kaku viruwa ma yavata kamomiyai kabigabiga pata-pata. Ma bade Keresiyana damsi varevaresita ruwa ivinesi da kubiisi ebababa ma ivi ruwa Keriso kana kadara kubiine mara nonowa i bera na maninisi kavakava. ²⁴Weni wawayisi kurisi kovi debei da ami nuwaviina irakata. Ma Keresiyana peyarisi sisiyimi ini yanei ma ini tumaghana da kakawakawabiibiyemi na vonavaghata.

Verena vitumaghana damsi kubiisi.

9Avi kubiine kurimi ata giruma da ami verena vitumaghana damsi Jerusalem kamona kubiisi kota terei? ²Iyamna akovi da namada nota koviiya da kona verena, tuna kubiine Masedoniya damsi kurisi na akawakawabiibiyemi, ma avonavonesi bo, “Varevaresita Akeya dobuna kamona raviravi madeghinai namada ivovunagha da ina verena.” Wawaya peyarisi ami vosabibira sisiyina ivi yanei ma vidagudagu ivi karei.³

³Ma wekarakava na varevaresita ivi aroba avonavonatawesi kurimi da ina rugenarimi ma akovimi ina viiya da akii vighheghena na ke kwebuna, iyamna namada avonesi da kovovunagha ma koikoyakoyagha. ⁴Ke aku kayowana da Masedoniya damsi yavata kata pisi na ata pananimi da ke kota vovunagha. Mikeda nakanani ita tupuwa na atinimaya kirakai, iyamna namada avi tumaghana da kobera bubuni. Ma akovi da tami yavata bade kotinimaya. ⁵Tuna kubiine anotai da ibiibai da varevaresita ivi aroba

^q9:2 Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamona.

^f8:15 Exod 16:18 ^f8:21 Prov 3:4

ana vonatawesi da ini nao kurimi da ikikava kovonakiyapa da ami verena kota terei na kona terei. Weni nakanani taberai na ini matakira da nuwanuwami biibiina kovereverena ma ke wawaya ita darudarumi da kota verena.

⁶Konota bubuna da wawaya pei gisina ina voni na vavai gisina ina panani, ma wawaya pei ghamana ina voni na vavai ghamana ina panani.

⁷Wawaya sago sago duma na ina kayowanai ina verena, nuwabiibiyai ma nuwanuwana kudubinai, ma ke nuwatepanai bo wawaya ina darui da ina verena, iyamna iyavo kava nuwabiibiyai ina verena na ti damsi God ina kayowana ghamana.

⁸God ina agabiibai irakata ma ruvaruvana da ami kayowana avai na ghamanakina ina veremi da ina sasara ma kovokovoghina da mara nonowa kona vereverena wawaya kurisi.

⁹Giruma katamana ivona bo, “Nuwanuwana kudubinai moyamoyakisi kurisi evereverena kirakai, ma ina bera maninisi na ina makii nonowa.”^s

¹⁰God kava pei wawaya evereveresi da evovoni ma vavai epanapanani da ekamkam. Ma tami bade nakanani pei peyarina ina veremi da kona voni, ma ina berai da ina rakata da yaba maranai na vavai ghamana kona panani ma ami agabiibai wawaya kurisi ina rakata.^t

¹¹Mura ghamana ina veremi da ami agabiibai wawaya kurisi ina rakata mara ku peyarina ma bade ami verena kani damani wawaya kurisi da God ini kiikiwa kirakiyeyi.

¹²Weni verenina koberaberai na vitumaghana damsi Jerusalem kamoni i nuwapoya ini kovini ma ke tuna kava. Bade ina berai da wawaya peyarisi God ina vokavakavari ma ini kiikiwa ki-

rakiyeyi. ¹³Ami verena ina rakata na ini matakira da Keriso varana biibiina kovi tumaghane ma kovovotekatekei. Ma wawaya peyarisi ami nuwaviina kubiine God ini ghegheni. ¹⁴I nota ghamanakina tami gwabimiyai, tuna kubiine ina nipowana kubiimi, iyamna God ina agabiibai ghamana kurimi ivi debei. ¹⁵God tikiikiwei ina puyo notakavakavana kubiine.

Pol ina biga ivi tarapaparanei.

10 Taku Pol, wekarakava taku mani ainowi kurimi. Wawaya viya kamomiyai isisiya da maranai taku tami yavata na aikawapotapota ma anenekuyowemi na aikawakiibagibagi. Ma kegha, Keriso ina viyamoyamonai ma ina agabiibiyai ²ainowi kurimi da ke kona tupeku da ani kawakiibagibagi maranai ana nekiibau kurimi. Ma meni wawayisi enotanotai da aviyavisina kaberberai na dobu kana yawasa, kovokovoghina da ti wawayisi ana yegha kirakiyeyi. ³Vonavaghata da tota dobuwai tamakamakai, ma kegha da ke dobu notasi iti badekai da kata vivighaviya. ⁴Ma vighaviya kubiine na ke dobu iyosi kata kavakavara ma God ina kapiya rewapana kirakiisi kakavakavara da kakii ghavighaviya i vovokuta gawarisi kagavogavovori. ⁵Sisiya vibero kagheghevogovori ma kayotata sisiyisi God varana biibiina ikawapatei na kamiimiriipotei. Ma wawaya nuwanuwasi katitnavirai da nota kawakiikiisi ina voterei ma Keriso ina votekatekei. ⁶Koni debemi kurikai da tami vovotekatekami ma nani murinai iyavo kava patana da ke ita vovotekateka na namada kavovunagha da kovogha kana veresi.

⁷Tami na wawaya ina yawasa tepana kava kokitakitai. Meni wawayina enotanota meyei da tuna na Keriso ina rewapana gwabinai na enota kamowi, iyamna tokai na bade nakanani ina rewapana gwabikiyai. ⁸Bada Yesu Keriso rewapana iverekai da tami kata kiipepimi kubiine ma ke ami nota kati beroi kubiine. Rewapanina iverekai da kati vitemi da ami vitumaghana ita rakata kamowa. Ma weni rewapanina kubiine kakayokayotata kirakai ma ke kata vivinimaya. ⁹Taku ke ata kayokayowei da aku giruma kamonai na ati yabuyabumanimi. ¹⁰Wawaya viya evonavona bo, “Pol ina giruma na sisiya bagibagisi ma vitasi, ma maranai tuna gwabitiyai na tuna na mitamitana ma ke kovokovoghina da debiiyai ina dima bubuna, ina sisiya na kwebusi.” ¹¹Nani wawayisi itakovi da ikikava kagirugiruma kurimi na maranai kana nekiibau, nakanani kana berai kurimi.

¹²Ma nani wawayisi evonavonemi da ti na ighe kirakai, ma tokai ke meyani kana berai da nani wawayisi nakanani. Wawayisi na ti mani kamosiyai eruvaruva meyesi ma igheghena meyesi da ti na wawaya ghamaghamasi. Ineghanegha ghagha! ¹³Ma tokai na God biga iverekai kaberaiberai na tuna ruvanai kava kana kayotata, ke kana kayotata wapawapa. Ma tami yavata nani ruvana kamonai, iyamna akii biga kamomiyai emakamakai. Tuna kubiine wawaya kurisi kakawakawabiibiiyemi. ¹⁴Ma tami na akii biga kamonai, tuna kubiine kavi nao da Keriso varana biibiina kapiyei kurimi na nani ruvana God iverekai na ke kata kuyowei. ¹⁵Wawaya viya i biga iberai na ke kani bero da tokai kana kawakawabiibii meyekai

nani bigana kubiine. Kakii ruva God itereterei na nani dobunai kava kani parata. Ma kanotanotai da maranai ami vitumaghana ina rakarakata, akii biga kamomiyai nakeda ina rakata kamowa. ¹⁶Tuna murinai Keriso varana biibiina kana dimei dobu viya kamosiyai. Ma ke kana berai da wawaya viruwa biga namada iberai ti mani i parata kamonai na kana vona da tokai kaberaai.

¹⁷Ma giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokayowei da ini gheghena na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini ghegheni.”^u ¹⁸Ma wawaya ini gheghena meyei na God ke ini vaghinei. God ina kina kava wawaya ini ghegheni.

Pol ma aposol viviberosi.

11 Kayotata sisiyisi avi sisiyei na sisiya neghaneghasi. Ma ainowi da kona notatawei ma aitumaghanemi da namada nakanani koberai. ²God gwabinai nuwakapi notana aviiya, iyamna ina kayowana da tuna kava kona vokavakavari ma koni tumaghane. Namada avopaparimi da tami na Keriso rapenai. Akayokayowei da koni patutu kirakai, nakanani ma wiwike gubugubu kana vopapara kurina iti patutu ma ita makamakai bubuna da i tavine kana ku mara. ³Ma ayabuyabumana da aviyavisina itupuwa Adam kawana Eve kurina na ina tupuwa kurimi. Mota iakova kirakai, iberai da Eve bera berona iberai. Maghimaghighina tuna ami nota yagharisi ini beroi da tami na ke koni patutu kamowa Keriso kurina,^v ⁴iyamna wawaya kokitakitakuyowesi da kurimi eruri ma edimadima na Yesu bogiiyai isisiyei, ke Yesu vaghata kadime nakanani.

^u10:17 Jer 9:24 ^v11:3 Gen 3:1-5, 13

Kanuma Vovokaravina ma Yesu varana biibiina namada gwabikiiyai koviiya. Ma avi kubiine nani damsi kanuma bogiiyai ma vara bogiiyai edimadimeini na koivaghinei ma koiyana bogiisi?

⁵Ma konotanotai da nani damsi na aposol ghamaghamasi, ma taku na avai? Taku na wawaya wapawapa, bo? ⁶Vonavaghata da taku ke kweyakweyaku da ati sisiyavigayagaya, ma kegha da akova vaghata na gwabikuwai. Mara ku peyarina kavi debei kurimi da tokai na aposol vaghata.

⁷God varana biibiina adimeini kurimi na ke miiya kubiine. Atereoruwe meyeku da tami ata kiipepimi. Tuna na aku berabero, bo? ⁸Keresiyana viya gwabisiyai vivita aviiya, mane everevereku da gwabimiyai abigabiga. Nakanani ma gwabisiyai ata yapi da tami ati vitemi. ⁹Ma taku gwabimiyai na ke vivita kubiine atinibarimi. Maranai vivita akayokayowei na varevaresita Masedoniya kamonai ipisi na aku kayowana peyarina ikavarapiyei. Karako da nokon ku marana na ke meyani aninibarimi.^w ¹⁰Keriso ina vonavaghata mara nonowa gwabikuwai. Ma tuna tepanai avonavona da ke meni wawayina Akeya dobuna kamonai ina vonataniku da aku kayotata ana voterei. Mara nonowa wawaya avonavonesi da adimadima kurimi na ke koti miiyeku. ¹¹Ma avi kubiine nakanani aisisiya? Ke ata vivinuwaviiina kurimi bo? God iakovu da taku aku nuwaviina irakata kirakai kurimi!

¹²Aku bera ke ana voterei. Abigabiga kamomiyai na ke sago vivita gwabimiyai ana viiya. Nakanani aberaberi da nani wawayisi evonavona da ti na aposol na ana gudusi. Ke kovokovoghina da i biga kubiine ina kayotata. Ke ina vona

da bera peyarina eberaberi na tokai nakanani. ¹³Nani damsi na ke aposol vaghata, ti na aposol viviberosi. I biga na vibero kavakava. Ma eberaberavigayagaya da ti wawayisi na nakanani ma Keriso ina aposol vaghata. ¹⁴Weni berasi na ke taveyiyei. Seitan bade eberaberavigayagaya da tuna nakanani ma aneya kadakadarina. ¹⁵Tuna kubiine ke kona tataghana maranai Seitan ina biga-biga ina beravigayagaya da ti nakanani ma Bada ina bigabiga vovokaravisi. I vibero kubiine na damonai kovogha ina viiya.

Pol ikayotata da ivokwarakwara kirakai.

¹⁶Ana vona meyemi. Ke kona notai da taku neghaneghaku. Ma iyi tam kuta notai da taku nakanani na namanaki, kuti vaghineku da ata kayotata. ¹⁷Vona bubuna da kayotata sisiyisi aisisiyei na ke Bada gwabinai ata viiya. Weni sisiyisi na taku mani aku kayowanai avi neganeghasisiya. ¹⁸Ma wawaya ipeyari dobu yawasina ekivikivini da ekayokayotata, tuna kubiine na taku bade ana kayotata. ¹⁹Ma tami konotai da koakova kirakai, nuwabiibiiyai koivaghinei da wawaya neghaneghasi erurui kurimi. ²⁰Koivaghinei da wawayisi eberaberi da tami na i sleiv da i kayowana peyarina koberaberi. Ti na ami sawara kudubina irapenei, iberoberowemi, ekitakitaoruwemi ma nevanevami etapitapini. ²¹Vona bubuna, ainimaya da tokai kamitamita da ke nakanani kati bademi.

Ma wawayisi i nota ini rewapana da aviyaivisiina ina kayokayotatei na taku bade aku nota ini rewapana da ana kayotata. Taku aisisiya na nakanani ma wawaya neghaneghana. ²²Ekayokayotata da ti na Hibru

^w11:9 Plp 4:15-18

gamona isisiya, evonavona da ti na Israel damsi, ma isisiya da ti na Abraham tupurereghina, bo? Taku bade nakanani.²³ Ti na Keriso ina bigabiga, bo? Taku bade, ma aku biga kamoni aghékuyowesi. Aisisiya nakanani ma tomowa neghaneghaku. Ma kegha da taku abiga kirakai, ma ku gabura itere kirakiiyeku, iwidi kirakiiyeku ma ku rabobo ivi riya kirakiiyeku mara ipeyari. Weni berasi kuriku itupuwa kirakai, ke ti nakanani.^x ²⁴Jiu damsi ikwapukwapuku na mara nonowa na kaku kwapu na ivi 39.^f Mara ivi miikovi nakanani iberai kuriku.^y ²⁵Ma mara aroba wawaya iwidiku ma mara sago wakimiyai iraviku da ku rabobo ivi riyeku. Mara aroba wakiiyai amonu ma nani kamoni mara sago kava na yegiiyai atenuma kupom da atenuma mareba.^z ²⁶Mara nonowa abababa ma mara ipeyari aku baba kamoni na nuwapoya bogii ma bogiiyai apanapanani. Gisina kava rabobo ata panani okowa veraverusi kamoni, yapiyapi gwabisiyai, taku mani aku wawaya Jiu damsi kamosiyai ma bade kupuna damsi kamosiyai, kwanatu kamosiyai ma bade dobu makiiwapasi kamosiyai, yegiiyai ma bade Keresiyana viviberosi gwabisiyai.^a ²⁷Taku abigabiga kirakai ma vita ghamana akavakavari. Mara ipeyari ke ata kenakena bubuna, kaku vavai kegha da vitonara ekarakariku, kaiyoku ekanakana ma kaku gara kegha da nuba evowavowiku.²⁸ Weni berasi

kuriku ituputupuwa ma ku tepana mara nonowa vita ghamana akavakavari, iyamna Keresiyana kudubisi kwanatu nununai avivi nuwapoyesi.²⁹ Wawaya sago ina mitamita na taku bade ana mitamitaviiviiyei. Wawaya kwinana ina ruyaghai da berabero ina berai na taku nuwanuwaku ina pugu kirakai.

³⁰Mikeda ana kayotata na aviavisina iberiku da amitamita na tuna ana kayotatei.³¹ Ma God iakovi da taku ke ata vivibero. Tuna na Bada Yesu ina God ma ina Mamai. Tavokavakavara nonowei.³² Ma bade Damaskas kwanatuna kamoni, Kiivavo Aretas gaburina, kwanatu badana ina seri wawayisi iteresi ipotapotiku da ita patumiku.^b ³³Ma kegha, turaturaku numa tepanai iriga ghamana ku kamona iuwaniku ma gari taraboginai ivi yoyowiku aoru ma aonagha da anae.

Aviavisina God ivi debei Pol kurina.

12 Aku kayotata na sisiya neghaneghasi ma ke ana voterei. Wekarakava na bera gubagubasi ma akova makiigavugavusi Bada ivi debei kuriku na ani sisiyei.² Bera sago itupuwa na karako madegha 14 ikovi na tuna ani sisiyei. God iviitaweku aghae ku kunuma kana viaroba.[§] Ma ke atakovi da kanumiku kava ighae bo tupuwiku yavata. God ina kina kava iakovi.³⁻⁴ Ma avonavona meyemi da God iviitaweku aghae ku Paradais. Namada avonemi da ke atakovi da tupuwiku ighae bo kanumiku kava, God

^f11:24 Vitupavira badana ina vonakiiyaragha da wawaya kana kovogha na kana kwapu ivi 40 na rabobo kana ruva. Pol ivona da kana kwapu na ivi 39 na ivi debei da ku rabobo ivi riyei.

[§]12:2 Jiu damsi enotanotai da kunumai gawara ivi aroba ivi kiitatanei ma kana viaroba na tepana vaghata. Ma nani dobunai God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai.

^x11:23 Apos 16:23 ^y11:24 Deut 25:3 ^z11:25 Apos 16:22, 14:19

^a11:26 Apos 9:23, 14:15 ^b11:32 Apos 9:23-25

kava iakovi. Aghae, ma nani dobunai sisiya ghamaghamasi avi yanei. Ma sisiyisi na gavugavusi ma vovokaravisi, tuna kubiine God ke iti vaghinei da tota wawayota tisisiyei. ⁵Ata kayotata da nani berana itupuwa kuriku ma ke ita biibai da taku mani ata kawabiibii meyeku. Aviyavisina eberaberiku da amitamita na tuna kava ana kayotatei. ⁶Kovokovoghina da ata kayotata kirakai ma nani kamoni na ke sisiya neghaneghasi ma vonavaghata ati sisiyei. Ma ke ana kayotata, iyamna ke ata kayokayowei da wawaya ini gheghena kirakiiyeku. Wawaya aku bera ekitakitai ma aku sisiya iyanei na tuna kava ina kawabiibiiyei.

⁷God ke ina kayowana da akova gavugavusi ma bera gubagubasi akitai na ita beriku da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine nuwapoya sago ivereku, tuna nakanani ma irikavuvu tonana tupuwiku ita vivitupakwariyanei. Weni nuwapoyina eberaberiku da nakanani ma Seitana ina bigabiga ita widiuidiku. Ma etatarapapariku da ke ani gheghena kirakiiyeku. ⁸Mara aroba anipowana God kurina da weni nuwapoyina ita vitawe. ⁹Ma kegha, ivonapoteku bo, “Aku agabiibai namada gwabimuwai na vaghina. Ma aku rewapana gwabimuwai irakata kirakai maranai tam na mitamitam.” Tuna kubiine ere nuwabiibiiku ana kayotata da mitamitaku, da Keriso ina rewapana ina towatepaniku. ¹⁰Ainuwabiibai da Keriso kubiine ana vokwarakwara.

Ke ani nuwapoyei maranai taku mitamitaku, bo wawaya iavaberoweku ma itupaketowaneku, bo aku yawasa ipiropi, iyamna aku rewapana ina gisi na Keriso ina rewapana gwabikuwai ina rakata.

Pol Korint damsi inuwapoyesi.

¹¹Tami ami beriyai da aisisiya nakanani ma neghaneghaku. Tami kota kawabiibiiyeku ma ke kota berai kubiine na taku mani akawabiibii meyeku. Namanaki da kokitaoruweku, taku na ami aposol viviberosi aghekuyowesi. ¹²Ma God ina rewapanai da taku bera ghamaghamasi ma notakavakavasi kamomiyai aberai. Aku biga kamoni na aku nota ivi rewapana ma amiririkina da ku damona. Nani berasi ivi matakira da taku na aposol vaghata. ¹³Ikikava aku biga aberai kwanatu nununai na nakanani gwabimiyai abiga. Ma bera sago kava gwabimiyai ke ata berai na weni, ke meyani ati nowi da mane kota vereku, iyamna ke ata kayokayowei da vita ata veremi. Mikeda konotanotai da tuna na berabero na ainowi kurimi da kota notatawei.

¹⁴Wekarakava na mara kana viaroba avovunagha da ana numataya kurimi ma ke ata kayokayowei da vita ana veremi. Ke ami mura ata kayokayowei, tami akayokayowemi, iyamna ededa yoghoyogho ke i maduwa da i mamai ina koyaghisi ma maduwa da mamai ededa yoghoyogho ina koyaghisi. Ma kanuma ina ku nevanewa taku na ami mamai. ¹⁵Ana numataya kurimi ma nuwabiibiiyai aku mura ma aku yawasa ana verena da ani vitemi. Namanaki ami nuwaviina kuriku igisi. Taku aku nuwaviina kurimi irakata.

¹⁶Ma tami viya koakovi da ke sago vita ata veremi. Ma wawaya viya ina vonemi da avivi beroberowemi na aku vibero kovi tumaghanei da aku ku poko kokona. ¹⁷Ma ikikava avi beroberowemi? Yonayona avonatawesi kurimi na ti ivi beroberowemi da ami verena iyuna ma nani manena na aku

biibiina kubiine bo? Kegha taweyana. ¹⁸Ma Taitos avonatawei kurimi, varesita sago yavata. Ma nani kamoni ke vita ita veremi, ke iti beroberowemi da mura gwabimiyai ita yuna. Tuna ma taku na akii nota sago ma akii biga sago.

¹⁹Weni marana gurigurina aviyavisina kaisisiyei na ke kona notai da nakanani ma kakii papara kata vowavowai. Tokai na Keriso ina bigabiga ma God ku matana vonavaghata kaisisiyei. Turaturakai, tami nuwanuwakai, tuna kubiine aviyavisina peyarina kaberaberai na ke tokai kubiikai ma tami kubiimi da kati vitemi da koti rewapana. ²⁰Ayabuyabumana da maranai ana pisi na patana da vikawapata, nuwakapi, nuwapughu, vimakiiberowana, viavabero, viyanuwe, kayotata ma nota piropiro kamomiyai ana panani. Ayabuyabumana da kurimi ana nekiibau ma ami bera ana kitai na ke ani nuwabiibiyei ma tami bade kona kitiku na aku bera ke koni nuwabiibiyei. ²¹Ayabuyabumana da berana sago rorova itupuwa na bade ina tupuwame da God ku matana aninimaya kirakai. Ana tou, iyamna ana panani da nani wawayisi rorova berabero iberabera na ke ita voterei, patana da eberabera. Rorova ivivi pekana wapawapa, turaturasi kakawasi iututunebosi ma bade tupuwa ina kayowana dowadowasi iberabera. Ani nuwapoya kirakai iyamna nani wawayisi i berabero ke itinimaye da ita miirikupukuputei.

**Pol ina vonaviakova
turina ma vikiikiwa.**

13 Weni tuna na mara kana viaroba ana numataya tami kurimi. Ma giruma katamana ivona bo,

“Vitupavira kamoni kunona na wawaya ruwa bo aroba ini mamatara da wawaya sago berona iberai ma muriyai da vitupavira badana ina vonakiiyaragha da kovogha ina verei.”^c ²Aku numataya viruwina Korint dami kurimi na nani kamoni sisiya sago avonemi, ma wekarakava taku nani dobunai kegha na bade ana vona meyemi. Tami iyavo kava rorova berabero koberabera ma bade iyavo kava wekarakava berabero koberabera na ata vonemi da ana vovirame na ke ani kamyuyuwemi. ³Ami kayowana da Keriso ina rewapana gwabikuwai ani debei kurimi bo? Vaghina, ana bera da damina kona viiya. Ma kona kitai da taku Keriso ina rewapanai aisisiya. Keriso na ke mitamitana, ma maranai kamomiyai idagudagu na idebei da tuna ina rewapana irakata kirakai. ⁴Namanaki da ere mitamitana korosiyai irabobo ma karako na tuna yawayawana, God ina rewapana tepanai emakamakai. Ma ikikava Keriso korosiyai imitamita na tokai bade nakanani kamitamita. Ma kegha da akii yawasa kamoni na Keriso tepanai kamamakakai da God ina rewapanai kabigabiga kubiimi.

⁵Kovi nuwanotanota kiimatana da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha.

Nuwanuwami kovi tete kamowi. Yesu Keriso nuwanuwami kamoni emakamakai bo kegha? Ma mikeda kegha na tami kosiwana. ⁶Ma tokai na vaghina, ke kata siwana. Ma kakayokayowei da tami konakova bubuni da Keriso gwabikiyai. ⁷Ma mikeda wawaya ina notai da akii biga kamomiyai ke kata bera bubuni na ke kata vivinuwapoyei. Ke kakii vava kubiine ma tami ami biibiina kubiine kaniponipowana God ku-

^c13:1 Deut 17:6, 19:15

rina da ke sago berabero kona berai, bera biibiisi kava. ⁸Ma tokai na vonavaghata kava kubiine kabigabiga, ma ke kovokovoghina da vonavaghata kani ghaviyei. ⁹Kainuwabiibai maranai tokai kamitamita ma tami na kovi rewapana. Ma kaniponipowana da berabero kona votere tuwanonowi da yawasa manininai kava kona makai. ¹⁰Bada ina rewapana ivereku da tami vivitemi kubiine, ke ita vereku da ata ki-iviberomi. Tuna kubiine aku giruma kamonai ayeghayeghimi maranai taku ke gwabimiyai, iyamna ana nekiibau na ke ata kayokayowei da ina rewapanai ata yeghimi ma kovogha ata veremi.

¹¹Vaghina, varevaresiku, avovoteremi. Kovi paparana da ami yawasa koni maninini. Aku sisiya peyarina kovi yana bogai. Kovi nuwasago ma nuwanubiiyai komakai. Ma God gwabimiyai ina makii nonowa. Tuna ina nuwaviina ma ina nuwanuba irakata.

¹²Kovi kiikiiwavivirana Bada avanai. Ma Keresiyana varevaresita weni dobunai ikiikiwemi.

¹³Bada Yesu Keriso ina agabiibai ma God ina nuwaviina ma Kanuma Vovokaravina ina vinuwasago gwabimiyai ina makai.

*Pol Ina Giruma***Gareisiya***Damsi Kurisi***(Galatians)****Vonaviakova**

Wawaya ivi karei da Yesu Varana Biibiina idimadime! kupuna damsi kamosiyai da vitumaghana ivivi karei. Ma dima wawayisi viya inae ku dobu sago kana vava Gareisiya tuna dobuna na Eisiya Maina kamoni ma Rome damsi i vibadana gaburina imakamakai. Ma notaragharagha itupuwa da iyavo kava ivi tumaghana ma ti na ke Jiu wawayisi na Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri bo kegha. Ma wawaya ivivi tarakiyana da iyavo kava ke ita nunuri na ti na Keresiyana vaghata bo kegha. Ma Pol ivonapotesi da vonaviyoyovana nunurina na ke bera ghamana, bera ghamana na Keriso vitumaghanina ma tuna ketana kava da God ina vonakiyaragha da tota wawaya maninita ma yavata tinuwasago. Ma wawaya viya nani notana ke iti vaghinei, ma vitumaghana damsi kamosiyai Gareisiya dobunai na Pol ina sisiya ivi kawakiikiyiyei ma ivi beyebeyena da Keresiyana kudubisi vonaviyoyovana ita nunura yavui.

Weni girumina aposol Pol igirumi da iyavo kava vibeyebeyena vibero ikivikivini da vitumaghana ketana ivi wapai na ti damsi iti nuwatiniisi da ita vovira. Giruma karenai na Pol ivi debei da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata. Ina rewapana na ke imapatana ita viiya da God gwabinai iviyya, ma ina biga iverei da kupuna

damsi kurisi ita dima. Muriyai igiruma da vitumaghanai kava da wawaya God yavata ini nuwasago. Ma ina sisiya viya ku tepana iterei da nani notana ita kiivirewapani. Ma damonai Pol ivi debei da iyavo kava Keriso ini tumaghanei ma ina nuwaviina damina ina vii bubuni na nuwaviina ini badesi da Keresiyana yawasina gwabisiyai ini rurerei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-10 Giruma ivotawei.

Sapta 1:11 da ku 2:21 Pol ina rewapana da ivi aposol.

Sapta 3:1 da ku 4:31 God Varana Biibiina ma ina agabiibai.

Sapta 5:1 da ku 6:10 Keresiyana na vovotawesi ma kegha da yawasa maninina kamoni kava ita makai.

Sapta 6:11-18 Giruma igudui.

1 Taku Pol agirugiruma. Yesu Keriso** irabobo ma ina Mamai God iberai da rabobowai ivomiiri ma ivi ruwa ivineku da ati aposol. Ke wawayota ita vonataweku bo ita voneku da weni bigana ata berai. ²Varevaresita peyarisi weni ma taku akii vikiikiwa kavonavonatawei Keresiyana wawayimi kurimi Gareisiya dobuna kamoni.

³Ainowi ita Mamai God ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

⁴Ita Mamai God ina kayowanai da natuna Yesu Keriso ivere meyei ita berabero kubiine, da karako weni kimtina berona kamoni ita tinakiibutaweta. ⁵Mara nonowa God tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Amen.

Keriso Varana Biibiina sago kava.

⁶Anotanota kavai! Yesu Keriso ina agabiibiyai God ikwatumi. Ma kegha da kobarei ma yaghiyaghinai kodamana

** **1:1 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

da vara bogiiyai kokivikivini. ⁷Vonavaghata, ke sago meni dobunai “vara biibiina kana viruwa” ita makamakai. Weni nakanani aisisiya iyamna wawaya viya ami nota iberoi ma eberabera tovonni da Keriso varana biibiina ita virai. ⁸Rorova Keriso varana biibiina kadime kurimi, ma mikedda taku bo aposol sago kata pisi bo aneya kunumai itoru da vara bogiiyai ita veremi na ainowi God kurina da nani wawayina ku keyama karakaratina makamakii nonowina ina tawei. ⁹Namada kavonemi ma ana vona meyemi. Rorova Keriso varana biibiina kadime kurimi da vonavaghata kovi tumaghane, ma wawaya na vibeyebeyena bogiiyai eberabera, ke Keriso varana vaghata na God nani wawayina ku keyama karakaratina makamakii nonowina ina tawei!

¹⁰Ke ata kayokayowei da wawaya ini ghegheniku, kegha taweyana! Ma aku kayowana ghamana da God ini ghegheniku. Ke ata berabera da wawaya ina kawabiibiyeku. Mikeda nakanani ata berabera na ke kovokovoghina da Keriso kubiine ata biga.

Ikikava Pol ivi aposol.

¹¹Varevaresiku, avonavonemi da vara biibiina adimadime na ke wawaya ita vereku. ¹²Ke tomowa sago gwabinai ata viiya bo ke sago iyai iti beyeku. Yesu Keriso tuna mani ivi debei kuriku.

¹³Wawaya ivonemi da rorova ikikava amamakai na avere meyeku da Jiu damsi i vitumaghana ma i kiki akivina bubuni. Ma nuwanuwaku kudubina Keresiyana wawayisi avivi tupaketowanensi ma abera tovonni da ati kovi tuwanonowisi.^d ¹⁴Jiu damsi i vitumaghana anunura bubuni, ke kimta

turaturaku nakanani. Taku aghekuyowesi ma aku nota ivi rewapana kirakai da aviyavisina akii kaekiki mau ivi damadamani kurikai na kudubina akivikivini.^e

¹⁵Muriyai da ata tupuwa na God ina agabiibai irakata da namada ivineku ma ikwatuku da ina biga ata berai. Ma marana itereterej^f ¹⁶da Natuna iti debei kuriku da varana biibiina ata dimei kupuna damsi kurisi. Ma ke ata nae da vitumaghana damsi iti beyebeyeku, ¹⁷ma bade ke ata nae ku Jerusalem da iyavo kava ivi nao ivi aposol na ata kitisi. Kegha, maninina anae ku Arebiya dobuna, ma muriyai na avovira ku Damaskas kwanatuna. ¹⁸Madegha aroba ikovi ma anae ku Jerusalem da Pita yavata kati sisiya, ma yavata kamakai da taparoro ruwa ikovi.^g ¹⁹Ke aposol viya ata kitisi da Jemes ina kina kava, tuna Bada tina kikei.

²⁰Aviyavisina agirugiruma kurimi na vonavaghata. God iakovi da ke ata vivibero.

²¹Muriyai anae ku dobu viya, Siriya ma Silisiya kamonai. ²²Nani maranai na Keresiyana damsi Judiya kamonai patana da ke itakoviku ma ²³wawaya ikikava aku bera ivivi sisiyei kurisi na tuna kava iakovi. Ivonavona bo, “Tomowina ivivi tupaketowaneta na karako edimadima da wawaya Keriso iti tumaghane. Ma rorova na iberabera tovonni da nani vitumaghanina ita resotawei.” ²⁴Ma vaghina Keresiyana damsi Judiya kamonai God ighegheni iyamna aku yawasa ivirai.

Pol ma aposol viya.

2 Madegha 14 ikovi ma taku da Banabas kavovira ku Jerusalem. Taitos arutini ma yavata kanae.^h

^d1:13 Apos 8:3, 22:4-5, 26:9-11
26:13-18 ^g1:18 Apos 9:26-30

^e1:14 Apos 22:3

^f1:15 Apos 9:3-6, 22:6-10,

^h2:1 Apos 11:30, 15:2

²Kanae, iyamna God ivi debei kuriku da ata nae. Ma Keresiyana babadisi kava yavata kavi dughu, ma avonesi da ikikava Keriso varana biibiina adimadime! kupuna damsi kurisi. Ma ke ata kayokayowei da aku biga rorova ma karako aberabera! na ita peku. ³Kaku viruwa Taitos, tuna Grik wawaya ma kegha da aposol ke ita tupei da kwimatana bekana ita tuviviratawei. ⁴Ma kegha da wawaya viya ekayokayowei da Taitos ita tuvivira. Ti evonavona da ti na Keresiyana ma ibero. Ipsi da ita yawasa vovotawena Keriso ivereta na irugenari ma i kayowana da iti beroi. Tuna kubiine idaruta da Moses ina vonaviyoyovana iti bada meyeta da kati sleiv. ⁵Ma ke sago kati vaghina kurisi, iyamna akii kayowana da vonavaghata, tuna Keriso varana biibiina na gwabimiyai ina makai.

⁶Vitumaghana wawayisi i babada Jerusalem kamonai ke sago sisiya vuna aku dima ku tepana ita terei. Ma taku kuriku wawaya peyarisi na sago. Mikeda ti na babada ghamaghamasi ma taku na ke ata vivinuwapoyei, iyamna God ke nani berasi ita kitakitai.¹ ⁷Ma ikitai da God aku biga ivereku da Keriso varana biibiina ata dimei kupuna damsi kurisi, ma bade maghimaghighina Pita ina biga iverei da Keriso varana biibiina ita dimei Jiu damsi kurisi, ⁸iyamna God ina re-wapanai iberiku da avi aposol kupuna damsi kurisi, bade nakanani Pita iberai da ivi aposol Jiu damsi kurisi. ⁹Jemes, Pita ma Jon ti na Keresiyana damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamona! Ma ivi aroba ikitiku ma ivi vaghinei da God ina agabiibiyai weni bigana ghamana ivereku. Vaghina, taku da Banabas ivi kiikiwekai ma imakii iviyya, ivi matakira da peyarikai akii

biga na sago. Ma kavi vaghinei da taku da Banabas na kupuna damsi kamosiyai kata biga, ma ti na Jiu damsi kamosiyai ita biga. ¹⁰I kayowana sago kava, da i wawaya moyamoyakisi mara nonowa kata notanotisi ma kata vivi vitesi. Ma aku kayowana ghamana da tuna bigana na namada aberabera!.

Pol, Pita iyeghai Antiyok kamona!

¹¹Pita ipisi ku Antiyok kwanatuna na koroto maghinosiyai ma avonatepatepani, iyamna akitai da iberai beroi. ¹²Karenai Pita mara nonowa kupuna damsi yavata ikamkam. Ma Jemes ina wawaya viya ivonatawesi ku Antiyok da inekii bau. Ma ti damsi notasiyai da Pita ivi muritina na kupuna damsi yavata kam ivoterei, iyamna Jemes ina wawaya iyabuyabumanesi. Ti ivonavona da kupuna damsi iyavo kava itumaghana na kwimata bekasi ita tuviviratawei. ¹³Pita ivi karei ma murinai Jiu damsi viya ivivi miiriruaruwa, ma iberai da bade Banabas yavata ku kamosi irui. ¹⁴Akitai da peyarisi keta iparei, ke Keriso varana biibiina ina vonavaghata ita kivi kivi na koroto maghinosiyai Pita avonei bo “Tam na Jiu, ma keberabera! nakanani ma kupuna wawayim, ke Jiu. Nakanani na avi kubiine kupuna wawayisi namada ivi tumaghana na kevonavonesi da Jiu damsi i kiki ita nunuri?”

I vitumaghana kubiine God ivi yawasisi.

¹⁵Vona bubuna, tokai katupuwa da Jiu damkai, ke kupuna damkai. Ma Jiu damsi viya evonavona da kupuna damsi kudubisi na ‘berabero wawayisi.’ ¹⁶Ma kegha da takovi da wawaya Yesu Keriso ini tumaghane! na tuna tepanai God ina vonakiiyaragha da tuna

na ina wawaya maninina. Ma ke kupuna damsi kava ma bade Jiu damkai yavata Yesu Keriso kaitumaghane ku-biine, God evonavonekai da tokai na ina wawaya maninikai. Ma ke vonaviyoyovana kata kivini kubiine da God ita vonakiiyaragha da tota wawaya maninita, iyamna ke meyani wawaya vonaviyoyovana ita kivini da nakanani ita vonakiiyaragha.^j ¹⁷Tota Keriso titumaghane, ke Moses ina vonaviyoyovana kati tumaghane. Tuna kubiine Jiu damsi ekitakitita da Moses ina vibeyebeyena ke kata kivikivini na evonavona da tota berabero wawayita, tota nakanani ma kupuna damsi. Nakanani na ikikava? Keriso ina kayowana da berabero taberaberi bo? Kegha taweyana! ¹⁸Moses ina vonaviyoyovana avoterei ma bade ku gaburina ata rume na taku ati debe meyeku da nani vonaviyoyovanina avi kiigiyei. ¹⁹Rorova taku na Moses ina vonaviyoyovana gaburina amakamakai, ma karako taku nakanani ma ata rabobo, iyamna vonaviyoyovana ina rewapana akiibutawei da damina ke ata viiviyi. Avere meyeku da aku yawasa kamoni God ina kayowana aberaberi. ²⁰Taku Keriso yavata karabobo korosiyai da aku yawasa ku kamona aviyavisina kudubina na Keriso ibada yavui. Ma karako aku yawasa kamoni na aku vitumaghana ivi rewapana God Natuna kurina ma tuna tepanai amakamakai. Tuna ina nuwaviina irakata da kubiiku irabobo. ²¹Ke ata kayokayowei da God ina agabi-ibai ana barei. Mikeda wawaya kovokovoghina da Moses ina vonaviyoyovana ita kivina bubuni da God ita vonakiiyaragha da ti na maninisi na Keriso ina rabobo iyamna kegha.

Vonaviyoyovana takivini bo Keriso titumaghane.

3 Tami Gareisiya dami na neghaneghami! Iyai ivi nuwatinimi da ami nota ivirai? Yesu Keriso ina rabobo korosiyai na avi sisiya bubuni kurimi, tuna nakanani ma tami mani matamiyai kota kitai. ²Aku kayowana da kona voneku. Ikikava God Kanumina koviyi? Moses ina vonaviyoyovana kokivini na koviyi, bo Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghane na koviyi? ³Kokayokayowei da kota neghanegha bo? Ami Keresiyana yawasina na God Kanumina ina rewapanai kovi karei ma ami kayowana da tami mani ami rewapanai koni kovini, bo? ⁴Ami vitumaghana kubiine vokwarakwara damina koviyi na iyamna kegha, bo? Kudubina na bera kava bo? ⁵God Kanumina iveremi ma bera ghamaghamasi kamomiyai eberaberi na avi kubiine? Ke Moses ina vonaviyoyovana kota kivikivini kubiine. Kegha, Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghane, tuna kubiine.

⁶Abraham kota notai. “Tuna God ivi tumaghane na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina ma yavata ivi nuwasago.”^k ⁷Kotakovi da iyavo kava itumaghana, ti na Abraham tupurereghina vaghata.¹ ⁸Giruma katamana evonavona da mara sago kupuna damsi i vitumaghana kubiine na God ina tere-maninisi da yavata ini nuwasago. Ma Abraham kurina vara biibiina ivi debi maranai ivona bo, “Tam tepamuwai da dam ma dam kudubisi ani biibiinisi.”^m ⁹Tuna kubiine iyavo kava God itumaghane Abraham nakanani na peyarisi ini biibiinisi.

^j2:16 Psa 143:2; Rom 3:20, 22 ^k3:6 Gen 15:6; Rom 4:3 ^l3:7 Rom 4:16
^m3:8 Gen 12:3

¹⁰Ma iyavo kava inotai da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da ini wawayamanini na i yawasa kamonaɪ God kovogha ina veresi, iyamna giruma katamana evonavona bo, “Moses aviyavisina kudubina vonaviyoyovana bukana kamonaɪ igirumi, ma wawaya ke ina nunura bubuni na God kovogha ina veresi.”ⁿ

¹¹Takova bubuni da ke sago wawaya Moses ina vonaviyoyovana ita kivini da iti wawayamanini God ku matana, iyamna giruma katamana evonavona bo, “God ina wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.”^o

¹²Ma Moses ina vonaviyoyovana ke vitumaghana tepanai ita miimiiri, iyamna igiruma bo, “Wawaya weni berasi vonaviyoyovana kamonaɪ kudubina ina nununura yavui na yawasa ina panani.”^p

¹³God ina imaga kamonaɪ kata makamakai ma kegha da Keriso kata kovogha iviɪya, igimarataweta da vonaviyoyovana ina rewapanai ivi kiibunita. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya tupuwina kii tepanai ini rorokeyi na ivi matakira da tuna wawayina na God ina imaga kamonaɪ emakamakai.”^q ¹⁴Keriso igimarataweta, ivotaweta da kupuna damsi na Jiu damkai yavata God ina vibiibiina taviiya. Ma nani vibiibiinina na God, Abraham kurina ivi sisiyei maranai ina vonakiiyapa bagibagina iterei. Ma tota nani vibiibiinina na Yesu Keriso tepanai taviiya. Ma God ivonakiiyapa da Kanumina ita vereta na ita vitumaghana kubiine ina vereta.

Moses ina vonaviyoyovana ma God ina vonakiiyapa bagibagina.

¹⁵Varevaresiku, wawaya mara nonowa vonakiiyapa bagibagisi eberaberaɪ na tisisiyei. Wawaya ruwa ini vaghinei da bera ina beraɪ na vivaghina makamakiina ina terei na ke kovokovoghina da ini kiigiyei bo ina virai. ¹⁶Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham ma tupurereghina sago kurisi iterei. Giruma katamana ke ita vona da nani vonakiiyapina tupurereghina kudubisi kurisi, evonavona da tupurereghina sago kava kurina, ma tuna wawayina na Keriso.^r ¹⁷God vivaghina makamakiina Abraham yavata iberai ma kurina vonakiiyapa bagibagina iterei. Nani murinai madegha 430 ikovi ma God ina vonaviyoyovana Moses igirumi. Ma ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da God ina vonakiiyapa bagibagina namada iterei na ita virai.^s ¹⁸Ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina tepanai da Abraham ivi biibiini na nakanani ina vonakiiyapa bagibagina tepanai nani vibiibiinina kurita ivi damani. Ma ke vonaviyoyovana kata kivikivini kubiine da iti biibiinina.^t

¹⁹Nakanani na avi kubiine God na Moses ina vonaviyoyovana ivokiibuwei? Tuna na ina vonakiiyapa bagibagina ku tepana iterei, iti beyeta da berabero na avai. Ma ina rewapana imakamakai da Abraham tupurereghina sago ina ku mara na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na tuna maranai na berasi iberai. God ina aneya ivonatawesi Moses kurina da vonaviyoyovana iverei. Ma tuna na vitetete wawayina, iyamna vonaviyoyovanina ivi damani Israel damsi kurisi. ²⁰Ma God

ⁿ3:10 Deut 27:26 ^o3:11 Hab 2:4 ^p3:12 Lev 18:5 ^q3:13 Deut 21:23

^r3:16 Gen 12:7 ^s3:17 Exod 12:40 ^t3:18 Rom 4:14

ina vonakiiyapa bagibagina na manin-ina Abraham kurina iterei, ke sago tetete wawayina sisiyina ita viiya da iti damani Abraham kurina. God tuna mani iberai.

Vonaviyoyovana ina biga.

²¹ Tinuwawanotanota da God ina vonaviyoyovana na ina vonakiiyapa bagibagina yavata ighavighaviya bo kegha. Kegha taweyana, iyamna i biga na bogii ma bogiyyai. Ma vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da wawayita ita berisi da ti na maninina God ku matana. ²² Giruma katamana evonavona da wawayi kudubina dobuwai na berabero ina rewapana gaburinai imakamakai. Ma berabero kubiine na iyavo kava Yesu Keriso itumaghane na ti kava yawasa makamakii nonowina ina viiya, ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina veresi.

²³ Muriyai da vitumaghana kana mara ita nekiibau na Moses ina vonaviyoyovana ku gabura itereta, ivotanita inenae da marana vaghata ita nekiibau na vitumaghana ketana iti debi. ²⁴ Vaghina ma, vonaviyoyovana ivi badeta ma ikoyaghita inenae da Keriso inekiiibau na ita vitumaghana kubiine God ivi vaghine da tota ina wawayi maninita. ²⁵ Karako na Yesu titumaghane kubiine na Moses ina vonaviyoyovana ina rewapana takiibutawei.

²⁶ Ami vitumaghana tepanai na tami peyarimi God natunatuna, iyamna Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. ²⁷ Peyarimi na Keriso avanai kobabataito da yavata kovi nuwasago, ma karako na Keriso kovi maghitepei da ami yawasa na tuna maghimaghighina. ²⁸ Karako na Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawayi vovotawesi, tomowa ma wavine, kudubimi na sago, iyamna Yesu

Keriso yavata kovi nuwasago. ²⁹ Tami Keriso rapenai na tami Abraham tupurereghina ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kurimi ina damana.^u

4 Aviyavisina avonavonemi na ku tepana ana terei. Wawayi kikei ina mamai buderina na mara sago ina viiya. Ma karako na kegha, iyamna igisi kirakai. Ma namanaki da sawara ma tano kudubina tuna mani irapenei na gisina tuna nakanani ma sleiv ma ina rewapana kegha. ² Ke ita magura kubiine na kana koyakoyagha emakamakai da tuna ina buderi yavata ina koyakoyaghi. Ma ina mamai marana vaghata iterei na vaghina, tuna mani ina koyagha meyei. ³ Ma tota nakanani. Muriyai da vonavaghata katakovi na kanuma rewapanisi dobuwai iberita da nakanani ma sleiv wawayita. ⁴ Marana vaghata inekiiibau na God Natuna ivonatawei, wavine ivi tuwei da ivi wawayota. Ma tuna vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai imakamakai ⁵ da tota iyavo kava bade ina rewapana gaburinai tamakamakai na ita votaweta, ma God ita yabisita da tota natunatuna vaghata.^v

⁶ Ma tota natunatuna kubiine na God Natuna ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da ku nuwanuwata irui. Ma nani Kanumina yavata tikwatu bo, “Abba, tam aku Mamai.” ⁷ Tuna kubiine tami kovi sleiv ikovi, karako tami na God natunatuna. Ma vonakiiyapa bagibagina iterei da buderina natunatuna ita veresi na tami yavata peyarina kona viiya.

Pol Gareisiya damsi ivi nuwapoyesi.

⁸ Rorova maranai tami na God ke kotakovi, tuna kubiine iyavo kava na ke god vaghata na ivivi bademi da i kayowana kudubina koberaberi, iberimi da kovi sleiv. ⁹ Ma karako na God

^u3:29 Rom 4:13 ^v4:5 Rom 8:15-17

vaghata koakovi, bo ata vona da God iakovimi. Ma avi kubiine kokayokayowe da kona vovira babada vibero kurisi, ti na kanuma mitamitasi ma iyamsi kegha. Kokayokayowe da ku-biisi koni sleivme, bo? ¹⁰Avi kubiine kiki konununuri da mara, nawaravi, iri ma madegha i mara ghamaghamasi kokivikivina bogai? ¹¹Taku ainuwapoyemi da tami gwabimiyai aku biga kava avi rekwei.

¹²Varevaesiku, ainowi kirakiiyemi, da ikikava amakamakai na nakanani bade kona makai. Moses ina vonaviyoyovana avoterei da kupuna wawayimi nakanani amakamakai. Rorova ke sago nuwapoya kota vereku, ma wekarakava na ke kona bera berai. ¹³Konotanotai, rorova agubaga kubiine da gwabimiyai amakai ma Keriso varana biibiina adimeyi kurimi. ¹⁴Kaku gubaga iberimi da vita ghamana kokavari, ma ke kota kitaoruweku bo kota vonabareku. Ma koviiniku ma kokoyaghiku nakanani ma taku na God ina aneya bo Yesu Keriso. ¹⁵Aviyavisina itupuwa da ami nuwabiibai kovoterei? Ati mamatara wawaya kurisi da bera kudubina koberai kubiiku na ibiibii kirakai. Kovokovoghina da matami koti tupataweyana da kota vereku na vaghina, kota berai. ¹⁶Vonavaghata aisisiyei kubiine na koni ghaviyeku bo?

¹⁷Nani wawayisi viviberosi i kayowana ghamana na tami, ma i nota na beroberosi. Eberabera tovonni da ini bogebogeta da taku koni ghaviyeku ma ini nuwatinimi da yavata koni kiikapu. ¹⁸Ma ibiibai da ami kayowana ghamana da biga kona bera bubuni, ma koki-taruvimi da meni bigana kota berai na bera biibiina. Weni sisiyina na vonavaghata mara ku peyarina. Ke kona notai da taku gwabimiyai na tuna na vonav-

aghata ma taku kegha na sisiya vibero. ¹⁹Natunatuku, tami nuwanuwaku, ma ikikava maduwa vituwa kubiine ita vivivowavowa, nakanani taku damiku aviiiviiya kubiimi da kota tupuwame da tami Keriso nakanani. ²⁰Ma aku kayowana ghamana da tami yavata kata makai ma aku sisiya ata virai da pikakuwai kurimi ati sisiya, iyamna ainuwapoya kirakiiyemi.

Heiga da Sera.

²¹Tami iyavo kava kokayokayowe da Moses ina vonaviyoyovana kota kivina bogai na ati tarakiiyanemi. Aviyavisina vonaviyoyovana kamonai evonavonei na koakovi bo kegha? ²²Evonavona da Abraham natunatuna tomotomowa ruwa, sago na sleiv wavine natuna ma sago na wavine vovotawena natuna.^w ²³God vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei da natuna tomowa ina tupuwa. Ma natuna Aisiki ina maduwa na wavine vovotawena, ma Aisiki na vonakiiyapa bagibagina ina rewapana kamonai itupuwa. Ma natuna Ismayel ina maduwa na sleiv wavine ma tuna na ke God ina vonakiiyapa bagibagina kamonai ita tupuwa, ma wawayota i kayowanai. ²⁴Weni wivinesis tisisiyesi. Ti nakanani ma miiba, ivi matakira da vivaghina makamakiina ruwa emakamakai. Wavine sago kana vava Heiga ma imatakira da vivaghina sago Sainai koyanai ioru. Ma natunatuna na iyavo kava nani vivaghinina gaburinai, ma peyarisi na sleiv damsi. ²⁵Ma Heiga na ke Sainai koyana Arebiya kamonai kava kubiine iti matakira. Bade imatakira da karako Jerusalem kwanatuna dobuwai, ina wawaya yavata, peyarisi na sleiv damsi. ²⁶Ma Jerusalem sago kunumai emakamakai ma tuna na wawaya vovotaweta ita

^w4:22 Gen 16:15, 21:2

maduwa, nakanani ma Sera, ²⁷iyamna giruma katamana evonavona bo, “Wavine gagarim, kevi nuwabiibai!

Tam ke meyani vituwa damina kuta vi-
iya na nuwabiibiyai kekiirara!

Iyamna rorova na gagarim da kawam ikuyowem, ma karako natunatum ipeyari kirakai,

Ma wavine mara nonowa kawana yavata emakamakai na natunatuna ke iti koroto, tam natunatum nakanani.”^x

²⁸Varevaresiku, tami na Aisiki nakanani, God ina vonakiiyapa bagibagina gaburinai kotupuwa da tami God natunatuna. ²⁹Rorova mara katamaninai sleiv wavinena natuna Ismayel ivomiiri da Aisiki ivivi tupaketowanei. Ma Aisiki na God Kanumina ina rewapanai itupuwa. Ma bade nakanani karako wawaya evovomiiri da iyavo kava God Kanumina ina rewapanai tatupuwa na itupaketowaneta.^y ³⁰Ma giruma katamana, aviyaivisina evonavonei? Evonavona bo, “Nani sleiv wavinena natuna yavata kokwavinisi ina nae, iyamna natuna ke sago ina mamai buderina nevanavana ina viiya. Buderu kudubina na wavine vovotawena natuna ini rapenei.”^z ³¹Tuna kubiine, varevaresiku, vitumaghana damta na ke sleiv wavinena natunatuna. Tota na wavine vovotawena natunatuna.

Keriso ivotaweta na nakanani kava tamakai.

5 Keriso ivotaweta da karako na vovotaweta tamakamakai. Tuna kubiine komiirikikina da tami vovotawemi, ma ke kona vovira da vonaviyoyovana vitana kona nunura meyei. Nani vitana ku tepami kona terei na ina berimi da koni sleiv.

²Kovi yana. Taku Pol avonavonemi da mikedu kotu vaghinei da kwimatami bekasi ita tuviviratawei na aviyaivisina Keriso iberai kubiimi na iyamna kegha kurimi. ³Ana vona meyei. Tomowa iyi ini vaghinei da ina tuvivira na bade Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina nunura yavui. ⁴Tami koberabera tovonu da vonaviyoyovana kota vatekatekei da God ita vonakiiyaragha da tami ina wawaya maninimi na ami vinuwasago Keriso yavata koki-iyaraghi. Tami God ina agabiibai koki-ibutawei. ⁵Ma tokai, akii nota ivi rewapana da God ina vonakiiyaragha da tokai ina wawaya maninikai. Ma God Kanumina ina rewapanai kaitumaghana ma nimonimoriyai kakoyakoyagha, ⁶iyamna Yesu Keriso yavata kavi nuwasago. Tuna kubiine wawaya kwimatasi bekasi ina tuvivirataweyana bo ke ina tuvivirataweyana na ke sago avai. Bera ghamana na Keriso titumaghane, ma ita nuwaviina idebei da titumaghana.

⁷Koveraverau bubuna, ma iyai imi-iripotemi da vonavaghata vatekatekena kovoterei? ⁸God ikwatumi, ma ke tuna ita miiripotemi. ⁹Wawaya evonavona bo, “Yist gisi korekorena kuna terei na parawa ina nunui da ina dodo kirakai.”^a ¹⁰Ma Bada yavata tavi nuwasago, tuna kubiine aitumaghanemi da ikikava antanotai na tami nakanani kona notai, ke nota bogiiyai kona viiya. Ke atakovi da meni wawayina notaragharagha evereveremi na tuna wawayina kovogha God gwabinai ina viiya.

¹¹Varevaresiku, avi kubiine wawaya patana da itupaketowaneku? Iyamna na weni. Ke ata dimadima da wawaya kwimata bekasi ita tuviviratawei. Tuvivira patana da ata dimei ma Keriso ina korosi ke ati sisiyei na Jiu damsi ke

sago aku sisiya iti kawapatei. ¹²Ma nani wawayisi inotaragharaghimi na aku kayowana da ke kwimata bekasi kava ina tuyaraghatawei, ita nevaghavaghata da kudubina iti kiiyaraghanataweyana!

¹³Ma tami, varevaresiku, God ikwatumi da vovotawemi kota makai. Ma weni votawena ke taraboga ita vereveremi da tupuwa ina kayowana beroberosi ini bademi da bera dowadowasi kona berai. Kegha, ami nuwaviina ini bademi da koni vovaguvivirana. ¹⁴Ma Moses ina vonaviyoyovana kudubina tikiikapui da sisiya sago kava na weni. "Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya." ^b¹⁵Ma tami na ghamoghamo dipa nakanani, koiruwa ma koikutavunuvunuwana. Kokitaruvimi, iyamna ke kona voterei na tami mani ma turaturami ami yawasa kona resoi.

Kanuma Vovokaravina ini badeta.

¹⁶Tuna kubiine avonavonemi, kovi vaghinei da Kanuma Vovokaravina ami yawasa kudubina ini badei da tupuwa ina kayowana beroberosi kudubina kona takuputei, ¹⁷iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi na Kanuma Vovokaravina ini kawapatei, ma bade Kanuma Vovokaravina na tupuwa ina kayowana beroberosi ini kawapatei. Ivi ruwa ighavighaviya, tuna kubiine ke kovokovoghina da ami kayowana kona berai. ^c¹⁸Ma mikedda Kanuma iti noravemi na tami ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburina.

¹⁹Ma tupuwa ina kayowana beroberosi na kudubita takova yavui da ikikava. Kamonai na vipekana wapawapa ma bera dowadowasi. ²⁰Ma bade sawara yamoyamonisi

erurunomesi, eyapuyapune ma ikiirapu. Wawayi ikawapata ma ighavighaviya, inuwakapikapiyana, inuwapughuwana, ma keta iekwekwai da ini wawayaghama. Wawayi ibogebogesi ma kamosiyai iruwa. ²¹Turasi i sawara ekirokirorowei, iumuma neghanegha ma kam ghamaghamasi kamonai na i bera wapawapa irakata. Ma bera peyarina na nakanani etuputupuwa. Namada avonemi ma bade avonavona meyemi, iyavo kava weni berasi eberaberai na ke God ina ku vikiivavona ina rui.

²²Ma Kanuma Vovokaravina ini badeta na ita yawasa kamonai amena biibiina ina tupuwa. Gwabitiyai na nuwaviina ina rakata, mara nonowa tinuwabiibai, nuwanuwata nubana, bera kudubina na nuwapikatiyai taberai, agata ina biibai, ita yawasa na biibiina kavakava, tipatutu kirakai da wawayi ini tumaghaneta, ²³tavokuwaya bubuna ma bade tipotepote meyeta da berabero tamiirikupukuputei. Ma weni berasi na ke meyani da vonaviyoyovana iti kiigiyeyi. ²⁴Ma iyavo kava Yesu Keriso rapenai na nuwanuwasi kamonai tupuwa ina kayowana beroberosi ituparatui da ivi raboboi na gwabisiyai nani kayowana beroberosi ma rewapanisi na peyarina ikovi. ²⁵Kanuma Vovokaravina yawasa ivereta, tuna kubiine ita yawasa kudubina ini badei. ²⁶Ma ke meyani takayotata bo timarumaru bo tanuwakapi turaturata kurisi.

Vowaguvivirana.

6 Varevaresiku, kona kitai da kwinam sago berabero ina poko kamonai na tami iyavo Kanuma Vovokaravina inoravemi na pikamiyai koterevimanini. Ma

^b5:14 Lev 19:18 ^c5:17 Rom 7:15-23

nani kamonai kokitaruvimi da ruyagha ke kona panani da tami bade ku poko kona rui. ²Kovi vowaguvivirana da kwinam kana vita kuna kavari ma tuna bade kam vita ina kavari. Nakanani kona bera na Keriso ina vibeyebeyena kona nunura bubuni. ³Wawaya iyai enotanotai da tuna na wawaya ghamana na kegha, tuna mani iberoerowe meyei. Tuna na wawayota. ⁴Wawaya sago sago duma iti tupavire meyesi da aviyavisina eberabera na biibiina bo berona. Ina panani da ibera bubuni na nuwanuwana kamonai ini nuwabiibiyei. Ma ke meyani kwinana ina bera ina ruvai da ibera bubuni bo ibera beroi, ⁵iyamna sago sago duma tota mani ita biga tabera ma taruvai.

⁶Wawaya God vonana ina vivibeyebeyem na aviyavisina biibiina gwabimuwai na nevana am vibeyebeyena wawayina keverei.

⁷Ke koni beroberowe meyemi, iyamna ke kovokovoghina da God koni beroberowei. Wawaya pei biibiina ina voni na vavina biibiina ina yabai. Ma pei berona ina voni na vavina berona ina yabai. ⁸Wawaya tupuwa ina kayowana beroberosi ini nuwabiibiyei, tuna na pei berona evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na rabobo ina panani. Ma wawaya Kanuma Vovokaravina ina kayowana ini nuwabiibiyei na pei biibiina evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na Kanuma gwabinai yawasa makamakii nonowina ina panani. ⁹Bera biibiisi taberabera na ke takayobara. Ke tavoterei da marana vaghata ina nekiibau na tayaba bubuna. ¹⁰Tuna kubiine, taraboga tapanapanani na mara nonowa bera biibiisi taberabera wawaya kudubisi kurisi. Ma iyavo kava Keriso itu-

maghanei, ti nakanani ma ita rakaraka, ma takitaruvai da bera biibiisi kava tabera kurisi.

Vonaverena turina ma vikiikiwa.

¹¹Wekarakava na kokitai da giruma ghamaghamana, tuna imatakira da taku mani imakuwai agirugiruma. ¹²Nani wawayisi idarudarumi da kwimatami bekasi kota tuviviratawei na kayotatasi, i kayowana da wawaya ina kitisi ma ini gheghenisi. Idarudarumi, iyamna ke ita kayokayowei da Keriso ina rabobo korosiyai iti tumaghanei da wawaya ita kayovitupaketowanesi. ¹³Ma iyavo kava namada kwimata bekasi ituviviratawei na ti bade Moses ina vonaviyoyovana ke ita votekateka bubuni. I kayowana da kota tuvivira na ita kayotata da iberimi da nani berana koberai. ¹⁴Ma taku na ita Bada Yesu Keriso korosiyai irabobo na tuna kava ana kayotatei. Kana korosi tupuwa ina kayowana beroberosi ivi raboboi, ma bade taku ivi raboboku da nani berasi damina ke ata viiviya. ¹⁵Wawaya kwimatasi bekasi ita tuviviratawei bo ke ita tuviviratawei na iyamna kegha. Bera ghamana da God wawaya ini vunisi da ina tupuwavira. ¹⁶Ma iyavo kava weni sisiyina i yawasa kamonai ina kivini na ainowi God kurina da ina nuwanuba ma vikamyuyuwa gwabisiyai ina makai. Ma bade God ina wawaya kudubisi gwabisiyai.

¹⁷Vaghina aku sisiya turina na weni. Ke sago iyai weni berasi kubiine nuwapoya ina vere meyeku, iyamna pitara ininikuwai imatakira da aku yawasa na Yesu rapenai.

¹⁸Varevaresiku, ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamonai ina makai. Amen.

*Pol Ina Giruma***Epesas***Damsi Kurisi***(Ephesians)****Vonaviakova**

Pol ina giruma Epesas damsi kurisi ina nota ghamana na sapta 1:10 kamoni. Ivona da God ina nota irereghi da aviavisina peyarina iyamoy- amona dobuwai ma kunumai na ina vinisi da Keriso ina rewapana gaburina inai makai. Ma Pol inowi God ina wawaya kurisi da weni notana ghamana i yawasa kamoni ina kivini da Yesu Keriso gaburina wawaya dobuwai kudubisi ini sagosi da ini nuwasago.

Pol ina giruma karenai nota ghamana iterei da wawaya i vinuwasago kamoni na bera aroba. Sago na ikikava Mamai God wawaya ivinesi da rapenai. Kana viruwa na ikikava Natuna Yesu Keriso tepanai i berabero inotatawei ma ivotawesi da yawasa berona iki- ibutawei. Ma kana viaroba na ikikava God Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna iakovita da yawasa makamakii nonowina namada taviya. Nani murina iyavo kava weni girumina ini yavi na Pol inowi kurisi da ikikava Keresiyana turaturasi yavata ina makii patapata na ini debei da Keriso yavata inuwasago.

Pol ina miiba aroba iterei, ibeyebeyena da God ina wawaya ti mani kamosiyai iti nuwasago ma bade Keriso yavata iti nuwasago. Miiba sago ivona da Keresiyana na nakanani ma wawaya tupuwina ma Keriso na tupuwa gayamina. Kana viruwa ivona da Keresiyana

na nakanani ma numa ma Keriso na nakanani ma wakima ghamanagina God iterei da numa kana vita ita kavari. Kana viaroba ivona da Keresiyana na nakanani ma wavine ma kawana na Keriso. Weni girumina kamoni Pol, God ina agabiibai Keriso tepanai damina iviya da nuwanuwana ighetawei ma nota ghamaghamasi ma nuwatanatonasi itere bubuni. Ma ina giruma kamoni Keriso ina nuwaviina, ina veremeyena, ina notataweyana, ina agabiibai ma ina yawasa maninina na mara nonowa enotanotai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 3:21 Keriso ma Keresiyana damsi.

Sapta 4:1 da ku 6:20 Yawasa vuna Keriso tepanai.

Sapta 6:21-24 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, ma God ina kayowanai ivineku da avi aposol Yesu Keriso^{††} kubiine.^d

God ina wawaya Epesas kwanatuna kamoni, tami iyavo kovi tumaghana da Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na kurimi agirugiruma.

²Ainowi God ita Mamai ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba ina veremi.

Vibiibiina Keriso gwabinai taviya.

³God tavokavakavari, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai ma kanuma ina ku nevaneva ibiibiinita. Yesu Keriso yavata tavi nuwasago da vibiibiina bogii ma bogiiyai peyarina everevereta. ⁴Muriyai da dobu ita yamoni, God namada ivineta da Keriso yavata kati nuwasago da tota God ina wawaya.

^{††}1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

^d1:1 Apos 18:19-21, 19:1

Nakanani iberai da ku matana tota maninita ma vovokaravita.

Ina nuwaviina kubiine, ⁵God namada nota iviia da ita yabisita da natu-natuna. Ina kayowana ma ina nuwabi-ibai kubiine weni nakanani iberai. ⁶God tavokavakavari iyamna ina agabiibai irakata da irakata kirakai, da nevana kava ipuyota. Kata puyo na Natuna, tuna nuwanuwana. ⁷⁻⁸Keriso ina rabobowai igimarita ma taranai ivotaweta da God ita berabero inotatawei. Ina agabiibai ghamanakina inuwatawei kurita da ina verena na isasara.^e

Ina nuwagiura ma akova irakata da ⁹aviyavisina namadani kava inotanotai na iberai. Rorova notana na gavugavuna ma karako ivi debei kurita da ina kayowana da Keriso tepanai nani berana peyarina ita bera yavui. ¹⁰Ma God kana mara vaghata etereterei da ina kayowana ina tupuwa da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai ina viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina makai.

¹¹Ma bade tota na Keriso tepanai God ivineta da ina wawaya. Weni berasi etuputupuwa na namadani kava God ina nota irereghi da ita tupuwa. Ma aviyavisina God ekayokayowei na ina berai da ina tupuwa. ¹²Ma ina kayowana da tokai iyavo kava kavi nao da Keriso kaitumaghane na kana kadara kati ghegheni.

¹³Ma tami yavata vonavaghata kovi yanei ma kovi tumaghane na God iberimi da ina wawaya ma yawasa makamakii nonowina iveremi. Nani vonavaghatina na Keriso Varana Biibiina. Keriso kovi tumaghane na God ina vonakiiyapa bagibagina inunuri da Kanuma Vovokaravina iveremi, ivi matakira da tami rapenai. ¹⁴Ma God Kanumina iveremi, tuna na bera karena, ivi matakira da ina vonakiiyapa

bagibagina iterei da aviyavisina ina vereta na karakava kudubina tavui. Tuna kubiine takova bubuna da mara epipisi da tota ina wawaya ina votawe tuwanonowita. God kana kadara tavokavakavari!

Pol ina nipowana.

¹⁵Tuna kubiine maranai sisiyimi avi yanei da Bada Yesu kovi tumaghane ma ami nuwaviina irakata God ina wawaya peyarisi kurisi na avi karei da ¹⁶mara nonowa God aikiikiwei kubiimi, ma aku nipowana kamonai anotanotimi. ¹⁷Mara nonowa kubiimi ainowi ita Bada Yesu Keriso ina God kurina, tuna Mamai kadadarina. Ainowi da Kanumina gwabimiyai ina makai da nuwagiura ina veremi ma vonavaghata ini debei kurimi da God konakova bubuni. ¹⁸Tuna ikwatumi da tami na ina wawaya vovokaravimi ma vonakiiyapa bagibagina iterei kurimi da ini biibiina kirakiiyemi da kanumimi ina mura ghamana ina veremi. Ma ainowi kurina da nuwanuwami ina votawei da ina yasegana ini tupoi ma nani vibibiinisi damina kona vii bubuni. ¹⁹Ma tota vitumaghana wawayita na ina rewapana ghamakirakina gwabitiyai ina makai. God ina rewapana na rewapana kirakiina ma gwabitiyai idagudagu. Tuna na vaghina rewapanina ²⁰iberai da Keriso rabobowai ivi yawasi ma iviia ighae ku kunuma da katagheyana emakamakai.^f ²¹Ma Keriso God katagheyana ivi matakira da bera kudubina ibadei da kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na Keriso gaburinai imakiiyana. Keriso kana gawara ighe kirakai da karako ma nokoni ku marana wawaya peyarisi

^e1:7-8 Kol 1:14 ^f1:20 Psa 110:1

kii vava ma kii gawara ghamaghamasi ighekuyowesi. ²²Ma God rewapana Keriso iverei da bera kudubina kae gaburinai emakamakai. Ma ivinei da tuna na ekalesiya gayamina,^g ²³iyamna ekalesiya na Keriso tupuwina ma i yawasa ma i rewapana kudubina na Keriso gwabinai eviiviiya. Ma bade Keriso kava gwabinai bera peyarina dobuwai ma kunumai yawasa eviiviiya.

Keriso gwabinai yawasa kopanani.

2Rorova ami berabero ma kawakiikai kubiine, kanumimi na raborabobosi.^h ²Dobu yawasina ina kayowana beroberosi kokivikivini ma kanuma beroberosi kunumai i bada kovovotekatekei, ma karako iyavo kava God ke ita vovotekatekei na nani kanumina patana da ibadesi. ³Rorova kudubita nakanani tamakamakai, ita kayowana beroberosi ivivi badeta da tupuwita ina kayowana ma ita nota dowadowasi takivikivini. Nani maranai tota na wawayota peyarisi nakanani, God ina nuwapughu damina kata viiya.

⁴Ma kegha, God ina vikamyuyuwu ma ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁵Ita berabero kubiine kanumita na rab-orabobosi ma nani kamonai God iberai da Keriso yavata tayawasa. God ina agabiibiiyai ivi yawasimi. ⁶Ma iviinita da rabobowai tavomiiri da Keriso yavata kunumai tamakamakai. ⁷Nakanani God iberai da madegha ma madegha kamonai ini beyeta da ina agabiibai na notakavakavana. Ma Yesu Keriso imatakira da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁸God ina agabiibai irakata da ami vitumaghana kubiine ivi yawasimi. Weni tuna ke tami ami rewapanai, God nevana kava ipuyomi. ⁹Ke tami mani kota berai, tuna kubiine ke kovokovoghina da waway

ini gheghena meyei. ¹⁰God iyamonita ma ita yawasa ivi vuni da Yesu Keriso yavata kati nuwasago ma ita yawasa ku kamona bera biibiisi kata beraberi. Ma nani berasi namada God ivovunagha da kata berai.

Keriso kubiine tinuwasago.

¹¹Tami kota notai da kotupuwa da kupuna wawayimi. Ma Jiu damsi na kwimata bekasi ituviviratawei ma ekitakitaoruwemi iyamna tuvivira ke kota berai. Weni berana na tupuwisiyai imatakira ma ke nuwanuwasi ita virai. ¹²Konotanotai da rorova na Keriso kana boga ma tami kami boga. Tami ke Israel damsi kamosiyai, dobu viruwa wawayimi. God ina wawayi yavata vivaghina makamakiisi iberai ma bade vonakiiyapa bagibagisi kurisi iterei ma tami na ke nani vonakiiyapisi bagibagisi kamonai. Rorova dobuwai komakamakai na ke ami nota da aviyavisina biibiina ita tupuwa kurimi ma God ke kotakovi. ¹³Ma kami taraboga irabaraba da ke kovokovoghina God kurina kota nae ma karako Yesu Keriso yavata kovi nuwasago da taranai itinariyemi God kurina. ¹⁴Iberai da karako Jiu damkai ma kupuna dami ita vikawapata ivi kovini ma ivi sagota da dam sago kava ma nuwanuba ivereta. Aviyavisina imiiripaparita na iresotawei, tuna nakanani ma gari basutiyai imakamakai da tavivi kawapata ma garina itinarikatawei. ¹⁵Jiu damkai akii kiki ma Moses ina vonaviyoyovana ivi kovi tuwanonowi. Ina kayowana da Jiu damkai ma kupuna dami kati nuwasago da dam sago kava, tota na Keriso tupuwina.ⁱ ¹⁶Ina rabobo korosiyai ivi sagota da tota tuna mani tupuwina. Vaghina ma kudubita itinariyeta

^g1:22 Psa 8:6; Kol 1:18 ^h2:1 Kol 2:13

ⁱ2:15 Kol 2:14

God kurina.^j Vikawapata kamotiyai tavoterei ma bade vikawapata God yavata tavoterei, peyarina ivi kovini.¹⁷ Ipisi da nuwanuba varana biibiina idimei kurita. Rorova tami kupuna dami na ke sago God akovina kota viiya da konetaweyana ma kurimi idimei. Ma tokai Jiu damkai namada God akovina gisina kaviiya da ke kata netaweyana ma bade kurikai idimei.^k ¹⁸ Yesu keta ivotawei da Kanuma Vovokaravina ini viteta da Jiu damkai ma kupuna dami peyarita kovokovoghina da tanae Mamai God kurina.

¹⁹ Tuna kubiine karako tami kupuna dami na ke dobu viruwa wawayimi, bo dam bogiiyai. Tami na God ina wawaya ku kamosi korui da peyarita na God ina rakaraka. ²⁰ Tota nakanani ma God ina numa. Ma kunona aposol ma peroperoveta ti na wakima ghamaghamasi tanowai itura da tepanai numa kana biri ita vowai. Ma Yesu Keriso na wakima ghamanakina, tuna iterei da numa kana vita ita kavari. ²¹ Ma vitumaghana damta nakanani ma wakima gisigisisi. Nuwatuwai tota sago sago duma eteretere bubunita da biri biibiina eyamoyamoni, Bada ina numa vovokaravina evowavowai. ²² Keriso yavata kovi nuwasago na nakanani ma tami ma vitumaghana wawaya peyarisi etitinaryariyita da tota God ina numa vovokaravina da Kanuma Vovokaravina gwabitiyai irunuma.

Pol ina biga kupuna damsi kamosiyai.

3 Taku Pol, Yesu Keriso varana biibiina adimei kupuna dami kurimi, tuna kubiine ku gabura itereku. ² Namada koakovi da God rewapana ivereku da ina agabiibai ati debei kurimi. ³ Ma taku kuriku ina nota gavugavusi ivi debei. Namada weni notasi viya agiruma

kurimi ⁴ kona viviyavi na konakova bubuniku da taku ikikava God ina nota gavugavusi Keriso kubiine na namada akovi.¹⁵ Kimta ma kimta mara katamaninai ipisi da ku karako na weni berasi gavugavusi ke iti debei kurisi. Ma kegha da wekarakava God Kanumina ivi debei ina aposol vovokaravisi ma peroperoveta kurisi. ⁶ Nota gavugavuna na weni, ke Jiu damkai kava ma bade tami kupuna dami yavata Keriso varana biibiina koni tumaghanei da tami God natunatuna ma ina agabiibai kona viiya. Tami ma tokai tavi sagota da tota Keriso tupuwina kamonai. God vonakiiyapa bagibagina iterei Jiu damsi kurisi da ini biibiinisi na nani vibiibiinina na tami yavata ikamowanimi.

⁷ God ina rewapanai ma ina agabiibiiyai iberiku da weni varana biibiina kubiine abigabiga. ⁸ God ina wawaya kamosiyai na aoru kirakai ma kegha da ina agabiibai irakata da taku ivineku da Keriso varana biibiina ata dimei kupuna dami kurimi. Nani varana nakanani ma mura ghamana ma notakavakavana. ⁹ God bera kudubina iyamoni ma ina nota irereghi ma namadani kava igavui da weni ku marana. Ma karako ivineku da nani notasi ati debei da wawaya kudubisi itakovi. ¹⁰ God ina kayowana da ina nuwagiura bogii ma bogiiyai iti debei da aneya ma kanuma rewapanisi kunumai i kiikiivavo yavata inakovi. Jiu damsi ma kupuna damsi ini tumaghana ma ini nuwasago na tuna berana God ina nuwagiura ini debei. ¹¹ God weni berana mara nonowa ivivi nuwanotanotei na ita Bada Yesu Kerisowai berana ivi koviiya. ¹² Keriso titumaghanei ma yavata tinuwasago na keta ivotawei da ere tepatorata tanae God kurina. ¹³ Namanaki taku gabura kamonai ma ainowi kurimi da weni no-

tasi kubiine kovi nuwabiibai, ke ami nota ina peku. Tami ami biibiina kubiine avovokwarakwara.

Keriso ina nuwaviina.

¹⁴Weni notasi kubiine aituwaporeruruwana ma Mamai avovokavakavari. ¹⁵Tuna na rakaraka kudubisi dobuwai ma kunumai i Mamai vaghata. ¹⁶Ma ina rewapana kadakadarina irakata kirakai, ma kurina ainowi da Kanuma Vovokaravina rewapana ina veremi da ami nota, kanumimi, ma nuwanuwami ini rewapana. ¹⁷Ma aniponipowana da ami vitumaghana kubiine Keriso nuwanuwami kamonai mara nonowa ina runuma. Ma bade ainowi da ami nuwaviina ina rakata. Tuna nuwaviinina nakanani ma kiiramram, kii evovotani da emimiirikikina. ¹⁸Aniponipowana da tami ma ina wawaya kudubisi rewapana ina veremi da ikikava Keriso ina nuwaviina irakata na damina kona viiya. Nani nuwaviinina ina damona kegha ma ke kovokovoghina da kata ruvai. ¹⁹Vonavaghata, ke kovokovoghina da ina nuwaviina kudubina takova kamowi, tuna notakavakavana. Ma kegha da gisi vaghina damina kona viiya na ina berimi da ami yawasa kudubina na God maghimaghghina.

²⁰God ina rewapana kamotiyai ebigabiga da aviyavisina kudubina kata notai bo kati nowi da ita berai kubiita na God ruvaruvana. Ma ke tuna kava, ina bera ine kirakai da ita nota ighekuyowei. ²¹Vitumaghana damta kamotiyai ma bade Yesu Keriso tepanai na God tighegheni. Kimta ma kimta tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina rakata. Amen.

Keriso tupuwina kamonai tinuwasago.

4 Taku abigabiga Bada kubiine da avi gaburamakamakai. Ma tami, ainowi kirakiiyemi da ikikava God ikwatumi da wawaya vovokaravimi na nakanani kava komakai. ²Mara nonowa kovopepeta, ere nuwapikami ma ere nuwanubami turaturami yavata kovi nuwasago. Ami nuwaviina kubiine na maranai turaturami ina bera beroi na ke koni matatonetonesi.^m ³Kanuma Vovokaravinai nuwanuba koviiya da kovi sagomi na nuwanuwami kudubina nani vinuwasagona kovotani. ⁴Ma Keriso tupuwina sago kava na kamonai tamakamakai, ma God Kanumina na sago kava. Ma kudubita nota rewapana sago kava gwabitiyai da God ikwatuta na ini biibiinina. ⁵Ma bade, ita Bada na sago kava, ita vitumaghana na sago kava ma ita babataito na sago kava. ⁶Ma God na sago kava, tuna wawaya kudubita ita Mamai. Tuna ita Bada, kudubita gwabitiyai emakamakai ma kamotiyai ebigabiga.

⁷Ma Keriso ina agabiibiyai puyo bogii ma bogiiyai irereghi tota sago sago duma kurita. ⁸Giruma katamana evonavona bo,

“Kana ghavighaviya ipanisi ma irutinisi da

yavata ighae ku vovovaghina, ighae na ina wawaya ipuyosi.”ⁿ

⁹Kovi yana bubuna da igruma bo, “Ighae.” Tuna sisiyina imatakira da kunona Keriso ioru ku dobu. ¹⁰Ioru na vaghina wawayina tisisiyei da muriyai ighae da ighe kirakai da bera kudubina dobuwai ma kunumai ikamowana yavui. ¹¹Ma tuna wawayina puyo irereghi vitumaghana damsi kurisi. Viya ivinesi da aposol, viya peroperoveta,

viya Keriso varana biibiina ina dimei, ma viya na vitumaghana damsi kii koyakoyagha ma i vibeyebeyena wawayisi. ¹²Nakanani irereghi da God ina wawaya ita vovunaghisi da Keresiyana bigana ita bigei ma Keriso tupuwina ina rewapana iti rakati, ¹³ina nena da peyarita ita vitumaghana kamona tinuwasago, ma God Natuna akovina taviya. Ma notamagurita ina terei na ina berita da ita yawasa kudubina na Keriso maghimaghighina. ¹⁴Kunona ita nota nakanani ma pepeya ma karako na ita nota imagura. Wawaya viviberosi i vibeyebeyena nakanani ma tovava ma yanunu. Rorova ivi beroberoweta ma sisiya vigayagaya itereterei da ita vitumaghana tavravirai. Tuna nakanani ma tovava ita raravita ma yanunu ita tapitapita da nake ma wike. Ma karako na notaragharagha tavoterei. ¹⁵Kegha da ere nuwaviinita vonavaghata tisisiyei da bera kudubina kamona tagogo da ita yawasa na Keriso maghimaghighina, iyamna tuna na gayamina. ¹⁶Ma tota na tupuwina. Tupuwa kamona na rerereghina. Gayamina ina vibadanai da nani rereghisi sago sago duma kii gawara nununai ivi kabakabai da tupuwa sago. Maranai reregha sago sago duma i biga ina beraberi na nuwaviina tepanai Keriso tupuwina kudubina ina gogo ma ini rewapana.^o

Yawasa vuna Keriso tepanai.

¹⁷Bada avanai na sisiya bagibagina ana veremi. Ikikava ke vitumaghana damsi emakamakai na tami ke nakanani kona makai, kovoterei. Ti i nota na kwebusi. ¹⁸Ma i nota na didibarisi. Ti na God ina yawasa makamakii nonowina ke ita viiya, iyamna ti na neghaneghasi ma tinapotapotasi. ¹⁹Ti na vinimaya

gwabisiyai kegha. Ke ita notanotai da bera biibiina bo berona. Ma aviyavisina ekitakitai ma ekirokirorowei na maninina tupuwa ina kayowana ina bera kamowi.

²⁰Ma tami na ke nakanani. Aviyavisina wawaya ivi beyebeyemi maranai Keriso akovina koviiya na keta bogiiyai. ²¹Yesu varana kovi yanei ma tami kana kivikivina kubiine ina vonavaghata ivi beyebeyemi. ²²Ivonemi da koni paparana da ami yawasa wadubona kona voterei. Rorova nani yawasina kamona tupuwa ina kayowana na berasi dowadowasi ivivi bademi da ami yawasa ivivi beroi.^p ²³Ma bade ivonemi da koti vaghinei da God nuwanuwami ma ami nota iti vuni. ²⁴Ma yawasa vuna koni karei, tuna yawasina na God maghimaghighina ma ini debei da tuna na yawasa vaghata, maninina ma vovokaravina.^q

²⁵Tuna kubiine sisiya vibero kegha. Tami sago sago duma vitumaghana turaturami kurisi kona vivisisiya na vonavaghata kava kovi sisiyeyi, iyamna kudubita na Keriso tupuwina kamona.^f

²⁶Nuwanuwami ina pughu na ke ami nuwapughu ina berimi da berabero kona berai. Ma ke ere nuwapughumi kona makii kirakai da ravi ina pika.^s

²⁷Ke nuwapughu ina berimi da Devil taraboga kona verei da ini bademi.

²⁸Tami iyavo kava koyapiyapi na yapi kovoterei ma biga vaghata kovi karei da makamakii biibiina kona panani. Ma ku tepana kovokovoghina da wawaya moyamoyakisi koni vitesi.

²⁹Ke wawaya kona kawaberowesi. Sisiya biibiisi koveresi, wawaya kii ruva nununai kovi sisiya kurisi da ini vitesi. Ma iyavo kava ami sisiya ini yanei na ina kiiepepisi. ³⁰Ma ke kona berai

^o4:16 Kol 2:19 ^p4:22 Kol 3:9 ^q4:24 Gen 1:26; Kol 3:10

^r4:25 Zech 8:16 ^s4:26 Psa 4:4

da God ina Kanuma Vovokaravina ini nuwapoya, iyamna nani Kanumina gwabimiyai imatakira da God namada igimarimi da tami rapenai. Marana vaghata ina nekiibau na tuna dobu vitana kamonai ina votawemi. ³¹Kovi paparana da viwenoweno, kayoghakighaki ma nuwapughu berasi kona voterei. Vikawapata, viavabero, ma kiivibero bogii ma bogiyyai kovoterei. ³²Kegha da Keresiyana turaturami kurisi agami ebiibai ma nuwanuwami pikanai aviyavisina peyarina koberai. Ikikava God ami berabero Keriso tepanai inotatawei, nakanani turaturami i berabero konotatawei.^t

Yasegana kamonai tamakamakai.

5 Tami na God natunatuna ma ina nuwaviina ghamana. Tuna kubiine God ina yawasa kovi bonebonei. ²Ami yawasa na nuwaviina ini badei. Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata kurita da ivere meyei kubiita na nakanani koni nuwaviina. Keriso isuwara meyei na God ivi nuwabiibiiyei, tuna nakanani ma suwara ghabughabuna ita gheghae kurina.^u

³Tami na God ina wawaya vovokaravimi, tuna kubiine ke ita biibai da vipekana wapawapa bo nota dadabusi bo vomatamatigha sisiyisi bo berasi kamomiyai ina makai. ⁴Ma bade vi-varabero, sisiya dowadowasi bo tomowa da wavine tupuwisi vonaviiviyakesi na ke ita biibai. Ma mara nonowa ami sisiya kamonai na God koni kiikiwei. ⁵Vonavaghata koakova bubuni da iyavo kava vipekana wapawapa eberaberei bo nota dadabusi gwabisiyayi bo evovomatamatigha na ke kovokovoghina da Yesu Keriso ma God i ku vikiivavona ku kamona ina rui. Koakovi da aviyavisina

komatamatigha kirakiiyei na ti berasi nakanani ma ami god vivibero.

⁶Ke koni vaghinei da wawaya ini beroberowemi da nani berasi na ke berabero. Iyavo kava God ke ita vovotekatekei ma nani berasi eberaberei na ina nuwapughu damina ina viiya. ⁷Tuna kubiine wawaya kawakiikiisi ke yavata koni kiikapu. ⁸Rorova na Bada koveyiyei da tami nubakutuvai komakamakai. Ma wekarakava na tami Bada ina wawaya da yasegana kamonai komakamakai. Tuna kubiine yasegana wawayisi ikikava emakamakai na nakanani kona makai, ⁹iyamna yasegana kamonai na bera biibiisi, yawasa maninina ma vonavaghata. Ti berasi nakanani ma mura ghamana kota yabayabai. ¹⁰Ma kovi paparana da aviyavisina Bada ekayokayowei ma inuwabiibiiyei na akovina kona viiya. ¹¹Nubakutuva berasi iyamsi kegha na ke nani berasi ku kamosi kona rui. Kegha da nani berasi ku deba kona terei da yasegana nubakutuva ina rewapana ini kovini. ¹²Ma ivinimayamaya kirakai da kawakiikiisi i bera gavugavusi debiiyai koti sisiyei. ¹³Ma maranai bera kudubina ku yasegana kona terekiibuwei na kona kitai ma akovina kona viiya da tuna avai, ¹⁴iyamna yasegana gwabimiyai ekarakarata na bera peyarina idebei da matatiyai takitakitai. Tuna kubiine tavonavona bo,

“Kenanunuwapim, kerumataka!

Rabobowai kevomiiri,

ma Keriso ku yasegana ina terem.”

¹⁵Tuna kubiine kokitaruvimi da ikikava kona makai. Komakai da tami wawaya nuwanuwagiurimi, ke kona makai da wawaya neghaneghasi nakanani. ¹⁶Mikeda taraboga

kona panani na kovi onaghi da Bada ina biga koberai, iyamna karako weni maranai na bera dowadowasi irakata.^v ¹⁷Tuna kubiine ke kona bera wapawapa, kovi paparana da Bada ina kayowana akovina kona viiya da kona berai.

¹⁸Ke wain konuma kirakiiyei da konuma neghanegha da ami yawasa ini berai. Ma nuwanuwami kovotawei da Kanuma Vovokaravina ina rui da ami yawasa kudubina ini badei. ¹⁹Koni kiidaburana na kamomiyai agi ma vokavakavara tavorisi kona ruwa. Mara nonowa nuwanuwami kamonai Bada kurina kotavotavora ma kovovokavakavara.^w ²⁰Bada Yesu Keriso avanai mara nonowa ita Mamai God tikiikiwei bera kudubina kubiine.

Tatavinemi.

²¹Turaturami kona votekatekesi ma bade ina votekatekemi, tuna ini matakira da Keriso kovovopepetei.

²²Wivine, ikikava Bada kovovopepetei na bade nakanani kakawami kovopepetisi.^x ²³Keriso na Keresiyana ivi yawasisi da ti na tupuwina. Ma ikikava Keriso ina rewapana emakamakai da Keresiyana igayamei, nakanani tomotomowa rewapana gwabisiyai da kakawasi ini badesi.

²⁴Ikikava ekalesiya Keriso evovotekatekei, nakanani tami wivinemi na kakawami i kayowana kona berai.

²⁵Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata da ivere meyei ekalesiya kubiita, nakanani tami tomotomowimi na ami nuwaviina kakawami kurisi ina rakata.^y ²⁶Ivere meyei kubiita da ita berabero ikowatawei ma

vonanai iterevimaninita da tota God ina wawaya vovokaravita. ²⁷Weni berana iberai da vitumaghana damta na nakanani ma kawana kadakadarina, kana gara na poipoi kirakiina, ke dadabuna bo vovokapikapurina. Ma nuwanuwana na yagharina, berona gwabinai kegha. ²⁸Maghimaghighina tomotomowimi kakawami kurisi kona berai. Ikikava tomowa tuna mani tupuwina ekoyakoyagha bubuni, nakanani kawana ina koyagha bubuni. Tomowa kawana nuwanuwana ina viiya na tuna nakanani ma inuwaviina meyei. ²⁹Ke meyani wawaya sago tuna mani tupuwina ita babarei, kegha da ikanikani ma ekoyakoyagha bubuni. Ma bade Keriso nakanani eberaberei, tota Keresiyana ekoyakoyaghitu, ³⁰iyamna tota na tupuwina kamonai. ³¹Giruma katamana evonavona bo, “Weni kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi ma kawana yavata ini kiikapu da sago.”^z ³²Weni girumina katamanina kamonai na vonavaghata gavugavuna ivi debei. Tuna na ivi matakira da ikikava Keriso ma ekalesiya ini kiikapu da sago kava. ³³Ma vaghina, weni sisiyina na tami yavata kami sisiya. Tomotomowa tatavinemi na sago sago duma ikikava koinuwaviina meyemi na nakanani kakawami nuwanuwasi kona viiya. Ma bade wivine tatavinemi na kakawami kona vokaravesi.

Mamai, maduwa ma natunatusi.

6 Ededa, ami yawasa na Keriso rape-nai, tuna kubiine ami mami mau ma maduwa mau kona votekatekesi, iyamna tuna na yawasa maninina.^a ²God ina sisiya bagibagisi kamosiyai na sago ivona bo, “Ami mamai da ami

^v5:16 Kol 4:5 ^w5:19 Kol 3:16-17 ^x5:22 Kol 3:18; 1Pit 3:1

^y5:25 Kol 3:19; 1Pit 3:7 ^z5:31 Gen 2:24 ^a6:1 Kol 3:20

maduwa kovopepetisi,” ma tuna sisiyina na ere vibiihinina, iyamna God vonakiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Weni sisiyina bagibagina kona vatekatekei na ani biihinimi da ³ami yawasa dobuwai ina guri ma kamonai bera peyarina na biihinina kavakava.”^b

⁴Mama mau, ke kona bera beroi natunatumi kurisi da nuwanuwasi ina pughu. Kegha, Bada ina kayowanai kovi beyebeyesi da ku keta maninina kona teresi.^c

Sleiv wawayisi ma i babada.

⁵Sleiv wawayimi, ikikava Keriso kovovatekatekei, nakanani ere yabuyabumanimi ma ere vovokaravimi, nuwanuwami kudubinai ami babada dobuwai kovatekatekesi.^d ⁶Mara nonowa nakanani kona beraberai, ke matasiyai kava kona vatekatekesi ma biga biihinina kona beraberai da ini gheghenimi. Ma bade mara nonowa nuwanuwami kudubinai God ina kayowana kona beraberai, iyamna tami na Keriso ina sleiv wawayimi. ⁷Tami sleiv wawayimi, nuwabiibiyai ami biga koberai, nakanani ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawayota kubiisi. ⁸Tuna kubiine konota bogai da Bada wawaya kudubina, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi yavata, i biga biibisi kubiine ini miyisi.

⁹Tami babada, ami sleiv wawayisi kokoyagha bubunisi, ke kona vonaviyabuyabumanisi. Konotai da tami ma ami sleiv wawayisi na ami Bada sago kava kunumai. Tuna na ke wawaya sago ku murina ina miiri ma sago na kegha.^e

Terepapara ma imakona sawarisi God gwabinai taviiya.

¹⁰Aku sisiya turina na weni. Bada ina rewapana irakata kirakai da tuna gwabi-

nai rewapana koviiya na komiirikikina. ¹¹God terepapara sawarisi iveremi na kudubina kokotei da maranai Devil ini beroberowemi bo ina ruyaghimi na kovokovoghina da kona miiripotei, ¹²iyamna tota ghaviya kamonai ma ke wawayota yavata kata vivighaviya ma momosika makiigavugavusi, ma nubakutuva ina kiikiivavo dobuwai, ma kanuma beroberosi bogii ma bogiyai kiidamowai na peyarisi yavata tighaviya. ¹³Tuna kubiine wekarakava God ina terepapara sawarisi kudubina kokotei da maranai kami ghavighaviya ina nekiibau kurimi na kovokovoghimi da kona miiripotesi. Ma koni ruwa da ku turina ma patana da kami gawarai kona miirikikina.

¹⁴Weni nakanani komiirikikina. Mara nonowa na vonavaghata tepanai kona makai. Tuna nakanani ma borikiide borimiyai kota tinakikina. Ma ami yawasa kovi maninini, tuna nakanani ma nuwakadami kana terepapara kota kotei.^f ¹⁵Keriso varana biihinina tepanai komiiri da nuwanuba kona viiya, tuna nakanani ma kaemi kana terepapara kota kotei.^g ¹⁶Ma mara nonowa kovi tumaghana kirakai, tuna nakanani ma tupuwimi kana terepapara imamiyai kota votani da maranai Seitan ina dosiyo karakaratisi ina tonatonimi na kona kiitawetawei. ¹⁷Ma ami nota ini rewapana da God namada ivi yawasimi ma tuna nakanani ma gayamimi kana terepapara kota kotei. Ma ami imakona kubiine God vonana

^b6:3 Exod 20:12; Deut 5:16 ^c6:4 Kol 3:21 ^d6:5 Kol 3:22-25

^e6:9 Deut 10:17; Kol 3:25, 4:1 ^f6:14 Isa 11:5, 59:17 ^g6:15 Isa 52:7

koviya da tuna nakanani ma ami seri Kanuma Vovokaravina ita veremi.^h

¹⁸Weni berasi peyarina kona beraberai na ere nipowanimi. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa God kurina kovi nowi da ini vitemi. Tuna notanai matami ekita ma nipowana ke kona voterei. God ina wawaya peyarisi kubiisi mara nonowa kona niponipowana. ¹⁹Ma taku yavata kubiiku konipowana da God sisiya vaghata ina vereku maranai ana vivisisiya na ere tepatoraku Keriso varana biibiina ana dimei ma nani kamonai nota gavugavusi ani debei. ²⁰God ivineku ma ivonataweku da varana ata dimei. Tuna varana kubiine ku gabura itereku. Ma konipowana kubiiku da ke ana yabumana ma patana da ana dima.

Vikiikiwa turina.

²¹Taikikas na varesita biibiina ma Bada ina bigabiga patupatutuna. Tuna sisiya peyarina ina vonemi da konakovi da taku ikikava ma aviyavisina aberaberai.ⁱ ²²Tuna kubiine avonavonatawei kurimi da konakovi da tokai ikikava kamakamakai ma bade ina kiipepimi.

²³Varevaresiku, ainowi Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma nuwaviina ma vitumaghana ina veremi. ²⁴Ma tami iyavo kava mara nonowa Bada Yesu Keriso nuwanuwana koviiviya na kubiimi God kurina ainowi da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

^h6:17 Isa 59:17 ⁱ6:21 Apos 20:4; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

Pol Ina Giruma

Pilipai

Damsi Kurisi

(Philippians)

Vonaviakova

Pilipai kwanatuna na Masedoniya dobunai Yurop kamoni ma aposol Pol ina mariyai ti na Rome damsi i vidadana gaburinai. Pol ina biga kupuna damsi kamosiya na Pilipai kwanatunai ivi karei ma nani dobunai wawaya Keriso ivi tumaghane ma vokavakavara ivi karei, ma Pol ivoteresi inae. Muriyai ku gabura iterei ma nani kamoni weni girumina igirumi Pilipai damsi kurisi. Ina nuwapoya sago na vitumaghana damsi viya ikawapatei ma kana viruwa na ivi nuwapoya da Pilipai kamoni vibeyebeyena vibero damsi ivivi beyebeyena Kerisiyana kurisi. Ina nuwapoya ipeyari ma kegha da weni girumina ivi debei da ivi nuwabiibii kirakai ma nota rewapana gwabinai, iyamna ina vitumaghana Yesu Keriso kurina irakata kirakai da imiimiirikikina.

Pol igiruma Pilipai damsi kurisi, iyamna i verena ivonatawei inekiibau kurina na ina kayowana da iti kikiiwesi. Ma weni girumina kamoni taraboga ipanani da ikiiepepisi da tuna ina nuwapoya ma bade ti i nuwapoya ke ina berisi da i nota ina peku. Ma bade ivi nowi kurisi da ina tereoruwe meyesi da Yesu Keriso nakanani ma ke ina kayotata da nota meyena ini badesi. Muriyai ivonavinotisi da Keriso ivi tumaghane kubiine na God yawasa makamakii nonowina ipuyosi, ma ina agabi-

ibai irakata da nevana kava iveresi. Ma igiruma da ke Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri da yawasa ita panani. Ma ivona da iyavo kava Keriso yavata ivi nuwasago na God nuwabiibai ma nuwanuba ina veresi.

Nota ghamana Pol ina giruma kamoni na ikikava Kerisiyana i yawasa ma i vitumaghana kamoni na ini nuwabiibai, ini tepatora, ini nuwasago, ma ina miirikikina. Ma bade ivi debei da Pol ina nuwaviina irakata kirakai Kerisiyana damsi Pilipai kamoni kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.

Sapta 1:12-26 Ikikava Pol imakamakai.

Sapta 1:27 da ku 2:18 Yawasa Keriso tepanai.

Sapta 2:19-30 Timoti ma Eporodaitas ina vonatawesi.

Sapta 3:1 da ku 4:9 Vonaverena da ina kitaruvisi.

Sapta 4:10-20 Pol turaturana Pilipai kamoni.

Sapta 4:21-23 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol ma Timoti akii viruwa na Yesu Keriso[‡] ina bigabiga.^l

God ina wawaya Pilipai kamoni, tami na Yesu Keriso yavata koinuwasago ma kami koyakoyagha ma kami vinoraveraveyana yavata na kurimi kagirugiruma.

² Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Vikiikiwa ma nipowana.

³ Mara nonowa aku God aikiikiwei maranai anotanotimi. ⁴ Ma peyarimi kubiimi aniponipowana na mara nonowa

[‡]1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

nuwabiibiyai aniponipowana,⁵ iyamna nani maranai Keriso varana biibiina kovivi yanei da ku karako, koiviteku da varana biibiina kubiine tabigabiga patapata.⁶ Ma akovi da God, tuna ina biga biibiina gwabimiyai ivi karei na nakanani ina nena da Yesu Keriso ina vovira na nani bigana turina.⁷ Aku nota maninina da nakanani anotanotimi, iyamna tami na nuwanuwaku. Gabura kamoni bo vovotaweku ma kegha da Keriso varana biibiina kana papara avowavowai ma ina vonavaghata aidebei. Nani kamoni na kudubita God ina agabiibai damina taviiyiya.⁸ God iakovi da vonavaghata avonavonemi da nuwanuwaku kudubina ainuwapoyemi. Ma nani notana na Yesu Keriso ina nuwaviina kamoni aviiviya.

⁹Ma aku nipowana na weni. Ami nuwaviina ina rakata da ina rakata kirakai, ma ku tepana akova vaghata ma nota maninina gwabimiyai ina makai.¹⁰ Tuna kubiine tami kovokovoghimi da keta biibiina kava kona vinei da maranai Keriso ina vovira na tami maninimi ma nuwanuwami yagharina.¹¹ Aniponipowana da ami yawasa kudubina kamoni na bera biibiisi kava kona berabera, ini matakira da tami Yesu Keriso ina wawaya maninimi. Weni nakanani kona berabera na wawaya ina kitimi da i vokavakavara ina rakata da God kana kadara ini rakati.

Yawasa Keriso tepanai.

¹²Varevaresiku, akayokayowei da konakovi da aviyavisina itupuwa kuriku na ivi viteta da Keriso varana biibiina nakeda ina rakata kamokamowa,¹³ iyamna kiivavo ina numa kana potapota damsi ma wawaya kudubisi weni dobunai iakovi da Keriso varana biibiina adimadime i kubiine

na ku gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni.^k ¹⁴Ma gabura kamoni amakamakai na Keresiyana varevaresita i vitumaghana irakata Bada kurina ma i nota ivi rewapana da ere tepatorasi God vonana edimadime i.

¹⁵Vona bubuna da wawaya viya na enuwanuwakapiyeku ma ekayokayowei da kii vava ina rakata, tuna kubiine Keriso varana edimadime i. Ma wawaya viya na nota manininai edimadima.¹⁶ Ti na i nuwaviina kuriku irakata da edimadima, iyamna iakovi da God weni dobunai itereku da Keriso varana biibiina ati tarapaparane i.¹⁷ Nani nuwakapi wawayisi na ke nuwanuwasi kudubina i Keriso ita dimadime i ma ti mani kii vava kubiine. Enotanotai da taku gabura kamoni na ina berai da kaku nuwapoya ini rakati.

¹⁸Ma ke sago avai, nota gavugavusiyai bo nota yagharisiyai edimadima. Keta ipeyari ma bera ghamanakina da Keriso varana biibiina edimadime i. Tuna kubiine ainuwabiibiye i ma mara nonowa ani nuwabiibai,¹⁹ iyamna akovi da ami nipowana ma Yesu Keriso Kanumina ini viteku da aviyavisina itupuwa kuriku na damoni yawasa ana panani.²⁰ Aku kayowana ghamana ma aku nota rewapanina da ke meyani ana bera beroi da aninimaya. Ma ani tepatora kamowa da aku yawasa kamoni, karako ma mara nonowa ana bera bubuni da Keriso kana vava ani rakati. Namanaki wawaya ini raboboku bo yawayawaku.²¹ Taku kuriku yawayawaku ana makamakai na ibiibai, iyamna aku yawasa na Keriso kubiine. Ma ata rabobo na ita biibii kirakai.²² Ma ke atakovi da meni ketana ana viiya, iyamna yawayawaku ana makamakai na

^k1:13 Apos 28:30

biga ku tepana ana berai. ²³Taku na keta ruwa inotaragharaghiku. Aku kayowana ghamana da weni yawasina dobuwai ata kuyowei da Keriso yavata kata makai, tuna na bera biibii kirakiina. ²⁴Ma tami kubiimi na ita biibai da yawayawaku ata makai. ²⁵Tuna kubiine, akova bubuni da ana makai. Yavata tamakamakai na ani vitemi da Keresiyana yawasina kamonai kona nae kirakai. Ma bade ami vitumaghana nuwabiibiina damina kona vii bubuni. ²⁶Ma maranai ana vovirame kurimi na ami vigheghena Yesu Keriso kurina ina rakata da ami nuwabiibai ina kamtepoi.

²⁷Ana numataya kurimi bo kegha na koberai da Keriso varana biibiina yavata koni kovokovoghana. Nakanani kona berai na sisiyimi ani yanei ma anakovi da kudubimi komiimiirikikina, koinuwasago ma nota sago kava gwabimiyai da vitumaghana ma Keriso varana biibiina kubiine koipaparana kirakai. ²⁸Kami ghavighaviya ke kona yabumanesi, maghitepami etora. Tuna ini matakira kurisi da God ina kiipupunatawesi ma tami na yawasa ina veremi. ²⁹God ina kayowanai ina agabiibai iveremi da Keriso koitumaghane ma bade kubiine kovovokwarakwara.

³⁰Rorova kokitiku da wawaya ivivi tupaketowaneku. Ma karako sisiyiku koiyanei da taku patana da avovokwarakwara. Ma wekarakava na tami bade nakanani damina koviiyiya.¹

Ikikava Keriso itereoruwe meyei na nakanani taberai.

2 Keriso yavata koinuwasago na rewapana kopanapanani, bo? Keriso ina nuwaviina damina koviiyiya na nuwanuba kopanapanani, bo? Kanuma

Vovokaravina yavata koisagomi, bo? Nuwapika ma vikamyuyuwa gwabimiyai, bo? ²Mikeda tami nakanani na nota sago kava koviiya, kovi nuwaviinavivirana. Kobiga patapata ma koberai da nuwanuwami na sago. Weni nakanani kona berai na ani nuwabiibii kirakai. ³Aviyavisina kona beraberi na ke meyani kayotata notana bo nota meyna ini bademi. Ma mara nonowa kovokuwaya meyemi ma konotai da turaturami na ighekuyowemi. ⁴Ma tami sago sago duma na ke tami mani ami kayowana kava ma wawaya i kayowana yavata kona kitakitai. ⁵Ma Yesu Keriso ikikava inotanotai, nakanani kota notai.

⁶Tuna ma God na sago.

Ma kegha da aviyavisina rapenai na ke ita vokikini.

⁷Itereoruwe meyei da ivi wawayota ma iberai da tuna moyaka.

⁸Ivi wawaya tota nakanani ma ivokuwaya meyei ma ina Mamai ivotekatekei

da korosiyai irabobo.

⁹Tuna kubiine na God iterepai da ighe kirakai

ma iberai da kana vava irakata kirakai da wawaya kudubisi kii vava ighekuyowei.

¹⁰Ma iberai da kunumai, dobuwai ma dobu gaburinai

wawaya kudubisi Yesu avanai ini tuwaporeruruwana.

¹¹Ma wawaya kudubisi debiiyai ini matara da Yesu Keriso na Bada da Mamai God kana kadara ina rakata.^m

Tota nakanani ma gwamegwame.

¹²Turaturaku, tami nuwanuwaku. Rorova taku gwabimiyai na mara nonowa kovovotekatekeku. Ma karako na taku ke gwabimiyai, tuna

¹1:30 Apos 16:19-40 ^m2:11 Isa 45:23

kubiine Keriso notanai kovotekateka kamowa. Ma ami yawasa kamonai na ere yabuyabumanimi ma ere kirokiloromi koni paparana kirakai da God kona votekatekei na koni matakira da namada ivi yawasimi,¹³ iyamna God gwabimiyai idagudagu. Nota evereveremi da ina kayowana na kona votekatekei ma rewapana evereveremi da ina kayowana kona beraberai.

¹⁴Bera kudubina kona beraberai na ke koni ruwa ma ke kona vonavikoni.

¹⁵Koberai da tami na wawaya maninimi ma ke sago berona gwabimiyai da tami God natunatuna biibiimi. Weni kimtina dobuwai ti na beroberosi, didibara wawayisi ma kamosiyai komakamakai da nakanani ma gwamegwame didibarai ita karakarata.ⁿ

¹⁶Yawasa makamakii nonowina sisiyina kovotanakikini da koni debei kurisi. Weni nakanani kona beraberai na Keriso ina vovira maranai na ana kawabiibiyemi, iyamna ami bera ini matakira da ke ata veru wapawapa ma ke aku biga ati rekwei.

¹⁷Ami vitumaghana na nakanani ma suwara kapukapunina God kurina. Ma aku yawasa na nakanani ma wain suwarina ami ku suwara tepana ata tepoi. Weni miibiina iyamna vaghata na weni, aku biga kamomiyai aberai da kovi tumaghana, tuna kubiine mikedda ina ki-ivunuku da taraku ina sororo. Ke atakovi da ini raboboku bo kegha, ma namanaki, ainuwabiibiyemi,¹⁸ ma tami yavata nakanani kovi nuwabiibiyeku.

Timoti ma Eparatorodaitas.

¹⁹Aku kayowana da Bada Yesu ini vaghinei na wekarakava Timoti ana vonatawei kurimi. Ina vovirame na ini akoviku da tami ikikava na

tuna ina kiipepiku.²⁰ Gwabikuwai ke sago iyai Timoti nakanani. Tuna mara nonowa inuwapoyemi ma enotanotimi, taku nakanani.²¹ Ma wawaya peyarisiti mani i kayowana enotanotai, ke Yesu Keriso ina kayowana ita notanotai.²² Ma Timoti na ke nakanani, namada ivi debe meyei kurita da tuna wawaya maninina, iyamna akii viruwa Keriso varana biibiina kubiine kabigabiga patapata, nakanani ma tomowa ina mamai yavata ita bigabiga.²³ Tuna kubiine anotanotai da Timoti ana vonatawei kurimi. Kunona anakova bubuni da aviyavisina ina tupuwa kuriku ma muriyai ana vonatawei.²⁴ Aku nota ivi rewapana kirakai da vivaghina Bada gwabinai ana viiya ma ke mara gurina na taku bade ana numataya kurimi.

²⁵Nota biibiina aviiya da Eparatorodaitas ata vonatawei ita vovira kurimi. Tuna na Keresiyana varesita ma tuna yavata kabigabiga patapata da Keriso varana biibiina kana ghavighaviya kavi kawapatesi. Tuna wawayina iyonayona kubiimi, kovonatawei kuriku da ikoyagha bubuniku.²⁶ Ma ivi nuwapoya da sisiyina kovi yanei da igubaga kirakai na kovi nuwapoyei. Ina kayowana ghamana da peyarimi ita kitimi ma kotakovi da tuna vaghina.²⁷ Vona bubuna, igubaga kirakai da gisina kava ita rabobo. Ma kegha da God ivi kamyuyuwei, ma ke tuna kava ma taku bade nakanani, iyamna ita rabobo na ati nuwapoya kirakai.²⁸ Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ana vonatawei da maranai ina nekiibau kurimi na koni nuwabiibai, ma taku bade nuwanuba gisina ana viiya.²⁹ Nuwabiibiyai ma Bada avanai kovi kiikiwei. Wawaya Eparatorodaitas nakanani na mara

ⁿ2:15 Deut 32:5

nonowa koti gheghenisi, ³⁰iyamna Keriso ina biga kubiine na gisina kava ita rabobo. Tami ke kovokovoghina da koti viteku, tuna kubiine ivere meyei da ivi viteku.

**Keriso titumaghanei
kubiine God ina vona da
tota ina wawaya maninita.**

3 Ma vaghina, varevaresiku, Bada kubiine kovi nuwabiibai. Rorova agiruma da aviyavisina avi sisiyei kurimi na ininiku ke ita babara da nani sisiyisi ana kiitana meyei da tuna ini tarapapanemi. ²Tomotomowa viviberosi kokitaruvisi, ti na kukou. Biga berona eberaberai, ma wawaya ininisi itarabediyana, evonavonesi da kwimata bekasi ita tuviviratawei da yawasa makamakii nonowina ita panani. ³Ma tota na ke nani tomotomowisi nakanani, tuvivira ina matakira vaghata gwabitiyai na weni. God Kanumina ina rewapanai tavovokavakavara, Yesu Keriso yavata tinuwasago da kana kadara tirakati, ma takovi da ke dobu ma tupuwa berasi tepanai kata makamakai. ⁴Anota meyeku da ruvaruvana da nani berasi tepanai ata makai. Meni wawayina dobu ma tupuwa berasi itumaghanei ma inota meyei da nani berasi kubiine ighe kirakai na wawayina kurina ata vona bo, "Taku aghekuyowem." ⁵Atupuwa ma mara kana vi 8 na kwimata bekaku ituviviratawei. Taku na Israel wawaya, ma kaku dam na Benjamin. Taku na Hibrubru vaghata, ke tara viravirana. Taku Perisi, ikikava Perisi damsi Moses ina vonaviyoyovana enununura bogai na taku bade nakanani.^o ⁶Aku kayowana ghamanakina da God ati nuwabiibini, tuna kubiine vitumaghana damsi avivi tupaketowanesi. Moses ina vonaviyoyovana kudubina akivina bubuni,

abera tovonni da aku yawasa na maninina kavakava God ku matana.^p ⁷Rorova nani berasi kudubina anotai da iyamsi irakata ma karako Keriso akovina aviiya na anotanotai da nani berasi na iyamsi kegha. ⁸Vonavaghata, aku Bada Yesu Keriso akovina na iyamna irakata da bera kudubina ighekuyowei. Tuna wawayina kubiine aku yawasa ma aku bera peyarina aruvoterei. Anotai da kudubina na mugu, iyamna aku kayowana da Keriso ata viiya ⁹ma yavata kati nuwasago. Karako na ke aku bera biibiisi tepanai ata makamakai ma ke Moses ina vonaviyoyovana ata nunura tovonni da God ina kayoweku ma ita vona da taku ina wawaya maniniku. Keriso aitumaghanei, tuna kubiine God evonavona da taku ina wawaya maniniku. Itere da ita vitumaghana kubiine na ina kayoweta. ¹⁰Akayokayowei da Keriso anakova bubuni, ma ina rewapana damina ana viiya, tuna rewapaninai da rabobowai ivomiiri. Ma akayokayowei da ikikava ivi kamaghiyei, nakanani ani kamaghiyei. Ma ikikava irabobo, nakanani ana rabobo. ¹¹Peyarina ana berai ma anotanotai da mara sago rabobowai ana vomiiri.

Taverau bubuna da ku damona.

¹²Ke ata vonavona da bera peyarina avi kovini bo ata vonavona da taku maniniku. Ma aipaparana da aviyavisina peyarina Keriso ekayokayowei da ana berai na ani kovini, iyamna iviiniku da aku yawasa na rapenai. ¹³Varevaresiku, ke ata notanota meyeku da bera peyarina ata bera yavui. Ma nota sago kava gwabikuwai na weni. Bera kudubina itupuwa kuriku na ku muriku aterei. Ma aipaparana da aviyavisina maghinokuwai emakamakai na tuna ana viiya.

¹⁴Tuna kubiine ana verau kirakai da ku turina da miiya biibiina ana viiya. Nani miiyiina na Yesu Keriso avanai God ik-watuku da ku kunuma ana ghae.

¹⁵Ma peyarita kanuma ina ku nevaneva nota magura gwabitiyai iterei na nakanani kata notai. Ma tami iyavo kava ami nota bogiiyai na karakava God vonavaghata ini debei kurimi. ¹⁶Vonavaghata namada taviini na tavokikini ma taverau.

¹⁷Varevaresiku, aku yawasa kovi bonebonei. Ma bade, iyavo kava namada ibonebonekai na i matakira kokitai ma kokivina bubuni,⁹ ¹⁸iyamna, mara ipeyari avonemi ma wekarakava ere matadogaku avonavona meyemi, wawaya ipeyari i yawasa kamona i vi debei da Keriso ina korosi ikawapatei. ¹⁹Mara damonai na God ina kiipupunatawesi, iyamna tupuwa ina kayowana itumaghane i da tuna na i god. I bera beroberosi ita vivinimayei na ekayokayotatei ma weni dobuna yawasina kava enotanotai. ²⁰Ma tota, ita dobu vaghata na kunuma. Tuna kubiine, nimonimoriyai tikoyakoyagha da kata Viviyawa Bada Yesu Keriso, kunumai ina pisi, ²¹da ina rewapanai tupuwita mitamitasi ma raborabobosi na ina ruvovirei da tuna tupuwina nakanani, rewapanina ma makamakii nonowina. Nani rewapanina irakata da bera peyarina dobuwai ma kunumai eteretereoruwei da ina vikiivavona gaburinai ina makai.

Pol ivonesi da ikikava ita makai.

4 Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ma mara nonowa akayokayowei da ata kitimi. Aku nuwabiibai ma aku mi-iyaya kunumai na tami tepamiyai. Turaturaku biibiimi, tuna kubiine akayokay-

owei da Bada kovotana bubuni ma komiirikikina.

²Ma aku wivine Iyodiya ma Sintike ainowi kurimi da vikawapata kovoterei ma Bada avanai kovi nuwasago. ³Ma bade aku tomowa[¶] biibiim, yavata tabiga patapata, tam kurim ainowi da ita wivine ruwa kevi vitesi da ini nuwasago, iyamna gwabikuwai ti ma Kerement ma aku wawaya viya na yavata kabigabiga patapata Keriso varana biibiina kubiine. Ma ti damsi kii vava namada God igirumi Yawasa Bukana kamona i.

⁴Kovi nuwabiibai mara nonowa Bada kubiine. Ana vona meyei, kovi nuwabiibai!

⁵Ma ami bera peyarina ere nuwanubami koberai da wawaya peyarisi ina kitimi ma inakovi da tami ikikava wawayimi, iyamna gisina kava Bada ina nekiibau. ⁶Ke sago aviyavisina koni nuwapoyei. Bera peyarina kubiine na konipowana, kovi nowi ma kovi kiikiwa ma ami kayowana kudubina God kurina kona terei. ⁷Ma God ina nuwanuba nuwanuwami ma ami nota ini tarapaparanei Yesu Keriso kubiine. Nani nuwanubana na notakavakavana.

⁸Vaghina, varevaresiku ma novunovuku, aviyavisina biibiina ma aviyavisina wawaya ighegheni, tuna kava mara nonowa kona notanotai. Keta vaghata, bera biibiisi ma nota maninisi, ma bade aviyavisina nuwaviiviniina da takawakawabiibiyei na ti berasi kava konota bogai. ⁹Aku bera ma aku yawasa peyarina da kokitai ma aku sisiya peyarina da kovi yanei ma akova koviiya na kudubina kovi bonebonei. Ma God, tuna nuwanuba everevereta na gwabimiyai ina makai.

[¶]4:3 Tomowa kana vava Sisigas.

I verena kubiine Pol ivi kiikiiwesi.

¹⁰Bada avanai ainuwabiibai da ami verena kovonatawei kuriku. Amakai kirakai ma karako da konotiku. Akovi da mara nonowa koinuwapoyeku ma ke sago taraboga ita makamakai da ami nuwaviina koti debei kuriku. ¹¹Ke ata ne peku kubiine na weni nakanani ata vivisiya, iyamna namada akova aviiya da ibero bo ibiibai ma taku vaghina da nuwabiibiyai amakamakai. ¹²Mara viya aku kayowana ke gwabikuwai ma mara viya aku kayowana peyarina na gwabikuwai. Akova aviiya da namanaki gomara bo mura, vitonara ekarakariku bo akamkam dodo ma kegha da taku vaghina. Mara biibiina bo mara berona ma ke sago avai. ¹³Keriso ina rewapana ivereku da bera kudubina ana bera bubuni.

¹⁴Ma ibiibii kirakai da aku nuwapoya kamonai na kovi viteku. ¹⁵Ma bade tami Pilipai wawayimi Keriso Varana Biibiina kovi yanei da kovi tumaghanei na verena kovi karei. Tuna kubiine Masedoniya dobuna akiibutawei anae na koakovi da Keresiyana kudubisi kamosiyai na tami kava ami verena kovonatawei kuriku.^r ¹⁶Ma ku tepana,

Tesalonika kwanatuna kamonai abigabiga ma ami verena mara nonowa kovonavonatawei da aku nuwapoya kovi kovini.^s ¹⁷Ma ke verena viinina ata nota kirakiiyei, aku nota ghamana da kanuma ina ku nevaneva na ami miya ina rakata. ¹⁸Epaprodaitas inekiibau da ami verena kovonatawei kuriku na ivereku da wekarakava na aku mura irakata kirakai. Ami verena na nakanani ma suwara ghabughabuna God kurina, tuna suwarina ivi vaghinei ma inuwabiibiyai.^t ¹⁹Ma aku God na mumurina ma aviyavisina kona kayokayowei na ina veremi Yesu Keriso avanai. ²⁰Ma ita Mamai God tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina rakata. Amen.

Vikiikiwa Damona.

²¹Iyavo kava gwabimiwai Yesu Keriso itumaghanei na kudubisi kovonesi da avi kiikiiwesi. Ma Keresiyana varevaresita gwabikuwai ikiikiiwemi. ²²Ma bade vitumaghana damsii Kiivavo Sisa ina numa kamonai ebigabiga ma Keresiyana kudubisi weni dobunai ikiikiiwemi.

²³Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamonai ina makai. Amen.

*Pol Ina Giruma***Kolosei***Damsi Kurisi***(Colossians)****Vonaviakova**

Kolosei kwanatuna na Eisiya Maina kamoni ma kwanatu sago ke ita rabaraba, tuna na Epesas. Pol ke ita nae ku Kolosei ma Epesas kamoni ina bigabiga ivonatawesi inae da Kolosei kamoni idima. Tuna kubiine inotanotai da vitumaghana damsi Kolosei kamoni na ina rewapana gaburinai ma weni girumina igiruma kurisi. Pol sisiya ivi yanei da vibeyebeyena vibero wawayisi Kolosei kamoni ivomiiri da vitumaghana damsi ivonavonesi da iyavo kava God akovina ma yawasa makamakii nonowina ina vii yavui na kanukanuma i babada ma i kiikiivavo kurisi ita vokavakavara. Ma ivonavonesi da ku tepana kiki berasi viya nakanani ma tuvivirataweyana na ita nunuri ma bade sisiya bagibagisi ivereveresi da aviyavisina ke ita kani ma ikikava ita makai.

Pol weni berasi varana ivi yanei na igiruma da iyavo kava vibeyebeyena vibero wawayisi ikivikivini na iyeghisi ma Keresiyana ketana vaghata ivi sisiyeyi da ita terevimaninisi. Nota ghamana ina giruma kamoni na Yesu Keriso kovokovoghina da ini yawasita ma ke sago aviyavisina ku tepana taberai da yawasa tapanani. Ma vibeyebeyena vibero wawayisi vitumaghana ma bera bogii ma bogiyyai isisiyeyi na wawayi inuwatinisi da i vitumaghana Yesu Keriso

kurina na nuwatuwai ina momowa. Pol igiruma da Keriso tepanai God dobu iya-
moni, ma bade Keriso tepanai aviyav-
isina peyarina dobuwai God ikawakiiki-
iyeyi na ina tinariyariyeyi da ini rapena
meyesi. Keta sago kava da wawayi
dobuwai yawasa ina panani, tuna na
Keriso yavata ini nuwasago. Muriyai
iyavo kava Keriso yavata inuwasago
na Pol ibeyebeyesi da vitumaghana
yawasina vaghata kamoni na ikikava
ita makai.

Weni girumina kamoni takitai da Pol
tomowa kana vava Taikikas ivi yonei da
ina giruma pepana ikavaraneyeyi Kolosei
damsi kurisi. Ma tomowa sago ivi kae-
turane na Onesimas. Ma tuna wawayi-
ina kubiine Pol igiruma ina bada Piri-
mon kurina. Nani girumina kana vava
Pirimon.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.

Sapta 1:9 da ku 2:19 Keriso ina yawasa
ma ina biga.

Sapta 2:20 da ku 4:6 Yawasa vuna
Keriso tepanai.

Sapta 4:7-18 Vikiikiwa ma giruma
igudui.

1 Taku Pol, varesita Timoti yavata
kagirugiruma. God ina kayowanai
ivineku da taku Yesu Keriso^{§§} ina aposol.

²Tami iyavo kava Kolosei kamoni
Keriso yavata koinuwasago ma
koipatutu da wawayi vovokaravimi
na ita Mamai God kurina ainowi da
agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Vikiikiwa ma nipowana.

³Maranai kaniponipowana, kamoni
na mara nonowa God kaikiikiwei
kubiimi, tuna ita Bada Yesu Keriso
ina Mamai. ⁴Kaikiikiwei, iyamna
kavi yanei da ami vitumaghana

§§1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

irakata Yesu Keriso kurina ma bade ami nuwaviina irakata God ina wawaya kurisi. ⁵Koitumaghana ma koinuwaviina, iyamna nota rewapana gwabimiyai da aviyavisina biibiina kunumai God ivovunagha kubiimi na mara sago kona viiya. Varana biibiina ina vonavaghata namada kovi yanei na tuna nani nota rewapanina iveremi. ⁶Tuna God ina agabiibai akovina ivi debei kurimi ma patana da varana kamomiyai erakarakata ma amena etereterei. Ma ikikava itupuwa kurimi na nakanani dobu ku kudubina kamoni etuputupuwa. ⁷Epiras kavonatawei da kubiikai Keriso varana biibiina ivi debei kurimi. Tuna na Keriso ina bigabiga maninina ma patupatutuna, yavata kabiga patapata ma kavi nuwaviinavivirana. ⁸Ma tuna ivonekai da ikikava Kanuma Vovokaravina iberimi da God ina wawaya yavata koinuwaviinavivirana.

⁹Tuna kubiine sisiyimi kavi yanei na nipowana kavi karei da mara nonowa kubiimi kaniponipowana. Ma God kurina kainowi da kanuma ina ku nevanewa nuwagiura ma akova kudubina ina veremi da ina kayowana konakova bubuni ma kona vatekatekei. ¹⁰Nakanani kaniponipowana da Bada ina kayowanai kona makai ma aviyavisina kudubina kona berabera na ini nuwabiibiyei. Bera biibiisi mara nonowa kona berabera na tami nakanani ma kii biibiina, iuwa da amena peyarina. Ma bade kainowi da God akovina gwabimiyai ina rakata. ¹¹Ma ina rewapana kadakadarina ini damani kurimi da ami nota ini rewapana ma ami nuwapoya kamoni na ere nuwanubami kona miirikikina. ¹²Ma nuwabiibiyyai ita Mamai mara nonowa koni kiikiwei.

Ivi vaghinei da tami na ina wawaya vovokaravisi kamomiyai ma aviyavisina ina veresi na tami bade kami reregha ina veremi, maranai ina ku vikiivavona yaseganina tarui. ¹³Nubakutuwa ina rewapana kamoni ivi yawasita ma irutinita da nubakutuwa takiibutawei. Ma Natuna, tuna nuwanuwana, ina vikiivavona ku kamona itereta. ¹⁴God iberai da Natuna tepanai igimarataweta, ma ita berabero kudubina inotatawei.^v

Keriso ma ina biga.

¹⁵Keriso na God maghimaghighina. Ke kovokovoghina da God takitai ma kegha da wawaya Keriso ikitai ma tuna ivi debei kurita da God na ikikava. Keriso na iyarokona ma bera kudubina ibadei, iyamna tuna namada imakamakai ma muriyai da God bera kudubina iyamoni. ¹⁶Ma aviyavisina kudubina kunumai ma dobuwai iyamoyamoni na Keriso tepanai iyamoni. Aviyavisina takitakitai ma ke kata kitakitai ma nani kamoni na kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na kudubina iyamonisi da Keriso rapenai. ¹⁷Tuna namada imakamakai ma muriyai da bera kudubina itupuwa. Ma ina rewapanai da aviyavisina kudubina patana da yawayawana emakamakai ma ke ita wapawapa. ¹⁸Ma Keriso na gayamina ma ekalesiya na tupuwina. Ma tuna na iyarokona, ivi nao da rabobowai ivomiiri na keta ivotawei da tota bade rabobowai tavomiiri. Tuna kubiine Keriso ighe kirakai da bera kudubina ighekuyowei.^w ¹⁹God tuna mani ina kayowanai ina rewapana ma ina bera kudubina ivi damani Natuna kurina da ivi ruwa na sago. ²⁰Ma God Natuna tepanai na bera kudubina dobuwai ma kunumai iviini ivovira kurina, iyamna

^u1:7 Kol 4:12; Prm 23 ^v1:14 Epe 1:7

^w1:18 Epe 1:22-23

God yavata tavivi makiiberowana ma Natuna korosiyai irabobo da taranai keta ivotawei da ere nuwanubata God yavata tamakai bubuna.^x

²¹Rorova na ami bera ma ami nota beroberosi kubiine God yavata kovi ghavighaviyana na kovi bogebogemi. ²²Ma wekarakava na God iviinimi da kovi sagomi da tami na turaturana, iyamna Natuna ivi wawayota ma irabobo na iberimi da God ku matana tami vovokaravimi, maninimi ma berabero gwabimiyai kegha. ²³Ma kokitaruvimi da ami vitumaghana kovokikini da bagibagina. Keriso varana biibiina kovi yanei na tuna tepanai komiirikikina ma ke kona voterei da sisiya vibero koni tumaghanei. Weni varana biibiina na wawayo idima da dobu kudubina ivi yanei. Ma God ivineku da tuna varana kubiine abigabiga.

Pol ina biga Keresiyana kamosiyai.

²⁴Ma wekarakava na ainuwabiibai da tami kubiimi gabura kamoni avovokwarakwara. God ivineku da ikikava Keriso ivi kamaghiyei nakanani aku biga kamoni ati kamaghiyei da biga ati kovini vitumaghana damsi kubiisi, ti na Keriso tupuwina. ²⁵Ivineku da Keresiyana kubiimi abigabiga, aku biga ivereku da vonana kudubina ana dimei tami kupuna dami kurimi. ²⁶Rorova na God vonana kamoni nota gavugavusi imakamakai da namadani kava, kimta ma kimta ke itakovi. Ma karakoni notasi na ina wawayo vovokaravita kurita ivi debei. ²⁷Ivi akovita da ke tokai Jiu damkai kava ma kupuna dami yavata ini biibininta da kanuma ina ku nevanewa na mura ghamana ma kadakadarina ina vereta. Ma nota gavugavuna na weni, Keriso na kamomiyai

irunuma, tuna kubiine koakova bubuni da kana kadara ku kamona kona rui. ²⁸Tuna kubiine na Keriso kadimadimeiwawayo kudubisi kurisi. Nuwagiura na God gwabinai kaviiviiya na tuna tepanai wawayo katereterevimaninisi ma kaibeyebeyesi, iyamna kakayokayowei da Keriso tepanai nota magura ina viiya, ma kana rutinisi da God kurina. ²⁹Tuna kubiine Keriso tepanai aipaparana da weni bigana ani kovini. Ma ina rewapana ghamana everevereku da aku yawasa kamoni ebigabiga.

2 Aku kayowana da tami ma wawayo Laodisiya kwanatuna kamoni ma iyavo kava iakoviku ma ke meyani maghighiku ita kitai na peyarimi ati akovimi da ikikava kubiimi ainuwapoya ma aipaparana kirakai. ²Nakanani aberabera da peyarimi ana kiipepimi da ami nuwaviina koni sagoi. Ma ami akova ina rakata kamowa, tuna nakanani ma kanumimi ina mura. God ina nota gavugavuna na Keriso, ma konakova bubuni na notaragharagha gwabimiyai kegha. ³Keriso gwabinai na akova kudubina ma nuwagiura emakamakai, tuna nakanani ma mura gavugavuna.

⁴Nakanani avonavonemi iyamna ke ata kayokayowei da wawayo sisiya vi-gayagaya ina berai da ini beroborowemi. ⁵Namanaki da taku ke nani ma aku nota na gwabimiyai, ma ainuwabiibai da tami kobigabiga patapata ma komiimirikikina. Ma bade ainuwabiibai da Keriso kurina ami vitumaghana irakata kirakai.

Yawasa Keriso gwabinai tapanani.

⁶Namada kovi vaghinei da Yesu Keriso na ami Bada, tuna kubiine mara nonowa tuna yavata kovi nuwasago ma yavata komakii patapata. ⁷Ma Keriso tepanai kona miirikikina ma kona gogo.

^x1:20 Epe 2:16

Ma vonavaghata kavi beyebeyemi na tuna tepanai ami vitumaghana ina rakata. Ma mara nonowa God kurina kona vivikiikiwa.

⁸Tuna kubiine kokitaruvimi da ke wawaya i sisiya viberowai nuwanuwami ina tinavirai da i vibeyebeyena kwe-buna kona kivini. Ti na i vibeyebeyena na wawayota gwabisiyai ma dobu ina nuwagiura ma ina taravatu kamoni evi-iviiya ma ke Keriso gwabinai. ⁹Keriso ma God na sago. God ikikava na Keriso bade nakanani. Ma kegha da Keriso dobuwai imakamakai na tupuwina tota nakanani. ¹⁰Tuna na kiikiivavo i ki-ivavo ma kanukanuma babadisi i bada ghamana. Ma tuna yavata koinuwasago kubiine, yawasa kuduba yavuna namada gwabinai koviiya.

¹¹Yavata koinuwasago kubiine na dobu yawasina ina kayowana beroberosi ituviviratawei da gwabimiyai ivi kovini. Weni tuvivirina na ke wawaya imasiyai tupuwa ita boriya ma Keriso tuna mani iberai. ¹²Babataito kamoni na korabobo da Keriso yavata idogomi. Ma bade babataito kamoni Keriso yavata rabobowai kovomiiri, iyamna God ina rewapana kovi tumaghane, tuna rewapaninai Keriso ivi yawasi.^y ¹³Rorova na kanumimi raborabobosi iyamna ami berabero irakata ma Keriso ami berabero ke ita tuviviratawei. Ma karako na kanumimi yawayawasisi iyamna Keriso tepanai na God ivi yawasimi. Tuna ita berabero peyarina inotatawei.^z ¹⁴Tuna nakanani ma ita berabero kudubina igiruma yavui da wavuna kata kavari ma kegha da nani girumina na Keriso yavata ituparatui da wavuna ivi kovi tuwanonowi.^a ¹⁵Ma bade aviyavisina korosiyai iberai na kanuma beroberosi i kiikiivavo ma i babada i rewapana

iviitawei, tuna nakanani ma i kapiya ita nebotawesi. Ma debiiyai iberai da ivinimaya ma ivi nuwapoya kirakai da wawaya matasiyai itereoruwesi.

¹⁶Tuna kubiine wawaya ina vonemi da siya sago ke kona kani bo okowa sago ke konumai na i sisiya ke koni yanei. Ma kanina kubiine ini wavumi na iyamna kegha. Ma bade i kayowana da mara ghamaghamasi kona vovokaravei na ke koni nuwapoyei. Kampor-agma madegha ma nawaravi nununai ma bade viyakam marasi ghamaghamasi etereterei ma ke kota nununuri na ke koni nuwapoya da berabero kota beraberi.^b ¹⁷Weni berasi na ke bera vaghata ma keyakeyuna, ivi debei da aviyavisina karakava ina tupuwa. Ma bera vaghata na Keriso. ¹⁸Kokitaruvimi da wawaya ke ini berobrowemi, wawaya viya na ikikava imatu ma bera gubana ekitakitai na tuna isisiya kirakiiyei. Ma evonavona da aneya kota vovokavarisi. Ti na dobu akovina gwabisiyai ma debiiyai eberaberi da nakanani ma vovoyaghotisi ma kegha da nuwanuwasi kamoni na ekayokayotata. Ke koni vaghinei da ini wavumi bo ini bademi. ¹⁹Wawayisi na Keriso ivoterei, ma tuna na Keresiyana gayamina. Keriso tupuwina na tota vitumaghana damta, ina vibadana gaburinai na tuna kwarokwarona tupuwa ikabakabai da evovokikini. Ma God ina berai da Keriso tupuwina ini rewapana ma nota magura ina terei.^c

Keriso yavata tarabobo ma tayawasa patapata.

²⁰Keriso yavata korabobo na ivotawemi da sisiya bagibagisi dobu yawasina kamoni ke ini bademi. Ma avi kubiine komakamakai da nakanani

^y2:12 Rom 6:4 ^z2:13 Epe 2:1-5 ^a2:14 Epe 2:15 ^b2:16 Rom 14:1-6
^c2:19 Epe 4:16

ma weni dobuna wawayimi? Avi kubiine sisiya bagibagisi konununuramakiiyei? ²¹Vibeyebeyena vibero wawayisi evon-avona bo, “Weni tuna ke kuna votani,” “Nokoni tuna ke kuna kuta tovonii,” “Nani tuna ke kuna votovotovoni.” ²²Weni sisiyisi na iyamsi kegha, wawaya mara tupona ina kivini ma muriyai na ina wapa. Wawaya ti mani i notiyai sisiya bagibagisi ibeyebeyena, tuna dobu akovina. ²³Enotanotai da nuwagiura bi-ibiisi ma kegha, iyamna i vokavakavara ketasi na dobu yawasina kamonai. Evon-avona da wawaya ita tereoruwe meyesi da ti nakanani ma vovoyaghotisi ma ibero, iyamna nuwanuwasi kamonai na ekayokayotata. Ma ti mani tupuwisi itu-paketowanei ma ikawapatei da iberoi. Ma weni berasi ke ini vitesi da tupuwa ina kayowana beroberosi ina voterei.

3 Ikikava Keriso rabobowai ivomiiri na tami bade nakanani da Keriso yavata koyawasa patapata. Tuna kubiine aviyavisina kunumai na tuna kona notai da nuwakamomiyai ina makamakai, nani gawarinai na Keriso emakamakai, God katagheyana. ^d ²Ma aviyavisina kunumai na tuna kava konota bogai ma ke ami yawasa dobuwai kona nota kirakiiyei. ³Tami nakanani ma rab-orabobomi da ami yawasa vaghata na Keriso evovotani, iyamna God yavata kovi nuwasago. ⁴Ami yawasa vaghata na Keriso gwabinai tuna kubiine maranai tuna ina vovira ku dobu da ini debe meyei na nani maranai tami bade kona rudeba ma kana kadara ku kamona kona rui.

Yawasa wadubona ma yawasa vuna.

⁵Tuna kubiine, dobu yawasina ma tupuwa ina kayowana beroberosi peyarina kovoterei. Nani kamonai na

vipekana wapawapa, bera inimayamayisi, kitakiroro, nota dowadowasi ma vomatamatigha. Sawara ke nuwanuwami ina vii kirakiiyei iyamna vomatamatigha ini bademi na God vaghata nuwanuwami ina wapa. ⁶Iyavo kava weni berasi eberaberai na God ina nuwapughu damina ina viiya. ⁷Rorova weni berasi ami yawasa ivivi badei da tupuwa ina kayowana koberaberai.

⁸Ma karako na weni berasi kudubina kovoterei. Ma bade ke nuwanuwami ina pughu, ke kona kayaya, wawaya ke koni tupaketowanesi, ke koni varabero ma ke meyani kawamiyai sisiya dowadowasi kona karatawei. ⁹Ma ke koni bero, iyamna ami yawasa katamanina na namada kovoterei. ^e ¹⁰God iyamonimi ma bade gwabinai yawasa vuna koviiviiya, mara nonowa ivunimi da tami na tuna maghimaghighina. Nakanani eberaberai da tuna akovina kona vii bubuni da konakova kiimatani. ^f ¹¹Weni kamonai na kupuna damsi ma Jiu damsi na sago, iyavo kava ituvivira bo ke ita tuvivira na sago, dam makiwapasi ma kayakayayisi, sleiv wawayisi bo vovotawesi ma peyarisi na sago. Bera ghamana na Keriso ma tuna na peyarita sago sago duma gwabitiyai emakamakai.

¹²Tami na God ina wawaya, ivovinemi da vovokaravimi ma ina nuwaviina kurimi irakata kirakai. Tuna kubiine vikamyuyuwa, agabiibai, vopepeta, nuwapika ma nuwanuba gwabimiyai ina makai na tuna nakanani ma gara biibiina kota kotei. ^g

¹³Kamomiyai ami vimakiiberowana na tami mani nuwanubiiyai kovi maninini. Ma ikikava Bada ami berabero inotatawei, nakanani turaturami kurisi koberai, berabero ina berai kurimi na konotatawei. ^h ¹⁴Ma weni berasi biibiisi

^d3:1 Psa 110:1 ^e3:9 Epe 4:22 ^f3:10 Gen 1:26; Epe 4:24 ^g3:12 Epe 4:2
^h3:13 Epe 4:32

ku tepana na kovi nuwaviinavivirana da tuna ina bawimi na ami vinuwasago ina rakata kamowa.¹⁵ Ma kovi vaghinei da Keriso ina nuwanuba nuwanuwami ini badei, iyamna ikwatumi da tami na Keriso ina tupuwa sago kava ma nuwanuba yawasina kamonai kona makai. Ma God mara nonowa koni kiikiwiwa kirakiiyei.¹⁶ Keriso Vonana tuna nakanani ma mura ghamana ma kovi vaghinei da nuwanuwami kamonai ina makai. Ma vonana kamonai nuwagiura kona viiya da koni beyebeyena turaturami kurisi ma kona terevimaninisi. Ma bade tavora ma agi vovokaravisi kona tavora God kurina da nuwanuwami kamonai koni kiikiwei.ⁱ ¹⁷Ma aviyavisina kudubina kona berabera bo kona vivisisiyei na Bada Yesu avanai koberai ma tuna tepanai Mamai God koni kiikiwei.

Ikikava kata makai bubuna.

¹⁸Tami wivine, kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburinai kona makai, iyamna iyavo kava Keriso rapenai na i biga da nakanani ina berai.^j

¹⁹Tami tomotomowa, kakawami nuwanuwami ina viiya ma ke nuwanuwami ina pughu kurisi da kona ratakutakuresi.^k

²⁰Tami ededa, ami biga da mara nonowa maduwa da mamai kona votekatekesi, iyamna nani yawasina Bada inuwabiibiiyei.^l

²¹Tami mami mau, ke kona berai da natunatumi kona yegha kirakiiyesi da koni nuwapughupughu nonowesi da i nota ina peku.^m

²²Tami sleiv dami, aviyavisina kudubina kona berabera na ami babada

dobuwai kovotekateka bubunisi. Mara nonowa kona votekateka, ke matasiyai kava da ini gheghenimi. Nuwanuwami kudubina kona votekateka da ami vokarava Bada kurina koni debei.ⁿ

²³Ami biga na nuwabiibiiyai ma nuwanuwami kudubina koberai da nakanani ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawaya kubiisi.

²⁴Namada koakovi da mara sago Bada Yesu gwabinai kami miya kona viiya. God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita veremi na ina veremi, iyamna ami Bada vaghata na Keriso ma tuna wawayina kubiine kobigabiga.

²⁵Ma iyi tam berabero kuna berai na kovogha kuna viiya, iyamna God kudubina ini tupavireta ma nani kamonai ke ina kitai da tam wawaya avatetem bo tam wawayota, peyarita na sago.^o

4 Tami babada, ami sleiv na nota manininai koni badesi ma kona koy- agha bubunisi. Konota bogai da tami bade ami Bada kunumai emakamakai.^p

Vibeyebeyena turina.

²Mara nonowa kona niponipowana na nuwanuwami kudubina ma viki-ikiwiwa yavata koberai. ³Ma bade kubiikai konipowana da God taraboga ina vereikai da kana dima. Rorova God ina nota Keriso kubiine na gavugavuna ma karako na ku deba iterei da kana dimei. Tuna kubiine adimadima na ipatumiku da karako gabura kamonai amakamakai. ⁴Ma konipowana da weni notana ana dimadime na iyamna ani debe bubuni.

⁵Konuwagiura da ikikava koni matakira bubuna iyavo kava ke ita vivitumaghana kurisi. Ma

ⁱ3:16 Epe 5:19-20 ^j3:18 Epe 5:22; 1Pit 3:1 ^k3:19 Epe 5:25; 1Pit 3:7

^l3:20 Epe 6:1 ^m3:21 Epe 6:4 ⁿ3:22 Epe 6:5-8

^o3:25 Deut 10:17; Epe 6:9 ^p4:1 Epe 6:9

taraboga imapatana kona viiviiya na ke koni rekwei.^q ⁶ Ami sisiya kurisi na mara nonowa biibiisi ma nuwaviiviniisi, ma namada kona vovunagha da ikikava wawaya sago sago duma kona vonapote bubunisi.

Vikiikiwa.

⁷ Varesita Taikikas, tuna ini varaveremi da taku ikikava. Tuna nuwanuwaku, ma nuwanuwana kudubinai mara nonowa iviteku ma Bada ina biga kamona yavata kabigabiga patapata.^r ⁸ Avon-avonatawei kurimi da ina vonemi da tokai ikikava kamakamakai ma nuwanuwami ina kiiepepai. ⁹ Ma Taikikas ina nena kurimi na Onesimas yavata, tuna bade nuwanuwaku ma varesita patupatutuna, ma tuna na ami wawaya. Ma aviyavisina peyarina weni dobunai etuputupuwa na ivi ruwa ina vonaveremi.^t ¹⁰ Aristakas ikiikiwemi, tuna na taku yavata gabura kamona kamakamakai. Ma bade Mak ikiikiwemi, tuna Banabas tina kikei. Ma tami namada aku sisiya koviiya da maranai Mak ina nekiibau kurimi na kokoyagha bubuni.^u ¹¹ Ma Josuwa, kana vava sago na Jastas, tuna bade ikiikiwemi. Iyavo kava yavata kabigabiga patapata God ina vikiivavona kubiine ma kamosiyai na weni damsi ivi aroba kava na Jiu damsi. Ma ti na ivite kirakiiyeku.

¹² Ma Epapiras ikiikiwemi, tuna ami wawaya sago, ma bade Yesu Keriso ina bigabiga. Ma tuna mara nonowa nipowana kamona ipaparana kubiimi ma God kurina inowi da kona miririkina ma nuwanuwami kudubinai Keriso koni tumaghanei ma God ina kayowana kudubina kona votekatekei.^v

¹³ Taku mani matakawai akitai da tuna ikikava eniponipowana kirakai tami kubiimi ma bade vitumaghana damsi Laodisiya ma Herapolis kwanatusi kamona. ¹⁴ Ma kokoseni badana Luk, tuna varesita ma nuwanuwata. Tuna ma Demas ivi ruwa ikiikiwemi.^w

¹⁵ Varesita Laodisiya kamona kovonesi da aikiikiwesi. Ma bade Nimpa ma Keresiyana kudubisi ina numiiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiwesi.

¹⁶ Weni girumina koni yavi ina kovi na murinai vitumaghana damsi Laodisiya kamona kurisi kovonatawei da ti yavata ini yavi. Maghimaghighina, aviyavisina agiruma varesita Laodisiya kamona kurisi na ina vonatawei kurimi na tuna girumina kovi yavi. ¹⁷ Akipas kovonei da biga Bada gwabinai iviiya na ini koviya.^x

¹⁸ Kiiwa kiiwa.

Taku Pol taku mani imakuwai weni vikiikiwina agirumi.* Ke nuwanuwami ina wapa da taku na gabura kamona.

Ma ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai nonowa.

*4:18 Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiwa 4:18 kamona na Pol imanai igirumi da Kolosei damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

^q4:5 Epe 5:16 ^r4:7 Apos 20:4; 2Tim 4:12 ^s4:7 Epe 6:21-22

^t4:9 Prm 10-12

^u4:10 Apos 19:29, 27:2; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39

^v4:12 Kol 1:7; Prm 23 ^w4:14 2Tim 4:10, 11; Prm 24 ^x4:17 Prm 2

Pol Ina Giruma Karena

Tesalonika

Damsi Kurisi

(1 Thessalonians)

Vonaviakova

Tesalonika kwanatuna na Masedoniya dobonai. Ma dobona na Rome damsi i rewapana gaburinai. Ma Masedoniya dobona kamoni na Rome damsi i vibadana gawarina na Tesalonika kwanatuna kamoni. Pol ibababa ma ina biga iberabera na kamoni inae ku Pilipai ma idima da wawaya Keriso ivi tumaghane. Muriyai inae ku Tesalonika ma dima ivi karei. Ke mara gurina na nuwapoya ipanani iyamna Jiu damsi Tesalonika kamoni ivi karei da ivi kawapatei. Pol damina iviia da Jiu babadisi ita kiivunui, tuna kubiine nani kwanatuna ikiibutawei inae ku Bereya kwanatuna. Muriyai inae ku Korint ma nani kwanatunai kwinana Timoti ipanani, tuna yavata ibigabiga patapata. Ma Timoti, Pol ivi akovi da vitumaghana damsi Tesalonika kamoni na aviyavisina ituputupuwa kurisi.

Sisiya iviia na Pol igiruma Tesalonika damsi kurisi da ita kiipepisi da i nota ke ita peku. Igiruma da God ivi kiikiwei iyamna i vitumaghana ma i nuwaviina varana ivi yanei. Muriyai ivonavinotisi da rorova ikikava kamosiyai imakamakai, tuna matakirina ita kivini da ti bade nakanani ita makai. Turinai na vitumaghana damsi Tesalonika kamoni i notaragharagha iterevimanini, ti na Keriso ina vovira marana ivivi tarakiiyane na

ivonapotesi. Wawaya ivi tarakiiyana bo, “Keriso ina vovira ku dobu na iyavo kava ivi tumaghane ma namada irabobo na yawasa makamakii nonowina ina viiya bo kegha?” Ma bade, “Avi maranai Keriso ina vovira?” Pol weni tarabogina iviia na ivonesi da ere nuwanubasi ina vivikoyakoyagha ma ere vitumaghane Bada ina biga ina berabera da Keriso ina ku vovira marana.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.

Sapta 1:2 da ku 3:13 Vikiikiwa ma vigheghena God kurina.

Sapta 4:1-12 Kiipepa da Keresiyana yawasina kamoni ita makai.

Sapta 4:13 da ku 5:11 Keriso ina vovira marana kana sisiya.

Sapta 5:12-22 Kiipepa turina.

Sapta 5:23-28 Giruma igudui.

1 Taku Pol, ma Sailas da Timoti^y yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamoni kurimi. Tami na God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso[†] rapesiyai.

Ainowi kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Tesalonika damsi i yawasa ma i vitumaghana.

²Mara nonowa kaniponipowana ma God kaikiikiwei kubiimi. ³God ita Mamai matanai kanotanotimi, ikikava vitumaghana tepanai kobigabiga, ikikava nuwaviina tepanai kobagibagi bubuna, ma bade ikikava Bada Yesu Keriso tepanai ami nota ivi rewapana kirakai da komiimirikikina. ⁴Varevare-sikai, kakovi da God ina nuwaviina irakata kurimi ma ivinemi da tami ina wawaya, ⁵iyamna Keriso varana bi-

[†]1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ibiina kadime i kurimi na ke sisiyina kava ma Kanuma Vovokaravina ina rewapana yavata, nuwanuwakai kudubina i kavi debei da varana biibiina na vonavaghata. Konotai da ikikava yavata tamakai ma aviyavisina kabera berai na peyarina tami ami biibiina kubiine. ⁶Ami yawasa kovirai da tokai ma Bada Yesu kovi bonebonekai. Namanaki vokwarakwara kopanani ma kegha da Bada varana nuwabiibiyai koviyi, nani nuwabiibiina na Kanuma Vovokaravina gwabinai ipisi.⁷ Weni nakanani koberai na kovi matakira bubuna vitumaghana damsi kurisi Masedoniya ma Akeya dobusi kamoni. ⁸Ma Bada vonana gwabimiyai ikiibau na ke nani dobusi kava, sisiyimi irakata da dobu ine yavui. Tuna kubiine wawaya peyarisi iakovi da God koitumaghane. Tuna kubiine ke sago kani sisiyemi. ⁹Wawaya peyarisi namada isisiyemi, ikikava kovi ikiikewekai maranai kanumataya kurimi. Ma isisiyemi da karenai sawara yamoy-amonisi kovovokavakarisi ma karako kotakuputesi da God vaghata makamakii nonowina kovovotekatekei. ¹⁰Ma bade kokoyakoyagha da mara sago God Natuna kunumai ina vovira. Natuna na Yesu, tuna rabobowai ivomiiri ma ivi yawasita da mara damonai God nuwanuwana ke ina pughu kurita.

Pol Tesalonika kamoni ibiga.

2 Varevaresikai, koakovi da akii numataya kurimi na ere iyamna. ²Ma koakovi da Pilipai kamoni wawaya ivi agaberowekai na kavokwarakwara ma kavi kamyuyuwa. Ma nani murinai kاپisi kurimi. Namanaki da wawaya ivi tupaketowanekai ma kavi kamyuyuwa, ma kegha da ita God rewapana iverekai da varana biibiina kadimadime i kurimi.^a ³Ma

kavi nowi kurimi da koti tumaghana ma nani kamoni ke sago nota berona gavugavuna, ke kati sisiya bero ma ke kati beroberowemi. ⁴Kegha da God ivi tumaghanekai ma ivi vaghinei da varana biibiina kata dimei. Ke wawaya i kayowana kata dimadime ma God ina kayowana kava, tuna nuwanuwata eruvaruvai. ⁵Ma koakovi da ke meyani kati beroberowemi da nuwanuwami kata tinavirai ma bade ke meyani ami mura kata matighei. God iakovi da kavonavona vaghata. ⁶Ma ke vigheghena katekwekwai, tami gwabimiyai bo wawaya viya gwabisiyai. Tokai Keriso ina aposol ma kovokovoghina da kati nowi kurimi da vita kata veremi, ma ke kata berai. ⁷Kamomiyai nuwanubiyai kamakai, nakanani ma maduwa natunatuna gisigisigi ita raparapisi. ⁸Akii nuwaviina kurimi na irakata kirakai, tuna kubiine nuwabiibiyai tavi nuwasago ma God varana kavi debei kurimi, iyamna kakova bubunimi ma tami na nuwanuwakai. ⁹Varevaresikai, konotanotai da gwabimiyai kabiga kirakai, mariyai ma didibarai. Tokai kakoyagha meyekai, ke kata kayowei da kati nowi kurimi maranai God varana biibiina kadimadime i kurimi.

¹⁰Vitumaghana dami kamomiyai kamamakakai na tami matamiyai ma God matanai akii bera peyarina kurimi na vovokaravina ma maninina, berona kegha. ¹¹Koakovi ikikava kabera tami sago sago duma kurimi, nakanani ma tomowa natunatuna ita koyakoyaghis. ¹²Kakiikiiepepimi da ami nota ini rewapana, ami nuwapoya kavi nubai, ma sisiya bagibagisi kavereveremi da Keresiyana ita keta kona kivina bubuni da God ini nuwabiibiyemi. Tuna ikwatumi da

ina vikiivavona ma kana kadara ku kamona kona rui.

¹³Mara nonowa God kaikiikiwei iyamna varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghanei da sisiyina ke wawaya gwabisiyai ita pisi, ma God gwabinai ipisi. Tuna vonavaghata, God vonana inekiibau kurimi da tami vitumaghana wawayimi ami yawasa eviravirai. ¹⁴Varevaresikai, aviyavisina itupuwa kurimi na namada itupuwa God ina wawaya Judiya kamoni kurisi. Keriso kovi tumaghanei kubiine, ami wawaya ivi tupaketowanemi da kovi kamyuyuwa.^b ¹⁵Ikikava ivi tupaketowanemi na bade nakanani Jiu damsi Bada Yesu ma peroperoveta kurisi iberai, ivi rabobosi ma bade tokai ikwavinikai. Nani damsi mara nonowa wawaya yavata ikawapata. Ti nakanani eberaberai da God nuwanuwana ipughu.^c ¹⁶Ma ita gudukai, ke ita kayokayowei da kupuna damsi kurisi kata dima da yawasa makamakii nonowina ita panani. Weni berasi iberai na i berabero ivi kiitatanei. Ma karako God nuwanuwana ighetawei da kovogha ina veresi.

Pol Tesalonika damsi ita kita meyesi.

¹⁷Ma varevaresikai, tavi bogebogeta (tupuwita kava tavi bogebogeta ma nuwanuwata na kegha). Mara tupona ke kata kitakitimi ma akii nota kudubina kaberabera tovonni da kata kita meyemi. ¹⁸Kakayokayowei da kata pisi kurimi, vonavaghata taku Pol mara ipeyari abera tovonni, ma Seitan akii keta igudugudui. ¹⁹Mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vovira ku dobu. Ma akii nota rewapaninai katumatuma da tuna

maranai tami tepamiyai akii nuwabiibai ma kakii vava ina rakata. Vonavaghata, tami tepamiyai.[‡] ²⁰Kakii kadara ma akii nuwabiibai na tami.

3 Namadani kava ke kata kitimi da kavi nuwapoya kirakai. Tuna kubiine nota kaviya da akii viruwa Atenisi kamoni kata makai^d ²ma varesita Timoti kata vonatawei kurimi. Tuna yavata God ina biga kabigabigei, Keriso varana biibiina kadimadime. Vaghina, kavonatawei da rewapana ina veremi ma ini vitemi da ami vitumaghana ina rakata, ³da maranai wawaya ina vivitupaketowanemi na ami nota ke ina peku. Namada koakovi da weni vikamyuyuwina Keresiyana kudubita tapanapanani na bade God iakovi. ⁴Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonaveremi da wawaya ini tupaketowanita ma tikamyuyuwa. Ma aviyavisina kavonavonemi na nakanani itupuwa, namada damina koviiya. ⁵Tuna kubiine Timoti avonatawei kurimi, avi nuwapoya kirakiiyemi ma akovimi ata viiya da ami vitumaghana kovoterei bo kegha. Avi nuwapoya da mikedda Seitan, tuna ruyagha wawayina, ita ruyaghimi da kota peku ma akii biga na iyamna kegha.

⁶Ma Timoti gwabimiyai ivovirame kurikai, sisiya biibiina iverekai da tami patana da koitumaghana ma koinuwaviina. Ivonekai da mara nonowa nuwabiibiiyai konotanotikai ma tami ami kayowana ghamana da kota kitikai nakanani tokai bade akii kayowana ghamana da kata kitimi.^e ⁷Varevaresikai, nuwapoya ma vikamyuyuwa kamoni kamakamakai

[‡]2:19 Pol ivonavona da ibera bubuna da Tesalonika damsi ivi tumaghana ma ti nakanani ma ina kraun.

^b2:14 Apos 17:5 ^c2:15 Apos 9:23, 29, 13:45, 50, 14:2, 5, 19, 17:5, 13, 18:12

^d3:1 Apos 17:15 ^e3:6 Apos 18:5

ma ami vitumaghana sisiyina kavi yanei da kavi nuwabiibiyemi.⁸ Bada kubiine komiirimirikikina na kamakamakai bubuna, tami kubiimi akii yawasa na ere iyamna.⁹ Tuna kubiine akii vikiikiwa God kurina irakata kirakai. Kanotanotimi ma kainuwabiibiyemi God matanai.¹⁰ Mara nonowa mariyai ma didibarai nuwanuwakii kudubina kaniponipowana da maghighimi kata kitai ma vibeyebeyena ku tepana kata veremi da ami vitumaghana kati maninini.

¹¹God ita Mamai ma ita Bada Yesu kurisi kainowi da keta ina vovunaghi da kana pisi kurimi.¹² Ma bade kainowi da Bada ami nuwaviina ini rakati, ma ke tami kamomiyai kava, wawaya kudubisi kurisi. Ini rakati da ikikava kainuwaviina kurimi, nakanani koni nuwaviinavivirana.¹³ Ma kainowi da ini vitemi, koni rewapana da God ku matana tami wawaya maninimi ma vovokaravimi maranai Bada Yesu ma ina wawaya vovokaravisi ina nekiibau.

God ina kayowana da yawasa biibiinai tamakai.

4 Varevaresikai, akii sisiya turina na weni. Ikikava kota makai bubuna da God ini nuwabiibiyemi na namada kavi beyebeyemi na koberabera. Ma Bada Yesu avanai kainowi ma akii sisiya bagibagina kavereveremi da nani yawasina kovokikini ma nakeda kona bera kamowi.² Akovina namada koviiya da ikikava kota makai bubuna, ma nani vibeyebeyena na Bada Yesu ina rewapanai kavi beyebeyemi.³ God ina kayowana da ami yawasa kudubina rapenai ma tami wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine ke meyani koni pekana wapawapa.⁴ Peyarimi kotakova bubuni da ikikava tupuwimi kotu badei da ami yawasa maninina ma vovokaravina God ku matana.⁵ Ma tami

ke kona bera da wawaya viya nakanani, ti na God ke itakovi ma i kayowana ghamanakina da vipekana wapawapa ina bera da damisi ina biibai.⁶ Ma bade ke meyani kona bera berai da turaturami kakawasi koni tunebosi. Aviyavisina kwinam rapenai na ke kona yapini. Namada sisiya bagibagina kavonavintimi da nani bera berona kona bera na God kovogha ina veremi.⁷ God ina kayowana da yawasa maninina kata makai, ke ina kayowana vipekana wapawapa.⁸ Tuna kubiine, iyi tam weni vibeyebeyena ke kuna kivini na ke wawaya i vibeyebeyena kuta barei ma God kubarei. Tuna na Kanuma Vovokaravina everevereta.

⁹Ma ke kana giruma kurimi da kotu nuwaviinavivirana, iyamna namada Keresiyana turaturami yavata koberabera. Namada God ivi beyebeyemi da kamomiyai kotu nuwaviina ma kotu nuwasago.¹⁰ Vonavaghata, ami nuwaviina irakata da Keresiyana turaturata kudubisi Masedoniya kamonai yavata kovi nuwasago. Ma akii sisiya bagibagina kavereveremi, kainowi da kovi nuwaviina kamowa.¹¹ Ami nota kudubina turaturami kovopepetisi da kamomiyai nuwanuba ina makai. Ma imamiyai ami biga vaghata kona berabera, ma wawaya kokitakuyowesi da bade ti mani i biga ina bera bubuna. Peyarina namada kavonemi na kota bera,¹² da iyavo kava God ke iti tumaghane na ina vopepetimi. Ma kobera da bade ke wawaya tepasiyai kona makai, tami mani kovi poyapoya da ami rewapanai kona makai.

Bada ina vovira marana.

¹³Varevaresikai, raborabobosi kani sisiyesi, iyamna kakayokayowei da vonavaghata konakovi. Iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi da raborabobosi ina vomii, tuna

kubiine esiyasiyapa kirakai. Ma tami na ke nakanani koni nuwapoya kirakai. ¹⁴Titumaghana da Yesu irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine bade titumaghana da God ina berai da iyavo kava Yesu ivi tumaghanei ma irabobo na Yesu yavata ini kiidaburana da ina rutinisi ina ghae.

¹⁵Aviyavisina wekarakava kaibeyebeyemi na Bada gwabinai kaviya. Maranai Bada ina vovira na ke kona notai da tota yawayawasita dobuwai tamakamakai na ita wawaya raborabobosi taverukuyowesi. Ti na ini nao ina ghae ma tota muriyai.^f ¹⁶Bada kunumai inoru ma ina kiirara, sisiya bagibagina ina terei. Ma bade aneya i bada gamona ina terei. Ma bade God ina ture ina tou. Murinai Keresiyana raborabobosi ini nao ina ghae. ¹⁷Nani murinai, tota yawayawasita patana da dobuwai tamakamakai na taghae da iyavo kava rabobowai ivomiiri na yavata kwawuwai tikiidaburana da kiidamowai Bada tanepotei da gwabinai tamakai nonowa. ¹⁸Tuna kubiine weni sisiyisi tami mani kamomiyai kovi sisiyei da ami nota ini rewapana.

Tavovunagha iyamna Bada ina vovira.

5 Varevaresikai, avi kubiine akii giruma kati rekwei da mara avai nani berasi ina tupuwa na kata vona meyemi, ²iyamna namada koakova yavui da maranai Bada ina vovira na vonaverena kegha. Tuna nakanani ma yapiyapi wawayina didibara kamoni ita nekiibau da iti tataghanita.^g ³Nani maranai wawaya ina vivisisiya bo, “Nuwanubiiyai tamakamakai bubuna,” ma nani kamoni ina tataghana

ma vokwarakwara ini karei. Ma ke kovokovoghina da ina veruvuvurei. Tuna nakanani ma wavine vituwa kubiine ita dagui da iti tataghani ma ke kovokovoghina da ita veruvuvurei. ⁴Ma varevaresikai, tami na ke nubakutuwa wawayimi da Bada ina vovira marana na ini tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina. ⁵Peyarimi na yasegana ma mara wawayimi. Tota ke didibara ma nubakutuwa wawayita. ⁶Iyavo kava ke iti tumaghana na ekayokayobara ma ekenakena. Ma tota na ke nakanani taberai, matata ini kiivirevire ma tipotepote meyeta. ⁷Nubakutuwa wawayisi didibarai ekenakena ma bade didibarai eumuma neghanegha. ⁸Ma tota na yasegana wawayita, tuna kubiine tipotepote meyeta, ma ita vitumaghana ma ita nuwaviina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina nuwakadana kana terepapara ita kotei. Ma takova bubuni da God ini yawasita ma nani akovina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina gayamina kana terepapara ita kotei.^h ⁹Nakanani taberai, iyamna God ke ita vineta da ina nuwapughu maranai tavokwarakwara. Ivineta da yawasa makamakii nonowina Bada Yesu Keriso gwabinai taviya. ¹⁰Irabobo tota kubiita ma mara sago ina vovira, da vitumaghana damta raborabobosi ma yawayawasita gwabinai tamakai. ¹¹Tuna kubiine kamomiyai kiipepa sisiyisi kovi sisiyei da ami nota ini rewapana ma kona miirikikina. Namada koberaberi ma ke kona voterei.

Vibeyebeyena turina ma vikiikiwa.

¹²Varevaresikai, akii vinowi sago kurimi kana terei. Tami ami Keresiyana

^f4:15 1Kor 15:51-52 ^g5:2 Mat 24:43; Luk 12:39; 2Pit 3:10

^h5:8 Isa 59:17; Epe 6:13-17

babadisi kovopepetisi. Ti na biga ghamana eberabera, Bada avana inowemi, ma ibeyebeyemi da ikikava ami yawasa kota virai da ku maninina. ¹³Nani bigana eberabera kubiine na kovokaravesi ma kovi nuwaviina kirakiiyesi. Ma peyarimi Keresiyana turaturami yavata nuwanubiiyai komakai patapata.

¹⁴Varevaresikai, bade kainowi kurimi da kayobarisi koyeghisi, yabuyabumanisi kokiiepepisi da i nota ini rewapana, mitamitisi kovi vitesi, ma bera peyarina pikamiyai koberai wawaya peyarisi kurisi. ¹⁵Kokitaruvimi da maranai wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Ma mara nonowa kohera tovoni da koni agabiibai, kamomiyai ma bade wawaya peyarisi kurisi.

¹⁶Mara nonowa kovi nuwabiibai.

¹⁷Ma bade mara nonowa konipowana.

¹⁸Mara biibiina bo mara berona ma kegha da patana God kovi kiikiiwei. God ina kayowana da tami iyavo kava Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na weni nakanani kota makai.

¹⁹Ma Kanuma Vovokaravina gwabimiyai ekarakarata na ke

kona sirapekini. ²⁰Ma mikedu peroveta wawayina ina pisi, ina vonemi da kami sisiya God gwabinai iviyya na kovi yanei, ke koni yanatawei. ²¹Ma kovi nuwanotanota bubuni da sisiyina damina kona vii kiimatani ma sisiya biibiisi kava kovotani. ²²Ma bade berabero peyarina koveruvuvurei.

²³God na nuwanuba everevereta. Ma tuna mani ina berimi da tami vovokaravimi ma wawaya maninimi kavakava da kanumimi, tupuwimi ma ami yawasa peyarina kamonai na biibiina kavakava maranai Bada Yesu Keriso ina vovira. ²⁴God ikwatumi ma weni berasi ina berai kubiimi, iyamna tuna wawaya maninina ma kovokovoghina da koni tumaghanei.

²⁵Varevaresikai, konipowana kubiikai.

²⁶Ma Keresiyana turaturata kovi kiiki-iwesi ma kotaraghavusi.

²⁷Bada ku matana, sisiya bagibagina kavereveremi da weni girumina Keresiyana turaturata peyarisi kurisi kovi yavi.

²⁸Kainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

*Pol Ina Giruma Viruwina***Tesalonika***Damsi Kurisi***(2 Thessalonians)****Vonaviakova**

Vitumaghana damsi Tesalonika kwanatuna kamonai Keriso ina vovira marana ivivi ruwei. Pol namada igiruma kurisi ma kegha, patana da i nota ivovoragharagha. Tuna kubiine Pol igirumame kurisi, ivonesi da ke ini tumaghana da Keriso namada ivovira ku dobu. Ivi beyebeyesi da bera viya ini nao ma muriyai Keriso ina nekiibau. Ivonesi da Wawaya Kawakiikiina dobu ini badei da tuna gaburinai wawaya peyarisi bera beroberosi ma dowadowasi ina votupe kirakiyei. Ma Wawaya Kawakiikiina, Keriso ma vitumaghana damsi ini ghaviyesi. Murinai na Keriso ina vovira.

Weni girumina kamonai, Pol vitumaghana damsi ikiiepepisi da nuwapoya ma vokwarakwara kamonai i vitumaghana ini rewapana ma ina miirikikina. Ma ivonesi da ke ina kayobara, ti mani kubiisi ina biga, ikikava Pol turaturana yavata ikoyakoyagha meyesi na Tesalonika damsi bade nakanani ita berai. Ma ku tepana ivonesi da bera biibiisi ke ina voterei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Vighheghena.

Sapta 2:1-17 Keriso ina vovira kana sisiya.

Sapta 3:1-15 Kiepepa da Keresiyana yawasinai ita makai.

Sapta 3:16-18 Giruma igudui.

1 Taku Pol, ma Sailas da Timotiⁱ yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamonai kurimi. Tami na ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso^f rapesiyai.

²Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi kainowi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Keriso ina vovira ma ini tupavireta.

³Varevaresikai, ibiibai da mara nonowa God kani kiikiiwei kubiimi, iyamna ami vitumaghana erakarakata kirakai, ma bade tami sago sago duma ami nuwaviina erakarakata da kamomiyai koinuwaviinavivirana.

⁴Tuna kubiine, dobu viya kamosiyai Keresiyana turaturata kurisi kaigheghenimi. Kavonesi da wawaya iagaberowemi ma vokwarakwara damina koviiviiya na mara nonowa ami vitumaghana ivi rewapana ma komiimiirikikina.

⁵Weni berasi peyarina ivi debei kurita da God ina vikiivavona kubiine kovovokwarakwara. Mara damonai God vonavaghata tepanai ini tupavireta da iyi biibiina ma iyi berona. Ma ina vonakiiyaragha da tami na ina wawaya maninimi ma ini vaghinei da ina vikiivavona kamonai kona makai.

⁶Ma bade bera maninina ina berai da iyavo kava karako itupaketowanimi na mara damonai biwa ina veresi.

⁷Karako dobuwai koikamyuyuwa na mara damonai nuwanuba ina veremi, ma takii yavata nakanani ina verekai. Nani maranai Bada Yesu keyama yebayebarina kamonai, ina aneya

^f1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

rewapanisi yavata kunumai inoru. ⁸Ma iyavo kava God ibarei ma ita Bada Yesu varana biibiina ke ita vatekatekei na kovogha ina veresi.

⁹Kii kovogha na makamakii nonowina ma ina gwaramutusi. Ina miiripotesi da ke Bada kurina ina nae ma ke meyani kana kadara ma ina rewapana damina ina viiya.^j ¹⁰Bada ina mara ghamana ina nekiibau na ina wawaya vovokar-avisi ini ghegheni da kana kadara ina rakata. Ma vitumaghana damsi kudubisi ina kitai ma ini deye kiraki-iyeyi. Ma tami yavata nani korotona kamoni, iyamna aviyavisina kavi matareyi kurimi na kovi tumaghane.

¹¹Tuna kubiine mara nonowa kaniponipowana kubiimi da God ina berai da ami yawasa na maninina ku matana, iyamna ikwatumi da yawasa maninina kamoni kota makai. Ma kainowi God kurina da ina rewapana ini vitemi da avi berasi biibiisi kona notai na kona bera yavui, ma avi bigana ere vitumaghanimi kovi karei na koni koviya. ¹²Nakanani kaniponipowana da ita Bada Yesu kana kadara koni debei da wawaya kana vava ini ghegheni, ma bade ita Bada Yesu tami ini gheghenimi. Weni berasi na ita God ma Bada Yesu Keriso i agabiibai tepanai ina tupuwa.

Wawaya Kawakiikiina ini ghaviya.

2 Varevaesikai, ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau ma ina tinariyeta na nani marana tisisiyei.^k ²Ke ami nota ina ragharagha ma ke koni nuwapoya maranai wawaya ini beroberowemi da sisiya Bada gwabinai iviyya, bo akii vibeyebeyena kamoni ivi yanei bo giruma gwabikiiyai iviyya da Bada namada ipisi da ina mara ghamana ikovi. ³Ke koni vaghinei da wawaya ini ber-

oberowemi ma ke koni tumaghane. Bera viya ina tupuwa ma muriyay Bada ina mara ghamana ina nekiibau. Weni berasi ini nao. Wawaya peyarisi God ini ghaviyeyi ma Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava God nani wawayina ku keyama karakaratina ina tawei. ⁴Ma Wawaya Kawakiikiina na god viviberosi ma kokoitau wawaya evovokavakararisi na kudubisi ini ghaviyeyi, ina tereoruwesi ma tuna mani ina terepa meyei. Ma ina rui God ina ku Taparoro Numana, ina maki-ivipika ma ina vonakiyaragha da 'Taku God.¹

⁵Rorova yavata tamakamakai na weni berasi peyarina namada avonemi ikovi. Konotanotai bo kegha? ⁶Ma wekarakava akova koviyi da weni berasi kana mara vaghata na ke ita nekiibau, karakava ina tupuwa. Tuna kubiine Wawaya Kawakiikiina na guduguduna. ⁷Ma berabero ina rewapana gavugavuna namada idagudagu da wawaya peyarisi God ina kayowana ikiigiyyeyi. Ma God ina wawaya sago emakamakai ma tuna nani rewapanina berona emiimiiripotei, ina nene da God ina vona na wawayina ina miiritawei. ⁸Ma nani maranai Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava Bada Yesu yana ina tawei da Wawaya Kawakiikiina ina kiivunui, ina nekiibau ma kana kadara ina rakata da Wawaya Kawakiikiina ina gwaramutui.^m ⁹Ma kunona nani Wawayina Kawakiikiina ina rudeba na Seitan ina biga ina beraberei. Vibero berasi ghamaghamasi ma matakira viviberosi ina berai da wawaya ini deye kirakiyyeyi.ⁿ ¹⁰Ma iyavo kava God karakava ina gwaramutusi na ti damsi Wawaya Kawakiikiina ina vibero

^j1:9 Isa 2:10 ^k2:1 1Tes 4:15-17 ^l2:4 Dan 11:36; Ezek 28:2

^m2:8 Isa 11:4 ⁿ2:9 Mat 24:24

bogii ma bogiyyai ini tumaghanei. Vonavaghata iti tumaghanei da yawasa makamakii nonowina ita panani ma ibara, tuna kubiine God ina gwaramutusi. ¹¹Ibara kubiine, God ina berisi da vibero ini tumaghana kamokamowi. ¹²Nuwabiibiiyai bera beroberosi ina beraberi ma vonavaghata ina barei, tuna kubiine maranai God ini tupaviraviresi na ina vonakiyaragha da kovogha berona ina veresi.

Tamiirikikina.

¹³Varevaresikai, Bada inuwaviina kirakiiyemi, ma ibiibai da mara nonowa God kati kiikiiwei kubiimi. Ivinemi da koti nao, yawasa makamakii nonowina damina kota viiya. God ivi yawasimi iyamna vonavaghata kovi tumaghanei ma Kanuma Vovokaravina ami yawasa kamonai idagudagu ma ivinetawemi da wawaya maninimi ma vovokaravimi. ¹⁴Ma varana biibiina kadimei kurimi na God ikwatumi da Bada Yesu Keriso kana kadara ku kamona kota rui. ¹⁵Tuna kubiine, varevaresikai, komiirikikina ma peyarina kawakiiyai kavi beybeyemi ma kagiruma kurimi na kovotani.

¹⁶Ita Bada Yesu Keriso ma ita Mamai God ekayokayowana kirakiiyeta ma i agabiibai kurita irakata. Tuna kubiine ina kiipepita da mara nonowa titepatora ma titumaghana kamowa. Ma kainowi kurisi da ¹⁷ini vitemi da nuwanuwami kamonai i kiipepa damina kona viiya ma rewapana ina veremi da mara nonowa biibiina kona beraberi ma kona vivisisiyei.

Konipowana kubiikai.

3Ma vaghina, varevaresikai, konipowana kubiikai da Bada sisiyina kana dimei ma yaghiyaghinai ina rakata da dobu ina ne yavui. Ma konipowana da ikikava sisiyina

kovovopepetei na nakanani wawaya ina vopepetei. ²Ma bade konipowana da maranai wawaya beroberosi ini kawapatekai na God ini yawasikai, iyamna ke wawaya kudubisi Bada iti tumaghanei.

³Bada vonakiiyapa bagibagisi iterei ma berasi ina berai kubiita. Rewapana ina veremi, ma ini tarapapanemi da wawaya berona Seitan ke ina nekiibau kurimi. ⁴Bada nota evereverekai da kaitumaghanemi ma kakovi da akii sisiya bagibagisi peyarina namada kokivikivini ma bade mara nonowa kona kivina bubuni.

⁵Ma kainowi Bada Yesu Keriso kurina da ini nowemi da God ina nuwaviina damina kona viiya. Ma kainowi kurina da ikikava Keriso vokwarakwara kamonai imiirikikina da ku damona na tami bade nakanani kona miirikikina.

Ke kona kayobara.

⁶Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso avanai sisiya bagibagina kavereveremi da Keresiyana turaturata kayobarisi kokitatawesi, iyamna ti na akii vibeyebeyena ke ita kivikivini. ⁷Tami namada koakovi da ikikava gwabimiyai kabiga na nakanani kota biga. Ke kata kayobara maranai yavata tamakamakai. ⁸Akii kayowana peyarina ke kata viiviyotei, kavivi miiyei. Ke kata kayokayowei da vita kata veremi, tuna kubiine mara nonowa mariyai ma didibari kabigabiga kirakai. ⁹Akii rewapana emakamakai da tepamiyai kata makai ma ke kata berai. Kavi matakira da kota kitikai ma koti bonebonekai. ¹⁰Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonavonemi bo, "Wawaya ke ina biga na ke ina kam."

¹¹Weni sisiyina kavereveremi iyamna kavi yanei da kamomiyai wawaya viya kayobarisi, biga kiimatana ke ita beraberi, ma esarosaropa wapawapa.

¹²Ma vaghina, wawaya kayobarisi kurisi kii sisiya bagibagina na weni. Bada Yesu Keriso avanai kovi wawaya bubuna ma kovi poyapoya da kona kam.

¹³Ma varevaresikai, peyarimi bera biibiisi kona beraberai, ke ininimi ina bara. ¹⁴Wawaya iyai akii vibeyebeyena weni girumina kamonai ke ina kivikivini na vitumaghana damsi kudubisi kovi akovisi da wawayina na nakanani. Ma peyarimi wawayina kokitatawei da ininimaya. ¹⁵Ma ke koni ghaviyei, ma kovonavinotai da ina kitaruvai, iyamna tuna na Keresiyana turami.

Giruma damona.

¹⁶Vaghina, Bada gwabinai nuwanuba taviiviiya. Ma ainowi kurina da tuna mani mara nonowa nuwanuba ina vereveremi da ami bera peyarina ku kamona na damina kona viiya.

Ita Bada peyarimi gwabimiyai emakai.

¹⁷Taku Pol aku vikiikiwa imakuwai agirumi. Mara nonowa aku giruma damonai weni nakanani aimatakira da konakovi da taku mani agiruma.[§]

¹⁸Ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina makai.

§3:17 Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiwa 3:17 kamonai na Pol imanai igirumi da Tesalonika damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena

Timoti

Kurina

(1 Timothy)

Vonaviakova

Timoti ina dobu na Eisiya Maina ma ina maduwa na Jiu wavine ma ina mai na Grik tomowa. Tuna na yaragina ma Keriso ivi tumaghaneɪ da Pol yavata ibababa ma Bada varana idimadimeɪ. Pol ina giruma karena Timoti kurina na nota aroba isisiyeɪ.

Sago na ivona da Timoti ita kitaruvai iyamna vibeyebeyena vibero Keresiyana kamosiyai ituputupuwa. Vibeyebeyena na Jiu ma kupuna damsɪ i kiki ivi kiiwawai. Ma ivi tumaghana da bera kudubina dobuwai takitakitai ma tavovotovoni, tupuwita yavata, peyarina na berona kavakava. Ivonavona da iyavo kava bera aroba ina berai na ti damsɪ kava yawasa makamakii nonowina ina viiya. Berasi na weni, akova gavugavuna gwabisiyai, vavai ma siya viya ke ina kani, ma bade ke ina tavine.

Ma kana viruwa na Pol igitiruma Timoti kurina da ikikava vokavara ketana maninina iti beyebeyena ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ita vinesi. Ivona da iyavo kava Keresiyana ini badesi bo ini vitesi na i yawasa na maninina kavakava.

Ma turinai Pol, Timoti ivonaverei da ikikava ita biga bubuna Yesu Keriso kubiine ma aviyavisina kava ita berai wawaya bogii ma bogiiyai Keresiyana kamosiyai kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotaweɪ.

Sapta 1:3 da ku 3:16 Vokavara maninina ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ina vinesi.

Sapta 4:1 da ku 6:21 Timoti ivonaverei da ikikava ita biga.

1 Taku Pol agirugiruma. God na kata Viviyawa ma bade Yesu Keriso** titumaghaneɪ. Ma ivi ruwa rewapana ivereku da taku Yesu Keriso ina aposol.

²Kiiwa kiiwa, Timoti kurim. Am vitumaghana kubiine, tam natuku vaghata.^o Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba ina verem.

Vibeyebeyena vibero wawayisi ita kitaruvi.

³Rorova avomiiri ku Masedoniya dobuna na sisiya bagibagina kurim aterei da Epesas kwanatuna kamonai kuta makai. Nani dobunai wawaya viya vibeyebeyena vibero ibeyebeyena, tuna kubiine avonem da gwabisiyai kuta makai ma kuta vonesi da ita voterei. ⁴Giu gurigurisi ma i kaekiki mau kii vava isisiyeɪ enenae da ti mani kamosiyai ikawapata. Kevonesi da ina voterei, tuna na ke God ina biga. God titumaghaneɪ da ina biga takova bubuni. ⁵Aku sisiya bagibagina avereverem da turaturata ini nuwaviinavivirana. Nuwaviina ina keta na weni. Damina taviya da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava taberai. Ma nuwanuwata yagharinai Keriso titumaghana bubuni. ⁶Ma nani vibero wawayisi keta vaghata ivi wapai ma sisiya wapawapa eberaberaɪ da isiwana. ⁷Ekayokayoweɪ da Moses ina

1:1 **Keriso: Grik damsɪ gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsɪ gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

vonaviyoyovana iti beyebeyena. Ma ke ita vivinimaya, isisiya ma ke itakovi da aviyavisina isisiyei.

⁸Takovi da Moses ina vonaviyoyovana na biibiina maranai wawaya ina nunura bubuni. ⁹⁻¹⁰Ma bade takovi da Moses ina vonaviyoyovana na ke wawaya maninisi kubiisi ma beroberosi kubiisi iterei. Ti damsi na kawakiikiisi ma kayotiranisi. Ti na God ke ita vivitumaghanehi ma berabero eberabera. Ti na ke vovokaravisi ma God ibarei. Ti mani i mamai mau ma i maduwa mau bo wawaya wapawapa ikiivunuwana. Ti na ipekana wapawapa ma tavine ketana maninina ivoterei da vimogo ma viputona eberabera. Ti na wawaya ipatupatumisi ma igimaresi da i sleiv. Ti na viviberosi ma i vonakiyapa bagibagisi etereterei na mara nonowa ikiigiyei. Ti na imatara bero, ma bera peyarisi eberabera da vibeyebeyena kimatanina ke ita kivikivini. ¹¹Ma God ivi tumaghaneku da kana kadara kubiine nani vibeyebeyena kimatanina ati beyebeyena. Ma Keriso varana biibiina kuriku ivi damani da ata dimei.

God ina agabiibai Pol kurina.

¹²Ita Bada Yesu Keriso aikiikiwei da aku biga kubiine rewapana ivereku. Ma aikiikiwei da ivi tumaghaneku ma ivineku da kubiine ata biga. ¹³Namanaki karenai avi avaberowei, akayoghakighakiyei, ma avi agaberowei, ma kegha da ivi kamyuyuweku, iyamna aku vitumaghana kegha da ke atakovi aviyavisina aberabera.^p ¹⁴Ita Bada ina agabiibai irakata kirakai kuriku da Yesu Keriso gwabinai vitumaghana ma nuwaviina apanani. ¹⁵Vonavaghata nuwanuwata kudubina tivaghinei ma titumaghanehi. Ma vonavaghata na weni,

Yesu Keriso ipisi ku dobu berabero wawayita iti yawasita kubiine. Ma taku na abero kirakai, ¹⁶ma kegha da God ivi kamyuyuweku. Ina kayowana da Yesu ina nuwanuba ati debei wawaya kurisi, tuna kubiine taku, berabero tomowiku, ivi kamyuyuweku da ati matakira wawaya kurisi. Wawaya ita kitiku ma Yesu iti tumaghanehi ma yawasa makamakii nonowina ita viiya. ¹⁷Vokavakavara ma vigheghena Kiivavo Ghamana kurina. Tuna makamakii nonowina, ke meyani ina rabobo. Ke kovokovoghina da matatiyai takitai ma tuna kava na God vaghata. Mara nonowa wawaya ini ghegheni ma ina vokavakavari. Amen.

¹⁸Natuku Timoti, aitumaghanem da aku sisiya kuna kivini. Rorova peroperoveta kam sisiya God gwabinai iviia na ivonem, ma bade avonavona meym. Ma nani sisiyisi na am kapiya, tepanai kuni ghaviya bubuna God varana biibiina kubiine. ¹⁹Ma nuwanuwam yaghari-nai am vitumaghana kevokikini, damina kuna viiya da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava kuna berai. Wawaya viya weni berasi ibarei, tuna kubiine i vitumaghana ivi beroi. ²⁰Wawayisi kamosiyai na Haimeneyosi ma Arik-sanda. Namada Seitan ku imana atersi da kovogha ina viiya. Gwabinai akova ina viiya da God ke ini avaberowei.

Ikikava kata vokavara.

2 Vaghina, aku sisiya ghamana na weni. Kona nipowana God kurina, koni nowi da ini vitemi, ma koni nowi wawaya kudubina kubiisi, ma God koni kiikiwei. ²Ma bade kona nipowana kiikiivavo ma babada ghamaghamasi kubiisi da nuwanubiyai ma pikatiyai

tamakai. God kurina tavopepeta ma ti wawaya bubuna. ³Tanipowana babada kubiisi na tuna bera biibiina God kata Viviyawa ku matana. ⁴Ina kayowana da wawaya kudubita iti yawasita ma vonavaghata katakova bubuni. ⁵God na sago kava. Ma wawaya ma God kamoputiyai na tetete wawaya sago emakamakai da ivi sagota. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ⁶ma peyarita kubiita ivere meyei. Rabobo ma berabero ivovotanita na Yesu igimarataweta. Marana vaghata inekilbau na God ivi debei da ina kayowana da wawaya kudubita iti yawasita. ⁷Tuna kubiine God ivineku da taku aposol, da varana biibiina ata dimei kupuna wawayisi kurisi ma ati beyebeyena da sisiya vaghata iti tumaghanei. Vonavaghata avonavonemi, ke ata vivibero.^q

⁸Aku kayowana da tomotomowa maninisi ina nipowana, ma maranai ina nipowana na imasi ina rumpai ma nani kamonai ke sago nuwapughu bo vikawapata ina makai. ⁹Ma bade aku kayowana da wivine ke ina kayovigesiro. Ini gara bubuna ma ke gara miiyanisi ghamaghamasi ini kote. Uyawisi ke ina piro vigayagaya ma ke tinayodi ere gold bo posaru ere pels ini kote.^r ¹⁰Wivine iyavo kava God evovokavakavari na bera biibiisi ita bera da wawaya iti gheghenisi, ke kii gara bo kii tinayodi bo kii posaru kitana kubiine. ¹¹Ma wivine kurisi kuni beyebeyena na ini yanota ma ina vopepeta. ¹²Ma taku na ke ata vivivaghinei da wivine tomotomowa ina ghekuoyewesi bo ini beyebeyena kurisi. Ti na ini yanota. ¹³Konotai da God, Adam iyamoni ma murinai Eve iyamoni.^s ¹⁴Ma bade ke Adam sisiya

vibero iti tumaghanei, Eve mota ina sisiya ivi tumaghanei da God ina sisiya bagibagina ivi kiigiyei.^t ¹⁵Ma wivine ini tuwa na natunatusi ina koyagha bubunisi ma mara nonowa i yawasa na maninisi. Ma ere vitumaghanisi ma ere nuwaviinisi ina makamakai na God ini yawasisi.

Keresiyana kii vinoraveraveyana.

3 Ma sisiya sago ana vonem, sisiyina na vonavaghata. Iyavo kava ekayokayowei da ekalesiya iti badesi, ma Keresiyana iti noravesi na nota biibiina iviia. ²Ma wawaya kuna vinei da Keresiyana ini noravesi^{††} na kekitai da gwabinai berona kegha, ma kawana sago kava, nota maninai ini potepote meyei, ma kana vava biibiina. Nuwabiibiiyai numataya ina tinariyariyesi ina ku numa. Ma bade kovokovoghina da ini beyebeyena bubuna.^u ³Tuna na ke umaneghaneghana, ke nuwapughupughuna bo kayakayayina ma nuwanuba wawayina. Ma mane ke ina kirorowei. ⁴Kawana ma natunatusi ina koyagha bubunisi, ma bade natunatusi na vovopepetisi ma vovotekatekasi, ⁵iyamna tomowa kawana ma natunatusi ke ina koyagha bubunisi na ke kovokovoghina da God ina wawaya ina koyaghisi. ⁶Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na namadani kava Yesu ita vivitumaghanei. Wawaya wekarakava vitumaghana ivi karei na ke kuna vinei. Mikeda kuta vinei na ita kayotata na God kovogha ita verei. Tuna nakanani ma Devil ikikava ikayotata na kovogha ipanani. ⁷Ma bade Keresiyana kii vinoraveraveyana

^{††}3:2 Keresiyana ini noravesi. Kanuma ina ku nevaneva Keresiyana ekoyakoyaghisi.

^q2:7 2Tim 1:11 ^r2:9 1Pit 3:3 ^s2:13 Gen 2:7, 21-22 ^t2:14 Gen 3:1-6

^u3:2 Tait 1:6-9

kana vava ina biibai iyavo kava ke iti tumaghana kamosiyai. Kana vava berona na iyavo kava ke iti tumaghana na ini avaberowei da ina peku ma Devil ina ku poko ina kona.

Keresiyana kii koyakoyagha.

⁸Ma bade Keresiyana kii koyakoyagha biibiisi ina makai.†† Ti damsi na iti wawaya manini, sisiya vibero ke iti sisiyei, ma wain ke ituma kirakiiyei, ma mane ke ita kirorowei. ⁹Ti na nuwanuwasi yagharinai God vonana vaghata ini tumaghanei. ¹⁰Kunona i yawasa kuna kita bubuni da vaghina bo kegha. Mikeda vaghina na kuna vinesi da Keresiyana kubiisi ina vobigabiga. ¹¹Ma Keresiyana kii koyakoyagha kakawasi na bade nakanani, ti na wawaya maninisi, ke ita viviyanuwe, ke itumuma neghanegha, ma kovokovoghina da kuni tumaghanesi da i bera kudubina ina bera bubuni. ¹²Ma Keresiyana kii koyakoyagha na kawana sago kava ma kuna kitai da kawana ma natunatuna ekoyakoyagha bubunisi. ¹³Ma ina biga ina bera bubuni na wawaya ini ghegheni. Ma kana vava biibiina kubiine taraboga ina panani da ina nota ini rewapanana ma ikikava Yesu Keriso itumaghanei na ini debei wawaya kurisi.

Vibeyebeyena ghamana.

¹⁴Anotanotai da mara gisina kava na ana pisi da ana kitim, ma kegha da weni sisiyisi agirugiruma kurim, ¹⁵iyamna mikeda ana vivinevira na weni girumina ini akovim da ikikava tota God ina wawaya kata makai, tota ekalesiya na God yawawayana ina rakaraka. Ma tota vitumaghana damta na nakanani ma vonavaghata kana kowora bo kana oga.

¹⁶Vonavaghata, God ina nota ghamaghamsi ma gavugavusi iyamsi irakata, ma notasi na weni.

Ivi wawayota da viyota ikotei, Ma Kanuma Vovokaravina ivi debei da tuna na vonavaghata, Ma bade aneya matasiyai ikitai. Ma kana vava dam ma dam kamosiyai wawaya idimeyi, da dobu ku kudubina ivi tumaghanei, ma God iviitawei da ighae ku kunuma da kana kadara kamonai emakamakai.

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

4 Kanuma Vovokaravina ivi debei da karako ina nena da Yesu ina vovira kana ku mara na nani kamonai wawaya viya vitumaghana vaghata ina voterei ma kanuma viviberosi ina kivinisi ma i vibeyebeyena vibero ina votekatekei. ²Nani vibeyebeyena na wawaya miiruruwaruwasi ma viviberosi gwabisiyai epipisi. Ti wawayisi berabero ibera kirakiiyei da karako nuwanuwasi gudugudusi. Ma ke sago damina ita viiviyi da aviyavisina eberaberei na biibiina bo berona. ³Ma bade sisiya bagibagisi etereterei da wawaya ke ina tavine ma vavai ma siya voviyavina kava ina kani. Ma kegha da God vavai ma siya kudubina iyamoni da iyavo kava itumaghanei ma vonavaghata iakovi na ere nipowanisi ini kiikiwa ma ina kam. ⁴Aviyavisina kudubina God iyamoni na biibiina, ke tabarei. Ma aviyavisina taviiviyi na tanipowana ma tikiikiwa God kurina, ⁵iyamna vonana ma nipowana tepanai na God ini biibiini.

Yesu Keriso ina bigabiga biibiina.

⁶Iyavo kava itumaghana na weni sisiyisi kevi damani kurisi. Nakanani kuna berai na tam Yesu Keriso ina

††3:8 Kii koyakoyagha. Tupuwa ina ku nevana Keresiyana ekoyakoyaghisi.

bigabiga biibiim. Vitumaghana ina vonavaghata kamonai kugogo ma vibeyebeyena maninina kukivini da karako nota magura kuviiya. ⁷Ma giu katamanisi ma wivine moramorapisi kii varagutugutu viviberosi na keveruvuvurei. Mara nonowa kevi beyebeyena meyem da tam na God ina wawaya kiimatanim. ⁸Tupuwim kekoyagha bubuni ma ini dagudagu kirakai da ini rewapana, tuna na bera biibiina. Ma kanumim kevi beyebeye bubuni da God ina kayowana kava kuna berai, tuna berana na ibiibii kirakai. Kuna berai da kanumim ini rewapana ma ini vitem da am yawasa dobuwai ina biibai, ma ku tepana rabobo murinai na am yawasa ina biibii kirakai. ⁹Weni sisiyisi na vonavaghata, nuwanuwata kudubina tivaghinei ma titumaghanei. ¹⁰Tipaparana ma tabiga kirakai, iyamna ita nota kudubina God makamakii nonowina kurina tatereterei. Tuna na kata Viviyawa ma iyavo kava itumaghanei na ini yawasisi.

¹¹Weni vibeyebeyenina kevi damani wawaya kurisi ma sisiya bagibagainai kevesi da ina kivini. ¹²Tam yaragim ma kegha da ke kuni vaghinei da wawaya ina tereoruwem. Am sisiya, am bera, am nuwaviina, am vitumaghana, ma am yawasa kudubina na maninina kavakava na nakanani kevi matakira vitumaghana damsi kurisi. ¹³Karakava ana pisi. Kuna koyakoyaghiku ma kamonai na wawaya kurisi God vonana kuna viviyavi, kuna vibeyebeyena ma kuna dimadima. ¹⁴Ma kam puyo ke kuni notawapei, nani puyona perperoveta ivivi sisiyei ma vinoraveraveyana kudubisi imasi ku tepam iterei na Kanuma Vovokaravina iverem. ¹⁵Ma avonavonem da weni bigasi na am nota kudubinai keberai. Kevere meyem da wawaya matasiyai ina kitim da tam

biga biibiina keberaberi. ¹⁶Kekitaruvim, ma bade am vibeyebeyena kekitaruvai. Mara nonowa weni nakanani kuna beraberi da tam ma iyavo kava iyanem na mara damonai nuwapoya ghamana kona veruvuvurei.

Ikikava vitumaghana damsi ita koyagha bubunisi.

5 Tomowa magurina ke kuna yeghai. Kevona pikapikei, keberai da tuna nakanani ma am mamai vaghata. Ma tomotomowa yarayaragisi keberisi da ti na varevaresim. ²Wivine magumagurisi keberisi da nakanani ma am maduwa. Ma wivine vusi na nota manininai kevi novunovunesi.

³Kwapukwapura kiikayokayosi ma vivikamyuyuwisi na kovi vitesi ma kovoepetisi. ⁴Ma kwapura ere natunata bo tuputupuna na ti damsi i biga da kwapura ina koyaghi. Magurisi ikoyaghita na bade takoyaghisi. Wawaya itakovi da Keresiyana ita biga da ita rakaraka takoyagha bubunisi. Nani bigana ini nao ma God ku matana na bera biibiina. ⁵Ma kwapura kiikayokayona ina kina kava, kana koyakoyagha kegha na nani kwapurina ina nota kudubina God kurina etereterei da mara nonowa, mariyai ma didibari, eniponipwana da God ini vitei. ⁶Ma mikedda kwapura sago tupuwa yawasina inuwabiibiyei na tupuwina yawayawana ma kanumina na namada irabobo. ⁷Weni sisiyisi vitumaghana wawayisi kevonavinitisi da ina kivina bubuni da ke sago ina bera beroi da wavuna ina kavari. ⁸Meni wawayina kawana ma natunata ma kana moramorapa ke ita koyagha bubunisi, tuna na Keriso ibarei. Ibero da wawaya ke iti tumaghana, ma ibero kirakai da vitumaghana wawayina ina rakaraka ke ita koyakoyaghisi.

⁹Kwapura kana madegha 60 ma ku tepana na vaghina, meni dozunai

kwapukwapura kii vava kugiruma na kana vava nake keterei da ekalesiya gwabisiyai vivita ina viiya. Ma koki-tai da nani kwapurina na itavine da mara sago kava, ¹⁰ma kana vava biibi-ina. Bera biibiisi eberabera, natunatuna ikoyagha bubunisi, nuwabiibiiyai nu-mataya etitinaryariyesi, Keresiyana turaturana kaesi ekowakowa, wawaya i nuwapoya avai na ivitesi ma everevere meyei da bera biibiisi kava eberabera.

¹¹Ma wivine vusi kwapukwapurisi kii vava ke kuna giruma da vivita ina viiya, iyamna karakava tupuwa ina kayowana ini badesi na bera wapawapa ina be-
rai. Nakanani ina berai na i vonaki-iyapa bagibagisi Keriso kurina iterei na ini kiigiyeyi da i vitumaghana ini beroi. ¹²I vonakiyapa bagibagisi ini kiigiyeyi na God ku matana ti na berabero ib-
erai. ¹³Ma bade kwapukwapura vusi na ina baba wapawapa, vinumarugenara ma ku tepana na ina viviyanuwe ma wawaya kurisi ini yaranatitirana da ku kamosi ina rui. Ma wawaya ti mani i bera ita kitakuyowei ma kegha da ina vivisisiyapawopawo. ¹⁴Tuna kubiine aku kayowana da kwapukwapura vusi na ina tavineme ma ini tuwa, ina makai da kakawasi ma natunatusi ina koyagha bubunisi. Nakanani ina berai da kata ghaviya Seitan ke kovokovoghina da kata vava ina kiiviberoi. ¹⁵Kwapukwa-
pura viya namada ikiibutaweta da Sei-tan ekivikivini. ¹⁶Ma mikeda Keresiyana wavine ina rakaraka kamonai kwapuk-
wapura viya emakamakai na wavinena ina biga da ina koyaghisi. Ke vaghina da nani vitana ekalesiya ina veresi. Ma kwapukwapura kiikayokayosi, iyavo

kava kii vivita kegha, ti kava ekalesiya ina koyaghisi.

¹⁷Ma vinoraveraveyana, iyavo kava ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna, edimadima bo ibeyebeyena, ti damsi na kovi miyeyi ma bade kovokar-
avesi. ¹⁸Giruma katamana evonavona bo, “Maranai ox whiti egudagudai na kawana ke kona kupotai.”^v Ma bade evonavona bo, “Bigabiga wawayina ina biga kubiine na miya ina viiya.”^{¶¶} ¹⁹Ma mikeda vinoraveraveyana sago ekale-
siya kamosiyai ebigabiga bubuna ma wawaya sago ina pisi kurim da tomow-
ina kana vava ina kiiviberoi na ina sisiya ke kuni yanei. Mikeda wawaya ruwa bo aroba yavata matasiyai ikitai da to-
mowina berabero iberai na kuni yanesi.^w ²⁰Ma iyavo kava berabero ina berabera
na debiiyai keyeghisi da Keresiyana pe-
yarisi ina yabumana da ke nakanani ina berai.

²¹God, Yesu Keriso ma aneya vovokar-
avisi matasiyai avonavonem da weni sisiyisi kekivina bubuni. Ma aviya-
isina kuna berabera na wawaya pe-
yarisi kurisi nakanani keberai, ma ke wawaya viya kava kurisi. ²²Ma ke kuni yaghiyaghina da imam wawaya ku tepasi kuna terei. Kunona i yawasa kuna kita bubuni ma muriyai kuna vinei da ekalesiya kamonai ini bada. Ma wawaya viya berabero ina berabera na ke ku kamosi kuna rui. Keberai da tam maninim kavakava.

²³Ke okowa kava kunumai ma wain gisina yavata kunumai manawim kubi-
ine, iyamna tam gubagubagim.

²⁴Wawaya viya i berabero na debi-
iyai takitakitai da namada takovi. Ma wawaya viya i berabero na gavugavuna

^{¶¶}5:18 Israel damsi whiti iyuyuna ma dowiyai itutura. Ma ox (Kau tomowina) ipiyei ma ivi tugudagudai da whiti vavina ma yoghona iti bogebogesi. Ma nani kamonai kawana ke ita kupotai, iyamna maranai itugudaguda na whiti gisina ita kanikani.

ma karakava ina rudeba. ²⁵Ma bade bera biibiisi nakanani. Viya debiiyai takitaitai ma viya na gavugavusi. Ma ke kovokovoghina da nani berasi biibiisi mara nonowa gavugavunai ina makai, mara sago ina rudeba.

6 Wawaya iyavo kava ivi sleiv, ti na vita ghamana ekavakavari. Ma ita notai da i babada ita vopepetisi ma ita votekatekesi. Nakanani ina berai da wawaya God kana vava ke ini beroi ma bade ita vibeyebeyena ke ina kiiviberoi. ²Ma sleiv wawayisi kamosiyai viya i babada namada Keriso ivi tumaghane. Ma sleiv wawayisi nani babadisi ke ina tereoruwesi, iyamna ti na Keresiyana varevaresisi vaghata ma yavata iti nuwasago. Tuna kubiine nuwanuwasi kudubina i babada kubiisi ina biga, ma i biga kamoni aviyavisina biibiina epanapanani na i babada iyamna kudubina ina viiya. Weni sisiyisi kevi beyebeyesi ma sisiya bagibagina keterei da ina kivini.

Vibeyebeyena vibero ma mura vaghata.

³Ma meni wawayina vibeyebeyena vibero eberaberi, ina vibeyebeyena ke Bada Yesu Keriso ina vonavaghata bo ke Keresiyana ina keta vaghata, ⁴tuna wawayina nuwanuwana kamoni kayotata ivi tupoi. Tuna neghaneghana, ke sago aviyavisina itakovi. Ina nota dowadowana kubiine, ina kayowana da ina gamogamo wapawapa ma mara nonowa sisiya ini kawapatei. Wawaya eberaberi da ti mani kamosiyai inuwakapikapiyana, ma ivonapasipasiyana, turaturasi iavaberowesi ma wavuvirana eberaberi. ⁵Nota gwabisiyai kegha ma vonavaghata ivi wapai. Ma enotanotai da Keriso ina biga ina beraberi na nani kamoni dobu ina mura ghamana ina panani.

⁶Ma vonavaghata, tota Keresiyana na aviyavisina gisina gwabitiyai na tinuwabiibiyei ma mura ghamanakina nuwanuwata kamoni tapanani. ⁷Tatupuwa na ke sago aviyavisina kata kavari ma kata pisi. Ma bade maranai tarabobo na ke sago aviyavisina takavari ma tanae. ⁸Tuna kubiine na vavai ma gara gwabitiyai na tinuwabiibai. ⁹Ma iyavo kava dobu ina mura ghamana ematamatighei, ti damsi na ruyagha ina panani. I kayowana neghaneghasi ma beroberosi eteretereoruwesi da Seitan ina ku poko ina rui. I yawasa ina resoi ma ini beroi. ¹⁰Wawaya nuwanuwasi mane eviivii kirakiyei na tuna ini badesi da beraberi bogii ma bogiiyai ina beraberi da mane ina viiviiya. Ma vitumaghana wawayisi viya i kayowana ghamana da iti mane kirakai na i vitumaghana ivi beroi. Ti damsi isiwana ma i nuwapoya ipeyari ma i nuwavisira irakata.

Pol ina sisiya Timoti kurina.

¹¹Timoti, tam na God rapenai, tuna kubiine nani berasi keveruvuvurei. Keberai da am yawasa na maninina, God ina kayowana kava kektivini, kevi tumaghana, kevi nuwaviina, kemiirikikina ma kevopepeta. Kevi rewapana da weni berasi na gwabimuwai ina makai. ¹²Ma am nota evirewapana ma kevi paparana kirakai da am vitumaghana kuna vokikini ma yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kuna vii yavui. Tuna yawasina kubiine God ikwatum ma koroto maghinosiyai kuvi mamatara da Keriso kuvi tumaghane. ¹³God na bera kudubina dobuwai iyamoni. Ma Yesu Keriso na vonavaghata kudubina ivi mamatari maranai Pontiyas Pailat maghinonai imiimiiri

da ivivi tupavirevirei.^x ¹⁴Ma God da Yesu Keriso matasiyai avonavonem da weni sisiyisi bagibagisi kevotekatekei ma kenunura bubuni da wawaya ke ini avaberowem. Keberai ina nena da Bada Yesu Keriso ina vovira kana ku mara. ¹⁵Ma God tuna kava iakovi da avi maranai ina vovira. God na vovokaravina ma ina kina kava na bera kudubina kana Bada. Tuna kiikiivavo i Kiiivavo ma babada i Bada. ¹⁶Tuna ina kina kava makamakii nonowina ma yasegana rewapanina kamoni emakamakai da wawaya ke kovokovoghina ina miiririya kurina, ke sago wawaya ita kitai bo ina kitai. Kudubita tavokaravei ma rewapana taverei da mara nonowa ini kiivavo. Amen.

¹⁷Keresiyana mumurisi kevonesi da ke ina kayotata ma dobu ina mura ke ini tumaghane, iyamna karako mura

gwabisiyai ma maram na ina wapa. Ma God ini tumaghane. Tuna aviyavisina kudubina everevereta da nuwabiibiyai tamakamakai. ¹⁸Ma kevonesi da bera biibiisi ina beraberai, mara nonowa ina vereverena ma nimonimoriyai wawaya ini vitesi. ¹⁹Weni berasi ina beraberai na kanumisi kana mura ina vovovidaburana. Tuna nakanani ma kowora bagibagina ita rutakurei da karakava biibiina ina panani. Ma nani maranai yawasa vaghata kunumai ina viiya.

²⁰Timoti, aviyavisina God iverem na kekoyagha bubuni. Ma mikeda wawaya i nuwagiura vibero ina vivisisiyei bo ina vivigamowanei na keveruvvuresi. ²¹Wawaya viya ivona da akova vaghata gwabisiyai ma kegha, vitumaghana ketana vaghata ivi wapai.

Bada kurina ainowi da ina agabiibai tami peyarimi ina veremi.

^x6:13 Jon 18:37

*Pol Ina Giruma Viruwina***Timoti***Kurina***(2 Timothy)****Vonaviakova**

Timoti na yaragina ma kana magura na Pol ma yavata ibigabiga. Tuna kubiine igirumame kurina na kamona ivonei da ikikava ita koyagha meyei. Nota ghamana weni girumina kamona na ikikava vitumaghana wawayina nuwapoya kamona ina miirikikina. Pol, Timoti ikiiepepai ma ivonei da ini patutu ma Yesu Keriso sisiyina ke ina voterei. Bade ivonei da vonavaghata kava ini beyebeyena, tuna na Keriso varana biibiina ma giruma katamana. Ma ivonei da wawayi ini tupaketowanei da ina vokwarakwara ma kegha da mara nonowa ina vivibeyebeyena ma ina dimadima.

Pol sisiya bagibagina iterei da maranai wawayi ini kawapata ma sisiya neghaneghasi ini ruwei na Timoti ku kamona ke ina rui. Ivona da nani berasi iyamsi kegha ma wawayi i yawasa ina kiiviberi.

Weni girumina kamona Pol tuna mani ina yawasa, ina vitumaghana, ina nuwanuba, ina nuwaviina, ina miirikikina ma ina vokwarakwara vitupaketowana kamona ivi sisiyei ma Timoti ivonei da peyarina iti bonebonei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 2:13 Vigheghena ma kiipepa.

Sapta 2:14 da ku 4:5 Ikikava Timoti ita makai ma ita kitaruvai.

Sapta 4:6-18 Pol ivi sisiya meyei.

Sapta 4:19-22 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, Yesu Keriso^{§§} ina aposol agirugiruma. God ina kayowanai ivonataweku da ina vonakiiyapa bagibagina ata dimei da Yesu Keriso gwabinai yawasa taviiya.

²Timoti kurim, tam natuku ma aku nuwaviina kurim irakata kirakai.^Y

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai kurim ina rakata, ini kamyuyuwem ma nuwanuba ina verem.

Nota iti rewapana.

³God kubiine nuwanuwaku yagharinai abigabiga. Ikikava aku kaekiki mau mara katamaninai ivovokavakavara ma ibigabiga na bade nakanani aberaberi. Ma God aikiikiwei kubiim. Aku nipowana kamona na mara nonowa anotanotim mariyai ma didibariyai. ⁴Anotanotai da rorova ita viruwa tavi bogebogeta na kuvi nuwapoya kirakai ma kutou. Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ata kitim da ati nuwabiibii kirakai.

⁵Ma akovi da nuwanuwam yagharinai Yesu kitumaghane. Ikikava am kwabura Lowis ma am maduwa Yunis itumaghana na anotanotai da tam bade nakanani kitumaghana.^Z ⁶Tuna kubiine ata vonavinotim da nani puyona God iverem maranai imaku ku tepam atere na ketapiya da ina karata bubuna, ⁷iyamna God Kanumina ivereta da ke tayabumana. Ivereta da tirewapana, tinuwaviina, ma nota manininai tipotepote meyeta.

§§1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

^Y1:2 Apos 16:1 ^Z1:5 Apos 16:1

⁸Tuna kubiine ke kuninimaya maranai debiiyai kuni mamatara da ita Bada kitumaghanei. Ma ke kuninimayeku da Bada kubiine ku gabura itereku. Ma God rewapana iverem da tam bade Keriso varana biibiina kubiine kuna vokwarakwara. ⁹Ivi yawasita ma ikwatuta da ku yawasa vovokaravina itereta. Ke ita bera biibiisi kubiine ita kwatuta, kegha da tuna mani ina kayowanai ma ina agabiibai irakata kubiine, da dobu karenai namada nota iviyya da Yesu Keriso ita vereta. ¹⁰Ma nani agabiibiina ivi debei maranai kata Viviyawa Yesu Keriso inekiibau. Yesu rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi ma varana biibiinai yawasa makamakii nonowina ivi debei.

¹¹God ivineku da taku ina aposol, ina yonayona ma ina vibeyebeyena wawayiku da varana biibiina ata dimei.^a ¹²Tuna kubiine karako avovokwarakwara. Ma ke ata vivinimaya, iyamna akovi da iyi aitumaghanei. Ma anotanotai da aviyavisina ku imana aterei na ina koyagha bubuni da ina ku vovira marana. ¹³Aviyavisina gwabikuwai kuvi yanei tuna na vonavaghata, kevotanakikini ma kekivini. Ma ere vitumaghanim ma ere nuwaviinim Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. ¹⁴Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamona emakamakai ma ini vitem da God varana biibiina kana papara kuna vowai ma kuna koyagha bubuni.

¹⁵Ma kuakovi da Eisiya dobuna kamona wawayi peyarisi ikuyoweku, Pigelas ma Hemogenisi yavata. ¹⁶Ma ainowi Bada kurina da Onesiporas ina rakaraka yavata ini biibiinisi iyamna mara nonowa nuwanuba everevereku. Ma ke ita vivinimaya da taku gabura

kamonai. ¹⁷Ke itinimaya kubiine, maranai inekiibau ku Rome na iekwa kirakiiyeku da ipananiku. ¹⁸Namada kuakovi da Epesas kwanatuna kamona na Onesiporas ivi vite kirakiiyeku. Tuna kubiine Bada kurina aniponipowana da vitupavira maranai tuna wawayina ini kamyuyuwe.

Yesu Keriso ina seri wawayina biibiina.

2 Natuku Timoti, Yesu Keriso ina agabiibai kurim irakata ma tuna tepanai kevi rewapana. ²Ma koroto matasiyai aviyavisina avivi sisiyei kuvi yanei na kevi damani ita wawayi kiikiimatanisi kurisi da ti bade ini beyebeyena.

³Tam Yesu Keriso ina seri wawayina kiimatanim, tuna kubiine vokwarakwara kamona kemiiirikikina tokai nakanani. ⁴Seri wawayina na ghaviya kamona ina biga bubuna da ina bada nuwanuwana ina biibai. Tuna kubiine ke ina nae da wawayota i bera ku kamona ina rui. ⁵Tuna nakanani ma veru wawayina babada i sisiya ke ina nunura bubuni veru kamona na damona miiya ke ina viiya. ⁶Ma bade wawayi ina wayowa kirakai na yaba maranai vao badana mura ina vorereghi da iyavo kava ivi inipika kirakai na reregha ghamana ina viiya. ⁷Aviyavisina avonavonem na kevi nuwanotanota bubuni, ma Bada nota ina verem da peyarina kunakova bubuni.

⁸Yesu Keriso kenotai, tuna David tupurereghina ma rabobowai ivomiiri. Ma tuna varana biibiina adimadime. ⁹Nani varana biibiina kubiine avovokwarakwara, ku gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni, nakanani ma berabero wawayiku. Ma chein na ke ko-

^a1:11 1Tim 2:7

vokovoghina da God vonana ina kuni. ¹⁰Tuna kubiine ke ati nuwapoya, aku nota ivi rewapana vokwarakwara kamonai, iyamna God ina wawaya vovinesi kubiisi na ku gabura itereku. Ti bade Yesu Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina ina viiya ma God kana ku kadara ina rui. ¹¹Weni sisiyisi na vonavaghata.

“Keriso yavata tarabobo patapata, na bade yavata tamakai.

¹²Vokwarakwara kamonai tamiirikikina, ^b

na bade yavata tikiivavo patapata.

Tota taveyiyei

na tuna bade ina veyiyeta.

¹³Ma tota ita vonakiiyapa bagibagisi kurina tikiigiyeyi, ma tuna na kegha, Iyamna tuna wawaya maninina na ke meyani ina vonakiiyapa bagibagina ini kiigiyeyi.”

Kebiga bubuna da God ini gheghenim.

¹⁴Keresiyana turaturata weni sisiyisi kuna vonavinotisi da ke nuwanuwasi ina wapa. Ma God ku matana kevonesi da vigamowana ina voterei, tuna na iyamna kegha, ma iyavo kava ini yanei na i yawasa ini beroi. ¹⁵Ma tam, am biga kebera bubuni da God ini gheghenim, ma vitupavira maranai na ke kuninimaya. God vonana vaghata kuna dimei da maninina kavakava. ¹⁶Wawaya viya isisiya wapawapa na ke God ina kayowanai ita vivisisiya. Ma tam na nani sisiyisi keveruvuvurei. Ti damsi i yawasa na ibero ma nakeda ina bero kirakai. ¹⁷I vibeyebeyena na gubaga taragai nakanani, yaghiyaghina gubagina ina rakata da wawaya viyona ina kam yavui. Ma kamosiyai na tomotomowa ruwa, Haimeneyosi ma Piletas,

ti nakanani ibeyebeyena. ¹⁸Ti damsi na keta vaghata biibiina ibarei ma wawaya vivitumaghanisi i nota iberoi, evonavona da wawaya raborabobosi i vom-iiri marana na namada itupuwa. ¹⁹Ma God kowora bagibagina irutonai na ke kovokovoghina da wawaya ina nukui. Ma nani koworinai igiruma bo, “Bada iakovi da ina wawaya na iyavo kava.” Ma igiruma bo “Iyi tam kuna vona bo, ‘Taku Bada ina wawaya’ na berabero kevoterei.”^c

²⁰Numa ghamanakina kamonai na dabira ma sawara bogii ma bogiiyai emakamakai. Viya silva ma viya gold iyamona. Viya kiiyai ipapa ma viya dowa ikapawa. Viya na biga ghamaghamasi kubiine ma viya na biga dowadowasi kubiine. ²¹Wawaya iyavo kava ekayokayowei da biga ghamaghamasi ina berai Bada kubiine na bera dowadowasi ina voterei da tuna nakanani ma dabira biibiina ma vovokaravina. Nakanani ina berai na ina Bada ina bige bubuni, iyamna tuna ivovunagha ikovi da bera biibiisi kubiine ina biga. ²²Iyavo kava Bada tepanai emakamakai na nuwanuwasi yagharinai ekwekwa da ini wawayamanini, i vitumaghana ini rewapana, i nuwaviina ina rakata ma mara nonowa nuwanubiiyai ina makamakai. Ma tam bade nakanani keberai ma yaraga notasi beroberosi kebarei. ²³Wawaya neghaneghasi sisiya wapawapa kubiine ina vivigamowana na kekuyowesi. Kuakovi da damonai na viruwa ina tupuwa. ²⁴Bada ina bigabiga na ke ini ruwa, ma ini nuwaviina kirakai wawaya kurisi. Ma nuwanubiiyai ini beyebeyena bubuna. ²⁵Ma nani wawayisi ikawapatem na nuwapikamuwai ku keta maninina kuna teresi na

^b2:12 Mat 10:33; Luk 12:9 ^c2:19 Num 16:5

mikeda God ini vaghinei na i berabero ininimaye i ma ina miirikupukuputei da vonavaghata inakovi. ²⁶Nota ina viiya da Devil ina ku poko ikona da ivovotekatekei na pokona ina kiibutawe i.

Mara damona.

3 Kenota bogai, karako da ku mara damona na berabero ina rakata. ²Nani kamonai na wawaya gwabisiyai notameyena ina rakata, mura ina matamatighei, ina kayotata ma ina voepepa meyesi. Viavabero ina rakata, wawaya i maduwa da i mamai ke ina vopepetisi, ma iyavo kava ini vitesi na ke ini kiikiwesi, ma i yawasa na ke vovokaravina. ³I nuwaviina kegha, notatawena gwabisiyai kegha, wawaya ini avaberowesi. Ti na kayoghakighakisi, kayakayayisi, ma biibiina ini tupaketowanei. ⁴Ti mani turaturasi ma ini beroberowesi. Ti na nuwatekatekasi da yaghiyaghinai bera beroberosi ma neghaneghasi ini karei. Ti na kayovigesirosi. God nuwanuwana ke ita viiya ma tupuwa ina kayowana nuwanuwasi ivii kirakiyei. ⁵Ini taparoro ma ina berai da ti nakanani ma Keresiyana ma kegha, i vitumaghana na kwebuna, ma God ina rewapana ina tatakuputei. Nani wawayisi na kekitatawesi. ⁶Wawayisi kamosiyai na viya ina nae wawaya i ku numa da wivine notapekupekusi ini nuwatinisi da i kayowana ina berai. Nani wivinesi ti mani i bera dowadowasi vitana damina eviiviiya. Ma nota magura gwabisiyai kegha ma bade tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi da berabero eberaberei. ⁷Wivinesi na mara nonowa i kayowana da vibeyebeyena ini yanei ma kegha

da sisiya vaghata damina ke meyani ita viiya. ⁸Iyavo kava weni berasi eberaberei na ti nakanani ma Janes ma Jambaras,* rorova mara katamaninai Moses ivi ghaviyei. Ma bade nani vibero damsi na sisiya vaghata ighaviyei. Ti na nota biibiisi gwabisiyai kegha ma i vitumaghana na kwebuna. ⁹Ma aviyavisina eberaberei na ke mara gurina, iyamna ina rudeba da bera neghaneghasi eberaberei. Nakanani itupuwa Janes ma Jambaras kurisi.

Vibeyebeyena turina.

¹⁰Karako na aku vibeyebeyena kuakovi, aku yawasa, avi kubiine abigabiga, aku vitumaghana, aku nuwanuba, aku nuwaviina, ma ikikava amiirikikina da aku nota kudubinai biga ke ata voterei, ¹¹ikikava wawaya ivi tupaketowaneku ma bade aku vokwarakwara. Tam kuakovi aviyavisina kuriku itupuwa Antiyok, Aikoniyam ma Listra kamonai. Nani dobusiyai na wawaya ivi tupaketowaneku da berona ghamanakina apanani. Ma kegha da weni berasi kudubina kamonai Bada ivi yawasiku.^d ¹²Vona bubuna da iyavo kava Keresiyana yawasina makiina ina kayowei ma Yesu Keriso yavata ini nuwasago na karakava vitupaketowana ina panani. ¹³Ma vibero damsi na i vibero ina rakata kirakai da turaturasi ina viviberoberowesi ma bade turaturasi ina vomiri da vibero damsi ini beroberowesi ma mara nonowa ina viviberovivirana. ¹⁴Ma tam, aviyavisina kavi beyebeyena kurim da kuvi tumaghanei na kevotanakikini. Kuakovi da am vibeyebeyena wawayisi na tokai. ¹⁵Ma kenotanotai da gisimuwai giruma vovokaravisi kuakovi

*3:8 Janes ma Jambaras na kiivavo Pero ina kasiko wawayisi. Exod 7:11

^d3:11 Apos 13:14-52, 14:1-7, 8-20

na nota iverem ma ivi nowem da Yesu Keriso kuvi tumaghana bubuni da ivi yawasim. ¹⁶Giruma vovokaravisi peyarina na God gwabinai ipisi ma nani girumisiyai wawaya tibeyebeyesi, tayeghisi, tatupavimaninisi, ma bade tiakovisi da ikikava yawasa maninina kamonai ina makai. ¹⁷Weni nakanani taberai da God ina wawaya tivitesi, tavovunaghisi da bera biibiisi kava ina berai.

4 Yesu Keriso tuna mara damonai ina nekiibau da ini kiivavo na wawaya raborabobosi ma yawayawasisi ini tupaviresi. Yesu Keriso ma God maghinosiyai kam sisiya bagibagina ana terei na weni. ²Tam, God vonana kedime. Kevovunagha bubuna da namanaki mara berona bo mara biibiina ma kedima. Wawaya ketupavimanimaninisi, keyeghisi, kekiipepisi da i nota ini rewapana ma nuwapikamuwai kevi beyebeyena, ³iyamna mara epipisi da wawaya vibeyebeyena vaghata ina barei ma i kayowana ghamana da vibeyebeyena wapawapa wawayisi ina kiividaburisi da ti mani tinisiyai ini yanesi. ⁴Vonavaghata ina takuputei ma nuwanuwasi kudubinai i kiki berasi ini tumaghanei. ⁵Ma tam, mara nonowa kemiirikikina, vokwarakwara kamonai am nota ini rewapana, God vonana biibiina kedime ma am biga God kubiine kudubina kebera yavui.

⁶Ma taku na namada aku mara itupo da ani suwara, aku mara ipisi da ana nae, ana rabobo. ⁷Taku averau da averu bubuna, aku vitumaghana ma aku vonakiiyapa bagibagina avotana bubuni ma amiirikikina, apisi da karako damona. ⁸Ma

wekarakava na God kaku kraun ivovunaghi emakamakai. Ma karakava mara damonai Bada ina vereku, ini matakira da abiga bubuna. Nani maranai Bada vonavaghata tepanai wawaya ini tupaviresi ma ina vonakiiyaragha da biibiisi bo beroberosi. Ma ke taku kava kraun ina vereku ma bade iyavo kava nimonimoriyai ikoyakoyagha da Yesu ina vovira na ti damsi yavata.

Pol ina yawasa ivi sisiyei.

⁹Nuwanuwam kudubinai kebera tovonni da yaghiyaghina kuna pisi kuriku, ¹⁰iyamna Demas ivotereku, dobu yawasina ivi nuwaviini da inae ku Tesalonika kwanatuna. Ma Kresen inae ku Gareisiya dobuna ma Taitos inae ku Darumesiya dobuna.^e ¹¹Luk ina kina kava gwabikuwai. Mak kerutini ma yavata kopisi, iyamna tuna ibiibii kirakai, ina bige bubuniku.^f ¹²Ma Taikikas avonatawei ku Epesas kwanatuna.^g ¹³Kuna pipisi na kaku nuba garana Kapas gwabinai kekavari, Troas kwanatunai akuyowei. Ma aku buka peyarina kekavari ma kekita bubuna da nani bukasi ghamoghamo bekasiyai iyamoni na ti yavata kekavari.^h

¹⁴Ariksanda, tuna ina biga da kirama egudagudai da sawara eyamoyamona. Nani tomowina ikiivibero kirakiiyeku, ina berabero kubiine Bada kovogha ina verei.ⁱ ¹⁵Nani wawayina kekitaruvai, ighevuvurana kirakai ma mara nonowa evonavona da ita sisiya na vibero.

¹⁶Karena vaghata Rome damsi ivi tupavireku na taku mani kaku papara avowai iyamna ke sago iyai iti viteku

^e4:10 Kol 4:14; Prm 24; 2Kor 8:23; Gar 2:3; Tait 1:4

^f4:11 Kol 4:14; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10

^g4:12 Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8 ^h4:13 Apos 20:6

ⁱ4:14 1Tim 1:20; Psa 62:12; Rom 2:6

da kubiiku iti sisiya, peyarisi ikuyoweku. God kurina ainowi da i berabero ina notatawei ma kovogha ke ina veresi.¹⁷ Ma Bada ke ita kuyoweku, ivi viteku ma rewapana ivereku da kupuna damsi kurisi God varana biibiina kudubina adime. Wawaya iti raboboku, kaku kovogha na layon ita kutapiiniku ma kegha da God ivi yawasiku.¹⁸ Ma aviyavisina berona kuriku ina tuputupuwa na Bada ini yawasiku ma ina viiniku da ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona ina tereku. Tuna kurina mara nonowa tavokavakavara da kana kadara ina rakata! Amen.

Vikiikiwa damona.

¹⁹ Pirisera ma Akwila ma bade Onesiporas ina rakaraka yavata aikiikiwesi.^j

²⁰ Erastas na Korint kwanatunai emakamakai. Ma Toropimas igubaga kubiine na Miletas kwanatunai akuyowei.^k ²¹ Kibera tovoni da kuna pisi ma muriyai da nuba kana mara.

Yubulas, Pudens, Linas, Korodiya ma Keresiyana varevaresita kudubisi ikiikiwem.

²² Ainowi da Bada kanumim ini biibiini.

Ma bade ainowi God kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina makai.

^j4:19 Apos 18:2; 2Tim 1:16-17 ^k4:20 Apos 19:22; Rom 16:23; Apos 20:4, 21:29

*Pol Ina Giruma***Taitos***Kurina***(Titus)****Vonaviakova**

Taitos na yaragina ma tuna na kupuna wawayina. Keriso ivi tumaghane da Pol yavata ibiga patapata. Ma ivi ruwa inae ku Kriti nuwana ma nani dobnai Pol, Taitos ikuyowei da imakai da vitumaghana damsi vusi ita koyaghis. Muriyai Pol igiruma kurina ma nuwapoya aroba ivi sisiyei.

Sago na ivonavinotai da avi wawayisi ita vinesi da Keresiyana kii koyakoyagha, iyamna iakovi da Kriti damsi peyarisi i yawasa na ke maninina. Kana viruwa na ivonei da ikikava wawayi bogii ma bogiiyai iti beyebeyesi, kamosiyai na tomotomowa magumagurisi, wivine magumagurisi, yarayaraga ma sleiv damsi. Ma ivonei da wivine magumagurisi i biga da wiwikesi iti beyebeyesi. Turinai na igiruma da ikikava Taitos Keresiyana yawasina ita makai. Nani kamoni na mara nonowa ere maghighina biibiina ma nuwanuwana nubanai ina biga ina berai, ma ke vitumaghana damsi ina kitabaresi bo yavata ini kawapata. Ma bade ke aviyavisina berona ina berai da ini bogebogesi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.

Sapta 1:5-16 Keresiyana kii koyakoyagha.

Sapta 2:1-15 Keresiyana kamosiyai wawayi bogii ma bogiiyai i biga.

Sapta 3:1-11 Kiiepepa ma aviyavisina ita kitaruvai.

Sapta 3:12-15 Giruma igudui.

1 Taku Pol, God ina bigabiga ma Yesu Keriso[†] ina aposol agirugiruma. God ivonataweku ina wawayi vovinesi kurisi da vonavagata ini tumaghane ma inakova bubuni da yawasa maninina ina makai. ²Nani vonavaghatina inakova kamowi da yawasa makamakii nonowina ina viiya. Dobu karenai God vonakiiyapa bagibagina namada iterei da karakava yawasa makamakii nonowina ina verena, ma ke meyani iti bero. ³Ikoyakoyagha da marana vaghata inekiibau na varana biibiina ivi debei. Ma God na kata Viviyawa ma tuna ivineku ma ivi tumaghaneku da nani varana ati debei aku dima kamoni.

⁴Ma Taitos kurim, kiiwa kiiwa. Ita vitumaghana kamoni, tam natuku vaghata.¹

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso kata Viviyawa kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimuwai ina makai.

Taitos ina biga Kriti kamoni.

⁵Kriti dobnai akuyowem da ita biga kuti kovini. Kwanatu nununai Keresiyana kii vinoraveraveyana kuta vinesi. Ikikava avonem na keberai.

⁶Ma vinoraveraveyana na berona gwabinai kegha, kawana sago kava, natunatuna na vitumaghana damsi ma ke kawakiikiisi bo kayoghakighakisi.^m

⁷Takayokoyowei da Keresiyana kii vinoraveraveyana God ina biga ina bera bubuni, tuna na ke nota meyena wawayina, ke nuwapughupughuna, ke itumuma neghanegha, ke

[†]1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

¹1:4 2Kor 8:23; Gar 2:3; 2Tim 4:10 ^m1:6 1Tim 3:2-7

kayoghakighakina, dobu ina mura ke ita matamatighei. ⁸Ma nuwabiibiiyai numataya ina tinariyesi, bera biibiisi ina kayowana kirakiiyei, nota manininai tuna mani ini potepote meyei, tuna na wawaya vovokaravina, ma maranai ruyagha ina panani na ke ina peku. ⁹Vibeyebeyena vaghata ini tumaghaneî ma ina vokikini da wawaya kurisi ini beyebeyena, ini vitesi da i nota ini rewapana. Ma iyavo kava vibeyebeyena kiimatanina evonavonavuvurei na ina yeghisi ma ini debei kurisi da i nota na vibero.

¹⁰Weni nakanani agirugiruma kurim iyamna wawaya kawakiikiisi ipeyari ma i sisiya wapawapa irakata. Wawaya iberoberowesi da nota vibero iti tumaghaneî. Kamosiyai na Jiu damsî viya ivi Keresiyana ma evonavona da to-motomowa kwimatasi bekasi ina tuviviratawei ma muriyai ina babataito. ¹¹Kawasi kekiiipotai, iyamna i vibeyebeyena viberowai rakaraka viya iberisi da i nota iragharagha ma vibeyebeyena kiimatanina ivoterei. Ma nani vibero damsî i kayowana da mane kava. ¹²Kriti damsî i peroveta sago ivona bo, “Kriti dobuna damsî na viviberosi, ti na ghamoghamo dipa, kayobarisi ma kamonabanabasi.” ¹³Weni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine keyegha kirakiiyesi da vibeyebeyena kiimatanina ini tumaghana kamowi, ¹⁴ma Jiu damsî i giu vibero ina voterei ma wawaya i sisiya bagibagisi viviberosi ke ini yanei, iyamna vonavaghata itakuptei. ¹⁵Iyavo kava nuwanuwasi yagharina, i nota kamoni berona kegħa na ti kurisi bera peyarina na biibiina kavakava. Ma iyavo kava nuwanuwasi dowadowasi ma ke iti tumaghana, ti kurisi bera peyarina na dowadowana kavakava, iyamna berona ibera kirakiiyei da i nota ma nuwanuwasi ivi beroi. Damina ke ita vii bubuni da meni be-

rana na bera biibiina ma meni berana na bera berona. ¹⁶Evonavona da God iakovi ma kegħa ibero, iyamna aviyavisina eberaberai na imatakira da God ke itakovi. God ina barakamtawesi iyamna ke ita votekatekei ma ke kovokovoghina da bera biibiina sago kava ita berai.

Vibeyebeyena kiimatanina.

2Ma tam, vibeyebeyena kiimatanina kevi akovisi. ²Dobodoboro kevi beyebeyesi da ke inuma neghanegħa, nota magura ma nota manininai ini potepote meyesi. Ini tumaghana kamowa, ini nuwaviina bubuna, ma i nota kudubinai mara nonowa ina miirikikina. ³Ma bade kwakwabura kevi beyebeyesi da mara nonowa yawasa vovokaravinai ina makamakai. Ke ini yanuwe, wawaya ke ina kiiviberosi, ma wain ke inuma kirakiiyei. Ma yawasa biibiina ina keta ini beyebeyena ⁴wivine vusi kurisi da kakawasi ma natunatusi yavata ini nuwaviina kirakai. ⁵Ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai, i yawasa na maninina, i numiiyai mara nonowa ina bigabiga ma ini agabiibai, ma kakawasi ina votekateka bubunisi. Nakanani ina berai na God vonana ke ina kiiviberoi.

⁶Ma bade nakanani yarayaraga kevowagusi da i nota ini rewapana ma nota manininai ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai. ⁷Am bera kudubinai kevi matakira kurisi da ita kitai da ikikava yawasa maninina kamoni ita makai. Ma am vibeyebeyena na nuwanuwam kudubinai keberai da mara nonowa maninina ma biibiina kavakava. ⁸Am vibeyebeyena maninina na wawaya ke ina vonavikoniye. Nakanani kuna berai na kam ghavighaviya ininimaya, iyamna ke kovokovoghina da ina kiiviberota.

⁹Sleiv damsi kevi beyebeyesi da i biga kudubina kamona na ina berai da i babada ini nuwabiibiyesi. Ke ina von-avurana ¹⁰ma gwabisiyai ke ini imapika. I biga ku kudubina na yagharina na berai da wawaya ini nuwatinisi. Ma God kata Viviyawa, ina vibeyebeyena ina kayowei.

¹¹Ma God ina agabiibai irakata da ke kovokovoghina da tinevani ma nani agabiibiina ivi debei da wawaya peyarita iti yawasita. ¹²Ma ibeyebeyeta da dobu ina nuwabiibai ma ina berona tavoterei. Dobuwai tamakamakai na tipotepote meyeta da bera biibiisi kava taberai, tiwawayamanini, ma ita nota kudubina God kurina taterei. ¹³Nakanani tamakamakai ma tabanebanenega da maranai Yesu Keriso ere kadarina ina nekiibau. Tuna ita God ma bade kata Viviyawa rewapana kirakiina. ¹⁴Bera beroberosi ipanitanita kubiine, Keriso tuna mani isuwaru meyei da ivotaweta. Berona ita yawasa kamona ikowatawei ma iviinita da tota ina wawaya vovokaravita, tuna rapenai. Tuna kubiine ita kayowana ghamana da bera biibiisi kava taberai.ⁿ

¹⁵Weni notasi kevi beyebeyesi. Am rewapana emakamakai da wawaya kuni vitesi da i nota ini rewapana ma bade sisiya bagibagisiyai kuna yeghisi. Ma ke kuni vaghinei da wawaya ina tereoruwem.

Ikikava Keresiyana ita makai.

3 Keresiyana wawayisi kevonavinotisi da kiikiivavo ma dobu babadisi i rewapana gaburina na makai bubuna ma ina votekatekesi. Ma ina banebanenega da maranai taraboga ina panani na bera biibiisi ina berai. ²Kevonesi da wawaya ke ina kiiviberosi, ke ini gamowana, ma i bera kudubisi

wawaya kurisi na ere nuwanubasi ma ere vopepetisi. ³Rorova tota bade taneghanegha, tavi kawakiikai, ma wawaya ivi noweberota da berona taberaberi. Dobu kana yawasa nuwabiibiina takirokiorowei ma bera beroberosi bogii ma bogiiyai takayokayowana kirakiyai da ikikava sleiv ina bada ini badei, nakanani ita kayowana beroberosi ivivi badeta. Ita yawasa kamona na berona ma nuwakapi kavakava, wawaya ivi kawapateta na tavi kawapatesi. ⁴Ma God kata Viviyawa, ina agabiibai ma ina nuwaviina ivi debei kurita ⁵maranai ivi yawasita. Ke bera biibiisi kata berai kubiine iti yawasita ma ina kayowana kubiine ivi kamyuyuweta na ivi yawasita. Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ekowakowataweta ma yawasa vuna everevereta da tatupuwatupuwavira. ⁶Yesu Keriso kata Viviyawa kubiine God nuwanuwana kudubina Kanuma Vovokaravina ivonatawei ioru kurita, ⁷da yawasa makamakii nonowina taviya, ita buderi. God ina agabiibai irakata na ivonakiyaragha da tota na ina wawaya maninita ma ita berabero ke ina kovoghi. ⁸Weni sisiyisi peyarina na vonavaghata.

Akayokayowei da ere rewapanim kuni sisiya kirakai da iyavo kava God itumaghanei ina kitaruvai da bera biibiisi mara nonowa ina beraberi. Nakanani ina berai da wawaya peyarisi iyamna biibiina ina panani. ⁹Ma wawaya i kaekiki ma i imakiki kii vava iruwei ma ti kamosiyai Moses ina giu igamowanei na keveruvuvuresi. Weni berasi na iyamsi kegha. ¹⁰Ma wawaya kuna kitai da Keresiyana i makamakai iberoi na kevonei da ina voterei. Ma ina bera meyei na keyeghai ma mikeda

ⁿ2:14 Psa 130:8; Exod 19:5; Deut 4:20, 7:6, 14:2; 1Pit 2:9

ke ina vovoterei na kevi matatonetonei ma kebarei. ¹¹ Wawayana nakanani na ina yawasa riwariwana, ina bera beroberosi imatakira da tuna wawayana berona God ku matana.

Pol ina sisiya igudui.

¹² Anotanotai da Atemas bo Taikikas ana vonatawei kurim. Ina nekiibau na kebera tovonni da yaghiyaghinai kuna pisi ku Nikopolis kwanatuna da ana pananim, iyamna nota aviiya da nani dobunai ana makai da nuba kana

mara ina kovi.^o ¹³ Zenas, tuna vitupavira wawayana, ma Apolos kevi tamiinesi ma i nuwapoya peyarina keberai da i baba ini karei.^p ¹⁴ Keresiyana turaturata Kriti kamoni akovina ita viiya da bera biibi-isi mara nonowa ita beraberi. Wawayana iti vitesi da i nuwapoya iti koviya. Ma ke ina makai wapawapa.

¹⁵ Wawayana kudubisi gwabikuwai i vikiikiwa ivonatawei kurim. Ma vitumaghana turaturata kevonesi da kavi kikiwesi. Ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

^o3:12 Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

^p3:13 Apos 18:24; 1Kor 16:12

*Pol Ina Giruma***Pirimon***Kurina***(Philemon)****Vonaviakova**

Pirimon na Keresiyana varatetena ma karako wawaya inotanotai da tuna na vitumaghana damsi Kolosei kamonai i wawaya ghamana. Ma sleiv sago kana vava Onesimas na tuna ina bada Pirimon gwabinai iverau. Mara sago Pol na gabura kamonai ma Onesimas ipanani da Yesu Keriso varana biibiina ivi debei kurina da ivi tumaghana. Muriyai Pol, Onesimas weni girumina yavata ivonatawei inae ina bada Pirimon kurina da ina rewapana gaburina ita makai. Girumina kamonai ivi nowi da Pirimon nuwanuwana iti tete bubuni da nuwanubiyai ina sleiv Onesimas ita vii meyei ma iti kiikiwei ma ina bera berona ita notatawei, iyamna namada vonavaghata ivi tumaghane da ivi Keresiyana. Igiruma da karako Onesimas na ke ina sleiv kava ma bade varesina Keriso avanai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Giruma ivotawei.

Vesis 4-7 Pirimon ighegheni.

Vesis 8-22 Onesimas kubiine ivi nowi.

Vesis 23-25 Vikiikiwa ma giruma igudui.

Pol ina vikiikiwa Pirimon kurina.

1 Taku Pol, ma Yesu Keriso[‡] kubiine na ku gabura itereku da gabura kamonai amakamakai ma varesita Timoti yavata kagirugiruma kwinakai Pirimon

kurim. Tam na nuwanuwakai ma yavata tabigabiga patapata.

²Ma bade agirugiruma Keresiyana wawayisi kurisi, ti na mara nonowa am numiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine, novuta Apiya ma varesita Akipas yavata. Akipas tuna taku nakanani, Keriso kubiine evovokwarakwara.[‡]

³Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Pirimon ina nuwaviina ma ina vitumaghana.

⁴Mara nonowa aku nipowana kamonai na tam Pirimon anotanotim ma aku God aikiikiwei, ⁵iyamna sisiya avi yane da ikikava Bada Yesu Keriso kitumaghane ma God ina wawaya kurisi am nuwaviina irakata. ⁶Aniponipowana kubiim da am vitumaghana ina rakata kirakai da vitumaghana damsi yavata ami vinuwasago ina rakata. Nakanani kuna berai na akovina kuna viiya da ikikava Keriso gwabinai vibiibiina ghamana tapanani. ⁷Tam varesiku, ma Keresiyana wawayisi nuwanuwasi kekiikiwipikapikai. Tuna kubiine mara nonowa nuwabiibai keverevereku ma bade kekiikiiepepa kirakiiyeku.

Pol ina sisiya Onesimas kubiine.

⁸Keriso avanai aku rewapana kovokovoghina da ata darum da aviyavisina maninina kava kuta berai. ⁹Ma kegha da nuwaviina kubiine na nuwanuwaku pikanai ainowi kurim, iyamna taku Pol amagura ma wekarakava Keriso kubiine na ku gabura itereku. ¹⁰Ma Onesimas kubiine ainowi kurim. Taku gabura kamonai na tuna tomowina avi noravei da Keriso

[‡]**1:1 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibrud damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

ivi tumaghanei da nani yawasinai avi natunei.^r ¹¹Rorova Onesimas tam kubiim ke ita biga bubuna. Ma karako na ke tam kava ma taku yavata kubiita ina biga bubuna.

¹²Tuna na nuwanuwaku ma kegha da avonavonatawei ina vovira kurim. ¹³Keriso varana biibiina kubiine na ku gabura itereku ma nani kamonai akayowei da Onesimas gwabikuwai ita makai da tam kam gawara ita viiya da iti viteku. ¹⁴Ma ke ana darum, akayokayowei da tam mani am kayowanai kuni viteku ma Onesimas ke ana votani da kunona kuni vaghinei na ana berai.

¹⁵Weni nakanani kuta notai. Mikeda God ina kayowana da Onesimas mara gisina kava ikuyowem da karakava ina vovira na gwabimuwai ina makii vaghata. ¹⁶Kunona Onesimas na am sleiv kava, ma karako tuna patana da nakanani ma kegha da ku tepana tuna na varesim biibiina Keriso avanai. Tuna nuwanuwaku ma ana vonatawei kurim na tam mani kuna vopanani da tuna wekarakava ikikava wawayina na kuna kayowana kirakiiyei.

¹⁷Kenotai da tam ma taku na Bada Yesu kubiine tabigabiga patapata, tuna kubiine Onesimas ina vovira na kevi ki-

ikiwei nakanani ma taku kuti kiikiiweku. ¹⁸Mikeda aviyavisina iberi beroi kurim bo am sawara iyapini na kevona, da peyarina taku ani miiyei. ¹⁹Taku Pol imakuwai weni tuna agirugirumi, “Ani miiyem!” Ma sago, ke aku kayowana da ata vonavinotim da Keresiyana yawasina na takuwai da kupanani, kam tupi gwabikuwai. ²⁰Aku kayowana da Bada avanai kuna berai na kuna kiipepiku iyamna Keriso kubiine tam varesiku biibiim.

²¹Weni girumina avonavonatawei kurim na aitumaghanem da kuna votekateka, ma bade akovi da ku tepana kuna bera kirakiiyei. ²²Ma ku tepana ata vonem da ikikava koniponipowana da ata vovira kurimi na anotanotai da God ini vaghinei. Tuna kubiine numa tupayaraghina sago kevovunaghi kubiiku.

Pol ina vikiikiwa turina.

²³Epapiras ikiikiiwem. Tuna yavata ku gabura iterekai Yesu Keriso kubiine.^s ²⁴Ma bade Mak, Aristakas, Demas ma Luk ikiikiiwem. Ti yavata kabigabiga patapata.^t

²⁵Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimiyai ina makai.

^r1:10 Kol 4:9 ^s1:23 Kol 1:7, 4:12

^t1:24 Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39, 19:29, 27:2; Kol 4:10, 14; 2Tim 4:10-11

*Giruma***Hibru***Damsi Kurisi***(Hebrews)****Vonaviakova**

Weni girumina na Keresiyana viya kurisi, ti na Jiu damsi ma gamosi na Hibru. I yawasa kamoni wawaya ivivi tupaketowanesi ma i vokwarakwara irakarakata da gisina kava Keriso vitumaghanina ita voterei. Giruma wawayina kana vava ke katakovi. Ma keta sago ipanani da nani vitumaghana wawayisi ita kiipepisi na weni. Ivonesi da Yesu Keriso ina kina kava vonavaghata ivi debei da God na iyai. Nakanani igiruma da i vitumaghana ita vokikini.

Bera ghamaghamasi ivi aroba ivi sisiyei. Sago na ivonesi da Yesu na God Natuna makamakii nonowina ma tuna ina Mamai ivotekateka bubuni da vokwarakwara kamoni imiirikikina. Ma Yesu na God Natuna vaghata kubiine da Moses ma peroperoveta katakatamanisi ma aneya, peyarisi ighekuyowesi. Kana viruwa na ivonesi da God ivonakiiyaragha da Yesu na suwara kapuna badana ghamana makamakii nonowina ma suwara kapukapuna wawayisi katakatamanisi na peyarisi ighekuyowesi. Ma kana viaroba na ivonesi da Yesu tepanai na vitumaghana wawayisi berabero, yabumana ma rabobo ina kiibutawei. Ivonesi da Jiu damsi i kiki ma i suwara kapuna berasi na ke yawasa vaghata ita veresi. Berasi ivi matakira da bera vaghata na karakava, Yesu ivokiibuwei iyamna tuna na suwara kapuna badana ghamana ma tuna kava yawasa makamakii nonowina everevereta.

Sapta 11 kamoni Jiu damsi i kaekiki mau varatetesi ivi sisiyesi, ti na God kurina ivi patutu ma ivi tumaghana kirakai. Ma weni girumina kamoni ivi nowi da Jiu damsi i kaekiki mau i matakira ita kivini. Ma sapta 12 kamoni ivi nowi kirakai da maranai vitupaketowana ma vokwarakwara damina ina viiya na i vitumaghana tepanai ita miirikikina da ku damona. Ma nani kamoni matasi na Yesu kava kurina ita kita. Ma giruma turinai ivonavinotisi da ikikava ita makai ma ita kitaruvisi.

Nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-3 Giruma ivotawei - Keriso na God ivi debei.

Sapta 1:4 da ku 2:18 Keriso na aneya ighekuyowesi.

Sapta 3:1 da ku 4:13 Keriso na Moses da Josuwa ighekuyowesi.

Sapta 4:14 da ku 7:28 Keriso na suwara kapuna badana ghama kirakiina ma suwara kapuna babadisi ighekuyowesi.

Sapta 8:1 da ku 9:22 Keriso ina vivaghina makamakiina na vivaghina kudubisi ighekuyowesi.

Sapta 9:23 da ku 10:39 Keriso ivere meyei da ivi suwara na iyamna irakata kirakai.

Sapta 11:1 da ku 12:29 Vitumaghana na bera ghamana.

Sapta 13:1-19 Ikikava taberai da God ini nuwabiibiyeta.

Sapta 13:20-21 Nipowana.

Sapta 13:22-25 Giruma igudui.

Yesu Keriso na God Natuna.

1 Mara katamaninai God ina keta ipeyari bogii ma bogiyai da ivivi sisiya peroperoveta kurisi. Ma bade ti ivivi damadamani ita kaekiki mau kurisi. ²Ma karako weni marasiyai God ivi sisiya na Natuna Yesu sisiyisi ivi damani kurita. Dobu karenai Natuna tepanai bera kudubina iyamoni, ma

bade ivinei da kudubina ini rapenei ma ini badei. ³ Yesu gweyurina na God kana kadara evonavonapotei, ma ivi ruwa na sago. Ma Yesu vonana ivi rewapana kirakai da gamona etereterei na bera kudubina emakamakai, ke ita wapawapa. Ma wawaya i berabero kudubina ikowatawei ikovi, ma muriyai ighae da ina Mamai rewapana kirakiina na katagheyana imakai.

**God Natuna ighe kirakai,
ke aneya nakanani.**

⁴ God Natuna ighe kirakai da aneya kudubisi ighekuyowesi. Ma bade kana vava na God iverei ma nani vavana na irakata kirakai, ke aneya kii vava nakanani. ⁵ Iki kava God, Yesu ivi sisiyei na ke meyani ina aneya sago kurina nakanani iti sisiya. Ivona bo, “Karakava Tuna ini mamiyeku, ma taku ani natunei.” ma muriyai ivona bo, “Tam na natuku, karako na taku am Mamai.”^u

⁶ Ma God, Natuna sago kava ivokiibuwei ku dobu na ivona bo, “Aneya kudubisi God Natuna ina vokavakavari.”^v

⁷ Ma aneya ivi sisiyesi na ivona bo, “Ina aneya iberisi da ti na bigabiga kava. Ti na ke sago avai, nakanani ma yanunu bo keyama yebaybarina.”^w

⁸ Ma God Natuna ke nakanani, kurina ivona bo, “Tam na God, ma am vikiivavona ina makii nonowa!

Am vibadana na maninina kavakava.

⁹ Bera maninisi nuwanuwam eviiviiya, da berabero na ke am kayowana tovona.

Tuna kubiine Taku am God avinem ma nuwabiibai oirina ku gayamim

atepoi na avi matakira da turaturam kamosiyai na kughe kirakai.”^x

¹⁰ Ma bade God, Natuna kurina ivona bo, “O Bada, mara karenai na Tam dobu kuyamoni,

Tam imamuwai kunuma kuyamoni.

¹¹ Tam na ke kuna wapa, makamakii nonowim.

Ma dobu da kunuma karakava ina wapa, ina sirusiru da nakanani ma gara,

¹² Kuna vopetami da nakanani ma tarasovo, nakanani ma mowamowasi kuna votawei ma gara vuna kuna kotei.

Ma Tam na ke nakanani, am yawasa damona kegha. Makamakii nonowim.”^y

¹³ Ma bade iki kava God, Yesu kurina ivi sisiya na ke meyani ina aneya sago kurina nakanani iti sisiya. Yesu kurina ivona bo,

“Katagheyakuwai kemakai da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.”^z

¹⁴ Ma vaghina, takovi da aneya na ke Yesu nakanani. Ti na kanukanuma, God ina bigabiga kava. Ivonataweyana da iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina viiya na ini vitesi.

Vara biibiina tavotekatekei.

2 Tuna kubiine vara biibiina tavi yanei na tanota kamowi ma tavokikini da ke tasiwana. ² Rorova mara katamanina na vonaviyoyovana aneya ivi damani ita kaekiki mau kurisi, tuna na sisiya bagibagisi. Ma iyavo kava sisiyisi ivi yanei ma ke ita vovotekatekei ma ikiigi-iyei na kovogha berona ina panani. ³ Ma tota na vara biibiina tabarei na ikikava kovogha taveruvuvurei? Ke kovokovoghina. Bada Yesu tuna mani

^u1:5 Psa 2:7; 2Sam 7:14; 1Chr 17:13 ^v1:6 Deut 32:43 ^w1:7 Psa 104:4

^x1:9 Psa 45:6-7 ^y1:12 Psa 102:25-27 ^z1:13 Psa 110:1

ivi yonayonei da ini yawasita, tuna na bera ghamana. Ma bera aroba ivi mamatara kurita da varana biibiina na vonavaghata. Sago na iyavo kava ti mani ivi yanei na ivi mamatarei kurita. ⁴Ma bade God ivi mamatarei, iyamna ina rewapanai bera notakavakavasi ma matakira ghamaghamasi itupuwa. Ma kana viaroba na Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi mamatarei kurita, puyosi na God ina kayowanai wawaya sago sago duma kurisi ivorereghi.

**Yesu ivi wawayota
ma muriyai ighe kirakai.**

⁵Dobu vuna karakava ina nekiibau na tisisiyei, dobuna na ke aneya ini badei.

⁶Giruma katamana kamonai wawaya igiruma bo,

“O God, wawayota na ke avai ma kegha da kenotanotai,

wawaya natusi na avi kubiine kinuwapoyei?

⁷Kutereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai.

Muriyai kuterepai da kadara ma vigheghena kuverei.

⁸Ma rewapana gwabimuwai iviia da bera kudubina ini badei.”^a

Weni sisiyina kamonai God ivona da wawaya bera kudubina iti badei. Ivonakiiyaragha da bera kudubina iti badei, ma kegha da wekarakava takitakitai da ke ita vivibada. ⁹Ma namada takitai da Yesu itereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai. Kubiita ivokwarakwara ma irabobo, tuna kubiine karako takitakitai da kadara ma vigheghena God gwabinai iviia. God ina agabiibai irakata da Yesu ivonatawei da wawaya kudubisi dobuwai kubiisi ita rabobo. ¹⁰Bera kudubina iyamoni da kudubina rapenai. Ma ina kayowana da natunatuna peyarina kana kadara ku ka-

mona ina rui. Tuna kubiine bera maninina iberai maranai Yesu inuwatawei da ivokwarakwara, ma nani vokwarakwarana kamonai ivovunaghi da God natunatuna iti nowesi da yawasa makamaki nonowina ita panani.

¹¹Ma tuna wawaya i berabero ekowakowatawei ma imaninisi. Tuna ma iyavo kava namada ikowatawesi, i Mamai na sago. Tuna kubiine Yesu ke ita vivinimayesi ma debiiyai evonavona da ti na ina rakaraka. ¹²Takovi da evonavona da tota na varevaresina ma novunovuna, iyamna God kurina ivona bo,

“Varevaresiku ma novunovuku ana vonesi da kam vava irakata.

Ma am wawaya kamosiyai ani gheghenim.”^b

¹³Ma bade ivona meyei,

“Aku vitumaghana God kurina atereterei.”

Ma sisiya ikiitana meyei, ivona bo,

“God, taku ma natunatum kuvereku na peyarikai weni.”^c

¹⁴Ma God natunatuna itupuwa da ere viyosi ma tarasi. Tuna kubiine Yesu bade itupuwa da ti nakanani, ivi wawayota da ina rabobowai na rabobo badana ita gwaramutui, tuna wawayina na Devil. ¹⁵Nakanani iberai da iyavo kava rabobo yabumanina ikutatanisi na irupamatawesi. ¹⁶Vona bubuna da Yesu weni berasi iberai na ke aneya kubiisi ma vitumaghana damta kubiita, tota Abraham tupureghina ivi viteta.^d ¹⁷Tuna kubiine ivi wawayota da tuna na varevaresina ma novunovuna nakanani. Ma biga ivi-ya da tuna God ina suwara kapuna badana. Ma bigana kamonai ivi patutu kirakai ma wawaya ivi kamyuyuwa kirakiyesi da kubiisi ivi suwara da God ina nuwapughu ita vovinubai da i berabero

^a2:8 Psa 8:4-6 ^b2:12 Psa 22:22 ^c2:13 Isa 8:17-18 ^d2:16 Isa 41:8-9

ita notatawei. ¹⁸Ma tuna mani ruyagha ma vokwarakwara damina iviia, tuna kubiine kovokovoghina da iyavo kava ruyagha epanapanani na ini vitesi.

Yesu, Moses ighekuyowei.

3 Varevaresiku vovokaravimi, tami ma tokai God ikwatuta da ku kunuma taghae. Debiiyai tavi mamatara da Yesu na God ina yonayona ma ita suwara kapuna badana na ami nota tuna kurina koterei. ²God, Yesu ivinei da ina biga ita berai ma vaghina peyarina ibera bubuni. Maghimaghighina Moses nakanani, ina biga ibera bubuni da God ina wawaya ikoyaghisi. ³Tomowa numa kiimatanina ita vowai na kana vigheghena ita rakata, ke nani numana nakanani. Maghimaghighina, Yesu tuna vigheghena ghamana kata verei, ke Moses nakanani. ⁴Numa peyarina na wawaya evowavowa, ma kegha da God bera yavu kudubina iyamoni. ⁵Moses na God ina bigabiga, ma ina biga ibera bubuni da God ina wawaya ikoyaghisi. Ma aviyavisina Moses iberberai na ivivi matakira da God ina bera vaghata karakava ini debei. ⁶Ma Keriso^f na God Natuna, ma ina biga eberabera bubuni da God ina wawaya ekoyakoyaghisi. Ma tota iyavo kava titepatora ma nota rewapanai tatumatuma na God ina wawaya kamosiyai tamakamakai.

God ina wawaya ini yakam.

⁷Tuna kubiine na Kanuma Vovokaravina evonavona bo,
 “Karako God gamona koni yanei,
⁸na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
 Ti na nani maranai warereyai God ivi kawakiikiyai ma ivorubui.”

⁹God ivona bo,
 “Madegha ivi 40 kamonai,
 bera ghamaghamasi aberabera na matasiyai ikitakitai,
 ma kegha da nani dobunai ivorubuku.

¹⁰Tuna kubiine na kurisi nuwanuwaku ipughu da avona bo,
 “Ti damsi nuwanuwasi kamonai na ibarakamtaweku
 da taku ivononavikoniyeku.”

¹¹Nuwanuwaku ipughu kubiine na vonakiiyapa bagibagina atere da avona bo,
 “Viyakam gawarina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina tere tovonu.”^e

¹²Keresiyana turaturaku, kokitaruvimi da ke sago iyai nuwanuwana kamonai berabero emakamakai ma vitumaghana kegha da God yawayawana ina mirikupukuputei. ¹³Ma mara nonowa kamomiyai kovi kiipepavivirana da ami nota ini rewapani ma berabero ke ini bademi da tinimi ina kurukuru. Marana na weni, ‘Karako,’ wekarakava taraboga patana da emakamakai da nakanani taberai. ¹⁴Karenai ikikava tavi tumaghana na nani vitumaghanina tavokikini da ku damona, tota Keriso yavata tisagota.

¹⁵Ma giruma katamana evonavona bo,
 “Karako God gamona koni yanei,
 na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.

Ti na God ivi kawakiikiyai.”^f

¹⁶Meni damsi na God gamona ivi yanei ma kegha da ivi kawakiikiyai? Ti na iyavo kava Moses irutinisi da Egypt iki-ibutawei. ¹⁷Ma meni damsi madegha 40 kamonai God inuwanuwapughuwesi? Ti na iyavo kava berabero ibera, tuna

^f3:6 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

kubiine warereyai iririgha da irukwamakai. ¹⁸ God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da ivona bo, “Viyakam gawarina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina tere tovonii.” Tuna na meni damsi kii sisiya? Iyavo kava God ivivi kawakiikiyi na kii sisiya. ¹⁹ Ma vaghina, takovi da ti na ke kovokovoghina da viyakam ku dobuna ita rui, iyamna ke iti tumaghana.

4 God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da viyakam ita vereta na nani vonakiiyapina patana da emakamakai. Tuna kubiine tayabumana kirakai ma takitaruvita da ke sago iyai kamotiyai ina bara da nani viyakamna ke ina viiya. ² Ita kaekiki mau vara biibiina ivi yanei na tota bade nakanani, tavi yanei. Ma ti damsi ke sago avi biibiina ita panani, iyamna ivi yanei ma nani sisiyina ke iti tumaghane. ³ Ma iyavo kava ke ita vivitumaghana na kubiisi God ivona bo,

“Nuwanuwaku ipughu kubiine avonaki-iyaragha bo,
‘Viyakam ata veresi ma kegha, nani ku viyakamna ke ina ru tovana!’”^g

Ma iyavo kava titumaghana na viyakam taviyiya, iyamna maranai dobu iyamoyamoni na namada ivovunagha ikovi da viyakam ita vereta. ⁴ Giruma katamana kamonai, mara kana vimiikovimasago na kana sisiya weni nakanani iterei, “God ina biga kudubina ivi koviya, ma mara kana vimiikovimasago na ivi yakam.”^h ⁵ Ma giruma sago ivona bo, “Nani ku viyakamna ke ina ru tovana!”ⁱ ⁶ Iyavo kava rorova mara katamanina vara biibiina ivi yanei na viyakam ke

ita viiya, iyamna God ivi kawakiikiyi. Ma viyakam na patana da vovotawena da wawaya ina rui. ⁷ Tuna kubiine God, mara sago itere meyi da wawaya nake ina rui, tuna marana na Karako. Nani wawayisi kawakiikiisi murisiyai madegha ma madegha ikovi na God ivi sisiya David kurina da igiruma. Sisiyina namada tavi sisiyei na weni, “Karako God gamona koni yanei, na ke koni tinakurukuru.”^j

⁸ Josuwa Israel damsi iti nowesi da iti yakam na kegha, ibera kawai. Tuna kubiine nani murinai God viyakam marana vuna ivi sisiyei.^k ⁹ Tuna ivi debi da ina wawaya kubiisi i taraboga patana da emakamakai da viyakam God gwabinai ina viiya. ¹⁰ Ikiyava God biga ivoterei ma ivi yakam, nakanani meni wawayina God ini tumaghane ma viyakam gwabinai ina viiya na ini vitesi da biga ina voterei ma ini yakam bubuna.¹ ¹¹ Israel damsi warereyai God ivi kawakiikiyi da viyakam ke ita viiya. Ma tota na nani berana ke taberai, titumaghana ma nuwanuwata kudubina ina sabibira da nani viyakamna ku kamona tarui.

¹² God vonana na ere rewapanina ma yawayawana. Tuna nakanani ma naipi gangam kirakiina da aviyavisina gavugavuna nuwanuwata ma ita nota kamona etuputupasepini ma idebei da tota na ikikava. ¹³ God matanai na ke kovokovoghina da aviyavisina tateregavui, tuna kurina bera kudubina debiyai ekenakena. Ma ita bera kubiine ini tupavireta da avi kubiine nakanani taberai.

^{§4:3} Weni viyakamna na ke kunumai kava, dobuwai yavata. Ita yawasa kamona ita berabero vitana iviitawai da nuwanuba tapanani. Ma ivotaweta da ke tipaparana da tota mani ita rewapanai yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma bade itaraparapana da Seitan ke kovokovoghina da ina vowita.

^g4:3 Psa 95:11 ^h4:4 Gen 2:2 ⁱ4:5 Psa 95:11 ^j4:7 Psa 95:7-8

^k4:8 Deut 31:7; Josh 22:4 ^l4:10 Gen 2:2

**Yesu na ita suwara
kapuna badana ghamana.**

¹⁴Ita suwara kapuna badana ghamana na God Natuna Yesu, ma ighae ku kunuma da God katagheyanaɪ emakamakai. Tuna kubiine vitumaghana tavokikini, iyamna namada tavonakiiyaragha da Yesu titumaghaneɪ. ¹⁵Ma ita vopeku maranaɪ na ita suwara kapuna badana ikamyuyuwaviiviyeta, iyamna ikikava ruyagha bogii ma bogiiyai tapanapanani nakanani ipanani, ma kegha da tuna na ke meyani berabero sago ita bera tovonɪ. ¹⁶Tuna kubiine titepatora ma tanae God ina ku vibadana gawarina da maranaɪ nuwapoya tapanapanani na ini kamyuyuweta ma ina agabiibai taviya da ini viteta.

5 Moses ina vonaviyoyovana kamonai igruma da suwara kapukapuna babada kamosiyai na wawaya sago ghamanakina ina vinei da i tetete wawayina. Ina biga da wawaya ma God basusiyai imiimiiri ma i berabero kubiine na puyo gwabisiyai iviiviiya ma God kurina isuwasuwara ma ikapukapuna. ²Tuna na wawaya ma mitamitana, tuna kubiine wawaya egegegenuwisi maranaɪ evovoneghanegha ma esiwasiwana. ³Tuna kubiine suwara ina kapuni da tuna mani ina berabero kubiine ma bade wawaya i berabero kubiine.^m ⁴Ma ke sago wawaya tuna mani kana vigheghena kubiine ina vine meyei da suwara kapuna badana ghamana bigana ina berai. God ina kina kava wawaya ina kwatui, ikikava Eron ikwatui nakanani.ⁿ

⁵Maghimaghighina, Keriso ke tuna mani ita vine meyei da kana vigheghena kubiine iti suwara kapuna badana ghamana. Kegha, God ivinei ma ivonei bo,

“Tam na natuku,
karako na taku am Mamai.”^o

⁶Ma bade giruma katamana kamonai na ivonei bo,

“Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim,

Melkisedeki nakanani.”^{**}

⁷Yesu dobuwai imakamakai ma iniponipowana na gamona ghamana ma ikiikiirara, ere matadogana ivivi nowi God kurina iyamna tuna kovokovoghina da rabobowai iti yawai. Yesu ivokuwaya ma ivi patutu kirakai, tuna kubiine na ina tou God ivi yanei.^p ⁸Tuna na God Natuna ma kegha da ina vokwarakwara kamonai na damina iviiva da God ikikava ita votekatekei. ⁹God ina kayowana ivotekateka yavui da karako iyavo kava Yesu evovotekatekei na yawasa makamakii nonowina gwabinai ina viiya. ¹⁰Ma bade God ivinei da ivi suwara kapuna badana ghamana, Melkisedeki nakanani.

**Kokitaruvimi da ami
vitumaghana ke kona voterei.**

¹¹Weni sisiyisi na kati sisiya kiimatani, ma kegha da ibagibagi da kata tere bubuni da akovina kota viiya, iyamna sisiya koiyanei na koiyanatawei.

¹²Tami namadani kava kovi Keresiyana ma kota kiibau da kota vivibeyebeyena ma kegha, ami kayowana da nota tekatekasi God vonana kamonai wawaya iti beyebeye meyemi. Vavai bagibagina kota kanikani na tami karakava da kosususu.^q ¹³Meni wawayina susu

^{**}5:6 Melkisedeki da Abraham i varagutugutu na Genesis 14:17-20.

^m5:3 Lev 9:7 ⁿ5:4 Exod 28:1 ^o5:5 Psa 2:7

^p5:7 Mat 26:36-46; Mak 14:32-42; Luk 22:39-46 ^q5:12 1Kor 3:2

kava eberaberai na tuna gegeyina, ke itakova bubuni da berona bo biibiina na avai. ¹⁴Ma vavai bagibagina na wawaya magurisi kubiisi, iyamna ti na manamina iravisi, damina eviiviiya da mikeme na berona ma mikeme na biibiina.

6 Tuna kubiine, akova karena Keresiyana yawasina kamonai na ke tuna kava mara nonowa tibeyebeyena meyei. Ku maghinota tanae da nuwamagurita ina terei. Vibeyebeyena karena na weni. Ikikava ita berabero kati nuwapoyei da kata voterei, ma ikikava ita vitumaghana God kurina kata terei. ²Ma bade ikikava kata babataito, ma ikikava imata wawaya ku tepasi taterei, ma ikikava raborabobosi ina vomiiiri, ma ikikava God ini tupavireta da kovogha makamakii nonowina ina vereta. Weni berasi namada takovi. ³Ma God ini vaghinei na ku maghinota kava tanae da akova vuna tapanani.

⁴Ma iyavo kava Keriso ivi tumaghanei ma muriyai God itakuputei na ke kovokovoghina da tarutinishi da ina vovira God kurina. Ti na rorova God ina yasegana ma ina puyo biibiina ipanani, ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi, ⁵God vonana ina biibiina iakovi, ma God ina vikiivavona ina rewapana damina gisina iviia, tuna vikiivavona na karakava ina nekiibau. ⁶Peyarina namada damina iviia ma muriyai vitumaghana ivoterei da ke kovokovoghina tarutinishi da ina vovira God kurina. Kegha, i taraboga ivi wapai ikovi, iyamna iberai da nakanani ma God Natuna ku korosi ita tututu meyei ma debiiyai kana vava ita viviberoi.

⁷Weni berasi ku miiba taterei. Tano biibiina na garewa ekatukatuni da okowina iumumai da pei egogogo bubuna ma iyamna ghamana etereterei vao badana

kubiine. Ma God nani tanona ini biibiini. ⁸Ma tano berona na inamona ma iyiyi ina gogo da iyamna kegha. Ma God tuna tanona inimagi ma ina kapuni ina karai.^f

⁹Turaturakai, tami nuwanuwakai, weni sisiyisi bagibagisi katereterei kurimi, ma kegha da kaitumaghanemi da tami ke nakanani. Kakova bubuni da tami nani tanona biibiina nakanani da yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kona viiia. ¹⁰God na wawaya maninina, tuna kubiine nuwanuwana ke ina wapa da ina biga koberaberai ma ami nuwaviina kurina irakata da ina wawaya kovi vitesi ma karakava da koivitesi. ¹¹Akii kayowana ghamana da tami sago sago duma ikikava koberabera bubuni na nakanani nuwanuwami kudubina ina sabibira da ku damona kona berai. Nani berasi kona vokikini na ami nota ini rewapana da aviyavisina kotumatumei na ina tupuwa. ¹²Ke akii kayowana da kona patokai. Ma iyavo kava itumaghana ma ere nuwanubasi ikoyakoyagha da God ina vonakiiyapa bagibagina ikikava itereterei na nakanani ina veresi na ti damsi kovi bonebonesi.

God ina vonakiiyapa bagibagina.

¹³God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na ivi debei da ina sisiya na rewapanina, vonavaghata da berasi ina berai. God tepanai na ke sago iyai da tuna ita notatepani, tuna kubiine na God tuna mani avanai iutukikita da nani vonakiiyapina iberai. ¹⁴Ivona bo, “Sisiya kiimatana avereverem da vibiibiina ghamana ana verem ma ana berai da tupureghim dobu ini yoghoyoghoi.”^s ¹⁵Tuna kubiine, Abraham ere nuwanubana ikoyakoyagha kirakai ma ikikava God vonakiiyapa

bagibagina iterei kurina na nakanani itupuwa.¹⁶ Wawaya vonakiiyapa bagibagina ina berai na ku tepana wawaya ghamana avanai initungikita da nani vonakiiyapina kana vitakutakurana kudubina ina yovuyaraghi.¹⁷ Ma God ina kayowana da wawaya iti beyesi da tuna ke meyani ina nota ina virai. Tuna kubiine iyavo kava kurisi ina vonakiiyapa bagibagina iterei na ku tepana tuna mani avanai iutukikita, ivi matakira da vonavaghata isisiyei.¹⁸ Weni sisiyisi ruwa, ti na ina vonakiiyapa bagibagina ma ina utukikita na ivi rewapana kirakai. Tuna kubiine takovi da ke kovokovoghina da ina nota ina virai, iyamna ke meyani da ini bero. Ma tota iyavo kava God kurina taverau da rogunai tamakamakai na ita nota ini rewapana, iyamna ina vonakiiyapa kurita tavokikini na tuna ina kiipepita.¹⁹ Ita yawasa kamoni nani vonakiiyapina titumaghane da tuna kanumita kana sopa. Nani sopana ina rewapana evovotana bubunita. Ita vitumaghana ini noweta ma taparoro numana kunumai kana kiipapara iki-itatei da tarui ku gawara vovokaravina vaghata.^t ²⁰Ma kubiita Yesu namada maghinotai irui da ivi suwara kapuna badana ghamana makamakii nonowina, Melkisedeki nakanani.^u

Suwara kapuna badana kana vava Melkisedeki.

7 Weni tomowina Melkisedeki, tuna Seilam kwanatuna kana kiivavo, ma God kiidamo makamakiina ina suwara kapuna badana. Ma ketiyai Abraham ivirupotei ma ivi biibiini, iyamna Abra-

ham ivivi ghaviya da kiikiivavo ruwamaruwa ma i seri damsi yavata iravisi, ivi tuwanonowisi.^v ²Ma Abraham kana ghavighaviya gwabisiyai aviyavisina inebonebosi na ivi ribaruwa da reregha imaruwa ma reregha sago na Melkisedeki iverei. Ma bade Melkisedeki kana vava iyamna sago na 'Kiivavo Maninina.' Ma tuna Seilam^{††} kwanatuna kana kiivavo, tuna kubiine kana vava iyamna sago na 'Kiivavo Nuwanuba.'³ Ina mamai ma ina maduwa bo ina rakaraka ke sago katakova tovonisi. Ma ina tupuwa da ina rabobo marana ke sago katakova tovonni. Tuna nakanani ma God Natuna, tuna suwara kapuna badana makamakii nonowina.^{‡‡}

⁴ Kokitai, Melkisedeki tuna wawaya ghamana sago. Ma Abraham na ita kaekiki avatetena, ma kegha da aviyavisina kana ghavighaviya gwabisiyai inebonebosi na Melkisedeki kana reregha iverei, ivi matakira da ighe kirakai.⁵ Ma Livai tupurereghina na suwara kapuna babadisi, ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Israel damsi i mura ini ribaruwa da reregha imaruwa. Ma reregha sago na suwara kapuna babadisi kii reregha ina viiya, ti na Livai kana dam kamoni. Israel damsi kudubisi na Abraham tupurereghina ma kegha da Livai kana dam kava na turaturasi gwabisiyai kii reregha eviiviya.^w ⁶Ma Melkisedeki tuna na ke Livai tupurereghina, ma kegha da kana reregha Abraham gwabinai iviia. Ma ku tepana Melkisedeki ivomiiri da Abraham ivi biibiini, namanaki da

^{††}7:2 Seilam iyamna 'nuwanuba.'

^{‡‡}7:3 Giruma katamana kamoni ke sago akova ita vereta da Melkisedeki tuna ikikava. Tuna itupuwa ma irabobo ma kegha da ina karena ma ina damona akovina kegha. Tuna ivi matakira da mara sago suwara kapuna badana sago ina nekiibau, tuna na Bada Yesu Keriso, God Natuna.

^t6:19 Lev 16:2 ^u6:20 Psa 110:4 ^v7:1 Gen 14:17-20 ^w7:5 Num 18:21

Abraham namada God ina vonakiiyapa bagibagina kamoni imakamakai. ⁷Wawaya kudubita takovi da meni wawayina ina vomiri da kwina ina vivibiini na tuna wawayina ighe kirakai, ke kwina nakanani. ⁸Suwara kapuna babadi na mara nonowa kii reregha eviiviiya ma peyarisi na karakava ina rabobo. Ma Melkisedeki tuna bade kana reregha iviia ma giruma katamana evonavoneta da tuna na yawayawana. ⁹Livai tupurereghina, ti na mara nonowa kii reregha na wawaya gwabisiyai eviiviiya ma kegha da ruvaruvana tavona da ti damsi na Melkisedeki kana reregha iverei, iyamna Livai ina nosi Abraham tuna iverena Melkisedeki kurina. ¹⁰Karakava da Livai ita tupuwa, tuna na moro kava ina nosi Abraham tupuwina kamoni emakamakai. Ma Melkisedeki reregha Abraham gwabinai iviia na ke Abraham kava ma Livai tupurereghina yavata ikiikokonisi.

¹¹Ma Livai damsi i biga ibera kawai. Ti na Moses ina vonaviyoyovana kunukununa, iyamna ti na suwara kapuna babadi ma i biga da wawaya ita terevimaninisi da notataweyana God gwabinai ita viia ma ke kovokovoghina. Tuna kubiine na murisiyai suwara kapuna badana sago Melkisedeki nakanani ivokiibuwei ma tuna na ke Eron da Livai kii dam kamoni ita kiibau, tuna na Juda kii dam kamoni ikiibau. ¹²Maranai Moses ina vonaviyoyovana iverei da dam bogiiyai kamosiyai wawaya ivinei da ini suwara kapuna badana na vonaviyoyovanina irikai ikovi da vonaviyoyovana vuna ita berai. ¹³Ma nani wawayina tisisiyai na Yesu, tuna kana dam bogiiyai. Mara katamaninai nani damna ke meyani da God ina suwara kema tapanai suwara ita kapuna. ¹⁴Pe-

yarita takovi da ita Bada na Juda tupurereghina. Ma Moses suwara kapuna babadi ivi sisiyisi na ke meyani ita vonei da wawaya Juda kana dam kamoni ita vinei da suwara ita kapuni.

Suwara kapuna badana sago, Melkisedeki nakanani.

¹⁵Aviyavisina aisisiyai na wekarakava kona kitai da yaghara kiikiina. Suwara kapuna badana sago inekiibau, tuna na Melkisedeki nakanani. ¹⁶Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Livai kana dam kamosiyai kava suwara kapuna babadi ita vinesi, ma ita Bada Yesu ke nakanani ita vinei. Ina yawasa na makamakii nonowina ma ina rewapana irakata da ke ruvaruvana wawaya ina kiiviberoi. Tuna kubiine ivi suwara kapuna badana. ¹⁷Giruma katamana kamoni na God Yesu kurina evonavona bo, “Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim, Melkisedeki nakanani.”^x ¹⁸Nani sisiyina iterei na Moses ina vonaviyoyovana ivoviviri, iyamna imitamita kirakai. Ke kovokovoghina da wawaya iti vitesi, ¹⁹iyamna ke ruvaruvana da wawaya iti manini kamowisi. Ma karako na God keta kiimatana ivokiibuwei ma tuna ina berita da ita nota ini rewapana ma nani ketana takivini da taneriya kurina.

²⁰God tuna mani avanai iutukikita ma vonakiiyapa bagibagina iterei da Yesu tuna iti suwara kapuna badana makamakii nonowina, ma weni vonakiiyapina na ke meni suwara kapuna badana sago kubiine ita berai. ²¹Yesu ina kina kava kurina ivona bo, “Bada iutukikita ma ina ivonakiiyapa bagibagina iterei na ke meyani ina nota ina virai. Ivona bo, “Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim.”^y

²² God tuna mani avanai iutukikita ma ina vivaghina makamakiina vuna iberai. Ma nani vivaghinina kana matakira na Yesu. Tuna kubiine takovi da ina vivaghina makamakiina vuna na ibiibii kirakai da suwara kapuna ketana katanina ighekuyowei.

²³ Ma Moses ina vonaviyoyovana katanina kana suwara kapuna babadisi na irukwamakai, ma ke kovokovoghina da i biga nakeda ita berai ita nae. ²⁴ Yesu na suwara kapuna badana ma ina yawasa na makamakii nonowina. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da ina biga ina voterei bo wawaya sago kurina ini damani. ²⁵ Tuna kubiine, iyavo kava Yesu ina keta ina kivini da God kurina ina neriya na Yesu kovokovoghina da ini yawasa tuwanonowisi. Yesu na makamakii nonowina da tuna mara nonowa ini nowi God kurina vitumaghana damsi kubiisi.

²⁶ Suwara kapuna badana nakanani takayokayowei, iyamna tuna na vovokaravina ma ke sago aviyavisina ita bera beroi. Tuna ina yawasa na miirara kiikiina. Ma God ivoviviri da berabero wawayisi kii boga. Ma bade ivokavari da ku kunuma vovona. ²⁷ Tuna na ke suwara kapuna babadisi viya nakanani, ti na suwara ina kapuna ini marapatei. Kunona ti mani i berabero kubiine ma muriyai wawaya i berabero kubiine ekapukapuna. Yesu na mara sago kava ivi suwara da bera kudubina ivi tuwanonowi, maranai tuna mani ivere meyei.^z ²⁸ Moses ina vonaviyoyovana kamonai wawaya ivinevinesi da iti suwara kapuna babada, ma kegha da ti na wawayota, mitamitasi. Moses ina vonaviyoyovana ivi nao, ma kegha da muriyai God tuna mani avanai iutukikita ma ina vonakiiyapa bagibagina iterei da Natuna ivi suwara kapuna badana

makamakii nonowina. Ma Natuna ivi rewapana kirakai da suwara kapuna bigana eberabera bubuni da maninina kavakava.

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

8 Sisiya aberaberi na iyamna vaghata na weni. Tota ita suwara kapuna badana ghamana na kunumai, God ghamanakina kadakadarina katagheyana emakamakai.^a ² Ma tuna yobe vovokaravina kamonai God ina biga eberaberi. Ma nani yobena na vokavara kana gawara vaghata. Ke wawayota ita vowai ma Bada tuna mani ivowai.

³ Suwara kapuna babadisi evinevinesi na i biga da God kurina ina puyo ma suwara ina kapuna. Tuna kubiine na ita suwara kapuna badana ghamana Yesu na bade nakanani, ina biga da God kurina isuwara. ⁴ Mikeda dobuwai ita makamakai na ke kovokovoghina da suwara kapuna bigana ita berai, iyamna namada suwara kapuna babadisi imakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ikikava evonavona na nakanani esuwasuwara. ⁵ Bera vaghata na kunumai. Ma dobuwai suwara kapuna babadisi biga eberaberi na imatakira da aviyavisina kunumai emakamakai, tuna ibonebonei. Berana sago Moses iberai. Maranai yobe vovokaravina ita vowai na God ivonei bo, “Kebera bubuni da aviyavisina koya tepanai avi beyem kukitai na tuna kava kevi gubegubei.”^b ⁶ Ma karako na God namada Yesu ivinei da suwara kapuna bigana ita berai. Nani bigana kamonai vivaghina makamakiina vuna ekivikivini da iyamna irakata kirakai, ke me suwara kapuna babadisi viya nakanani. Ti na vivaghina katamanina ekivikivini. Ma Yesu kubiita keta iv-

^z7:27 Lev 9:7 ^a8:1 Psa 110:1 ^b8:5 Exod 25:40

otawei da ina Mamai kurina. Tuna ketana na ibiibii kirakai, ke me keta katamanina nakanani, iyamna ina vonakiyapa vusi na vonakiyapa katamanisi ighekuyowei.

⁷Ma mikeda vivaghina katamanina na maninina kavakava na avi kubiine vivaghina viruwina ita vokiibuwei da katamanina kana gawara ita viiya?

⁸Ma katamanina na ke ita biibii kirakai, iyamna God ina waway ivi kiigiyei da iwavusi. Tuna kubiine weni nakanani ivi sisiya,

“Bada ivona bo, ‘Mara karakava epipisi da Juda damsi

ma Israel damsi yavata vivaghina makamakiina vuna kana berai.”^f

⁹Weni vivaghinina na bogiyyai, ke nani vivaghinina i kaekiki mau yavata kabera nakanani.

Tuna maranai arutina bubunisi da Egypt dobuna ikiibutawei.

Nani vivaghinina yavata kabera na ivi kiigiyei,

tuna kubiine na akitatawesi.’

¹⁰‘Mara epipisi da Israel damsi yavata vivaghina makamakiina weni nakanani kana berai,

Aku vonaviyoyovana ku gayamisi ana terei,

ma nuwanuwasiyai ana girumi.

Taku na i God,

ma ti na aku waway.’

¹¹Ma ke meni wawayina ina vomii da kwinana bo dam turana ini beyebeyena kurina da ina vona bo,

‘Bada kutakovi,’

Iyamna waway kudubisi,

Kiikayokayona da ku waway ghamana na inakova yavuku.

¹²Ma i berabero ana notatawei, nuwanuwaku ina wapa da ke meyani ana nota meyei.”^c

¹³God vivaghina makamakiina vuna isisiyei na imatakira da katamanina kana mara ekovikovi. Ma aviyavisina ina wadubo ma ina siru na gisina kava ina wapa.

Vokavakavara dobuwai ma kunumai.

9 Karenai God, Israel damsi yavata vivaghina makamakiina iberai. Ma kamonai ere sisiyina da ikikava waway ita vokavakavara, ma bade ikikava dobuwai yobe vovokaravina ita vowai.

²Ma nani yobena ivowai na basunai itupayaraghi da ruwa. Ma nona tupayaraghina kamonai na rampa kana tutura kiina ivi miiriya ma parawa God kurina isuwara na kana kweura tepanai iterei. Weni tupayaraghina na ivonavonei da Gawara Vovokaravina.^d

³Nani yobena basunai na gara itinayaraghi da murina tupayaraghina ikiikiipapari ma tuna tupayaraghina ivonavonei da Gawara Vovokaravina Vaghata.^e

⁴Ma nani tupayaraghina kamonai na suwara kana kema sago goldiyai iyamoni da tuna tepanai insens ikapukapuna God kurina. Ma bade kii ipapa da vovovid-aburana sawarina sago iyamoni ma kupuna na goldiyai ipasiviviviri. Tuna ivonavonei da vivaghina makamakiina

kana Aki. Ma Aki kamonai na karisewa imakamakai, tuna goldiyai iyamoni ma sinenai na vavai kana vava mana na gisina iuwani. Ma bade Aki kamonai na vivaghina wakimisi ruwa ma tepasiyai na God ina sisiya bagibagisi imaruwa igirumi. Ma bade Eron ina diwona war-

^f**8:8 Israel ma Juda:** Kiivavo Soromon ina rabobo murinai Jiu damsi kamosiyai ivi ghaviya da iyi ini kiivavo ma ivi bogebogesi da i dobu ruwa. Sago kana vava Israel ma sago kana vava Juda. Ma patana da nakanani imakamakai maranai Jerimaya weni sisiyina igirumi. 1Kgs 11 ma 2Chr 10 kamonai kuni yavi.

^c**8:12** Jer 31:31-34

^d**9:2** Exod 26:1-30, 25:31-40

^e**9:3** Exod 26:31-33

ereyai irusisi da ruguruguna iterei na tuna diwonina yavata Aki ku kamona iuwana.^f ⁵Ma Aki tepanai na aneya kadakadarisi ruwa ivi gubegubei. Ma nani aneyisi nevana da nevana mapesi itarorona da ivi tupapoteyana da Aki kana kiitana ita rogui. Ma nani kiitanina tepanai isuwasuwara da God wawaya i bera beroberosi ita notatawei. Ma wekarakava na ke tuna sisiyina kana mara da ani sisiya bubuni.^g

⁶Bera kudubina yobe kamonai ivi maninini ikovi ma suwara kapuna babadisi na nona tupayaraghina ikivukivui, ivivi marapatei da i biga iberaberai.^h ⁷Ma suwara kapuna badana ghamana ina kina kava murina tupayaraghina ku kamona mara sago kava ina rui madegha sago kamonai. Mara nonowa tara kava ikavakavari ma irurui da God kurina tuna mani ina berabero kubiine ma muriyai na wawaya i berabero kubiine isuwasuwara. Meni berasi wawaya iberaberai ma ke itakovi da ti na bera beroberosi, ti berasi kubiine isuwasuwara.ⁱ ⁸Weni varagutugutusi na Kanuma Vovokaravina ibeyebeyeta da murina tupayaraghina na guduguduna. Vokavara kana keta katamanina, ina tupayaragha ma ina bera kudubina yavata patana da imakamakai na wawaya imiiripotesi, iyamna Gawara Vovokaravina Vaghata kana keta karakava da ina votawei.⁹ Weni tuna na ibeyebeyeta, ivi matakira da aviyavisina karako maranai etuputupuwa. Evonavoneta da ghamoghamo suwarisi ma suwara viya God kurina ivereverena na ke ina berai da iyavo kava suwara ekavakavarapiyei na ini maninisi, iyamna patana da damisi eviiviiya

da ti na berabero wawayisi. ¹⁰Weni berasi na keta katamanina ma kam ma uma ma towatawetaweyana isisiyei. Tuna na tupuwa kana bera ma ke kovokovoghina da nuwanuwata kamonai berabero ina kowatawei. Ma berasi na nakanani ipisi da ku karako da God keta vuna ivokiibuwei.

¹¹Ma Keriso tuna namada ivi suwara kapuna badana ghamana da vibiibiina kiikiimatanisi namada damisi taviiviiya na tuna igayamei. Ma namada yobe vovokaravina kunumai ku sinena irui ma nani yobena na kiimatanina ma biibii kirakiina, ke wawayota imasiyai ita vowai, bo ke weni dobuna sawarina. ¹²Mara sago kava Keriso irui ku yobena na Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da suwara ivi kovi tuwanonowi. Ma tuna ke gote bo kau tomowina tarana ita kavari da ita suwara. Tuna mani taranai ikune da yawasa makamakii nonowina kubiita iviiviiya. ¹³Vonaviyoyovana katamanina kamonai na kau yagarina ma gegeyina ikapukapugavovori da yapukarena kava. Ma bade kau tomowina ma gote tarasi iviiviiya ma wawaya puyapuyakisi ivivi rururubusi ma ivivi popopokusi. Weni nakanani iberaberai da wawaya puyapuyakisi na ivivi biibiinisi.^j ¹⁴Ma nuwanuwata titete kamowi da nani maranai na ghamoghamo tarasiyai wawaya ivivi biibiinisi. Ma karako, tota na Keriso tarana ibiibiinita na biibiina irakata kirakai. Ita bera beroberosi nuwanuwata kamonai na ku rabobo ivi riyeta ma kegha da Keriso tarana berabero kudubina ina kowatawei da God yawayawana kubiine tabiga. Keriso na Kanuma Makamakii Nonowina ina rewapanai ivere meyei da ivi isuwara God kurina, ma

^f9:4 Exod 30:1-6, 25:10-16, 16:33; Num 17:8-10; Exod 25:16; Deut 10:3-5

^g9:5 Exod 25:18-22 ^h9:6 Num 18:2-6 ⁱ9:7 Lev 16:2-34

^j9:13 Lev 16:15-16; Num 19:9, 17-19

tuna na suwara kiimatanina iyamna ke sago berona gwabinai.

¹⁵Tuna kubiine Keriso ina kina kava na God ma wawaya basusiyai ivi tetete da vivaghina makamakiina vuna itupuwa. God vonakiiyapa bagibagina iterei da iyavo kava ikwatukwatusi na vibiibiina kiikiimatanisi kubiisi ivivi yapaka na ina veresi. Keriso irabobo da iyavo kava vivaghina katamanina ina rewapana gaburinai imakamakai da berabero kovoghina ikutatani na irupamatawesi.

¹⁶Wawaya gamobuderina votanina kubiine na kunona takitai da nani wawayina ina rabobo ma muriyai da aviyavisina ivivi sisiyei na takivini.

¹⁷Ma wawayina yawayawana ina makamakai na gamobuderina tuna iyamna kegha ma ina rabobo murinai na ina rakaraka gamobuderina ikikava ivivi sisiyei na ina berai. ¹⁸Tuna kubiine na vivaghina katamanina na tara tepanai imiimiiri, tuna ivi matakira da rabobo itupuwa.

¹⁹Kunona Moses sisiya bagibagisi kudubina vonaviyoyovana kamoni wawaya kurisi ivi yonayonei ikovi. Ma muriyai na kau tomowina ma gote tarasi iviia ma okowa yavata ivirai ma sipu vunivunina yebayabarina iviia da hisop raghana gisina ikuvikapui. Nani raghana ku okowa ikiikiikutuvi ma vonaviyoyovana bukana ma wawaya kudubisi ivi rururubusi.^k ²⁰Ma ivona bo, “Weni tarana ekukutanimi da vivaghina makamakiina God yavata koberaberi. Ma sisiya bagibagina iveremi da kona votani.” ²¹Ma bade Moses berana sago iberai, ivomiiri da yobe vovokaravina ma vokavakavara sawarisi kudubina nani taranai ivi rururu.¹ ²²Vona bubuna, Moses ina vonaviyoyovana evonavona da tara

ina kina kava berona ina kowatawei. Ma tara ke ina sororo na notataweyana ke ina tu puwa.^m

Keriso ivere meyei da ivi suwara da berabero iviitawei.

²³Tuna kubiine ghamoghamo tarasi isuwasuwara da dobu yobena ma ina sawara na nakanani ivivi biibiini. Ma ti na ke bera vaghata, ma kunuma sawarisi keyakeyuna kava. Ma kunumai na yobe vovokaravina vaghata emakamakai. Ma bade suwarina ivi biibiini na kiimatanina, ke dobu suwarina nakanani. ²⁴Suwarina na Keriso iberai. Ma ke weni dobuna kana yobe wawaya imasiyai ita yamoni na ku kamona ita rui da ita suwara, iyamna tuna yobena na ke yobena vaghata ma vibonebonena kava. Kegha, Keriso ighae ku kunuma ma irui da karako God gwabinai tota kubiita emiimiiri. ²⁵Ma ke mara peyarisi ita rui da ita vere meyei da ita suwara ma mara sago kava. Ikikava iberai na ke weni dobuna suwara kapuna babadiisi nakanani. Ti na madegha nununai ghamoghamo tarasi ekavakavari ma eruru da Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da esuwasuwara. ²⁶Mikeda Keriso ina biga nakanani na ita rabobo ma bade ita rabobome, ina vokwarakwara iti taratatanei. Ma kegha, dobu karena da ku karako na nani kamoni mara sago kava inekiibau. Ma ipisi na ivi matakira da ke mara gurina ma mara damona. Ma mara sago kava tuna mani ivere meyei da ivi suwara da berabero ina rewapana iutugavovora tuwanonowi. ²⁷God iterei da wawaya sago sago duma mara sago kava ina rabobo ma nani murinai maghinonai ina miiri da ini tu-pavirei. ²⁸Tuna kubiine na Keriso ivere meyei da ivi suwara ma irabobo da mara

^k9:19 Exod 24:6-8 ^l9:21 Lev 8:15 ^m9:22 Lev 17:11

sago kava na wawaya peyarisi i berabero ikowatawei. Ma ina vovira na ke ita berabero kitameyena kubiine. Nani maranai na iyavo kava Keriso ikoyakoyaghi na yawasa makamakii nonowina ina veresi.ⁿ

**Yesu Keriso mara sago kava
ivere meyei da ivi suwara
wawaya peyarita kubiita.**

10 Moses ina vonaviyoyovana na keta wadubona, ma nani berasi na ke bera vaghata, keyakeyuna kava. Tuna imatakira da bera kiimatanisi na muriyai epipisi. Jiu damsi na vonaviyoyovana ekivikivini da madegha nununai berasi sago imarapatei da ghamoghamo suwarisi ekapukapuna. Esuwasuwara da iti maninisi na God kurina ita nene ma ita vokavakavara, ma nani suwarisi na ke kovokovoghina.² Mikeda iti maninisi na mara sago kava suwara ita kapuni da nuwanuwasi ita yaghari, ma damisi ita viiya da berabero gwabisiyai kegha na suwara kapunina ita voterei. Ma kegha da iyavo kava Moses ina vonaviyoyovana ekivikivini na patana da ghamoghamo esuwasuwara, iyamna eberabera kavai da i berabero ita kowatawei.³ Tuna kubiine madegha nununai esuwasuwara da inuwaterenisi da ti na berabero wawayisi,⁴ iyamna ghamoghamo tarasi ke kovokovoghina da wawaya i berabero ina kowatawei.

⁵Tuna kubiine Keriso, maranai weni ku dobuna ipisi na ivona bo, “Tam ghamoghamo suwarisi ma verena viya ke kuta kayokayowei, tuna kubiine tupuwa sago kuvovunaghi kubiiku da ana suwarei.

⁶Wawaya i berabero kubiine na suwara ekapukapuna

ma evereverena kurim ma nani suwarisi na ke nuwanuwam ita viiviiya.”

⁷Ma bade Keriso ivona bo,

“O God, taku weni,

apisi da am kayowana ana berai.

Giruma katamana kamonai ikikava ivivi sisiyeku na nakanani ana berai.”^o

⁸Weni girumina tavi yavi na kamonai Keriso ivona da God wawaya i suwara ma i verena ibarei na ivi debei da wawaya ghamoghamo ekapukapuni ma tara evereverena i berabero kubiine ma nani berasi na God ke iti nuwabiibiyei. Namanaki da Moses ina vonaviyoyovana ikivikivini da suwara ikapukapuna, nani berasi na ke kovokovoghina da God nuwanuwana ita viiviiya.⁹ Ma nani murinai Keriso ivona bo, “O God, taku weni, apisi da am kayowana ana berai.” Ivivi sisiya da keta katamanina Moses iveresi na igudui ma keta vuna Keriso ivotawei da keta katamanina kana gawara ita viiya.¹⁰ God ekayokayowei da kati wawayamanini. Tuna kubiine iberai da Yesu Keriso mara sago kava ivere meyei da ivi suwara da berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi.

¹¹Keta katamanina kamonai na suwara kapuna badana imiimiiri da suwara ikapukapuna, ivivi marapatei ma kegha da nani suwarisi wawaya i berabero ke ita kowakowatawe tovonip.^p ¹²Ma ita suwara kapuna badana ghamana na mara sago kava wawaya i berabero kubiine ivere meyei da ivi suwara God kurina ma tuna suwarina na makamakii nonowina. Ma muriyai na God katagheyana imakiivipika.^q ¹³God gwabinai ikoyakoyagha da karakava kana ghavighaviya ku kae gaburina ina teresi,¹⁴ iyamna tuna na mara sago kava ivi suwara da iyavo kava i

berabero ikowakowatawei na iberisi da vovokaravisi.

¹⁵Ma bade Kanuma Vovokaravina imamataru kurita da weni tuna na vonavaghata. Kunona ivona bo,

¹⁶“Bada ivona bo, ‘Mara epipisi da aku wawaya yavata vivaghina makamakiina weni nakanani kana berai. Aku vonaviyoyovana ku nuwanuwasi ana terei,

ma gayamisiyai ana girumi.’”^r

¹⁷Ma bade ivona bo,

“Ti na aku vonaviyoyovana ivi kiigi-iyei ma kegha da i bera beroberosi na nuwanuwaku ina wapa da ke meyani ana nota meyei.”^s

¹⁸Ma vaghina, berabero namada inotatawei da karako suwara kapunina iyamna kegha.

Taneriya God kurina.

¹⁹Varevaresiku, Yesu taranai keta ivotawei, tuna kubiine ere tepatorata maninina tarui da ku Gawara Vovokaravina Vaghata. ²⁰Nani ketana vuna na yawasa everevereta, iyamna tuna mani tupuwina isuwarei da ivotawei. Taparoro Numana kamoni tupayaragha garana nani ketana igudugudui na maranai Keriso irabobo na garana itamosika, ivi matakira da ivotawei kubiita. ²¹Ita suwara kapuna badana ghamana na Keriso, ma tuna na tota God ina wawaya kata koyakoyagha. ²²Tuna kubiine nuwanuwata kudubinai God titumaghanei ma ita nota yagharinai taneriya kurina, iyamna taranai irururubuta da nuwanuwata dadabuna ikowatawei, ma bade okowa miirarinai tupuwita ikowatawei.^t ²³Ma tota iyavo kava tavonavona da titumaghana na nani vitumaghanina tavokikini, iyamna takovi da God

ina vonakiyapa bagibagina iterei na ina berai kubiita. ²⁴Ma tinuwanotanota da turaturata ikikava tivitesi ma tikitavivirana da tinuwayuyuna ma agata ina biibai. ²⁵Turaturata viya ivotereta da vokavakavara marasiyai ke ita riyeriyesi, namadani kava nakanani eberaberi da manamina iravisi. Ma tota na ke taberei da ti nakanani, mara nonowa tariyeriyeta. Kiepepavivirana tavotupei, iyamna takitai da Bada ina vovira marana na gisina kava ina nekiibau.

²⁶Mikeda tota vonavaghata akovina namada taviiya ma kegha da taberei ma ita kayowana da berabero kamoni tamakai na ke sago avi suwarina ita makamakai da ita berabero ina kowatawei. ²⁷Taberei na ke sago mike tanae, da ere yabuyabumanita vitupavira marana takoyakoyaghi da iyavo kava God ighaviyei na ti yavata keyama ghamana muyamuya vaghina ina karagavovorita.^u ²⁸Rorova mara katamanina meni wawayina Moses ina vonaviyoyovana ibarei na ivi tupavirei da wawaya ruwa bo aroba nani wawayina ina berabero ivi mamatarei na tuna wawayina ivi raboboi, ke ita nuwaghana tovon.^v ²⁹Ma karako meni wawayina Keriso ibarei na ikikava? Ti damsi na God Natuna iutugudai, ma iberai da nakanani ma vivaghina makamakiina tarana na iyamna kegha. Nani taranai i berabero kudubina ita kowatawei ma kegha da evonavonavikoniyei. Ma Kanuma Vovokaravina God ina agabi-ibai nani damsi ita veresi, ma kegha da ivonaviiviyakei da nuwanuwana ipughu kirakai. Kovi nuwanotanota da wawaya nakanani eberabera na kovogha ghamana kirakiina ina panani.^w ³⁰Namada takovi da Bada ivona bo, “Taku biwa

^r10:16 Jer 31:33 ^s10:17 Jer 31:34 ^t10:22 Lev 8:30; Ezek 36:25

^u10:27 Isa 26:11 ^v10:28 Deut 17:6, 19:15 ^w10:29 Exod 24:8

ana viiya, kovogha ana veresi,” ma bade ivona bo, “Aku wawaya ani tupaviresi.”^x

³¹ God na yawayawana ma ina rewapana ina viinim na kuna yabumana kirakai.

³² Konota ina vovira da karenai tami ikikava. Keriso ina yasegana koviiya na vitumaghana kovi karei da kovokwarakwara kirakai, ma kegha da ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina. ³³ Mara viya na debiiyai wawaya ivonavonavinamemi ma ivivi kayoberowanemi da kovovokwarakwara. Ma mara viya na kokita da bade turaturami viya nakanani damina iviiviiya na nuwanuwami kudubina kovi turanesi. ³⁴ Ma iyavo kava gabura kamona imakamakai na kovi kamyuyuwaviiviyesi. Ma wawaya ami sawara kudubina inebomi na nuwabiibiyai kovi bagunei, iyamna koakovi da tami kubiimi na kunumai ivi yapaka emakamakai. Ma tuna na mura kiimatanina ma makamakii nonowina. ³⁵ Tuna kubiine na nota rewapana ke kona voterei, iyamna damonai ami nota rewapanina kubiine Bada ini miiyemi. ³⁶ Bera ghamana da mara nonowa kona miirikikina da God ina kayowana kona votekatekei na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina bera kubiimi, ³⁷ iyamna giruma katamana kamona God evonavona bo, “Wawayina epipisi na mara gisina kava da ina nekiibau, ma ke ini kayovira.”

³⁸ “Ma aku wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.

Ma iyavo kava ina yabumana bo ini muritina na ana kitatawesi.”^y

³⁹ Iyavo kava ini muritinana na ina siwana. Ma tota na ke nakanani. God titu-

maghanei kubiine na yawasa makamakii nonowina tapanani.

Vitumaghana

11 Vitumaghana iyamna na weni. Nuwanuwata kudubina takova bubuni da aviyavisina tanotanotai da ita tupuwa na mara sago ina tupuwa. Tuna na aviyavisina ke kata kitai ma kegha da ita nota ivi rewapana da karakava tapanani. ² Mara katamaninai, wawaya i vitumaghana kubiine na God ivi gheghenisi.

³ Ma ita vitumaghana kubiine na takovi da God gamonai na kunuma da dobu itupuwa. Tuna kubiine, karenai ke sago aviyavisina ita makamakai da wawaya matasiyai ita kitai ma kegha da nani kamona aviyavisina karako takitaitai na God ivokiibuwei.^z

⁴ Abel ina vitumaghana kubiine na ina suwara God kurina ibiibii kirakai, ke Kein ina suwara nakanani. Tuna kubiine God na ina suwara ivi vaghinei ma ivona da tuna na ina wawaya maninina. Ina vitumaghana kubiine na namanaki irabobo ma kegha da ina bera na patana da ibeyebeyeta.^a

⁵ Inoka ina vitumaghana kubiine na ke ita rabobo, iyamna God iviitawei ighae ku kunuma, iwapa. Muriyai da ita ghae na ina bera kudubina God ivi vaghinei ma nuwanuwana iviia, tuna kubiine iviitawei.^b ⁶ Iyavo kava vitumaghana gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina da God ini nuwabiibiini. Ma meni wawayina ina kayowana da God kurina ina nae na ini tumaghana da God emakamakai. Ma bade ini tumaghana da iyavo kava nuwanuwasi kudubina God iekwekwai na biibiina ghamana ina panani.

^x10:30 Deut 32:35-36; Psa 135:14 ^y10:38 Hab 2:3-4

^z11:3 Gen 1:1; Psa 33:6, 9; Jon 1:3 ^a11:4 Gen 4:3-10 ^b11:5 Gen 5:21-24

⁷Nowa ina vitumaghana kubiine na God ina sisiya ivi yanei maranai von-averena iviia da nuwapoya ghamana ina tupuwa. Nuwapoyina na bera vuna da wawaya ke meyani ita kitai. Ma ivotekateka da waka iyamoni da kawana ma natunatuna yavata yawasa ipanani. Ma ina vitumaghana ivi debei da nani maranai wawaya peyarisi na berabero wawayisi ma kovogha berona ipanani. Ma bade ina vitumaghana kubiine God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina.^c

⁸Abraham ina vitumaghana kubiine na ivomiiri maranai God ivona da ina dobu ita kiibutawei ma ita nae ku dobu sago. Ma bade vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei da mara murinai dobu vuna ini rapenei. Ma nani dobuna vuna na Abraham ke itakovi da tuna meni dobunai ma kegha da ivotekateka da ivomiiri inae.^d ⁹Ma ina vitumaghana kubiine nani dobunai imakamakai da nakanani ma dobu viruwa wawayina. Ma kegha da ivi tumaghana da ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai. Ikikava yobe kamoni imakamakai na nakanani bade natuna Aisiki ma tupuna Jeikap imakai. Ma God nani vonakiiyapina Abraham kurina iberai na ivi damani Aisiki da Jeikap kurisi.^e ¹⁰God namada ina nota irereghi da ikikava kwanatu sago ita yamoni, kana kowora na bagibagina ma makamakii nonowina. Ma Abraham nimonimoriyai ikoyakoyagha da nani kwanatuna kamoni ita makai.

¹¹Abraham ina vitumaghana kubiine na kawana Sera yavata ivi tuwa, namanaki da imorapa kirakai ma kawana na gagarina. Ivi tumaghana da God

ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai.^f ¹²Tuna kubiine namanaki imorapa kirakai da kitana da ke kovokovoghina da iti tuwa ma kegha da karako tupurereghina ipeyari kirakai da dobu ikiimumui da ke viviyavina, nakanani ma kunuma kana gwamegwame ma kikirana gonogonu.^g

¹³Weni vitumaghana damsi mara katamaninai na i vitumaghana ivokikini da i ku rabobo. God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei na berana ke ita tupuwa i yawasa kamoni. Ma namada i nota inae da aviyavisina ivonesi na ivi tumaghana da berasi karakava ina tupuwa, ma ivivi nuwabiibai. Ma debiiyai ivi vaghinei da ti na dobu viruwa damsi, dobuwai ti na numataya.^h

¹⁴Wawaya nakanani ini sisiya na takovi da dobu sago iekwekwai da iti rapenei. ¹⁵I dobu wadubona iverukuyowei na ivi notawapei, mikedda ita notanotai na namada ita voviramakai. ¹⁶Ma ti na dobu kiimatana iekwekwai, i kayowana da i dobu vaghata na kunumai. Tuna kubiine God ke ita vivinimayesi ma ivi vaghinei da ti damsi kurina evonavona da tuna na i God. Ma kubiisi namada i kwanatu iyamoni ikovi.

¹⁷⁻¹⁸Abraham ina vitumaghana kubiine na ivotekateka da natuna Aisiki iti suwara maranai God irubui. God ina vonakiiyapa bagibagina namada Abraham iverei da ivona bo, “Aku vonakiiyapa bagibagina da tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai.”ⁱ Ma kegha da Abraham ivovunagha ikovi da natuna sago kava Aisiki ita kiivunui da ita suwara.^j ¹⁹Inotai da Aisiki ita rabobo na kovokovoghina da God

^c11:7 Gen 6:13-22 ^d11:8 Gen 12:1-5 ^e11:9 Gen 35:27

^f11:11 Gen 18:11-14, 21:2 ^g11:12 Gen 15:5, 22:17, 32:12

^h11:13 Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12 ⁱ11:17-18 Gen 21:12

^j11:17-18 Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12

ita beraɪ da rabobowai ita vomiiiri. Ma aviyavisina itupuwa Aisiki kurina, tuna na nakanani ma ita rabobo ma bade ita vomiiiri.

²⁰ Aisiki ina vitumaghana kubiine na natunatuna Jeikap da Iso i mara murina kubiine ivi biibiinisi.^k

²¹ Jeikap ina vitumaghana kubiine na maranai imorapa kirakai da ita rabobo na tuputupuna ivi ruwa ivi biibiinisi, ti na Josepa natunatuna. Ma ina diwonai itupavibagi ma God ivokavakavari.^l

²² Josepa ina vitumaghana kubiine na ina rabobo marana inenekiibau na ina nota ivi rewapana kirakai da mara sago Israel damsi Egypt ina kiibutawei. Ivi sisiyei na gamobuderina iveresi da maranai ita nenaɛ na tuwirina yavata ita kavari.^m

²³ Moses ina maduwa da ina mamai i vitumaghana kubiine na maranai Moses itupuwa na itereteregavui da nawaravi aroba ikovi. Ikitai da tuna pepeya sago, ma kiivavo Pero ina sisiya bagibagina ke ita yabumanei.ⁿ

²⁴ Moses ina vitumaghana kubiine na maranai ivi yaraga na ke ita kayowei da wawayai ita vonei da tuna na Pero tupuna.^o ²⁵ Ina keta ivinei da God ina wawayai yavata ita vokwarakwara patapata. Ma ke ita kayowei da berabero kana nuwabiibai kamoni ita makai, nani nuwabiibiina na mara tupona kava. ²⁶ Inotai da ita vokwarakwara God ina Vivinevine Wawayina nakanani na iyamna ita rakata kirakai, ke Egypt ina mura nakanani. Egypt ina mura kudubina ita viiya na iyamna kegha. Tuna ikitataweyana da mara murina kana mura ikitakitai.

²⁷ Moses ina vitumaghana kubiine na Egypt ikiibutawei ma ke Egypt kana kiivavo ina nuwapughu ita yabumanei da ita nae. Namanaki da God na ke kitakitana ma kegha da Moses, God ikitai. Tuna kubiine na ina nota ke ita peku ma ke iti muritina. ²⁸ Ina vitumaghana kubiine na Pasova ivi karei. Ivona na Israel damsi tara iyuna ma i matuketa ririnai ivi rururubu da rabobo aneyina ivi yuvonavonisi da Israel natunatusi tomotomowa iyiyarokosi ke iti kiivunuwana.^p

²⁹ Israel damsi i vitumaghana kubiine na Yegai Yebayebarina idamani ku nevana, tuna nakanani ma tano kakanana tepanai ita bababa. Ma Egypt damsi ibera tovonni da murisiyai ita damana na kegha, kudubisi iuma dodo.^q

³⁰ Israel damsi i vitumaghana kubiine na Josuwa yavata ibaba da Jeriko garina iviviri da mara miikovimaruwa ma garina itamoririgha.^r ³¹ Reiyab tuna madamadawarina ma ina vitumaghana kubiine na ke ita rabobo. Wawayai peyarisi nani kwanatuna kamoni God ke ita vivitumaghaneɪ na irabobo ma Reiyab na kegha, iyamna Israel ina nanaga wawayisi itinariyesi ma ikoy-gha bubunisi.^s

³² Vitumaghana wawayisi mara kataninai ipeyari kirakai, tuna kubiine ke kovokovoghina da kudubisi ati sisiyesi. Gidiyon, Baraki, Samson, Jepta, David, Samuweru, ma peroperoveta peyarisi ati sisiyesi na ita guri kirakai.^t ³³ Weni wawayisi i vitumaghana kubiine na viya dobu viruwa damsi yavata ivi ghavighaviya ma ighegavovorisi. Ma viya nota manininai ivi kiivavo, ma viya na

^k11:20 Gen 27:27-29, 39-40 ^l11:21 Gen 47:31, 48:1-20

^m11:22 Gen 50:24-25; Exod 13:19 ⁿ11:23 Exod 2:2, 1:22

^o11:24 Exod 2:10-12 ^p11:28 Exod 12:21-30 ^q11:29 Exod 14:21-31 ^r11:30 Josh 6:12-21 ^s11:31 Josh 2:1-21, 6:22-25 ^t11:32 Judg 6:11-8:32, 4:6-5:31, 13:2-16:31, 11:1-12:7; 1Sam 16:1-1Kgs 2:11; 1Sam 1:1-25:1

ikikava God ina vonakiiyapa bagibagisi kurisi itereterei na iyamna iviyya. Ma viya i vitumaghana kubiine na layon kawasi ikiipotai,^u ³⁴ ma viya keyama karakaratina, muyamuya kirakiina iki-ipekini. Ma viya i vitumaghana kubiine rabobo iveruvuvurei da wawaya seriyai ke ita taravunusi. Viya na mitamitasi ma i vitumaghana kubiine na rewapana iviyya. Ma ghaviya kamonai ivi rewapana kirakai da dobu viruwa damsi ikwavinisi.^v ³⁵ Ma wivine viya i vitumaghana kubiine na i rakaraka raborabobosi ivomiiri da ivovira kurisi.^w

Ma wawaya viya gabura kamonai i vitumaghana ivotanakikini da ivokwarakwara kirakai. Vitumaghana ita voterei na gabura kamonai ita votawesi ma ibara da inivisiyai irabobo. Ivi tumaghana da rabobo murinai ita vomiiiri ma yawasa biibiina ita panani. ³⁶ Ma viya na wawaya ivonaviiviiyakesi, ma viya na iwidiwidisi, ma bade viya na cheiniyai ikunisi ma ku gabura iteresi.^x ³⁷ Viya na wakimiyai iravisi da ivi rabobosi, ma viya na ivi righasepiyana, ma viya na seriyai ivi taravunuwana. Wawaya ivi tupaketowanesi ma ivi agaberowesi ma ivi kayonogenogeyanesi da vitonara ikarisi ma ghamoghamo bekasi kava ivivi kote ma nakanani imakamakai ma ibababa.^y ³⁸ Ti na ibiibii kirakai da wawaya peyarisidobuwai ighekuyowesi. Ma kwanatu kamonai ikwavinisi da koya ma warereyai ibababa. Ma buba da bonagha kamosiyai irurukenakena.

³⁹ Weni wawayisi peyarisii vitumaghana irakata kirakai da God

ivi gheghena kirakiiyesi. Ma God ina vonakiiyapa bagibagisi kurisi iterei na berasi ke dobuwai ita viiyya, iyamna karakava ita tupuwa.^{§§} ⁴⁰ God ina kayowana da keta vuna ma biibii kirakiina ita vovunagha yavui ma muriyai ti damsi na tota yavata yawasa maninina ma makamakii nonowina kata vii patapatai.

God na ita Mamai.

12 Ma tota bade taveru bubuna, iyamna weni vitumaghana damsi tavi sisiyesi na koroto ghamana ma kunumai egayogayota. Itekateka kirakai da berabero iti rukirekireta, tuna kubiine berabero ma aviyavisina ekukupikita na kudubina tataririghi da ita viveraverau ketana God maghinotai iterei na taverusugesugei. ² Ma matata na Yesu kava kurina takita iyamna ita vitumaghana ina karena ma ina damona na tuna kava. Rabobo korosiyai na inimayamayana ma kegha da ivi bagunei ma ivere meyei da irabobo, iyamna iakovi da karakava nuwabiibii ghamana ina panani. Ma karako na God ina vikiivavo gawarina katagheyana imakamakai.

³ Ikikava imiirikikina maranai berabero wawayisi ivi kayotiraneii na konotai da tami bade ami nota ke ina peku ma ininimi ke ina bara. ⁴ Ma tami koipoi da berabero kota takuputei iyamna ke kota vivipaparana kamowa da ku rabobo iti riyemi. ⁵ Mikeda nuwanuwami iwapa da God irukiiepipimi ma ivonemi da tami na natunatuna. Ivona bo,

§§**11:39** ‘Berasi karakava ita tupuwa’ iyamna God ina Vivinevine Wawayina na sisiyina kava iviyya ma ke ti mani dobuwai ita kitai.

^u**11:33** Dan 6:1-27 ^v**11:34** Dan 3:1-30

^w**11:35** 1Kgs 17:17-24; 2Kgs 4:25-37

^x**11:36** 1Kgs 22:26-27; 2Chr 18:25-26; Jer 20:2, 37:15, 38:6 ^y**11:37** 2Chr 24:21

“Natuku, maranai Bada kovogha ina vereverem da vibeyebeyem kubiine na kekita kamowi.

Ma ina tupatupavimaninim na ke am nota ina peku,

⁶Iyamna Bada iyavo kava inuwayuyunisi na ti damsi kovogha evereveresi da vibeyebeyesi kubiine, ma iyavo kava eviiviniisi da natunatuna na ti damsi ekwapukwapusi.”²

⁷Kona vivikamyuyuwa ma kegha da koptu meyemi, iyamna God etupatupavimanimaninimi, imatakira da tami natunatuna vaghata. Meni ededisi ina bera beroi na ti mani i mamai ina biga da kovogha ina veresi da akova ina viiya.

⁸Ma God natunatuna kudubisi na etupatupavimanimaninisi, tuna kubiine ke nakanani kota panani na imatakira da tami na ke natunatuna vaghata, tami na deba wawaya. ⁹Ita mami mau dobuwai itupavimaninita na tavovokuwayisi. Ma bade kanumita ina Mamai etupatupavimanimaninita da kata vokuwaya kirakiiyei ma nuwabiibiiyai ina rewapana gaburinai kata makai, iyamna tuna kava gwabinai yawasa taviiya. ¹⁰Ita mami mau dobuwai nuwanuwasi kudubinai ibera tovonni da ita tupavimaninita. Ma i taraboga da iti beyebeyena kurita na mara tupona kava. Ma ita Mamai God etupatupavimanimaninita na mara nonowa nota manininai kavakava ma ita biibiina kubiine, iyamna ina berita da tota tuna nakanani, maninita ma vovokaravita. ¹¹Kovogha damina taviya na ke nuwaviivii tovonina, kiitonatona ma nuwapoyina irakata kirakai. Ma kegha da iyavo kava ekiikiitonatona na muriyai nuwamagurisi ina terei da nuwanuba ma yawasa maninina gwabisiyai. Tuna nakanani ma i yawasa kamoni ina vopura bubuna.

Ikikava kata makai ma kata kitaruvita.

¹²Tuna kubiine namanaki da imami igowa ma tuwaporemi ekirokiroro ma kegha da kovi rewapana ma koveru bubuna.^a ¹³Kaemi kana keta maninina kona vinei da iyavo kava na mitamitasi bo tuwapore beroberosi everaverukiviniimi na kii gubaga ke ina rakata ma ina yawasa.^b

¹⁴Kobera tovonni da wawaya kudubisi yavata ere nuwanubami kona makamakai bubuna. Ma koekwa da ami yawasa na maninina ma vovokaravina kavakava, iyamna iyavo kava ke vovokaravimi na Bada ke kona kitai.

¹⁵Kovi koyaghavivirana da God ina agabiibai na ke sago iyai ina voyakiri. Kokitaruvimi da ke sago urava ramramna otona berona kamomiyai ina gogo da ina rakata, iyamna otona wawaya peyarisi i yawasa ina kiiviberoi.^c ¹⁶Kokitaruvimi da vipekana wapawapa kegha. Ma bade ke kona berai da nakanani ma Iso, ina nota God gwabinai kegha. Tuna iyarokona ma kegha da vitonara ikarai kubiine na ina buderi ivi bagunei ma ivi gimarei da mara sago kava ita kam.^d ¹⁷Ma koakovi da muriyai ina kayowana da vibiibiina ina mamai gwabinai ita viiya na ina mamai ivi kegehei. Ere matadogana ivi nowi da ina mamai ina nota ita virai ma ibera kavai.^e

¹⁸Ma tami na konekiibau da ku koya sago. Ma nani koyana ke vovotovonina, ke Sainai koyana nakanani. Sainai koyanai na keyama iruyebayebara, ma ivi didibari da nubakutuva irakata,

²12:6 Job 5:17; Prov 3:11-12 ^a12:12 Isa 35:3 ^b12:13 Prov 4:26

^c12:15 Deut 29:18 ^d12:16 Gen 25:29-34 ^e12:17 Gen 27:30-40

ma yanunu berona iveraverau.^f
¹⁹Nani dobunai ture ivi yanei da gamona ghamana ma sisiya bagibagisi ivi yanei ma weni berasi kubiine Israel damsi iyabumana kirakai da ivi nowi da ita voterei, ²⁰iyamna God sisiya iveresi na kurisi ibagibagi kirakai. Ivonesi bo, “Ghamoghamo bo aviyavisina yawayawana weni koyana ina tatovoni na wakimiyai kogudai da kona kiivunui.”^g ²¹Ma bade Moses nani berasi iktai da ivona bo, “Ayabumana kirakai da akirokiroro.”^h

²²Ma tami konekiibau da ku koya sago na notakavakavana, tuna na Zayon koyana, tuna na God yawayawana ina kwanatu, kunuma kana Jerusalem. Ma nani dobunai aneya korotosi, ke viviyavina na ere gasagasarisi iriyesi. ²³Konekiibau da God natunatuna iyiyarokosi kii vava kunumai igirumi na ku kamosi. Ma God kurina konekiibau, tuna na wawaya kudubisi ini tupaviresi. Ma God ina wawaya vovokaravisi, kanumisi namada ivi manininsi ikovi na ku kamosi korui. ²⁴Konekiibau da Yesu kurina, tuna ita tetete, ma tuna vivaghina makamakiina vuna iterei da God kurina tanae. Yesu tarana na ke Abel tarana nakanani. Yesu tarana ivi toitoi da notataweyana ivi sisiyei. Ma Abel tarana ivi toitoi da ikwatu biwa viinina kubiine.ⁱ

²⁵Kovi yana bubuna da God kurimi ina vivisisiya na ke kona barei. Dobuwai na Moses Israel damsi vonaverena ivereveresi da ita kitaruvisi ma ti na sisiyina ibarei na kovogha berona ke ita veruvuvurei. Ma kunumai na God tuna mani isisiya kurita ma tatakuputei na kovogha bero kirakiina taviya.^j

²⁶Sainai koyana tepanai gamona iterei na dobu ivi nuke ma karako na vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Ana bera meyei ma ke dobu kava ana nukei ma bade kunuma yavata.” ^{k27}Ina sisiya kamonai ivona bo, “Ana bera meyei.” Tuna ibeyeta da bera kudubina iyamoyamoni na mara sago ina nukei da aviyavisina ke makamakii nonowina na ina momowa. Ma nani murinai na aviyavisina patana da emakamakai na tuna kava ina makii nonowa.

²⁸Tota na vikiivavona makamakii nonowina ku kamona tarui, tuna kubiine na God tikiikiwei ma ere yabuyabumanita tavopepeta ma tavokavakavara bubuni da ini nuwabiibiyeyi, ²⁹iyamna ita God na nakanani ma keyama karakaratina, muyamuya kirakiina da aviyavisina kudubina ekarakaragavovori.^l

Aviyavisina taberai da God ini nuwabiibiyeta.

13 Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana na ke kona voterei. ²Nuwanuwami ke ina wapa da maranai dobu viruwa damsi ami ku dobu ina numataya na namanaki da ke kotakovisi ma kotitinaritariyeyi ami ku numa. Wawaya viya nakanani iberai ma ke itakovi da aneya itinariyeyi da i ku numa.^m ³Ma iyavo kava gabura kamonai imakiiyana na ke koni nuwawapesi. Kovi kamyuyuwaviiviyeyi da nakanani ma tami yavata gabura kamonai. Ma bade iyavo kava vokwarakwara damina eviiviyi na kovi kamyuyuwaviiviyeyi

^f12:18 Exod 19:16-22, 20:18-21; Deut 4:11-12, 5:22-27

^g12:20 Exod 19:12-13 ^h12:21 Deut 9:19 ⁱ12:24 Gen 4:10

^j12:25 Exod 20:22 ^k12:26 Hag 2:6 ^l12:29 Deut 4:24

^m13:2 Gen 18:1-8, 19:1-3

da nakanani ma tami yavata kota vovokwarakwara.

⁴Tavine na bera vovokaravina, tuna kubiine kudubita tavoepetei. Kawam vaghata na tuna kava yavata koni pekana, ma ke meyani da wawaya sago yavata koni pekana tovana. Ma iyavo kava kwinana ini tuneboi bo ini pekana wapawapa na God ini tupaviresi ma kovogha ina veresi.*

⁵Dobu ina mura ke kona nota kirakiiyei ma ke kona matighei. Ma aviyavisina gwabimiyai na tuna kava kovi nuwabiibiyei, iyamna God ivona bo, “Ke meyani da ana kitatawemi, ke meyani da ana voteremi.”ⁿ ⁶Tuna kubiine nota rewapana gwabitiyai ma tavon-avona bo,

“Bada iviteku,

tuna kubiine ke ana yabumana.

Wawayota ke kovokovoghina da ina ki-iviberoku.”^o

⁷Ma ami babada, ti na iyavo kava ivi nao da God vonana ivi beyebeyena kurimi na konota nonowesi. Kovi nuwanotanota da ikikava i yawasa kamonai na biibiina irakata. Ma tami na i yawasa ma i vitumaghana kovi bonebonei. ⁸Yesu Keriso na ke viravirana, rorova, karako ma mara nonowa. ⁹Tuna kubiine kokitaru-vimi da vibeyebeyena vusi ke ina tinaviviremi. Ibiibai da kanumita ina rewapana na God ina agabiibai gwabinai ina viiya. Ma vibeyebeyena piropirosi da aviyavisina wawaya ina kani bo ke ina kani na ke ini vitesi da kanumisi ini rewapana.

¹⁰Iyavo kava Moses ina von-aviyoyovana enununuri da yobe

vovokaravina kamonai esuwasuwara na ke kovokovoghina da tota Keresiyana ita suwara kana kema tepanai suwara ita yuna da ita kam.[†] ¹¹Ti damsi i suwara kapuna badana ghamana na ghamoghamo tarasi ekavakavara, ma erurui da Gawara Vovokaravina Vaghata yobe kamonai wawaya i berabero kubiine tara isuwasuwara da notataweyana ita viiya. Ma nani ghamoghamosi tupuwisi na ekavakavara ekiikiibau da kwanatu kupunai ikapugavorana.^p ¹²Ma bade Yesu nakanani iberai, kwanatu garina matuketina kupunai ivokwarakwara ma irabobo da tuna mani taranai wawaya iberisi da vovokaravisi, berabero gwabisiyai kegha. ¹³Tuna kubiine na tota bade kwanatu takiibutawei da Yesu kurina.[‡] Ma ikikava wawaya Yesu ivi agaberowei na tivaghinei da nakanani ini agaberoweta, ¹⁴iyamna dobuwai ke sago kwanatu rapetiyai ma ita kwanatu makamakii nonowina na kunumai ma nimonimoriyai tikoyakoyagha. ¹⁵Tuna kubiine Yesu tepanai mara nonowa God tighegheni, tuna na ita verena. Mara nonowa kawatiyai kana vava tavokavakavari, tuna na ita suwara. ¹⁶Ma nuwanuwami ke ina wapa da mara nonowa bera biibiisi kona beraberei ma wawaya koni vitesi, iyamna nakanani kona beraberei na tuna yavata na ami suwara biibiina ma God ini nuwabiibiyei.

¹⁷Ami babada kovotekatekesi ma i rewapana gaburinai komakii bubuna, iyamna kanuma ina ku nevaneva ekoy-

*13:4 Mikeda kawam vaghata ina rabobo na vovotawem da wawaya sago yavata kona tavine. 1Tim 5:11-14 nakanani ivi sisiya.

†13:10 Keresiyana ita suwara kana kema na Keriso ina korosi isisiyei.

‡13:13 ‘Kwanatu takiibutawei’ na ivi miiba da Jiu damsi i taparoro ketasi Moses iveresi na kata voterei.

ⁿ13:5 Deut 31:6, 8; Josh 1:5 ^o13:6 Psa 118:6 ^p13:11 Lev 16:27

akoyaghimi ma iakovi da mara sago God kurina ini debei da i biga ib-era bubuni bo kegha. Kovotekatekesi da i biga nuwabiibiyai ina berai ma nuwapoya ke kona veresi, iyamna tuna ke ini vite tovonimi.

¹⁸Nipowana kubiikakai ke kona voterei. Nuwanuwakii yagharina ma akii kay-owana da aviyavisina peyarina kana berabera na maninina kavakava. ¹⁹Ma taku na aku kayowana ghamana da kona nipowana kirakai da yaghiyaghina ana vovira kurimi.

Nipowana turina.

²⁰God na nuwanuba everevereta ma tuna ita Bada Yesu rabobowai ivi yawai ma taranai vivaghina makamakiina tota yavata taberai. Ma Bada Yesu na tota God ina sipu kata koyakoyagha ghamana. God kurina ainowi da ²¹Yesu

Keriso ina rewapanai ina vovunaghimi da ina kayowana kona bera bubuni ma ami yawasa kamonai ini vitemi da aviyavisina peyarina ina kitai na ini nuwabiibiyai. Karako ma mara nonowa tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina rakata. Amen.

Sisiya turina.

²²Keresiyana turaturakai, weni giru-mina na ke gurina, tuna kubiine aku kayowana da aku sisiya kovi yana bogai. ²³Ati akovimi da varesita Timoti gabura kamonai ivi kiibuni. Ina nekiibau yaghiyaghina kuriku na yavata kana pisi da kana kitimi.

²⁴Ami babada ma God ina wawaya peyarisi kovonesi da kavi kiikiiwesi. Ma Itali damsi weni dobunai ivi kiikiiwemi.

²⁵Ma ainowi God kurina da ina agabi-ibai na kudubimi gwabimiyai ina makai.

Jemes

Ina Giruma

(James)

Vonaviakova

Jemes igruma God ina wawaya dobu ku kudubina kurisi. Ina giruma kamonai ivi akovisi da ikikava nota ghamaghamasi Keresiyana vibeyebeyena kamonai ita viiya da mara nonowa tepanai ita makai ma iti nowesi da i bera gisigisi ma ghamaghamasi na maninina. Ina vibeyebeyena kamonai na miiba peyarisi iterei, ti na nuwatonatonasi. Keresiyana inowesi da ikikava iti nuwanotanota ma ita berai. Nota bogii ma bogiiyai ivi sisiyei, kamonai na mumurisi ma moyamoyakisi, ruyagha, yawasa maninina, vitumaghana ma bera biibiisi, nuwagiura, vikawapata, kayotata ma vokuwaya, nuwanuba, nipowana ma ikikava wawaya ke ini tupaviresi, ikikava iti sisiya bubuna ma ke wawaya viya ina kitakuyowesi ma viya ina kayowesi.

Jemes igruma da i Keresiyana yawasina kamonai na ke vitumaghana kava ma bera biibiisi yavata ita beraberi.

Jemes ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.

Sapta 1:2-8 Vitumaghana ma nuwagiura.

Sapta 1:9-11 Wawaya mumurisi ma moyamoyakisi.

Sapta 1:12-18 Ruyagha.

Sapta 1:19-27 Sisiya ma bera.

Sapta 2:1-13 Keresiyana ita kitaruvai da wawaya viya ke ina kitakuyowesi.

Sapta 2:14-26 Vitumaghana ma bera biibiisi.

Sapta 3:1-18 Keresiyana iti sisiya bubuna.

Sapta 4:1 da ku 5:6 Keresiyana ma dobu yawasina.

Sapta 5:7-20 Vonavinota bogii ma bogiiyai.

Vitumaghana ma nuwagiura.

1 Taku Jemes, Bada Yesu Keriso[¶] ma God i bigabiga wawayiku.[¶]

Tami Israel na kami dam ivi 12 ma kovi verubogebogeyana da dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai komakamakai na tami kurimi agirugiruma. Kiiwa kiiwa.

²Varevaresiku, maranai ruyagha bogii ma bogiiyai kona panapanani na kovi nuwabiibii kirakiyei, ³iyamna koakovi da ruyagha kamonai kona miirikikina na tuna ini vitemi da ami vitumaghana ini rewapana.

⁴Mara nonowa kona miirikikina da nota magura gwabimiyai ina rakata, da aviyavisina maghinomiyai ina nekiibau na ke kona kiitonatona, iyamna namada nota kiimatanina ma rewapanina gwabimiyai. ⁵Ma tam iyai nuwagiura gwabimuwai kegha na kevi nowi God kurina da ina verem, iyamna God ina agabiibai irakata da iyavo kava ini nowi na kudubisi ina vere kirakiyeyi ma ke ina yeghisi. ⁶Ma God kurina kinowi na kevi tumaghana, ke meyani am nota ina ragharagha. Tam iyai am nota ina ragharagha na tam nakanani ma tovava yegiiyai, yanunu tovavina ita yekuyekuri. ⁷⁻⁸Tam na kekiikiigwamgwam ma am bera kudubina kamonai kekiikiitonatona.

[¶]1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

Ma ke kuna notai da Bada avi biibiina ina verem.

Moyamoyakisi ma mumurisi.

⁹Keresiyana moyamoyakisi na iti nuwabiibai da God ina terepisi. ¹⁰Ma Keresiyana mumurisi iti nuwabiibai da God ina tereoruwesi, iyamna ti nakanani ma saru dipiiyai, ina yawasa tupona.^r ¹¹Madegha ina gogo ma muyamuyana na saru tanana ina poyai da ina sivi ma ina peku ma kitana ina bero. Maghimaghighina bade wawaya mumurina. Ina biga ina beraberei ma nani kamoni kana mara ina kovi.

Ruyagha ma rubui.

¹²Tami iyavo kava ruyagha koghegavovori ma komiimiirikikina na koti nuwabiibai. God ina vonakiyapa bagibagina iterei kurimi da tami iyavo kava nuwanuwana koviiyiya na ami miiya ina veremi ma miiyiina na yawasa makamakii nonowina. ¹³Ma wawaya ruyagha ina panani ma ini nuwatini da bera berona ina berai na ke ina vona da God iruyaghai, iyamna God ke meyani berona ina kayowei ma ke meyani wawaya ini beroberowesi da ina peku. ¹⁴Maranai wawaya sago sago duma ruyagha epanapanani na ti mani i nota beroberosi inuwatinisi ma etitinavuresi. ¹⁵I kayowana da nota beroberosi ini nowesi da berabero ina berai. Ma berabero ina damona na rabobo.

¹⁶Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ke wawaya ini beroberowemi. ¹⁷Puyo kiikiimatanisi kudubina na Mamai God gwabinai eoruru kurita. Tuna kinuwa yaseganisi iyamoni. Ma nani yaseganisi na ruvovireviresi da sawara dobuwai keyakeyusi eruvovirevirei. Ma God na

ke nakanani, ke ruvovirevirena. ¹⁸God tuna mani ina kayowanai vonavaghata sisiyina ivereta da yawasa vuna taviyiya. Ma aviyavisina kudubina iyamoyamoni kamoni na God matanai tota ina wawaya na taghe kirakai da ina wawaya vovokaravita.

God vonana tiyanei ma tavotekatekei.

¹⁹Varevaresiku, tami nuwanuwaku, konota bubuna. Wawaya ina vivisisiya na kudubimi kovi yana bubuna. Ma sisiya kubiine na ke koni sisiya yaghina. Ma ke yaghiyaghinai nuwanuwami ina pughu. ²⁰God ina kayowana na yawasa maninina ma wawaya nuwanuwana ina pughu na ke kovokovoghina da God ina kayowana ina berai. ²¹Tuna kubiine ami bera beroberosi ma nota dadabusi kudubisi kogigiratawei. God vonana nuwanuwami kamoni ivoni na ere vopepetimi kovokikini da ini yawasimi.

²²Ke tam mani kuni beroberowe meyam. God vonana ke kuni yanotei, aviyavisina evonavonem na nakanani keberai. ²³Tam iyai God vonana kuni yanei ma berana ke kuna berai, tam nakanani ma wawaya tuna mani maghighina noma kamoni ita kitai. ²⁴Ina kitai ina kovi na ina nae da yaghiyaghinai nuwanuwana ina wapa da maghighina kitana ikikava. ²⁵Ma ke nakanani taberei. God vonana na kiimatanina ma iyavo kava berabero ikutatanisi na ina votawesi. Mara nonowa vonana kuna kitatupei, ma aviyavisina kivi yavi bo kivi yanei na nuwanuwam ke ina wapa ma kevotekatekei na vaghina God ini biibiininim.

²⁶Tam iyai kenotanotai da vokavakavara ketana kuakovi ma am

^r1:10 Isa 40:6-7

sisiya ke kuta koyakoyagha bubuni na tam mani kiberoberowe meyem, ma am vokavakavara na iyamna kegha. ²⁷Ita Mamai God matanai vokavakavara vaghata ma maninina na weni. Uuwawe ma kwapukwapura vivikamyuyuwisi kona koyagha bubunisi. Ma kona koyagha meyemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ini dowadowimi.

**Ke wawaya viya kona kayo
bubunisi ma viya na kegha.**

2 Varevaesiku, tami ita Bada Yesu Keriso koitumaghaneini ma tuna kana kadara irakata kirakai. Tuna kubiine ke wawaya viya kona kayo bubunisi ma viya na kegha. ²Mikeda mura wawayina kana gara biibiina ma imonagha bubuna ma moyaka wawayina kana gara tamosikasikana ma ivi ruwa ita rui ami ku dughu gawarina. ³Ma mura wawayina kota kayo bubuni na kota vonei bo, “Gawara biibiina weni, kemakai.” Ma moyamoyakina kota vonei bo, “Tam, nake kemiiri.” Bo kota vona bo, “Kaekunukunukuwai kemakai.” ⁴Nakanani kota berai na koti matakira da tami nota berona gwabimiyai da wawaya sago koterepai ma sago kotereoruwei.

⁵Varevaesiku, tami nuwanuwaku, kovi yana. Wawaya moyamoyakisi dobuwai i mura igisi ma kegha da God ivinesi da i vitumaghana irakata ma yavata ivi nuwasago. Ma namada vonakiyapa bagibagina iterei da iyavo kava nuwanuwana iviia na ina vikiivavona ini rapenei. ⁶Ma tami, avi kubiine moyamoyakisi koteretereoruwesi? Kota notai da mura wawayisi ikayonogenogeyanemi ma eviiviniimi da itupavireviremi ma ku gabura etereteremi. ⁷Ma ti

damsi na Yesu Keriso kana vava biibiina ekiikiiviberoi, ma tuna vavana kokanikani.

⁸Ma God vonana kamonai Bada ina sisiya bagibagina iterei na weni, “Ikikava tam mani kinuwaviina meyem na bade nakanani kwinam nuwanuwana keviia.”⁸ Tuna kona nununura kiimatani na kona berabera bubuni. ⁹Ma tami iyavo kava wawaya sago koikayoberowaneini ma wawaya sago kokayokayo bubuni na tami Bada ina sisiya bagibagina kovi kiigiyei. ¹⁰Tam iyai vonaviyoyovana sisiyina sago kava kuvi kiigiyei na vonaviyoyovana kudubina kuvi kiigiyei ma tam na berabero wawayim. ¹¹Ma God ivoneta bo, “Kawam kuravaghi na tuna kava yavata koni pekana, ke sago meni wawayina yavata.” Ma bade ivona bo, “Ke wawaya kuna kiivunui.” Ma mikeda sago kubera ma sago ke kuta berai ma kegha da vonaviyoyovana kudubina kuvi kiigiyei.^t ¹²Aviyavisina peyarina kona vivisisiyei ma aviyavisina bade kona berabera na nani kamonai nuwanuwami ke ina wapa da God ina vonaviyoyovana tepanai ini tupaviremi. Ma bade tuna ina votaweta. ¹³Tam iyai wawaya ke kuta vivikamyuyuwesi na God ina vitupavira maranai na ke ini kamyuyuwem. Tam iyai wawaya kuvivi kamyuyuwesi na vitupavira ke kuna yabumaneini.

Vitumaghana ma bera.

¹⁴Varevaesiku, wawaya sago evonavona da tuna God itumaghaneini ma ina bera kitana bogiyai na ina vitumaghana na iyamna kegha. Ma nani vitumaghanina kwebuna na ke ini yawasi. ¹⁵Mikeda tuwanatim sago kana gara kegha ma kana vavai kegha. ¹⁶Ma kuna vonei bo, “God ini biibiinim,

kevi gara bubuna ma kekam bubuna.” Nakanani kuni sisiya ma ke aviyavisina sago kuta verei da kuti vitei na am sisiya iyamna kegha.¹⁷ Vonavaghata da vitumaghana kava ma bera biibiisi ke kuna berabera na nani vitumaghanina na raborabobona.

¹⁸Ma wawaya sago ina vona bo, “Wawaya viya itumaghana, ma viya na bera biibiisi eberabera.” Ma ana vonapotei bo, “Mikeda am bera biibiisi kegha na ikikava am vitumaghana ana kitai? Ma taku, aku bera biibiisi ini matakira da aitumaghana.”¹⁹Tam, kitumaghana da God sago kava bo? Ibiibai! Ma ke tuna kava. Kanuma beroberosi bade nakanani itumaghana da God emakamakai ma eyabuyabumane da ekirokiroro.²⁰Kuneghanegha ghagha! Kutakovi da God kuni tumaghane ma bera biibiisi ke kuna berai na am vitumaghana na kwebuna.²¹Ita kaekiki Abraham konotanotai bo kegha? Natuna Aisiki suwara kana kema tepanai iterei da ita suwara, tuna kubiine God ivona da tuna na wawaya maninina.^u²²Kokitai, ina vitumaghana tepanai nani berana iberai, ma nakanani iberai kubiine na ina vitumaghana irakata da ivi tumaghana kamowa.²³Giruma katamana ikikava igirumi na itupuwa. Ivona bo, “Abraham ivi tumaghana da Bada ina sisiya na vonavaghata. Ma Bada ikitai da Abraham ina vitumaghana irakata, tuna kubiine ekayokayowei ma ivonaki-iyaragha da tuna na ina wawaya maninina.” Ma bade igiruma da God ivona bo, “Abraham na kwina.”^v²⁴Kokitai, ke ita vitumaghana kava ma ita bera yavata na God ina vona da tota na wawaya maninita.

²⁵Ma bade Reiyab konotai. Tuna wavine madamadawarina ma Israel i nanaga wawayisi ikarava irui ku Jeriko

na ikoyagha bubunisi. Ma ivi vitesi da keta sago iviia ma ionagha da iverau. Tuna kubiine God ivonakiyaragha da wavine maninina.^w

²⁶Nakanani ma wawaya tupuwina kava ma kanumina kegha na tuna wawayina na raborabobona, ma bade vitumaghana kava ma bera kegha na vitumaghana raborabobona.

Pepam kuta koyagha bubuni.

3 Varevaresiku, ke peyairimi God vonana koni beyebeyena. Koakovi da tokai vibeyebeyena wawayikai na vitupavira maranai kakii vitupaviravira na ina bagibagi kirakai, ke wawayota viya nakanani.²Peyarita mara nonowa kaeta tatakutakurei. Ma wawaya iyai ke meyani da ina sisiya kamoni ita vivibero ma bade ke ita vivisisiya wapawapa, tuna wawayina na wawaya kiimatanina. Ma tuna kovokovoghina da tupuwina kudubina ini bada bubuni.³Hosi kawanai kirama ini karaghi da pepana ina kiitani, ma kiramina damodamona hosi kawaririnai, nevana da nevana urava ina kuta. Nani uravisi tatitina da ina vovotekateketa.⁴Ma bade konotai da waka ghamanakina ma kana yabiyabi na gisina. Ma yanunu irakata, ma kegha da yabiyabi wawayina kovokovoghina da waka ini badei.⁵Ma bade, pepata na gisina ma kegha da vibero ma kayotata sisiyisi ini sisiyei.

Konotai, dipa irakata kirakai ma kegha da keyama tamodidighina kava ma nani dipana ina runawa da kudubina ina kara yavui!⁶Ma pepata na nakanani ma keyama karakaratina. Pepata ina berona irakata da ita yawasa kamoni karena da ku damona kudubina ini beroi. Nani keyama karakaratina ina karagavovorita, iyamna sisiya

^u2:21 Gen 22:1-14 ^v2:23 Gen 15:6; 2Chr 20:7; Isa 41:8 ^w2:25 Josh 2:1-21

beroberosi Seitan gwabinai epipisi. ⁷Tota wawaya na ghamoghamo bogii ma bogiiyai takiikiivimanamanamisi, kiu ma iyana ma dowa tetetesi yavata. ⁸Ma ke sago iyai pepana ita kiivimanamanami da ita votekatekei. Wawaya pepana na ibero kirakai ma ke ruvaruvana da ina kiivimanamanami. Tuna nakanani ma mota berona, ina kanim na kuna rabobo. ⁹Nani pepanai tikiikiiwa Bada ita Mamai kurina ma bade nani pepanai wawaya timimagisi ma takiikiiviberosi, ma kegha da God wawayisi iyamonisi da tuna maghimaghighina.^x ¹⁰Vikiikiiwa ma imaga nani kawanai ekiikiibau. Varevaresiku, ke nakanani kona berai. ¹¹Ke meyani vusira bonaghina sago na okowa ma yegai ina kiibau. ¹²Varevaresiku, ke meyani koweya iname da kiiroko ina terei. Ma ke meyani karibo iname da momore ina terei. Ma bade ke kovokovoghina da vusira rari yegayegiina okowa biibiina kunivui.

Nuwagiura God gwabinai.

¹³Wawaya iyai nuwanuwagiurina bo notanotana kamomiyai na evi matakira da tuna ikikava wawayina. Eberai da yawasa maninina ma ere vokuwayina ma ere nuwagiurina ina bera biibiisi ina berai da wawaya ina kitai. ¹⁴Mikeda nuwanuwam kamonai nuwakapi ma vomatamatigha emakamakai na ke kuna kayotata da tam nuwagiura wawayim, tuna na vibero vaghata. ¹⁵Nani nuwagiurina na ke kunumai itoru, tuna na dobu kana nuwagiura, ke God gwabinai ma Seitan gwabinai ipisi. ¹⁶Meni dobunai nuwakapi bo vomatamatigha emakamakai na nani dobunai vimakiiberowana ma berona bogii ma bogiiyai ina tuputupuwa.

¹⁷Ma nuwagiura kunumai inoru na tuna akovina na maninina kavakava. Ma tuna na ere nuwanubana, ere agabiibiina, ere vokuwayina, ma mara nonowa wawaya ikamyuyuwesi ma bera biibiisi eberaberai. Ke kwinana sago ina terepai ma sago ina tereoruwei. Ma ke vimiiruruwaruwa. ¹⁸Wawaya ere nuwanubana ina makai na tuna nakanani ma pei biibiina ita voni ma yaba kana mara ina nekiibau na iyamna biibiina ina panani, God ku matana ina yawasa na maninina.

Dobu yawasina ke koni nuwabiibiyei.

4 Avi kubiine kamomiyai vivonapasipasiyana ma viruwa irakata? Iyamna na weni, tami mani ami kayowana beroberosi nuwanuwami epiropiroi. ²Sawara kokirokirorowei ma ke kovokovoghina da kota viiya, tuna kubiine koikawapata ma kokiikiivunuwa. Wawaya i sawara komatamatighei, tuna kubiine koigamowana ma koiruwa. Ami kayowana sawarisi ke kota panapanani iyamna ke kota niponipowana God kurina da ita veremi. ³Bo mikedda koinowi na ke ita vereveremi, iyamna ami nota ke biibiisi, bera wapawapa kubiine koinowi da tupuwa yawasina kotu nuwabiibiyei. ⁴Tami nakanani ma wawaya kawana itutudowai! Koakovi bo kegha da dobu yawasina koni nuwabiibiyei na God koni kawapatei? Ana vona meyei, mikedda dobu yawasina kona kayokayowei na ke kovokovoghina da God koni turanei. ⁵Konotanotai da giruma katamana na ke ita vona bubuna bo? Ivona da Kanuma Vovokaravina nuwanuwatai iterei ma tuna na nuwakapi wawayina, ina kayowana ghamana da ita

vonakiiyapa God kurina ke tikiigiiyei.
⁶Ma kegha da God ina agabiibai everevereta na ivi rewapana kirakai. Giruma katamana ivona bo, “God wawaya kayotatasi na emiimiiripotesi, ma wawaya vovokuwayisi na ina agabiibai evereveresi.”^y

⁷Tuna kubiine kotereoruwe meyemi da God ina rewapana gaburina kona makai. Devil komiiripotei da ina verukuyowemi. ⁸Komiiririya God kurina ma bade tuna ina miiririya kurimi. Berabero wawayimi, imami kotepokowakowai. Miiriruwaruwami, nuwanuwami kogigiratawei. ⁹Ami berabero kubiine nuwanuwami edugari, kovomatadoga ma kotou. Vinama kovoterei ma kosiyapa. Nuwabiibai kovoterei ma kovi nuwapoya. ¹⁰Kovokuwaya meyemi Bada kurina, ma tuna ina ruepimi.

Ke koni wavuvivirana.

¹¹Varevaresiku, Keresiyana turaturami ke koni avaberowesi. Wawaya kwinana ini avaberowei bo ina bera ini tupavirevirei ma ina vona da ibera beroi na bade God ina vonaviyoyovana iavaberowei. Tam ke vitupavira badana da kuna vona da God ina vonaviyoyovana na biibiina bo berona. Am biga da nani vonaviyoyovanina kuna kivini. ¹²Ma nani vonaviyoyovanina na God ivereta ma tuna kava ini tupavirevireta. Tuna kava wawaya ini yawai bo ina gwaramutui. Tam avi kuyoyoi da kwinam ina bera kuni tupaviravirei?

Ke kona kayotata.

¹³Kovi yana, tami iyavo kava kovonavona bo, “Karako bo maram tanumataya ku kwanatu sago, nani dobunai tamakai da madegha sago ina kovi. Ma

biga taberai da mura ghamana taviyya.”^z

¹⁴Ma ke kotakovi da maram aviyavisina ina tupuwa kurimi. Tami ami yawasa na nakanani ma kwavu, ina nekiibau ma ke mara gurina na ina wapa. ¹⁵Weni nakanani kota vona. “Bada ina kayowanai da maram yawayawasita tamakamakai na weni bigana bo nokoni bigana taberai.” ¹⁶Ma kegha da konotanota meyemi da tami mani ami akova tepanai kona makamakai na kokayokayotata. Nakanani kokayokayotata na tuna na bera berona.

¹⁷Vaghina ma, iyi tam nota kuviiya da bera biibiina sago kuta berai ma kegha, ke kuta berai na tuna bera berona God ku matana.

Vonaverena mura wawayisi kurisi.

5 Tami iyavo kava mura ghamana gwabimiyai na kovi yana! Kotou ma kosiyapa iyamna maghinomiyai na nuwapoya ma vokwarakwara kona panani. ²Ami mura iravuwu ma kami gara biibiisi na kaniketekete ikutasikasikeyana. ³Ami gold da silva na epuwapuwa. Vitupavira maranai na nani puwapuwana ini mamatara da tami ikikava wawayimi. Ma karako weni ku marana, ami mura koribai ma kopanikowei. Tuna kubiine na tupuwimi keyama ina karai. ⁴Kovi yana! Iyavo kava ami biga eberaberi ma ke koti miiyesi na evonavona dimadima. Nani touna namada ighae da Bada Rewapana Kirakiina ivi yanei.^b ⁵Ami yawasa dobuwai na biibiina kavakava, ma ami kayowana kudubina kopanapanani. Mara nonowa kokamkam dodo da yapami erakaradata. Ma kegha da damonai na rabobo kona panani. ⁶Tami wawaya biibiisi kovi wavusi ma kovi kiivunuwana ma ti damsi na

ke kovokovoghina da iti tarapaparana meyesi.

**Ere nuwanubami kobanenega
ma konipowana.**

⁷Varevaresiku, ere nuwanubami kona koyakoyagha ma kona banenega da Bada ina vovira kana ku mara. Konotai da vao badana ere nuwanubana ina vivikoyakoyagha da garewa kana mara ina nekiibau ma ikikava ere nuwanubana ekoyakoyagha da vavai ina rove bubuna. ⁸Ma tami bade, ere nuwanubami kobanenega. Ma komiirikikina, kokoyakoyagha iyamna gisina kava Bada ina nekiibau.

⁹Varevaresiku, tami mani kamomiyai ke kona vonakunukunura. Nakanani kona berai na Bada ini tupaviremi da ku berona ina teremi. Kokitai, Vitupavira Badana Ghamana namada inekiibau, matuketai emiimiiri. ¹⁰Varevaresiku, Bada avanai peroperoveta ivivi sisiya na ivi matakira kurita, iyamna ere nuwanubasi vokwarakwara kamonai ibanabanenega. ¹¹Koakovi da iyavo kava vokwarakwara kamonai emiimiirikikina na ti damsi na God ina vibiibiina kamonai. Job konotai, tuna imiirikikina na damonai biibiina ipanani, Bada ivi kamyuyuwei ma ina agabiibai ivi debei kurina.^c

¹²Ma sisiya ghamana na weni. Avon-avonemi, ke dobu bo kunuma bo aviyavisina sago avasiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei. Koni vaghina na kovona bo “E, vaghina,” ma koni kegha na kovona bo “Kegha.”

Weni nakanani kona berai na Bada ke ku berona ina teremi.^d

¹³Kade, kamomiyai wawaya sago inuwapoya bo? Ita nipowana. Kade, wawaya sago inuwabiibai bo? Ita tavora, ita vokavakavara Bada kurina. ¹⁴Kade, wawaya sago gubagubagina bo? Keresiyana kami vinoraveraveyana kovonesi da ina pisi ma Bada avanai oira gisina ina viiya da ininina ini kununubi ma ina nipowana kubiine.^e ¹⁵Vitumaghanai ina nipowana na gubagubagina ina yawasa, Bada ini yawasi. Ma ina berabero na Bada ina notatawei. ¹⁶Tuna kubiine ami berabero koni mamatarei turaturami kurisi ma kona nipowana kubiisi ma ina nipowana kubiimi da kona yawasa. God ina wawaya maninina ina nipowana na tuna rewapanina ma ere iyamna. ¹⁷Elaidiya tuna na wawayota tota nakanani, ma kegha da nuwanuwana kudubina inipowana da garewa ke ita katuna ma vaghina, ke sago garewa ita katuna da madegha aroba ma nawaravi miikovimasago ikovi.^f ¹⁸Muriyai inipowaname da ita katuna ma garewa ghamana kunumai ioru.^g

¹⁹Varevaresiku, mikedda wawaya sago vonavaghata ketana ita voterei da ita siwana ma kwinana ita nae da ita rutini ita vovira, ²⁰na konota bogai da meni wawayina kwinana berabero kamonai irutinakiibuwei na kanumina ivi yawai. Ma God siwana wawayina ina bera beroberosi ina notatawei.^h

^c5:11 Job 1:21-22, 2:10; Psa 103:8 ^d5:12 Mat 5:34-37 ^e5:14 Mak 6:13

^f5:17 1Kgs 17:1, 18:1 ^g5:18 1Kgs 18:42-45 ^h5:20 Prov 10:12; 1Pit 4:8

Pita

Ina Giruma Karena

(1 Peter)

Vonaviakova

Pita igiruma Keresiyana kurisi, ti na ivi verubogebogesi da Eisiya Maina dobuna kamonai ivivi makiiyana, ma ivonesi da ti na God ina wawaya vovinesi. Igiruma da ita kiiiepisi iyamna i vitumaghana kubiine wawaya ivivi tupaketowanesi da ivovokwarakwara. Ivonavinotisi da Yesu Keriso varana biibiina ke nuwanuwasi ina wapa ma ivonesi da ikikava Yesu irabobo, ivomiiri ma vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira ku dobu na nota rewapana ina veresi. Ivonesi da weni notasi tepanai na ini vaghinei da vokwarakwara kamonai ina miirikikina ma inakovi da nani nuwapoyisi na eruburubusi da itumaghana vaghata bo kegha. Ma inakovi da mara sago Yesu ina vovira ku dobu na kii miyya makamakii nonowina ina veresi.

Pita ikiiepisi da nuwapoya kamonai i nota ini rewapana ma bade kurisi ivi nowi kirakai da i yawasa manininai ini matakira da ti na Keriso rapenai.

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Ivonavinotisi da God ivi yawasisi.

Sapta 1:13 da ku 2:10 Vinowi da yawasa manininai ita makai.

Sapta 2:11 da ku 4:19 Keresiyana ikikava ita makai i vokwarakwara kamonai.

Sapta 5:1-11 Keresiyana ita tereoruwe meyesi ma wawaya kubiisi ita biga.

Sapta 5:12-14 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pita, Yesu Keriso[§] ina aposol. Tami iyavo kava God ivovinemi da ina wawaya na agirugiruma kurimi. Rorova ku dobu bogii ma bogiiyai kovi verubogebogemi da iyavo kava ke itakovimi na kamosiyai koimakiiyana. Karako tami na Pontas, Gareisiya, Kapadosiya, Eisiya ma Bitiniya dobusi kamona. ²Ita Mamai God ina kayowanai ivinemi ma Kanuma Vovokaravina iberimi da tami ina wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine na Yesu Keriso kovotekatekei da taranai ikowatawemi.

Ainowi God kurina da ina agabiibai ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kirakai.

Tatumatuma da God yawasa makamakii nonowina ina vereta.

³God tighegheni, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. Ivi kamyuyuwa kirakiiyeta da yawasa vuna ivereta da tatupuwame. Iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri, tuna kubiine nimonimoriyai tatumatuma da ⁴buderi makamakii nonowina kunumai kubiita ivovunaghi na taviiya. Tuna buderina na ke ina ravuwa ma ke ina bero ma bade ke meyani da tiwapai. ⁵Ami vitumaghana kubiine God ina rewapanai ini tarapananemi ina nena da ku mara damona. Ma nani maranai yawasa makamakii nonowina ini debei na ina vibiibiina kudubina kona vii yavui.

⁶Tuna kubiine kovi nuwabiibii kirakai! Namanaki da mara gisina nuwapoya ma vokwarakwara bogii ma bogiiyai kopanapanani ma kegha da kovi nuwabiibai. ⁷Nani nuwapoyisi enenekiibau kurimi na ini debemi da ami vitumaghana na vitumaghana

§1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

vaghata bo kegha. Nakanani ma gold wakimina ita karavunaghi da muguna ita kara yavui ma gold kava ita makamakai. Ma gold na mura ghamana dobuwai ma kegha da mara damona ina wapa. Ma ami vitumaghana iyamna irakata da gold ighekuyowei. Ami vitumaghana ini rewapana na maranai Yesu Keriso ina mara ghamana ina nekiibau, vigheghena ma kadara ma vokarava kona viiya. ⁸Tami na ke meyani Yesu Keriso kota kitai ma kegha da yavata kovi nuwaviina. Ke wekarakava matamiyai kota kitakitai ma kegha da koitumaghanei. Tuna kubiine ami nuwabiibai na ghamanakina ma notakavakavana, ⁹iyamna ami vitumaghana kana miiya na kanumimi yawasa makamakii nonowina ina viiya.

¹⁰Yawasa makamakii nonowina tisisiyei. Peroperoveta akova God gwabinai iviia da mara sago ina agabiibai ini debei kurimi da nani yawasina ina verotemi. Ivi sisiyeyi ma nuwanuwasi kudubinai akova ku tepana iekwekwa, ¹¹iyamna ke itakova bubuna da ikikava ma meni marasiyai weni berasi ita tupuwa. Keriso Kanumina gwabisiyai imakamakai na ivi debei kurisi da mara sago Keriso ina vokwarakwara ma nani murinai kana kadara kamonai ina makai. ¹²Ma bade ivi debei peroperoveta kurisi da aviyavisina igirumi na ke ti kubiisi ma tami murina kimtina kubiimi. Ma karako na dima wawayisi weni berasi ivi mamatarei maranai Keriso varana biibiina idimei kurimi. God ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da kunumai ioru da tuna ina rewapanai na wawayisi idima. Ma bade aneya yavata i kayowana ghamana da weni berasi itakova bubuni.

Yawasa maninina kamonai tamakai.

¹³Tuna kubiine, wekarakava ami nota koreregha bubuni ma kovovunagha da nota manininai koni potepote meyemi. Ami nota evi rewapana ma nimoni-moriyai kotumatuma da God ina agabi-ibai ini debei kurimi maranai Yesu Keriso ina nekiibau. ¹⁴Tami God natu-natuna, tuna kubiine kovotekatekei. Rorova na neghaneghami da ami kayowana beroberosi ivivi bademi. Ma karako na nani ketana ke kona kivini. ¹⁵God na maninina ma vovokaravina ma tuna ikwatumi. Tuna kubiine koberai da ami yawasa na vovokaravina ma maninina kavakava. ¹⁶Giruma katanama kamonai God ivona bo, "Taku vovokaraviku, tuna kubiine koberai da ami yawasa na vovokaravina."ⁱ

¹⁷Mamai God kurina koniponipowana ma tuna na vonavaghata tepanai wawaya sago sago duma i bera itupavirevirei da biibiina bo berona. Weni dobunai tami na numataya, tuna kubiine ami yawasa kamonai na God kona yabumanei ma kona vokaravei. ¹⁸Ami kaekiki mau i yawasa kwebuna ivi damani kurimi da rorova nani yawasina kamonai komakamakai. Ma koakovi da aviyavisinai God ivi miiyeyi da nani yawasina kamonai ivotawemi. Ke silva bo goldiyai iti miiyeyi. Ti na dobu kana mura ma i yawasa na tupona ma ina wapa. ¹⁹Kegha, Keriso tarana biibii kirakiinai ivi miiya kubiimi da igimaratawemi. Isuwara nakanani ma sipu gegeyina biibiina, ke sago berona bo gubaga gwabinai. ²⁰Muriyai da dobu ita yamoni na God namada ina nota irereghi da kubiimi na Keriso ivineyi da iti suwara. Ma karako da ku mara damona, weni marasi kamonai na tami kubiimi Keriso ivokiibuwei ku dobu

ⁱ1:16 Lev 11:44-45, 19:2

da wawaya kudubisi ikitai. ²¹ Keriso kubiine na God kovi tumaghane. Ma God iberai da rabobowai ivomiiri ma muriyai kadara iverei. Tuna kubiine karako na ami nota rewapana ma ami vitumaghana na God ina kina kava gwabinai ina makai. ²² Tami namada vonavaghata kovotekatekei da nuwanuwami na yagharisi, tuna kubiine namada nuwanuwami kudubina Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana. Ma ainowi kurimi da ami nuwaviina ina rakata kamowa, ²³ iyamna tami na kotupuwame. Ami yawasa vuna na ke ami mamai ma ami maduwa gwabisiyai kota viiya. Ti na yawasa dobuwai iveremi ma damonai na rabobo. Ami yawasa vuna na ke nakanani, ina damona kegha, iyamna God vonana na yawayawana ma makamakii nonowina ma tuna iberimi da yawasa vuna kopanani. ²⁴ Giruma katamana ivona bo,
 “Wawaya kudubisi dobuwai i yawasa nakanani ma inamona,
 ti nakanani ma inamona tanana dipiiyai, mara tupona kava kitasi ibiibii kirakai. Ma ke gurina na inamona ina sivi ma tanana ina ririgha,
²⁵ ma kegha da Bada Vonana na makamakii nonowina.”^j
 Ma vonana na Keriso varana biibiina ma tuna wawaya idimei kurimi.

Ita Bada na wakima yawayawana.

2 God vonana kovi tumaghane kubiine, ke koni kayotirana. Sisiya vibero, miiriruaruwa, nuwakapi ma viavabero na kudubina kovoterei. ² Ikikava gegeya ina kayowana ghamana da ita susu na nakanani

kanumimi kana okowa miirarina kota kayowana kirakiyei. Konumumai da nota magurimi ina terei ma yawasa makamakii nonowina kamonai kona gogo, ³ iyamna namada Bada ina agabiibai damina koviiya da ibiibii kirakai.^k ⁴ Bada Keriso na wakima yawayawana. Wawaya wakimina ibarei ma kegha da God nani wakimina ivinei na kurina ibiibii kirakai. Koriyemi nani wakimina yawayawana kurina, ⁵ iyamna tami bade na wakima yawayawami. Ma God iviinimi da Kanumina ina taparoro numana evowavowai. Ma numana kamonai na tami nakanani ma taparoro babadimi. Tami na vovokaravimi ma ami biga da kanuma ina ku nevaneva God kurina ami vokavakavara kona verena. Ma Yesu Keriso avanai God ami suwara ini nuwabiibiyei. ⁶ Giruma katamana kamonai God ivona bo,
 “Wakima biibiina avinei
 ma Zayon koyana tepanai nani wakimina aterei da kwanatu vuna avi karei.

Ma iyavo kava wakimina ini tumaghane na
 ke meyani da ina kitatawesi.”^{** 1}

⁷ Vonavaghata, tami iyavo kava wakimina koitumaghane na kurimi iyamna irakata kirakai. Ma iyavo kava ke ita viv-itumaghane, ti na weni damsi nakanani,
 “Vonura damsi wakima ibarei.

Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.”^m

⁸ Ma bade giruma katamana evonavona bo,
 “Tuna nakanani ma wakima da wawaya kaesi ina takurei,
 wakimina ini gampiirisi da ina peku.”ⁿ

**2:6 Zayon koyana na Jerusalem kamonai.

^j1:25 Isa 40:6-8

^k2:3 Psa 34:8

^l2:6 Isa 28:16

^m2:7 Psa 118:22

ⁿ2:8 Isa 8:14-15

Wawayisi God vonana ke ita votekatekei tuna kubiine gampiira epanapanani. God namada iakovi da ke ini tumaghana ma iakovi da damonai aviyavisina ina tupuwa kurisi.⁹ Ma tami na ke nakanani. God ivinemi da ina wawaya. Tami na taparoro babada ami Kiivavo kubiine. Tami na dam vovokaravimi. Ma tami na God rapenai. Ivinemi da tami nubakutuva kamonai ikwatumi kokiiibau da ina ku yasegana biibiina korui. Tuna kubiine debiiyai God koni ghegheni.^o ¹⁰Rorova na tami ke God ina wawaya, ma karako na tami ina dam kamonai. Rorova na God ina vikamyuyuwa damina ke kota viiya, ma karako na ivi kamyuyuwemi.^p

Babada tavotekatekesi.

¹¹Turaturaku, tami na nuwanuwaku. Dobuwai tami na numataya ma tami na dobu viruwa wawayimi. Tuna kubiine ainowi kurimi da tupuwa ina kayowana beroberosi kobarei, iyamna nani notasi kanumimi ikawapatei.¹² Wawayi ke vivitumaghanisi kamosiyai komakamakai, tuna kubiine kokitaruvimi da ami yawasa na maninina kavakava. Mikeda i kayowana da iti wavumi da berabero wawayimi na ina bera kawai, iyamna ami bera biibiisi ina kitai. Ma God kana kadara ini ghegheni maranai ina neki-ibau da ini tupavirevireta.

¹³Bada ina kayowana da babada peyarisi ma kiivavo ghamana ami dobuwai kona votekatekesi.¹⁴ Ma bade iyavo kava kiivavo ghamana gwabinai rewapana iviia da ini bademi na kovotekatekesi. Ami kiivavo dobuwai ivonatawesi kurimi da iyavo kava kamomiyai bera beroberosi ina berai na kovogha ina veresi ma iyavo kava bera biibiisi ina berai na ini gheghenisi.

¹⁵Ma tami na God ina kayowana da bera biibiisi kava kona berai. Wawayi neghaneghasi ikawapatemi ma ami yawasa maninina ina kitai na sisiya wapawapa ina voterei ma kawasi ina pota.¹⁶ Ami yawasa kamonai na vovotawemi. Ma ke kona notai da taraboga evereveremi da gavunai berabero kona berai, iyamna tami na God ina bigabiga.¹⁷ Wawayi peyarisi kovoepetisi. Keresiyana turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana. God kovokaravei ma kiivavo ghamana ami dobuwai kovoepetei.

Keriso ina vokwarakwara ivi matakira kurita.

¹⁸Bigabiga wawayimi na ere voepetimi ami babada i rewapana gaburisiyai komakai bubuna. Ami babada biibiisi ma nuwapikapikasi bo ami babada beroberosi ma nuwaghakighakisi ma kegha da mara nonowa kona vovotekatekesi.¹⁹ Ma mikeda ke sago berona kota berai ma kegha da ami bada ini wavumi ma kovogha ina veremi na God ina kayowana kovotekatekei da ere nuwanubami kona miirikikina ma ke kona weno. Ami votekateka kubiine na God ini biibinimi.²⁰ Ma koakovi da mikeda berabero kona berai ma ami bada kovogha ina veremi ma ina widimi boni na damidamina, God ke ini gheghenimi. Ma mikeda bera biibiina kona berai ma kegha da ami bada kovogha ina veremi ma ami vokwarakwara kamonai ere nuwanubami kona miirikikina na God ini biibinimi.²¹ Weni yawasina kubiine God ikwatumi da ikikava Keriso ere nuwanubana ivokwarakwara kubiimi na ivi beyemi da tami

^o2:9 Exod 19:5-6; Isa 43:20, 21; Deut 4:20, 7:6, 14:2; Tait 2:14; Isa 9:2

^p2:10 Hos 2:23

yavata vokwarakwara kamoni ere nuwanubami kona makai. Ivi nao, ivi matakira kurimi da nani ketana kota kivini. ²²Ke sago ina berona avai ma ke sago sisiya vibero kawanai ita kiibau.^q ²³Wawaya ivi avaberowei na ke iti avaberowesi. Ivokwarakwara ma kamoni na ke ita vonesi da karakava biwana ita viiya. Ina nota God kurina iterei da mara sago tuna wawaya ini tupaviresi ma vonavaghata tepanai ina vonakiyaragha da iyi berona ma iyi biibiina.^r ²⁴Keriso tuna mani ita berabero vitana tupuwina ikavari da korosiyai irabobo. Weni berana iberai da kubiita berabero ina ruyagha damina ivi rabobo tuwanonowi da ke ini nuwatinita ma ita yawasa na maninina kavakava. Keriso iwidiya ma ina ku inivisi na ivi yawasimi.^s ²⁵Rorova na tami nakanani ma sipu siwasiwanimi, kobababa wapawapa. Ma karako na kovovira kami koyakoyagha kurina ma tuna ami nota, kanumimi ma nuwanuwami kii papara evowavowai.^t

Tatavinesi kii sisiya.

3 Wivine, tami bade kakawami kovotekatekesi da i vidadana gaburinai komakai. Ma mikeda kakawami God vonana ke iti tumaghane na ke kona darusi da ini tumaghana. Ami yawasa maninina ina kitai na nota ina viiya da vitumaghana ini karei.^u ²Tuna kubiine ami yawasa kamoni mara nonowa God kona vopepetei ma nuwanuwami yagharinai kona makai. ³Ke koni nuwapoya kirakai da kitami biibiisi bo kegha. Ke kona notai da uyawimi piropirosi bo kami posaru bo kami yodi bo kami gara

biibiisi ina berimi da koni karawata.^v ⁴Kegha, karawata vaghata na nuwanuwami kamoni emakamakai. God nuwanuba ma vokuwaya ami yawasa kamoni ina kitai na kurina ibiibii kirakai ma ina notai da tami na karakarawatimi. Tuna na karawata makamakii nonowina. ⁵Mara katamaninai wivine vovokaravisi na God ivivi tumaghane na kakawasi ivovotekatekesi. Nani berasi iberaberi da ti na karakarawatisi. ⁶Sago na Sera. Ivonavona da kawana Abraham na ina bada ma ivovotekatekei. Iyavo kava bera maninisi koberaberi ma ke kota yabuyabumana, tami na Sera natunatuna.^w

⁷Ma totomomowa na bade berana sago koberai, kakawami kodogara bubunisi ma kovopepetisi iyamna i rewapana ke ita rakata, ma ti na kami neva. God ina puyo kona vii patapatai, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina. Ma kakawami yavata kona vivimakiiberowana na God ami nipowana ke ini yanei.^x

Biibiina taberaberi ma kegha da nuwapoya tapanani.

⁸Ma vaghina, kudubimi kami sisiya na weni. Kovi nuwasago, turaturami kovi kamyuyuwesi ma kovi nuwaviinavirana. Kotereoruwe meyemi da ami bera kudubina na ere voyaghotimi ma wawaya kurisi ami agabiibai kovi debei. ⁹Wawaya berabero ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Wawaya ini avaberowemi na ke koni avaberowesi. I berabero na biibiinai kokovoghi. God ivinemi da nakanani kona berai. Kona votekateka

^q2:22 Isa 53:9 ^r2:23 Isa 53:7 ^s2:24 Isa 53:5 ^t2:25 Isa 53:6

^u3:1 Epe 5:22; Kol 3:18 ^v3:3 1Tim 2:9 ^w3:6 Gen 18:12

^x3:7 Epe 5:25; Kol 3:19

na ini biibiinimi. ¹⁰Giruma katamana evonavona bo,

“Iyi tam kekayokayowei da nuwabiibi-iyai kuna makai,

Ma am kayowana yawasa biibiina,

na ke kuni bero,

ma sisiya beroberosi ke kuni sisiyei.

¹¹Berona kevoterei ma biibiina keberai, Nuwanuwam kudubinai keberai da ere nuwanubami am wawaya yavata kona makai bubuna.

¹²Mara nonowa Bada matana na ina wawaya maninisi ekitakitisi ma i nipowana iyanei.

Ma iyavo kava berabero eberabera na Bada etatakuputesi.”^y

¹³Nimonimoriyai bera maninisi kava kona berabera na wawaya ke berona ina berai kurimi. ¹⁴Ma mikedada ami bera maninisi kubiine kona vovokwarakwara na Bada ini biibiinimi. “Ke koni nuwapoya ma ke kona yabumana.”^z ¹⁵Ma nuwanuwami kudubinai Keriso kovokavakavari ma kovi vaghinei da ami yawasa ini badei. Mara nonowa kovovunagha da maranai wawaya ini tarakiiyanemi da avi kubiine ami vitumaghana ivi rewapana na namada koakovi da ikikava kona vonapotesi.

¹⁶Kona vonavonapotesi na ere vopepetimi ma ere nuwanubami koni sisiya kurisi. Ma bade koberai da nuwanuwami yagharina. Ma iyavo kava ini avaberowemi na ininimaya, iyamna ina kitimi da Keriso kokivikivini na ami yawasa maninina kavakava.

¹⁷Mikedada God ina kayowana da kata vokwarakwara na bera biibiisi kubiine vokwarakwara damina kata viiya ma ke bera beroberosi kubiine. ¹⁸Ma Keriso irabobo mara sago kava da ami berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi. Tuna na wawaya

maninina ma tami na berabero wawayimi ma kubiimi irabobo da irutinimi God kurina. Tupuwina irabobo ma kegha da God Kanumina ivi yawai. ¹⁹Ma nani Kanumina ina rewapanai Keriso ioru da wawaya kanumisi gabura kamonai na kurisi varana biibiina idimei. ²⁰Ti wawayisi na iyavo kava Nowa ina mariyai God ivivi kawakiikiyei. Nowa waka ivowavowai ma God ere nuwanubana ivivi koyakoyagha da wawayisi i berabero iti nuwapoyei ma kegha da wawaya ivi 8 kava igeru da okowa kamonai ivi yawasisi.^a ²¹Ma nani okowina na ivi matakira da karako babataito emakamakai da tami bade okowai ivi yawasimi. God ina rewapana iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma nani rewapaninai ivi yawasimi. Ma babataito na ke tupuwimi dowadowana kowatawena kubiine. Kobabataito na tuna ami vinowi God kurina da nuwanuwami ina kowatawei da ina yaghari. ²²Ma Keriso na ighae ku kunuma da God katagheyanai emakamakai. Ma karako na aneya, kiikiivavo kunumai ma kanukanuma i babada na kudubisi tuna ina rewapana gaburinai emakamakai.

God kubiine tamakamakai.

4 Keriso inivisi damina iviia, tuna kubiine ami nota ini rewapana ma mikedada ami vitumaghana kubiine nakanani ina tupuwa kurimi na kovi vaghinei. Iyavo kava ini vaghinei na tuna wawayina ivi debe meyei da berabero ivoterei. ²Ma ina yawasa dobuwai na ke tupuwa ina kayowana beroberosi ina kayokayowei, ma Bada ina kayowana kava ina berabera. ³Rorova dobu yawasina kobera kirakiyei da tami nakanani ma iyavo kava Keriso

ke ita vivitumaghanei. I yawasa kamonai na bera dowadowasi eberabera da tupuwisi irekwei, ekamkampungha ma kamonai na eumuma neghanegha ma vipekana wapawapa eberabera. Ma bade sawara yamoyamonisi kurisi evovokavakavara, tuna berana na ibero kirakai. ⁴Ma karako na ti damsi ideyemi da ke i bera dowadowasi ku kamona kota rurui da yavata kota berabera, tuna kubiine ivi karei da iavaberowemi. ⁵Ma konotai da mara sago ti na God maghinonai ina miiri, iyamna tuna namada ivovunagha da wawaya yawayawasisi ma raborabobosi kudubisi ini tupaviresi. ⁶Tuna kubiine Keriso varana biibiina na ke yawayawasisi kava ma bade raborabobosi kurisi idima. Namanaki tupuwisi kovogha namada ipanani da irabobo, taraboga iveresi da mikedda kanumisi ina yawasa.

God ina puyo na takoyagha bubuni.

⁷Mara damona gisina kava ina nekiibau. Tuna kubiine nota yagharinai kovi potepote meyemi da mara nonowa kona niponipowana. ⁸Ma bera ghamanakina na weni, nuwanuwami kudubina turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana, iyamna nuwaviina ina rewapana irakata da berabero ighekuyowei.^b ⁹Nuwabiibiyai wawaya korutini da gwabimiyai ina kam bo ina kena ma nani kamonai ke kona vonakunukunura. ¹⁰Wawaya sago sago duma kami puyo bogii ma bogiiyai God gwabinai koviiya ma ere nuwagiurimi kami puyo kokoyagha bubuni da wawaya koni vitesi da God ina agabiibai koni debei kurisi. ¹¹Ma tam God ivinem da vonana kuna dimei, bo? Vaghina, kedima. Ma God ina kayowanai kava kevi sisiya. God ivinem da wawaya kuni vitesi ma kubiisi

kuna biga, bo? Vaghina, kevi vitesi. Ma rewapana God gwabinai kuviiya na tuna tepanai kebiga kirakai. Nakanani kona berai na Yesu Keriso avanai wawaya i vigheghena ghamana God kurina ina ghae. Tuna rewapana ma kadara kudubina rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Keresiyana i vokwarakwara.

¹²Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vokwarakwara damina koviiyiya na ke kona veyiyei, iyamna ami vitumaghana eruburubui. Tuna kubiine ke kona nota kavakavai, ¹³ma kovi nuwabiibiyai da ikikava Keriso ivokwarakwara na tami yavata kovovokwarakwara patapata. Ma mara sago kana kadara ini debei na nani maranai ami nuwabiibai ina rakata kirakai. ¹⁴Keriso koitumaghanei kubiine, wawaya ini avaberowemi na kovi nuwabiibiyai, iyamna Kanuma kadakarina gwabimiyai, tuna na God Kanumina. ¹⁵Ma kokitaruvimi da avi kubiine vokwarakwara kopanapanani. Ke meyani kona kiivunuwa, bo kona yapi, bo koni kayotirana, bo kona turagheghyana da kovogha ina veremi da vokwarakwara kona panani. ¹⁶Ma tami kovi Keresiyana ma mikedda wawaya ami vitumaghana kubiine ina vivitupaketowanemi ma kona vovokwarakwara na ke koninimayei. Ma God kovi ghegheni da Keriso kana vava iveremi da tami rapenai.

¹⁷Vitupavira kana mara inenekiibau na tota God natunatuna na tinao da ini tupavireta. Ma iyavo kava God varana biibiina ke ita vovotekatekei na ini muri ini tupaviresi ma ti na nuwapoya ghamanakina ina panani. ¹⁸Giruma katamana evonavona bo,

^b4:8 Prov 10:12

“Ibagibagi kirakai da wawaya maninisi yawasa makamakii nonowina ina panani, tuna kubiine iyavo kava God ibarei bo berabero eberabera, ti na ikikava?”^c

¹⁹Ma vaghina, iyavo kava God ivinisi da ita vokwarakwara na bera biibisi ke ina voterei. Ma God iyamonisi na tuna iti tumaghane da iti vitesi, iyamna aviyavisina evonavona da ita berai kubiisi na ina tupuwa.

Keresiyana kii vinoraveraveyana kii sisiya.

5Tami Keresiyana kii vinoraveraveyana na kami sisiya na weni. Taku bade na Keresiyana kii vinoraveraveyana, ma Keriso ina vokwarakwara aimamatarei wawaya kurisi. Ma bade akovi da mara sago kana kadara ini debei na ku kamona ana rui. Tuna kubiine aku rewapana emakamakai da ani nowi kurimi da ²ami biga kona bera bubuni. Keresiyana na nakanani ma God ina sipu yavona. Ma tami na ami biga iveremi da kona koyagha bubunisi. Ina kayowana da nuwabiibiyai ma nuwanuwami kudubina ere vokuwayimi ami biga kona berai wawaya kubiisi, ma ke mura kona matighei.^d ³Ma iyavo kava ku imami iteresi da kota koyaghisi na ke meyani da kona kayotata kurisi. Ma ami yawasa na maninina kavakava da koni matakira bubuna kurisi da ikikava ina makai. Nakanani koni nowesi. ⁴Tami babadimi na kami koyakoyagha ghamana emakamakai, tuna na Keriso. Tuna kubiine ami biga kobera bubuni da maranai tuna wawayina ina vovira ku dobu na ini gheghenimi ma kraun kadakadarisi ku gayamimi

ini tawanepayana. Ma nani kraun kadakadarisi na ke meyani da ina wapa.

⁵Tami yaraga, kudubimi na kovi vaghinei da kami vinoraveraveyana ini bademi ma kovotekatekesi. Ma tami iyavo kava koitumaghana na peyari ere voyaghotimi turaturami kubiisi kona biga, iyamna “God na kayotatasi emiimiropotesi ma vovoyaghotisi na ina agabiibai evereveresi.”^e

⁶Tuna kubiine kovokuwaya meyemi da God rewapana kirakiina ina rewapana gaburinai kona makai da mara sago ini gheghenimi.^f ⁷Ma ami nuwapoya kudubina God ku imana koterei, iyamna tuna edogadogarimi.

⁸Kokitaruvimi, ami nota evi rewapana. Kami ghaviya Devil mara nonowa taraboga iekwekwai da ina vowimi. Tuna nakanani ma layon kayakayayina dipiiyai eyebayebagha, kana siya ekwekwai da ina kutasikasikai ma ina kam yavui. ⁹Ami vitumaghana tepanai kovi tepatora da Devil komiiripotei, iyamna koakovi da ikikava kovovokwarakwara na Keresiyana turaturami dobu ku kudubina na bade nakanani evovokwarakwara. ¹⁰God ina agabiibai irakata ma ikwatumu da Keriso avanai kana ku kadara makamakii nonowina kona rui. Mara gisina kava kona vokwarakwara ma nani murinai tuna mani ini vitemi da ku biibiina ina teremi, ina kiipepimi ma rewapana ina veremi da kona miirikikina. ¹¹Rewapana kudubina God rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Vikiikiwa turina.

¹²Varesita Sailas na wawaya patupatutuna, ma tuna ivi viteku da weni sisiyina tupona agirugirumi

^c4:18 Prov 11:31 ^d5:2 Jon 21:15-17

^e5:5 Prov 3:34

^f5:6 Mat 23:12; Luk 14:11, 18:14

kurimi. Agiruma da ata kiipepimi ma
ata vonaveremi da namanaki biibiina
bo berona ina tupuwa ma kegha
da God ina agabiibai mara nonowa
gwabimiyai emakamakai. Tuna tepanai
komiirikikina.^g

¹³Babilon^{††} kamonai na natuku
Mak ma iyavo kava God ivinesi

da ina wawaya na peyarisi
ikiikiiwemi.^h ¹⁴Tami kamomiyai
kovi kiikiiwavivirana da ami nuwaviina
koni debei.

Iyavo kava Keriso yavata koinuwasago
na ainowi da ina nuwanuba gwabimiyai
ina makai.

^{††}5:13 **Babilon:** Pita ivi miiba da vitumaghana damsi Rome kamonai ivi sisiyesi.

^g5:12 Apos 15:22, 40 ^h5:13 Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10; Prm 24

2 Pita

Pita Ina Giruma

Kana Viruwa

(2 Peter)

Vonaviakova

Pita ina giruma viruwina na Keresiyana damsi i dobu bogii ma bogiyyai kurisi. Nota ghamana weni girumina kamonai na vibeyebeyena vibero ita barei.

Ma nani vibeyebeyena vibero kamonai ivi vaghinei da Keresiyana iti pekana wapawapa ma Pita ivonesi da ke nakanani ita berai. Iyavo kava Yesu matasiyai ikitai ma ina vibeyebeyena ivi yanei na God ma Bada Yesu Keriso akovisi ivi damadamani Keresiyana kurisi. Ma Pita igiruma da God ma Yesu i vonavaghata ina vokikini da vibeyebeyena vibero wawayisi ina miiripotesi. Ina nuwapoya ghamana na wawaya viya ivonavona da Keriso ke ina vovira ku dobu. Ma Pita igiruma da Keriso na karakava ina vovira, iyamna God “ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimaye ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo ina gwaramutui.”

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Vikiikiwa.

Sapta 1:3-21 God Keresiyana ikwatusi da yawasa maninina kamonai ita makai.

Sapta 2:1-22 Vibeyebeyena vibero wawayisi i bera ma kii kovogha.

Sapta 3:1-18 Mara damonai Keriso ina vovira.

1 Taku Saimon Pita, Yesu Keriso^{‡‡} ina aposol ma ina bigabiga. Tami iyavo kava Keriso koitumaghanei taku

nakanani na agirugiruma kurimi. Ita vitumaghana na bera ghamana ma ibi-ibii kirakai. Ma nani vitumaghanina na ita God ma kata Viviyawa Yesu Keriso gwabinai taviiviiya. Ma tuna ina bera na maninina kavakava.

²Ita God ma ita Bada Yesu kurisi ain-owi da akovisi kona vii kamowa ma nani kamonai na i agabiibai ma i nuwanuba ina veremi da gwabimiyai ina rakata kirakai.

God ina kwatu.

³God takova bubuni ma ina rewapanai na aviyavisina takayokayowei da yawasa maninina kamonai kata makai na peyarina everevereta. God na biibiina kavakava ma kana kadara irakata ma ikwatuta da nani kadarina kamonai tamakai. ⁴Weni berasi tepanai ina vonakiiyapa bagibagisi namada ivereta. Ma nani vonakiiyapisi na ghamaghamasi ma kiikiimatani ma tuna tepanai na kononagha da nota dowadowasi dobu ekiikiiviberoi na kona veruvuvurei. Ma ami yawasa na God ina yawasa maghimaghighina da yavata kona makii patapata. ⁵Tuna kubiine kovi paparana kirakai da ami vitumaghana ku tepana na yawasa biibiina kona terei. Ma tuna ku tepana na nuwagiura kona terei. ⁶Ma ku tepana na koni potepote meyemi. Ma ku tepana na nuwapoya kamonai kona miirikikina. ⁷Ma ku tepana na God ina kayowanai komakai. Ma ku tepana na ami agabiibai Keresiyana turaturami kurisi koni debei. Ma bade ku tepana na kovi nuwaviinavivirana. ⁸Weni berasi peyarina gwabimiyai ina rakata na ini vitemi da aviyavisina Keresiyana yawasina kamonai kona berabera i ita Bada Yesu Keriso

^{‡‡}1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

akovina tepanai kona bera bubuni na iyamna kona panani. ⁹Ma weni berasi gwabimiyai kegha na matami isowai bo ipota da vonavaghata ke kota kitakitai ma nuwanuwami iwapa da berabero ami yawasa wadubona kamonai na God namada ikowatawei.

¹⁰Tuna kubiine varevaresiku, kovi paparana kirakai da koni debei da God ikwatumi ma ivovinemi da ina wawaya. Nani berasi peyarina kona beraberi na ke meyani kona peku bo kona siwana. ¹¹Ma God matuketa ina votawei da ita Bada Yesu Keriso, kata Viviyawa ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona kona rui ma ini kiikiwa kirakiiyemi.

¹²Weni sisiyisi namada koakovi ma vonavaghata ami yawasa kamonai namada irakata kirakai da tepanai koitutumukita ma kegha da mara nonowa ana vonavonavinotimi. ¹³Ma anotanotai da ita biibii kirakai da ana vivinuwaterenimi ina nena da aku ku rabobo. ¹⁴Ma akovi da mara gisina kava ma ana rabobo da weni tupuwina ana kiibutawei iyamna ita Bada Yesu Keriso namada ivi debei kuriku. ¹⁵Tuna kubiine na aipaparana da ani beye bubunimi da aku rabobo murinai na weni notasi kona nota nonowei.

Wawaya Keriso kana kadara matasiyai ikitai.

¹⁶Ke keta sisiya bo varagutugutu vigayagaya kata vonavonemi da Bada Yesu Keriso ere rewapanina ina vovira ku dobu. Takii mani matakiyai ina rewapana notakavakavana kakitai. ¹⁷Takii nani, maranai kana vava ghamana ma kadara Mamai God gwabinai iviia. Ma yasegana ghamanakina kamonai na God ivi sisiya Keriso kurina, ivona bo, “Weni tuna na

natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiiyei.”¹⁸Tokai na Keriso yavata koya vovokaravina tepanai ma God gamona kunumai ivi sisiya na tinikiyai kavi yanei.

¹⁹Tuna kubiine akii nota ivi rewapana da aviyavisina peroperoveta igirugirumi na vonavaghata. Ma ibiibai da nani girumisi na koni nuwanotanota bubuni. Tuna nakanani ma kibe nubakutuva kamonai ita karakarata da mara ita tom. Ma Keriso ina nekiibau na tuna nakanani ma tughuware ita ghetawei da nuwanuwami kamona ita yasegana yavui. ²⁰Nota ghamana na weni. Koakovi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi na ke ti mani i nota ita terei. ²¹Sisiyisi na ke wawaya gwabisiyai ita kiikiibau bo peroperoveta i kayowanai ita vivisiya, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ikavaraviteteyanesi ma nota iveresi da God ina sisiya igirumi.

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

2Ikikava mara wadubonai Israel damsii kamosiyai peroperoveta viviberosi imakamakai, nakanani weni maranai ina tupuwa, vibeyebeyena vibero wawayisi kurimi ina nekiibau. I vibeyebeyena nuwaviivinina ina terei da aviyavisina tota Keresiyana titumaghaneii da vonavaghata na ina virai da ami vitumaghana ini beroyi. Bada igimaratawesi ma kegha da ina vonaveyaveyiyeyi ma ina vibadana ina veruvuvurei. I bera kubiine na marasago kovogha ina panani, God ina gwaramutusi. ²Ma wawaya peyarisii nani vibeyebeyena vibero wawayisi i bera inimamayisii ina kivini ma Keriso ina keta vaghata ma bade kana vava ini beroyi. ³Ma bade nani vibero wawayisi i

¹1:17 Mat 17:1-5; Mak 9:2-7; Luk 9:28-35

kayomatamatigha irakata kubiine na ti mani i notiyai ini varagutugutu kurimi, ini beroberowemi da koni miiesi. God namada ivonakiiyaragha da kovogha ina viiya, ma ikoyakoyagha da mara gisina kava ina gwaramutusi.

⁴God na kovogha evovorereghi. Aneya viya berabero iberai na ke ita nuwaghanesi, itawanaoruwesi ku bonagha nubakutuvina. Ma nani dobunai iwarimatatanisi ma ikoyakoyagha da vitupavira marana ina nekiibau. ⁵Ma bade rorova mara katamaninai God wawaya ke ita nuwaghanesi. Tuna maranai Nowa idima da wawaya yawasa maninina ita kivini ma wawayisi ibara. Tuna kubiine God kutukutuva ivonatawei da iyavo kava ke ita vivitumaghanei na igwaramutusi. Ma Nowa ina wawaya miikovimaruwa yavata na ti kava kii papara ivowai da yawasa ipanani.^j ⁶Ma bade God, Sodom ma Gomora kwanatusi kii kovogha iveresi, ikapunisi da yapukaresi kava. Ivi matakira da iyavo kava God ke ita vivitumaghanei na nakanani kurisi ina tupuwa.^k ⁷Ma nani kamoni God na Lot kana papara ivowai, iyamna Lot na tomowa maninina ma Sodom wawayisi kamosiyai imakamakai ma i bera dowadowasi ikitakitai na ivi nuwapoya kirakiiyei.¹ ⁸Tuna na wawaya maninina ma wawaya beroberosi kamosiyai imakamakai na mara nonowa i bera beroberosi ikitakitai ma i sisiya ivivi yanei na damina ibero kirakai. ⁹Weni berasi ivi debei kurita da Bada iakovi da ikikava ina wawaya nuwapoya kamoni ini yawasisi. Ma iyavo kava ikawakiikiyei na namada ivi karei da kii kovogha evereveresi, nakanani ina beraberei da vitupavira kana ku mara. ¹⁰Vonavaghata, iyavo

kava tupuwa ina kayowana dowadowasi eberaberei ma enotanotai da God ina rewapana kegha da ini badesi na ti damsi kava kovogha bero kirakiina ina veresi.

Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kawakiibagibagisi ma kayotatasi. Ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita yabuyabumanesi da iavaberowesi. ¹¹Bada ina aneya i rewapana irakata kirakai, ke nani wawayisi nakanani. Ma kegha da kanuma rewapanisi kunumai evovokaravesi ma ke iti avaberowesi Bada maghinonai. ¹²Ma vibeyebeyena vibero wawayisi nakanani ma ghamoghamo dipa. Ke itakovi da aviyavisina eberaberei, gayamisi kegha. Tuna kubiine isisiya wapawapa, aviyavisina ke itakovi na iavaberowei ma ekiikiiviberoi. Ma ikikava ghamoghamo dipa itupuwa da kata yebaghisi ma kata kiivunusi, nakanani God vibeyebeyena vibero wawayisi ina kiivunusi. ¹³Berona iberai wawaya kurisi da ivokwarakwara na God kovogha ina veresi da ti yavata ina vokwarakwara. Tupuwa ina kayowana dowadowasi inuwabiibii kirakiiyei da madeghai eberaberei da wawaya matasiyai ekitakitisi ma ke ita vivinimaye. Ti na viviberosi ma yavata kokamkam patapata na epuyapuyakimi ma kami vava iberoi. ¹⁴Mara nonowa wivine ekitakitakirorowesi ma keta ekwekwai da vipekana wapawapa ina berai. I kayowana da bera dowadowasi mara nonowa ina beraberei ma damisi ke ita viiviiya, i kayowana da ina bera kamowi. Ma iyavo kava i vitumaghana ke ita rakata na inuwatinisi da ti yavata berabero ina berai. Berabero ematamatighei ma nuwanuwasi imanamei da mara nonowa eberaberei.

^j2:5 Gen 6:1-7:24 ^k2:6 Gen 19:24 ^l2:7 Gen 19:1-16

Ma God namada imagisi. ¹⁵Ti damsi keta maninina ivoterei ma isiwana da Beyo natuna Beilam ina keta iviyya. Ina kayowana da mura ita viiyya kubiine na bera berona ita berai,^m ¹⁶ma kegha da ina donki ivi sisiya da nakanani ma wawaya. Iyeghai da peroveta Beilam ina bera neghaneghana ivoterei.

¹⁷Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kwebusi, nakanani ma vusira motom katamanisi, bade nakanani ma kwavu yanunu ita tapitapini ma garewina kegha. God i gawara nubakutuwa ghamana kamoni ivoviviri kubiisi. ¹⁸Ti na kayotata ma nota meyena sisiyisi isisiyei. Ma iyavo kava wekarakava berabero wawayisi kamosiyai ikiibau da berabero ivoterei na nani vibeyebeyena vibero wawayisi tupuwa ina kayowana dowadowasiyai inuwatinisi da berabero ku kamona ina vovira. ¹⁹Ti na vonakiiyapa bagibagina etereterei wawaya kurisi da iyavo kava i vibeyebeyena ina kivini na vovotawesi da God ina sisiya bagibagisi ke ina vatekatekei. Ma ti damsi na berabero dowadowasi ibadesi da ivi sleiv ma nani berasi i yawasa iberoi. Koakovi da aviyavisina ibadeta na tota na ina sleiv. ²⁰Wawaya ita Bada ma kata Viviyawa Yesu Keriso inakovi na dobu yawasina ina berabero ina veruvuvurei. Ma mikedda ini muritina da berabero ina kamowanisi ma ini badesi na i yawasa ina bero kirakai, ke rorova nakanani. ²¹Ke ita biibai da yawasa maninina ketana iakovi ma kegha da iverukupukuputei ma God ina sisiya bagibagisi ma vovokaravisi wawaya ivi damani kurisi na ikiigiyeyi. Nakanani iberai kubiine na ita biibai da ke meyani yawasa maninina akovina ita viiyya. ²²Aviyavisina kurisi itupuwa na

ivi matakira da weni miibiisi ivi ruwa na evonavona vaghata. Sago evonavona da kukou ina gorowa ma ina vovira da ina kani. Ma sago evonavona da poro ini yeka ma ina vovira ku dogiya da ini dobodobome.ⁿ

Bada vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira.

3 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni tuna na aku giruma kana viruwa kurimi ma ivi ruwa kamoni na vonavaghata avonavonavitimi ma akiikiiepepimi da nota maninisi nuwanuwami kamoni ana terei. ²Aku kayowana da aviyavisina mara katamaninai peroperoveta igirumi na kotakovi. Ma bade aviyavisina ita Bada, tuna kata Viviyawa ivi beyebeyena na kota notai, sisiya bagibagisi ina vibeyebeyena kamoni na ami aposol iveremi. ³Kunona ata vonavinotimi da weni marana kamoni tavivi koyakoyagha da mara damona ina nekiibau na wawaya viya ina vomiiiri da tami iyavo kava Keriso koitumaghane na ina vonavinamemi. Ti damsi i kayowana da tupuwa ina bera dowadowasi ini badesi.^o ⁴Ma ina vivikaekaeeyemi ma ina vonemi bo, “Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da ita vovira ku dobu ma tuna na imapatana? Ita kaekiki mau namada irukwamakai ma bera kudubina na patana da kana kita sago. Ikikava dobu karenai iyamoni na nakanani emakamakai.” ⁵Weni nakanani isisiya iyamna ti damsi na iakovi ma iberai da nakanani ma ke itakovi da mara katamaninai God gamona iterei da kunuma ma dobu itupuwa, dobu okowiyai iyamoni da okowa kamoni ighetawei.^p ⁶Muriyai bade God iberai da okowa ighae ma kutukutuwa dobu

katamanina itenukutuvi.⁹ ⁷Ma bade God gamona iterei da kunuma ma dobu kudubina ina kapuni ma ke wekarakava. Ivoviviri emakamakai da kana mara itereterei na berana ina berai. Ma tuna maranai wawaya kudubisi ini tupaviresi ma iyavo kava ke ita vovokaravei na ti damsi ina gwaramutusi.

⁸Turaturaku, tami nuwanuwaku. Ke nuwanuwami ina wapa da Bada kurina mara sago kava na madegha 1 tausand nakanani. Ma bade madegha 1 tausand na mara sago kava nakanani.^f ⁹Wawaya viya enotanotai da Bada ina vonakiiyapa bagibagina iterei da mara sago ina vovira ku dobu na egegegnuwa kirakiiyei. Ma kegha, enuwanuwatotoweta iyamna ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimaye ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo ina gwaramutui.

¹⁰Bada ina mara ghamana ina pisi da ini tataghanita nakanani ma yapiyapi wawayina. Nani maranai gugura ghamana kunumai ina tupuwa ma kunuma ma aviyavisina peyarina kamoni na keyama karakaratina ina kara yavusi. Ma dobu ma aviyavisina peyarina kamoni na ina rudeba.^s ¹¹Vonavaghata da bera nakanani ina tupuwa na dobu ma kunuma kudubina ina gwaramutui. Ma nani notanai tami na ikikava kona makai? Kota berai da ami yawasa na maninina ma mara nonowa God kota vokaravei, ¹²ma nimonimoriyai kota vivikoyakoyagha da ina mara vaghata ina nekiibau. Ma kovi paparana kirakai da marana yaghiyaghina

ina nekiibau. Tuna maranai God kunuma ina tupavinawai da ina karai ma bera peyarina ina tamoguda. ¹³Ma ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ina berai na nimonimoriyai tikoyakoyagha da berasi ina tupuwa. Kunuma ma dobu vuna ina yamoni ma nani dobunai wawaya peyarisi God yavata ini nuwasago ma bera peyarina na maninina kavakava.^t

¹⁴Turaturaku, tami nuwanuwaku. God weni berasi ina berai kubiine na tami nani marana vaghata kona koyakoyaghi ma kamoni na kovovunagha meyemi da God ku matana ami bera na maninina kavakava. Ma tuna yavata ere nuwanubami kona makai. ¹⁵Konota bubuna da avi kubiine ita Bada enuwanuwatotoweta, iyamna wawaya i taraboga evereveresi da i berabero ininimaye ma ina miirikupukuputei da ini yawasisi. Kwinata biibiina Pol ikikava nuwagiura God gwabinai iviia na nakanani kurimi igiruma. ¹⁶Ma mara nonowa ina giruma kamosiyai weni berasi isisiyei. Ma ina giruma kamosiyai nota viya ipiropiro kirakai da wawaya viya ke kovokovoghisi da akovina ina viiya. Ti na notaragharaghisi ma Keresiyana yawasina ke itakova bubuni, tuna kubiine Pol ina giruma eruruvovirei da nota piropirosi iyamsi eteretere beroi. Ma bade giruma katamana kamoni na sisiya viya iyamsi nakanani eruruvovirei ma eteretere beroi. Tuna kubiine ti mani kii kovogha etitinariyai.

¹⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku, namada weni berasi koakovi. Kokitaruvimi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ikiigiyei na ke

⁹3:6 Gen 7:11 ^f3:8 Psa 90:4

^s3:10 Mat 24:43; Luk 12:39; 1Tes 5:2; Rev 16:15

^t3:13 Isa 65:17, 66:22; Rev 21:1

notaragharagha ina veremi da ami
vitumaghana ini beroi. Komiirikikina.
¹⁸Ma ami yawasa kamonai kona gogo
da ita Bada Yesu Keriso kata Viviyawa
konakova bubuni ma ina agabiibai

gwabimiyai ina makai. Tighegheni
ma tavokavakavari da kana kadara
ina rakata, karako ma mara nonowa.
Amen.

1 Jon

Jon Ina Giruma Karena

(1 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma karena kamonai na nota ghamaghamasi ruwa emakamakai. Sago na Keresiyana wawayisi ikiiepepisi da mara nonowa God ma Natuna Yesu Keriso yavata iti nuwasago. Ma kana viruwa na ivi akovisi da wawaya viya i vibeyebeyena viberowai nani vinuwasagona ita resoi. Ti damsi ivivi beyebeyena da aviyavisina kudubina dobuwai na berona kavakava. Ma ivonavona da tupuwita ma bera peyarina dobuwai tavovotovoni na epuyapuyakita. Tuna kubiine ivonavona da God Natuna Yesu na kanuma kava, ke wawaya vaghata. Ma bade ivonavona da Yesu ini yawasita na dobu ina nuwapoya ma ina bera kudubina takiibutawei. Ma bade ivonavona da Keresiyana na ke yawasa maninina bo nuwaviinavirana ini nuwapoyei, nani berasi na iyamsi kegha.

Ma Jon na weni notasi viviberosi ke iti vaghinei. Igiruma da Yesu Keriso dobuwai imakamakai na tuna wawaya ere tupuwina ma iyavo kava Yesu itu-maghane'i ma God yavata inuwaviina na bade turaturasi yavata ini nuwaviinavirana. Tuna kubiine weni notana ivi sisiya kirakiiyei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Vikiikiwa.

Sapta 1:5 da ku 2:29 Yasegana ma nubakutuva.

Sapta 3:1-24 God natunatuna ma Seitan natunatuna.

Sapta 4:1-6 Vonavaghata ma viberu.

Sapta 4:7-21 Ita biga da tinuwaviinavirana.

Sapta 5:1-21 Vitumaghana tepanai dobu ina yawasa berona taghegavovori.

Yesu na God Vonana ma yawasa everevereta.

1 God dobu iyamoyamoni na nana mada wawaya sago imakamakai, tuna na God Vonana ma yawasa karena. Ma tokai gamona kavi yanei, matakiyai kakitai ma kavotovotovoni,^u ² na tuna kaimamatarei tami kurimi. Yawasa Vaghata Wawayina irudeba na kakitai. Ma kawamatarai kavonavonemi da yawasa makamakii nonowina na Mamai God gwabinai ipisi ma inekiibau kurita.^v ³ Aviyavisina kavi yanei ma kakitai na peyarina kaisisiyei kurimi, iyamna akii kayowana da tami ma tokai na yavata tinuwasago. Ma bade Mamai God ma Natuna Yesu Keriso^q yavata tinuwasago. ⁴ Kagirugiruma kurimi da akii nuwabiibai ina rakata kamokamowa.

God na yasegana.

⁵ Keriso gwabinai sisiya kavi yanei na kurimi kaidebei na weni. God tuna na yasegana. Ma didibara berasi gwabinai kegha. ⁶ Mikeda tavonavona da God yavata tinuwasago ma didibara berasi patana da taberabera'i na tibero ma vonavaghata yawasina ke kata vovotani. ⁷ God tuna yasegana kamonai emakamakai ma tota bade nakanani tabera'i. Yasegana yawasina kamonai tababa na turaturata yavata tinuwasago ma ita bera beroberosi kudubina Natuna Yesu taranai ina kowakowatawei.

^q1:3 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

^u1:1 Jon 1:1 ^v1:2 Jon 1:14

⁸Ma kata vona da bera beroberosi ke kata berabera na tibero. Nakanani kati sisiya na vonavaghata gwabitiyai kegha, tota mani tiberowerowe meyeta. ⁹Ma kawamatarai ita bera beroberosi timamatarei na God kudubina ina kowatawei ma ina terevimaninita, iyamna tuna na ke viviberona ma ina bera maninisi kavakava. Tuna kubiine ina vonakiiyapa bagibagina iterei kurita na ina berai. ¹⁰Ma kata vona da bera beroberosi ke meyani kata berabera na tavonavona da God tuna viviberona ma vonana ita yawasa kamona ke ita makamakai.

Keriso na kata vivita.

2 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da berabero ke kona berai. Ma iyavo kava berabero ina berai na wawaya sago muritiyai emiimiiri da kubiita inowi ita Mamai kurina da ita berabero ina notatawei. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ina yawasa na biibiina ma maninina kavakava. ²Tuna mani ivere meyei da ivi suwara da ita berabero ivi miiyei na God ina nuwapughu ivi nubai. Ma ke tota kava kubiita ma wawaya dobu ku kudubina kamona yavata i berabero ivi miiyei.

³Ikikava takova kiimatani da namada God yavata tavi nuwasago? Weni nakanani takovi. Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. ⁴Ma tam iyai kuna vona bo, “Keriso akovi,” ma ina sisiya bagibagisi ke kuta vovotekatekei, tam na viviberom ma vonavaghata gwabimuwai kegha. ⁵Ma tam iyai vonana kevovotekatekei na kuvi debe meym da God nuwanuwana namada kuviiya. Vonana kevovotekatekei na takovi da tam God yavata koinuwasago. ⁶Iyi tam kevonavona da God yavata

koinuwasago na Yesu dobuwai ikikava imakai na tuna yawasina kava kevi bonebonei.

Sisiya bagibagina ivi vuni.

⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi na sisiya bagibagina avonavonavinotimi, tuna sisiyina na katamanina, ke vuna, iyamna rorova vitumaghana kovi karei na akovina koviya. Ma sisiyina bagibagina na weni. “Kovi nuwaviinavirana.” Tuna namada kovi yanei.^w ⁸Tuna katamanina ma kegha da Keriso ipisi na sisiyina ivi vuni ma bade taku kurimi agirugirumi. Takovi da nani sisiyina bagibagina na vonavaghata, iyamna namada Keriso ina yawasa ivi debei ma bade ami yawasa idebei. Takitakitai da gwabimiyai didibara berasi na ekovikovi ma yasegana vaghata namada erakarakata.

⁹Meni wawayina evonavona da yasegana kamona emakamakai ma Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna patana da didibara yawasina kamona emakamakai. ¹⁰Ma meni wawayina Keresiyana varesina nuwanuwana eviiviiya na yasegana kamona emakamakai. Ma ke meyani ina bera berai da varesina ina peku. ¹¹Meni wawayina varesina ibarakamtawei na tuna na didibara yawasina kamona emakamakai ma ke itakovi da mike enenae, iyamna matana ididibarapotai.

¹²Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Keriso avanai na God ami berabero inotatawei. ¹³Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakova bubuni. Dobu karenai na tuna namada imakamakai. Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna Seitan koghetani.

^w2:7 Jon 13:34

¹⁴Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Mamai God na koakovi. Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakovi. Dobu karenai na tuna namada imakamakai.

Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna tami na rewapanimi ma God vonana na nuwakamomiyai emakamakai ma bade Seitan koghetani.

¹⁵Ma tami peyarimi, dobu yawasina ke kona kayowei. Iyavo kava dobu yawasina nuwanuwasi eviiviiya na ke kovokovoghina da Mamai God nuwanuwana ina viiya.

¹⁶Dobu yawasina na weni. Wawaya tupuwa ina kayowana ekirokirorowei, aviyavisina peyarina ekitakitai na enuwanuwakapiyei, ma bade aviyavisina rapesiyai ma ti mani i bera na ekayokayotatei. Tuna na dobu kana bera ma ti notasi na ke Mamai God ita vereveresi. ¹⁷Weni dobuna ma kana bera kudubina na ina wapa, ma meni wawayina God ina kayowana eberaberai na ina makii nonowa.

Keriso kana ghavighaviya.

¹⁸Natunatuku, tami nuwanuwaku. Mara damona inetupo. Ma namada kovi yanei da keriso vibero na epipisi. Ma avonavonemi da keriso viviberosi ipeyari kirakai namada inekiibau. Bera nakanani takitai na takovi da weni tuna na mara damona. ¹⁹Ti damsi na ita ekalesiya ikiibutawei, iyamna ke meyani tota yavata kati nuwasago. Kati nuwasago na ita makai. Ma maranai ikiibutaweta na ivi debe meyesi da ti na ke Keresiyana turaturata.

²⁰Ma tami na ke nakanani, iyamna Kanuma Vovokaravina itowatepanimi da kudubimi na vonavaghata koakovi. ²¹Ke ata notai da tami na vonavaghata ke kotakovi. Ke tuna kubiine ata giru-

giruma kurimi, iyamna sisiya damina koviiiviiya da meni sisiyina na vonavaghata ma meni sisiyina na vibero. Ma koakovi da God na ke viviberona. ²²Meni wawayina evonavona da Yesu na ke God ina Vivinevine Wawayina, tuna na vibiberona. Nakanani ini sisiya na takovi da tuna keriso vibero ina keta ikivikivina, ma Mamai God ma Natuna yavata ibaresi. ²³Wawaya God Natuna ina barei na ke kovokovoghina da ina Mamai yavata ini nuwasago. Ma wawaya kawamatarai ina vona da Yesu na God Natuna na bade ina Mamai yavata ini nuwasago.

²⁴Kokitaruvimi da karenai aviyavisina kovi yanei na kovokikini. Nakanani kona beraberai na mara nonowa Yesu yavata koni nuwasago ma bade Mamai God yavata. ²⁵Ma tuna ina vonakiiyapa bagibagina kurita iterei da yawasa makamakii nonowina ina vereta.

²⁶Kokitaruvimi da iyavo kava eberabera tovonni da iti nowe beromi na i sisiya kobarei, tuna kubiine agirugiruma kurimi. ²⁷Ma tami na namada Keriso ina Kanuma Vovokaravina iveremi da nuwanuwami kamosiyai emakamakai, tuna kubiine ke wawaya konekwai da ini beyebeyemi. Kanuma Vovokaravina bera peyarina ibeyebeyemi. Ma kudubina na vonavaghata, ke sago vibero. Ma ikikava ibeyebeyemi na kovokikini da mara nonowa Keriso yavata koni nuwasago.

²⁸Natunatuku, tami nuwanuwaku. Keriso yavata ami vinuwasago kovokikini da ina ne nonowa. Weni nakanani kona beraberai da maranai ina vovira na ke tinimaya, ere tepatorata maghinonai tamiiri. ²⁹Koakovi da Keriso na maninikiikiina, tuna kubiine kotakovi da wawaya iyavo kava bera maninisi eberaberai, ti damsi na God natunatuna.

God natunatuna.

3 Kovi yana, ita Mamai God ina nuwaviina irakata kirakai da ivoneta da tota natunatuna. Vonavaghata da tota na God natunatuna. Tuna kubiine iyavo kava dobu yawasina kamoni emakamakai na ke itakovi da tota nakanani, iyamna ti damsi na God ke itakovi.^x

²Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vonavaghata da namada tota na God natunatuna, ma ke katakova da ikikava kitata ina virei, tuna ke iti debei kurita. Ma takovi da maranai Keriso ina vovira na ina rudeba da takitai da tuna kitana ikikava. Ma bade tota kitata ina virei da tuna maghimaghighina. ³Iyavo kava Keriso itumaghane ma ekoyakoyaghi na mara nonowa nuwanuwasi dadabuna ekiikiipupuni da ina ruyaghari, iyamna Keriso na yagharakiikiina.

⁴Iyavo kava bera beroberosi eberabera na God ina vonaviyoyovana ikiigiyei, iyamna berabero kudubina na nani vonaviyoyovanina emiimiirikupukuputei. ⁵Ma koakovi da Keriso ipisi da ita bera beroberosi ita viitawei, ma tuna gwabinai na berabero kegha.^y ⁶Tuna kubiine iyavo kava Keriso yavata inuwasago na berabero ke ina bera, ina voterei. Ma iyavo kava bera beroberosi patana da eberabera na Keriso ke itakovi.

⁷Natunatuku, tami nuwanuwaku. Kokitaruvimi da ke sago iyai ini nowe beromi da ami keta koni wapai. Iyavo kava bera maninisi kava eberabera na God ku matana ti na wawaya maninisi, Keriso nakanani. ⁸Ma iyavo kava bera beroberosi eberabera, ti na Seitan ina wawaya, iyamna Seitan berabero ivi karei ma patana da eberabera. Ma

God Natuna ipisi da Seitan ina bera iti kovi tuwanonowi.

⁹Iyavo kava itupuwame da ti na God natunatuna na berabero ke ita berabera, iyamna God yavata inuwasago ma berabero ivoterei, iyamna i Mamai na God. ¹⁰Yawasa weni nakanani takitai na takovi da iyavo kava na God natunatuna ma iyavo kava na Seitan natunatuna. Meni wawayina bera maninisi ke ita berabera bo varesina yavata ke ita vivinuwaviina, tuna na ke God natuna.

Tinuwaviinavirana.

¹¹Tami ami vitumaghana karenai na sisiya sago kovi yanei, sisiyina na weni. Tinuwaviinavirana.^z ¹²Ma ke kona bera da Kein nakanani, tuna Seitan ina wawaya kubiine da tina kikei ikiivunui. Ma avi kubiine ikiivunui? Iyamna ina yawasa kamoni na bera beroberosi iberabera ma tina kikei na bera maninisi iberabera.^a

¹³Varevaresiku, maranai wawaya dobuwai ina barakamtawemi na ke ami nota ina peku. ¹⁴Keresiyana varevaresita yavata tinuwaviinavirana, tuna kubiine takovi da tota na rabobo takiibutawei da yawayawata. Ma iyai ke ita vivinuwaviina na ivi debe meyei da tuna nakanani ma wawaya raborabona.^b ¹⁵Ma meni wawayina varesina ibarakmtawei, tuna na nakanani ma kiivunuwa wawayina. Ma koakovi da kiivunuwa wawayina na yawasa makamakii nonowina ke ina panani. ¹⁶Takovi da nuwaviina vaghata na weni. Yesu Keriso ivere meyei kubiita. Ma tota bade ita yawasa taverena varevaresita kubiisi. ¹⁷Meni wawayina sawara gwabinai emakamakai ma ikitai da varesina nuwapoya kamoni ma

^x3:1 Jon 1:12 ^y3:5 Jon 1:29 ^z3:11 Jon 13:34 ^a3:12 Gen 4:8

^b3:14 Jon 5:24

ke iti kamyuyuwei na tuna mani idebe meyei da God ina nuwaviina gwabinai kegha. ¹⁸Natunatuku, tami nuwanuwaku. Ita nuwaviina na ke sisiyina kava tisisiyei ma ku tepana na berasi yavata taberai, tuna na nuwaviina vaghata.

Ere tepatorata God kurina tanae.

¹⁹Nuwaviina berasi taberai na takovi da vonavaghata gwabitiyai. Ma tuna nuwanuwata inubai da ere nuwanubata God kurina tanae, ²⁰namanaki da nuwanuwata kamoni damita taviiviiya da berabero wawayita. Tota ere tepatorata God maghinonai tamiiri, iyamna God ighe kirakai da aviyavisina nuwanuwata kamoni ighekuyowei. Ma tuna ita yawasa kudubina iakova yavui. ²¹Turaturaku, tami nuwanuwaku. Nuwanuwata yagharina na ita nota ini rewapana maranai God kurina tanipowana, ²²ma aviyavisina tinowi kurina na peyarina ina vereta, iyamna ina sisiya bagibagisi tavovotekatekei ma ina kayowana kava taberaberi. ²³Ma ina sisiya bagibagina kurita na weni. Natuna Yesu Keriso titumaghane ma varevaresita yavata tinuwaviinavivirana. Ikikava Keriso ivoneta na nakanani taberai.^c ²⁴Ma iyavo kava God ina sisiya bagibagisi evovotekatekei, ti na God yavata inuwasago. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna idebei kurita da God na nuwanuwata kamoni ma tota na God nuwanuwana kamoni.

Kanukanuma tarubusi.

4 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Iyavo kava evonavonemi da Kanuma Vovokaravina gwabisiyai na ke yaghiyaghinai koni tumaghanesi. Peyarisi kona vorubusi ma konakovi

da ti na God Kanumina gwabisiyai bo kegha, iyamna namada peroperoveta viviberosi ipeyari dobu enene yavui. ²God ina Kanuma Vovokaravina na weni nakanani kona vogiia. Iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na ina vona da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. ³Ma iyavo kava ke ita vivivaghinei da Yesu Keriso na God gwabinai ipisi na kanuma vibero gwabisiyai, tuna na keriso vibero kanumina. Vonaverena kovi yanei da tuna kanumina ita pisi na namada inekiibau da dobuwai emakamakai.

⁴Natunatuku, tami nuwanuwaku. Tami na God rapenai ma nani peroperoveta viviberosi na namada koghetanisi, iyamna Kanuma Vovokaravina gwabimiyai ivi rewapana kirakai da kanuma berona dobuwai ighetani, tuna kanumina na Seitan. ⁵Ma ti damsi na weni dobuna wawayisi, tuna kubiine na dobu yawasina isisiyei. Ma iyavo kava dobu yawasina kamoni emakamakai na i sisiya iyana bogai. ⁶Tokai aposol na God rapenai ma meni wawayina God iakovi na akii vibeyebeyena ini yanei. Ma meni wawayina God ke itakovi na ke ini yanekai. Weni nakanani takitai na tavogiini da meni wawayina na Vonavaghata Kanumina gwabinai, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma bade tavogiini da meni wawayina na kanuma viviberona gwabinai.

God ina nuwaviina.

⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tinuwaviinavivirana iyamna God na nuwaviina karena. Meni wawayina inuwaviina na God iakovi ma ivi debei da tuna na God natuna. ⁸Ma meni wawayina ke ita vivinuwaviina na God ke itakovi, iyamna God na nuwaviina.

⁹God ina nuwaviina na weni nakanani ivi debei kurita. Natuna sago kava ma ivonatawei ku dobu da tuna gwabinai yawasa tapanani. ¹⁰Nuwaviina vaghata na ke tota ita nuwaviina God kurina nakanani. God ina nuwaviina kurita na nuwaviina vaghata. Natuna ivonatawei da ivere meyei da ivi suwara da ita berabero kovoghina iviia.

¹¹Turaturaku, tami nuwanuwaku. God ina nuwaviina irakata kirakai kurita, tuna kubiine na tota bade tinuwaviinavivirana. ¹²Ke sago iyai God ita kita tovonni. Ma tinuwaviinavivirana na God nuwanuwata kamoni emakamakai. Ma tuna ina berita da ita yawasa kamoni na ita nuwaviina ina rakata kamokamowa.^d

¹³God Kanumina ivereta, tuna kubiine takovi da God ina yawasa nuwanuwata kamoni ma tota ita yawasa na tuna gwabinai. ¹⁴Mamai God, Natuna ivonatawei da dobu kana Viviyawa. Ma tokai aposol matakiyai kakitai na debiiyai kaimamatara da tuna sisiyina na vonavaghata. ¹⁵Meni wawayina evonavona da Yesu na God Natuna, na wawayina nuwanuwana kamoni God emakamakai ma wawayina ina yawasa na God gwabinai. ¹⁶Takovi da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai da tepanai tamiimiiri.

God na nuwaviina. Meni wawayina ina yawasa kamoni ina nuwaviina irakata na nuwanuwana kamoni God emakamakai, ma God yavata inuwasago. ¹⁷Weni vinuwasagona kubiine tota ita nuwaviina ina rakata kamowa da God ina nuwaviina yavata ini yavayavatei. Ma vitupavira maranai na titepatora, iyamna ita yawasa dobuwai na Keriso nakanani.

¹⁸Wawayi God nuwanuwana eviiviiya na ke ina yabumana, iyamna nuwaviina vaghata na yabumana ekwavikwavini. Wawayi vitupavira ma kovogha eyabuyabumane na tuna mani ivi debe meyei da ina yawasa kamoni na nuwaviina vaghata kegha.

¹⁹God ina nuwaviina kurita ivi nao, tuna kubiine tota bade tinuwaviina. ²⁰Meni wawayina ina vona bo, “God nuwanuwana aviiiviiya,” ma Keresiyana varesina ibarakamatawei, tuna na viviberona. Varesina ekitakitai ma kegha da nuwanuwana ke ita viiviiya na ikikava God nuwanuwana ina viiya, iyamna ke meyani God ita kitai. ²¹Ma vaghina, ina sisiya bagibagina na weni nakanani ivoneta. Meni wawayina God nuwanuwana eviiviiya na bade varesina nuwanuwana ina viiya.

Dobu yawasina taghegavovori.

5 Wawayi iyavo kava itumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina, ti damsi kudubisi na God natunatuna. Ma iyavo kava tomowa magurina nuwanuwana eviiviiya na bade natunatuna yavata nuwanuwasi ina viiya. ²Ma ikikava God natunatuna kurisi tinuwaviina na weni. God nuwanuwana taviiya ma ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. ³Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei na tidebe meyeta da ita nuwaviina God kurina emakamakai. Ma nani sisiyisi na ke vitana,^e ⁴iyamna iyavo kava God natunatuna na yawasa berona ighegavovori. Keriso titumaghana kirakiiyei na yawasa berona dobuwai titugudai. ⁵Meni wawayina itumaghana kirakai da Yesu na God Natuna, tuna wawayina kava dobu yawasina ina ghegavovori.

^d4:12 Jon 1:18 ^e5:3 Jon 14:15

**God ivi mamatara da
Yesu Keriso na iyai.**

⁶Yesu Keriso ipisi na okowai ibabaito ma korosiyai tarana isororo. Ma ke okowa kava, ma tara yavata ivi matakira kurita. Ma bade Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamoni imamatareta da vonavaghata takovi. ⁷Bera ivi aroba imamatareta, ⁸sago na Kanuma Vovokaravina, sago na okowa, ma sago na tara. Ivi aroba i sisiya na sago, evonavoneta da Yesu na God Natuna. ⁹Wawayi dobuwai imamatara na tanotanotai da vonavaghata isisiyei. Ma God ivi mamatara kurita na ina vimamatara ivi rewapana kirakai, ke wawayota nakanani. Ma takovi da aviyavisina ivi sisiyei Natuna kubiine na vonavaghata. ¹⁰Ma meni wawayina God Natuna itumaghane na weni sisiyina nuwanuwana kamoni emakamakai. Ma meni wawayina God ina sisiya ke ita vivitumaghane na evonavona da God na viviberona. Ma God ina vimamatara kamoni na tuna mani Natuna ivi sisiyei. ¹¹Ma sisiyina ivi matareti kurita na weni. God yawasa makamakii nonowina ivereta ma nani yawasina na Natuna gwabinai taviya.^f ¹²Ma iyavo kava God Natuna gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina namada iviia. Ma iyavo kava God Natuna ke gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina ke ita viiya.

Yawasa makamakii nonowina.

¹³Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da tami iyavo kava God Natuna koitu-

maghane na kotakovi da yawasa makamakii nonowina namada koviiya. ¹⁴Ma titepatora da God kurina tamiiririya ma ina kayowanai kava tinowi kurina na takovi da ini yaneta. ¹⁵Ma ini yaneta kubiine aviyavisina kurina tinowi na takovi da ina vereta.

¹⁶Ma iyi tam kuakovi da varesim berabero eberaberi na God kurina kuna nipwana da ini yawasi. Ma berabero sago kava emakamakai na tuna ibero kirakai da damona na wawayi kanumina ina rabobo. Wawayi nani bera berona ina berai na ke ata vonavonemi da kuna nipwana wawayina kubiine, ke ruvaruvana. ¹⁷Bera dowadowasi peyarina yavu na berabero God ku matana. Ma berabero viya ke ina berita da God yavata tibogebogeta da kanumita ina rabobo.

¹⁸Takovi da meni wawayina ina tupuwame da tuna God natuna na bera beroberosi ina voterei, ma Keriso nani wawayina etatarapapari da Seitan ke ina kiiviberoi.

¹⁹Ma takovi da tota na God natunatuna. Ma dobuwai iyavo kava ke God ina rakaraka kamoni na peyarisi Seitan ibadesi.

²⁰Bade takovi da God Natuna ipisi na akova ivereta da God vaghata akovina taviya. Ma Natuna Yesu Keriso yavata tinuwasago, tuna kubiine God yavata tinuwasago. Tuna kava na God vaghata ma yawasa makamakii nonowina everevereta.

²¹Natunatuku, tami nuwanuwaku. Sawara yamoyamonisi ke kona vokavakavarisi.

^f5:11 Jon 3:36

2 Jon

Jon Ina Giruma Viruwina

(2 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viruwina kamoni na iteregavu meyei ma bade iyavo kava kurisi igrugiruma na kii vava iteregavui. Tuna kubiine igruma bo, “Taku na kami magura. Agirugiruma aku wavine natunatum yavata kurimi.” Ivi miiba da wavinena na ekalesiya kwanatu sago kamoni ma natunatum na vitumaghana damsi sago sago duma nani kwanatunai. Ma bade ivi miiba da tuna na “kii magura.”

Weni girumina na tupona ma kamoni Jon ivi nowi da Keresiyana na turaturasi yavata ini nuwaviinavivirana. Ma bade ivonesi da ita kitaruvisi da vibeyebeyena vibero wawayisi i vibeyebeyena ke ini yanei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Vikiikiwa.

Vesis 4-6 Bera ghamana na nuwaviina.

Vesis 7-11 Vibeyebeyena vibero ke ini yanei.

Vesis 12-13 Ina nota turina.

1 Taku na kami magura. Agirugiruma tam aku wavine ma natunatum yavata kurimi. God ivinem da tam na ina wawayi. Taku vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurimi irakata ma ke taku kava ma iyavo kava vonavaghata iakovi na ti yavata. ²Nani vonavaghatina gwabitiyai emakamakai na ita yawasa kamoni ina makii nonowa.

³Ainowi ita Mamai God ma Natuna Yesu Keriso^{§§} kurisi da tota iyavo kava vonavaghata takovi ma tinuwavi-

ina na i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba gwabitiyai ina makai.

Vonavaghata ma nuwaviina.

⁴Ainuwabiibii kirakai, iyamna namada apanani da natunatum viya na vonavaghata yawasina kamoni emakamakai. Ita Mamai God ikikava ina sisiya bagibagina ivoneta na ekivikivini. ⁵Aku wavine, wekarakava ainowi kurim da tota Keresiyana na tinuwaviinavivirana. Weni sisiyina bagibagina na maranai vitumaghana tavi karei na akovina taviya, ke sisiya vuna.⁸ ⁶Nuwaviina vaghata na weni, God ina sisiya bagibagina tavotekateka bubuni ma yawasina kamoni tamakai. Ma weni sisiyina na namada kovi yanei, ivoneta da tinuwaviinavivirana.

⁷Wawayi viviberosi ipeyari kirakai dobu enene yavui. Ma ti damsi na ke ita vivitumaghana da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. Ma meni wawayina nakanani ina vivisisiya na tuna wawayina na peroveta viviberoni ma Keriso kana ghaviya. ⁸Tuna kubiine kokitaruvimi da nani wawayisi ke ini beroberowemi. Mikeda koti vaghinei da iti beroberowemi na ita biga God kubiine na iyamna kegha. Tipaparana da ita biga kubiine na God ini miya bubunita.

⁹Meni wawayina vibeyebeyena bogiyai eberaberi ma ke Keriso ina vibeyebeyena kamoni ita makamakai na ke God yavata ita vivinuwasago. Ma meni wawayina mara nonowa Keriso ina vibeyebeyena kamoni emakamakai, tuna na Mamai God ma Natuna yavata inuwasago. ¹⁰Ma meni wawayina ina pisi ma ke Keriso ina vibeyebeyena vaghata ita kavariyeyi na ke koni ki-

§§1:3 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ikiwei bo ke kona rutini ami ku numa.
¹¹Ma tam iyai nani wawayina kuni kiiki-
 iwei na tam yavata koni kiikapu da ina
 berabero ku kamona kuna rui.

Nota turina.

¹²Nota ipeyari kirakai da ata vonemi,
 ma ke aku kayowana da nani notasi

ata giruma, iyamna aitumaghana da
 ana numataya kurimi da tami ma taku
 tisiya ma yavata tinuwabiibai.

¹³Am tuwa natunatuna i vikiikiwa
 evonavonatawei kurimi. Ma tuna wavi-
 nena bade God ivinei da ina wawaya.

3 Jon

Jon Ina Giruma Viarobina

(3 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viarobina kamonai na iteregavu meyei. Tuna kubiine igiruma bo, “Taku na kami magura.” Ma igiruma ekalesiya kana koyakoyagha Gayas kurina ma ivi ghegheni, iyamna Keresiyana peyaris i vitesi. Ma ivonei da tomowa kana vava Diyotrepes ita kitaruvai.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-4 Vikiikiwa.

Vesis 5-8 Gayas ivi ghegheni.

Vesis 9-10 Ivonakiyaragha da Diyotrepes na wawaya berona.

Vesis 11-12 Ivonakiyaragha da Dimitriyas na wawaya biibiina.

Vesis 13-15 Nota turina.

1 Taku na kami magura.^h Agirugiruma tam varesiku Gayas kurim. Tam nuwanuwaku, ma vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurim irakata kirakai.

²Kwinaku, tam nuwanuwaku. Akovi da kanumim na yawayawana ma aniponipowana da tupuwim na yawayawana ma am yawasa na vaghina kavakava. ³Ainuwabiibii kirakai da Keresiyana varevaresita viya ipisi ma ivonavereku da tam kuvi patutu kirakai da vonavaghata kamonai kemiimiiri, ma bade ikikava vonavaghata ketana mara nonowa kekivikivini. ⁴Mara nonowa ainuwabiibii kirakai maranai Keresiyana varasi aiyanai da ti na vonavaghata yawasina kamonai

emakamakai. Ti na nakanani ma natunatuku.

Gayas ighegheni.

⁵Kwinaku, tam nuwanuwaku. Tam kuvi patutu kirakai da Keresiyana varevaresita mara nonowa kekoyakoyagha bubunisi. Ti na iyavo kava Keriso* kubiine ebababa ma ibeyebeyena. Namanaki da ke kutakovisi ma kegha da kivitesi. ⁶Nani wawayisi viya ibaba ipisi da am nuwaviina ivi sisiyei vitumaghana wawayikai kurikai. Ma ainowi da maranai ita wawaya viya kurim ina nekiibau na berana sago kuna berai ma i vomiiiri kana ku mara na kevi tamiinesa ma kevonatawe bubunisi da God ini nuwabiibai. ⁷Nani wawayisi Yesu Keriso avanai ikiibau ebababa ma i baba kamonai na ke meyani ita nae iyavo kava ke iti tumaghana kurisi da iti nowi da iti vitesi.

⁸Tuna kubiine tota vitumaghana wawayita tivitesi. Nakanani taberai da nani wawayisi yavata tabiga patapata da vonavaghata tarereghi.

Diyotrepes ma Dimitriyas.

⁹Rorova agiruma ekalesiya am dobuwai kurisi, ma kegha da Diyotrepes aku sisiya ke ita viiya, iyamna ina kayowana da tuna iti bada.

¹⁰Ma maranai ana pisi na ikikava Diyotrepes ivi avaberoweku na peyarina ani debei kurimi. Ma ke tuna kava, varevaresita Keriso kubiine ebababa na ke ita vivikiikiwesi. Ma bade ekalesiya kamomiyai iyavo kava i kayowana da varevaresita iti kiikiwesi na egudugudusi. Ma bade ikiibunisi da ke ami vokavakavara ku kamona ina rui.

***1:5 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

^h**1:1** Apos 19:29; Rom 16:23; 1Kor 1:14

¹¹ Kwinaku, tam nuwanuwaku. Ke berabero wawayisi kuni bonebonesi, kegha da bera biibiisi kava keberai. Meni wawayina bera maninisi kava ina berabera, tuna na God natuna. Meni wawayina bera beroberosi ina berabera, tuna na God ke itakovi.

¹² Wawayi peyarisi Dimitriyas ekawakawabiibiyei ma bade vonavaghata idebei da tuna na wawayi biibiina. Ma tokai bade kavonavonem da tuna na wawayi biibiina ma kuakovi da aviyavisina kaisisiyei na vonavaghata.

Vikiikiwa damona.

¹³ Aku nota ipeyari kirakai da ata vonem ma ke ata kayokayowei da wekarakava nani notasi ata giruma.

¹⁴ Anotanotai da ke mara gurina ma ana kitim da yavata tisisiya patapata.

¹⁵ God ina nuwanuba gwabimuwai ina makai.

Ma turaturata weni dobunai i vikiikiwa evonavonatawei kurim. Turaturata sago sago duma am dobuwai kevonesi da avi kiikiwesi.

Jud

Ina Giruma

(Jude)

Vonaviakova

Jud na Yesu tina kikei, ma weni girumina kamoni vitumaghana damsi ivonesi da ita kitaruvisi, iyamna wawaya viya vibeyebeyena vibero itereterei, ivonavona da ti na vitumaghana damsi ma kegha. Weni girumina na tupona, ma vonaviakova kamoni na maghimaghighina 2 Pita kamoni tapanani. Ma vitumaghana damsi ikiiepepisi, ivonesi bo, “ami vitumaghanai komiirikikina ma kovi tona da vonavibero kona miiripotei. God ina vonavaghata tota ina wawaya vovokaravita ivereta na ke tavirai.”

Jud ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Vikiikiwa.

Vesis 3-16 Vibeyebeyena vibero damsi i bera, i vibeyebeyena ma kii kovogha.

Vesis 17-23 Ivonesi da i vitumaghana ita vokikini.

Vesis 24-25 Vibiibiina.

1 Taku Jud na Jemes tina kikei ma Yesu Keriso[†] ina bigabiga wawayiku.ⁱ

Agirugiruma kurimi, tami iyavo kava Mamai God ikwatumi da ina nuwaviina kamoni komakamakai ma Yesu Keriso ekoyakoyaghimi.

²Ainowi God kurina da ina vikamyuyuwa, ina nuwaviina ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kamowa.

Vibeyebeyena wawayisi viviberosi.

³Turaturaku, tami nuwanuwaku. Avovovunagha da ata giruma kurimi da ikikava Yesu Keriso tami ma taku ivi yawasita na ati sisiyei. Ma kegha da avoterei iyamna damina aviiya da wekarakava sisiya sago ati akovimi da ami vitumaghanai kota miirikikina ma koti tona da vonavibero kota miiripotei. God ina vonavaghata makamakii nonowina ivereta na tota ina wawaya vovokaravita na ke tavirai. ⁴Ma totomowa viya ti na God ke ita vivitumaghane ma ke ita vovopepetei, gavunai ami ku kamo irui na akovisi ke kota viiya. God ina agabiibai eruruvovirei ma evonavona da vipekana wapawapa na vaghina. Ita Kiivavo ma ita Bada na sago kava, Yesu Keriso. Ma ti damsi na ibarei. Mara katamaninai namada igruma da God ini tupavireviresi ma ku berona ina teresi.

⁵Namada koakovi ma kegha da bade ana vonaveremi da Bada ikikava Israel damsi ivi yawasisi da Egypt dobuna iki-ibutawei. Ma kegha da muriyai iyavo kava ke ita vivitumaghana na igwaranutusi.^j ⁶Ma konota bubuna da aneya i rewapana God gwabinai iviia ma viya na ke kii gawara vaghatai ita makai na ivi kawakiikai da kii gawara ikiibutawei. Ma God chein makii nonowinai iku-tanisi ma ku nubakutuva iteresi da vitupavira kana ku mara. ⁷Maghimaghighina Sodom ma Gomora kwanatusi na kovogha berona ipanani. Meyagai gisigisiri rinai yavata, kudubisi ivi pekana wapawapa, ma tavine ketana maninina ibarei da berona ivi dowadowai. Ma God keyama karakarantina ivonatawei ioru da

[†]1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ⁱ1:1 Mat 13:55; Mak 6:3 ^j1:5 Exod 12:51; Num 14:29-30

ikaragavogavovorisi na ti ivi matakira da iyavo kava nakanani ina berai na kii kovogha na keyama karata makamakii nonowina ina karisi.^k

⁸Berana sago nani viviberosi kamomiyai eberabera, tupuwisi idowadowai, God ina vibadana ebarei, ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita vovokaravesi ma iavaberowesi.

⁹Ma Maikel na tuna aneya i bada ghamana ma kegha da Devil ke iti avaberowei maranai Moses tupuwina kubiine ivivi vonapasipasiyana. Ma ivonota bo, “Bada ina yeghim.”^l

¹⁰Ma nani totomowisi viviberosi aviyavisina ke itakovi na iavaberowei. Ti nakanani ma ghamoghamo dipa, tupuwisi i kayowana eberabera na ti mani kii kovogha etitinarai.

¹¹Nuwapoya ghamana ina panani! Kein ina bera ekivikivini. Ti na Beilam nakanani, mane kubiine Bada ina wawaya ku berona inowesi. Ma ti na kawakiikiisi Kora nakanani da God ina gwaramutusi.^m

¹²Ma tami Bada avanai koinuwasago ma kokamkam patapata na nani kamna kamoni viviberosi yavata kokamkam da ami kam na epuyapuyaki, iyamna ti na vinimaya gwabisiyai kegha, ma ti mani kava enotanota meyesi. Ma bade ti na nakanani ma kwavu yanunu etapitapini ma garewa kegha. Ma ti nakanani ma kii. Kii amame kana mara ma ke itamame. Kiisi na namada ivi tinaraguwana da ramramsi yavata irabobo tuwanonowa. ¹³Ma bade ti na nakanani ma tovava berona rasarasana yegiyai, purupurona imatakira da i bera beroberosi irakata na itinimaya. Ma ti na nakanani ma gwamegwame kiiveraverusi, i gwara ikiibutawei

ipeku da i damona na mara nonowa nubakutuva kamoni ina makamakai.

¹⁴Inoka tuna na Adam tupurereghina.[‡] Ma weni viviberosi ivi sisiyesi, mara katamaninai sisiya God gwabinai iviia da ivona bo, “Kokita. Bada epipisi, ina aneya vovokaravisi yavata. Koroto irakata da 1 tausan ighekuyowei. ¹⁵Tuna epipisi da wawaya kudubisi ini tupavireviresi, ma kovogha ina veresi. Ma iyavo kava Bada ke ita vitumaghane ma bera beroberosi eberabera na ku berona ina teresi. Ma bade iyavo kava Bada emiimirikupukuputei ma iavaberowei na ti yavata ku berona ina teresi.”ⁿ

¹⁶Nani viviberosi na mara nonowa ina vivigamowana, ina viviwavu wapawapa, aviyavisina berona ekirokirowei na maninina ina berabera. Ti na ekayokayotata ma viberowai wawaya ini nuwatinisi da i kayowana ina berabera.

Keresiyana ita kitaruvisi ma ita miirikikina.

¹⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku. Konota bubuni da rorova Bada Yesu Keriso ina aposol aviyavisina ivonavereta. ¹⁸Ivona da mara ina ne tupo da gisina kava mara damona

ina nekiibau na ami vitumaghana kubiine wawaya ina vonavinamemi. Ma aviyavisina berona God ke iti vaghinei na nani wawayisi ina kirokirowei na maninina ina berai.^o

¹⁹Ma karako ti wawayisi na ita kamowai emakamakai na ibogebogeta. Tupuwa ina yawasa berona ekivikivini, ma God ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha.

²⁰Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tami na ke nani wawayisi nakanani. Ma

[‡]1:14 Adam nosina na Kenan, ma Kenan nosina na Inoka.

^k1:7 Gen 19:1-24 ^l1:9 Dan 10:13, 21, 12:1; Rev 12:7; Deut 34:6; Zech 3:2

^m1:11 Gen 4:3-8; Num 22:1-35, 16:1-35 ⁿ1:15 Gen 5:18, 21-24 ^o1:18 2Pit 3:3

kovi aguvivirana da ami vitumaghana vovokaravina ina rakata. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa kona niponipowana. ²¹Ma bade God ina nuwaviina kamonai kona vivikoyakoyagha ina nena da mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vikamyuyuwai na yawasa makamakii nonowina ina veremi.

²²Ma iyavo kava i nota iragharagha na kovi kamyuyuwesi ma kovi vitesi da ini tumaghana. ²³Ma bade wawaya viya vitupavira kana keyama yebayabarina kamonai kotinakiibuwesi da koni yawasisi. Ma bade wawaya viya berabero kamonai kovi kamyuyuwesi ma kokitaruvimi da i bera ku kamona ke kona rui da ini pekunimi. Kona peku

na tuna nakanani ma kii gara dadabuna kota kotei.

Nipowana ma vigheghena.

²⁴God kovokovoghina da ina vokikinimi ami yawasa ku kamona da ke kona peku, ma nuwabiibiyai kana ku kadara kona rui da nuwanuwami yagharinai maghinonai kona miiri.

²⁵God tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Ita God na sago kava, ma tuna na kata Viviyawa. Ita Bada Yesu Kerisowai da ivi yawasita. Kadara, rewapana ma vikiivavona na God rapenai, tuna wawaya ghamanakina. Rorova ma karako ma mara ku peyarina. Amen.

*Jon**Akova God Gwabinai Iviya**Da Ivi debei.***Revelation****Vonaviakova**

Aposol Jon na akova God gwabinai iviyya da weni girumina kamonaɪ ivi debei. Maranaɪ igirugiruma na wawaya peyarisi Keresiyana ivivi tupaketowanesi Bada Yesu Keriso ivivi tumaghaneɪ ku-biine. Jon ivi nuwapoyesi ma igiruma da nota rewapana iveresi ma ikiiepepisi da vitupaketowana ma vokwarakwara kamonaɪ ina miirikikina ma i vitumaghana ke ina voterei.

Jon akova gavugavuna ma bera gubagubasi God gwabinai iviyya ma ti berasi weni girumina kamonaɪ igirumi. Ivi debei da aviyavisina namada itupuwa ma bade aviyavisina karakava ina tupuwa.

Miibiiyai igiruma da Keresiyana nani maranaɪ itakova da nani berasi na iyamsi avai. Ma iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi.

Aviyavisina bera gubagubasi kamosiyai ikitakitaɪ na mara sago sago duma irereregha bubuni. Ma bera viya na ikitai ma bade ikitakita meyeɪ da miiba bogii ma bogiiyai itereterei.

Ma karako wawaya nani miibiisi i nota gisigisisi iruwei da iyamsi avai. Ma weni girumina ina nota ghamana na wawaya kudubisi iakova bubuni. Notana na weni. Bada Yesu tepanaɪ God kana ghavighaviya kudubisi ma Seitan yavata ina ghegavovora tuwanonowisi. Nani murinaɪ na ina wawaya patupatu-tusi ini biibiinisi da ku dobu vuna ma ku kunuma vuna ina teresi.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotaweɪ.

Sapta 1:9 da ku 3:22 Jon bera gubana sago ikitai ma sisiya Yesu gwabinai iviyya da ekalesiya miikovimaruwa kurisi igiruma.

Sapta 4:1 da ku 8:1 Jon bera gubana kana viruwa ikitai, kamonaɪ na pepa nokuna ma pasisi miikovimaruwa.

Sapta 8:2 da ku 11:19 Ture miikovimaruwa.

Sapta 12:1 da ku 13:18 Dragon ma ghamoghamo kayakayayisi ruwa.

Sapta 14:1 da ku 15:8 Jon bera gubagubasi bogii ma bogiiyai ikitai.

Sapta 16:1-21 God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

Sapta 17:1 da ku 20:10 God kana ghavighaviya igwaramutusi. Ti na Babilon, ghamoghamo kayakayayina, peroveta vibero ma Seitan.

Sapta 20:11-15 Vitupavira turina.

Sapta 21:1 da ku 22:5 Kunuma vuna, dobu vuna ma Jerusalem vuna.

Sapta 22:6-21 Nota turina.

Votawena.

1 Weni bukana kamonaɪ na aviyavisina gisina kava ina tupuwa na God ti berasi ivi debei Yesu Keriso¹ kurina. Ma Keriso, aneya ivonataweɪ ina vovobigabiga Jon kuriku da ati damani God ina bigabiga wawayisi kurisi. ²Ma taku Jon weni berasi akitai na kudubina weni bukana kamonaɪ avi matara bubuni, tuna God vonana ma Yesu Keriso ivi debei kuriku. ³Weni sisiyisi na maninina God gwabinai ipisi ma wawaya iyai ina viviyavi na God ini biibiini. Ma iyavo kava weni sisiyisi ini yanei ma ku nuwanuwasi ina terei ma ina votekatekeɪ na bade God ini bi-

¹1:1 **Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibuɖu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

ibiinisi, iyamna mara namada ine tupo da weni berasi ina tupuwa.

Vikiikiwa vitumaghana damsi kwanatu miikovimaruwa kamonai.

⁴Taku Jon, ma vitumaghana wawayimi ami kwanatu miikovimaruwa Eisiya dobuwa kamonai na kurimi agirugiruma.^p

God, tuna makamakii nonowina, rorova, karako, ma maram. Ma ainowi kurina da agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Ma ina vikiivavo gawarina maghinonai kanuma miikovimaruwa imiiriyana na ti bade agabiibai ma nuwanuba ina veremi. ⁵Ma bade Yesu Keriso agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Tuna ivi patutu kirakai, iyamna aviyavisina peyarina ivi debei na takovi da vonavaghata. Ivi nao, rabobowai ivomiiri da kata iyaroko. Ma dobuwai tuna na kiikiivavo i Kiivavo.^q

Ma bade ina nuwaviina kurita irakata kirakai da taranai ita berabero ikowatawei da ivotaweta. ⁶Ma iviinita da ina vikiivavona ku kamona itereta ma iberita da taparoro babadita da ina Mamai God tavovokavakavari.

Yesu Keriso tighhegheni da ina rewapana ma kana kadara ina rakata, karako ma mara nonowa. Amen.^r

⁷Kokitai! Kwawuwai epipisi, da wawayi kudubina matasiyai ina kitai, ma iyavo kava igwariya na ti yavata bade ina kitai.

Ma dobuwai dam kudubina ini kamyuyuwa meyesi da Keriso kubiine ina tuwenoweno.

Vona bubuna da weni nakanani ina tupuwa. Amen.^s

⁸Bada God evonavona bo, “Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Makamakii nonowiku, rorova, karako ma maram. Taku rewapana kikiikiu.”^t

Jon, Keriso ikitai.

⁹Taku varesimi Jon. Tami ma taku na Yesu ina vikiivavona kamonai ma wawayi itupaketowaneta da tavovokwarakwara patapata ma kegha da ere nuwanubata tamiimiirikikina. Ma taku na God vonana adimadimeyi ma Yesu avivi sisiyei tuna gigituna na ipatumiku ma ivonataweku ku Patmos nuwana.

¹⁰Bada ina taparoro marana sago kamoni na avovokavakavara ma Kanuma Vovokaravina iviiniku na murikuwai wawayi gamona ghamana nakanani ma ture avi yanei. ¹¹Ma ivona bo, “Aviyavisina kava kuna kitai na kegirumi ma kevonatawei vitumaghana damsi weni kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai kurisi. Epesas, Simena, Pegamom, Tayatira, Sadis, Piladelpiya, ma Laodisiya.”

¹²Ma amiiritavire da wawayina ivivi sisiya kuriku ata kitai na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa goldiyai yamoyamonisi imiimiiri akitai.

¹³Ma basusiyai na wawayi sago imiimiiri akitai, kitana nakanani ma Wawayi Natusi. Ma gara gurina ikotei, garana ioru da ku kaena. Ma nuwakadanai gara sago iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni.^u ¹⁴Gayamina ma uyawina na poipoi kirakiina nakanani ma sipu vunivunina bo nakanani ma gonugonu poipoina. Ma matana na kana kita nakanani ma keyama yebayabarina.^v ¹⁵Ma bade kaena na yebayabarina, kitana nakanani ma kirama ita karai da

^p1:4 Exod 3:14; Rev 4:5 ^q1:5 Isa 55:4; Psa 89:27 ^r1:6 Exod 19:6; Rev 5:10

^s1:7 Dan 7:13; Mat 24:30; Mak 13:26; Luk 21:27; 1Tes 4:17; Zech 12:10; Jon 19:34,

37 ^t1:8 Rev 22:13; Exod 3:14 ^u1:13 Dan 7:13, 10:5 ^v1:14 Dan 7:9, 10:6

iti nabiri. Ma gamona irakata kirakai nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi.^w ¹⁶Ma imana katagheyana kamona na gwamegwame miikovimaruwa, ma kawanai na seri nevana da nevana gamgamsi ikiibau. Ma maghighina na nakanani ma madegha matasararina ita vovokadkadari.

¹⁷Akitai na ku maghinona apeku da avi kiiparoroweku. Ma katagheyana iv-ororona da ku tepaku iterei ma ivona bo, “Ke kuna yabumana. Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona.”^x

¹⁸“Taku na yawawawaku, arabobo ma rabobowai avomiiri. Kekitai, yawawawaku ana makii nonowa. Aku rewapana emakamakai da rabobo ma tanama matuketisi aibadei.”

¹⁹“Tuna kubiine, aviyavisina kukitai, ma aviyavisina wekarakava etuputupuwa ma bade mara maghinotiyai aviyavisina ina tupuwa na peyarina kegirumi. ²⁰Katagheyaku kamona gwamegwame miikovimaruwa ma bade rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa kukitai na iyamna gavugavuna ani debei kurim. Rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa, ti na vitumaghana damsi nani kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai. Ma gwamegwame miikovimaruwa imaku kamona, ti na aneya. Kwanatu nununai vitumaghana damsi kii koyakoyagha.”

Vitumaghana wawayisi Epesas kamona kii sisiya.

2“Vitumaghana wawayisi Epesas kamona kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. “Taku na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa basusiyai abababa ma imakuwai

gwamegwame miikovimaruwa. Aku sisiya na weni.’

²“Ami bera peyarina akovi, ami inipika ma bade ikikava nuwapoya kamona komiimiirikikina. Ma bade akovi da wawayi beroberosi ke kota kayokayowesi da yavata kota makai. Wawayisi viya ararariyariya da ti na aposol ma kegha da korubusi ma kopanansi da ti na ibero. ³Kaku vava kubiine na ami yawasa ibagibagi kirakai ma kegha da komiimiirikikina ma ininimi ke ita babara. ⁴Ma taku, ami bera sago kava ke ata vivivaghinei. Karenai na ami nuwaviina kuriku irakata ma karako na igisi. ⁵Konotai da karenai na koghe kirakai ma karako koru kirakai. Kotinimaya ma berabero kota voterei da rorova ikikava aku kayowana koberaberi na karako nakanani kota berai. Ami yawasa ke kona virai na ana pisi da gwabimiyai ami rampa kana tutura ana viitawei. ⁶Koru, ma kegha da bera sago kava koberaberi na aivaghinei. Ikikava taku Nikoras kana kivikivina yavata i bera ke ata kayokayowei na tami bade nakanani, ke kota kayokayowei.’

⁷“Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.^y Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ani vaghinei da God ina vao kamona na kii amena ina kani. Nani kiina na yawasa ina verei.”

Vitumaghana wawayisi Simena kamona kii sisiya.

⁸“Vitumaghana wawayisi Simena kamona kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.^z “Taku na bera karena ma bera damona. Arabobo ma

^w1:15 Ezek 1:24, 43:2 ^x1:17 Isa 44:6, 48:12; Rev 2:8, 22:13

^y2:7 Gen 2:9; Rev 22:2; Ezek 28:13, 31:8 ^z2:8 Isa 44:6, 48:12; Rev 1:17, 22:13

rabobowai avomiiri da yawawaku. Aku sisiya na weni.’

⁹‘Ami vokwarakwara ma ami viki-ikayokayo akovi ma kanuma ina ku nevana tami na mura wawayimi. Akovi da wawayi iavaberowemi. Ti wawayisi na viviberosi, evonavona da ti na Jiu damsi ma kegha da ti na Seitan ina dam kamoni.’

¹⁰‘Ma maghinomiyai vokwarakwara koni karoni na ke kona yabumana. Avonavonemi da tami viya Devil ina vorubumi ma ku gabura ina teremi. Ma ami vitumaghana kubiine wawayi ini tupaketowanemi da mara imaruwa kamoni kona vokwarakwara kirakai da ku rabobo ini riyemi. Ma viya ini rabobomi ma ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina da ku damona. Ma ami miiya na ku gayamimi kraun ana terei ini debei da bera peyarina koghekuyowei ma yawasa makamakii nonowina ana puyomi.’

¹¹‘Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.^a Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na rabobo makamakii nonowina damina ke ina viiya.’ Tuna na rabobo kana viruwa.”

Vitumaghana wawayisi Pegamom kamoni kii sisiya.

¹²“Vitumaghana wawayisi Pegamom kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku aku seri matana nevana da nevana gamgamsi. Aku sisiya na weni.’

¹³‘Akovi da ami kwanatu kamoni na Seitan ina vikiivavo gawarina emakamakai ma kegha da avaku tepanai komiimirikikina. Ami kwanatu kamoni Seitan ina wawayi ivomiiri da aku bigabiga patupatutuna Antipas ikiivunui ma kegha da nani kamoni ami vitumaghana kuriku ke kota voterei. ¹⁴Ma taku ami bera viya na ke ata vivivaghinei. Kamomiyai na wawayi viya peroveta Beilam ina vibeyebeyena ekivikivini. Mara katamaninai tuna wawayina kiivavo Balaki nota iverei da ikikava Israel damsi iti nuwatinisi da bera beroberosi ita berai. Israel damsi nuwanuwasi ikani da siya kokoitau kurisi isuwarana ikam ma bade vipekana wapawapa iberai.^b ¹⁵Ma ami bera kana viruwa ke ata vivivaghinei na weni. Kamomiyai wawayi viya Nikoras ina vibeyebeyena ekivikivini da berabero eberaberi. ¹⁶Tuna kubiine ami bera beroberosi kovi nuwapoyei da kovotutura ma ke kona bera meyei. Ke kona voterei na yaghiyaghinai ana pisi kurimi da iyavo kava nani berasi eberaberi na aku seri kawakuwai ikiilbau na tuniyai ani ghaviyesi.’

¹⁷‘Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’^c

‘Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na mana teregavugavuna ana voraguni da ana verei. Ma bade wakima poipoina tepanai kana vava vuna agirumi na ana verei. Nani vavana na wawayina ina kina kava inakovi.’^d

^a2:11 Rev 20:14, 21:8 ^b2:14 Num 22:5, 7, 31:16; Deut 23:4; Num 25:1-3

^c2:17 Exod 16:14-15, 16:33-34; Jon 6:48-50; Isa 62:2, 65:15

^d2:17 Exod 16:32-34; Hib 9:4

Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii sisiya.

¹⁸“Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku na God Natuna. Mataku kana kita nakanani ma keyama yebayebarina ma kaeku na kadakadarina nakanani ma kirama vivisibona ita vovokeyakeyai. Aku sisiya na weni.’

¹⁹‘Ami bera peyarina akovi. Ami nuwaviina ma ami vitumaghana, ami inipika ma bade ikikava ami nota ivi rewapana kirakai da nuwapoya kamonai mara gurina komiimiirikikina. Ma akovi da karako ami inipika ine kirakai ke nakanani ma rorova. ²⁰Ma kegha da ami bera weni tuna kava ke ata vivivaghinei. Tami nani wavinena Jessebel koigegenuwu, tuna mani ararariyariya da tuna God ina peroveta. Ina vibeyebeyena viberowai na aku biga-biga wawayisi nuwanuwasi etitinavirai da ipekana wapawapa ma bade kokoitau kurisi esuwasuwara ma siyasi ekamkam.^e ²¹Namadani kava taraboga averei da ina berabero iti nuwapoyei da vipekana wapawapa ita voterei ma ibara, ke ita kayokayowei. ²²Tuna kubiine ani gubagi da ina kena vaghata ma ina vokwarakwara kirakai. Ma bade iyavo kava yavata ivi pekana wapawapa ma ke i berabero itinimayei da ita miirikupukuputei na ti yavata ani gubagisi da ina vokwarakwara kirakai. ²³Ma iyavo kava ekivikivini na ani kiivunuwana. Weni berasi ana berai da vitumaghana damsidi kudubisi ina kitai ma inakovi da taku na wawayi nuwanuwasi ma i nota gavugavusi kii ginigini wawayiku. Tami sago sago

duma ami bera ikikava na nakanani kami kovogha ana veremi.^f

²⁴‘Ma tami viya Tayatira kamonai kami sisiya na weni. Nani wavinena ina vibeyebeyena ke kota vovotani, ma bade Seitan ina bera akovina ke kota viya. Viviberosi evonavona da bera ghamaghamasi ma kegha. Kovi patutu kubiine na kami vita ke ani taratatanei.’

²⁵‘Ma aku kayowana weni kava. Ikikava komakamakai na tuna kovokikini da aku vovira kana ku mara. ²⁶Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori ma aku kayowana kava ina berai da ku damona na aku rewapana ani damani kurina da dam ma dam ini badesi. ²⁷Ma imanai kiivavo ina diwona bagibagina ina votani da ini badesi ma ini kiigavovorana da nakanani ma bayawa tamogavogavovorisi. ²⁸Ikikava aku Mamai rewapana ivereku na nakanani rewapana ana verei. Ma bade maratomtong tughuwarina ana verei.’^g

²⁹‘Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsidi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’”

Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii sisiya.

3“Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku imakuwai na kanuma miikovimaruwa, ti na God rapenai ma bade gwamegwame miikovimaruwa avovotani. Aku sisiya na weni.’

‘Ami bera peyarina akovi, ma avami itete da tami nakanani ma yawawayami ma kegha, tami na raborabobomi. ²Kovomiiri. Kena kovoterei. Keresiyana yawasina gwabimiyai na ioru kirakai.

^e2:20 1Kgs 16:31; 2Kgs 9:22, 30 ^f2:23 Psa 7:9; Jer 17:10; Psa 62:12

^g2:28 Psa 2:8-9

Koberai da ina rakata, iyamna gisina kava ma koni wapai. Apananimi da aku God matanai na ami biga ke kota bera yavui. ³Tuna kubiine konotai da aviyavisina kovi yanei ma kovi tumaghanei na tuna kovotekatekei ma ami bera beroberosi kovinimaye ma komiirikupukuputei. Ke kona vomiiri na ani tataghanimi, iyamna taku na yapiyapi wawayina nakanani, ke konakovi da avi maranai ana pisi.^h ⁴Ma kegha da Sadis kamonai na wawayi viya kii gara ke iti dadabu iyamna berabero gwabisiyai kegha. Ma ti wawayisi na kii gara poipoi kirakiisi ani kotesi ma taku yavata kana baba, iyamna ti na wawayi maninisi. ⁵Ma iyai ruyagha ma nuwapoya ina ghegavovori na tuna bade gara poipoina ani kotei. Ma ke meyani da Yawasa Makamakii Nonowina Bukana kamonai kana vava ana kiipupunatawei. Aku Mamai ina aneya yavata maghinosiyai ani debei da tuna na taku aku wawayi.ⁱ

⁶“Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.”

Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii sisiya.

⁷“Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.^j ‘Taku na wawayi vovokaraviku ma maniniku, ma matuketa kana kiya David rapenai na avototani. Aviyavisina ana votawei na ke kovokovoghina da meni wawayina ina gudui. Bo ana gudui na

ke kovokovoghina da meni wawayina ina votawei. Aku sisiya na weni.’

⁸‘Kokitai, maghinomiyai matuketa avotawei na ke kovokovoghina da meni wawayina ina gudui. Ami bera peyarina akovi. Akovimi da ami rewapana igisi, ma kegha da vonaku kovokikini ma ke kota vonavonaveyaveyiyeku.

⁹Ma iyavo kava evonavona da ti na Jiu damsi ma kegha, ti na viviberosi iyamna ti na Seitan ina dam kamonai. Ma ti wawayisi ana darusi da ina nae kurimi ma maghinomiyai ina tawesi da ina runomemi. Akova ina viiya da taku nuwanuwami aviiya.^k ¹⁰Avonemi da nuwapoya kamonai kota miirikikina na gamoku kovotekatekei, tuna kubiine ani tarapapanemi. Mara epipisi da vikamyuyuwu ghamana dobu kudubina ina nunui da iyavo kava dobuwai emakamakai na ina vorubusi na nani maranai ana koyagha bubunimi.

¹¹Ke mara gurina ma ana pisi. Ma aviyavisina gwabimiyai na kovokikini da kraun gayamimiyai atere na ke sago wawayi ina viitawei. ¹²Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ana berai da tuna aku God ina taparoro numana kana kowora. Ma ke meyani da nani numana kamonai ina votawei. Ma nani koworisi tepasiyai na aku God kana vava ma kaku vava vuna ma bade God ina kwanatu kana vava ana girumi. Tuna kwanatuna na Jerusalem vuna ma aku God gwabinai namei kunumai inoru.^l ⁸

¹³‘Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana

§3:12 Iyavo kava God ma Yesu Keriso kii vava gwabisiyai igirumi ti na God ma Yesu rapesiyai. Ma bade Jerusalem kana vava gwabisiyai ini matakira da tuna kwanatuna na i dobu vaghata.

h3:3 Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 16:15 **i3:5** Exod 32:32-33; Psa 69:28; Rev 20:12; Mat 10:32; Luk 12:8 **j3:7** Isa 22:22; Job 12:14

k3:9 Isa 49:23, 60:14, 43:4 **l3:12** Rev 21:2; Isa 62:2, 65:15

damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.”

Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamonai kii sisiya.

¹⁴“Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.”^m “Taku na Amen Wawayiku, iyamna bera kudubina akova yawui, aipatutu da vonavaghata kava aimamatarei. Ma bera kudubina God iyamoni na taku aibadei. Aku sisiya na weni.”

¹⁵“Ami bera peyarina akovi, tami ke muyamuyami ma bade ke nubanubami. Akayokayowei da keta sago kota vinei da kota muyamuya kirakai bo kota nubanuba kirakai. ¹⁶Ma kegha da tami na tururukimi. Ke muyamuyami ma bade ke nubanubami, tuna kubiine na ana ghurapupunatawemi.

¹⁷Tami kovonavona bo, “Tokai vaghina, mura wawayikai, ke sago avi sawarina katekwekwai iyamna akii kayowana peyarina namada kavii yawui.” Ma kegha da damimi ke kota viiviiya da tami nuwapoya kamonai ma kovi kamyuyuwa kirakai. Matapotapotami ma iyumi kava ma kiikayokayomi. ¹⁸Ami giu avereveremi da gold gwabikuwai kona gimari, tuna na keyama yebayebarina ikaravunaghi da gold kavakava. Kanumimi ina mura vaghata na gwabikuwai kota viiya. Ma kotinimaya da iyumi kava, tuna kubiine na gara poipoisi gwabikuwai kona gimari ma koni kote da kona kiipaparimi. Ma bade gegura gwabikuwai kona gimari da matami kona bunama da kona kita bubuna. ¹⁹Ma iyavo kava nuwanuwasi aviiviiya na ti damsia ayeghayeghisi ma atupatupavimaninisi. Tuna kubiine na nuwanuwami kudubina ami berabero

kovinimayei ma komiirikupukuputei.”ⁿ

²⁰Taku na weni, matuketiyai amiimiiri ma akiikiipowapowara. Iyai gamoku ini yanei ma matuketa ina votawei na ana rui kurina da taku na tuna yavata kana kam patapata. ²¹Taku bera kudubina aghegavovori da aku Mamai ina vikiivavo gawarinai yavata kamakamakai ma kaibada patapata. Ikiyava aberai na bade iyavo kava nakanani ina berai da ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ani vaghinei da aku vikiivavo gawarinai yavata kana makai ma kani bada patapata.’

²²“Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsia kurisi etereterei na kovi yana bogai.”

Vokavara kunumai.

4 Weni berasi murinai na taku Jon akita da kunumai matuketa vovotawena akitai.

Ma nani gamona karenai ivi sisiya kuriku na ivi sisiyame, ma gamona na ghamana nakanani ma ture gugurina. Ivona bo, “Keghae wike da aviyavisina mara maghinotai ina tupuwa na ani debei kurim da kuna kitai.”

²Nakanani ivonavona na yaghiyaghina God Kanumina iviiniku da aghae. Ma kunumai akita da maghinokuwai na vikiivavo gawarina akitai ma tepanai na God imakamakai.^o ³Ma kana kita na vokeyakeyuna nakanani ma wakima kadakadarisi kii vava jessa da kaniliyan. Ma vurere nani vikiivavo gawarina iveruviviri, kana kita nakanani ma wakima kadakadarina kana vava emerod. ⁴Ma bade vikiivavo gawarisi gisigisisi ivi 24 nani wawayina ina vikiivavo gawarina igwagwari ma sago sago дума tepasiyai na

magumagura avatetesi imakamakai. Ma kii gara poipoisi ma kii kraun na gold, gayamisiyai ivi kote, imatakira da ti na kiikiivavo. ⁵Ma vikiivavo gawarina ghamanai na kadakadara ma gugura ikiikiibau ma warikeyakeya iruruwa. Ma maghinonai na kibe miikovimaruwa ikarakarata, ti na kanuma miikovimaruwa God rapenai.^p ⁶Ma bade nani vikiivavo gawarina ghamana maghinonai na toka, ma imiirara kirakiiyei da kana kita na nakanani ma garasi.^q

Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa nani vikiivavo gawarina imiiriviviri. Matasi ipeyari maghinosiyai ma bade iwagidusiyai ma bade tupuwisi ivi kenavivirei. ⁷Ma sago kana kita na nakanani ma layon ma viruwina kana kita na nakanani ma ox. Ma viarobina maghighina na nakanani ma wawaya ma viruwamaruwina kana kita na nakanani ma bayo mapemapena ita rutataghi. ⁸Ma sago sago duma na mapesi miikovimasago ma tupuwisiyai na mata kavakava, mapemapesi gaburisiyai yavata. Mara ma didibara, ke meyani da kawasi ita potapota, evonavona bo, “Vovokaravim, vovokaravim, vovokaravim, tam Bada God rewapana kirakiim. Tam makamakii nonowim, rorova, karako ma maram.”^r

⁹Maranai nani ghamoghamosi yawayawasi ikarei da vokavakavara ma vikiikiiwa ma vokarava God makamakii nonowina kurina etereterei na ¹⁰magumagura avatetesi ivi 24 evovomiiri da God makamakii nonowina ina vikiivavo gawarina maghinonai ituwaporeruruwana ma etawetawesi ma kii kraun

ivotaweyana da maghinonai etutura ma evovokavakavara. Evonavona bo, ¹¹“Tam ina kim kava akii Bada ma akii God.

Kughe kirakai, tuna kubiine rewapana da kadara kavereverem, ma kavovokaravem, Iyamna bera kudubina na tam kuyamoni ma tam kava am kayowanai na yawasa kuveresi.”

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawetawei.

5 Muriyai God akitai, tuna ina vikiivavo gawarina tepanai imakamakai ma imana katagheyana na pepa nokuna nevana da nevana girugirumina ma pasi miikovimaruwa ipasitatani.^s ²Ma aneya rewapana kirakiina akitai ikiikiirara bo, “Tam iyai am rewapana kovokovoghina na pasi kuna votawei da pepa kuna votaritariya.” ³Ma ke sago iyai kunumai bo dobuwai bo dobu gaburinai da nani pepana ita votaritariya da girumina iti yavi. ⁴Ma taku atuwenoweno iyamna ke sago wawaya kiimatana ita panani da pepana ita votaritariya da kamoni girumina iti yavi. ⁵Ma magumagura ivi 24 kamosiyai sago ivoneku bo, “Ke kuna tou. Kekita, Juda kana dam kamoni David tupurereghina sago ivi rewapana kirakai da ivi vavei ‘Juda i Layon.’ Tuna bera kudubina ighegavovori ma kovokovoghina da pasi miikovimaruwa ina votawei ma pepa ina votaritariya.”^t

⁶Akita da Sipu Gegeyina akitai, tuna vikiivavo gawarina ririnai imiimiiri ma ghamoghamo ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi basubasuwei. Ma Sipu Gegeyina kana kita na

^p4:5 Exod 19:16; Rev 8:5, 11:19, 16:18; Ezek 1:13; Rev 1:4; Zech 4:2

^q4:6 Ezek 1:5-10, 10:14 ^r4:8 Ezek 1:18, 10:12; Isa 6:2-3

^s5:1 Ezek 2:9-10; Isa 29:11 ^t5:5 Gen 49:9; Isa 11:1, 10

nakanani ma wawaya ita kiivunui ma muriyai ita ruyawayawa. Ma tonana miikovimaruwa ma matana miikovimaruwa. Nani matasi ivi matakira da kanuma miikovimaruwa God rapenai evonavonatawesi ekiikiibau da dobu kudubina ekitakita yavui.^u ⁷Ma Sipu Gegeyina ivi turiya da God vikiivavo gawarina tepanai imakamakai na katagheyana pepa nokuna ivovotani na ita viiya. ⁸Pepa nokuna iviiviya na ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi Sipu Gegeyina ku maghinona da ivokavakavari. Ma kudubisi haps ma bade dabira goldiyai iyamona na ivopatapatisi. Dabira kamosiyai na insens, tuna na God ina wawaya vovokaravisi i nipowana.^v ⁹Ma Sipu Gegeyina kurina tavora vuna ivuri.

“Tam wawaya kiimatanim, tuna kubi-ine kovokovoghim da pepa nokuna kuviiya

ma pasisi kuna votawei, iyamna ikiivunum ma taramuwai wawaya, dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiyyai, kudubisi kugimaratawesi da God rapenai.^w

¹⁰Ma kuberisi da ti na kiikiivavo ma vokavakavara babadisi da God ina vokavakavari ma dobuwai ini bada.”^x

¹¹Ma akita na aneya kana vava da koroto ke viviyavina akitisi ma gamosi avi yanei. Nani korotona na vikiivavo gawarina ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 iveruvivirisi.^y ¹²Gamo vovosiyai ivivi tavoreyana bo,

“Sipu Gegeyina ikiivunui, tuna na ki-imatanina ma ighae kirakai. Tuna kava tavovokaravei, iyamna kana vava irakata ma mura, nuwagiura ma rewapana, kadara ma vigheghena na kudubina rapenai.”

¹³Ma bera kudubina yawayawana kunumai ma dobu tepanai ma dobu gaburinai, ma bade yegai kamonai na peyarisi avi yanesi etavotavora bo, “Wawayina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai ma Sipu Gegeyina, ti tavovokaravesi, iyamna kii vava irakata ma rewapana, kadara ma vigheghena makamakii nonowina na rapesiyai.”

¹⁴Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ivona bo, “Amen.” Ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ma ivokavakavarisi.

Sipu Gegeyina pasi ivi votaweyana.

6 Akitakita ma Sipu Gegeyina pepa nokuna iviia ma pasisi miikovimaruwa kamosiyai na sago ivotawei. Ma avi yanei da nani ghamoghamosi yawayawasi ruwamaruwa kamosiyai, sago gamona nakanani ma warikayakeya, ivona bo, “Kepisi.” ²Ma akita da maghinokuwai na hosi poipoina imiimiiri akitai. Ma tepanai wawaya igeru na kraun iviia ma ikotei, pidu ikavari ma ikiibau da kana ghavighaviya ita ghegavovorisi.^z

³Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwa ivotawei na avi yanei da bade ghamoghamo yawayawasi kana viruwa ivona bo, “Kepisi.” ⁴Ma bade hosi sago yebayebarina itawanakiibuwei. Ma wawaya sago hosi tepanai igeru na rewapana iviia

^u5:6 Isa 53:7; Zech 4:10 ^v5:8 Psa 141:2 ^w5:9 Psa 33:3, 98:1; Isa 42:10

^x5:10 Exod 19:6; Rev 1:6 ^y5:11 Dan 7:10 ^z6:2 Zech 1:8, 6:3, 6

da dobuwai nuwanuba ita viitawei ma wawaya ita berisi da turaturasi yavata iti ruwavunuvunuwana. Ma tuna wawayina na seri ghamana gwabinai.^a

⁵Ma bade Sipu Gegeyina pasi kana viaroba ivotawei na avi yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viaroba ivona bo, “Kepisi.” Akita da maghinokuwai na hosi dumadumana imiimiiri akitai. Ma wawayina hosi tepanai igeru na imanai sikere ivovotani. ^{b6}Ma nani ghamoghamosi yawayawasi basusiyai gamo avi yanei da wawayina hosi tepanai ivonei bo, “Keberai da vavai miyiina ina rakata da wawaya ina biga ku pom ma miyanina na whiti kilo sago kava ina gimari. Bo ina biga ku pom ma miyanina na bari kilo aroba kava ina gimari. Ma greipi uravisi ma oliv kiisi ke kuna kiiviberoi.”^{**}

⁷Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwaruwa ivotawei na avi yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viruwaruwa ivona bo, “Kepisi.” ⁸Akita da maghinokuwai na hosi sago imiimiiri akitai. Ma kitana na yapuyapukarena. Ma wawayina hosi tepanai igeru kana vava na ‘Rabobo.’ Ma kwinana kana vava ‘Tanama’ na murinai ikivikivini. Ma rewapana iviia da ina berai da gomara, gubaga, ghamoghamo kayakayayisi ma bade ghaviya ina rakata da wawaya nevanvana dobuwai ina rabobo.^{†† c}

⁹Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovi ivotawei ma akita da wawaya kanumisi suwara kana kema gaburinai ivivi makiiyana akitisi. Ti na God vonana idimei ma ivi patutu da debiiyai ivi mamatara da Yesu ivi tumaghanei. Tuna kubiine wawaya ivi tupaketowanesi ma ivi kiivunuwana.

¹⁰Bada ikwatui ma ivonei bo, “Bada rewapana kirakiim, vovokaravim ma mananim. Kana vivikoyakoyagha da mara avai wawaya dobuwai ivi kiivunuwanekai da tarakai isororo na kuni tupaviresi ma kovogha kuna veresi.” ¹¹Ivi sisiya ikovi na sago sago duma gara poipoina iviia ma sisiya ivi yanei da iti koyakoyagha mara gisina. Wawaya ina vomiiiri da Keresiyana varevaresisi viya ma Yesu ina bigabiga viya ini kiivunuwana ina nena da ruvana iterei ina viiya na muriyai vitupavira marana ina nekiibau.

¹²Akitakita ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimasago ivotawei ma nukenuke ghamana itupuwa. Ma madegha rarana ivoterei da ivi nubakutuvi da nakanani ma nuwapoya garana dumadumana.^{‡‡} Ma nawaravi na kudubina iyebaravirai nakanani ma tara.^d ¹³Ma kunumai gwamegwame iririgha ku dobu da nakanani ma yanunu ghamana kii itugui da amena matisi ma ita ririgha.^e

^{**}**6:6** Weni sisiyina iyamna da gomara ghamana wawaya damina ina viini. Kawasisiyai biga kuni karei da ku didibara ma kana miia na denariyas sago. Tuna kovokovoghina da whiti kilo sago kava kuna gimari bo natunatum ina peyari ma kuna nota kawai na bari kilo aroba kuna gimari.

^{††}**6:8** Wawaya nevanvana iyamna na wawaya ruwamaruwa kamosiyai na sago ina rabobo, 1/4 bo 25%.

^{‡‡}**6:12** Mara katamaninai gote dumadumana vunivuninai gara iyamoyamoni. Tuna garana na nuwapoya ma siyapa marasiyai ivivi kote.

^a**6:4** Zech 1:8, 6:2 ^b**6:5** Zech 6:2, 6 ^c**6:8** Ezek 14:21

^d**6:12** Rev 11:13, 16:18; Isa 13:10; Joel 2:10, 31, 3:15; Mat 24:29; Mak 13:24-25; Luk 21:25 ^e**6:13** Isa 34:4

¹⁴Ma kunuma iwapa nakanani ma riyapa ita vonokui. Ma bade koya da nuwa kudubisi kii gawara vaghata ikuyowei ma ku gawara vusi idamana.^f
¹⁵Ma wawaya peyarisi iverau ku koya. Ti na dobu kana kiikiivavo ma babada, ghaviya babadisi, ma bade wawaya mumurisi ma wawaya rewapanisi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarisi inae da buba ma wakima rogurogusiyai ikove.^g
¹⁶Ma ivivi kwatu bo, “Koya da wakima koririgha ku tepakai da kona kiigavugavukai da God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai na ke ina kitikai, ma bade Sipu Gegeyina ina nuwapughu damina ke kana viiya.^h
¹⁷Karako i nuwapughu kana mara inekiibau na ke sago meni wawayina ina miiripotei.”ⁱ

God ina wawaya 144 tausan.

7 Weni berasi ikovi ma akita na dobu matatupina ruwamaruwa ma tepasiyai na aneya ruwamaruwa akitisi ivivi miiriyana. Ti na yanunu ruwamaruwa ivovopotepotesi da ke ita verau da dobu bo yegai bo kii sago ita tapi tovon.^j
²Muriyai akita na bade aneya sago maramatanai igheghae akitai. Ma matakira sawarina ikavari, tuna sawarina ina biga da iyavo kava God yawayawana rapenai na maghitepasi ita kiruma. Ma ikiirara aneya ruwamaruwa kurisi, ti na rewapana iviia da dobu ma yegai iti beroi, tuna kubiine na ivonesi bo,³ “Dobu ma yegai ma kii kudubina ke koni beroi, kovi koyakoyagha da kunona God ina matakira ina bigabiga wawayisi maghitepasiyai kana kiruma.”^k
⁴Muriyai sisiya avi yanei da iyavo kava ikirumisi na peyarina ivi 144 tausan. Ma kudubisi na Israel kii dam kamosiyai.

⁵Juda kana dam kamoni na 12 tausan ikirumisi,
 ma Ruben kana dam kamoni na bade 12 tausan ikirumisi,
 ma Ged kana dam kamoni na bade 12 tausan ikirumisi.
⁶Ma Asera kana dam kamoni na 12 tausan ikirumisi,
 ma Napitali kana dam kamoni na 12 tausan ikirumisi,
 ma Manase kana dam kamoni na bade 12 tausan ikirumisi.
⁷Ma Simiyon kana dam kamoni na 12 tausan ikirumisi,
 ma Livai kana dam kamoni na 12 tausan ikirumisi,
 ma Isaka kana dam kamoni na bade 12 tausan ikirumisi.
⁸Ma Zebulun kana dam kamoni na 12 tausan ikirumisi,
 ma Josepa kana dam kamoni na 12 tausan ikirumisi,
 ma Benjamin kana dam kamoni na bade 12 tausan ikirumisi.

Koroto ghamana kii gara poipoisi.

⁹Ma weni berasi murinai akita ku maghinoku na koroto ghamana akitisi, ke kovokovoghina da ati yavisi. Kamosiyai na dam ma dam kudubisi i wawaya emakamakai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai na nani vikiivavo gawarina ma Sipu Gegeyina maghinosiyai imiimiiri. Kudubisi na gara poipoisi ivi kote ma imasiyai na yapi rugurugusi ivovotana.

¹⁰Ma ikarayogosi bo,
 “Ita God na vikiivavo gawarina tepanai emakamakai
 ma Sipu Gegeyina yavata.
 Ivi yawasita, tuna kubiine
 tavovokavakavarisi.”

^f6:14 Rev 16:20 ^g6:15 Isa 2:19, 21 ^h6:16 Hos 10:8; Luk 23:30

ⁱ6:17 Joel 2:11; Mal 3:2 ^j7:1 Jer 49:36; Dan 7:2; Zech 6:5 ^k7:3 Ezek 9:4, 6

¹¹Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 vikiivavo gawarina imiiriviviri. Ma murisiyai na aneya kudubisi bade imiirivivirisi ma vikiivavo gawarina maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dowa ikiitovoni ma God ivovokavakavari. Ma ivonavona bo,

¹²“E, vonavaghata da kadara, nuwagiura ma rewapana na ita God rapenai. Kana vava irakata. Vokavakavara, vikiikiwa ma vigheghena tavere nonowei. Amen.”

¹³Ma nani magumagurisi kamosiyai sago ivi tarakiyaneku bo, “Weni damsi gara poipoisi ivi kote na iyavo ma mimei ivi piyana?”

¹⁴Avonapotei bo, “Bada, ke atakovi ma tuna na tam kuakovi.”¹

Ma ivoneku bo, “Weni damsi na mara berona, vitupaketowana ma vikayotirana kamoni imiirikikina da ku damona na kii gara na Sipu Gegeyina taranai ikowa da ipoini. ¹⁵Tuna kubiine na, ‘Kii gawara na God ina vikiivavo gawarina maghinonai da mariyai ma didibarai evovokavakavari ina taparoro numana kamoni.

Ma God rogunai ina makai da ina koyagha bubunisi,

¹⁶da vitonara ke meyani ina kara tovonisi, ma kaiyosi ke meyani ina kanakana tovana.

Ma bade madegha puna muyana ke ina karagavovorisi,^m

¹⁷iyamna kii koyakoyagha na Sipu Gegeyina, tuna vikiivavo gawarinai imakamakai.

Tuna ini nowesi da ku okowa yawayawana meni dobunai evusivusira nake.

Ma matadogasi kudubina na God ina ki-ipupunatawei.”ⁿ

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawei.

8Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimaruwa ivotawei na iyavo kava kunumai imakamakai na kudubisi ivoguguba da mara gisina.[¶]

²Ma akita na aneya miikovimaruwa akitisi, God maghinonai imiimiiri ma ture miikovimaruwa iveresi.

³Ma aneya sago gold sensa ikavara-piyei da suwara kana kema ririnai imiiri. Ma insens ghamana iviia da God ina wawaya vovokaravisi i nipowana yavata ivokapui da ita kapuna gold kema tepanai God ina vikiivavo gawarina maghinonai.^o ⁴Ma aneya sensa ivovotani na insens buna ma vitumaghana damsi i nipowana yavata ighae God maghinonai. ⁵Nani murinai na aneya suwara kana kema tepanai keyama mukina sensa ivi tupoi ma itawei ioru ku dobu da warikayakeya iruruwa ma iguguguri, mara ikadakadari ma dobu inukenukei.^p

Aneya ituture.

⁶Muriyai na aneya miikovimaruwa ivovunagha da i ture ituvana.

[¶]8:1 ‘Mara gisina’ iyamna 30 minutes nakanani.

^{17:14} Dan 12:1; Mat 24:21; Mak 13:19 ^{m7:16} Isa 49:10 ^{n7:17} Psa 23:1; Ezek 34:23; Psa 23:2; Isa 49:10, 25:8 ^{o8:3} Amos 9:1; Exod 30:1, 3

^{p8:5} Lev 16:12; Ezek 10:2; Exod 19:16; Rev 11:19, 16:18

⁷Ma aneya sago ivi nao, ina ture iuveni na garewa pakapakana^{§§} nakanani ma wakima, ma bade keyama karakaratina tara yavata inekiibau. Ma itawei ioru ku dobu da dobu nevanavana* ikaragavovori ma bade kii nevanavana ma inamona kudubina ikaragavovori.[¶]

⁸Muriyai aneya viruwina ina ture iuveni na sawara sago nakanani ma koya ghamanakina ere karakaratina itawei ioru ku yegai na yegai nevanavana ivi tara. ⁹Ma aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamoni na nevanavana[†] irabobo, ma waka nevanavana imonu.

¹⁰Muriyai aneya viarobina ina ture iuveni na gwamegwame ghamakina ere yebayabarina nakanani ma kibe kunumai ipeku ioru da okowa ma vusira nevanavana[‡] ikamowanisi.[†]

¹¹Tuna gwamegwamena kana vava na Kii Kawayarayarana ma meni okowisi kava ikamokamowanisi na kudubina ivi kawayarayara da wawaya ipeyari kirakai nani okowisiyai iuma na irukwa.[§]

¹²Muriyai na aneya viruwamaruwina ina ture iuveni na madegha ma nawaravi da gwamegwame i rewapana ivowai da nevanvasi[¶] ivi nubakutuva. Weni berana itupuwa na dobuwai madegha ke ita rarana kupom, mara tupona kava irarana. Ma bade nawaravi da gwamegwame ke ita karata mareba, mara tupona kava ikarata.[†]

¹³Ma akitakita ma tepakuwai bayo irovorovo ma ikiikiirara bo, “Nuwapoya, nuwapoya, nuwapoya. Tami iyavo kava dobuwai komakamakai na koni nuwapoya kirakai, iyamna aneya ivi aroba gisina kava ma i ture inuvena.”

9 Muriyai na aneya vimiikovina ina ture iuveni ma akita na kunumai gwamegwame ipeku ioru ku dobu akitai. Ma bonagha sago ioru kirakai da damona kegha ma kana vava na Abis. Ma kana kiya na gwamegwamena iviia.

²Ma Abis ivotawei na kamoni bau ighae, nakanani ma keyama karakaratina ghamanakina buna ita gheghae. Ma buna ighae da madegha ma kunuma irogui.^u ³Ma nani buna kamoni na madikapoka ikiibau da ioru ku dobu ma rewapana iviia da ini tona nakanani ma gwaghagwagha.^v

⁴Ma sisiya bagibagina iviia da kii ma inamona ma aviyavisina tano tepanai igogogo na ke iti beroi. Ma iyavo kava maghitepasiyai God ina kiruma gwabisiyai kegha na ti damsi kava iti tonesi.^w ⁵Ma rewapana ke ita viiya da wawaya iti rabobosi, inivisi ghamana kava ita vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita vokwarakwara. Ma nani inivisina damina na nakanani ma gwaghagwagha ita kanisi. ⁶Nani marasiyai na wawaya ti mani i rabobo ketana inekwa kirakiyei ma ke ina panani. I kayowana

§§8:7 *Garewa pakapakana:* Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.

***8:7** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.

†**8:9** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.

‡**8:10** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.

¶**8:12** Nevanevasi iyamna na 1/3 bo 33%.

¶**8:7** Exod 9:23-25; Ezek 38:22 †**8:10** Isa 14:12 §**8:11** Jer 9:15

†**8:12** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15 ¶**9:2** Gen 19:28

¶**9:3** Exod 10:12-15 ¶**9:4** Ezek 9:4

ghamana da ita rabobo, ma rabobo ina veruvuvuresi.^x

⁷Ma nani madikapokisi kii kita na nakanani ma hosi ivovunagha, kii terepapara ivi kote da vighaviya kubiine. Ma gayamisiyai na nakanani ma gold kraun iti kote. Maghighisi na nakanani ma wawaya,^y ⁸uyawisi gurigurisi na nakanani ma wivine uyawisi, ma okesi na nakanani ma layon okesi.^z ⁹Nuwakadasi kii terepapara ivi kote na ayon iyamona. Ma mapemapesi gugurina ghamana na nakanani ma hosi ma seriyoti yavoyavosi ghaviya verupotena kubiine ita veraverau.^a ¹⁰Giusi kii kita ma bade iyosi na nakanani ma gwaghagwagha. Ma rewapana iviia da giusiyai wawaya ita tonisi na inivisi ghamana ita vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita vokwarakwara. ¹¹Ma i kiivavo aneyina na Abis bonaghina kana koyakoyagha. Ma Hibru gamosiyai kana vava evonavonei da Abadon ma bade Grik gamosiyai kana vava evonavonei da Apoliyon, nani vavasi iyamna na Kiiivibero Badana.

¹²Weni tuna na nona nuwapoyina na inivisina ma vokwarakwarana itatawei ma bade nuwapoya ruwa epipisi.

¹³Ma aneya vimiikovimasagona ina ture iuveni na gamo sago avi yanei. God maghinonai na suwara kana kema emakamakai, tuna goldiyai iyamoni. Ma tepanai na tona ruwamaruwa iterei ma nani tonasi kamosiyai nani gamona ivivi sisiya na avi yanei.^b

¹⁴Ma aneya vimiikovimasagona ture ivovotani na kurina ivona bo, “Okowa ghamanakina kana vava Yupretis ririnai

aneyu ruwamaruwa patupatumisi na kevotawesi.” ¹⁵Nani aneyisi na God ivovunaghisi ma ivivi makiiyana da kana mara vaghata iviia na ivotawesi da dobuwai wawaya nevanevana[§] iti kiivunuwana. ¹⁶Ma sisiya avi yanei da nani aneyisi vighaviya kubiine wawaya ivi 2 handred miliyon^{**} sago sago дума i hosi yavata iviinisi. ¹⁷Ma damsi i hosiyai igeru akitisi na kii kita weni nakanani. Nuwakadasi kii terepapara kirumina na aroba. Ikirumi da yebayabarina ma bogapu dumadumana ma bade yanoyanona. Ma hosi gayamisi na nakanani ma layon gayamisi ma kawasiyai na keyama yebayabarina, bau ma sulpa ikiikiibau. ¹⁸Ma kawasiyai na nuwapoya ghamaghamasi ivi aroba ikarakaratawei, sago na keyama yebayabarina ma sago na bau ma sago na sulpa wakimina karakaratina. Kawasiyai ikiikiibau da dobuwai wawaya nevanevana^{††} irurukwa. ¹⁹Ma hosi i rewapana na ke kawasiyai kava ma bade giusiyai, iyamna giudamosi na nakanani ma mota gayamina da tuniyai wawaya ikanikanisi da ivivi gubagisi.

²⁰Ma nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiiyai itupuwa da koroto ghamana irukwa. Ma iyavo kava imakamakiiteresi na ke nuwanuwasi iti tetei da i bera beroberosi itinimaye i ma ita miirikupukuputei. Ke i kayowana da kanuma beroberosi ma sawara imasiyai iyamoyamona na vokavakavarisi ita voterei. Ti na gold da silva ma bade bronz da wakima ma keyama iyuna da sawarisi iyamona. Ma sawarisi na ke ita kitakita, ita vivisisiya bo ita bababa.^c

^{§9:15} Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.

^{**9:16} 200,000,000

^{††9:18} Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.

^{x9:6} Job 3:21; Jer 8:3 ^{y9:7} Joel 2:4 ^{z9:8} Joel 1:6 ^{a9:9} Joel 2:5

^{b9:13} Exod 30:1-3 ^{c9:20} Psa 115:4-7, 135:15-17; Dan 5:23

²¹Ti wawayisi na patana da ekiiki-ivunuwa, ikasiko, ipekana wapawapa ma eyapiyapi ma ke sago itinimayeji da ita miirikupukuputei.

Aneya ma pepa nokuna gisina.

10 Muriyai akita na aneya sago rewapana kirakiina kunumai iororu akitai. Kwavuwai ivi gara ma gayamina na vurare iveruviviri ma maghighina na madegha nakanani ma kaena kana kita na nakanani ma kowora ita karakarai. ²Ma pepa nokuna gisina ivotawei da imanai ivotani. Imiiri da kaena katagheyana na yegai tepanai ma dugena na tano tepanai. ³Ma ighekiirara, tuna nakanani ma layon ita ganagana. Ma namei na warikeyakeya miikovimaruwa ivonapotei. ⁴Ma nani warikeyakeyisi ivi sisiya ikovi na ata giruma. Ma gamo sago kunumai ioru da ivoneku bo, “Warikeyakeya miikovimaruwa ikikava ivi sisiya na kegudui, ke kuna girumi.”

⁵Ma akitakita na nani aneyina kaena nevana yegai tepanai ma nevana tano tepanai imiimiiri akitai na imana katagheyana iruwepai ku kunuma.^d ⁶Ma ivona bo, “God tuna makamakii nonowina, kunuma ma dobu da yegai ma bade bera yavu kudubina kamosiyai iyamoni na tuna avanai vonavaghata avonavona da vikayovira ikovi. ⁷Mara ina pisi da aneya kana miikovimaruwa ina ture inuveni ma God ina kayowana gavugavusi ina tupuwa da kudubina ini kovini. Ma nani berasi namada ivi debei ina bigabiga wawayisi kurisi, ti na peroperoveta.”

⁸Ma nani gamona kunumai avivi yanei na bade kuriku ivi sisiyame. Ivona bo, “Kenae da aneya yegai ma tano tepanai emiimiiri na pepa gisina vovotatena imanai kuna viiya.”^e

⁹Ma anae da nani aneyina kurina ma avonei da pepa gisina ita vereku. Ma ivoneku bo, “Keviini ma kuna kani na kawam kamonai na damina na nakanani ma manigewa ma muriyai manawim ina tupaviravirai.”

¹⁰Ma aneya imanai pepa aviiya da akani. Ma kawaku kamonai na imagi kirakai da nakanani ma manigewa. Ma akanikani da arunamini na manawiku itupaviravirai. ¹¹Ma aneya ivoneku bo, “Kuni peroveta, God ina sisiya kuni yonayona meyei da aviyavisina ina tupuwa wawaya dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai ma bade kiikiivavo kurisi.”

God ina peroperoveta ruwa.

11 Ma naga sago ivereku da aku ruvaruva ma ivoneku bo, “Kenae da God ina Taparoro Numana ma suwara kana kema keruvai. Ma bade kamonai iyavo kava evovokavakavara na kevi yavisi.^f ²Ma Taparoro Numana kupunai gari na kevotesi, ke kuna ruvai. Tuna garina kamonai na kupuna damsii kii gawara, iyamna iyavo kava ke ita vivitumaghaneku na averesi. Ma ti damsii na nani kwanatuna vovokaravina Jerusalem ini tugudagudai da nawaravi 42 ina kovi.[‡] ³Ma aku peroperoveta ruwa ana vinesi da kubiiku vonavaghata ini mamatarei ma rewapana ana veresi da mara 1,260 kamonai gara dumadu-

[‡]11:2 Nawaravi 42 na mara 1,260.

^d10:5 Exod 20:11; Deut 32:40; Dan 12:7; Amos 3:7 ^e10:8 Ezek 2:8–3:3

^f11:1 Ezek 40:3; Zech 2:1–2 [§]11:2 Luk 21:24

masi ini kote ma aku sisiya ini yonay-onei.”^{¶¶}

⁴Nani vimamatara wawayisi na oliv kiisi ruwa ma ti na bade rampa kii tutura gawarisi ruwa da dobu kana Bada maghinonai emiimiiri.^h ⁵Ma iyavo kava ina vivipaparana da iti gubagisi na nani vimamatara wawayisi kawasiyai keyama yebayebarina ina kiibau da ina karagavorisi. Iyavo kava ina vivighaviyesi na nakanani ina rabobo. ⁶Weni vimamatara wawayisi i rewapana emakamakai da maranai God ina sisiya ina viviyonayonei na kwavu ina gudui da garewa ke ina katuna. Ma bade rewapana gwabisiyai da okowa kudubina ina berai da ini tara. Ma i ku kayokayowanai ina beraberi da dobuwai nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiiyai ini turagudei.ⁱ

⁷Ivi ruwa God ina sisiya ini mamatarei ina kovi na ghamoghamo kayakayayina Abis bonaghina kamoni na ghae ma yavata ini ruwa da ina ghegavorisi ma ini kiivunuwana.^j

⁸Ma Jerusalem kamoni tupuwisi ketiyai ini keneyana. Tuna kwanatuna kamoni i Bada ituparatui da irabobo. Ma bade kwanatuna kana vava ikwatuviiyiyei da Sodom bo Egypt.^{§§} ⁹Ma tupuwisi ke ina dogoi da mara aroba ma ku tepana na mara nevanavana kava* ketiyai

ini keneyana da nani kamoni na wawayi dam ma dam kamosiya, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai, peyarisi ina pisi ma ina gayomakiyesi. ¹⁰Ma nani vimamatara wawayisi irabobo kubiine na wawayi peyarisi dobuwai nuwanuwasi ina biibii kirakai da ini puyovivirana, iyamna nani vimamatara wawayisi inekiibau na nuwapoya ma vikamyuyuwa ghamana ipiyei weni dobuwa makamakiisi kurisi. ¹¹Mara aroba ikovi ma mara kana viruwamaruwa madegha punai nakanani ma God yana yawayawana itawei da nani peroperoveta raborabobosi ku kamosi na bade iruyawayawa ma ivomiiri. Ma iyavo kava ikitisi ivovomiiri na iyabumana kirakai.¹ ¹²Muriyai na peroperovetisi ivi yana da kunumai gamo ghamana ioru da ivonesi bo, “Koghae wike.” Kii ghavighaviya ikitakitisi ma kwavuwai ighae ku kunuma. ¹³Ma nani maranai nukenuke ghamana itupuwa da kwanatuna nevanavana[†] iugurikai da wawayi ivi 7 tausan irabobo. Ma iyavo kava ke ita rabobo na iyabumana kirakai da God kunuma makamakiina kana kadara kubiine ivi gheghena kirakiyei.^m

¹⁴Kokitai, weni tuna na nuwapoya kana viruwa itawei ma kegha da nuwapoya kana viaroba na gisina kava ma ina nekiibau.

^{¶¶}11:3 Gara dumadumana na ‘sackcloth,’ tuna nakanani ma kamboro kana begi rasirasina ma Israel damsi gote vunivunina dumadumanai garana iyamoni da siyapa kubiine ikote.

^{§§}11:8 Ikwatui Sodom bo Egypt iyamna Jerusalem na nani dobusi nakanani, kamoni wawayi i berabero irakata.

*11:9 Mara 3 1/2

[†]11:13 Nevanevana iyamna na 1/10.

^h11:4 Zech 4:3, 11-14 ⁱ11:6 1Kgs 17:1; Exod 7:17-19; 1Sam 4:8

^j11:7 Dan 7:7, 21; Rev 13:5-7, 17:8 ^k11:8 Isa 1:9-10 ^l11:11 Ezek 37:10

^m11:13 Rev 6:12, 16:18

Ture kana vimiikovimaruwa.

¹⁵Muriyai na aneya kana vimiikovimaruwa ina ture iuveni na kunumai gamo ivivi kiirareyana bo, “Karako dobu kudubina na ita Bada God ma ina Vivinevine Wawayina yavata rapesiyai da ini badei. Ma God ina vikiivavona ina makii nonowa.”ⁿ ¹⁶Ma magumagura ivi 24 i vikiivavo gawarisi tepasiyai imakamakai na kudubisi ivomiiri ma God maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ioru da maghitepasi dowa ikiitovoni ma ivokavakavari. ¹⁷Ivonavona bo,

“Bada God rewapana kirakiim, tam ro-rova ma karako kemakamakai.

Kaikiikiwem da am rewapana ghamana kuviiya da am vikiivavo kuvi karei.

¹⁸Dam ma dam ke ita vivitumaghanem na nuwanuwasi ipughu kirakai tam kurim,^o

ma bade karako na am nuwapughu kana mara inekiibau.

Ma bade marana ipisi da raborabobosi kuni tupaviresi.

Marana inekiibau da am bigabiga ti na peroperoveta,

ma bade am wawaya vovokaravisi, ghamaghamasi ma gisigisisi,

iyavo kava kam vava ivovokaravei na kuni miyesyi.

Marana inekiibau da iyavo kava dobu ekiikiiviberoi na kuna gwaramutusi.”

¹⁹Ma kunumai God ina Taparoro Numana ivotawei da kamonai na vivaghina makamakiina kana Aki akitai. Ma namanamara ma gugura

ma bade warikeyakeya da nukenuke ma garewa pakapakana nakanani ma wakima iororu.^{‡ p}

Dragon, wavine ivi ghaviyei.

12 Muriyai na akitakita ma kunumai matakira ghamana ma notakavakavana bade itawanakiibuwei. Kamonai na wavine sago akitai ma madegha ina yasegana isovoi da kitana na nakanani ma kana gara. Ma kaena kana kepana na nawaravi ma gayaminai na kraun ikotei. Ma kana kraun kana monagha na gwamegwame ivi 12 itupaviviri. ²Ma wavinena na roperopeyina ma idagui vituwa kubiine, ma damina ivii kavai na ikiikiirara ma ivovokwarakwara.

³Avivi matatete ma kunumai bade matakira sago itawanakiibuwei. Tuna na dragon ghamanakina ma yebayebarina, gayamina na miikovimaruwa ma tonana imaruwa. Ma nani gayamisi tepasiyai na kraun ivi kote.^q ⁴Ma giuna ivi ruwini da kunumai gwamegwame nevanavana^f

ikiiririghi ioru ku dobu. Ma dragon na wavinena iurotani da maranai pepeya ita makamakiitawei na pepeyina ita kutasikai ma ita kani.^r ⁵Ma wavinena ivi tuwa da tomowa ma ina magura na ina rewapana ina rakata kirakai da dam ma dam kudubisi ini badesi. Ma wawaya kikei na iviitawei ighae God ku dogarina, ina ku vikiivavo gawarina.^s

⁶Ma wavinena na itayavui da ku warere, iyamna nani dobunai na ina gawara namada God ivovunaghi da ita koyagha bubuni da mara 1,260 ita kovi.[§]

[‡]**11:19** *Garewa pakapakana:* Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.

^f**12:4** Nevanavana iyamna na 1/3 bo 33%.

[§]**12:6** Mara 1,260 na nawaravi 42.

ⁿ**11:15** Exod 15:18; Dan 2:44, 7:14, 27 ^o**11:18** Psa 2:5, 110:5, 115:13 ^p**11:19** Rev 8:5, 16:18, 21 ^q**12:3** Dan 7:7 ^r**12:4** Dan 8:10 ^s**12:5** Isa 66:7; Psa 2:9

⁷Ma nani maranai na kunumai vighaviya ivi karei. Maikel ina aneya yavata ikayaya dragon kurina ma namei dragon ina aneya yavata imiiripotesi da yavata ivi ruwa.^t ⁸Ma dragon ke iti rewapana kamowa da ina aneya yavata kii gawara kunumai na ivi wapai. ⁹Ma dragon ghamanakina ina aneya yavata kunumai ikuririghisi ioru ku dobu. Tuna na vaghina mota katamana evonavonei bo Devil bo Seitan ma wawaya kudubisi dobuwai iberoberowesi da God ikawakiikiyei.^u

¹⁰Muriyai na gamo ghamana kunumai ioru avi yanei da ivona bo,

“Marana vaghata inekiibau da ita God ina wawaya yawasa makamakii nonowina evereveresi. Karako na God ina vikiivavona ma rewapana inekiibau. Wekarakava na ina Vivinevine Wawayina ina rewapana ivi debei da ini bada. Rorova Seitan, God maghiononai imiimiiri da mariyai ma didibarai Keresiyana turaturata ivivi wavusi na karako nani berana na ikovi, iyamna namada ikutawei ioru ku dobu.^v ¹¹Ma Keresiyana turaturata na Sipu Gegeyina taranai ma bade vonavaghata debiiyai ivi mamatarei kubiine na Seitan ighegavovori. Ma rabobo ke ita yabumanei, ti mani ivere meyesi. ¹²Tuna kubiine na kunuma makamakiimi kudubimi kovi nuwabiibai. Ma tami iyavo kava dobu ma yegai kamosiyai komakamakai na kovi nuwapoya kirakai, iyamna Devil ikutawei ioru kurimi. Tuna ivi nuwaghakini, iyamna iakovi da ina mara itupo.”

¹³Ma dragon iakovi da itawanoruwei ku dobu, tuna kubiine wavinena

vivituwana kwavinina ivi karei da ita vowai. ¹⁴Ma wavinena itamorovo, iyamna mapemapena ruwa inekiibau, kitasi nakanani ma bayo ghamana mapemapena. Ma irovo inae ku warere da ina gawara namada God ivovunaghi nake. Ma nani dobnai ita makai da mara 1,260 ita kovi da dragon ke ikikava ita berai.^{**} ^{w15}Ma dragon kawana iyaghae da okowa ghamana ighurapupuni ikiibau da wavinena ita karuwei da itumadodo. ¹⁶Ma kegha da dowo ivomiiri da wavinena ivi vitei. Ivi kwata da nani okowina kudubina dragon kawanai ikiikiibau na iuma yavui. ¹⁷Nani murinai na dragon nuwanuwana ipughu kirakai nani wavinena kurina da ivomiiri inae da wavinena tupurereghina yavata iti ghaviya. Ti wawayisi na iyavo kava God vonana evovotekatekei ma debiiyai imamatara da Yesu itumaghane. ¹⁸Ma dragon inae da kikirai imiiritaweyana.

Ghamoghamo yegiiyai ighetawei.

13 Ma akita na ghamoghamo kayakayayina sago yegai nuwanuwana ighetawei akitai. Gayamina na miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma tonana sago sago duma tepasiyai na kraun ivi kote. Ma gayamina sago sago duma tepasiyai vava igiruma, nani vavasi na God ivi avaberowei.^x

²Ma yegai ghamoghamona kitana nakanani ma lepad^{††} ma kaena na nakanani ma beya^{‡‡} ma kawana na nakanani ma layon. Ma ina rewapana ma ina vikiivavo gawarina na dragon gwabinai iviyya da iti bada. ³Ma

**12:14 Mara 1,260 na nawaravi 42.

††13:2 *Lepad*: Lepad kitana nakanani ma layon kirukurumina.

‡‡13:2 *Beya*: Beya na ghamoghamo dipa sago, ghamana ma kayakayayina.

gayamina sago kana kita na isidara, gubaga ghamana ipanani da ita rabobo ma kegha da iyawasa. Dam kudubina dobuwai ikitai da ivi deye kirakiyei ma iwagiyei. ⁴Ma dam ma dam dragon ivokavakavari, iyamna tuna ina rewapana ivi damani nani yegai ghamoghamona kurina. Ma bade ghamoghamona yavata ivokavakavari ma ivonavona bo, “Ke sago iyai weni ghamoghamona nakanani. Ke sago iyai kovokovoghina da ini ghaviyei bo ina tereoruwei.”

⁵Ma nani ghamoghamona vivaghina iviia da ina kayowanai ikayokayotata ma sisiya iberaberi da God ivivi geyageyami. Ma bade rewapana iviia da nawaravi ivi 42 kamoni na ina kayowanai ina beraberi.^y ⁶Ma kawana iyaghae da God kurina iti kayotirana ma kayotata sisiyisi ita berai da God iti geyageyamei. Ma God avana da ina makamakii gawarina ma bade kana makiigwagwagwara ma iyavo kava kunumai emakamakai na kudubisi iti avaberowesi. ⁷Ma rewapana iviia da God ina wawaya vovokaravisi yavata iti ghaviya da ita ghegavorisi. Ma bade rewapana iviia da dam ma dam, wawaya i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai iti badesi.^z ⁸Ma wawaya kudubina dobuwai ina vomiri da nani yegai ghamoghamona ina vokavakavari. Ti damsi na Yawasa Bukana kamoni kii vava ke ita giruma, nani bukana na God ina Sipu Gegeyina ina buka. God nota namada iviia da wawaya ita vomiri da Sipu Gegeyina ita kiivunui ma muriyai da dobu iyamoni.^a

⁹“Wawaya ere tinimi na kovi yana boga. ¹⁰Iyai tam God ivinem da wawaya ku gabura ina terem, vaghina, nakanani ina tupuwa kurim. Ma bade iyai tam ivinem da seriyai kuna rabobo na

nakanani ina tupuwa kurim. Weni berasi ina nekiibau kurimi na ami nota ke ina peku, taraboga ina veremi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina.”^b

Ghamoghamo dowakamonai ighetawei.

¹¹Ma akita na bade ghamoghamo sago akitai, dowakamonai ighetawei. Ma nani ghamoghamona na tonana ruwa, nakanani ma sipu gegeyina ma kegha da ina sisiya na nakanani ma dragon. ¹²Ma weni ghamoghamona ivomiiri da yegai ghamoghamona ina rewapana kudubina iviia. Ma nani rewapaninai wawaya kudubisi dobuwai idarusi da yegai ghamoghamona ivovokavakavari. Tuna gayamina sago isidara da ita rabobo ma bade iyawasame. ¹³Ma bera ghamaghamasi iberaberi. Sago na wawaya kudubisi matasiyai ma iberai da keyama yebayabarina kunumai ioru ku dobu. ¹⁴Ma dowakamonai ghamoghamona rewapana iviia da yegai ghamoghamona kubiine matakira ghamaghamasi iberaberi. Tuna kubiine wawaya kudubisi dobuwai ivivi nuwatinisi. Ma ivonesi da kokoitau sago iyamoni da yegai ghamoghamona maghimaghighina. Tuna seriyai isidara ma kegha da iyawasame. ¹⁵Ma dowakamonai ghamoghamona rewapana iviia ma yana itawei da nani kokoitauna iruwayawawa ma sisiya ivi karei. Ma ivona da iyavo kava ita bara ma ke ita vokavakavari na rabobo ita panani. ¹⁶Ma bade wawaya idarusi da kudubisi, gisina ma ghamana, mura wawayina ma moyaka ma bade wawayota ma sleiv, kudubisi maghitepasiyai bo imasi katagheyasiyai ikirumisi da tuna rapenai. ¹⁷Ma iyavo kava ikirumisi na ti kava ina gimara bo ini gimara. Ma

^y13:5 Dan 7:8, 25, 11:36 ^z13:7 Dan 7:21 ^a13:8 Psa 69:28

^b13:10 Jer 15:2, 43:11

iyavo kava kiruma gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina da ina gimara bo ini gimara. Ma kirumina tuna na yegai ghamoghamona kana vava bo kana namba.

¹⁸Ma iyai tam yegai ghamoghamona ina namba akovina kuta viiya da iyamna avai na nuwagiura kunekwai. Kevi keyakeyami na kuna panani da tuna na tomowa sago kana vava. Ina namba na 666.

Sipu Gegeyina ma wawayi ivi 144 tausan.

14 Ma akita na Sipu Gegeyina Zayon koyana tepanai imiimiiri akita ma tuna yavata na wawayi 144 tausan ivivi miiriyana. Ti wawayisi na Sipu Gegeyina ina Mamai yavata kii vava namada maghitepasiyai ikiruma.^c ²Ma kunumai gugura ghamana avi yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi. Ma bade viyanina na nakanani ma warikekeya ita ruwa da ghamana. Ma nani gugurina na nakanani ma koroto ghamana i haps ita vivirekwei. ³Ma avi yanesi da tavora vuna ivuri. God ina vikiiyavo gawarina maghinonai ma magumagura ivi 24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa na maghinosiyai itavotavora. Ma weni tavorina na ke kovokovoghina da meni wawayina ita karaviiviyesi, iyamna nani 144 tausan na ti kava kii tavora. Ti na dobuwai ivivi makiiyana na God igimaratawesi da rapenai. ⁴Ti damsi na ke meyani da wavine ininina ita kiitovoni, ti mani ikoyagha meyesi da i yawasa na maninina kavakava. Ma Sipu Gegeyina ikivikivina yawarei, mike inenae na murinai. Ma dobuwai wawayi kudubisi kamosiyai na weni wawayisi igimaratawesi da ti na nakanani ma

suwara karena da God ina Sipu Gegeyina yavata kii puyo. ⁵Ma kawasiyai na ke sago vibero sisiyisi ita karatawei ma ke sago berabero gwabisiyai da wawayi iti wavusi.^d

Aneya aroba.

⁶Ma akita na aneya sago tepakuwai irovorovo akita. Tuna aneyina na God varana biibiina makamakii nonowina iviya da dobuwai dam ma dam, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai kurisi ita dima. ⁷Ma ikiirara da gamona ghamana ma ivona bo, “God koyabumane ma kana kadara kovi ghegheni, iyamna ina vitupavira marana inekiibau. Tuna kunuma ma dobu, yegai ma okowa da vusira kudubina iyamoni, tuna kubiine na kovokavakavari.”

⁸Ma murinai na aneya kana viruwa iverununuri ma ikiirara bo, “Ipeku. Babilon, kwanatu ghamanakina ma kegha da ipeku. Tuna dam kudubisi inuwaitinisi da ina berabero ku kamona irui. Ina wain rewapanina iveresi da iuma neghanegha ma yavata ivi pekana wawapawa. Ma karako na ipeku.”^e

⁹Ma aneya kana viaroba murisiyai iverununurisi na ikiirara bo, “Iyavo kava yegai ghamoghamona bo ina kokoitau evovokavakavari ma ivi vaghinei da ina matakira maghitepasiyai bo imasiyai ikirumi ¹⁰na God ina nuwapughu damina ina viiya. Ina nuwapughu damina na nakanani ma wain rewapanina, ke okowa yavata ita virai da iti nubai. Nani wawayisi inivisi ghamana ina viiya iyamna aneya vovokaravisi ma Sipu Gegeyina maghinosiyai keyama ma sulpa wakimina karakarantina ina karisi.^f ¹¹Ma keyamina ina karakarisi na karakava ke ina peki tovona da

^c14:1 Ezek 9:4; Rev 7:3 ^d14:5 Zeph 3:13

^e14:8 Isa 21:9; Jer 51:8; Rev 18:2 ^f14:10 Isa 51:17; Gen 19:24; Ezek 38:22

buna ina ghe nonowa. Ti na yegai ghamoghamona ma ina kokoitau evovokavakavari ma kana vava gwabisiyai ikirumi, tuna kubiine na ke ini yakam tovona da mara ma didibara patapatana ina vovokwarakwara.”^g

¹²Weni tuna na God ina wawaya vovokaravisi evonavonaveresi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ina votekatekei ma Yesu kurina ini patutu, ti damsi na nuwapoya kamonai ere nuwanubasi ina miirikikina.

¹³Ma avi yanei da kunumai gamo sago ioru da ivona bo, “Kegiruma da karako ma nake iyavo kava patana da Bada itumaghane ma i vitumaghana kubiine wawaya ini kiivunuwana na God ini biibiinisi.”

Ma Kanuma Vovokaravina ivona bo, “E, vona bubuna. Ti na nuwabiibiyai ini yakam, iyamna Bada kubiine ibigabiga na ikiikiimakamakai. Ma i biga iyamna karakava ina verununurisi ma tuna ini mamatara da ibiga bubuna.”

Vopura kana mara dobuwai.

¹⁴Ma akita na maghinokuwai kwavu poipoina ma tepanai na wawaya imakamakai, kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gayaminai na kraun goldiyai iyamoni ikotei ma imanai na sikul gamgamna ivovotani.^h

¹⁵Ma aneya sago God ina taparoro numana kamonai ikiibau ma ikiirara wawayina kwavu tepanai kurina ma ivonei bo, “Am sikul kekavari ma kuna vopura, iyamna dobuwai vopura marana inekiibau. Dobuwai whiti ivovoni na namada ipoki.”ⁱ ¹⁶Ma nani wawayina kwavu tepanai na ina sikul dobu tepanai ivi ruwini. Ma dobu

kudubina kamonai na ivopura ma ivovidaburana.

¹⁷Ma bade Taparoro Numana kamonai aneya kana viruwa ikiibau ma tuna bade imanai na sikul gamgamna ikavari.

¹⁸Ma bade aneya kana viaroba imiriikiibau, tuna ina biga da suwara kana kema tepanai keyama karakaratina ikoyakoyaghi. Ma ikiirara da aneya sikul gamgamna ivovotani kurina ma ivona bo, “Am sikul gamgamna keviya ma dobuwai greipi uravina etuwatuwa na greipi duridurisi keyaragha, iyamna namada imenai.” ¹⁹Ma aneyina ina sikul dobu tepanai ivi ruwini. Ma greipi iyaragha na iuwana na kudubina greipi kana vivitugudaguda gawarina ku kamona irutepoi da God ina nuwapughu damina ina viiya. ²⁰Ma nani greipi kana vivitugudaguda gawarina na kwanatu kupunai. Ma greipi iutugudagudai na tara ghamana ikiibau nakanani ma okowa ita veraverau, iveru da 300 kilomitas ruvana ma kana dogo na wawaya kana guri ruvana.”^{f j}

Aneya miikovimaruwa.

15 Akita na bade matakira ghamana ma notakavakavana kunumai akitai. Aneya miikovimaruwa imiriikiibau ma imasiyai na gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa. Weni berasi na God ina nuwapughu turina, ini kovi tuwanonowi.

²Ma akita na toka miirara kirakiina nakanani ma garasi akitai, ma bade kamonai kana kita na nakanani ma keyama ita yebayebara. Ma nani tokana baranai na iyavo kava, yegai ghamoghamona ma ina kokoitau ma kana vava nambina ighegavovori na ivivi miiriyana. Ma sago

^f14:20 Grik igirumi da kana dogo hosi ina miiri na gayamina ruvana.

^g14:11 Isa 34:10 ^h14:14 Dan 7:13 ⁱ14:15 Joel 3:13

^j14:20 Isa 63:3; Lam 1:15; Rev 19:15

sago duma imasiyai na hap God iveresi ivovotani. ³Ma kudubisi na God ina bigabiga wawayina Moses ma Sipu Gegeyina kii tavora ivuri na itavori bo, “Bada God rewapana kirakiim, am bera kudubina na kiimatanina ma notakavakavana.

Tam na dam ma dam i kiivavo, am bera na maninina ma biibiina kavakava.

⁴O Bada, wawayi kudubisi eyabuyabumanem ma kam vava ighegheni iyamna kam kadara irakata.

Tam kava na vovokaravim.

Dam ma dam kudubisi ina pisi da maghinomuwai ma ina vokavakavarim, iyamna wawayi kudubisi ikitai da am bera na maninisi kavakava.”^k

⁵Weni berasi murinai akita na Yobe Vovokaravina akitai. Tuna na God ina taparoro numana kunumai ma akitai da vovotawena.^{§§} ¹⁶Ma aneya miikovimaruwa taparoro numana kamonai ikiibau. Imasiyai na nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai miikovimaruwa ivopatapatisi. Ma kii gara na biibiisi ma poipoi kirakiisi ivi kote. Ma sago sago duma nuwakadasiyai na gara iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni. ⁷Ma ghamoghamo ruwamaruwa kamosiyai na sago ivomiiri da dabira miikovimaruwa goldiyai iyamoni iyuna ma aneya sago sago duma iveresi. Ma dabirisi kamosiyai na God makamakii nonowina ina nuwapughu iuwana da itupo. ⁸Ma God kana kadara ma ina rewapanai na bau ighae da taparoro numana ivi tupoi. Ma ke kovokovoghina da wawayi ita rui ku kamona. Ma

nani aneyisi gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa ku dobu ina rutepotepo yavu ma muriyai na kovokovoghina da wawayi ina rui.^m

God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

16 Ma avi yanei da gamo ghamana taparoro numana kamonai ikiirara nani aneyisi miikovimaruwa kurisi. Ivonesi bo, “Kona da God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa kona rutepotepo inoru ku dobu.”

²Aneya sago ivi nao inae da ina dabira irutepoi ioru ku dobu. Ma iyavo kava yegai ghamoghamona ina kokoitau ivovokavakavari ma ina matakira gwabisiyai na ti damsi gibudowa beroberosi ma visivoravorasi ivi tupabubuwanesi.ⁿ

³Ma aneya kana viruwa inae da ina dabira irutepoi ioru da ku yegai kamona. Ma yegai kudubina iruvirai da ivi tara nakanani ma wawayi rab-orabobona tarana. Ma iberai da aviyavisina peyarina yawawawana yegai kamona kudubina irukwa yavui.

⁴Ma aneya kana viaroba inae da ina dabira irutepoi ioru da ku okowa ma vusira kudubina iruvirai da ivi tara.^o

⁵Muriyai na avi yana da okowa kana koyakoyagha aneyina ivona bo, “God, tam na vovokaravim. Tam makamakii nonowim, rorova ma karako kemakamakai. Ikikava wawayi i bera kuruvai ma kuvi tupaviresi da kovogha kevereveresi na am nota na maninina kavakava. ⁶Ti damsi imasiyai am wawayi vovokaravisi ma am peroperoveta tarasi isororo na bade biwana

^{§§}15:5 Yobe Vovokaravina Moses ma Israel damsi warereyai iyamoni na kunuma yobena ivi bonebonei.

^k15:4 Exod 15:1 ^l15:5 Exod 38:21

^m15:8 Exod 40:34; 1Kgs 8:10-11; 2Chr 5:13-14; Isa 6:4 ⁿ16:2 Exod 9:10

^o16:4 Exod 7:17-21; Psa 78:44

kuviiya na damidamina da tara eumu-mai.”⁷ Ma bade gamo sago avi yanei, suwara kemana tepanai ivona bo, “Von-avaghata. Tam Bada God rewapana kirakiim, am kovogha na maninina ma i berabero ruvanai kava kevereveresi.”

⁸Ma aneya kana viruwamaruwa ina dabira na madegha ku tepana irutepoi na rewapana iverei da wawaya ita karayaguyagurisi. ⁹Ma madegha muyana irakata kirakai da wawaya iyagurisi. Ma nuwanuwasi ita virai da i berabero ita voterei ma God ita vokavakavari da kana kadara ita rakata na kegha. Ti da God ibarakamtawei ma ivomiiri da ivivi avaberowei, iyamna tuna weni gubagisi ma nuwapoyisi ivonatawei kurisi.

¹⁰Ma aneya kana vimiikovi inae da ina dabira na yegai ghamoghamona ina vikiivavo gawarina ku tepana irutepoi da meni dobunai ivivi kiivavo na kudubina ivi nubakutuvi. Ma ina wawaya na inivisi iberaberisi da okesi ivivi tarakikitei.^p ¹¹Ma kii gubaga ma inivisi kubiine God kunuma makamaki-ina iyeghayeghai ma ivivi avaberowei. Ma i berabero ke itinimayei da ita mi-irikipukuputei, ibara.

¹²Ma aneya kana vimiikovimasago inae da ina dabira na okowa ghamanakina kana vava Yupretis ku kamona irutepoi da okowa kudubina imotom da kiikiivavo i seri damsi yavata maramatanai i keta ivotawei.* ¹³Ma akita na kanuma beroberosi ivi aroba kwere maghimaghighisi akitisi. Ti na dragon ma yegai ghamoghamona ma peroveta vibero sago sago duma

kawasiyai irukiikiibuwana.[†] ¹⁴Ti na Seitan ina kanuma beroberosi ma rewapana gwabisiyai da matakira ghamaghamasi iberaberei. Ma ikiibau da dobu kudubina kamona ita dirigiigai da kiikiivavo ita riyesi da God rewapana kirakiina ina vitupavira marana iterei na yavata ita ghaviya. ¹⁵Ma Bada ivona bo,

“Kovi yana, ana nekiibau na ani tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina didibara ita pisi. Iyavo kava kami gara namada kovovunagha ma komakamakai na God ini biibiinimi. Ani tataghanimi na kami gara nani, ke kona vopanani da tami iyumi kava da ina kayovimayamayimi.”^r

¹⁶Ma muriyai na nani kanumisi beroberosi iberai da kiikiivavo i seri damsi yavata kudubina iriyesi ku dobu sago. Hibru damsi gamosiyai dobuna kana vava evonavonei bo, Amagedon.^s

¹⁷Ma aneya kana vimiikovimaruwa inae da ina dabira irutepoi ku yanunu na avi yanei da kunuma kana taparoro numana kamona, God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ikiibau da ivona bo, “Vaghina, bera damona weni.” ¹⁸Nani murinai na kadakadara ma gugura, warikayakeya ma nukenuke ivi karei. Weni nukenukena irakata kirakai da dobu karenai da ipisi ku karako na wawaya ke meyani nukenuke nakanani damina ita viiya. Weni tuna na kana vava da nukenuke momorapa.^t ¹⁹Ma dowar ivi kwatakwata da Babilon kwanatuna avatetena itupayaraghi da aroba, iyamna i berabero God ke iti nuwawapei tuna kubiine na ina nuwawapughu ivi debei kurisi, tuna nakanani

***16:12** Karakava kiikiivavo maramatanai i iyo da seri damsi yavata nani okowina ina damana ku nevana vighaviya kubiine. Rev 19:11-21

†**16:13** Peroveta vibero ma dowar ghamoghamona na wawayina sago. Rev 13:11

^p**16:10** Exod 10:21 ^q**16:12** Isa 11:15 ^r**16:15** Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 3:3 ^s**16:16** 2Kgs 23:29; Zech 12:11 ^t**16:18** Rev 8:5, 11:13, 19

ma kana wain rewapanina ita votepoi da itumai. Ma bade nukenukena kamona na dam ma dam i kwanatu iririgha ku tano.^u ²⁰Ma nuwa kudubisi imonu ma bade koya kudubisi imumu yavui da ke kovokovoghina da kuta panani.^v ²¹Ma kwavu kamona na okowa pakapakana[‡] nakanani ma wakima ioru ma sago sago дума kii vita na 50 kilos ruvana. Ma nani wakimisi iriririgha na wawaya ku tano ivivi kiigudeyana. Ma wawaya ivi karei da God ivivi avaberowei ma iyeghayeghai iyamna weni kovoghina iveresi na ibero kirakai.^w

**Wavine ghamoghamo
ku tepana igeru.**

17 Ma nani aneyisi miikovimaruwa dabira ivovotana na kamosiyai aneya sago ipisi kuriku ma ivona bo, “Kepisi ma tanae da God ikikava nani wavinena madamadawarina avana etetete kana kovogha ina verei na ani beyem. Tuna wavinena na okowa peyarina imakiitani.^x ²Kiikiivavo dobuwai tuna wavinena yavata ivivi pekana wapawapa. Ma wawaya dobuwai wavinena ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi pekana.”^y

³Ma Kanuma Vovokaravina iviiniku da aneya yavata ku warere kaneki-ibau. Ma nani dobunai akita na wavinena akitai, tuna yegai ghamoghamona yebayebarina tepanai igeru. Ma ghamoghamona na gayamina miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma kwapirina na viavabero sisiyisi iki-imumui, igeruma da tuna na god.^z ⁴Ma nani wavinena kana gara kiru-

mina na yebayebarina ma dugadugarina^f ma imonagha kirakai da gold ma pel ma wakima vovokeyakeyusi ivi kote. Ma imanai na redu goldiyai iyamoni ivovotani ma reduna kamona na ina vipekana wapawapa ma ina berabero dowadowasi ivi tupoi.^a ⁵Ma maghitepanai na giruma vigayagaya akita ma iyamna na kiigavugavuna. Girumina ivona bo,

“Babilon avatetena.

Dobuwai bera dowadowasi
ma wawaya madamadawarisi kudubisi
i maduwa ghamana.”

⁶Ma akitai da nani wavinena wawaya tarasi iumai da ineghanegha, wawayisi na God ina wawaya vovokaravisi, Yesu ivi tumaghane kubiine wawaya ivi kiivunuwana.

Tuna akitai na avi deye kirakiiyei. ⁷Ma nani aneyina ivona bo, “Avi kubiine na kideyei? Wavinena ma ghamoghamona gayamina miikovimaruwa ma tonatona imaruwa iyamsi na gavugavusi ma kegha da ani debei kurim. ⁸Nani ghamoghamona egerugerui kukitai na rorova imakamakai ma namada irabobo. Ma gisina kava ina ruyawayawa da Abis bonaghina kamona ina gheme ma muriyai na ina rabobo tuwanonowa. Iyavo kava dobuwai emakamakai na ina kitai da iruyawayawa na ini deye kirakiiyei. Ti na Yawasa Bukana kamona kii vava ke ita giruma. Muriyai da dobu ita yamoni na God ina wawaya kii vava nani bukana kamona igerumi.”^b

⁹“Iyai tam nuwanuwagiurim na kevi nuwanotanota bubuna da weni berasi kunakova. Nani ghamoghamona

[‡]16:21 *Okowa pakapakana*: Okowa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.

^f17:4 *yebayebarina ma dugadugarina*: red ma purple

^u16:19 Isa 51:17 ^v16:20 Rev 6:14 ^w16:21 Exod 9:23; Rev 11:19

^x17:1 Jer 51:13 ^y17:2 Isa 23:17; Jer 51:7 ^z17:3 Rev 13:1

^a17:4 Jer 51:7 ^b17:8 Dan 7:7; Rev 11:7; Psa 69:28

gayamina miikovimaruwa na koya miikovimaruwa ma nani koyasi tepanai na wavinena emakamakai. Ma bade gayamina miikovimaruwa iyamna sago na kiikiivavo miikovimaruwa.[§]

¹⁰Ma kamosiyai na namada kiikiivavo miikovi irabobo, ma karako na sago kiivavo. Ma tuna ina peku na ina vikiivavona ini damani murina wawayina kurina. Ma tuna ina vikiivavona na ke mara gurina. ¹¹Ma tuna murinai na kiivavo kana vimiikovimaroba ina nekiibau, ma tuna na yegai ghamoghamona. Tuna kunona imakamakai ma irabobo. Ma tuna kiikiivavo miikovimaruwa kamosiyai, ina vovira da ini badame ma muriyai ina rabobo tuwanonowa.”

¹²“Ma ghamoghamona tonana imaruwa kukitai na iyamna kiikiivavo imaruwa ma mara karakava epipisi da ini kiivavo. Maranai yegai ghamoghamona ina vovira na kiikiivavosi yavata rewapana ina viiya da yavata ini bada patapata da mara tupona kava.^c ¹³Ma kudubisi ini vaghinei da ghamoghamona kana muri ina potai ma i rewapana kudubina na nani ghamoghamona ina verei. ¹⁴Ti na Sipu Gegeyina yavata ini ghaviya. Ma kegha da Sipu Gegeyina kana kiviivavina yavata ina ghegavorisi, iyamna tuna na babada i Bada ma bade kiikiivavo i Kiivavo. Ma kana kiviivavina, ti na iyavo kava ikwatusi ma ivinesi ma ivi patutu da ikivina bubuni.”

¹⁵Ma tuna murinai na aneyina ivoneku bo, “Okowisi kukitai, wavinena madamadawarina imakiitani na iyamna weni. Nani okowisi na wawaya, ti na dam ma dam kamosiyai, i dobu ma kitasi ma gamosi bogii ma bogiiyai.

¹⁶Ma nani ghamoghamona kukitai ma tonana imaruwa kukitisi na peyarisi wavinena ina barakamtawei. Ina sawara kudubina ina nebo yavui da kwebuna kava ina makai ma kana gara ina gosira yavui da iyuna kava ina voterei. Ma viyona ina kani ma bade ina kapugavori. ¹⁷Weni berasi ina tupuwa iyamna God ina kayowana kudubina na namada nani kiikiivavosi ku nuwanuwasi kamona iterei. Peyarisi ini vaghinei da i rewapana yegai ghamoghamona ina verei da ini bada. Nakanani ina berai na aviyavisina God ivonakiiyaragha da ita tupuwa na kudubina ina tupuwa.”

¹⁸“Ma wavinena madamadawarina kukitai na nani kwanatuna ghamanakina avatetena. Ma weni dobuna kana kiikiivavo na tuna ibadesi.”

Babilon ipeku.

18Weni berasi murinai akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Tuna aneyina na ina rewapana irakata kirakai. Ma kana kadara ioru da dobu kudubina iyasegana yavui. ²Ma ikiirara da gamona ghamanakina, ivona bo,

“Ipeku. Babilon avatetena na ipeku.

Tuna kwanatuna na ibubu da karako na kanuma beroberosi ma dowadowasi ivi tuwakarei.

Ma bade ganibowa kamkam kiusi ma ghamoghamosi i viivirogu gawarina.^d

³Dam ma dam dobuwai wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi pekana.

Ma bade i kiikiivavo wavinena yavata ivivi pekana wapawapa.

[§]17:9 Koya miikovimaruwa na Rome kwanatuna kamonai.

^c17:12 Dan 7:24 ^d18:2 Isa 13:21, 21:9; Jer 50:39, 51:8; Rev 14:8

Wavinena aviyavisina imatamatighei ma avi kava iyaviyaviyei na dobu kana vigimagimara babadisi kudubina ikavarapiyei da ivivi gimarei kurina.

Tuna tepanai mura ghamana ipanapanani da imakamakiigheghae.”^e

⁴Ma bade gamo sago kunumai ioru avi yanei, ivona bo,^f

“Aku wawaya, kokiibau. Babilon kokiibutawei.

Ina berabero kudubina kobarei, ke kona beraviiviyei.

Kona barei na bade kana kovogha kona takuputei.

⁵Ina berabero iribai ighae da ku kunuma.^g

Ma ina berabero na God enotanotai da karakava kana kovogha ina verei.”

⁶“God, am wawaya ikikava ivivi kayotiranesi na bade nakanani biwana ke-viia,^h

ma kana kovogha na kevi taratatanei.

Ma ina ku redu am nuwapughu okowina kuna tepotepoi na kevi kikunukunui da rewapanina kava kuna tepoi,

ke okowa yavata kuna virai da kuni nubai.

⁷Ikikava imakiigheghae da dobu yawasina ma ina mura inuwabiibiyei

na bade nakanani kekutawei inoru da ini moyaka ma ininina ina visi ma ina vokwarakwara.ⁱ

Tuna mani inota meyei na ikayokayotata ivona bo,

“Taku na kiivavo wavineku.

Taku na ke meyani ana kwapura

ma kwapukwapura ikikava ikamyuyuwa na karakava ke nakanani ani kamyuyuwa tovana.”

⁸“Ina kayotata kubiine mara sago kava kamonai na nuwapoya bogii ma bogiyyai ina panani.

Gomara, vokwarakwara ma rabobo ina kamowani.

Ma keyama ina karagavovori,

iyamna Bada God rewapana kirakiina tuna ina vomiri da kovogha ina verei.”

⁹Ma dobu kana kiikiivavo na wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina mura tepanai imakamakiigheghae ma yavata ivivi pekana. Ma keyama buna kava ina kitai na inakovi da nani wavinena ekarakarai na kubiine ina tusiyasiyapa.^j ¹⁰Ma kana kovogha ina yabumana kirakiyei da rabarabai ina miiritaweyana ma ina vona bo, “Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma rewapanina ma kegha da mara sago kava kamonai na kana mara ivi kovi tuwanonowi.”

¹¹Ma dobu kana vigimagimara babadisi Babilon ina tuwei ma ina siyapei iyamna ke sago wawaya da kurisi i sawara iti gimara.^k ¹²Muriyai da keyama ita karai na Babilon kamonai i sawara bogii ma bogiyyai ivivi gimara. Sawarisi na gold, da silva ma pels ma wakima vovokeyakeyusi. Ma bade gara poipoisi, yebayebarisi ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona. Ma bade kii ghabughabusi viya ipapa. Ma sawara ipeyari iruyamona, viya na aivori ma viya na bronz da ayon ma mabol wakiminai iyamona.^l

¹³Ma bade kii bekasi ma vavai kii vovoghabughabu, viya vitava kubiine ma viya na insens kapuna kubiine. Ma muramura kii vava meya da frankinsens kii ipanai iyamona. Ma wain ma oliv oira da parawa ma whiti. Ma sipu

^e18:3 Isa 23:17; Jer 51:7 ^f18:4 Isa 48:20; Jer 50:8, 51:6, 45

^g18:5 Gen 18:20-21; Jer 51:9 ^h18:6 Psa 137:8; Jer 50:29 ⁱ18:7 Isa 47:7-9

^j18:9 Ezek 26:16-17 ^k18:11 Ezek 27:31, 36 ^l18:12 Ezek 27:12, 13, 22

ma hosi da kau ma seriyoti ma wawaya tupuwisi ma kanumisi ivivi gimara.¹⁴ Ma vigimara babadisi ina vona bo, “Babilon, nuwanuwam aviyavisina kava ivadivadiyei na ikuyowem. Am mura ma dobu yawasina biibiina na kuvoyakiri da ke kovokovoghina kuna panana meyei.”

¹⁵Ma nani vigimara babadisi Babilon kwanatuna kamonai ivivi gimara da mura ghamana ipanapanani na ina kitai da ina karakarai ma kana kovogha yabumanina na rabarabai ina miiritaweyana. Ma ina tusiyasiyapa bo,^m

¹⁶“Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma avatetena. Kana gara poipoisi, yebayebarisi ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona, ma kana monagha na wakima vokeyakeyusi ma gold da pels ivivi kote.¹⁷ Ma kegha da mara sago kava kamonai na nani murina ivivi makiiberowanei na kudubina iwapa tuwanonowa.”

Ma waka babadisi ma iyavo kava waka tepanai igerugeru bo tepanai evovobagibagi na kudubisi rabarabai ina miiritaweyana.¹⁸ Ma Babilon kwanatuna ina karakarai na buna kava ina kitai ma ina kiirara bo, “Nani kwanatuna ghamana ma avatetena na ke sago meni dobunai kwanatu sago maghimaghighina ita makamakai da iti kovokovoghana.”ⁿ

¹⁹Ma i nuwapoya kubiine dowapopokuna ina voragaraguna da gayamisi ina dobira yavui. Ma ina tutusiyasiyapa bo, “Te, te, te, da ibero ghagha. Nani kwanatuna ghamana ma avatetena tepanai na yegai bababata kudubita tamakiigheghe yavu. Mara sago kava kamonai na ipeku tuwanonowa.”^o

²⁰“Kunuma makamakiimi, kovi nuwabiibai da Babilon kovogha iviyya. God ina wawaya vovokaravimi ma peroperoveta da aposol kudubimi kovi nuwabiibii kirakai, iyamna ikikava Babilon ivivi kayotiranemi na bade kubiimi na biwana God iviyya.”^p

²¹Ma muriyai aneya sago rewapana kirakiina wakima ghamanakina ivoepai da ku yegai basuna itawei ma ivona bo,

“Ere ghakighakiku weni wakimina atawei na Babilon avatetena bade nakanani ina peku tuwanonowa da ke kovokovoghina meni wawayina ina kita meyei.^q ²²Ma Babilon kamonai ke meyani da nuwabiibii kwaributuna ina ghe tovoname. Ma ke meyani da tavora damsi ma i hap bo durere da ture ina vodidighi. Ma akova wawayisi imasiyai sawara iyamoyamona na ina wapa tuwanonowa. Ma ke meyani da kamomuwai whiti kana gudaguda wakimina ina raragava tovana.^r ^{s23}Ma bade kamomuwai na ke meyani da rampa ina karatame. Ma tavine vuvau ke meyani da gamo dadurisi ina ghe tovana. Dobuwai am vigimara babadisi na avatetesi ma ivi rewapana kirakai. Ma dam kudubina kuvi nuwatinisi da am kasiko ma vokavara vibero ku kamona irui.²⁴ Ma bade God ipananim da kamomuwai ina peroperoveta ma ina wawaya vovokaravisi tarasi isororo. Tam kovogha keviiviiya, iyamna God ina wawaya dobuwai kuvi kiivunuwanatawaweyana.”^t

Aleluya.

19 Weni berasi ikovi na avi yanei da yogoyogo ghamana kunumai

^m18:15 Ezek 27:31, 36 ⁿ18:18 Isa 23:14; Ezek 27:26-30

^o18:19 Ezek 27:30-34 ^p18:20 Deut 32:43; Jer 51:48

^q18:21 Jer 51:63-64; Ezek 26:21 ^r18:22 Ezek 26:13; Isa 24:8

^s18:22 Jer 7:34, 25:10 ^t18:24 Jer 51:49

igheghae nakanani ma koroto ghamana ita vivikiirareyana, ivonavona bo, “Aleluya.”**

Yawasa makamakii nonowina ma kadara ma rewapana na ita God rapenai.

²Ina vitupavira kamonai biibiina ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na maninina kavakava. Nani wavinena madamadawarina ina vipekana wapawapai na wawaya dobuwai itinaviresi. Ma God ina bigabiga ivivi kiivunuwana da tarasi isororo. Tuna kubiine God wavu iverei ma ku berona iterei da tarasi biwana iviia.”^u

³Ma bade avi yanesi da ikarayogo meyesi, “Aleluya.

Babilon ekarakarai da butuwatuwana nakanani ina makii nonowa.”^v

⁴Ma magumagura ivi 24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa vikiivavo gawarina maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dowa ikiitovoni ma God ivokavakavari, ma ivona bo, “Amen.”

⁵Ma vikiivavo gawarinai gamo sago ivona bo,

“Ina bigabiga wawayimi iyavo kava koyabuyabumanei, rewapanimi ma wawayota na kudubimi ita God kovi ghegheni!”^w

⁶Ma koroto ghamana ikarayogosi na avi yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi. Ma bade kana viyana na nakanani ma warikeyakeya ita ruruwa ma ivivi kiirareyana ivonavona bo, “Aleluya. Ita Bada God rewapana kirakina tuna ikiivavo.”^x

⁷Peyarita tinuwabiibai. Kana kadara kubiine nuwabiibiyai tighegheni, iyamna karako na Sipu Gegeyina ina tavine marana inekiibau ma kana vopapara na namada ivovunagha ikovi.

⁸Namada gara biibiina ma poipoina lineniyai iyamona na iviia ma ivi kote.”

Gara poipoina imatakira da God ina wawaya vovokaravisi na bera maninisi iberai.

⁹Muriyai na aneya ivoneku bo, “Weni nakanani kegiruma, ‘Iyavo kava ikwatusi da Sipu Gegeyina ina tavine kamna kubiine na namada God ivi biibiinisi.’” Ma bade ivona bo, “Weni sisiyisi na God gwabinai ipisi ma sisiyisi na vonavaghata.”^y

¹⁰Ma ina sisiya avi yanei na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma ataweku da ata vokavakavari. Ma ivoneku bo, “Kegha. Kevoterei. God ina kina kava kevokavakavari. Taku na tam ma Keresiyana turaturam nakanani, peyarita na God ina bigabiga. Tami na debiiyai kovi mamatara da Yesu koitumaghanei. Ma Yesu ina vonavaghata ina rewapanai peroperoveta isisiya.”

Wawaya hosi poipoina tepanai igeru.

¹¹Ma akita na kunuma itamotate da hosi poipoina akitai. Ma hosi tepanai na tomowa sago igeru, tuna na Patupatutuna ma Maninina. Tuna ina vitupavira kamonai biibiina ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na maninina kavakava ma tuna tepanai wawaya ighaviyesi.^z ¹²Ma matana na nakanani ma keyama yebayebarina ma kraun

19:1 **Aleluya: Aleluya na Hibru gamosiyai ma iyamna ‘God tighegheni.’

^u19:2 Deut 32:43; 2Kgs 9:7 ^v19:3 Isa 34:10 ^w19:5 Psa 115:13

^x19:6 Ezek 1:24; Psa 93:1, 97:1, 99:1 ^y19:9 Mat 22:2-3

^z19:11 Ezek 1:1; Psa 96:13; Isa 11:4

ipeyari gayaminai ivi kote. Ma vava sago tupuwinai igirumi na vavana iyamna ke sago iyai itakovi da tuna ina kina kava.^a ¹³Ma kana gara na kana ghavighaviya tarasi ipasini, ma kana vava na ikwatu da God Vonana. ¹⁴Ma kunumai seri wawayisi kana muri ipotai ma kudubisi na hosi poipoisi kavakava igerui ma kii gara na bade poipoisi kavakava. ¹⁵Ma kawanai na seri gangamna itawanaki-ibuwei da tuniyai na dam ma dam ina ghegavorisi. Ma kiivavo ina diwona bagibagina imanai da kudubisi ini badesi. Ma greipi^{††} irutepoi ku tugudaguda gawarina na tuna inutugudagudai, God rewapana kirakiina ina nuwapughu kubiine.^b ¹⁶Ma kana gara ma vaghana tepanai na kana vava weni nakanani igirumi,

“Kiikiivavo i Kiivavo
ma babada i Bada.”

¹⁷Ma akita na aneya sago madegha tepanai imiimiiri akitai ma ikiirara, ganibowa kamkam kiusi kiidamowai irovorovo na kurisi ivona bo, “Kopisi, komakiiriyariya ma God kam ghamana ivovunaghi.^c ¹⁸Kopisi, nani kamna kamonai na wawaya viyosi kona kam. Kiikiivavo ma seri babadisi ghamaghamasi ma wawaya rewapana kirakiisi ma bade hosi ma iyavo kava igerugerusi na kona kanisi. Kamonai na sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, wawayota ma wawaya ghamaghamasi kona kanisi.”

¹⁹Ma akita na yegai ghamoghamona ma dobu kana kiikiivavo ma i seri wawayisi yavata ivi kiidaburana da nani wawayina hosi poipoina tepanai ina seri wawayisi yavata iti ghaviya. ²⁰Ma kegha da nani wawayina hosi poipoina tepanai yegai ghamoghamona

da peroveta vibero na ipanisi. Tuna perovetina na bera ghamaghamasi ib-erabera yegai ghamoghamona kubiine da wawaya ivivi beroberowesi da ina matakira gwabisiyai ikirumi ma kana kokoitau ivovokavakavari. Ti damsi ivi ruwa ipanisi, yawayawasi ma toka ku kamona itawanaoruwesi, tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai.^d ²¹Ma tomowina hosi tepanai ina seri kawanai ikiibau da ghamoghamona ina seri wawayisi kudubisi iyaraghisi. Ma ganibowa kamkam kiusi kudubisi ikam da ikam dododowana.

Madegha 1 tausan.

20 Ma akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Ma imanai na Abis bonaghina guduna kana kiya ma chein ghamanakina ivovotana. ²Ma nani aneyina ivomiiri da dragon ipatumi. Tuna na mota katamana ma kana vava na Devil bo Seitan. Ma ikupatupatumi da nakanani ita makai da madegha 1 tausan ita kovi.^e ³Ma aneyina ivomiiri da Seitan itawanaoruwesi ku Abis kamona. Ma bonaghina igudui ma ipasitatani da ke ita kiibau ma ke kovoghina da dam ma dam iti beroberowe meyesi da madegha 1 tausan ita kovi. Ma tuna murinai na kana mara vaghata ina viya na ina votawei ina kiibau da mara tupona kava.

⁴Ma akita na vikiivavo gawarisi akitai ma tepasiyai na wawaya kanumisi ivivi makiiyana. Wawayisi na God rewapana iveresi da wawaya iti tupaviresi. Ma bade wawaya kanumisi akitai, ti na iyavo kava debiiyai ivi mamatara da Yesu ivi tumaghane i ma God vonana idimadime i na tuna kubiine kaiyosi ivi ki-

^{††}19:15 **Greipi:** Greipi na berabero wawayisi isisiyesi ma tugudaguda na Yesu kii kovogha evereveresi.

^a19:12 Dan 10:6 ^b19:15 Psa 2:9; Isa 63:3; Joel 3:13; Rev 14:20

^c19:17 Ezek 39:17-20 ^d19:20 Rev 13:1-18 ^e20:2 Gen 3:1

iyaraghana. Ma yegai ghamoghamona ina kokoitau yavata ke ita vokavakavari, ma bade ina matakira ke imasiyai bo maghitepasiyai ita kiruma. Wawayisi irabobo ma kegha da God iberisi da ivomiiri ma rewapana iveresi da ivi kikiivavo da Keriso yavata iti bada patapata da madegha 1 tausan ita kovi.^f ⁵Weni tuna na vomiiri marana karena. Ma wawaya raborabobosi makiiterena na ina kenakena da madegha 1 tausan ina kovi ma muriyai na ti bade ina vom-iiri. ⁶Ma iyavo kava vomiiri marana karena kamonaivi na God rape-nai ma ina vibiibiina kamonaivi da vovokaravisi. Ti na rabobo viruwina ina rewapana damina ke ina viiya. Ma ti na vokavakavara babadisi God ma Keriso kubiisi ma yavata ini bada patapata da madegha 1 tausan ina kovi.

Seitan Ipeku.

⁷Ma madegha 1 tausan ina kovi na gabura kamonaivi Seitan ina votawei. ⁸Ma ina kiibau na ina nae da dobu kudubina ina veru yavui da dam ma dam nuwanuwasi ina kanikani ma ina viviberoweresi. Kii vava na Gog ma Magog ma Seitan ikiiriyariyesi da vighaviya kubiine ma i koroto irakata kirakai da gonugonu kikirai nakanani.^g ⁹Ma ibaba da dobu iveruyaraghi ma inekiiibau da God ina wawaya i ku taki ma igaripipini. Tuna takina na God ina nuwaviina kwanatuna. Igaripipini ma kegha da kunumai keyama yebayebarina ioru da ikaragavovora yavusi. ¹⁰Ma nani damsi i bada na Devil, ma tuna ivi beroberowesi da nani berasi iberai. Ma God ivomiiri da Devil toka ku kamonaivi itawanaoruwei, tokana kamonaivi

na sulpa wakimina ikarakarai. Ma mara ma didibara nonowina yegai ghamoghamona da peroveta vibero yavata ina vovokwarakwara patapata da nakanani ina kara nonowesi.

Vitupavira turina.

¹¹Ma akita na God akitai vikiivavo gawarina ghamana ma poipoina tepanai imakamakai, ma dobu da kunuma iverutaweyana da iwapa.^h

¹²Ma akita na wawaya raborabobosi kudubina, wawayota ma wawaya ghamaghamasi vikiivavo gawarina maghinonai ivivi miiriyana. Ma aneya buka ivotatetate, kamonaivi wawaya aviyavisina kava iberaberai i yawasa kamonaivi namada igirumi. Ma God wawaya i bera nununai ivi tupaviresi. Ma bade buka sago ivotatei tuna na Yawasa Bukana.^{††}

¹³Ma iyavo kava yegai kamonaivi irukwamakai ma bade rurukwisi tanama ma karawaga kamonaivi kudubina ivomiiri da God kurina inae da wawaya i yawasa kamonaivi aviyavisina kava iberaberai na nununai ivi tupaviresi. ¹⁴Nani murinai na God rabobo da karawaga itawanaoruwei ku keyama karakaratina tokana. Ma weni keyamina karakaratina tokanaivi na rabobo viruwina. ¹⁵Ma iyavo kava Yawasa Bukana kamonaivi kii vava ke ita giruma na ti yavata itawesi ioru nani ku tokana karakaratina.

Kunuma ma dobu vusi.

21 Ma akita na kunuma da dobu vusi akitisi, iyamna kunuma da dobu wadubosi na iwapawapeyana, ma ke sago yegai ita makamakai.ⁱ ²Ma akita

^{††}**20:12 Yawasa Bukana:** Yawasa Bukana kamonaivi na iyavo kava Yesu itumaghaneivi na kii vava igiruma. Ma ti damsi kava na yawasa makamakii nonowina ina viiya.

^f**20:4** Dan 7:9, 22 ^g**20:8** Ezek 7:2, 38:2, 9, 15 ^h**20:11** Dan 7:9-10

ⁱ**21:1** Isa 65:17, 66:22; 2Pit 3:13

na kwanatu vovokaravina akitai, tuna Jerusalem vuna God gwabinai kunumai iororu. Ivi monaghi da nakanani ma wavine iti monagha tavine kubiine, ivovunagha da tomowina yavata iti kikapu.^j ³Ma avi yanei da God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ivona bo, “Karako God ina numa na wawaya kamosiyai ma yavata ina makii patapata. Ti na ina wawaya, ma tuna na i God, iyamna tuna mani inoru da kamosiyai ina makai.^k ⁴Ma matadogasi kudubina ina kiipupunatawei. Ma rabobo da vikamyuyuwa, inivisi da vomatadoga kegha, iyamna yawasa wadubona kudubina ini kovi tuwanonowi.”^l

⁵Ma God ina vikiivavo gawarina tepanai ivona bo, “Kokitai, karako na bera kudubina aivuni.” Ma bade ivoneku bo, “Weni sisiyisi na kevi tumaghane iyamna tuna na vonavaghata. Tuna kubiine na kegiruma.” ⁶Ma bade ivoneku bo, “Avoyavui. Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Ma iyai kaiyona ina rugavovori na yawasa vusirinai okowa ana verei da inuma ma ke ina gimari.^m ⁷Ma iyavo kava nuwapoya ma ruyagha ina ghegavovori ma ina miiribagibagi da ku damona na weni yawasina na ani damani kurisi. Ma taku na i God ma ti wawayisi na natunatuku.ⁿ ⁸Ma iyavo kava imuritina bo ke ita vivitumaghaneku bo yawasa dowadowana evovotani, ma bade iyavo kava ekiikiivunuwa, ipekana wapawapa bo ikasiko, eyapuyapune da ikiirapu, ma bade iyavo kava sawara yamoyamoni evovokavakarisi ma vibero wawayisi kudubisi, ti damsii kii gawara na sulpa karata makamakiina ku tokana ana tawanaoruwesi, tuna na rabobo viruwina.”

Jerusalem vuna.

⁹Ma muriyai na aneya miikovi-maruwa nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai dabirisi ivovotana na kamosiyai sago imiirikiibau. Ma tuna aneyina ivoneku bo, “Kepisi da wavine imonagha tavine kubiine na ani beyem. Tuna na God ina Sipu Gegeyina kawana.” ¹⁰Ma Kanuma Vovokaravina itowatepaniku da aneyina irutiniku yavata kanae koya ghamana ku tepana. Ma Jerusalem kwanatuna vovokaravina God gwabinai kunumai iororu na ivi beyeku.^o ¹¹Ma God kana kadara ivi tupoi da yaseganina kana kita na nakanani ma wakima kana vava jessa, kitana na nakanani ma wakima yaghayagharina ma miiyanina irakata kirakai. ¹²Ma garina nani kwanatuna iveruviviri na tupatupana ma ighe kirakai. Ma kana matuketa na ivi 12 ma potapota aneyisi ivi 12 da matuketa sago sago duma ipotapotai. Ma matuketisi tepasiyai na Israel kii dam ivi 12 kii vava igiruma. Matuketa sago sago duma tepanai na dam sago kava kana vava igirumi.^p ¹³Ma kana gari na nevanavana ruwamaruwa. Ma nevanava sago na kana matuketa aroba. East nevanavana kana matuketa ivi aroba ma bade ku west nevanavana kana matuketa aroba. Ma nakanani north ku nevanavana kana matuketa aroba ma bade south ku nevanavana na kana matuketa ivi aroba. ¹⁴Ma wakima ghamaghamasi ivi 12 ipapa ma itura da gari vitana ita kavari. Ma nani wakimisi sago sago duma tepasiyai na Sipu Gegeyina ina aposol ivi 12 kii vava igiruma. ¹⁵Ma nani aneyina kuriku ivivi sisiyai na imanai ruvaruva

^j21:2 Isa 52:1, 61:10; Rev 3:12 ^k21:3 Ezek 37:27; Lev 26:11, 12

^l21:4 Isa 25:8, 35:10, 65:19 ^m21:6 Isa 55:1

ⁿ21:7 2Sam 7:14; Psalms 89:26-27 ^o21:10 Ezek 40:2 ^p21:12 Ezek 48:30-35

sawarina goldiyai iyamoni ivovotani da kwanatuna ma garina da matuketisi ita ruva.^q ¹⁶Ma aneyina ina ruvaruva iviyya ma iruvai da kwanatuna ina guri na 2 tausan 4 handred kilomita.[¶] Ma ikikava iguri na bade nakanani inaba ma bade nakanani ighae. ¹⁷Ma aneyina kwanatuna garina kana tupatupa iruvai na 60 mitas.^{§§} Ma ina ruvaruva sawarina na ikikava wawaya dobuwai eruvaruva nakanani, ruvaruva sawarisi kii guri na sago. ¹⁸Ma kwanatuna kudubina na gold kiimataninai ivowai, tuna na keyama yebayabarina kamona ikaravunaghi da gold kavakava, kitana na yaghara kiikiina nakanani ma garasi. Ma garina na jespa wakiminai kavakava igariviviri.^r ¹⁹Ma wakima ghamaghamasi ivi 12 itura da gari vitana ita kavari ma wakima vovokeyakeyusiyai ivi monaghi. ²⁰Wakima ghamana sago kana monagha wakimisi gisigisisi na jespa kavakava. Ma sago na safaya kavakava. Ma sago na aget kavakava. Ma sago na emerod kavakava. Ma bade sago na aniks kavakava. Ma sago na kaniliyan kavakava. Ma sago na krisolait kavakava. Ma bade sago na berel kavakava. Ma sago na topas kavakava. Ma sago na krisopreis kavakava. Ma sago na jeisint kavakava. Ma turina na ametist kavakava. ²¹Ma kwanatu matuketisi kii gudu ivi 12 na pel iviyya da iyamona. Matuketa sago na kana pel sago. Ma nani kwanatuna ketana ghamana na goldiyai iyamoni, gold na kiimatanina ma kitana yaghara kiikiina nakanani ma garasi.

²²Ma kamona na ke sago taparoro numana ata kitai, iyamna God rewapana kirakiina ma Sipu Gegeyina yavata kii kadara na nani kwanatuna ivi tupoi, tuna kubiine na wawaya ke numa itekwai da kamona ita vokavakarisi. ²³Ma bade ke madegha bo nawaravi gweyurina itekwai da yasegana kubiine, iyamna God kana kadara ma bade Sipu Gegeyina yavata yaseganisi nani kwanatuna ivi tupoi.^s ²⁴Ma nani yaseganinai na dam ma dam kudubina ina makamakai ma dobu kana kiikiivavo i mura kadakadarisi ina riyeriyei kwanatuna ku kamona.^t ²⁵Ma nani kwanatuna matuketisi na ke meyani da ina gudu tovana. Mara nonowa vovotawesi nakanani ina makamakai iyamna nani dozunai na didibara kegha.^u ²⁶Ma dam ma dam kudubisi dobuwai i mura kadakadarisi ma i puyo kiikiimatanisi ina riyei nani ku kwanatuna. ²⁷Ma ke sago aviyavisina puyapuyakina ina rui. Ma bade wawaya sawara yamoyamonisi evovokavakarisi ma wawaya viviberosi ku kwanatuna ke ina rui tovana. Ma iyavo kava kii vava Sipu Gegeyina ina Yawasa Bukana kamona igiruma na ti damsi kava ina rui.^v

22 Ma muriyai na nani aneyina yawasa okowina ivi beyeku. Ma okowina na mirara kiikiina, nakanani ma garasi, ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina gaburinai ikiikiibau.^w ²Ma okowina na iverau ioru da nani kwanatuna ketana ghamana basunai iveraverau. Ma okowina nevana da nevanai na yawasa kiisi imiimiiri. Ma nawaravi nununai iamame da nawar-

[¶]21:16 2,400 kilomita na 1,500 miles bo 12,000 stadia.

^{§§}21:17 60 mita na 216 feet.

^q21:15 Ezek 40:3 ^r21:18 Isa 54:11-12 ^s21:23 Isa 60:19-20

^t21:24 Isa 60:3 ^u21:25 Isa 60:11 ^v21:27 Isa 52:1; Ezek 44:9

^w22:1 Ezek 47:1; Zech 14:8

avi sago sago duma na amesi bogii ma bogiiai. Ma rugurugusi na gegura da dam ma dam ivivi bunama da yawasa ipanapanani.^x ³Rorova God dobu imagi na karako ivotawei ma ke meyani da aviyavisina sago inimagameyei.^y

Ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina kava nani kwanatuna kamonai ina makamakai da ina bigabiga wawayisi ina vovokavakavari. ⁴Ma God maghighina ina kitakitai ma kana vava na maghitepasiyai ina makamakai. ⁵Ma nani dobnai na didibara kegha tuna kubiine madegha ma yasegana ke inekwai, iyamna Bada God na i yasegana. Ma wawayisi ini kiivavo mara nonowa.^z

Yesu epipisi.

⁶Ma aneyina ivoneku bo, “Weni bukana kamonai sisiya kudubina kevi tumaghane, iyamna tuna na vonavaghata. Ma Bada God tuna Kanuma Vovokaravina evonavonatawei ina peroperoveta kurisi na bade nakanani ina aneya ivonatawei da ina bigabiga wawayisi kurisi idebei da mara gisina kava ma maghinotiyai aviyavisina ina tupuwa.”

⁷Ma Yesu ivona bo, “Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma iyavo kava sisiya kudubina weni bukana kamonai evovotani na God ini biibiinisi.”

⁸Weni berasi kudubina na taku Jon tinikuwai avi yanei ma matakuiwai akitai. Ma nani aneyina bera kudubina ivi beyeku ikovi na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma ataweku da ata vokavakavari. ⁹Ma ivoneku bo, “Kevoterei. Ke kuna vokavakavariku.”

“Taku na tami vitumaghana dami nakanani. Tam ma peroperoveta turaturam ma iyavo kava weni bukana ina sisiya kovovotekatekei, kudubita na God ina bigabiga. Tuna ina kina kava kevokavakavari.”

¹⁰Ma bade ivoneku bo, “Weni bukana kamonai aviyavisina God gwabinai kuviya ma kugiruma na ke kuna teregavui, iyamna weni berasi kudubina na mara gisina kava ma ina tupuwa. ¹¹Ma iyavo kava berabero eberaberei na vaghina, berabero evokikini. Ma iyavo kava bera dowadowasi esasaghirighiriyei na bade vaghina, tuna evokikini. Ma iyavo kava iwawaya bubuna na nakanani evi wawaya bubuna. Ma bade iyavo kava yawasa vovokaravina kamonai emakamakai na bade nakanani nani yawasina kamonai emakai.”^a

¹²Ma Yesu ivona bo, “Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma ana pipisi na wawaya i miiya ana kavariyeyi da i bera nununai na nakanani ani miyeyi.^b ¹³Taku na Alfa ma Omega, taku na maghinona ma turina, bera karena ma bera damona.”^c

¹⁴Iyavo kava kii gara dadabusi ikowataweyana na God ini biibiinisi ma ini vaghinei da nani kwanatuna vovokaravina matuketinai ina rui ma yawasa kiina amena ina kanikani.^d

¹⁵Ma kwanatuna kupunai na kukou. Ti na iyavo kava ikiirapu, ikasiko, eyapuyapune, ma iyavo kava ipekana wapawapa, ekiikiivunuwa, ma sawara yamoyamonisi evovokavakavarisi. Ma bade iyavo kava ibero ma i kayowana da vibero yawasina kamonai ina makai, na kudubisi ina gudupotesi da nani kwanatuna garina kupunai ina makai.

^x22:2 Gen 2:9; Ezek 47:12 ^y22:3 Zech 14:11 ^z22:5 Isa 60:19; Dan 7:18

^a22:11 Dan 12:10 ^b22:12 Isa 40:10, 62:11; Psa 28:4; Jer 17:10

^c22:13 Rev 1:8, 17, 2:8; Isa 44:6, 48:12 ^d22:14 Gen 2:9, 3:22

¹⁶“Taku Yesu aku aneya avi yonei ioru tam kurim da weni sisiyisi vitumaghana wawayisi kurisi kuti yonayonei. Taku na David ramramna ma tupurereghina. Taku na maratmtom tughuwarina, yaghara kiikiina.”^e

¹⁷Kanuma Vovokaravina ma Sipu Gegeyina kawana ikwatu bo, “Kepisi.”^f

Ma iyavo kava weni sisiyisi kona viviyanei na tami bade kovona bo, “Kepisi.”

Ma iyavo kava kaiyosi irugavovori na ina pisi. Ma iyavo kava ekayokayowei na yawasa vusirinai okowa inuma ma ke ina gimari.

Sisiya turina.

¹⁸Tami iyavo kava God ina sisiya weni bukana kamona koiyanei na kokitaruvimi, iyamna taku Jon avonavonemi da iyai tam am nota ku tepana

kuna terei da iyamna kuna kiiviwapawapai na weni bukana kamona gubaga ma nuwapoya bogii ma bogiiyai isisiyei na God ina viiya da kam kovogha ku tepana ini taratanei.^g ¹⁹Ma mikeda sisiya sago kava weni bukana kamona kuna votawei na kwanatu vovokaravina kamona God kam gawara ina votawei ma bade ke ini vaghinei da yawasa kiina amena kuna kani. Kwanatu vovokaravina ma yawasa kiina na weni bukana kamona isisiyei.

²⁰Wawayina evonavona kiiyaragha da sisiya kudubina weni bukana kamona isisiya na vonavaghata, na tuna evonavona bo, “Vona bubuna da gisina kava ma ana pisi.”

Amen. Kepisi, Bada Yesu.

²¹Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai tami God ina wawaya kudu-bimi gwabimiyai ina makai.